

ORIGENES
CONTRA CELSUM
LIBRI VIII

SUPPLEMENTS TO
VIGILIAE CHRISTIANAE

Formerly Philosophia Patrum

TEXTS AND STUDIES OF EARLY CHRISTIAN LIFE
AND LANGUAGE

EDITORS

J. DEN BOEFT — R. VAN DEN BROEK — W.L. PETERSEN
D.T. RUNIA — J.C.M. VAN WINDEN

VOLUME LIV

ORIGENES
CONTRA CELSUM
LIBRI VIII

EDIDIT

M. MARCOVICH

BRILL
LEIDEN · BOSTON · KÖLN
2001

This book is printed on acid-free paper.

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

Origen.

Contra Celsum : libri VIII / Origenis ; edidit M. Marcovich.

p. cm. — (Vigiliae Christianae supplement ; v. 54)

In Greek; editorial matter in English.

Includes bibliographical references (p.) and indexes.

ISBN 9004119760 (alk. paper)

1. Celsus, Platonic philosopher, fl. 180. I. Marcovich, Miroslav. II. Title.

III. Supplements to Vigiliae Christianae ; v. 54.

BR65.O55 G8 2001

239'.4—dc21

2001043174

Die Deutsche Bibliothek – CIP-Einheitsaufnahme

Origenes :

[Contra Celsum libri VIII] Origenis Contra Celsum libri VIII / ed. M.

Marcovich. – Leiden ; Boston ; Köln : Brill, 2001

(Supplements to Vigiliae Christianae ; Vol. 54)

Einheitssacht. : Contra Celsum <engl.>

ISBN 90-04-11976-0

ISSN 0920-623X

ISBN 90 04 11976 0

© Copyright 2001 by Koninklijke Brill nv, Leiden, The Netherlands

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, translated, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior written permission from the publisher.

*Authorization to photocopy items for internal or personal use is granted by Brill provided that the appropriate fees are paid directly to The Copyright Clearance Center, 222 Rosewood Drive, Suite 910 Danvers MA 01923, USA.
Fees are subject to change.*

PRINTED IN THE NETHERLANDS

PARENTIBUS PIIS

S

TABLE OF CONTENTS

Preface.....	IX
Select Bibliography.....	XVII
Abbreviations	XXV
<i>Contra Celsum</i>	
Prooemium	1
Book I.....	7
Book II	75
Book III.....	153
Book IV.....	217
Book V.....	319
Book VI.....	377
Book VII.....	459
Book VIII.....	521
Index locorum	597
Index nominum	625

PREFACE

Most probably Origen's giant treatise *Contra Celsum* was composed circa A.D. 248 (cf. Eusebius *H.E.* 6.36.2). The expression of the treatise is not straightforward: Origen is fond of embarking on endless sentences interrupted by digressions, to the extent that too often his train of thought is difficult to follow. No wonder then that later scholars and scribes had misunderstood his text. The result is that the text of the treatise as transmitted is heavily corrupt, lacunose and interpolated.

The direct tradition of *Contra Celsum* consists of a single manuscript—the *Vaticanus graecus* 386 of the XIIIth century. The indirect tradition is represented, first, by an anthology of passages from Origen's works, composed in the IVth century by St Basil and St Gregory Nazianzen and called *Philocalia*, and, second, by the excerpts from Books I and II of *Contra Celsum* preserved in the Cairo papyrus N° 88747 (found in 1941 in Tura near Cairo) from the beginning of the VIIth century.

The transmission of both *Contra Celsum* and *Philocalia* was thoroughly explored by Paul Koetschau (Leipzig, 1899), the transmission of *Philocalia* by J. Armitage Robinson (Cambridge, 1893), while Jean Scherer has provided an exemplary edition of the Tura papyrus (Cairo, 1956).

Codex Vaticanus graecus 386 (= A). Bombycinus, 30.5 x 21.5 cm, fol. 216, saec. XIII. The *Contra Celsum* is on fol. 13^r - 216^v. 33 lines per page. Copied by two scribes (fol. 13^r - 141^r and 215^r - 216^v versus everything else).

Obviously the scribes copied from a poor exemplar, full of gross scribal errors and omissions. When they finished their job they got hold of a much better exemplar, collated it with the text they just copied, and meticulously introduced (in the marginal and supralinear space) the corrections and additions from the second exemplar (cf. Scherer 57). Although both scribes were engaged in this enterprise the lion's share belongs to the first one. This corrected text of A, copied by the first hands and marked by Koetschau as A¹, is (as a rule) the best extant text of *Contra Celsum*. The input of the later correctors is less significant: A² (XIVth century, but before 1339, when P was copied from A), A³ (ca. 1400) and A⁴ (by Gennadius, patriarch of Constantinople, 1454–1456, end of the XVth century).¹

Both Koetschau and Robinson² have recognized that A is the only independent representative of the direct tradition, all the rest of the extant manuscripts being direct or indirect apographs of A. Koetschau (1889, 6–63) described 15 of them comprising Books I–VIII. The most important six are:

- P Parisinus suppl. gr. 616, membranaceus, 29 x 21.5 cm, fol. 367, copied by the monk Luke in 1339 (f. 367^v). The *Contra Celsum*: fol. 20^r–344^v; 27 lines per page.

¹ As G. Mercati, *Bessarione* 24 (1920) 125–133 and 26 (1922) 140, was able to establish. Koetschau identified A⁴ with Bessarion.

² Robinson was the first one to do so: *Journal of Philology* 18 (1890) 288–296.

- M** Venetus Marcianus 45, chartaceus, 30 x 20 cm, fol. 338, saec. XIV exeuntis. Codex Bessarionis. The *Contra Celsum*: fol. 6^r–311^r.
- V** Venetus Marcianus 44, chartaceus, 41 x 29 cm, fol. 224, saec. XV. Codex Bessarionis. The *Contra Celsum*: fol. 14^r–234^v.
- Reg** Parisinus graecus 945 Regius, chartaceus, 21 x 14.5 cm, fol. 326, saec. XIV exeuntis. The *Contra Celsum*: fol. 48^r–314^v. An apograph of **P**.
- Bas** Basileensis A III 9, chartaceus, fol. 472, saec. XVI. The *Contra Celsum*: fol. 144^r–452^r. Another apograph of **P**.
- Iol** Parisinus suppl. gr. 293 (Iolianus = belonging to Claude Joly in 1666), chartaceus, fol. 304, 34.5 x 24 cm, saec. XVI exeuntis. The *Contra Celsum* : fol. 1^r–304^r.

Philocalia. Excerpts from *Contra Celsum* Books I–VII included in this anthology by St Basil and St Gregory (in the IVth century) amount to 14% of the entire treatise. They are distributed as follows:

<i>Contra Celsum</i>	<i>Philocalia</i>	ed. Robinson
1.2	15.3	p. 72
1.9–11	18.1–3	96–99
1.12–13	18.6–7	100–103
1.19	18.4	99–100
1.20	18.5	100
1.24–25	17.1–2	89–93
1.42	15.15	82–83
1.62–63	18.8–9	103–105
1.63	15.16	83
1.63–65	18.9–11	105.25–107
1.65	18.14	108–109
1.66	18.12–13	107–108
2.15	15.17	83
2.20	23.12–13	199–201
3.12–13	16.1–2	86–88
3.38–42	19.1–5	121–124
3.44–49	18.15–20	109–115.1
3.49–51	18.20–22	115.5–117
3.52–54	18.23–24	117–119
3.72 ad finem	18.20	115.1–5
3.73–74	18.25–26	119.28–120
4.48	17.6	95
4.73–76	20.1–4	125–128
4.78–99	20.5–26	128–151
5.25–28	22.1–4	177–180

<i>Contra Celsum</i>	<i>Philocalia</i>	ed. Robinson
5.28–32	22.6–11	182–187
5.35	22.5	181
5.45–46	17.3–5	93–95
5.61	16.3	88
5.63	16.4	88–89
6.1–2	15.1–2	70–71
6.2–5	15.4–7	72–76
6.75–77	15.12–14	79–82
6.77	15.18	83–84
6.77	15.20	86
7.46	15.5	73.2–5
7.58–61	15.8–11	76–79

The *Philocalia* was first published by Jean Tarin (Paris, 1619; 1624²; 1629³). Its first critical edition is by J. Armitage Robinson (Cambridge, 1893), based on a thorough investigation of the numerous extant manuscripts. Back in 1887 Robinson was able to collate the oldest manuscript (Xth century) in the monastery of St John at Patmos. In his turn, Koetschau (1889) described 50 manuscripts of the *Philocalia*, using six of them in his edition of *Contra Celsum* (1899). In his apparatus Robinson records only a selection of the readings of the manuscripts, while Koetschau offers full evidence.

Robinson (see Table on pp. XXVI–XXVII of his edition) and Koetschau (see *Stammbaum* at the end of his *Textüberlieferung*) concur in believing that all extant manuscripts of *Philocalia* derive from an archetype of the VIIth century (= Φ). The most important of them are:

- Pat** Patmius 270, membranaceus, fol. 435, 21.5 x 15.5 cm, saec. X exeuntis. *Philocalia*: fol. 1^r – 185^r; 29 lines per page.
- B** Venetus Marcianus 47, membranaceus, fol. 156, 26 x 20 cm, saec. XI. *Philocalia*: fol. 1^r – 156^v; 31–33 lines per page.
- C** Parisinus suppl. gr. 615, membranaceus, fol. 204, 27.5 x 19.5 cm, saec. XIII. *Philocalia*: fol. 11^r – 198^r; 24 lines per page (in two columns).
- D** Venetus Marcianus 122, bombycinus, fol. 377, 29 x 21 cm, copied in 1343. *Philocalia*: fol. 289^r – 377^v; 30 lines per page.
- E** Venetus Marcianus 48, chartaceus, fol. 220, 30 x 21 cm, saec. XIV. *Philocalia*: fol. 1^r – 216^r; 23–25 lines per page. Codex Bessarionis.
- H** Parisinus gr. 456 Regius, bombycinus, fol. 250, 29 x 20 cm, copied in 1426. *Philocalia*: fol. 2^r x 96^v; 36 lines per page.

As was to expect, Φ often displays readings different from those of A. Scholars are divided in the matter of preference to be given to A or Φ. Of course,

an editor must keep his options open, but I am inclined to side with Robinson (p. XXIX f.) and Koetschau in judging **A**¹ to be, as a rule, a better witness than **Φ**. I think the opposite opinion—advocated by P. Wendland (1899), E. Preuschen (1899), Fr. A. Winter (1903–1904) and O. Stählin (1906)—belongs to history.

The Tura Papyrus (beginning of the VIIth century). I rely on the meticulous edition of the papyrus Cairo N° 88747 provided by Jean Scherer (Cairo, 1956). The papyrus is in the form of a codex (36.5 x 27.5 cm) consisting of four quaternions (with an average of 30–32 lines per page). Pages 1–59 comprise excerpts from *Contra Celsum* Book I (a total of 46% of its text) and Book II (with 30% of its text excerpted). The excerptor and the copyist is the same person.

Sometimes the excerptor takes liberties with the model he is copying from: he either abridges or sums up its text, as can be seen from these examples:

Contra Celsum

Papyrus (ed. Scherer)

Prooem. 6 Τοῦτο δὲ τὸ προοίμιον μετὰ τὸ ὑπαγορευῆσαι πάντα τὰ μέχρι τῆς παρὰ Κέλσῳ τοῦ Ἰουδαίου πρὸς τὸν Ἰησοῦν προσωποποιίας ἔδοξεν ἡμῖν προτάξαι τῆς ἀρχῆς.

p. 62.21 ἔδοξεν ἡμῖν τοῦτο τὸ προοίμιον μετὰ τὸ ὑπα[] γορ[εῦσ]αι πάντα προτάξαι τῆς ἀρχῆς.

1.23 Ἐξῆς τούτοις φησὶν ὁ Κέλσος ὅτι τῷ ἡγησαμένῳ σφῶν ἐπόμενοι Μωϋσεὶ αἰπόλοι καὶ ποιμένες, ἀγροίκοις ἀπάταις ψυχαγωγηθέντες ἕνα ἐνόμισαν εἶναι θεόν.

p. 70.12 Κέλσος· αἰπόλοι καὶ ποιμένες ἐπόμενοι Μωϋσεὶ ἕνα ἐνόμισαν θεόν.

1.71 Εἰτά φησι λοιδορούμενος τῷ Ἰησοῦ ὁ διὰ τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰ μοχθηρὰ δόγματα, ἔν' οὕτως εἶπω, θεομισῆς ὅτι ταῦτα θεομισοῦς ἦν τις καὶ μοχθηροῦ γόητος.

p. 102.11 Κέλσος· διὰ τὰ μοχθηρὰ δόγματα Ἰησοῦς θεομισῆς.

The excerptor himself admits to his procedure when he first writes down an abridged text, then changes his mind and brings the full text at the end of Book I. So on Pap. p. 12 he offers only a heavily abridged text of *Contra Celsum* 1.31–33 (pp. 31.15–34.14), but at the end of the book (Pap. pp. 30–31 = pp. 76.1–79.10 Scherer) he brings the complete text. The same is repeated with *C. C.* 1.54–55 (pp. 54.5–55.25): the abridged text is on Pap. 22, the full text is on Pap. pp. 32–34 (= pp. 91.9–93.23 Sch.).

As for the different readings, the Papyrus agrees with **Φ** against **A** in 19 instances, but it agrees with **A** against **Φ** in 32 cases. Moreover, it agrees with

A against **A**¹ 18 times, but its agreement with **A**¹ against **A** is much more frequent. This fact seems to strongly support Scherer's hypothesis that **A**¹ used a different manuscript when correcting **A** ("Mais un fait nous paraît dès maintenant infiniment probable: c' est que **A**¹ a disposé d' un manuscrit indépendant ..., " p. 57).

In conclusion, the Tura Papyrus is an invaluable witness, displaying a closer affinity to **A** and **A**¹ than to **Φ**. This seems to be supported by the fact that both **A**¹ and Papyrus have the same addition to the *subscriptio* to Book I: μετεβλήθη καὶ ἀντεβλήθη ἐξ ἀντιγράφων τῶν αὐτοῦ ὠριγένους βιβλίων.

Editions and versions. The *editio princeps* of *Contra Celsum* appeared in Augsburg, 1605, as prepared by David Hoeschel, accompanied by a Latin translation by Siegmund Ghelen (1497–1554) and by Hoeschel's *Notes*. William Spencer's edition (along with *Philocalia*), Cambridge, 1658, is a reprint of Hoeschel's edition with Spencer's *Notes* appended. In 1700 a French translation of *Contra Celsum* appeared in Amsterdam, made by Élie Bouhéreau. It is notable for Bouhéreau's brilliant emendations (*Notes*, pp. 365–452).

The most authoritative edition of *Contra Celsum*, however, had become the one prepared by Charles Delarue (1643–1725) in his *Origenis opera omnia*, vol. I, Paris, 1733, pp. 315–799. In his Preface he claims to have collated eight manuscripts, **A** being one of them. But in his edition he made reference to **A** only occasionally, and was far from recognizing **A** as the only source of all extant manuscripts. He also divided *Contra Celsum* in long chapters of uneven length (while sometimes attesting to his misunderstanding of the text). The edition is followed by a fresh Latin translation by Vincent Thuillier and by a valuable reprint of Bouhéreau's *Notes*. Delarue's edition was reprinted by Migne (*P.G.* 11, Paris, 1857, cols. 637–1632).

However, the pioneering work on the transmission of *Contra Celsum* belongs to Paul Koetschau (*Die Textüberlieferung der Bücher des Origenes gegen Celsus*, T.U. 6, Leipzig, 1889). He meticulously collated **A** in Rome (in 1888 and 1891) for Books I–III, while Karl Johannes Neumann (in 1891) did the same for Books IV–VIII. Their recording of the evidence is impeccable. In 1899 Koetschau published the first critical edition of *Contra Celsum* (*G.C.S.*, Leipzig). But no sooner had his edition appeared than it was violently attacked by Paul Wendland for many reasons, the most important of them being the preference given by Koetschau to **A**¹ over **Φ**.³ Koetschau defended his edition⁴ and Wendland rebutted.⁵ In the end, although Wendland's criticisms did not carry the day, nevertheless twenty-five years later, when translating *Contra Celsum* into German,⁶ Koetschau was forced to change the text of his edition in some

³ *Göttingische gelehrte Anzeigen* 1899, 276–304.

⁴ *Kritische Bemerkungen zu meiner Ausgabe von Origenes ...*, Leipzig, 1899.

⁵ *G.G.A.* 1899, 613–622.

⁶ *Des Origenes acht Bücher gegen Celsus*, aus dem Griechisch übersetzt von Paul Koetschau (Bibliothek der Kirchenväter 52–53), München, 1926–1927.

420 places, thus tacitly admitting that in 1899 he was not attentive enough. However, his edition remains fundamental.

In 1953 Henry Chadwick's now classic English translation of *Contra Celsum* appeared at Cambridge (reprinted in 1965 and 1980). Chadwick successfully converted Origen's σκοτεινὴ ἔκφρασις into a clear and readable English. But the strength of his translation is in countless learned remarks reflecting a wide-range scholarship.

Chadwick could not make use of the Tura Papyrus (published by Scherer in 1956). The first editor to do so was Marcel Borret: *Origène, Contre Celse*, vols. I–V, Paris, 1967–1969 and 1976 (Sources chrétiennes 132, 136, 147, 150 and 227). While building on Koetschau's solid foundation, Borret was able to incorporate all previous scholarship on Origen's treatise and to produce a remarkable critical edition, with a facing French translation and with copious notes. Although the edition displays a strong dependence on Chadwick's interpretation and notes, and in spite of countless small errors and omissions,⁷ this is the best extant edition of *Contra Celsum*.

The question is now: After the monumental works of Koetschau and Borret why was a new edition of *Contra Celsum* necessary? My answer is: Neither Koetschau nor Borret was sensitive enough to "old scribal errors and gaps," i.e. those preceding the evidence of A, A¹, Φ and the Tura Papyrus. It is to these errors that the present edition primarily addresses itself. Accordingly, the emendations introduced by me are legion. In so doing I am only following the steps of Élie Bouhérieau (1700), who has contributed to the restoring of Origen's original text more than any other modern scholar. As a result, under the circumstances, the reader is now presented with a reasonably reliable text. While relying on Koetschau's remarkable preliminary work, I have given preference to a reading of A¹ over Φ or the Papyrus whenever in doubt. And I have paid special attention to the sense of Origen's argument and expression. Many textual gaps and corruptions remain undetected: *sed vita brevis, ars longa*.

One last remark on Celsus. This obscure Middle-Platonic philosopher of the second century wrote his vicious attack on Christianity somewhere between A.D. 177 and 180, under the title of Ἀληθὴς λόγος. Seventy years later, when writing his rebuttal, Origen knew nothing about Celsus: he just got hold of Celsus' treatise (or rather pamphlet), and quoted it verbatim in order to refute it. Now, in modern scholarship attempts at restoring Celsus' text have mushroomed beyond belief. The most elaborate of such attempts is by Robert Bader (1940).⁸ The most comprehensive assessment of Celsus' philosophy is by Carl Andresen (1955),⁹ complemented by Borret's exhaustive survey (1976).¹⁰

⁷ Some of them being pointed out by G. C. Hansen, *Gnomon* 41 (1969) 464–468. Cf. Borret, *Contre Celse*, V (1976), 523–538.

⁸ *Der Ἀληθὴς Λόγος des Kelsos* (Tübinger Beiträge zur Altertumswissenschaft 33), Stuttgart-Berlin, 1940.

⁹ *Logos und Nomos. Die Polemik des Kelsos wider das Christentum* (Arbeiten zur Kirchengeschichte 30), Berlin, 1955.

¹⁰ *Contre Celse* V (1976), 29–198.

My assistants at the University of Illinois, Miss Zina Giannopoulou and Mr. Daniel Markovic, have successfully processed a difficult Greek text: my sincere gratitude to them. I am also indebted to the Editors of the *Supplements to Vigiliae Christianae* for including the present edition in the series.

M.M.

Urbana, Christmas 2000

SELECT BIBLIOGRAPHY

- Amand, D., *Fatalisme et liberté dans l' antiquité*, Louvain, 1945, 297–325.
- Andresen, C., *Logos und Nomos. Die Polemik des Kelsos wider das Christentum* (Arbeiten zur Kirchengeschichte 30), Berlin, 1955.
- Aubé, B., *Histoire des persécutions de l' église ...*, 2e éd., Paris, 1878.
- Bader, R., *Der 'Αληθῆς Λόγος des Kelsos* (Tübinger Beiträge zur Altertumswissenschaft 33), Stuttgart–Berlin, 1940.
- Bail, P., *Die philosophische Fundamentierung von Celsus' Angriffen wider das Christentum*, Diss. Erlangen, 1921.
- Balthasar, H. von, "Le Mystérion d' Origène," *Recherches de science religieuse* 26 (1936) 513–562.
- Balthasar, H. von, *Origenes, Geist und Feuer*, Salzburg–Leipzg, 1938.
- Bammel, E., "Die Zitate in Origenes' Schrift wider Celsus," in *Origeniana Quarta* (Innsbrucker Theol. Studien 19), Innsbruck–Wien, 1987, 2–6.
- Bardy, G., "Les traditions juives dans l' oeuvre d' Origène," *Revue biblique* 34 (1925) 217–252.
- Bardy, G., *Origène* (Les moralistes chrétiens), 2e éd., Paris, 1931.
- Barnard, P.M., Review of Koetschau (1899), *JTS* 1 (1900) 455–461.
- Baumlistner, Th., "Gottesglaube und Staatsauffassung; ihre Interdependenz bei Celsus und Origenes," *Theologie und Philosophie* (Freiburg) 53 (1978) 161–178.
- Bauer, W., *Das Leben Jesu im Zeitalter der neutestamentlichen Apokryphen*, Tübingen, 1909.
- Bauer, W., *Rechtgläubigkeit und Ketzerei im ältesten Christentum* (Beiträge zur historischen Theologie 10), Tübingen, 1934.
- Benz, E., "Der gekreuzigte Gerechte bei Plato, im Neuen Testament und in der alten Kirche," *Abhandlungen Akademie Mainz*, Geistes– u. sozialwiss. Klasse 12, Mainz, 1950.
- Berner, U., *Origenes* (Erträge der Forschung 147), Darmstadt, 1981.
- Bertrand, F., *Mystique de Jésus chez Origène*, Paris, 1951.
- Bigg, C., *The Christian Platonists of Alexandria*, Oxford, 1886, 1913² (Reprint Amsterdam, 1968).
- Boer, W. den, "Hermeneutic problems in early Christian literature," *Vigiliae Christianae* 1 (1947) 150–167.
- Boer, W. den, "La polémique anti-chrétienne du IIe siècle. La doctrine de vérité de Celse," *Athenaeum* 54 (1976) 300–318.
- Bordes, G., *L' Apologétique d' Origène d' après le contre Celse*, Thèse Paris (Cahors), 1900.
- Borret, M., "L' Écriture d' après le païen Celsus," in *Le monde grec ancien et la Bible*, ed. Claude Mondésert, Paris, 1984, 171–193.
- Bouhéreau, Élie, *Traité d' Origène contre Celse ...*, Amsterdam, 1700 [French translation]. "Notae et conjecturae ad textum Origenis Contra Celsum," pp. 365–452.
- Burke, G.T., *Celsus and late second-century Christianity* (Diss. Univ. of Iowa), Iowa City, 1981 [on microfilm].
- Burke, G.T., "Celsus and Justin: Carl Andresen revisited," *ZNTW* 76 (1985) 107–116.

- Bury, R.G., "On Origen Contra Celsum I," *CR* 19 (1905) 109.
- Cadiou, R., *Introduction au système d' Origène*, Paris, 1932.
- Caliandro, D., *Il logos e l' uomo nella visione cosmica di Origene nel Contro Celso*, Diss. Roma, Pontificia Univ. Lateranense, 1987.
- Cataudella, Q., "Tracce della sofistica nella polemica celso-origeniana," *Rendiconti Istituto Lombard.* 30.3 (1937) 186–201.
- Cataudella, Q., "Celso e l' epicureismo," *Annali Scuola normale superiore Pisa* 1943, 1–23.
- Chadwick, H., "Origen, Celsus, and the Stoa," *JTS* 48 (1947) 34–49.
- Chadwick, H., "Origen, Celsus, and the Resurrection of the Body," *Harvard Theol. Review* 41 (1948) 83–102.
- Chadwick, H., "Notes on the text of Origen, *Contra Celsum*," *JTS* N.S. 4 (1953) 215–219.
- Chadwick, H., *Origen: Contra Celsum*, translated with an introduction and notes by Henry Chadwick, Cambridge 1953; 1965; 1980.
- Chadwick, H., Review of Scherer (1956), *JTS* N.S. 8 (1957) 322–326.
- Chadwick, H., "The Evidence of Christianity in the Apologetic of Origen," *Studia Patristica* 2 (= *TU* 64), Berlin, 1957, 331–339.
- Chadwick, H., *Early Christian Thought and the Classical Tradition*, Oxford, 1966, 95–123.
- Colonna, A., "La tradizione del testo omerico in Origene," *Bollettino del Comitato per l' ed. naz. dei classici*, N.S. 17 (1969) 61–65.
- Colonna, A., Review of Borret, *Origène, Contre Celse* vols. 3–4 (1969), *Paideia* 25 (1970) 286–287.
- Colonna, A., *Contro Celso di Origene* [Italian translation], Classici delle religioni, La religione cattolica, Torino, Unione tipografico-editrice Torinese, 1971.
- Cornélis, H., "Les fondements cosmologiques de l' eschatologie d' Origène," *RSTR* 43 (1959) 32–80 et 201–247.
- Crouzel, H., *Théologie de l' image de Dieu chez Origène* (Théologie 34), Paris, 1956.
- Crouzel, H., *Origène et la 'connaissance mystique'* (Museum Lessianum, Théologie 56), Paris–Bruges, 1961.
- Crouzel, H., *Origène et la philosophie* (Théologie 52), Paris, 1962.
- Crouzel, H., *Bibliographie critique d' Origène* (Instrumenta Patristica 8), The Hague, 1971. *Supplément* 1 (I.P. 8a), 1982; *Supplément* 2 (I.P. 8b), Turnhout, Brepols, 1996.
- Crouzel, H., "Conviction intérieure et aspects extérieurs de la religion chez Celse et Origène," *Bulletin de littérature ecclésiastique* 77 (1976) 81–98.
- Crouzel, H., "La personnalité d' Origène," in *Origeniana Tertia*, Roma, 1985, 9–25.
- Crouzel, H., *Origène*, Paris, 1985 (English tr. Edinburgh, 1989).
- Crouzel, H., *Les fins dernières selon Origène*, London, 1990.
- Daniélou, J., *Origène*, Paris, 1948.
- Daniélou, J., "L' Unité des deux Testaments dans l' oeuvre d' Origène," *Revue des science religieuse* 27 (1948) 27–56.
- Daniélou, J., "Les sources juives de la doctrine des anges des nations chez Origène," *Recherches de science religieuse* 38 (1951) 132–137.

- Denis, M.J., *De la philosophie d' Origène*, Paris, 1884.
- Doerrie, H., Review of Andresen, *Gnomon* 29 (1957) 185–196 (= *Platonica Minora*, 263–274).
- Doerrie, H., "Die platonische Theologie des Kelsos in ihrer Auseinandersetzung mit der christlichen Theologie auf Grund von Origenes Contra Celsum 7.42 ff.," *Nachrichten der Akad. Göttingen*, Philol.–hist. Klasse, 1967, 2, 23–55 (= *Platonica Minora*, München, 1976, 229–262).
- Draeseke, J., "Das Johannes–evangelium bei Celsus," *Neue kirchliche Zeitschrift* 9 (1898) 139–155.
- Faye, E. de, *Origène, sa vie, son oeuvre, sa pensée* (Bibliothèque de l' École des hautes études: sciences religieuses, 37, 43, 44), Paris, 1923–1928.
- Feldmann, L.H., "Origen's Contra Celsum and Josephus," *Vigiliae Christianae* 44 (1990) 105–135.
- Festugière, A.–J., *La révélation d' Hermès Trismégiste*. Vol. 4: *Le Dieu inconnu et la gnose*, Paris, 1954.
- Früchtel, L., "Origeniana," *Studien zum Neuen Testament und zur Patristik Erich Klostermann ... dargebracht*, T.U. 77 (1961) 242–246.
- Funk, F.X., "Die Zeit des wahren Wortes von Celsus," in Funk, *Kirchengeschichtliche Abhandlungen und Untersuchungen*, II, 1899, 152–161.
- Gallagher, E.V., *Divine man or magician? Celsus and Origen on Jesus* (Soc. of Bibl. Lit., Diss. Series 64), Chicago (Scholars Press), 1982.
- Gillespie, T.W., "A pattern of prophetic speech in First Corinthians," *Journal of Biblical Literature* 97 (1978) 74–95 [ad c.C. 7.8–9].
- Glöckner, O., *Celsi 'Αληθὴς Λόγος* (Diss. Münster, 1923) = Lietzmanns *Kleine Texte* 151, Bonn, 1924.
- Glöckner, O., "Die Gottes- und Weltanschauung des Celsus," *Philologus* 82 (1927) 329–352.
- Gögler, R., *Zur Theologie des biblischen Wortes bei Origenes*, Düsseldorf, 1963.
- Grilli, A., "A proposito di Origene Contra Celsum VI. 64," *Elenchos* 17 (1996) 423–426.
- Gruber, G., *Ζωή. Wesen, Stufen und Mitteilung des wahren Lebens bei Origenes*, München, 1962.
- Hansen, G. Ch., Review of Borret, *Origène Contre Celse*, vols. 1–2 (1967–1968), *Gnomon* 41 (1969) 464–468.
- Hanson, R.P.C., "The passage marked unde? in Robinson's *Philocalia* XV.19," in *Origeniana Secunda*, Quaderni di Vet. Christ. 15, Roma, 1980, 293–303.
- Harl, M., *Origène et la fonction révélatrice du Verbe incarné* (Patristica Sorbonensia 2), Paris, 1958.
- Hauck, R.J., *The more divine proof: prophecy and inspiration in Celsus and Origen* (Amer. Acad. of Rel., Studies 69), Atlanta, 1989.
- Hautsch, E., *Die Evangelienzitate des Origenes*, T.U. 34, Leipzig, 1909.
- Heine, O., "Ueber Celsus' 'Αληθὴς Λόγος," *Philologische Abhandlungen Martin Hertz dargebracht*, Berlin, 1888, 197–214.
- Hoffman, R.J., *Celsus, On the true doctrine. A defense against the Christians* [English translation], Oxford, 1987.

- Hopfner, Th., "Das Diagramm der Ophiten (c. Celsus VI. 21–34 und 38)," in *Charisteria Alois Rzach dargebracht*, Reichenberg, 1930, 86–98.
- Jordan, H., "Celsus, die älteste umfassende Kritik des Christentums," in W. Laible, *Moderne Irrtümer im Spiegel der Geschichte*, Leipzig, 1912, 1–31.
- Juelicher, A., Review of Koetschau (1899), *Theologische Literaturzeitung* 1899, coll. 599–606.
- Junod, E., "De la nécessité et de l' utilité des hérésies chrétiennes selon Origène (*contre Celse* III, 12–13)," in *Orthodoxie et hérésie dans l' église ancienne*, Paris 1993, 101–124.
- Keim, Th., *Celsus' Wahres Wort*, Zürich, 1873 (Reprints Aalen, 1969; München, 1984).
- Kettler, Fr. H., *Der ursprüngliche Sinn der Dogmatik des Origenes*, Berlin, 1966.
- Klostermann, E., "Origeniana," in *Neutestamentliche Studien G. Heinrici dargebracht*, Leipzig, 1914, 245–251.
- Klostermann, E., "Ueberkommene Definitionen im Werke des Origenes," *ZNW* 37 (1938) 54–61.
- Knox, W.L., "Origen's Conception of the Resurrection of Body," *JTS* 39 (1938) 247–248.
- Koch, H., *Pronoia und Paideusis: Studien über Origenes und sein Verhältnis zum Platonismus*, Berlin–Leipzig, 1932.
- Koch, H., "Origenes," in *PWRE* 18 (1939), coll. 1036–1059.
- Koetschau, P., "Die Gliederung des Alethes Logos des Celsus," *Jahrb. f. protestantische Theologie* 18 (1892) 604–632.
- Koetschau, P., *Die Textüberlieferung der Bücher des Origenes gegen Celsus*, T.U. VI.1, Leipzig, 1889.
- Koetschau, P., *Kritische Bemerkungen zu meiner Ausgabe von Origenes...*, Leipzig, 1899.
- Koetschau, P., "Bibelcitatie bei Origenes," *Zeitschrift f. wissenschaftliche Theologie* 43 (1900) 321–378.
- Koetschau, P., *Des Origenes acht Bücher gegen Celsus*, aus dem Griechisch übersetzt von P.K. (Bibliothek der Kirchenväter 52–53), München, 1926–1927.
- Labriolle, P. de, "Celse et Origène," *Revue historique* 1932, 1–44.
- Labriolle, P. de, *La réaction païenne*, Paris, 1934 (6e éd., 1942. Reprint 1948).
- Lanata, G., *Celsus, Il discorso vero* [Italian translation], (Piccola bibl. Adelphi 206), Milano, 1987.
- Lange, N.R.M. de, *Origen and the Jews. Studies in Jewish–Christian relations in third–century Palestine* (Oriental publications 25), Cambridge, 1976.
- Lies, L., "Vom Christentum zu Christus nach Origenes' Contra Celsum," *Zs. f. kathol. Theologie* 112 (1990) 150–177.
- Lieske, H., *Die Theologie der Logos–Mystik bei Origenes* (Beiträge zur histor. Theologie 22), Münster, 1938.
- Lods, M., "Étude sur les sources juives de la polémique de Celse contre les chrétiens," *Revue d' histoire et de philosophie religieuses* 21 (1941) 1–31.
- Loesche, G., "Haben die späteren neuplatonischen Polemiker gegen das Christentum das Werk des Celsus benutzt?" *Zs. f. wissenschaftliche Theologie* 27 (1884) 257–302.

- Lommatzsch, C.H.E., *Origenis opera omnia, Contra Celsum*, vols. 18–20, Berlin, 1845–1846.
- Lubac, H. de, *Histoire et esprit. L' intelligence de l' Écriture d' après Origène* (Théologie 16), Paris, 1950.
- MacLeod, C.W., "Origen C. Celsum VII 42," *JTS* 32 (1981) 447.
- Mazzucco, Cl., "Origene e la guerra giusta (*Contro Celso* VIII 73)," *Civiltà classica e cristiana* 9 (1988) 67–84.
- Miura–Stange, A., *Celsus und Origenes, das Gemeinsame ihrer Weltanschauung*, ZNTW Beiheft 4, Giessen, 1926.
- Mosetto, Fr., *I miracoli evangelici nel dibattito tra Celso e Origene* (Bibl. di sc. rel. 76), Roma, 1986.
- Mosheim, J.L., *Origenes ... Acht Bücher von der Wahrheit der christlichen Religion wider den Weltweisen Celsus*. J.L.M. hat sie aus dem Griechischen übersetzt und durch Anmerkungen aufgeklärt, Hamburg, 1745.
- Mueller, F.M., "Die wahre Geschichte des Celsus," *Deutsche Rundschau* 84 (1895) 79–97.
- Muth, J.F.S., *Der Kampf des heidnischen Philosophen Celsus gegen das Christentum*, Mainz, 1899.
- Nautin, P., *Origène. Sa vie et son oeuvre* (Christianisme antique 1), Paris, 1977.
- Nemeshegyi, P., "Le Dieu d' Origène et le Dieu de l' Ancien Testament," *Nouvelle Revue Théologique* (Louvain) 80 (1958) 495–509.
- Origeniana*, Bari, 1975 (Quaderni di Vetera Christianorum 12); *Secunda*, Roma, 1980; *Tertia*, Roma, 1985; *Quarta*, Innsbruck, 1987; *Quinta*, Louvain, 1992; *Sexta*, Louvain, 1995.
- Patrick, J., *The Apology of Origen in reply to Celsus*, Edinburgh and London, 1892.
- Pélagaud, É., *Un conservateur au second siècle: étude sur Celse et la première escarmouche entre la philosophie antique et le christianisme naissant*, Lyon, 1878; Paris, 1879.
- Persona, Christophorus, *Origenis contra Celsum versio Latina*, Romae, 1481; Venetiis, 1514²; 1516³ et al.
- Peterson, E., *Der Monotheismus als politisches Problem*, Leipzig, 1935 = Idem, *Theologische Traktate*, München, 1951, 44–147.
- Philippi, F.A., *De Celsi adversarii Christianorum philosophandi genere*, Berlin, 1836.
- Pichler, K., *Streit um das Christentum. Der Angriff des Kelsos und die Antwort des Origenes* (Regensburger Studien zur Theologie 23), Frankfurt–Bern, 1980.
- Preuschen, E., Review of Koetschau (1899), *Berliner philol. Wochenschrift* 1899, coll. 1185–1193; 1220–1224.
- Preuschen, E., "Bibelcitatie bei Origenes," *ZNW* 4 (1905) 67–74.
- Puech, H.C., "La mystique d' Origène," *Revue d' histoire et de philosophie religieuses* 13 (1933) 508–536.
- Rahner, K., "La doctrine d' Origène sur la pénitence," *Revue de science religieuse* 37 (1950) 47–97; 252–296; 422–456 (praesertim pp. 422–436).

- Redepenning, E.R., *Origenes: eine Darstellung seines Lebens und seiner Lehre*, 2 vols., Bonn, 1841; 1896 (Reprint Aalen, 1966).
- Reemts, Chr., *Vernunft-gemässer Glaube: die Begründung Christentums in der Schrift des Origenes gegen Celsus* (Hereditas 13), Bonn, 1998.
- Rist, J.M., "The importance of Stoic logic in the *Contra Celsum*," in *Neoplatonism and Early Christian Thought: Essays in honour of A.H. Armstrong*, edd. H.J. Blumenthal and R.A. Markus, London, 1981, 64–78.
- Roberts, L.W., "Origen and Stoic logic," *TAPA* 101 (1970) 433–444.
- Roberts, L.W., *Philosophical Method in Origen's Contra Celsum*, Diss. State Univ. of New York, Buffalo, 1971.
- Robinson, J.A., "On the text of Origen against Celsus," *Journal of Philology* 18 (1890) 288–296.
- Romaniuk, K., "Le Platon d' Origène," *Aegyptus* 41 (1961) 44–73.
- Rosenbaum, H.-U., "Zur Datierung von Celsus' 'Αληθής Λόγος," *Vigiliae Christianae* 26 (1972) 102–111.
- Rougier, L., *Celse ou le conflit de la civilisation antique et du christianisme primitif*, Paris, 1925.
- Rougier, L., *Celse, Discours vrai contre les Chrétiens*. Introduction et traduction (Collection Libertés 26), Paris, 1965; 1977.
- Ruiz Bueno, D., *Orígenes, Contra Celso*. Introducción, versión y notas (Biblioteca de autores cristianos 271), Madrid, 1967.
- Schäublin, Chr., "Origenes und stoische Logic," *Mus. Helvet.* 36 (1979) 166–167.
- Schmidt, K., *De Celsi libro qui inscribitur 'Αληθής Λόγος quaestiones ad philosophiam pertinentes* (Diss. Göttingen 1921). Summary in *Jahrbuch der philos. Fak. Göttingen* 1922, 2, 69–74.
- Schmidt, K., Review of Glöckner (1923), *Gnomon* 3 (1927) 117–125.
- Schoeps, H.J., *Theologie und Geschichte des Juden-christentums*, Tübingen, 1949.
- Schürer, E., *Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi*, 4th ed. 1901.
- Schroeder, H.J., *Der Alethes Logos des Celsus*, Diss. Giessen 1939 (typewritten).
- Schwartz, J., "Du Testament de Lévi au Discours véritable de Celse," *Revue d'histoire et du philosophie religieuses* 40 (1960) 124–145.
- Selwyn, W., *Origenis Contra Celsum libri I–IV*, rec. W.S. (Notarum delectus ex ed. Spenceri paucis editis, pp. 1–32), Cantabrigiae, 1874.
- Spanneut, M., *Le Stoicisme et les Pères de l' Église, de Clément de Rome à Clément d' Alexandrie* (Patristica Sorbonensia 1), Paris, 1957.
- Stählin, O., Review of Winter (1903–04), *Berliner philol. Wochenschrift* 1906, 232–234.
- Stählin, O., Review of Bader (1940), *Philologische Wochenschrift* 1942, coll. 1–7.
- Stein, E., "De Celso Platonico Philonis Alexandrini imitatore," *Eos* 34 (1932–1933) 205–216.
- Stroumsa, G.G., "Clement Origen, and Jewish esoteric traditions," in *Geheimnis und Offenbarung*, ed. A. Assmann et al., München, 1998, 123–142.

- Tarin, Jean, *Philocalia*, Parisiis, 1619; 1624²; 1629³. Cum Versione Latina (= ed. pr.).
- Ullmann, W., "Gnostische und politische Häresie bei Celsus," in J. Rogge, G. Schille, Edd., *Theologische Versuche* II, Berlin, 1970, 153–158.
- Ullmann, W., "Die Bedeutung der Gotteserkenntnis für die Gesamtkonzeption von Celsus' Logos alethes," *Studia Patristica* 14 (T.U. 117), Berlin, 1976, 180–188.
- Ullmann, W., "Der Beitrag des Kelsos und des Origenes zur Geschichte der Platon-Interpretation, in J. Rogge, G. Schille, Edd., *Theologische Versuche* VIII, Berlin, 1977, 77–84.
- Vogt, H., "Die Lehre des Origenes von der Inspiration der Heiligen Schrift ...," *Theol. Quarterly* 170 (1990) 97–103.
- Völker, W., "Die Kritik des Celsus am Leben Jesu und die Korrekturen der Gnostiker," *Theologische Blätter* 5 (1926) 35–39.
- Völker, W., *Das Bild vom nichtgnostischen Christentum bei Celsus*, Halle, 1928.
- Völker, W., *Das Vollkommenheitsideal bei Origenes* (Beiträge zur historischen Theologie 7), Tübingen, 1931.
- Wendland, P., Review of Koetschau (1899), *Göttingische gelehrte Anzeigen* 1899, 276–304; 613–622.
- Wifstrand, A., "Eikota IV," *Bulletin de la Société royale des lettres de Lund* 1938–1939, II, pp. 9–40.—"Die wahre Lehre des Kelsos," *ibidem*, 1941–1942, V, pp. 391–431.
- Williams, R., "Origenes / Origenismus," *Theol. Realenzyklopädie* (Berlin) 25 (1995) 397–420.
- Winden, J.C.M. van, "Notes on Origen, Contra Celsum," *Vigiliae Christ.* 20 (1966) 201–213.
- Winter, Fr. A., "Über den Wert der direkten und indirekten Ueberlieferung von Origenes' Büchern contra Celsum," *Programm Gymn. Burghausen* 1902–03 und 1903–04.

EDITIONUM AC VERSIONUM

ABBREVIATIONES

Hoeschel	<i>Origenis contra Celsum libri VIII</i> ... A Davide Hoeschelio, ex bibliothecis Elect. Palat. Boica et Aug. Graece et Latine nunc primum editi ... Augustae Vindelicorum, MDCV.—Versio Latina Sigismundo Gelenio interprete.—Notae Davidis Hoeschelii (pp. 467–496).
Spencer	<i>Origenis contra Celsum libri octo. Eiusdem Philocalia.</i> Guilelmus Spencerus Cantabrigiensis ... recognovit ..., Cantabrigiae, 1658; 1677 ² .—Cum versione Latina Gelenii et Spenceri Annotationibus.
Bouhériau	<i>Traité d' Origène contre Celse</i> ..., traduit par Élie Bouhériau, Amsterdam, 1700.—"Notae et conjecturae ad textum Origenis contra Celsum" (pp. 365–452).
Delarue	Carolus Delarue, <i>Origenis opera omnia</i> , tom. I, Parisiis, 1733, pp. 315–799.—Cum versione Latina Vincentii Thuillier et Notis Boherelli (Bouhériau).— = <i>P.G.</i> 11 (Parisiis, 1857), coll. 637–1632.
Robinson	<i>The Philocalia of Origen</i> , the text revised ... by J. Armitage Robinson, Cambridge, 1893.
Koetschau	<i>Origenes Werke, Buch I–VIII gegen Celsus</i> , Bände I–II, herausgegeben von Paul Koetschau, Leipzig, 1899.
Koetschau ²	<i>Des Origenes acht Bücher gegen Celsus</i> , aus dem Griechisch übersetzt von Paul Koetschau, München, 1926–1927.
Bader	Der Ἀληθὴς Λόγος des Kelsos von Robert Bader (Tübinger Beiträge zur Altertumswissenschaft 33), Stuttgart–Berlin, 1940.
Chadwick	<i>Origen: Contra Celsum</i> , translated with an Introduction and Notes by Henry Chadwick, Cambridge, 1953. Reprinted with corrections 1965; 1980.
Scherer	<i>Extraits des livres I et II du Contre Celse d' Origène d' après le papyrus N° 88747 du Musée du Caire</i> , par Jean Scherer, Le Caire, 1956.
Borret	<i>Origène, Contre Celse</i> , introduction, texte critique, traduction et notes par Marcel Borret, tomes I–V, Paris, 1967–1969 et 1976 (Sources chrétiennes 132, 136, 147, 150 et 227).

ABBREVIATIONES

SIGLA

A	codicis Vaticani graeci 386, saec. XIII, manus prima
A¹	correctiones manus primae
A²	correctiones saeculi XIV (ante annum 1339)
A³	correctiones saeculi XV ineuntis
A⁴	correctiones Gennadii, saeculi XV exeuntis

Codicis A apographa

P	cod. Parisinus suppl. gr. 616, anno 1339 exaratus
M	cod. Venetus Marcianus 45 saec. XIV exeuntis
V	cod. Venetus Marcianus 44 saec. XV
Reg	cod. Parisinus gr. 945 (Regius) saec. XIV
Bas	cod. Basileensis A III 9 saec. XVI
Iol	cod. Parisinus suppl. gr. 293 (Iolianus) saec. XVI exeuntis
Φ	Philocaliae archetypus (saec. VII)

Codices Philocaliam continentes

Pat	cod. Patmius 270 saec. X exeuntis
B	cod. Venetus Marcianus 47 saec. XI
C	cod. Parisinus suppl. gr. 615 saec. XIII
D	cod. Venetus Marcianus 122 anno 1343 exaratus
E	cod. Venetus Marcianus 48 saec. XIV
H	cod. Parisinus gr. 456 (Regius) anno 1426 exaratus

*

<i>Pap</i>	Papyrus Cairo No. 88747 saec. VII ineuntis, excerpta e libris I et II continens
------------	---

BREVIATA

*	textus periit: lacuna in codice
<*>	lacunam in textu coniecere viri docti
.	rasura unius litterae in codice
†αβγ†	vox corrupta
[αβγ]	vox delenda
<αβγ>	vox addenda
ι ι	textus in Papyro Tura excerptus
	textus in Philocalia excerptus

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ
ΚΕΛΣΟΥ ΑΛΗΘΗ ΛΟΓΟΝ
ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ
ΤΟΜΟΙ Η'

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

1 13^f

1 Ὁ μὲν σωτὴρ καὶ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ψευδομαρτυροῦ-
μενος μὲν "ἐσιώπα" κατηγορούμενος δὲ "οὐδὲν ἀπεκρίνετο,"¹ πειθόμενος
πάντα τὸν βίον ἑαυτοῦ καὶ τὰς ἐν Ἰουδαίοις πράξεις κρείττους γεγονέναι
φωνῆς ἐλεγχούσης τὴν ψευδομαρτυρίαν καὶ λέξεων ἀπολογουμένων πρὸς
5 τὰς κατηγορίας· ἰσὺ δ', ὃ φιλόθεε Ἀμβρόσιε, οὐκ οἶδ' ὅπως πρὸς τὰς
Κέλσου κατὰ Χριστιανῶν ἐν συγγράμμασι ψευδομαρτυρίας¹ καὶ τῆς
πίστεως τῶν ἐκκλησιῶν ἐν βιβλίῳ κατηγορίας ἰβουλὴ θῆς ἡμᾶς ἀπολογή-
σασθαι,¹ ὥς(ἀν) οὐκ ὄντος ἐναργοῦς ἐλέγχου ἐν τοῖς πράγμασι καὶ πάντων
10 γραμμάτων κρείττονος λόγου, τοῦ τε τὰς ψευδομαρτυρίας ἀφανίζοντος
καὶ ταῖς κατηγορίαις μηδὲ πιθανότητα εἰς τὸ δύνασθαι τι αὐτὰς ἐνδιδόν-
τος.

Περὶ δὲ τοῦ Ἰησοῦ ὅτι "ἐσιώπα" ψευδομαρτυρούμενος, ἀρκεῖ ἐπὶ τοῦ
παρόντος τὰ Ματθαίου παραθέσθαι· τὰ γὰρ ἰσοδυναμοῦντα αὐτῷ ὁ
Μάρκος ἔγραψεν. Ἔχει δ' οὕτως ἡ τοῦ Ματθαίου λέξις· "Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς
15 καὶ τὸ συνέδριον ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως
θανατώσωσιν αὐτόν, καὶ οὐχ εὔρον πολλῶν προσελθόντων ψευδομαρτύ-
ρων. Ὑστερον δὲ προσελθόντες δύο εἶπον· Ὁὗτος ἔφη· Δύναμαι καταλῦ-
σαι τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν οἰκοδομησαι. Καὶ ἀναστὰς ὁ
ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ· Οὐδὲν ἀποκρίνη, ὅτι οὗτοί σου καταμαρτυροῦσιν;
20 Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐσιώπα."¹ Ἀλλὰ καὶ ὅτι οὐκ ἀπεκρίνετο κατηγορούμενος,

1-2, 5-8, 17-21 et p. 2.3-6 Pap p. 61.1-14 2 ἐσιώπα : Mt 26:59-63; Mc
14:55-61 | οὐδὲν ἀπεκρίνετο : Mt 27:12-14; Mc 15:3-5; Lc 23:9 14-20 Mt
26:59-63

inscriptio πρὸς τὸν ἐπιγεγραμμένον κέλσου ἀληθῆ λόγον ὠριγένους τόμος α'
Pap : α' κατὰ κέλσου A¹ 2 ἀπεκρίνετο Pap : ἀπεκρίνατο A et NT 8
ὡς(ἀν) scripsi : ὡς A 14 οἱ δὲ ἀρχιερεῖς NT 15 τὸ συνέδριον ὅλον NT 17
εἶπαν NT 19 ὅτι : τί NT 20 ἀπεκρίνετο A : -ατο M

τοιαῦτα γέγραπται· "Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐστάθη ἔμπροσθεν τοῦ ἡγεμόνος· καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν λέγων· Σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἔφη αὐτῷ· Σὺ λέγεις. ἸΚαὶ ἐν τῷ κατηγορεῖσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων οὐδὲν ἀπεκρίνετο. Τότε λέγει αὐτῷ ὁ Πιλάτος· Οὐκ ἀκούεις πόσα σου καταμαρτυροῦσι; Καὶ οὐκ ἀπεκρίθη αὐτῷ πρὸς οὐδὲν ῥῆμα, ὥστε θαυμάζειν τὸν ἡγεμόνα λίαν".¹

2 ἸΚαὶ γὰρ θαυμασμοῦ ἄξιον ἦν παρὰ τοῖς κἂν μετρίως φρονεῖν δυναμένοις τὸ τὸν κατηγορούμενον καὶ ψευδομαρτυρούμενον, δυνάμενον ἀπολογήσασθαι καὶ παραστήσαι ἑαυτὸν οὐδενὶ ἔνοχον ἐγκλήματι καὶ ἐγκώμια τοῦ ἑαυτοῦ βίου διεξελθεῖν καὶ τῶν δυνάμεων, ὡς ἀπὸ θεοῦ γεγέννηται, ἵνα δῶ τῷ δικαστῇ ὁδὸν τοῦ χρηστότερα περὶ αὐτοῦ ἀποφύνασθαι, τοῦτο μὲν μὴ πεποιηκέναι, καταπεφρονηκέναι δὲ καὶ μεγαλοφυῶς ὑπερεωρακέναι τοὺς κατηγορούς. "Ὅτι δέ, εἰ ἀπελογήσατο, ἀπέλυσεν ἂν ὁ δικαστὴς μηδὲ διστάσας τὸν Ἰησοῦν, δηλὸν ἐκ τῶν ἀναγεγραμμένων περὶ αὐτοῦ, ἐν οἷς εἶπε· "Τίνα θέλετε τῶν δύο ἀπολύσω ὑμῖν, τὸν Βαραββᾶν ἢ Ἰησοῦν τὸν λεγόμενον Χριστόν;" καὶ τοῦ, ὡς ἐπιφέρει ἡ γραφὴ λέγουσα· "Ἥιδει γὰρ ὅτι διὰ φθόνον παρέδωκαν αὐτόν."² Ἰησοῦς οὖν αἰεὶ ψευδομαρτυρεῖται, καὶ οὐκ ἔστιν ἵ ὅτε κακίας οὔσης ἐν ἀνθρώποις οὐ κατηγορεῖται. Καὶ αὐτὸς μὲν καὶ νῦν σιωπᾷ πρὸς ταῦτα καὶ οὐκ ἀποκρίνεται μὲν διὰ φωνῆς, ἀπολογεῖται δὲ ἐν τῷ βίῳ τῶν γνησίων ἑαυτοῦ μαθητῶν, κεκραγότει τὰ διαφέροντα καὶ πάσης ψευδο-μαρτυρίας ὄντι κρείττονι, ἐλέγχων καὶ ἀνατρέπων τὰς ψευδομαρτυρίας καὶ κατηγορίας.

3 Τολμῶ μὲν οὖν καὶ φημι ὅτι ἦν ἀξιοῖς ποιήσασθαι ἡμᾶς ἀπολογίαν ὑπεκλύει τὴν ἐν τοῖς πράγμασιν ἀπολογίαν καὶ τὴν ἐπιφανῆ τοῖς οὐκ ἀναισθητοῖς δύναμιν τοῦ Ἰησοῦ. "Ὅμως δ' ἵνα μὴ δοκῶμεν ὀκνεῖν πρὸς τὸ ἐπιταχθῆν ὑπὸ σοῦ, ἱπεπειράμεθα ὑπαγορεῦσαι κατὰ τὴν παροῦσαν δύναμιν πρὸς ἕκαστον τῶν ὑπὸ Κέλσου γεγραμμένων τὸ φανὲν ἡμῖν ἀνατρεπτικὸν τῶν πιστὸν οὐδένα δυνάμενων σείσαι λόγων αὐτοῦ. ἸΚαὶ μὴ εἴη γε εὐρεθῆναί τινα τοιαύτην ἀνειληφότα ἀγάπην τοῦ θεοῦ "ἐν

1–6 Mt 27: 11–14 7–17 *Pap* p. 61.14–24 15–17 Mt 27: 17–18 27, 29–p. 3. 7 et 9–14 *Pap* pp. 61.24–62.12

1 ἔστη **P** 2 αὐτὸν ὁ ἡγεμὼν λέγων **NT** 4 ἀπεκρίνετο **A Pap** : -ατο **V** et **NT** 7 κἂν scripsi : καὶ **A** 9 ἑαυτὸν *Pap* et **MP^c** : αὐτόν **P** : αὐτόν **A** 13 ὑπερεωρακέναι *Pap*

Χριστῷ Ἰησοῦ", ὡς ὑπὸ τῶν ῥηματίων Κέλσου ἢ τινος τῶν ὁμοίων σεισ-
 θῆναι τὴν προαίρεσιν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Παῦλος μυρία ὅσα καταλέγων τὰ
 εἰωθότα "χωρίζειν ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ" καὶ "ἀγάπης τοῦ θεοῦ ἐν
 Χριστῷ Ἰησοῦ", ὧν πάντων κρείττων ἦν ἡ ἐν αὐτῷ ἀγάπη, λόγον οὐ κατέ-
 5 ταξεν ἐν τοῖς χωρίζουσι. Πρόσχευς γὰρ ὅτι πρότερον μὲν φησι· ἰ "Τίς ἡμᾶς
 χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; Θλίψις ἢ στενοχωρία ἢ διωγμὸς ἢ
 λιμὸς ἢ γυμνότης ἢ κίνδυνος ἢ μάχαιρα; Καθάπερ γέγραπται ὅτι ἔνεκεν
 σου θανατούμεθα πᾶσαν τὴν ἡμέραν, ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς.
 Ἄλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς." Ἰδεύτε-
 10 ρον δὲ ἄλλο τάγμα ἐκτιθέμενος τῶν πεφυκότων χωρίζειν τοὺς ἀνερμα-
 τίστους ἐν θεοσεβείᾳ λέγει· "Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος οὔτε ζωή,
 οὔτε ἄγγελοι οὔτε ἀρχαί, οὔτε ἐνεστῶτα οὔτε μέλλοντα, οὔτε δυνάμεις
 οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος οὔτε τις κτίσις ἐτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι
 ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν." ἰ

15 Καὶ ἀληθῶς ἄξιον μὲν ἡμᾶς σεμνύνεσθαι ἐπὶ θλίψει μὴ χωριζούσῃ ἢ
 τοῖς ἐξῆς αὐτῇ κατειλεγμένοις, οὐχὶ δὲ Παῦλον καὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ
 εἴ τις ἐκείνοις γέγονε παραπλήσιος, διὰ τὸ πάννυ ὑπεράνω τῶν τοιούτων
 εἶναι λέγοντα τό· "Ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος
 ἡμᾶς", ὅπερ μερίζον ἐστὶ τοῦ νικᾶν. Εἰ δὲ δεῖ καὶ ἀποστόλους σεμνύνεσ-
 20 θαι μὴ χωριζομένους "ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ
 κυρίῳ ἡμῶν", σεμνύνονται ἂν, "ὅτι οὔτε θάνατος οὔτε ζωή, οὔτε ἄγγελοι
 οὔτε ἀρχαί", οὔτε τι τῶν ἐξῆς δύναται αὐτοὺς "χωρίσαι (ἀπὸ) τῆς ἀγάπης
 τοῦ θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν".

Τοῖνυν οὐ συνήδομαι τῷ πιστεύσαντι εἰς Χριστόν, ὡς δύνασθαι σα-
 25 λευθῆναι αὐτοῦ τὴν πίστιν ὑπὸ Κέλσου (τοῦ οὐδὲ κοινοτέραν ζωὴν
 ζῶντος ἐν ἀνθρώποις ἔτι, ἀλλ' ἤδη καὶ πάσαι νεκροῦ) (ἂν) εὐ τινὸς πιθα-
 νότητος λόγου. Οὐκ οἶδα δ' ἐν ποίῳ τάγματι λογίσασθαι χρὴ τὸν δεόμενον
 λόγων πρὸς τὰ Κέλσου κατὰ Χριστιανῶν ἐγκλήματα ἐν βίβλοις ἀναγρα-
 30 στήναι ἐν αὐτῇ. "Ὅμως δ' ἐπεὶ ἐν τῷ πλήθει τῶν πιστεύειν νομιζομένων ἰ

5-9 et 11-14 Rom 8:35-37 et 8:38-39

1 ῥηματίων Pap (cf. 3.72 σοφισματίων; 6.12 παρακουσματίων Scherer) :
 ῥημάτων A 4-5 οὐ κατέταξεν A : οὐκ ἔταξεν Pap 6 χριστοῦ Pap Reg :
 θεοῦ A 6-7 ἢ λιμὸς om. Pap 7 καθὼς NT 8 πᾶσαν A : ὅλην NT 10
 ἄλλο om. Pap 1 ἐκτιθέμενος om. Pap 13 τις A NT : om. Pap 21 ὅτι M :
 ὅτε A 22 ἀπὸ add. edd. (cf. v.20) 24 (οὔτως) ὡς Guet 26 (ἂν) εὐ scripsi :
 ἢ A 27 λόγου (αὐτοῦ) Koetschau² 28 post ἀναγραφομένων add. τῶν M^{pc}

14^f

εὐρεθεῖεν ἂν τινες τοιοῦτοι, ὡς σαλεύεσθαι μὲν καὶ ἀνατρέπεσθαι ὑπὸ τῶν Κέλσου γραμμάτων, θεραπεύεσθαι δὲ ἀπὸ τῆς πρὸς αὐτὰ ἀπολογίας, ἔαν ἔχη χαρακτῆρά τινα καθαιρετικὸν τῶν Κέλσου καὶ τῆς ἀληθείας παραστατικὸν τὰ λεγόμενα, ἐλογισάμεθα πεισθῆναί σου τῇ προστάξει καὶ ὑπαγορεῦσαι πρὸς ὃ ἔπεμψας ἡμῖν σύγγραμμα· ὅπερ οὐκ οἶμαί τινα τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ κἂν ἐπ' ὀλίγον προκοψάντων συγκαταθέσθαι εἶναι **λόγον ἀληθῆ**, ὡς ἐπέγραψεν ὁ Κέλσος.

5

Ἰ'Οἱ μὲν οὖν ἸΠαῦλος συνιδὼν ὅτι ἔστιν ἐν φιλοσοφίᾳ Ἑλληνικῇ οὐκ εὐκαταφρόνητα τοῖς πολλοῖς πιθανά, ἱπαραιστάντα τὸ ψεῦδος ὡς ἀλήθειαν, φησὶν ἐπ' ἐκείνοις τό· Ἰ "Βλέπετε μή τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου καὶ οὐ κατὰ Χριστόν." Ἰ Καὶ ὁρῶν ἐν τοῖς λόγοις τῆς τοῦ κόσμου σοφίας ἐμφαινόμενόν τι μέγεθος, εἶπεν εἶναι τοὺς λόγους τῶν φιλοσόφων "κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου". Οὐδεὶς δὲ τῶν νοῦν ἐχόντων φῆσαι ἂν καὶ τὰ Κέλσου "κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου" εἶναι γεγραμμένα. Κάκεινα μὲν ἔχοντά τι ἀπατηλὸν [καὶ] "κενὴν ἀπάτην" ὠνόμασε, τάχα ἱπρὸς ἀντιδιαστολὴν ἀπάτης τινὸς οὐ κενῆς, ἣν θεωρήσας ὁ Ἱερεμίας ἐτόλμησε πρὸς θεὸν εἰπεῖν τό· "'Ἡπάτησάς με, κύριε, καὶ ἡπατήθην, ἐκράτησας καὶ ἡδυνήθης". τὰ δὲ Κέλσου οὐδαμῶς ἀπάτην ἔχειν μοι φαίνεται, διὸ οὐδὲ κενήν, ὅποιαν ἔχει τὰ τῶν αἱρέσεις ἐν φιλοσοφίᾳ πηξάντων καὶ ἱτῶν νοῦν οὐ τὸν τυχόντα κατ' ἐκείνα ἀνειληφότων. Καὶ ὥσπερ οὐ τὸ τυχὸν τῶν ψευδομένων ἐν γεωμετρικοῖς θεωρήμασι ψευδογραφούμενόν τις ἂν λέγοι ἢ καὶ ἀναγράφοι γυμνασίου ἔνεκεν τοῦ ἀπὸ τοιούτων, οὕτως παραπλήσια εἶναι χρὴ τοῖς τῶν αἱρέσεις πηξάντων ἐν φιλοσοφίᾳ νοήμασι τὰ μέλλοντα ὁμοίως ἐκείνοις λέγεσθαι κενὴν ἀπάτην καὶ "(κατὰ) παράδοσιν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου".

6

ἸΤοῦτο δὲ τὸ προοίμιον μετὰ τὸ ὑπαγορεῦσαι πάντα τὰ μέχρι τῆς παρὰ Κέλσῳ τοῦ Ἰουδαίου πρὸς τὸν Ἰησοῦν προσωποποιίας ἔδοξεν ἡμῖν προτάξαι τῆς ἀρχῆς· Ἰ ἵν' αὐτῷ προεντυγχάνῃ ὁ ἀναγνωσόμενος τὰ πρὸς Κέλσον ἡμῖν ὑπαγορευθέντα καὶ ἴδῃ ὅτι οὐ πάνυ πιστοῖς γέγραπται τὸ βιβλίον τοῦτο, ἀλλ' ἢ τέλεον ἀγεύστοις τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἢ τοῖς, ὡς ὁ ἀπόστολος ὠνόμασεν, "ἀσθενοῦσιν ἐν τῇ πίστει". Εἶπε δ' οὕτως·

8–12 et 17–20 *Pap* p. 62.12–20 10–12 *Col* 2:8 18–19 *Jer* 20:7 28–30
et p. 5.1 et 5 *Pap* p. 62.20–22 29 τοῦ Ἰουδαίου: cf. 1.28 ss.

10 ὑμᾶς ἔσται A NT : transp. *Pap* 16 καὶ delevi 18 τό add. A¹ 21
τῶν del. Koetschau² : τὸν M 26 κατὰ¹ ex NT add. Winter

1 "Τὸν δ' ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε." Ἰ 'Απολογησάσθω δὲ τὸ
 προοίμιον, ὅτι ἄλλη μὲν προθέσει τὴν ἀρχὴν τῶν πρὸς Κέλσον ὑπογορεύ-
 σαμεν, ἄλλη δὲ τὰ μετὰ τὴν ἀρχήν. Πρότερον μὲν γὰρ ἐσκοποῦμεν
 ὑποσημειώσασθαι τὰ κεφάλαια καὶ διὰ βραχέων τὰ πρὸς αὐτὰ λεγόμενα,
 5 εἶτα μετὰ τοῦτο ἰσχυματοποιῆσαι τὸν λόγον· Ἰ ὕστερον δ' αὐτὰ τὰ πράγμα-
 τα ὑπέβαλεν ἡμῖν φειδομένοις χρόνου ἀρκεσθῆναι μὲν τοῖς κατὰ τὴν
 ἀρχὴν οὕτως ὑπαγορευθεῖσιν, ἐν δὲ τοῖς ἐξῆς κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν συγ-
 γραφικῶς ἀγωνίσασθαι πρὸς τὰ Κέλσου καθ' ἡμῶν ἐγκλήματα.

14^v

Διόπερ αἰτοῦμεν συγγνώμην ἐπὶ τῇ ἀρχῇ τῶν μετὰ τὸ προοίμιον. Ἐὰν
 10 δὲ μὴ κινηθῇς καὶ ὑπὸ τῶν ἐξῆς ὑπαγορευθέντων ἀνυσίμως, καὶ ἐπ' αὐτοῖς
 τὴν ὁμοίαν συγγνώμην αἰτῶν ἀναπέμπω σε, ἐάνπερ ἔτι θέλῃς δι' ὑπαγο-
 रेύσεων τὰς λύσεις σοι τῶν Κέλσου γενέσθαι λόγων, ἐπὶ τοὺς ἡμῶν
 συνετωτέρους καὶ [δυνατοὺς] διὰ λέξεων καὶ βιβλίων ἀνατρέπειν δυνα-
 μένους τὰ καθ' ἡμῶν τοῦ Κέλσου ἐγκλήματα. Πλὴν βελτίων ὁ μὴδὲ τὴν
 15 ἀρχὴν δεηθεῖς, κἂν ἐντυχὼν τῷ Κέλσου συγγράμματι, τῆς πρὸς αὐτὸ
 ἀπολογίας, ἀλλ' ὑπερφρονήσας πάντα τὰ ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ, ὥς καὶ ὑπὸ
 τοῦ τυχόντος ἐν Χριστῷ πιστοῦ διὰ τὸ ἐν αὐτῷ πνεῦμα εὐλόγως καταφρο-
 νούμενα.

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ
ΚΕΛΣΟΥ ΑΛΗΘΗ ΛΟΓΟΝ
ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

1

ἸΠρῶτον τῷ Κέλσῳ κεφάλαιόν ἐστι βουλομένῳ διαβαλεῖν χριστιανισμόν ἰὼς συνθήκας κρύβδην πρὸς ἀλλήλους ποιουμένων Χριστιανῶν παρὰ τὰ νενομισμένα, ὅτι τῶν συνθηκῶν αἱ μὲν εἰσι φανεραί, ὅσαι κατὰ νόμους γίνονται, αἱ δὲ ἀφανεῖς, ὅσαι
5 παρὰ τὰ νενομισμένα συντελοῦνται. Καὶ βούλεται διαβαλεῖν τὴν καλουμένην ἀγάπην Χριστιανῶν πρὸς ἀλλήλους, ἀπὸ τοῦ κοινοῦ κινδύνου ὑφισταμένην καὶ δυναμένην ὑπερόρκια. Ἐπεὶ οὖν τὸν κοινὸν νόμον θρυλεῖ, παρὰ τοῦτον λέγων Χριστιανοῖς τὰς συνθήκας, λεκτέον πρὸς τοῦτο ὅτι, ὥσπερ ἰεῖ τις παρὰ Σκύθαις νόμους ἀθέσμους ἔχουσι γενόμενος ἀναχωρήσεως μὴ ἔχων καιρὸν βιοῦν παρ'
10 ἐκείνοις ἀναγκάζεται, εὐλόγως ἂν οὗτος διὰ τὸν τῆς ἀληθείας νόμον, ὡς πρὸς τοὺς Σκύθας παρανομίαν, [καὶ] συνθήκας πρὸς τοὺς τὰ αὐτὰ αὐτῷ φρονούντας ποιῆσαι ἂν παρὰ τὰ ἐκείνοις νενομισμένα. οὕτως παρ' ἀληθείᾳ δικαζούσῃ οἱ νόμοι τῶν ἐθνῶν, οἱ περὶ ἀγαλμάτων καὶ τῆς ἀθέου πολυθεότητος, νόμοι εἰσὶ Σκυθῶν καὶ εἴ τι Σκυθῶν ἀσεβέστερον. ἸΟὐκ
15 ἄλογον οὖν συνθήκας παρὰ τὰ νενομισμένα ποιεῖν τὰς ὑπὲρ ἀληθείας. Ὡσπερ γάρ, εἰ ὑπὲρ τοῦ τύραννον προλαβόντα τὰ τῆς πόλεως ἀνελεῖν συνθήκας τινὲς κρύβδην ἐποιοῦντο, καλῶς ἂν ἐποίουν· οὕτω δὴ καὶ Χριστιανοί, τυραννοῦντος τοῦ παρ' αὐτοῖς καλουμένου διαβόλου καὶ τοῦ ψεύδους, συνθήκας ποιοῦνται παρὰ τὰ νενομισμένα τῷ διαβόλῳ
20 κατὰ τοῦ διαβόλου καὶ ὑπὲρ σωτηρίας ἐτέρων, οὓς ἂν πεῖσαι δυνηθῶσιν ἀποστῆναι τοῦ ὡσανεὶ Σκυθῶν καὶ τυράννου νόμου.]

1-7, 9-13 et 15-22 Pap p. 62.1-16

inscriptio cf. *subscriptionem libri* I 6 (ὡς) ἀπὸ τοῦ Delarue 7 ὑπερόρκια
A Pap : ὑπὲρ ὄρκια coni. Bouhéreau, Chadwick 11 τὸν Delarue : τὸ A Pap
12 καὶ *delevi* 17 τὰ Pap : τὰς A 17-18 συνθήκας ἀνελεῖν A Pap :
transp. Bouhéreau 18 ἐποιοῦντο A : ἐποιοῦν Pap (-το expunctum) | δὴ A :
δὲ Pap 22 τυράννου A : τυράννων Pap

2 ἡ Ἐξῆς **βάρβαρόν** φησιν **ἄνωθεν εἶναι τὸ δόγμα**, δηλονότι τὸν
 ἰουδαϊσμόν, οὗ χριστιανισμὸς ἥρτηται. Καὶ εὐγνωμόνως γε οὐκ ὀνειδίζει
 ἐπὶ τῇ ἀπὸ βαρβάρων ἀρχῇ τῷ λόγῳ, ἐπαινῶν ὡς **ἱκανοὺς εὐρεῖν**
δόγματα τοὺς βαρβάρους· προστίθησι δὲ τούτοις ὅτι **ἱκρίναι καὶ**
βεβαιώσασθαι καὶ ἀσκήσαι πρὸς ἀρετὴν τὰ ὑπὸ βαρβάρων 5
εὐρεθέντα ἀμείνονές εἰσιν· **Ἕλληνες**. Τοῦτ' οὖν ἡμῖν ἐστὶν ἐκ τῶν
 ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων εἰς ἀπολογίαν περὶ τῶν ἐν χριστιανισμῷ κειμένων,
 ὄντων ἀληθῶν, ὅτι ἀπὸ Ἑλληνικῶν τις δογμάτων καὶ γυμνασίων ἐλθὼν
 ἐπὶ τὸν λόγον οὐ μόνον κρίνει ἂν αὐτὰ ἀληθῆ, ἀλλὰ καὶ ἀσκήσας κατα-
 σκευάσαι ἂν καὶ τὸ δοκοῦν ἐλλιπὲς ὡς πρὸς Ἑλληνικὴν ἀπόδειξιν ἀνα- 10
 πληρῶσαι, κατασκευάζων τὴν χριστιανισμοῦ ἀληθότητα.

15^f Λεκτέον δ' ἔτι πρὸς τοῦτο ὅτι ἡ ἔστι τις οἰκεία ἡ ἀπόδειξις τοῦ λόγου,
 θειότερα παρὰ τὴν ἀπὸ διαλεκτικῆς Ἑλληνικῆν. Ταύτην δὲ τὴν θειοτέραν
 ὁ ἀπόστολος ὀνομάζει "ἀπόδειξιν πνεύματος καὶ δυνάμεως", [ὡς] "πνεύ-
 ματος" μὲν διὰ τὰς προφητείας ἱκανὰς πιστοποιῆσαι τὸν ἐντυγχάνοντα 15
 μάλιστα εἰς τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ, "δυνάμεως" δὲ διὰ τὰς τεραστίους δυ-
 νάμεις, ὥς κατασκευαστέον γεγονέναι καὶ ἐκ πολλῶν μὲν ἄλλων καὶ ἐκ
 τοῦ ἴχνη δὲ αὐτῶν ἔτι σφύζεσθαι παρὰ τοῖς κατὰ τὸ βούλημα τοῦ λόγου
 βιοῦσι. ἡ

3 Μετὰ ταῦτα περὶ τοῦ **κρύφα Χριστιανοὺς τὰ ἀρέσκοντα** 20
ἑαυτοῖς ποιεῖν καὶ διδάσκειν εἰπὼν, καὶ ὅτι οὐ **μάτην τοῦτο**
ποιοῦσιν, ἅτε διωθόμενοι τὴν ἐπηρτημένην αὐτοῖς δίκην τοῦ
θανάτου, ὁμοιοῖ τὸν κίνδυνον **κινδύνους τοῖς συμβεβηκόσιν ἐπὶ**
φιλοσοφίᾳ ὡς Σωκράτει· ἐδύνατο λέγειν ἡ καὶ ὡς Πυθαγόρα καὶ
 ἄλλοις φιλοσόφοις. Λεκτέον δὲ πρὸς τοῦτο ὅτι ἐπὶ Σωκράτει μὲν εὐθέως 25
 Ἀθηναῖοι μετενόησαν, καὶ οὐδὲν παρέμεινεν αὐτοῖς περὶ αὐτοῦ πικρὸν
 οὐδ' ἐπὶ Πυθαγόρα· οἱ γοῦν Πυθαγόρειοι ἐπὶ πλεῖον τὰς διατριβὰς
 συνεστήσαντο ἐν Ἰταλίᾳ, τῇ κληθείσῃ μεγάλῃ Ἑλλάδι· ἐπὶ δὲ Χριστια-
 νοῖς ἡ Ῥωμαίων σύγκλητος βουλὴ καὶ οἱ κατὰ καιρὸν βασιλεῖς καὶ τὰ
 στρατιωτικὰ καὶ οἱ δῆμοι καὶ οἱ τῶν πιστευόντων συγγενεῖς ὑποπολεμή- 30

1-2, 4-6 et 12-17 *Pap* pp. 63.16-64.5 5-6 cf. 6.1 et Plat. *Epinomis* 987 de
 12-19 *Φ* 15.3, p. 72 14 1 *Cor* 2:4. Cf. 1.62; 3.68; 6.2 23-p. 9.3 *Pap* p. 64.5-
 10 25-26 εὐθέως Ἀθηναῖοι μετενόησαν: cf. Diog. Laert. 2.43; Max. Tyr. 3.2

9 αὐτὰ A : αὐτὸν Koetschau² 11 ἀναπληρῶσαι A, def. van Winden,
 Borret : ἀναπληρώσαι Koetschau, Hansen 12 ἔστι γάρ τις *Φ* 13 ταύτην δὲ
 τὴν θειοτέραν A *Pap* : ἦν *Φ* 14 ὁ A¹ *Pap* *Φ* : om. A | ὡς om. *Pap* *Φ* M,
 del. edd. 18 ἐκ τοῦ ἴχνη δὲ A¹ : ἐκ τοῦ δὲ ἴχνη A : ἐκ τοῦδε· ἴχνη Pat C :
 ἐκ τοῦ ἴχνη B 24 καὶ A² *Pap* : om. A 27 γοῦν A : γὰρ A²

σαντες τῷ λόγῳ ἐκώλυσαν ἂν αὐτὸν νικηθέντα ὑπὸ τῆς τῶν τοσούτων ἐπιβουλῆς, εἰ μὴ θεία δυνάμει ὑπερέκυψε καὶ ὑπερανέβη, ὥς νικῆσαι ὅλον κόσμον αὐτῷ ἐπιβουλεύοντα.↓

Ἴδωμεν καὶ ὥς τὸν ἠθικὸν τόπον οἶται διαβαλεῖν τῷ κοινὸν
 5 εἶναι καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους φιλοσόφους ὥς οὐ σεμνόν τι καὶ
 καινὸν μάθημα.↓ Πρὸς τοῦτο δὲ λεκτέον ὅτι τοῖς εἰσάγουσι κρίσιν
 δικαίαν θεοῦ ἀπεκέκλειστο ἂν ἢ ἐπὶ τοῖς ἀμαρτανομένοις δίκη, μὴ
 πάντων ἐχόντων κατὰ τὰς κοινὰς ἐννοίας πρόληψιν ὑγιῇ περὶ τοῦ ἠθικοῦ
 10 τόπου. Διόπερ οὐδὲν θαυμαστὸν τὸν αὐτὸν θεὸν ἅπερ ἐδίδαξε διὰ τῶν
 προφητῶν καὶ τοῦ σωτῆρος ἐγκατεσπαρκέναι ταῖς ἀπάντων ἀνθρώπων
 ψυχαῖς· ἴν' ἀναπολόγητος ἐν τῇ θείᾳ κρίσει πᾶς ἄνθρωπος ᾗ, ἔχων τὸ
 βούλημα "τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν τῇ ἑαυτοῦ καρδίᾳ"· ὅπερ ἠνίξατο ἐν ᾧ
 νομίζουσιν "Ἕλληνες μύθος ὁ λόγος ποιήσας τὸν θεὸν γεγραφέναι τῷ ἰδίῳ
 15 "δακτύλῳ" τὰς ἐντολὰς καὶ Μωϋσεὶ δεδωκέναι, ἃς "συνέτριπεν" ἡ κακία
 τῶν μοσχοποιησάντων, ὥς εἰ ἔλεγεν, ἐπέκλυσεν ἡ χύσις τῆς ἀμαρτίας.
 Δεύτερον δὲ γράψας πάλιν ἔδωκε λατομήσαντος λίθους Μωϋσέως ὁ θεός,
 οἰονεὶ τοῦ προφητικοῦ λόγου εὐτρεπίζοντος ψυχὴν μετὰ τὴν πρώτην
 ἀμαρτίαν δευτέροις γράμμασι τοῦ θεοῦ.↓

Τὰ δὲ περὶ τῆς εἰδωλολατρείας ὥς ἴδια τῶν ἀπὸ τοῦ λόγου ἐκτιθέμε-
 20 νος καὶ ὑποκατασκευάζει λέγων [αὐτοὺς] ἰδιὰ τοῦτο μὴ νομίζειν
 αὐτοὺς χειροποιήτους θεοὺς, ἐπεὶ μὴ εὐλογόν ἐστι τὰ ὑπὸ
 φαυλοτάτων δημιουργῶν καὶ μοχθηρῶν ἢ τὸ ἦθος εἰργασμένα
 εἶναι θεοὺς, πολλάκις καὶ ὑπὸ ἀδίκων ἀνθρώπων κατα-
 25 σκευασθέντα.↓ Ἐν τοῖς ἐξῆς οὖν θέλων αὐτὸ κοινοποιῆσαι ὥς οὐ
 πρῶτον ὑπὸ τούτων εὗρεθὲν ἐκτίθεται Ἑρακλείτου λέξιν τὴν
 λέγουσαν· "Ὅμοια, ὥς εἴ τις τοῖς δόμοις λεσχηνεύοιτο, ποιεῖν
 τοὺς προσιόντας ὥς θεοὺς τοῖς ἀψύχοις."

Οὐκοῦν καὶ περὶ τούτου λεκτέον ὅτι ὁμοίως τῷ ἄλλῳ ἠθικῷ τόπῳ
 ἐγκατεσπάρησαν τοῖς ἀνθρώποις (κοινὰ) ἐννοιαί, ἅφ' ὧν καὶ ὁ Ἑρά-
 30 κλειτος καὶ εἴ τις ἄλλος Ἑλλήνων ἢ βαρβάρων τοῦτ' ἐνενόησε κατα-

4-18 *Pap* p. 64.11-23 4-6 cf. 2.5; *Tert. Apol.* 46.2 12 *Rom* 2:15 13-
 14 *Exod* 31:18 14-15 *Exod* 32:19 17-18 *Exod* 34:1 20-24 et p. 10.1-
 7 *Pap* p. 65.1-10 26-27 *Heracliti B* 5 DK = Fr. 86 *Marcovich*. Cf. 7.62 et 65

7 ἀπεκέκλειστο A : ἀπέκλιτο *Pap* 14 μωϋσῆ A 16 μωσέως A 19
 εἰδωλολατρίας A 20 αὐτοὺς del. Scherer, Borret 21 αὐτοὺς : τοὺς
 Bouhéreau 25 τούτων scripsi : τούτου A : τοῦ λόγου Koetschau² 26 τις
 add. A¹ 29 κοινὰ addidi (cf. v.8)

σκευάσαι. Ἐκτίθεται γὰρ **καὶ Πέρσας τοῦτο φρονούντας, παρτι-
θέμενος Ἡρόδοτον** **ιστοροῦντα αὐτό.** Προσθήσομεν δὲ καὶ ἡμεῖς ὅτι
καὶ Ζήνων ὁ Κιτιεὺς ἐν τῇ Πολιτείᾳ φησὶν· "Ἱερά τε οἰκοδομεῖν οὐδὲν
δεήσει· ἱερὸν γὰρ οὐδὲν χρή νομίζειν οὐδὲ πολλοῦ ἄξιον καὶ ἅγιον,
οἰκοδομῶν τε ἔργον καὶ βαναύσων." Σαφὲς οὖν ὅτι καὶ περὶ τούτου τοῦ
δόγματος γέγραπται "ἐν ταῖς καρδίαις" τῶν ἀνθρώπων γράμμασι θεοῦ τὸ
πρακτέον.]

6 Μετὰ ταῦτα οὐκ οἶδα πόθεν κινούμενος ὁ Κέλσος φησὶ **δαϊμόνων**
τινῶν ὀνόμασι καὶ κατακλήσεσι δοκεῖν ἰσχύειν Χριστιανούς,
ὡς οἶμαι αἰνισσόμενος τὰ περὶ τῶν κατεπαδόντων τοὺς δαίμονας καὶ
ἐξελαυνόντων. Ἔοικε δὲ σαφῶς συκοφαντεῖν τὸν λόγον. Οὐ γὰρ κατα-
κλήσεσιν ἰσχύειν δοκοῦσιν, ἀλλὰ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ μετὰ τῆς ἀπαγ-
γελίας τῶν περὶ αὐτὸν ἱστοριῶν. Ταῦτα γὰρ λεγόμενα πολλάκις τοὺς
δαίμονας πεποίηκεν ἀνθρώπων χωρισθῆναι, καὶ μάλιστα ὅταν οἱ λέγοντες
ἀπὸ διαθέσεως ὑγιоὺς καὶ πεπιστευκυίας γνησίως αὐτὰ λέγωσι. Ἰσοῦ-
τον μέντοι γε δύναται τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τῶν δαϊμόνων, ὡς ἔσθ'
ὅτε καὶ ὑπὸ φαύλων ὀνομαζόμενον ἀνύειν· ὅπερ διδάσκων ὁ Ἰησοῦς
ἔλεγε τό· "Πολλοὶ ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ· Τῷ ὀνοματί σου δαιμό-
νια ἐξεβάλομεν καὶ δυνάμεις ἐποιήσαμεν." Τούτου δ' οὐκ οἶδα πότερον
ἐκὼν παρεῖδε καὶ κακουργεῖ ὁ Κέλσος ἢ μὴ ἐπιστάμενος.

Κατηγορεῖ δ' ἐν τοῖς ἐξῆς καὶ τοῦ σωτῆρος, ἰὼς **γοητεία δυνηθέν-**
τος ἃ ἔδοξε παράδοξα πεποιηκέναι καὶ **προϊδόντος ὅτι μέλ-**
λουσι καὶ ἄλλοι τὰ αὐτὰ μαθήματα ἐγνωκότες ποιεῖν τὸ αὐτό,
σεμνυνόμενοι τῷ θεοῦ δυνάμει ποιεῖν· οὕστινας ἀπελαύνει
τῆς ἑαυτοῦ πολιτείας ὁ Ἰησοῦς. Καὶ κατηγορεῖ αὐτοῦ ὅτι, εἰ δι-
καίως ἀπελαύνει, καὶ αὐτὸς ἔνοχος ὢν τοῖς αὐτοῖς, **φαῦλός**
ἐστίν· εἰ δ' αὐτὸς οὐ φαῦλος ταῦτα ποιήσας, οὐδ' οἱ ὁμοίως
αὐτῷ πράττοντες. Ἀντικρυσ δέ, κἂν δοκῇ ἀνέλεγκτον εἶναι τὸ περὶ τοῦ
Ἰησοῦ, πῶς ταῦτα ἐποίησε, σαφὲς ὅτι Χριστιανοὶ οὐδεμιᾷ μελέτῃ ἐπω-
δῶν χρώμενοι τυγχάνουσιν, ἀλλὰ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ μετ' ἄλλων λό-
γων πεπιστευμένων κατὰ τὴν θείαν γραφήν.]

1-2 Herod. 1.131 3-5 S.V.F. I Nr. 265 6 Rom 2:15 8-9, 12, 15-19,
21-22 et 29-31 Pap pp. 65.10-66.3 8-11 cf. 4.33; 6.39 et 40; 8.37 13 ἱστο-
ριῶν : cf. 3.24; Iustini Dial. 30.3; 76.6; 85.2; 2 Apol. 6.6 16-18 Mt 7:22. Cf. 2.49
24 ἀπελαύνει : cf. Mt 7:23 ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ ...

8 ὁ add. A¹ 9 et 11 κατακλήσεσι(v) A Pap (cf. 2.51; 4.34) : κατακλήσε-
σι(v) A¹ 16 μέντοι Pap : μέν A 18 τὸ om. M 30 τυγχάνουσιν
Koetschau : ἐντυγχάνουσιν A, sed ἐν- expunxit : dubium Pap | μετ'
Koetschau² (cf. v. 12) : καὶ A Pap

Εἴτ' ἐπεὶ πολλάκις ὀνομάζει **κρύφιον τὸ δόγμα**,⁴ καὶ ἐν τούτῳ αὐτὸν ἐλεγκτέον, σχεδὸν παντὸς τοῦ κόσμου ἐγνωκὸτος τὸ κήρυγμα Χριστιανῶν μᾶλλον ἢ τὰ τοῖς φιλοσόφοις ἀρέσκοντα. Τίνα γὰρ λανθάνει ἢ ἐκ παρθένου γένεσις Ἰησοῦ καὶ ὁ ἐσταυρωμένος καὶ ἡ παρὰ πολλοῖς
 5 πεπιστευμένη ἀνάστασις αὐτοῦ καὶ ἡ καταγληγλομένη κρίσις θεοῦ, 16^f κολάζουσα μὲν κατ' ἀξίαν τοὺς ἀμαρτάνοντας, γέρωσ δ' ἀξιούσα τοὺς δικαίους; Ἄλλὰ καὶ μὴ νοηθὲν τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως μυστήριον θρυλεῖται γελώμενον ὑπὸ τῶν ἀπίστων.

Ἐπὶ τούτοις οὖν λέγειν κρύφιον εἶναι τὸ δόγμα πάννυ ἐστὶν ἄτοπον·
 10 τὸ δ' εἶναι τίνα οἶον ἰμετὰ τὰ ἐξωτερικά,⁵ μὴ εἰς τοὺς πολλοὺς φθάνοντα, οὐ μόνου ἴδιον τοῦ Χριστιανῶν λόγου, ἀλλὰ γὰρ καὶ τοῦ φιλοσόφων,⁶ παρ' οἷς τινὲς μὲν ἦσαν ἐξωτερικοὶ ἰλόγοι, ἕτεροι δὲ ἐσωτερικοὶ· καὶ τινὲς μὲν ἀκούοντες Πυθαγόρου, ὡς "Αὐτὸς ἔφα", ἄλλοι δ' ἐν ἀπορρήτῳ διδασκόμενοι τὰ μὴ ἄξια φθάνειν εἰς ἀκοὰς βεβήλους καὶ μηδέπω κεκα-
 15 θαρμένους. Καὶ πάντα δὲ τὰ πανταχοῦ μυστήρια κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον κρύφια ὄντα οὐ διαβέβληται· διόπερ μάτην μηδὲ νοήσας ἀκριβῶς τὸ κρύφιον τοῦ χριστιανισμοῦ διαβάλλει αὐτό.

Ἦτοικε δὲ μετὰ δεινότητος συναγορεύειν πως τοῖς μαρτυροῦσι τῷ χριστιανισμῷ μέχρι θανάτου λέγων· **Καὶ οὐ τοῦτο λέγω, ὡς χρὴ τὸν ἀγαθοῦ δόγματος περιεχόμενον, εἰ μέλλει δι' αὐτὸ κινδυνεύειν παρ' ἀνθρώποις, ἀποστήναι τοῦ δόγματος ἢ πλάσασθαι ὡς ἀφέστηκεν ἢ ἔξαρνον γενέσθαι.** Καὶ καταγινώσκει γε τῶν φρονούντων μὲν τὰ χριστιανισμοῦ, προσποιουμένων δὲ μὴ φρονεῖν ἢ ἀρνού-
 20 μένων, λέγων μὴ δεῖν τὸν ἐν τῷ δόγματι πλάσασθαι ὡς ἀφέστηκεν ἢ ἔξαρνον αὐτοῦ γενέσθαι.
 25

Ἐλεγκτέον δὴ ὡς τὰ ἐναντία ἑαυτῷ λέγοντα τὸν Κέλσον. Εὐρίσκεται μὲν γὰρ ἐξ ἄλλων συγγραμμάτων Ἐπικούρειος ὢν· ἐνταῦθα δὲ διὰ τὸ δοκεῖν εὐλογώτερον κατηγορεῖν τοῦ λόγου μὴ ὁμολογῶν τὰ Ἐπικούρου προσποιεῖται **κρεῖττόν τι τοῦ γήινου εἶναι ἐν ἀνθρώπῳ συγγενὲς θεοῦ** καὶ φησιν ὅτι **οἷς τοῦτο εὖ ἔχει** (τουτέστιν ἡ ψυχὴ), **πάντη ἐφίενται τοῦ συγγενοῦς** (λέγει δὲ τοῦ θεοῦ), **καὶ ἀκούειν αἰεὶ τι (καὶ) ἀναμιμνήσκεσθαι περὶ ἐκείνου ποθοῦσιν.** ἰ "Ορα οὖν τὸ νό-

1-7 et 10-12 Pap p. 64.4-9 19-22 Usener, *Epicurea*, p. 347 30-31 cf. 8.63

4 γένεσις A² in mg et Pap : γέννησις A 5 θεοῦ Pap : om. A 7 μὴ Delarue : μὴν A 11 τοῦ φιλοσόφων M : τοῦ φιλοσόφου A : παρὰ φιλοσόφοις Pap 13 πυθαγόρου P^{MP} : πυθαγόρα A 23 προσποιουμένων A¹ : ποιουμένων A 31 ἐφίενται Guet : ἐφίεται A 32 καὶ P : om. A

θον αὐτοῦ τῆς ψυχῆς, ὅτι προειπὼν ὡς χρή τὸν ἀγαθοῦ δόγματος περιεχόμενον, καὶ εἰ μέλλει δι' αὐτὸ κινδυνεύειν παρ' ἀνθρώποις, μὴ ἀφίστασθαι τοῦ δόγματος μηδὲ πλάσασθαι ὡς ἀφέστηκε μηδ' ἔξαρνον γενέσθαι, αὐτὸς τοῖς ἐναντίοις πᾶσι περιπίπτει. Ἰ" Ἥιδει γὰρ ὅτι ὁμολογῶν Ἐπικούρειος εἶναι οὐκ ἂν ἔχοι τὸ ἀξιόπιστον ἐν τῷ κατηγορεῖν τῶν ὅπως ποτὲ πρόνοιαν εἰσαγόντων καὶ θεὸν ἐφιστάντων τοῖς οὖσι. Δύο δὲ παρελήφαμεν Κέλσους γεγονέναι Ἐπικουρείους, τὸν μὲν πρότερον κατὰ Νέρωνα, τοῦτον δὲ κατὰ Ἀδριανὸν καὶ κατωτέρω.]

9 Ἰἰ Μετὰ ταῦτα προτρέπει ἐπὶ τὸ ἰλόγῳ ἀκολουθοῦντας καὶ λογικῷ ὁδηγῷ παραδέχεσθαι δόγματα, ὡς πάντως ἀπάτης γινομένης τῷ μὴ οὕτω συγκατατιθεμένῳ τισί· καὶ ἐξομοιοῖ τοὺς ἀλόγως πιστεύοντας μητραγύρταις καὶ τερατοσκόποις, Μίθραις τε καὶ Σαβαδίοις, καὶ ὅτε τις προσέτυχεν, Ἐκάτης ἢ ἄλλης δαίμονος ἢ δαιμόνων φάσμασιν. Ὡς γὰρ ἐν ἐκείνοις πολλάκις μοχθηροὶ ἄνθρωποι ἐπιβαίνοντες τῇ ιδιωτείᾳ τῶν εὐεξαπατήτων ἄγουσιν αὐτοὺς ἢ βούλονται, οὕτως φησὶ καὶ ἐν τοῖς Χριστιανοῖς γίνεσθαι. Φησὶ δὲ τινὰς μηδὲ βουλομένους διδόναι ἢ λαμβάνειν λόγον περὶ ὧν πιστεύουσι χρῆσθαι τῷ ἰ" Μὴ ἐξέταζε, ἀλλὰ πίστευσον" καὶ ἰ" Ἡ πίστις σου σώσει σε." Καί φησιν αὐτοὺς λέγειν· "Κακὸν ἢ ἐν τῷ κόσμῳ σοφία, ἀγαθὸν δ' ἢ μωρία."

Λεκτέον δὲ πρὸς τοῦτο ὅτι ἰεὶ μὲν οἶόν τε πάντας καταλιπόντας τὰ τοῦ βίου πράγματα σχολάζειν τῷ φιλοσοφεῖν, ἄλλην ὁδὸν οὐ μεταδιωκτέον οὐδενὶ ἢ ταύτην μόνην. Εὐρεθήσεται γὰρ ἐν τῷ χριστιανισμῷ οὐκ ἐλάττων, ἵνα μὴ φορτικόν τι εἶπω, ἐξέτασις τῶν πεπιστευμένων καὶ διήγησις τῶν ἐν τοῖς προφήταις αἰνιγμάτων καὶ τῶν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις παραβολῶν καὶ ἄλλων μυρίων συμβολικῶς γεγενημένων ἢ νενομοθετημένων. Εἰ δὲ τοῦτ' ἀμήχανον, πῇ μὲν διὰ τὰς τοῦ βίου ἀνάγκας, πῇ δὲ καὶ διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν, σφόδρα ὀλίγων ἐπὶ τὸν λόγον ἄττόντων, ἰποία ἂν

p. 11.32–p. 12.1 et 4–8 *Pap* pp. 66.9–67.2 9–p. 13.20 Φ 18.1, pp. 96–97 9–14, 18–23, 27–p. 13.1 *Pap* p. 67.2–11 11 post τισί addit ex 8.53 τολμηρῶς (δὲ) ἄθετοῦντι τὰ δόξαντα τοῖς ἀρχαίοις Andresen (p. 21) 17 τινὰς : cf. Clem. *Strom.* 1.43.1 (van Winden) 19–20 cf. 1.13

9 ταῦτα : τοῦτο *Pat BD* | τὸ *M* : τῷ *A Φ* 12 μητραγύρταις *A Pap Pat B* : μιτρα- *C* : μηναγύρταις *A² in mg et P* 13 σαβαδίοις *A* : σαβαζέις *corr. in σαβιζέις Pap* : σαβιζίοις *Φ* 17 μὴ δὲ *A* : μὴ *Φ* 18 τῷ : τὸ *Pat B* 20 ἐν τῷ κόσμῳ *A Pap* : ἐν βίῳ *Φ* (cf. 1.13) 22 δὲ : δὴ *Pat CD* | τε *P Pap* : τε ἦν *Φ* 24 τῷ *om. Φ* | ἔλαττον *Φ* 25 μὴ *om. Φ*

ἄλλη βελτίων μέθοδος πρὸς τὸ τοῖς πολλοῖς βοηθῆσαι εὐρεθείη· τῆς ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ τοῖς ἔθνεσι παραδοθείσης;

- Καὶ πυνθανόμεθ' ἡμεῖς περὶ τοῦ πλήθους τῶν πιστευόντων, τὴν πολλὴν χύσιν τῆς κακίας ἀποθεμένων, ἐν ᾗ πρότερον ἐκαλινδοῦντο· πότερον
 5 βέλτιόν ἐστιν αὐτοῖς ἀλόγως πιστεύουσι κατεστάλθαι πῶς τὰ ἤθη καὶ ὠφελῆσθαι διὰ τὴν περὶ τῶν κολαζομένων ἐπὶ ἁμαρτίαις καὶ τιμωμένων ἐπὶ ἔργοις χρηστοῖς πίστιν, ἢ μὴ προσίεσθαι αὐτῶν τὴν ἐπιστροφὴν μετὰ ψιλῆς πίστεως, ἕως ἂν ἐπιδῶσιν ἑαυτοὺς ἐξετάσει λόγων; Φανερώς γὰρ οἱ πάντες παρ' ἐλαχίστους οὐδὲ τοῦτο λήψονται ὅπερ εἰλήφασιν ἐκ τοῦ
 10 ἀπλῶς πεπιστευκέναι, ἀλλὰ μενοῦσιν ἐν κακίστῳ βίῳ. Εἴπερ οὖν ἄλλο τι κατασκευαστικόν ἐστι τοῦ τὸ φιλόανθρωπον τοῦ λόγου οὐκ ἄθεοι τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἐπιδεδημηκέναι, καὶ τοῦτ' αὐτοῖς συγκαταριθμητέον. Ὁ γὰρ εὐλαβὴς οὐδὲ σωματῶν ἱατρὸν, πολλοὺς ἐπὶ τὸ βέλτιον νοσοῦντας ἀγαγόντα, οἰήσεται ἄθεοι πόλεσι καὶ ἔθνεσιν ἐπιδημεῖν· οὐδὲν γὰρ
 15 χρηστὸν ἐν ἀνθρώποις ἄθεοι γίνεται. Εἰ δὲ ὁ πολλῶν σώματα θεραπεύσας ἢ ἐπὶ τὸ βέλτιον προαγαγὼν οὐκ ἄθεοι θεραπεύει, πόσῳ πλέον ὁ πολλῶν ψυχὰς θεραπεύσας καὶ ἐπιστρέψας καὶ βελτιώσας, καὶ ἀναρτήσας αὐτὰς θεοῦ τοῦ ἐπὶ πᾶσι, καὶ διδάξας πᾶσαν πρᾶξιν ἀναφέρειν ἐπὶ τὴν ἐκείνου ἀρέσκειαν καὶ πάντ' ἐκκλίνειν ὅς' ἀπάρεστά εἰσι θεῷ, μέχρι τοῦ ἐλα-
 20 χίστου τῶν λεγομένων ἢ πραττομένων ἢ καὶ εἰς ἐνθύμησιν ἐρχομένων;||

- Ἡ Εἴτ' ἐπεὶ τὰ περὶ τῆς πίστεως θρυλοῦσι, λεκτέον ὅτι ἡμεῖς μὲν παραλαμβάνοντες αὐτὴν ὡς χρησίμον τοῖς πολλοῖς ὁμολογοῦμεν διδάσκειν πιστεῦειν καὶ ἀλόγως τοὺς μὴ δυναμένους πάντα καταλιπεῖν καὶ ἀκολουθεῖν ἐξετάσει λόγου, ἡμεῖς δὲ τοῦτο μὴ ὁμολογοῦντες τοῖς
 25 ἔργοις αὐτὸ ποιοῦσι. Τίς γὰρ προτραπείας ἐπὶ φιλοσοφίαν καὶ ἀποκληρωτικῶς ἐπὶ τινὰ αἵρεσιν ἑαυτὸν φιλοσόφων ρίψας; ἢ τῷ εὐπορηκέναι τοιοῦδε διδασκάλου ἰᾶλλως ἐπὶ τοῦτο ἔρχεται ἢ τῷ πιστεύειν τὴν αἵρεσιν ἐκείνην κρεῖττοναν εἶναι; Οὐ γὰρ περιμένοντας ἀκοῦσαι τοὺς πάντων φιλοσόφων λόγους καὶ τῶν διαφόρων αἱρέσεων, καὶ τὴν ἀνατροπὴν μὲν

10

16 οὐκ ἄθεοι θεραπεύει : cf. 1.26 21-p. 14.11 Φ 18.2, p.98 24-28 et p. 14.6 Pap p. 67.11-15

9 ὅπερ εἰλήφασιν : ὁ παρελήφασιν Φ 10 ἀπλῶς : αὐτοὺς Φ | post βίῳ addunt τῷ τῶν ἀνθρώπων Φ 17 θεραπεύσας καὶ om. Φ | ἀναρτήσας M² 19 εἰσι A C : ἐστι Pat B | μέχρι τοῦ A : καὶ μέχρι Φ 27 ἄλλως A Pap : ἢ οὐκ ἄλλως Φ 29 φιλοσόφων A¹ Φ : φιλοσόφους A | λόγους post αἱρέσεων Φ

17^F

τῶνδε, κατασκευὴν ἢ δὲ ἐτέρων, οὕτως αἰρεῖται ἤτοι Στωϊκὸς ἢ Πλατωνικὸς ἢ Περιπατητικὸς ἢ Ἐπικούρειος εἶναι ἢ ὅποιασδήποτε φιλοσόφων αἵρέσεως· ἀλλ' ἀλόγῳ τινί, κἂν μὴ βούλωνται τοῦτο ὁμολογεῖν, φορᾷ ἔρχονται ἐπὶ τὸ ἀσκῆσαι, φέρ' εἰπεῖν, τὸν Στωϊκὸν λόγον, καταλιπόντες τοὺς λοιπούς, ἢ τὸν Πλατωνικόν, ὑπερφρονήσαντες ὡς ταπεινότερων τῶν ἄλλων, ἢ τὸν Περιπατητικὸν ὡς ἀνθρωπικώτατον, καὶ μᾶλλον τῶν λοιπῶν αἱρέσεων εὐγνωμόνως ὁμολογοῦντα τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ. Καὶ ἀπὸ πρώτης δὲ προσβολῆς ταραχθέντες τινὲς εἰς τὸν περὶ προνοίας λόγον ἐκ τῶν ἐπὶ γῆς γινομένων φαύλοις καὶ σπουδαίοις προπετέστερον συγκατέθεντο τῷ μηδαμῶς εἶναι πρόνοιαν καὶ τὸν Ἐπικούρου καὶ Κέλσου εἴλοντο λόγον. ||

11

||Εἴπερ οὖν δεῖ πιστεύειν, ὡς ὁ λόγος ἐδίδαξεν, ἐνὶ τινι τῶν αἱρέσεων εἰσηγησαμένων ἐν Ἑλλήσιν ἢ βαρβάροις, πῶς οὐχὶ μᾶλλον τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ καὶ τῷ διδάσκοντι τοῦτον μόνον δεῖν σέβειν, ἢ τὰ δὲ λοιπὰ, ἤτοι ὡς μὴ ὄντα ἢ ὡς ὄντα μὲν καὶ τιμῆς ἄξια, οὐ μὴν καὶ προσκυνήσεως καὶ σεβασμοῦ, παρορᾶν; | Περὶ ὧν ὁ μὴ πιστεύων μόνον, ἀλλὰ καὶ λόγῳ θεωρῶν τὰ πράγματα ἐρεῖ τὰς ὑποπιπτούσας αὐτῷ καὶ εὕρισκομένας ἐκ τοῦ πάνυ ζητεῖν ἀποδείξεις. Πῶς δ' οὐκ εὐλογώτερον, πάντων τῶν ἀνθρωπίνων πίστεως ἡρτημένων, ἐκείνων μᾶλλον πιστεύειν τῷ θεῷ; | Τίς γὰρ πλεῖ ἢ γαμεί ἢ παιδοποιεῖται ἢ ῥίπτει τὰ σπέρματα ἐπὶ τὴν γῆν μὴ τὰ κρείττονα πιστεύων ἀπαντήσεσθαι, δυνατοῦ ὄντος καὶ τοῦ ἐναντία γενέσθαι, καὶ ἔστιν ὅτε γινομένου; 'Αλλ' ὅμως ἡ περὶ τοῦ τὰ κρείττονα καὶ τὰ κατ' εὐχὴν ἀπαντήσεσθαι πίστις τολμᾷν πάντας ποιεῖ καὶ ἐπὶ τὰ ἄδηλα καὶ δυνατὰ ἄλλως συμβῆναι. | Εἰ δὲ συνέχει τὸν βίον ἐν πάσῃ πράξει ἀδήλω, ὅπως ἐκβήσεται, ἢ ἐλπίς καὶ ἡ περὶ τῶν μελλόντων χρηστοτέρα πίστις, | πῶς οὐ μᾶλλον αὕτη παραληφθήσεται εὐλόγως τῷ πιστεύοντι ὑπὲρ τὴν πλεομένην θάλασσαν καὶ γῆν σπειρομένην καὶ γυναῖκα γαμουμένην καὶ τὰ λοιπὰ ἐν ἀνθρώποις πράγματα τῷ ταῦτα πάντα δημιουργήσαντι θεῷ

7–11 cf. Sext. Empir. *P.H.* 1.32 12–p. 15.7 Φ 18.3, pp. 98–99 13–16, 19–21 et 24–25 *Pap.* p. 67.15–20 19–21 cf. Cic. *Acad.* II, 109

4 ἔρχεται Pat B^{ac} C^{ac} D 5 ἢ Φ : om. A | ταπεινότερων B et A. Platt (CQ 5 [1911] 53) : ταπεινότερον A Pat C 6 τὸν add. A¹ 7 εὐγνωμόνως A : ἀνθρωπίνως Φ 10 τὸν A¹ : τῶν A 12 ἐνὶ A : ἐπὶ Pat CD : ἐν B 14 μόνον δεῖν A¹ Pat : μόνον δεῖ AB : δὴ μόνον C 15 καὶ¹ add. A¹ 20 παιδοποιεῖται A Φ : παιδοποιεῖ Pap 21 ἐναντία A Pap : τὰ ἐναντία Φ 22 τὰ¹ add. A¹ : om. AΦ 25 ἢ¹ om. Pap 26 οὐ : οὐχὶ Pat BD 27 καὶ γυναῖκα γαμουμένην om. Pat CD

καὶ τῷ μετὰ ὑπερβαλλούσης μεγαλονοίας καὶ θείας μεγαλοφροσύνης
τολμήσαντι τοῦτον τὸν λόγον παραστήσαι τοῖς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης
μετὰ μεγάλων κινδύνων καὶ θανάτου νομιζομένου ἀτίμου, ἃ ὑπέμεινεν
ὑπὲρ ἀνθρώπων, διδάξας καὶ τοὺς ὑπηρετεῖσθαι τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ ἐν
5 τῇ ἀρχῇ πεισθέντας μετὰ πάντων κινδύνων καὶ τῶν ἀεὶ προσδοκωμένων
θανάτων τολμήσαι ἀποδημήσαι πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ὑπὲρ τῆς τῶν
ἀνθρώπων σωτηρίας;||

||Εἴτ' ἐπεὶ φησιν ὁ Κέλσος αὐταῖς λέξεσιν· Εἰ μὲν δὴ θελήσουσιν
ἀποκρίνεσθαι μοι, ὥς οὐ διαπειρωμένῳ (πάντα γὰρ οἶδα),
10 ἄλλ' ὥς ἐξ ἴσου πάντων κηδομένῳ, εὖ ἂν ἔχοι· εἰ δ' οὐκ ἐθε-
λήσουσιν, ἄλλ' ἐροῦσιν, ὥσπερ εἰώθασιν, "Μὴ ἐξέταζε" καὶ τὰ
ἐξῆς, ἀνάγκη αὐτοὺς ταῦτά τε, φησί, διδάξαι ὅποι' ἄττα ἐστὶν
ἃ λέγουσι καὶ ὁπόθεν ἐρρήκε, καὶ τὰ ἐξῆς· λεκτέον δὲ πρὸς τὸ
πάντα | γὰρ οἶδα, ἀλαζονικώτατα ὑπ' αὐτοῦ ἀποτετολμημένον, ὅτι, εἵπερ
15 ἀνεγνώκει μάλιστα τοὺς προφήτας, ὁμολογουμένων αἰνιγμάτων
πεπληρωμένους καὶ λόγων τοῖς πολλοῖς ἀσαφῶν, καὶ εἰ ἐντετεύχει ταῖς
εὐαγγελικαῖς παραβολαῖς καὶ τῇ λοιπῇ τοῦ νόμου καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς
ἱστορίας γραφῇ καὶ ταῖς τῶν ἀποστόλων φωναῖς, καὶ ἀναγνοὺς εὐγνωμό-
20 ἔθρασύνετο οὐδ' εἶπε· πάντα γὰρ οἶδα. Ὡς οὐδ' ἡμεῖς οἱ τούτοις ἐνδια-
τρίψαντες εἵπομεν ἅν· πάντα γὰρ οἶδα· φίλη γὰρ ἡ ἀλήθεια. Οὐδεὶς
ἡμῶν ἐρεῖ· πάντα γὰρ οἶδα τὰ Ἐπικούρου, ἢ θαρρήσει ὅτι πάντα οἶδε τὰ
Πλάτωνος, τοσοῦτων οὐσῶν διαφωνιῶν καὶ παρὰ τοῖς διηγουμένοις
αὐτά. Τίς γὰρ οὕτω θρασύς εἰπείν· πάντα γὰρ οἶδα τὰ Στωϊκὰ ἢ πάντα τὰ
25 Περιπατητικά; Εἰ μὴ ἄρα τὸ πάντα γὰρ οἶδα ἀπὸ τινων ἰδιωτῶν ἀναισθή-
των ἀκούσας, οὐκ αἰσθανομένων τῆς ἐαυτῶν ἀμαθίας, ᾤθη ὥς τοιοῦτοις
διδασκάλοις χρησάμενος πάντα ἐγνώκεναι.

Δοκεῖ δέ μοι τοιοῦτόν τι πεποιηκέναι, ὥς εἴ τις τῇ Αἰγύπτῳ ἐπιδημή-
σας, ἔνθα οἱ μὲν Αἰγυπτίων σοφοὶ κατὰ τὰ πάτρια γράμματα πολλὰ φιλο-
30 σοφοῦσι περὶ τῶν παρ' αὐτοῖς νενομισμένων θεῶν, οἱ δὲ ἰδιῶται μύθους

8-p. 16.8 Φ 18.6, pp. 100-101 21 φίλη γὰρ ἡ ἀλήθεια : cf. 3.16; Orig. *Ep. ad Africanum* 6 (XVIII. 28 Lommatzsch) 27-p. 16.4 *FGHst* 665 F 100

5 πάντων om. Φ 8 δὴ A : οὖν Φ | θελήσωσιν Pat B^{ac} 9
ἀποκρίνασθαι Φ 10 ἄλλ' ὥς - 13 ἐρρήκε om. Φ 13 δὲ A : γὰρ C :
om. Pat BD 16 ἐντετεύχει A : ἐντετευχέκει Φ : ἐντετεύχει M 17 τοῦ M
BCD : om. APat 24 γὰρ A : δ' Φ | στωϊκῶν Φ 25 περιπατητικῶν
CD 28 τοιοῦτό τι Pat B : τοιοῦτον C 29 αἰγυπτίων A : αἰγύπτιοι Φ
30 θεῶν Pat CD

12

17^v

τινὰς ἀκούοντες, ὧν τοὺς λόγους οὐκ ἐπίστανται, μέγα ἐπ' αὐτοῖς φρονοῦ-
 σιν, ὥτε πάντα τὰ Αἰγυπτίων ἐγνωκέναι, τοῖς ἰδιώταις αὐτῶν μαθητεύ-
 σας καὶ μηδενὶ τῶν ἱερέων συμμίξας μηδ' ἀπὸ τίνος αὐτῶν τὰ Αἰγυπτίων
 ἀπόρρητα μαθῶν. "Α δ' εἶπον περὶ Αἰγυπτίων σοφῶν τε καὶ ἰδιωτῶν
 δυνατὸν ἰδεῖν καὶ περὶ Περσῶν· παρ' οἷς εἰσι τελεταί, πρεσβευόμεναι μὲν
 λογικῶς ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς λογίων, συμβολικῶς δὲ γινόμεναι ὑπὸ τῶν
 παρ' αὐτοῖς πολλῶν καὶ ἐπιπολαιωτέρων. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ περὶ Σύρων καὶ
 Ἰνδῶν καὶ τῶν ὅσοι καὶ μύθους καὶ γράμματα ἔχουσι λεκτέον. ||

13

|| Ἐπεὶ δ' ὁ Κέλσος ἔθηκεν ὡς λεγόμενον ὑπὸ πολλῶν Χριστιανῶν
 "Κακὸν μὲν γε ἡ ἐν τῷ βίῳ σοφία, ἀγαθὸν δ' ἡ μωρία", λεκτέον
 ὅτι συκοφαντεῖ τὸν λόγον, μὴ ἐκθέμενος αὐτὴν τὴν παρὰ τῷ Παύλῳ
 κειμένην λέξιν, οὕτως ἔχουσιν· "Εἴ τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν ὑμῖν, ἐν τῷ
 αἰῶνι τούτῳ μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται σοφός· ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου
 τούτου μωρία παρὰ θεῷ ἐστίν." Οὐκοῦν ὁ μὲν ἀπόστολός φησιν οὐχ
 ἀπλῶς· "'Ἡ σοφία μωρία παρὰ θεῷ ἐστίν", ἀλλ' "'Ἡ σοφία τοῦ κόσμου
 τούτου." Καὶ πάλιν οὐκ "Εἴ τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν ὑμῖν" ἀπαξ ἀπλῶς
 "μωρὸς γενέσθω", ἀλλ' "ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ μωρὸς γενέσθω, ἵνα γένηται
 σοφός." "Σοφίαν" οὖν "τούτου τοῦ αἰῶνος" λέγομεν τὴν κατὰ τὰς γραφὰς
 καταργουμένην πᾶσαν ψευδοδοξοῦσαν φιλοσοφίαν· καὶ μωρίαν λέγομεν
 ἀγαθὸν οὐκ ἀπολελυμένως, ἀλλ' ὅτε τις τῷ αἰῶνι τούτῳ γίνεται "μωρός"
 ὡς εἰ λέγοιμεν καὶ τὸν Πλατωνικόν, πιστεύοντα τῇ ἀθανασίᾳ τῆς ψυχῆς
 καὶ τοῖς περὶ αὐτῆς λεγομένοις περὶ μετενσωματώσεως, μωρίαν ἀνειληφέ-
 ναι ὡς πρὸς τοὺς Στωϊκοὺς διασύροντας τὴν τούτων συγκατάθεσιν, | καὶ
 ὡς πρὸς Περιπατητικοὺς θρυλοῦντας τὰ Πλάτωνος "τερετίσματα", καὶ ὡς
 πρὸς Ἐπικουρείους δεισιδαιμονίαν ἐγκαλοῦντας τοῖς εἰσάγουσι πρόνοι-
 αν καὶ θεὸν ἐφίστασι τοῖς ὅλοις.

"Ἐτι δὲ ὅτι καὶ κατὰ τὸ τῷ λόγῳ ἀρέσκον πολλῷ διαφέρει μετὰ λόγου
 καὶ σοφίας συγκατατίθεσθαι τοῖς δόγμασιν ἥπερ μετὰ ψιλῆς τῆς πίστεως,

9-p. 17.13 Φ 18.7, pp. 102-103 10 cf. 1.9 12-14 1 Cor 3:18-19. Cf.
 6.12 et 13; 7.23 18 1 Cor 2:6. Cf. 3.19 et 47 21-23 S.V.F. II Nr. 819 24
 Aristot. Anal. post. 1.22, 83 a 33. Cf. 2.12 24-26 Usener, Epicurea Fr. 369

1 ἀκούσαντες M 5 ἰδεῖν AΦ : εἰπεῖν M in mg 6 γινόμεναι :
 τιμώμεναι R.G. Bury (CR 19 [1905] 109) 7 ἐπιπολαιωτέρων : παλαιωτέρων C
 8 γράμματα AB^{PC} : πράγματα Φ 10 κακὸν μὲν γε A : ὅτι κακὸν Φ 14 et
 15 τῷ θεῷ Φ 18 τοῦ αἰῶνος τούτου Φ et NT 20 ἀγαθὸν Φ : ἀγαθὴν A |
 ἀπολελυμένον Φ 25 πρὸς A² Pat BD : om. AC

καὶ ὅτι κατὰ περίστασιν καὶ τοῦτ' ἐβουλήθη ὁ λόγος, ἵνα μὴ πάντῃ ἀνωφελεῖς ἐάσῃ τοὺς ἀνθρώπους, δηλοῖ ὁ τοῦ Ἰησοῦ γνήσιος μαθητὴς Παῦλος εἰπών· "Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν θεόν, εὐδόκησεν ὁ θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος
 5 σῶσαι τοὺς πιστεύοντας." Σαφῶς οὖν διὰ τούτων δηλοῦται ὅτι ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ θεοῦ ἐχρῆν γινώσκεσθαι τὸν θεόν. Καὶ ἐπεὶ μὴ τοῦτο γεγένηται οὕτως, δεύτερον εὐδόκησεν ὁ θεὸς σῶσαι τοὺς πιστεύοντας οὐχ ἀπαξ-
 10 απλῶς διὰ μωρίας, ἀλλὰ διὰ μωρίας ὅσον ἐπὶ κηρύγματι. Αὐτόθεν γὰρ κηρυσσόμενος Ἰησοὺς Χριστὸς ἐσταυρωμένος μωρία ἐστὶ κηρύγματος·
 ὡς καὶ ὁ συναισθόμενος αὐτοῦ λέγει Παῦλος ἐν τῷ· "Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσι δὲ μωρίαν, αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσι, Χριστὸν θεοῦ δύναμιν καὶ θεοῦ σοφίαν."||

Συγγένειαν παρὰ πολλοῖς τῶν ἐθνῶν νομίζων εἶναι ὁ Κέλσος τοῦ
 15 αὐτοῦ λόγου πάντα μὲν ὀνομάζει τὰ ἔθνη ὡς ἀρξάμενα τοῦ τοιοῦδε δόγματος· οὐκ οἶδα δ' ὅπως μόνους Ἰουδαίους συκοφαντεῖ, οὐ συγκατα-
 λέγων αὐτῶν τὸ ἔθνος τοῖς λοιποῖς, ὡς εἴτε συμφιλοπονῆσαν ἐκείνοις καὶ ὁμοφρονῆσαν εἴτε παραπλήσια ἐν πολλοῖς δογματίσαν. Ἀξιον οὖν αὐτὸν ἐρέσθαι τί δήποτε ἱστορίαις μὲν βαρβάρων καὶ Ἑλλήνων πεπίσ-
 20 τευκε περὶ τῆς ἀρχαιότητος ὧν ὠνόμασε, μόνου δὲ τοῦ ἔθνους τὰς ἱστορίας τούτου ψευδοποιεῖ. Εἰ γὰρ ἕκαστοι τὰ παρ' αὐτοῖς ἐξέθεντο φιλαλήθως, τί τοῖς Ἰουδαίων ἀπιστοῦμεν μόνοις προφήταις;

Εἰ δὲ κεχαρισμένως Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆται τῷ ἑαυτῶν λόγῳ πολλὰ ἀνέγραψαν περὶ τῶν παρὰ σφίσιν αὐτοῖς, διὰ τί τὸ παραπλήσιον οὐκ
 25 ἐρῶμεν καὶ περὶ τῶν ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι συγγραφῶν; Ἡ Αἰγύπτιοι μὲν ἐν ταῖς ἑαυτῶν ἱστορίαις Ἰουδαίους κακολογούντες πιστοὶ εἰσι περὶ Ἰουδαίων, ταῦτ' αὖτε λέγοντες Ἰουδαῖοι περὶ Αἰγυπτίων, πολλὰ ἀδίκως πεπονθέναι ἀναγράφοντες ἑαυτοὺς καὶ διὰ τοῦτο λέγοντες αὐτοὺς κεκο-
 30 λασθαι ὑπὸ θεοῦ, ψεύδονται; Καὶ οὐ περὶ Αἰγυπτίων γε μόνων τοῦτο λεκτέον· εὐρήσομεν γὰρ ἐπιπλοκὴν Ἀσσυρίων πρὸς Ἰουδαίους, καὶ ταῦτα ἱστορούμενα ἐν ταῖς Ἀσσυρίων ἀρχαιολογίαις. Οὕτω δὲ καὶ Ἀσσυρίους ἀνέγραψαν ἑαυτοῖς πολεμίους οἱ Ἰουδαίων συγγραφεῖς, ἵνα μὴ δόξω προλαμβάνειν λέγων τὸ οἱ προφῆται. Ὅρα οὖν εὐθέως τὸ φίλαντον τοῦ

14

3-5 1 Cor 1:21. Cf. 5:16 10-13 1 Cor 1:23-24. Cf. 5:16; 7:23

8 τῷ κηρύγματι BCD | αὐτόθεν : αὐτὸς Pat 11 ἔθνεσι : ἔλλησι BCD 14 ὁ add. A¹ 16 οἶδα δ' ὅπως M² : οἶδ' ὅπως A 33 προλαμβάνειν λέγων Koetschau² : προλαμβάνων λέγειν A

τοῖσδε μὲν τισι πιστεύοντος ὡς σοφοῖς ἔθνεσι, τῶνδε δὲ καταγινώσκοντος ὡς πάντῃ ἀνοήτων. Ἄκουε γὰρ λέγοντος τοῦ Κέλσου ὅτι ἔστιν ἀρχαῖος ἄνωθεν λόγος, περὶ ὃν δὴ αἰεὶ καὶ τὰ ἔθνη τὰ σοφώτατα καὶ πόλεις καὶ ἄνδρες σοφοὶ κατεγένοντο. Καὶ οὐκ ἐβουλήθη ἔθνος σοφώτατον εἰπεῖν ἢ κἂν παραπλησίως Αἰγυπτίοις καὶ Ἀσσυρίοις καὶ Ἰνδοῖς καὶ Πέρσαις καὶ Ὀδρύσαις καὶ Σαμόθραξι καὶ Ἐλευσινίοις τοὺς Ἰουδαίους.

18^v

5

15

Πόσφ δὲ βελτίων Κέλσου καὶ διὰ πολλῶν δείξας εἶναι ἐλλογιμώτατος καὶ πλείονα βασανίσας δόγματα καὶ ἀπὸ πλείονων συναγαγὼν ἃ ἐφαντάσθη εἶναι ἀληθῆ ὁ Πυθαγόρειος Νουμήνιος, ὅστις ἐν τῷ πρώτῳ Περὶ τάγαθοῦ λέγων περὶ τῶν ἐθνῶν, ὅσα περὶ τοῦ θεοῦ ὡς ἀσωμάτου διείληφεν, ἐγκατέταξεν αὐτοῖς καὶ Ἰουδαίους, οὐκ ὀκνήσας ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ χρῆσασθαι καὶ λόγοις προφητικοῖς καὶ τροπολογῆσαι αὐτούς. Λέγεται δὲ καὶ Ἑρμιππον ἐν τῷ πρώτῳ Περὶ νομοθετῶν ἱστορῆ- κέναι Πυθαγόραν τὴν ἑαυτοῦ φιλοσοφίαν ἀπὸ Ἰουδαίων εἰς Ἑλλήνας ἀγαγεῖν. Καὶ Ἐκαταίου δὲ τοῦ ἱστορικοῦ φέρεται περὶ Ἰουδαίων βιβλίον, ἐν ᾧ προστίθεται μᾶλλον πῶς ὡς σοφῷ τῷ ἔθνει ἐπὶ τοσοῦτον, ὡς καὶ Ἑρέννιον Φίλωνα ἐν τῷ περὶ Ἰουδαίων συγγράμματι πρῶτον μὲν ἀμφιβάλλειν εἰ τοῦ ἱστορικοῦ ἐστὶ τὸ σύγγραμμα, δεύτερον δὲ λέγειν ὅτι, εἴπερ ἐστὶν αὐτοῦ, εἰκὸς αὐτὸν συνηρπάσθαι ἀπὸ τῆς παρὰ Ἰουδαίοις πιθανότητος καὶ συγκατατεθεῖσθαι αὐτῶν τῷ λόγῳ.

10

15

20

16

Θαυμάζω δὲ πῶς Ὀδρύσας μὲν καὶ Σαμόθρακας καὶ Ἐλευσινίους καὶ Ὑπερβορέους ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις καὶ σοφωτάτοις ἔταξεν ἔθνεσιν ὁ Κέλσος, τοὺς δὲ Ἰουδαίους οὐκ ἠξίωσεν οὔτε εἰς σοφοὺς παραδέξασθαι, οὔτε εἰς ἀρχαίους, πολλῶν φερομένων συγγραμμάτων παρὰ Αἰγυπτίοις καὶ Φοίνιξι καὶ Ἑλλήσι μαρτυρούντων αὐτῶν τῇ ἀρχαιότητι, ἅπερ ἐγὼ περισσὸν ἡγησάμην εἶναι παραθέσθαι. Δυνατὸν γὰρ τὸν βουλούμενον ἀναγνῶναι τὰ γεγραμμένα Φλαυίῳ Ἰωσήφῳ περὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀρχαιότητος ἐν δυσίν, ὅπου πολλὴν συναγωγὴν συγγραφῶν φέ-

25

8–14 Numenii Fr. IXa Thedinga, Fr. 9b Leemans 14–16 FGrHist 1026 F1 = Fr. 81 Wehrli 16–17 FGrHist 264 F 21–23; N. Walter, *Frr. Jüd-hell. Historiker* (1976) 144–153 17–21 FGrHist 790 F 9 29 ἐν δυσίν: i.e. *Contra Apionem*

5 αἰγυπτίοις V¹ : καὶ αἰγυπτίοις A¹ : ἀσσυρίοις καὶ αἰγυπτίοις A 21 αὐτῶν Bouhéreau : αὐτῶ A 23 ὑπερβοραίους A

ρει μαρτυρούντων τῇ Ἰουδαίων ἀρχαιότητι. Καὶ Τατιανοῦ δὲ νεωτέρου
 φέρεται ὁ πρὸς Ἑλληνας λόγος, πολυμαθέστατα ἐκτιθεμένου τοὺς ἱστο-
 ρήσαντας περὶ τῆς Ἰουδαίων καὶ Μωϋσέως ἀρχαιότητος. Ὡς οὖν
 οὐκ ἀληθῶς ἀλλὰ φιλαπεχθημόνως ὁ Κέλσος ταῦτα λέγειν, σκοπὸν ἔχων
 5 κατηγορῆσαι τῆς ἀρχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ, ἡρτημένης ἀπὸ Ἰουδαί-
 ων. Ἀλλὰ καὶ τοὺς μὲν Ὀμήρου Γαλακτοφάγους καὶ τοὺς Γαλα-
 τῶν Δρυΐδας καὶ τοὺς Γέτας σοφώτατα λέγει ἔθνη εἶναι καὶ
 ἀρχαῖα, περὶ τῶν συγγενῶν τοῖς Ἰουδαϊκοῖς λόγοις διαλαμ-
 βάνοντας, ὧν οὐκ οἶδα εἰ φέρεται συγγράμματα· Ἑβραίους δὲ μόνον τὸ
 10 ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ ἐκβάλλει καὶ τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς σοφίας.

Πάλιν τε αὖ κατάλογον ποιούμενος ἀνδρῶν ἀρχαίων καὶ
 σοφῶν, ὠφελισάντων τοὺς κατ' αὐτοὺς καὶ διὰ συγγραμμά-
 των τοὺς μετ' αὐτούς, Μωϋσέα ἐξέβαλε τοῦ καταλόγου τῶν σοφῶν.
 Καὶ Λίνου μὲν, ὃν προέταξεν ὧν ὠνόμασεν ὁ Κέλσος, οὔτε νόμοι οὔτε
 15 λόγοι φέρονται ἐπιστρέψαντες καὶ θεραπεύσαντες ἔθνη· Μωϋσέως δὲ
 τοὺς νόμους ὅλον ἔθνος φέρει ἐπεσπαρμένον τῇ πάσῃ οἰκουμένῃ. Ὅρα
 οὖν εἰ μὴ ἄντικρυς κακουργῶν ἐξέβαλε τοῦ καταλόγου τῶν σοφῶν καὶ
 Μωϋσέα, Λίνον δὲ καὶ Μουσαῖον καὶ Ὀρφέα καὶ τὸν Φερεκύδην
 καὶ τὸν Πέρσην Ζωροάστην καὶ Πυθαγόραν φήσας περὶ τῶνδε
 20 διειληφέναι, καὶ ἐς βίβλους κατατεθεῖσθαι τὰ ἑαυτῶν δόγμα-
 τα καὶ πεφυλάχθαι αὐτὰ μέχρι δεῦρο.

Καὶ ἐκὼν μὲν ἐπελάθετο τοῦ περὶ τῶν νομιζομένων θεῶν μύθου ὡς
 ἀνθρωποπαθῶν, ἀναγεγραμμένου μάλιστα ὑπὸ Ὀρφέως, (17) ἐν δὲ τοῖς
 25 ἐξῆς κατηγορῶν τῆς Μωϋσέως ἱστορίας αἰτιᾶται τοὺς τροπολογούντας
 καὶ ἀλληγορῶντας αὐτήν. Ἦν δ' ἂν εἰπεῖν πρὸς τὸν γενναιότατον καὶ
 ἀληθῆ λόγον ἐπιγράψαντα τὸ ἑαυτοῦ βιβλίον, τί δήποτε, ὦ οὗτος, θεοὺς
 μὲν τηλικαύταις περιπίπτοντας συμφοραῖς ὅποιας ἀναγράφουσιν οἱ
 σοφοὶ σου ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι, καὶ ἐναγέσι μίξεσι χρωμένους καὶ
 30 κατὰ τῶν πατέρων στρατευομένους καὶ τὰ αἰδοῖα αὐτῶν ἀποτέμνοντας
 σεμνολογεῖς ἀναγεγράφθαι τὰ τηλικαῦτα τετολμηκέναι καὶ πεποιηκέναι
 καὶ πεπονθέναι· ὅταν δὲ Μωϋσῆς μὴ περὶ θεοῦ τοιαῦτα λέγῃ, ἀλλὰ μὴδ'
 ἀγγέλων ἀγίων, περὶ δὲ ἀνθρώπων πολλῶ ἐλάττονα (οὐδεὶς γὰρ παρ' αὐ-
 τῷ ἐτόλμησεν ὅσα Κρόνος κατὰ τοῦ Οὐρανοῦ, οὐδ' ὅσα Ζεὺς κατὰ τοῦ

19'

17

1-3 Tatiani Orat. 31-41 6 Iliad. 13.6 29-p.20.3 et 7 Pap p. 68.5-12

7 δρυάδας A 14 ὧν om. A, sed ὦ· A² in mg : ἐν οἷς V² 16 ἐπεσπαρ-
 μένον A : ἐπεσπαρμένους M²

πατρός, οὐδ' ὅτι τῇ ἑαυτοῦ θυγατρὶ ὁ "πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε" συνελήλυθεν), πλανᾶν νομίζεται ἡπατημένους τοὺς νενομοθετημένους ὑπ' αὐτοῦ; Δοκεῖ δέ μοι καὶ παραπλήσιόν τι Κέλσος ποιεῖν τῷ Πλατωνικῷ Θρασυμάχῳ, μὴ ἐπιτρέποντι ὡς βούλεται ἀποκρίνασθαι περὶ τῆς δικαιοσύνης Σωκράτει, ἀλλὰ λέγοντι· "Οὐρα μὴ τὸ συμφέρον εἴπης εἶναι τὸ δίκαιον μηδὲ τὸ δέον μηδ' ἄλλο τι τῶν παραπλησίων. Καὶ γὰρ οὗτος κατηγορήσας, ὡς οἶεται, τῶν παρὰ Μωϋσεὶ ἱστοριῶν καὶ μεμψάμενος τοῖς ἀλληγοροῦσι μετὰ τοῦ καὶ ἔπαινόν τινα περὶ αὐτῶν λέγειν, ὅτι εἰσὶν οἱ ἐπεικέστεροι, οἷονεὶ κωλύει κατηγορήσας, ὡς βούλεται, ἀπολογεῖσθαι τοὺς δυναμένους ὡς πέφυκεν ἔχειν τὰ πράγματα.

18

Εἰπομεν δ' ἂν προκαλούμενοι βίβλους βίβλοις παραβάλλεσθαι ὅτι φέρε, ὃ οὗτος, τὰ Λίνου καὶ Μουσαίου καὶ Ὀρφέως ποιήματα καὶ Φερεκύδου τὴν γραφὴν καὶ συνεξέταζε τοῖς Μωϋσέως νόμοις, ἱστορίας ἱστορίαις καὶ ἡθικοὺς λόγους νόμοις καὶ προστάγμασι παρατιθείς· καὶ ὅρα ὅποια μᾶλλον ἐπιστρέψαι δύναται καὶ αὐτόθεν τοὺς ἀκούοντας, καὶ τίνα αὐτῶν κἂν ἐπιτρίψαι τὸν ἀκροατὴν· καὶ κατανόει ὅπως τὸ μὲν τάγμα τῶν σῶν συγγραφέων ὀλίγον μὲν ἐφρόντισε τῶν αὐτόθεν ἐντευξομένων, μόνοις δὲ ἄρα τοῖς τροπολογῆσαι καὶ ἀλληγορῆσαι δυναμένοις ἔγραψε **τὴν ἰδίαν, ὡς φῆς, φιλοσοφίαν.**

Ὁ δὲ Μωϋσῆς ἀνάλογον γενναίῳ ῥήτορι σχῆμα μελετῶντι καὶ πανταχοῦ τὴν διπλόην τῆς λέξεως πεφυλαγμένως προφερομένῳ ἐπὶ τῶν πέντε βιβλίων πεποίηκε, μήτε τῷ πλήθει τῶν νομοιοθετουμένων Ἰουδαίων διδοὺς ἀφορμὰς βλάβης ἐν τῷ ἡθικῷ τόπῳ, μήτε τοῖς ὀλίγοις καὶ συνετώτερον ἐντυγχάνειν δυναμένοις οὐχὶ πλήρη θεωρίας ἐκτιθέμενος, τοῖς ἐρευνᾶν τὸ βούλημα αὐτοῦ δυναμένοις, γραφὴν. Καὶ τῶν μὲν σοφῶν σου ποιητῶν ἔοικε μηδὲ τὰ βιβλία ἔτι σφῆξεσθαι, φυλαχθέντα ἂν, εἰ ὁ ἐντυγχάνων ἦσθετο ὠφελείας· τοῦ δὲ Μωϋσέως τὰ γράμματα πολλοὺς καὶ τῶν ἀλλοτριῶν τῆς παρὰ Ἰουδαίοις ἀναστροφῆς κεκίνηκε πιστεῦσαι ὅτι κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τῶν γραμμάτων ὁ πρῶτος αὐτὰ νομοθετήσας καὶ Μωϋσεὶ παραδοὺς θεὸς ὁ κτίσας τὸν κόσμον ἦν. Καὶ γὰρ ἔπρεπε τὸν ὅλου τοῦ κόσμου δημιουργόν, νόμους τεθειμένον ὅλῳ τῷ κόσμῳ, δύναμιν παρασχεῖν τοῖς λόγοις, κρατῆσαι τῶν πανταχοῦ δυναμένην. Καὶ ταῦτά φημι οὐδέπω περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐξετάζων, ἀλλ' ἔτι Μωϋσέα, τὸν πολλῷ ἐλάττονα

1 *Iliad*. 1.544 et al. 5–6 *Plat. Res publ.* 1, 336 cd 8–9 cf. 4.38

1 ὅτι A *Pap* : ὅτε Wendland 2 νομίζεται *Pap Delague* : νομίζετε A 6 οὗτος : αὐτὸς P 9 κωλύει Guier : κωλύεται A 22 ἰουδαίων add. A¹ 28 τοῖς ἰουδαίοις M | ἀναστροφῆς A¹ in mg : ἀνατροφῆς A 29 τῶν γραμμάτων add. A¹

κυρίου, δεικνύς, ὥς ὁ λόγος παραστήσει, πολλῶ διαφέροντα τῶν σοφῶν σου ποιητῶν καὶ φιλοσόφων.

19

Ἐξῆς τούτοις ὁ Κέλσος λεληθότως βουλόμενος διαβαλεῖν τὴν κατὰ
Μωϋσέα κοσμοποιίαν, ἰεμφαίνοντα μηδέπω μυρίων ἐτῶν ἀριθμὸν ἔχειν
5 τὸν κόσμον, ἀλλὰ πολλῶ τούτου λειπόμενον, προστίθεται, κλέπτων
αὐτοῦ τὸ βούλημα τοῖς λέγουσιν ἀγέννητον εἶναι τὸν κόσμον. Τὸ γὰρ
**πολλὰς ἐκ παντὸς αἰῶνος ἐκπυρώσεις γεγονέναι, πολλὰς δ'
ἐπικλύσεις, καὶ νεώτερον εἶναι τὸν ἐπὶ Δευκαλίωνος κατα-**
10 **κλυσμὸν ἑναγχος γεγεννημένον**, σαφῶς τοῖς ἀκούειν αὐτοῦ δυναμέ-
νοις παρίστησι τὸ κατ' αὐτὸν τοῦ κόσμου ἀγέννητον. Ἠλεγέτω δ' ἡμῖν ὁ τῇ
πίστει Χριστιανῶν ἐγκαλῶν, ποίοις ἀποδεικτικοῖς λόγοις ἡναγκάσθη
παραδέξασθαι πολλὰς γεγονέναι ἐκπυρώσεις καὶ πολλοὺς κατακλυσ-
μοὺς, πάντων δὲ νεώτερον εἶναι κατακλυσμὸν μὲν τὸν ἐπὶ Δευκαλίωνος,
15 **ἐκπύρωσιν δὲ τὴν ἐπὶ Φαέθοντος**. Ἰ' Ἀλλ' ἐὰν προβάλληται τοὺς
Πλάτωνος περὶ τούτων διαλόγους, φήσομεν αὐτῷ καὶ ἡμῖν ἐξεῖναι
πιστεύειν ἐν καθαρᾷ καὶ εὐσεβεῖ ψυχῇ Μωϋσέως, πᾶν γενητὸν ὑπεραν-
βάντος, καὶ τοῦ δημιουργοῦ τῶν ὅλων ἑαυτὸν ἐξαρτήσαντος, ἐμπεπολι-
τεῦσθαι πνεῦμα θεῖον, πολλῶ ἐναργέστερον Πλάτωνος καὶ τῶν παρ'
Ἑλλήσι καὶ παρὰ βαρβάρους σοφῶν τὰ τοῦ θεοῦ παραστήσαν. Εἰ δ'
20 ἀπαιτεῖ ἡμᾶς λόγους τῆς τοιαύτης πίστεως, διδότης πρότερος περὶ ὧν
αὐτὸς ἀναποδείκτως ἀπεφήνατο, καὶ ἐξῆς κατασκευάσομεν τὰ ἡμέτερα
ταῦθ' οὕτως ἔχειν. ||

20

ἸΠλὴν καὶ ἄκων ἐνέπεσεν ὁ Κέλσος εἰς τὸ μαρτυρεῖν τῷ νεώτερον
εἶναι τὸν κόσμον καὶ οὐδέπω μυρίων ἐτῶν, εἰπὼν καὶ **Ἕλληνας ταῦτα**
25 **νομίζειν ἀρχαῖα, ὥς πρεσβύτερα διὰ τοὺς κατακλυσμοὺς καὶ**
τὰς ἐκπυρώσεις οὐ τεθεωρήκασιν οὐδ' ἀπομνημονεύουσιν.
|| Ἔστωσαν δὲ τῷ Κέλσῳ τοῦ περὶ τῶν ἐκπυρώσεων καὶ ἐξυδατώσεων
μύθου διδάσκαλοι οἱ κατ' αὐτὸν σοφώτατοι Αἰγύπτιοι, ὧν τῆς σοφίας
ἔχνη ἄλογα ζῶα προσκυνούμενα καὶ λόγοι παριστάντες εὐλογον εἶναι

4-16 *Pap* pp. 68.12-69 1 7-8 cf. 4.11 10-22 *Φ* 18.4, pp. 99-100 14-
15 cf. *Plat. Tim.* 22 cd 23-p. 22.12 *Pap* p. 69.1-18 27-p. 22.13 *Φ* 18.5, p. 100

7 γεγονέναι post ἐπικλύσεις *Pap* 10 δ' *Pap Φ* : δὴ A 14 προβάλλ-
ηται A *Pap Pat* : προβάλληται BC 19 παρὰ om. *Pat BD* | τοῦ A²*Φ* :
om. A | παραστήσαν Delaue : παραστήσαντος A²*Φ* 21 κατασκευάσομεν
Φ : -ἄζομεν A 24 ἐτῶν μυρίων *Pap* 25 ὥς A *Pap* : ὧν con. *Guiet* 26
οὐ A¹ *Pap* : οὐ A

καὶ ἀνακεχωρηκυῖάν τινα καὶ μυστικὴν τὴν τοιαύτην τοῦ θεοῦ
 θεραπείαν. Ἐὰν μὲν Αἰγύπτιοι περὶ τῶν ζώων σεμνύνοντες ἑαυτῶν τὸν
 λόγον ἢ θεολογίας φέρωσι, σοφοὶ εἰσιν· ἐὰν δὲ ὁ τῷ Ἰουδαίων συγκατα-
 θέμενος νόμῳ καὶ νομοθέτῃ πάντα ἀναφέρῃ ἐπὶ τὸν τῶν ὅλων δημιουργὸν
 μόνον θεόν, ἥττων εἶναι παρὰ Κέλσῳ καὶ τοῖς ὁμοίοις αὐτῷ λογίζεται τοῦ
 μὴ εἰς λογικὰ μόνον καὶ θνητὰ ζῶα, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλογα κατὰγοντος τὴν
 θεότητα ὑπὲρ τὴν μυθικὴν μετενσωμάτωσιν, τὴν περὶ τῆς πιπτούσης ἀπὸ
 τῶν ἀψίδων τοῦ οὐρανοῦ ψυχῆς καὶ ἕως τῶν ἀλόγων ζώων, οὐ μόνον
 ἡμέρων, ἀλλὰ καὶ ἀγριωτάτων, καταβαινούσης. Καὶ ἐὰν μὲν Αἰγύπτιοι
 μυθολογῶσι, πιστεύονται πεφιλοσοφηκέναι δι' αἰνιγμάτων καὶ ἀπορρή-
 των, ἐὰν δὲ Μωϋσῆς ὅλῳ ἔθνει συγγράφων ἱστορίας καὶ νόμους αὐτοῖς
 καταλείπῃ, μῦθοι κενοὶ νομίζονται, μὴδ' ἀλληγορίαν ἐπιδεχόμενοι οἱ
 λόγοι αὐτοῦ· (21) τοῦτο γὰρ Κέλσῳ καὶ τοῖς Ἐπικουρείοις δοκεῖ. ||

21 Τούτου οὖν, φησί, τοῦ λόγου τοῦ παρὰ τοῖς σοφοῖς ἔθνεσι
 καὶ ἑλλογίμοις ἀνδράσιν ἐπακκηκῶς ὄνομα δαιμόνιον ἔσχε 15
 Μωϋσῆς. Καὶ πρὸς τοῦτο δὲ λεκτέον, ἵνα αὐτῷ συγχωρηθῇ ἡ Μωϋσεῶς
 ἀκηκοέναι ἀρχαιοτέρου λόγου καὶ τοῦτον Ἑβραίοις παραδεδωκέναι, ὅτι
 εἰ μὲν ψευδοῦς λόγου ἀκούσας καὶ μὴ σοφοῦ μηδὲ σεμνοῦ παρεδέξατο
 αὐτὸν καὶ παρέδωκε τοῖς ὑπ' αὐτόν, ἔγκλητός ἐστιν· εἰ δ', ὥς σὺ φῆς, 20
 συγκατέθετο δόγμασι σοφοῖς καὶ ἀληθεσί καὶ ἐπαίδευσε τοὺς
 οἰκείους δι' αὐτῶν, τί κατηγορίας ἄξιον πεποίηκεν; Ὡς εἶθε καὶ
 Ἐπικούρος καὶ ὁ ἑλάττων αὐτοῦ εἰς τὴν πρόνοιαν ἀσεβῶν Ἀριστοτέλης
 καὶ οἱ σῶμα εἰπόντες τὸν θεὸν Στωϊκοὶ τοῦ λόγου τούτου ἤκουσαν· ἵνα μὴ
 πληρωθῇ ὁ κόσμος λόγου ἀθετοῦντος πρόνοιαν ἢ διακόπτοντος αὐτὴν ἢ
 ἀρχὴν φθαρτὴν εἰσάγοντος τὴν σωματικὴν, καθ' ἣν καὶ ὁ θεὸς τοῖς 25
 Στωϊκοῖς ἐστὶ σῶμα, ἵνα αἰδουμένοις λέγειν αὐτὸν τρεπτόν καὶ δι' ὅλων
 ἀλλοιωτόν καὶ μεταβλητόν καὶ ἀπαξιαπλῶς δυνάμενον φθαρῆναι, εἰ ἔχει
 τὸν φθειρόντα, εὐτυχοῦντα δὲ μὴ φθαρῆναι παρὰ τὸ μηδὲν εἶναι τὸ
 φθεῖρον αὐτόν. Ἄλλ' ὁ Ἰουδαίων καὶ Χριστιανῶν λόγος, ὁ τὸ ἄτρεπτον

7–9 Plat. *Phaedri* 246 bd 15 cf. Plin. *N.H.* 30.11; Apul. *Apol.* 90 16–17,
 19, 21 et 26–29 *Pap* pp. 69.19–70.3 20 verba συγκατέθετο – 21 δι' αὐτῶν
 Celso attribuit Andresen (pp. 11–12). Cf. 4.14; 6.62 21–29 *S.V.F* II Nr. 1053

1 θεοῦ *Pap* Φ : θεοῦ A 3 ὁ τῷ *Pap* P : ὁ τῶν A : τις τῶν Pat : τις
 τῷ τῶν CD 5 καὶ μόνον Pat CD 7 ὑπὲρ Φ : ἐπὶ A *Pap* | post ὑπὲρ addit
 τοῦ συστήσασθαι Fruechtel 8 μόνον *Pap* Φ : μόνων A 10 αἰνιγμάτων
Pap Φ : αἰνιγμῶν A 12 καταλείπη *Pap* Pat BD : καταλίπη AC 19–21
 εἰ σοφοῦ, ὥς σὺ φῆς, τί κατηγορίας ἄξιον πεποίηκεν; *Pap* 21 τί A *Pap* : τί
 ποτε M

καὶ ἀναλλοιώτον τοῦ θεοῦ τηρῶν, ἀσεβῆς εἶναι νενόμισται, ἐπεὶ μὴ συνασεβεῖ τοῖς ἀσεβῇ περὶ θεοῦ φρονούσι, λέγων ἐν ταῖς πρὸς τὸ θεῖον εὐχαῖς· "Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ." Πεπίστευται δὲ καὶ ὁ θεὸς εἰρηκέναι τὸ "Οὐκ ἡλλοίωμαι."

- 5 Μετὰ ταῦτα ἰτὸ περιτέμνεσθαι τὰ αἰδοῖα μὴ διαβαλὼν ὁ Κέλσος ὑπὸ
 Ἰουδαίων γινόμενον, φησὶν **ἀπὸ Αἰγυπτίων αὐτὸ ἐληλυθέναι**,
 Αἰγυπτίοις μᾶλλον ἢ Μωϋσεὶ πιστεύσας, λέγοντι πρῶτον ἐν ἀνθρώποις
 περιτετμησθαι τὸν Ἀβραάμ. Τοῦ δ' Ἀβραάμ τὸ ὄνομα οὐ Μωϋσῆς ἀνα-
 10 γράφει μόνος οἰκειῶν αὐτὸν θεῷ, ἰλλὰ γὰρ καὶ πολλοὶ τῶν ἐπαδόντων
 δαίμονας χρώνται ἐν τοῖς λόγοις αὐτῶν τῷ "Ὁ θεὸς Ἀβραάμ", ποιούντες
 μέν(τοι) διὰ τὸ ὄνομα καὶ τὴν πρὸς τὸν δίκαιον τοῦ θεοῦ οἰκειότητα· διὸ
 παραλαμβάνουσι τὴν "(Ὁ) θεὸς Ἀβραάμ" λέξιν, οὐκ ἐπιστάμενοι δὲ τίς
 15 ἐστὶν ὁ Ἀβραάμ. Τὰ δ' αὐτὰ λεκτέον καὶ περὶ τοῦ Ἰσαάκ καὶ περὶ τοῦ
 Ἰακώβ καὶ περὶ τοῦ Ἰσραήλ· ἅτινα ὁμολογουμένως Ἑβραῖα ὄντα
 20 ὀνόματα πολλαχοῦ τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπαγγελλομένοις ἐνέργειαν τινα
 ἐνέσπαρται μαθήμασι. Ἰτὸν δὲ λόγον τῆς περιτομῆς, ἀρξάμενον ἀπὸ τοῦ
 Ἀβραάμ καὶ κωλυόμενον ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, μὴ βουλομένου τοὺς ἑαυτοῦ
 μαθητὰς τὸ αὐτὸ ποιεῖν, ἰοὺ πρόκειται νῦν ἐρμηνεύειν. Οὐ γὰρ τῆς περὶ
 25 τούτων διδασκαλίας ὁ παρὼν καιρὸς, ἀλλ' ἀγῶνος καθαιρουντος τὰ
 φερόμενα ὑπὸ Κέλσου κατὰ τοῦ Ἰουδαίων λόγου ἐγκλήματα, ἰοιόμενου
 30 τάχιον ψευδοποιήσιν τὸν χριστιανισμόν ἐὰν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἐν τοῖς
 Ἰουδαϊκοῖς οὔσης λόγοις κατηγορῶν παρα-στήσῃ κάκεινον ψευδῆ.

22

20^v

- Ἐξῆς τούτοις φησὶν ὁ Κέλσος ὅτι τῷ ἡγησαμένῳ σφῶν ἰεπό-
 25 **μενοι Μωϋσεὶ αἰπόλοι καὶ ποιμένες**, ἀγροίκοις ἀπάταις
ψυχαγωγηθέντες ἔνα ἐνόμισαν εἶναι θεόν. Δεικνύτω τοίνυν πῶς,
αἰπόλων καὶ ποιμένων ἀλόγως, ὡς οἶεται, **ἀποστάντων τοῦ σέ-
 βειν θεούς**, αὐτὸς δύναται παραστήσαι ἰτὸ πλῆθος τῶν καθ' Ἑλλήνας
 θεῶν ἢ τοὺς λοιποὺς βαρβάρους. Δεικνύτω τοίνυν ὑπόστασιν καὶ
 οὐσίαν Μνημοσύνης γεννώσης ἀπὸ Διὸς τὰς Μούσας, ἢ Θέμιδος τὰς
 30 Ὠρας, ἢ τὰς Χάριτας ἀεὶ γυμνάς παραστησάτω δύνασθαι κατ' οὐσίαν

23

3 Ps 101:28. Cf. 4.14 et 56; 6.62 3-4 Mal 3:6. Cf. 4.14; 6.62 5-6, 9-11,
 14, 16-19 et 21-23 Pap p. 70.4-12 6 cf. 5.41; Herod. 2.104 14-16 cf. 4.33-
 34; 5.45 24-26 cf. 5.41 s.f. 24-26, 29-p. 24.1, 4-5 et 7-18 Pap pp. 70.12-71.9

11 μέν(τοι) scripsi : μέν A : μέν(τινα) Koetschau² 12 ὁ add. Delarue
 13 ὁ add. A¹ 14 ἡ σαὰκ A 16 ἐνέργειαν A¹ : ἐνάργειαν A 18 τὸ αὐτὸ
 A : τοῦτο Pap 22 ἰουδαϊκοῖς A Pap : ἰουδαϊκῆς A¹

ὑφεστηκέναι. Ἄλλ' οὐ δυνήσεται τὰ Ἑλλήνων ἀναπλάσματα σωματοποιεῖσθαι δοκοῦντα ἀπὸ τῶν πραγμάτων δεικνύναι θεούς. Τί γὰρ μᾶλλον οἱ Ἑλλήνων μῦθοι περὶ θεῶν ἀληθεῖς ἢ, φέρ' εἰπεῖν, οἱ Αἰγυπτίων, οὐκ εἰδότες τῇ σφῶν διαλέκτῳ Ἰννημοσύνην μητέρα Μουσῶν ἐννέα, οὐδὲ Θέμιν Ὡρῶν, οὐδὲ Εὐρυνόμην μητέρα τῶν Χαρίτων, οὐδὲ τὰ λοιπὰ ὀνόματα αὐτῶν; 5

ἸΠόσω οὖν ἐνεργέστερον καὶ πάντων τούτων τῶν ἀναπλασμάτων βέλτιον τὸ ἐκ τῶν ὁρωμένων ἱπειθόμενον, [τοῖς] κατὰ τὴν εὐταξίαν τοῦ κόσμου σέβειν τὸν δημιουργὸν αὐτοῦ, ἐνὸς ὄντος ἕνα καὶ συμπνέοντος [αὐτοῦ] ὅλῳ ἑαυτῷ καὶ διὰ τοῦτο μὴ δυναμένου ὑπὸ πολλῶν δημιουργῶν 10 γεγενῆσθαι, ὥς οὐδ' ὑπὸ πολλῶν ψυχῶν συνέχεσθαι, ὅλον τὸν οὐρανὸν κινουσῶν· ἀρκεῖ γὰρ μία ἢ φέρουσα ὅλην τὴν ἀπλανῆ ἀπὸ ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμᾶς καὶ ἐμπεριλαβοῦσα ἔνδον πάντα, ὧν χρειάν ἔχει ὁ κόσμος, τὰ μὴ αὐτοτελῆ. Πάντα γὰρ μέρη κόσμου, οὐδὲν δὲ μέρος, ὅλου θεός· δεῖ γὰρ εἶναι τὸν θεὸν μὴ ἀτελῆ, ὥσπερ ἐστὶ τὸ μέρος ἀτελές. Τάχα δὲ βαθύτερος 15 λόγος δεῖξει ὅτι κυρίως θεὸς ὥσπερ οὐκ ἔστι μέρος, οὕτως οὐδὲ ὅλον, ἐπεὶ τὸ ὅλον ἐκ μερῶν ἐστὶ· καὶ οὐχ αἰρεῖ λόγος παραδέξασθαι τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν εἶναι ἐκ μερῶν, ὧν ἕκαστον οὐ δύναται ὅπερ τὰ ἄλλα μέρη.]

24 ἸΜετὰ ταῦτά φησιν ὅτι οἱ αἰπόλοι καὶ ποιμένες ἕνα ἐνόμισαν θεόν, εἴτε Ὑψιστον εἴτ' Ἀδωναῖον εἴτ' Οὐράνιον εἴτε Σαβα- 20 ῶθ, εἴτε καὶ ὅπῃ καὶ ὅπως χαίρουσιν ὀνομάζοντες τόνδε τὸν κόσμον· καὶ πλεον οὐδὲν ἔγνωσαν. Καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς δὲ φησι Ἰμηδὲν διαφέρειν τῷ παρ' Ἑλλησι φερομένῳ ὀνόματι τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν καλεῖν Δία ἢ τῷ Ἰδεῖνα, φέρ' εἰπεῖν, παρ' Ἰνδοῖς ἢ τῷ δεῖνα παρ' Αἰγυπτίοις. Ἀεκτέον δὲ καὶ πρὸς τοῦτο ὅτι Ἰεμπίπτει 25 εἰς τὸ προκειμένον λόγος βαθὺς καὶ ἀπόρητος, ὁ περὶ φύσεως ὀνομάτων· πότερον, ὥς οἶεται Ἀριστοτέλης, θέσει εἰς τὰ ὀνόματα ἢ, ὥς νομίζουσιν

19-p. 25.29 Φ 17.1, pp. 89-91 19-25 cf. 5.41 21-22 cf. Plat. *Tim.* 28 b; *Epinomis* 977 b 22-p. 25.19 et 23-29 *Pap* pp. 71.10-72.15 25-p. 25.2 S.V.F. II Nr. 146 25-26 cf. 5.45; Orig. *Exhort. ad martyrium* 46 27 Ἀριστοτέλης : *De interpret.* 2, 16 a 27

4 μητέρα Bouhéreau (cf. Hes. *Theog.* 907) : μίαν A : μίαν s. μραν *Pap* : μαῖαν Gundermann 7 ἐνεργέστερον A *Pap* : ἐναργέστερον MP^c 8 τοῖς delevi 10 αὐτοῦ delevi | δυναμένου M² : δυναμένω A *Pap* 17 οὐχ αἰρεῖ Koetschau : οὐκ ἐρεῖ A *Pap* (sed αι-ss) 19 post φησιν add. ὁ κέλσος Φ 20 ἄδωναῖον ΦA(?) : ἄδωναῖ A¹ | οὐράνιον ΦA² : οὐρανὸν A 22 πλεόν Φ | ἐν τοῖς Φ : om. A 24 Δία ΦA² : ἰδία A : del. Wifstrand 24-25 τῷ bis A *Pap* : τὸ Φ 27 θέσει add. A¹ | εἰς A *Pap* : ἐστὶ Φ

οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς, φύσει, μιμουμένων τῶν πρώτων φωνῶν τὰ πράγματα, καθ' ὧν τὰ ὀνόματα (καθὸ καὶ στοιχεῖά τινα τῆς ἐτυμολογίας εἰσάγουσιν) ἤ, ὡς διδάσκει Ἐπίκουρος, ἐτέρως ἢ ἰῶς οἶονται οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς, φύσει ἐστὶ τὰ ὀνόματα, ἀπορρηξάντων τῶν πρώτων ἀνθρώπων τινὰς φωνὰς κατὰ τῶν πραγμάτων. Ἐὰν τοίνυν δυνηθῶμεν ἐν προηγουμένῳ λόγῳ ἱπαραστήσαι φύσιν ὀνομάτων ἐνεργῶν, ὧν τισι χρῶνται Αἰγυπτίων οἱ σοφοὶ ἢ τῶν παρὰ Πέρσαις μάγων οἱ λόγιοι ἢ τῶν παρ' Ἰνδοῖς φιλοσοφούντων Βραχμᾶναι, ἢ Σαμαναῖοι, καὶ οὕτω καθ' ἕκαστον τῶν ἐθνῶν, καὶ κατασκευάσαι, οἷοί τε γενώμεθα ἰὸτι καὶ ἡ καλουμένη μαγεία οὐχ, ὡς οἶονται οἱ ἀπὸ Ἐπικούρου καὶ Ἀριστοτέλους, πρᾶγμα ἐστὶν ἀσύστατον πάντῃ, ἀλλ', ὡς οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ ἀποδεικνύουσι, συνεστὸς μὲν, λόγους δ' ἔχον σφόδρα ὀλίγοις γινωσκομένους· τότε ἐροῦμεν ὅτι τὸ μὲν Σαβᾶθ ὄνομα καὶ τὸ Ἀδωναὶ καὶ ἄλλα παρ' Ἑβραίοις μετὰ πολλῆς σεμνολογίας παραδιδόμενα οὐκ ἐπὶ τῶν τυχόντων καὶ γενητῶν κεῖται πραγμάτων, ἀλλ' ἐπὶ τινος θεολογίας ἀπορρήτου, ἀναφερομένης εἰς τὸν τῶν ὅλων δημιουργόν.

Διὸ καὶ δύναται ταῦτα τὰ ὀνόματα, λεγόμενα μετὰ τινος τοῦ συνυφοῦς αὐτοῖς εἰρμοῦ, ἄλλα δὲ κατὰ Αἰγυπτίαν ἐκφερόμενα φωνὴν ἐπὶ τινων δαιμόνων, τῶν τάδε μόνα δυναμένων, καὶ ἄλλα κατὰ τὴν Περσῶν διάλεκτον ἐπὶ ἄλλων δυνάμεων, καὶ οὕτω καθ' ἕκαστον τῶν ἐθνῶν, εἰς χρείας τινὰς παραλαμβάνεσθαι. Καὶ οὕτως εὐρεθήσεται τῶν ἐπὶ γῆς δαιμόνων, λαχόντων διαφόρους τόπους, φέρεσθαι τὰ ὀνόματα οἰκείως ταῖς κατὰ τόπον καὶ ἔθνος διαλέκτοις. Ὅ τοίνυν μεγαλοφύεστερον κἂν ὀλίγην τούτων περίνοιαν εἰληφῶς εὐλαβήσεται ἄλλα ἄλλοις ἐφαρμόζειν ὀνόματα πράγμασι, μὴ ποτε ὅμοιον πάθῃ τοῖς τὸ θεὸς ὄνομα ἐσφαλμένως φέρουσιν ἐπὶ ὕλην ἄψυχον, ἢ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ προσηγορίαν κατασπῶσιν ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰτίου ἢ ἀπὸ τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ καλοῦ ἐπὶ τὸν τυφλὸν πλοῦτον καὶ ἐπὶ τὴν σαρκῶν καὶ αἱμάτων καὶ ὀστέων συμμετρίαν ἐν ὑγείᾳ καὶ εὐεξίᾳ ἢ τὴν νομιζομένην εὐγένειαν. ἢ

3 Ἐπίκουρος : cf. Usener, *Epicurea* Fr. 334; Diog. Laert. 10.75; Lucret. 5.1028–1090

2 τῆς Φ : om. A Pap 7 τῶν παρὰ¹ Pap ΦΑ³ : παρὰ τῶν A 8 βραχμᾶναι A Pap Pat B : βραχμᾶνες A¹PM^{pc} 9 καὶ¹ A Pap : om. Φ 11 συνεστὸς Pat B : συνεστὼς CD, –ὡς A 13 ἄλλα A Pap : ὅσα ἄλλα Φ 14 παραδιδόμενα A Pap : παραδεδόμενα Φ 17 συνυφοῦς A Pap, def. Fruechtel : συμφυοῦς Φ 18 ἐκφερόμενα Pap Φ : φερόμενα A 19 τάδε μόνα A Pap : τὰ δαιμόνια Φ 21 τινὰς add. A¹ 23 κἂν A Pap B : καὶ Pat CD 24 τούτων περίνοιαν A Pat C : περίνοιαν τούτων Pap C | εὐλαβήσεται A Pap : εὐλαβηθήσεται A¹ Φ

25

ἸΚαὶ τάχα οὐκ ἐλάττων ὁ κίνδυνος τῷ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ ἢ τὸ ὄνομα τοῦ ἀγαθοῦ ἐφ' ᾧ μὴ χρηὴ κατάγοντι, ἥπερ τῷ τὰ κατὰ τινα ἀπόρρητον λόγον ὀνόματα ἐναλλάσσονται καὶ τὰ μὲν κατὰ τῶν ἐλαττόνων φέροντι ἐπὶ τὰ κρείττονα, τὰ δὲ κατὰ τῶν κρειττόνων ἐπὶ τὰ ἥττονα. Καὶ οὐ λέγω ὅτι τῷ Διὶ εὐθέως συνεξακούεται ὁ Κρόνου καὶ Ῥέας υἱὸς καὶ Ἥρας ἀνὴρ 5 καὶ Ποσειδῶνος ἀδελφὸς καὶ Ἀθηνᾶς καὶ Ἀρτέμιδος πατὴρ καὶ ὁ τῇ θυγατρὶ Περσεφόνῃ μιγείς, ἢ τῷ Ἀπόλλωνι συνεξακούεται ὁ Λητοῦς καὶ Διὸς υἱὸς καὶ Ἀρτέμιδος ἀδελφὸς καὶ Ἑρμοῦ ὁμοπάτριος ἀδελφός, καὶ ὅσα ἄλλα φέρουσιν οἱ σοφοὶ Κέλσου τῶν δογμάτων πατέρες καὶ ἀρχαῖοι θεολόγοι Ἑλλήνων. Τίς γὰρ ἡ ἀποκλήρωσις, κυριολεκτεῖσθαι μὲν τὸν Δία, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν πατέρα μὲν αὐτοῦ εἶναι Κρόνον, μητέρα δὲ Ῥέαν; Τὸ δ' ὅμοιον ποιητέον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὀνομαζομένων θεῶν. ἸΤοῦτο δὲ τὸ ἐγκλημα οὐδαμῶς ἄπτεται τῶν κατὰ τινα ἀπόρρητον λόγον τὸ Σαβαὼθ τασσόντων ἐπὶ τοῦ θεοῦ ἢ τὸ Ἀδωναὶ ἢ τι τῶν λοιπῶν ὀνομάτων.

21^v

Ὅταν δὲ τὰ περὶ ὀνομάτων τις δύνηται τὰ ἐν ἀπορρήτοις φιλοσοφεῖν, 15 πολλὰ ἂν εὔροι καὶ περὶ ἰ τῆς ἐπικλήσεως τῶν ἀγγέλων τοῦ θεοῦ· ὧν ὁ μὲν τις Μιχαήλ, ἕτερος δὲ Γαβριήλ, καὶ ἄλλος Ῥαφαήλ καλεῖται, φερωνύμως τοῖς πράγμασιν, ἃ διακονοῦνται κατὰ βούλημα τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων ἐν τῷ παντί. Τῆς δ' ὁμοίας ἔχεται περὶ ὀνομάτων φιλοσοφίας καὶ ὁ ἡμέτερος Ἰησοῦς, οὗ τὸ ὄνομα μυρίους ἤδη ἐναργῶς ἐώραται δαίμονας ἐξελάσαν 20 ψυχῶν καὶ σωμάτων, ἐνεργήσαν εἰς ἐκείνους ἀφ' ὧν ἀπηλάσθησαν.ἰ

Ἔτι δ' εἰς τὸν περὶ ὀνομάτων τόπον λεκτέον ὅτι οἱ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ἐπφδῶν δεινοὶ ἱστοροῦσιν ὅτι τὴν αὐτὴν ἐπφδὴν εἰπόντα μὲν τῇ οἰ-

1-p. 27.18 Φ 17.2, pp. 91-93 4-8 cf. 4.48 10-11 cf. Sen. *N.Q.* 2.45.1
12-21 et p. 27.13-18 *Pap* pp. 72.15-73.6 16-19 cf. Orig. *De princ.* 1.8.1; *Hom. in Iesu Nave* 23.4; *Hom. in Num.* 14.2 23-p. 27.2 cf. 5.45; 8.37; *Iambl. De myst.* 7.5

1-2 ἢ τὸ ὄνομα τοῦ ἀγαθοῦ om. Φ 2 ἥπερ τῷ A¹ : ἥπερ A : ἢ Φ 5
εὐθέως τῷ διὶ Φ ἰ ὁ A¹ Φ : τὸ A 6 ὁ om. Φ 8 καὶ ἑρμοῦ ὁμοπάτριος
ἀδελφός om. Φ 10 ἢ add. A¹ 11-12 τὸ ὅμοιον δὲ Φ 16 εὔροι Pat BD :
εὔρη A : εὐρίσκοι C 18 τοῦ θεοῦ A¹ Φ : θεοῦ A *Pap* 20 μυρίους Pat D ἰ
ἐναργῶς A *Pap* C : ἐνεργῶς Pat B ἰ ἐώραται *Pap* 21 ἀπηλάσθησαν *Pap* Pat :
-λάθησαν A B C

κεία διαλέκτῳ ἔστιν ἐνεργῆσαι ὅπερ ἐπαγγέλλεται ἐπ' αὐτῇ· μεταλαβόντα δὲ εἰς ἄλλην οἰανδηποτοῦν φωνὴν ἔστιν ἰδεῖν ἄτονον καὶ οὐδὲν δυναμένην. Οὕτως οὐ τὰ σημαινόμενα κατὰ τῶν πραγμάτων, ἀλλ' αἱ τῶν φωνῶν ποιότητες καὶ ιδιότητες ἔχουσί τι δυνατόν ἐν αὐταῖς πρὸς τὰδε τινὰ ἢ
 5 τὰδε. Οὕτω δ' ἀπολογησόμεθα διὰ τῶν τοιούτων καὶ περὶ τοῦ μέχρι θανάτου ἀγωνίζεσθαι Χριστιανούς, ἵνα μὴ τὸν θεὸν Δία ἀναγορεύσωσι μηδ' ἄλλῃ διαλέκτῳ αὐτὸν ὀνομάσωσιν. Ἡ γὰρ ἀορίστως ὁμολογοῦσι τὸ κοινὸν ὄνομα τὸ θεός, ἢ καὶ μετὰ προσθήκης τῆς "ὁ δημιουργὸς τῶν ὄλων, ὁ ποιητὴς οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁ καταπέμψας τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων τούσδε
 10 τινὰς τοὺς σοφοὺς"· ὧν τῷ ὀνόματι ἐφαρμοζόμενον τὸ θεὸς ὄνομα δύναμιν τινα παρὰ ἀνθρώποις ἐπιτελεῖ.

Πολλὰ δ' ἂν καὶ ἄλλα λέγοιτο εἰς τὸν περὶ ὀνομάτων τόπον πρὸς τοὺς οἰομένους δεῖν ἀδιαφορεῖν περὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν. (Καὶ εἴπερ θαυμάζεται Πλάτων εἰπὼν ἐν Φιλήβῳ· "Τὸ δ' ἐμὸν δέος, ὦ Πρωταρχε, περὶ τὰ
 15 ὀνόματα τῶν θεῶν οὐκ ὀλίγον", ἐπεὶ Φίληβος θεὸν τὴν ἡδονὴν εἶπεν ὁ προσδιαλεγόμενος τῷ Σωκράτει· πῶς οὐ μᾶλλον τῆς εὐλαβείας ἀποδεξόμεθα Χριστιανούς, μηδὲν τῶν ἐν ταῖς μυθοποιαῖς παραλαμβανομένων ὀνομάτων προσάπτοντας τῷ τοῦ παντὸς δημιουργῷ; || Ἀλλὰ γὰρ τούτων ἐπὶ τοῦ παρόντος ἄλις.

Ἰδωμεν δὲ τίνα τρόπον συκοφαντεῖ Ἰουδαίους ὁ πάντ' ἐπαγγελ-
 20 λόμενος εἰδέναι Κέλσος, λέγων αὐτοὺς σέβειν ἀγγέλους καὶ γοητεῖα προσκεῖσθαι, ἧς ὁ Μωϋσῆς αὐτοῖς γέγονεν ἐξηγητής. Ποῦ γὰρ τῶν γραμμάτων Μωϋσέως εὑρε τὸν νομοθέτην παραδιδόντα σέβειν ἀγγέλους, λεγέτω ὁ ἐπαγγελλόμενος εἰδέναι τὰ Χριστιανῶν καὶ
 25 Ἰουδαίων. Πῶς δὲ καὶ γοητεῖα παρὰ τοῖς παραδεξαμένοις τὸν Μωϋσέως νόμον ἔστιν, ἀνεγνωκόσι καὶ τὸ "τοῖς ἐπαιδοῖς οὐ προσκολληθήσεσθε ἐκμιασθῆναι ἐν αὐτοῖς"; Ἐπαγγέλλεται δὲ διδάξειν ἐξῆς πῶς καὶ Ἰουδαῖοι ὑπὸ ἀμαθίας ἐσφάλησαν ἐξαπατώμενοι. Καὶ εἰ μὲν
 30 ἠύρισκε τὴν περὶ Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ ἐν Ἰουδαίοις ἀμαθίαν, μὴ κατακούσασι τῶν περὶ αὐτοῦ προφητειῶν, ἀληθῶς ἂν ἐδίδαξε πῶς ἐσφάλη-

26

10-11 cf. 4.33-34 14-15 Plat. *Phileb.* 12 c. Cf. 4.48 21 cf. 5.6 et *Col*
 2:18 26-27 *Lev* 19:31. Cf. 5.9

1 μεταλαβόντα A Pat : μεταβαλόντα A¹ BCD 2 ὁποιανδηποτοῦν Φ
 5 διὰ τῶν τοιούτων om. Φ 6 τὸν θεὸν Δία Bouhéreau : διὰ τὸν θεὸν C² :
 τὸν Δία θεὸν A Φ 8 et 10 τὸ ὁ θεὸς Φ 9 τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει Φ 15
 ἐπεὶ φίληβος Φ A³V : ἐπὶ φιλήβου A Pap 18 προσάπτοντας Φ A³ : προσ-
 απτόντων A Pap

σαν Ἰουδαῖοι· νῦν δὲ ταῦτα οὐδὲ βουληθεὶς φαντασθῆναι τὰ μὴ σφάλματα Ἰουδαίων σφάλματα εἶναι ὑπολαμβάνει.

Ἐπαγγελλάμενος δ' ὁ Κέλσος ὕστερον διδάξειν τὰ περὶ Ἰουδαίων, πρῶτον ποιεῖται τὸν λόγον περὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, ὡς γενομένου ἡγεμόνος τῇ καθὼ Χριστιανοὶ ἐσμεν γενέσει ἡμῶν, καὶ φησιν αὐτὸν πρὸ πάντων ὀλίγων ἐτῶν τῆς διδασκαλίας ταύτης καθηγήσασθαι, νομισθέντα ὑπὸ Χριστιανῶν υἱὸν εἶναι τοῦ θεοῦ. Καὶ περὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν αὐτὸν γεγονέναι τοιαῦτα φήσομεν· ἄρα ἡ τὸ ἐν τοσοῦτοις ἔτεσι βουληθέντα σπεῖραι τὸν ἑαυτοῦ λόγον καὶ διδασκαλίαν τὸν Ἰησοῦν τοσοῦτον δεδυνῆσθαι, ὡς πολλαχοῦ τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκουμένης διατεθῆναι πρὸς τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ὀλίγους Ἕλληνας καὶ βαρβάρους, σοφοὺς καὶ ἀνοήτους, ὥστε μέχρι θανάτου ἀγωνίζεσθαι ὑπὲρ χριστιανισμοῦ, ἵν' αὐτὸν μὴ ἐξομόσωνται, ὅπερ οὐδεὶς ὑπὲρ ἄλλου δόγματος ἰστόρηται ποιεῖν, ἀθεεὶ γεγένηται;

Ἐγὼ μὲν οὖν οὐ κολακεύων τὸν λόγον, ἀλλὰ πειρώμενος θεωρημένως ἐξετάζειν τὰ πράγματα φησάμι ἂν ὅτι οὐδ' οἱ σώματα πολλὰ κάμνοντα θεραπεύοντες ἀθεεὶ τυγχάνουσι τοῦ κατὰ τὴν ὑγίειαν τῶν σωμάτων τέλους· εἰ δὲ καὶ ψυχὰς τις δύναιτο ἀπαλλάττειν τῆς κατὰ τὴν κακίαν χύσεως καὶ ἀκολαστημάτων καὶ ἀδικοπραγημάτων καὶ τῆς περὶ τὸ θεῖον καταφρονήσεως, καὶ δεῖξιν διδοίη τοῦ τοιοῦτου ἔργου βελτιωθέντας τὸν ἀριθμὸν ἑκατόν (ἔστω γὰρ ἐπὶ τοσούτων ὁ λόγος), οὐ δὴ τοῦτον ἂν εὐλόγως φῆσαι τις οὐκ ἀθεεὶ λόγον τοσούτων κακῶν ἀπαλλακτικὸν ἐμπεποιθκέναι τοῖς ἑκατόν; Εἰ δ' ὁ εὐγνωμόνως ταῦτα κατανοῶν συγκαταθήσεται τῷ μηδὲν κρεῖττον ἐν ἀνθρώποις γεγονέναι ἀθεεὶ, πόσῳ πλεον τὸ τοιοῦτον περὶ τοῦ Ἰησοῦ θαρρῶν ἀποφανεῖται, συνεξετάζων πολλῶν προσερχομένων αὐτοῦ τῷ λόγῳ ἀρχαιότερους βίους μεταγενεστέροις καὶ κατανοῶν ἐν ὅσαις μὲν ἀκολασίαις, ὅσαις δὲ ἀδικίαις καὶ πλεονεξίαις ἕκαστος τῶνδε ἦν, πρὶν, ὡς φησι Κέλσος καὶ οἱ τὰ αὐτὰ αὐτῷ νομίζοντες, ἀπατηθῶσι καὶ παραδέξωνται λόγον λυμαινόμενον, ὡς ἐκεῖνοι λέγουσι, τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον, ἐξ οὗ δὲ παρειλήφασι τὸν λόγον, τίνα τρόπον γεγονάσιν ἐπεικέστεροι καὶ σεμνότεροι καὶ εὐσταθέστεροι, ὡς τινες αὐτῶν διὰ τὸν ἔρωτα τῆς ὑπερβαλλούσης καθαρότητος καὶ διὰ τὸ καθαρώτερον θρησκεύειν τὸ θεῖον μηδὲ τῶν συγκεχωρημένων ὑπὸ τοῦ νόμου ἅπτεσθαι ἀφορδισίων;

6 πρὸ πάντων ὀλίγων ἐτῶν : cf. 2.4; 6.10; 8.12 13 et 19 Pap p. 73.6–7 16–18 cf. 1.9

13 ἐξομόσωνται A¹ Pap : –σονται A : –σαιντο P 20 διδοίη A¹ : διδῶη A 21 οὐ δὴ scripsi : οὐδὲ A 25 τοιοῦτον Koetschau² : τοσοῦτον A 29 καὶ A^{pc} : καὶ PMV

Ἐξετάζων δέ τις τὰ πράγματα ὁψεται ὅτι μείζω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐτόλμησεν ὁ Ἰησοῦς καὶ τολμήσας ἦνυσε. Πάντων γὰρ ἀρχῆθεν ἀντιπραττόντων τῷ σπαρῆναι τὸν λόγον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν ὅλην οἰκουμένην, τῶν τε κατὰ καιροὺς βασιλέων καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῖς ἀρχιστρατῆγων καὶ ἡγεμόνων πάντων τε ὡς ἔπος εἰπεῖν τῶν ἡντινοῦν ἐξουσίαν ἐγκεχειρισμένων, ἔτι δὲ καὶ τῶν κατὰ πόλεις ἀρχόντων καὶ στρατιωτικῶν καὶ δήμων, ἐνίκησε μὴ πεφυκῶς κωλύεσθαι ὡς λόγος θεοῦ, καὶ γενόμενος τοσοῦτων ἀνταγωνιστῶν ἰσχυρότερος πάσης μὲν Ἑλλάδος, ἐπὶ πλεῖον δὲ τῆς βαρβάρου ἐκράτησε καὶ μετεποίησε μυρίας ὅσας ψυχὰς ἐπὶ τὴν κατ' αὐτὸν θεοσέβειαν.

Ἀναγκαῖον δ' ἦν ἐν πλήθει κρατουμένων ὑπὸ τοῦ λόγου, ὧν πολλαπλασίους οἱ **ιδιωταὶ καὶ ἀγροϊκότεροι** τῶν ἐν λόγοις γεγυμνασμένων, **πολλαπλασίους** γενέσθαι τοὺς ιδιώτας καὶ ἀγροϊκοτέρους τῶν συντεωτέρων. Ἀλλὰ μὴ βουλευθεὶς ταῦτα ὁ Κέλσος κατανοῆσαι, τὴν τοῦ λόγου φιλανθρωπίαν καὶ φθάνουσιν ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν "(ἀπὸ) ἀνατολῆς ἡλίου" οἶεται εἶναι **ιδιωτικὴν, διὰ τὸ ιδιωτικὸν καὶ οὐδαμῶς ἐν λόγοις δυνατόν ιδιωτῶν μόνων κρατήσασαν**. Καίτοι οὐδ' αὐτὸς ιδιώτας μόνους φησὶν ὑπὸ τοῦ λόγου προσῆχαι τῇ κατὰ Ἰησοῦν θεοσεβείᾳ· ὁμολογεῖ γὰρ **καὶ μετρίους καὶ ἐπεικεῖς καὶ συνετούς τινας καὶ ἐπ' ἀλληγορίαν ἐτοίμους εἶναι ἐν αὐτοῖς**.

22^v

Ἐπεὶ δὲ καὶ **προσωποποιεῖ**, τὸν τρόπον τινὰ μιμησάμενος ἐν ῥήτορος εἰσαγόμενον παιδίον, **καὶ εἰσάγει Ἰουδαῖον πρὸς τὸν Ἰησοῦν λέγοντά τινα μεираκιωδῶς καὶ οὐδὲν φιλοσόφου πολιᾶς ἄξιον**, φέρε κατὰ δύναμιν καὶ ταῦτα ἐξετάσαντες ἐξελέγξωμεν ὅτι οὐδὲ τὸ ἀρμόζον πάντῃ τῷ Ἰουδαίῳ πρόσωπον ἐν τοῖς λεγομένοις τετήρηκε. Μετὰ ταῦτα προσωποποιεῖ Ἰουδαῖον αὐτῷ διαλεγόμενον τῷ Ἰησοῦ καὶ ἐλέγχοντα αὐτὸν περὶ πολλῶν μὲν, ὡς οἶεται, πρῶτον δὲ ὡς **πλάσασμένου αὐτοῦ τὴν ἐκ παρθένου γένεσιν**. ὀνειδίζει δ' αὐτῷ καὶ ἐπὶ τῷ **ἐκ κώμης αὐτὸν γεγονέναι Ἰουδαϊκῆς καὶ ἀπὸ γυναικὸς ἐγχωρίου καὶ πενιχρᾶς καὶ χερνήτιδος**. Φησὶ δ' αὐτὴν καὶ ὑπὸ τοῦ γήμαντος, **τέκτονος τὴν τέχνην ὄντος, ἐξεῶσθαι ἐλεγχθεῖσαν ὡς μεμοιχευ-**

13-14 Pap p. 73.7-8 15-16 Apoc 7:2; 16:12 21-23 et 26-p. 30.5 Pap p. 73.8-19 26 cf. Prooem. 6 31 μεμοιχευμένην : cf. Jo 8:41; Yebamaoth 4.13

1 μείζω A¹ : μείζον A 6 στρατιωτικῶν M : στρατικῶν A : στρατιωτῶν P 7 ὡς add. A¹ 11 ὧν A : ὡς Bouhéreau : ὡς Koetschau² 15 ἀπὸ add. Koetschau 29 ἐγχωρίου A : ἐγχωρίας Pap 31 ἐλεγχθεῖσαν A¹ : ἐλεχ- A

μένην. Εἶτα λέγει ὡς ἐκβληθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς καὶ πλανωμένη
 ἀτίμως σκοτίον ἐγέννησε τὸν Ἰησοῦν· καὶ ὅτι οὗτος, διὰ πενίαν
 εἰς Αἴγυπτον μισθαρνήσας κάκεῖ δυνάμεων τινων πειραθεῖς,
 ἐφ' αἷς Αἰγύπτιοι σεμνύνονται, ἐπανήλθεν ἐν ταῖς δυνάμεσι
 μέγα φρονῶν, καὶ δι' αὐτὰς θεὸν αὐτὸν ἀνηγόρευσε. Ταῦτα δὲ
 πάντα τῷ μηδὲν δυναμένῳ ἀβασάνιστον ἔαν τῶν λεγομένων ὑπὸ τῶν
 ἀπιστούντων, ἀλλὰ τὴν ἀρχὴν τῶν πραγμάτων ἐξετάζοντι, ἰδοκεῖ μοι συμ-
 πνεῖν τῷ (θεῖ)ον γεγονέναι καὶ ἄξιον τῆς προρρήσεως περὶ τοῦ θεοῦ υἱὸν
 εἶναι τὸν Ἰησοῦν.

29 Ἀνθρώποις μὲν γὰρ συμβάλλεται πρὸς τὸ γενέσθαι τινὰ αὐτῶν διά-
 σημον καὶ ἔνδοξον καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ διαβόητον γένος, ὅταν οἱ γονεῖς ἐν
 ὑπεροχῇ καὶ προαγωγῇ τυγχάνωσι, καὶ πλοῦτος τῶν ἀναθρεψαμένων καὶ
 δυνηθέντων ἀναλῶσαι εἰς παιδευσιν τοῦ υἱοῦ καὶ πατρὶς μεγάλη τις οὔσα
 καὶ ἐπίσημος. Ὅταν δὲ πάντα τὰ τοῦτοις ἐναντία ἔχων τις δυνηθῇ
 ὑπερκύψας τὰ ἐμποδίζοντα αὐτὸν γνωσθῆναι καὶ σείσαι τοὺς περὶ αὐτοῦ
 ἀκούοντας καὶ γενέσθαι ἐμφανῆς καὶ δηλὸς οἰκουμένη ὅλη, τὰ ἀνόμοια
 λεγούσῃ περὶ αὐτοῦ, πῶς οὐ θαυμαστόν τὴν τοιαύτην φύσιν, αὐτόθεν μὲν
 ὡς μεγαλοφυῇ καὶ μεγάλοις ἐπιβάλλουσιν πράγμασι καὶ ἔχουσιν παρρη-
 σίαν οὐκ εὐκαταφρόνητον;

Εἰ δὲ καὶ ἐπὶ πλείον ἐξετάζοι τις τὰ κατὰ τὸν τοιοῦτον, πῶς οὐκ ἂν
 ζητήσαι τίνα τρόπον ἐν εὐτελείᾳ καὶ πενίᾳ ἀνατεθραμμένος καὶ μηδεμί-
 αν ἐγκύκλιον παιδείαν παιδευθεὶς, μηδὲ μαθὼν λόγους καὶ δόγματα, ἀφ'
 ὧν καὶ πιθανὸς γενέσθαι ἐδύνατο ἰόμιλεῖν ὄχλοις καὶ δημαγωγεῖν, καὶ
 ἐπάγεσθαι ἀκροατὰς πλείονας, ἐπιδίδωσιν ἑαυτὸν διδασκαλίᾳ καινῶν
 δογμάτων, ἐπεισάγων τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων λόγον ἰτά τε Ἰουδαίων ἔθνη
 καταλύοντα μετὰ τοῦ σεμνοποιεῖν αὐτῶν τοὺς προφῆτας καὶ τοὺς Ἑλλή-
 νων νόμους μάλιστα περὶ τοῦ θείου καθαιροῦντα; Πῶς δ' ἂν ὁ τοιοῦτος
 καὶ οὕτως ἀνατεθραμμένος καὶ μηδὲν (ὡς καὶ οἱ κακολογοῦντες αὐτὸν
 ὁμολογοῦσι) σεμνὸν παρὰ ἀνθρώπων μαθὼν τοιαῦτα περὶ κρίσεως θεοῦ
 καὶ κολάσεων μὲν τῶν κατὰ τῆς κακίας, τιμῶν δὲ τῶν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ
 λέγειν ἐδύνατο, οὐκ εὐκαταφρονήτως, ὥστ' οὐ μόνον ἀγροίκους καὶ ἰδιώ-
 τας ἄγεσθαι ὑπὸ τῶν λεγομένων, ἀλλὰ καὶ οὐκ ὀλίγους τῶν συνετωτέρων

7-17, 22-23, 25-31, p. 31.3-10 et 13-18 Pap pp. 74.1-75.12

5 αὐτὸν A¹ : αὐτὸν A 8 τῷ (θεῖ)ον γεγονέναι καὶ ἄξιον Scherer (cf. p. 32.12) : συμπε[ῖν]ον γεγονέναι καὶ ἄξιον Pap : τῷ ἄξιον γεγονέναι A
 16 ὅλη A¹ Pap : om. A 26 αὐτῶν A³ Pap : ἑαυτῶν A 28 ὡς καὶ M² :
 καὶ ὡς A Pap 29 ἀνθρώπων Pap : ἀνθρώπου A 31 ἐδύνατο Pap : ἡδύνατο A

καὶ δυναμένων ἐνορᾶν ἀποκρύψει τῶν εὐτελεστέρων νομιζομένων ἀπαγγέλλεσθαι, περιεχούση τι, ὥς ἔστιν εἰπεῖν, ἔνδον ἀπορρητότερον;

- ἰ Ὁ μὲν οὖν παρὰ τῷ Πλάτῳ Σερίφιος ὀνειδίζων τῷ Θεμιστοκλεῖ, διαβοήτῳ γεγεννημένῳ ἐπὶ τῇ στρατηγίᾳ, ὥς οὐκ ἐκ τοῦ ἰδίου ἦθους τὸ
 5 ἔνδοξον ἀνειληφότι, ἀλλ' ἐκ τοῦ εὐτυχηκεῖναι πατρίδος τῆς ἐν ὅλῃ Ἑλλάδι ἐπισημοτάτης, ἀκήκοεν ἀπὸ εὐγνωμονοῦντος Θεμιστοκλέους καὶ ὁρῶντος ὅτι συνεβάλετο αὐτῷ πρὸς τὸ ἔνδοξον καὶ ἡ πατρίς, ὅτι "Οὐκ ἂν ἐγὼ Σερίφιος ὦν οὕτως ἔνδοξος ἐγεγόνειν, οὔτε σὺ Ἀθηναῖος εὐτυχήσας γενέσθαι ἐγένου ἂν Θεμιστοκλῆς". ὁ δ' ἡμέτερος Ἰησοῦς [καὶ] ὀνειδιζόμενος ὥς ἐκ κώμης γεγινώς καὶ ταύτης οὐχ Ἑλλαδικῆς, οὐδέ τινος
 10 ἔθνους ὄντος παρὰ τοῖς πολλοῖς ἐν προαγωγῇ, δυσφημούμενος δὲ καὶ ἐπὶ τῷ πενιχρῶς καὶ χερνήτιδος υἱὸς εἶναι καὶ διὰ πενίαν καταλιπὼν τὴν πατρίδα ἐν Αἰγύπτῳ μισθαρνήσαι, καὶ οἶονεῖ πρὸς τὸ ληφθὲν παράδειγμα ἰοῦ μόνον Σερίφιος γεγινώς καὶ ἀπὸ ἐλαχίστης καὶ ἀσημοτάτης νήσου, ἀλλὰ καὶ Σεριφίων, ὥς ἔστιν εἰπεῖν, ὁ ἀγεννέστατος, δεδύνηται
 15 σεῖσαι τὴν πᾶσαν ἀνθρώπων οἰκουμένην οὐ μόνον ὑπὲρ Θεμιστοκλέα τὸν Ἀθηναῖον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ Πυθαγόραν καὶ Πλάτωνα καὶ τινας ἄλλους τῶν ὁποιοποῦν τῆς οἰκουμένης σοφῶν ἢ βασιλέων ἢ στρατηγῶν.]

- ἰ Τίς οὖν μὴ παρέργως ἀνερευνῶν τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν οὐκ ἂν
 20 αὐτὸν καταπλαγεῖ νικήσαντα καὶ ὑπερاناβῆναι δυνηθέντα τῇ δόξῃ τὰ ποιητικὰ ἀδοξίας πάντα (καὶ) πάντας τοὺς πάποτ' ἐνδόξους; Καίτοι γε οἱ ἐν ἀνθρώποις ἔνδοξοι σπάνιον εἰ ἐπὶ πλειόνων ἅμα τὴν δόξαν ἀναλαβεῖν δεδύνηνται. ἰ Ὁ μὲν γὰρ ἐπὶ σοφία, ἄλλος δ' ἐπὶ στρατηγία, βαρβάρων δὲ τινες ἐπὶ ταῖς παραδόξοις ἐξ ἐπιδῶν δυνάμεσι καὶ ἄλλοι ἐπ' ἄλλοις οὐ
 25 πολλοῖς ἅμα ἐθαυμάσθησαν καὶ ἔνδοξοι γεγέννηται· ἰούτος δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις θαυμάζεται καὶ ἐπὶ σοφία καὶ ἐπὶ δυνάμεσι καὶ ἐπὶ τῷ ἀρχικῷ. ἰ Ἐπεισε γὰρ οὐθ' ὥς τύραννος συναποστῆναι αὐτῷ τινας τῶν νόμων, οὐθ' ὥς ληστής κατ' ἀνθρώπων ἀλείφω τὸν ἐπομένον, οὐθ' ὥς πλούσιος χορηγῶν τοῖς προσιοῦσιν, οὐθ' ὥς τις τῶν ὁμολογουμένως ψεκτῶν, ἀλλ'
 30 ὥς διδάσκαλος τοῦ περὶ τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων λόγου καὶ τῆς εἰς αὐτὸν

30

3-9 Plat. *Res publ.* 1, 329 e-330 a; Plut. *Themist.* 18.3; Cic. *De sen.* 3.8 19-21, 23-26 et p. 32.3-7 Pap pp. 75.13-76.1

1 εὐτελεστέρων A : -ως A⁴ : -ον Koetschau² 3 θεμιστοκλῆ Pap 6 θεμιστοκλέους Pap : -έος A 7 οὐκ ἂν A Pap : οὔτ' ἂν A⁴ 8 γηγόνειν Pap 9 καὶ delevi 11 πολλοῖς A¹ : πολλῆς A 19 ἀνερευνῶν A² : εὐρῶν A Pap 21 καὶ add. M² : om. A Pap 22 πλειόνων V : πλείονα A¹M : πλείον AP

θηρσκειάς καὶ παντὸς ἠθικοῦ τόπου, δυναμένου οἰκειῶσαι τῷ ἐπὶ πᾶσι
θεῷ τὸν κατ' αὐτὸν βιώσαντα.

ἸΚαὶ Θεμιστοκλεῖ μὲν ἢ τινι τῶν ἐνδόξων οὐδὲν γέγονε τὸ ἐναντιού-
μενον τῇ δόξῃ· τούτῳ δὲ πρὸς τοῖς εἰρημένοις, ἱκανῶς δυναμένοις ἐν ἀδο-
ξίᾳ καλύψαι ἀνθρώπου ψυχὴν κἂν πάνυ εὐφυοῦς, καὶ ὁ δοκῶν ἄτιμος 5
εἶναι θάνατος σταυρωθέντι ἱκανὸς ἦν καὶ τὴν φθάσασαν δόξαν καὶ προ-
καταλαβοῦσαν ἐξαφανίσαι· καὶ τοὺς, ὡς οἴονται οἱ μὴ συγκατατιθέμενοι
αὐτοῦ τῇ διδασκαλίᾳ, προεξαπατηθέντας ποιῆσαι τῆς μὲν ἀπάτης ἀπο-
στήναι, καταγνῶναι δὲ τοῦ ἀπατήσαντος.

31

23^v

Πρὸς τούτοις δὲ θαυμάσαι ἂν τις, πόθεν ἐπῆλθε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, 10
ὡς λέγουσιν οἱ κακολογοῦντες τὸν Ἰησοῦν, μὴ ἑωρακόσιν αὐτὸν ἀνα-
στάντα ἀπὸ τῶν νεκρῶν μηδὲ πεισθεῖσιν ὅτι θεϊότερόν τι ἦν ἐκεῖνος, πρὸς
τῷ μὴ φοβηθῆναι τὰ αὐτὰ τῷ διδασκάλῳ παθεῖν καὶ ὁμόσε χωρῆσαι τῷ
κινδύνῳ ἰ καὶ καταλιπεῖν τὰς πατρίδας ὑπὲρ τοῦ διδάξαι κατὰ τὸ Ἰησοῦ 15
βούλημα τὸν παραδοθέντα αὐτοῖς ὑπ' αὐτοῦ λόγον. ἸΟἶμαι γὰρ ὅτι ὁ
εὐγνώμωνως ἐξετάζων τὰ πράγματα οὐκ ἂν λέγοι τούτους ἑαυτοὺς παρα-
δεδωκέναι περιστατικῷ βίῳ ἔνεκεν τῆς Ἰησοῦ διδασκαλίας χωρὶς τινος
μεγάλης πειθοῦς, ἣν ἐνεποίησεν αὐτοῖς διδάσκων οὐ μόνον διακεῖσθαι 20
κατὰ τὰ μαθήματα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἄλλους διατιθέναι, καὶ διατιθέναι
προϋπτου ὄντος ὡς πρὸς τὸν ἀνθρώπων βίον ὀλέθρου τῷ τολμῶντι παντα-
χοῦ καὶ πρὸς πάντας καινοτομεῖν καὶ μηδένα ἀνθρώπων, ἐμμένοντα τοῖς 25
προτέροις δόγμασι καὶ ἔθеси, φίλον ἑαυτῷ τηρεῖν. ἘΑρα γὰρ οὐχ ἑώρων
(ταῦτα) οἱ τοῦ Ἰησοῦ μαθηταί, τολμῶντες οὐ μόνον Ἰουδαίοις ἐκ τῶν
προφητικῶν λόγων παριστάνειν ὅτι οὗτος εἶη ὁ προφητευθεὶς, ἀλλὰ καὶ
τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν ὅτι ὁ χθὲς καὶ πρώην σταυρωθεὶς ἐκὼν τοῦτον τὸν 30
θάνατον ὑπὲρ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ἀνεδέξατο, ἀνάλογον τοῖς ἀπο-
θανοῦσιν ὑπὲρ τῶν πατρίδων ἐπὶ τῷ σβέσαι λοιμικὰ κρατήσαντα κατα-
στήματα ἢ ἀφορίας ἢ δυσπλοίας; Εἰκόδς γὰρ εἶναι ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμά-
των κατὰ τινὰς ἀπορρήτους καὶ δυσλήπτους τοῖς πολλοῖς λόγους θυσίαν

15-p. 33.16 *Pap* pp. 76.1-77.11 28-p. 33.3 cf. 8.31; *Plut. De defectu orac.*
417 DE

1 τόπου A Koetschau² : τρόπου A² 5 κἂν scripsi : καὶ A *Pap* 14 τὸ
add. A¹ 16 τὰ *Pap* Koetschau² : om. A 17-18 μεγάλης τινός *Pap* 23
ταῦτα add. Koetschau² (cf. p. 33.11) 25 ἐχθὲς *Pap* 26 τοῦ γένους τῶν
ἀνθρώπων *Pap* : τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους A 27 τῶν *Pap* : om. A 29
θυσίαν scripsi : φύσιν A *Pap* (cf. v.28 φύσει) : διάθεσιν Koetschau²

τοιαύτην, ὡς ἓνα δίκαιον ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀποθανόντα ἐκουσίως ἀποτροπιασμοὺς ἐμποιεῖν φαύλων δαιμονίων, ἐνεργούντων λοιμοὺς ἢ ἀφορίας ἢ δυσπλοίας ἢ τι τῶν παραπλησίων.

Λεγέτωσαν οὖν οἱ βουλόμενοι ἀπιστεῖν τῷ Ἰησοῦν ὑπὲρ ἀνθρώπων
 5 ἀποτεθνηκέναι τρόπῳ σταυροῦ, πότερον οὐδὲ τὰς Ἑλληνικὰς παραδέ-
 ζονται καὶ βαρβαρικὰς πολλὰς ἱστορίας περὶ τοῦ τινος ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ
 τεθνηκέναι καθαιρετικῶς τῶν προκαταλαβόντων τὰς πόλεις καὶ τὰ ἔθνη
 κακῶν· ἢ ἐκεῖνα μὲν γεγένηται, οὐδὲν δὲ πιθανὸν ἔχει ὁ νομιζόμενος
 10 ἄνθρωπος πρὸς τὸ ἀποθανεῖν ἐπὶ καθαιρέσει μεγάλου δαίμονος καὶ δαι-
 μόνων ἄρχοντος, ὑποτάξαντος ὅλας τὰς ἐπὶ γῇν ἐλληθυίας ἀνθρώπων
 ψυχάς; Ὁρῶντες δὲ ταῦτα οἱ τοῦ Ἰησοῦ μαθηταὶ καὶ ἄλλα τούτων πλείο-
 να, ἃ εἰκὸς αὐτοὺς ἐν ἀπορρήτῳ ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ μεμαθηκέναι, ἔτι δὲ καὶ
 15 δυνάμεώς τινος πληρωθέντες, ἐπεὶ ἔδωκεν αὐτοῖς "μένος καὶ θάρσος" οὐ
 ποιητικὴ τις παρθένος, ἀλλ' ἡ ἀληθῶς φρόνησις καὶ σοφία τοῦ θεοῦ,
 (ἔσπευσαν,) "ἴν' ἔκδηλοι μετὰ πᾶσιν" οὐ μόνοις Ἀργείοις γένοιτο, ἀλλὰ
 καὶ πᾶσιν Ἑλληνισιν ὁμοῦ καὶ βαρβάροις, καὶ "κλέος ἐσθλὸν ἄρουντο".]

Ἰ' Ἀλλὰ γὰρ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν τοῦ Ἰουδαίου προσωποποιίαν, ἐν ἣ
 ἀναγέγραπται ἡ τοῦ Ἰησοῦ μήτηρ ὡς ἐξωσθεῖσα ἀπὸ τοῦ μνησ-
 20 τευσσαμένου αὐτὴν τέκτονος, ἐλεγχθεῖσα ἐπὶ μοιχείᾳ καὶ κύ-
 ουσᾳ ἀπὸ τινος στρατιώτου Πανθήρα τοῦνομα· καὶ ἴδωμεν εἰ μὴ
 τυφλῶς οἱ μυθοποιήσαντες τὴν μοιχείαν τῆς παρθένου καὶ τοῦ Πανθήρα
 καὶ τὸν τέκτονα ἐξωσάμενον αὐτὴν ταῦτα πάντα ἀνέπλασαν ἐπὶ καθαι-
 ρέσει τῆς παραδόξου ἀπὸ ἀγίου πνεύματος συλλήψεως· ἐδύναντο γὰρ

32

13-16 *Iliad*. 5.1-3 17-23 et p. 34.8-25 *Pap* pp. 77.11-78.17 20 Πανθή-
 ρα: de Iesu ben-Panthera cf. H.L. Strack, *Jesus, die Häretiker und die Christen*
 (1910)

1 ἐκουσίως post δίκαιον *Pap* 2 λοιμοὺς *Pap* M² : λιμοὺς A 7 προ-
 καταλαβόντων A¹ *Pap* : προλαβόντων A 14 ποιητικὴ τις A¹ : ποιηττις A :
 ποιή τις *Pap* 15 ἔσπευσαν M² : om. A *Pap* 16 ὁμοῦ om. *Pap* 17
 παρέλθωμεν *Pap* 18 ἢ om. *Pap* | ἀπὸ A *Pap* : ὑπὸ P 19 κύουσα A¹ in
 mg et *Pap* : τίκτουσα APM, om. V : i.e. verba καὶ τίκτουσα ἀπὸ τινος
 στρατιώτου πανθήρα (-ρος P) τοῦνομα A *Pap* PM, erasum in A antequam V
 descriptus fuerit 21 καὶ τοῦ πανθήρα (-ρος P) A *Pap* PM : erasum in A, om. V

ἄλλως ψευδοποιῆσαι διὰ τὸ σφόδρα παράδοξον τὴν ἱστορίαν καὶ μὴ ὥσπερ εἰ ἀκουσίως συγκαταθέσθαι ὅτι οὐκ ἀπὸ συνήθων ἀνθρώποις γάμων ὁ Ἰησοῦς ἐγεννήθη. Καὶ ἀκόλουθόν γε ἦν τοὺς μὴ συγκαταθεμένους τῇ παραδόξῳ γενέσει τοῦ Ἰησοῦ πλάσαι τι ψεῦδος· τὸ δὲ μὴ πιθανῶς αὐτοὺς τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλὰ μετὰ τοῦ τηρῆσαι ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ Ἰωσήφ παρθένος συνέλαβε τὸν Ἰησοῦν, τοῖς ἀκούειν καὶ ἐλέγχειν ἀναπλάσματα δυναμένοις ἐναργὲς ἦν (τὸ) ψεῦδος.

Ἰ^{24f} Ἀρα γὰρ εὐλογον τὸν τοσαῦτα ὑπὲρ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων τολμήσαντα, ἵνα τὸ ὅσον ἐπ' αὐτῷ πάντες Ἑλλήνες καὶ βάρβαροι κρίσιν θείαν προσδοκήσαντες ἀποστῶσι μὲν τῆς κακίας, πάντα δὲ πράττωσιν ἀρεσκόντως τῷ τῶν ὅλων δημιουργῷ, παράδοξον μὲν μὴ ἐσχηκέναι γένεσιν, πασῶν δὲ γενέσεων παρανομωτάτην καὶ αἰσχίστην; Ἐρῶ δὲ ὡς πρὸς Ἑλλήνας καὶ μάλιστα Κέλσον, εἴτε φρονούντα εἴτε μὴ, πλὴν παρατιθέμενον τὰ Πλάτωνος· ἄρα ὁ καταπέμπων ἡ ψυχὰς εἰς ἀνθρώπων σώματα τὸν τοσαῦτα τολμήσοντα καὶ τοσοῦτους διδάζοντα καὶ ἀπὸ τῆς χύσεως τῆς κατὰ τὴν κακίαν μεταστήσοντα πολλοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τὴν πασῶν αἰσχροτέραν γένεσιν ᾧθει, μὴδὲ διὰ γάμων γησίων αὐτὸν εἰσάγων εἰς τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον; Ἡ εὐλογώτερον ἐκάστην ψυχὴν κατὰ τινὰς ἀπορρήτους λόγους (λέγω δὲ ταῦτα νῦν κατὰ Πυθαγόραν καὶ Πλάτωνα καὶ Ἐμπεδοκλέα, οὓς πολλάκις ὠνόμασεν ὁ Κέλσος) εἰσκρινομένην σώματι κατ' ἀξίαν εἰσκρίνεσθαι καὶ κατὰ τὰ πρότερα ἦθη; Εἰκὸς οὖν καὶ ταύτην τὴν ψυχὴν, πολλῶν (ἵνα μὴ συναρπάζειν δοκῶ, λέγων πάντων) ἀνθρώπων ὠφελιμωτέραν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἐπιδημοῦσαν, δεδεῆσθαι σώματος, οὐ μόνον ὡς ἐν ἀνθρωπίνοις σώμασι διαφέροντος, ἀλλὰ καὶ τοῦ πάντων κρείττονος.]

33 Εἰ γὰρ ἦδε μὲν ἡ ψυχὴ, κατὰ τινὰς ἀπορρήτους λόγους ἀξία γενομένη μὴ πάντῃ μὲν ἐν ἀλόγου γενέσθαι σώματι, οὐ μὴν καὶ καθαρῶς ἐν λογικοῦ, ἐνδύεται σῶμα τερατώδες, ὡς μὴδὲ τὸν λόγον συμπληρωθῆναι δύνασθαι τῷ οὕτως ἐγγενημένῳ καὶ ἀσύμμετρον ἔχοντι τὴν κεφαλὴν τῷ λοιπῷ σώματι καὶ πάνυ βραχυτέραν, ἑτέρα δὲ τοιόνδε σῶμα ἀναλαμβάνει, ὡς ὀλίγῳ ἐκείνου γενέσθαι λογικωτέρα, καὶ ἄλλη ἔτι μᾶλλον, τῆς φύσεως τοῦ σώματος ἐπὶ πλεῖον ἢ ἐπ' ἑλαττον ἀντιπραττούσης τῇ τοῦ λόγου ἀντιλήψει· διὰ τί οὐχὶ καὶ ψυχὴ τις ἔσται πάντῃ παράδοξον ἀναλαμβάνουσα σῶμα, ἔχον μὲν τι κοινὸν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἵνα καὶ συν-

21–25 cf. 6.75 26–p. 35.14 *Pap* pp. 78.17–79.10

7 τὸ addidi (cf. v.4) 15 τολμήσαντα *Pap* 16 ἀνθρώπους A¹ *Pap* : ἀνθρώπων A 17 εἰσάγων *Pap* : εἰσαγαγὼν A 23 δεδεῆσθαι σώματος A¹ in mg 29 γεγεννημένῳ *Pap*

διατρίψαι αὐτοῖς δυνηθῇ, ἔχον δέ τι καὶ ἐξαίρετον, ἵνα τῆς κακίας ἄγευστος ἡ ψυχὴ διαμεῖναι δυνηθῇ;

Ἐὰν δὲ καὶ τὰ τῶν φυσιογνωμονούντων κρατῇ, εἴτε Ζωπύρου εἴτε Λόξου εἴτε Πολέμωνος εἴτε οὔτινός ποτ' οὖν τοιαῦτα γράψαντος καὶ ἐπαγγειλαμένου εἰδέναι τι θαυμαστόν, οἰκεῖα τοῖς ἥθεσι τῶν ψυχῶν πάντ' εἶναι τὰ σώματα, τῇ οὖν μελλούσῃ παραδόξως ἐπιδημεῖν τῷ βίῳ καὶ μεγαλοποιεῖν ἔδει γενέσθαι σῶμα οὐχ, ὥς οἶται Κέλσος, ἀπὸ Πανθή-
 5 ρα μοιχεύσαντος καὶ παρθένου μοιχευθείσης (ἐκ γὰρ τοιούτων ἀνάγων μίξεων ἔδει μᾶλλον ἀνόητόν τινα καὶ ἐπιβλαβῇ τοῖς ἀνθρώποις διδάσκα-
 10 λον ἀκολασίας καὶ ἀδικίας καὶ τῶν λοιπῶν κακῶν γενέσθαι, οὐχὶ δὲ σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης καὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν), (34) ἀλλ', ὥς καὶ προφητὰι προεῖπον, ἀπὸ παρθένου, κατ' ἐπαγγελίαν σημείου γεννώσης τὸν ἐπώνυμον πράγματος, δηλοῦντος ὅτι ἐπὶ τῇ γενέσει αὐτοῦ μετ' ἀνθρώπων ἔσται θεός.)

15 ἸΚαὶ οἰκεῖόν γε φαίνεται μοι πρὸς τὴν τοῦ Ἰουδαίου προσωποποιίαν παραθέσθαι τὴν τοῦ Ἡσαίου προφητείαν, λέγουσαν ἐκ παρθένου τεχθή-
 σεσθαι τὸν Ἑμμανουήλ· ἣν οὐκ ἐξέθετο, εἴτ' ἐπεὶ μὴ ἐπίστατο ὁ πάντ' ἐπαγγελλόμενος εἰδέναι Κέλσος, εἴτ' ἀναγνοὺς μὲν, ἐκὼν δὲ σιωπήσας, ἵνα μὴ δοκοῖη κατασκευάζειν ἄκων τὸν λόγον ἐναντιούμενον αὐτοῦ τῇ
 20 προαιρέσει. "Ἐχει δ' οὕτως ἡ λέξις· "Καὶ προσέθετο κύριος τῷ "Αχάζ λέγων· Αἴτησαι σεαυτῷ σημεῖον παρὰ κυρίου θεοῦ σου εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος. Καὶ εἶπεν "Αχάζ· Οὐ μὴ αἰτήσω οὐδὲ μὴ πειράσω τὸν κύριον. 'Ακούσατε δὴ, οἶκος Δαυίδ, μὴ μικρὸν ὑμῖν ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις, καὶ πῶς κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα; Διὰ τοῦτο δώσει κύριος αὐτὸς ὑμῖν ση-
 25 μεῖον· ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέ-
 σεῖς τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἑμμανουήλ", ὅπερ ἐρμηνεύεται "μεθ' ἡμῶν ὁ θεός." Ἰ "Οτι δὲ κακουργῶν ὁ Κέλσος οὐκ ἐξέθετο τὴν προφητείαν, δηλόν μοι γίνεται ἐκ τοῦ παραθέμενον αὐτὸν πολλὰ ἀπὸ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐα-
 30 γελίου, ὥσπερ τὸν ἀνατεΐλαντα ἀστέρα ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἄλλα τῶν παραδόξων, μηδὲ τὴν ἀρχὴν τούτου ἐμνημονευκέ-
 ναι.

34

15–26 et p. 36.1–4 *Pap* pp. 79.10–80.8 20–26 Is 7:10–14; Mt 1:23. Cf. 1.35
 29 Mt 2:2 et 9

7 οὐχ *Pap* et Koetschau : om. A 17 εἴτ' ἐπεὶ μὴ ἐπίστατο Scherer :
 εἰτεπιμηπιστατο *Pap*^{PC} : εἴτε μὴ ἐπιστάμενος A 20 post κύριος addunt λα-
 λῆσαι LXX et M in mg 22 οὐδὲ μὴ *Pap* (et LXX cod. B) : οὐδ' οὐ μὴ A (et
 LXX) 23 ante ἀκούσατε addunt Καὶ εἶπεν LXX et edd. : καὶ εἶπεν ἡσαίας P

24^v

Ἐὰν δὲ ἰ 'Ιουδαῖος εὐρεσιλογῶν τὸ "'Ιδοὺ ἡ παρθένος" ἢ μὴ γεγράφθαι λέγει, ἢ ἀλλ' ἀντ' αὐτοῦ ἰ "'Ιδοὺ ἡ νεάνις", φήσομεν πρὸς αὐτὸν ὅτι ἡ μὲν λέξις ἡ ἀαλμά, ἦν οἱ μὲν ἐβδομήκοντα ἡμετετελήφασιν εἰς τὴν παρθένον, ἄλλοι δ' εἰς τὴν νεάνιν, ἢ κείται, ὥς φασι, καὶ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ ἐπὶ παρθένου, οὕτως ἔχουσα· "'Εὰν δὲ γένηται παῖς παρθένος μεμνηστευμένη ἀνδρί, καὶ εὐρὼν αὐτὴν ἄνθρωπος ἐν πόλει κοιμηθῇ μετ' αὐτῆς, καὶ ἐξάξετε ἀμφοτέρους ἐπὶ τὴν πύλην τῆς πόλεως αὐτῶν, καὶ λιθοβοληθήσονται λίθοις, καὶ ἀποθανοῦνται· τὴν νεάνιν ἐπὶ λόγου, διότι οὐκ ἐβόησεν ἐν τῇ πόλει, καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ λόγου, διότι ἐταπείνωσε τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ· καὶ ἐξῆς· "'Εὰν δὲ ἐν πεδίῳ εὗρῃ ἄνθρωπος τὴν παῖδα τὴν μεμνηστευμένην καὶ βιασάμενος αὐτὴν ὁ ἄνθρωπος κοιμηθῇ μετ' αὐτῆς, ἀποκτενεῖτε τὸν ἄνθρωπον τὸν κοιμώμενον μετ' αὐτῆς μόνον, καὶ τῇ νεάνιδι οὐ ποιήσετε οὐδέν· οὐκ ἔστι τῇ νεάνιδι ἀμάρτημα θανάτου."

35

Ἰνα δὲ μὴ δοκῶμεν ἀπὸ λέξεως Ἑβραϊκῆς τοῖς μὴ καταλαμβάνουσι πότερον συγκαταθετόν αὐτῇ ἢ μὴ φέρειν παραμυθίαν περὶ τοῦ προφήτην εἰρηκέναι ἐκ παρθένου τεχθήσεσθαι τοῦτον, ἐφ' οὗ τῇ γενέσει λέλεκται τὸ "μεθ' ἡμῶν ὁ θεός", φέρε ἀπ' αὐτῆς τῆς λέξεως παραμυθισώμεθα τὸ λεγόμενον. Ὁ μὲν κύριος ἰαναγέγραπται εἰρηκέναι τῷ Ἀχαζ· "Αἴτησαι σεαυτῷ σημεῖον παρὰ κυρίου τοῦ θεοῦ σου εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος", ἐξῆς δὲ τὸ διδόμενον σημεῖον τὸ "'Ιδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται υἱόν." Ποῖον οὖν σημεῖον τὸ νεάνιδα, μὴ παρθένον τεκεῖν; Καὶ τίνι μᾶλλον ἀρμόζει γεννηθῆσαι "Εμμανουήλ", τουτέστι "μεθ' ἡμῶν ὁ θεός", ἂρα γυναικὶ συνουσιασθείσῃ καὶ διὰ πάθους γυναικείου συλλαβούσῃ, ἢ ἔτι καθαρῇ καὶ ἀγνῇ καὶ παρθένῳ; Ταύτῃ γὰρ πρέπει γεννᾶν γέννημα ἐφ' ᾧ τεχθέντι λέγεται τὸ "μεθ' ἡμῶν ὁ θεός".

Ἐὰν δὲ καὶ οὕτως ἰεὺρεσιλογῇ λέγων ὅτι τῷ Ἀχαζ εἴρηται· "Αἴτησαι σεαυτῷ σημεῖον παρὰ κυρίου τοῦ θεοῦ σου", ἰάπαντήσομεν· κατὰ

4 ἄλλοι δ' εἰς τὴν νεάνιν : i.e. Aquila, Symmachus et Theodotio. Cf. Iust. *Dial.* 43.8 et 67.1; Iren. *Adv. haer.* 3.21.1; Hieron. *In Is.* 7:14 5–14 *Dt* 22:23–26 (differt textus Masoreticus) 19–p. 37.7 *Pap* p. 80.8–23 22 cf. Iust. *Dial.* 84.1; Tert. *Adv. Iud.* 9; *Adv. Marc.* 3.13

1–2 εὐρησιλογῶν δὲ ὁ ἰουδαῖος λέγει μ[ὴ] γεγράφθαι ἰδ[οὺ] lacuna 21 litt.] ἰδοὺ ἡ νεάνις *Pap* 3 εἰς *Pap* : πρὸς A 4–5 ἐπὶ παρθένου add. A¹ 10 παῖδα A¹ : γυναῖκα A 18 ἀπ' Bouhéreau : ἐπ' A 25 καὶ² om. P 28 ἀπαντήσομεν Koetschau : ἀπαιτήσομεν A

τοὺς χρόνους τοῦ "Ἀχαζ τίς ἐγεννήθη ἐφ' οὗ τῇ γενέσει λέγεται τὸ
 "'Εμμανουήλ, ὅ ἐστι μεθ' ἡμῶν ὁ θεός"; Εἰ γὰρ οὐδεὶς εὐρεθήσεται,
 δηλόν ὅτι τὸ τῷ "Ἀχαζ εἰρημένον τῷ οἴκῳ εἴρηται Δαυὶδ διὰ τὸ "ἐκ σπέρ-
 ματος Δαυὶδ" ἀναγεγράφθαι τὸν σωτῆρα γεγονέναι "τὸ κατὰ σάρκα".
 5 ἀλλὰ καὶ τὸ "σημεῖον" τοῦτο "εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος" λέγεται εἶναι, ἐπεὶ
 "'Ο καταβὰς αὐτός ἐστι καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα
 πληρώσῃ τὰ πάντα." Ταῦτα δὲ λέγω ὡς πρὸς τὸν Ἰουδαῖον συγκατα-
 τιθέμενον τῇ προφητείᾳ. Λεγέτω δὲ καὶ Κέλσος ἢ τις τῶν σὺν αὐτῷ, ποίῳ
 νῶ ὁ προφήτης περὶ μελλόντων ἢ ταῦτα ἢ ἕτερα λέγει, ὅποσα ἀναγέ-
 10 γραπται ἐν ταῖς προφηταίαις· ἄρα γὰρ προγνωστικῶ μελλόντων ἢ οὐ; Εἰ
 μὲν γὰρ προγνωστικῶ μελλόντων, θεῖον εἶχον πνεῦμα οἱ προφῆται· εἰ δ'
 οὐ προγνωστικῶ μελλόντων, παραστησάτω τὸν νοῦν τοῦ ἀποτολμῶντος
 καὶ λέγοντος περὶ μελλόντων καὶ θαυμαζομένου παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐπὶ
 προφητείᾳ.

15 Ἐπεὶ δ' ἅπαξ εἰς τὸν περὶ τῶν προφητῶν ἤλθομεν λόγον, Ἰουδαίοις
 μὲν, τοῖς πιστεύουσι θεῖῳ πνεύματι αὐτοὺς λελαληκέναι, οὐ μόνον οὐκ
 ἔσται ἰ(ἀ)χρήσιμα τὰ ἐποισθησόμενα, καὶ τοῖς εὐγνώμονοις δὲ τῶν
 Ἑλλήνων. Πρὸς οὓς ἐροῦμεν ὅτι ἰ(ἀ)ναγκαῖον παραδέξασθαι ὅτι καὶ
 Ἰουδαῖοι προφῆτας εἶχον, εἴπερ ἔμελλον συνέχεσθαι ἐν τῇ δοθείσῃ
 20 αὐτοῖς νομοθεσίᾳ καὶ πιστεύειν τῷ δημιουργῷ, καθὰ παρειλήφεισαν,
 καὶ ὅσον ἐπὶ τῷ νόμῳ μὴ ἔχειν ἀφορμὰς ἀποστήναι εἰς τὴν τῶν ἐθνῶν
 πολυθεότητα. Τὸ δ' ἰ(ἀ)ναγκαῖον οὕτω παραστήσομεν. ἰ("Τὰ ἔθνη", ὡς
 γέγραπται καὶ ἐν αὐτῷ τῷ τῶν Ἰουδαίων νόμῳ, ἰ("κληδόνων καὶ μαντείων
 ἀκούσονται"· τῷ δὲ λαῷ ἐκείνῳ εἴρηται· "Σοὶ δὲ οὐχ οὕτως ἔδωκε κύριος
 25 ὁ θεός σου." Καὶ ἐπιφέρεται τούτῳ τό· "Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου
 ἀναστήσει σοι κύριος ὁ θεός σου." Εἴπερ οὖν τῶν ἐθνῶν χρωμένων
 μαντείαις, εἴτε διὰ "κληδόνων" εἴτε δι' οἰωνῶν εἴτε δι' ὀρνίθων εἴτε δι'
 ἐγαστριμύθων εἴτε καὶ διὰ τῶν τὴν θυτικὴν ἐπαγγελλομένων εἴτε καὶ

36

3-4 Rom 1:3 6-7 Eph 4:10 18-20, 22-27, p. 38.2-7 et 9-16 Pap pp.
 80.23-81.16 22-26 Dt 18:14-15. Cf. 4.95

1 ἐγεννήθη Delarue : ἐγέννησεν A Pap 3 δηλονότι A Pap 6 αὐτός
 Pap et NT : οὗτος A 16-17 οὐκ ἔσται ἀχρήσιμα Koetschau : οὐκ ἔσται
 χρήσιμα A, οὐκ del. Spencer : a verbo χρήσιμα incipit Pap 17 καὶ A
 Koetschau² : (ἀλλὰ) καὶ M² Koetschau 20 καθὰ παρειλήφεισαν Wendland :
 καθάπερ εἰλήφεισαν A

διὰ Χαλδαιῶν γενεθλιαλογούντων, ἅπερ πάντα Ἰουδαίοις ἀπείρητο, Ἰουδαῖοι ἰ[εῖ] μηδεμίαν εἶχον παραμυθίαν γνώσεως τῶν μελλόντων, ὑπ' αὐτῆς ἂν τῆς ἀνθρωπίνης περὶ τὴν γνῶσιν λιχνείας τῶν ἐσομένων ἀγόμενοι κατεφρόνησαν μὲν ἂν τῶν ἰδίων (προφητῶν) ὥς οὐδὲν ἐχόντων θεῖον ἐν ἑαυτοῖς καὶ οὐκ ἂν μετὰ Μωϋσέα προφήτην προσήκοντο οὐδ' ἀνέγραψαν αὐτῶν τοὺς λόγους, αὐτόμολοι δὲ ἐπὶ τὰ τῶν ἐθνῶν μαντεῖα καὶ χρηστήρια μετέστησαν ἢ ἐπεχείρησαν ἂν ἰδρῦσαί τι τοιοῦτον καὶ παρ' ἑαυτοῖς.

ἰ "Ὡστ' οὐδὲν ἄτοπὸν ἐστὶ καὶ περὶ τῶν τυχόντων τοὺς παρ' αὐτοῖς προφήτας εἰς παραμυθίαν τῶν τὰ τοιαῦτα ποθούντων προειρηκέναι, ὥστε καὶ "περὶ ὄνων ἀπολωλυῶν" προφητεύειν τὸν Σαμουήλ, καὶ περὶ νόσου παιδὸς βασιλικοῦ τὸν ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλείων ἀναγεγραμμένον. Πῶς δ' ἂν (ἄλλως) τῷ βουλομένῳ ἀπὸ τῶν εἰδώλων μαντεῖαν λαβεῖν ἐπέπλησσον οἱ τὰ τοῦ νόμου Ἰουδαῖων πρεσβεύοντες; "Ὡσπερ εὐρίσκεται Ἡλίας τῷ Ὀχοζίφ ἐπιπλήσων καὶ ἰ λέγων· "Εἰ παρὰ τὸ μὴ εἶναι θεὸν ἐν Ἰσραὴλ ὑμεῖς πορεύεσθε ἐκζητῆσαι ἐν τῇ Βαὰλ μυῖαν θεὸν Ἀκκαρῶν;"

37

Δοκεῖ μοι οὖν μετρίως κατεσκευάσθαι οὐ μόνον ὅτι γεννηθήσεται ἐκ παρθένου ὁ σωτὴρ ἡμῶν, ἀλλ' ὅτι καὶ προφητῆται ἦσαν ἐν Ἰουδαίοις προλέγοντες οὐ μόνον τὰ καθολικὰ περὶ μελλόντων, ὥς τὰ περὶ Χριστοῦ καὶ τὰ περὶ βασιλείων κοσμικῶν καὶ περὶ τῶν συμβησομένων τῷ Ἰσραὴλ καὶ περὶ τῶν πιστευόντων τῷ σωτῆρι ἐθνῶν καὶ πολλῶν ἄλλων τῶν περὶ αὐτοῦ λεχθέντων, ἀλλὰ καὶ τὰ καθ' ἓνα, ὥς περὶ τῶν ὄνων Κίς ἀπολομένων, πῶς εὐρεθήσονται, καὶ περὶ τῆς νόσου, ἥς ἐνόσησεν ὁ τοῦ βασιλέως Ἰσραὴλ υἱός, ἢ εἴ τι ἄλλο ἀναγέγραπται τοιοῦτον.

ἰ "Εἰ δὲ πρὸς Ἑλληνας λεκτέον, ἀπειθοῦντας τῇ ἐκ παρθένου γενέσει τοῦ Ἰησοῦ, ὅτι ὁ δημιουργὸς ἐν τῇ τῶν ποικίλων ζώων γενέσει ἔδειξεν ὅτι ἦν αὐτῷ βουληθέντι δυνατὸν ποιῆσαι ὅπερ ἐφ' ἐνὸς ζώου καὶ ἐπ' ἄλλων καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων. Εὐρίσκεται δὲ τινὰ τῶν ζώων θήλεα, μὴ

11 1 Sam (1 Regn) 9:20 11-12 1 Regum (3 Regn) 14:1-18 15-16 2 Regum (4 Regn) 1:3 25-p. 39.13 et 15-17 Pap pp. 81.16-82.10

2 εἰ A Pap : erasit M, del. edd. 3 τῶν ἐσομένων λιχνείας Pap 4 προφητῶν addidi : om. A Pap 5 ἀνέγραψαν Delarue : ἂν ἔγραψαν A 8 ἑαυτοῖς A¹ : αὐτοῖς A 13 ἄλλως addidi 17 κατεσκευάσθαι A³ : κατα- A 19 τὰ² add. A¹ 21 πιστευόντων conji. Hoeschel 23 εὐρεθήσονται A¹ : -θήσεται A 28 τῶν¹ om. Pap | τῶν ζώων add. A¹

ἔχοντα ἄρρενος κοινωνίαν, ὥς οἱ περὶ ζῶων ἀναγράψαντες λέγουσι περὶ γυπός· καὶ τοῦτο τὸ ζῶον χωρὶς μίξεως σφάζει τὴν διαδοχὴν τῶν γενῶν. Τί οὖν παράδοξον εἰ βουληθεὶς ὁ θεὸς θεῖόν τινα διδάσκαλον πέμψαι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων πεποίηκεν, ἀντὶ (διὰ τοῦ) σπερματικοῦ λόγου τοῦ ἐκ
 5 μίξεως τῶν ἀρρένων ταῖς γυναιξὶ [ποιῆσαι], ἄλλω τρόπῳ γενέσθαι τὸν λόγον τοῦ τεχθησομένου;

Καὶ κατ' αὐτοὺς δὲ τοὺς Ἕλληνας οὐ πάντες ἄνθρωποι ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἐγένοντο. Εἰ γὰρ γενητός ἐστιν ὁ κόσμος, ὥς καὶ πολλοῖς Ἑλλήνων ἤρεσεν, ἀνάγκη τοὺς πρώτους μὴ ἐκ συνουσίας γεγενῆσθαι,
 10 ἀλλ' ἀπὸ γῆς, σπερματικῶν λόγων συστάντων ἐν τῇ γῇ· ὅπερ οἶμαι παραδοξότερον εἶναι τοῦ ἐξ ἡμίσεως ὁμοίως τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις γενέσθαι τὸν Ἰησοῦν. Οὐδὲν δ' ἄτοπον πρὸς Ἕλληνας καὶ Ἑλληνικαῖς ἱστορίαις χρήσασθαι, ἵνα μὴ δοκῶμεν μόνοι τῇ παραδόξῳ ἱστορίᾳ ταύτῃ κεχρηῆσθαι· ἔδοξε γάρ τισιν οὐ περὶ ἀρχαίων τινῶν ἱστοριῶν καὶ ἡρωϊ-
 15 κῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τινων ἰχθῆς καὶ πρώην γενομένων ἀναγράψαι ὥς δυνατὸν ἴσθαι καὶ Πλάτων ἀπὸ τῆς Ἀμφικτιόνης γέγονε, κωλυθέντος τοῦ Ἀρίστωνος αὐτῇ συνελθεῖν, ἕως ἀποκυήσει τὸν ἐξ Ἀπόλλωνος σπαρέν-
 20 τα. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἀληθῶς μῦθοι, κινήσαντες εἰς τὸ ἀναπλάσαι τοιοῦτό τι περὶ ἀνδρὸς ὃν ἐνόμιζον μείζονα τῶν πολλῶν ἔχοντα σοφίαν καὶ δύναμιν καὶ ἀπὸ κρειττόνων καὶ θειοτέρων σπερμάτων τὴν ἀρχὴν τῆς συστάσεως τοῦ σώματος εἰληφέναι, ὥς τοῦθ' ἀρμόζον τοῖς μείζουσιν ἢ κατὰ ἄνθρωπον. Ἐπεὶ δὲ τὸν Ἰουδαῖον ὁ Κέλσος εἰσήγαγε διαλεγόμενον τῷ Ἰησοῦ καὶ διασύροντα τήν, ὥς οἶεται, προσποίησιν τῆς ἐκ παρθένου γενέσεως αὐτοῦ, φέροντα τοὺς Ἑλληνικοὺς μύθους περὶ **Δανάης** καὶ
 25 **Μελανίππης** καὶ **Αὔγης** καὶ **Ἀντιόπης**, λεκτέον ὅτι ταῦτα βωμολόχῳ ἔπρεπε τὰ ῥήματα καὶ οὐ σπουδάζοντι ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ.

1–2 λέγουσι περὶ γυπός : cf. Tert. *Adv. Val.* 10; Plut. *Quaest. Rom.* 286 C; Ambros. *Hexam.* 20 et al. 7–10 S.V.F II Nr. 739 16–17 cf. 6.8; Plut. *Quaest. conviv.* 717 E; Apul. *De Plat. dogm.* 1.1; Diog. Laert. 3.2; Hieron. *Adv. Iovin.* 1.42

2 γυπός A¹ Pap : γυπῶν A 4 διὰ τοῦ add. Chadwick 5 ποιῆσαι A Pap : del. M edd. 12 ἑλληνικαῖς A¹ : –νικᾶς A 17 ἀποκυήσει A : –κῆση Pap : –κῆσειε Koetschau² 22 εἰσήγαγε A¹ : ἤγαγε A 25 καὶ αὔγης καὶ ἀντιόπης add. A¹

38

Ἔτι δὲ λαβὼν ἀπὸ τῆς γεγραμμένης ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίῳ
 ἱστορίας (τὸ) περὶ τοῦ εἰς Αἴγυπτον ἀποδημηκέναι τὸν Ἰησοῦν, τοῖς μὲν
 παραδόξοις εἰς τοῦτο οὐκ ἐπίστευσεν, οὐθ' ὅτι ἄγγελος τοῦτο ἔχρησεν,
 οὔτε εἴ τι ἠνίσσετο ὁ καταλιπὼν τὴν Ἰουδαίαν Ἰησοῦς καὶ Αἰγύπτῳ ἐπι-
 δημῶν· ἀνέπλασε δὲ τι ἕτερον, συγκατατιθέμενος μὲν πῶς ταῖς παραδό-
 ξοις δυνάμεσιν, ἃς Ἰησοῦς ἐποίησεν, ἐν αἷς τοὺς πολλοὺς ἔπεισεν ἀκο-
 λουθεῖν αὐτῷ ὡς Χριστῷ, διαβάλλειν δ' αὐτὰς βουλόμενος ὡς ἀπὸ
 μαγείας καὶ οὐ θεῖα δυνάμει γεγενημένας· Ἰ φησὶ γὰρ αὐτὸν σκότιον
 τραφέντα, μισθαρνήσαντα εἰς Αἴγυπτον, δυνάμεων τινων πει-
 ραθέντα ἐκεῖθεν ἐπανελθεῖν, θεὸν δι' ἐκείνας τὰς δυνάμεις
 ἑαυτὸν ἀναγορεύοντα.

25^v

Ἐγὼ δ' οὐκ οἶδ' ὅπως ἂν μάγος ἠγωνίσαστο διδάξαι λόγον πείθοντα
 πάντα πράττειν ὡς θεοῦ κρίνοντος ἕκαστον ἐπὶ πᾶσι τοῖς πεπραγμένοις,
 καὶ οὕτω διατιθέναι τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς, οἷς ἔμελλε χρῆσασθαι διακό-
 νοις τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας. Ἄρα γὰρ κἀκεῖνοι οὕτω διδασχθέντες ποιεῖν
 δυνάμεις ἤρουν τοὺς ἀκούοντας ἢ οὐδὲ δυνάμεις ἐποίουν; Τὸ μὲν οὖν
 λέγειν ὅτι οὐδαμῶς δυνάμεις ἐποίουν, ἀλλὰ πιστεύσαντες οὐδεμιᾷ λόγων
 ἱκανότητι παραπλησίως τῇ ἐν διαλεκτικῇ Ἑλλήνων σοφίᾳ ἐπέδωκαν ἑαυ-
 τοὺς τῷ καινὸν διδάσκειν λόγον οἷς ἂν ἐπιδημήσωσι, πάνυ ἐστὶν ἄλογον·
 τίνι γὰρ θαρροῦντες ἐδίδασκον τὸν λόγον καὶ ἐκαινοτόμουν; Εἰ δὲ δυνά-
 μεις ἐτέλουν κἀκεῖνοι, τίνα ἔχει πιθανότητα τὸ μάγους τοσοῦτοις
 κινδύνοις ἑαυτοὺς παραβεβληκέναι (διὰ) διδασκαλίαν μαγείας ἀπαγο-
 ρεύουσιν;

39

Οὐ δοκεῖ μοι ἀγωνίσασθαι πρὸς λόγον ἢ μετὰ σπουδῆς, ἀλλὰ μετὰ
 χλεύης, εἰρημένον· Ἡ ἄρα καλὴ ἦν ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ὡς
 καλῇ αὐτῇ ἐμίγνυτο ὁ θεός, οὐ πεφυκῶς ἐρᾶν φθαρτοῦ σώμα-
 τος; Ἡ οὐτὶ οὐδ' εἰκὸς ἦν ἐρασθήσεσθαι αὐτῆς τὸν θεόν, οὔσης
 οὔτ' εὐδαίμονος, οὔτε βασιλικῆς, ἐπεὶ μηδεὶς αὐτὴν ἥδει μηδὲ
 τῶν γειτόνων; Παίζει δὲ λέγων καὶ ὅτι μισουμένην αὐτὴν ὑπὸ τοῦ
 τέκτονος καὶ ἐκβαλλομένην οὐκ ἔσωσε θεῖα δύναμις οὐδὲ λό-
 γος πειστικός. Οὐδὲν οὖν, φησί, ταῦτα πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ βασι-
 λεῖαν. Τί οὖν ταῦτα διαφέρει ἂν τῶν ἐν ταῖς τριόδοις λοιδορουμένων;
 τισὶ καὶ οὐδὲν σπουδῆς ἄξιον λεγόντων;

8–11 Cf. 1.28 20–23 *Pap* p. 82.12–12 25–26 et 32 *Pap* p. 82.12–14

2 τὸ addidi 4 ἐν αἰγύπτῳ M 14 διατιθέναι Koetschau² : διατιθέντα A |
 ἤμελλε A, corr. P | χρῆσασθαι A⁴ : χρήσασθαι A 18 παραπλησίᾳ Hansen
 22 διὰ M² : om. A *Pap* 24 μὴ A : οὐ *Pap* 25 Ἡ scripsi : εἰ A *Pap*
 27 ἢ ὅτι A : καίτοι Koetschau² 31 πιστικός A, corr. Koetschau²

Ἐξῆς δὲ τούτοις ἀπὸ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, τάχα δὲ καὶ τῶν λοιπῶν εὐαγγελίων λαβὼν ἡ τὰ περὶ τῆς ἐπιτάσεως τῷ σωτῆρι βαπτιζομένῳ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ περιστερᾷς, διαβάλλειν βούλεται ὡς πλάσμα τὸ εἰρημένον. Διασύρας δέ, ὡς ᾤετο, τὴν περὶ τοῦ ἐκ παρθένου γεγεννησθαι τὸν σωτῆρα ἡμῶν ἱστορίαν οὐ τὰ ἐξῆς τῇ τάξει ἐκτίθεται, ἵνα μὴδὲν ἔχει τεταγμένον 5 θυμὸς καὶ ἔχθρα, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἐπελθὼν οἱ ὀργιζόμενοι καὶ οἱ ἐχθραΐζοντες κακηγοροῦσιν οὓς μισοῦσι, μὴ ἐπιτρεπόμενοι ἀπὸ τοῦ πάθους τεθεωρημένως καὶ κατὰ τάξιν λέγειν τὰς κατηγορίας. Εἰ μὲν γὰρ τὴν τάξιν ἐτήρει, λαβὼν ἂν τὸ εὐαγγέλιον καὶ κατηγορεῖν αὐτοῦ προθέμενος, 10 τῆς πρώτης ἂν ἱστορίας κατειπὼν ἐξῆς ἐπὶ τὴν δευτέραν παρεγίνετο, καὶ οὕτως ἐπὶ τὰς λοιπὰς· νυνὶ δὲ μετὰ τὴν ἐκ παρθένου γένεσιν ἰὸ πάντ' εἰδέναι ἐπαγγελλλόμενος Κέλσος τὰ ἡμέτερα κατηγορεῖ τοῦ παρὰ τῷ βαπτίσματι φανέντος ἁγίου πνεύματος ἐν εἵδει περιστερᾷς, εἶτα μετὰ τοῦτο διαβάλλει ἡ τὸ προφητεῦεσθαι τὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπιδημίαν, 15 καὶ μετὰ ταῦτα ἀνατρέχει ἐπὶ τὸ ἐξῆς τῇ γενέσει τοῦ Ἰησοῦ ἀναγεγράμμενον, τὸ περὶ τοῦ ἀστέρος διήγημα καὶ τῶν ἐληλυθότων ἀπὸ ἀνατολῆς μάγων "προσκυνῆσαι" τῷ παιδίῳ.

Πολλὰ δ' ἂν καὶ αὐτὸς ἐπιτηρῶν εὖροις συγκεχυμένως τῷ Κέλσῳ εἰρημένα δι' ὅλης τῆς βίβλου· ἵνα καὶ διὰ τούτου ὑπὸ τῶν τάξιν ἐπιστα- 20 μένων τηρεῖν καὶ ζητεῖν ἡ ἐλεγχθῇ μετὰ πολλῆς θρασυτητος καὶ ἀλαζονείας ἐπιγράψας ἀληθῆ λόγον τὴν βίβλον αὐτοῦ, ὅπερ τῶν ἐλλογίμων φιλοσόφων οὐδεὶς ἐποίησεν. Ὁ μὲν γὰρ Πλάτων φησὶν οὐ κατὰ τὸν νοῦν ἔχοντα εἶναι τὸ διῖσχυρίζεσθαι περὶ τῶν τοιῶνδε καὶ ἀδηλοτέρων· ὁ δὲ Χρῡσιππος πολλαχοῦ ἐκθέμενος τὰ κινήσαντα αὐτὸν ἀναπέμπει ἡμᾶς ἐφ' 25 οὓς ἂν εὖροιμεν κρεῖττον αὐτοῦ ἐροῦντας. Ὁ οὗτος οὖν ὁ καὶ τούτων καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων σοφώτερος ἀκολούθως τῷ φάσκειν πάντ' εἰδέναι ἀληθῆ λόγον ἐπέγραψεν αὐτοῦ τὸ βιβλίον.

1-3 Mt 1:16 2-3, 5-8, 11-16 et 20-21 Pap pp. 82.15-83.1 16-17 Mt 2:1-2 et 9-11 22-23 cf. Plat. *Phaedon*. 114 cd 24-25 S.V.F II Nr. 22

4 δὲ A² : δὴ A 7 μὴ A : οὐκ Pap | ἀπὸ A Pap : ὑπὸ M^{pc} 11 γένεσιν A Pap : γέννησιν A² 12 ἐπαγγελλλόμενος Pap : ἐπαγγειλάμενος A 18 εὖροις M¹ : εὕρης A

41 ἵνα δὲ μὴ δοκῶμεν ἐκόντες διὰ τὸ ἀπορεῖν ἀπαντήσεως ὑπερβαίνειν αὐτοῦ τὰ κεφάλαια, ἐκρίναμεν ἕκαστον κατὰ δύναμιν λῦσαι τῶν ὑπ' αὐτοῦ προτιθεμένων, φροντίσαντες οὐ τοῦ ἐν τῇ φύσει τῶν πραγμάτων εἰρμῶ καὶ ἀκολουθίας, ἀλλὰ τῆς τάξεως τῶν ἐν τῇ βίβλῳ αὐτοῦ ἀναγε- 5 γραμμένων. Ἰ Φέρ' οὖν ἴδωμεν τί ποτε καὶ λέγει διαβάλλων τὸ οἶον σωμα- τικῶς ἑωραμένον ὑπὸ τοῦ σωτήρος πνεῦμα ἅγιον (ἐν) εἶδει περιστερᾶς· ἔστι δ' ὁ Ἰουδαῖος αὐτῷ ἔτι ταῦτα λέγων πρὸς ὃν ὁμολογοῦμεν εἶναι κύριον ἡμῶν τὸν Ἰησοῦν· **Λουομένῳ, φησί, σοὶ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ φάσμα ὄρνιθος ἐξ ἄερος λέγεις ἐπιπτήναι.** Εἶτα πυνθανόμενος ὁ παρ' αὐτῷ Ἰουδαῖός φησι· **Τίς τοῦτο εἶδεν ἀξιώχρεως μάρτυς τὸ 10 φάσμα, ἢ τίς ἤκουσεν ἐξ οὐρανοῦ φωνῆς εἰσποιούσης σε υἱὸν τῷ θεῷ;** Πλὴν ὅτι σὺ φῆς καὶ τινα ἓνα ἐπάγῃ τῶν μετὰ σοῦ κεκολασμένων.

42 Πρὶν ἀρξώμεθα τῆς ἀπολογίας, ἡλεκτέον ὅτι σχεδὸν ἰπᾶσαν ἱστορίαν, κἂν ἀληθὴς ᾖ, βούλεσθαι κατασκευάζειν ὡς γεγεννημένην καὶ καταληπτι- 15 κὴν ποιῆσαι· περὶ αὐτῆς φαντασίαν ἰτῶν σφόδρα ἐστὶ χαλεπωτάτων· καὶ ἐν ἐνίοις ἀδύνατον. Ἰ Φέρε γάρ τινα λέγειν μὴ γεγονέναι τὸν Ἰλιακὸν πόλεμον μάλιστα διὰ τὸ ἀδύνατον προσπεπλέχθαι λόγον περὶ τοῦ γεγε- νῆσθαι τινα Ἀχιλλεῖα θαλασσίας θεᾶς Θέτιδος υἱὸν καὶ ἀνθρώπου Πηλέ- 20 ως, ἢ Σαρπηδόνα Διός, ἢ Ἀσκάλαφον καὶ Ἰάλμενον Ἄρεως, ἢ Αἰνείαν Ἀφροδίτης· πῶς ἂν κατασκευάσαιμεν τὸ τοιοῦτον, μάλιστα θλιβόμενοι ὑπὸ τοῦ οὐκ οἶδ' ὅπως παρυφανθέντος πλάσματος τῇ κεκρατηκυίᾳ παρὰ πᾶσι δόξῃ περὶ τοῦ ἀληθῶς γεγονέναι τὸν ἐν Ἰλίῳ Ἑλλήνων καὶ Τρώων πόλεμον; Φέρε δὲ τινα ἀπιστεῖν περὶ Οἰδίποδος καὶ Ἰοκάστης καὶ τῶν 25 γεννηθέντων ἀπὸ ἀμφοτέρων Ἑτεοκλέους καὶ Πολυνείκους διὰ τὸ προσπεπλέχθαι τῷ λόγῳ τὴν Σφίγγα μιζοπάρθενόν τινα· πῶς ἂν τὸ τοιοῦ- τον ἀποδείξαιμεν; Οὕτω δὲ καὶ τὰ περὶ τῶν Ἐπιγόνων, κἂν μηδὲν

2–5 et 8–12 *Pap* p. 83.1–6 8–9 *Mt* 3:16 10–12 *Mt* 3:17. Cf. 2.72 12–13 cf. *Io* 1:32 et 1.43; 1.48 14–p. 43.12 *Φ* 15.15, pp. 82–83 14–27 et p. 43.3–8 *Pap* pp. 83.6–84.2 17–24 cf. *Dion. Chrysost. Orat.* 11 24–26 cf. *Eurip. Phoen.* 1023

6 ἐν add. Delarue 14 ἀρξώμεθα Delarue : ἀρξόμεθα A | post σχεδὸν add. τὸ *Φ* 16 ποιῆσαι A *Pap* : ἐμποιῆσαι *Φ* 17 ἐν *Pat B* : om. AC 19 θέτιδος *Φ* : om. A *Pap* 20 ἄρεως A^{ac} *Pap* BD : ἄρεος A^{pc} *Pat C* 22 παρυφανθέντος A *Φ* : παραφανθέντος *Pap* 24 πόλεμον hic *Pap Φ* : post v. 23 ἐν ἰλίῳ A | post δὲ add. καὶ *Φ* 25 γεννηθέντων A *Φ* : γενη- *Pap* | πολυνείκους A *Pat* 27 οὕτω δὲ – p. 43.2 μυρίων om. *Φ*

τοιοῦτον ἐπιπεπλεγμένον ἢ τῷ λόγῳ, ἢ περὶ τῆς Ἡρακλειδῶν καθόδου, ἢ περὶ ἄλλων μυρίων.

Ἰ' Ἄλλ' ὁ εὐγνώμωνως ἐντυγχάνων ταῖς ἱστορίαις καὶ βουλόμενος ἑαυτὸν τηρεῖν καὶ ἐν ἐκείναις ἀνεξαπάτητον κρινεῖ τίσι μὲν συγκαταθή-
 5 σεται, τίνα δὲ τροπολογήσει, τὸ βούλημα ἐρευνῶν τῶν ἀναπλασασμένων
 τὰ τοιαδί, καὶ τίσιν ἀπιστήσῃ ὡς διὰ τὴν πρὸς τινὰς χάριν ἀναγεγραμ-
 μένοις. Καὶ τοῦτο προλαβόντες δι' ὅλην τὴν φερομένην ἐν τοῖς εὐαγ-
 γελίοις περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἱστορίαν, εἰρήκαμεν, οὐκ ἐπὶ ψιλὴν πίστιν καὶ
 10 ἄλογον τοὺς ἐντρεχεστέρους ἐκκαλούμενοι, ἀλλὰ βουλόμενοι παρα-
 στήσαι ὅτι εὐγνώμοσύνης χρεῖα τοῖς ἐντευξομένοις καὶ πολλῆς ἐξετάσε-
 ως καί, ἴν' οὕτως ὀνομάσω, εἰσόδου εἰς τὸ βούλημα τῶν γραψάντων, ἴν'
 εὐρεθῇ ποία διανοία ἕκαστον γέγραπται. ||

Φήσομεν οὖν πρῶτον ὅτι, εἰ μὲν ὁ ἀπιστῶν τῷ περὶ τοῦ εἵδους τῆς
 περιστερᾶς φάσματι τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀνεγέγραπτο Ἐπικούρειος
 15 εἶναι ἢ Δημοκρίτειος ἢ Περιπατητικός, ἢ χώραν ἃν εἶχεν ἀκόλουθον τῷ
 προσ(ωπο)ποιουμένῳ, ἢ τὸ λεγόμενον· νυνὶ δὲ οὐδὲ τοῦθ' ὁ σοφώτατος
 Κέλσος ἑώρακεν, ὅτι Ἰουδαίῳ, πλείονα πιστεύοντι καὶ παραδοξότερα ἐκ
 τῶν προφητικῶν γραφῶν τῆς περὶ τοῦ εἵδους τῆς περιστερᾶς ἱστορίας, τὸν
 τοιοῦτον περιέθηκε λόγον. Ἰ Εἴποι γὰρ ἄν τις τῷ Ἰουδαίῳ, περὶ τοῦ
 20 φάσματος ἀπιστοῦντι, καὶ οἰομένῳ κατηγορεῖν αὐτοῦ ὡς πλάσματος· ἰσὺ
 δὲ πόθεν, ὧ οὗτος, ἀποδείξαι ἃν ἔχοις ὅτι εἶπε κύριος ὁ θεὸς τῷ Ἀδὰμ ἢ
 τῇ Εὐᾶ ἢ τῷ Κάϊν ἢ τῷ Νῶε ἢ τῷ Ἀβραάμ ἢ τῷ Ἰσαὰκ ἢ τῷ Ἰακώβ τὰ
 ἀναγεγραμμένα αὐτὸν εἰρηκέναι τοῖς ἀνδράσι τούτοις; |

Ἰνα δὲ τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ ἱστορίαν παραβάλλω, εἵποιμ' ἃν πρὸς τὸν
 25 Ἰουδαῖον· καὶ ὁ σὸς Ἰεζεκιήλ ἀνέγραψε λέγων· "Ἡνοίχθησαν οἱ οὐρα-
 νοί, καὶ εἶδον ὅρασιν θεοῦ", ἥντινα διηγησάμενος ἐπιφέρει αὐτῇ· "Αὕτη
 ἢ ὅρασις ὁμοιώματος δόξης κυρίου· καὶ εἶπε πρὸς με." | Εἰ γὰρ ψευδῇ τὰ
 περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἀναγεγραμμένα, ἐπεὶ μὴ ἔχομεν, ὡς ὑπολαμβάνεις, ἐναρ-
 γῶς παραστήσαι, ἰπῶς ταυτὰ ἐστὶν ἀληθῆ ὑπ' αὐτοῦ μόνου ἑωραμένα καὶ
 30 ἀκουσθέντα, καί, ὡς ἔδοξας τετηρηκέναι, καὶ ὑπὸ ἐνὸς τῶν κολασθέν-
 των· τί οὐχὶ μᾶλλον καὶ τὸν Ἰεζεκιήλ φήσομεν τερατευόμενον εἰρηκέ-

43

26^v

13–16 Usener, *Epicurea* Fr. 391 13–23, 25–27, 29–30, p. 44.1–7, 9–11 et
 14–17 *Pap* p. 84.2–26 25–27 *Ezech* 1:1; 1:28 et 2:1 30 cf. *Io* 1:32

4 κρινεῖ A¹ *Pap* Φ : om. A 6 τοιαδί *Pap* Φ : τοιάδε A 12 ποία A :
 ὁποία Φ 16 προσωποποιουμένῳ Spencer : προσποιουμένῳ A 26 ὁράσεις
 LXX 29 καὶ *Pap* : ἢ A

ναι τὸ "Ἦνοιχθησαν οἱ οὐρανοὶ" καὶ τὰ ἐξῆς; ἰ Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ὁ Ἡσαΐας φάσκη· "Εἶδον τὸν κύριον Σαβαώθ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου· καὶ τὰ Σεραφὶμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ καὶ ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ" καὶ τὰ ἐξῆς, πόθεν, ὅτι ἀληθῶς ἐώρακε; Πεπίστευ- 5
κας γάρ, ὦ Ἰουδαίε, τοῦτοις ὡς ἄψευδέσι καὶ ὑπὸ θειοτέρου πνεύματος οὐ μόνον ἐωραμένοις τῷ προφῆτῃ, ἀλλὰ καὶ εἰρημένοις καὶ ἀναγεγραμμέ-
νοις.

Τίνοι δὲ καὶ πιστεύειν μᾶλλον ἄξιον, φάσκοντι ἀνεῶχθαι αὐτῷ τοὺς οὐρανοὺς καὶ φωνῆς ἀκηκοέναι ἢ ἐωρακέναι "τὸν κύριον Σαβαώθ καθή- 10
μενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου", ἰ Ἡσαΐα καὶ Ἰεζεκιήλ ἢ τῷ Ἰησοῦ; Ἐκείνων μὲν γὰρ ἔργον οὐδὲν τηλικούτον εὐρίσκεται· τοῦ δὲ Ἰησοῦ τὸ ἀνδραγάθημα οὐ κατὰ τοὺς αὐτοὺς τῆς ἐνσωματώσεως μόνους γέγονε χρόνους, ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ δεῦρο ἢ Ἰησοῦ δυνάμεις ἐστὶν ἐνε- 15
ργοῦσα τὴν ἐπιστροφὴν καὶ τὴν βελτίωσιν ἐν τοῖς πιστεύουσι δι' αὐτοῦ τῷ θεῷ. ἰ Ἐναργὲς δὲ δεῖγμα τοῦ δυνάμει αὐτοῦ ταῦτα γίνεσθαι τό, ὡς αὐτός 15
φησι καὶ καταλαμβάνεται, μὴ ὄντων ἐργατῶν τῶν ἐργαζομένων τὸν θερισ-
μὸν τῶν ψυχῶν, τοσοῦτον εἶναι θερισμὸν συγκομιζομένων καὶ συναγομέ-
νων εἰς τὰς πανταχοῦ ἄλωνας τοῦ θεοῦ ἢ ἐκκλησίας.]

44

Καὶ ταῦτα πρὸς τὸν Ἰουδαῖον λέγω, οὐκ ἀπιστῶν ὡς Χριστιανὸς τῷ Ἰεζεκιήλ καὶ τῷ Ἡσαΐα, ἀλλὰ δυσωπῶν ἐκ τῶν κοινῇ ἡμῖν πεπιστευμέ- 20
νων, ὅτι πολλῷ (μᾶλλον) οὗτος ἐκείνων ἄξιός ἐστι τοῦ πιστεῦσθαι τοιαῦτα λέγων ἐωρακέναι καὶ ὡς εἰκὸς παραδοῦς τοῖς μαθηταῖς ἦν εἶδεν ὄψιν καὶ τὴν φωνὴν ἧς ἤκουσεν. ἰ Ἄλλος δ' ἂν τις εἴποι ὅτι οὐ πάντες τοῦ Ἰησοῦ ἤκουσαν ταῦτα διηγουμένου οἱ ἀναγράψαντες τὰ περὶ τοῦ εἵδους 25
τῆς περιστεῖρας καὶ τῆς ἐξ οὐρανοῦ φωνῆς· ἀλλὰ τὸ διδάξαν Μωϋσέα 25
πνεῦμα τὴν πρεσβυτέραν αὐτοῦ ἱστορίαν, ἀρξαμένην ἀπὸ τῆς κοσμογονί-
ας μέχρι τῆς κατὰ τὸν Ἀβραάμ τὸν πατέρα αὐτοῦ, τοῦτ' ἐδίδαξε καὶ τοὺς γράψαντας τὸ εὐαγγέλιον τὸ γενόμενον παράδοξον κατὰ τὸν χρόνον τοῦ βαπτίσματος Ἰησοῦ. Ὁ δὲ κοσμηθεὶς χαρίσματι καλουμένῳ "λόγῳ σοφί-

2-4 Is 6:1-2 15-17 Mt 9:37-38; Lc 10:2 23-p. 45.3 Pap pp. 84.26-85.7
29 1 Cor 12:8

1 ἀλλὰ καὶ ἐὰν A Pap : ἀλλ' ἐὰν καὶ M 2 Σαβαώθ om. LXX 12
αὐτοὺς : αὐτοῦ coni. Hansen 18 ἢ scripsi : καὶ A Pap 19 ὡς scripsi :
ὁ A 21 μᾶλλον add. Koetschau² | οὗτος : ὁ Ἰησοῦς Koetschau² 23 πάντες
A : πάντως A^{2 s.3} 26 κοσμογονίας Pap : κοσμογενίας A : -γενείας M

ας" καὶ τὴν αἰτίαν διηγήσεται τῆς ἀνοίξεως τῶν οὐρανῶν καὶ τοῦ εἴδους
τῆς περιστερᾶς, καὶ ὅτι οὐκ ἄλλου τινὸς ζώου (ἐν) εἶδει ἢ τούτου ἐφάνη
τὸ ἅγιον πνεῦμα τῷ Ἰησοῦ. Ἰ Περὶ τούτου δὲ οὐκ ἀπαιτεῖ νῦν ἡμᾶς ὁ λόγος
διηγήσασθαι· τὸ γὰρ προκείμενόν ἐστιν ἐλέγξει τὸν Κέλσον οὐχ ὑγιῶς
5 Ἰουδαίῳ περιθέντα μετὰ τοιῶνδε λόγων ἀπιστίαν περὶ πράγματος, κατὰ
τὸ εἰκὸς γενομένου μᾶλλον παρὰ τὰ πεπιστευμένα ὑπ' ἐκείνου.

ἸΜέμνημαι ἡ δὲ ποτε ἰέν τινι πρὸς Ἰουδαίων ἰ λεγομένους σοφοὺς
διαλέξει χρησάμενος τοιοῦτ' λόγῳ, ἰ πλειόνων κρινόντων τὸ λεγόμενον·
ἰ "Εἶπατέ μοι, ὦ οὗτοι, δύο τινῶν ἐπιδημησάντων τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει,
10 περὶ ὧν παράδοξα καὶ ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀναγέγραπται, Μωϋ-
σέως λέγω, τοῦ ὑμῶν νομοθέτου περὶ ἑαυτοῦ ἀναγράψαντος, καὶ Ἰησοῦ,
τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου μηδὲν περὶ ἑαυτοῦ σύγγραμμα καταλελοι-
πότος, ἀλλ' ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις μεμαρτυρημένου· τίς ἡ
ἀποκλήρωσις πιστεύεσθαι μὲν Μωϋσέα ὡς ἀληθεύοντα, καίτοι γε
15 Αἰγυπτίων διαβαλλόντων αὐτὸν ὡς γόητα καὶ μαγανεία τὰς δυνάμεις
πεποιηκέναι δοκοῦντα, ἰ Ἰησοῦν δὲ ἀπιστεῖσθαι, ἐπεὶ ὑμεῖς αὐτοῦ
κατηγορεῖτε; ἸΕθνη γὰρ ἀμφοτέροις μαρτυρεῖ, ἰ Ἰουδαῖοι μὲν Μωϋσεῖ,
Χριστιανοὶ δὲ μὴ ἀρνούμενοι τὴν Μωϋσέως προφητείαν, ἀλλὰ κάκειθεν
ἀποδεικνύντες τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ παραδέχονται τὰ περὶ αὐτοῦ ἀληθῆ
20 εἶναι παράδοξα ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἀναγεγραμμένα. Εἵπερ δὲ λόγον
ἀπαιτεῖτε ἡμᾶς περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀπόδοτε περὶ Μωϋσέως τοῦ πρὸ αὐτοῦ
γενομένου πρότερον, εἴθ' ἐξῆς ἡμεῖς ἀποδώσομεν τὸν περὶ τούτου· ὑμῶν
δ' ἀναδυομένων καὶ φευγόντων τὰς περὶ ἐκείνου ἀποδείξεις, ὡς μὲν πρὸς
τὸ παρὸν τὸ ὅμοιον ὑμῖν ποιοῦντες οὐκ ἀποδεικνύομεν. Οὐδὲν δὲ ἦττον
25 ὁμολογήσατε τὸ μὴ ἔχειν δεῖξιν περὶ Μωϋσέως, ἰ καὶ ἀκούσατε τὰς περὶ
Ἰησοῦ ἀποδείξεις ἀπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν. Καὶ τὸ παράδοξόν
γε, ἐκ τῶν περὶ Ἰησοῦ ἀποδείξεων ἐν νόμῳ καὶ προφήταις ἀποδείκνυται
ὅτι καὶ Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆται ἦσαν προφῆται τοῦ θεοῦ."ἰ

45 27^f

7-17 et 25-28 Pap p. 85.7-19

2 ἐν add. Koetschau² : om. A Pap 11 ἑαυτοῦ A¹ Pap : αὐτοῦ A 20
Εἵπερ δὲ scripsi : εἵπερ ἄρα iam Koetschau² : εἵτε γὰρ A

46 Πεπλήρωται δὲ ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται τῶν παραπλησίων παραδό-
 ξων τῷ ἀναγραφέντι περὶ τοῦ Ἰησοῦ παρὰ τῷ βαπτίσματι περὶ τῆς περι-
 στερᾶς καὶ τῆς ἐξ οὐρανοῦ φωνῆς. Σημεῖον δὲ οἶμαι τοῦ τότε ὀφθέντος
 ἁγίου πνεύματος ἐν εἵδει περιστερᾶς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ παράδοξα γεγενη-
 μένα, ἅτινα διαβάλλων Κέλσος φησὶν αὐτὸν παρ' Αἰγυπτίους μεμαθηκότα 5
 πεποικέναι. Καὶ οὐκ ἐκείνοις γε μόνοις χρῆσομαι, ἀλλὰ γὰρ κατὰ τὸ
 εἰκὸς καὶ οἷς οἱ ἀπόστολοι τοῦ Ἰησοῦ πεποιήκασιν. Οὐκ ἂν γὰρ χωρὶς
 δυνάμεων καὶ παραδόξων ἐκίνουν τοὺς καινῶν λόγων καὶ καινῶν μαθη-
 μάτων ἀκούοντας πρὸς τὸ καταλιπεῖν μὲν τὰ πάτρια, παραδέξασθαι δὲ
 μετὰ κινδύνων τῶν μέχρι θανάτου τὰ τούτων μαθήματα. 10

Ἰ Καὶ ἔτι ἔχνη τοῦ ἁγίου ἐκείνου πνεύματος, ὀφθέντος ἐν εἵδει περιστε-
 ρᾶς, παρὰ Χριστιανοῖς σφάζεται, ἐξεπάδουσι δαίμονας καὶ πολλὰς ἰάσεις
 ἐπιτελοῦσι καὶ ὁρῶσι τινα κατὰ τὸ βούλημα τοῦ λόγου περὶ μελλόντων.
 Κἂν χλευάσῃ δὲ Κέλσος τὸ λεχθησόμενον ἢ ὃν εἰσήγαγεν Ἰουδαῖον, ὅμως
 λελέξεται ὅτι πολλοὶ ὥσπερ εἰ ἄκοντες προσεληλύθασιν χριστιανισμῷ, 15
 πνεύματός τινος τρέψαντος αὐτῶν τὸ ἡγεμονικὸν αἰφνίδιον ἀπὸ τοῦ μι-
 σεῖν τὸν λόγον ἐπὶ τὸ ὑπεραποθανεῖν αὐτοῦ καὶ φαντασιώσαντος αὐτοὺς
 ὑπαρ ἢ ὄναρ. Πολλὰ γὰρ καὶ τοιαῦτα ἱστορήσαμεν· ἅτινα ἐὰν γράφωμεν
 αὐτοὶ αὐτοῖς παρατυχόντες καὶ ἰδόντες, γέλωτα πλατὺν ὀφλήσομεν τοῖς
 ἀπίστοις, οἰομένοις ἡμᾶς ὁμοίως οἷς ὑπολαμβάνουσι ταῦτ' ἀναπεπλακέ- 20
 ναι καὶ αὐτοὺς πλάσσειν. Ἀλλὰ γὰρ θεὸς μάρτυς τοῦ ἡμετέρου συνειδό-
 τος, βουλομένου οὐ διὰ ψευδῶν ἀπαγγελιῶν, ἀλλὰ διὰ τινος ἐναργείας
 ποικίλης συνιστάνειν τὴν Ἰησοῦ θεῖαν διδασκαλίαν.

27^v Ἰ Ἐπεὶ δὲ Ἰουδαῖός ἐστιν ὁ περὶ ἰ τοῦ <τοῦ> ἀναγεγραμμένου ἁγίου
 πνεύματος κατεληλυθέναι ἐν εἵδει περιστερᾶς πρὸς τὸν Ἰησοῦν ἀπορῶν, 25
 λεκτέον ἂν εἴῃ πρὸς αὐτόν· ἰῶ οὗτος, τίς ἐστιν ὁ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ λέγων· "Καὶ
 νῦν κύριος ἀπέστείλέ με καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ;" Ἐν ᾧ ἀμφιβόλου ὄντος
 τοῦ ῥητοῦ, πότερον ὁ πατήρ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ἀπέστειλαν τὸν Ἰησοῦν,
 ἢ ὁ πατήρ ἀπέστειλε τὸν τε Χριστὸν καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα, τὸ δευτέρον 30
 ἐστὶν ἀληθές. Καὶ ἐπεὶ ἀπεστάλη ὁ σωτὴρ, εἴτα τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα
 πληρωθῇ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ προφήτου· ἰ ἐχρῆν γὰρ τὴν τῆς προφητείας
 πλήρωσιν ἐγνώσθαι καὶ τοῖς ἐξῆς διὰ τοῦτο ἀνέγραψαν οἱ Ἰησοῦ μαθηταὶ
 τὸ γεγεννημένον.

11–18 et 24–31 Pap pp. 85.19–86.6 26–27 Is 48:16 29 τὸ δεύτερον :
 idem in Comm. in Mt. 18.18, sed prior interpretatio in Comm. in Io. 2.11 (6)

2 ἀναγραφέντι Bouhéreau : ἀναγράφαντι A 12 ἐξεπάδουσι A Pap :
 ἐξάγουσιν A¹ in mg, P 24 τοῦ² addidi 27 ἀπέστείλέ με A et LXX B : ἀπέ-
 στειλεν Pap : ἀπέσταλκέν με LXX 28 ἀπέστειλαν Hoeschel : ἀπέστειλε(v)
 A Pap 31 γὰρ scripsi : δὲ A

Ἐβουλόμην δ' ἂν Κέλσω, προσωποποιήσαντι τὸν Ἰουδαῖον παραδε-
ξάμενον πῶς Ἰωάννην ὡς βαπτιστὴν βαπτίζοντα τὸν Ἰησοῦν, εἰπεῖν ὅτι
τὸ Ἰωάννην γεγονέναι βαπτιστὴν, εἰς ἄφεςιν ἁμαρτημάτων βαπτίζοντα,
ἀνέγραψέ τις τῶν μετ' οὐ πολὺ τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Ἰησοῦ γεγενημένων.

- 5 Ἐν γὰρ τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας ὁ Ἰώσηπος
μαρτυρεῖ τῷ Ἰωάννῃ ὡς βαπτιστῇ γεγενημένῳ καὶ καθάρσιον τοῖς
βαπτισαμένοις ἐπαγγελλομένῳ. Ὁ δ' αὐτός, καίτοι γε ἀπιστῶν τῷ Ἰησοῦ
ὡς Χριστῷ, ζητῶν τὴν αἰτίαν τῆς τῶν Ἱεροσολύμων πτώσεως καὶ τῆς τοῦ
ναοῦ καθαιρέσεως, δέον αὐτὸν εἰπεῖν ὅτι ἡ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ ἐπιβουλή
10 τούτων αἰτία γέγονε τῷ λαῷ, ἐπεὶ ἀπέκτειναν τὸν προφητευόμενον
Χριστόν, ὃ δὲ καὶ ὥσπερ ἄκων οὐ μακρὰν τῆς ἀληθείας γενομένος φησι
ταῦτα συμβεβηκέναι τοῖς Ἰουδαίοις κατ' ἐκδίκησιν Ἰακώβου τοῦ
δικαίου, ὃς ἦν ἀδελφὸς "Ἰησοῦ τοῦ λεγομένου Χριστοῦ", ἐπειδὴ περ
δικαιότατον αὐτὸν ὄντα ἀπέκτειναν. Ἰ Τὸν δὲ Ἰάκωβον τοῦτον ὁ Ἰησοῦ
15 γνήσιος μαθητὴς Παῦλός φησιν ἑωρακέναι ὡς "ἀδελφὸν τοῦ κυρίου", οὐ
τοσοῦτον διὰ τὸ πρὸς αἵματος συγγενὲς ἢ τὴν κοινὴν αὐτῶν ἀνατροφὴν,
ὅσον διὰ τὸ ἦθος καὶ τὸν λόγον. Εἵπερ οὖν διὰ Ἰάκωβον λέγει συμβε-
βηκέναι τοῖς Ἰουδαίοις τὰ κατὰ τὴν ἐρήμωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ, πῶς οὐχὶ
εὐλογώτερον διὰ Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν τοῦτο φάσκειν γεγονέναι; Οὐ τῆς
20 θειότητος μάρτυρες αἱ τοσαῦται τῶν μεταβαλόντων ἀπὸ τῆς χύσεως τῶν
κακῶν ἐκκλησίαι καὶ ἡρτημένων τοῦ δημιουργοῦ καὶ πάντ' ἀναφερόντων
ἐπὶ τὴν πρὸς ἐκεῖνον ἀρέσκειαν.

Ἐἰ καὶ μὴ ἀπολογήσεται οὖν ὁ Ἰουδαῖος περὶ Ἰεζεκιήλ καὶ Ἡσαΐ-
ου, κοινοποιούντων ἡμῶν τὰ περὶ τῆς ἀνοίξεως τῶν οὐρανῶν ἐπὶ Ἰησοῦ
25 καὶ τῆς ἀκουσθείσης αὐτῷ φωνῆς πρὸς τὰ ὅμοια (ἃ) εὐρίσκονται ἐν τῷ
Ἰεζεκιήλ ἀναγεγραμμένα καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ ἢ καὶ τινὶ ἄλλῳ προφῆτῃ,
ἢ ἄλλ' ἡμεῖς γε τὸν λόγον ὅση δύναμις ἡμῖν παραστήσομεν λέγοντες ὅτι,
ὥσπερ ὄναρ πεπίστευται πολλοὺς πεφαντασιῶσθαι τινὰ μὲν θειότερα,
τινὰ δὲ περὶ μελλόντων βιωτικῶν ἀναγγέλλοντα εἴτε σαφῶς εἴτε καὶ δι'

3 Mc 1:4; Lc 3:3 5-7 Iosephi *Ant. Iud.* 18.5.2 (116-119) 7-14 Ios. *Ant. Iud.* 20.9.1 (200-201). Cf. 2.13 s.f.; Orig. *Comm. in Mt.* 10.17; Euseb. *H.E.* 2.23.19-20 14-17 *Pap* p. 86.6-9 15 *Gal* 1:19 23-24 et 27-p. 49.4 *Pap* pp. 86.9-87.18

25 πρὸς scripsi : καὶ A | ἃ addidi | εὐρίσκονται scripsi : εὐρισκόντων
A 27 ἄλλ' *Pap* : om. A

αἰνιγμαίων, καὶ τοῦτ' ἐναργές ἐστι παρὰ πᾶσι τοῖς παραδεξαμένοις
 πρόνοιαν, οὕτως τί ἄτοπον τὸ τυποῦν τὸ ἡγεμονικὸν ἐν ὀνείρῳ δύνασθαι
 αὐτὸ τυποῦν καὶ ὕπαρ πρὸς τὸ χρήσιμον τῷ ἐν ᾧ τυποῦται ἢ τοῖς παρ'
 αὐτοῦ ἀκουσομένοις; Καὶ ὥσπερ φαντασίαν λαμβάνομεν ὄναρ ἀκούειν
 καὶ πλήσσεσθαι τὴν αἰσθητὴν ἀκοὴν καὶ ὁρᾶν δι' ὀφθαλμῶν, οὔτε τῶν
 τοῦ σώματος ὀφθαλμῶν, οὔτε τῆς ἀκοῆς πλησσομένης, ἀλλὰ τοῦ ἡγεμονι-
 κοῦ ταῦτα πάσχοντος, οὕτως οὐδὲν ἄτοπον τοιαῦτα γεγονέναι ἐπὶ τῶν
 προφητῶν, ὅτε ἀναγέγραπται ἐωρακέναι τινὰ αὐτοὺς παραδοξότερα ἢ
 ἀκηκοέναι λόγους κυρίου ἢ θεωρηκέναι οὐρανοὺς ἀνοιγομένους. Ἐγὼ
 γὰρ οὐχ ὑπολαμβάνω τὸν αἰσθητὸν οὐρανὸν ἀνεῶχθαι καὶ τὸ σῶμα
 αὐτοῦ ἀνοιγνύμενον διηρησθαι, εἴνα ἀναγράψῃ τὸ τοιοῦτον Ἰεζεκιήλ.
 Μὴ ποτ' οὖν καὶ ἐπὶ τοῦ σωτῆρος τὸν φρονίμως ἀκούοντα τῶν εὐαγγελίων
 τὸ ὅμοιον ἐκδεκτέον, κἂν προσκόπῃ τὸ τοιοῦτον τοῖς ἀπλουστέροις, οἱ
 διὰ πολλὴν ἀπλότητα κινουσι τὸν κόσμον, σχίζοντες τὸ τηλικούτον σῶμα
 ἠνωμένον τοῦ παντὸς οὐρανοῦ.

Ὁ δὲ βαθύτερον τὸ τοιοῦτον ἐξετάζων ἐρεῖ ὅτι οὔσης, ὡς ἡ γραφὴ
 ὠνόμασε, θείας τινὸς γενικῆς αἰσθήσεως, ἦν μόνος ὁ μακάριος εὐρίσκει
 ἤδη κατὰ τὸ λεγόμενον καὶ παρὰ τῷ Σολομώντι· "Ὅτι αἰσθησιν θεῖαν
 εὐρήσεις", καὶ ὄντων (πολλῶν) εἰδῶν ταύτης τῆς αἰσθήσεως, (ὡς) ὀράσεως
 πεφυκυίας βλέπειν τὰ κρείττονα, σωμάτων πράγματα, ἐν οἷς δηλοῦται τὰ
 χερουβὶμ ἢ τὰ σεραφίμ, καὶ ἀκοῆς ἀντιλαμβανομένης φωνῶν οὐχὶ ἐν ἀέρι
 τὴν οὐσίαν ἐχουσῶν, καὶ γεύσεως χρωμένης ἄρτῳ ζῶντι καὶ ἐξ οὐρανοῦ
 καταβεβηκότι καὶ ζῶν διδόντι τῷ κόσμῳ, οὕτω δὲ καὶ ὁσφρήσεως
 ὁσφραινομένης τοιῶνδε, καθὼς "Χριστοῦ εὐωδία" λέγει εἶναι "τῷ θεῷ"
 Παῦλος, καὶ ἀφῆς, καθ' ἣν Ἰωάννης φησὶ ταῖς χερσὶν ἐψηλαφηκέναι
 "περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς"· οἱ μακάριοι προφῆται τὴν θεῖαν αἰσθησιν
 εὐρόντες καὶ βλέποντες θείως, καὶ ἀκούοντες θείως καὶ γεύόμενοι ὁμοίως
 καὶ ὁσφραινομένοι, ἔν' οὕτως ὀνομάσω, αἰσθήσει οὐκ αἰσθητῇ, καὶ ἀπτό-
 μενοι τοῦ λόγου μετὰ πίστεως, ὥστ' ἀπορροῇ αὐτοῦ ἤκειν εἰς αὐτοὺς
 θεραπεύουσιν αὐτούς, οὕτως ἐώρων ἃ ἀναγράφουσιν ἐωρακέναι καὶ
 ἤκουον ἃ λέγουσιν ἀκηκοέναι καὶ τὰ παραπλήσια ἔπασχον, ὡς ἀνέγρα-

18-19 Prov 2:5. Cf. 7.34; De princ. 1.1.9; 4.4.10 (37) et al.; Clem. Strom. 1.27.2
 22-23 Io 6:33 24 2 Cor 2:15 26 1 Io 1:1 31-p. 49.1 Ezech 2:9-3:3

3 τῷ Α² : τὸ Α Pap 5-6 τῶν τοῦ σώματος ὀφθαλμῶν add. Α¹ 13
 προσκόπῃ Α¹ Pap : -κόπει Α 17-18 εὐρίσκει ἤδη Α Pap : εὐρίσκειν ἤδει
 Guet 18 σαλωμώντι Pap | αἰσθησιν Α Pap : ἐπίγνωσιν LXX 19 πολλῶν
 addidi | ὡς addidi 20 πεφυκυίας Pap 21 ἀντιλαμβανομένης Α¹ in mg et
 Pap : ἀντιληπτικῆς Α 27 καὶ ἀκούοντες θείως Α¹ in mg : om. Α Pap

φον, ἐσθίοντες "κεφαλίδα" διδομένην αὐτοῖς βιβλίου. Οὕτω δὲ καὶ Ἰσαὰκ "ὡσφράνθη τῆς ὁσμῆς τῶν τοῦ υἱοῦ" θειοτέρων "ἱματίων" καὶ ἐπεῖπε πνευματικῇ εὐλογίᾳ τό· "Ἴδου ὁσμὴ τοῦ υἱοῦ μου ὡς ὁσμὴ ἀγροῦ πλήρους, ὃν εὐλόγησεν ὁ κύριος."]

- 5 Παραπλησίως δὲ τούτοις καὶ νοητῶς μᾶλλον ἢ αἰσθητῶς Ἰησοῦς "ἤψατο" τοῦ λεπροῦ, ἵν' αὐτὸν καθαρῶς, ὡς ἐγὼ οἶμαι, διχῶς, ἀπαλλάττων αὐτὸν οὐ μόνον, ὡς οἱ πολλοὶ ἀκούουσι, λέπρας αἰσθητῆς δι' αἰσθητῆς ἀφῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἄλλης διὰ τῆς ὡς ἀληθῶς θείας αὐτοῦ ἀφῆς. Ἰούτως οὖν "ἐμαρτύρησεν Ἰωάννης λέγων ὅτι τεθέσθαι τὸ πνεῦμα
10 καταβαῖνον ὡς περιστερὰν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν. Κἀγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτόν, ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν τῷ ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν· Ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ πνεῦμα καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων" ἐν πνεύματι ἀγίῳ. Κἀγὼ ἐώρακα, καὶ μεμαρτύρηκα ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ." Καὶ τῷ Ἰησοῦ γε ἠνοίχθησαν οἱ οὐρανοί· καὶ
15 τότε μὲν πλὴν Ἰωάννου οὐδεὶς ἀναγέγραπται ἐωρακέναι ἀνοιχθέντας τοὺς οὐρανοὺς. Τοῦτο δὲ τὸ ἀνοιχθῆναι τοὺς οὐρανοὺς προλέγων τοῖς μαθηταῖς ὁ σωτὴρ ἐσόμενον· ὁπομένοις αὐτό φησιν· ἰ· "Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεφγότα καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου." Καὶ
20 οὕτως Παῦλος ἡρπάγη εἰς τρίτον οὐρανόν, πρότερον ἰδὼν αὐτὸν ἀνοιχθέντα, ἐπεὶ μαθητῆς ἦν Ἰησοῦ. Διηγήσασθαι δὲ νῦν, διὰ τί ὁ Παῦλος λέγει τό· "Εἴτ' ἐν σώματι οὐκ οἶδα, εἴτ' ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα, ὁ θεὸς οἶδεν", οὐ τοῦ παρόντος ἐστὶ καιροῦ.]

- "Ἐτι δὲ προσθήσω τῷ λόγῳ καὶ αὐτὰ ἃ οἶεται ὁ Κέλσος, ὅτι αὐτὸς
25 Ἰησοῦς εἶπε τὰ περὶ τὴν ἄνοιξιν τῶν οὐρανῶν καὶ τὸ καταβαῖν πνεῦμα ἅγιον ἐπ' αὐτόν (ἐν) εἶδει περιστερᾶς παρὰ τῷ Ἰορδάνῃ· τῆς γραφῆς τοῦτο οὐ παριστάσης, ὅτι αὐτὸς εἶπε τοῦτο ἐωρακέναι.] Οὐ συνείδε δ' ὁ γενναιότατος ὅτι οὐκ ἔστι κατὰ τὸν εἰπόντα τοῖς μαθηταῖς ἰ ἐπὶ τῇ ἐν τῷ ὄρει ὀπτασίᾳ· "Μηδενὶ εἶπητε τὸ ὄραμα, ἕως ὃ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ

28^v

1-4 Gen 27:27 5-6 Mt 8:3 9-27 Pap pp. 87.17-88.17 9-14 Io 1:32-34 17-19 Io 1:51 21-23 2 Cor 12:2 29-p. 50.1 Mt 17:9

2 υἱοῦ A¹ Pap : ἰ(ησοῦ) A 4 ὃν A¹ Pap : ὦν A ἠυλόγησεν Pap LXX 9 ἰωάννης A NT : ὁ ἰωάννης Pap 12 τὸ πνεῦμα καταβαῖνον A¹ Pap : καταβαῖνον τὸ πνεῦμα A 15 ἐώρακέναι Pap 16 προλέγων τοὺς οὐρανοὺς A, transp. A¹ 16-17 ἐσόμενον ὁ σωτὴρ προλέγων τοῖς μαθηταῖς Pap 26 ἐν add. Koetschau 27 παριστάσης Pap : παραστησάσης A

νεκρῶν ἀναστῆ", εἰρηκέναι τοῖς μαθηταῖς τὸ παρὰ τῷ Ἰορδάνῃ ὄφθην ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου καὶ ἀκουσθέν. Ἐνιδεῖν δὲ ἔστι καὶ τῷ τοῦ Ἰησοῦ ἦθει ιπανταχοῦ περιϊσταμένου τὴν περιαντολογίαν καὶ διὰ τοῦτο λέγοντος· "Κὰν ἐγὼ εἶπω περὶ ἐμαντοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής." Καὶ ἐπεὶ 5 περιίστατο τὴν περιαντολογίαν καὶ τοῖς ἔργοις μᾶλλον ἐβούλετο δηλοῦν εἶναι Χριστὸς ἤπερ τῇ λέξει, διὰ τοῦτο φασιν οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς αὐτόν· "Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός, εἰπὲ ἡμῖν παρρησίᾳ." Ἰ Ἐπεὶ δὲ Ἰουδαῖός ἐστιν ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ λέγων τῷ Ἰησοῦ περὶ τῶν κατὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἵδει περι- 10 στερεῶς τό· Πλὴν ὅτι σὺ φῆς καὶ τινα ἓνα ἐπάγῃ τῶν μετὰ σοῦ κεκολασμένων, ἀναγκαῖον αὐτῷ παραστήσαι ὅτι καὶ τοῦτο οὐκ οἰκείως τῷ Ἰουδαϊκῷ προσώπῳ περιέθηκεν. Οὐδὲ γὰρ συνάπτουσι τὸν Ἰωάννην οἱ Ἰουδαῖοι τῷ Ἰησοῦ καὶ τὴν Ἰωάννου τῇ τοῦ Ἰησοῦ κολάσει. Καὶ ἐν τούτῳ οὖν ἐλέγχεται ὁ πάντ' ἀλαζονευσάμενος εἰδέναι μὴ ἐγνωκῶς τίνα προσά- 15 ψῃ ῥήματα τῷ Ἰουδαϊκῷ πρὸς τὸν Ἰησοῦν προσώπῳ.

49 Μετὰ ταῦτ' οὐκ οἶδ' ὅπως τὸ μέγιστον περὶ τῆς συστάσεως τοῦ Ἰησοῦ 15 κεφάλαιον, [ὡς] ὅτι ἐπροφητεύθη ὑπὸ τῶν παρὰ Ἰουδαίοις προφητῶν, Μωϋσέως καὶ τῶν μετ' αὐτόν ἢ καὶ πρὸ Μωϋσέως, παραπίπτει ἐκόν, ὡς οἶμαι τῷ μὴ δύνασθαι ἀπαντᾶν πρὸς λόγον, ὡς οὐδὲ Ἰουδαῖοι οὐδ' ὅσαι αἰρέσεις οὐ βούλονται πεπροφητεῦσθαι τὸν Χριστόν. Τάχα δὲ οὐδὲ ᾔδει 20 τὰς περὶ τοῦ Ἰησοῦ προφητείας· οὐκ ἂν γὰρ καταλαβὼν τὰ ὑπὸ Χριστιανῶν λεγόμενα, ὅτι πολλοὶ προφητῇ προεῖπον περὶ τῆς τοῦ σωτῆρος ἐπιδημίας, περιέθηκε τῷ τοῦ Ἰουδαίου προσώπῳ ἃ ἤρμοζε Σαμαρεῖ μᾶλλον εἰπεῖν ἢ Σαδδουκαίῳ· καὶ οὐκ ἂν Ἰουδαῖός ὁ ἐν τῇ προσωποποιίᾳ ἔφασκεν· Ἄλλ' εἶπεν ἐμὸς προφήτης ἐν Ἱεροσολύμοις ποτὲ ὅτι ἦξει 25 θεοῦ υἱός, τῶν ὁσίων κριτῆς καὶ τῶν ἀδίκων κολαστής. Οὐ γὰρ εἰς προφήτης τὰ περὶ Χριστοῦ ἐπροφήτευσεν· ἰκάν οἱ μόνου δὲ Μωϋσέως παραδεχόμενοι τὰς βίβλους Σαμαρεῖς ἢ Σαδδουκαῖοι φάσκωσιν ἐν ἐκείναις πεπροφητεῦσθαι τὸν Χριστόν, ἀλλ' οὕτι γε ἐν Ἱεροσολύμοις, τοῖς

4 Io 5:31 6-7 Io 10:24 9-10 cf. 1.41 26-p. 51.2 et 6-13 Pap pp. 88.17-89.1 25-26 cf. 2.4 et 79

1 ἀναστῆ A et Mc 9:9 : ἐγερθῆ Mt 3 περιϊσταμένου M² : -μένω A Pap 4 κὰν ἐγὼ εἶπω A Pap : ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ NT 9 ἐπάγῃ A² : ἐπάγει A 15 ante περὶ addunt τῶν A³ M² 16 κεφάλαιον A² P : κεφαλαίων AM¹ | ὡς delevi 17 παραπίπτει A : παραπέμπει P : παραρρίπτει M² 19 πεπροφητεῦσθαι A : προφητευθῆναι M² | τὸν χριστὸν M² edd. : τὸν ἰησοῦν A 20 καταλαβὼν Bouhéreau : καταβαλὼν A 27 φάσκωσιν A¹ Pap : φάσκουσιν A | ἐκείναις A¹ Pap : ἐκείνοις AM

μηδέπω ὀνομασθεῖσι κατὰ τὸν Μωϋσέως χρόνον, ἢ προφητεία λέλεκτο. Εἴη τοίνυν πάντας τοὺς τοῦ λόγου κατηγοροὺς ἐν τοσαύτῃ εἶναι ἀγνοίᾳ οὐ μόνον τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ψιλῶν τῶν γραμμάτων τῆς γραφῆς καὶ κατηγορεῖν χριστιανισμοῦ, ἵνα μηδὲ τὴν τυχοῦσαν πιθανότητα ὁ
 5 λόγος αὐτῶν ἔχῃ, δυναμένην τοὺς ἀνερματίστους καὶ "πρὸς καιρὸν" πιστεύοντας ἀφιστάνειν οὐ τῆς πίστεως, ἀλλὰ τῆς ὀλιγοπιστίας. Ἰουδαῖος δὲ οὐκ ἂν ὁμολογήσαι ὅτι προφήτης τις εἶπεν ἥξειν θεοῦ υἱόν· ὁ γὰρ λέγουσιν ἐστὶν ὅτι ἥξει ὁ Χριστὸς τοῦ θεοῦ. Καὶ πολλάκις γε ζητοῦσι πρὸς ἡμᾶς εὐθέως περὶ υἱοῦ θεοῦ, ὡς οὐδενὸς ὄντος τοιοῦτου οὐδὲ
 10 προφητευθέντος. Καὶ οὐ τοῦτό φαμεν ὅτι οὐ προφητεύεται υἱὸς θεοῦ, ἀλλ' ὅτι οὐχ ἄρμοζόντως τῷ Ἰουδαϊκῷ προσώπῳ, μὴ ὁμολογοῦντι τὸ τοιοῦτο, περιέθηκε τὸ εἶπεν ἐμὸς προφήτης ἐν Ἱεροσολύμοις ποτὲ ὅτι ἥξει θεοῦ υἱός.

Εἴτα, ὡς οὐ μόνου προφητευθέντος τούτου ὁσίων αὐτὸν εἶναι
 15 κριτὴν καὶ τῶν ἀδίκων κολαστήν, ἰ καὶ μήτε τόπου γενέσεως αὐτοῦ μήτε πάθους αὐτοῦ οὐ ὑπὸ Ἰουδαίων πείσεται μήτ' ἀναστάσεως αὐτοῦ μήτε τεραστίων ὧν ποιήσει δυνάμεων προειρημένων, ἰ φησί· **Τί μᾶλλον σὺ ἢ ἄλλοι μυρίοι οἱ μετὰ τὴν προφητείαν γεινόμενοί εἰσι, περὶ ὧν ταῦτα ἐπροφητεύετο;** Καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως βουλόμενος καὶ ἐτέροις
 20 περιθεῖναι τὸ δύνασθαι ὑπονοεῖσθαι ὅτι αὐτοὶ ἦσαν οἱ προφητευθέντες ἰφησὶν ὅτι οἱ μὲν ἐνθουσιῶντες, οἱ δὲ ἀγείροντές φασιν ἡκεῖν ἄνωθεν υἱοὶ θεοῦ· οὐ γὰρ ἱστορήσαμεν ταῦθ' ὁμολογεῖσθαι παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις γεγονέναι. Λεκτέον οὖν πρῶτον ὅτι πολλοὶ προφήται παντοδαπῶς προεῖπον τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ, οἱ μὲν δι' αἰνιγμάτων, οἱ δὲ δι'
 25 ἀλληγορίας ἢ ἄλλῳ τρόπῳ, τινὲς δὲ καὶ αὐτολεξεί. Καὶ ἐπεὶ ἐν τοῖς ἐξῆς φησιν ἐν τῇ τοῦ Ἰουδαίου πρὸς τοὺς ἀπὸ τοῦ λαοῦ πιστεύοντας προσωποποιίᾳ **τὰς εἰς τὰ περὶ τούτου ἀναφερομένας προφητείας δύνασθαι καὶ ἄλλοις ἐφαρμόζειν** πράγμασι, δεινῶς καὶ κακούργως τοῦτο λέγων, ὀλίγας ἀπὸ πλειόνων ἐκθησόμεθα· περὶ ὧν ὁ βουλόμενος ἀναγ-
 30 καστικόν τι εἰς ἀνατροπὴν αὐτῶν εἰπάτω καὶ δυνάμενον (καὶ τοὺς) ἐντρεχῶς πιστεύοντας μεταστῆσαι ἀπὸ τῆς πίστεως.

50

29^f

5 Lc 8:13; Mc 4:17 14-25 Pap p. 89.1-9 21-22 cf. 7.9 27-28 cf. 2.28

1 ἢ A¹ Pap : ἢ A 8 ἐστὶν A¹ Pap : om. A 10 πεπροφήτευται Koetschau² 12 τοιοῦτον Pap 14 οὐ A Pap : del. Spencer 17 post τεραστίων add. δὲ A² : om. AM 22 υἱοὶ Wifstrand : υἱὸν A Pap 24 τοῦ Pap : om. A 30 καὶ τοὺς add. Koetschau²

51

Εἴρηται δὴ περὶ μὲν τοῦ τόπου τῆς γενέσεως αὐτοῦ ὅτι ἀπὸ "Βηθλεὲμ" "ἐξελεύσεται ὁ ἡγούμενος" τοῦτον τὸν τρόπον· "Καὶ σὺ Βηθλεὲμ οἶκος τοῦ Ἐφραθά, ὀλιγοστός εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα· ἐξ οὗ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα ἐν τῷ Ἰσραήλ, καὶ αἱ ἔξοδοι αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος." Ἰ Αὕτη δ' ἡ προφητεία οὐδενὶ ἀρμόσαι ἂν τῶν, ὥς φησιν ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος, ἐνθουσιῶντων καὶ ἀγειρόντων καὶ λεγόντων ἄνωθεν ἦκειν, ἐὰν μὴ σαφῶς δεικνύηται ἐν Βηθλεὲμ γεγεννημένος ἦ, ὥς ἂν εἴποι τις ἄλλος, ἀπὸ Βηθλεὲμ ἐπὶ τὸ ἡγεῖσθαι τοῦ λαοῦ ἐρχόμενος. Περὶ δὲ τοῦ γεγενῆσθαι τὸν Ἰησοῦν ἐν Βηθλεὲμ εἰ βούλεται τις μετὰ τὴν τοῦ Μιχαῖα προφητείαν καὶ μετὰ τὴν ἀναγεγραμμένην ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ὑπὸ τῶν Ἰησοῦ μαθητῶν ἱστορίαν καὶ ἄλλοθεν πεισθῆναι, κατανοησάτω ὅτι ἀκολουθῶς τῇ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ περὶ τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἱστορίᾳ δεικνύται τὸ ἐν Βηθλεὲμ σπήλαιον, ἔνθα ἐγεννήθη, καὶ ἡ ἐν τῷ σπηλαίῳ φάτις, ἔνθα ἐσπαργανώθη. Ἰ Καὶ τὸ δεικνύμενον τοῦτο διαβόητόν ἐστιν ἐν τοῖς τόποις καὶ παρὰ τοῖς τῆς πίστεως ἄλλοτρίοις, ὥς ἄρα ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦτ' ὁ ὑπὸ Χριστιανῶν προσκυνούμενος καὶ θαυμαζόμενος γεγέννηται Ἰησοῦς.

Ἐγὼ δ' οἶμαι ὅτι πρὸ μὲν τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας οἱ ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς τοῦ λαοῦ διὰ τὸ σαφές καὶ ἐναργές τῆς προφητείας ἐδίδασκον ὅτι ὁ Χριστὸς ἐν Βηθλεὲμ γεννηθήσεται. Καὶ ἔφθανεν ὁ λόγος οὗτος καὶ ἐπὶ τοὺς πολλοὺς τῶν Ἰουδαίων· ὅθεν καὶ ὁ Ἡρώδης ἀναγέγραπται πυνθανόμενος τῶν ἀρχιερέων καὶ γραμματέων τοῦ λαοῦ ἀκηκοῖναι παρ' αὐτῶν ὅτι ὁ Χριστὸς "ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας" γεννηθήσεται, ὅθεν ἦν ὁ Δαυίδ. Ἐτι δὲ καὶ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην λέλεκται Ἰουδαίους εἰρηκέναι ὅτι ὁ Χριστὸς "ἐν Βηθλεὲμ" γεννηθήσεται, ὅθεν ὁ Δαυίδ ἦν. Ἰ Μετὰ δὲ τὴν Χριστοῦ ἐπιδημίαν οἱ πραγματευόμενοι καθελεῖν τὴν περὶ αὐτοῦ ὑπόληψιν ὥς προφητευθέντος ἄνωθεν (τοῦ τόπου) τῆς γενέσεως, τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν περιεῖλον ἀπὸ τοῦ λαοῦ· Ἰ ἀδελφόν τι ποιοῦντες τοῖς πείσασι

1-5, 13-14 et 25-28 *Pap* pp. 89.10-90.5 2-5 *Mich* 5:1 13-14 cf. *Iustini Dial.* 78.5; *Protevangeliū Iacobi* 17.3; W. Bauer, *Das Leben Iesu im Zeitalter der NT Apokryphen* (1909), pp. 61-68 24-25 *Io* 7:42

1 εἴρηται δὴ περὶ μὲν τοῦ τόπου A : πῶς δύναται καὶ ἄλλοις ἐφαρμόζειν λέγειν περὶ τοῦ τόπου *Pap* (cf. p. 51.27-28) 3 ἐφραθά *Pap* LXX : ἐφρανθὰ A | ante ὀλιγοστός add. οὐκ M^{pc} | ἐξ οὗ *Pap* et LXX codd. B^{ac} C : ἐκ σοῦ A LXX | ante μοι add. γάρ M¹ 4 αἱ add. A¹ 7 post ἦκειν addit υἱὸν θεοῦ Koetschau² | ἐν Koetschau² : ἐκ A 9 γεγενῆσθαι Delarue : γεγενῆσθαι A 27 τοῦ τόπου Guet : περὶ A : τοῦ περὶ M²

τοὺς ἐωρακότας αὐτὸν ἀναστάντα ἀπὸ τῶν νεκρῶν στρατιώτας τῶν φρουρούντων τὸ μνημεῖον καὶ τοῦτ' ἀπαγγέλλοντας (τῷ) εἰρηκέναι τοῖς ἰδοῦσιν· "Εἶπατε ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἡμῶν κοιμωμένων νυκτὸς ἔκλεψαν αὐτόν. Καὶ ἐὰν ἀκουσθῇ τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος, ἡμεῖς πείσομεν καὶ ὑμᾶς ἀμερίμνους ποιήσομεν."

29^v

ἸΧαλεπὸν γὰρ φιλονεικία καὶ πρόληψις πρὸς τὸ ποιῆσαι (ἀνθρώπους) καὶ τοῖς ἐναργέσιν ἀντιβλέψαι, ἵνα μὴ καταλείψωσι δόγματα δευσοποιήσαντα, οἷς συνήθεις ἐγένοντό πως, καὶ ποιῶσαντα αὐτῶν τὴν ψυχὴν. Καὶ εὐχερέστερόν γε ἄνθρωπος τὰς περὶ ἄλλα συνηθείας, κἂν δυσαιοσπᾶσ-
10 τως αὐτῶν ἔχη, καταλείψαι ἂν ἢ τὰς περὶ τὰ δόγματα. Πλὴν οὐδ' ἐκεῖνα εὐχερῶς οἱ συνήθεις παρορῶσιν· οὕτως οὐδ' οἰκίας, οὐδὲ πόλεις ἢ κώμας οὐδὲ συνήθεις ἀνθρώπους εὐχερῶς βούλονται καταλιπεῖν οἱ προ(κατα)-
ληφθέντες αὐτοῖς. ἸΤοῦτ' οὖν αἴτιον γεγένηται καὶ Ἰουδαίων πολλοῖς τότε τοῦ (μὴ δύνασθαι) ἀντιβλέψαι ταῖς ἐναργείαις τῶν τε προφητειῶν
15 καὶ τῶν τεραστίων, ὧν ἐποίησε καὶ πεπονθέναι ἀναγέγραπται ὁ Ἰησοῦς.

"Ὅτι δὲ τοιοῦτόν τι πέπονθεν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, δῆλον ἔσται τοῖς κατανοοῦσιν ὅτι οἱ ἅπαξ προκαταληφθέντες καὶ ἐν αἰσχίσταις καὶ εἰκαί-
αις παραδόσει πατέρων καὶ πολιτῶν οὐκ εὐχερῶς μετατίθενται. οὐ
ταχέως γοῦν Αἰγύπτιον πείσαι ἂν τις καταφρονῆσαι ὧν ἐκ πατέρων
20 παρεῖληφεν, ὥστε μὴ νομίσει θεὸν τόδε τὸ ἄλογον ζῶον ἢ μέχρι θανάτου φυλάξασθαι ἀπὸ τοῦδε τοῦ ζῶου κρεῶν γεύσασθαι. Εἰ καὶ ἐπὶ πλείον οὖν τὸν τοιοῦτον λόγον ἐξετάζοντες τὰ περὶ Βηθλεὲμ καὶ τῆς περὶ αὐτῆς
προφητείας διεξεληλύθαμεν, νομίζομεν ἀναγκαιῶς τοῦτο πεποιηκέναι, ἀπολογούμενοι πρὸς τοὺς φήσαντας ἂν ὅτι, ἰεὶ οὕτως ἐναργεῖς ἦσαν αἱ
25 περὶ τοῦ Ἰησοῦ παρὰ Ἰουδαίοις προφητεῖαι, τί δὴ ποτε ἐλθόντος αὐτοῦ οὐ συγκατέθεντο τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ καὶ μετέθεντο ἐπὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ δεικνύμενα κρεῖττονα; Μηδεὶς δ' ἡμῶν τοῖς πιστεύουσιν τὸ παρα-
πλήσιον ὀνειδιζέτω, ὁρῶν ὅτι οὐκ εὐκαταφρόνητοι λόγοι ὑπὸ τῶν μεμα-

52

3-5 Mt 28:13-14 6-8, 13-18 et 24-p. 54.1 Pap. p. 90.5-19

2 ἀπαγγέλλοντας A : ἀπαγγέλλουσιν M edd. | τῷ add. Borret : τῷ ἀργύρια δοῦναι καὶ add. Koetschau² (conl. NT) 3 post νυκτὸς add. ἐλθόντες NT 4 ἐπὶ A¹ : ὑπὸ A 6 φιλονικία Pap | ἀνθρώπους addidi (cf. v.9) : τινάς post v. 7 ἀντιβλέψαι add. Koetschau² 7 δευσοποιήσαντα A¹ Pap^{pc} : -σοντα A Pap^{ac} 8 ποιῶσαντα A Pap : -σοντα A² 12 προκαταληφθέντες Borret (cf. v.17) : προληφθέντες A 14 μὴ δύνασθαι suppl. Koetschau², conl. 1.60; 2.16; 2.48; 7.59 | ἐναργείαις A : ἐνεργείαις Pap 17 προκαταληφθέντες Pap : προληφθέντες A 27 ἡμῖν Delarue

θηκότων αὐτοὺς πρεσβεύειν φέρονται περὶ τῆς εἰς τὸν Ἰησοῦν πίστεως.]

53 Εἰ δὲ καὶ δευτέρας προφητείας ἐναργοῦς] ἡμῖν εἶναι φαινομένης
 περὶ τοῦ Ἰησοῦ χρεία ἐστίν, ἐκθυσόμεθα τὴν ἀναγραφείσαν πρὸ πλείσ-
 των ὄσων ἐτῶν τῆς Ἰησοῦ ἐπιδημίας ὑπὸ Μωϋσέως, φήσαντος τὸν Ἰακώβ
 ἀπαλλασσόμενον τοῦ βίου πεπροφητευκέναι ἐκάστῳ τῶν υἱῶν καὶ τῷ 5
 Ἰούδᾳ εἰρηκέναι μετὰ καὶ ἄλλων τό· "Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα καὶ
 ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, (καὶ
 αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν)."] Ἐντυγχάνων δέ τις ἰτὴ προφητεία ταύτη, 10
 κατὰ μὲν τὸ ἀληθὲς πολλῷ πρεσβυτέρᾳ τυγχανούσῃ Μωϋσέως,] ὥς δ' ἂν
 ὑπονοήσαι τις τῶν οὐ πιστῶν, ὑπὸ Μωϋσέως λεχθείσῃ, θαυμάσαι ἂν πῶς 10
 Μωϋσῆς δεδύνῃται προειπεῖν ὅτι οἱ τῶν Ἰουδαίων βασιλεύοντες, δώδεκα
 οὐσῶν φυλῶν ἐν αὐτοῖς, ἀπὸ τῆς Ἰούδα φυλῆς γεννηθέντες ἄρξουσιν τοῦ
 λαοῦ· διὸ καὶ ὁ πᾶς λαὸς Ἰουδαῖοι ὀνομάζονται, τῆς βασιλευούσης
 φυλῆς ὄντες ἐπώνυμοι. Καὶ δεύτερον δ' ἂν θαυμάσαι τὴν προφητείαν ὁ 15
 εὐγνώμωνως αὐτῇ ἐντυγχάνων, τίνα τρόπον εἰπὼν ἀπὸ τῆς Ἰούδα φυλῆς 15
 ἔσεσθαι τοὺς ἄρχοντας καὶ ἡγουμένους τοῦ λαοῦ ἔστησε καὶ τὸ τέλος τῆς
 ἀρχῆς αὐτῆς εἰπὼν οὐκ ἐκλείψει ἄρχοντα "ἐξ Ἰούδα" καὶ ἡγούμενον "ἐκ
 τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, καὶ αὐτὸς προσδοκία
 ἐθνῶν".

Ἥλθε γὰρ ὃ ἐστι "τὰ ἀποκείμενα", ὁ Χριστὸς τοῦ θεοῦ, "ὁ ἄρχων" τῶν 20
 ἐπαγγελιῶν τοῦ θεοῦ· καὶ σαφῶς γέγονεν οὗτος μόνος παρὰ τοὺς πρὸ
 αὐτοῦ πάντας, θαρρῶν δ' ἂν εἴποιμι καὶ τοὺς μετ' αὐτόν, "προσδοκία
 ἐθνῶν"· ἀπὸ γὰρ πάντων τῶν ἐθνῶν πεπιστεύκασιν τῷ θεῷ δι' αὐτοῦ, καὶ
 κατὰ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Ἡσαίου ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἤλπισαν
 εἰπόντος· "Ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιούσιν." Οὗτος δὲ καὶ εἶπε "τοῖς 25
 ἐν δεσμοῖς", καθὼς "σειραῖς τῶν ἑαυτοῦ ἁμαρτιῶν ἕκαστος σφίγγεται", τὸ
 "Ἐξέλθατε," καὶ τοῖς ἐν τῇ ἀγνοίᾳ τὸ εἰς φῶς ἦκειν, καὶ τούτων οὕτω ἡ
 προφητευθέντων· "Καὶ ἔδωκά σε εἰς διαθήκην ἐθνῶν τοῦ καταστήσαι τὴν
 γῆν καὶ κληρονομήσαι κληρονομίαν ἐρήμου, λέγοντα τοῖς ἐν δεσμοῖς

2-8, 15-21 et p. 55.1-4 *Pap* pp. 90.19-91.9 6-8 *Gen* 49:10. Cf. 5.32 20-
 21 cf. Iustini *Dial.* 120.3-5 25 *Is* 42:4 26 *Prov* 5:22 28-p. 55.1 *Is* 49:8-
 9. Cf. 8.54

5 πεπροφητευκέναι edd. : προπεφητευκέναι A *Pap* 7-8 καὶ αὐτὸς
 προσδοκία ἐθνῶν supplevi e LXX (cf. vv. 18-19) : om. A *Pap* 8-9 αὕτη ἡ
 προφητεία πολλῷ προγενεστέρα μωσέως *Pap* 16 ἡγουμένους *Pap* : ἡγεμόνας
 A 20 ἦλθε γὰρ - 22 προσδοκία ἐθνῶν add. in mg A¹ 25 εἰπόντος Hoeschel :
 εἰπόντι A 27 et p. 55.1 ἐξέλθατε A : ἐξέλθετε A¹M

Ἐξέλθατε, καὶ τοῖς ἐν σκότει ἀνακαλυφθῆναι." ^ιΚαὶ ἔστιν ἰδεῖν ἐπὶ τῇ τούτου παρουσίᾳ διὰ τοὺς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀπλούτερον πιστεύοντας ^ι πληρούμενον τὸ "Καὶ ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς βοσκηθήσονται, καὶ ἐν πάσαις ταῖς τρίβοις ἡ νομὴ αὐτῶν." ^ι

54

5 ^ι Ἐπεὶ δὲ ὁ ἐπαγγελλόμενος εἰδέναι τὰ τοῦ λόγου πάντα Κέλσος ὀνειδίζει τῷ σωτῆρι ἐπὶ τῷ πάθει ὡς μὴ βοηθηθέντι ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἢ μὴ δυνηθέντι ἑαυτῷ βοηθῆσαι, παραθετέον ὅτι τὸ πάθος αὐτοῦ ἐπροφητεύετο μετὰ τῆς αἰτίας, ὅτι χρήσιμον ἦν ἀνθρώποις τὸ ἐκεῖνον ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανεῖν καὶ μῶλωπα τὸν ἐπὶ τῷ καταδικασθῆναι παθεῖν.
10 Προεῖρητο δὲ καὶ ὅτι "συνήσουσιν" αὐτὸν οἱ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, παρ' οἷς οὐ γεγόνασιν οἱ προφηταί, καὶ λέλεκτο ὅτι "εἶδος ἄτιμον" ἐν ἀνθρώποις φαινόμενον ἔχων ὀφθήσεται. Οὕτω δ' ἔχει ἡ λέξις·

"Ἴδου συνήσει ὁ παῖς μου, καὶ ὑψωθήσεται καὶ δοξασθήσεται καὶ μετεωρισθήσεται σφόδρα. Ὅν τρόπον ἐκστήσονται ἐπὶ σὲ πολλοί (οὕτως
15 ἀδοξήσει ἀπὸ ἀνθρώπων τὸ εἶδός σου καὶ ἡ δόξα σου ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων), οὕτως θαυμάσονται ἔθνη πολλὰ ἐπ' αὐτῷ, καὶ συνέξουσιν βασιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν· ὅτι οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ ὄψονται, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασιν συνήσουσιν. Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; Καὶ ὁ βραχίων κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; Ἀνηγγείλαμεν ὡς παιδίον ἐναντίον αὐτοῦ, ὡς
20 ρίζα ἐν γῇ διψώση· οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ οὐδὲ δόξα. Καὶ εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον καὶ ἐκλείπον παρὰ πάντας ἀνθρώπους· ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἡτιμάσθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ
25 ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτόν εἶναι ἐν πόνῳ καὶ ἐν πληγῇ καὶ ἐν κακώσει. Αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν· παιδεῖα εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν, τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν, ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη· καὶ κύριος παρέδωκεν αὐτόν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, καὶ
30 αὐτὸς διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ· (ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἄμυνος ἐναντίον τοῦ κείροντος ἄφωνος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ.) Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἦρθη·

5-p. 56.2 *Pap* pp. 91.9-92.23 13-p. 56.2 *Is* 52:13-53:8. Cf. 2.59; 4.16; 6.75; 7.16

2 τούτου A : τοῦ ἰησοῦ *Pap* 8 προεφητεύετο *Pap* 13-14 καὶ μετεωρισθήσεται A *Pap* et LXX rec. Luciani, Origenis* et Catenae magnae : om. LXX 20 αὐτῷ P LXX : αὐτοῦ A *Pap* 30 ὡς πρόβατον - 32 τὸ στόμα αὐτοῦ om. A *Pap* : e LXX add. edd. (cf. 2.59) 32 αὐτοῦ² A : om. *Pap* et LXX

τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; Ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς θάνατον."¹

55

ἸΜέμνημαι δέ ποτε ἔν τινι πρὸς τοὺς λεγομένους παρὰ Ἰουδαίοις σοφοὺς συζητήσῃ ταῖς προφητεῖαις ταύταις χρησάμενος, ἐφ' οἷς ἔλεγεν ὁ Ἰουδαῖος ταῦτα πεπροφητεῦσθαι ὡς περὶ ἐνὸς τοῦ ὅλου λαοῦ, καὶ γενομένου ἐν τῇ διασπορᾷ καὶ πληγέντος, ἵνα πολλοὶ προσήλυτοι γένωνται τῇ προφάσει τοῦ ἐπεσπάρθαι Ἰουδαίους τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι. Καὶ οὕτω διηγεῖτο τὸ "Ἀδοξήσει ἀπὸ ἀνθρώπων τὸ εἶδός σου" καὶ τὸ "Οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ ὄψονται" καὶ τὸ "Ἀνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν." Πολλὰ μὲν οὖν τότε ἐν τῇ ζητῇσει λέλεκται τὰ ἐλέγχοντα ὅτι περὶ τίνος ἐνὸς ταῦτα προφητευόμενα οὐκ εὐλόγως ἐκείνοι ἀνάγουσιν ἐπὶ ὅλον τὸν λαόν. Ἐπυνθανόμην ἰδὲ τίνος ἂν εἴη πρόσωπον τὸ λέγον· "Οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται" καὶ τό· "Αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν", καὶ τίνος πρόσωπον ἦν τὸ φάσκον· "Τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν." Σαφῶς γὰρ οἱ ἐν ταῖς ἀμαρτίαις γενόμενοι καὶ ἰαθέντες ἐκ τοῦ τὸν σωτῆρα πεπονθέναι, εἴτ' ἀπὸ τοῦ λαοῦ ἐκείνου εἴτε καὶ [οἱ] ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, ἰταῦτα λέγουσι παρὰ τῷ προφήτῃ προεωρακότι καὶ ἀπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος ταῦτα προσωποποιήσαντι. Μάλιστα δ' ἐδόξαμεν θλίβειν ἀπὸ τῆς φασκούσης λέξεως τό· "Ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἤχθη εἰς θάνατον." Εἰ γὰρ ὁ λαὸς κατ' ἐκείνους εἰσὶν οἱ προφητευόμενοι, πῶς "ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ" τοῦ θεοῦ λέγεται "ἤχθαι εἰς θάνατον" οὗτος, εἰ μὴ ἕτερος ὢν παρὰ τὸν λαὸν τοῦ θεοῦ; Τίς δ' οὗτος, εἰ μὴ Ἰησοῦς Χριστός, οὗ "τῷ μώλωπι" "ἰάθημεν" οἱ εἰς αὐτὸν πιστεύοντες, ἀπεκδυσαμένου "τὰς" ἐν ἡμῖν "ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας" καὶ "παρρησίᾳ" δειγματίσαντος αὐτὰς ἐν τῷ ξύλῳ." Ἐκαστον δὲ τῶν ἐν τῇ προφητείᾳ σαφηνίσαι καὶ μηδὲν ἀβασάνιστον αὐτῶν παραλιπεῖν ἄλλου καιροῦ ἐστὶ. Καὶ ταῦτα δ' ἐπὶ πλείον εἴρηται, ὡς νομίζω, ἀναγκαίως διὰ τὴν ἐκκειμένην τοῦ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαίου λέξιν.

3–11 et 17–25 *Pap* pp. 92.23–93.23 24–25 *Col* 2:15. Cf. 2.64

4 συζητήσῃ R.G. Bury (*CR* 19 [1905] 109) : ἐνζητήσῃ *A Pap* : ζητήσῃ Koetschau (cf. v.10) 17 οἱ deleui 18 τοῦ *Pap* et Delarue : om. *A* 22 λέγεται οὗτος ἤχθη εἰς θάνατον *Pap*

ἰ "Ἐλαθε δὲ τὸν Κέλσον καὶ τὸν παρ' αὐτῷ Ἰουδαῖον καὶ πάντας,
 ὅσοι τῷ Ἰησοῦ μὴ πεπιστεύκασιν ἵδιαι προφητεῖαι δύο λέγουσιν εἶναι
 τὰς Χριστοῦ ἐπιδημίας, τὴν μὲν προτέραν ἀνθρωποπαθεστέραν καὶ
 ταπεινότεραν, ἵνα σὺν ἀνθρώποις ὧν ὁ Χριστὸς διδάξῃ τὴν φέρουσαν
 5 πρὸς θεὸν ὁδὸν καὶ μηδενὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ [τῶν] ἀνθρώπων ἀπολογίας
 καταλίπη τόπον ὡς οὐκ ἐγνωκότι περὶ τῆς ἐσομένης κρίσεως, τὴν δ' ἐτέ-
 ραν ἔνδοξον καὶ μόνον θειότεραν, οὐδὲν ἐπιπεπλεγμένον τῇ θειότητι
 ἔχουσαν ἀνθρωποπαθές. Παράθεσθαι δὲ καὶ τὰς προφητείας πολὺ ἂν
 εἴη· ἀρκεῖ δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ ἀπὸ (τοῦ) τεσσαρακοστοῦ καὶ τετάρτου
 10 ψαλμοῦ, ἵδὲ καὶ ἐπιγέγραπται πρὸς ἄλλοις εἶναι καὶ "Ὡιδὴ ὑπὲρ τοῦ
 ἀγαπητοῦ", ἔνθα καὶ θεὸς ἀνηγόρευται σαφῶς διὰ τούτων· "Ἐξεχύθη ἡ
 χάρις ἐν χεῖρεσί σου· διὰ τοῦτο εὐλόγησέ σε ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα. Περί-
 ζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατὲ τῇ ὠραιότητί σου καὶ
 15 τῷ κάλλει σου, καὶ ἔντεινον καὶ κατευοδοῦ καὶ βασίλευε ἔνεκεν ἀληθεί-
 ας καὶ πραότητος καὶ δικαιοσύνης, καὶ ὁδηγήσει σε θαυμαστῶς ἡ δεξιὰ
 σου. Τὰ βέλη σου ἠκονημένα, δυνατέ, ἱλαοὶ ὑποκάτω σου πεσοῦνται ἐν
 καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως."

Πρόσχευς δ' ἐπιμελῶς τοῖς ἐξῆς, ἔνθα θεὸς εἴρηται· "Ὁ θρόνος σου",
 γάρ φησιν, "ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος
 20 τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ
 τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεὸς ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετό-
 χους σου·" καὶ κατανόει ὅτι θεῷ ὁμιλῶν ὁ προφήτης, οὐ "ὁ θρόνος" ἐστὶν
 "εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος", καὶ "ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασι-
 λείας" αὐτοῦ, τοῦτον τὸν θεὸν φησι κεχρίσθαι ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ὃς ἦν αὐτοῦ
 25 θεός· κεχρίσθαι δέ, ἐπεὶ "παρὰ τοὺς μετόχους" αὐτοῦ οὗτος "ἠγάπησε
 δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησεν ἀνομίαν". Καὶ μέμνημαί γε πάνυ θλίψας τὸν
 Ἰουδαῖον νομιζόμενον σοφὸν ἐκ τῆς λέξεως ταύτης· ὅς πρὸς αὐτὴν
 ἀπολῶν εἰπεῖν τὰ τῷ ἑαυτοῦ ἰουδαϊσμῷ ἀκόλουθα, εἶπε πρὸς μὲν τὸν τῶν
 ὅλων θεὸν εἰρησθαι τὸ "Ὁ θρόνος σου, ὁ θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος,
 30 ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου", πρὸς δὲ τὸν Χριστὸν τὸ
 "Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ
 θεὸς ὁ θεός σου" καὶ τὰ ἐξῆς.

31^f

1-8 et 10-32 *Pap* pp. 93.24-95.4 11-17 *Ps* 44:3-6. Cf. 6.75 18-22 *Ps*
 44:7-8. Cf. 6.79

5 τῶν² *delevi* 6 καταλίπη **A** : καταλείπη *Pap* 8 καὶ (πάσας) τὰς
 Koetschau² 9 τοῦ² **PM** : om. **A** 11 θεός **A** : ὁ θεός *Pap* 24 τοῦ *Pap* :
 om. **A** 27 ἰουδαῖον **A** *Pap*^{ac} : ἰουδαίων *Pap*^{pc} 28 εἰπεῖν *Pap* : εἶπε **A**

57

Ἔτι δὲ πρὸς τὸν σωτήρα αὐτῷ ὁ Ἰουδαῖός φησιν ὅτι, εἰ τοῦτο λέγεις ὅτι πᾶς ἄνθρωπος κατὰ θεῖαν πρόνοιαν γεγωνὺς υἱὸς ἐστὶ θεοῦ, τί ἂν σὺ ἄλλου διαφέρεις; Πρὸς ὃν ἐροῦμεν ὅτι πᾶς μὲν ὁ, ὡς ὁ Παῦλος ὠνόμασε, μηκέτι ὑπὸ φόβου παιδωγούμενος, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τὸ καλὸν αἰρούμενος υἱὸς ἐστὶ θεοῦ· οὗτος δὲ πολλῶ καὶ μακρῶ δια- 5 φέρει παντὸς τοῦ διὰ τὴν ἀρετὴν χρηματίζοντος υἱοῦ τοῦ θεοῦ, ὅστις ὡς περὶ πηγὴ τις καὶ ἀρχὴ τῶν τοιούτων τυγχάνει. Ἡ δὲ τοῦ Παύλου λέξις οὕτως ἔχει· ἰ "Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἰοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν· Ἀββὰ ὁ πατήρ." ἰ

Τινὲς δὲ καὶ ἐλέγξουσιν, ὡς φησιν ὁ παρὰ Κέλσῳ Ἰουδαῖος, μυ- 10 ρίοι τὸν Ἰησοῦν φάσκοντες περὶ ἑαυτῶν ταῦτα εἰρησθαι ἅπερ περὶ ἐκείνου ἐπροφητεύετο. Οὐκ οἶδαμεν οὖν εἰ ὁ Κέλσος ἡπίστατό τινας ἐπιδημήσαντας τῷ βίῳ καὶ τὸ παραπλήσιον βουλευθέντας ποιεῖν τῷ Ἰησοῦ καὶ θεοῦ υἱοὺς αὐτοὺς ἀναγορεύειν ἢ θεοῦ δύναμιν. Ἐπεὶ δὲ φιλαλήθως τὰ κατὰ τοὺς τόπους ἐξετάζομεν, ἐροῦμεν ὅτι Ἰευδᾶς πρὸ τῆς 15 γενέσεως Ἰησοῦ γέγονε τις παρὰ Ἰουδαίοις "μέγαν τινὰ ἑαυτὸν" λέγων· οὐ ἀποθανόντος οἱ ἀπατηθέντες ὑπ' αὐτοῦ διεσκεδάσθησαν. Καὶ μετ' ἐκείνον "ἐν ταῖς τῆς ἀπογραφῆς ἡμέραις", ὅτ' ἔοικε γεγεννησθαι ὁ Ἰησοῦς, Ἰούδας τις Γαλιλαῖος πολλοὺς ἑαυτῷ συναπέστησεν ἀπὸ τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων, ὡς σοφὸς καὶ καινοτομῶν τινα· οὐ καὶ αὐτοῦ δίκας τίσαντος ἢ 20 διδασκαλία καθηρέθη πάνυ ἐν ὀλίγοις καὶ ἐλαχίστοις μείνασα. ἰ Καὶ μετὰ τοὺς Ἰησοῦ δὲ χρόνους ἠθέλησε καὶ ὁ Σαμαρεὺς Δοσίθεος πείσαι Σαμαρεῖς ὅτι αὐτὸς εἴη ὁ προφητευόμενος ὑπὸ Μωϋσέως Χριστός, καὶ ἔδοξε τινων τῇ ἑαυτοῦ διδασκαλίᾳ κεκρατηκέναι. Ἀλλὰ τὸ εἰρημένον πάνυ 25 σοφῶς ὑπὸ τοῦ ἰ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἀναγεγραμμένου Γαμαλιήλ, οὐκ ἄλογον παραθέμενον δεῖξαι, ἰ πῶς ἐκείνοι μὲν ἀλλότριον τῆς ἐπαγγελίας ἦσαν, οὔτε υἱοὶ θεοῦ οὔτε δυνάμεις ὄντες αὐτοῦ, ὁ δὲ Χριστὸς

3-5 cf. *Rom* 8:14 "Ὅσοι γὰρ πνεύματι θεοῦ ἄγονται, οὗτοι υἱοὶ θεοῦ εἰσιν. 4.95; 6.70; 7.51 8-9, 15-23, 25-27 et p. 59.1-8 *Pap* p. 95.4-19 8-9 *Rom* 8:15. Cf. 8.6 14 θεοῦ δύναμιν : cf. *Act* 8:10 15-21 *Act* 5:36-37 21-24 cf. 6.11; *Orig. Comm. in Io.* 13. 27

3 διαφέρεις A² P : διαφέρης AM 4 ὁ M : ὃν A : om. P 5 αὐτὸ Hoeschel : αὐτὸ A 12 ἐπροφητεύετο Koetschau : προεφητεύετο A 14 αὐτοὺς Hoeschel : αὐτοὺς A ἰ ἐπεὶ A¹ : ἔτι A 16 τις A : om. *Pap* 18 γεγεννησθαι A¹ *Pap* : γεγενῆσθαι AM 22 τοὺς A¹ *Pap* : τοῦ A

ὁ Ἰησοῦς ἀληθῶς ἦν υἱὸς θεοῦ. Εἶπε δ' ἐκεῖ ὁ Γαμαλιήλ· "Ὅτι ἰεὺς ἢ ἐξ ἀνθρώπων ἢ βουλή αὕτη καὶ ὁ λόγος οὗτος, καταλυθήσεται", ὥς καὶ τὰ ἐκείνων κατελύθη ἀποθανόντων· "ἐὰν δὲ ἦ ἐκ θεοῦ, οὐ δυνήσεσθε κατα-
 5 λῦσαι τὴν τούτου διδασκαλίαν, μή ποτε καὶ θεομάχοι εὐρεθῇ-
 τε." Ἡθέλησε δὲ καὶ Σίμων ὁ Σαμαρεὺς μάγος· τῇ μαγείᾳ ὑφελέσθαι
 τινάς. Καὶ τότε μὲν ἠπάτησε, νυνὶ δὲ τοὺς πάντας ἐν τῇ οἰκουμένῃ οὐκ
 ἔστι Σιμωνιανούς εὐρεῖν τὸν ἀριθμὸν οἶμαι τριάκοντα, καὶ τάχα πλείο-
 10 νας εἶπον τῶν ὄντων. Εἰσὶ δὲ περὶ τὴν Παλαιστίνην σφόδρα ἐλάχιστοι·
 τῆς δὲ λοιπῆς οἰκουμένης οὐδαμοῦ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, καθ' ἣν ἠθέλησε
 δοῖν περὶ ἑαυτοῦ διασκεδάσαι. Παρὰ γὰρ οἷς φέρεται, ἐκ τῶν Πράξεων
 τῶν ἀποστόλων φέρεται· Χριστιανοὶ δ' εἰσὶν οἱ ταῦτα περὶ αὐτοῦ λέγον-
 τες, καὶ ἡ ἐνάργεια ἐμαρτύρησεν ὅτι οὐδὲν θεῖον ὁ Σίμων ἦν.

Μετὰ ταῦτα ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος ἀντὶ τῶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ
 15 μάγων Χαλδαίους φησὶν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ λελέχθαι κινήθοντας
 ἐπὶ τῇ γενέσει αὐτοῦ ἐληλυθέναι, προσκυνήσοντας αὐτὸν ἔτι
 νήπιον ὥς θεόν· καὶ Ἡρώδῃ τῷ τετράρχῃ τοῦτο δεδηλωκέναι·
 τὸν δὲ πέμψαντα ἀποκτείνει τοὺς ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ γεγεν-
 20 νημένους, οἰόμενον καὶ τοῦτον ἀνελεῖν σὺν αὐτοῖς, μή πως
 τὸν αὐτάρκῃ ἐπιβιώσας χρόνον βασιλεύσῃ. "Ὅρα οὖν ἐν τούτῳ τὸ
 παράκουσμα τοῦ μὴ διακρίναντος μάγους Χαλδαίων μηδὲ τὰς ἐπαγ-
 γελίας διαφόρους οὔσας αὐτῶν θεωρήσαντος, καὶ διὰ τοῦτο καταψευσα-
 μένου τῆς εὐαγγελικῆς γραφῆς. Οὐκ οἶδα δ' ὅπως καὶ τὸ κινήσαν τοὺς
 25 μάγους σεσιώπηκε καὶ οὐκ εἶπεν αὐτὸ εἶναι "ἀστέρα" ὀφθέντα ὑπ'
 αὐτῶν "ἐν τῇ ἀνατολῇ" κατὰ τὸ γεγραμμένον. Ἰδωμεν οὖν καὶ πρὸς
 ταῦτα τί λεκτέον. Τὸν ὀφθέντα "ἀστέρα ἐν τῇ ἀνατολῇ" καινὸν εἶναι
 25 νομίζομεν καὶ μηδενὶ τῶν συνήθων παραπλήσιον, οὔτε τῶν ἐν τῇ
 ἀπλανεῖ, οὔτε τῶν ἐν ταῖς κατωτέρω σφαίραις, ἀλλὰ τῷ γένει τοιοῦτον

58 31^v

1-4 *Act* 5:38-39 7 Σιμωνιανούς : immo Δοσιθενοῦς. Cf. 6.11 et Clem.
Recogn. 2.8-11 13-15, 20-23 et 25-p. 60.2 *Pap* pp. 95.19-96.2 14-19 *Mt*
 2:1-3 et 16 16 Ἡρώδῃ τῷ τετράρχῃ : immo Ἡρώδῃ τῷ βασιλεῖ (cf. *Lc* 3:1)
 21-24 at cf. Celsum in 1.34 25 καινόν : cf. Orig. *Comm. in Io.* 1.26 (24); Clem.
Exc. ex Theod. 74.2; Ignat. *Ep. ad Ephes.* 19

2 αὕτη *Pap* PM NT : αὐτὴ A | καὶ ὁ λόγος οὗτος A *Pap* : ἡ τὸ ἔργον
 τοῦτο NT 4 τὴν τούτου διδασκαλίαν A *Pap* : αὐτοῦς NT 9 ἦν add. A¹
 13 ἐν A¹ *Pap* : om. A 14 φησὶν A : λέγει *Pap* 20 μὴ A : οὐ *Pap* |
 διακρίναντος *Pap* : διακρίνοντος A | χαλδαίων A¹ *Pap* : χαλδαίους A

γεγονέναι ὅποιοι κατὰ καιρὸν γινόμενοι κομῆται ἢ δοκίδες ἢ παγωνίαι ἢ πίθοι ἢ ὅπως ποτὲ φίλον "Ἑλλησιν ὀνομάζειν τὰς διαφορὰς αὐτῶν. Κατασκευάζομεν δὲ τοῦτον τὸν τρόπον τὸ τοιοῦτον.

59 Ἐπὶ μεγάλοις ι τετήρηται πράγμασι καὶ μεγίσταις μεταβολαῖς τῶν ἐπὶ γῆς ι ἀνατέλλειν τοὺς τοιοῦτους ἀστέρας, ι σημαίνοντας ἢ μεταστάσεις βασιλειῶν ἢ πολέμους ἢ ὅσα δύναται ἐν ἀνθρώποις συμβῆναι, ι σείσαι τὰ ἐπὶ γῆς ι δυνάμενα. ι Ἀνέγνωμεν δ' ἐν τῷ περὶ κομητῶν Χαϊρήμονος τοῦ Στωϊκοῦ συγγράμματι, τίνα τρόπον ἔσθ' ὅτε καὶ ἐπὶ χρηστοῖς ἐσομένοις κομῆται ἀνέτειλαν, ι καὶ ἐκτίθεται τὴν περὶ τούτων ἱστορίαν. ι Εἵπερ οὖν ἐπὶ βασιλείαις καιναῖς ἢ ἄλλοις μεγάλοις συμπτώμασιν ἐπὶ γῆς ἀνατέλλει ὁ καλούμενος κομήτης ἢ τις τῶν παραπλησίων ἀστήρ, τί θαυμαστὸν ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ καινοτομεῖν μέλλοντος ἐν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίαν ἐπεισάγειν οὐ μόνον Ἰουδαίοις, ἀλλὰ καὶ Ἑλλήσι, πολλοῖς δὲ καὶ τοῖς βαρβάρων ἔθνεσιν ἀστέρα ἀνατεταλκέναι, ι Ἐγὼ δ' εἵποιμ' ἂν ὅτι περὶ μὲν τῶν κομητῶν οὐδεμία προφητεία φέρεται, ὡς ὅτι κατὰ τὴνδε τὴν βασιλείαν ἢ τούσδε τοὺς χρόνους ἀνατελεῖ τοιόσδε κομήτης· ι περὶ δὲ τοῦ ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ Ἰησοῦ ἀνατεῖλαντος ἐπροφήτευσεν Βαλαὰμ λέγων, ὡς ἀνέγραψε Μωϋσῆς· "'Ανατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀναστήσεται ἄνθρωπος ἐξ Ἰσραήλ.'" Εἰ δὲ δεήσει ι καὶ τὰ περὶ τῶν μάγων ἀναγραφέντα ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ ὄφθαι τὸν ἀστέρα ἐξετάσαι, ι τοιαῦτα ἂν εἵπομεν, τινὰ μὲν πρὸς Ἑλληνας, ἄλλα δὲ πρὸς Ἰουδαίους.

60 Πρὸς μὲν οὖν Ἑλληνας, ὅτι ι μάγοι δαίμοσιν ὁμιλοῦντες ι καὶ τούτους ἐφ' ἃ μεμαθήκασι καὶ βούλονται καλοῦντες ποιοῦσι μὲν τὸ τοιοῦτον, ι ἐφ' ὅσον οὐδὲν θειότερον καὶ ἰσχυρότερον τῶν δαιμόνων ι καὶ τῆς καλούσης αὐτοὺς ἐπωδῆς ι ἐπιφαίνεται ι ἢ λέγεται· ἐὰν δὲ θειότερα τις ἐπιφάνεια γένηται, καθαιροῦνται αἱ τῶν δαιμόνων ἐνέργειαι, μὴ δυνάμεναι ἀντιβλέψαι τῷ τῆς θειότητος φωτί. Εἰκὸς οὖν καὶ κατὰ τὴν τοῦ Ἰησοῦ γένεσιν, ἐπεὶ "πληθος στρατιᾶς οὐρανοῦ", ὡς ὁ Λουκᾶς ἀνέγραψε καγὼ πείθομαι, ἦνεσε τὸν θεὸν καὶ ἔλεγε· "Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία", διὰ τοῦτο οἱ δαίμονες ἠτόνησαν καὶ ἐξησθένησαν,

4-9 FGrHist 618 F 8 4-19 Pap p. 96.2-13 18-19 Num 24:17 22-25, p. 61.5-17 et 22-24 Pap. pp. 96.13-97.7 29-30 Lc 2:13-14

1 γινόμενοι A¹ M : γενόμενοι A Pap 5 ἀνατέλλειν A : ἀνατέλλοντας Pap 6 ἀνθρώποις A : ἀνθρωπίνους M 9 <ὅπου> καὶ Koetschau² 16 ἀνατελεῖ A³ Pap : ἀνατέλλει APMV 23-24 ἐφ' ὅσον M² Guiet : ἀλλ' ἐφ' ὅσον Pap : ὅσον A 30 εὐδοκία A (et NT Sin.^{pc} B³) : εὐδοκίας NT (Sin.^{ac} A B^{ac} D W)

ἐλεγχθείσης αὐτῶν τῆς γοητείας καὶ καταλυθείσης τῆς ἐνεργείας, ἢ οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἐπιδημησάντων τῷ περιγεῖφ τόπῳ ἀγγέλων διὰ τὴν Ἰησοῦ γένεσιν καθαιρεθέντες, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς ψυχῆς τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ θεϊότητος.

- 5 ἸΟὶ τοίνυν μάγοι τὰ συνήθη πράττειν θέλοντες, καὶ μὴ ἀνύοντες ἅπερ πρότερον διὰ τινων ἐπιδῶν καὶ μαγγανειῶν ἐποίουν, ἐζήτησαν τὴν αἰτίαν, μεγάλην αὐτὴν εἶναι τεκμαιρόμενοι, καὶ ἰδόντες θεοσημίαν ἐν οὐρανῷ ἐβούλοντο τὸ σημαινόμενον ἀπ' αὐτῆς ἰδεῖν. Δοκεῖ μοι οὖν ὅτι ἔχοντες τοῦ Βαλαὰμ ὡς καὶ Μωϋσῆς ἀνέγραψε προφητείας, ὡς καὶ αὐτοῦ
10 περὶ τὰ τοιαῦτα γενομένου δεινοῦ, καὶ εὐρόντες ἐκεῖ περὶ τοῦ ἄστρου καὶ τὸ "Δεῖξω αὐτῷ, καὶ οὐχὶ νῦν· μακαρίζω, καὶ οὐκ ἐγγίει", ἐστοχάσαντο τὸν μετὰ τοῦ ἄστρου προφητευόμενον ἄνθρωπον ἐπιδεδημηκέναι τῷ βίῳ, καὶ ὡς πάντων δαιμόνων καὶ τῶν ἐν ἔθει αὐτοῖς φανταζομένων καὶ ἐνεργούντων κρείττονα προλαβόντες "προσκυνῆσαι" ἠθέλησαν. Ἦκον
15 οὖν ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν, ὅτι μὲν "βασιλεὺς" τις γεγέννηται πειθόμενοι, καὶ ποῦ γεννηθήσεται γινώσκοντες, τίνα δὲ βασιλείαν βασιλεύσων οὐκ ἐπιστάμενοι· ἢ φέροντες μὲν "δῶρα", (ἅ), ἢν' οὕτως ὀνομάσω, συνθέτῳ τινὶ ἐκ θεοῦ καὶ ἀνθρώπου θνητοῦ "προσήνεγκαν", σύμβολα μὲν ὡς βασιλεῖ τὸν "χρυσόν," ὡς δὲ τεθνηζομένῳ τὴν "σμύρναν", ὡς δὲ θεῷ τὸν "λιβανωτόν·"
20 "προσήνεγκαν" δὲ μαθόντες τὸν τόπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐπεὶ θεὸς ἦν ὁ ὑπὲρ τοὺς βοηθοῦντας ἀνθρώποις ἀγγέλους ἐνυπάρχων σωτὴρ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων, ἢ ἄγγελος ἡμεῖψατο τὴν τῶν μάγων ἐπὶ τῷ προσκυνῆσαι τὸν Ἰησοῦν εὐσέβειαν, χρηματίσας αὐτοῖς μὴ ἥκειν πρὸς τὸν Ἡρώδη, ἀλλ' ἐπανελθεῖν ἄλλῃ ὁδῷ εἰς τὰ οἰκεία.]

8–14 cf. Orig. *Hom. in Num.* 13.7 11 *Num* 24:17 17–19 *Mt* 2:11. Cf. *Iren. Adv. haer.* 3.9.2; *Clem. Paed.* 2.63.5 22–24 *Mt* 2:12

3 ψυχῆς A : ἰσχύος P Reg Bas 5 καὶ μὴ ἀνύοντες Pap : om. A 15 καὶ Wendland : ἢ A Pap 16 οὐ γινώσκοντες M ἢ τίνα δὲ βασιλείαν βασιλεύσων οὐκ ἐπιστάμενοι post v. 15 πειθόμενοι A¹ in mg et Pap : om. A : huc transtulit Koetschau ἢ βασιλεύσων PM : βασιλεύων A¹ Pap 17 ἢ M^{pc} : om. A 22 τῷ Koetschau² : τὸ A Pap

61

Εἰ δ' Ἡρώδης ἐπεβούλευσε τῷ γεννηθέντι, κἂν μὴ πιστεύσῃ ἀληθῶς τοῦτο γεγονέναι ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος, οὐ θαυμαστόν. Ἰ Τυφλὸν γάρ τι ἐστὶν ἡ πονηρία καὶ βουλομένη ὡς ἰσχυροτέρα τοῦ χρεῶν νικᾶν αὐτό. "Ὅπερ καὶ Ἡρώδης παθὼν" καὶ πεπίστευκε βασιλέα γεγεννησθαι Ἰουδαίων καὶ ἀνομολογουμένην εἶχε τῇ πίστει ταύτῃ συγκατάθεσιν, μὴ ἰδὼν ὅτι ἤτοι πάντως βασιλεύς ἐστι καὶ βασιλεύσει, ἢ οὐ βασιλεύσει καὶ μάτην ἀναιρεθήσεται. Ἐβουλήθη οὖν αὐτὸν ἀποκτείνειν, μαχομένας διὰ τὴν κακίαν ἔχων κρίσεις ὑπὸ τοῦ τυφλοῦ καὶ πονηροῦ διαβόλου κινούμενος, ὃς καὶ ἀρχήθεν ἐπεβούλευε τῷ σωτήρι, φαντασθεὶς αὐτὸν εἶναι τινα μέγαν καὶ ἔσεσθαι. "Ἄγγελος" μὲν οὖν ἐχρημάτισε τῷ Ἰωσήφ τὴν ἀκολουθίαν τῶν πραγμάτων τηρῶν, κἂν μὴ πιστεύῃ Κέλσος, ἀναχωρήσαι μετὰ τοῦ παιδὸς καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ "εἰς Αἴγυπτον"· ὁ δ' Ἡρώδης "ἀνεῖλε" πάντα τὰ "ἐν Βηθλεὲμ" καὶ "τοῖς ὁρίοις αὐτῆς" παιδία, ὡς συναναιρήσων τὸν γεννηθέντα Ἰουδαίων βασιλέα.

Οὐ γὰρ ἑώρα τὴν ἀκοίμητον φρουρὸν δύναμιν τῶν ἀξίων φρουρεῖσθαι καὶ τηρεῖσθαι τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων, ὧν πρῶτος πάντων τιμῇ καὶ ὑπεροχῇ πάσῃ μείζων ἦν ὁ Ἰησοῦς, βασιλεύς, οὐχ ὡς Ἡρώδης ᾤετο, ἐσόμενος, ἀλλ' ὡς ἔπρεπε τὸν θεὸν διδόναι βασιλείαν ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν βασιλευμένων τῷ οὐ μέσῃ καὶ ἀδιάφορον, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, εὐεργεσίαν εὐεργετήσονται τοὺς ὑποτεταγμένους, ἀλλὰ νόμοις ἀληθῶς θεοῦ παιδεύσονται καὶ ὑπάλιξοντι αὐτούς· ὅπερ καὶ Ἰησοῦς ἐπιστάμενος καὶ ἀρνούμενος μὲν τὸ εἶναι, ὡς οἱ πολλοὶ ἐκδέχονται, βασιλεύς, διδάσκων δὲ τὸ ἐξαίρετον τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας φησὶ τό· "Εἰ ἦν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἡ βασιλεία ἡ ἐμή, οἱ ὑπηρετοὶ οἱ ἐμοὶ ἡγωνίζοντο ἄν, ἵνα μὴ παραδοθῶ τοῖς Ἰουδαίοις· νυνὶ δὲ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου ἡ βασιλεία ἡ ἐμή." Ταῦτα δ' εἰ ἑώρακεὶ ὁ Κέλσος, οὐκ ἂν ἔλεγεν· Εἰ δ' ὅπως μὴ σὺ αὐξήθεις ἀντ' ἐκείνου βασιλεύης, τί ἐπειδὴ γε ηὐξήθης, οὐ βασιλεύεις, ἰάλλ' ὁ τοῦ θεοῦ παῖς οὕτως ἀγεννῶς ἀγείρεις κυπιάζων ὑπὸ φόβου καὶ περιφθειρόμενος ἄνω κάτω; Οὐκ ἔστι δ' ἀγεννὲς τὸ μετ' οἰκονομίας περιϊστάμενον τοὺς κινδύνους μὴ ὁμόσε αὐτοῖς χωρεῖν, οὐ διὰ φόβον θανάτου, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ χρησίμως αὐτὸν τῷ βίῳ ἐπιδημοῦντα ἐτέρους ὠφελεῖν, ἕως ἐπιστῇ ὁ ἐπιτήδειος καιρὸς τοῦ τὸν

2-4 et 28-p. 63.2 Pap p. 97.7-14 10-12 Mt 2:13-14 12-14 Mt 2:16
15-17 cf. 8.27, 34, 36 23-26 Io 18:36

4 γεγεννησθαι A¹ : γεγενῆσθαι A 6 πάντως A³ : πάντων APM 8
τοῦ A : αὐτοῦ A² 12 αὐτοῦ add. A¹ 23 ἐκ τοῦ κόσμου τούτου A : ἐντεῦ-
θεν NT 27 βασιλεύσης M 28 ἐγείρεις Pap^{PC} 32 τοῦ τὸν A² : τοῦτον A

ἀνειληφότα ἀνθρωπίνην φύσιν ἀνθρώπου θάνατον ἀποθανεῖν, ἔχοντά τι χρήσιμον τοῖς ἀνθρώποις· ὅπερ δηλόν ἐστι τῷ νοήσαντι τὸν Ἰησοῦν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀποθανεῖν· περὶ οὗ κατὰ δύναμιν ἐν τοῖς πρὸ τούτων εἵπομεν.

- 5 Μετὰ ταῦτα δ' ἐπεὶ μὴδὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποστόλων ἐπιστάμενος
 1 δέκα εἶπεν ἢ ἑνδεκά τινας ἐξαρτησάμενον τὸν Ἰησοῦν ἑαυτῷ
 ἐπιρρήτους ἀνθρώπους, τελώνας καὶ ναύτας τοὺς πονηροτά-
 10 τούς, μετὰ τούτων τῇδε κάκεισε αὐτὸν ἀποδεδρακέναι,
 1 ιαίσχρως καὶ γλίσχρως τροφὰς συνάγοντα, φέρε καὶ περὶ τούτων
 10 κατὰ τὸ δυνατόν διαλάβωμεν. Φανερόν δέ ἐστι τοῖς ἐντυγχάνουσιν
 εὐαγγελικοῖς λόγοις, οὓς ἰοῦδ' ἀνεγνωκέναι ὁ Κέλσος φαίνεται, ὅτι δώδε-
 15 κα ἀποστόλους ὁ Ἰησοῦς ἐπελέξατο, τελώνην μὲν τὸν Ματθαῖον, οὓς δ'
 εἶπε συγκεχυμένως ναύτας τάχα τὸν Ἰάκωβον καὶ τὸν Ἰωάννην φησίν,
 15 ἐπεὶ καταλιπόντες τὸ πλοῖον καὶ "τὸν πατέρα αὐτῶν Ζεβεδαῖον" ἠκολού-
 θησαν τῷ Ἰησοῦ. Τὸν γὰρ Πέτρον καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀνδρέαν,
 ἀμφιβλήστρω χρωμένους διὰ τὰς ἀναγκαίας τροφάς, οὐκ ἐν ναύταις,
 ἀλλ', ὡς ἀνέγραψεν ἡ γραφή, ἐν ἀλιεύσιν ἀριθμητέον. Ἔστω δὲ καὶ ὁ
 20 Λευῆς τελώνης ἀκολουθήσας τῷ Ἰησοῦ· ἀλλ' οὔτι γε τοῦ ἀριθμοῦ τῶν
 ἀποστόλων αὐτοῦ ἦν, εἰ μὴ κατὰ τινὰ τῶν ἀντιγράφων τοῦ κατὰ Μάρκον
 20 εὐαγγελίου. Τῶν δὲ λοιπῶν οὐ μεμαθήκαμεν τὰ ἔργα, ὅθεν πρὸ τῆς μαθη-
 τείας τοῦ Ἰησοῦ περιεποιοῦν ἑαυτοῖς τὰς τροφάς.

- Φημὶ οὖν καὶ πρὸς ταῦτα ἵδρι τοῖς δυναμένοις φρονίμως καὶ εὐγνω-
 μόνως ἐξετάζειν τὰ περὶ τοὺς ἀποστόλους τοῦ Ἰησοῦ φαίνεται ὅτι
 25 δυνάμει θεῆς ἐδίδασκον οὗτοι τὸν χριστιανισμόν, καὶ ἐπετύγγανον
 ὑπάγοντες ἀνθρώπους τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ. Οὐ γὰρ ἡ εἰς τὸ λέγειν δύναμις
 καὶ τάξις ἀπαγγελίας κατὰ τὰς Ἑλλήνων διαλεκτικὰς ἢ ῥητορικὰς
 τέχνας ἦν ἐν αὐτοῖς ὑπαγομένη τοὺς ἀκούοντας. Δοκεῖ δέ μοι ὅτι σοφοὺς
 25 μὲν τινὰς ὡς πρὸς τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν καὶ ἱκανοὺς πρὸς τὸ νοεῖν
 ἀρεσκόντως πλήθεσι καὶ λέγειν ἐπιλεξάμενος καὶ χρησάμενος αὐτοῖς
 30 διακόνους τῆς διδασκαλίας ὁ Ἰησοῦς, ἐυλογώτατ' ἂν ὑπενόηθη ὁμοίᾳ

6-7, 9, 11-25, 28-p. 64.8, 10-21 et p. 65.1-3 *Pap* pp. 97.14-99.3 5-6 cf.
 2.46 14 *Mc* 1:20 17-18 *Mc* 3:18; *Mt* 10:3 22 ὅτι - p. 65.10 *Φ* 18.8, pp.
 103-105

14 καταλείποντες *Pap* 18 λευῆς *A* : λευεῖς *Pap* : λευῖς *P* : λεβ-
 βαῖος vel θαδδαῖος *NT* 22 τοῖς (omisso δυναμένοις) et 23 ἐξετάζουσιν *Pap*
 26 ἀπαγγελίας *M^{pc} V^{pc} Φ* : ἐπαγγελίας *AP* 27 ante σοφοὺς add. εἰ *A*, del.
*A*³ : ante v. 28 ἱκανοὺς add. εἰ γὰρ *Pap* : εἰ (ἦν) σοφοὺς coniecerim 29 καὶ
 λέγειν post v. 28 τὸ νοεῖν *Φ* 30 ὁ ἰησοῦς *A Φ* : om. *Pap*

33^f

φιλοσόφοις κεκηρύχθαι ἀγωγῇ, αἰρέσεώς τινος προΐσταμένοις· ἰ καὶ οὐκέτ' ἂν ἡ περὶ τοῦ θεῖου εἶναι τὸν λόγον ἐπαγγελία ἀνεφαίνετο, ἅτε τοῦ λόγου ὄντος καὶ τοῦ κηρύγματος ἐν πειθοὶς τῆς ἐν φράσει καὶ συνθέσει τῶν λέξεων σοφίας· καὶ ἦν ἂν "ἡ πίστις" ὁμοίως τῇ τῶν τοῦ κόσμου φιλοσόφων περὶ τῶν δογμάτων πίστει "ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων" καὶ οὐκ "ἐν 5 δυνάμει θεοῦ".

Νυνὶ δὲ τίς βλέπων ἀλιεῖς καὶ τελώνας μὴδὲ τὰ πρῶτα γράμματα μεμαθηκότας (ὥς τὸ εὐαγγέλιον ἀναγράφει περὶ αὐτῶν) καὶ ὁ Κέλσος κατὰ ταῦτα πεπίστευκεν αὐτοῖς, ἀληθεύουσι περὶ τῆς ιδιωτείας αὐτῶν), 10 ἰτεθαρρηκότως οὐ μόνον Ἰουδαίοις ἰομιλοῦντας περὶ τῆς εἰς τὸν Ἰησοῦν πίστεως, ἀλλὰ καὶ ἐν ἰτοῖς λοιποῖς ἔθνεσι κηρύσσοντας αὐτὸν ἰκαὶ ἀνύοντας, οὐκ ἂν ζητῆσαι πόθεν ἦν αὐτοῖς δύνάμις πειστική; Οὐ γὰρ ἡ νενομισμένη τοῖς πολλοῖς. ἰ Καὶ τίς οὐκ ἂν λέγοι ὅτι τὸ "Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἀλιεῖς ἀνθρώπων" δυνάμει τινὶ θεῖᾳ ἐν τοῖς ἀποστόλοις 15 αὐτοῦ ἐπλήρωσεν ὁ Ἰησοῦς; ἰ "Ἦντινα καὶ ὁ Παῦλος παριστάς, ὥς καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰρήκαμεν, φησί· "Καὶ ἰ ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐν πειθοὶς σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως, ἵν' ἡ πίστις ἡμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει θεοῦ." Κατὰ γὰρ τὰ εἰρημένα ἐν τοῖς προφήταις, ἰ προγνωστικῶς ἀπαγγέλλουσι περὶ τῆς κηρύξεως τοῦ εὐαγγελίου, ἰ "Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις 20 δυνάμει πολλῇ, ὁ βασιλεὺς τῶν δυνάμεων τοῦ ἀγαπητοῦ", ἰ ἵνα καὶ ἡ λέγουσα προφητεία· "'Εως τάχους δραμεῖται ὁ λόγος αὐτοῦ" πληρωθῇ. Καὶ βλέπομέν γε ὅτι "εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ" τῶν ἀποστόλων Ἰησοῦ "φθόγγος, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν." Διὰ τοῦτο δυνάμεως μὲν πληροῦνται οἱ λόγου τοῦ μετὰ δυνάμεως ἀπαγγελλομένου 25 ἀκούοντες, ἦν ἐπιδείκνυνται τῇ τε διαθέσει καὶ τῷ βίῳ καὶ τῷ "ἕως θανά-

1 cf. 3.39 4-6 1 Cor 2:5 7-8 cf. Act 4:13 13-14 Mt 4:19 16-18
1 Cor 2:4-5. Cf. 6.2 20-21 Ps 67:12-13. Cf. 5.1; 6.2 22 Ps 147:4 23-24
Ps 18:5, Rom 10:18. Cf. 3.2 26-p. 65.1 Sirach 4:28

1 κεκηρύχθαι A Pap : κεκρήσθαι Φ, def. Fruechtel, Hansen 2 ἀπαγγελία Pat 10-11 τεθαρρηκότως ὁμιλοῦντας πᾶσιν καὶ τοῖς ἔθνεσιν Pap 12 πειστική Pap M² CD : πιστική A Pat B 15 ἐπλήρωσεν ante v. 14 ἐν τοῖς ἀποστόλοις Φ 16 μου¹ om. Pap 17 σοφίας Pap Φ (et NT Sin^{ac} B; Orig. 6.2; Comm. in Io. 1.8 et 4.1) : σοφίας ἀνθρωπίνης A : ἀνθρωπίνης σοφίας A¹ (et NT Sin^{pc} C) 18 γὰρ om. Pap 20 δώσει Pap et LXX, Orig. 6.2; Comm in Io. 1.8 : ἔδωκε A Φ (e Symmacho) 23-24 ὁ φθόγγος τῶν ἀποστόλων ἰησοῦ Φ : ὁ φθόγγος αὐτῶν LXX 25 λόγου Pat A³ : λόγοι A¹ BCD ἰ ἐπαγγελλομένου B^{ac} CD 26 ἐπιδείκνυνται A^{ac} Pat ἰ τῷ² : τὸ Pat B^{pc}

του ἀγωνίζεσθαι περὶ τῆς ἀληθείας·" ἰδιάκενοι δέ τινες εἰσί, καὶ ἐπαγγέλλονται πιστεύειν τῷ θεῷ διὰ τοῦ Ἰησοῦ, οἱ μὴ [ὑπὸ] δύναμιν θεῖαν ἔχοντες (καὶ) προσάγεσθαι δοκοῦντες τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ.]

Εἰ καὶ ἀνωτέρω δ' ἐμνήσθην εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ ὑπὸ τοῦ σωτῆρος
 5 εἰρημένου, οὐδὲν ἦττον καὶ νῦν αὐτῷ κατὰ καιρὸν χρῆσομαι, παριστάς
 καὶ τὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν περὶ τῆς τοῦ εὐαγγελίου κηρύξεως πρόγνωσιν
 θεϊότατα δηλουμένην, καὶ τὴν τοῦ λόγου ἰσχύν, χωρὶς διδασκάλων κρα-
 τοῦσαν τῶν πιστευόντων τῇ μετὰ δυνάμεως θείας πειθοῖ. Φησὶ δὴ ὁ Ἰη-
 10 σοῦς· "Ὁ μὲν θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι· δεήθητε οὖν τοῦ
 κυρίου τοῦ θερισμοῦ, ὥπως ἐκβάλλῃ ἐργάτας εἰς τὸν θερισμὸν αὐτοῦ."||

||Ἐπεὶ δὲ καὶ ἰ**ἐπιρρήτους** εἶπεν **ἀνθρώπους, τελώνας, καὶ**
ναύτας πονηροτάτους λέγων ὁ Κέλσος τοὺς ἀποστόλους Ἰησοῦ, καὶ
 περὶ τούτου φήσομεν ὅτι ἔοικεν, ἵνα μὲν ἐγκαλέσῃ τῷ λόγῳ, πιστεύειν
 ὅπου θέλει τοῖς γεγραμμένοις, ἵνα δὲ τὴν ἐμφαινομένην θεϊότητα ἐν τοῖς
 15 αὐτοῖς βιβλίοις ἀπαγγελλομένην μὴ παραδέξῃται, ἀπιστεῖν τοῖς
 εὐαγγελίοις· δέον τὸ φιλάληθες ἰδόντα τῶν γραψάντων ἐκ τῆς περὶ τῶν
 χειρόνων ἀναγραφῆς πιστεῦσαι καὶ περὶ τῶν θειοτέρων. Γέγραπται δὴ ἐν
 τῇ Βαρνάβᾳ ἡ καθολικῇ ἐπιστολῇ, ὅθεν ὁ Κέλσος λαβὼν τάχα εἶπεν εἶναι
 ἐπιρρήτους καὶ πονηροτάτους τοὺς ἀποστόλους, ὅτι "Ἐξελέξατο τοὺς
 20 ἰδίους ἀποστόλους" Ἰησοῦς, "ὄντας ὑπὲρ πᾶσαν ἀνομίαν ἀνομωτέρους."
 Καὶ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ δὲ τῷ κατὰ Λουκᾶν φησι πρὸς τὸν Ἰησοῦν ὁ Πέτρος·
 "'Ἐξελθε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἀνὴρ ἁμαρτωλὸς εἰμι, κύριε." Ἀλλὰ καὶ ὁ Παῦλος
 ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεόν φησι, καὶ αὐτὸς ὕστερον γενόμενος ἀπόστολος
 Ἰησοῦ, ὅτι "Πιστὸς ὁ λόγος", "ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον
 25 ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ."|| Οὐκ οἶδα δ' ὥπως ἐπελάθετο ἢ
 οὐκ ἐνόησεν περὶ Παύλου τι εἰπεῖν, τοῦ μετὰ τὸν Ἰησοῦν τὰς ἐν Χριστῷ
 πῆξαντος ἐκκλησίας. Εἰκὸς γὰρ ὅτι ἑώρα δεῖσθαι αὐτῷ ἀπολογίας τὸν
 περὶ Παύλου λόγον, πῶς διώξας τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ καὶ πικρῶς ἄγω-

63

33^v

4 ἀνωτέρω : cf. 1:43 s.f. 9–10 Mt 9:37–38 11–25 et p. 66.6–10 Φ 18.9, p. 105 11, 17–25 et p. 66.6–10 Pap p. 99.3–15 13 ἔοικεν δὲ ὁ Κέλσος – 17 περὶ τῶν θειοτέρων Φ 15.16, p. 83 19–20 Ep. Barnabae 5.9 22 Lc 5:8 24–25 1 Tim 1:15

2 ὑπὸ A Pap : om. Φ A³ Koetschau 3 καὶ addidi ἡ δοκοῦντες : ζητεῖ A¹ in mg 20 ἀνομίαν A Pap Φ : ἁμαρτίαν Barn. 21 ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν δὲ (om. δὲ CD) εὐαγγελίῳ Φ 23–24 γενόμενος ἀπόστολος Ἰησοῦ Pap : γεν-ἀπόστ- Ἰησοῦ γενόμενος A (γενόμενος¹ del. A¹) : ἀπόστ-γενόμενος Ἰησοῦ A² Φ 24 ὁ λόγος A Φ NT : ὁ θεός A¹ in mg et Pap 27 ἑώρα A² : ὥρα A

νισάμενος κατὰ τῶν πιστευόντων, ὥς καὶ εἰς θάνατον παραδιδόναι
 ἐθέλιν τοὺς Ἰησοῦ μαθητάς, ὕστερον ἐπὶ τοσοῦτον μετεβάλετο, ὥς "ἀπὸ
 Ἱερουσαλὴμ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ πεπληρωκέναι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ
 Χριστοῦ" καὶ "φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι", ὥστε "μὴ ἐπ' ἀλλότριον
 θεμέλιον οἰκοδομεῖν", ἀλλ' ὅπου μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐκηρύχθη τὸ ἐν Χριστῷ
 εὐαγγέλιον τοῦ θεοῦ. || Τί οὖν ἄτοπον βουλόμενον παραστήσαι τῷ γένει
 τῶν ἀνθρώπων τὸν Ἰησοῦν, ὀπηλίκην ἔχει ψυχῶν ἱατρικήν, τοὺς ἐπιρρή-
 τούς καὶ πονηροτάτους ἐπιλέξασθαι καὶ τούτους προαγαγεῖν ἐπὶ τοσοῦ-
 τον, ὥστ' αὐτοὺς παράδειγμα εἶναι ἥθους καθαρωτάτου τοῖς δι' αὐτῶν
 προσαγομένοις τῷ Χριστοῦ εὐαγγελίῳ; ||

10

64 || Εἰ δ' ἐπὶ τῷ προτέρῳ βίῳ ὀνειδίζειν μέλλοιμεν τοῖς μεταβαλοῦσιν,
 ὥρα καὶ Φαίδωνος ἡμᾶς κατηγορεῖν καί(τοι) φιλοσοφήσαντος, ἐπεὶ, ὥς ἡ
 ἱστορία φησὶν, ἀπὸ οἰκήματος στέγους αὐτὸν μετήγαγεν εἰς φιλόσοφον
 διατριβὴν ὁ Σωκράτης. Ἀλλὰ καὶ τὴν Πολέμωνος ἀσωτίαν, τοῦ δια-
 δεξαμένου Ξενοκράτην, ὀνειδίζομεν καὶ μετὰ φιλοσοφίαν· δέον κάκεῖ
 τοῦτ' αὐτῆς ἀποδέξασθαι, ὅτι δεδύνηται ὁ ἐν τοῖς πείσασσι λόγος ἀπὸ
 τηλικούτων μεταστῆσαι κακῶν τοὺς προκατελημμένους ἐν αὐτοῖς. Καὶ
 παρὰ μὲν Ἑλλήσιν εἰς τις Φαίδων (καὶ οὐκ οἶδα εἰ δεύτερος) καὶ εἰς
 Πολέμων μεταβαλόντες ἀπὸ ἀσώτου καὶ μοχθηροτάτου βίου ἐφιλο-
 σόφησαν, ἱπαρὰ δὲ τῷ Ἰησοῦ οὐ μόνοι τότε οἱ δώδεκα, ἀλλ' αἰ καὶ
 πολλαπλασίους, οἵτινες γενόμενοι σωφρόνων χορὸς λέγουσι περὶ τῶν
 προτέρων· "Ἦμεν γάρ ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, πλανώμενοι,
 δουλεύοντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ
 διάγοντες, στυγητοί, μισοῦντες ἀλλήλους· ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ
 φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ σωτῆρος ἡμῶν θεοῦ", "διὰ λουτροῦ παλιγγενε-

25

2-5 Rom 15:19-21. Cf. 7.21 11-18, 20-p. 67.9 et 14-15 Pap pp. 99.15-101.1 11-p. 67.17 Φ 18.10, pp. 106-107 12-15 cf. 3.67 12 Φαίδωνος; cf. Diog. Laert. 2.105 et al. 14 τὴν Πολέμωνος ἀσωτίαν : cf. Diog. Laert. 4.16 et al. 22-p. 67.1 Tit 3:3-6

9 αὐτῶν Φ A² s.3 : αὐτὸν A 11 μεταβαλοῦσιν A B Pap (ut vid.) : μεταβάλλουσιν Pat C D 12 καί(τοι) scripsi : καὶ A Pap Φ 13 οἰκήματος del. Koetschau, Hansen | στέγους αὐτὸν Pap B : τέγους αὐτὸν Pat C D : ἐτείου σαυτὸν A^{ac} | εἰς A Pap : ἐπὶ τὴν Φ | φιλόσοφον A Φ : φιλοσόφον Pap 14 ἀσωτίαν A Φ : ἀσωτείαν Pap et edd. 15 καὶ μετὰ φιλοσοφίαν Φ : φιλοσοφία A Pap 16 λόγος A¹ Pap Φ : λόγους A 18 Ἑλλήσιν Pap Pat B D : τοῖς Ἑλλήσιν A C 20 μόνοι A Pap : μόνον Φ | ἀλλ' αἰ A Pap : ἀλλὰ Φ

σίας καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς," τοιοῦδε γεγόναι-
μεν. "Ἐξαπέστειλε" γὰρ ὁ θεὸς "τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἰάσατο αὐτοὺς καὶ
ἐρρύσατο αὐτοὺς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν", ὡς ὁ ἐν ψαλμοῖς προφητεύ-
σας ἐδίδασκε.]

- 5 Καὶ ταῦτα δ' ἂν προσθίην τοῖς λελεγμένοις, ὅτι Ἰηροῦσιππος ἐν τῷ
περὶ παθῶν θεραπευτικῷ πειρᾶται ὑπὲρ τοῦ καταστεῖλαι τὰ ἐν ἀνθρώ-
ποις πάθη τῶν ψυχῶν, μὴ προσποιησάμενος ποῖόν τι τῆς ἀληθείας ἐστὶ
δόγμα, θεραπεύειν κατὰ τὰς διαφόρους αἱρέσεις τοὺς ἐν τοῖς πάθεσι
10 προκατειλημμένους, καὶ φησιν ὅτι, κἂν ἡδονὴ τέλος ᾖ, οὐτωσὶ θεραπευ-
τέον τὰ πάθη· κἂν τρία γένη τῶν ἀγαθῶν, οὐδὲν ἦττον κατὰ τὸν λόγον
τοῦτον τῶν | παθῶν οὕτως ἀπαλλακτέον τοὺς ἐνεχομένους αὐτοῖς. Οἱ δὲ
κατήγοροι τοῦ χριστιανισμοῦ οὐχ ὁρῶσιν ὅσων πάθη καὶ ὅσων χύσις
κακίας καταστέλλεται καὶ ὅσων ἄγρια ἦθη ἡμεροῦται προφάσει τοῦ
15 λόγου. Ὡς ἔδει αὐτοὺς αὐχοῦντας τὸ κοινωνικὸν ἰχάριτας ὁμολογεῖν,
καινῇ μεθόδῳ πολλῶν κακῶν μεταστήσαντι τοὺς ἀνθρώπους, καὶ μαρτυ-
ρεῖν γε αὐτῷ εἰ καὶ μὴ ἀλήθειαν, ἀλλὰ τὸ λυσιτελεῖς τῷ τῶν ἀνθρώπων
γένει. ||

34^Γ

- || Ἐπεὶ δὲ μὴ προπετεῖς εἶναι διδάσκων τοὺς μαθητὰς ὁ Ἰησοῦς ἔλε-
γεν αὐτοῖς τό· "Ἐὰν διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, φεύγετε εἰς τὴν
20 ἑτέραν· κἂν ἐν τῇ ἑτέρᾳ διώκωσι, πάλιν φεύγετε εἰς τὴν ἄλλην", καὶ
διδάσκων παράδειγμα αὐτοῖς ἐγένετο εὐσταθοῦς βίου, οἰκονομοῦντος μὴ
εἰκῇ μηδ' ἀκαίρως καὶ ἀλόγως ὁμόσε χωρεῖν τοῖς κινδύνοις· τοῦτο πάλιν
κακουργῶν ὁ Κέλσος διαβάλλει, καὶ φησι πρὸς τὸν Ἰησοῦν ὁ παρ' αὐτῷ

65

2-3 Ps 106:20. Cf. 2.31; 3.63; 5.11 5 Χρύσιππος - 11 αὐτοῖς: cf. 8.51;
S.V.F. III Nr. 474 18-p. 68.1 Φ 18.11, p. 107 18-22, p. 68.1-17 Pap p.
101.1-17 19-20 Mt 10:23

1 πνεύματος A Pap Φ : τοῦ πνεύματος A¹ : πνεύματος ἁγίου NT | οὗ
A¹ Φ (praeter B δ) NT : om. A Pap | post ἐφ' ἡμᾶς addunt πλουσίως A¹ B² (ex
NT) 2 ἀπέστειλεν LXX 4 ἐδίδασκε A Φ : ἔδειξεν Pap 5 λελεγμένοις Φ :
λεγομένοις A 7 προσποιησάμενος A² : -μενον A | τι A Pap : τὸ Φ 8
ἐν Φ : καὶ A Pap : del. A² 9-10 τὰ πάθη θεραπευτέον Φ 11 τοῦτον A² s.3
Pat CD : τούτων A B 12 τοῦ om. Φ 14 ὥς ἔδει αὐτοὺς : δέον αὐτοὺς Pap |
αὐτοὺς αὐχοῦντας τὸ κοινωνικὸν scripsi : αὐχοῦντας αὐτοὺς τὸ κοινωνικὸν A :
αὐτοὺς ἐντυχόντας τῷ κοινωνικῷ Φ 18 εἶναι A¹ ut vid. et Bouhéreau : om. A
Pap Φ 19 ἐὰν : ὅταν NT 20 ἑτέραν A¹ Pap Pat B : ἄλλην A CD |
κἂν - εἰς τὴν ἄλλην A¹ in mg, Pap Pat B (et Orig. Exhort. 34, NT DLΘ) : om. A
CD (et Orig. Comm. in Io. 28.23; Comm. in Mt. 10.23; NT. Cf. Scherer, pp. 47-48)

Ἰουδαίος ὅτι **μετὰ τῶν μαθητῶν τῇδε κάκεισε ἀποδιδράσκεις.** ἢ ἢ Ὅμοιον δὲ ἢ πεποιήται κατὰ Ἰησοῦ καὶ τῶν μαθητῶν **διαβολῇ** φήσομεν εἶναι καὶ τὸ περὶ Ἀριστοτέλους ἱστοροῦμενον· οὗτος γὰρ ἰδὼν συγκροτεῖσθαι μέλλον κατ' αὐτοῦ δικαστήριον ὡς κατὰ ἀσεβοῦς διὰ **τινα δόγματα** τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ, ἃ ἐνόμισαν εἶναι ἀσεβῇ Ἀθηναῖοι, ἀναχωρήσας ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἐν Χαλκίδι τὰς διατριβὰς ἐποιήσατο, ἀπολογησάμενος τοῖς γνωρίμοις καὶ λέγων· "Ἀπίωμεν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν, ἵνα μὴ πρόφασιν δώμεν Ἀθηναίοις τοῦ δεύτερον ἄγος ἀναλαβεῖν, παραπλήσιον τῷ κατὰ Σωκράτους, καὶ ἵνα μὴ δεύτερον εἰς φιλοσοφίαν ἀσεβήσωσι." ἢ

Φησὶ δὲ τὸν Ἰησοῦν **μετὰ τῶν μαθητῶν αἰσχροῦς καὶ γλίσχρωσι τὰς τροφὰς συλλέγοντα περιεληλυθέναι.** Πόθεν λαβὼν, ἀπαγγελλέτω, τὸ αἰσχρὸν καὶ τὸ γλίσχρον τῆς συλλογῆς· ἔν γὰρ τοῖς εὐαγγελίοις "γυναικῆς τινες", "τεθεραπευμέναι" ἀπὸ τῶν "ἀσθενειῶν" αὐτῶν, ἔν αἷς ἦν καὶ "Σουσάννα", παρεῖχον τοῖς μαθηταῖς "ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐταῖς" τροφάς. Τίς δὲ τῶν φιλοσοφούντων καὶ ἀνακειμένων ὠφελεία γνωρίμων οὐκ ἀπ' αὐτῶν ἐλάμβανε τὰ πρὸς τὰς χρείας; ἢ Ἐκεῖνοι μὲν τοῦτο καθηκόντως ἐποιοῦν καὶ καλῶς, ἐπὰν δ' οἱ Ἰησοῦ μαθηταὶ πράττωσιν αὐτό, κατηγοροῦνται ὑπὸ Κέλσου ὡς αἰσχροῦς καὶ γλίσχρους συλλέγοντες τὰς τροφάς;

66

Ἐπὶ δὲ τούτοις ἐξῆς ὁ Ἰουδαῖος πρὸς τὸν Ἰησοῦν παρὰ τῷ Κέλσῳ λέγει· ἢ **τί δὲ καὶ σε νήπιον ἔτι ἐχρῆν εἰς Αἴγυπτον ἐκκομίζεσθαι, μὴ ἀποσφαγῆς;** Θεὸν γὰρ οὐκ εἰκὸς ἦν περὶ θανάτου δεδιέναι. ἢ ἢ **Ἄλλ' ἄγγελος μὲν ἦκεν ἐξ οὐρανοῦ, κελεύων σοι καὶ τοῖς σοῖς οἰκείοις φεύγειν, μὴ ἐγκαταλειφθέντες ἀποθάνητε.** Φυλάσσειν δὲ σε αὐτόθι ὁ δύο ἤδη διὰ σὲ πεπομφὼς ἀγγέλου, ὁ μέγας θεὸς τὸν ἴδιον υἱόν, οὐκ ἐδύνατο; Οἶται δ' ἡμᾶς ἐν τούτοις ὁ Κέλσος (φάναι οὐ μόνον) μὴ ἰθεῖόν τι εἶναι ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι καὶ ψυχῇ κατὰ τὸν Ἰησοῦν, ἢ ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ (οὐ) τοιοῦτον γεγενῆσθαι ὅποιον Ὀμήρου μῦθοι εἰσάγουσι. Παίζων γοῦν τὸ

2-10 Φ 18.14, pp. 108-109 7-10 cf. Ael. V.H. 3.36 14-16 Lc 8: 2-3
22-24, p. 69.3-10 et 20-p. 70.8 Φ 18.12-13, pp. 107-108 22-24, 28-29, p.
69.3-7 et 18-19 Pap pp. 101.17-102.4

1 καὶ πρὸς τὸ μετὰ τῶν μαθητῶν τῇδε κάκεισε ἀποδιδράσκει Pap 2 τοῦ ἰησοῦ Φ 2-3 διαβολῇ φήσομεν εἶναι κατ' αὐτοὺς καὶ τὸ Pap 2 διαβολῇ Pat 7 λέγων : εἰπὼν P 22 καὶ σε A : σε καὶ Φ 23 μὴ A Pat : ἵνα μὴ BCD 28 ἡμᾶς A : del. M Hoeschel alii | post ἡμᾶς addunt νομίζεῖν A⁴ in mg et Bouhéreau | φάναι οὐ μόνον addidi 29 οὐ add. H.O. Schroeder, agn. Andresen (p. 13), Borret

ἐπὶ τῷ σταυρῷ προχυθὲν αἷμα τοῦ Ἰησοῦ φησιν ὅτι οὐκ ἦν
ἰχώρ, οἶός περ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσιν.

- 11 Ἡμεῖς δ' αὐτῷ πιστεύοντες Ἰησοῦ ἱπερὶ μὲν τῆς ἐν αὐτῷ θειότητος
 λέγοντι· 12 "Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή", 13 καὶ εἴ τι τούτοις
 5 παραπλήσιον, ἱπερὶ δὲ τοῦ ὅτι ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι ἦν, 14 ταῦτα φάσκον-
 τι· 15 "Νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν
 λελάληκα", σύνθετόν τι χρῆμά φαμεν αὐτὸν γεγονέναι. 16 Καὶ ἐχρῆν τὸν
 10 προνοούμενον τῆς ὥς ἀνθρώπου ἑαυτοῦ εἰς τὸν βίον ἐπιδημίας μὴ ἀκαί-
 ρως ὁμόσε χωρεῖν τῷ ἕως θανάτου κινδύνῳ. Οὕτως δὲ ἔδει αὐτὸν καὶ ὑπὸ
 15 τῶν ἀνατρεφόντων ἄγεσθαι, ὑπὸ θεοῦ ἀγγέλου οἰκονομουμένων, 16 ἱπρό-
 τερον μὲν λέγοντος τοῦ χρηματίζοντος· "Ἰωσήφ υἱὸς Δαυὶδ, μὴ φοβηθῇς
 παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ πνεύ-
 ματος ἁγίου ἐστί", δεύτερον δέ· "Ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν
 20 μητέρα αὐτοῦ, καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἵσθι ἐκεῖ ἕως ἂν εἴπω σοι·
 15 μέλλει γὰρ Ἡρώδης ζητεῖν τὸ παιδίον τοῦ ἀπολέσαι αὐτό." Ἐν τούτοις
 δ' οὐδὲ πάννυ παραδόξον μοι φαίνεται τὸ ἀναγεγραμμένον. "Ὅναρ γὰρ τῷ
 Ἰωσήφ καθ' ἐκ(ά)τερον τόπον τῆς γραφῆς λέγεται ἀγγελος ταῦτ' εἰρηκέ-
 ναι· 17 τὸ δὲ ὄναρ δηλοῦσθαί τισι τάδε ποιεῖν καὶ ἄλλοις πλείοσι συμβαί-
 νει, εἴτ' ἀγγέλου εἶθ' οὐτινοσοῦν φαντασιοῦντος τὴν ψυχὴν. 18
 20 ἼΤί οὖν ἄτοπον τὸν ἄπαξ ἐνανθρωπήσαντα καὶ κατ' ἀνθρωπίνην
 ἀγωγὴν οἰκονομεῖσθαι πρὸς τὸ ἐκκλίνειν κινδύνους, οὐ τῷ ἄλλως ἀδύνα-
 τον εἶναι τὸ τοιοῦτον γενέσθαι, ἀλλὰ τῷ δεῖν τὸ ἐγχωροῦν ὁδῶ καὶ τάξει
 25 περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ Ἰησοῦ ὥκονομησθαι; Καὶ βέλτιόν γε ἦν ὑπεκστή-
 ναι τὸ παιδίον Ἰησοῦν τὴν Ἡρώδου ἐπιβουλὴν καὶ ἀποδημῆσαι μετὰ τῶν
 20 τρεφόντων αὐτὸ "εἰς Αἴγυπτον" "ἕως τῆς τελευτῆς" τοῦ ἐπιβουλεύοντος, ἢ
 25 τὴν περὶ τοῦ Ἰησοῦ πρόνοιαν κωλύειν τὸ ἐφ' ἡμῖν Ἡρώδου ἀναιρεῖν τὸ
 παιδίον θέλοντος, ἢ τὴν λεγομένην παρὰ τοῖς ποιηταῖς "Αἶδος κυνέην" ἢ
 τι παραπλήσιον ποιεῖν εἶναι περὶ τὸν Ἰησοῦν, ἢ πατάξαι (ἀορασίᾳ) ὁμοί-

34^v

2 *Iliad.* 5.340. Cf. 2.36 4 *Io* 14:6. Cf. 2.9, 25 et 64; 6.66; 7.16; 8.12 et 20
 6-7 *Io* 8:40. Cf. 2.25; 7.16 11-13 *Mt* 1:20 13-15 *Mt* 2:13 27 *Iliad.*
 5.845 28 *Gen* 19:11. Cf. 2.67

3 ἐν αὐτῷ **A Φ** : ἑαυτοῦ *Pap* 6 δὲ om. **Pat CD** | ζητεῖτέ με **A Φ NT** :
 με ζητεῖτε *Pap* | ὃς τὴν *Pap P Φ NT* : ὃς τ' **A** : ὅστις τὴν **A**¹ 8 εἰς add. **A**¹
 13-14 καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ add. **A**¹ 17 ἐκάτερον *Bouhéreau* : ἕτερον **A**
 18 τὸ δὲ ὄναρ **A**² : τὸ δὲ τὸ ὄναρ **A Pap** | τάδε (ἢ τάδε) *Koetschau*² 20
 ἄτοπον **A** : ἄτοπον ἦν **Φ** 21 οὐ τῷ **A**^{2 s. 3} **Φ** : οὕτως **A** | δυνατὸν **Φ** 22 τὸ
 τοιοῦτον **Φ** : τοιοῦτον **A** | μὴ γενέσθαι (*servato v. 21 δυνατὸν*) **C D** 23
 οἰκονομεῖσθαι **P Φ** 24 τῆς Ἡρώδου ἐπιβουλῆς *Guiet, Robinson* 25 αὐτὸν **B**
C D 28 ἀορασίᾳ addidi e *LXX*

ως τοῖς ἐν Σοδόμοις τοὺς ἤκοντας ἐπὶ τὴν ἀναίρεσιν αὐτοῦ. Τὸ γὰρ πάνυ παράδοξον τῆς ἐπ' αὐτὸν βοθηείας καὶ ἐπὶ πλέον ἐμφανὲς οὐκ ἦν χρήσιμον τῷ βούλεσθαι αὐτὸν διδάξαι ὡς ἄνθρωπον μαρτυρούμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἔχειν τι θεϊότερον ἐν τῷ βλεπομένῳ ἀνθρώπῳ· ὅπερ ἦν ὁ κυρίως υἱὸς θεοῦ, θεὸς λόγος, "θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία," ὁ καλούμενος Χριστός. 5 Οὐ καιρὸς δὲ νῦν τὰ περὶ τοῦ συνθέτου, καὶ ἐξ ὧν συνέκειται ὁ ἐνανθρωπήσας Ἰησοῦς, διηγῆσασθαι, οὔσης τινὸς καί, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, οἰκείας ζητήσεως τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸν τόπον. ||

67

Μετὰ ταῦτά φησιν ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος ὡς φιλομαθὴς τις "Ἑλλήν καὶ τὰ Ἑλλήνων πεπαιδευμένος ὅτι τοῖ μὲν παλαιοὶ μῦθοι 10 Περσεὶ καὶ Ἀμφίονι καὶ Αἰακῷ καὶ Μίνωϊ θεῖαν σπορὰν νεύμαντες (οὐδ' αὐτοῖς ἐπιστεύσαμεν) ὁμῶς ἐπέδειξαν αὐτῶν ἔργα μεγάλα καὶ θαυμαστά ἀληθῶς τε ὑπὲρ ἄνθρωπον, ἵνα μὴ ἀπίθανοι δοκῶσι· σὺ δὲ δῆ, τί καλὸν ἢ θαυμάσιον ἔργῳ ἢ λόγῳ πεποίηκας; Ἡμῖν οὐδὲν ἐπέδειξω, καίτοι προκαλου- 15 μένων ἐν τῷ ἱερῷ σε παρασχέσθαι τι ἐναργὲς γνῶρισμα, ὡς εἶης ὁ τοῦ θεοῦ παῖς. Πρὸς τοῦτο δὲ λεκτέον ὅτι δεικνύτωσαν ἡμῖν "Ἕλληνες τῶν κατειλεγμένων τινὸς βιωφελὲς (καὶ) λαμπρὸν καὶ παρα- 20 τεῖναν ἐπὶ τὰς ὕστερον γενεὰς καὶ τηλικούτον ἔργον, ὡς ἐμποιεῖν πιθανότητα τῷ περὶ αὐτῶν μύθῳ, λέγοντι ἀπὸ θείας αὐτοὺς γεγονέναι σπορᾶς. Ἀλλὰ γὰρ οὐδὲν δεῖξουσιν (ὁ) οὐ δὴ μακρῷ ἔλαττον περὶ οὗς ἀνέγραψεν ἄνδρας ὧν παρέστησεν ὁ Ἰησοῦς. Ἐὰν ἄρα μὴ ἐπὶ μύθους ἀνάγωσιν ἡμᾶς "Ἕλληνες καὶ τὰς παρ' αὐτοῖς ἱστορίας, θέλοντες ἡμᾶς μὲν ἐκείνοις ἀλόγως πιστεύειν, τούτοις δὲ καὶ μετὰ πολλὴν ἐνάργειαν 25 ἀπιστεῖν· αὐτοὶ φαμεν οὖν ὅτι τοῦ Ἰησοῦ τὸ ἔργον ἢ πᾶσα ἔχει ἀνθρώπων οἰκουμένη, ἢ παροικουσιν αἱ τοῦ θεοῦ διὰ Ἰησοῦ ἐκκλησίαι τῶν μεταβαλόντων ἀπὸ μυρίων ὄσων κακῶν. Καὶ ἔτι γε τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ ἐκστάσεις μὲν διανοίας ἀνθρώπων ἀφίστησι καὶ δαίμονας, ἥδη δὲ καὶ νόσους, ἐμποιεῖ δὲ θαυμασίαν τινὰ πράοτητα καὶ καταστολὴν τοῦ ἥθους καὶ φιλάνθρωπίαν καὶ χρηστότητα καὶ ἡμερότητα ἐν τοῖς μὴ διὰ τὰ 30 βιωτικὰ ἢ τινὰς χρεῖας ἀνθρωπικὰς ὑποκριναμένοις, ἀλλὰ παραδεξαμένοις γνησίως τὸν περὶ θεοῦ καὶ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐσομένης κρίσεως λόγον.

5 1 Cor 1:24 10-12 Pap p. 102. 4-5 15-17 Io 10:23-24

2 πλεῖον Φ 5 θεοῦ δύναμις Φ : καὶ δύναμις A | ὁ om. Φ 6 τοῦ add. A¹ | ὁ Φ : om. A : ante v. 7 ἰησοῦς habet A² 8 εἰς : κατὰ B C D 9 τῷ add. A¹ 12 αὐτῶν Delarue : ἐαυτῶν A 18 καὶ¹ add. Koetschau² 21 (ὁ) οὐ δὴ scripsi : οὐδὲ A | μακρῷ ἔλαττον M^{Pc} : μικρῷ ἐλάττω A 25 αὐτοὶ φαμεν A^{2 s. 3} : φαμεν A

Ἰ' Ἐξῆς δὲ τούτοις ὁ Κέλσος ὑπιδόμενος τὰ ἐπιδειχθησόμενα ὑπὸ τοῦ
 Ἰησοῦ γεγεννημένα μεγάλα, περὶ ὧν ὀλίγα ἀπὸ πολλῶν εἰρήκαμεν, προσ-
 ποιεῖται συγχωρεῖν ἀληθῆ εἶναι ὅσα περὶ θεραπειῶν ἢ ἀναστάσεως
 ἢ περὶ ἄρτων ὀλίγων θρεψάντων πολλοὺς ἀναγέγραπται, ἀφ'
 5 ὧν λείψανα πολλὰ καταλέλειπται, ἢ ὅσα ἄλλα οἶεται τερα-
 τευσαμένους τοὺς μαθητὰς ἱστορηκέναι, καὶ ἐπιφέρει αὐτοῖς·
 Φέρε πιστεύσωμεν εἶναί σοι ταῦτ' εἰργασμένα. Καὶ εὐθέως
 κοινοποιεῖ αὐτὰ πρὸς τὰ ἔργα τῶν γοήτων, ὡς ὑπισχνουμένων
 θαυμασιώτερα, καὶ πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν μαθόντων ἀπὸ Αἰγυπτίων
 10 ἐπιτελούμενα, ἐν μέσαις ἀγοραῖς ὀλίγων ὀβολῶν ἀποδιδόμε-
 νων τὰ σεμνὰ μαθήματα καὶ δαίμονας ἀπὸ ἀνθρώπων ἐξε-
 λαυνόντων [καὶ νόσους ἀποφυσώντων] καὶ ψυχὰς ἡρώων
 ἀνακαλούντων δεῖπνά τε πολυτελῆ καὶ τραπέζας καὶ πέμματα
 καὶ ὅσα τὰ οὐκ ὄντα δεικνύντων καὶ ὡς ζῶα κινούντων οὐκ
 15 ἀληθῶς ὄντα ζῶα, ἀλλὰ μέχρι φαντασίας φαινόμενα τοιαῦτα,
 καὶ φησιν· Ἰ' Ἀρ' ἐπεὶ ταῦτα ποιοῦσιν ἐκεῖνοι, δεήσει ἡμᾶς
 αὐτοὺς ἡγεῖσθαι υἱοὺς εἶναι θεοῦ; Ἡ λεκτέον αὐτὰ ἐπιτηδεύ-
 ματα εἶναι ἀνθρώπων πονηρῶν καὶ κακοδαιμόνων;

Ἰ' Ὁρᾷς οὖν ὡς διὰ τούτων οἶονεῖ παραδέχεται μαγείαν εἶναι, οὐκ
 20 οἶδα εἰ ὁ αὐτὸς ὧν τῷ γράψαντι κατὰ μαγείας βιβλία πλείονα· πλὴν ὡς
 χρησίμον αὐτῷ εἰς τὰ προκείμενα τοῖς ἀπὸ μαγείας ὁμοιοῖ τὰ περὶ Ἰησοῦ
 ἱστορούμενα. Καὶ ἦν ἂν ὅμοια, εἰ μέχρι ἀποδείξεως ὁμοίως τοῖς μαγα-
 νέουσιν ἔφθανεν δείξας· νυνὶ δὲ ἰοῦδαιεῖς μὲν τῶν γοήτων δι' ὧν ποιεῖ ἐπὶ
 τὴν τῶν ἡθῶν ἐπανόρθωσιν καλεῖ τοὺς θεασαμένους, οὐδὲ φόβῳ θεοῦ
 25 παιδαγωγεῖ τοὺς καταπλαγέντας τὰ θεάματα, οὐδὲ πειράται πείθειν
 οὕτω ζῆν τοὺς ἰδόντας, ὡς δικαιοθρησκόμενοι ὑπὸ θεοῦ. Καὶ οὐδὲν τού-
 των ποιοῦσι γόητες, ἐπειδὴ οὐ δύνανται ἢ μὴδὲ βούλονται μὴδὲ θέλουσι
 πραγματεύεσθαι τὰ περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων διορθώσεως, ἅτε καὶ αὐτοὶ
 πλήρεις ὄντες αἰσχίστων καὶ ἐπιρρητοτάτων ἀμαρτημάτων· ὁ δὲ δι' ὧν
 30 ἐποίει παραδόξων ἐπὶ τὴν τῶν ἡθῶν ἐπανόρθωσιν τοὺς θεωροῦντας τὰ
 γινόμενα καλῶν, πῶς οὐκ εἰκὸς ὅτι παρῆχεν ἑαυτὸν οὐ μόνον τοῖς γνησί-
 οῖς αὐτοῦ μαθηταῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς λοιποῖς παράδειγμα ἀρίστου βίου;
 Ἰ' ἵνα καὶ οἱ μαθηταὶ προτραπῶσιν ἐπὶ τὸ διδάσκειν κατὰ τὸ τοῦ θεοῦ
 βούλημα τοὺς ἀνθρώπους, καὶ οἱ λοιποὶ πλείον(ες), διδαχθέντες ἀπὸ τοῦ

9–11 cf. 3.50 12 et 19–25 *Pap* p. 102.6–11

5 τερατευσαμένους PM : —σομένους A : —ομένους V 9 ἀπὸ A^{2 s.3} :
 ὑπὸ A 10 ἀποδιδόμενων Wendland : ἀποδομένων A 15 φαινόμενα A :
 βλεπόμενα A¹ in mg 19 οὖν *Pap* : om. A 20 ὁ A¹ *Pap* : om. A 21
 αὐτῷ post τὰ προκείμενα *Pap* | ἰησοῦν *Pap* 28 πραγματεύεσθαι M 34
 πλείονες scriptis : πλέον A : οὐ πλέον A³

λόγου ἢ καὶ τοῦ ἡθους καὶ τῶν παραδόξων ὡς χρὴ βιοῦν, πάντα πράττωσι κατ' ἀναφορὰν τοῦ ἀρέσκειν τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ. Εἰ δὲ τοιοῦτος ἦν ὁ τοῦ Ἰησοῦ βίος, πῶς εὐλόγως ἂν τις αὐτὸν τῇ προαιρέσει τῶν γοήτων παραβά-
λοι καὶ μὴ κατ' ἐπαγγελίαν τοῦ (θεοῦ) θεὸν εἶναι πιστεύοι ἐν ἀνθρωπίνῳ
φανέντα σώματι ἐπ' εὐεργεσίᾳ τοῦ γένους ἡμῶν;

5

- 69 Μετὰ ταῦτα φύρων τὸν λόγον καὶ τὰ ὑπὸ αἰρέσεώς τινος λεγόμενα ὡς κοινὰ Χριστιανῶν (καὶ) ἐγκλήματα πᾶσι τοῖς ἀπὸ τοῦ θεοῦ προσάγων λόγου φησὶν ὅτι **θεοῦ οὐκ ἂν εἴη τοιοῦτον σῶμα οἶον τὸ σόν**. Ἀλλ' ἡμεῖς πρὸς ταῦτα σῶμα αὐτὸν λέγομεν ἀνειληφέναι ὡς ἀπὸ θηλείας τῷ
βίῳ ἐπιδημήσαντα ἀνθρώπινον καὶ θανάτου ἀνθρωπίνου δεκτικόν. Διὸ 10
πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτὸν φαμεν καὶ μέγαν ἀγωνιστὴν γεγενῆσθαι, διὰ τὸ
ἀνθρώπινον σῶμα "πεπειρασμένον" μὲν ὁμοίως πᾶσιν ἀνθρώποις "κατὰ
πάντα," οὐκέτι δ' ὡς ἄνθρωποι μεθ' ἁμαρτίας, ἀλλὰ πάντῃ "χωρὶς
ἁμαρτίας". Τρανῶς γὰρ ἡμῖν φαίνεται "ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ
εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ"· καὶ "μὴ γνόντα" αὐτὸν "ἁμαρτίαν" 15
ὡς καθαρὸν παρέδωκεν ὑπὲρ πάντων τῶν ἡμαρτηκότων ὁ θεός. Εἴτα ὁ
Κέλσος φησὶν ὅτι **οὐκ ἂν εἴη θεοῦ σῶμα τὸ οὕτω σπαρέν, ὡς σύ, ὦ
Ἰησοῦ, ἐσπάρης**. Πλὴν ὑπείδετο ὅτι εἰ, ὡς γέγραπται, γεγέννητο, δύνα-
ταί πως εἶναι τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ θεϊότερον παρὰ τοὺς πολλοὺς καὶ κατὰ
τι ἰσημιονόμενον θεοῦ σῶμα. Ἀλλὰ γὰρ ἀπιστεῖ τοῖς ἀναγραφείοις περὶ 20
τῆς ἐξ ἁγίου πνεύματος συλλήψεως αὐτοῦ καὶ πιστεύει αὐτὸν ὑπὸ τινος
Πανθήρα φθείραντος τὴν παρθένον ἐσπάρθαι· διόπερ εἶπεν ὅτι οὐκ ἂν εἴη
θεοῦ σῶμα οὕτω σπαρέν, ὡς σύ ἐσπάρης. Ἀλλὰ γὰρ περὶ τούτων ἐν τοῖς
ἀνωτέρω πλείονα εἰρήκαμεν.

35^v

20

12–14 Heb 4:15 14–15 Is 53:9; 1 Petri 2:22 15 2 Cor 5:21 23–24 cf.
1.32

4 θεοῦ add. Guiet 7 καὶ addidi 13 ἄνθρωποι A : ἄνθρωπον A¹ in mg
13–14 ἀλλὰ πάντῃ χωρὶς ἁμαρτίας add. A¹ in mg 14 ἁμαρτίαν A et NT :
ἀνομίαν LXX 19 τοὺς πολλοὺς Guiet : τοῖς πολλοῖς A 21 καὶ πιστεύει –
22 ἐσπάρθαι A P M : erasum in A : om. V

Λέγει δ' ὅτι οὐδὲ τοιαῦτα σιτεῖται σῶμα θεοῦ, ὥς ἔχων αὐτὸν
 παραστήσαι ἀπὸ τῶν εὐαγγελικῶν γραμμάτων σιτούμενον καὶ ποῖα
 σιτούμενον. Ἀλλ' ἔστω, λεγέτω αὐτὸν βεβρωκέναι μετὰ τῶν μαθητῶν τὸ
 πάσχα, οὐ μόνον εἰπόντα τό· "Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα τοῦτο τὸ πάσχα
 5 φαγεῖν μεθ' ὑμῶν", ἀλλὰ καὶ βεβρωκότα, λεγέτω δ' αὐτὸν καὶ διψήσαντα
 παρὰ τῇ πηγῇ τοῦ Ἰακώβ πεπωκέναι· τί τοῦτο πρὸς τὰ περὶ τοῦ σώματος
 αὐτοῦ ὑφ' ἡμῶν λεγόμενα; Σαφῶς δὲ φαίνεται ἰχθύος μετὰ τὴν ἀνά-
 στασιν βεβρωκώς· κατὰ γὰρ ἡμᾶς σῶμα ἀνείληφεν, ὥς γενόμενος "ἐκ
 10 γυναικός". Ἀλλ' οὐδὲ σῶμα, φησί, θεοῦ χρῆται τοιαύτῃ φωνῇ,
 οὐδὲ τοιᾶδε πειθοῖ. Καὶ ταῦτα δ' εὐτελεῖ καὶ σφόδρα εὐκαταφρόνητα
 λελέξεται γὰρ πρὸς αὐτὸν ὅτι χρῆται ὁ πεπιστευμένος παρ' Ἑλλησιν
 εἶναι θεὸς ὁ Πύθιος καὶ ὁ Διδυμεὺς τοιᾶδε φωνῇ τῇ τῆς Πυθίας ἢ τῆς ἐν
 Μιλήτῳ γενομένης προφητίδος· καὶ οὐ διὰ τοῦτο ἐγκαλεῖται παρ'
 15 Ἑλλησιν ὡς οὐ θεὸς ὁ Πύθιος ἢ ὁ Διδυμεὺς ἢ τις ἄλλος τοιοῦτος ἐνὶ τόπῳ
 ἐγκαθιδρυμένος Ἑλληνικὸς θεός. Πολλῶ δὲ τούτου βέλτιον ἦν χρήσα-
 θαι τὸν θεὸν φωνῇ ἐμποιούσῃ διὰ τὸ μετὰ δυνάμεως ἀπαγγέλλεσθαι
 ἄφατόν τινα πειθῶ τοῖς ἀκούουσιν.

Εἰτά φησι λοιδορούμενος τῷ Ἰησοῦ ὁ [διὰ] τὴν ἀσέβειαν καὶ [τὰ
 μοχθηρὰ δόγματα,] ἵν' οὕτως εἴπω, [θεομισῆς] ὅτι ταῦτα θεομισοῦς ἦν
 20 τινος καὶ μοχθηροῦ γόητος. [Καίτοι γε, ἐὰν κυρίως ἐξετάζηται τὰ
 ὀνόματα καὶ τὰ πράγματα, ἀδύνατον ἔσται ἄνθρωπος θεομισῆς, ἐπεὶ "'Ο
 θεὸς ἀγαπᾷ τὰ ὄντα πάντα καὶ οὐδὲν βδελύσσεται ὧν ἐποίησεν· οὐδὲ γὰρ
 μισῶν τι κατεσκεύασεν."] Εἰ δέ τινες λέξεις προφητικαὶ τὸ τοιοῦτο
 25 λέγουσι, καθολικῶ λόγῳ διηγήσεως τεύξονται τῷδε ὅτι ὡς περὶ ἀνθρωπο-
 παθοῦς λέξεσι χρῆται ἡ γραφὴ περὶ τοῦ θεοῦ. Τί δὲ δεῖ λέγειν ἀπολο-
 γούμενον πρὸς τὸν οἰόμενον ἐν οἷς ἐπαγγέλλεται πιστικαῖς λόγοις δεῖν
 χρῆσθαι δυσφημίαις καὶ λοιδορίαις ὡς περὶ μοχθηροῦ καὶ γόητος τοῦ
 Ἰησοῦ; Τοῦτο γὰρ οὐκ ἀποδεικνύντος, ἀλλ' ἰδιωτικὸν καὶ ἀφιλόσοφον
 30 πάθος πεπονθότος ἔργον ἐστὶ, δέον ἐκτιθέμενον τὸ πρᾶγμα εὐγνωμόνως
 αὐτὸ ἐξετάζειν καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν λέγειν πρὸς αὐτὸ τὰ ὑποπίπτοντα.

1 cf. 2.37; 7.13 4-5 Lc 22:15 5-6 Io 4:6-7 7-8 Io 21:13 8-9
 Gal 4:4 18-23 et p. 74.3-7 Pap p. 102.11-18 21-23 Sap 11:24. Cf. 4.28

18-19 διὰ τὰ μοχθηρὰ δόγματα ἰησοῦς θεομισῆς Pap 21 καὶ τὰ πράγματα
 add. A¹ 22-23 γὰρ (ἄν) μισῶν Bouhéreau e LXX 24 τῷδε ὅτι Koetschau :
 τῷ διατί A : τῷ διότι Hoeschel 30 αὐτὸ¹ PM : αὐτὰ A | αὐτὸ² M :
 αὐτὰ A

Ἀλλὰ γὰρ ἐν τούτοις καταπαύσαντος τὸν λόγον τοῦ παρὰ τῷ Κέλσῳ
 Ἰουδαίου πρὸς τὸν Ἰησοῦν, καὶ ἡμεῖς αὐτοῦ που καταπαύσομεν τὴν
 περιγραφὴν τοῦ πρώτου πρὸς αὐτὸν βιβλίου. Ἰ Θεοῦ δὲ διδόντος τὴν ἐξο-
 λοθρεύουσιν τοὺς ψευδεῖς λόγους ἀλήθειαν κατὰ τὴν φάσκουσιν εὐχὴν·
 "Ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ἐξολόθρευσον αὐτούς", ἀρξόμεθα ἐν τοῖς ἐξῆς δευτέ- 5
 ρας προσωποποιίας, ἐν ᾗ ὁ Ἰουδαῖος αὐτῷ πεποιήται λέγων πρὸς τοὺς
 πεισθέντας τῷ Ἰησοῦ τὰ μετὰ ταῦτα.]

5 Ps 53:7. Cf. 7.1

5 post ἐξῆς add. τῆς M² : om. A Pap subscriptio πρὸς τὸν ἐπιγεγραμμέ-
 νον κέλσου ἀληθῆ λόγον ὠριγένους τόμος α'. μετεβλήθη καὶ ἀντεβλήθη ἐξ
 ἀντιγράφων (-γράφου Pap) τῶν αὐτοῦ ὠριγένους βιβλίων A¹ Pap

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ ΚΕΛΣΟΥ ΑΛΗΘΗ ΛΟΓΟΝ ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

1 36^f

Ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῶν ὑπαγορευθέντων ἡμῖν πρὸς τὸν Κέλσου
ἐπιγραφέντα **ἀληθῆ λόγον** καταλήξαντες εἰς τὴν τοῦ Ἰουδαίου πρὸς
τὸν Ἰησοῦν προσωποποιίαν, ἀντάρκη περιγραφὴν εἰληφότι, τοῦτον συν-
τάσσειν προαιρούμεθα, ἀπολογούμενοι πρὸς τὰ φερόμενα ὑπ' αὐτοῦ
ἐγκλήματα κατὰ τῶν ἀπὸ τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων εἰς τὸν Ἰησοῦν πιστευ-
σάντων. Καὶ αὐτό γε τοῦτο πρῶτον ἐφίσταμεν, τί δὴ ποτε ἄπαξ κρίνας
προσωποποιεῖν ὁ Κέλσος οὐ προσωποποιεῖ Ἰουδαῖον πρὸς τοὺς ἀπὸ τῶν
ἐθνῶν πιστεύοντας λέγοντα, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀπὸ Ἰουδαίων. πιθανώτε-
ρος δ' ἂν καὶ ἔδοξεν ὁ λόγος εἶναι αὐτῷ πρὸς ἡμᾶς γραφόμενος. Ἀλλὰ μή
ποτε ἰὸ πάντ' ἐπαγγελλόμενος εἰδέναι τὸ ἀκόλουθον οὐκ εἶδε κατὰ τὸν
τόπον τῆς προσωποποιίας.

Τί οὖν καὶ λέγει πρὸς τοὺς ἀπὸ Ἰουδαίων πιστεύοντας, κατανοητέον.
Φησὶν αὐτοὺς καταλιπόντας τὸν πάτριον νόμον τῷ ἐψυχαγωγῆσθαι ὑπὸ
τοῦ Ἰησοῦ ἡπατῆσθαι πάνυ γελοίως καὶ ἀπηυτομοληκέναι εἰς ἄλλο
ὄνομα καὶ εἰς ἄλλον βίον, μὴδὲ τοῦτο κατανοήσας, ὅτι οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων
εἰς τὸν Ἰησοῦν πιστεύοντες οὐ καταλελοίπασι τὸν πάτριον νόμον. Βιοῦσι
γὰρ κατ' αὐτόν, ἐπώνυμοι τῆς κατὰ τὴν ἐκδοχὴν πτωχείας τοῦ νόμου
γεγεννημένοι. Ἐβίων τε γὰρ ὁ πτωχὸς παρὰ Ἰουδαίοις καλεῖται, καὶ
Ἐβιωναῖοι χρηματίζουσιν οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων τὸν Ἰησοῦν ὡς Χριστὸν
παραδεξάμενοι.

2-8, 10, 15-p.76.10 et pp. 76.15-77.4 *Pap* pp. 103.1-104.19 18-20
cf. 5.61

inscriptio B' A¹ 2 καταλήξαντες Koetschau (conl. 3.1) : καταλήξαντι A
: ὁ πρῶτος λόγος κατέληξεν *Pap* 4 ἀπολογούμενοι A : ὁ δεῦτερος οὗτος
ἀπολογία περιέχει *Pap* 7-8 ἔδει προσωποποιῆσαι τὸν ἰουδαῖον λέγοντα πρὸς
τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πιστεύσαντας, οὐ πρὸς τοὺς ἀπὸ ἰουδαίων *Pap* 8
πιθανώτερος scripsi : πιθανώτατος A 10 ἐπαγγελλόμενος *Pap* :
ἐπαγγελλόμενος A 15 μὴδὲ τοῦτο κατανοήσας A : οὐδὲ τοῦτο κατενόησεν ὁ
Κέλσος *Pap* 16 πιστεύσαντες *Pap*^{ac} 17 τοῦ νόμου πτωχείας conieci

Καὶ ὁ Πέτρος δὲ μέχρι πολλοῦ φαίνεται τὰ κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον Ἰουδαϊκὰ ἔθνη τετηρηκέναι, ὡς μηδέπω ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ μαθὼν ἀναβαίνειν ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸ γράμμα νόμου ἐπὶ τὸν κατὰ τὸ πνεῦμα· ὅπερ ἀπὸ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων μεμαθήκαμεν. "Τῇ" γὰρ "ἐπαύριον" τοῦ ἑωρᾶσθαι ἄγγελον θεοῦ τῷ Κορνηλίῳ, ὑποτιθέμενον αὐτῷ πέμψαι "εἰς Ἰόππην" ἐπὶ Σίμωνα τὸν καλούμενον Πέτρον, "ἀνέβη Πέτρος εἰς τὸ ὑπερῶν προσεύξασθαι περὶ ὥραν ἕκτην. Ἐγένετο δὲ πρόσπεινος καὶ ἠθέλε γεύσασθαι. Παρασκευαζόντων δ' αὐτῶν ἐγένετο ἔκστασις ἐπ' αὐτόν, καὶ θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν ἀνεωγμένον καὶ καταβαῖνον σκευὸς τι ὡς ὀθόνην μεγάλην, ἡ τέσσαρσιν ἀρχαῖς καθιέμενον ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν ᾗ ὑπῆρχε πάντα τὰ τετράποδα καὶ ἔρπετα τῆς γῆς καὶ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ ἐγένετο φωνὴ πρὸς αὐτόν· Ἀναστάς, Πέτρε, θύσον καὶ φάγε. Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε· Μηδαμῶς, κύριε, ὅτι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον. Καὶ φωνὴ ἐκ δευτέρου πρὸς αὐτόν· Ὁ θεὸς ἐκαθάρισε σὺ μὴ κοίνου." Ἦ Ὅρα γὰρ ἐν τούτοις τίνα τρόπον παρίσταται τὰ Ἰουδαϊκὰ ἔθνη περὶ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων ἔτι τηρῶν ὁ Πέτρος. Καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς δηλοῦται ὅτι ὀπτασίας ἐδεήθη, ἵνα κοινωνήσῃ τῶν λόγων τῆς πίστεως τῷ μὴ κατὰ σάρκα Ἰσραηλίτῃ Κορνηλίῳ καὶ τοῖς σὺν αὐτῷ, ὡς ἔτι Ἰουδαῖος καὶ κατὰ τὰς Ἰουδαίων παραδόσεις ζῶν, καταφρονῶν τῶν ἔξω τοῦ ἰουδαϊσμοῦ. Καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας δὲ ἐπιστολῇ Παῦλος ἐμφαίνει ὅτι Πέτρος ἔτι φοβούμενος τοὺς Ἰουδαίους, παυσάμενος τοῦ μετὰ τῶν ἐθνῶν συνεισθίειν, ἐλθόντος Ἰακώβου πρὸς αὐτόν "ἀφώριζεν ἑαυτὸν" ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, "φοβούμενος τοὺς ἐκ τῆς περιτομῆς"· καὶ τὸ αὐτὸ πεποιήκασιν αὐτῷ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι καὶ Βαρνάβας.

Καὶ ἀκόλουθόν γε ἦν μὴ ἰ ἀποστήναι τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐθνῶν τοὺς εἰς τὴν περιτομὴν ἀποσταλέντας, ὅτε "οἱ δοκοῦντες στῦλοι εἶναι δεξιὰς ἔδωκαν Παύλῳ καὶ Βαρνάβᾳ κοινωνίας", "αὐτοὶ εἰς τὴν περιτομὴν" ἀπιόντες, ἵν' ἐκεῖνοι τοῖς ἔθνεσι κηρύξωσι. Τί δὲ λέγω ὅτι οἱ κηρύσσοντες "εἰς τὴν περιτομὴν" ὑπέστελλον ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν καὶ ἀφώριζον; Ὅτε καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος "τοῖς Ἰουδαίοις Ἰουδαῖος" ἐγένετο, ἵνα Ἰουδαίους κερδήσῃ. Διό, ὡς καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων γέγραπται, καὶ προσφορὰν προσήνεγκεν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, ἵνα πείσῃ

3 cf. *Rom* 2:29 4-14 *Act* 10:9-15. Cf. 2.2; 5.49 20-23 *Gal* 2:12 26-27 *Gal* 2:9 30-31 1 *Cor* 9:20. Cf. 2.7 32-p.77.1 cf. *Act* 21:26

2 τοῦ *Pap* : om. A 6-7 εἰς τὸ ὑπερῶν A *Pap* : ἐπὶ τὸ δῶμα NT
16 ἔτι τηρῶν A : ἐπιτηρῶν *Pap* 17 κοινωνήσῃ A : -νήσαι *Pap*
19 (καὶ) καταφρονῶν Koetschau²

Ἰουδαίους περὶ τοῦ μὴ εἶναι ἀποστάτης νόμου. Ταῦτα δὲ πάντα εἰ
 ἠπίστατο ὁ Κέλσος, οὐκ ἂν ἐπροσωποποίησε τὸν Ἰουδαῖον λέγοντα πρὸς
 τοὺς ἀπὸ ἰουδαϊσμοῦ πιστεύοντας τό· **Τί παθόντες, ὦ πολῖται,**
κατελίπετε τὸν πάτριον νόμον, καὶ ὑπ' ἐκείνου πρὸς ὃν ἄρτι
5 διειλέγμεθα ψυχαγωγηθέντες πάνυ γελοίως ἐξηπατήθητε καὶ
ἀφ' ἡμῶν ἀπηυτομολήσατε εἰς ἄλλο ὄνομα καὶ εἰς ἄλλον
βίον;

Ἐπεὶ δ' ἅπαξ γεγόναμεν ἐν τῷ περὶ τοῦ Πέτρου λόγῳ καὶ τῶν δι-
 δαζάντων τοὺς ἐν τῇ περιτομῇ τὸν χριστιανισμόν, οὐκ ἄτοπον ἡγοῦμαι
 10 παραθέσθαι τοῦ Ἰησοῦ τινα φωνὴν ἀπὸ τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου
 καὶ τὴν διήγησιν αὐτῆς. ἸΓέγραπται δὴ αὐτὸν εἰρηκέναι· "Ἔτι πολλὰ ἔχω
 ὑμῖν λέγειν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι· ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ
 πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς τὴν ἀλήθειαν πᾶσαν· οὐ γὰρ
 15 λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει λαλήσει." Καὶ ζητοῦμεν ἐν τῷ
 τόπῳ, τίνα ἦν τὰ "πολλὰ" ἃ εἶχε μὲν "λέγειν" ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς
 ἑαυτοῦ, οὐκ ἐδύναντο δὲ αὐτὰ "βαστάζειν" τότε. Καί φημι· μή ποθ' ὡς
 Ἰουδαίοις καὶ συντραφεῖσι τῷ κατὰ τὸ γράμμα Μωϋσέως νόμῳ τοῖς
 ἀποστόλοις εἶχε μὲν "λέγειν" τίς ὁ ἀληθὴς νόμος, καὶ τίνων "ἐπουρανίων"
 20 "ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ" ἢ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις λατρεία ἐπετελεῖτο, καὶ
 τίνων "μελλόντων ἀγαθῶν" "σκιάν" περιεῖχεν ὁ περὶ βρώσεων καὶ πόσεων
 καὶ ἑορτῶν καὶ νουμηνιῶν καὶ σαββάτων νόμος. Καὶ "πολλὰ" ἦν ταῦθ' ἃ
 εἶχεν αὐτοῖς "λέγειν"· ὁρῶν δ' ὅτι πάνυ χαλεπὸν ἐστὶν ἀπὸ ψυχῆς ἀνα-
 τρέπειν σχεδὸν συγγεννηθέντα καὶ συντραφέντα δόγματα μέχρι τῆς τοῦ
 25 θείας, τὸ δὲ μετασκαλεῦν αὐτὰ ἐστὶν ἀσεβές, καὶ ἐν τῇ ὑπεροχῇ τῆς κατὰ
 Χριστόν, τουτέστι τὴν ἀλήθειαν, "γνώσεως" ἐλέγγχειν αὐτὰ "σκύβαλα" καὶ
 "ζημίαν", ὥστε πεισθῆναι τοὺς ἀκούοντας, ὑπερετίθετο εἰς ἐπιτηδει-
 ότερον καιρὸν τὸν μετὰ τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ.]

11-24, 27-28 et p. 78.12-23 Pap pp. 104.19-105.21 11-14 Io 16:12-13 18-
 19 Heb 8:5. Cf. 5.44 20 Heb 10:1. Cf. 4.31 20-21 Col 2:16 26-27 Phil 3:8

1 εἰ add. A¹ 2 ἠπίστατο A¹ : ἐ- A | ἐπροσωποποίησεν A¹ Pap :
 ἐπροσωποποίησατο A 2 ἐπροσωποποίησεν — 4 νόμον lapsu post p. 75.8 ἀπὸ
 ἰουδαίων scripsit Pap 3 κατελίπατε Pap 11 γέγραπται δὴ αὐτὸν εἰρηκέ-
 ναι A¹ in mg | δὴ om. Pap 12 ὑμῖν λέγειν Pap NT : λέγειν ὑμῖν A 20
 βρώσεων καὶ πόσεων A¹ Pap : βρώσεως καὶ πόσεως A 21 νουμηνιῶν Pap
 23 καὶ συντραφέντα δόγματα A¹ in mg

Καὶ γὰρ ἀληθῶς ἦν ἀκαίρως προσαγόμενον τὸ βοήθημα τοῖς μηδέπω
χωροῦσιν αὐτό, ἀνατρεπτικὸν τῆς περὶ τοῦ Ἰησοῦ ὑπολήψεως τυγχάνον,
ἣν ἤδη ἀνείληφσαν ὡς περὶ Χριστοῦ καὶ υἱοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος. Καὶ
πρόσχες εἰ μὴ νοῦν ἔχει οὐκ εὐκαταφρόνητον τὸ οὕτως ἀκοῦσαι τοῦ
"Ἔτι πολλὰ ἔχω ὑμῖν λέγειν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι". "πολλὰ" 5
γὰρ τὰ τῆς τοῦ νόμου κατὰ τὰ πνευματικὰ διηγήσεως καὶ σαφηνείας· καὶ
οὐκ ἐδύναντό πως "βαστάζειν" αὐτὰ οἱ μαθηταί, ἐν Ἰουδαίοις γεγεννη-
μένοι καὶ ἀνατεθραμμένοι τότε.

Οἶμαι δ' ὅτι καὶ ἐπεὶ τύπος μὲν ἦν ἐκεῖνα, ἀλήθεια δὲ ἃ ἐμελλε
διδάσκειν αὐτοὺς τὸ ἅγιον πνεῦμα, διὰ τοῦτο λέλεκται· "'Όταν ἔλθῃ 10
ἐκεῖνος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς τὴν ἀλήθειαν
πᾶσαν". ἰὼς εἰ ἔλεγεν· εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων, ὧν ἐν
τοῖς τύποις γενόμενοι ὤφεσθε τὴν ἀληθὴ λατρείαν λατρεύειν τῷ θεῷ. Καὶ
κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν γε τοῦ Ἰησοῦ ἦλθε "τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας" ἐπὶ 15
τὸν Πέτρον, λέγον πρὸς αὐτὸν περὶ τῶν τετραπόδων καὶ ἐρπετῶν τῆς γῆς
καὶ πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ· "'Αναστάς, Πέτρε, θύσον καὶ φάγε." Καὶ ἦλθε
πρὸς αὐτὸν ἔτι δεισιδαιμονοῦντα· φησὶ γὰρ καὶ πρὸς τὴν θείαν φωνήν·
"Μηδαμῶς, κύριε, ὅτι οὐδέποτε ἔφαγον πᾶν κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον." Καὶ
ἐδίδασκε τὸν περὶ βρωμάτων ἀληθῶν καὶ πνευματικῶν λόγον ἐν τῷ "'Α ὁ 20
θεὸς ἐκαθάρισε σὺ μὴ κοίνου." Καὶ ἐξῆς ἐκείνη τῇ ὁπτασίᾳ "τὸ πνεῦμα
τῆς ἀληθείας ὁδηγοῦν εἰς τὴν ἀλήθειαν πᾶσαν" τὸν Πέτρον τὰ πολλὰ
ἔλεγεν αὐτῷ, ἃ οὐκ ἐδύνατο "βαστάζειν" ὅτε κατὰ σάρκα αὐτῷ ἔτι ὁ
'Ιησοῦς συνῆν. Ἰ' Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἄλλος ἔσται καιρὸς πρὸς τὸ
διηγήσασθαι περὶ τῶν κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Μωϋσέως νόμου.

3 Νῦν δὲ πρόκειται ἐλέγξαι τὴν τοῦ Κέλσου ἀμαθίαν, παρ' ᾧ ὁ 25
'Ιουδαῖος λέγει τοῖς πολίταις καὶ Ἰσραηλίταις πιστεύσασι ἐπὶ τὸν
'Ιησοῦν τό· τί παθόντες κατελίπετε τὸν πάτριον νόμον; καὶ τὰ ἐξῆς. Πῶς
δὲ καταλελοίπασι τὸν πάτριον νόμον οἱ ἐπιτιμῶντες τοῖς μὴ ἀκούουσιν
αὐτοῦ καὶ λέγοντες· "Λέγετέ μοι, οἱ τὸν νόμον ἀναγινώσκοντες, τὸν νόμον
οὐκ ἀκούετε; Γέγραπται γὰρ ὅτι Ἀβραάμ δύο υἱοὺς ἔσχε", μέχρι τοῦ 30
"ἅτινά ἐστιν ἀλληγορούμενα" καὶ τῶν ἐξῆς. Καὶ πῶς καταλελοίπασι τὸν

3 Mt 16:16 10-12 Io 16:13 29-31 Gal 4:21-24

5 ἔτι om. M 7 ἡδύναντό A ἰ πως : πω ss. A² 14 γε Pap : om. A
18 καὶ¹ A : ἡ M 19 λόγον A¹ : λόγων A 26 τοῖς Ἰσραηλίταις M
29 οἱ τὸν νόμον ἀναγινώσκοντες : οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι NT
31 τῶν A V : τὰ P M

πάτριον νόμον οἱ αἰεὶ μεμνημένοι ἐν τοῖς λόγοις ἑαυτῶν τῶν πατρίων καὶ λέγοντες· "Ἡ καὶ ὁ νόμος ταῦτα οὐ λέγει; Ἐν γὰρ τῷ Μωϋσέως νόμῳ γέγραπται· Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ; Ἡ δι' ἡμᾶς πάντως λέγει; Δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη" καὶ τὰ ἐξῆς.

- 5 Καὶ ὡς συγκεχυμένως γε ταῦθ' ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος λέγει, δυνάμενος πιθανώτερον εἰπεῖν ὅτι τινὲς μὲν ὑμῶν καταλελοίπασιν τὰ ἔθνη προφάσει διηγήσεων καὶ ἀλληγοριῶν, τινὲς δὲ καὶ διηγούμενοι, ὡς ἐπαγγέλλεσθε, πνευματικῶς οὐδὲν ἦττον τὰ πάτρια τηρεῖτε, τινὲς δὲ οὐδὲ διηγούμενοι βούλεσθε καὶ τὸν Ἰησοῦν παραδέξασθαι ὡς προφητευθέντα
10 καὶ τὸν Μωϋσέως νόμον τηρῆσαι κατὰ τὰ πάτρια, ὡς ἐν τῇ λέξει ἔχοντες τὸν πάντα τοῦ πνεύματος νοῦν. Ἀλλὰ γὰρ πόθεν Κέλσῳ τὰ κατὰ τὸν τόπον τρανώσαι, (ὅς) καὶ αἰρέσεων μὲν ἀθέων καὶ τοῦ Ἰησοῦ πάντη ἀλλοτριῶν ἐν τοῖς ἐξῆς ἐμνημόνευσε καὶ ἄλλων καταλιπουσῶν τὸν δημιουργόν, οὐκ εἶδε δὲ καὶ Ἰσραηλίτας εἰς Ἰησοῦν πιστεύοντας καὶ οὐ
15 καταλιπόντας τὸν πάτριον νόμον; Οὐ γὰρ προέκειτο αὐτῷ φιλαλήθως ὅλα τὰ κατὰ τὸν τόπον ἐξετάσαι, ἵν' εἴ τι χρήσιμον εὐρίσκοι, παραδέξεται· ἀλλ' ὡς ἐχθρὸς καὶ ὅλος (ἐ)τοι(μος) ἀνατρέπειν ἅμα τῷ ἀκοῦσαι γενόμενος τὰ τοιαῦτα ἀνέγραψεν.

- Εἶτα λέγει ὁ παρ' αὐτῷ Ἰουδαῖος πρὸς τοὺς ἀπὸ τοῦ λαοῦ πιστεύσαν-
20 τας ὅτι **χθὲς καὶ πρώην καὶ ὀπηνίκα τοῦτον ἐκολάζομεν βουκολοῦντα ὑμᾶς, ἀπέστητε τοῦ πατρίου νόμου**, οὐδὲν ἀκριβὲς εἰδὼς ἐν οἷς ἔλεγεν, ὡς ἐδείξαμεν. Μετὰ δὲ ταῦτα δοκεῖ μοι δεινότητος ἔχεισθαι τὸ ἢ πῶς ἄρχεσθε μὲν ἀπὸ τῶν ἡμετέρων ἱερῶν, προϊόντες δὲ αὐτὰ ἀτιμάζετε, οὐκ ἔχοντες ἄλλην ἀρχὴν εἰπεῖν τοῦ δόγ-
25 ματος ἢ τὸν ἡμέτερον νόμον; Ἀληθῶς μὲν γὰρ Χριστιανοῖς ἢ εἰσαγωγή ἐστὶν ἀπὸ τῶν ἱερῶν Μωϋσέως καὶ τῶν προφητικῶν γραμμάτων· καὶ μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν ἢ ἐν τῇ διηγήσει καὶ σαφηνείᾳ αὐτῶν ἐστὶ τοῖς εἰσαγομένοις ἢ προκοπῇ, ζητοῦσι τὸ "κατὰ ἀποκάλυψιν μυστήριον, χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένον," (φανερῶθὲν δὲ νῦν) ἐν ταῖς προφητικαῖς
30 ἰφωναῖς καὶ τῇ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιφανείᾳ. Οὐχ, ὡς λέγε-

4

37^v

2-4 1 Cor 9:8-10; Deut 25:4. Cf. 4.49 27-p. 80.13 Pap pp. 106.11-107.3
28-29 Rom. 16:25-26. Cf. 3.61 30 2 Tim 1:10. Cf. 3.61

3 φιμώσεις LXX, φημώσεις A : κημώσεις NT 12 ὅς M² : om. A 13 καταλιπουσῶν A : -λειπουσῶν A¹ 15 καταλιπόντας A¹ : -λείποντας A 21 ἀκριβῶς M 29 χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένον A¹ in mg et Pap : om. A | post σεσιγημένον addunt μυστήριον Pap, A¹ in mg. (ut vid.) et V | φανερῶθὲν δὲ νῦν ex NT add. Delarue : om. A et Pap 30-p. 80.1 οὐχ ὡς λέγετε δὲ A Pap : οὐδέ, ὡς λέγεται Koetschau²

τε δέ, οἱ προϊόντες ἀτιμάζουσι τὰ ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένα, ἀλλὰ πλείονα τιμὴν αὐτοῖς περιτιθέασιν, ἀποδεικνύντες ὅσον ἔχει βάθος σοφῶν καὶ ἀπορρήτων λόγων ἐκεῖνα τὰ γράμματα τὰ ὑπὸ Ἰουδαίων οὐ τεθεωρημένα, τῶν ἐπιπολαιότερον καὶ μυθικώτερον αὐτοῖς ἐντυγχανόντων.

Τί δὲ ἄτοπον τὸ ἀρχὴν τοῦ ἡμετέρου δόγματος, τουτέστι τοῦ εὐαγγελίου, εἶναι τὸν νόμον; "Ἄτε καὶ αὐτοῦ τοῦ κυρίου ἰημάτων λέγοντος πρὸς τοὺς μὴ πιστεύοντας αὐτῷ· "Εἰ ἐπιστεύετε Μωϋσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν. Εἰ δὲ τοῖς ἐκείνου γράμμασιν οὐ πιστεύετε, πῶς τοῖς ἐμοῖς ῥήμασι πιστεύσετε;" Ἀλλὰ καὶ εἰς τῶν εὐαγγελιστῶν, ὁ Μάρκος, φησὶν· "Ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς γέγραπται ἐν Ἡσαΐα τῷ προφῆτῃ· Ἴδου ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου· ἔμπροσθέν σου", ἰδεικνὺς ὅτι ἡ τοῦ εὐαγγελίου ἀρχὴ τῶν Ἰουδαϊκῶν γραμμάτων ἤρτηται. Τί οὖν καθ' ἡμῶν λέγεται ὑπὸ τοῦ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαίου ἐν τῷ· **Εἴτε γὰρ προηγόρευσέ τις ὑμῖν ὅτι ἄρα ὁ τοῦ θεοῦ παῖς εἰς ἀνθρώπους ἀφίξεται, οὗτος ἡμέτερος ἦν ὁ προφήτης καὶ τοῦ ἡμετέρου θεοῦ·** ποῖον δὲ ἔγκλημα χριστιανισμῷ ἐστίν, εἰ ὁ βαπτίσας τὸν Ἰησοῦν Ἰωάννης Ἰουδαῖος ἦν; Οὐ γάρ, ἐπεὶ Ἰουδαῖος ἦν, συνάγεται ὅτι δεῖ πάντα τὸν πιστεύοντα, εἴτ' ἀπὸ τῶν ἐθνῶν προσέρχεται τῷ λόγῳ εἴτε ἀπὸ Ἰουδαίων, [δεῖν] κατὰ τὸ γράμμα τὸν Μωϋσέως τηρεῖν νόμον.

5 Μετὰ ταῦτα εἰ καὶ ταυτολογεῖ ὁ Κέλσος περὶ τοῦ Ἰησοῦ, δεύτερον ἤδη λέγων **πλημμελήσαντα αὐτὸν δεδωκέναι παρὰ Ἰουδαίοις δίκην**, ἀλλ' ἡμεῖς οὐκ ἐπαναληψόμεθα τὴν ἀπολογία, ἀρκούμενοι τῇ προειρημένῃ. Εἴτ' ἐπεὶ ὡς ἔωλα **τὰ περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν καὶ κρίσεως θεοῦ καὶ τιμῆς μὲν ἐπὶ τοὺς δικαίους, πυρὸς δ' ἐπὶ τοὺς ἀδίκους** εὐτελίζει ὁ παρ' αὐτῷ Ἰουδαῖος, **μηδὲν δὲ καινὸν ἐν**

7-9 Io 5:46-47 10-12 Mc 1:1-2; Mt 11:10; Lc 7:27 23-24 τῇ
προειρημένῃ : cf. ft. 1. 54-55

1 τῷ *Pap* : om. A 6 κυρίου A¹ in mg : ἰησοῦ A 7 πιστεύσαντας *Pap* 10 post εὐαγγελίου addit ἡμῶν A : exrunxit A², om. *Pap* PV 12 ἔμπροσθέν σου A Mt Lc : om. *Pap* et Mc 20 δεῖν A, del. M 21 ἰησοῦ Spencer : ἰῶ (i.e. ἰωάννου) A, def. Hansen (p. 466 s.)

τούτοις **διδάσκεσθαι** φάσκων **Χριστιανοὺς** οἶεται ἀνατρέπειν χριστιανισμόν· λεκτέον πρὸς αὐτὸν ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἡμῶν, ὁρῶν Ἰουδαίους μηδὲν ἄξιον τῶν ἐν τοῖς προφήταις μαθημάτων πράττοντας, ἐδίδαξε διὰ παραβολῆς ὅτι "ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ" "ἀρθήσεται" μὲν ἀπ' ἐκείνων "καὶ
 5 δοθήσεται" τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν. Διὸ καὶ ἔστιν ἀληθῶς ἰδεῖν πάντα μὲν τὰ Ἰουδαίων τῶν νῦν μύθους καὶ λήρους (οὐ γὰρ ἔχουσι τὸ φῶς τῆς γνώσεως τῶν γραφῶν), τὰ δὲ Χριστιανῶν ἀλήθειαν (εἶναι), ἐπᾶραι καὶ μετεωρίσαι ἀνθρώπου ψυχὴν καὶ νοῦν δυνάμενα καὶ πείθοντα ἔχειν τι "πολίτευμα" οὐχ ὅμοιον τοῖς κάτω Ἰουδαίοις κάτω που, ἀλλ' "ἐν οὐρανοῖς"· ὅπερ φαί-
 10 νεται παρὰ τοῖς τὸ μέγεθος τῶν ἐν τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις νοημάτων θεωροῦσι καὶ ἄλλοις παραστήσαι δυναμένοις.

"Ἐστω δὲ καὶ **πάντα τὰ κατὰ Ἰουδαίους ἔθη μέχρι καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς θυσιῶν πεποιηκέναι τὸν Ἰησοῦν**· τί τοῦτο συμβάλλεται πρὸς τὸ **μὴ δεῖν πιστεύειν αὐτῷ ὡς υἱῷ τοῦ θεοῦ**; "Ἐστιν οὖν
 15 υἱὸς τοῦ δόντος τὸν νόμον καὶ τοὺς προφῆτας θεοῦ ὁ Ἰησοῦς· καὶ τοῦτον ἡμεῖς οἱ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας οὐχ ὑπερβαίνομεν, ἀλλὰ καὶ ἀπεδράσαμεν μὲν τὰς Ἰουδαίων μυθολογίας, σωφρονιζόμεθα δὲ καὶ παιδευόμεθα τῇ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν μυστικῇ θεωρίᾳ. Καὶ γὰρ οἱ προφῆται, ὡς μὴ καταπαύοντες τὸν νοῦν τῶν λεγομένων ἐν τῇ προφανεῖ ἱστορίᾳ μηδ' ἐν τῇ
 20 κατὰ τὰς λέξεις καὶ τὸ γράμμα νομοθεσίᾳ, ὅπου μὲν φασιν ἱστορίας δῆθεν ἐκθησόμενοι τό· "'Ανοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου, ἢ φθέγξομαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς", ὅπου δὲ εὐχόμενοι περὶ τοῦ νόμου ὡς ἀσαφοὺς καὶ δεομένου θεοῦ, ἵνα νοηθῇ, λέγουσιν ἐν εὐχῇ· "'Αποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσιά σου ἐκ τοῦ νόμου σου."

6

38^f

4-5 Mt 21:43. Cf. 2.8 et 78; 4.3 et 42; 5.58 8-9 Phil 3:20. Cf. 8.5 15-16
 cf. 7.25 21-22 Ps 77:2. Cf. 4.49 23-24 Ps 118:18. Cf 4.50; 7.34

5 δοθήσεται A NT : δίδοται A¹ in mg 7 εἶναι addidi 8 τι : τινὰ A
 10 παρὰ A¹ : om. A, exp. A² 12 ἰουδαίους P M : ἰουδαίων A V

7 Δεικνύτωσαν δὲ ποῦ καὶ ἔμφασις λέξεως ἀπὸ **ἀλαζονείας** προ-
 φερομένης παρὰ τῷ Ἰησοῦ εὐρίσκεται. Πῶς γὰρ **ἀλαζῶν** ὁ λέγων·
 "Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσετε
 ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν"; "Ἡ πῶς ἀλαζῶν ὁ "δείπνου γινομένου"
 ἐκδυσάμενος, ἐπὶ τῶν μαθητῶν, ἰζωσάμενος δὲ "λέντιον" καὶ βαλὼν 5
 "ὔδωρ εἰς τὸν νιπτῆρα" καὶ νίπτων ἐκάστου "τοὺς πόδας" καὶ ἐπιτιμῶν
 τῷ μὴ θέλοντι παρέχειν αὐτοὺς καὶ λέγων· "Ἐὰν μὴ νίψω σε, οὐκ ἔχεις
 μέρος μετ' ἐμοῦ"; "Ἡ πῶς ἀλαζῶν ὁ φάσκων· ἰ "Κἀγὼ ἐγενόμην ἐν μέσῳ
 ὑμῶν, οὐχ ὥς ὁ ἀνακείμενος, ἀλλ' ὥς ἰὸ διακονῶν"; ἰ Ἐλεγχέτω δέ τις,
 τίνα ἐψεύσατο, καὶ παραστησάτω μεγάλα καὶ μικρὰ ψεύδη, ἵνα δείξῃ **τὰ** 10
μεγάλα ψευσάμενον τὸν Ἰησοῦν. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως ἰαυτὸν
 ἐλέγχει· ἰ ὅτι ὥς οὐκ ἔστι ψεῦσμα ψεύσματος μᾶλλον ψεῦσμα, οὕτως
 οὐδὲ μειζόνως· ὥς οὐδὲ ἀληθὲς ἀληθοῦς μᾶλλον ἀληθὲς ἢ μειζόνως
 ἀληθές. Τίνα δὲ καὶ **τὰ ἀνόσια** τοῦ Ἰησοῦ, ἀπαγγελλέτω καὶ μάλιστα 15
 ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος. "Ἡ ἀνόσιον μὲν τὸ ἀφιστάνειν σωματικῆς
 περιτομῆς καὶ σωματικοῦ σαββάτου καὶ σωματικῶν ἑορτῶν καὶ σωμα-
 τικῶν νουμηνιῶν καὶ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων, μετατιθέναι δὲ τὸν νοῦν
 ἐπὶ νόμον θεοῦ ἄξιον καὶ ἀληθὴ καὶ πνευματικὸν μετὰ τοῦ, (ὥς) τὸν
 πρεσβεύοντα "ὑπὲρ Χριστοῦ", εἰδέναι "τοῖς Ἰουδαίοις" Ἰουδαῖον γίνε-
 σθαι, "ἵνα Ἰουδαίους κερδήσῃ," καὶ "τοῖς ὑπὸ νόμον ὡς ὑπὸ νόμον", "ἵνα 20
 τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσῃ;"

8 Φησὶ δὲ πολλοὺς ἂν καὶ ἄλλους φανῆναι τοιοῦτους τοῖς **ἐξ-
 απατᾶσθαι θέλουσιν, ὅποῖος ἦν ὁ Ἰησοῦς**. Μὴ πολλοὺς οὖν, ἀλλὰ
 μηδ' ὀλίγους, ἀλλὰ καὶ ἓνα δεικνύτω ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος
 τοιοῦτον, ὅποῖος ἦν ὁ Ἰησοῦς, λόγον καὶ δόγματα μετὰ τῆς ἐν αὐτῷ δυνά- 25
 μεως βιωφελῇ ἐπεισάγοντα τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπιστρέφοντα
 ἀπὸ χύσεως ἀμαρτημάτων. Φησὶ δὲ **τοῦτο ἔγκλημα ἀπὸ τῶν εἰς τὸν**

3-4 Mt 11:29. Cf. 6.15 4-8 Io 13:2-8 5-9 et 11-14 Pap pp. 107.21-108.3
 8-9 Lc 22:27 11-14 cf. Diog. Laert. 7.120 15-17 cf. Col 2:16 18-19 2
 Cor 5:20. Cf. 8.1 et 6 19-21 1 Cor 9:20. Cf. 2.1

2 post γὰρ addit ἂν M 4 γενομένου P 8 ἐγενόμην A : ἐγενήθην Pap
 : εἰμι NT 12 μᾶλλον ψεῦσμα A : ὥς οὐ μάλ[λον ψεῦσμα] Pap 13-14 ἢ
 μειζόνως ἀληθὲς A¹ in mg et Pap : om. A 18 ὡς addidi

Χριστὸν πιστευόντων προσάγεσθαι Ἰουδαίοις, ἐπεὶ μὴ πε-
πιστεύκασιν ὥς εἰς θεὸν τὸν Ἰησοῦν· καὶ περὶ τούτου δὲ ἐν τοῖς
ἀνωτέρω προαπελογησάμεθα, δεικνύντες ἅμα, πῶς μὲν αὐτὸν θεὸν
νοοῦμεν, κατὰ τί δὲ ἄνθρωπον λέγομεν. Ἰ Πῶς δέ, φησίν, ἡμεῖς οἱ πᾶσιν
5 ἀνθρώποις δηλώσαντες ἤξειν ἀπὸ θεοῦ τὸν κολάσσοντα τοὺς
ἀδίκους ἐλθόντα ἠτιμάζομεν; Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπολογήσασθαι πάν-
νυ εὐήθες ὃν οὐ δοκεῖ μοι εἶναι εὐλογον. Ὡς εἰ καὶ ἄλλος τις ἔλεγε· πῶς ἂν
ἡμεῖς οἱ διδάξαντες σωφρονεῖν ἀκόλαστον ἄν τι ἐποιήσαμεν, ἢ περὶ
δικαιοσύνης πρεσβεύοντες ἡδικήσαμεν; Ὡς γὰρ ἐκεῖνα ἐν ἀνθρώποις
10 εὐρίσκεται, οὕτως φάσκοντας προφήταις πεπιστευκέναι, λέγουσι περὶ ἐπι-
δημήσοντος Χριστοῦ, ἠπιστηκέναι τῷ ἐληλυθότι κατὰ τὰ προφητευόμενα
ἀνθρώπινον ἦν.

Εἰ δὲ δεῖ προσθεῖναι καὶ ἄλλην αἰτίαν, φήσομεν ὅτι καὶ τοῦτ' αὐτὸ
προεῖπον οἱ προφῆται. Σαφῶς γοῦν Ἡσαΐας λέγει· "'Ακοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ
15 μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ
καρδία τοῦ λαοῦ τούτου" καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ λεγέτωσαν ἡμῖν, τί ἀκούουσι
[τοῖς Ἰουδαίοις] καὶ τί βλέπουσι τοῖς Ἰουδαίοις προφητεύεται μὴ
συνῆσειν τὰ λεγόμενα καὶ μὴ ὃν δεῖ τρόπον ὄψεσθαι τὸ ὄραθέν. Ἀλλὰ
μὴν δῆλον ὅτι ἰδόντες τὸν Ἰησοῦν οὐκ εἶδον ὅστις ἦν, καὶ ἀκούοντες
20 αὐτοῦ οὐ συνῆκαν ἐκ τῶν λεγομένων τὴν ἐν αὐτῷ θεϊότητα,
μεταβιβάζουσαν τὴν ἐπὶ Ἰουδαίους τοῦ θεοῦ ἐπισκοπὴν ἐπὶ τοὺς ἀπὸ τῶν
ἐθνῶν ἐπ' αὐτὸν πιστεύοντας. Ἔστιν οὖν ἰδεῖν μετὰ τὴν Ἰησοῦ ἐπιδημίαν
Ἰουδαίους καταλελειμμένους πάντα καὶ μηδὲν ἔχοντας τῶν πάλαι
νομιζομένων αὐτοῖς εἶναι σεμνῶν, ἀλλὰ καὶ μηδὲν σημεῖον τοῦ εἶναί τι-
25 να θεϊότητα παρ' αὐτοῖς. Οὐκ ἔτι γὰρ προφῆται οὐδὲ τεράστια, ὧν κἂν
ἴχνη ἐπὶ ποσὸν παρὰ Χριστιανοῖς εὐρίσκεται, καὶ τινὰ γε "μερίζονα"· καὶ
εἰ πιστοὶ ἔσμεν λέγοντες, καὶ ἡμεῖς ἐωράκαμεν. Λέγει δ' ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ
Ἰουδαῖος· Διὰ τί ἠτιμάζομεν ὃν προεκηρύσσομεν; Ἥ ἵνα πλέον
τῶν ἄλλων κολασθῶμεν; Καὶ πρὸς τοῦτο δ' ἔστιν εἰπεῖν ὅτι πλέον τῶν
30 ἄλλων Ἰουδαῖοι διὰ τὴν εἰς Ἰησοῦν ἀπιστίαν καὶ ὅσα ἄλλα αὐτῷ ἐνύ-
βρισαν οὐ μόνον κατὰ τὴν πεπιστευμένην κρίσιν πείσσονται, ἀλλὰ γὰρ καὶ

38^v

2-3 ἐν τοῖς ἀνωτέρω : cf. 1.67 et 69 4-12 *Pap* p. 108.3-10 14-16 Is 6:9-
10 21-22 cf. Mt 21:43 26 μερίζονα : cf. Io 14:12

10 φάσκοντας A^{2 s.3} : -οντες A *Pap* | προφήταις A : προφητικάς *Pap* |
ante λέγουσι addit σφίσι A¹, sed expunxit 17 τοῖς ἰουδαίοις¹ A, del. P Delarue
19 μὴν V^{pc} : μὴ A 25 ὧν add. A¹ 30 ἰησοῦν A : Χριστὸν edd.

ἤδη πεπόνθασι. Ποῖον γὰρ ἔθνος πεφυγάδευται ἀπὸ τῆς ἰδίας μητροπό-
λεως καὶ τοῦ οἰκείου τόπου τῇ πατρίῳ θρησκείᾳ ἢ μόνοι Ἰουδαῖοι; Τοῦτο
δὲ πεπόνθασιν ὡς ἀγεννέστατοι· <οἷ> εἰ καὶ πολλὰ ἥμαρτον, <ἔπαθον> δι'
οὐδὲν οὕτως ἐκείνων, ὡς διὰ τὰ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ ἡμῶν τετολμημένα.

9 Μετὰ ταῦτά φησιν ὁ Ἰουδαῖος· Πῶς δ' ἐμέλλομεν τοῦτον νομί- 5
ζειν θεόν, ὃς τὰ τε ἄλλα, ὥσπερ ἐπηκούετο, οὐδὲν ὧν ἐπηγ-
γέλλετο ἐπεδείκνυτο, καὶ ἐπειδὴ ἡμεῖς ἐλέγξαντες αὐτὸν καὶ
καταγνόντες ἡξιοῦμεν κολάζεσθαι, κρυπτόμενος μὲν καὶ δια-
διδράσκων ἐπονειδιστότατα ἐάλω, ὑπ' αὐτῶν δὲ ὧν ὠνόμαζε
μαθητῶν προῦδόθη; Καίτοι θεόν, φησίν, ὄντα οὔτε φεύγειν ἐν- 10
ῆν, οὔτε δεθέντα ἀπάγεσθαι, ἥκιστα δὲ ὑπὸ τῶν συνόντων
αὐτῷ καὶ παντὸς ἰδίᾳ κεκοινωνηκότων καὶ διδασκάλῳ χρωμέ-
νων <καὶ> σωτήρα νομιζόντων καὶ θεοῦ τοῦ μεγίστου παῖδα
καὶ ἄγγελον ἐγκαταλείπεσθαί τε καὶ ἐκδίδοσθαι.

Πρὸς ταῦτα δὲ φήσομεν ὅτι οὐδ' ἡμεῖς ὑπολαμβάνομεν τὸ βλεπό- 15
μενον τότε καὶ αἰσθητὸν τοῦ Ἰησοῦ σῶμα εἶναι θεόν. Καὶ τί λέγω τὸ
σῶμα; Ἄλλ' οὐδὲ τὴν ψυχὴν, περὶ ἧς λέλεκται τό· "Περίλυπός ἐστιν ἡ
ψυχὴ μου ἕως θανάτου." Ἄλλ' ὥσπερ κατὰ μὲν τὸν Ἰουδαίων λόγον ὁ
λέγων· "Ἐγὼ κύριος ὁ θεὸς πάσης σαρκὸς" καὶ τό· "'Εμπροσθέν μου οὐκ
ἐγένετο ἄλλος θεός, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔσται" ὁ θεὸς εἶναι πεπίστευται, 20
ὀργάνῳ τῇ ψυχῇ καὶ τῷ σώματι τοῦ προφήτου χρώμενος, κατὰ δὲ
"Ἑλληνας ἰὸ λέγων·

Οἶδα δ' ἐγὼ ψάμμου τ' ἀριθμὸν, καὶ μέτρα θαλάσσης,
καὶ κωφοῦ ἰξυνήμι, καὶ οὐ λαλέοντος ἀκούω

θεὸς νενόμισται διὰ τῆς Πυθίας λέγων καὶ ἀκουόμενος· οὕτω καθ' ἡμᾶς ὁ 25
λόγος θεὸς καὶ θεοῦ τῶν ὅλων υἱὸς ἔλεγεν ἐν τῷ Ἰησοῦ τό· "'Εγὼ εἰμι ἡ
ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ" καὶ τό· "'Εγὼ εἰμι ἡ θύρα" καὶ τό· "'Εγὼ
εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς", καὶ εἴ τι ἄλλο τούτοις
παραπλήσιον.

17-18 Mt 26:38; Mc 14:34 19 Jer 39:27 19-20 Is 43:10 22-24 Pap
p. 109.3-4 23-24 Herod. 1.47 26-29 Io 14:6; 10:7 et 6:51

3 οἷ addidi | ἔπαθον addidi 13 καὶ¹ add. M | νομιζόντων scripsi :
νομιζόμενον A (cf. p. 87.20) 18 τὸν A¹ : τῶν A : τὸν τῶν edd. 20 ὁ
θεὸς² A² : ὅθεν A 21-22 κατὰ δὲ Ἑλληνας ὁ λέγων A¹ in mg : om. A

Ἐγκαλοῦμεν οὖν Ἰουδαίοις τοῦτον μὴ νομίσασι θεόν, ὑπὸ τῶν
 προφητῶν πολλαχοῦ μεμαρτυρημένον ὡς μεγάλην ὄντα δύναμιν καὶ θεὸν
 μετὰ τὸν τῶν ὅλων θεὸν καὶ πατέρα. Τούτῳ γάρ φαμεν ἐν τῇ κατὰ Μωϋσέα
 κοσμοποιίᾳ προστάττοντα τὸν πατέρα εἰρηκέναι τό· "Γενηθήτω φῶς" καὶ
 5 "Γενηθήτω στερέωμα" καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα προσέταξεν ὁ θεὸς γενέσθαι, καὶ
 τούτῳ εἰρηκέναι τό· "Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν
 ἡμετέραν"· προσταχθέντα δὲ τὸν λόγον πεποιηκέναι πάντα ὅσα ὁ πατὴρ
 αὐτῷ ἐνετείλατο. Καὶ ταῦτα λέγομεν οὐκ αὐτοὶ ἐπιβάλλοντες, ἀλλὰ ταῖς
 10 παρὰ Ἰουδαίοις φερομέναις προφητείαις πιστεύοντες· ἐν αἷς λέγεται περὶ
 θεοῦ καὶ τῶν δημιουργημάτων αὐταῖς λέξεσι τὰ οὕτως ἔχοντα· "'Ὅτι
 αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν.'" Εἰ γὰρ
 ἐνετείλατο ὁ θεός, καὶ ἐκτίσθη τὰ δημιουργήματα, τίς ἂν κατὰ τὸ ἀρέσκον
 τῷ προφητικῷ πνεύματι εἴη ὁ τὴν τηλικαύτην τοῦ πατρὸς ἐντολὴν ἐκ-
 πληρῶσαι δυνηθεὶς ἢ ὁ, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, ἔμψυχος λόγος καὶ "ἀλήθεια"
 15 τυγχάνων;

"Ὅτι δὲ τὸν ἐν τῷ Ἰησοῦ λέγοντα τό· "'Εγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια
 καὶ ἡ ζωὴ" οὐδὲ τὰ εὐαγγέλια οἶδε περιγεγραμμένον τινὰ γεγνηέναι, ὡς
 οὐδαμοῦ ἔξω τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ τυγχάνοντα, δηλὸν
 20 μὲν καὶ ἀπὸ πολλῶν, καὶ ἐξ ὀλίγων δὲ ὧν παραθησόμεθα οὕτως ἐχόντων.
 Ὁ βαπτιστὴς Ἰωάννης προφητεύων ὅσον οὐδέπω ἐνστήσεσθαι τὸν υἱὸν
 τοῦ θεοῦ, οὐκ ἐν ἐκείνῳ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ τυγχάνοντα, ἀλλὰ γὰρ
 φθάνοντα πανταχοῦ, λέγει περὶ αὐτοῦ· "Μέσος ὑμῶν στήκει ὃν ὑμεῖς οὐκ
 οἴδατε, ὀπίσω μου ἐρχόμενος." Εἶπερ οὖν ἐνόει ἐκεῖ μόνον εἶναι τὸν υἱὸν
 τοῦ θεοῦ, ὅπου τὸ βλεπόμενον ἦν σῶμα Ἰησοῦ, πῶς ἔφασκεν ἂν τό·
 25 "Μέσος ὑμῶν στήκει ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε"; Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐπαί-
 ρων τὸ φρόνημα τῶν μαθητευόντων αὐτῷ εἰς τὸ μείζονα φρονεῖν περὶ υἱοῦ
 θεοῦ φησιν· "'Ὅπου δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς ἓ τοῦ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι
 ἐν μέσῳ αὐτῶν." Τοιαύτη δ' αὐτοῦ ἐστὶ καὶ ἡ πρὸς τοὺς μαθητὰς ἐπαγ-
 γελία λέγοντος· "Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς
 30 συντελείας τοῦ αἰῶνος."

39^f

4-7 Gen 1:3, 6 et 26 10-11 Ps 32:9; 148:5. Cf. 6.60 16-17 Io 14:6
 18 cf. 4.5; 5.12 22-23 Io 1:26-27. Cf. 5.12 27-28 Mt 18:20 29-30 Mt
 28:20. Cf. 5.12

3 μετὰ scripsi conl. 7.57 : κατὰ A 3 et 6 τούτῳ A² : τοῦτο A
 17 ὡς(ἂν) conieci 23 ὀπίσω A et 5.12 : ὁ ὀπίσω M NT I οὖν add. A³ :
 om. A 27 ἐκεῖ A NT et Orig. in Mt 14.4 : κἀγὼ ἐκεῖ Pap (p. 109.19) : κἀγὼ
 εἰμι Orig. in Io 32.30 29 ἐπαγγελία M : ἀπαγγελία A

Ταῦτα δὲ φαμεν οὐ χωρίζοντες τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ· ἐν γὰρ μάλιστα μετὰ τὴν οἰκονομίαν γεγένηται πρὸς τὸν λόγον τοῦ θεοῦ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα Ἰησοῦ. Εἰ γὰρ κατὰ τὴν Παύλου διδασκαλίαν λέγοντος· "Ὁ κολλώμενος τῷ κυρίῳ ἐν πνευμᾷ ἐστὶ" πᾶς ὁ νοήσας τί τὸ κολλᾶσθαι τῷ κυρίῳ καὶ κολληθεὶς αὐτῷ ἐν ἐστὶ πνεῦμα πρὸς τὸν κύριον, πῶς οὐ πολλῶ μᾶλλον θειοτέρως καὶ μειζόνως ἐν ἐστὶ τό ποτε σύνθετον πρὸς τὸν λόγον τοῦ θεοῦ; Οὗτος δὲ ἐπεδείξατο ἐν Ἰουδαίοις "θεοῦ δύναμις" ὧν δι' ὧν παραδόξων ἐποίησεν, τῶν τοιούτων ὑπονοηθέντων ὑπὸ μὲν Κέλσου γοητεία γεγονέναι, ὑπὸ δὲ τῶν τότε Ἰουδαίων, οὐκ οἶδ' ὅποθεν τὰ περὶ Βεελζεβοῦλ μεμαθηκότων, "ἐν Βεελζεβοῦλ, ἄρχοντι τῶν δαιμονίων," ἐκβάλλειν "τὰ δαιμόνια". Οὓς ἤλεγξεν ἀτοπώτατα λέγοντας ὁ σωτὴρ ἡμῶν ἐκεῖ τῷ μηδέπω τέλος ἔχειν τὴν τῆς κακίας βασιλείαν· ὅπερ ἔσται δῆλον τοῖς φρονίμως ἐντυγχάνουσι τῇ εὐαγγελικῇ γραφῇ, ἣν οὐ καιρὸς νῦν διηγῆσασθαι.

10

Τί δὲ καὶ ἐπηγγείλατο ὁ Ἰησοῦς καὶ οὐκ ἐποίησε, παραστησάτω καὶ ἀποδείξάτω ὁ Κέλσος. Ἀλλ' οὐ δυνήσεται, μάλιστα ἐπεὶ εἴτ' ἐκ παρακουσμάτων εἴτε καὶ ἐξ (ἀπ)αναγνωσμάτων εὐαγγελικῶν εἴτ' ἐκ διηγημάτων Ἰουδαϊκῶν οἶται φέρειν ἃ λέγει κατὰ τοῦ Ἰησοῦ ἢ καθ' ἡμῶν. Ἀλλ' ἐπεὶ πάλιν ὁ Ἰουδαῖός φησιν ὅτι καὶ ἐλέγξαντες αὐτὸν καὶ καταγνόντες ἡξιοῦμεν κολάζεσθαι, δεικνύτωσαν πῶς αὐτὸν ἤλεγξαν οἱ ζητοῦντες ψευδομαρτυρίας κατασκευάσαι αὐτῷ· εἰ μὴ ἄρα ὁ μέγας ἔλεγχος κατὰ τοῦ Ἰησοῦ ἦν ὃν εἶπον οἱ κατήγοροι, ὅτι "Οὗτος ἔφη· Δύναμαι καταλῦσαι τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ἀναστήσαι". ἐπεὶ αὐτὸς μὲν "ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ", ἐκείνοι δ' ὥντο, ὡς μὴ εἰδότες ἀκούειν κατὰ τὸ βούλημα τοῦ λέγοντος, ὅτι περὶ τοῦ λιθίνου αὐτῷ ναοῦ ὁ λόγος ἦν, τοῦ τετιμημένου παρὰ Ἰουδαίοις μᾶλλον ἢ ὡς ἐχρῆν τιμᾶσθαι τὸν ὡς ἀληθῶς ναὸν θεοῦ τοῦ λόγου καὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀληθείας. Λεγέτω δὲ τις πῶς ἐπονεδιστότατα κρυπτόμενος διεδίδρασκεν ὁ Ἰησοῦς· τὸ γὰρ ὀνειδους ἄξιόν τις παραστησάτω.

4 1 Cor 6:17. Cf. 6.47 8 1 Cor 1:18 et 24 10-11 Mt 12:24; Mc 3:22. Cf. 2.38; 8.26 20-21 cf. Mt 26:59 22-24 Mt 26:61; Io 2:20 24 Io 2:21. Cf. 3.32; 8.19

7 δὴ A¹ : δὲ A 8 τῶν τοιούτων scripsi et transposui : τὸ τοιοῦτον post ὧν A 11 ἐκβάλλειν τὰ A^{2 s.3} : ἐκβάλλοντα A 17 (ἀπ)αναγνωσμάτων scripsi (cf. v. 25 μὴ εἰδότες ἀκούειν) : ἀναγνωσμάτων A 23 ἀναστήσαι : οἰκοδομῆσαι NT 27 ὡς² om. M | θεοῦ add. A¹

Ἄλλ' ἐπεὶ φησι καὶ ὅτι **ἐάλω**, εἵποισι' ἂν ὅτι, εἵπερ τὸ ἀλῶναι ἀκούσιόν ἐστιν, οὐχ ἐάλω ὁ Ἰησοῦς· ἑαυτὸν γὰρ ἐν ἐπιτηδείῳ καιρῷ εἰς χεῖρας ἀνθρώπων γενέσθαι οὐκ ἐκώλυσεν ὡς "ἀμνὸς τοῦ θεοῦ", ἵν' ἄρῃ "τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου".¹ "Εἰδὼς γοῦν πάντα τὰ ἐρχόμενα ἐπ' αὐτὸν
 5 ἐξήλθε καὶ λέγει αὐτοῖς· Τίνα ζητεῖτε; Οἱ δ' ἀπεκρίθησαν· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. Λέγει δὲ αὐτοῖς· Ἐγὼ εἰμι. Εἰστήκει δὲ καὶ Ἰούδας ὁ παραδιδούς αὐτὸν μετ' αὐτῶν. Ὡς οὖν εἶπεν αὐτοῖς· Ἐγὼ εἰμι, ἀπήλθον εἰς τὰ ὀπίσω καὶ ἔπεσον χαμαί. Πάλιν οὖν αὐτὸς ἐπηρώτησε· Τίνα ζητεῖτε; Οἱ δὲ εἶπον πάλιν· Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον. Ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ
 10 Ἰησοῦς· Εἶπον ὑμῖν ὅτι ἐγὼ εἰμι· εἰ οὖν ἐμὲ ζητεῖτε, ἴψετε τούτους ὑπάγειν." Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν βουλούμενον αὐτῷ βοηθῆσαι καὶ πατάξαντα "τὸν τοῦ ἀρχιερέως δοῦλον" καὶ ἀφελόντα "αὐτοῦ τὸ ὠτίον" εἶπεν·
 15 "Ἀπόστρεψον τὴν μάχαιράν σου εἰς τὸν τόπον αὐτῆς· πάντες γὰρ οἱ λαβόντες μάχαιραν ἐν μαχαίρᾳ ἀπολοῦνται. Ἡ δοκεῖ σοι ὅτι οὐ δύναμαι ἄρτι παρακαλέσαι τὸν πατέρα μου, καὶ παραστήσει μοι ὧδε πλείους ἢ δώδεκα λεγεῶνας ἀγγέλων; Πῶς οὖν πληρωθῶσιν αἱ γραφαὶ ὅτι οὕτως ἔδει γενέσθαι;"

39^v

Εἰ δὲ πλάσματα τῶν γραψάντων τὰ εὐαγγέλια οἶται τις εἶναι καὶ ταῦτα, πῶς οὐχὶ μᾶλλον πλάσματα μὲν ἐστὶ τὰ τῶν ἀπὸ ἔχθους καὶ μίσους
 20 τοῦ πρὸς αὐτὸν καὶ Χριστιανούς λεγόντων, ἀλήθεια δὲ <τὰ> τῶν τὸ γνήσιον τῆς πρὸς τὸν Ἰησοῦν διαθέσεως ἀποδειξαμένων ἐν τῷ πᾶν ὅ τι ποτ' οὖν ὑπομεμενηκέναι διὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ; Τοσαύτην γὰρ ὑπομονὴν καὶ ἔνστασιν μέχρι θανάτου ἀνειληφέναι τοὺς Ἰησοῦ μαθητὰς μετὰ διαθέσεως ἀναπλασσοῦσης περὶ τοῦ διδασκάλου τὰ μὴ ὄντα (ἀδύνατον).
 25 Καὶ πολὺ τοῖς εὐγνωμονοῦσι τὸ ἐναργές ἐστι περὶ τοῦ πεπεισθαι αὐτοὺς περὶ ὧν ἀνέγραψαν ἐκ τοῦ τηλικαῦτα καὶ τοσαῦτα διὰ τὸν πεπιστευμένον αὐτοῖς εἶναι υἱὸν θεοῦ ὑπομεμενηκέναι.

1-4 Pap p. 110.3-6 3-4 Io 1:29 4-11 Io 18:4-8 11-17 Mt 26:51-54

5 post ἀπεκρίθησαν addit αὐτῷ NT 8 αὐτὸς ἐπηρώτησε A : ἐπηρώτησεν αὐτοὺς NT 9 πάλιν A et NT D : om. NT 9-10 αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς A et NT D : ἰησοῦς NT 17 ἔδει A et NT C : δεῖ NT et P 18 τῶν add. A¹ | καὶ Wifstrand : κατὰ A : om. P Delarue 20 λεγόντων A² : λεγόμενα A | τὰ add. Bouhéreau 21 ἀποδειξαμένων Bouhéreau : ἀποδεξαμένων A 24 ἀδύνατον supplēvi e.g. : lacunam indicavit A⁴, qui addidit πῶς οἷόν τέ ἐστιν

11

Εἶτα ὅτι μὲν ὑφ' ὧν ὠνόμαζε μαθητῶν προῦδόθη, ἔμαθεν ὁ
 παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος ἀπὸ τῶν εὐαγγελίων, πολλοὺς εἰπὼν μαθητὰς
 τὸν ἕνα Ἰούδα, ἵνα δόξῃ αὕξιν τὴν κατηγορίαν· οὐκέτι δὲ πάντα τὰ
 περὶ τοῦ Ἰούδα ἀναγεγραμμένα περιειργάσατο, ὅτι μαχομέναις καὶ
 ἐναντίαίς κρίσεσι περιπεσὼν ὁ Ἰούδας περὶ τοῦ διδασκάλου οὐθ' ὅλη 5
 ψυχῇ γέγονε κατ' αὐτοῦ οὐδ' ὅλη ψυχῇ ἐτήρησε τὴν αἰδῶ πρὸς
 διδάσκαλον φοιτητοῦ. "Ὁ γὰρ παραδιδούς αὐτὸν ἔδωκε" τῷ ἐληλυθότι
 ἐπὶ τὸ συλλαβεῖν τὸν Ἰησοῦν "σημεῖον" ὅχλῳ "λέγων· "Ὁν ἂν φιλήσω,
 αὐτός ἐστι· κρατήσατε αὐτόν", σφῶζων τι τῆς πρὸς αὐτὸν αἰδοῦς· εἰ γὰρ
 μὴ ἔσφωζεν αὐτήν, κἂν μετὰ παρρησίας χωρὶς προσποιήσεως φιλήματος 10
 παρέδωκεν αὐτόν. Τοῦτο μὲν οὖν οὐ πάντας πείσει περὶ τῆς τοῦ Ἰούδα
 προαιρέσεως, ὅτι μετὰ τῆς φιλαργυρίας καὶ τῆς μοχθηρᾶς εἰς τὸ προ-
 δοῦναι τὸν διδάσκαλον προθέσεως εἶχέ τι ἀναμεμιγμένον ἐν τῇ ψυχῇ ἀπὸ
 τῶν Ἰησοῦ λόγων αὐτῷ ἐγγεγεννημένον, ἔμφασιν ἔχον λείμματος, ἵν'
 οὕτως ὀνομάσω, χρηστότητος; Γέγραπται γὰρ ὅτι "Ἰδὼν Ἰούδας ὁ 15
 παραδιδούς αὐτὸν ὅτι κατεκρίθη, μεταμεληθεὶς ἔστρεψε τὰ τριάκοντα
 ἀργύρια τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ πρεσβυτέροις λέγων· "Ἡμαρτον παραδοῦς
 αἷμα δίκαιον. Οἱ δὲ εἶπον· Τί πρὸς ἡμᾶς; Σὺ ὄψει. Καὶ ῥίψας τὰ ἀργύρια
 εἰς τὸν ναὸν ἀνεχώρησε, καὶ ἀπελθὼν ἀπήγγατο".

Εἰ δ' ὁ φιλάργυρος Ἰούδας καὶ κλέπτων τὰ εἰς λόγον τῶν πενήτων εἰς 20
 "τὸ γλωσσόκομον" βαλλόμενα "μεταμεληθεὶς ἔστρεψε τὰ τριάκοντα
 ἀργύρια τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ πρεσβυτέροις", δῆλον ὅτι δεδύνηταί τινα
 μεταμέλειαν ἐμποιῆσαι αὐτῷ τὰ Ἰησοῦ μαθήματα, οὐ πανταχῇ κατα-
 φρονηθέντα ὑπὸ τοῦ προδότου καὶ ἀποπτυσθέντα· ἀλλὰ καὶ τὸ "Ἡμαρ- 25
 τον παραδοῦς αἷμα δίκαιον" ἐξομολογουμένου ἦν τὸ ἡμαρτημένον. "Ὅρα
 δὲ ὅση διάπυρος καὶ σφοδρὰ γέγονεν αὐτῷ ἀπὸ μεταμελείας τῆς ἐπὶ τοῖς
 ἡμαρτημένοις λύπη, ὥς μὴδὲ τὸ ζῆν αὐτὸν ἔτι ὑπομεῖναι, ἀλλ' "εἰς τὸν
 ναὸν ῥίψαντα τὸ ἀργύριον ἀναχωρῆσαι καὶ ἀπελθεῖν καὶ ἀπάγξασθαι." 30
 ἢ Ἐαυτὸν γὰρ κατεδίκασε δεικνὺς ὅσον ἐδύνατο καὶ ἐν τῷ ἀμαρτωλῷ τῷ
 Ἰούδᾳ τῷ κλέπτῃ καὶ προδότῃ ἢ Ἰησοῦ διδασκαλίᾳ, ἢ οὐ δύνηθέντι πάν-
 τη καταφρονῆσαι ὧν ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ μεμάθηκεν. Ἡ τὰ μὲν ἐμφαίνοντα
 τὸ μὴ πάντῃ ἀποστατικὸν τοῦ Ἰούδα καὶ μετὰ τὰ τετολμημένα κατὰ τοῦ
 διδασκάλου πλάσματα ἐροῦσιν οἱ περὶ τὸν Κέλσον, μόνον δ' ἀληθὲς ὅτι
 εἰς τῶν μαθητῶν προέδωκεν αὐτόν, καὶ προσθήσουσι τῷ γεγραμμένῳ ὅτι

7-9 Mt 26:48. Cf. 2.64 15-19 Mt 27:3-5 21 Io 13:29 29-31 et p. 89.
 3-6 Pap p. 110.6-11

11 παρέδωκεν A : προέδωκεν A¹ in mg | οὐ del. Spencer, O. Staehlin
 (Philol. Wochenschrift, 1944, p. 124) sine signo interrogationis 12 μοχθηρᾶς A²
 : μοχθηρίας A 13 προθέσεως scripsi : προαιρέσεως A (cf. v. 11)

καὶ ὅλη ψυχῇ προέδωκεν αὐτόν; "Ὅπερ ἐστὶν ἀπίθανον, ἀπὸ τῶν αὐτῶν γραμμάτων πάντα ὡς ἐχθρόν ποιεῖν, καὶ τὸ πιστεύειν καὶ τὸ ἀπιστεῖν.

1 Εἰ δὲ δεῖ καὶ περὶ τοῦ Ἰούδα δυσωπητικόν τινα παραθέσθαι λόγον, φήσομεν ὅτι ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν ὅλος ὁ ἑκατοστὸς ὄγδοος ψαλμὸς
 5 τὴν περὶ τοῦ Ἰούδα περιέχει προφητείαν, οὗ ἡ ἀρχή· "'Ο θεός, τὴν αἴνεσίν μου μὴ παρασιωπήσης, ὅτι στόμα ἁμαρτωλοῦ καὶ στόμα δολίου ἐπ' ἐμέ ἠνοίχθη". Προφητεύεται δ' ἐν αὐτῷ καὶ ὅτι Ἰούδας τοῦ μὲν τῶν ἀποστόλων ἀπεχώρισεν ἑαυτὸν διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀριθμοῦ, εἰς δὲ τὸν τόπον αὐτοῦ ἕτερος ἐνεκρίθη· καὶ τοῦτο δηλοῦται ἐν τῷ "καὶ τὴν
 10 ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος." Ἀλλὰ γὰρ φέρε ὑπὸ τίνος τῶν μαθητῶν αὐτὸν προεδεδόσθαι χεῖρον ἢ Ἰούδας διατεθέντος καὶ ὡς περὶ ἐκχέαντος πάντας οὓς ἤκουσε παρὰ τοῦ Ἰησοῦ λόγους· τί τοῦτο πρὸς κατηγορίαν Ἰησοῦ ἢ χριστιανισμοῦ συμβάλλεται; Καὶ πῶς τοῦτο ψευδὴ τὸν λόγον ἀποδείκνυσιν; Ἀπελογησάμεθα δὲ περὶ τῶν ἐξῆς καὶ ἐν τοῖς πρὸ τούτων,
 15 δεικνύντες ὅτι οὐ **φεύγων ἐάλω** ὁ Ἰησοῦς, ἀλλ' ἐκὼν ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν ἑαυτόν. Ὡς ἀκόλουθόν ἐστιν ὅτι, εἰ καὶ **ἐδέθη**, ἐκὼν ἐδέθη, διδάσκων μὴ ἀκουσίως ἡμᾶς ὑπὲρ εὐσεβείας ταῦτα ἀναλαμβάνειν.

Παιδαριώδη δέ μοι δοκεῖ καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅτι **στρατηγὸς μὲν ἀγαθὸς καὶ πολλῶν μυριάδων ἡγησάμενος οὐδεπώποτε προϋδόθη, ἀλλ' οὐδὲ λῆσταιρχος**
 20 **πονηρὸς καὶ παμπονήρων ἄρχων, ὠφέλιμος τοῖς συνοῦσιν εἶναι δοκῶν· αὐτὸς δὲ προδοθεὶς ὑπὸ τῶν ὑπ' αὐτῷ οὔτε ὡς στρατηγὸς ἤρξεν ἀγαθός, οὔτ' ἀπατήσας τοὺς μαθητὰς κἂν τὴν ὡς πρὸς λῆσταιρχον, ἦν' οὕτως ὀνομάσω, εὖνοιαν ἐνεποίησε τοῖς ἀπατηθεῖσι.** Πολλὰς γὰρ ἂν τις εὔροι ἱστορίας περὶ στρατηγῶν προδοθέντων ὑπὸ τῶν οἰκείων καὶ λησταιρχῶν ἀλόντων διὰ τοὺς μὴ τηρήσαντας τὰς πρὸς αὐτοὺς συνθήκας. Ἀλλ' ἔστω μηδένα στρατηγῶν προεδεδόσθαι ἢ λησταιρχῶν· τί τοῦτο συμβάλλεται πρὸς τὸ κατὰ Ἰησοῦ (προθ)εῖναι τὸ ἓνα τῶν φοιτητῶν προδότην αὐτοῦ γεγονέναι;

30 Ἐπεὶ δὲ φιλοσοφίαν προβάλλεται ὁ Κέλσος, **ιπυθοίμεθ' ἂν αὐτοῦ ὅτι ἄρα Πλάτωνος ἦν κατηγορία τὸ μετὰ εἴκοσιν ἔτη τῆς παρ' αὐτῷ ἀκροά-**

12

5-7 *Ps* 108:1-2. Cf. 2.20 7-10 *Act* 1:15-26; *Ps* 108:8 14-16 cf. 2.10
 30-p. 90.3, 11-14 et 16-19 *Pap* pp. 110.19-111.1 31 μετὰ εἴκοσιν ἔτη : cf.
Diog. Laert. 5.9; *Dion. Halic. Ep. ad Ammaeum* 1.5

11 χεῖρον ἢ **A**² et *Pap* (p. 110.16) : χείρονος ἢ **A** | ἰούδας **M**¹ : ἰούδα **A**
M^{PC} 21 ὑπὸ add. **A**² : om. **A** 28 (προθ)εῖναι scripsi : εἶναι **A** | τὸ ἓνα
 — γεγονέναι **A**¹ in mg

σεως ἀποφοιτήσαντα τὸν Ἀριστοτέλη κατηγορηκέναι μὲν τοῦ περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς λόγου, Πλάτωνος δὲ "τερετίσματα" τὰς ιδέας ὠνομακέναι;] "Ἐτι δὲ προσαποροῦντες καὶ τοιαῦτα λέγοιμεν ἄν· ἄρα Πλάτων οὐκέτι δυνατὸς ἦν ἐν διαλεκτικῇ οὐδ' ἱκανὸς παραστήσαι τὰ νενοημένα, ἐπεὶ ἀπεφοίτησεν αὐτοῦ Ἀριστοτέλης, καὶ παρὰ τοῦτο ψευδῇ 5 τὰ Πλάτωνός ἐστι δόγματα; "Ἡ δύναται καὶ ἀληθοῦς ὄντος Πλάτωνος, ὡς ἂν λέγοιεν οἱ κατ' αὐτὸν φιλοσοφούντες, Ἀριστοτέλης πονηρὸς καὶ ἀχάριστος πρὸς τὸν διδάσκαλον γεγονέναι; Ἀλλὰ καὶ ὁ Χρύσιππος πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ φαίνεται καθαπτόμενος Κλεάνθους, καινοτομῶν παρὰ τὰ ἐκείνῳ δεδογμένα, γενομένῳ αὐτοῦ διδασκάλῳ ἔτι 10 νέου καὶ ἀρχαῖς ἔχοντος φιλοσοφίας. Καίτοι γε Ἀριστοτέλης μὲν εἴκοσιν ἔτεσι λέγεται πεφοιτηκέναι Πλάτωνι, οὐκ ὀλίγον δὲ χρόνον καὶ ὁ Χρύσιππος παρὰ τῷ Κλεάνθει πεποιεῖσθαι τὰς διατριβάς· ὁ δὲ Ἰούδας παρὰ τῷ Ἰησοῦ οὐδὲ τρία διέτριψεν ἔτη.] Ἀπὸ δὲ τῶν γεγραμμένων ἐν τοῖς βίοις τῶν φιλοσόφων πολλὰ ἄν τις εὖροι τοιαῦτα, ἐφ' οἷς ἐγκαλεῖ τῷ 15 Ἰησοῦ διὰ τὸν Ἰούδαν ὁ Κέλσος. ἸΟἱ δὲ Πυθαγόρειοι καὶ κενोटάφια ᾤκοδόμουν τοῖς μετὰ τὸ προτραπῆναι ἐπὶ φιλοσοφίαν παλινδρομήσασιν ἐπὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον· καὶ οὐ παρὰ τοῦτο ἀσθενῆς ἦν λόγῳ καὶ ἀποδείξει Πυθαγόρας καὶ οἱ ἄπ' αὐτοῦ.]

40^v

13 Μετὰ ταῦτά φησιν ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος ὅτι **πολλὰ ἔχων λέγειν περὶ τῶν κατὰ τὸν Ἰησοῦν γενομένων καὶ ἀληθῆ καὶ οὐ παραπλήσια τοῖς ὑπὸ τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ γραφεῖσιν ἑκὼν ἐκεῖνα παραλείπω**. Τίνα οὖν ἄρα ἀληθῆ καὶ οὐχ ὅποια ἐν τοῖς εὐαγγελίοις γέγραπται, ἃ παραλείπει ὁ παρὰ Κέλσῳ Ἰουδαῖος; "Ἡ δοκούσῃ δεινότητι ῥητορικῇ χρησάμενος προσποιεῖται μὲν ἔχειν (τι) λέγειν, 25 οὐδὲν δὲ εἶχεν ἔξωθεν τοῦ εὐαγγελίου φέρειν δυνάμενον πληῆξαι ὡς ἀληθὲς τὸν ἀκούοντα καὶ ὡς ἐναργῶς κατηγοροῦν Ἰησοῦ καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ;

Ἐγκαλεῖ δὲ τοῖς μαθηταῖς ὡς πλασασμένοις ὅτι πάντα τὰ **συμβάντα αὐτῷ ἐκεῖνος προήδει καὶ προειρήκει**. Καὶ τοῦτο δὲ 30 ἀληθὲς ὄν, κἂν μὴ Κέλσος βούληται, παραστήσομεν ἀπὸ πολλῶν καὶ ἄλ-

2 cf. Aristot. *Anal. post.* 1.22, 83 a 33; *supra*, 1.13 8-13 S.V.F. II Nr. 21 8-11 cf. Diog. Laert. 7.179 16-19 cf. 3.51; Iambl. *V. Pyth.* 75; Clem. *Strom.* 5.57.2-3

9 αὐτοῦ M : ἑατοῦ A 10 αὐτοῦ A² : αὐτῷ A 11 ἀριστοτέλης A :]τελει Pap 16 καὶ Pap : om. A | καινοτάφια A Pap 19 ἄπ' A : παρ' Pap 25 τι addidi

λων προφητικῶς ὑπὸ τοῦ σωτῆρος εἰρημένων, ἐν οἷς προεῖπε τὰ Χριστιανοῖς καὶ ἐν ταῖς ὕστερον γενόμενα γενεαῖς. ἸΚαὶ τίς γε οὐκ ἂν θαυμάσαι τὸ προειρημένον τό· "Καὶ ἐπὶ ἡγεμόνας δὲ καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ, εἰς μαρτύριον αὐτοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσι", καὶ εἴ τι ἄλλο περὶ
 5 τοῦ διωχθήσεσθαι τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ προεῖπε. Διὰ ποῖον γὰρ δόγμα τῶν ἐν ἀνθρώποις γεγεννημένων κολάζονται καὶ ἄλλοι, ἵνα τις τῶν κατηγορούντων Ἰησοῦ λέγῃ ὅτι ὁρῶν τὰ ἀσεβῆ ἢ τὰ ψευδῆ τῶν δογμάτων κατηγορούμενα ἔδοξε καὶ τοῦτο σεμνύνειν διὰ τοῦ προλέγειν δῆθεν περὶ αὐτοῦ; Εἴπερ γὰρ ἔχρην διὰ δόγματα "ἐπὶ ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς ἄγεσθαι"
 10 τινας, [καὶ] τινας ἔχρην ἄλλους ἢ Ἐπικουρείους, τοὺς πάντη πρόνοιαν ἀναιροῦντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀπὸ τοῦ Περιπάτου, μηδὲν φάσκοντας ἀνύειν εὐχὰς καὶ τὰς ὥς πρὸς τὸ θεῖον θυσίας;

Ἄλλὰ φήσει τις ὅτι ἰκαὶ Σαμαρεῖς διὰ τὴν ἐαυτῶν θεοσέβειαν διώκονται. Πρὸς ὃν τοιαῦτα ἐροῦμεν· ἰὼς Σικάριοι διὰ τὴν περιτομὴν ὡς
 15 ἀκρωτηριάζοντες παρὰ τοὺς καθεστῶτας νόμους καὶ τὰ Ἰουδαίους συγκεχωρημένα μόνοις ἢ ἀναιροῦνται. Καὶ οὐκ ἔστιν ἀκοῦσαι δικαστοῦ πυνθανομένου εἰ κατὰ τήνδε τὴν νομιζομένην θεοσέβειαν ὁ Σικάριος ἀγωνιζόμενος βιοῦν μεταθέμενος μὲν ἀπολυθήσεται, ἐμμένων δὲ τὴν ἐπὶ θανάτῳ ἢ ἀπαχθήσεται· ἀλλὰ γὰρ ἀρκεῖ δειχθεῖσα ἡ περιτομὴ πρὸς ἀνάι-
 20 ρεσιν τοῦ πεπονθότος αὐτήν. Χριστιανοὶ δὲ μόνοι κατὰ τὰ εἰρημένα ὑπὸ τοῦ σωτῆρος αὐτῶν λέγοντος· "Ἐπὶ ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ" μέχρι τελευταίας ἀναπνοῆς ὑπὸ τῶν δικαστῶν ἐπιτρέπονται ἐξομοσάμενοι τὸν χριστιανισμόν καὶ κατὰ τὰ κοινὰ ἔθῃ θύσαντες καὶ ὁμόσαντες οἴκοι γενέσθαι καὶ ζῆν ἀκινδύνως.

25 "Ὅρα δὲ εἰ μὴ μετὰ πολλῆς ἐξουσίας λέγεται τό· "Πᾶς ὃς ἐὰν ὁμολογήσῃ ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καγὼ ὁμολογήσω ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ πᾶς ὃς ἐὰν ἀρνήσῃται με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων", καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἀνάβα μοι τῷ λόγῳ ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν λέγοντα ταῦτα, καὶ ὅρα μηδέπω γενόμενα προφητευόμενα, εἰ
 30 μὴ φήσεις ἀπιστῶν μὲν αὐτῷ ὅτι ταῦτα φλυαρεῖ καὶ μάτην λέγει (οὐ γὰρ ἔσται τὰ λεγόμενα), ἀμφιβάλλων δὲ περὶ τοῦ συγκαταθέσθαι ἢ τοῖς ἰλό-

P 67^vM 54^vV 48^r 41

2-5, 13-16, p. 92.5-9 et 15-17 Pap p. 111.2-13 3-4 Mt 10:18. Cf. 2.42 10-12 Usener, *Epicurea* Fr. 368; Orig. *De orat.* 5.1 15 τὰ Ἰουδαίους — 16 μόνοις : cf. *Digest.* 48.8.8.11 25-28 Mt 10:32-33; Lc 12:8-9

3 καὶ¹ Pap et NT : om. A 10 καὶ delevi 14 ὡς¹ E. Schuerer (*Gesch.*⁴ I, p. 678 n. 83) : οἱ A Pap 15 ἀκρωτηριάζοντες (ἐαυτοὺς) Koetschau² 27 τοῖς om. M, del. NT 30-31 οὐ γὰρ ἔσται τὰ λεγόμενα in mg add. A¹ 31-p. 92.1 λόγοις αὐτοῦ usque ad p. 95.4-5 ἀπὸ τοῦ σώ]ματος om. A, folio 41 perditio : exstat textus in apographis P M V

γοις αὐτοῦ εἰ μὴ ὅτι, ἐὰν ταῦτα πληρωθῇ καὶ συστήῃ ἡ διδασκαλία τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ, ὡς φροντίζειν τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς βασιλεῖς ἀναιρεῖν τοὺς ὁμολογοῦντας τὸν Ἰησοῦν, τότε πιστεύσομεν ὅτι ὡς 5
μεγάλην ἐξουσίαν λαβὼν ἀπὸ τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ σπεῖραι τοῦτον τὸν λόγον τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων καὶ πειθόμενος κρατήσιν ταῦτά φησι. Ἰ Τίς δ' οὐ 5
θαυμάσεται ἀναβαίνων τῷ λόγῳ ἐπ' ἐκεῖνον διδάσκοντα τότε καὶ λέγοντα· "Κηρυχθήσεται τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ εἰς μαρτύριον αὐτοῖς καὶ τοῖς ἔθνεσι" καὶ θεωρῶν κατὰ τὰ ὑπ' ἐκεῖνου εἰρημμένα κεκη- 10
ρυγμένον τὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ εὐαγγέλιον "ἐν πάσῃ κτίσει" τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανόν", "Ἑλλῃσι καὶ βαρβάροις, σοφοῖς καὶ ἀνοήτοις"; Πᾶσαν γὰρ 10
φύσιν ἀνθρώπων ὁ μετὰ δυνάμεως λαληθεὶς λόγος κεκράτηκε· καὶ οὐκ ἔστι τι γένος ἰδεῖν ἀνθρώπων ὃ ἐκπέφευγε ἢ παραδέξασθαι τὴν Ἰησοῦ διδασκαλίαν.

Ὁ δὲ ἀπιστῶν παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος περὶ τοῦ Ἰησοῦ ὅτι πάντα 15
τὰ συμβάντα αὐτῷ προήδει, κατανοησάτω τίνα τρόπον ἢ εἰς συνε- 15
στάσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ πάσης τῆς Ἰουδαϊκῆς λατρείας γινομένης ἐν αὐτῇ προεῖπεν Ἰησοῦς τὰ συμβησόμενα αὐτῇ ὑπὸ Ῥωμαίων. Οὐ γὰρ δὴ 20
τοὺς αὐτοῦ Ἰησοῦ γνωρίμους καὶ ἀκροατὰς φήσουσι χωρὶς γραφῆς τὴν τῶν εὐαγγελίων παραδεδωκέναι διδασκαλίαν καὶ καταλιπεῖν τοὺς 20
μαθητὰς χωρὶς τῶν περὶ Ἰησοῦ ἐν γράμμασιν ὑπομνημάτων. Γέγραπται 20
δὴ ἐν αὐτοῖς τό· "Ὅταν δὲ ἴδητε κυκλομένην ὑπὸ στρατοπέδων τὴν Ἱερουσαλὴμ, τότε γνῶτε ὅτι ἤγγισεν ἡ ἐρήμωσις αὐτῆς." Καὶ οὐδαμῶς 25
τότε ἦν στρατόπεδα περὶ τὴν Ἱερουσαλὴμ κυκλοῦντα αὐτὴν καὶ περιέχοντα καὶ πολιορκοῦντα. Τοῦτο γὰρ ἤρξατο μὲν εἶτι Νέρωνος 25
βασιλεύοντος, παρέτεινε δὲ ἕως τῆς Οὐεσπασιανοῦ ἡγεμονίας· οὐ ὁ υἱὸς 25
Τίτος καθεῖλε τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὡς μὲν Ἰώσηπος γράφει, διὰ Ἰάκωβον τὸν δίκαιον, τὸν ἀδελφὸν Ἰησοῦ τοῦ λεγομένου Χριστοῦ, ὡς δὲ ἡ ἀλήθεια 30
παρίστησι, διὰ Ἰησοῦν τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ.

14

Ἐδύνατο μέντοι παραδεξάμενος ἡ συγχωρήσας ὁ Κέλσος τὸ προ- 30
εγνώκεναι αὐτὸν τὰ συμβησόμενα αὐτῷ ἐξευτελίζειν μὲν τοῦτο δοκεῖν, 30
ὅπερ πεποίηκεν ἐπὶ τῶν δυνάμεων, γοητεία φάσκων αὐτὰς γεγενῆσθαι, καὶ

7-8 Mt 24:14 Καὶ κηρυχθήσεται τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ εἰς μαρτύριον πᾶσιν τοῖς ἔθνεσιν 9-10 Col 1:23 10 Rom 1:14 21-22 Lc 21:20 26-28 cf. 1.47; Ios. Ant. Iud. 20.9.1 (200-201) 31 γοητεία cf. 1.68 et 71

3 ὅτι om. M 4 τοῦτον om. P 6 τότε : τε P 9 πάσῃ κτίσει suppl. Chadwick 21 τὴν om. V 25 ὁ om. P 27 τὸν² om. P

ἐδύνατό γε λέγειν ὅτι πολλοὶ ἀπὸ μαντειῶν, τῶν ἐν οἰωνοῖς ἢ ὄρνισιν ἢ
 θυτικῇ ἢ γενεθλιαλογίᾳ, ἔγνωσαν τὰ ἀπαντησόμενα αὐτοῖς. Ἀλλὰ τοῦτο
 μὲν οὐκ ἠθέλησε συγχωρῆσαι ὡς μείζον, τὸ δὲ τὰς δυνάμεις πεποιηκέναι
 παραδεξάμενός πως δοκεῖ αὐτὸ προφάσει γοητείας διαβεβληκέναι. ἰ Φλέ-
 5 γων μέντοι ἐν τρισκαιδεκάτῳ ἢ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ οἶμαι τῶν Χρονικῶν
 καὶ τὴν περὶ τινων μελλόντων πρόγνωσιν ἔδωκε τῷ Χριστῷ, συγχυθεὶς (τὰ)
 ἐν τοῖς περὶ Πέτρου ὡς περὶ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἐμαρτύρησεν ὅτι κατὰ τὰ
 εἰρημένα ὑπ' αὐτοῦ τὰ λεγόμενα ἥ ἀπήντησε. ἥ ἢ Πλὴν κάκεινος [καὶ] διὰ
 τῶν κατὰ τὴν πρόγνωσιν ἄκων ὥσπερ οὐ κενὸν θειοτέρας δυνάμεως
 10 ἀπεφάνετο εἶναι τὸν ἐν τοῖς πατράσι τῶν δογμάτων λόγον.

M55^v P68^v

ἥ Φησὶ δὲ ὁ Κέλσος ὅτι καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ πράγ-
 ματι περιφανεῖ μηδὲν ἔχοντες ἐπισκῆψασθαι τοῦτο ἐπενόησαν,
 τὸ λέγειν αὐτὸν πάντα προεγνωκέναι, οὐκ ἐπιστήσας ἢ οὐ βουλη-
 θεὶς ἐπιστῆσαι τῷ φιλαλήθει τῶν γραψάντων, ὁμολογησάντων καὶ προ-
 15 ειρηκέναι τὸν Ἰησοῦν τοῖς μαθηταῖς ὅτι "Πάντες ὑμεῖς σκανδαλισθή-
 σεσθε ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ" καὶ ἡληθευκέναι σκανδαλισθέντων αὐτῶν, πε-
 προφητευκέναι δὲ καὶ τῷ Πέτρῳ· "Ὅτι πρὸ ἀλεκτοροφωνίας ἀρνήσῃ με
 τρίς", καὶ ὅτι Πέτρος τρίς ἡρνήσατο. ἥ Εἰ γὰρ μὴ ἦσαν ἰφιλαλήθεις, ἀλλ',
 ὡς οἶται Κέλσος πλάσματα ἀναγράφοντες, οὐκ ἂν Πέτρον ἀνέγραψαν
 20 ἀρνησάμενον ἢ τοὺς μαθητὰς Ἰησοῦ σκανδαλιζομένους. Τίς γὰρ ἂν, εἰ
 καὶ γέγονε ταῦτα, ἤλεγξε τὸν λόγον ὅτι οὕτως ἀπήντησε; Καίτοι γε κατὰ τὸ
 εἰκὸς ἐχρῆν σεσιωπῆσθαι ταῦτα ἀνθρώποις, βουλομένοις διδάσκειν τοὺς
 ἐντυγχάνοντας τοῖς εὐαγγελίοις θανάτου καταφρονεῖν ὑπὲρ τῆς ὁμο-
 λογίας τοῦ χριστιανισμοῦ· νυνὶ δ' ὁρῶντες ὅτι ὁ λόγος δυνάμει κρατῆσει
 25 τῶν ἀνθρώπων ἔθηκαν καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐκ οἶδ' ὅπως οὐ βλάψοντα τοὺς
 ἐντυγχάνοντας οὐδὲ πρόφασιν δώσοντα ἀρνήσεως. ἥ

15 v 48^v

4-8 *FGrHist* 257 F 16 e 4-8 *Pap* p. 111.21-25 15-16 Mt 26:31 17-
 18 Mt 26:34; Mc 14:30; Lc 22:34; Io 13:38 18-26 *Pap* pp. 111.25-112.7 18-
 26 Φ 15.17, p.83

1 γε om. V 4 αὐτὸ : αὐτῷ P 6 τὴν om. M | τὰ addidi 8 καὶ
 delevi 9 κενὸν M^{pc} : καινὸν P V M^{ac} 16 προπεφητευκέναι P M V 17
 πρὸ ἀλεκτοροφωνίας P M V : πρὶν ἄλ. NT L : πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι NT |
 ἀρνήσει M^{ac} V | ἀρνήσῃ με τρίς P M V et Io : τρίς ἀρνήσῃ με Mt 18 ὅτι
 Πέτρος τρίς om. P 20 ἂν *Pap* : om. P M V et Φ 21 ταῦτα P M V *Pap* :
 τοιαῦτα Φ 24 ὁ λόγος δυνάμει P M V : δυνάμει ὁ λόγος *Pap* Pat C D

16

Πάνυ δ' εὐήθως φησὶ τοὺς μαθητὰς πρὸς παραίτησιν τῶν
κατὰ τὸν Ἰησοῦν ἀναγεγραφέναι περὶ αὐτοῦ τοιαῦτα· ὥσπερ,
φησὶν, εἴ τις λέγων εἶναι τινα δίκαιον δεικνύει αὐτὸν ἀδι-
κοῦντα, καὶ λέγων ὅσιον δεικνύει φονεύοντα, καὶ λέγων ἀθά-
νατον δεικνύει νεκρόν, πᾶσι τούτοις ἐπιφέρων ὅτι προειρηκῶς
αὐτὰ ἔτυχεν. 5
Αὐτόθεν γὰρ ἀνόμοιον αὐτοῦ τὸ παράδειγμα, ἐπεὶ οὐδὲν
ἄτοπὸν ἐστὶν ἀνειληφότα ἢ τὸν ἐσόμενον ἀνθρώποις ἐγκείμενον σκοπὸν
περὶ τοῦ πῶς δεῖ βιοῦν ὑποδεδειχέναι ὥς δεῖ ὑπὲρ εὐσεβείας ἀποθνήσ-
κειν, χωρὶς τοῦ ἢ χρησίμὸν τι τῷ παντὶ γεγονέναι τὸ ὑπὲρ ἀνθρώπων
αὐτὸν ἀποθανεῖν, ὥς ἐν τῷ πρὸ τούτου ἐδείξαμεν λόγῳ. Εἴτ' οἶεται ὅτι 10
πᾶσα ἡ τοῦ πάθους ὁμολογία βεβαιοῖ τὸν ἔλεγχον, οὐ λύει. Οὐ γὰρ εἶδεν
ὅσα περὶ τούτου καὶ παρὰ τῷ Παύλῳ πεφιλοσόφηται καὶ ὑπὸ τῶν προφη-
τῶν λέλεκται· ἔλαθε δὲ αὐτὸν τὸ εἰρηκέναι τινὰ τῶν ἐν ταῖς αἰρέσεσι
δοκῆσαι τὸν Ἰησοῦν ταῦτα πεπονθέναι οὐ πεπονθότα. Οὐ γὰρ ἐγνωκῶς
εἶπε τό· Οὐδὲ γὰρ τοῦτο εἶπατε ὅτι ἐδόκει μὲν τοῖς ἀσεβέσιν 15
ἀνθρώποις ταῦτα πάσχειν, οὐκ ἔπασχε δέ, ἀλλ' ἄντικρυς πα-
θεῖν ὁμολογεῖτε. Ἀλλ' ἡμεῖς τὸ δοκεῖν ἐπὶ τοῦ παθεῖν οὐ τάσσομεν,
ἵνα μὴ ψευδὴς αὐτοῦ καὶ ἡ ἀνάστασις ἢ ἀλλ' ἀληθής. Ὁ γὰρ ἀληθῶς
ἀποθανὼν εἰ ἀνέστη, ἀληθῶς ἀνέστη, ὃ δὲ δοκῶν ἀποτεθνηκέναι οὐκ
ἀληθῶς ἀνέστη. 20

Ἰ. Ἐπεὶ δὲ τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ χλευάζουσιν οἱ
ἄπιστοι, παραθησόμεθα μὲν καὶ Πλάτωνα λέγοντα Ἡρα τὸν Ἀρμενίου
μετὰ δώδεκα ἡμέρας ἐκ τῆς πυρᾶς ἐγγέρθαι καὶ ἀπηγγελκέναι τὰ περὶ
τῶν ἐν ἄδου, ὥς πρὸς ἀπίστους δὲ καὶ τὰ περὶ τῆς παρὰ τῷ Ἡρακλείδῃ
ἄπνου οὐ πάντῃ ἔσται εἰς τὸν τόπον ἄχρηστα. ἢ Πολλοὶ δ' ἰστόρηνται 25
καὶ ἀπὸ τῶν μνημείων ἐπανελθόντες οὐ μόνον αὐτῆς ἡμέρας, ἀλλὰ γὰρ
καὶ τῇ ἐξῆς. Τί οὖν θαυμαστὸν εἰ ὁ παραδόξως πολλὰ ποιήσας καὶ ὑπὲρ
ἄνθρωπον καὶ οὕτως ἐναργῆ, ὥς (τοὺς) μὴ δυναμένους ἀντιβλέψαι τῷ
γεγονέναι αὐτὰ κακίῃ διὰ τοῦ κοινοποιεῖν αὐτὰ πρὸς τὰς γοητείας, καὶ
περὶ τὴν ἐαυτοῦ τελευτὴν εἶχε τι πλεῖον· ἵνα ἐκοῦσα μὲν τὸ σῶμα κατα- 30
λίπῃ ἡ ψυχὴ, οἰκονομησαμένη δέ τινα ἔξω αὐτοῦ πάλιν ἐπανεέλθῃ, ὅτε

10 cf. I. 54-55 13 τινά : i.e. οἱ Δοκῆταί 21-25 Pap p. 112.7-12
22-24 cf. Plat. *Res publ.* 10, 614 b-621 b 24-25 cf. Heraclid. Fr. 77 Wehrli;
Diog. Laert. 8.60-61 31 οἰκονομησαμένη δέ τινα : i.e. descendit ad inferos

3 εἴ τις : ὁ P 5 προφέρων M 15 εἶπατε P M^{ac} V : εἶπετε M^{pc}
17 ὁμολογεῖτε Spencer : ὁμολογεῖται P M V | τοῦ M V : τὸ P 18 ὥς
ἀληθῶς P 22 Ἡρα τὸν Ἀρμενίου Bouhéreau ex Plat. : ἦρον τὸν ἀρμένιον
Pap P M (V) 28 τοὺς addidi | δυναμένους P V : δυνάμενον M 29
αὐτὰ M^{pc} : αὐτὸ P V M^{ac}

βούλεται; Τοιοῦτον δ' ἀναγέγραπται παρὰ τῷ Ἰωάννῃ εἰρηκέναι ἢ ὁ Ἰησοῦς λόγον ἐν τῷ· "Οὐδεὶς αἶρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ. Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ πάλιν ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν". Καὶ τάχα διὰ τοῦτο προλαβὼν ἢ ἐξελέλυθεν ἀπὸ τοῦ σώματος, ἵνα αὐτὸ τηρήσῃ καὶ μὴ καταχθῇ τὰ σκέλη ὡς τὰ τῶν σὺν αὐτῷ σταυρωθέντων ληστών. "Τοῦ μὲν γὰρ πρώτου οἱ στρατιῶται κατέαξαν τὰ σκέλη καὶ τοῦ ἄλλου τοῦ συσταυρωθέντος αὐτῷ· ἐπὶ δὲ τὸν Ἰησοῦν ἐλθόντες καὶ ἰδόντες ὅτι ἐξέπνευσεν, οὐ κατέαξαν αὐτοῦ τὰ σκέλη."

M 56^vP 69^v42^f

Εἵπομεν οὖν καὶ πρὸς τό· **Πόθεν οὖν πιστὸν τὸ προειρηκέναι;**
 10 **Τὸ δὲ πόθεν ἀθάνατος ὁ νεκρὸς;** μανθανέτω ὁ βουλόμενος ὅτι οὐχ ὁ νεκρὸς ἀθάνατος, ἀλλ' ὁ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν. Οὐ μόνον οὖν οὐχ ὁ νεκρὸς ἀθάνατος, ἀλλ' οὐδ' ὁ πρὸ τοῦ νεκροῦ Ἰησοῦς ὁ σύνθετος ἀθάνατος ἦν, ὅς γε ἔμελλε τεθνήξεσθαι. Οὐδεὶς γὰρ τεθνηξόμενος ἀθάνατος, ἀλλ' ἀθάνατος ὅτε οὐκέτι τεθνήξεται. "Χριστὸς δὲ ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν οὐκέτι ἀποθνήσκει· θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει"· καὶ μὴ βούλονται οἱ ταῦτα πῶς εἴρηται νοῆσαι μὴ χωρήσαντες.

Σφόδρα δὲ μωρὸν καὶ τό **Τίς ἂν ἡ θεὸς ἡ δαίμων ἡ ἄνθρωπος φρόνιμος προειδὼς αὐτῷ τοιαῦτα συμβησόμενα οὐκ ἂν, εἴ γε ἐδύνατο, ἐξέκλινεν ἀλλὰ συνέπιπτεν οἷς προηπίστατο;** Καὶ
 20 Σωκράτης γοῦν ᾔδει τὸ κώνειον πιόμενος καὶ τεθνηξόμενος καὶ ἐδύνατο, εἴπερ ἐπέσθη τῷ Κρίτῳ, ὑπεξελθὼν τὴν φυλακὴν μὴδὲν τούτων παθεῖν, ἀλλ' εἴλετο [κατὰ] τὸ φαινόμενον αὐτῷ εὐλόγον, (εἰδὼς) κρεῖττον αὐτῷ εἶναι φιλοσόφως ἀποθανεῖν ἢ ἀφιλοσόφως ζῆν. Ἀλλὰ καὶ Λεωνίδας ὁ Λακεδαιμονίων στρατηγὸς εἰδὼς ὅσον οὐδέπω τεθνηξόμενος μετὰ τῶν ἐν
 25 Θερμοπύλαις οὐκ ἐπραγματεύσατο τὸ ζῆσαι αἰσχρῶς, ἀλλ' εἶπε τοῖς σὺν αὐτῷ· "Ἀριστήσωμεν ὡς ἐν ἄδου δειπνοποιησόμενοι". Οἷς δὲ μέλει ιστορίας τοιαύτας συναγαγεῖν πολλὰ εὐρήσουσι. Καὶ τί θαυμαστὸν εἰ ὁ Ἰησοῦς ἐπιστάμενος τὰ συμβησόμενα οὐκ ἐξέκλινεν, ἀλλὰ περιέπιπτεν οἷς καὶ προηπίστατο; "Ὅπου καὶ Παῦλος ὁ μαθητὴς αὐτοῦ ἀκούσας τὰ συμβη-
 30 σόμενα αὐτῷ ἀναβάντι εἰς Ἱεροσόλυμα ὁμοσε τοῖς κινδύνους ἐχώρησεν,

17

2-4 Io 10:18. Cf. 3:32; Orig. *In Io*. 19.16 6-8 Io 19:32-33 14-15 Rom 6:9
 19-23 cf. Plat. *Criton*. 44 b-46 a 26 Cic. *Tusc.* 1.101; Diod. Sic. 2.9.4; Sen. *Ep.*
 82.21; Plut. *Apophth. Lac.* 225 D; 306 D 29-p. 96.2 Act 21:12-24

8 καὶ ἰδόντες ὅτι ἐξέπνευσεν : ὡς εἶδον ἤδη αὐτὸν τεθνεκότα NT
 22 κατὰ deleui | εἰδὼς suppleui 25 τὸ add. A¹

ἐπιπλήσωσιν [καὶ] τοῖς δεδακρυμένοις περὶ αὐτὸν καὶ κωλύουσιν ἀναβῆναι εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Πολλοὶ δὲ καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπιστάμενοι ὡς ὁμολογήσαντες μὲν χριστιανισμόν ἀποθανοῦνται, ἀρνησάμενοι δὲ ἀπολυθήσονται καὶ τὰ ὑπάρχοντα ἀπολήψονται, κατεφρόνησαν μὲν τοῦ βίου, ἐκουσίως δὲ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας θάνατον εἶλοντο.

5

18

Ἐξῆς δὲ τούτῳ καὶ ἄλλο εὐηθὲς φησιν ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος, ὅτι πῶς, εἴπερ προεῖπε καὶ τὸν προδῶσοντα καὶ τὸν ἀρνησόμενον, οὐκ ἂν ὡς θεὸν ἐφοβήθησαν, ὡς τὸν μὲν μὴ προδοῦναι ἔτι, τὸν δὲ μὴ ἀρνήσασθαι; Καὶ οὐκ εἶδέ γε ὁ σοφώτατος Κέλσος ἐν τῷ τόπῳ τὴν μάχην, ὅτι εἰ μὲν ὡς θεὸς προέγνω καὶ οὐχ οἷόν τε ἦν αὐτοῦ τὴν πρόγνωσιν ψεύσασθαι, οὐχ οἷόν τε ἦν οὔτε τὸν ἐγνωσμένον ὡς προδῶσοντα μὴ προδοῦναι, οὔτε τὸν λεχθέντα ἀρνησόμενον μὴ ἀρνήσασθαι· εἰ δ' οἷόν τ' ἦν τόνδε μὲν μὴ προδώσειν, τόνδε δὲ μὴ ἀρνήσεσθαι, ὡς καὶ γενέσθαι ἂν τὸ μὴ προδοῦναι καὶ τὸ μὴ ἀρνήσασθαι ἐν τοῖς ταῦτα προμεμαθηκόσιν, οὐκέτι ἀληθὴς ἦν ὁ λέγων ὅτι ὅδε μὲν προδώσει, ὅδε δὲ ἀρνήσεται. Καὶ γὰρ εἰ προέγνω προδῶσοντα, τὴν πονηρίαν εἶδεν ἀφ' ἧς προδώσει, ἥτις οὐ πάντως ἐκ τῆς προγνώσεως ἀνετέτραπτο. Πάλιν τε αὖ εἰ κατείληφε τὸν ἀρνησόμενον, τὴν ἀσθένειαν ἰδὼν ἀφ' ἧς ἀρνήσεται προεῖπεν ὅτι ἀρνήσεται, ἢ δ' ἀσθένεια οὐκ ἔμελλεν ἀνατρέπεσθαι οὕτως ἀθρόως ἀπὸ τῆς προγνώσεως. Πόθεν δὲ καὶ τό· **Ἄλλ' αὐτοὶ προέδωκάν τε καὶ ἠρνήσαντο μηδὲν αὐτοῦ φροντίσαντες;** Ἐδείχθη γὰρ περὶ μὲν τοῦ προδόontos ὅτι ψεῦδος τὸ μηδαμῶς αὐτὸν πεφροντικότα τοῦ διδασκάλου προδεδωκέναι· οὐδὲν δ' ἦττον καὶ περὶ τοῦ ἀρνησαμένου τοῦτο δεικνύται, ὅς "ἐξελθὼν ἔξω" μετὰ τὸ ἀρνήσασθαι "ἐκλαυσε πικρῶς."

25

19

Ἐπιπόλαιον δὲ καὶ τό· **Ἦδη γάρ που καὶ ἄνθρωπος ἐπιβουλευόμενός τε καὶ προαισθόμενος ἐὰν προεῖπη τοῖς ἐπιβουλεύουσιν, ἀποτρέπονται καὶ φυλάσσονται·** πολλοὶ γὰρ καὶ προαισθομένοις τοῖς ἐπιβουλευομένοις ἐπεβούλευσαν. Ἐξῆς ὥσπερ εἰ τὸ συμπέρασμα ἐπάγων τῷ λόγῳ φησὶν· **Οὐκ οὖν ἐπειδὴ προεῖρητο ταῦτα, γέγονεν· ἀδύνατον γάρ· ἄλλ' ἐπειδὴ γέγονε, ψεῦδος ἐλέγχεται τὸ προειρηκέναι·** πάντῃ γὰρ ἀμήχανον τοὺς προ-

30

7-13 *Pap* p. 113.14-19 21 Ἐδείχθη : cf. 2.11 24 *Mt* 26:75

1 καὶ¹ *delevi* 7 ἀρνησόμενον *A*² *P Pap* : -σάμενον *A* 12 λεχθέντα *Pap* : ἐλεγχθέντα *A* 13 ἀρνήσεσθαι *Koetschau*² : ἀρνήσασθαι *A* 29 ἐξῆς δὲ *M*²

ακούσαντας ἔτι προδοῦναι καὶ ἀρνήσασθαι. Ἀνατραπεῖσι δὲ τοῖς προειρημένοις συνανειράπη καὶ τὸ συμπέρασμα τό· Οὐκ ἐπεὶ προεῖρητο ταῦτα, γέγονε. Φαμὲν δ' ὅτι καὶ γέγονεν, ὡς δυνατόν, καὶ ἐπεὶ γέγονεν, ἀληθὲς δέικνυται τὸ προειρηκέναι· τὸ γὰρ περὶ μελλόντων
 5 ἀληθὲς ταῖς ἐκβάσεσι κρίνεται. Ψεῦδος οὖν τὸ ὑπ' αὐτοῦ οὕτως εἰρημένον, ὅτι ψεῦδος ἐλέγχεται τὸ προειρηκέναι, καὶ μάτην λέλεκται τῷ Κέλσῳ τό· **πάντη γὰρ ἀμήχανον τοὺς προακούσαντας ἔτι προδοῦναι καὶ ἀρνήσασθαι.**

Μετὰ ταῦτα ἴδωμεν πῶς λέγει· Ταῦτα θεός, φησίν, ὧν προεῖπε,
 10 καὶ πάντως ἐχρῆν γενέσθαι τὸ προειρημένον. Θεὸς οὖν τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς καὶ προφήτας, μεθ' ὧν συνεδείπνει καὶ συνεπίνεν, εἰς τοῦτο περιήγαγεν, ὥστε ἀσεβεῖς καὶ ἀνοσίους γενέσθαι, ὧν ἐχρῆν μάλιστα πάντας ἀνθρώπους εὐεργετεῖν, διαφερόντως δὲ τοὺς ἑαυτοῦ συνεστίους. Ἡ ἀνθρώπῳ μὲν ὁ κοινω-
 15 νωμήσας τραπέζης οὐκ ἂν ἔτι ἐπεβούλευσε, θεῷ δὲ (ὁ) συνευωχηθεὶς ἐπίβουλος ἐγίνετο; Καὶ ὅπερ ἔτι ἀτοπώτερον, αὐτὸς ὁ θεὸς τοῖς συντραπέζοις ἐπεβούλευσε, **προδότας καὶ δυσσεβεῖς ποιῶν.** Καὶ πρὸς ταῦτα δέ, ἐπεὶ βούλει καὶ τοῖς ἐμοὶ φαινομένοις εὐτελέσι τοῦ Κέλσου ἐπιχειρήμασιν ἀπαντᾶν, τοιαῦτα φήσομεν.
 20 || Ὁ μὲν Κέλσος οἶται διὰ τοῦτο γίνεσθαι τὸ ὑπὸ τινος προγνώσεως θεσπισθέν, ἐπεὶ ἐθεσπίσθη· ἡμεῖς δὲ τοῦτο οὐ διδόντες φαμὲν οὐχὶ τὸν θεσπίσαντα αἴτιον εἶναι τοῦ ἐσομένου, ἐπεὶ προεῖπεν αὐτὸ γενησόμενον, ἀλλὰ τὸ ἐσόμενον, ἐσόμενον ἂν καὶ μὴ θεσπισθέν, τὴν αἰτίαν τῷ προγινώσκοντι παρεσχικέναι τοῦ αὐτοῦ προεῖπεν. Καὶ ὅλον γε τοῦτο ἐν τῇ
 25 προγνώσει τοῦ θεσπίζοντος αὐτὸ τυγχάνει· δυνατόν δὲ ὄντος τοῦδε τινος γενέσθαι, δυνατόν δὲ καὶ μὴ γενέσθαι, ἔσται τὸ ἕτερον αὐτῶν τότε τι. Καὶ

20

20-p. 100.14 Φ 23.12-13, pp. 199-201; *Pap* pp. 114-115 21-24 cf. Orig. *Comm. in Gen.* 3 = Φ 23.8

2 οὐκ Bouhéreau : καὶ A 11 αὐτοῦ Bouhéreau : αὐτοῦ A 14 ἀνθρώπῳ A¹ (et ἀνθρώποις) : ἀνθρώπων A 15 ὁ add. Koetschau² 17 ἐπεβούλευσε A : ἐπιβουλεύσειε Koetschau² conl. 2.21 25 δὲ Pat B D : om. A C 26 δυνατόν δὲ Φ : om. A | καὶ μὴ γενέσθαι A³ Φ : om. A

οὐ φαμεν ὅτι ὁ προγινώσκων, ὑφελών τὸ δυνατόν εἶναι γενέσθαι καὶ μὴ γενέσθαι, οἷονεὶ τοιοῦτόν τι λέγει· τόδε πάντως ἔσται, καὶ ἀδύνατον ἐτέ-
 ρως γενέσθαι. Καὶ τὸ τοιοῦτο φθάνει ἐπὶ πᾶσαν τὴν περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖν
 τινος πρόγνωση, εἴτε κατὰ τὰς θείας γραφὰς εἴτε κατὰ τὰς Ἑλλήνων
 ἱστορίας. Καὶ ὁ καλούμενός γε παρὰ τοῖς διαλεκτικοῖς ἀργὸς λόγος, σό-
 φισμα τυγχάνων, οὐκ ἔσται μὲν σόφισμα ὅσον ἐπὶ τῷ Κέλσῳ, κατὰ δὲ τὸν
 ὑγιή λόγον σόφισμά ἐστιν.

Ἰνα δὲ τὸ τοιοῦτο νοηθῇ, ἀπὸ μὲν τῆς γραφῆς χρήσομαι ταῖς περὶ τοῦ
 Ἰούδα προφητείαις ἢ τῇ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν περὶ αὐτοῦ ὡς προδῶσοντος
 προγνώσει· ἀπὸ δὲ τῶν Ἑλληνικῶν ἱστοριῶν τῷ πρὸς τὸν Λάϊον χρησμῷ,
 συγχωρῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἵ εἶναι αὐτὸν ἀληθῆ, ἐπεὶ μὴ λυπεῖ τὸν λόγον.
 Περὶ τοῦ Ἰούδα τοίνυν ἐν ἑκατοστῷ καὶ ὀγδόῳ λέγεται ἐκ προσώπου τοῦ
 σωτῆρος ψαλμῷ, οὗ ἡ ἀρχή· "Ὁ θεός, τὴν αἴνεσίν μου μὴ παρασιωπήσης·
 ὅτι στόμα ἀμαρτωλοῦ καὶ στόμα δολίου ἐπ' ἐμὲ ἠνοίχθη." Καὶ τηρήσας γε
 τὰ ἐν τῷ ψαλμῷ γεγραμμένα εὐρήσεις ὅτι, ὡς προέγνωσται προδῶσαν τὸν
 σωτῆρα, οὕτως καὶ αἷτιος ὢν τῆς προδοσίας καὶ ἄξιός τῶν ἐν τῇ προ-
 φητείᾳ λεγομένων διὰ τὴν κακίαν αὐτοῦ ἀρῶν. Τάδε γὰρ παθέτω "Ἀνθ'
 ὢν, φησὶν, οὐκ ἐμνήσθη τοῦ ποιῆσαι ἔλεος καὶ κατεδίωξεν ἄνθρωπον
 πένητα καὶ πτωχόν." Οὐκοῦν ἐδύνατο μνησθῆναι "τοῦ ποιῆσαι ἔλεος" καὶ
 μὴ καταδιῶξαι ὃν κατεδίωξε· δυνάμενος δὲ οὐ πεποίηκεν, ἀλλὰ προέδω-
 κεν, ὥστε ἄξιός εἶναι τῶν ἐν τῇ προφητείᾳ κατ' αὐτοῦ ἀρῶν. Καὶ πρὸς
 Ἑλληνας δὲ χρησόμεθα τῷ εἰρημένῳ τοῦτον τὸν τρόπον πρὸς τὸν Λάϊον,
 εἴτε αὐταῖς λέξεσιν εἴτε τὸ ἰσοδυναμοῦν αὐταῖς ἀναγράψαντος τοῦ
 τραγικοῦ. Λέγεται τοίνυν πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τοῦ προεγνωκότος δὴ τὰ
 ἐσόμενα·

13-14 Ps 108:1-2. Cf. 2.11 17-19 Ps 108:16 21-p. 99.17 S. V. F. II Nr.
 957 23-p. 99.6 Pap pp. 114.20-115.2

3 φθάνειν A B | τοῦ A : τῶν A² 4 τῶν ἐλλήνων Φ 6 τυγχάνων Φ
 : τυγχάνων A 8 τοῦ Φ : om. A 12 περὶ τοῦ ἰούδα τοίνυν Φ : τὸν περὶ
 τοῦ ἰούδα νῦν A 15 γεγραμμένα A : εἰρημένα Φ 18 τοῦ om. P C D
 19 ἔλεον A 20 προέδωκεν A : προδέδωκεν Pat B : παρέδωκεν C D
 21 καὶ πρὸς Ἑλληνας δὲ — p. 99.12 οὕτως ὁ λόγος in mg infer. add. A¹ : om. A
 (cum lacuna) 22 δὲ A² : μὲν A¹ | τούτῳ τῷ τρόπῳ Φ

Μὴ σπεῖρε παίδων ἄλοκα δαιμόνων βίᾱ·
εἰ γὰρ τεκνώσεις παῖδ', ἀποκτενεῖ σ' ὁ φύς,
καὶ πᾶς σὸς οἶκος βήσεται δι' αἱμάτων.

- Καὶ ἐν τούτῳ τοίνυν δηλοῦται ὅτι δυνατὸν μὲν ἦν τῷ Λαίῳ μὴ σπεῖρειν
5 "παίδων ἄλοκα"· οὐκ ἂν γὰρ τὸ μὴ δυνατὸν προσέταξεν αὐτῷ ὁ χρησμός·
δυνατὸν δὲ ἦν, καὶ τὸ σπεῖρειν, καὶ οὐδέτερον αὐτῶν κατηνάγκαστο.
Ἦκολούθησε δὲ τῷ μὴ φυλαξαμένῳ σπεῖραι "παίδων ἄλοκα" παθεῖν ἐκ
τοῦ ἐσπαρκέναι τὰ τῆς κατὰ Οἰδίποδα καὶ Ἰοκάστην καὶ τοὺς υἱοὺς
τραγωδίας.
10 Ἄλλα καὶ ὁ ἀργὸς καλούμενος λόγος, σόφισμα ὢν, τοιοῦτός ἐστι
λεγόμενος ἐπὶ ὑποθέσεως πρὸς τὸν νοσοῦντα καὶ ὡς σόφισμα ἀποτρέπων
αὐτὸν χρῆσθαι τῷ ἱατρῷ πρὸς ὑγίειαν, καὶ ἔχει γε οὕτως ὁ λόγος· Εἰ
εἴμαρταί σοι ἀναστήναι ἐκ τῆς νόσου, ἐάν τε εἰσαγάγῃς τὸν ἱατρὸν ἐάν τε
μὴ εἰσαγάγῃς, ἀναστήσῃ· ἀλλὰ καὶ εἰ εἴμαρταί σοι μὴ ἀναστήναι ἐκ τῆς
15 νόσου, ἐάν τε εἰσαγάγῃς τὸν ἱατρὸν ἐάν τε μὴ εἰσαγάγῃς, οὐκ ἀναστήσῃ·
ἦτοι δὲ εἴμαρταί σοι ἀναστήναι ἐκ τῆς νόσου ἢ εἴμαρταί σοι μὴ ἀνα-
στήναι· μάτην ἄρα εἰσάγεις τὸν ἱατρὸν. Ἄλλα χαριέντως τούτῳ τῷ λόγῳ
τοιοῦτόν τι ἀντιπαραβάλλεται· Εἰ εἴμαρταί σοι τεκνοποιῆσαι, ἐάν τε
συνέλθῃς γυναικὶ ἐάν τε μὴ συνέλθῃς, τεκνοποιήσεις· ἀλλὰ καὶ εἰ
20 εἴμαρταί σοι μὴ τεκνοποιῆσαι, ἐάν τε συνέλθῃς γυναικὶ ἢ μὴ συνέλθῃς,
οὐ τεκνοποιήσεις· ἦτοι δὲ εἴμαρταί σοι τεκνοποιῆσαι ἢ μὴ τεκνοποιῆσαι·
μάτην ἄρα συνέρχῃ γυναικί. Ὡς γὰρ ἐπὶ τούτου, ἐπεὶ ἀμήχανον καὶ
ἀδύνατον τεκνοποιῆσαι μὴ συνελθόντα γυναικί, οὐ μάτην παρα-
λαμβάνεται τὸ συνελθεῖν γυναικί, οὕτως εἰ τὸ ἀναστήναι ἐκ τῆς νόσου

1-3 Eurip. *Phoen.* 18-20 10-17 cf. Cic. *De fato* 12.28 s.; Plut. *De fato* 574 E

1 σπεῖρε *Pap* B C D : σπεῖραι A Pat | παίδων : τέκνων Eurip. |
ἄλοκα A *Pap* : αὐλάκα Φ 3 αἱμάτων A *Pap* : αἵματος Φ Eurip. 4 δη-
λοῦται A *Pap* : σαφῶς δηλοῦται Φ 5 ἄλοκα A *Pap* : αὐλάκα Φ 5 τὸ
μὴ — 7 τῷ μὴ in mg infer. add. A¹ 7 παίδων ἄλοκα A : τέκνων αὐλάκα Φ
14 ἀλλὰ καὶ — 15 οὐκ ἀναστήσῃ om. Pat 18 ἀντιπαραβάλλεται Φ :
παραβάλλεται A | τέκνον ποιῆσαι A 19 ἐάν τε μὴ — 20 γυναικί in mg add.
A¹ 19 τέκνον ποιήσεις A, corr. A¹ 20 ἢ : ἐάν τε B C D 22 ἐπεὶ A :
εἵπερ Φ | καὶ add. A¹ 22-23 καὶ ἀδύνατον om. Φ 23 μὴ Φ : τὸν μὴ A

ὁδῷ τῇ ἀπὸ ἰατρικῆς γίνεται, ἀναγκαίως παραλαμβάνεται ὁ ἰατρός, καὶ ψεῦδος τὸ "μάτην εἰσάγεις τὸν ἰατρὸν."

"Ὅλα δὲ ταῦτα παρειλήφαμεν δι' ἃ παρέθετο ὁ σοφώτατος Κέλσος εἰπὼν· **Θεὸς ὧν προεῖπε, καὶ πάντως ἐχρῆν γενέσθαι τὸ προ-** 5 **ειρημένον.** Εἰ γὰρ τοῦ πάντως ἀκούει ἀντὶ τοῦ κατηναγκασμένως, οὐ δώσομεν αὐτῷ· δυνατὸν γὰρ ἦν καὶ μὴ γενέσθαι. Εἰ δὲ τὸ πάντως λέγει ἀντὶ τοῦ ἔσται, ὅπερ οὐ κωλύεται εἶναι ἀληθές, καὶ δυνατὸν ἦ τὸ μὴ γενέσθαι, οὐδὲν λυπεῖ τὸν λόγον· οὐδὲ γὰρ ἠκολούθει τῷ προειρηκέναι τὸν Ἰησοῦν ἀληθῶς τὰ περὶ τοῦ προδότου ἢ τὰ περὶ τοῦ ἀρνησαμένου τὸ αὐτὸν αὐτοῖς αἴτιον γενέσθαι ἀσεβείας καὶ ἀνοσίου πράξεως. Ἰδὼν γὰρ 10 αὐτοῦ τὸ μοχθηρὸν ἦθος ὁ καθ' ἡμᾶς γινώσκων "τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ", καὶ ὁρῶν ἃ τολμήσει ἕκ τε τοῦ φιλάργυρος εἶναι καὶ ἐκ τοῦ μὴ βεβαίως περὶ τοῦ διδασκάλου φρονεῖν ἃ ἐχρῆν, εἶπε μετὰ πολλῶν καὶ τό· "'Ο ἐμβάψας μετ' ἐμοῦ τὴν χεῖρα εἰς τὸ τρυβλίον, ἐκεῖνός με παραδώσει."||

21 "Ὅρα δὲ καὶ τὸ ἐπιπόλαιον καὶ τὸ ἄντικρυς ψεῦδος τῆς τοιαύτης τοῦ 15 Κέλσου λέξεως, ἀποφνηναμένου ὅτι **ἀνθρώπῳ μὲν ὁ κοινωνήσας τραπέζης οὐκ ἂν αὐτῷ ἐπιβουλεύσειεν· εἰ δὲ ἀνθρώπῳ οὐκ ἂν ἐπιβουλεύσειε, πολλῷ πλέον ὁ θεῷ συνευωχηθεὶς οὐκ ἂν αὐτῷ ἐπίβουλος ἐγίνετο.** Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν ὅτι πολλοὶ κοινωνήσαντες ἄλων καὶ τραπέζης ἐπεβούλευσαν τοῖς συνεστίοις; Καὶ πλήρης ἐστὶν ἡ Ἑλλή- 20 νων καὶ βαρβάρων ἱστορία τοιούτων παραδειγμάτων· καὶ ὀνειδίζων γε ἡ ὁ Πάριος ἱαμβοποιὸς τὸν Λυκάμβην, μετὰ "ἄλας καὶ τράπεζαν" συνθή- 43^v κας ἀθετήσαντα, φησὶ πρὸς αὐτόν·

"Ὅρκον δ' ἐνοσφίσθης μέγαν
ἄλας τε καὶ τράπεζαν.

25

11 Io 2:25 13-14 Mt 26:23 24-25 Archilochi Fr. 173 West²

7 ἦ A Pat : ἦν B C D 8 γὰρ Φ : om. A 9 ἀληθῶς Φ : om. A | post ἀρνησαμένου addit πέτρου Φ 10 ἰδὼν A : ὁρῶν Φ 14 ἐν τῷ τρυβλίῳ C D NT | ἐκεῖνός : οὗτος NT 16 ἀνθρώπῳ A¹ (et ἀνθρώποις) : ἀνθρώπων A 17 ἀνθρώπῳ A¹ : ἀνθρώπων A 22 λυκάβαν A : λυκάμβαν A²

Οἷς δὲ μέλει τῆς ἐν ἱστορίαις φιλομαθίας, ὅλοις γενομένοις αὐτῆς καὶ καταλιποῦσι τὰ ἀναγκαιότερα περὶ τοῦ ὡς δὴ βιωτέον μαθήματα, πλείονα παραθήσονται, δεικνύντες ὅσοι κοινωνήσαντες τραπέζης τισὶν ἐπεβούλευσαν αὐτοῖς.

- 5 Εἴτα ὡς συναγαγὼν ἀραρυῖαις ἀποδείξει καὶ ἀκολουθίαις τὸν λόγον 22
εἶπε τό· **Καὶ ὅπερ ἔτι ἀτοπώτερον, αὐτὸς ὁ θεὸς τοῖς συντραπέ-
ζοις ἐπεβούλευσε, προδότας καὶ δυσσεβεῖς ποιῶν.** Πῶς γὰρ ὁ
Ἰησοῦς ἢ ἐπεβούλευσεν ἢ προδότας καὶ δυσσεβεῖς τοὺς μαθητὰς ἐποίη-
σεν, οὐκ ἂν ἔχοι παραδεικνύειν εἰ μὴ ἐξ ἧς ἐνόμισεν ἀκολουθίας, ἦν καὶ ὁ
10 τυχὼν εὐχερέστατα διελέγξει ἂν.

- Μετὰ ταῦτα λέγει ὅτι, **εἰ δέδοκτο αὐτῷ ταῦτα, καὶ τῷ πατρὶ 23
πειθόμενος ἐκολάζετο, δηλὸν ὅτι θεῷ γε ὄντι καὶ βουλομένῳ
οὐτ' ἄλγεινὰ οὐτ' ἀνιαρὰ ἦν τὰ κατὰ γνώμην (ἐγ)χειρούμενα.**
Καὶ οὐχ ἑώρακέ γε αὐτὸς ἑαυτῷ παρὰ πόδας ἐναντία εἰπών. Εἰ γὰρ ἔδωκεν
15 ὅτι ἐκολάζετο, ἐπεὶ δέδοκτο αὐτῷ ταῦτα, καὶ τῷ πατρὶ πειθόμενος ἐμπα-
εἶχεν ἑαυτόν, δηλὸν ὅτι ἐκολάζετο, καὶ οὐχ οἷόν τε ἦν μὴ εἶναι ἄλγεινὰ τὰ
προσαγόμενα ὑπὸ τῶν κολαζόντων]· ἀπροαίρετον γὰρ ὁ πόνος. [Εἰ δὲ
βουλομένῳ οὕτε ἄλγεινὰ οὕτε ἀνιαρὰ ἦν τὰ προσαγόμενα, πῶς ἔδωκε τὸ
ἐκολάζετο; Οὐχ ἑώρακε δὲ ὅτι ἅπαξ ἡ ἀναλαβὼν τὸ διὰ γενέσεως σῶμα
20 ἀνείλκεν] αὐτὸ καὶ πόνων ἡ δεκτικὸν τυγχάνον καὶ τῶν τοῖς σώμασι
συμβαίνοντων ἀνιαρῶν, εἰ τοῦ ἀνιάρου μὴ ὡς προαιρετικοῦ ἀκούοιμεν.
“Ὡςπερ οὖν βουληθεὶς ἀνείλκε σῶμα οὐ πάντῃ ἄλλης φύσεως παρὰ τὴν
ἀνθρωπίνην σάρκα, οὕτως συνανείλκε τῷ σώματι καὶ τὰ ἄλγεινὰ αὐτοῦ
καὶ τὰ ἀνιαρά, ὧν πρὸς τὸ μὴ παθεῖν κύριος οὐκ ἦν, ἐπὶ τοῖς διατιθεῖσιν
25 ὄντος προσάγειν ἑαυτῷ τὰ ἄλγεινὰ καὶ τὰ ἀνιαρά.]. Προαπελογησάμεθα

17-20 et 25 *Pap* pp. 115.19-116.7

3 ὅσοι **A**³ Koetschau² : ὡς οἱ **A** 7 ἐπεβούλευσε Koetschau² : -βού-
λευε **A** 8 τοὺς **A**² : καὶ **A** 13 (ἐγ)χειρούμενα scripsi : χρώμενα **A** *Pap*
: δρώμενα **A**³ : γινόμενα Velser (ap. Hoeschelum) 17 κολαζόντων **A**¹ in mg
et *Pap* : κολαστῶν **A** 20 τοῖς σώμασι *Pap* : τοῖς ἐν σώμασι **A** 25 αὐτῷ
add. **A**¹ | τὰ ἄλγεινὰ καὶ τὰ ἀνιαρά *Pap* : transp. **A**

δὲ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὅτι βουλευθεὶς μὴ ἤκειν εἰς χεῖρας ἀνθρώπων οὐκ ἐληλύθει ἄν. Ἦλθε δέ, ἐπεὶ ἐβούλετο, διὰ τὸ προαποδομένον ἐκ τοῦ αὐτὸν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀποθανεῖν τῷ παντὶ χρήσιμον.

24

Ἐξῆς δὲ τούτοις θέλων παραστήσαι ὅτι ἀλγεινὰ καὶ ἀνιαρὰ ἦν τὰ συμβάντα αὐτῷ καὶ ὅτι οὐχ οἶόν τε ἦν βουλευθέντα αὐτὸν ποιῆσαι εἶναι 5 αὐτὰ μὴ τοιαῦτα λέγει· **Τί οὖν ποτνιαῖται καὶ ὀδύρεται καὶ τὸν τοῦ ὀλέθρου φόβον εὔχεται παραδραμεῖν, λέγων ὧδέ πως· "ὦ Πάτερ, εἰ δύναται τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθεῖν;"** Καὶ ἐν τούτοις δὲ ὅρα τὸ τοῦ Κέλσου κακοῦργον, ὅτι μὴ ἀποδεξάμενος τὸ φιλάληθες τῶν ἀναγρᾶψάντων τὰ εὐαγγέλια, δυνηθέντων μὲν παρασιωπῆσαι τά, ὡς 10 Κέλσος οἶεται, ἔγκλητα, οὐ σιωπησάντων δὲ διὰ πολλοὺς λόγους, οὓς ἐν καιρῷ τις ἀποδώσει τὸ εὐαγγέλιον διηγούμενος, κατηγορεῖ τῆς εὐαγγελικῆς λέξεως προσεκτραγῶδων καὶ τιθεὶς μὴ τὰ ἀναγεγραμμένα· οὐ γὰρ εὐρίσκεται πῶς ὁ Ἰησοῦς ὀδύρεται. Καὶ παραφράζει μὲν τὸ "Πάτερ, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω (ἅπ' ἐμοῦ) τὸ ποτήριον τοῦτο", οὐκέτι δὲ καὶ τὸ 15 αὐτόθεν ἐμφαίνον τὴν πρὸς τὸν πατέρα εὐσέβειαν αὐτοῦ καὶ μεγαλοψυχίαν, ἐξῆς δὲ τούτῳ ἀναγεγραμμένον, παρατίθεται, οὕτως ἔχον· "Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ." Ἀλλ' οὐδὲ τὴν πρὸς τὸ βούλημα τοῦ πατρὸς περὶ τῶν κεκριμένων αὐτὸν παθεῖν εὐπείθειαν τοῦ Ἰησοῦ δηλουμένην ἐν ἡμῶν τῷ "Εἰ οὐ δύναται τοῦτο παρελθεῖν, ἂν μὴ αὐτὸ πῶ, γενηθήτω 20 τὸ θέλημά σου" προσποιεῖται ἀνεγνωκέναι, ὁμοίον τι ποιῶν τοῖς κακουργότερον ἀκούουσι τῶν θείων γραφῶν ἀσεβέσι καὶ "ἀδικίαν εἰς τὸ ὕψος" λαλοῦσι.

Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τοῦ μὲν "Ἐγὼ ἀποκτενῶ" δοκοῦσιν ἀκηκοέναι καὶ 25 πολλάκις ἡμῖν αὐτὸ ὀνειδίζουσι, τοῦ δὲ "ζῆν ποιήσω" οὐδὲ μέμνηται, τοῦ ὅλου ῥητοῦ δηλοῦντος τοὺς ἐπὶ κοινῷ κακῷ ζῶντας καὶ ἐνεργοῦντας κατὰ κακίαν ἀποκτείνεσθαι ἀπὸ τοῦ θεοῦ, ζῶν δ' αὐτοῖς κρείττονα ἀντεισάγεσθαι καὶ ἦν δόξη ἂν ὁ θεὸς "τοῖς τῇ ἀμαρτίᾳ ἀποθανοῦσιν."

1 ἐν τοῖς ἀνωτέρω : cf. 2.10 2-3 cf. 1.54-55 6-p. 103.6 Pap. pp. 116.7-117.1 14-15 et 17-18 Mt 26:39. Cf. 2.25; 7.55 20-21 Mt 26:42. Cf. 2.25 22 Ps 72:8 24-25 Deut 32:39 28 Rom 6:2. Cf. 2.64

3 παντὶ add. A¹ 8 εἰ δύναται : εἴθε δύναιτο conl. Koetschau conl. p. 103.8-9 15 ἅπ' ἐμοῦ addidi ex NT et p. 103.22 et 27 17 δὴ scripsi : δὲ A : del. Delarue 27 ζῶν A^{2s.3} in mg : ζῶον A

Οὕτω δ' ἐκεῖνοι ἤκουσαν μὲν τοῦ "Πατάξω," οὐκέτι δὲ ὁρώσι τὸ "κἀγὼ
 ἰάσομαι"· ὅ τι ὁμοίον ἐστι (τῷ) λεγομένῳ ὑπὸ ἱατροῦ, διελόντος σώματα
 καὶ τραύματα χαλεπὰ ποιήσαντος ἐπὶ τῷ ἐξελεῖν αὐτῶν τὰ βλάπτοντα καὶ
 5 διαίρεσιν, ἀλλ' ἀποκαθιστῶντος τῇ θεραπείᾳ τὸ σῶμα ἐπὶ τὴν προκει-
 μένην αὐτῷ ὑγίειαν. Ἀλλὰ καὶ οὐκ ἤκουσαν ὅλου τοῦ "Αὐτὸς γὰρ ἀλγεῖν
 ποιεῖ καὶ πάλιν ἀποκαθίστησιν," ἀλλὰ μόνου τοῦ "ἀλγεῖν ποιεῖ". Οὕτω
 τοίνυν καὶ ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος ἐκτεθειμένος τὸ "ὦ πάτερ, εἴθε
 10 δύναιτο τὸ ποτήριον τοῦτο παρελθεῖν", οὐκέτι δὲ καὶ τὰ ἐξῆς καὶ τὰ
 παριστάντα τὴν Ἰησοῦ πρὸς τὸ πάθος παρασκευὴν καὶ εὐτονίαν. Καὶ
 ταῦτα δέ, πολλὴν ἔχοντα διήγησιν ἀπὸ σοφίας θεοῦ οἷς ὁ Παῦλος ὠνό-
 μασε "τελείους" εὐλόγως παραδοθησομένην, λέγων· "Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν
 ἐν τοῖς τελείοις", ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑπερτιθέμενοι ἐπ' ὀλίγον ὑπομινησ-
 κόμεθα τῶν πρὸς τὸ προκείμενον χρησίμων.

15 Ἐλέγομεν δὴ καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὅτι αἱ μὲν τινες εἰσὶ φωναὶ τοῦ ἐν
 τῷ Ἰησοῦ "πρωτοτόκου πάσης κτίσεως", ὡς ἡ· "'Εγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ
 ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ" καὶ αἱ τούτοις παραπλήσιαι, αἱ δὲ τοῦ κατ' αὐτὸν
 νοουμένου ἀνθρώπου, ὡς ἡ τοῦ· "Νῦν δέ με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρω-
 20 πον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα, ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός". Καὶ
 ἐνθάδε τοίνυν διαγράφει ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ αὐτοῦ καὶ τὸ τῆς ἀνθρωπίνης
 σαρκὸς ἀσθενὲς καὶ τὸ τοῦ πνεύματος πρόθυμον, τὸ μὲν ἀσθενὲς ἐν τῷ
 "Πάτερ, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο", τὸ δὲ
 πρόθυμον τοῦ πνεύματος ἐν τῷ "Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ". Εἰ
 25 δὲ καὶ τὴν τάξιν τῶν λελεγμένων τηρῆσαι δεῖ, πρόσχες ὅτι πρότερον μὲν
 εἴρηται τό, ὡς ἂν εἴποι τις, κατὰ τὴν ἀσθενεῖαν τῆς σαρκὸς ἐν τυγχάνον,
 ὕστερον δὲ τὰ κατὰ τὴν προθυμίαν τοῦ πνεύματος ὄντα πλείονα. Ἐν μὲν
 γὰρ τό "Πάτερ, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο",

25

1-2 Deut 32:39 6-7 Iob 5:18 12-13 1 Cor 2:6. Cf. 3.19 et 59; 6.9 15
 cf. 2.9 16 Col 1:15 16-17 Io 14:6 17-18 τοῦ κατ' αὐτὸν νοουμένου
 ἀνθρώπου: cf. 3.62; 6.45; 7.16; Orig. *Comm. in Mt.* 15.24; *De orat.* 30.2 18-19 Io
 8:40. Cf. 1.66; 7.16 19-p. 104.18 Pap p. 117.2-18

2 ὅ τι Bouhéreau : ὅτι A | τῷ add. Koetschau² | διελόντος P V^{PC} :
 διελόντος A 13-14 ὑπομινησκόμεθα conl. Koetschau 25 ἐν τυγχάνον
 Delarue : ἐντυγχάνον A

πλείονα δὲ τό τε· "Οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ" καὶ τό· "Πάτερ μου, εἰ οὐ δύναται τοῦτο παρελθεῖν, ἐὰν μὴ αὐτὸ πῶ, γενηθήτω τὸ θέλημά σου." Τηρητέον δὲ καὶ τὸ μὴ εἰρησθαι μὲν· "'Απελθέτω ἅπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο", λελέχθαι δὲ εὐσεβῶς καὶ μεθ' ὑποτιμήσεως ὅλον τοῦτο· "Πάτερ, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἅπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο."

Οἶδα δὲ τινα καὶ τοιαύτην εἰς τὸν τόπον διήγησιν, ὅτι ὁρῶν ὁ σωτὴρ οἶα ὁ λαὸς καὶ Ἰερουσαλὴμ πείσεται ἐπὶ τῇ ἐκδικήσει τῶν κατ' αὐτοῦ τετολμημένων ὑπὸ Ἰουδαίων, οὐ δι' ἄλλο τι ἢ διὰ τὸ πρὸς ἐκείνους φιλάνθρωπον θέλων μὴ παθεῖν τὸν Ἰακώβ ὃς ἔμελλε πάσχειν φησὶ τό· "Πάτερ, εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθέτω ἅπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο"· ὡς εἰ ἔλεγεν· "Ἐπεὶ ἐκ τοῦ με πιεῖν τουτὶ τὸ τῆς κολάσεως ποτήριον ὅλον ἔθνος ὑπὸ σοῦ ἐγκαταλειφθήσεται, εὐχομαι, "εἰ δυνατόν ἐστι, παρελθεῖν ἅπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο", ἵνα μὴ ἡ μερίς σου τολμήσασα κατ' ἐμοῦ πάντη ὑπὸ σοῦ ἐγκαταλειφθῇ. Ἀλλὰ καὶ εἰ, ὡς φησιν ὁ Κέλσος, μήτ' ἀλγεινόν τι μήτ' ἀνιαρὸν τῷ Ἰησοῦ κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐγίνετο, πῶς ἂν οἱ μετὰ ταῦτα παραδείγματι τοῦ ὑπομένειν τὰ δι' εὐσέβειαν ἐπίπονα ἐδύναντο χρήσασθαι Ἰησοῦ, μὴ παθόντι μὲν τὰ ἀνθρώπινα, μόνον δὲ δόξαντι πεπονθέναι;

26

"Ἐτι δὲ λέγει ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος πρὸς τοὺς Ἰησοῦ μαθητὰς ὡς πλασαμένους ταῦτα, ὅτι οὐδὲ **ψευδόμενοι τὰ πλάσματα ὑμῶν πιθανῶς ἐπικαλύψαι ἠδυνήθητε**. Καὶ πρὸς τόδε λελέξεται ὅτι εὐχερῆς μὲν ἦν ὁδὸς πρὸς τὸ ἐπικαλύψαι τὰ τοιαῦτα τὸ μηδὲ τὴν ἀρχὴν αὐτὰ ἀναγράψαι. Τίς γὰρ ἂν τῶν εὐαγγελίων ταῦτα μὴ περιεχόντων ὀνειδίσαι ἐδύνάτο ἡμῖν ἐπὶ τῷ τὸν Ἰησοῦν τοιαῦτα παρὰ τῇ οἰκονομίᾳ λελαληκέναι; Οὐ συνείδε δ' ὁ Κέλσος ὅτι οὐκ ἔστι κατὰ τοὺς αὐτοὺς καὶ ἡπατήσθαι περὶ τοῦ Ἰησοῦ ὡς θεοῦ καὶ προφητευθέντος (Χριστοῦ), καὶ πλάσασθαι περὶ αὐτοῦ δηλονότι ἐγνωκότας ὅτι οὐκ ἀληθῆ τὰ πλάσματα. Ἦτοι οἷν οὐκ ἔπλασαν, ἀλλ' οὕτως ἐφρόνουν καὶ οὐ ψευδόμενοι ἀνέγραψαν, ἢ ψευσάμενοι ἀνέγραψαν καὶ ταῦτα οὐκ ἐφρόνουν οὐδὲ ἀπατηθέντες θεὸν αὐτὸν ἐνόμιζον.

13-14 cf. Orig. *Comm. seriem in Mt.* 92

3 ἀπελθάτω *Pap*
παθόντι in mg add. A¹
παν in mg add. A¹

5 παρελθάτω *A Pap*
26 Χριστοῦ addidi

16 τοῦ ὑπομένειν — 17 μὴ
28-29 ἢ ψευσάμενοι ἀνέγραψαν

27

Μετὰ ταῦτά τινας τῶν πιστευόντων φησὶν ὡς ἐκ μέθης ἤκον-
 τας εἰς τὸ ἐφεστάναι αὐτοῖς μεταχαράττειν ἐκ τῆς πρώτης
 γραφῆς τὸ εὐαγγέλιον τριχῇ καὶ τετραχῇ καὶ πολλαχῇ καὶ
 μεταπλάττειν, ἵν' ἔχοιεν πρὸς τοὺς ἐλέγχους ἀρνεῖσθαι. Μετα-
 5 χαράξαντας δὲ τὸ εὐαγγέλιον ἄλλους οὐκ οἶδα ἢ τοὺς ἀπὸ Μαρκίωνος καὶ
 τοὺς ἀπὸ Οὐαλεντίνου, οἶμαι δὲ καὶ τοὺς ἀπὸ Λουκάνου. Τοῦτο δὲ λεγό-
 μενον οὐ τοῦ λόγου ἐστὶν ἔγκλημα, ἀλλὰ τῶν τολμησάντων ῥαδιουργῆ-
 σαι τὰ εὐαγγέλια. Καὶ ὥσπερ οὐ φιλοσοφίας ἔγκλημά εἰσιν οἱ σοφισταὶ ἢ
 οἱ Ἐπικουρεῖοι ἢ οἱ Περιπατητικοὶ ἢ οἵτινές ποτ' ἂν ᾧσιν οἱ ψευδοδο-
 10 ξοῦντες, οὕτως οὐ τοῦ ἀληθινοῦ χριστιανισμοῦ ἔγκλημα οἱ μεταχαράτ-
 τοντες τὰ εὐαγγέλια καὶ αἰρέσεις ξένας ἐπεισάγοντες τῷ βουλήματι τῆς
 Ἰησοῦ διδασκαλίας.

28

Ἐπεὶ δὲ μετὰ ταῦτα καὶ τὸ προφήταις χρῆσθαι Χριστιανούς
 προκηρύξασι τὰ περὶ Ἰησοῦ ὀνειδίζει ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος,
 15 φήσομεν πρὸς τοῖς ἀνωτέρω εἰς τοῦτο λελεγμένοις καὶ ὅτι ἐχρῆν αὐτόν, ὡς
 φησι, **φειδόμενον ἀνθρώπων**, αὐτὰς ἐκθέσθαι τὰς προφητείας καὶ συν-
 αγορεύσαντα ταῖς πιθανότησιν αὐτῶν τὴν φαινομένην αὐτῷ ἀνατροπὴν
 τῆς χρήσεως τῶν προφητικῶν ἐκθέσθαι. Οὕτω γὰρ ἂν ἔδοξε μὴ συναρπά-
 ζειν τηλικούτον κεφάλαιον διὰ λεξειδίων ὀλίγων, καὶ μάλιστα ἐπεὶ φησι
 20 **μυρίοις ἄλλοις ἐφαρμοσθῆναι δύνασθαι πολὺ πιθανώτερον τὰ**
προφητικὰ ἢ τῷ Ἰησοῦ. Καὶ ἐχρῆν γε αὐτόν πρὸς τὴν κρατήσασαν
 Χριστιανῶν ταύτην ὡς ἰσχυροτάτην ἀπόδειξιν στήναι ἐπιμελῶς καὶ καθ'
 ἐκάστην προφητείαν ἐκθέσθαι πῶς ἄλλοις ἐφαρμοσθῆναι δύναται πολὺ
 πιθανώτερον ἢ τῷ Ἰησοῦ. Ἄλλ' οὐδὲ συνείδεν ὅτι τοῦτ' εἰ ἄρα πιθανόν
 25 ἦν ὑπὸ τινος λέγεσθαι κατὰ Χριστιανῶν, ὑπὸ τῶν ἄλλοτρίων τῶν προφητι-
 κῶν γραμμάτων πιθαν(ώτερ)ον τάχα ἦν· νυνὶ δὲ ὅπερ Ἰουδαῖος ἂν οὐκ
 εἶπε περιέθηκεν ὁ Κέλσος τῷ τοῦ Ἰουδαίου προσώπῳ. Οὐ συγκαταθήσε-

45^f

10-12 cf. 3.12; 5.61 15 cf. 1.49-57 16 cf. 2.13 ἐκὼν ἐκεῖνα παραλείπω
 23-24 cf. 1.50 et 57

2 αὐτοῖς Bouhéreau : αὐτοῖς A 4 ἵν' add. A¹ 17 αὐτῷ A³ et
 Bouhéreau : αὐτῶν A 24 τοῦτ' εἰ A^{2 s.3} : τουτὶ A 25 ὑπο² del. M V
 26 πιθαν(ώτερ)ον scripsi : πιθανὸν A | πιθανὸν τάχα ἦν om. P

ται γὰρ ὁ Ἰουδαῖος ὅτι μυρίοις ἐφαρμοσθῆναι δύναται τὰ προφητικά πολὺ πιθανώτερον ἢ τῷ Ἰησοῦ, ἀλλὰ περὶ ἐκάστου τὴν φαινομένην αὐτῷ διήγησιν ἀποδιδούς στήναι πειράσεται πρὸς τὴν τῶν Χριστιανῶν ἐκδοχὴν, οὐ πάντως μὲν πιστικὰ λέγων, πειρώμενος δὲ τὸ τοιοῦτο ποιεῖν.

29 Φθάσαντες δ' ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰρήκαμεν περὶ τοῦ τὸν Χριστὸν προ- 5
φητεύεσθαι δύο ἐπιδημίαις χρησόμενον εἰς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος·
διόπερ οὐκέτι χρειά ἡμᾶς ἀπολογήσασθαι πρὸς τὸ λεγόμενον ὡς ὑπὸ τοῦ
Ἰουδαίου, ὅτι **μέγαν καὶ δυνάστην καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάν-
των τῶν ἐθνῶν καὶ στρατοπέδων κύριόν φασιν οἱ προφῆται
εἶναι τὸν ἐπιδημήσοντα.** Ἰουδαϊκῶς δ' οἶμαι εἶπε καὶ κατὰ τὴν 10
ἐκείνων χολὴν μετὰ τοῦ χωρὶς ἀποδείξεως κἂν πιθανῆς λιοδορεῖν τὸν
Ἰησοῦν, ὅτι **οὐχὶ (δὲ) τοιοῦτον ὄλεθρον κατήγγειλαν.** Καίτοι οὔτε
Ἰουδαῖοι οὔτε Κέλσος οὔτε ἄλλος τις μετὰ ἀποδείξεως ἔχει παραστήσαι
ὅτι ὄλεθρος τοσούτους ἀνθρώπους ἐπιστρέφει ἀπὸ τῆς χύσεως τῶν κακῶν
ἐπὶ τὸν κατὰ φύσιν μετὰ σωφροσύνης καὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν βίον. 15

30 Παρέρριψε δ' ὁ Κέλσος καὶ τό· **Θεὸν δὲ καὶ θεοῦ υἱὸν οὐδεὶς ἐκ
τοιούτων συμβόλων καὶ παρακουσμάτων οὐδ' ἐξ οὕτως ἀγεν-
νῶν τεκμηρίων συνίστησιν.** Ἐχρῆν δὲ αὐτὸν τὰ παρακούσματα
ἐκθέμενον ἐλέγξει καὶ τὰ ἀγεννῆ τεκμήρια λόγῳ παραστήσαι· ἵν' εἴ τι
πιθανὸν ἐδόκει λέγειν ὁ Χριστιανός, ἀγωνίσασθαι πρὸς αὐτὸ πειραθῇ καὶ 20
ἀνατρέψαι τὸν λόγον. Ὅπερ δὲ εἶπε περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἀπήντησε μὲν ὡς
περὶ μεγάλου, οὐκ ἐβουλήθη δὲ ἰδεῖν ὅτι τοῦτ' ἀπήντησεν, ὡς ἡ ἐνάργεια
παρίστησι περὶ τοῦ Ἰησοῦ. **Ὡς γὰρ ὁ ἥλιος, φησί, πάντα τὰ ἄλλα
φωτίζων πρῶτον αὐτὸν δεικνύει, οὕτως ἐχρῆν πεποιηκέναι
τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ.** 25

5-6 cf. 1.56

4 πιστικὰ P 9 φασίν A¹ : φησίν A 11 πιθανῆς Bouhéreau :
πιθανῶς A 12 δὲ add. Bouhéreau | κατήγγειλαν A³ et Bouhéreau :
κατήγγειλεν A | καίτοι οὔτε A³ : οὔτε A : οὔτε (γὰρ) Bouhéreau 15
λοιπῶν add. A¹ 16 θεοῦ A² : τὸ θεοῦ A 21 εἶπε (χρῆναι ἀπαντᾶν) περὶ
Koetschau² 24 αὐτὸν edd. : αὐτὸν A

Εἵπομεν ἂν οὖν ὅτι καὶ πεποίηκεν· "'Ανέτειλε" γὰρ "ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη, καὶ πλῆθος εἰρήνης" γέγονεν ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς γενέσεως αὐτοῦ, εὐτρεπίζοντος τοῦ θεοῦ τῇ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ τὰ ἔθνη, ἵν' ὑπὸ ἓνα γένηται τὸν Ῥωμαίων βασιλέα, καὶ μὴ διὰ τὸ προφάσει τῶν πολλῶν βασιλειῶν ἄμικτον τῶν ἐθνῶν πρὸς ἄλληλα χαλεπώτερον γένηται τοῖς ἀποστόλοις τοῦ Ἰησοῦ τὸ ποιῆσαι ὅπερ προσέταξεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς εἰπών· "Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη." Καὶ σαφές γε ὅτι κατὰ τὴν Αὐγούστου βασιλείαν ὁ Ἰησοῦς γεγέννηται, τοῦ, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, ὁμαλίσαντος διὰ μιᾶς βασιλείας τὰς πολλὰς τῶν ἐπὶ γῆς. Ἦν δ' ἂν ἐμ-
 10 πόδιον τοῦ νεμηθῆναι τὴν Ἰησοῦ διδασκαλίαν εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸ πολλὰς εἶναι βασιλείας οὐ μόνον διὰ τὰ προειρημένα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἀναγκάζεσθαι στρατεύεσθαι καὶ ὑπὲρ τῶν πατρίδων πολεμεῖν τοὺς πανταχοῦ· ὃ δὲ ἐγίνετο πρὸ τῶν Αὐγούστου χρόνων καὶ ἔτι γε ἀνωτέρω, ὅτε γε
 15 χρεία ἦν ὡς Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων εἶναι πόλεμον, οὕτω καὶ ἐτέρων πρὸς ἐτέρους. Πῶς οὖν οἷόν τε ἦν τὴν εἰρηνικὴν ταύτην διδασκαλίαν καὶ μηδὲ ἔχθρους ἐπιτρέπουσαν ἀμύνεσθαι κρατῆσαι, εἰ μὴ τὰ τῆς οἰκουμένης τῇ Ἰησοῦ ἐπιδημίᾳ μετεβέβλητο πανταχοῦ ἐπὶ τὸ ἡμερώτερον;

Μετὰ ταῦτα Χριστιανοῖς ἐγκαλεῖ ὡς σοφισζομένοις ἐν τῷ λέγειν τὸν υἱὸν τοῦ ἰ θεοῦ εἶναι αὐτολόγον, καὶ οἰεταί γε κρατύνειν τὸ
 20 ἔγκλημα, ἐπεὶ λόγον ἐπαγγελλόμενοι υἱὸν εἶναι τοῦ θεοῦ ἀποδείκνυμεν οὐ λόγον καθαρὸν καὶ ἅγιον, ἀλλὰ ἄνθρωπον ἀτιμότατα ἀπαχθέντα καὶ ἀποτυμπανισθέντα. Καὶ περὶ τοῦτου δ' ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὡς ἐν ἐπιτομῇ πρὸς τὰς Κέλσου κατηγορίας εἴρηται· ἐν οἷς ἀπεδείκνυτο ὁ "πάσης κτίσεως πρωτότοκος" ἀνειληφῶς σῶμα καὶ ψυχὴν
 25 ἀνθρωπίνην, καὶ ὅτι ὁ θεὸς ἐνετείλατο περὶ τῶν τοσούτων ἐν κόσμῳ, καὶ ἐκτίσθη, καὶ ὅτι ὁ τὴν ἐντολὴν λαβὼν ὁ θεὸς λόγος ἦν. Καὶ ἐπεὶ Ἰουδαῖός ἐστιν ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ ταῦτα λέγων, οὐκ ἀτόπως χρησόμεθα τῷ· "'Εξ-απέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἰάσατο αὐτούς καὶ ἐρρύσατο αὐτοὺς ἐκ τῶν διαφορῶν αὐτῶν"· οὗ καὶ ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν. Ἐγὼ δὲ κἂν πολ-

31

45^v

1-2 Ps 71:7 7 Mt 28:19. Cf. 2.42 9-11 cf. Melitonem ap. Euseb. H.E. 4.26.7; Hippol. In Dan. 4.9 22-23 cf. 2.9 24 Col 1:15 27-29 Ps 106:20. Cf. 1.64; 3.63; 5.11

4 τὸν Hansen : τῶν A 7 σαφές A : σαφῶς Pap (p. 118.3) 9 τὰς πολλὰς scripsi : τοὺς πολλοὺς A 13 ὃ δὲ scripsi : ὅ τε A : ὅ γε A³ : ὅ τι Spencer : ὅπερ Koetschau² 21 ἀτιμότατον M^{Pc} 24 ὁ add. A¹ 27 ἀπέ-στειλε LXX 29 κἂν scripsi : καὶ A

λοῖς Ἰουδαίοις καὶ σοφοῖς γε ἐπαγγελλομένοις εἶναι συμβαλὼν οὐδενὸς ἀκήκοα ἐπαινοῦντος τὸ λόγον εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, ὡς ὁ Κέλσος εἴρηκε, καὶ τοῦτο περιάπτων τῷ τοῦ Ἰουδαίου προσώπῳ λέγοντος· **Ὡς εἴ γε ὁ λόγος ἐστὶν ὑμῖν υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ ἡμεῖς ἐπαινοῦμεν.**

32

Προεῖρηται δ' ἡμῖν ὅτι οὐτ' ἀλαζῶν οὔτε γόης δύναται εἶναι ὁ 5
 Ἰησοῦς· διὸ οὐκ ἀναγκαῖον ἐπαναλαμβάνειν τὰ εἰρημένα, ἵνα μὴ πρὸς
 τὰς ταυτολογίας Κέλσου καὶ ἡμεῖς ταυτολογῶμεν. Ἐγκαλῶν δὲ τῇ γενεα-
 λογίᾳ τὰ μὲν καὶ παρὰ Χριστιανοῖς ζητούμενα καὶ ὑπὸ τινων ὡς ἐγκλή-
 ματα προσαγόμενα τῇ διαφωνίᾳ τῶν γενεαλογιῶν οὐδαμῶς ἀνόμασεν. Οὐ
 γὰρ ᾔδει ὁ ὡς ἀληθῶς ἀλαζῶν Κέλσος καὶ ἐπαγγελλόμενος εἰδέναι πάντα 10
 τὰ Χριστιανῶν φρονίμως ἐπαπορήσαι τῇ γραφῇ. Φησὶ δὲ **ἀπηυθαδῆ-
 σθαι τοὺς γενεαλογήσαντας ἀπὸ τοῦ πρώτου φύντος καὶ τῶν
 ἐν Ἰουδαίοις βασιλέων τὸν Ἰησοῦν.** Καὶ οἶεται τι εἰσφέρειν γεν-
 ναῖον ὅτι **οὐκ ἂν ἡ τοῦ τέκτονος γυνὴ τηλικούτου γένους**
τυγχάνουσα ἡγνόει. Τί γὰρ τοῦτο πρὸς τὸν λόγον; Ἔστω ὅτι οὐκ 15
 ἡγνόει· τί λυπεῖ τὰ προκείμενα; Ἀλλὰ ἀγνοεῖτω· πόθεν, ὅτι ἡγνόει, οὐκ
 ἦν ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου καὶ οὐκ ἀνήγετο αὐτῆς τὸ γένος ἐπὶ τοὺς ἐν
 Ἰουδαίοις βασιλεύσαντας; Ἡ ἀναγκαῖον οἶεται ὁ Κέλσος τοὺς
 πενεστέρους ἐκ πάντων πενεστέρων προγόνων γεγονέναι ἢ τοὺς βασιλεῖς
 ἐκ βασιλέων; Διατρίβειν οὖν περὶ τὸν λόγον δοκεῖ μοι εἶναι μάταιον, 20
 φανεροῦ ὄντος ὅτι καὶ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους ἐκ πλουσίων καὶ
 ἐνδόξων γεγονάσι τινες τῆς Μαρίας πενέστεροι καὶ ἐξ ἀσημοτάτων
 ἡγούμενοι ἐθνῶν καὶ βασιλεῖς.

33

Τί δέ, φησί, καὶ γενναῖον ἔδρασεν οἷον θεός, καταφρονῶν 25
 ἀνθρώπων καὶ διαγελῶν καὶ παίζων τὸ συμβαῖνον ὁ Ἰησοῦς;
 Πυνθανομένῳ δὴ αὐτῷ πόθεν ἂν ἀποκρινοίμεθα, κἂν ἔχωμεν παριστά-
 νειν τὸ γενναῖον καὶ τὸ παράδοξον ἐπὶ τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ, ἢ ἀπὸ
 τῶν εὐαγγελίων, ὅτι **"Ἡ γῆ ἐσεῖσθη καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν καὶ τὰ**
μνημεῖα ἠνεῶχθη" **"καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη ἀπὸ ἄνωθεν**
ἕως κάτω" **"καὶ σκοτία ἐγένετο"** ἐν καιρῷ ἡμέρας **"τοῦ ἡλίου ἐκλιπόντος";** 30
 Ἄλλ' ἐὰν πιστεύῃ μὲν τοῖς εὐαγγελίοις ὁ Κέλσος ὅπου κατηγορεῖν (Ἰη-
 σοῦ) καὶ Χριστιανῶν οἶεται, ἀπιστῇ δὲ ἐπὶ τῶν συνιστάντων τὴν ἐν Ἰη-

5-6 cf. 2.7 28-29 Mt 27:51-52 29-30 Mc 15:38 30 Lc 23:44-45

7 τὰς add. A¹ 10 ἀλαζῶν in mg add. A¹ 15 ὅτι add. A¹ 29 ἐσχί-
 σθη εἰς δύο NT 30 ἐκλιπόντος A¹ : ἐκλείποντος A 31 Ἰησοῦ add.
 Bouhéreau

σοῦ θεότητα, φήσομεν αὐτῷ· ὦ οὗτος, ἢ πᾶσιν ἀπίσται καὶ μηδ' ἐγκαλεῖν νόμιζε, ἢ πιστεύων πᾶσι θαύμαζε θεοῦ λόγον ἐνανθρωπήσαντα καὶ ὅλον τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ὠφελῆσαι βουλευθέντα. Γενναῖον δ' ἔργον τοῦ Ἰησοῦ τὸ μέχρι σήμερον θεραπεύεσθαι τῷ ὀνόματι | αὐτοῦ οὓς ὁ θεὸς βούλεται. 5 Περι δὲ τῆς ἐπὶ Τιβερίου Καίσαρος ἐκλείψεως, οὗ βασιλεύοντος καὶ ὁ Ἰησοῦς ἔοικεν ἐσταυρωθῆναι, καὶ περὶ τῶν μεγάλων τότε γενομένων σεισμῶν τῆς γῆς ἀνέγραψε καὶ Φλέγων ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ ἢ τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ οἶμαι τῶν Χρονικῶν.

46^f

Παίζων δ', ὡς οἶεται, τὸν Ἰησοῦν ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος εἰδέναι 10 ἀναγράφεται **τὸν Εὐριπίδου Βάκχον λέγοντα**.

34

Λύσει μ' ὁ δαίμων αὐτός, ὅταν ἐγὼ θέλω.

Οὐ πάνυ μὲν οὖν Ἰουδαῖοι τὰ Ἑλλήνων φιλολογοῦσιν. Ἄλλ' ἔστω τινὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ φιλόλογον οὕτω γεγονέναι· πῶς οὖν ὁ Ἰησοῦς, ἐπεὶ μὴ ἔλυσεν αὐτὸν δεδεμένον, οὐδὲ ἐδύνατο λύσαι; Ἡ γὰρ ἐκ τῶν ἐμῶν γραφῶν πιστευέτω 15 ὅτι καὶ Πέτρος δεδεμένος ἐν φυλακῇ ἀγγέλου λύσαντος τοὺς δεσμοὺς ἐξῆλθε, καὶ Παῦλος μετὰ τοῦ Σίλα ἐν Φιλίπποις τῆς Μακεδονίας ὑπὸ "ξύλον" δεδεμένος ἐλύθη θείᾳ δυνάμει, ὅτε καὶ "θύραι" τῆς φυλακῆς "ἠνοίχθησαν". Ἄλλ' εἰκὸς ὅτι ταῦτα γελᾷ ὁ Κέλσος ἢ καὶ οὐδαμῶς ἀνέγνω τὴν ἱστορίαν· ἔδοξε γὰρ ἂν λέγειν πρὸς αὐτὴν ὅτι καὶ 20 γόητές τινες ἐπωδαῖς δεσμοὺς λύουσι καὶ θύρας ἀνοίγουσιν, ἵνα κοινοποιήσῃ τὰ τῶν γοήτων πρὸς τὰ παρ' ἡμῖν ἱστορούμενα.

Ἄλλ' οὐδ' ὁ καταδικάσας, φησίν, αὐτὸν ἔπαθέ τι, οἷον ὁ Πενθέως μανεῖς ἢ σπαραχθεῖς. Οὐκ εἶδε δ' ὅτι οὐχ οὕτω Πιλάτος ἦν καταδικάσας αὐτόν, ὅς γε "ἤδει ὅτι διὰ φθόνον παρέδωκεν αὐτόν" οἱ 25 Ἰουδαῖοι, ὡς τὸ Ἰουδαίων ἔθνος· ὅπερ καταδεδίκαται ὑπὸ θεοῦ σπαραχθὲν καὶ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ὑπὲρ τὸν Πενθέως σπαραγμὸν διασπαρὲν. Διὰ τί δὲ καὶ ἐκὼν παρεπέμψατο τὰ περὶ τῆς γυναικὸς Πιλάτου, ἑωρακυίας ὄναρ καὶ οὕτω κεκινημένης ὑπ' αὐτοῦ, ὡς προσπέμψαι τῷ ἀνδρὶ καὶ λέγειν· "Μηδὲν σοι καὶ τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ τῷ δικαίῳ· σήμερον γὰρ κατ' ὄναρ 30 πολλὰ ἔπαθον δι' αὐτόν";

5-8 *FGrHist* 257 F 16d. Cf. 2.14 11 Eurip. *Bacchae* 498 15-16 Act 12:6-9 16-18 Act 16:24-26 24 Mt 27:18 29-30 Mt 27:19

14 αὐτὸν edd. : αὐτόν A | ἢ A : ἢ Bouhéreau 29 τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ τῷ δικαίῳ : τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ NT

Πάλιν τε αὖ σιωπῶν τὰ ἐμφαίνοντα τὴν τοῦ Ἰησοῦ θειότητα ὁ Κέλσος ὀνειδίζει ἐκ τῶν γεγραμμένων ἐν τῷ εὐαγγελίῳ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, παρατιθέμενος τοὺς ἐμπαίξαντας αὐτῷ καὶ φοινικίδα περιθέ-
ντας καὶ τὸν ἐξ ἀκανθῶν στέφανον καὶ τὸν ἐν τῇ χειρὶ κάλα-
μον. Πόθεν οὖν, ὦ Κέλσε, ταῦτα μεμάθηκας ἢ ἀπὸ τῶν εὐαγγελίων; Ἄρ' 5
οὖν σὺ μὲν ἑώρας ταῦτα ὀνειδισμοῦ ἄξια, οἱ δ' ἀναγράφοντες αὐτὰ οὐ
κατενόουν ὅτι σὺ μὲν καταγελάσῃ καὶ οἱ σοὶ παραπλήσιοι, ἄλλοι δὲ
παράδειγμα λήγνουνται τοῦ καταφρονεῖν γελόντων καὶ χλευαζόντων ἐπὶ
εὐσεβείᾳ τὸν δι' αὐτὴν ἐτοιμῶς ἀποθανόντα; Μᾶλλον οὖν θαύμαζε
αὐτῶν τὸ φιλάληθες καὶ (τὸ φιλάνθρωπον) τοῦ ταῦτα ἐκουσίως παθόντος 10
ὑπὲρ ἀνθρώπων καὶ μετὰ πάσης ἀνεξικακίας καὶ μακροθυμίας αὐτὰ ὑπο-
μείναντος · οὐ γὰρ ἀνεγέγραπτο ὅτι ὠδύρατο ἢ τι ἀγεννὲς ἐκ τοῦ κατα-
δεδικάσθαι ἐνοήθη (ἢ) ἀνεφθέξατο.

35 Πρὸς δὲ τό· Τί οὐκ εἰ μὴ πρόσθεν ἀλλὰ νῦν γοῦν θεῖόν τι
ἐπιδείκνυται καὶ τῆς αἰσχύνης ταύτης ἑαυτὸν ῥύεται καὶ 15
τοὺς ὑβρίζοντας εἰς ἑαυτὸν τε καὶ τὸν πατέρα δικαιοῖ; λεκτέον
ὅτι τὸ παραπλήσιον ἔστιν εἰπεῖν καὶ πρὸς Ἑλληνας, πρόνοιαν εἰσάγον-
τας καὶ θεοσημίας παραδεχομένους γενέσθαι, τί δὴ ποτε τοὺς ὑβρί-
ζοντας τὸ θεῖον καὶ ἀναιροῦντας πρόνοιαν οὐ κολάζει ὁ θεός; Ὡς γὰρ
ἐὰν ἀπολογήσωνται πρὸς ταῦτα Ἑλληνες, καὶ ἡμεῖς τὰ ὅμοια ἢ καὶ 20
κρείττονα ἐροῦμεν. Γέγονε δὲ καὶ θεοσημία τις ἐξ οὐρανοῦ, ὁ ἐκλιπὼν
ἥλιος, καὶ τὰ λοιπὰ παράδοξα, ἐμφαίνοντα ὅτι θεῖόν τι καὶ πλεῖον τῶν
πολλῶν εἶχεν ὁ σταυρωθεὶς.

36 Εἰτά φησιν ὁ Κέλσος· Τί φησι καὶ ἀνασκολοπιζομένου τοῦ
σώματος; Ποῖος 25

ἰχώρ, οἷός περ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσιν;

Ἐκεῖνος μὲν οὖν παίζει, ἡμεῖς δ' ἀπὸ τῶν σπουδαίων εὐαγγελίων, κἂν μὴ

3-4 Mt 27:28-29 24 Τί φησι : cf. Plut. *Alexand.* 28.1; Diog. Laert. 9.60
26 *Iliad.* 5.340. Cf. 1.66

10 τὸ φιλάνθρωπον supplevi : τὸ γενναῖον post v. 11 ὑπομείναντος add.
Koetschau² 12 οὐ A : ἢ A⁴ | ἀνεγέγραπτο Bouhéreau : ἄν γέγραπτο A
13 ἐνοήθη (ἢ) Bouhéreau : ἐνομίσθη A : ἐνόμισεν ἢ A⁴ in mg | ἄν ἐφ-
θέξατο A, corr. A⁴ 18 ἐνυβρίζοντας M^{PC} 19 τὸ θεῖον A¹ : τῷ θεῷ A M
21 ἐκλιπὼν A¹ : ἐκλείπων A

Κέλσος βούλῃται, παραστήσομεν ὅτι ἰχώρ μὲν ὁ μυθικός καὶ Ὀμηρικός οὐκ ἔρρευσεν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ σώματος· ἤδη δ' αὐτοῦ ἀποθανόντος "Εἰς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ (αὐτοῦ) τὴν πλευρὰν ἔνυξε, καὶ ἐξῆλθεν (εὐθύς) αἷμα καὶ ὕδωρ. Καὶ ὁ ἑωρακὼς μεμαρτύρηκε, καὶ ἀληθινὴ αὐτοῦ ἐστὶν ἡ μαρτυρία, ἀκείνους οἶδεν ὅτι ἀληθὴ λέγει." Τῶν μὲν οὖν ἄλλων νεκρῶν σωμάτων τὸ "αἷμα" πηγνυται καὶ "ὕδωρ" καθαρὸν οὐκ ἀπορρεῖ, τοῦ δὲ κατὰ τὸν Ἰησοῦν νεκροῦ σώματος τὸ παράδοξον καὶ περὶ τὸ νεκρὸν σῶμα ἦν "αἷμα καὶ ὕδωρ" ἀπὸ τῶν πλευρῶν προχυθέν. Εἰ δ' εἰς μὲν τὸ κατηγορεῖν Ἰησοῦ καὶ Χριστιανῶν φέρων ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου οὐδὲ καλῶς ἐρμηνευομένης λέξεις, σιωπῶν δὲ τὰ παριστάντα τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ, ἀκούειν βούλεται τὰς θεοσημίας, ἀναγνῶτω τὸ εὐαγγέλιον καὶ ὁράτω ὅτι καὶ "Ὁ ἑκατοντάρχης καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ τηροῦντες τὸν Ἰησοῦν ἰδόντες τὸν σεισμόν καὶ τὰ γινόμενα ἐφοβήθησαν σφόδρα, λέγοντες· (Ἀληθῶς) θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος."

15 Μετὰ ταῦθ' ὁ ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου ἐκλαβὼν λέξεις, ὧν κατηγορεῖν νομίζει, **τὸ ὄξος καὶ τὴν χολὴν** ὀνειδίζει τῷ Ἰησοῦ, ὡς **χανδὸν ἐπὶ τὸ πιεῖν ὠρμημένῳ καὶ μὴ διακαρτερήσαντι τὴν δίψαν**, ὡς καὶ **ὁ τυχὼν ἄνθρωπος πολλακίς διακαρτερεῖ**.¹ Καὶ τοῦτο ἰδίας μὲν ἐν τῇ τροπολογίᾳ τυγχάνει διηγήσεως· νῦν δὲ κοινοτέρας ἂν τοιαύτης ἀποκρίσεως² πρὸς τὰ ἐπηπορημένα ἔχοιτο τὸ λεγόμενον, ὅτι καὶ περὶ τούτου προφήται προεῖπον. Γέγραπται γὰρ ἐν ἐξηκοστῷ (καὶ) ὀγδόῳ ψαλμῷ ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ· "Καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολήν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος." Ἡ λεγέτωσαν Ἰουδαῖοι, τίς ἐστὶν ὁ ἐν τῷ προφήτῃ ταῦτα λέγων, καὶ παραστησάτωσαν ἀπὸ τῆς ἱστορίας τὸν ἀνειληφότα "εἰς τὸ βρῶμα" ἑαυτοῦ "χολήν" καὶ ποτισθέντα "ὄξος"· ἢ κἂν τολμησάτωσαν λέγειν ὃν οἶονται ἐπιδημήσειν Χριστὸν μέλλειν ἐν τοῖς γίνεσθαι, ἵν' ἡμεῖς εἴπωμεν· τί οὖν λυπεῖ ἤδη γεγονέναι τὸ προφητευθέν;³ Ὅπερ καὶ αὐτὸ πρὸ τοσούτων λεχθὲν χρόνων ἱκανόν ἐστι μετὰ τῶν ἄλλων προφητικῶν προγνώσεων κινῆσαι τὸν εὐγνωμόνως ὅλα τὰ πράγματα ³⁰ ἐξετάζοντα πρὸς τὸ συγκαταθέσθαι ὡς Χριστῷ προφητευθέντι καὶ υἱῷ τοῦ θεοῦ τῷ Ἰησοῦ.

37

2-5 Io 19:34-35 12-14 Mt 27:54 18-27 Pap p. 119.10-20 22-23 Ps 68:22. Cf. 7.13

3 αὐτοῦ ex NT add. M | εὐθύς addidi ex NT 13 Ἀληθῶς ex NT addi suad. Hautsch (p. 81) 15 ὁ (Ἰουδαῖος) ἀπὸ Koetschau² 18 ἰδίας conl. Bouhéreau : ἰδία A Pap 20 ἔχοιτο A : δέοιτο Koetschau² 21 καὶ P M : om. A Pap

38

Μετὰ ταῦτά φησιν ἔτι πρὸς ἡμᾶς ὁ Ἰουδαῖος· Ταῦτ' οὖν ἡμῖν ἐγκαλεῖτε, ὧ πιστότατοι, διότι τοῦτον οὐ νομίζομεν θεὸν οὐδὲ συντιθέμεθα ὑμῖν ὅτι ἐπ' ἀνθρώπων ὠφελεία ταῦτα ὑπέμεινεν, ἵνα καὶ ἡμεῖς κολάσεων καταφρονῶμεν; Καὶ πρὸς ταῦτα δὲ φήσομεν ὅτι ἐγκαλοῦμεν Ἰουδαίοις, ἐντραφεῖσι νόμῳ καὶ προφήταις τοῖς Χριστὸν προκαταγγέλλουσιν, ἐπεὶ μήτε τὰ προσαγόμενα αὐτοῖς ὑφ' ἡμῶν εἰς ἀπόδειξιν περὶ τοῦ τοῦτον εἶναι τὸν Χριστὸν λύουσιν, (κἂν) ἀπολογίαν ποριζόμενοι τοῦ μὴ πιστεύειν τὴν λύσιν, μήτε ὡς μὴ λύοντες πιστεύουσι τῷ προφητευθέντι, ἐναργῶς παραστήσαντι ἐν τοῖς μαθητεύσασιν αὐτῷ καὶ μετὰ τὸν χρόνον τῆς ἐνσωματώσεως ἑαυτοῦ ὅτι ἐπ' ἀνθρώπων ὠφελεία ταῦθ' ὑπέμεινε, σκοπὸν ἔχων τῆς πρώτης ἐπιδημίας οὐχὶ κρίνειν τὰ ἀνθρώπων [καὶ] πρὸ τοῦ ἰδιδάξαι καὶ μαρτύρασθαι περὶ τῶν πρακτέων, καὶ μὴ τοὺς μὲν πονηροὺς κολάζειν, τοὺς δ' ἀγαθοὺς σῶζειν, ἀλλὰ σπεῖραι παραδόξως τὸν ἑαυτοῦ λόγον, καὶ μετὰ τινος δυνάμεως θειοτέρας παντὶ τῷ ἀνθρώπων γένει, ὡς οἱ προφῆται καὶ ταῦτα παρέστησαν. Ἔτι δ' ἐγκαλοῦμεν αὐτοῖς, ἐπεὶ τὴν ὑπάρχουσαν δύναμιν ἐπιδεικνυμένην οὐκ ἐπίστευσαν, ἀλλ' "ἐν Βεελζεβούλ, τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων", εἰρήκασιν τοὺς δαίμονας αὐτὸν ἀποβεβληκέναι τῆς τῶν ἀνθρώπων ψυχῆς. Ἐγκαλοῦμεν δ' ὅτι καὶ τὸ φιλάνθρωπον αὐτοῦ, μὴ ὑπερορῶντος οὐ μόνον πόλιν, ἀλλ' οὐδὲ κώμην τινὰ τῆς Ἰουδαίας, ἵνα πανταχοῦ ἀπαγγείλῃ τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, διαβάλλοντες πλάνην κατηγοροῦσιν αὐτοῦ, ὡς ἀλωμένου καὶ ἀλύοντος ἐν ἀγεννεῖ σώματι· οὐ γὰρ ἀγεννὲς τὸ τοσοῦτους ὑπομείναν ὑπὲρ ὠφελείας τῶν πανταχοῦ ἀκούειν δυναμένων πόνους.

39

Πῶς δ' οὐκ ἄντικρυς ψεῦδος τὸ ὑπὸ τοῦ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαίου λεγόμενον, ὅτι μηδένα πείσας μέχρι ἕξῃ ὃ γε μηδὲ τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς, ἐκολάσθη καὶ τοιαῦτα ὑπέμεινε; Πόθεν γὰρ ὁ φθόνος ὑπὸ τῶν παρὰ Ἰουδαίοις ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων καὶ γραμματέων ἐκινήθη κατ' αὐτοῦ ἢ ἐκ τοῦ πλήθους πειθόμενα ἀκολουθεῖν αὐτῷ καὶ εἰς τὰς ἐρημίας, κρατούμενα οὐ μόνον ὑπὸ τῆς τῶν λόγων αὐτοῦ ἀκολουθίας (ἄρμόζοντα τοῖς ἀκούουσιν ἀεὶ λέγοντος), ἀλλὰ καὶ ταῖς δυνάμεσιν

4 cf. 2.73; 6.42 10-14 *Pap* p. 119.20-24 17 *Mt* 12:24; 9:34 21-22
cf. 1.61 et 69

7 κἂν addidi : post ἀπολογίαν add. ἂν Koetschau² 8 λύοντες πιστεύουσι Hoeschel : λύουσι πιστεύειν A 9 ἐναργῶς A¹ : ἐνεργῶς A 10 ἑαυτοῦ A¹ : αὐτοῦ A 12 καὶ¹ del. Bouhéreau 13 καὶ μὴ del A³ | τοὺς δ' ἀγαθοὺς σῶζειν in mg add. A¹ 16 ὑπάρχουσιν A : (ἐν)υπάρχουσιν Chadwick : ὑπερέχουσιν con. Bouhéreau 23 ὑπομείναν A : ὑπομείναι P

ἐκπλήττοντος τοὺς μὴ τῇ τοῦ λόγου αὐτοῦ ἀκολουθία πιστεύοντας; Πῶς δ' οὐκ ἄντικρυς ψεῦδος ὅτι οὐδὲ τοὺς ἑαυτοῦ ἔπεισε μαθητάς, τοὺς παθόντας μὲν ἀνθρώπινόν τι ἀπὸ δειλίας τότε (οὐδέπω γὰρ ἦσαν πρὸς ἀνδρίαν ἡκονημένοι), οὐ μὴν τὰ κριθέντα αὐτοῖς ὡς περὶ Χριστοῦ ἀποθεμένους; Ὁ μὲν γὰρ Πέτρος μετὰ τὸ ἀρνήσασθαι συναισθόμενος οἱ γέγονε κακῶν, "ἐξελθὼν ἔξω ἔκλαυσε πικρῶς"· οἱ δὲ λοιποὶ πεπληγότες ὑπὸ τῆς ἐπ' αὐτῷ ἀθυμίας (ἔτι γὰρ αὐτὸν ἐθαύμαζον), ἐβεβαιώθησαν διὰ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ πρὸς τὸ πιστεῦναι ἔτι μᾶλλον καὶ βεβαιότερον παρὰ τὸ πρότερον ὅτι υἱὸς ἦν τοῦ θεοῦ.

Καὶ ἀφιλόσοφον δέ τι παθὼν ὁ Κέλσος τὴν ἐν ἀνθρώποις ὑπεροχὴν (Ἰησοῦ) οὐκ ἐν λόγῳ σωτηρίῳ καὶ ἤθει καθαρῷ φαντάζεται εἶναι, ἀλλὰ ἐν τῷ παρὰ τὴν ὑπόθεσιν οὐ ἀνείληφε προσώπου ποιῆσαι καὶ ἀνειληφότα τὸ θνητὸν μὴ ἀποθανεῖν, ἢ ἀποθανεῖν μὲν, οὐχὶ δὲ θάνατον τὸν δυνάμενον παράδειγμα γενέσθαι τοῖς καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἔργου εἰσομένους ὑπὲρ εὐσεβείας ἀποθνήσκειν καὶ παρρησιάζεσθαι ἐν αὐτῇ πρὸς τοὺς ἐσφαλμένους ἐν τῷ περὶ εὐσεβείας καὶ ἀσεβείας τόπῳ καὶ νομίζοντας τοὺς μὲν εὐσεβεῖς εἶναι ἀσεβεστάτους, τοὺς δὲ πλανωμένους περὶ θεοῦ καὶ παντὶ μᾶλλον ἢ θεῷ ἐφαρμόζοντας τὴν περὶ αὐτοῦ ἀδιάστροφον ἔννοιαν ὑπολαμβάνοντας εἶναι εὐσεβεστάτους· καὶ μάλιστα ὅτε καὶ ἐπὶ τὸ ἀναιρεῖν ὁρμῶσι τοὺς τῇ ἐναργείᾳ τοῦ ἐνὸς καὶ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ ἑαυτοὺς ὄλη ψυχῇ "μέχρι θανάτου" ἐπιδεδωκότας.

Ἔτι δ' ἐγκαλεῖ τῷ Ἰησοῦ ὁ Κέλσος διὰ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ προσώπου, ὡς μὴ δειξάντι ἑαυτὸν πάντων δὴ κακῶν καθαρεύοντα. Ποίων δὴ κακῶν, λεγέτω ὁ Κέλσου λόγιος, οὐκ ἔδειξεν ἑαυτὸν καθαρεύοντα ὁ Ἰησοῦς; Εἰ μὲν γὰρ τῶν κυρίως κακῶν λέγει αὐτὸν μὴ κεκαθαρευέκναι, παρασησάτω ἐναργῶς κακίας ἔργον ἐν αὐτῷ· εἰ δὲ κακὰ ἰνομίζει πενίαν καὶ σταυρὸν καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἀτόπων ἀνθρώπων ἐπιβουλήν, δηλὸν ὅτι καὶ Σωκράτει φήσει κακὰ συμβεβηκέναι, μὴ δυνηθέντι ἑαυτὸν ἀποδείξαι καθαρόν ἀπὸ τῶν κακῶν. Ὅσος δὲ καὶ ἄλλος χορὸς πενήτων ἐστὶ παρ' Ἑλληνισι φιλοσοφῶσάντων καὶ ἐκούσιον πενίαν ἀναδεξαμένων, καὶ οἱ πολλοὶ

6 Mt 26:75. Cf. 2.18 21 Phil 2:8 25 τῶν κυρίως κακῶν : cf. 1.24; 6.53

11 Ἰησοῦ addi suad. Koetschau ἰ σωτηρίῳ A¹ : σωτηρίας A P M 12 ἐν τῷ add. A¹ 14 ἀπ' Delarue : ὑπ' A 16 καὶ ἀσεβείας — 16-17 μὲν εὐσεβεῖς in mg add. A¹ 16 μὲν τοὺς A³ 22 ἰησοῦ add. A¹ 24 λόγιος Koetschau² : λόγος A 28 φήσει scripsi : φησὶ A

Ἑλλήνων ἴσασιν ἐκ τῶν ἀναγραφέντων περὶ μὲν Δημοκρίτου, μηλόβοτον
 ἑάσαντος τὴν οὐσίαν, περὶ δὲ Κράτητος, ἑαυτὸν ἐλευθερώσαντος διὰ τοῦ
 τοῖς Θηβαίοις χαρίσασθαι τὸ ὑπὲρ πάσης τῆς κτήσεως πραθείσης δοθὲν
 αὐτῷ ἀργύριον· ἀλλὰ καὶ Διογένης δι' ὑπερβάλλουσιν εὐτέλειαν πίθον
 ᾠκει, καὶ παρ' οὐδενὶ τῶν νοῦν ἔχόντων κἂν μέτριον τούτου γε χάριν
 Διογένης ἐν κακοῖς ἦν. 5

42

Ἔτι δ' ἐπεὶ βούλεται **μηδὲ ἀνεπίληπτον γεγονέναι τὸν Ἰη-
 σοῦν** ὁ Κέλσος, παραστησάτω τίς τῶν ἀρεσκομένων τῷ λόγῳ αὐτοῦ τὸ
 ἀληθῶς ἐπίληπτον τοῦ Ἰησοῦ ἀνέγραψεν· ἢ, εἰ μὴ ἀπὸ τούτων αὐτοῦ
 κατηγορεῖ ὡς ἐπίληπτον, δεικνύτω πόθεν μαθὼν οὐκ ἀνεπίληπτον αὐτὸν
 εἶρηκεν. Ἐποίησε μὲν οὖν ἃ ἐπηγγείλατο πιστὰ δι' ὧν ὠφέλησε τοὺς
 προσέχοντας αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς. Καὶ αἰὶ ὁρῶντες πληρούμενα τὰ εἰρημένα
 ὑπ' αὐτοῦ πρὶν γένηται, τὸ "κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον" ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ,
 καὶ πορευθέντας αὐτοῦ τοὺς μαθητὰς εἰς "πάντα τὰ ἔθνη" τὸν λόγον
 αὐτοῦ κατηγγελκέναι, ἔτι δὲ περὶ τοῦ "ἐπὶ ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς" ἀχθή-
 σεσθαι μέλλειν δι' οὐδεμίαν ἄλλην αἰτίαν ἢ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, τε-
 θήπαμεν αὐτὸν καὶ ὁσημέραι βεβαιοῦμεν τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν. 10 15

Οὐκ οἶδα δ' ἀπὸ ποίων μειζόνων καὶ ἐναργεστέρων ἐβούλετο αὐτὸν
 πιστὰ ποιῆσαι τὰ προειρημένα ὁ Κέλσος· εἰ μὴ ἄρα, ὡς φαίνεται, μὴ ἐπι-
 στάμενος τὸν λόγον τὸν Ἰησοῦν ἄνθρωπον γενόμενον ἐβούλετο μηδὲν
 ἀνθρώπινον παθεῖν μηδὲ γενέσθαι ἀνθρώποις παράδειγμα γενναίου περὶ
 τοῦ φέρειν τὰ συμβαίνοντα. Κἂν οἴκτιστα τῷ Κέλσῳ ταῦτ' εἶναι δοκῇ
 καὶ ἐπονειδιστότατα, ἐπεὶ πόνον μὲν τὸ μέγιστον οἶδε τῶν κακῶν, ἡδονὴν
 δὲ τὸ τέλειον ἀγαθόν, ὅπερ οὐδεὶς τῶν πρόνοιαν εἰσαγόντων φιλοσόφων
 καὶ ἀνδρίαν ὁμολογούντων εἶναι ἀρετὴν καὶ καρτερίαν καὶ μεγαλο-
 ψυχίαν παρεδέξατο· οὐ διέβαλεν οὖν τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ὁ Ἰησοῦς δι'
 ὧν ὑπέμεινεν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐν τοῖς ἀνδρίαν ἀποδέξασθαι βουλομένοις
 ἐκράτυνε καὶ ἐν τοῖς διδασθεῖσιν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ μὲν κυρίως καὶ ἀληθῶς
 ζῆν τὸ μακάριον οὐκ εἶναι ἐνταῦθα, ἀλλ' "ἐν τῷ" καλουμένῳ κατὰ τοὺς
 λόγους αὐτοῦ "μέλλοντι αἰῶνι", τὸ δ' ἐν τῷ ἐνεστώτῳ αἰῶνι λεγομένῳ ζῆν 30

13-16 Mc 13:10; Mt 28:19 et 10:18 29-30 Mt 12:32 30-p. 115.1 cf. Gal 1:4

4 αὐτῷ A¹ : αὐτὸ A 7 ἀνεπίληπτον A¹ : ἀνεπιβούλευτον A 18 δ'
 ἀπὸ ποίων A¹ : ποῖον A 22 δοκῇ A¹ : δοκεῖ A : δοκοῖη Koetschau² 28
 τοῦ scripsi : τὸ A

συμφορὰν εἶναι ἢ ἀγῶνα τὸν πρῶτον καὶ μέγιστον τῆς ψυχῆς.

Μετὰ δὲ ταῦτα λέγει πρὸς ἡμᾶς ὅτι οὐ δὴ **που** φήσετε περὶ αὐτοῦ
 ὅτι μὴ πείσας τοὺς ὧδε ὄντας ἐστέλλετο εἰς ἄδου πείσων τοὺς
 ἐκεῖ. Κἂν μὴ βούληται οὖν, τοῦτό φαμεν, ὅτι καὶ ἐν σώματι ὧν οὐκ ὀλί-
 5 γους ἔπεισεν ἀλλὰ τοσούτους, ὡς διὰ τὸ πλῆθος τῶν πειθομένων ἐπιβου-
 λευθῆναι αὐτόν, ἰ καὶ γυμνὴ σώματος γενόμενος ψυχῇ ταῖς γυμναῖς σωμά-
 των ὠμίλει ψυχαῖς, ἐπιστρέφων κάκεινων τὰς βουλομένας πρὸς αὐτόν ἢ
 ἄς ἑώρα δι' οὓς ἤδει αὐτὸς λόγους ἐπιτηδειότερας.]

43

Ἐξῆς δὲ τούτοις οὐκ οἶδ' ὅπως σφόδρα εὐηθες λέγει ὅτι, εἴπερ
 10 ἀτόπους ἀπολογίας εὐρίσκοντες ἐφ' οἷς καταγελάστως ἐξηπα-
 τήθητε οἰεσθε ἀληθῶς ἀπολογεῖσθαι, τί κωλύει καὶ ἄλλους
 ὅσοι καταγνωσθέντες κακοδαιμονέστερον ἀπήλλαξαν μείζο-
 νας νομίζειν εἶναι καὶ θειότερους τούτου ἀγγέλους; Ὅτι δ'
 ἄντικρυς καὶ σαφῶς οὐδὲν ὅμοιον ἔχει ὁ παθὼν τὰ ἀναγεγραμμένα Ἰη-
 15 σοῦς τοῖς κακοδαιμονέστερον ἀπαλλάξασι διὰ γοητεῖαν ἢ ὅτιδήποτε
 ἔγκλημα ἄλλο, παντί τῳ δῆλον. ἸΟὐδὲ γὰρ δύναταί τις παραστήσαι
 γοήτων ἔργον ἐπιστρέψαι ψυχὰς ἀπὸ τῶν πολλῶν ἐν ἀνθρώποις ἀμαρτη-
 μάτων καὶ τῆς κατὰ τὴν κακίαν χύσεως.]

44

48^f

Ἐπεὶ δὲ καὶ λησταῖς αὐτὸν παραβαλὼν ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖός
 20 φησιν ὅτι δύναίτο ἂν τις ὁμοίως ἀναισχυντῶν καὶ περὶ ληστοῦ
 καὶ ἀνδροφόνου κολασθέντος εἰπεῖν ὅτι οὗτός γε οὐχὶ ληστής
 ἀλλὰ θεὸς ἦν· προεῖπε γὰρ τοῖς συλλήστασις ὅτι πείσεται τοι-
 αῦτα οἷα δὴ πέπονθε· λέγοιτ' ἂν πρῶτον μὲν ὅτι οὐ παρὰ τὸ προειρη-
 κέναι αὐτὸν ταῦτα πείσεσθαι τοιαῦτα ὑπολαμβάνομεν περὶ τοῦ Ἰησοῦ,
 25 ὁποῖα καὶ φρονοῦντες παρρησιαζόμεθα ἐν αὐτῷ ὡς ἀπὸ θεοῦ ἡμῖν κατ-
 εληλυθότι· δεύτερον δὲ καὶ ταῦτα λέγομεν ἐν τοῖς εὐαγγελίοις προειρη-
 σθαί πως, ἐπεὶ ἰ "μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη" ὁ Ἰησοῦς παρὰ τοῖς ἀνόμοις],
 ληστήν μᾶλλον τὸν "διὰ στάσιν καὶ φόνον" βληθέντα εἰς φυλακὴν βουλο-

6-8 *Pap* pp. 119.24-120.1 7-8 cf. *Clem. Strom.* 4.64.4 16-18, 27 et p.
 116.1-2 *Pap* p. 120.1-5 27 *Mc* 15:28; *Is* 53:12 28 *Lc* 23:19. Cf. 8.42

3 ὄντας in mg add. A¹ 6 αὐτόν A¹ : αὐτὰ A 10 οἷς Bouhéreau :
 αῖς A 13 τούτου Delarue : τούτους A 17 ἐπιστρέψαι scripsi : ἐπι-
 στρέψαν A 27 ἰησοῦς *Pap* : θεὸς A

μένοις ἀπολυθῆναι, τὸν δ' Ἰησοῦν σταυρῶσαι, καὶ ἱσταυρώσασιν αὐτὸν μεταξύ ληστῶν δύο.]

Καὶ αἰεὶ δ' ἐν τοῖς γνησίοις μαθηταῖς καὶ μαρτυροῦσι τῇ ἀληθείᾳ ὁ Ἰησοῦς συσταυροῦται λησταῖς καὶ τὴν αὐτὴν αὐτοῖς παρὰ ἀνθρώποις καταδίκην πάσχει. Καί φαμεν ὅτι, εἵπερ οὗτοι ὅμοιόν τι λησταῖς ἔχουσιν οἱ διὰ τὴν εἰς τὸν δημιουργὸν εὐσέβειαν, ἵνα αὐτὴν εἰλικρινῇ καὶ καθαράν διαφυλάξωσι κατὰ τὴν τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίαν, πᾶσαν αἰκίαν καὶ πάντας θανάτους ἀναδεχόμενοι, δηλὸν ὅτι καὶ ὁ Ἰησοῦς, ὁ πατὴρ τῆς τοιαύτης διδασκαλίας, εὐλόγως ὑπὸ τοῦ Κέλσου ληστάρχαις παραβάλλεται. Ἀλλ' οὐτ' ἐκεῖνος κατὰ τὸ κοινωνικὸν ἀποθνήσκων, οὐθ' οὗτοι δι' εὐσέβειαν ταῦτα πάσχοντες καὶ μόνοι πάντων ἀνθρώπων διὰ τὴν φανεῖσαν αὐτοῖς ὁδὸν τῆς εἰς τὸ θεῖον τιμῆς ἐπιβουλευόμενοι οὐκ ἀδίκως ἀναιροῦνται, οὐθ' ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἀσεβῶς ἐπεβουλεύθη.

45

Πρόσχευ δὲ καὶ τῷ ἐπιπολαίῳ τοῦ περὶ τῶν τότε μαθητῶν Ἰησοῦ λόγου, ἐν ᾧ φησιν· **Εἶτα οἱ μὲν τότε ἰζῶντι αὐτῷ συνόντες, καὶ τῆς φωνῆς ἐπακούοντες αὐτοῦ καὶ διδασκάλῳ χρώμενοι κολαζόμενον καὶ ἀποθνήσκοντα ὁρῶντες οὔτε συναπέθανον οὔτε ὑπεραπέθανον αὐτοῦ οὐδὲ κολάσεων καταφρονεῖν ἐπέεσθησαν, ἀλλὰ καὶ ἡρνήσαντο εἶναι μαθηταί· νῦν δὲ ὑμεῖς αὐτῷ συναποθνήσκετε.** Καὶ ἐν τούτοις δὲ τὸ μὲν ἔτι εἰσαγομένοις τοῖς μαθηταῖς καὶ ἀτελεστέροις οὖσιν ἀμαρτηθὲν καὶ γεγραμμένον ἐν τοῖς εὐαγγελίοις πιστεύει γεγονέναι, ἵν' ἐγκαλῇ τῷ λόγῳ, τὸ δὲ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν αὐτοῖς κατορθωθὲν παρρησιασασμένοις ἐπὶ Ἰουδαίων καὶ μυρία ὅσα πεπονθόσιν ὑπ' ἐκείνων καὶ τὸ τελευταῖον ἀποθανοῦσιν ὑπὲρ τῆς Ἰησοῦ διδασκαλίας παρασιωπᾷ. Οὔτε γὰρ Ἰησοῦ ἐβουλήθη ἀκοῦσαι προλέγοντος τῷ Πέτρῳ· "Ὅταν δὲ γηράσῃς, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου" καὶ τὰ ἐξῆς, ᾧ ἐπιφέρει ἡ γραφή· "Τοῦτο δ' εἶπε σημαίνων ποῖω θανάτῳ δοξάσει τὸν θεόν"· οὐθ' ὅτι Ἰάκωβος ὁ ἀδελφὸς Ἰωάννου, ἀποστόλος ἀποστόλου ἀδελφός, ἀνῆρέθη ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου διὰ τὸν λόγον Χριστοῦ "μαχαίρα".]

15-29 Pap p.120.5-18 26-28 Io 21:18-19 28-29 Act 12:2

6 οἱ A^{2 s.3} : ἡ A 9 ληστάρχαις A : -οις A¹ 15 λόγου A² : λόγῳ A | οἱ A¹ : εἰ A 25 ἀκοῦσαι ἐβουλήθη Pap 26 τὰ A M et Pap : τὸ A² 28 (καὶ) ἀποστόλου Koetschau²

ἀλλ' οὐδ' ὅσα παρρησιαζόμενοι ἐπὶ τῷ λόγῳ πεποιήκασιν ὁ Πέτρος καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, καὶ ὡς "ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου" ἐξηλήθον μετὰ τὸ μαστιγωθῆναι "χαίροντες", "ὅτι κατηξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος ἀτιμασθῆναι", καὶ ὑπεραίροντες πολλὰ τῶν παρ' "Ἑλλήσιν ἱστορουμένων
 5 ἐπὶ τῇ καρτερίᾳ καὶ ἀνδρίᾳ τῶν φιλοσοφησάντων. Ἀρχῆθεν οὖν τοῦτο μάλιστα τοῦ Ἰησοῦ μάθημα ἐκρατύνετο παρὰ τοῖς ἀκούουσιν αὐτοῦ, διδάσκον καταφρονεῖσθαι μὲν τὸ ὑπὸ τῶν πολλῶν περιεπόμενον ζῆν, σπουδάζεσθαι δὲ τὸ παραπλήσιον τῷ ζῆν τοῦ θεοῦ ζῆν.

Πῶς δ' οὐ ψεύδεται ὁ λέγων παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος ὅτι **παρὼν
 10 δέκα ναύτας καὶ τελώνας τοὺς ἐξωλεστάτους μόνους εἶλε, καὶ οὐδὲ τούτους ἅπαντας;** Σαφὲς γὰρ ὅτι καὶ Ἰουδαῖοι ὁμολογήσαιεν ἂν ὅτι οὐ δέκα μόνους εἶλεν οὐδὲ ἑκατὸν οὐδὲ χιλίους, ἀλλ' ἄθρόως ὅτε μὲν πέντε χιλιάδας, ὅτε δὲ τέσσαρας χιλιάδας· καὶ ἐπὶ τοσοῦτόν γε εἶλεν, ὥστε καὶ εἰς τὰς ἐρημίας αὐτῷ ἀκολουθεῖν, τὰς μόνον χωρούσας ἀθρόον
 15 τι πλῆθος τῶν πιστευόντων τῷ θεῷ διὰ τοῦ Ἰησοῦ, ἐν αἷς οὐ μόνον λόγους, ἀλλὰ καὶ ἔργα αὐτοῖς ἐπεδείκνυτο. Ἀναγκάζει δ' ἡμᾶς ταυτολογῶν τὸ παραπλήσιον αὐτῷ ποιεῖν, ἐπεὶ φυλασσόμεθα ὑπολαμβάνεσθαι ὑπερβαίνειν τινὰ τῶν παρ' αὐτῷ λεγομένων ἐγκλημάτων. Καὶ ἐν τῷ προκειμένῳ τοίνυν λόγῳ καθ' ἣν ἔχομεν τάξιν τῆς γραφῆς φησιν· **Εἰ ζῶν μὲν αὐτὸς
 20 μηδένα ἔπεισεν, ἀποθανόντος δ' αὐτοῦ πείθουσιν οἱ βουλόμενοι τοσοῦτους, πῶς τοῦτο οὐχ ὑπεράτοπὸν ἐστι;** Δέον λέγειν ἀκολουθίαν σφύζοντα ὅτι, εἴπερ ἀποθανόντος αὐτοῦ πείθουσιν οὐχ ἀπαξ-απλῶς οἱ βουλόμενοι, ἀλλ' οἱ βουλόμενοι καὶ δυνάμενοι τοὺς τοσοῦτους, πόσῳ μᾶλλον εὐλογον αὐτόν, ἥνίκα τῷ βίῳ ἐπεδήμει, πολλαπλασίους καὶ
 25 δυνατωτέρῳ λόγῳ καὶ πράξεσι πεπεικέναι;

46

47

Ἐαυτῷ δὲ λαμβάνει ὡς ἡμετέραν ἀπόκρισιν πρὸς πεῦσιν αὐτοῦ λεγομένην φήσαντος· **Τίνι προσήχθητε λογισμῷ τούτον νομίζειν υἱὸν θεοῦ;** Πεποίηκε γὰρ ἡμᾶς ἀποκρινομένους ὅτι **τούτῳ προσήχθημεν, (ἐπ)εὶ κάτισμεν τὴν κόλασιν αὐτοῦ ὑπὲρ καθαιρέ-**

1-2 Act 4:13 2-4 Act 5:41 9-11 cf. 1:62 12-13 Mt 14:21; 15:38

13 ὅτε δὲ τέσσαρας χιλιάδας in mg add. A¹ 23 τοὺς add. A¹ 29 (ἐπ)εὶ Bouhéreau : εἰ A | κάτισμεν scripsi : καὶ ἴσμεν A : [καί] ἴσμεν Bouhéreau

σεως τοῦ πατρὸς τῆς κακίας γεγονυίαν. Ἄλλοις γὰρ μυρίοις προσήχθημεν, ὧν πολλοστημόριον ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἐξεθέμεθα καὶ θεοῦ διδόντος ἐκθυσόμεθα οὐ μόνον ἐν τοῖς πρὸς τὸν νομιζόμενον Κέλσου ἀληθῆ λόγον πραγματευόμενοι, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλοις μυρίοις. Καὶ ὡς ἡμῶν γε λεγόντων ὅτι υἱὸν αὐτὸν νομίζομεν θεοῦ, ἐπεὶ ἐκολάσθη, 5
φησί· Τί οὖν; Οὐχὶ καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐκολάσθησαν, καὶ οὐχ ἦττον ἀγεννῶς; Ὅμοιον δ' ἐν τούτῳ ποιεῖ ὁ Κέλσος τοῖς ἀνδραποδω-
δεστάτοις τῶν ἐχθρῶν τοῦ λόγου καὶ οἰομένοις ὅτι ἀκολουθεῖ τῇ περὶ τὸν Ἰησοῦν ἱστορίᾳ σταυρωθέντα τὸ σέβειν ἡμᾶς τοὺς ἐσταυρωμένους.

48 Πολλάκις δ' ὁ Κέλσος ἤδη, μὴ δυνάμενος ἀντιβλέπειν αἷς ἀναγέ- 10
γραπται πεποικέναι δυνάμεσιν ὁ Ἰησοῦς, διαβάλλει αὐτὰς ὡς γοητείας· καὶ πολλάκις τῷ λόγῳ κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν ἀντείπομεν. Καὶ νῦν δέ φησιν οἷον εἰ ἡμᾶς ἀποκρίνασθαι ὅτι διὰ τοῦτ' ἐνομίσαμεν αὐτὸν εἶναι υἱὸν θεοῦ, ἐπεὶ χωλοὺς καὶ τυφλοὺς ἐθεράπευσε. Προστί- 15
θησι δὲ καὶ τό· Ὡς ὑμεῖς φατε, ἀνίστη (καὶ) νεκρούς. Ὅτι μὲν οὖν
χωλοὺς καὶ τυφλοὺς ἐθεράπευσε, διόπερ Χριστὸν αὐτὸν καὶ υἱὸν θεοῦ
νομίζομεν, ἰδῆλον ἡμῖν ἐστίν ἐκ τοῦ καὶ ἐν προφητείαις γεγράφθαι· "Τότε ἀνοιχθήσονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν, καὶ ὦτα κωφῶν ἀκούσονται· τότε ἀλείται ὡς ἔλαφος ὁ χωλός."

49^f

"Ὅτι δὲ καὶ νεκρούς ἀνίστη, καὶ οὐκ ἔστι πλάσμα τῶν τὰ εὐαγγέλια 20
γραψάντων, παρίσταται ἐκ τοῦ, εἰ μὲν πλάσμα ἦν, πολλοὺς (ἂν) ἀνα-
γεγράφθαι τοὺς ἀναστάντας, καὶ τοὺς ἤδη χρόνους ἔχοντας πλείονας ἐν
τοῖς μνημείοις· ἐπεὶ δ' οὐκ ἔστι πλάσμα, πάνυ εὐαριθμήτους λελέχθαι,
τήν τε τοῦ ἀρχισυναγώγου θυγατέρα (περὶ ἧς οὐκ οἶδ' ὅπως εἶπεν· Ὅσοι
ἀπέθανεν, ἀλλὰ καθεύδει", λέγων τι περὶ αὐτῆς (ὁ) οὐ πᾶσι τοῖς ἀποθα- 25
νοῦσι προσῆν), καὶ τὸν μονογενῆ τῆς χήρας υἱόν, ἐφ' ᾧ σπλαγχνισθεῖς
ἀνέστησεν αὐτόν, στήσας τοὺς φέροντας τὸν νεκρόν, καὶ τρίτον Λάζαρον
τετάρτην ἡμέραν ἐν τῷ μνημείῳ ἔχοντα.

10-12 cf. 1.6 et 68; 2.32 17-p. 119.9 et 13-14 *Pap* pp. 120.18-121.15 17-
19 *Is* 35:5-6 24-26 *Lc* 8:52 26-27 *Lc* 7:11-17; *Io* 11:38-44 27-28 *Io*
11:17 et 43-44

15 καὶ¹ add. Gloeckner (cf. v. 20) 20 καὶ οὐκ ἔστι add. A¹ 21 ἂν add.
Bouhéreau 22 ἔχοντας A : om. *Pap* 25 λέγων τὶ A^{2 s.3} : λέγοντι A | ὁ
add. Hoeshel : om. A *Pap*

Καὶ φήσομεν γ' ἔτι (περὶ) τούτων τοῖς εὐγνωμονεστέροις καὶ μάλιστα
 τῷ Ἰουδαίῳ ὅτι, ὥσπερ ἰ "πολλοὶ λεπροὶ ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις Ἑλισσαίου
 τοῦ προφήτου, καὶ οὐδεὶς αὐτῶν ἐκαθαρίσθη εἰ μὴ Ναϊμὰν ὁ Σύρος", καὶ
 "πολλοὶ χήραι ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις Ἡλίου" τοῦ προφήτου, "καὶ πρὸς
 5 οὐδεμίαν αὐτῶν ἐπέμφθη χήραν ὁ Ἡλίας εἰ μὴ εἰς Σαραφθὰ τῆς Σιδω-
 νίας" (ἄξια γὰρ ἐγεγόνει τοῦ ὑπὸ τοῦ προφήτου γεγεννημένου τεραστίου ἐν
 τοῖς ἄρτοις κατὰ τινὰ θεῖαν κρίσιν)· οὕτω πολλοὶ νεκροὶ ἦσαν ἐν ταῖς
 ἡμέραις Ἰησοῦ, ἀλλὰ μόνοι ἀνέστησαν οὓς ἔγνω ὁ λόγος ἐπιτηδείους πρὸς
 τὴν ἀνάστασιν, ἵνα μὴ μόνον σύμβολά τινων ᾗ τὰ γενόμενα ὑπὸ τοῦ
 10 κυρίου, ἀλλὰ καὶ αὐτόθεν προσαγάγῃ πολλοὺς τῇ θαυμασίᾳ τοῦ εὐαγ-
 γελίου διδασκαλίᾳ. Ἐγὼ δ' εἵπομ' ἂν ὅτι κατὰ τὴν Ἰησοῦ ἐπαγγελίαν οἱ
 μαθηταὶ καὶ "μεῖζονα" πεποιήκασιν ὧν Ἰησοῦς αἰσθητῶν πεποίηκεν.
 ἰ Ἀεὶ γὰρ ἀνοίγονται ὀφθαλμοὶ τυφλῶν τὴν ψυχὴν, καὶ ὧτα τῶν ἐκκε-
 κωφημένων πρὸς λόγους ἀρετῆς· ἀκούει προθύμως περὶ θεοῦ καὶ τῆς παρ'
 15 αὐτῷ μακαρίας ζωῆς, πολλοὶ δὲ καὶ χωλοὶ τὰς βάσεις τοῦ, ὡς ἡ γραφὴ
 ὠνόμασεν, "ἔσω ἀνθρώπου", νῦν τοῦ λόγου ἰασαμένου αὐτούς, οὐχ ἀπλῶς
 ἄλλονται, ἀλλ' "ὡς ἔλαφος", πολέμιον τῶν ὄφρων ζῶον καὶ κρείττον
 παντὸς ἰοῦ τῶν ἐχιδνῶν. Καὶ οὐτοί γε οἱ θεραπευθέντες χωλοὶ λαμβά-
 νουσιν ἀπὸ Ἰησοῦ "ἐξουσίαν πατεῖν" τοῖς ποσίν, οἷς πρότερον ἦσαν χω-
 20 λοί, "ἐπάνω" τῶν τῆς κακίας "ὄφρων καὶ σκορπίων" καὶ ἀπαξαπλῶς "ἐπὶ
 πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ", καὶ πατοῦντες οὐκ ἀδικοῦνται· κρείτ-
 τους γὰρ καὶ αὐτοὶ γεγόνασι τοῦ πάσης κακίας καὶ τῶν δαιμόνων ἰοῦ.

Ὅ μὲν οὖν Ἰησοῦς ἀποστρέφων τοὺς μαθητὰς οὐχὶ ἀπὸ τοῦ [μὴ] προσ-
 25 ἔχειν ἀπαξαπλῶς γόησι καὶ τοῖς ἐπαγγελλομένοις δι' οἰασδήποτε ὁδοῦ
 ποιεῖν τεράστια (οὐ γὰρ ἐδέοντο τούτου οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ), ἀλλ' ἰ ἀπὸ τοῦ
 τοῖς ἀναγορεύουσιν ἑαυτοὺς εἶναι τὸν Χριστὸν τοῦ θεοῦ καὶ πειρωμένοις
 διὰ τινων φαντασιῶν πρὸς ἑαυτοὺς ἐπιστρέφειν τοὺς Ἰησοῦ μαθητὰς,

49

2-5 Lc 4:27 et 4:25-26 6-7 1 Regum (3 Regn.) 17:11-16 11-12 Io 14:12.
 Cf. 2.8 16 Rom 7:22 et al. 17 Is 35:6 19-21 Lc 10:19. Cf. 7.57 et 70
 25-p. 120.4, 7-11 et p. 121.8-12 Pap pp. 121.15-122.9

1 περὶ add. P 2 ἐν ταῖς ἡμέραις : ἐπὶ NT | ταῖς Pap : om. A
 3 ναϊμὰν A Pap NT : νεμὰν A¹ ut vid. : νεμεὰν M 5 χήραν A Pap : om.
 NT, sed post τῆς Σιδωνίας addit πρὸς γυναῖκα χήραν | σαραφθὰ A : σαρεφθὰ
 Pap : σάρεπτα P et NT 10 θαυμασίῳ A¹ V 13 ψυχὴν A : τύχην Pap
 14 ἀκούει Delarue : ἀκούειν A 23 ἀποστρέφων Delarue : ἐπιστρέφων A |
 μὴ del. Delarue 25-26 ἀπὸ τοῦ τοῖς ἀναγορεύουσιν : διὰ τοὺς ἀναγορεύον-
 τας Pap

ὅπου μὲν εἶπε· "Τότε ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ· Ἰδοὺ ὧδε ὁ Χριστὸς ἦ ὧδε, μὴ πιστεύετε. Ἐγερθήσονται γὰρ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται, καὶ δώσουσι σημεῖα καὶ τέρατα μεγάλα, ὥστε πλανᾶσθαι, εἰ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐκλεκτούς." Ἰδοὺ προεῖρηκα ὑμῖν. Ἐὰν οὖν εἴπωσιν ὑμῖν· Ἰδοὺ ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐστὶ, μὴ ἐξέλθῃτε· ἰδοὺ ἐν τοῖς ταμείοις, μὴ πιστεύσητε. Ὡσπερ γὰρ ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπ' ἀνατολῶν καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἔσται ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου· ὅπου δέ· ἰ "Πολλοὶ ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ· Κύριε, κύριε, οὐ τῷ ὀνόματί σου ἐφάγομεν καὶ τῷ ὀνόματί σου ἐπίομεν καὶ τῷ ὀνόματί σου δαιμόνια ἐξεβάλομεν· καὶ δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; ἰ Καὶ ἐρῶ αὐτοῖς· Ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἐστὲ ἐργάται ἀδικίας."

Ὁ δὲ Κέλσος κοινοποιῆσαι βουλόμενος τὰ τεράστια τοῦ Ἰησοῦ ἰ πρὸς τὴν ἐν ἀνθρώποις γοητείαν φησὶν αὐταῖς λέξεσιν· Ὡ φῶς καὶ ἀλήθεια, τῇ αὐτοῦ φωνῇ διαρρήδην ἐξαγορεύει, καθὰ καὶ ὑμεῖς συγγεγράφατε, διότι παρέσονται ὑμῖν καὶ ἕτεροι δυνάμεσιν ὁμοίαις χρώμενοι, κακοὶ καὶ γόητες, καὶ Σατανᾶν τινὰ τοιαῦτα παραμηνανώμενον ὀνομάζει· ὥστ' οὐδὲ αὐτὸς ἕξαρνός ἐστιν ὡς ταῦτά γε οὐδὲν θεῖον, ἀλλὰ πονηρῶν ἐστὶν ἔργα. Βιαζόμενος δὴ ὑπὸ τῆς ἀληθείας ὁμοῦ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἀπεκάλυψε καὶ τὰ καθ' αὐτὸν ἤλεγξε. Πῶς οὖν οὐ σχέτλιον ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἔργων τὸν μὲν θεόν, τοὺς δὲ γόητας ἡγεῖσθαι; Τί γὰρ μᾶλλον ἀπὸ γε τούτων τοὺς ἄλλους πονηροὺς ἢ τοῦτον νομιστέον αὐτῷ χρωμένους μάρτυρι; Ταῦτα μὲν γε καὶ αὐτὸς ὁμολόγησεν οὐχὶ θείας φύσεως, ἀλλ' ἀπατεώνων τινῶν καὶ παμπονήρων εἶναι γνωρίσματα.

"Οἷα δὲ εἰ μὴ ἐν τούτοις σαφῶς ὁ Κέλσος ἐλέγχεται κακουργῶν τὸν λόγον, ἄλλο μὲν τοῦ Ἰησοῦ λέγοντος περὶ τῶν ποιησόντων "σημεῖα καὶ τέρατα", ἄλλο δὲ τοῦ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαίου φάσκοντος. Καὶ γὰρ εἰ μὲν ἀπλῶς τοῖς μαθηταῖς ἔλεγεν Ἰησοῦς φυλάσσεσθαι τοὺς τὰ τεράστια

1-7 Mt 24:23-27 7-11 Mt 7:22-23 et Lc 13:26-27. Cf. 1.6 13-16 καὶ γόητες = 2.53

1 πιστεύετε A Pap et NT B^{ac} : πιστεύσητε P et NT 3 πλανᾶσθαι A Pap et NT L Z Θ : πλανηθῆναι Sin D : πλανῆσαι NT 8-9 οὐ τῷ ὀνόματί σου ἐφάγομεν καὶ ἐπίομεν NT Syr. cod. Cureton. et Iust. : om. Mt 13 Ἄλλ' ὦ 2.53 14 φωνῇ A¹ et 2.53 : λέξει A ἰ post ἐξαγορεύει addit Ἰησοῦς ταῦτα 2.53 16-17 τινὰ τοιαῦτα Bouhéreau (cf. 2.51 et 53) : τοιαῦτά τινὰ A 19 δὴ scripsi : δὲ A 24 ἀπαταιώνων A, corr. A¹

ἐπαγγελλομένους οὐ παρατιθέμενος τί φήσουσιν ἑαυτοὺς εἶναι, τάχα
 χώραν εἶχεν ἂν ἡ ὑπόνοια αὐτοῦ· ἐπεὶ δ' ἄφ' ὧν θέλει ἡμᾶς φυλάσσεσθαι
 ὁ Ἰησοῦς ἐπαγγέλλονται εἶναι "ὁ Χριστός", ὅπερ οὐ ποιοῦσιν οἱ γόητες,
 ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ βιοῦντας κακῶς φησι τινὰς δυνάμεις
 5 ποιήσιν καὶ δαίμονας ἀποβαλεῖν ἀνθρώπων, μᾶλλον δὴ, εἰ δεῖ οὕτως
 εἰπεῖν, ἀποκηρύσσεται μὲν τῶν κατὰ τὸν τόπον ἡ γοητεία καὶ πᾶσα ἡ κατ'
 αὐτῶν ὑπόνοια, εἰσάγεται δὲ ἡ θειότης τοῦ Χριστοῦ καὶ θειότης τῶν
 μαθητῶν αὐτοῦ, ὅτι δυνατόν τινα τῷ ὀνόματι αὐτοῦ χρησάμενον καὶ οὐκ
 οἶδ' ὅπως ἐνεργηθέντα ὑπὸ τινος δυνάμεως πρὸς τὸ προσποιήσασθαι ὅτι
 10 αὐτὸς εἴη ὁ Χριστός, δοκεῖν τὰ παραπλήσια ἐπιτελεῖν τῷ Χριστῷ καὶ
 ἄλλους τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ τὰ ὡσπερεὶ παραπλήσια τοῖς γνησίοις
 αὐτοῦ μαθηταῖς.]

50

Καὶ ὁ Παῦλος δ' ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολῇ δευτέρᾳ ἀπο-
 φαίνεται τίνα τρόπον ἀποκαλυφθήσεται ποτε "Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀνομίας, ὁ
 15 υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγό-
 μενον θεὸν ἢ σέβασμα, ὥστ' αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ καθίσει, ἀπο-
 δεικνύοντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶ θεός." Καὶ πάλιν φησὶ τοῖς Θεσσαλονικεῦσι·
 "Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε, εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ αὐτοῦ
 20 καιρῷ. Τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας, μόνον ὁ κατέχων
 ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται· καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὃν ὁ
 κύριος Ἰησοῦς ἀνελεῖ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ καταργήσει
 τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, οὗ ἐστὶν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν
 τοῦ Σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους καὶ ἐν
 25 πάσῃ ἀπάτῃ ἀδικίας [ἐν] τοῖς ἀπολλυμένοις." Ἰ' Ἐκτιθέμενος δὲ καὶ τὴν
 αἰτίαν τοῦ ἐπιτρέπεσθαι τὸν ἄνομον ἐπιδημεῖν τῷ βίῳ φησὶν· "Ἄνθ' ὧν
 τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς. Καὶ διὰ
 τοῦτο πέμπει αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ

4-5 Mt 7:22 14-17 2 Thess 2:3-4 18-24 2 Thess 2:6-10. Cf. 6.46 24-p.
 122.2 Pap p. 122.9-14 25-p. 122.2 2 Thess 2:10-12. Cf. 6.46

5 ἀποβαλεῖν A³ M¹ : ἀποβάλλειν A M V | δὴ Koetschau² : δ' A : del.
 Bouhéreau 6 μὲν (διὰ) τῶν Wifstrand 9 τὸ exrunxit Pap 11 ἄλλους A :
 ἄλλως Pap 18 ἀποκαλυφθῆναι A¹ : ἀποληφθῆναι A 20-21 ὁ κύριος
 Ἰησοῦς conl. Koetschau ex 6.46 et NT : ὁ κύριος θεὸς A : κύριος ὁ θεὸς A¹ :
 ὁ κύριος P 24 ἐν del. Koetschau² : om. 6.46 et NT

ψεύδει, ἵνα κριθῶσιν ἅπαντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ."]

50^f

Λεγέτω τις οὖν ἡμῖν εἰ δύναται τι τῶν ἐν τῷ Ι εὐαγγελίῳ ἢ τῶν παρὰ τῷ ἀποστόλῳ χώραν παρέχειν ὑπονοίας γοητείας προαγορευομένης κατὰ τὸν τόπον. Παρέσται δὲ τῷ βουλομένῳ καὶ ἀπὸ τοῦ Δανιὴλ ἐκλαβεῖν τὴν 5 περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου προφητείαν. Καταψεύδεται δὲ τῶν λόγων Ἰησοῦ, ἐπεὶ μὴ εἰπόντος αὐτοῦ· διότι παρέσονται ἕτεροι δυνάμεσιν ὁμοίαις χρώμενοι, κακοὶ καὶ γόητες, αὐτὸς φησιν αὐτὸν εἰρηκέναι τὸ τοιοῦτον. Ὡς γὰρ οὐχ ὁμοία δύναμις ἢ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἐπαοιδῶν τῇ ἐν τῷ Μωϋσεῖ παραδόξῳ χάριτι, ἀλλὰ τὸ τέλος διήλεγγε τὰ μὲν τῶν Αἰγυπτίων ὄντα 10 μαγγανείας, τὰ δὲ τοῦ Μωϋσέως θεῖα, οὕτως τὰ μὲν τῶν ἀντιχρίστων καὶ τῶν προσποιουμένων δυνάμεις ὡς μαθητῶν Ἰησοῦ "σημεῖα καὶ τέρατα" λέγεται εἶναι "ψεύδους", "ἐν πάσῃ ἀπάτῃ ἀδικίας τοῖς ἀπολλυμένοις" ἰσχύοντα, τὰ δὲ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καρπὸν ἔσχεν οὐκ ἀπάτην, ἀλλὰ σωτηρίαν ψυχῶν. Τίς γὰρ τὸν κρεῖττονα βίον καὶ συστέλ- 15 λοντα τὰ τῆς κακίας ὁσημέραι ἐπὶ τὸ ἔλαττον εὐλόγως φήσει ἀπὸ ἀπάτης γίνεσθαι;

51

Ὑπείδετο δὲ ὁ Κέλσος τὸ ἀπὸ τῆς γραφῆς ποιήσας τὸν Ἰησοῦν εἰρηκέναι ὅτι Σατανᾶς τις τοιαῦτα παραμηχανήσεται. Ἀλλὰ καὶ συναρπάζει τὸν λόγον φάσκων μὴ ἔξαρνον εἶναι τὸν Ἰησοῦν, ὡς ταῦτα οὐδὲν θεῖον 20 [ἔχει], ἀλλὰ πονηρῶν ἐστὶν ἔργα· ὁμογενῇ γὰρ αὐτὰ πεποίηκεν ἑτερογενῇ τυγχάνοντα. Καὶ ὥσπερ λύκος κυνὶ οὐχ ὁμογενῆς, κἂν δοκῇ ἔχειν τι παραπλήσιον ἐν τῷ τοῦ σώματος σχήματι καὶ τῇ φωνῇ, οὐδὲ φάσσα τῇ περιστερᾷ, οὕτως οὐδὲ ὅμοιον ἔχει τὸ δυνάμει θεοῦ ἐπιτελούμενον τῷ 25 γινομένῳ ἀπὸ γοητείας.

Ἔτι δὲ καὶ ταῦτα πρὸς τὰς Κέλσου κακουργίας ἐροῦμεν· ἄρα δυνάμεις γίνονται μὲν κατὰ γοητείαν ἀπὸ πονηρῶν δαιμόνων, οὐδεμία δὲ δύναμις ἐπιτελεῖται ἀπὸ τῆς θείας καὶ μακαρίας φύσεως, ἰάλλ' ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων ἦνεγκε μὲν τὰ χείρονα, οὐδαμῶς δ' ἐχώρησε τὰ κρεῖττονα; Καὶ τοῦτο γε δοκεῖ μοι ὥσπερ ἐπὶ πάντων δεῖν παρατιθέναι, ὅτι (ὡς) ὅπου 30 <ἐστὶ> τι χεῖρον προσποιούμενον εἶναι ὁμογενὲς τῷ κρεῖττονι, ἐκεῖ πάντως ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐστὶ τι κρεῖττον,] οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ γοητείαν ἐπιτελουμένων, ὅτι πάντως ἀνάγκη εἶναι καὶ ἀπὸ θείας ἐνεργείας ἐν τῷ βίῳ

5-6 Dan 7:23-26 8-11 Exod 7:8-12 12-13 2 Thess 2:9-10 28-32 et p. 123.2-3 Pap p. 122.14-19

7 post παρέσονται addit ὑμῖν καὶ 2.49 9 ἐπιδῶν M 30 γε Pap : δὲ A | ὡς addidi 31 ἐστὶ addidi | τι A cf. v. 32 : τὸ Pap 32 ἐπιτελουμένων Koetschau² : ἐπιτελούντων A

γινόμενα. Καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐστὶν ἐξ ἀκολουθίας ἥτοι ἀμφοτέρω ἀναιρεῖν καὶ λέγειν μηδέτερον γίνεσθαι, ἢ τιθέντα τὸ ἕτερον καὶ μάλιστα τὸ χεῖρον ὁμολογεῖν καὶ περὶ τοῦ κρείττονος. Εἰ δέ τις τιθεῖ μὲν τὰ ἀπογοητείας γίνεσθαι, μὴ τιθεῖ δὲ τὰ ἀπὸ θείας δυνάμεως, δοκεῖ μοι παρα-
 5 πλήσιος εἶναι τῷ τιθέντι μὲν ὅτι εἰσὶ σοφίσματα καὶ λόγοι πιθανοί, (κᾶν) ἀποτυγχάνοντες τῆς ἀληθείας προσποιούμενοι τάληθῃ παριστάνειν, οὐδαμοῦ δὲ παρ' ἀνθρώποις ἀλήθεια καὶ διαλεκτικὴ ἀλλοτρία σοφισμάτων πολιτεύεται.

Εἰ δ' ἅπαξ παραδεξόμεθα ἀκόλουθον εἶναι τῷ ὑποστατῇ εἶναι
 10 μαγεῖαν καὶ γοητεῖαν, ἐνεργουμένην ὑπὸ πονηρῶν δαιμόνων, κατακλή-
 σεσι περιέργοις θελγομένων καὶ ἀνθρώποις γόησιν ὑπακούοντων, τὸ καὶ
 (τὰ) ἀπὸ θείας δυνάμεως δεῖν εὐρίσκεσθαι ἐν ἀνθρώποις, διὰ τί οὐχὶ καὶ
 βεβασανισμένως τοὺς ἐπαγγελλομένους τὰς δυνάμεις ἐξετάσομεν ἀπὸ
 15 τοῦ βίου καὶ τοῦ ἥθους καὶ τῶν ἐπακολουθούντων ταῖς δυνάμεσιν ἥτοι εἰς
 βλάβην τῶν ἀνθρώπων ἢ εἰς ἡθῶν ἐπανόρθωσιν, τίς μὲν δαίμοσι διακο-
 νούμενος διὰ τινων ἐπιδῶν καὶ μαγανειῶν τὰ τοιαῦτα ποιεῖ, τίς δ' ἐν
 χώρᾳ καθαρῇ καὶ ἀγίᾳ (συγ)γενόμενος κατὰ τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ καὶ τὸ
 πνεῦμα, οἶμαι δὲ καὶ τὸ σῶμα, τῷ θεῷ, παραδεξάμενος θεῖον τι πνεῦμα τὰ
 20 τοιαῦτα εἰς ὠφέλειαν ἀνθρώπων καὶ προτροπὴν τὴν ἐπὶ τὸ πιστεύειν θεῷ
 ἀληθινῶς πράττει; Εἰ δ' ἅπαξ ζητεῖν δεῖ μὴ συναρπαζόμενον ὑπὸ τῶν δυ-
 νάμεων, τίς μὲν ἀπὸ κρείττονος, τίς δὲ ἀπὸ χείρονος τὰ τοιαῦτα ἐπιτελεῖ,
 ἵνα ἢ μὴ πάντα κακολογῶμεν ἢ μὴ πάντα ὡς θεῖα θαυμάζωμεν καὶ ἀπο-
 δεχόμεθα, πῶς οὐχὶ προφανὲς μὴν ἔσται ἐκ τῶν συμβάντων ἐπὶ Μωϋσέως
 25 καὶ ἐπὶ Ἰησοῦ, ἐθνῶν ὅλων συστάντων μετὰ τὰ σημεῖα αὐτῶν, ὅτι θεῖα
 δυνάμει πεποιήκασιν οὗτοι ἅπερ ἀναγέγραπται αὐτοὺς πεποιηκέναι; Οὐκ
 ἂν γὰρ πονηρία καὶ μαγανεία ὅλον ἔθνος συνέστησαν, ὑπερβάν μὲν οὐ

50^v

16-18 Exod 3:5

5 τιθέντι conit. Koetschau : τιθέναι A | κᾶν addidi 8 πολιτεύεται A :
 -τεύεται A¹ 9 ὑποστατῇ Koetschau : ὑποστάτην A : ὑποστάτιν P 12
 τὰ add. Wendland (cf. v. 4) | post ἀνθρώποις addi suad. γινόμενα Koetschau 17
 (συγ)γενόμενος scripsi : γενόμενος A 18 τῷ θεῷ del. Velsar (ap. Hoeschel.),
 Bouhéreau, Delarue 23 μὴν scripsi : μὲν A : exp. A^{2 s.3} 26 συνέστησαν
 P M : συνέστησεν A V

μόνον ἀγάλματα καὶ τὰ ὑπ' ἀνθρώπων ἰδρυμένα, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν γενή-
την φύσιν, ἀναβαῖνον δὲ πρὸς τὴν ἀγέννητον τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων ἀρχήν.

52

Ἐπεὶ δ' Ἰουδαῖός ἐστιν ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ ταῦτα λέγων, εἵπομεν ἂν
πρὸς αὐτόν· σὺ δὲ δὴ, ὦ οὗτος, τί δὴ ποτε τὰ μὲν παρὰ σοὶ γεγραμμένα ὡς
ὑπὸ τοῦ θεοῦ διὰ Μωϋσέως ἐπιτελεσθέντα θεῖα εἶναι πεπίστευκας καὶ
πειρᾷ πρὸς τοὺς διαβάλλοντας αὐτὰ ὡς κατὰ γοητεῖαν γεγεννημένα
ὁμοίως τοῖς παρ' Αἰγυπτίων σοφῶν ἐπιτελουμένοις διαλέγεσθαι, τὰ δὲ
ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ καὶ παρὰ σοὶ ὁμολογούμενα γεγονέναι τοὺς κατὰ σοῦ
(λέγοντας) Αἰγυπτίους μιμούμενος κατηγορεῖς ὡς οὐ θεῖα; Εἰ γὰρ τὸ τέλος
καὶ ὅλον τὸ ἔθνος συστάν διὰ τῶν ἐν Μωϋσεῖ τεραστίων τὴν ἐνάργειαν
τοῦ θεοῦ εἶναι τὸν ταῦτα ποιήσαντα γενέσθαι συνίστησιν ἐπὶ Μωϋσέως,
πῶς οὐχὶ μᾶλλον τὸ τοιοῦτον ἐπὶ τῷ Ἰησοῦ δειχθήσεται, μείζον ποιή-
σαντι παρὰ τὸ Μωϋσέως ἔργον;

Ἐκεῖνος μὲν γὰρ τοὺς ἀπὸ τοῦ ἔθνους ἐκ σπέρματος Ἀβραὰμ κατὰ
διαδοχὴν τὴν περιτομὴν φυλάξαντας καὶ τῶν ἐθνῶν τοῦ Ἀβραὰμ γενο-
μένους ζηλωτὰς ἐτοιμότερους παραλαβὼν ἐξήγαγεν ἐκ τῆς Αἰγύπτου,
τοὺς θεῖους, οὓς πεπίστευκας, παρατιθέμενος αὐτοῖς νόμους· οὗτος δὲ
μείζον τι τολμήσας ἐπεισήγαγε τῇ προκαταλαβούσῃ πολιτείᾳ καὶ ἔθεσι
πατρώοις καὶ ἀνατροφαῖς ταῖς κατὰ τοὺς κειμένους νόμους τὴν κατὰ τὸ
εὐαγγέλιον πολιτείαν. Καὶ ὥσπερ ἔχρηζεν, ἵνα Μωϋσῆς πιστευθῇ οὐ
μόνον ὑπὸ τῆς γερουσίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ λαοῦ, σημείων ὧν πεποιηκέναι
ἀναγέγραπται, διὰ τί οὐχὶ καὶ Ἰησοῦς, ἵνα πιστευθῇ ὑπὸ τῶν ἀπὸ τοῦ
λαοῦ μεμαθηκότων "σημεῖα καὶ τέρατα" αἰτεῖν, δεήσεται τοιούτων δυ-
νάμεων, αἱ διὰ τὸ μείζον καὶ θειότερον συγκρίσει τῶν διὰ Μωϋσέως οἱαί
τε ἦσαν ἀποστήσαι μὲν τῆς Ἰουδαϊκῆς μυθολογίας καὶ τῶν ἀνθρωπίνων
παρ' αὐτοῖς παραδόσεων, ποιῆσαι δὲ παραδέξασθαι τὸν ταῦτα διδάσ-
κοντα καὶ ἐπιτελοῦντα, ὅτι μείζων τῶν προφητῶν ἦν; Πῶς γὰρ οὐ μείζων

23 Io 4:48

3 ἐπεὶ — λέγων in mg add. A¹ 5 τοῦ om. M 7 σοφῶν A²s.³ : σο-
φοῖς A M | διαλέγεσθαι A²s.³ : διαλύεσθαι A M 8 ὑπὸ scripsi (cf. v. 5) :
ἀπὸ A 8-9 κατὰ σοῦ (λέγοντας) scripsi : κατὰ σοῦ A : κατὰ σε (σοφοῦς)
Koetschau² 12 τῷ A¹ : τοῦ A

τῶν προφητῶν ἦν ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν ὡς Χριστὸς καὶ σωτὴρ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων εἶναι κηρυσσόμενος;

Καὶ ὅλα δὲ ἅπερ ἰ ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος λέγει πρὸς τοὺς πιστεύοντας εἰς τὸν Ἰησοῦν δύναται κοινοποιεῖσθαι εἰς τὴν Μωϋσέως κατηγορίαν· ὥστ' ἢ μηδὲν διαφέρειν ἢ παραπλήσιον εἶναι λέγειν γοητείαν τὴν Ἰησοῦ τῇ Μωϋσέως, ἀμφοτέρων ὅσον ἐπὶ τῇ λέξει τοῦ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαίου δυναμένων τοῖς αὐτοῖς ὑπάγεσθαι ἐγκλήμασιν. Οἶον περὶ μὲν Χριστοῦ ὁ παρὰ Κέλσῳ Ἰουδαῖος λέγει· **Ἄλλ' ὃ φῶς καὶ ἀλήθεια, τῇ αὐτοῦ φωνῇ διαρρήδην ἐξαγορεύει** Ἰησοὺς ταῦτα, **καθὰ καὶ ὑμεῖς συγγεγράφατε, διότι παρέσονται ὑμῖν καὶ ἕτεροι δυνάμεσιν ὁμοίαις χρώμενοι, κακοὶ καὶ γόητες**· περὶ δὲ Μωϋσέως εἴποι ἂν ὁ ἀπιστῶν πρὸς τὸν Ἰουδαῖον τοῖς Μωϋσέως εἴτ' Αἰγύπτιος εἴθ' ὅστισιν· **Ἄλλ' ὃ φῶς καὶ ἀλήθεια, τῇ αὐτοῦ φωνῇ Μωϋσῆς διαρρήδην ἐξαγορεύει, καθὰ καὶ ὑμεῖς συγγεγράφατε, διότι παρέσονται ὑμῖν ἕτεροι δυνάμεσιν ὁμοίαις χρώμενοι, κακοὶ καὶ γόητες**. Γέγραπται γὰρ ὑμῶν ἐν τῷ νόμῳ· "Ἐὰν δὲ ἀναστῇ ἐν σοὶ προφήτης ἢ ἐνυπνιαζόμενος ἐνύπνιον καὶ δῶ σοι σημεῖον ἢ τέρας, καὶ ἔλθῃ τὸ σημεῖον ἢ τὸ τέρας, ὃ ἐλάλησε πρὸς σε λέγων· Πορευθῶμεν καὶ ἀκολουθήσωμεν θεοῖς ἑτέροις, οὓς οὐκ οἶδατε, καὶ λατρεύσωμεν αὐτοῖς, οὐκ ἀκούσεσθε τοὺς λόγους τοῦ προφήτου ἐκείνου ἢ τοῦ ἐνυπνιαζομένου τὸ ἐνύπνιον ἐκεῖνο" καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ὁ μὲν τοὺς λόγους τοῦ Ἰησοῦ διαβάλλων φησὶ **καὶ Σατανᾶν τινὰ τοιαῦτα παραμηχανώμενον ὀνομάζειν**, ὁ δὲ κοινοποιῶν τοῦτο πρὸς Μωϋσέα ἐρεῖ καὶ προφήτην ἐνυπνιαζόμενον τοιαῦτα παραμηχανώμενον ὀνομάζειν. "Ὡσπερ δ' ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖός φησι περὶ τοῦ Ἰησοῦ ὅτι **ὥστε οὐδ' αὐτὸς ἑξαρνός ἐστιν ὡς ταῦτά γε οὐδὲν θεῖον, ἀλλὰ πονηρῶν ἐστιν ἔργα**, οὕτως ὁ τοῖς Μωϋσέως ἀπιστῶν φήσει πρὸς αὐτὸν τὰ προειρημένα ἐκτιθέμενος τὸ αὐτό· ὥστε οὐδ' αὐτὸς Μωϋσῆς ἑξαρνός

53 51^r

8-11, 21-22, 25-26, p. 126.2-5, 10-11 et 16-18 = 2.49 16-20 Deut 13:2-4

5 ὥστ' ἢ A : ὥστε M | ἢ ² A^{2 s.3} : om. A 12 εἴποι Reg : εἶπη A | τοῖς μωϋσέως : τις εἴτε ἑλλην M^{Pc} 17 δῶ σοι Koetschau : δώσοι A : δώσει P M V 17 καὶ ἔλθῃ — τὸ τέρας in mg add. A¹ 18 ἀκολουθήσωμεν : λατρεύσωμεν (omissis καὶ λατρεύσωμεν αὐτοῖς) LXX 26 τοῖς A^{2 s.3} : ταῖς A : ταῖς Μωϋσέως (λέξεσιν) conl. Koetschau | φήσῃ A³ M^{Pc} : φησὶ A

ἐστιν ὡς ταῦτά γε οὐδὲν θεῖον, ἀλλὰ πονηρῶν ἐστιν ἔργα. Τὸ αὐτὸ δὲ ποιήσει καὶ ἐπὶ τούτου· **βιαζόμενος ὑπὸ τῆς ἀληθείας ὁμοῦ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἀπεκάλυψε καὶ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἡλεγε** ὁ Μωϋσῆς. Ἰλέγοντι δὲ τῷ Ἰουδαίῳ καὶ τό· **Πῶς οὖν οὐ σχέτλιον ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἔργων τὸν μὲν θεόν, τοὺς δὲ γόητας ἡγεῖσθαι;** εἴποι τις ἂν πρὸς αὐτὸν διὰ τὰς Μωϋσέως ἐκτεθείσας λέξεις· Πῶς οὖν οὐ σχέτλιον ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἔργων τὸν μὲν προφήτην θεοῦ καὶ θεράποντα αὐτοῦ, τοὺς δὲ γόητας ἡγεῖσθαι;]

Ἐπεὶ δὲ προσδιατρίβων τῷ τόπῳ ὁ Κέλσος προσέθηκεν οἷς ἐξεθέμην κοινοποιηθεῖσι καὶ τό· **Τί γὰρ μᾶλλον ἀπὸ γε τούτων τοὺς ἄλλους πονηροὺς ἢ τοῦτον νομιστέον αὐτῷ χρωμένους μάρτυρι;** προσθήσομεν τοῖς λεγομένοις καὶ ἡμεῖς τοιαῦτα· Τί γὰρ μᾶλλον ἀπὸ γε τούτων, οἷς ἀπαγορεύει πείθεσθαι Μωϋσῆς ἐπιδεικνυμένοις σημεῖα καὶ τέρατα, ἐκείνους πονηροὺς νομιστέον ἢ Μωϋσέα ἐξ ὧν ἑτέρους περὶ σημείων καὶ τεράτων διέβαλε; Πλείονα δ' εἰς ταῦτον λέγων, ἵνα δόξη αὔξειν τὸ ἐπιχείρημα, φησί· **Ταῦτα μὲν γε καὶ αὐτὸς ὡμολόγησεν οὐχὶ θείας φύσεως, ἀλλ' ἀπατεώνων τινῶν καὶ παμπονήρων εἶναι ἢ γνωρίσματα.** Τίς οὖν αὐτός; Σὺ μὲν, ὦ Ἰουδαίε, φῆς ὅτι ὁ Ἰησοῦς, ὁ δὲ ἐγκαλῶν σοι ὡς τοῖς αὐτοῖς ἐγκλήμασιν ὑποκειμένῳ τὸ αὐτὸς ἀνάξει ἐπὶ τὸν Μωϋσέα.

54

Μετὰ ταῦτά φησι πρὸς ἡμᾶς δῆθεν (ἵνα τηρήσω τὸ ἀπ' ἀρχῆς τῷ Ἰουδαίῳ προτεθέν) ὁ τοῦ Κέλσου Ἰουδαῖος ἐν τῷ πρὸς τοὺς πολίτας ἑαυτοῦ λόγῳ πιστεύσαντας· **ἸΤίνι οὖν προσήχθητε ἢ διότι προεῖπεν ὡς ἀποθανὼν ἀναστήσεται;** Καὶ τοῦτο δ' εἰς τὸ περὶ Μωϋσέως ὁμοίως, τοῖς προτέροις κοινοποιηθήσεται. Φήσομεν γὰρ πρὸς αὐτόν· **ἸΤίνι οὖν προσήχθητε ἢ διότι ἀνέγραψε περὶ τῆς ἑαυτοῦ τελευτῆς τοιαῦτα·** "Καὶ ἐτελεύτησεν ἐκεῖ Μωϋσῆς οἰκέτης κυρίου ἐν γῇ Μωάβ διὰ ῥήματος κυρίου· καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐν Γαὶ ἐν γῇ Μωάβ, ἐγγὺς οἴκου Φογῶρ. Καὶ οὐδεὶς οἶδε τὴν ταφὴν αὐτοῦ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης"; Ὡς

4-8 *Pap* p. 122.19-23 23-29 et p. 127.2-5 *Pap* pp. 122.23-123.4 27-29 *Deut* 34:5-6

13 ἐπιδεικνυμένοις A³ M : - μένους A 16 ταῦτο M^{pc} 21 τῷ add. A¹
28 ἐν γαί *Pap* et LXX : om. A edd. | γῇ *Pap* et Koetschau e LXX : τῇ A

γὰρ διαβάλλει ὁ Ἰουδαῖος ὅτι προεῖπεν ὡς ἀποθανὼν ἀναστήσεται, πρὸς τὸν λέγοντα ταῦτα ὁ περὶ Μωϋσέως τὸ ὅμοιον φάσκων ἐρεῖ ὅτι καὶ Μωϋσῆς ἀνέγραψεν (αὐτοῦ γάρ ἐστι καὶ τὸ Δευτερονόμιον) ὅτι "Οὐδεὶς οἶδε τὴν ταφὴν αὐτοῦ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης", ἱσεμνύνων καὶ ἐπαίρων
 5 καὶ τὴν ταφὴν αὐτοῦ ὡς οὐκ ἐγνωσμένην ἀνθρώπων γένει.]

Μετὰ ταῦτά φησιν ὁ Ἰουδαῖος πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ πολίτας τῷ Ἰησοῦ πιστεύοντας· Φέρε δὴ καὶ πιστεύωμεν ὑμῖν τοῦτ' εἰρήσθαι. ἸΠό-
 σοι δ' ἄλλοι τοιαῦτα τερατεύονται πειθοῦς ἕνεκα, τῶν εὐήθως ἀκουόντων, ἐνεργολαβοῦντες τῇ πλάνῃ; Ἰ"Ὅπερ οὖν καὶ Ζά-
 10 μολξιν ἐν Σκύθαις φασί, τὸν Πυθαγόρου δοῦλον, καὶ αὐτὸν Πυθαγόραν ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ Ῥαμψίνιτον ἐν Αἰγύπτῳ· τοῦτον μὲν καὶ "συγκυβεύειν" ἐν ἄδου "τῇ Δήμητρι" καὶ ἀνελεῖν "δῶρον" "παρ' αὐτῆς χειρόμακτρον χρυσοῦν" φέροντα· καὶ
 15 μὴν καὶ Ὀρφέα ἐν Ὀδρυσαῖς καὶ Πρωτεσίλαον ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἡρακλέα ἐπὶ Ταινάρῳ καὶ Θησέα. Ἀλλ' ἐκεῖνο σκεπτέον, εἴ τις ὡς ἀληθῶς ἀποθανὼν ἀνέστη ποτὲ αὐτῷ σώματι· ἢ οἴεσθε τὰ μὲν τῶν ἄλλων μύθους εἶναί τε καὶ δοκεῖν, ὑμῖν δὲ τὴν καταστροφὴν τοῦ δράματος εὐσχημόνως ἢ πιθανῶς ἐφ-
 20 ευρησθαι· τὴν ἐπὶ τοῦ σκόλοπος αὐτοῦ φωνήν, ὅτ' ἀπέπνει, καὶ "τὸν σεισμόν" καὶ τὸν σκότον; Ὅτι δὴ ζῶν μὲν οὐκ ἐπ-
 ἤρκεσεν ἑαυτῷ, νεκρὸς δ' ἀνέστη καὶ τὰ σημεῖα τῆς κολά-
 σεως ἔδειξε ἰκαὶ τὰς χεῖρας ὡς ἦσαν πεπερονημέναι, τίς τοῦτο εἶδε; Γυνὴ πάροιςτρος, ὡς φατε, καὶ εἴ τις ἄλλος τῶν ἐκ
 25 τῆς αὐτῆς γοητείας, ἥτοι κατὰ τινα διάθεσιν ὄνειρώζας καὶ κατὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν δόξῃ πεπλανημένη φαντασιωθεῖς, ὅπερ ἤδη μυρίοις συμβέβηκεν, ἢ, ὅπερ μᾶλλον, ἐκπληξαι τοὺς

55

7-16, 22, et p. 128.14-16 *Pap* p. 123.4-13 9 Ζάμολξιν : cf. Herod. 4.95
 11 Πυθαγόραν : cf. Diog. Laert. 8.41 | Ῥαμψίνιτον : cf. Herod. 2.122
 14 Ὀρφέα : cf. Apollod. *Bibl.* 1.3.2 | Πρωτεσίλαον : cf. Apollod. *Epit.* 3.30-
 31 15 Ἡρακλέα : cf. Apollod. *Bibl.* 2.5.12 23 Mc 16:9; Lc 8:2; Io 20:11-
 18 23-24 cf. Lc 24:34

7 δὴ καὶ P : καὶ δὴ A | πιστεύωμεν MP^c : πιστεύομεν A 12 ἀνελεῖν P^c (cf. Herod. 2.122 πάλιν ἀπικέσθαι) : ἀνελεῖν A *Pap* 20 οὐκ add. A¹
 22 πεπερονημέναι A¹ *Pap* : -ρωνημέναι A 26 ἤδη A² : δὲ A : δὴ M

λοιπούς τῇ τερατείᾳ ταύτῃ θελήσας καὶ διὰ τοῦ τοιούτου
 ψεύσματος ἀφορμὴν ἄλλοις ἀγύρταις παρασχεῖν.

Ἐπεὶ οὖν Ἰουδαῖός ἐστιν ὁ ταῦτα λέγων, ὡς πρὸς Ἰουδαῖον ἀπολο-
 γούμεθα περὶ τοῦ ἡμετέρου Ἰησοῦ, κοινοποιούντες ἔτι τὸν λόγον περὶ ἡ
 Μωϋσέως καὶ λέγοντες αὐτῷ· Πόσοι δ' ἄλλοι τοιαῦτα τερατεύονται, 5
 ὅποια Μωϋσῆς, πειθοὺς ἕνεκα τῶν εὐήθως ἀκουόντων, ἐνεργολαβούντες
 τῇ πλάνῃ; Καὶ μᾶλλον κατὰ τὸν ἀπιστοῦντα Μωϋσεῖ ἔσται δυνατόν
 παραθέσθαι τὸν Ζάμολξιν καὶ Πυθαγόραν τοὺς τερατευσαμένους ἥπερ
 τὸν Ἰουδαῖον, οὐ πάνυ φιλομαθῶς ἔχοντα πρὸς τὰς Ἑλλήνων ἱστορίας.
 Καὶ ὁ Αἰγύπτιος δὲ ἀπιστῶν τοῖς περὶ Μωϋσέως παραδόξοις πιθανῶς 10
 παραθήσεται τὸν Ῥαμψίνιτον, λέγων πολλῶ τοῦτον εἶναι πιθανώτερον
 εἰς ἧδου καταβεβηκέναι καὶ συγκεκυβευκέναι τῇ Δήμητρὶ καὶ χρυσοῦν
 χειρόμακτρον παρ' αὐτῆς ἀρπάσαντα δεικνύναι σύμβολον τοῦ ἐν ἧδου
 γεγονέναι κάκειθεν ἀναβεβηκέναι ἡ Μωϋσέως, ἐαυτὸν ἀναγράψαντος 15
 "εἰσεληλυθέναι εἰς τὸν γνόφον, ὅπου ἦν ὁ θεός", καὶ ὅτι μόνος ἤγγισε
 πρὸς τὸν θεὸν παρὰ τοὺς λοιπούς. Ἄνεγραψε γὰρ οὕτως· "Καὶ Μωϋσῆς
 μόνος ἔγγειε πρὸς τὸν θεόν, οἱ δὲ λοιποὶ οὐκ ἐγγιούσι." Φήσομεν οὖν ἡμεῖς 20
 οἱ τοῦ Ἰησοῦ μαθηταὶ πρὸς τὸν ταῦτα λέγοντα Ἰουδαῖον· ἀπολογοῦ δὴ
 ὁ ἡμῖν περὶ τῆς εἰς Ἰησοῦν πίστεως ἐγκαλῶν καὶ λέγε, τῷ Αἰγυπτίῳ καὶ
 τοῖς Ἑλλήσι τί φήσεις πρὸς ἃ ἤνεγκας κατὰ τοῦ Ἰησοῦ ἡμῶν ἐγκλήματα, 25
 φθάσαντα ἂν καὶ ἐπὶ Μωϋσέα; Κἂν πάνυ δὲ ἀγωνίσῃ περὶ Μωϋσέως
 ἀπολογήσασθαι, ὥσπερ οὖν καὶ ἔχει πληκτικὸν λόγον καὶ ἐναργῆ τὰ περὶ
 αὐτοῦ, λήσεις σαυτὸν ἐν οἷς περὶ Μωϋσέως ἀπολογήσῃ, ἅκων συστήσας 30
 τὸν Ἰησοῦν Μωϋσέως θεϊότερον.

56 Ἐπεὶ δὲ τὰς ἡρωϊκὰς ἱστορίας περὶ τῶν εἰς ἧδου καταβεβηκέναι 25
 λεγομένων κάκειθεν ἀνεληλυθέναι ἡ τερατείας εἶναι φησιν ὁ παρὰ τῷ
 Κέλσῳ Ἰουδαῖος, ὡς τῶν ἡρώων ἀφανῶν γενομένων ἐπὶ τινὰ χρόνον καὶ
 ὑπεκκλεψάντων ἑαυτοὺς τῆς ὄψεως πάντων ἀνθρώπων καὶ μετὰ ταῦτα
 ἑαυτοὺς ἐπιδειξάντων ὡς ἀπὸ ἧδου ἀνεληλυθότων, (τοιαῦτα γὰρ ἔοικε 30
 περὶ τοῦ ἐν Ὀδρύσαις Ὀρφέως καὶ τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ Πρωτεσιλάου καὶ

15 Exod 20:21 16-17 Exod 24:2. Cf. 4.96; 6.17 26-29, p. 129.2-3, 6 et
 12-15 Pap p. 123.13-20

5 καὶ add. A¹ 7 ἔσται scripsi (cf. v. 11) : ἐστι A | δυνατόν del.
 Wifstrand 17 οἱ δὲ λοιποὶ : αὐτοὶ δὲ LXX 19 ὁ add. Delarue | εἰς A² :
 om. A 22 ὥσπερ — 23 ἀπολογήσῃ in mg add. A¹ 27 ἐπὶ τινὰ γενομένων
 χρόνον Pap

- τοῦ ἐπὶ Ταινάρῳ Ἡρακλέος, ἔτι δὲ καὶ περὶ Θησέως ἐμφαίνειν αὐτοῦ ἢ λέξις), φέρε παραστήσωμεν ὅτι οὐ δύναται τὸ κατὰ τὸν Ἰησοῦν ἱστορούμενον ἐκ νεκρῶν ἐγγέρθαι τοῦτοις παραβάλλεσθαι. Ἐκαστος μὲν γὰρ τῶν λεγομένων κατὰ τοὺς τόπους ἡρώων βουλευθεὶς ἂν ἐδυνήθη ἑαυτὸν ὑπεκκλέψαι τῆς ὄψεως τῶν ἀνθρώπων καὶ πάλιν κρίνας ἐπανελθεῖν πρὸς οὓς καταλέλοιπεν· Ἰησοῦ δὲ σταυρωθέντος ἐπὶ πάντων Ἰουδαίων καὶ καθαιρεθέντος αὐτοῦ τοῦ σώματος ἐν ὧσιν τοῦ δήμου αὐτῶν, πῶς οἶόν τε τὸ παραπλήσιον πλάσασθαι λέγειν αὐτὸν τοῖς ἱστορουμένοις ἥρῳσιν εἰς ἄδου καταβεβηκέναι ἀκεῖθεν ἀνεληλυθέναι;
- 10 Φαμέν δ' ὅτι μὴ ποτε πρὸς ἀπολογία τὸ ἐσταυρῶσθαι τὸν Ἰησοῦν καὶ τοιοῦτον λέγοιτ' ἂν, μάλιστα διὰ τὰ περὶ τῶν ἡρώων ἱστορηθέντα τῶν εἰς ἄδου καταβεβηκέναι βίᾳ νομιζομένων· ὅτι εἰ καθ' ὑπόθεσιν ὁ Ἰησοῦς ἐτεθνήκει ἀσήμῳ θανάτῳ, οὐχ ὥστε δηλὸς εἶναι ἀποθανῶν ὅλῳ τῷ δήμῳ τῶν Ἰουδαίων, εἴτα μετὰ τοῦτ' ἀληθῶς ἦν ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, χώραν
- 15 εἶχεν ἂν τὸ ὑπονοηθὲν περὶ τῶν ἡρώων καὶ περὶ τούτου λεχθῆναι. Μή ποτ' οὖν πρὸς ἄλλοις αἰτίοις τοῦ σταυρωθῆναι τὸν Ἰησοῦν καὶ τοῦτο δύναται συμβάλλεσθαι τῷ αὐτὸν ἐπισήμως ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἀποτεθνηκέναι, ἵνα μηδεὶς ἔχῃ λέγειν ὅτι ἐκὼν ὑπεξέστη τῆς ὄψεως τῶν ἀνθρώπων καὶ ἔδοξεν ἀποτεθνηκέναι, οὐκ ἀποτέθηκε δέ, (ἀλλ'), ὅτ' ἐβουλήθη,
- 20 πάλιν ἐπιφανεῖς ἑτερατεύσατο τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν; Σαφὲς δ' οἶμαι καὶ ἐναργὲς εἶναι τὸ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἐπιχείρημα, ἐπικινδύνῳ ὥς πρὸς τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον διδασκαλίᾳ ἑαυτοὺς ἐπιδεδωκότων, ἦν οὐκ ἂν πλασσόμενοι τὸ ἐγγέρθαι ἢ τὸν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οὕτως εὐτόνως ἐδίδαξαν, μετὰ τοῦ [καὶ αὐτοὶ] οὐ μόνον ἐτέρους παρασκευάζειν πρὸς τὸ
- 25 θανάτου καταφρονεῖν, ἀλλὰ (καὶ) αὐτοὶ πολὺ πρότερον τοῦτο ποιεῖν.

52^v

1 ἐμφαίνειν A³ et Bouhéreau : ἐμφαίνει A 2 παραστήσωμεν M^{PC} : -στήσωμεν A 3 ἕκαστος — 6 καταλέλοιπεν in mg add. A¹ 7-8 οἶόν τε A³ : οἶονται A 10 πρὸς ἀπολογία in mg add. A¹ 11 τῶν² A¹ : τῷ A 12 ὅτι A : ὡς Pap 14 εἴτα A : καὶ Pap | τοῦτ' A : ταῦτα Pap | ἀληθῶς om. Pap 17 τῷ A^{2 s.3} : τοῦ A 19 ἀλλ' P et Bouhéreau : om. A 22 ἑαυτοὺς A¹ : ἑαυτοῦ A 24 καὶ αὐτοὶ delevi (cf. v. 25) : κατὰ τοῦτο Koetschau² 25 ἀλλὰ (καὶ) scripsi : ἀλλ' A

57 Πρόσχευς δὲ εἰ μὴ πάνυ τυφλῶς ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος ὡς ἀδυνατοῦ ὄντος τοῦ ἀνίστασθαί τινα ἐκ νεκρῶν αὐτῷ σώματί φησιν· **Ἄλλ' ἐκεῖνο σκεπτέον, ἰεῖ τις (ὥς) ἀληθῶς ἀποθανὼν ἀνέστη ποτὲ αὐτῷ σώματι.** Οὐκ ἂν γὰρ εἶπεν ὁ Ἰουδαῖος ταῦτα, πιστεύων τοῖς ἐν τῇ 5 τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν ἀναγεγραμμένοις καὶ τῇ τετάρτῃ περὶ παιδαρίων, ὧν τὸν μὲν ἕτερον Ἡλίας ἀνέστησεν, τὸν δὲ λοιπὸν ὁ Ἐλισσαῖος. Διὰ τοῦτο δ' οἶμαι καὶ τὸν Ἰησοῦν οὐκ ἄλλω ἔθνει ἢ Ἰουδαίοις ἐπιδημηκέναι, τοῖς ἐθάσι γενομένοις πρὸς τὰ παράδοξα, τῇ παραθέσει τῶν πεπιστευμένων πρὸς τὰ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα καὶ περὶ αὐτοῦ ἱστορούμενα 10 ὅπως παραδέχονται ὅτι οὗτος, περὶ ὃν γέγονε μείζονα καὶ ὑφ' οὗ ἐπετελέσθη παραδοξότερα, πάντων ἐκείνων μείζων ἦν.

58 Ἐπεὶ δὲ μεθ' ἧς παρέθετο ὁ Ἰουδαῖος ἱστορίας Ἑλληνικὰς περὶ τῶν ὡσανεὶ τερατευσαμένων καὶ [περὶ τῶν ὡς] ἀναστάντων ἐκ νεκρῶν φησι πρὸς τοὺς ἀπὸ Ἰουδαίων τῷ Ἰησοῦ πιστεύοντας· **Ἦ οἴεσθε τὰ μὲν τῶν ἄλλων μύθους εἶναί τε καὶ δοκεῖν, ὑμῖν δὲ τὴν κατα-** 15 **στροφὴν τοῦ δράματος εὐσχημόνως ἢ πιθανῶς ἐφευρῆσθαι· τὴν ἐπὶ τοῦ σκόλοπος αὐτοῦ φωνήν, ὅτ' ἀπέπνει;** φήσομεν πρὸς τὸν Ἰουδαῖον ὅτι οὓς παρέθετο μύθους εἶναι νενομίκαμεν, τὰ δὲ τῶν κοινῶν ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς γραφῶν, ἐν αἷς οὐχ ὑμεῖς μόνοι, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς 20 σεμνυνόμεθα, οὐδαμῶς μύθους εἶναί φαμεν. Διόπερ καὶ τοῖς περὶ τῶν ἐκεῖ ἀναστάντων ἐκ νεκρῶν γράψασι πιστεύομεν ὡς μὴ τερατευομένοις καὶ τῷ ἐνταῦθα ὡς καὶ προειπόντι καὶ προφητευθέντι καὶ ἀναστάντι. Τούτῳ δὲ παραδοξότερος οὗτος ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς παρ' ἐκείνους, ὅτι ἐκείνους μὲν προφητὰι ἀνέστησαν Ἡλίας καὶ Ἐλισσαῖος, τοῦτον δ' 25 οὐδεὶς τῶν προφητῶν, ἀλλ' ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς πατήρ. Διόπερ καὶ μείζονα εἰργάσατο ἢ τούτου ἀνάστασις τῆς ἐκείνων ἀναστάσεως. Τί γὰρ τηλικούτον τῷ κόσμῳ ἀπὸ τῶν ἀναστάντων παιδαρίων δι' Ἡλίου καὶ Ἐλισσαίου

2-4 = 2.55 3-9 *Pap* pp. 123.20-124.4 4-6 1 *Regum* (3 *Regn.*) 17:21-22
et 2 *Regum* (4 *Regn.*) 4:34-35 14-17 = 2.55

1 ἀδυνάτου A¹ : δυνατοῦ A 3 ὡς addidi ex 2.55 : om. A *Pap* 4 ὁ
ιουδαῖος ταῦτα A : ταῦτα ἰουδαῖος *Pap* 6 τὸν¹ et τὸν² A *Pap* : τὸ bis P
8 τῇ om. *Pap* 12 ἐπεὶ δὲ A² in mg : ἔτι δὲ A¹ in textu : om. A 13 περὶ
τῶν ὡς ut dissographiam del. Koetschau² : περὶ (ἐαν)τῶν ὡς Chadwick 18
post μύθους addit καὶ αὐτοὶ Koetschau² 19 ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς A : ὑμῶν πρὸς
ἡμᾶς M 23 παραδοξότερον P

γεγένηται, ὅποιον διὰ τῆς κηρυττομένης ἀναστάσεως Ἰησοῦ, δυνάμει
θείᾳ πεπιστευμένης;

Οἶεται δὲ τερατεῖαν εἶναι καὶ τὸν σεισμὸν καὶ τὸν σκότον (περὶ
ὧν κατὰ τὸ δυνατόν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἀπελογησάμεθα, παραθέμενοι τὸν
5 Φλέγοντα ἱστορήσαντα κατὰ τὸν χρόνον τοῦ πάθους τοῦ σωτῆρος τοιαῦτα
ἀπηντηκέναι) καὶ ὅτι ζῶν μὲν οὐκ ἐπήρκεσεν ἑαυτῷ, νεκρὸς δ'
ἀνέστη καὶ τὰ σημεῖα τῆς κολάσεως ἔδειξεν ὁ Ἰησοῦς καὶ τὰς
χειρας ὡς ἦσαν πεπερονημένοι. Καὶ πυνθανόμεθα αὐτοῦ, τί τὸ ἐπ-
10 ἦρκεσεν ἑαυτῷ; Εἰ μὲν γὰρ πρὸς ἀρετὴν, φήσομεν ὅτι καὶ πάνν γε ἐπ-
ἦρκεσεν· οὐδὲν γὰρ ἄτοπον οὗτ' ἐφθέγγατο οὗτ' ἐποίησεν, ἀλλ' ἀληθῶς
"ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος
ἄφωνος"· καὶ μαρτυρεῖ τὸ εὐαγγέλιον ὅτι "οὗτος οὐκ ἤνοιξε τὸ ἰστόμα
αὐτοῦ." Εἰ δὲ τὸ ἐπήρκεσεν ἀπὸ τῶν μέσων καὶ σωματικῶν λαμβάνει,
15 φαμὲν ὅτι ἀπεδείξαμεν ἐκ τῶν εὐαγγελίων ὅτι ἐκὼν ἐπὶ ταῦτ' ἐλήλυθεν.
Εἰθ' ἐξῆς τούτοις εἰπὼν τὰ ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου, ὅτι τὰ σημεῖα τῆς
κολάσεως ἔδειξεν ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν καὶ τὰς χειρας ὡς ἦσαν πεπερο-
νημένοι, πυνθάνεται καὶ λέγει· **Τίς τοῦτο εἶδε;** Καὶ τὰ περὶ Μαρίας τῆς
Μαγδαληνῆς διαβάλλων ἀναγραφομένης ἑωρακέναι εἶπε· **Γυνὴ πάρ-
οιστρος, ὡς φατε.** Καὶ ἐπεὶ μὴ μόνη αὕτη ἀναγέγραπται ἑωρακέναι
20 ἀναστάντα τὸν Ἰησοῦν, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι, καὶ ταῦτα κακηγορῶν ὁ Κέλσου
Ἰουδαῖός φησι· **καὶ εἴ τις ἄλλος τῶν ἐκ τῆς αὐτῆς γοητείας.**

59

53^f

Εἶτα ἰὼς δυναμένου τούτου συμβῆναι, λέγω δὴ τοῦ φαντασίαν τινὶ
γίνεσθαι περὶ τοῦ τεθνηκότος ὡς ζῶντος, ἐπιφέρει ὡς Ἐπικούρειος καὶ
λέγει **κατὰ τινὰ διὰ θεσιν ὀνειρώξαντά τινὰ καὶ κατὰ τὴν**
25 **αὐτοῦ βούλησιν δόξῃ πεπλανημένη φαντασιωθέντα** τὸ τοιοῦτον
ἀπηγγελκέναι, ὅπερ, φησί, μυρίοις ἤδη συμβέβηκε. Τοῦτο δὲ εἰ καὶ

60

3, 6-8, 17-19, 21 et 24-26 = 2.55 3-6 cf. 2.14 et 33; *FGrHist* 257 F 16 d
11-12 Is 53:7. Cf. 1.54 12-13 Lc 23:9; Mt 26:62-63; Is 53:7 22-23 *Pap* p.
124.4-5

8 πεπερονημένοι A¹ : -ρωνημένοι A | καὶ exrunxit A² | οὐκ ἐπήρκεσεν
Koetschau² 9 ἑαυτῷ A¹ : αὐτοῦ A 12 οὗτος A : οὕτως A¹ 13 ἀπὸ A
: ἐπὶ A³ 23 γενέσθαι *Pap* 24 τινὰ² om. 2.55 | καὶ scripsi : ἡ A 25
φαντασιωθέντα Bouhéreau ex 2.55 : πεφαντασιῶσθαι A

δεινότατα ἔδοξεν εἰρῆσθαι, οὐδὲν ἦττον κατασκευαστικόν ἐστὶν ἀναγκαίου δόγματος, ὥς ἄρα ἡ ψυχὴ ὑφέστηκε τῶν ἀποθανόντων· καὶ οὐ μάτην πεπίστευκε περὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς ἢ καὶ τῆς διαμονῆς ὁ τοῦτο τὸ δόγμα ἀνείληφώς· ὥς καὶ Πλάτων ἐν τῷ περὶ τῆς ψυχῆς λέγει "σκοιοειδῆ φαντάσματα περὶ μνημεῖα" τισι γεγονέναι τῶν ἤδη τεθνηκότων. Τὰ μὲν οὖν γινόμενα περὶ ψυχῆς τεθνηκότων φαντάσματα ἀπὸ τινος ὑποκειμένου γίνεται, τοῦ κατὰ τὴν ὑφেষτηκυῖαν ἐν τῷ καλουμένῳ ἀυγοειδεῖ σώματι ψυχὴν. Ὁ δὲ Κέλσος οὐ βουλόμενος τὸ τοιοῦτον, θέλει καὶ ὑπαρ-
 5 ὄνειρώττειν τινὰς καὶ κατὰ τὴν ἑαυτῶν βούλησιν δόξῃ πεπλανημένη φαντασιοῦσθαι· ὅπερ ὄναρ μὲν πιστεύειν γίνεσθαι οὐκ ἄλογον, ὑπαρ δὲ ἐπὶ τῶν μὴ πάντῃ ἐκφρόνων καὶ φρενιτιζόντων ἢ μελαγχολώντων οὐ
 10 πιθανόν. Καὶ τοῦτο δὲ προειδόμενος ὁ Κέλσος παροιστρῶσαν εἶπε τὴν γυναικα· ὅπερ οὐκ ἐμφαίνει ἢ ἀναγραφεῖσα ἱστορία, ὅθεν λαβὼν κατηγορεῖ τῶν πραγμάτων.

- 61 Ἰὴν οὖν καὶ ὁ Ἰησοῦς μετὰ θάνατον, ὥς μὲν ὁ Κέλσος οἶεται, φαντα-
 15 σίαν ἐξαποστέλλων τῶν ἐπὶ τῷ σταυρῷ τραυμάτων καὶ οὐκ ἀληθῶς τοιοῦτος ὢν τραυματίας, ὥς δὲ τὸ εὐαγγέλιον διδάσκει (οὐ τισὶ μὲν μέρεσιν, οἷς βούλεται, ἵνα κατηγορῇ, πιστεύει ὁ Κέλσος, τισὶ δ' ἀπιστεῖ), ἰὸ Ἰησοῦς προσεκαλέσατό τινα τῶν μαθητῶν ἀπιστοῦντα καὶ ἀδύνατον
 20 οἰόμενον τὸ παράδοξον. Συγκατετέθειτο μὲν γὰρ ἐκεῖνος τῇ φασκούσῃ αὐτὸν ἑωρακέναι, ὥς οὐκ ἀδυνάτου ὄντος τοῦ τὴν ψυχὴν τοῦ τεθνηκότος ὀφθῆναι, οὐκέτι δ' ἐνόμιζεν ἀληθὲς εἶναι τὸ ἐν σώματι αὐτὸν ἀντιτύπῳ ἐγγεργῆθαι. "Ὅθεν εἶπε μὲν· ἰ· "Ἐάν μὴ ἴδω", "οὐ μὴ πιστεύσω", προσέθηκε
 25 δὲ καὶ τό· "Ἐάν μὴ βάλω τὴν χειρά μου εἰς τὸν τύπον τῶν ἡλῶν καὶ ψηλαφήσω αὐτοῦ τὴν πλευράν, οὐ μὴ πιστεύσω". Ἰ Ταῦτα δ' ἐλέγετο ὑπὸ τοῦ Θωμᾶ, κρίνοντος ὅτι δύναται ὀφθαλμοῖς αἰσθητοῖς φανῆναι ψυχῆς
 30 σώμα, ἰ "πάντα" τῷ προτέρῳ εἶδει
 μέγεθός τε καὶ ὅμματα κάλ' εἰκυῖς
 καὶ φωνήν,"
 30 πολλάκις δὲ
 καὶ τοῖα περὶ χροὶ εἵματ' ἐχούσης.]

4-5 Plat. *Phaedon*. 81 d. Cf. 7.5 7-8 cf. Orig. *Comm. in Mt.* 17.30 15-17, 19-20 et 23-31 *Pap* p. 124.5-13 23-25 Io 20:25 27-31 *Iliad*. 23.66-67

6 ψυχῆς A : μνημεῖα Koetschau² 13 ὅπερ A³ : ὅθεν A 24-25 καὶ ψηλαφήσω : καὶ βάλω μου τὴν χειρά NT 28 εἰκυῖς Koetschau² : εικυῖς *Pap* : εἰοικυῖς A¹ 31 χροὶ A *Pap* ἰ ἵματ' A *Pap* ἰ ἐχούσης A *Pap* : ἔστο *Ilias*

Καὶ προσκαλεσάμενός γε ὁ Ἰησοῦς τὸν Θωμᾶν εἶπε· "Φέρε τὸν δάκτυλόν σου ὧδε καὶ ἴδε τὰς χεῖράς μου, καὶ φέρε τὴν χεῖρά σου καὶ βάλε εἰς τὴν πλευράν μου, καὶ μὴ γίνου ἄπιστος ἀλλὰ πιστός."

62

Καὶ ἀκόλουθόν γε ἦν πᾶσι τοῖς τε προφητευθεῖσι περὶ αὐτοῦ, ἐν οἷς
 5 καὶ τοῦτο ἦν, καὶ τοῖςπραχθεῖσιν αὐτῷ καὶ τοῖς συμβεβηκόσι τοῦτο παρὰ
 πάντα παράδοξον γενέσθαι. Προελέλεκτο γὰρ ἐκ προσώπου Ἰησοῦ ἐν τῷ
 προφήτῃ· "'Ἡ σὰρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι· καὶ οὐκ ἐγκαταλείψεις
 τὴν ψυχὴν μου εἰς τὸν ἄδην, καὶ οὐ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθο-
 10 ράν". Καὶ ἦν γε μετὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ ὡσπερὲν ἐν μεθορίῳ τινὶ τῆς
 παχύτητος τῆς (τοῦ) πρὸ τοῦ πάθους σώματος καὶ τοῦ γυμνῆν τοιοῦτου
 σώματος φαίνεσθαι ψυχὴν. "Ὅθεν, ὅτ' ἦσαν "οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ Θω-
 μᾶς" ἐπὶ τὸ αὐτὸ "μετ' αὐτῶν, ἔρχεται ὁ Ἰησοῦς τῶν θυρῶν κεκλεισμένων
 καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον καὶ εἶπεν· Εἰρήνη ὑμῖν. Εἵτα λέγει τῷ Θωμᾶ· Φέρε
 15 τὸν δάκτυλόν σου ὧδε" καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν δὲ εὐαγγελίῳ
 ὁμιλούντων "πρὸς ἀλλήλους" Σίμωνος καὶ Κλεόπα "περὶ πάντων τῶν
 συμβεβηκότων" αὐτοῖς, ὁ Ἰησοῦς ἐπιστὰς αὐτοῖς "συνεπορεύετο μετ' αὐ-
 τῶν. Καὶ οἱ μὲν ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐκρατοῦντο τοῦ μὴ ἐπιγνῶναι αὐτόν· ὁ δὲ
 εἶπε πρὸς αὐτούς· Τίνες οἱ λόγοι οὓς ἀντιβάλλετε πρὸς ἀλλήλους περι-
 20 πατοῦντες;" Καὶ ἡνίκα "διηνοιχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἐπέγνω-
 σαν αὐτόν", τότε αὐταῖς λέξεσί φησιν ἡ γραφὴ· "Καὶ αὐτὸς ἄφαντος ἐγένε-
 το ἀπ' αὐτῶν." Ἡ Κἀν βούληται οὖν κοινοποιεῖν πρὸς ἕτερα φάσματα καὶ
 ἄλλους φαντασθέντας τὰ κατὰ τὸν Ἰησοῦν καὶ τοὺς ἰδόντας αὐτόν μετὰ
 τὴν ἀνάστασιν ὁ Κέλσος, ἀλλὰ τοῖς εὐγνωμόνως καὶ φρονίμως ἐξετά-
 ζουσι τὰ πράγματα φανεῖται (τοῦ)το παραδοξότερον.]

63

1 Μετὰ ταῦτα ὁ Κέλσος οὐκ εὐκαταφρονήτως τὰ γεγραμμένα κακο-
 λογῶν φησιν ὅτι ἐχρῆν, εἴπερ ὄντως θεῖαν δύναμιν ἐκφῆναι ἤ-
 θελεν ὁ Ἰησοῦς, αὐτοῖς τοῖς ἐπηρεάσασιν καὶ τῷ καταδικάσαντι
 καὶ ὅλως πᾶσιν ὀφθῆναι. Ἀληθῶς γὰρ καὶ ἡμῖν φαίνεται κατὰ τὸ εὐ-
 αγγέλιον οὐχ οὕτω μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὀφθεῖς, ὥς τὸ πρότερον δημοσίᾳ

1-3 Io 20:27 7-8 Ps 15:9-10 11-14 Io 20:26-27 14-21 Lc 24:14-17 et
 31 21-24 Pap p. 124.13-16 25-p. 134.21 Pap pp. 124.16-126.5

1 γε add. A¹ 7 καὶ A : ὅτι LXX 8 διαφθορὰν A² : διαφορὰν A
 9 μετὰ Io² et Bouhéreau (cf. v. 22) : κατὰ A 10 τοῦ¹ add. Koetschau
 18 post οἱ λόγοι addit οὗτοι NT 21 φάσματα Pap : φαντάσματα A 24
 (τοῦ)το scripsi : τὸ A Pap 25 ὁ om. Pap

καὶ πᾶσιν ἐφαίνετο. Ἄλλ' ἐν μὲν ταῖς Πράξεσιν γέγραπται· "Δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμενος" τοῖς μαθηταῖς κατήγγελλε "τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ"· ἐν δὲ τοῖς εὐαγγελίοις οὐχ ὅτι αἰεὶ συνῆν αὐτοῖς, ἀλλ' ὅπου μὲν "δι' ἡμερῶν ὀκτὼ" ἐφάνη "τῶν θυρῶν κεκλεισμένων" ἐν μέσῳ αὐτῶν, ὅπου δὲ κατὰ τινες τοιοῦτους τρόπους. Καὶ ὁ Παῦλος δ' ἐν τοῖς τελευταίοις τῆς πρὸς Κορινθίους προτέρας, ὡς μὴ δημωδῶς αὐτοῦ ὀφθέντος ὁμοίως τῷ πρὸ τοῦ πάθους χρόνῳ, τοιαῦτα γράφει· "Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις ὃ καὶ παρέλαβον, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς γραφάς, (καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ ἡμέρᾳ τρίτῃ κατὰ τὰς γραφάς,) καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾶ, εἶτα τοῖς δώδεκα. "Ἐπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ, ὧν οἱ πλείονες μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ ἐκοιμήθησαν. "Ἐπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ, ἔπειτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν. "Ἐσχατον δὲ πάντων, ὥσπερ ἐν τῷ ἐκτρώματι ὤφθη κάμοι." ἸΜεγάλα μὲν οὖν τινα καὶ θαυμαστά καὶ μείζονα τῆς ἀξίας οὐ τῶν πολλῶν μόνον ἐν τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν πάνυ προκοπόντων ἐν τῷ λόγῳ ὑπολαμβάνω εἶναι τὰ κατὰ τὸν τόπον, ἐν οἷς ἡ αἰτία δηλωθεῖ ἂν τοῦ ἀναστάντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν μὴ ὁμοίως πεφηνέναι τῷ πρότερον χρόνῳ. Ἀπὸ πλειόνων δέ, ὡς ἐν τοιούτῳ συγγράμματι, γραφομένῳ πρὸς τὸν κατὰ Χριστιανῶν καὶ τῆς πίστεως αὐτῶν λόγον, ὅρα εἰ δυνησόμεθα εὐλόγως ὀλίγα παραθέμενοι καθικέσθαι τῶν ἀκουσομένων τῆς ἀπολογίας.]

54^f

64

ὁ Ὅ Ἰησοῦς εἰς ὧν πλείονα τῇ ἐπινοίᾳ ἦν, καὶ τοῖς βλέπουσιν οὐχ ὁμοίως πᾶσιν ὁρώμενος. Καὶ ὅτι μὲν τῇ ἐπινοίᾳ πλείονα ἦν, σαφὲς ἐκ τοῦ "Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ" καὶ τοῦ "Ἐγὼ εἰμι ὁ ἄρτος" καὶ τοῦ "Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα" καὶ ἄλλων μυρίων. Ὅτι δὲ καὶ βλέπομενος οὐχ ὡσαύτως τοῖς βλέπουσιν ἐφαίνετο, ἀλλ' ὡς ἐχώρουν οἱ βλέποντες, σαφὲς ἔσται τοῖς ἐφιστάσι διὰ τί μέλλων μεταμορφοῦσθαι ἐν τῷ ὑψηλῷ ὅρει οὐδὲ τοὺς ἀποστόλους πάντας παρῆλθεν, ἀλλὰ μόνους τὸν Πέτρον

1-3 *Act* 1:3 4 *Io* 20:26. Cf. 2.69 7-14 1 *Cor* 15:3-8 22-p. 135.28
Pap pp. 126.5-127.16 24 *Io* 14:6 | *Io* 6:35 25 *Io* 10:9. Cf. 7.16 27-p.
135.4 cf. *Mt* 17:1-3 et 5

6 ὡς om. *Pap* 9-10 καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ ἡμέρᾳ τρίτῃ κατὰ τὰς γραφάς ex NT suppl. Bouhéreau (excidit ob isoteleuton) : καὶ ὅτι (ὅτι exprunxit) ἀνέστη in mg add. *Pap*, agn. Scherer, Borret 12 δὲ om. *Pap* | ἔπειτα² A et 2.65 : εἶτα NT 13 δὲ om. *Pap* 15 οὐ τῆς ἀξίας A *Pap*, transposui 16 ἐν τῷ λόγῳ *Pap* : om. A | τὰ τῶν κατὰ *Pap* 23 ante σαφὲς addit καὶ *Pap*

καὶ τὸν Ἰάκωβον καὶ τὸν Ἰωάννην, ὡς μόνους χωροῦντας τὴν τότε δόξαν
αὐτοῦ θεωρῆσαι, δυναμένους δὲ καὶ τοὺς ὀφθέντας ἐν δόξῃ Μωϋσέα καὶ
Ἠλίαν κατανοῆσαι καὶ ἀκοῦσαι συλλαλούντων αὐτῷ καὶ τῆς ἀπὸ τῆς
νεφέλης οὐρανόθεν φωνῆς. Ἐγὼ δ' οἶμαι ὅτι καὶ πρὸ τοῦ ἀναβῆναι εἰς τὸ
5 ὄρος, ἔνθα προσήλθον αὐτῷ μόνοι οἱ μαθηταὶ καὶ ἐδίδασκεν αὐτοὺς τὰ
περὶ τῶν μακαρισμῶν, ἡνίκα κάτω πον ὦν τοῦ ὄρους "ὀψίας γενομένης"
ἐθεράπευσε τοὺς προσαχθέντας αὐτῷ, ἀπαλλάσσων πάσης νόσου καὶ
πάσης μαλακίας, οὐχ ὁ αὐτὸς ἐφαίνετο τοῖς κάμνουσι καὶ δεομένοις
αὐτοῦ θεραπεύοντος καὶ τοῖς διὰ τὸ ὑγιαίνειν συναναβῆναι αὐτῷ εἰς τὸ
10 ὄρος δυνηθεῖσιν.

Ἀλλὰ καὶ οὐπερ κατ' ἰδίαν τοῖς ἰδίῳις μαθηταῖς ἐπέλυε τὰς παραβο-
λάς, μετ' ἐπικρύψεως τοῖς ἔξω ὄχλοις εἰρημένας, ὥσπερ ταῖς ἀκοαῖς ἦσαν
κρείττους οἱ ἀκούοντες τῆς λύσεως τῶν παραβολῶν παρὰ τοὺς ἀκούοντας
τῶν χωρὶς λύσεων παραβολῶν, οὕτως καὶ ταῖς ὄψεσι πάντως μὲν τῆς ψυ-
15 χῆς, ἐγὼ δ' ἡγοῦμαι ὅτι καὶ τοῦ σώματος. Δηλοῖ δὲ μὴ τὸν αὐτὸν ἀεὶ
φαίνεσθαι τὸ Ἰούδαν μέλλοντα αὐτὸν προδιδόναι εἰρηκέναι ὡς μὴ εἰδό-
σιν αὐτὸν τοῖς συναπερχομένοις αὐτῷ ὄχλοις· "'Ὅν ἐὰν φιλήσω, αὐτός
ἐστι." Τοιοῦτο δ' οἶμαι καὶ αὐτὸν τὸν σωτῆρα ἐμφαίνειν διὰ τοῦ· "Καθ'
ἡμέραν μεθ' ὑμῶν ἤμην ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων, καὶ οὐκ ἐκρατήσατέ με."
20 Ὡς περὶ τηλικούτου οὖν φερόμενοι ἡμεῖς τοῦ Ἰησοῦ οὐ μόνον κατὰ τὴν
ἐνδον καὶ ἀποκεκρυμμένην τοῖς πολλοῖς θειότητα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ
μεταμορφούμενον σῶμα, ὅτ' ἐβούλετο καὶ οἷς ἐβούλετο, φαμὲν ὅτι τὸν μὲν
μὴ "ἀπεκδυσάμενον τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας" Ἰησοῦν καὶ μηδέπω
"ἀποθανόντα τῇ ἁμαρτίᾳ" πάντες βλέπειν ἐχώρουν, τὸν δ' "ἀπεκδυσά-
25 μενον τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας" καὶ μηκέτ' ἔχοντά τι χωρητὸν ὁρα-
θῆναι τοῖς πολλοῖς οὐχ οἰοί τε ἦσαν αὐτὸν βλέπειν οἱ πρότερον αὐτὸν
ιδόντες πάντες· ὅθεν φειδόμενος αὐτῶν οὐκ ἐφαίνετο πᾶσιν ἀναστὰς ἐκ
νεκρῶν.]

54^v

6-8 cf. Mt 8:16 11-14 cf. Mt 13:10-11 17-18 Mt 26:48. Cf. 2.11 18-
19 Mt 26:55; Mc 14:49. Cf. 2.70 23 Col 2:15 24 cf. Rom 6:10 et 6; 2.69

1 ὡς μόνους <μὲν> Koetschau² 3 αὐτῷ scripsi ex p. 136.15 et NT :
αὐτῶν A 6 ὦν A : ἦν Pap 7 ἐθεράπευσεν Pap et NT : ἐθεράπευε A |
τοὺς προσαχθέντας A : τοὺς προσελθόντας Pap : προσήνεγκαν αὐτῷ NT
11 οὐπερ scripsi : εἴπερ A Pap 18 τοιοῦτον Pap 19 ἤμην A Pap et Mc :
ἐκαθεζόμεν Mt 20 τηλικούτου Pap et Bouhéreau : τηλικούτ' A¹

65

ἸΚαὶ τί λέγω πᾶσιν; Οὐδὲ γὰρ αὐτοῖς τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς μαθη-
ταῖς αἰεὶ συνῆν ἢ αἰεὶ ἐφαίνετο, μὴ δυναμένοις αὐτοῦ χωρῆσαι τὴν θεω-
ρίαν διηνεκῶς. Λαμπρότερα γὰρ τὴν οἰκονομίαν τελέσαντος ἡ θειότης ἦν
αὐτοῦ, ἥντινα Κηφᾶς ὁ Πέτρος ὡς περὶ "ἀπαρχὴν" τῶν ἀποστόλων τυγχά-
νων δεδύνηται ἰδεῖν, καὶ μετ' αὐτὸν οἱ δώδεκα, τοῦ Ματθίου ἀντὶ τοῦ
'Ιούδα καταταχθέντος, καὶ μετ' ἐκείνους ("ῥφθη ἐπάνω) πεντακοσίους
ἀδελφοῖς ἐφάπαξ·" Ἰ "ἔπειτα ῥφθη Ἰακώβω, ἔπειτα τοῖς" ἑτέροις παρὰ
τοὺς δώδεκα "ἀποστόλοις πᾶσι", τάχα τοῖς ἐβδομήκοντα, "ἔσχατον δὲ
πάντων" Παῦλῳ τῷ ὡς περὶ "ἐκτρώματι" καὶ ἐπισταμένῳ πῶς ἔλεγεν·
"Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἀγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη." Καὶ ἰτάχα τὸ
"ἐλαχιστοτέρῳ" ἴσον ἐστὶ τῷ "ἐκτρώματι". Ὡς περ οὖν οὐκ ἂν τις εὐκό-
λως ἐγκαλέσαι τῷ Ἰησοῦ μὴ παραλαμβάνοντι πάντας τοὺς ἀποστόλους
εἰς τὸ ὑψηλὸν ὅρος, ἀλλὰ μόνους τοὺς προειρημένους τρεῖς, ἥνίκα ἔμελλε
μεταμορφοῦσθαι καὶ τὴν λαμπρότητα δεικνύναι τῶν ἱματίων ἑαυτοῦ καὶ
τὴν δόξαν Μωϋσέως καὶ Ἡλίου συλλαλούντων αὐτῷ, οὕτως οὖν οὐκ ἂν
τοῖς ἀποστολικοῖς λόγοις μέμφοιτ' ἂν τις εὐλόγως εἰσάγουσιν ὥφθαι τὸν
Ἰησοῦν μετὰ τὴν ἀνάστασιν οὐ πᾶσιν, ἀλλ' οἷς οἶδεν ἀνειληφόσιν
ὀφθαλμοὺς χωροῦντας ἰδεῖν τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ.

Χρήσιμον δ' οἶμαι πρὸς ἀπολογίαν τῶν προκειμένων ἐστὶ καὶ τὸ
οὕτως εἰρημένον περὶ αὐτοῦ· "Εἰς τοῦτο γὰρ Χριστὸς ἀπέθανε καὶ ἀν-
έστη, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ." Ὅρα γὰρ ἐν τούτοις ὅτι
"ἀπέθανεν" Ἰησοῦς, "ἵνα νεκρῶν κυριεύσῃ", "καὶ ἀνέστη, ἵνα" μὴ μόνον
"νεκρῶν", ἀλλὰ "καὶ ζώντων κυριεύσῃ". Καὶ οἶδέ γε ὁ ἀπόστολος
νεκροὺς μέν, ὧν κυριεύει ὁ Χριστός, τοὺς οὕτως κατειλεγμένους ἐν τῇ
πρὸς Κορινθίους προτέρᾳ· "Σαλπίζει γάρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται
ἄφθαρτοι", ζώντας δὲ (ἡμᾶς) αὐτοὺς [καὶ] τοὺς ἀλλαγησομένους, ἑτέρους
ὄντας τῶν ἐγερθησομένων νεκρῶν. Ἐχει δὲ καὶ περὶ τούτων ἡ λέξις
οὕτως· "Καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα", ἐξῆς εἰρημένη τῷ "Οἱ νεκροὶ
ἐγερθήσονται πρῶτον". Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς προτέρᾳ ἐν

1-7 et 10-p. 137.7 Pap pp. 127.16-129.2 4-9 1 Cor 15:5-8. Cf. 2.64 5-
6 Act 1:26 8 τάχα τοῖς ἐβδομήκοντα : cf. Lc 10:1 et 17 10 Ephes 3:8
12-15 Mt 17:1-3. Cf. 2.64; 4.16; 6.68 et 76 20-21 Rom 14:9 25-26 1 Cor
15:52. Cf. 5.17 28-29 1 Cor 15:52

1 τοῖς μαθηταῖς καὶ τοῖς ἀποστόλοις Pap | post μαθηταῖς addit αὐτοῦ M
4 τυγχάνων Pap : om. A 6 ῥφθη ἐπάνω ex 2.64 et NT add. Koetschau² 8
ἀποστόλοις Bouhéreau : ἀποστόλους A 11 εὐκόλως A Pap : εὐλόγως M V
15 ἑαυτοῦ A¹ Pap : αὐτοῦ A 16 οὖν om. M | οὐκ A : οὕτ' Pap 17
οἶδεν A¹ : εἶδεν A Pap 20 ἀνέστη A Pap et NT G : ἔζησεν NT 26
ἡμᾶς addidi (cf. v. 28) | αὐτοὺς καὶ del. Koetschau² : καὶ delevi

ἐτέραις λέξεσι τὴν αὐτὴν διαφορὰν παριστάς, φησὶν ἄλλους μὲν εἶναι τοὺς κοιμωμένους, ἄλλους δὲ τοὺς ζῶντας λέγων· "Οὐ θέλομεν δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, περὶ τῶν κοιμωμένων, ἵνα μὴ λυπησθε ὡς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα. Εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, οὕτως καὶ ὁ θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει σὺν αὐτῷ. Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ κυρίου, ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ κυρίου οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας." Ἰ Τὴν δὲ φανείσαν ἡμῖν εἰς τοὺς τόπους διήγησιν ἐξεθέμεθα ἐν οἷς ὑπηγορεύσαμεν ἐξηγητικοὺς τῆς πρὸς Θεσσαλονικεῖς προτέρας ἐπιστολῆς.

55^f

- 10 Καὶ μὴ θαύμαζε εἰ μὴ πάντες βλέπουσιν οἱ πεπιστευκότες ὄχλοι τῷ Ἰησοῦ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, ὅτε ἰὼς μὴ χωροῦσι πλείονα Κορινθίοις ὁ Παῦλος γράφων φησὶν· "Ἐγὼ δὲ ἔκρινα μὴδὲν εἰδέναι ἐν ὑμῖν εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τοῦτον ἐσταυρωμένον." Τοιοῦτον δὲ ἐστὶ καὶ τό· "Οὕτω γὰρ ἐδύνασθε· ἀλλ' οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε· ἔτι γὰρ σαρκικοὶ ἐστε."
- 15 Οὕτω τοίνυν πάντα κρίσει θεία ποιῶν ὁ λόγος ἀνέγραψε περὶ τοῦ Ἰησοῦ, πρὸ μὲν τοῦ πάθους ἀπαξ ἀπλῶς φανέντος τοῖς πλείοσι καὶ τοῦτο οὐκ αἰεὶ, μετὰ δὲ τὸ πάθος οὐκέτι ὁμοίως ἐπιφαινομένου, ἀλλὰ μετὰ τινος κρίσεως ἐκάστῳ μετρούσης τὰ δέοντα. "Ὡς περ δ' ἀναγέγραπται τὸ "Ὡφθη ὁ θεὸς τῷ Ἀβραάμ" ἢ τινι τῶν ἁγίων, καὶ τὸ "ῥφθη" τοῦτο οὐκ αἰεὶ ἐγίνετο, ἀλλ'
- 20 ἐκ διαλειμμάτων, καὶ οὐ πᾶσιν ἐφαίνετο· οὕτω μοι νόει καὶ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ῥφθαι (αὐτοῖς) τῇ παραπλησίᾳ [εἰς τὸ] περὶ ἐκείνων εἰς τὸ ῥφθαι [αὐτοῖς] τὸν θεὸν κρίσει.]

66

- Ἀπελογησάμεθα οὖν κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν ὡς ἐν τοιοῦτῳ συγγράμματι πρὸς τὸ ἐχρῆν, εἴπερ ὄντως ἐκφῆναι θείαν δύναμιν ἠθέλην,
- 25 αὐτοῖς τοῖς ἐπηρεάσασιν καὶ τῷ καταδικάσαντι καὶ ὅλως πᾶσιν ὀφθῆναι. Οὐκ ἐχρῆν οὖν τῷ καταδικάσαντι αὐτὸν ὀφθῆναι οὐδὲ τοῖς ἐπηρεάσασιν. Ἐφείδετο γὰρ καὶ τοῦ καταδικάσαντος καὶ τῶν ἐπηρεασάντων ὁ Ἰησοῦς, ἵνα μὴ παταχθῶσιν "ἄορασίᾳ", ὅποια οἱ ἐν Σοδόμοις ἐπατάχθησαν ἡνίκα ἐπεβούλευον τῇ ὥρᾳ τῶν ξενισθέντων παρὰ τῷ Λῶτ

67

2-7 1 Thess 4:13-15. Cf. 5:17 11-22 Pap p. 129.2-12 12-13 1 Cor 2:2
14 1 Cor 3:2-3. Cf. 3:53 18-19 Gen 12:7; 48:3 24-25 = 2.63

1 ἄλλους μὲν φησιν Pap 3 ὡς A Pap : καθὼς NT 5 καὶ ὁ θεὸς A et NT : ὁ θεὸς καὶ Pap 12 ἐγὼ δὲ ἔκρινα μὴδὲν A Pap : οὐ γὰρ ἔκρινά τι NT | μὴ add. A¹ 21 αὐτοῖς addidi (cf. v. 22) | εἰς τὸ¹ A Pap, expunxit A^{2 s.3}
22 αὐτοῖς deleui (cf. v. 21)

ἀγγέλων. Καὶ τοῦτο δὲ δηλοῦται διὰ τούτων· "Ἐκτείναντες δὲ οἱ ἄνδρες τὰς χεῖρας ἐσπάσαντο τὸν Λὼτ πρὸς ἑαυτοὺς εἰς τὸν οἶκον, καὶ τὴν θύραν ἀπέκλεισαν· τοὺς δὲ ἄνδρας τοὺς ἐπὶ τῇ θύρᾳ τοῦ οἴκου ἐπάταξαν ἀορασίᾳ ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου· καὶ παρελύθησαν ζητοῦντες τὴν θύραν." Ἐκφῆναι οὖν ἐβούλετο τὴν δύναμιν ἑαυτοῦ ὁ Ἰησοῦς θείαν οὖσαν ἐκάστω τῶν δυναμένων αὐτὴν ἰδεῖν, καὶ κατὰ τὸ μέτρον ἰδεῖν ἃ ἐχώρει. Καὶ οὐ δὴ πού δι' ἄλλο ἐφυλάξατο ὁφθῆναι ἢ διὰ τὰς δυνάμεις τῶν μὴ χωρούντων αὐτὸν ἰδεῖν.

Καὶ μάτην παρελήφθη τῷ Κέλσῳ τὸ οὐ γὰρ δὴ ἔτι ἐφοβεῖτό τινα ἀνθρώπων ἀποθανῶν καί, ὥς φατε, θεὸς ὢν, οὐδ' ἐπὶ τοῦτ' ἐπέμφθη τὴν ἀρχὴν, ἵνα λάθῃ. ἱ. Ἐπέμφθη γὰρ οὐ μόνον, ἵνα γνωσθῇ, ἀλλ' ἵνα καὶ λάθῃ. Οὐ γὰρ πᾶν ὁ ἦν καὶ οἷς ἐγινώσκετο ἐγινώσκετο, ἀλλὰ τι αὐτοῦ ἐλάνθανεν αὐτοῦς· τισὶ δ' οὐδ' ὅλως ἐγινώσκετο. Καὶ ἀνέφξε δὲ "φωτὸς" πύλας τοῖς γενομένοις μὲν "σκότους" καὶ "νυκτὸς" υἱοῖς, ἐπιδεδωκόσι δὲ ἑαυτοὺς εἰς τὸ γενέσθαι "υἱοὺς ἡμέρας" καὶ "φωτὸς". Καὶ ἦλθε σωτὴρ ὁ κύριος ἡμῖν μᾶλλον ὥς ἱατρὸς ἀγαθὸς τοῖς ἀμαρτιῶν μεστοῖς ἢ τοῖς δικαίοις.

68

55^v

"Ἰδωμεν δὲ τίνα τρόπον φησὶν ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος ὅτι εἰ δ' οὖν τό γε τοσοῦτον ἰ ᾧφειλεν εἰς ἐπίδειξιν θεότητος, (ἔδει) ἰ ἀπὸ τοῦ σκόλοπος ἰ γοῦν εὐθύς ἰ ἀφανὴς γενέσθαι. Καὶ τοῦτο δὲ ἰδοκεῖ μοι ὅμοιον εἶναι τῷ λόγῳ τῶν ἀντιδιατασσόντων τῇ προνοίᾳ καὶ διαγραφόντων ἑαυτοῖς ἕτερα παρὰ τὰ ὄντα ἰ καὶ λεγόντων ὅτι βέλτιον ἦν, εἰ οὕτως εἶχεν ὁ κόσμος, ὥς διεγράψαμεν. "Ὅπου μὲν γὰρ δυνατὰ διαγράφουσιν, ἐλέγχονται χεῖρονα ποιοῦντες τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς καὶ τῇ διαγραφῇ αὐτῶν τὸν κόσμον, ὅπου δὲ δοκοῦσι μὴ χεῖρονα ἀναζωγραφεῖν τῶν ὄντων, ἀποδείκνυνται τὰ τῇ φύσει ἀδύνατα βουλόμενοι· ὥς ἑκατέρως αὐτοὺς καταγελάστους εἶναι. Καὶ ἐνθάδε τοῖνυν ὅτι μὴν οὐκ ἀδύνατον ἦξειν ὥς ἐν τῇ θειοτέρᾳ φύσει, ἵν' ὅταν βούληται ἀφανὴς γένηται, καὶ αὐτόθεν μὲν δῆλον, σαφὲς δὲ καὶ ἐκ τῶν γεγραμμένων περὶ αὐτοῦ τοῖς μὴ τινὰ μὲν τῶν γεγραμμένων προσιεμένοις, ἵνα κατηγορήσωσι τοῦ λόγου, τινὰ δὲ πλάσματα οἰομένοις τυγχάνειν. Γέγραπται γὰρ

1-5 Gen 19:10-11 11-13 Pap p. 129.12-15 12 ἵνα καὶ λάθῃ : cf. 2.72; 4.15 et 19 14-15 1 Thess 5:5 19-25 Pap p. 129.15-18

3 τοὺς² ὄντας ἐπὶ τῆς θύρας LXX 6 ἃ : ὥς Koetschau² 19 ἔδει addidi 21 τὴν πρόνοιαν Pap 24-25 τὸ ὅσον ἐπὶ τῇ διαγραφῇ Pap 26 ἀποδείκνυνται A, corr. A¹ ἰ ἀδύνατα A¹ : δύνατα A 27 μὴν scripsi : μὲν A 28 ὅταν Koetschau² : ὅτε A 31 γὰρ scripsi : δὲ A

ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν ὅτι μετὰ τὴν ἀνάστασιν "λαβὼν τὸν ἄρτον" ὁ Ἰησοῦς "εὐλόγησε καὶ κλάσας ἐπέδίδου" τῷ Σίμωνι καὶ τῷ Κλεόπα· λαβόντων δ' αὐτῶν τὸν ἄρτον "διηνοίχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἐπέγνωσαν αὐτόν· καὶ αὐτὸς ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν".

69

- 5 Ἰθέλομεν δὲ παραστήσαι πῶς οὐ χρησιμώτερον ἦν πρὸς τὴν οἰκο-
νομίαν ὅλην τὸ εὐθὺς ἀπὸ τοῦ σκόλοπος αὐτὸν ἀφανῆ γενέσθαι σωμα-
τικῶς. Τὰ συμβεβηκέναι ἀναγεγραμμένα τῷ Ἰησοῦ οὐκ ἐν ψιλῇ τῇ λέξει
καὶ τῇ ἱστορίᾳ τὴν πᾶσαν ἔχει θεωρίαν τῆς ἀληθείας· ἕκαστον γὰρ αὐτῶν
καὶ σύμβολόν τινος [αὐτῶν] εἶναι παρὰ τοῖς συνετώτερον ἐντυγχάνουσι
10 τῇ γραφῇ ἀποδείκνυται. "Ὡςπερ οὖν τὸ σταυρωθῆναι αὐτὸν ἔχει τὴν
δηλουμένην ἀλήθειαν ἐν τῷ "Χριστῷ συνεσταύρωμαι" καὶ τῷ σημαίνο-
μένῳ ἐκ τοῦ "Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ
κυρίου μου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἔμοι κόσμος ἐσταύρωται καὶ ἐγώ [τῷ]
κόσμῳ", καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ ἀναγκαῖος διὰ τὸ "'Ο γὰρ ἀπέθανε, τῇ
15 ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφάπαξ" καὶ διὰ τὸ τὸν δίκαιον λέγειν· "Συμμορφι-
ζόμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ" καὶ τὸ "Εἰ γὰρ (συν)απεθάνομεν, καὶ συ-
ζήσομεν", ἰούτως καὶ ἡ ταφή αὐτοῦ φθάνει ἐπὶ τοὺς συμμόρφους τοῦ
θανάτου αὐτοῦ καὶ τοὺς συσταυρωθέντας αὐτῷ καὶ συναποθανόντας,
καθὸ καὶ τῷ Παύλῳ λέλεκται τό· "Συνετάφημεν γὰρ αὐτῷ διὰ τοῦ
20 βαπτίσματος" καὶ συνανέστημεν αὐτῷ.

- Ἡμεῖς δὲ καὶ τὰ περὶ τῆς ταφῆς καὶ τοῦ μνημείου καὶ τοῦ θάψαντος
ἀναγεγραμμένα εὐκαιρότερον διὰ πλείονων ἐν ἄλλοις, ἔνθα προηγουμέ-
νως ἔστι περὶ τούτων λέγειν, διηγησόμεθα. Νυνὶ δ' αὐτάρκης "ἡ καθαρὰ
σινδὼν", ἐν ἣ ἔδει τὸ καθαρὸν ἐντυλιχθῆναι σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τὸ
25 καινὸν μνημεῖον, "ὃ ἐλάτουμεν ἐν τῇ πέτρᾳ" ὁ Ἰωσήφ, "οὗ οὐκ ἦν οὕτω

1-4 Lc 24:30-31 5-10, 17-20, 24-p. 140.4, 14, et 19-22 Pap pp. 129.19-130.12 11 Gal 2:19 12-14 Gal 6:14. Cf. 5.64 et 65 14-15 Rom 6:10 15-16 Phil 3:10 16-17 2 Tim 2:11 19-20 Rom 6:4 23-25 Mt 27:59-60 25-p.140.1 Lc 23:53

5-7 πῶς οὐ χρησιμώτερον τῇ οἰκονομίᾳ τὸ ἀπὸ τοῦ σκόλοπος ἀφανῆ γενέσθαι. Οὐκ ἐν ψιλῇ τῇ λέξει καὶ τῇ ἱστορίᾳ, ἀλλὰ σωματικῶς τὰ συμβεβηκέναι ἀναγεγραμμένα Pap 9 τινος A²s.³ : τινος αὐτῶν A Pap 11 τῷ σημαίνομένῳ Bouhéreau : τοῦ σημαινομένου A 13 μου : ἡμῶν NT | τῷ add. A² : om. A NT et Orig. 5.64 et 65 : deleui 15 τὸν δίκαιον om. P 16 (συν)απεθάνομεν edd. ex NT (cf. v. 18) : ἀπεθάνομεν A 21 θάψαντος A³ : γράψαντος A 23 ἔστι Koetschau : ἐστὶ A : ἔσται Bouhéreau 25 ἐν Pap et Koetschau ex NT : om. A

οὐδεὶς κείμενος", ἡ ὥς ὁ Ἰωάννης φησὶν, "ἐν ᾧ οὐδέπω οὐδεὶς ἐτέθη".
 1 Καὶ ἐπίστησον εἰ δύναται κινήσαι τινα ἢ συμφωνία τῶν τριῶν εὐαγγε-
 λιστῶν, φροντισάντων ἀναγράψαι τὸ ἰλατομητὸν ἢ λαξευτὸν [τὸ] μνη-
 μεῖον ἐν πέτρᾳ, ἵν' ὁ τοὺς λόγους τῶν γεγραμμένων ἐξετάζων καὶ περὶ
 τούτων θεάσῃται τι λόγου ἄξιον καὶ περὶ τῆς καινότητος τοῦ μνημείου, 5
 ἦντινα Ματθαῖος καὶ Ἰωάννης ἱστόρησε, καὶ περὶ τοῦ μηδένα ἐκεῖ νεκ-
 ρὸν γεγονέναι κατὰ τὸν Λουκᾶν καὶ τὸν Ἰωάννην. Ἔδει γὰρ τὸν μὴ τοῖς
 λοιποῖς νεκροῖς ὅμοιον, ἀλλὰ ζωτικὰ σημεῖα καὶ ἐν τῇ νεκρότητι δεί-
 ξαντα τὸ ὕδωρ καὶ τὸ αἷμα καὶ καινόν, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, ὄντα νεκρὸν 10
 ἐν καινῷ καὶ καθαρῷ γενέσθαι μνημεῖον· ἵν', ὥσπερ ἡ γένεσις αὐτοῦ
 καθαρωτέρα πάσης γενέσεως ἦν τῷ μὴ ἀπὸ μίξεως, ἀλλ' ἀπὸ παρθένου
 γεννηθῆναι, οὕτως καὶ ἡ ταφὴ ἔχοι τὴν καθαρότητα, διὰ τοῦ συμβολικοῦ
 δηλουμένην ἐν τῷ ἀποτεθεῖσθαι αὐτοῦ τὸ σῶμα ἐν μνημεῖῳ καινῷ ὑφес-
 τῶτι, οὐκ ἐκ λογάδων λίθων οἰκοδομηθέντι καὶ τὴν ἔνωσησιν οὐ φυσικὴν
 ἔχοντι, ἀλλ' ἐν μιᾷ καὶ δι' ὅλων ἠνωμένη πέτρᾳ ἰλατομητῷ ἢ λαξευτῷ. 15

Τὰ μὲν οὖν τῆς διηγήσεως καὶ τῆς ἀπὸ τῶν γεγονέναι ἀναγεγραμ-
 μένων ἀναβάσεως ἐπὶ τὰ πράγματα, ὧν τὰ γενόμενα ἦν σημαντικά, καὶ
 μειζόνως ἂν τις καὶ θειοτέρως διηγῆσαιτο, εὐκαιρότερον ἐκτιθέμενος τὰ
 τοιαῦτα ἐν προηγουμένη συντάξει· ἰτὰ δὲ τῆς λέξεως καὶ οὕτως ἂν τις
 ἀποδόῃ, ὅτι κατὰ τὸν κρίναντα ὑπομεῖναι τὸ ἐπὶ σκόλοπος κρεμασθῆναι 20
 ἦν καὶ τὰ ἐξῆς τῇ ὑποθέσει τηρῆσαι, ἵν' ὥς ἄνθρωπος καθαιρεθεὶς τῷ ὡς
 ἄνθρωπος ἀποτεθῇ καὶ ὡς ἄνθρωπος καὶ ταφῇ. Ἀλλὰ καὶ εἰ καθ'
 ὑπόθεσιν ἐγγράπτο ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ὅτι ἀπὸ τοῦ σκόλοπος ἀφανῆς
 εὐθὺς ἐγένετο, ἐκάκιζεν ἂν τὸ γεγραμμένον ὁ Κέλσος καὶ οἱ ἄπιστοι, καὶ
 κατηγόρησαν ἂν καὶ οὕτω λέγοντες· Τί δὴ ποτε μετὰ τὸν σταυρὸν γέγονεν 25

1 Io 19:41 3-4 Mt 27:60; Mc 15:46; Lc 23:53 8-9 cf. 2.36; Io 19:34

1 ἐτέθη A et NT Koine A alii : τεθειμένος NT 2 εἰ (μὴ) Koetschau²
 3 τὸ² A Pap : del. A¹ 11 γενέσεως A¹ : γεννήσεως A 12 ἔχοι
 Bouhéreau : ἔχει A : ἔχη Delarue 15 ἰλατομητῷ ἢ λαξευτῷ Wendland (ἢ
 iam Koetschau, cf. v. 3) : ἰλατομητῇ καὶ λαξευτῇ A 16 τὰ μὲν οὖν τῆς
 διηγήσεως in mg add. A¹

ἀφανής, οὐ πρὸ τοῦ παθεῖν δὲ τοῦτ' ἐπραγματεύσατο; Εἵπερ οὖν ἀπὸ τῶν εὐαγγελίων μεμαθηκότες ὅτι οὐ γέγονεν εὐθὺς ἀφανής ἀπὸ τοῦ σκόλοπος ἐγκαλεῖν οἴονται τῷ λόγῳ, μὴ πλασαμένῳ, ὡς ἐκεῖνοι ἤξιωσαν, τὸ εὐθὺς αὐτὸν ἀφανῆ γενέσθαι ἀπὸ τοῦ σκόλοπος, ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς ἱστορήσαντι,
 5 πῶς οὐκ εὐλογον πιστεῦσαι αὐτοὺς καὶ τῇ ἀναστάσει αὐτοῦ, καὶ ὡς βουλευθεὶς ὅτε μὲν "τῶν θυρῶν κεκλεισμένων" "ἔσθι ἐν μέσῳ" τῶν μαθητῶν, ὅτε δὲ δοὺς ἄρτον δυσὶ τῶν γνωρίμων εὐθὺς "ἄφαντος ἐγένετο ἀπ' αὐτῶν" μετὰ τινας, οὓς ἐλάλησεν αὐτοῖς, λόγους;

Πόθεν δὲ τῷ Κέλσου Ἰουδαίῳ λέλεκται ὅτι ἐκρύπτετο Ἰησοῦς; Λέγει
 10 γὰρ περὶ αὐτοῦ· **Ἦτίς δὲ πῶποτε πεμφθεὶς ἄγγελος, δέον ἀγγέλλειν τὰ κεκελευσμένα, κρύπτεται;** Οὐ γὰρ ἐκρύπτετο ὁ εἰπὼν τοῖς ζητοῦσιν αὐτὸν συλλαβεῖν· "Καθ' ἡμέραν ἤμην ἐν τῷ ἱερῷ παρρησίᾳ διδάσκων, καὶ οὐκ ἐκρατήσατέ με." Ἰ Πρὸς δὲ τὸ ἐξῆς παλιλλογούμενον ὑπὸ τοῦ Κέλσου ἡμεῖς ἅπαξ ἀπολογησάμενοι ἀρκεσθυσόμεθα τοῖς
 15 προειρημένοις. Γέγραπται γὰρ ἐν τοῖς ἀνωτέρω καὶ πρὸς τὸ ἦ ὅτε μὲν **ἠπιστεῖτο ἰ (ὦν) ἐν σώματι, πᾶσιν ἀνέδην ἐκήρυττεν· ὅτε δὲ πίστιν ἂν ἰσχυρὰν παρείχεν ἐκ νεκρῶν ἀναστάς, ἐνὶ μόνῳ γυναιῖ καὶ τοῖς ἑαυτοῦ θιασώταις κρύβδην παρεφαίνετο;** Ἄλλ' οὐδ' ὅτι ἐνὶ μόνῳ γυναιῖ ἐφάνη, ἀληθὲς ἐστίν· γέγραπται γὰρ ἐν τῷ κατὰ
 20 Ματθαῖον εὐαγγελίῳ ὅτι "Ὅψε σαββάτων, τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων, ἦλθε Μαρία ἡ Μαгдаληνὴ καὶ ἡ ἄλλη Μαρία, θεωρῆσαι τὸν τάφον. Καὶ ἰδοὺ σεισμός ἐγένετο μέγας· ἄγγελος γὰρ κυρίου καταβάς ἐξ οὐρανοῦ καὶ προσελθὼν ἀπεκύλισε τὸν λίθον." Καὶ μετ' ὀλίγον φησὶν ὁ Ματθαῖος· "Καὶ ἰδοὺ ὁ Ἰησοῦς ὑπήντησεν αὐταῖς" (δῆλον δ' ὅτι ταῖς
 25 προειρημέναις Μαρίαις) "λέγων· Χαίρετε. Αἱ δὲ προσελθοῦσαι ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ."

Λέλεκται δὲ καὶ πρὸς τὸ **ἰκολαζόμενος μὲν ἄρα πᾶσιν ἐωρᾶτο, ἀναστὰς δὲ ἐνί,** ὅτε ἀπελογούμεθα πρὸς τὸ οὐ πᾶσιν ἐωρᾶτο. Καὶ νῦν

6 Io 20:26. Cf. 2.62 et 63 6-8 Lc 24:30-31. Cf. 2.68 10-13, 27-28 et p. 142.1-3 Pap p. 130.13-18 12-13 Mt 26:55; Mc 14:49. Cf. 2.64 14-15 τοῖς προειρημένοις : cf. 2.63-64 20-23 Mt 28:1-2. Cf. 5.52, 56 et 58 24-26 Mt 28:9

9 ὁ ἰησοῦς M 11 ὁ εἰπὼν om. Pap 12 ἤμην A Pap et Mc : ἐκαθεζόμεν M | παρρησίᾳ om. NT 13 ἐκρατήσατε A NT et 2.64 : ἐκρατεῖτε Pap 16 ὦν add. Koetschau² 20 ὅτι A¹ : ὅτε A | τῇ ἐπιφωσκούσῃ in mg add. A¹ 28 ἀναστὰς — ἐωρᾶτο in mg add. A¹ | ἐνί, ὅτε Bouhéreau (cf. p. 142.6) : ἐνίοις A Pap : ἐνίοις ὅτε M

Μετὰ ταῦτά φησιν· Εἰ μὲν ἐβούλετο λανθάνειν, τί ἠκούετο ἡ
ἐξ οὐρανοῦ φωνὴ κηρύττουσα αὐτὸν υἱὸν θεοῦ; Εἰ δ' οὐκ ἐ-
βούλετο λανθάνειν, τί ἐκολάζετο ἢ τί ἀπέθνησκε; Καὶ οἶεται ἐν
τούτοις διαφωνίαν ἐλέγχειν τῶν περὶ αὐτοῦ γεγραμμένων, οὐχ ὁρῶν ὅτι
5 ιοῦτε πάντα τὰ περὶ ἑαυτὸν ἐβούλετο πᾶσι καὶ οἷς ἔτυχε γινώσκεισθαι,
οὔτε πάντα λανθάνειν τὰ ἢ καθ' ἑαυτόν.· Ἡ γοῦν ἐξ οὐρανοῦ φωνὴ
κηρύττουσα αὐτὸν εἶναι υἱὸν θεοῦ καὶ λέγουσα· Ἰ "Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου
ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδόκησα", οὐκ ἀναγέγραπται εἰς ἐπήκοον τοῖς ὄχλοις
γεγονέναι, ὥσπερ ᾤθη ὁ Κέλσου Ἰουδαῖος. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν τῷ ὑψηλοτάτῳ
10 ὅρει ἀπὸ τῆς νεφέλης φωνὴ μόνοις ἠκούετο τοῖς συναναβᾶσιν αὐτῷ. Καὶ
γὰρ τοιαύτη ἐστὶν ἡ θεία φωνή, ἀκουομένη μόνοις ἐκείνοις οὓς βούλεται
ἀκούειν ὁ λέγων.· Οὐδέπω δὲ λέγω ὅτι οὐ πάντως ἐστὶν ἀπὸ πεπληγμένος ἢ
πληγὴ ἀέρος ἢ ὅ τι ποτὲ λέγεται ἐν τοῖς περὶ φωνῆς ἢ ἀναγραφομένη φωνῇ
τοῦ θεοῦ, διόπερ τῇ κρείττονι τῆς αἰσθητῆς ἀκοῆς καὶ θειοτέρᾳ ἀκούεται.
15 Καὶ ἐπὶ βούληται ὁ λέγων μὴ πᾶσιν ἐξάκουστον εἶναι τὴν ἑαυτοῦ
φωνήν, ὁ μὲν "ἔχων" τὰ κρείττονα "ᾧτα" ἀκούει θεοῦ, ὁ δὲ κεκωφωμένος
τὴν τῆς ψυχῆς ἀκοὴν ἀναισθητεῖ λέγοντος θεοῦ. Ταῦτα μὲν διὰ τὸ τί
ἠκούετο ἡ ἐξ οὐρανοῦ φωνὴ [ἡ] κηρύττουσα αὐτὸν υἱὸν θεοῦ; Εἰς δὲ τὸ εἰ
οὐκ ἐβούλετο λανθάνειν, τί ἐκολάζετο ἢ τί ἀπέθνησκεν; ἀρκεῖ τὰ περὶ τοῦ
20 πάθους ἡμῖν διὰ πλειόνων ἐν τοῖς ἀνωτέρω λελεγμένα.

Ἐκτίθεται δὲ μετὰ ταῦτα ὁ Κέλσου Ἰουδαῖος ὡς ἀκόλουθον τὸ μὴ
ἀκόλουθον. Οὐ γὰρ ἀκολουθεῖ τῷ ἠθέλησεν ἡμᾶς δι' ὧν πέπονθε
κολάσεων διδάξαι καὶ θανάτου καταφρονεῖν τὸ ἀναστάντα
αὐτὸν ἐκ νεκρῶν φανερώς εἰς φῶς καλέσαι πάντας καὶ δι-
25 δάξαι οὐ χάριν κατελήλυθει. Εἰς φῶς γὰρ πρότερον ἐκάλεσε πάντας
εἰπὼν· "Δεῦτε πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω
ὑμᾶς." Καὶ οὐ χάριν κατελήλυθεν, ἀναγέγραπται ἐν οἷς ἀποτάδην
κεκίνηκε λόγοις ἐν μακαρισμοῖς καὶ τοῖς ἐξῆς αὐτοῖς ἀπαγγελλομένοις
καὶ ἐν παραβολαῖς καὶ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς γραμματεῖς καὶ Φαρισαίους
30 ὁμιλίαις. Τὸ δὲ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον ὅσα ἐδίδαξεν ἔκκειται, παρ-

5-6 et 7-12 *Pap* pp. 130.18-131.3 7-8 *Mt* 3:17 9-10 *Mt* 17:5 12-14
cf. 6.62; *S.V.F.* II Nr 138 16 cf. *Mt* 11:15 et al. 19-20 cf. 2.23-24 et 69 26-
27 *Mt* 11:28. Cf. 3.63

5 ἑαυτὸν scripsi post *El.* Bouhéreau (αὐτὸν), cf. v. 6 : αὐτὸν *A Pap* 9 ὥς-
περ scripsi : ὅπερ *A Pap* 18 ἡ² delevi (cf. vv. 2 et 7) 30 ἔκκειται *A* : ἐκ-
τέθεται Koetschau²

72

57^f

73

ιστάντα τὴν Ἰησοῦ οὐκ ἐν λέξεσιν, ἀλλ' ἐν πράγμασι μεγαλοφωνίαν· καὶ δηλὸς ἐστὶν ἐκ τῶν εὐαγγελίων ὅτι "ἐν ἐξουσίᾳ ἦν ὁ λόγος αὐτοῦ", ἐφ' ᾧ καὶ ἐθαύμαζον.

74

Καὶ πᾶσί γε τούτοις ἐπιλέγει ὁ Κέλσου Ἰουδαῖος· Ταῦτα μὲν οὖν ὑμῖν ἐκ τῶν ὑμετέρων συγγραμμάτων, ἐφ' οἷς οὐδενὸς ἄλλου μάρτυρος χρῆζομεν· αὐτοὶ γὰρ ἑαυτοῖς περιπίπτετε. Ἠλέγξαμεν δ' ὅτι παρὰ τὰ ἡμέτερα τῶν εὐαγγελίων συγγράμματα πολλὰ πεφλυάρηται ἐν τοῖς τοῦ Ἰουδαίου εἴτε πρὸς τὸν Ἰησοῦν εἴτε πρὸς ἡμᾶς λόγοις. Καὶ οὐχ ἡγοῦμαι γε ὅτι παρέστησε πῶς ἡμεῖς ἑαυτοῖς περιπίπτομεν, ἀλλὰ μόνον οἶται. Ἐπεὶ δὲ προστίθῃσι τούτοις ὁ Ἰουδαῖος αὐτοῦ ὅτι ὅλως, ἰδὲ **Ὑψιστε καὶ Οὐράνιε, τίς θεὸς παρὼν εἰς ἀνθρώπους ἀπιστεῖται;** λεκτέον πρὸς αὐτὸν ὅτι καὶ κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον θεὸς ἐναργέστατα παραγεγονέναι τοῖς Ἑβραίοις ἀναγεγραμμένος οὐ μόνον κατὰ τὰ ἐν Αἰγύπτῳ σημεῖα καὶ τέρατα, ἐτι δὲ τὴν δίοδον τῆς ἐρυθρᾶς θαλάσσης καὶ "τὸν στῦλον τοῦ πυρός" καὶ "τὴν νεφέλην τοῦ φωτός," ἀλλὰ καὶ ἡνίκα ἡ δεκάλογος ὅλῃ τῇ λαῷ ἀπηγγέλλετο, ἡπιστήθη ὑπὸ τῶν ἰδόντων· οὐκ ἂν γάρ, πιστεύοντες τῷ ἑωραμένῳ καὶ ἀκουσθέντι, ἰμόσχον κατεσκεύαισαν, οὐδ' ἠλλάξαντο ἂν τὴν δόξαν ἑαυτῶν ἐν ὁμοιώματι μόσχου ἐσθίοντος χόρτον," οὐδ' ἔλεγον ἂν πρὸς ἀλλήλους περὶ τοῦ μόσχου· "Οὗτοί εἰσιν οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ, οἵτινες ἀνήγαγόν (σε) ἐκ γῆς Αἰγύπτου". Καὶ ὅρα εἰ μὴ κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἐστὶ τηλικούτοις τεραστίοις καὶ τοσαύταις ἐπιφανείαις θεοῦ καὶ πρότερον ἀπιστῆσαι δι' ὅλης τῆς ἐρήμου, ὥς ἐν τῷ νόμῳ Ἰουδαίων γέγραπται, καὶ κατὰ τὴν Ἰησοῦ παράδοξον ἐπιδημίαν μὴ ἀλῶναι ὑπὸ τῶν μετ' ἐξουσίας αὐτῷ εἰρημένων λόγων καὶ τῶν παραδόξως αὐτῷ ἐν ᾧ παντὸς τοῦ λαοῦ πεπραγμένων.

57^v

75

Καὶ ἱκανά γε νομίζω ταῦτα εἶναι τῷ βουλομένῳ παραστήσαι τὴν Ἰουδαίων πρὸς τὸν Ἰησοῦν ἀπιστίαν, ὅτι ἀκόλουθος ἦν αὕτη τοῖς ἐξ ἀρχῆς περὶ τοῦ λαοῦ ἀναγεγραμμένοις. Εἵπομι γὰρ ἂν πρὸς τὸν λέγοντα παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖον· **Τίς θεὸς παρὼν εἰς ἀνθρώπους ἀπιστεῖται, καὶ ταῦτα (ὅτε) οἷς ἐλπίζουσιν ἐπιφαίνεται;** Ἡ τί

2 Lc 4:32 11-18 Pap p. 131.3-9 11-12 cf. 1.24 15-16 Exod 13:21-22 18-19 Ps 105:20 20-21 Exod 32:4 et 9

5 ὑμετέρων P² : ἡμετέρων A 17 ἰδόντων Pap : εἰδόντων A 21 ἀνήγαγον A : ἀνεβίβασαν LXX | σε e LXX add. Delarue 28 ἦν A² : ὦν A 31 ὅτε addidi | ἐπιφαίνεται A : ἐπιφαινόμενος H. Herter (ap. R. Bader, p. 82)

δὴ ποτε τοῖς πάλαι προσδεχομένοις οὐ γνωρίζεται; ὅτι βούλε-
 σθε, ὧ οὗτοι, πρὸς τὰς πεύσεις ἡμῶν ἀποκρίνεσθαι; Ἰποῖαι δυνάμεις
 μείζους ὅσον ἐπὶ ὑμετέρῃ ὑπολήψει εἶναι ὑμῖν φαίνονται, αἱ ἐν Αἰγύπτῳ
 καὶ τῇ ἐρήμῳ, ἣ ἃ ἔφαμεν ἡμεῖς πεποιηκέναι τὸν Ἰησοῦν παρ' ὑμῖν; Εἰ
 5 μὲν γὰρ ἐκεῖναι μείζους τούτων καθ' ὑμᾶς εἰσιν, πῶς οὐκ ἰαυτόθεν
 δείκνυται ὅτι κατὰ τὸ ἥθος τῶν τοῖς μείζουσιν ἀπιστησάντων ἐστὶ καὶ τὸ
 τῶν ἡττόνων καταφρονεῖν; Τοῦτο γὰρ ὑπολαμβάνεται περὶ ὧν λέγομεν
 περὶ τοῦ Ἰησοῦ· εἰ δὲ ἴσαι λέγονται (αἱ) περὶ τοῦ Ἰησοῦ ταῖς ἀναγε-
 γραμμέναις ὑπὸ Μωϋσέως, τί ξένον ἀπήντησε λαῷ κατ' ἀμφοτέρας τὰς
 10 ἀρχὰς τῶν πραγμάτων ἀπιστοῦντι; Ἡ Ἀρχὴ μὲν γὰρ νομοθεσίας (πρώτης)
 ἐπὶ Μωϋσέως ἦν, ἐν ἣ τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀπίστων [καὶ τῶν ἁμαρτη-
 μάτων] ὑμῶν ἀναγράφονται· ἀρχὴ δὲ νομοθεσίας καὶ διαθήκης δευτέρας
 κατὰ τὸν Ἰησοῦν ἡμῖν γεγονέναι ὁμολογεῖται. Καὶ μαρτυρεῖτε δι' ὧν τῷ
 15 Ἰησοῦ ἀπιστεῖτε ὅτι υἱοὶ ἐστε τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἀπιστησάντων ταῖς θεαῖς
 ἐπιφανείαις· καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν εἰρημένον καὶ πρὸς ὑμᾶς λε-
 λέξεται ἀπιστήσαντας αὐτῷ, ὅτι "Ἄρα μάρτυρές ἐστε καὶ συνευδοκεῖτε
 τοῖς ἔργοις τῶν πατέρων ὑμῶν"· καὶ πληροῦται ἐν ὑμῖν ἡ λέγουσα προφη-
 τεία· "Ἔσται ἡ ζωὴ ὑμῶν κρεμασμένη ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν", "καὶ
 20 γένηι τῶν ἀνθρώπων ζωῇ.

Οὐχ εὖρε δ' ὁ Κέλσος προσωποποιῶν τὸν Ἰουδαῖον τοιαῦτα αὐτῷ
 περιθεῖναι ἐν τῷ λόγῳ, ὅποια οὐκ ἂν αὐτῷ ἀπὸ τῶν νομίμων καὶ προ-
 φητικῶν προφέροιτο γραφῶν. Μέμφεται γὰρ τὸν Ἰησοῦν τοιαῦτα λέγων
 περὶ αὐτοῦ· **Ἀπειλεῖ καὶ λοιδορεῖ κούφως ὁπότεν λέγη· "Οὐαὶ**
 25 **ὑμῖν"** καὶ **"Προλέγω ὑμῖν"**. Ἐν γὰρ τούτοις ἄντικρυς ὁμολογεῖ
 ὅτι πείσαι ἀδυνατεῖ, ὅπερ οὐκ ἂν θεός, ἀλλ' οὐδ' ἄνθρωπος
 φρόνιμος πάθοι. Ὅρα δὲ εἰ μὴ ταῦτα ἄντικρυς ἀναστρέφει ἐπὶ τὸν
 Ἰουδαῖον. Ἀπειλεῖ γὰρ ἐν ταῖς νομικαῖς καὶ προφητικαῖς γραφαῖς ὁ θεός

76

2-7 et 10-17 *Pap* p. 131.9-20 16-17 *Lc* 11:48 18-19 *Deut* 28:66 24-
 25 *Mt* 23:13-29 et 11:22-24

5 ὑμᾶς **A**¹ : ἡμᾶς **A** 6 δείκνυται **P** et *Pap* : δείκνυνται **A** 8 αἱ add.
 Bouhéreau 9 λαῷ (τῷ) κατ' *Koetschau*² 10 πρώτης addidi (cf. v. 12)
 11 καὶ τῶν ἁμαρτημάτων **A** *Pap* : καὶ τῶν ἁμαρτανόντων *Spencer* : secl.
*Koetschau*² 12 ὑμῶν *Pap* et *Spencer* : ἡμῶν **A** 17 ὑμῶν **A**¹ : ἡμῶν **A**
 18 ἐνώπιον **A** : ἀπέναντι *LXX*

58^f

καὶ λοιδορεῖ ὁπόταν λέγῃ οὐκ ἐλάττονα τῶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ "οὐαί"· ὁποῖά ἐστι τὰ ἐν 'Ησαΐα οὕτως ἔχοντα· "Οὐαὶ οἱ συνάπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες" καὶ "Οὐαὶ οἱ ἐγειρόμενοι τὸ πρῶν καὶ τὸ σίκερα διώκοντες" καὶ "Οὐαὶ οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρτίας ὡς σχοινίῳ μακρῷ" καὶ "Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν" καὶ "Οὐαὶ οἱ ἰσχύοντες ὑμῶν, οἱ πίνοντες τὸν οἶνον". Καὶ ἄλλα δ' ἂν εὗροις μυρία. Πῶς δ' οὐ παραπλήσια αἷς λέγει ἀπειλαῖς ἐστὶ τὸ "Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλόν, λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν, σπέρμα πονηρόν, υἱοὶ ἄνομοι" καὶ τὰ ἐξῆς; Οἷς ἐπιφέρει τηλικαύτας ἀπειλάς αἷ εἰσιν οὐκ ἐλάττους ὧν φησι τὸν Ἰησοῦν εἰρηκέναι. "Ἡ οὐκ ἔστιν ἀπειλὴ καὶ μεγάλη γε ἡ φάσκουσα· "Ἡ γῆ ὑμῶν ἔρημος, αἱ πόλεις ὑμῶν πυρρίκανυτοι· τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλοτρίοι κατεσθίουσιν αὐτήν, καὶ ἡρήμωται κατεστραμμένη ὑπὸ λαῶν ἀλλοτρίων"; Πῶς δ' οὐ λοιδορίαι καὶ ἐν τῷ 'Ιεζεκιήλ εἰσι πρὸς τὸν λαόν, ἔνθα ὁ κύριός ἐστι λέγων πρὸς τὸν προφήτην· "'Ἐν μέσῳ σκορπίων σὺ κατοικεῖς"; Ἄρ' οὖν, ὦ Κέλσε, συνησθημένως πεποίηκας τὸν Ἰουδαῖον λέγοντα περὶ τοῦ Ἰησοῦ ὅτι ἀπειλεῖ καὶ λοιδορεῖ κούφως ὁπόταν λέγῃ· "Οὐαὶ ὑμῖν" καὶ "Προλέγω ὑμῖν"; Οὐχ ὁρᾷς ὅτι ἅπερ κατηγορῶν λέγει ὁ παρὰ σοὶ Ἰουδαῖος (περὶ) τοῦ Ἰησοῦ ταῦτα ἂν λέγοιτο πρὸς αὐτὸν περὶ τοῦ θεοῦ; Ἀντικρυς γὰρ ἐν τοῖς ὁμοίοις εὐρίσκεται ὧν, οἷς οἶεται ὁ Ἰουδαῖος, ἐγκλήμασιν ὁ ἐν τοῖς προφήταις θεὸς ὡς πείσαι ἀδυνατῶν.

"Ἐτι δὲ φῆσαιμ' ἂν περὶ αὐτῶν τοῖς οἰομένοις τὸν παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖον εὖ ταῦτα τῷ Ἰησοῦ ἐγκαλεῖν, ὅτι ἀραὶ πλείσται ὅσαι ἀναγεγραμμέναι εἰσιν ἐν Λευιτικῷ καὶ Δευτερονομίῳ, περὶ ὧν [ὡς] ἐὰν ἀπολογήσῃται ὁ Ἰουδαῖος παριστάμενος τῇ γραφῇ, ἢ τοιούτως ἢ καὶ ἔτι βέλτιον ἀπολογησόμεθα περὶ τῶν νομιζομένων ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ εἰρησθαι

2-3 Is 5:8 3-4 Is 5:11 4-5 Is 5:18 5-6 Is 5:20 6 Is 5:22 8-9 Is 1:4 11-13 Is 1:7 15 Ezech 2:6

13 κατεστραμμένη P M^{pc} : κατεστρωμένη A 15 συνησθημένως M^{pc} : -μένος A 18 περὶ add. Koetschau² 18 τοῦ ἰησοῦ — 20 ὁ ἰουδαῖος in mg add. A¹ 20 οἷς Koetschau² : ὡς A 22 αὐτῶν A² : τῶν A 24 ὡς delevi 25 καὶ ἔτι add. A¹

λοιδοριῶν καὶ ἀπειλῶν. Καὶ περὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Μωϋσέως νόμου ἡμεῖς
 μᾶλλον δυνησόμεθα ἀπολογήσασθαι, ἅτε συνετώτερον διδαχθέντες ὑπὸ
 τοῦ Ἰησοῦ ἀκούειν τῶν νομικῶν γραμμάτων ἥπερ ὁ Ἰουδαῖος. Ἀλλὰ καὶ
 5 ὁ Ἰουδαῖος ἐὰν ἴδῃ τὸ βούλημα τῶν προφητικῶν λόγων, παραστήσαι
 δυνησεται τὸ μὴ κούφως ἀπειλεῖν καὶ λοιδορεῖν τὸν θεὸν λέγοντα τὸ
 "Οὐαὶ" καὶ "Προλέγω ὑμῖν", καὶ πῶς θεὸς ὑπὲρ ἐπιστροφῆς ἀνθρώπων τὰ
 τοιαῦτα ἂν λέγοι ἅπερ οἴεται οὐδὲ φρόνιμον ἄνθρωπον ποιῆσαι ὁ Κέλσος.
 Καὶ Χριστιανοὶ δὲ ἓνα θεὸν γινώσκοντες, τὸν ἐν τοῖς προφήταις καὶ τῷ
 10 κυρίῳ, παραστήσουσι τὸ εὐλογον τῶν νομιζομένων ἀπειλῶν καὶ λεγο-
 μένων παρὰ τῷ Κέλσῳ λοιδοριῶν.

Καὶ ὀλίγα εἰς τὸν τόπον λελέξεται πρὸς τὸν Κέλσον, ἐπαγγελλούμενον
 καὶ φιλοσοφεῖν καὶ τὰ ἡμέτερα εἰδέναι· ὅτι ἄρα, ὦ οὗτος, ἐὰν μὲν ὁ παρὰ
 τῷ Ὀμήρῳ Ἑρμῆς λέγῃ τῷ Ὀδυσσεῖ·

Τίπτ' αὐτ', ὦ δύστηνε, δι' ἄκριας ἔρχεαι οἶος;

15 ἀνέχῃ ἀπολογίας λεγούσης ὅτι ὑπὲρ ἐπιστροφῆς τῷ Ὀδυσσεῖ τοιαῦτα
 προσδιαλέγεται ὁ Ὀμηρικὸς Ἑρμῆς (ἐπεὶ τὸ κολακεύειν καὶ κεχαρισμένα
 λέγειν Σειρήνων ἐστίν, αἷς πάρεστιν "ἄμφ' ὅστεόφιν θίς", λεγούσαις·

Δεῦρ' ἄγ' ἰών, πολύαιν' Ὀδυσσεῦ, μέγα κῦδος Ἀχαιῶν)·

ἐὰν δ' οἱ παρ' ἐμοὶ προφῆται καὶ αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ὑπὲρ ἐπιστροφῆς τῶν
 20 ἀκουόντων λέγῃ τὸ οὐαὶ καὶ ἅς νομίζεις λοιδορίας, οὐδὲν οἰκονομεῖται
 πρὸς τοὺς ἀκούοντας διὰ τῶν τοιούτων λόγων οὐδὲ προσάγει αὐτοῖς ὡς
 "Παιώνιον φάρμακον" τὸν τοιοῦτον λόγον; Εἰ μὴ ἄρα βούλει τὸν θεὸν ἢ
 τὸν θείας μετέχοντα φύσεως ἀνθρώποις | διαλεγόμενον σκοπεῖν μὲν τὰ τῆς
 ἰδίας φύσεως καὶ τὰ κατ' ἀξίαν ἐαυτοῦ, μηκέτι δ' ἐνορᾶν τί πρέπει τοῖς

58^v

14 *Odyss.* 10.281 17 *Odyss.* 12.45 18 *Odyss.* 12.184 22 *Iliad.* 5.401
 et 900

4 παραστήσαι **Reg** Delarue : παραστήναι **A** 5 τὸ¹ Bouhéreau : τῷ **A**
 7 ἂν add. **A**¹ 9 καὶ λεγομένων add. **A**¹ 12 ἄρα Koetschau : ἄρα **A** 14
 τίπτ' **A** : πῇ δὴ *Od.* | αὐτ' Borret ex *Od.* : αὐ **A** 17 αἷς πάρεστιν in mg
 add. **A**¹ 20 λέγῃ **P** : λέγοι **A** | νομίζεις Bouhéreau : νομίζει **A**

οἰκονομουμένοις καὶ ἀγομένοις ἀνθρώποις ὑπὸ τοῦ λόγου αὐτοῦ ἐπαγγέλλεσθαι καὶ ἐκάστῳ γε κατὰ τὸ ὑποκείμενον ἦθος διαλέγεσθαι. Πῶς δὲ καὶ οὐ γελοῖον τὸ πείσαι ἀδυνατεῖν λεγόμενον περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ὡς κοινοποιούμενον οὐ μόνον πρὸς τὸν Ἰουδαῖον, πολλὰ τοιαῦτα ἔχοντα ἐν ταῖς 5 προφητείαις, ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἑλληνας, ἐν οἷς ἕκαστος τῶν μεγάλην δόξαν ἐπὶ σοφίᾳ ἀπενεγκαμένων οὐ δεδύνηται πείσαι τοὺς ἐπιβουλεύοντας ἢ τοὺς δικαστὰς ἢ τοὺς κατηγοροῦντας παύσασθαι μὲν τῆς κακίας, ὁδεῦσαι δὲ διὰ φιλοσοφίας ἐπ' ἀρετῇ;

77

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἰουδαῖος αὐτῷ λέγει, δηλονότι κατὰ τὸ Ἰουδαίους ἀρέσκον, ὅτι **ἐλπίζομεν δὴ πού ἀναστήσεσθαι ἐν σώματι καὶ βιοτήν ἔξιν αἰώνιον, καὶ τούτου παράδειγμα καὶ ἀρχηγέτην τὸν πεμπόμενον ἡμῖν ἔσεσθαι, δεικνύντα ὅτι οὐκ ἀδύνατόν 10** **τινα τῷ θεῷ σὺν τῷ σώματι ἀναστήσαι**. Οὐκ οἶδαμεν οὖν εἰ τὸν προσδοκώμενον Χριστὸν ὁ Ἰουδαῖος ἐρεῖ παράδειγμα τῆς ἀναστάσεως ἐν αὐτῷ δεικνύναι· ἀλλ' ἔστω, δεδόσθω τοῦτ' αὐτὸν καὶ φρονεῖν καὶ 15 λέγειν. Καὶ ἀποκρινόμεθ' ἡμεῖς πρὸς τὸν εἰπόντα **ἐκ τῶν ἡμετέρων συγγραμμάτων ἡμῖν λελαληκέναι**· ὅτι, ὦ σῦτος, ἄρ' ἐκεῖνα μὲν ἀνέγνως, ἐν οἷς κατηγορεῖν ἡμῶν ὑπολαμβάνεις, τὴν δ' ἀνάστασιν τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ὅτι "πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν" ἐστίν, οὐ διεξελήλυθας; Ἡ 20 ἐπεὶ μὴ βούλει ταῦτα λελέχθαι, οὐδ' εἴρηται; Ἐπεὶ δ' ὁ Ἰουδαῖος ἔτι λέγει καὶ προσίεται παρὰ τῷ Κέλσῳ τὴν ἀνάστασιν τῶν σωμάτων, οὐχ ἡγοῦμαι νῦν εὐκαιρον εἶναι περὶ τούτου διεξελεῖν πρὸς τὸν καὶ πιστεύοντα καὶ λέγοντα ἀνάστασιν εἶναι σωμάτων, [καὶ] εἴτε διαρθροῦντα τὸ τοιοῦτον παρ' αὐτῷ καὶ δυνάμενον πρεσβεῦσαι περὶ τοῦ λόγου καλῶς 25 εἴτε μή, ἀλλὰ μυθικώτερον συγκατατιθέμενον τῷ λόγῳ.

Ταῦτα μὲν οὖν οὕτως πρὸς τὸν Κέλσου Ἰουδαῖον λελέχθω. Ἐπεὶ δὲ μετὰ ταῦτά φησι· **Ποῦ οὖν ἐστίν, ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμεν; ἐροῦμεν πρὸς αὐτόν· Ποῦ οὖν ἐστὶ νῦν ὁ ἐν τοῖς προφήταις λέγων καὶ ὁ 30** **τεράστια πεποιηκώς, ἵνα ἴδωμεν καὶ πιστεύσωμεν ὅτι μερίς ἐστε τοῦ θεοῦ;** Ἡ ὑμῖν μὲν ἔξεστιν ἀπολογεῖσθαι περὶ τοῦ μὴ αἰεὶ ἐπιφαίνεσθαι

19 Col 1:18; Apoc 1:5 27-30 Pap p. 131.20-22 29-30 μερίς ἐστε τοῦ θεοῦ : cf. Deut 32:9 καὶ ἐγενήθη μερίς κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ

3 οὐ add. A³ | ὡς scripsi : καὶ A 9 (ὡς) κατὰ Chadwick 13 (ἀναστήσαι) suppl. Hoeschel 23 καὶ² deleui | διαρθροῦντα A : διατυποῦντα A² 26 Ταῦτα — λελέχθω in mg add. A¹ 29 ἐστε Bouhéreau : ἐστὶ A Pap | ὑμῖν A² : ἡμῖν A

τῷ γενεῖ τῶν Ἑβραίων τὸν θεόν, ἡμῖν δὲ οὐ δίδοται ἡ αὐτὴ ἀπολογία περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἅπαξ καὶ ἀναστάντος καὶ πείσαντος περὶ τῆς ἑαυτοῦ ἀναστάσεως τοὺς μαθητὰς καὶ ἐπὶ τοσοῦτον πείσαντος, ὥστε δι' ὧν πάσχουσι δεικνύναι πᾶσιν ὅτι βλέποντες τὴν αἰώνιον ζωὴν καὶ τὴν ὑποδεδειγμένην αὐτοῖς καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ ἀνάστασιν παίζουσι πάντα τὰ ἐν τῷ βίῳ ἐπίπονα;

Μετὰ ταῦτα λέγει ὁ Ἰουδαῖος· **Ἡ ἐπὶ τοῦτο κατήλθεν, ἵν' ἀπιστήσωμεν;** Πρὸς ὃν λελέξεται· οὐκ ἐπὶ τοῦτο μὲν ἦλθεν, ἵν' ἐργασηται τὴν ἀπιστίαν Ἰουδαίοις, προγινώσκων δ' αὐτὴν ἐσομένην προεῖπε καὶ συνεκρήσατο τῇ ἀπιστίᾳ τῶν Ἰουδαίων πρὸς τὴν κλήσιν τῶν ἐθνῶν. Τῷ γὰρ ἐκείνων "παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσι" γεγένηται, περὶ ὧν ὁ ἐν τοῖς προφήταις Χριστὸς φησι· "Λαός, ὃν οὐκ ἔγνω, ἐδούλευσέ μοι·" "εἰς ἀκοὴν ὠτίου ὑπήκουσέ μου", καὶ "Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι." Καὶ σαφὲς ὅτι καὶ τὴν ἐν βίῳ κόλασιν Ἰουδαῖοι μετὰ τὸ διαθεῖναι τὸν Ἰησοῦν ἃ διέθηκαν ἐκολάσθησαν. Λεγέτωσαν δ' Ἰουδαῖοι, ἐὰν ἡμῖν ἐγκαλοῦντες φάσκωσιν· "Θαυμαστή γε ὑμῖν ἡ τοῦ θεοῦ πρόνοια καὶ φιλανθρωπία, κολαζομένοις καὶ στερηθεῖσι καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τοῦ λεγομένου ἁγιάσματος καὶ τῆς σεμνοτάτης λατρείας·" ὃ γὰρ ἐὰν εἴπωσιν ἀπολογούμενοι περὶ τῆς προνοίας τοῦ θεοῦ, ἡμεῖς μᾶλλον κατασκευάσομεν καὶ ἐπὶ τὸ βέλτιον ἰλέγοντες θαυμαστὴν γεγονέναι πρόνοιαν τοῦ θεοῦ, συγχερησαμένην τῷ ἁμαρτήματι τοῦ λαοῦ ἐκείνου εἰς τὸ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν διὰ Ἰησοῦ κληθῆναι, "τοὺς ξένους τῶν διαθηκῶν" καὶ ἄλλοτρίους τῶν ἐπαγγελιῶν, εἰς τὴν τοῦ θεοῦ βασιλείαν. Καὶ ταῦτα δὲ προεῖπον οἱ προφῆται, ὡς ἄρα διὰ τὰ ἁμαρτήματα τοῦ τῶν Ἑβραίων λαοῦ ἐκλέγεται ὁ θεὸς οὐχὶ ἔθνος, ἀλλὰ λογάδας πανταχόθεν, καὶ "τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐκλεξάμενος" ποιήσει τὸ ἀσύνετον ἔθνος γενέσθαι ἐν τοῖς θείοις λόγοις, αἰρομένης μὲν ἀπ' ἐκείνων τῆς τοῦ θεοῦ βασιλείας, τούτοις δὲ διδομένης.

78

59^r

7-14, 21-26 et p. 150.1-5 Pap p. 132.1-15 11 Rom 11:11. Cf. 6.80 12-13
2 Sam (2 Regn) 22:44-45 13-14 Is 65:1 23-24 Ephes 2:12 ξένοι τῶν
διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας. Cf. 5.33; 8.5 et 43 26-27 1 Cor 1:27. Cf. 3.73; 5.16;
6.4; 7.44

7 et 8 ἐπὶ τοῦτο Pap : ἐπὶ τούτῳ A 11 ἡ A¹ Pap : τῇ A 16 et 17
ἡμῖν et φάσκωσιν A : ἡμεῖς et φάσκωμεν M^{pc}

Ἄρκει δ' ἀπὸ πλειόνων ἐπὶ τοῦ παρόντος παραθέσθαι τὴν ἀπὸ τῆς ᾠδῆς τοῦ Δευτερονομίου προφητείαν περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως οὕτως ἔχουσαν, λεγομένην ἐκ προσώπου κυρίου· "Αὐτοὶ γὰρ παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ θεῷ, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν· καὶ γὰρ παραζηλώσω αὐτούς ἐπ' οὐκ ἔθνει, ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτῳ παροργισάτω αὐτούς." 5

79

Εἴτ' ἐπίλογος τοῦ Ἰουδαίου ἐπὶ τούτοις πᾶσι φησι περὶ τοῦ Ἰησοῦ· Ἐκεῖνος μὲν οὖν ἄνθρωπος ἦν, καὶ τοιοῦτος οἶον αὐτὸ τὸ ἀληθὲς ἐμφανίζει καὶ ὁ λόγος δείκνυσιν. Οὐκ οἶδα δὲ εἰ ἄνθρωπος, τολμήσας ἐπισπεῖραι πάσῃ τῇ οἰκουμένη τὴν κατ' αὐτὸν θεοσεβείαν καὶ διδασκαλίαν, δύναται ἀθεεὶ ποιῆσαι ὃ βούλεται καὶ κρείττων γενέσθαι πάντων τῶν ἀντιπραττόντων τῇ νομῇ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, βασιλέων τε καὶ ἡγουμένων καὶ συγκλήτου βουλῆς Ῥωμαίων καὶ τῶν πανταχοῦ ἀρχόντων καὶ δήμων. Πῶς δὲ καὶ ἀνθρώπου φύσις, μηδὲν ἔχουσα κρείττον ἐν ἑαυτῇ, δύναται τοσοῦτον ἐπιστρέψαι πλῆθος; Καὶ οὐ θαυμαστὸν εἰ τῶν φρονίμων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀλογωτάτων καὶ τοῖς πάθεσιν ἐγκειμένων καὶ ὅσον ἐπὶ τῇ ἀλογίᾳ χαλεπώτερον μετατιθεμένων εἰς τὸ σωφρονέστερον. Ἄλλ' ἐπεὶ "δύναμις τοῦ θεοῦ" ὁ Χριστὸς ἦν καὶ "σοφία τοῦ πατρός," διὰ τοῦτο ταῦτα πεποίηκε καὶ ἔτι ποιεῖ, κἂν μήτε Ἰουδαῖοι μήτε Ἕλληνες βούλωνται, οἱ ἀπιστοῦντες αὐτοῦ τῷ λόγῳ. 10 15

Ἡμεῖς οὖν οὐ παυσόμεθα πιστεύοντες τῷ θεῷ κατὰ τὰς Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑποθήκας καὶ τοὺς τυφλώττοντας περὶ θεοσεβείαν ἐθέλοντες ἐπιστρέφειν, κἂν οἱ ἀληθῶς τυφλώττοντες λοιδορῶνται ἡμῖν ὡς τυφλώτουσι καὶ οἱ βουκολοῦντες, εἴτε Ἰουδαῖοι εἴτε Ἕλληνες, τοὺς συγκατατιθεμένους αὐτοῖς ἡμῖν ἐγκαλῶσιν ὡς βουκολοῦσι τοὺς ἀνθρώπους· καλὴν γε βουκόλησιν, ἵν' ἀντὶ ἀκολάστων σώφρονες γένωνται ἢ προκόποντές γε ἐπὶ σωφροσύνην, καὶ ἀντὶ ἀδίκων δίκαιοι ἢ προκόποντες ἐπὶ δικαιοσύνην, καὶ ἀντὶ ἀφρόνων φρόνιμοι ἢ ὁδεύοντες ἐπὶ τὴν φρόνησιν, καὶ ἀντὶ δειλῶν καὶ ἀγεννῶν καὶ ἀνάνδρων ἀνδρεῖοι καὶ καρτερικοί, καὶ μάλιστα τοῦτο ἐπιδεικνύμενοι ἐν τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας τῆς εἰς τὸν κτίσαντα ὅλα θεὸν ἀγῶσιν. Ἦλθεν οὖν οὐχ ὑπὸ ἐνὸς προφήτου, ἀλλ' ὑπὸ πάντων προκηρυχθεὶς Ἰησοῦς Χριστός. 1 καὶ τοῦτο δὲ τῆς ἀμαθίας ἦν 20 25 30

59^v

3-5 Deut 32:21. Cf. 3.73 17 1 Cor 1:24 31-p. 151.2 Pap p. 132.15-17

1-2 τὴν προφητείαν τὴν ἀπὸ τῆς ᾠδῆς τοῦ δευτερονομίου Pap 4 θεῷ Pap, 3.73 et LXX : θεοῖς A | καὶ ἐγὼ Pap 6 τούτοις add. A¹ 13 δήμων Wifstrand : δήμου A 24-25 τοὺς ἀνθρώπους καλὴν γε βουκόλησιν in mg add. A¹

Κέλσου, περιθεῖναι τῷ Ἰουδαϊκῷ προσώπῳ ἕνα προφήτην προειρηκέναι
περὶ τοῦ Χριστοῦ.]

Καὶ ἐπεὶ ταῦτα ὁ παρὰ τῷ Κέλσῳ Ἰουδαῖος εἰσηκται λέγων ὡς δῆθεν
κατὰ τὸν ἑαυτοῦ νόμον καὶ αὐτοῦ που κατέπαυσε τὸν λόγον, κἄν ἄλλα
5 εἰπὼν οὐ μνήμης ἄξια, καὶ αὐτὸς ἐνθάδε καταπαύσω τὸ δεύτερον τῶν
πρὸς τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ ὑπαγορευθέντων μοι. Θεοῦ δὲ διδόντος καὶ τῆς
Χριστοῦ δυνάμεως τῇ ψυχῇ ἡμῶν ἐπιδημούσης, πειρασόμεθα ἐν τῷ τρίτῳ
πρὸς τὰ ἐξῆς τῷ Κέλσῳ γραφέντα πραγματεύσασθαι.

1-2 cf. 1.49; 2.4

4 κἄν scripsi : καὶ A 5 ἐνθάδε A¹ : ἔνθα A subscriptio πρὸς τὸν
ἐπιγεγραμμένον κέλσου ἀληθῆ λόγον τόμος β' A¹ : τόμος β' Pap

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ
ΚΕΛΣΟΥ ΑΛΗΘΗ ΛΟΓΟΝ
ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

1 60^r

Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς τὴν ἀλαζόνα ἐπιγραφὴν Κέλσου, ἐπιγράψαντος **ἀληθῆ λόγον** τὸ καθ' ἡμῶν αὐτῷ συνταχθὲν βιβλίον, ὡς προσέταξας, κατὰ δύναμιν, πιστότατε Ἀμβρόσιε, διειλήφαμεν τὸ προοίμιον αὐτοῦ καὶ (τὰ) ἐξῆς, ἕκαστον τῶν εἰρημένων βασανίζοντες, ἕως
5 κατελήξαμεν εἰς τὴν παρ' αὐτῷ δημηγορίαν τοῦ Ἰουδαίου, πεπλασμένην γεγονέναι πρὸς τὸν Ἰησοῦν. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ πρὸς ὅλα, ὡς οἰοί τ' ἡμεν, ἀπαντήσαντες τὰ τῆς πρὸς ἡμᾶς, τοὺς διὰ Χριστοῦ πιστεύοντας τῷ θεῷ, δημηγορίας τοῦ παρ' αὐτῷ Ἰουδαίου, τρίτον τοῦτον ἐνιστάμεθα λόγον, ἐν ᾧ πρόκειται ἀγωνίσασθαι πρὸς ἃ ἐκτίθεται ὡς ἀπὸ ἰδίου προσώπου.
10 Φησὶ δὴ ὅτι **εὐηθέστατα ἐρίζουσι πρὸς ἀλλήλους Χριστιανοὶ καὶ Ἰουδαῖοι**, καὶ λέγει μηδὲν διαφέρειν ἡμῶν τὸν πρὸς ἀλλήλους διάλογον περὶ Χριστοῦ τῆς κατὰ τὴν παροιμίαν καλουμένης ὄνου σκιᾶς μάχης· καὶ οἶεται μηδὲν σεμνὸν εἶναι ἐν τῇ Ἰουδαίων καὶ Χριστιανῶν πρὸς ἀλλήλους ζητήσῃ, πιστευόντων
15 μὲν ἀμφοτέρων ὅτι ἀπὸ θεοῦ πνεύματος ἐπροφητεύθη τις ἐπιδημήσων σωτὴρ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, οὐκέτι δ' ὁμολογούντων περὶ τοῦ ἐληλυθέναι τὸν προφητευόμενον ἢ μή. Χριστιανοὶ μὲν γὰρ τῷ Ἰησοῦ ὡς κατὰ τὰ προφητευόμενα ἐληλυθότι πεπιστεύκαμεν· Ἰουδαίων δ' οἱ πλείστοι τοσοῦτο δέουσι τοῦ πιστεύειν εἰς
20 αὐτόν, ὡς καὶ τοὺς μὲν κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον ἐπιβεβουλευκέναι τῷ Ἰησοῦ, τοὺς δὲ νῦν εὐδοκοῦντας τοῖς ὑπὸ Ἰουδαίων κατ' αὐτοῦ τετολημμένοις τότε κακηγορεῖν τὸν Ἰησοῦν ὡς διὰ τινος γοητείας πλασάμενον ὅτι ἄρα εἴη ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν κηρυχθεὶς ἐπιδημήσειν, καλούμενος κατὰ τὰ Ἰουδαίων πάτρια Χριστός.

inscriptione caret A : γ' A¹ 1 τῶν A^{2 s.3} : τῶι A 4 τὰ add. Chadwick
6 πρὸς ὅλα in mg add. A¹ 7 πιστεύοντας τῷ θεῷ A¹ : τῷ θεῷ πιστεύοντας AM
15 ἐπροφητεύθη Koetschau : προεφητεύθη A 20 κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον in
mg add. A¹ 21 τῶν ἰουδαίων M

2

Λεγέτωσαν δὴ ἡμῖν ὁ Κέλσος καὶ οἱ ἄρεσκόμενοι τοῖς καθ' ἡμῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένοις, εἰ ὄνου σκιᾶ ἔοικε τὸ προειρηκέναι τοὺς Ἰουδαίων προφήτας τόπον γενέσεως τοῦ ἡγησομένου τῶν καλῶς βεβιωκότων καὶ τῶν χρηματιζόντων μερίδος θεοῦ, καὶ παρθένον συλληψομένην τὸν Ἐμμανουήλ, καὶ σημεῖα καὶ τεράστια ἐσόμενα ὑπὸ τοῦ προφητευομένου 5 τοιαῦτα, καὶ ὅτι "ἕως τᾶχους δραμεῖται ὁ λόγος αὐτοῦ", ὥς "εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξελθεῖν τὸν φθόγγον" αὐτοῦ τῶν ἀποστόλων, τίνα τε πείσεται ὑπὸ Ἰουδαίων καταδικαζόμενος καὶ πῶς ἀναστήσεται. Ἄρα γὰρ ὥς ἔτυχε ταῦτ' ἔλεγον οἱ προφῆται σὺν οὐδεμιᾷ πιθανότητι, τῇ κινούσῃ αὐτοὺς ἐπὶ τὸ μὴ μόνον εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀναγραφῆς ἀξιῶσαι τὰ λεγόμενα; Ἄρά γε 10 τὸ τοσοῦτο τῶν Ἰουδαίων ἔθνος, πάλαι χώραν ἰδίαν εἰληφὸς οἰκεῖν, σὺν οὐδεμιᾷ πιθανότητι τινὰς μὲν ὥς προφήτας ἀνηγόρευον, ἐτέρους δὲ ὥς ψευδοπροφήτας ἀπεδοκίμαζον; Καὶ οὐδὲν ἦν παρ' αὐτοῖς τὸ προκαλούμενον συναριθμεῖν ταῖς ἱεραῖς εἶναι πεπιστευμέναις Μωϋσέως βίβλοις τοὺς λόγους τῶν ἐξῆς νενομισμένων εἶναι προφητῶν; 15

60^v

Καὶ δύνανται ἡμῖν παραστήσαι οἱ εὐήθειαν ἐγκαλοῦντες Ἰουδαίους καὶ Χριστιανοὺς ὅτι ἐδύνατο συνεστηκέναι τὸ Ἰουδαίων ἔθνος μηδεμιᾶς ἐπαγγελίας προγνώσεως οὔσης παρ' αὐτοῖς, ἢ καὶ ὅτι τὰ μὲν περὶ αὐτοὺς ἔθνη [ἦ] ἕκαστον κατὰ τὰ πάτρια ἐπίστευε χρησμούς λαμβάνειν καὶ 20 μαντείας ἀπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς νομιζομένων θεῶν, οὗτοι δὲ μόνοι, οἱ διδασκθέντες πάντων τῶν παρὰ τοῖς ἔθνεσι νομιζομένων θεῶν καταφρονεῖν ὥς οὐ θεῶν, ἀλλὰ δαιμονίων (ἐπεὶ ἔλεγον αὐτῶν οἱ προφῆται τὸ "Πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια"), οὐδένα τὸν ἐπαγγελλόμενον εἶχον προφητεύειν καὶ δυνάμενον περισπᾶν τοὺς πόθῳ προγνώσεως τῶν μελ- 25 λόντων αὐτομολεῖν (θέλοντας) πρὸς τοὺς παρὰ τοῖς ἄλλοις δαίμονας; Ἐπίστησον οὖν εἰ μὴ ἀναγκαῖόν ἐστιν ὅλον ἔθνος διδασκόμενον καταφρονεῖν τῶν παρὰ τοῖς λοιποῖς θεῶν εὐπορηκέναι προφητῶν, τὸ μείζον αὐτόθεν ἐμφαινόντων καὶ τὸ ὑπερέχον τὰ πανταχοῦ χρηστήρια.

4 *Deut* 32:9 | *Mich* 5:2; *Is* 7:14 6 *Ps* 147:4 6-7 *Ps* 18:5 7-8 *Is* 53:5 8 πῶς ἀναστήσεται : *Ps* 15:10; *Act* 2:27 23 *Ps* 95:5. Cf. 3.37; 4.29; 7.65 et 69; 8.3

6 εἰς add. A¹ 10 γε Koetschau² : δὲ A 19 ἦ A : ἦ A² : om. M, Delarue 25 αὐτομολεῖν A² : αὐτὸν (vel αὐτῶν) μολεῖν A | θέλοντας addidi : βουλομένους in mg add. M² : ἐτοίμους e.g. add. Bouhéreau 27 θεῶν A² : θεοῖς A

3

Εἶτα πανταχοῦ μὲν ἢ πολλαχοῦ δυνάμεις ἐγίνοντο, ὡς καὶ αὐτοὺς ἐν
 τοῖς ἐξῆς παρατίθεται Ἀσκληπιὸν εὐεργετοῦντα καὶ τὰ μέλλοντα
 προλέγοντα ὅλαις πόλεσιν ἀνακειμέναις αὐτῷ, οἷον τῇ Τρίκ-
 5 κῃ καὶ τῇ Ἐπιδαύρῳ καὶ τῇ Κῷ καὶ τῇ Περγάμῳ, καὶ Ἀριστε-
 αν τὸν Προκοννήσιον καὶ Κλαζομένιον τινα καὶ Ἀστυπα-
 λαιέα Κλεομήδην· παρὰ δὲ μόνοις Ἰουδαίοις, φάσκουσιν ἀνακεῖσθαι
 τῷ τῶν ὅλων θεῷ, οὐδὲν ἦν σημεῖον ἢ τεράστιον, τὸ συνεργοῦν καὶ
 10 βεβαιοῦν αὐτῶν τὴν εἰς τὸν κτίσαντα τὰ ὅλα πίστιν μετὰ καὶ ἐλπίδος τῆς
 περὶ ἄλλου ζῆν μείζονος; Ἀλλὰ πῶς οἷόν τε τὸ τοιοῦτον; Εὐθέως γὰρ ἂν
 μετέστησαν ἐπὶ τὸ σέβειν τοὺς μαντευομένους καὶ θεραπεύοντας δαίμο-
 15 νας, καταλιπόντες τὸν μέχρι λόγου πεπιστευμένον αὐτοῖς βοηθεῖν θεόν,
 οὐδαμῶς δὲ παριστάντα τὴν ἑαυτοῦ ἐπιφάνειαν. Εἰ δὲ μὴ γέγονε τοῦτο,
 ἀλλὰ καὶ μυρία ὅσα ὑπέμενον, ἵνα μὴ ἐξομόσωνται τὸν ἰουδαϊσμόν καὶ
 τὸν κατ' αὐτὸν νόμον, ὡς ὅτε μὲν πεπόνθασιν ἐν τῇ Ἀσσυρίᾳ, ὅτε δὲ ἐν τῇ
 20 Περσίδι, ὅτε δὲ ὑπὸ Ἀντιόχου, πῶς οὐχὶ ἐξ εἰκότων κατασκευάζεται τοῖς
 ἀπιστοῦσι ταῖς παραδόξοις ἱστορίαις καὶ προφητείαις ὅτι οὐ πλάσματα
 ἦν τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ τι θεῖον πνεῦμα ὡς ἐν καθαραῖς ψυχαῖς τυγχάνον
 ταῖς τῶν προφητῶν, πάντα πόνον ὑπὲρ ἀρετῆς ἀνειληφότων, ἐκίνει αὐτοὺς
 πρὸς τὸ προφητεύειν τινὰ μὲν τοῖς καθ' ἑαυτοὺς, ἄλλα δὲ τοῖς ὕστερον,
 25 ἐξαιρέτως δὲ περὶ τίνος ἐπιδημήσοντος σωτήρος τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων;

4

Εἰ δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, πῶς περὶ ὄνου σκιᾶς πρὸς ἀλλήλους ζητοῦσιν
 Ἰουδαῖοι καὶ Χριστιανοί, ἐξετάζοντες ἀπὸ τῶν προφητειῶν, αἷς κοινῇ
 πεπιστεύκασι, πότερον ὁ προφητευόμενος ἐλήλυθεν ἢ οὐδαμῶς μὲν ἐπιδη-
 25 ῆμῃκεν, ἔτι δὲ προσδοκᾶται; Κἂν καθ' ὑπόθεσιν δὲ τῷ Κέλσῳ δοθῇ μὴ
 τὸν Ἰησοῦν εἶναι ὃν κατήγγειλαν οἱ προφῆται, καὶ οὕτως οὐδὲν ἦττον οὐ
 περὶ ὄνου σκιᾶς ἐστὶν ἢ τοῦ νοῦ τῶν προφητικῶν γραφῶν ζήτησις· ἴν'
 ἐναργῶς ἀποδειχθῇ ὁ προκηρυσσόμενος, ὁποῖός τε εἶναι ἐπροφητεύετο καὶ
 τί ποιήσων, εἰ δὲ οἷόν τε, καὶ πότε ἐπιδημήσων. Ἐν δὲ τοῖς ἀνωτέρω προεί-
 30 πομεν ὀλίγας ἀπὸ πλειόνων παραθέμενοι προφητείας περὶ τοῦ τὸν Ἰη-
 σοῦν εἶναι τὸν προφητευόμενον Χριστόν· οὐ σφάλλονται τοίνυν κατὰ τὸ
 προσίεσθαι θεόθεν τοὺς προφῆτας λελαληκέναι οὔτε Ἰουδαῖοι οὔτε Χρισ-

61^r

1-2 ἐν τοῖς ἐξῆς : cf. 3.22. 24 et 26 28 ἐν δὲ τοῖς ἀνωτέρω : cf. 1.51 et 53-54

8 τὰ add. A¹ 9 οἷόν τε Delarue : οἷονται A 13 καὶ¹ add. A¹ 14 ὡς
 scripsi : καὶ A 16 πλάσματα in mg add. A¹ 18 ὑπὲρ P : ὑπ' A : ἐπ'
 Hoeschel 27 κηρυσσόμενος A, corr. A¹ 30 τὸ add. A¹ 31 προίεσθαι A,
 corr. A¹

τιανοί, ἀλλ' οἱ σφαλλόμενοι περὶ τοῦ προφητευομένου (ὥς) προσδοκω-
μένου ψευδοδοξοῦσιν, ὅστις καὶ ποταπὸς κατὰ τὸν ἀληθῆ τῶν προφητῶν
λόγον κεκήρυκται.

5 Ἐξῆς δὲ τούτοις ὁ Κέλσος οἰόμενος τοὺς Ἰουδαίους, Αἰγυπτίους
τῷ γένει τυγχάνοντας, καταλελοιπέναι τὴν Αἴγυπτον, στασιάζ- 5
σαντας πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Αἰγυπτίων καὶ τὸ ἐν Αἰγύπτῳ
σύνηθες περὶ τὰς θρησκείας ὑπερφρονήσαντας, φησὶν αὐτοὺς
ἅπερ ἐποίησαν Αἰγυπτίοις πεπονθέναι ὑπὸ τῶν προσθεμένων
τῷ Ἰησοῦ καὶ πιστευσάντων αὐτῷ ὡς Χριστῷ, καὶ ἀμφοτέροις
αἴτιον γεγονέναι τῆς καινοτομίας τὸ στασιάζειν πρὸς τὸ 10
κοινόν. Τί δὴ πεποίηκεν ἐν τῷ τόπῳ ὁ Κέλσος, κατανοητέον. Πολλὰ
διαθέντες οἱ πάλοι Αἰγύπτιοι τὸ Ἑβραίων γένος, διὰ λιμὸν τὴν Ἰουδαίαν
καταλαβόντα ἐπιδημήσαντας τῇ Αἰγύπτῳ, πεπόνθασιν ὡς ξένους καὶ
ικέτας ἀδικήσαντες ἅπερ ἐχρῆν ὅλον ἔθνος ὑπὸ τῆς θείας προνοίας
παθεῖν, συμφρονῆσαν κατὰ ὅλου τοῦ τῶν ἐπιξενωθέντων αὐτοῖς γένους, 15
μηδὲν αὐτοὺς ἀδικήσαντος· καὶ θεοῦ μάστιξιν πληγέντες μόλις καὶ μετὰ
πολὺ ἀπέλυσαν ὅποι ἐβούλοντο τοὺς οὐ δικαίως δουλαγωγούμενους.
Ἄτε οὖν φίλαντο καὶ τοὺς ὁποιοσδήποτε ὁμογενεῖς προτιμῶντες [καὶ]
τῶν δικαιωτέρων ξένων, οὐκ ἔστιν ἥντινα κατηγορίαν καταλελοιπάσιν,
ἣν μὴ περὶ Μωϋσέως καὶ τῶν Ἑβραίων εἰρήκασι, τὰς μὲν διὰ Μωϋσέως 20
τεραστίους δυνάμεις οὐ παντελῶς ἀρνούμενοι, φάσκοντες δ' αὐτὰς
γοητεῖα καὶ μὴ θεῖα δυνάμει γεγονέναι. Μωϋσῆς δὲ [τὰ συμβεβηκότα] ὡς
οὐ γόης, ἀλλ' εὐσεβὴς ἀνὴρ καὶ τῷ τῶν ὅλων ἀνακείμενος θεῷ καὶ
μετέχων θειοτέρου πνεύματος καὶ νόμους ἔθετο τοῖς Ἑβραίοις, ὡς τὸ
θεῖον αὐτῷ ὑπήχησε, καὶ τὰ συμβεβηκότα, ὡς ἀληθείας εἶχεν, ἀνέγρα- 25
ψεν.

6 Ὁ τοίνυν Κέλσος, οὐ γενόμενος δίκαιος ἐξεταστὴς τῶν λεγομένων
παρ' Αἰγυπτίοις ἐτέρως καὶ παρ' Ἑβραίοις ἄλλως, ἀλλὰ προκαταληφθεὶς
ὡς ὑπὸ φιλτέρων τῶν Αἰγυπτίων, τοῖς μὲν ἀδικήσασιν τοὺς ξένους συγκατ-
έθετο ὡς ἀληθέσι, τοὺς δ' ἀδικηθέντας Ἑβραίους στασιάζοντας εἶπε τὴν 30
Αἴγυπτον καταλελοιπέναι, οὐχ ὁρῶν τίνα τρόπον οὐ δύναται τηλικούτο
στασιῶδες πλῆθος Αἰγυπτίων, ἀρχὴν ἔχον τὴν στάσιν, γενέσθαι ἔθνος
ἅμα τῷ στασιάζειν καὶ τὴν διάλεκτον ἀμείβειν, ἵν' οἱ τέως τῇ Αἰγυπτίῳ

1-2 οἱ ψευδοδοξοῦντες ... σφαλλονται M² 1 ὡς addidi 13 ἐπιδημή-
σαν Guet 16 μετὰ Wifstrand : μετ' οὐ A 18 καὶ² deleui 21 αὐτὰς A¹ :
αὐτὰ A 22 τὰ συμβεβηκότα del. Hoeschel (cf. v. 25) 33 ἀμείβειν scripsi :
ἀμείβον A

φωνῇ χρώμενοι αἰφνίδιον τὴν Ἑβραίων διάλεκτον συμπληρώσιν. Ἐστὼ δὲ καθ' ὑπόθεσιν καταλιπόντας αὐτοὺς τὴν Αἴγυπτον μεμισηκέναι καὶ τὴν σύντροφον φωνήν· πῶς οὖν τὸ μετὰ τοῦτο οὐχὶ μᾶλλον τῇ Σύρων ἐχρῶντο διαλέκτῳ ἢ τῇ Φοινίκων, ἀλλὰ τὴν Ἑβραΐδα ἐτέραν παρ' ἀμφοτέρων
 5 συνεστήσαντο; Τοῦτο δέ μοι βούλεται ὁ λόγος συνάγειν ὅτι ψεῦδος τὸ Αἰγυπτίους τὸ γένος ὄντας τινὰς ἐστασιακέναι πρὸς Αἰγυπτίους καὶ τὴν Αἴγυπτον καταλελοιπέναι καὶ ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην ἐληλυθέναι τὴν τε νῦν καλουμένην Ἰουδαίαν ὥκηκέναι. Ἑβραίων γὰρ καὶ διάλεκτος πάτριος πρὸ τῆς εἰς Αἴγυπτον αὐτῶν καθόδου
 10 ἦν, καὶ Ἑβραϊκὰ γράμματα ἕτερα παρὰ τὰ Αἰγυπτίων ἦν, οἷς Μωϋσῆς χρησάμενος ἔγραψε τὰς παρὰ Ἰουδαίοις πεπιστευμένας εἶναι ἱερὰς πέντε βίβλους.

61^v

Καίτοι γε βαθύτερον ἐξετάζοντα τὰ πράγματα ἔστιν εἰπεῖν περὶ μὲν τῶν ἐξεληλυθότων ἐκ γῆς Αἰγύπτου ὅτι παραδόξως ὁ πᾶς λεὼς οἰοεὶ
 15 θεοδώρητον διάλεκτον ἀθρόως ἀνείλφε τὴν καλουμένην Ἑβραϊάν· ὥς καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς τις εἶπε προφητῶν ὅτι "ἐν τῷ ἐξελθεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου γλῶσσαν, ἣν οὐκ ἔγνω, ἤκουσεν". Καὶ οὕτω δὲ κατασκευαστέον ὅτι οὐκ Αἰγύπτιοι ἦσαν οἱ ἐξεληλυθότες μετὰ Μωϋσέως τὴν Αἴγυπτον· εἰ μὲν Αἰγύπτιοι ἦσαν, ἐχρῆν αὐτῶν τὰ ὀνόματα εἶναι Αἰγύπτια, ὥς ἐκάστη
 20 διαλέκτῳ συγγενεῖς εἰσιν αἱ προσηγορίαι· εἰ δ' ἐκ τῶν ὀνομάτων Ἑβραϊκῶν ὄντων σαφές ὅτι οὐκ Αἰγύπτιοι ἦσαν (πλήρης γὰρ ἡ γραφή τῶν Ἑβραϊκῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ τοιαῦτα θεμένων τοῖς υἱοῖς), δηλὸν ὅτι ψεῦδος τὸ λεγόμενον ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων, ὅτι Αἰγύπτιοι ὄντες ἀπηλάθησαν μετὰ Μωϋσέως ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου· καὶ σαφῶς ἐναργές ἐστιν
 25 ὅτι ἐκ προγόνων Ἑβραίων κατὰ τὴν παρὰ Μωϋσεὶ ἀναγραφείσαν ἱστορίαν τὸ γένος ἔχοντες (οἰκεία) διαλέκτῳ ἐχρῶντο, ἅψ' ἥς καὶ τὰ ὀνόματα τοῖς υἱοῖς ἐτίθεντο.

7

16-17 Ps 80:6

10 τῶν αἰγυπτίων M 13-17 post p. 158.15 τοὺς διώκοντας in A, huc transtulit Chadwick (p. 512), agn. Borret 15 ἀνείλφε A¹ : εἴλφε A 16 αὐτοὺς A : αὐτὸν LXX 17 ἔγνω A et LXX : ἔγνωσαν Delarue I ἤκουσεν A et A^{1pc} LXX : ἤκουσαν A^{1ac} PMV 26 οἰκεία addidi : ἰδίᾳ add. E. Preuschen, agn. Koetschau

8 Ὅμοίως δὲ ψεῦδος τὸ Αἰγυπτίους ὄντας ἀπὸ στάσεως τὴν ἀρχὴν εἰληφέναι τοὺς Ἑβραίους, καὶ τὸ Ἰουδαίους ὄντας ἄλλους κατὰ τοὺς Ἰησοῦ χρόνους ἐστασιακέναι πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Ἰουδαίων καὶ τῷ Ἰησοῦ κατηκολουθηκέναι. Οὐδὲν γὰρ 5 στάσεως ἔργον ἐπιδείξει Χριστιανῶν ὁ Κέλσος ἢ οἱ ὁμονοοῦντες αὐτῷ δυνήσονται. Καίτοι γε εἰ στάσις ἦν τῆς συστάσεως Χριστιανοῖς ἡ αἰτία, τὴν ἀρχὴν ἀπὸ Ἰουδαίων εἰληφόσιν, οἷς ἐξῆν καὶ ὅπλα ὑπὲρ τῶν οἰκείων ἀναλαβεῖν καὶ πολεμίους ἀναιρεῖν, οὗτ' ἂν ὁ νομοθέτης Χριστιανῶν πάντῃ ἀναιρέσιν ἀνθρώπου ἀπηγόρευε, μὴ ποτε δίκαιον εἶναι διδάσκων τὸ κατ' ἀνθρώπου τόλμημα τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, κἄν ἀδικώτατος ἐκεῖνος 10 ἦ (οὐ γὰρ πρέπειν ἡγεῖτο τῇ ἐνθέῳ ἑαυτοῦ νομοθεσίᾳ τὸ συγχωρεῖν ὅποιανδὴποτε ἀνθρώπου ἀναιρέσιν)· οὗτ' ἂν Χριστιανοὶ οἱ ἀπὸ στάσεως ἀρξάμενοι τοὺς ἐπὶ τοσοῦτον ἡμέρους προσήκαντο νόμους, δι' ὧν "ὡς πρόβατα" μὲν ἀναιρεῖσθαι αὐτοῖς ἐγένετο, μηδὲ ποτε δὲ ἀμύνασθαι οἰοί τ' ἦσαν τοὺς διώκοντας, [περὶ δὲ Χριστιανῶν] ἐπεὶ διδαχθέντες μὴ 15 ἀμύνασθαι τοὺς πολεμίους ἐτήρησαν τὴν ἡμερον καὶ φιλάνθρωπον νομοθεσίαν.

Διὰ τοῦθ' ὅπερ οὐκ ἂν ἐξουσίαν λαβόντες τοῦ πολεμεῖν, εἰ καὶ πάνυ ἦσαν δυνατοί, ἦνυσαν, τοῦτ' ἀπὸ θεοῦ εἰλήφασιν, τοῦ ὑπὲρ αὐτῶν πολεμήσαντος αἰεὶ καὶ κατὰ καιροὺς παύσαντος τοὺς κατὰ Χριστιανῶν ἱσταμένους καὶ ἀναιρεῖν αὐτοὺς θέλοντας. Ὑπομνήσεως μὲν γὰρ χάριν, ἵνα 20 ἐνορῶντες ὀλίγοις ἀγωνιζομένοις ὑπὲρ εὐσεβείας δοκιμώτεροι γίνωνται καὶ θανάτου καταφρονῶσιν, ὀλίγοι κατὰ καιροὺς καὶ σφόδρα εὐαρίθμητοι ὑπὲρ τῆς Χριστιανῶν θεοσεβείας τεθνήκασιν, κωλύοντος θεοῦ τὸ πᾶν ἐκπολεμηθῆναι αὐτῶν ἔθνος· συστήναι γὰρ αὐτὸ ἐβούλετο καὶ πληρωθῆναι 25 πᾶσαν τὴν γῆν τῆς σωτηρίου ταύτης καὶ εὐσεβεστάτης διδασκαλίας· πάλιν τε αὖ ἵν' οἱ ἀσθενέστεροι ἀναπνέωσιν ἀπὸ τῆς περὶ τοῦ θανάτου φροντίδος, ὁ θεὸς προῦνοεῖτο τῶν πιστευόντων, μόνῳ τῷ βουλήματι διασκεδαννὺς πᾶσαν τὴν κατ' αὐτῶν ἐπιβουλήν, ἵνα μήτε βασιλεῖς μήτε οἱ κατὰ τόπους ἡγούμενοι μήτε οἱ δῆμοι ἐξαφθῇναι κατ' αὐτῶν ἐπὶ πλείον 30 δυνηθῶσι. Ταῦτα μὲν πρὸς τὰ ὑπὸ Κέλσου εἰρημένα περὶ τοῦ **στάσιν γεγενέναι τὴν ἀρχὴν πάλαι μὲν τοῦ συστήναι Ἰουδαίους**, ὕστερον δὲ τοῦ τοὺς Χριστιανοὺς γενέσθαι.

13–14 cf. *Ps* 43:23 (*Rom* 8:36)

1–15 τοὺς διώκοντας ante p. 157.13 Καίτοι γε in A, huc transtulit Chadwick, agn. Borret 7 εἰληφόσιν A¹ : εἰλήφασιν A 8 οὗτ' Koetschau : οὐκ A 10 ἑαυτοῦ A¹ : αὐτοῦ A 15 περὶ δὲ χριστιανῶν ut glossema secl. Chadwick 20 κατὰ¹ A² : τὰ A 33 τοῦ τοὺς A^{2 s.3} : τούτους A

Ἐπεὶ δ' ἐν τοῖς ἐξῆς προφανῶς ψεύδεται, φέρε καὶ τὴν λέξιν αὐτοῦ ἐκθώμεθα λέγοντος· **Εἰ ἐθελήσουσι πάντες ἄνθρωποι εἶναι Χριστιανοί, οὐκ ἂν ἔτι οἶδε ἐθέλοιεν.** Ὅτι δὲ ψεῦδος τὸ τοιόνδε, δηλὸν ἐκ τοῦ τὸ ὅσον ἐφ' αὐτοῖς Χριστιανούς μὴ ἀμελεῖν τοῦ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐπισπεῖρειν τὸν λόγον. Τινὲς γοῦν ἔργον πεποιήνται ἐκπεριέρχεσθαι οὐ μόνον πόλεις, ἀλλὰ καὶ κώμας καὶ ἐπαύλεις, ἵνα καὶ ἄλλους εὐσεβεῖς τῷ θεῷ κατασκευάσωσι. Καὶ οὐκ ἂν πλούτου τις ἔνεκα φῆσαι αὐτοὺς τοῦτο πράττειν, ἔσθ' ὅτε μὲν οὐδὲ τὰ πρὸς τροφὴν λαμβάνοντας, εἴ ποτε δὲ ἀναγκάζοντο ὑπὸ τῆς ἀπορίας ταύτης, τῇ χρειᾷ μόνῃ ἀρκουμένους, κἂν πλείους αὐτοῖς κοινωνεῖν ἐθέλωσι καὶ μεταδιδόναι τὰ ὑπὲρ τὰς 10 χρειᾶς. Νῦν μὲν οὖν τάχα, ὅτε διὰ τὸ πλῆθος τῶν προσερχομένων τῷ λόγῳ καὶ πλούσιοι καὶ τινες τῶν ἐν ἀξιώμασι καὶ γυναῖα τὰ ἀβρὰ καὶ εὐγενῇ ἀποδέχονται τοὺς ἀπὸ τοῦ λόγου, τολμήσει τις λέγειν διὰ τὸ δοξάριον προϊστασθαι τινὰς τῆς κατὰ Χριστιανούς διδασκαλίας· οὐ μὴν κατὰ τὴν 15 ἀρχὴν, ὅτε πολὺς ὁ κίνδυνος μάλιστα τοῖς διδάσκουσιν ἦν, οἷόν τε τὸ τοιοῦτον εὐλόγως ὑπονοεῖν. Καὶ νῦν δὲ πλείων ἐστὶν ἢ παρὰ τοῖς λοιποῖς ἀδοξία τῆς παρὰ τοῖς ὁμοδόξοις νομιζομένης δόξης, καὶ ταύτης οὐ πᾶσι. Ψεῦδος οὖν αὐτόθεν ὅτι, εἰ ἐθελήσουσι πάντες ἄνθρωποι εἶναι Χριστιανοί, οὐκ ἂν ἔτι οἶδε ἐθέλοιεν.

Ὅρα δὲ καὶ τί φησιν εἶναι τούτου τεκμήριον· ὅτι ἀρχόμενοι μὲν, 20 φησίν, **ὀλίγοι τε ἦσαν καὶ ἐν ἐφρόνουν· εἰς πλῆθος δὲ σπαρέντες αὐθις αὖ τέμνονται καὶ σχίζονται καὶ σιάσεις ἰδίας ἔχουν ἕκαστοι θέλουσι· τούτου γὰρ ἀρχήθεν ἔχρηζον.** Ὅτι μὲν οὖν συγκρίσει τοῦ ἐξῆς πλῆθους ὀλίγοι ἦσαν ἀρχόμενοι Χριστιανοὶ δηλόν, 25 καίτοι οὐ πάντῃ ἦσαν ὀλίγοι. Τὸ γὰρ κινήσαν φθόνον τῷ Ἰησοῦ καὶ διερεθίσαν Ἰουδαίους πρὸς τὴν κατὰ τούτου ἐπιβουλὴν τὸ πλῆθος τῶν ἐπομένων αὐτῷ εἰς τὰς ἐρήμους ἦν, πεντακισχιλίων καὶ τετρακισχιλίων ἀνδρῶν αὐτῷ ἀκολουθούντων χωρὶς τοῦ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδίων ἀριθμοῦ. Τοσαύτῃ γάρ τις ἰϋγξ ἦν ἐν τοῖς Ἰησοῦ λόγοις, ὥς οὐ μόνον ἄνδρας 30 ἐπεσθαι θέλειν αὐτῷ εἰς τὰς ἐρημίαις, ἀλλὰ καὶ γυναῖκας, οὐχ ὑπομεμνημένας τὴν γυναικείαν ἀσθένειαν καὶ τὸ δοκοῦν ἐν τῷ ἀκολουθεῖν

13–14 cf. 3.30 26–29 cf. Mt 15:38; 14:21

1 φέρε καὶ Guiet : φέρετε A M : φέρε P : φέρε τὸ V 3 ἂν add. A¹
4 ἐαυτοῖς A¹ : ἐαυτοῦς A 5 οὖν M 7 οὐκ M : οὐτ' A P (V) 10–11
τὰς χρειᾶς A¹ : τῆς χρειᾶς A M : τὴν χρειᾶν P 16 τοιοῦτον M : τοιοῦτο
A 21 εἰς Lommatzsch (cf. 3.12) : ἐς A 30 ὑπομεμνημένας Bouhéreau :
ὑποτεμνομένας A : ὑποτιμωμένας Hort (*Journal of Philol.* 5 [1874] p. 250)

εἰς τὰς ἐρημίας τῷ διδασκάλῳ· ἀπαθέστατα δὲ παιδία, ἥτοι τοῖς γεννήσασιν ἐπόμενα ἢ τάχα καὶ ὑπὸ τῆς θειότητος αὐτοῦ ἀγόμενα, ἵνα αὐτοῖς ἐνσπαρῇ θειότης, ἡκολούθει μετὰ τῶν γεγεννηκότων. Ἄλλ' ἔστω ὀλίγους γεγονέναι κατὰ τὴν ἀρχὴν· τί τοῦτο συμβάλλεται πρὸς τὸ μὴ ἂν ἐθελῆσαι Χριστιανούς ἐμποιῆσαι πᾶσιν ἀνθρώποις περὶ τοῦ λόγου πειθῶ; 5

- 11 Φησὶ δὲ καὶ ὅτι ἐν ἐφρόνουν πάντες, οὐδ' ἐν τούτῳ ὁρῶν ὅτι ἀρχῆθεν περὶ τὴν ἐν τοῖς πεπιστευμένοις θείοις εἶναι βιβλίοις ἐκδοχὴν γεγόνασιν διαφωνία τῶν πιστευόντων. Ἔτι γοῦν τῶν ἀποστόλων κηρυσσόντων καὶ τῶν αὐτοπτῶν τοῦ Ἰησοῦ διδασκόντων τὰ ἐκείνου μαθήματα, ζητήσις οὐκ ὀλίγη πρὸς ἀλλήλους γεγένηται παρὰ τοῖς ἀπὸ Ἰουδαίων πιστεύουσι 10 περὶ τῶν ἐξ ἐθνῶν ἐπερχομένων τῷ λόγῳ, πότερον δεῖ τὰ Ἰουδαϊκὰ αὐτοὺς τηρεῖν ἔθνη ἢ τὸ περὶ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων βρωμάτων "βάρος" ἀφαιρεῖν ὥς οὐκ ἐπέιγον ἐπὶ τῶν τὰ πάτρια καταλιπόντων ἐν τοῖς ἔθνεσι καὶ πιστευόντων τῷ Ἰησοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς Παύλου ἐπιστολαῖς, γενομένου ἐν τῷ χρόνῳ τῶν Ἰησοῦν ἐωρακότων, εὐρίσκεται λεγόμενά τινα ὡς 15 ζητησάντων τινῶν περὶ ἀναστάσεως καὶ περὶ τοῦ "ἥδη" αὐτὴν "γεγονέναι" καὶ περὶ ἡμέρας κυρίου, πότερον "ἐνέστηκεν" ἢ μή. Ἀλλὰ καὶ τὸ "ἐκτρεπόμενος τὰς βεβήλους κενοφωνίας καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, ἣν τινες ἐπαγγελλόμενοι" "περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν", δηλω- 20 τικόν ἐστίν ὅτι ἀπ' ἀρχῆς γεγόνασί τινες παρεκδοχαί, οὐδέπω, ὡς οἶεται Κέλσος, πολλῶν τῶν πιστευόντων γεγεννημένων.

- 12 Ἠεῖτ' ἐπεὶ ὡς κατηγορῶν τοῦ λόγου τὰ περὶ τῶν ἐν χριστιανισμῷ αἵρέσεων ὀνειδίζει ἡμῖν λέγων· εἰς πλῆθος δὲ σπαρέντες αὐθις αὐ σχίζονται καὶ τέμνονται καὶ στάσεις ἰδίας ἔχειν ἕκαστοι θέλουσι· φησὶ δ' ὅτι καὶ ὑπὸ πλήθους πάλιν διῃστάμενοι σφᾶς 25 αὐτοὺς ἐλέγχουσιν· ἐνὸς ὡς εἰπεῖν ἔτι κοινωνοῦντες, εἴ γε κοινωνοῦσι, τοῦ ὀνόματος. Καὶ τοῦτο μόνον ἐγκαταλιπεῖν ὅμως αἰσχύνονται· τὰ λοιπὰ δ' ἄλλοι ἀλλάχῃ τετάχεται· καὶ πρὸς τοῦτο φήσομεν ὅτι οὐδενὸς πράγματος, οὐ μὴ σπουδαία ἐστὶν ἡ ἀρχὴ καὶ τῷ βίῳ χρήσιμος, γεγόνασιν αἵρέσεις διάφοροι. Ἐπεὶ γὰρ ἱατρικὴ 30 χρήσιμος καὶ ἀναγκαία τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, πολλά τε τὰ ἐν αὐτῇ ζητούμενα περὶ τοῦ τρόπου τῆς τῶν σωμάτων θεραπείας, διὰ τοῦτο αἰρέ-

11–14 Act 10:14; 11:8; 15:28 15–17 1 Cor 15:12 s.; 2 Tim 2:18; 1 Thess 5:2 18–19 1 Tim 6:20–21 et 1:19 22–p. 162.8 Φ 16.1–2, pp. 86–88 29–30 cf. 2.27; 5.61

13 ἐπὶ scripsi : ἀπὸ A 16 ζητησάντων Koetschau² : ζητηθέντων A 23 αὐ om. P M Φ 24 : τέμνονται καὶ σχίζονται 3.10 28 αἰσχυρόμενοι Φ

σεις ἐν ἱατρικῇ παρὰ μὲν Ἑλλησιν εὐρίσκονται ὁμολογουμένως πλείονες, ἐγὼ δ' οἶμαι ὅτι καὶ παρὰ βαρβάροις, ὅσοι γε ἐπαγγέλλονται χρῆσθαι ἱατρικῇ. Πάλιν τε αὖ ἐπεὶ φιλοσοφία ἀλήθειαν ἐπαγγελλομένη καὶ γνῶσιν τῶν ὄντων πῶς δεῖ βιοῦν ὑποτίθεται καὶ πειράται διδάσκειν τὰ ὠφέλιμα
 5 ἡμῶν τῷ γένει, πολλὴν δ' ἔχει τὰ ζητούμενα πράγματα διορκήν, διὰ τοῦτο αἱρέσεις ἐν φιλοσοφίᾳ συνέστησαν πλείσται ὅσαι, ὧν αἱ μὲν εἰσι διασημότεραι, αἱ δὲ οὐ τοιαῦται.

Ἄλλὰ καὶ ἰουδαϊσμός πρόφασιν ἔσχε γενέσεως αἱρέσεων τὴν διάφορον ἐκδοχὴν τῶν Μωϋσέως γραμμάτων καὶ τῶν προφητικῶν λόγων. Ἰούτω
 10 τοίνυν, ἐπεὶ σεμνόν τι ἐφάνη τοῖς ἀνθρώποις χριστιανισμός, οὐ μόνοις, ὡς ὁ Κέλσος οἶεται, τοῖς ἀνδραποδωδεστέροις, ἀλλὰ καὶ πολλοῖς τῶν παρ' Ἑλλησι φιλολόγων, ἀναγκαιῶς ὑπέστησαν οὐ πάντως διὰ τὰς στάσεις καὶ τὸ φιλόνεικον αἱρέσεις, ἀλλὰ διὰ τὸ σπουδάζειν συνιέναι τὰ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν φιλολόγων πλείονας. Τούτῳ δ' ἠκολούθησε, διαφόρως
 15 ἐκδεξαμένων (αὐτῶν) τοὺς ἅμα πᾶσι πιστευθέντας εἶναι θείους λόγους, τὸ γενέσθαι αἱρέσεις ἐπ' αὐτοῖς τῶν θαυμασάντων μὲν τὴν τοῦ λόγου ἀρχήν, κινηθέντων δ' ὅπως ποτ' οὖν ὑπὸ τινων πιθανοτήτων πρὸς τὰς εἰς ἀλλήλους διαφωνίας. Ἄλλ' οὐτ' ἱατρικὴν εὐλόγως ἂν τις φεύγοι διὰ τὰς ἐν αὐτῇ αἱρέσεις, οὔτε φιλοσοφίαν τοῦ πρέποντος στοχαζόμενός τις ἂν
 20 μισοῖ, πρόφασιν τοῦ μισεῖν αὐτὴν ποριζόμενος τὰς πολλὰς αἱρέσεις. Οὕτως οὐδὲ διὰ τὰς ἐν Ἰουδαίοις αἱρέσεις καταγνωστέον τῶν Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν ἱερῶν βιβλίων.

Εἰ δὲ ταῦτ' ἔχει ἀκολουθίαν, πῶς οὐχὶ ὁμοίως ἀπολογησόμεθα καὶ περὶ τῶν ἐν Χριστιανοῖς αἱρέσεων; Περὶ ὧν πάννυ θαυμασίως ὁ Παῦλος
 25 εἰρηκέναι μοι δοκεῖ τό· "Δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν." Ὡς γὰρ δόκιμος ἐν ἱατρικῇ ὁ διὰ τὸ γυμνάσασθαι ἐν ποικίλαις αἱρέσεσι καὶ εὐγνωμόνως ἐξητακέναι τὰς πλείονας ἐλόμενος τὴν διαφέρουσαν, καὶ ὡς ὁ πάννυ προκόπτων ἐν φιλοσοφίᾳ (ὁ) ἀπὸ τοῦ τὰ πλείονα ἐγνωκέναι ἐγγυμνασάμενος αὐτοῖς καὶ τῷ κρατήσαντι
 30 προσθέμενος λόγῳ· οὕτως εἵπομ' ἂν καὶ τὸν ἐπιμελῶς ἐνιδόντα ταῖς ἰουδαϊσμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ αἱρέσεσι σοφώτατον Χριστιανὸν γενέσθαι. Ὁ δ' ἐγκαλῶν τῷ λόγῳ διὰ τὰς αἱρέσεις ἐγκαλέσαι ἂν καὶ τῇ Σωκράτους δι-

25-26 1 Cor 11:19

2 γε Φ : om. A 7 οὐ add. A¹ 11 πολλοῖς A¹ : πολλοὶ A 12 τὰς Φ : om. A 14 τούτῳ A¹ B² D : τοῦτο A B¹ P 15 αὐτῶν addidi 17 πρὸς τὰς εἰς A : εἰς τὰς πρὸς Φ 19 στοχαζόμενός τις ἂν A : ἂν τις στοχαζόμενος Φ 22 βίβλων Pat B 24 πάννυ add. A¹ 26 ἐν ὑμῖν² Φ : om. A 28 ὁ² add. Bouhéreau 29 τὰ Φ : om. A

δασκαλία, ἀφ' οὗ τῆς διατριβῆς πολλὰ γεγονάσιν οὐ τὰ αὐτὰ φρονούν-
των σχολαί· ἀλλὰ καὶ Πλάτωνος ἐγκαλέσαι ἅν τις τοῖς δόγμασι δι'
'Αριστοτέλην, ἀποφοιτήσαντα τῆς διατριβῆς αὐτοῦ ἐν καινοτομίαις· περὶ
οὗ καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰρήκαμεν. Δοκεῖ δέ μοι ὁ Κέλσος ἐγνωκέναι
τινὰς αἱρέσεις μηδὲ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ κοινωνούσας ἡμῖν. Τάχα
γὰρ περιήχτο περὶ τῶν καλουμένων Ὀφειανῶν καὶ τῶν Καϊανῶν, καὶ εἴ
τις ἄλλη τοιαύτη ἐξ ὅλων ἀποφοιτήσασα τοῦ Ἰησοῦ συνέστη γνώμη·
πλὴν οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὸ ἐγκλητέον εἶναι τὸν Χριστιανῶν λόγον. ||

14

Μετὰ ταῦτά φησι· Θαυμασιώτερον μὲν τὸ σύνθημα αὐτῶν
τοσῶδε, ὅσφ γε μᾶλλον ἐξ οὐδεμιᾶς ὑποθέσεως ἀξιόχρεω συν-
εστὸς ἐλέγχοιτο. Ἄλλ' ἔστιν ἀξιόχρεως ὑπόθεσις ἡ στάσις
καὶ ἡ δι' αὐτὴν ὠφέλεια καὶ τὸ τῶν ἔξωθεν δέος· ταῦτα βε-
βαιοῖ τὴν πίστιν αὐτοῖς. Καὶ πρὸς τοῦτο δὲ φήσομεν ὅτι οὕτως ἐξ
ὑποθέσεως, μᾶλλον δὲ οὐδ' ὑποθέσεως, ἀλλὰ θείας ἐνεργείας, τὸ σύνθη-
μα ἡμῶν ἐστίν, ὥστε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἶναι θεόν, ἐν προφήταις
διδάσκοντα τοὺς ἀνθρώπους ἐλπίζειν ἐπιδημίαν Χριστοῦ, σώσοντος τοὺς
ἀνθρώπους. Ὅσον γὰρ τοῦτο οὐκ ἀληθῶς ἐλέγχεται, κἂν δοκῇ ὑπὸ τῶν
ἀπίστων ἐλέγχεσθαι, ἐπὶ τοσοῦτον ὁ λόγος ὡς θεοῦ λόγος συνίσταται, καὶ
ὁ Ἰησοῦς υἱὸς ὧν θεοῦ | καὶ πρὶν ἐνανθρωπήσαι καὶ ἐνανθρωπήσας ἀπο-
δείκνυνται. Ἐγὼ δέ φημι ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν αἰεὶ εὐρίσκεται
τοῖς ἔχουσιν ὀφθαλμοὺς ψυχῆς ὀξυδερκεστάτους θεοπρεπέστατος καὶ
ἀληθῶς θεόθεν πρὸς ἡμᾶς κατελθόν, καὶ οὐκ ἀπὸ συνέσεως ἀνθρωπίνης
τὴν ἀρχὴν ἢ τὰ ἐξῆς τῇ ἀρχῇ ἔχων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῦ ἐπιφανείας,
ποικίλῃ σοφίᾳ καὶ ποικίλαις δυνάμεσι συστήσαντος πρότερον μὲν τὸν
ἰουδαϊσμόν, μετὰ δ' αὐτὸν τὸν χριστιανισμόν· ἠλέγχθη δὲ καὶ τὸ στάσιν
νομίζεσθαι καὶ τὴν διὰ τὴν στάσιν ὠφέλειαν ἀρχὴν εἶναι τῷ τοσοῦτους
ἐπιστρέψαντι καὶ βελτιώσαντι λόγῳ.

4 cf. 2.12

2 τοῖς ante Πλάτωνος Φ 8 ἐγκλητέον Φ : ἔγκλητον Α 9 μὲν Μ
10 γε Μ : δὲ Α | συνεστὸς Α¹ : συνεστὼς Α Μ 15 ἡμῶν Α : ἡμῖν Μ
19 ἀποδείκνυται – 20 τὴν ἐνανθρώπησιν in mg add. Α¹ 26 καὶ add. Α¹ 26
τῷ Α¹ : τὸ Α

“Οτι δὲ οὐδὲ τὸ (τῶν) ἔξωθεν δέος τὸ σύνθημα ἡμῶν διακρατεῖ δῆλον ἐκ τοῦ καὶ τοῦτο βουλευθέντος θεοῦ πεπαῦσθαι ἤδη χρόνῳ πλείονι. Καί-
(τοι γ') εἰκὸς παύσεσθαι τὸ ὡς πρὸς τὸν βίον τοῦτον τοῖς πιστεύουσιν ἐγγενόμενον ἄδεές, ἐπὶ πάλιν οἱ παντὶ τρόπῳ διαβάλλοντες τὸν λόγον
5 τὴν αἰτίαν τῆς ἐπὶ τοσοῦτο νῦν στάσεως ἐν πλήθει τῶν πιστευόντων νομί-
σωσιν εἶναι, ἐν τῷ μὴ προσπολεμείσθαι αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ἡγουμένων ὁμοίως τοῖς πάλαι χρόνοις. Μεμαθήκαμεν γὰρ ἀπὸ τοῦ λόγου μήτ' ἐν εἰρήνῃ ἐκλύεσθαι καὶ τῇ ἀνέσει ἑαυτοὺς ἐπιδιδόναι, μήτ' ἐν τῷ πολε-
μείσθαι ὑπὸ τοῦ κόσμου ἐκκακεῖν καὶ ἀφίστασθαι τῆς πρὸς τὸν θεὸν τῶν
10 ὅλων ἐν Ἰησοῦ τῷ Χριστῷ ἀγάπης. Σαφῶς δὴ τὸ σεμνὸν τῆς ἡμετέρας ἀρχῆς παριστῶμεν καὶ οὐχ, ὡς οἴεται Κέλσος, ἀποκρύπτομεν, ἐπὶ καὶ τοῖς πρώτως εἰσαγομένοις καταφρόνησιν μὲν τῶν εἰδώλων καὶ πάντων τῶν ἀγαλμάτων ἐμποιήσωμεν, καὶ πρὸς τούτοις ἐπαίροντες τὰ φρονήματα αὐτῶν ἀπὸ τοῦ δουλεύειν τοῖς κτισθεῖσιν ἀντὶ θεοῦ ἐπὶ τὸν κτίσαντα τὰ
15 ὅλα αὐτοὺς ἀναβιβάζωμεν· ἐμφανῶς παριστάντες τὸν προφητευθέντα ἔκ τε τῶν περὶ αὐτοῦ προφητειῶν (πολλὰ δὲ εἰσιν αὗται) καὶ ἐκ τῶν ἐξητασμένως παραδιδομένων τοῖς δυναμένοις ἀκούειν συνετώτερον τῶν εὐαγγελίων καὶ τῶν ἀποστολικῶν φωνῶν.

Ποῖα δὲ παντοδαπὰ <*> ἐπισπώμεθα ἢ τίνα συμπλάσσομεν
20 **δεῖματα**, ὡς ἀναποδείκτως γράφει ὁ Κέλσος, παραστησάτω ὁ βουλό-
μενος. Εἰ μὴ ἄρα τὴν περὶ δικαστοῦ θεοῦ καὶ δικαζομένων ἀνθρώπων ἐφ' οἷς ἔπραξαν πᾶσι διδασκαλίαν μετὰ κατασκευῆς ποικίλης, πῇ μὲν τῆς ἀπὸ τῶν γραφῶν, πῇ δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ εἰκότος λόγου, δεῖματα βούλεται λέ-
γειν ὁ Κέλσος συμπεπλασμένα. Καίτοι γε (φίλη γὰρ ἡ ἀλήθεια) φησὶ πρὸς
25 τοῖς τελευταίοις ὁ Κέλσος ὅτι **μήτε τούτοις εἴη μήτ' ἐμοὶ μήτε ἄλλῳ τινὶ ἀνθρώπων ἀποθέσθαι τὸ περὶ τοῦ κολασθῆσεσθαι τοὺς ἀδίκους καὶ γερῶν ἀξιωθήσεσθαι τοὺς δικαίους δόγμα**. Ποῖα οὖν δεῖματα, ἐὰν ἀφέλης τὸν περὶ κολάσεως λόγον, συμπλάττοντες ἐπι-

14 cf. *Rom* 1:25 20 **δεῖματα** : cf. *Iustini 2 Apol.* 9.1 κόμποι καὶ φόβητρα
24 cf. 1.12 25–27 cf. 8.49

1 τῶν add. Delarue 2–3 καί(τοι γ') scripsi : καὶ A 3 εἰκὸς (δὲ) Koetschau² | παύσεσθαι A¹ : παύσασθαι A 8 ἑαυτοὺς A¹ : ἑαυτοῦ A
12 πρώτως Koetschau : πρῶτον iam Bouhéreau : πρώτοις A 15 ἀναβιβά-
ζωμεν M : ἀναβιβάζωμεν A 16 προφητειῶν A¹ : προφητῶν A 19 post
παντοδαπὰ lacunam indicavi : προσάγοντες add. Koetschau² et τοὺς ἀνθρώπους
add. Bader (cf. p. 162.1) 22 ποῖ A 28 ἀφέλης Herter (*Theol. Literaturzeitung*
69 [März, 1944], col. 73) : ἀνέλης A : <μὴ> ἀνέλης Wifstrand

σπώμεθα τοὺς ἀνθρώπους; Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ λέγει ὅτι τὰ τοῦ παλαιοῦ λόγου παρακούσματα συμπλάττοντες τούτοις προκαταυλοῦμεν καὶ προκατηχοῦμεν τοὺς ἀνθρώπους ὡς οἱ τοὺς κορυβαντιζομένους περιβομβοῦντες, φήσομεν πρὸς αὐτόν· Ποίου παλαιοῦ λόγου παρακούσματα; Εἴτε γὰρ τοῦ Ἑλληνικοῦ, [καὶ] διδάξαντος περὶ τῶν ὑπὸ γῆν δικαστηρίων, εἴτε τοῦ Ἰουδαϊκοῦ, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ περὶ τῆς ἐξῆς τῷ βίῳ τούτῳ ζωῆς ἢ προφητεύσαντος, οὐκ ἂν ἔχοι παραστήσαι ὅτι ἡμεῖς ἐν παρακούσμασι γενόμενοι τῆς ἀληθείας, ὅσοι γε πειρώμεθα μετὰ λόγου πιστεύειν, πρὸς τὰ τοιαῦτα ζῶμεν δόγματα.

17 Παραβάλλειν δὲ τὰ τῆς πίστεως ἡμῶν τοῖς Αἰγυπτίων θέλει πράγμασι· Παρ' οἷς προσιόντι μὲν ἐστὶ λαμπρὰ τεμένη καὶ ἄλση καὶ προφυλαίων μεγέθη τε καὶ κάλλη καὶ νεφ̄ θαυμάσιοι καὶ σκηναὶ πέριξ ὑπερήφανοι καὶ θρησκεῖαι μάλα δεισιδαίμονες καὶ μυστηριώτιδες, ἥδη δὲ εἰσιόντι καὶ ἐνδοτέρω γινομένῳ θεωρεῖται προσκυνούμενος αἴλουρος ἢ πίθηκος ἢ κροκόδειλος ἢ τράγος ἢ κύων. Τί γὰρ τὸ ἀνάλογον τοῖς πρὸς τοὺς προσιόντας σεμνοφανέσιν Αἰγυπτίων ἐστὶ παρ' ἡμῖν, τί δὲ τὸ ἀνάλογον τοῖς ἔνδον μετὰ τὰ σεμνὰ προφύλαια ἀλόγοις ζώοις προσκυνουμένοις; Ἡ τὰς μὲν προφητείας καὶ τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν καὶ τὰ κατὰ τῶν ἀγαλμάτων <*> [ἐστὶ] τὰ καὶ κατ' αὐτὸν σεμνὰ, Ἰησοῦς δὲ Χριστὸς ἐσταυρωμένος τὸ ἀνάλογόν (ἐστὶ) τῷ προσκυνουμένῳ ἀλόγῳ ζῳῳ; Ἀλλ' ἐὰν τοῦτο λέγῃ (οὐ γὰρ ἄλλο τι οἶμαι φήσιν αὐτόν), ἀπαντήσομεν ὅτι πλείονα ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἡμῖν εἰς κατασκευὴν τῶν κατὰ τὸν Ἰησοῦν εἴρηται ὅτι καὶ τὰ δοκοῦντα κατ' ἄνθρωπον αὐτῷ συμβεβηκέναι χρησίμως γέγονεν [ἐν] τῷ παντὶ καὶ σωτηρίῳ τῷ ὅλῳ κόσμῳ.

1–2 τοῦ παλαιοῦ λόγου : cf. Plat. *Legg.* 4, 716 cd; *Ep.* 7, 335 a 10–16 cf. Strab. 17.1.28 (805 C.); Luc. *Imag.* 11 et al. 22–23 ἐν τοῖς ἀνωτέρω : cf. 1.54 et 61; 2.16 et 23

3 προκατέχομεν conl. Chadwick 5 καὶ delevi 8 ἡμεῖς μὲν ἐν M 12 νεφ̄ : νεῶν A 13 δεισιδαίμονες Hoeschel : δυσδαίμονες A 15 γενομένω P 19 post τῶν ἀγαλμάτων lacunam indicavi : ἐντεταλμένα νομιστέον suppleverim : νοεῖν (servato ἔστι) add. Wifstrand : εἶναι νομιστέον suppl. Koetschau 20 ἐστὶ post v. 21 ἀνάλογον traiecit Koetschau 22 ἀπαντήσομεν P Iol : ἀπαντησόμενον A 24 ἐν del. Bouhéreau

18

Εἶτα τὰ μὲν τῶν Αἰγυπτίων, σεμνολογούντων καὶ τὰ περὶ τῶν ἀλόγων
ζῶων καὶ φασκόντων εἶναι τινὰ θεοῦ σύμβολα ἢ ὅπως φίλον ὀνομά-
ζειν τοῖς χρηματίζουσιν αὐτῶν προφήταις, φησὶ **φαντασίαν ἐξαπο-**
στέλλειν τοῖς ταῦτα μεμαθηκόσιν ὅτι μὴ μάτην μεμύνηται· τὰ
5 δ' ἐν τοῖς ἡμετέροις λόγοις ἀπὸ τοῦ καλουμένου παρὰ τῷ Παύλῳ χαρίσ-
ματος ἐν τῷ "διὰ τοῦ πνεύματος λόγῳ σοφίας" καὶ ἐν τῷ "κατὰ τὸ πνεῦμα
λόγῳ γνώσεως" παριστάμενα τοῖς ἐν χριστιανισμῷ πολυμαθέσιν οὐδὲ
πεφαντάσθαι μοι ὁ Κέλσος δοκεῖ οὐ μόνον ἀπὸ τούτων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν ἐν
τοῖς ἐξῆς κατηγορῶν τοῦ συστήματος Χριστιανῶν λέγει ὡς **πάντα μὲν**
10 **σοφὸν ἀπελαυνόντων τοῦ λόγου τῆς πίστεως αὐτῶν, μόνους δὲ**
ἀνοήτους καὶ τοὺς ἀνδραποδώδεις καλούντων, περὶ ὧν κατὰ και-
ρὸν εἰσόμεθα, γενόμενοι κατὰ τὸν τόπον.

19

Καί φησὶ γε ἡμᾶς τῶν μὲν Αἰγυπτίων καταγελᾶν, καίτοι
πολλὰ καὶ οὐ φαῦλα παρεχόντων αἰνίγματα, ἐπὰν ἰδεῶν
15 αἰδίων καὶ οὐχ, ὡς δοκοῦσιν οἱ πολλοί, ζῶων ἐφημερίων τιμὰς
εἶναι τὰ τοιαῦτα διδάσκωσιν· εὐήθεις δ' εἶναι μηδὲν σεμνότε-
ρον τράγων καὶ κυνῶν τῶν παρ' Αἰγυπτίοις εἰσάγοντας ἐν ταῖς
περὶ τοῦ Ἰησοῦ διηγήσεσι. Καὶ πρὸς τοῦτο δὲ φήσομεν· ἄρ', ὃ γεν-
ναῖε, τὸ μὲν Αἰγυπτίους πολλὰ καὶ οὐ φαῦλα παρέχεσθαι αἰνίγματα καὶ
20 ἄσαφεις διηγήσεις περὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ζῶων εὐλόγως ἐπαίρεις τῷ λόγῳ,
οὐ δεόντως δὲ ποιεῖς ἡμῶν κατηγορῶν, ὡς πειθόμενος μηδὲν ἡμᾶς λέγειν
ἀλλὰ πάντα οὐδενὸς λόγου καὶ φαῦλα, ἐπὰν τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὴν
τοῦ λόγου σοφίαν διεξοδεύωμεν τοῖς [ὡς] ἐν χριστιανισμῷ τελείους· περὶ
ὧν ὡς ἱκανῶν ἀκοῦσαι τῆς ἐν χριστιανισμῷ σοφίας διδάσκων ὁ Παῦλος
25 φησι· "Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις, σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος |
τούτου οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων· ἀλλὰ
λαλοῦμεν θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ
θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν, ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος
τούτου ἔγνωκε."

64^v

6-7 1 Cor 12:8. Cf. 1.44; 3.46; 7.23 12 εἰσόμεθα : cf. 3.44, 50, 55 et 74
25-29 1 Cor 2:6-8

6 λόγῳ A² : ἀλόγῳ A 10 τοῦ λόγου A^{2 s. 3} : τοὺς λόγους A | δὲ add.
A^{2 s. 3} 14 ἰδεῶν A² : εἰδέων A 23 ὡς delevi (cf. v. 24)

20

Καί φαμεν τοῖς ὁμονοοῦσι τῷ Κέλσῳ ὅτι οὐδεμίαν ἄρα φαντα-
ζόμενος ὑπερέχουσιν σοφίαν ὁ Παῦλος ἐπηγγέλλετο "σοφίαν λαλεῖν ἐν
τοῖς τελείοις"; Ἐπειδὴν δὲ κατὰ τὸ ἑαυτοῦ θρασὺ φήσῃ ὅτι οὐδὲν ἔχων
σοφὸν ταῦτα ἐπηγγέλλετο, ἀνταποκρινόμεθα αὐτῷ λέγοντες· πρῶτον
σαφήνισον τοῦ ταῦτα λέγοντος τὰς ἐπιστολάς καὶ ἐνατενίσας τῷ βουλή- 5
ματι ἐκάστης ἐν αὐταῖς λέξεως, φέρ' εἰπεῖν τῇ πρὸς Ἐφεσίους καὶ πρὸς
Κολασσαεῖς καὶ τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς καὶ Φιλιππησίους καὶ πρὸς
Ῥωμαίους, ἀμφοτέρωθεν δείξον, καὶ ὅτι νενόηκας τοὺς Παύλου λόγους καὶ
ὅτι παραστήσαι ἔχεις εὐήθεις τινὰς ἢ ἡλιθίους. Ἐὰν γὰρ ἐπιδῷ ἑαυτὸν τῇ 10
μετὰ τοῦ προσέχειν ἀναγνώσει, εὖ οἶδ' ὅτι ἢ θαυμάσεται τὸν νοῦν τοῦ
ἀνδρός, ἐν ἰδιωτικῇ λέξει μεγάλα περινοοῦντος, ἢ μὴ θαυμάσας αὐτὸς
καταγέλαστος φανεῖται, εἴτε διηγούμενος ὡς νενοηκῶς τὸ βούλημα τοῦ
ἀνδρός ἢ καὶ ἀντιλέγειν καὶ ἀνατρέπειν πειρώμενος ἃ ἐφαντάσθη αὐτὸν
νενοηκέναι.

21

Καὶ οὕτω λέγω περὶ τῆς ἐν τοῖς εὐαγγελίοις τηρήσεως πάντων τῶν 15
γεγραμμένων· ὧν ἕκαστον πολὺν καὶ δυσθεώρητον οὐ μόνον τοῖς πολ-
λοῖς, ἀλλὰ καὶ τισι τῶν συνετῶν περιέχει λόγον, ἔχοντα διήγησιν βαθυ-
τάτην παραβολῶν, ὧν τοῖς "ἔξω" ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς, τηρῶν αὐτῶν τὴν
σαφήνειαν τοῖς ὑπερβεβηκόσι τὰς ἐξωτερικὰς ἀκοὰς καὶ κατ' ἰδίαν αὐτῷ
"ἐν τῇ οἰκίᾳ" προσερχομένοις. Θαυμάσεται δέ (τις) νοήσας τίνα λόγον 20
ἔχει τὸ "ἔξω" τινὰς ὀνομάζεσθαι καὶ ἄλλους "ἐν τῇ οἰκίᾳ". Καὶ πάλιν τίς
οὐκ ἂν καταπλαγείη τῶν δυναμένων βλέπειν τὰς Ἰησοῦ μεταβάσεις,
ἀναβαίνοντος μὲν εἰς ὄρος ἐπὶ τοιοῖσδε λόγοις ἢ πράξεσιν ἢ τῇ ἑαυτοῦ
μεταμορφώσει, κάτω δὲ θεραπεύοντος τοὺς ἀσθενοῦντας καὶ μὴ δυναμέ-
νους ἀναβαίνειν ὅπου ἔπονται αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ; Διηγείσθαι δὲ νῦν 25
τὰ ἀληθῶς σεμνὰ καὶ θεῖα τῶν εὐαγγελίων ἢ τὸν ἐν τῷ Παύλῳ Χριστῷ,
τουτέστι τῆς σοφίας καὶ τοῦ λόγου, νοῦν οὐκ εὐκαιρον. Ἄλλ' αὐτάρκη
καὶ ταῦτα πρὸς τὴν ἀφιλόσοφον χλεύην τοῦ Κέλσου, ὁμοιοῦντος τὰ ἔνδον
καὶ μυστικά τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ τοῖς Αἰγυπτίων αἰλούροις ἢ πιθήκοις
ἢ κροκοδείλοις ἢ τράγοις ἢ κυσίν. 30

16 cf. *Heb* 5:11 18–20 *Mc* 4:11 et *Mt* 13:36 22–25 cf. 2.64–65 25–
26 cf. 3.19 27 cf. 1 *Cor* 2:16; 5.1

9 ἔχεις add. A^{2 s. 3} : om. A 10 ἢ add. A¹ 16 πολὺν M^{pc} : πολὺ A
20 τις add. Koetschau²

Οὐδὲν δὲ εἶδος τοῦ περὶ ἡμῶν διασυρμοῦ καὶ καταγέλωτος κατα-
 λιπὼν ὁ βωμολόχος Κέλσος ἐν τῷ καθ' ἡμῶν λόγῳ **Διοσκούρους καὶ**
Ἑρακλέα καὶ Ἀσκληπιὸν καὶ Διόνυσον ὀνομάζει, τοὺς ἐξ ἀν-
 θρώπων πεπιστευμένους παρ' Ἑλλησι γεγονέναι θεοὺς, καὶ φησιν οὐκ
 5 **ἀνέχεσθαι μὲν ἡμᾶς τούτους νομίζειν θεοὺς, ὅτι ἄνθρωποι**
ἦσαν καὶ (βροτοὶ) πρῶτον, καίτοι πολλὰ ἐπιδειξαμένους καὶ
γενναῖα ὑπὲρ ἀνθρώπων· τὸν δ' Ἰησοῦν ἀποθανόντα ὑπὸ τῶν
ιδίων θιασωτῶν ὤφθαί φαμεν· προσκατηγορεῖ δ' ἡμῶν καὶ ὡς **λε-**
γόντων αὐτὸν ὤφθαι, καὶ ταῦτα σκιάν. Καὶ πρὸς ταῦτα δὲ φήσομεν
 10 ὅτι δεινῶς ὁ Κέλσος οὔτε σαφῶς παρέστησε μὴ σέβειν τούτους ὡς θεοὺς
 (εὐλαμβεῖτο γὰρ τὴν δόξαν τῶν ἐντευξομένων αὐτοῦ τῇ γραφῇ, ὑποληψο-
 μένων (ἄν) αὐτὸν ἄθεον, εἰ τὰ τῆς φαινομένης αὐτῷ ἀληθείας ἐπρέσβευ-
 εν), οὔτ' αὖ προσεποιήσατο καὶ αὐτὸς αὐτοὺς θεοὺς νομίζειν· πρὸς ἐκάτε-
 ρον γὰρ ἂν αὐτῶν ἀπεκρινάμεθα.
 15 Φέρε οὖν πρὸς μὲν τοὺς μὴ νομίζοντας αὐτοὺς εἶναι θεοὺς ταῦτ'
 εἴπωμεν. Ἄρ' οὐδὲ τὴν ἀρχὴν εἰσιν οὗτοι, ἀλλ', ὥσπερ οἶονταί τινες περὶ
 τῆς τῶν ἀνθρώπων ψυχῆς ὡς παραχρῆμα διαφθειρομένης, διεφθάρη καὶ
 τούτων ἡ ψυχὴ· ἢ κατὰ τὴν δόξαν τῶν λεγόντων ἐπιδιαμένειν ἢ ἀθάνατον
 αὐτὴν εἶναι ἐπιδιαμένουσιν οὗτοι ἢ ἀθάνατοὶ εἰσι, καὶ θεοὶ μὲν οὐκ εἰσίν,
 20 ἥρωες δέ· ἢ οὐδὲ ἥρωες. ἀλλ' ἀπαξαπλῶς ψυχαί; Εἰ μὲν οὖν οὐκ εἶναι
 ὑπολαμβάνετε αὐτοὺς, τὸν προηγούμενον ἡμῖν περὶ ψυχῆς κατασκευασ-
 τέον λόγον· εἰ δὲ εἰσί, καὶ οὕτω τὸν περὶ ἀθανασίας ἀποδεικτέον οὐ μόνον
 ἐκ τῶν καλῶς περὶ αὐτῆς εἰπόντων Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἀρέσκον
 τοῖς θεοῖς μαθήμασι. Καὶ δείξομεν ὅτι οὐχ οἷόν τε τούτους ἡμιθέους
 25 γενομένους ἐν χώρᾳ καὶ μερίδι κρείττονι γεγονέναι μετὰ τὴν ἐντεῦθεν
 ἀπαλλαγὴν, φέροντες τὰς περὶ αὐτῶν ἱστορίας, ἐν αἷς ἀναγέγραπται
 πολλὴ Ἑρακλέους ἀκολασία καὶ ἡ πρὸς τὴν Ὀμφάλην γυναικείως δου-
 λεία, καὶ τὰ περὶ Ἀσκληπιοῦ, ὡς κεραυνῷ βληθέντος ὑπὸ τοῦ Διὸς αὐτῶν.
 Λελέξεται δὲ καὶ τὰ περὶ τῶν Διοσκούρων, ὡς

65^f

7-8 cf. 2.70

6 βροτοὶ addidi | πρῶτον Bouhéreau : πρῶτοι A : τρωτοί Koetschau²
 8 ὤφθαί φαμεν – λεγόντων in mg add. A¹ 12 ἄν add. Koetschau | τὰ Delarue :
 τε A : δὲ P : τι Koetschau 13 οὔτ' αὖ Bouhéreau : οὔτε Delarue : οὐκ
 ἂν A 16 ἄρ' V : ἄρ' A 21 ὑπολαμβάνετε A¹ : –βάνεται A 22
 ἀποδεικτέον Bouhéreau : ἀποδεκτέον A 24 ἡμιθέους scripsi : πολυθέους A
 29 τῶν add. A¹

Ἄλλοτε μὲν ζώουσ' ἑτερήμεροι, ἄλλοτε δ' αὖτε
τεθνῶσιν· τιμὴν δὲ λελόγχασιν ἴσα θεοῖσιν

οἱ πολλάκις ἀποθνήσκοντες. Πῶς οὖν οἶόν τε κατὰ τὸ εὖλογον τούτων νομισθῆναί τινα θεὸν ἢ ἥρωα;

23

Ἡμεῖς δὲ τὰ περὶ τοῦ ἡμετέρου Ἰησοῦ ἀπὸ τῶν προφητικῶν δεικ- 5
νύντες καὶ μετὰ τοῦτο παραβάλλοντες τὴν περὶ αὐτοῦ ἱστορίαν ταῖς περὶ
ἐκείνων ἱστορίαις (δείξομεν) ὅτι οὐδεμία τούτου φέρεται ἀκολασία. Οὐδὲ
γὰρ αὐτοὶ οἱ ἐπιβουλευόντες αὐτῷ καὶ ζητήσαντες κατ' αὐτοῦ "ψευδο-
μαρτυρίαν" κἂν πιθανότητα εὑρον εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ "ψευδομαρτυ- 10
ρίαν", ἵν' ἀκολασίας ἔνεκεν αὐτοῦ κατηγορήσωσιν· ἀλλὰ καὶ ὁ θάνατος
αὐτοῦ ἐξ ἐπιβουλῆς ἀνθρώπων γέγονε καὶ οὐδὲν ὅμοιον ἔσχε τῷ πρὸς τὸν
Ἀσκληπιὸν κεραυνῷ. Τί δὲ σεμνὸν ἔχει ὁ μαινόλας Διόνυσος καὶ γυναι-
κεῖα περιβεβλημένος, ἵν' ὥς θεὸς προσκυνηθῇ;

Ἐὰν δὲ καὶ οἱ περὶ τούτων ἀπολογούμενοι ἐπὶ ἀλληγορίας καταφεύ-
γῳσιν, ἰδίᾳ μὲν ἐξεταστέον τὰς ἀλληγορίας, εἰ τὸ ὑγιὲς ἔχουσιν, ἰδίᾳ δέ, 15
εἰ δύνανται ὑπόστασιν ἔχειν καὶ ἄξιοι εἶναι σεβασμῶν καὶ προσκυνή-
σεως (οἱ) σπαρattόμενοι ὑπὸ Τιτάνων καὶ καταβαλλόμενοι ἀπὸ τοῦ
οὐρανοῦ θρόνου. Ὁ δ' ἡμέτερος Ἰησοῦς ὁ ὄφθεις τοῖς ἰδίῳις θιασώταις
(χρήσομαι γὰρ τῷ παρὰ τῷ Κέλσῳ ὀνόματι) ὥφθη μὲν κατ' ἀλήθειαν,
συκοφαντεῖ δὲ τὸν λόγον ὁ Κέλσος λέγων αὐτὸν ὥφθαι σκιάν. Καὶ συν- 20
εξεταζέσθω γε τὰ τῶν περὶ ἐκείνων ἱστοριῶν τῇ περὶ τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ ἐκεῖ-
να μὲν βούλεται ὁ Κέλσος εἶναι ἀληθῆ, ταῦτα δὲ ἀναγραφέντα ὑπὸ τῶν
τεθεαμένων καὶ τῷ ἔργῳ δειξάντων τὴν ἐνάργειαν τῆς καταλήψεως περὶ
τοῦ τεθεωρημένου καὶ παραστησάντων τὴν διάθεσιν ἐν οἷς προθύμως 25
ὑπὲρ τοῦ λόγου αὐτοῦ πεπόνθασιν εἶναι πλάσματα; Καὶ τίς ἂν κατὰ τὸ
εὖλογον πάντα πράττειν θέλων ἀποκληρωτικῶς συγκαταθοῖτο μὲν (τοῖς)

1-2 *Odys.* 11. 303-304 8-10 cf. Mt 16:59 17 <οἱ> σπαρattόμενοι : sc. ut Bacchus | καταβαλλόμενοι : sc. ut Aesculapius

1 ζώουσ' Hoeschel ex Homero : ζῶσιν A | ἑτερήμεροι Bouhéreau ex Homero : ὑπερήμεροι A 2 λελόχασιν A 3 οἶόν τε Selwyn (*Journal of Philol.* 5 [1874] 249) et Koetschau² : οἶονται A 6 παραβάλλοντες Koetschau : παραβάλλομεν A | αὐτοῦ A^{2 s. 3} : αὐτούς A 7 δείξομεν suppl. Koetschau 9 κἂν - ψευδομαρτυρίαν in mg add. A¹ 17 οἱ addidi | σπαρattόμενοι P M : παραττόμενοι A 21 ἐκείνων Bouhéreau : ἐκείνου A 23 ἐνάργειαν A² : ἐνέργειαν A 26 τοῖς add. Delarue

περὶ ἐκείνων, εἰς δὲ τὰ περὶ τούτου ἀνεξετάστως ὁρμῶν ἀπιστήσαι τοῖς περὶ αὐτοῦ;

Καὶ πάλιν ἐπὶ μὲν περὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ λέγεται ὅτι ἄπλετον
 ἀνθρώπων πλήθος Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων ὁμολογεῖ πολ-
 5 λάκις ἰδεῖν καὶ ἔτι ὁρᾶν, οὐ φάσμα αὐτὸ τοῦτο, ἀλλὰ (θεὸν)
 θεραπεύοντα καὶ εὐεργετοῦντα καὶ τὰ μέλλοντα προλέγοντα,
 πιστεύειν ἡμᾶς ὁ Κέλσος ἀξιοῖ καὶ οὐκ ἐγκαλεῖ τοῖς εἰς τὸν Ἰησοῦν
 πιστοῖς, ἐπὶ τούτοις πιστεύωμεν· ἐπὶ δὲ τοῖς μαθηταῖς καὶ τεθεαμένοις
 τὰ τεράστια τοῦ Ἰησοῦ καὶ παριστᾶσιν ἐναργῶς τὸ εὐγνωμον τῆς ἑαυτῶν
 10 συνειδήσεως συγκαταθώμεθα, ὁρῶντες τὸ ἀπάνουργον αὐτῶν, ὅσον ἔστιν
 ἰδεῖν συνειδήσιν ἀπὸ γραμμάτων, εὐήθεις τινὲς εἶναι παρὰ τῷ Κέλσῳ
 ὀνομαζόμεθα, οὐκ ἔχοντι παραστήσαι ἀμύθητον, ὥς φησι, πλήθος ἀνθρώ-
 15 πων Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων ὁμολογούντων Ἀσκληπιῷ. Ἡμεῖς γάρ, εἰ
 τοῦτο σεμνὸν εἶναι νομίζει, ἐναργῶς δείκνυμεν ἀμύθητόν τι πλήθος Ἑλ-
 λήνων τε καὶ βαρβάρων ὁμολογούντων τῷ Ἰησοῦ. Τινὲς δὲ σημεῖα τοῦ
 εἰληφέναι τι διὰ τὴν πίστιν ταύτην παραδοξότερον ἐπιδείκνυνται ἐν οἷς
 20 θεραπεύουσιν, οὐδὲν ἄλλο καλοῦντες ἐπὶ τοὺς δεομένους θεραπείας ἢ τὸν
 ἐπὶ πᾶσι θεὸν καὶ τὸ τοῦ Ἰησοῦ ὄνομα μετὰ τῆς περὶ αὐτοῦ ἱστορίας.
 Τούτοις γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐωράκαμεν πολλοὺς ἀπαλλαγέντας χαλεπῶν συμ-
 25 πτωμάτων καὶ ἐκστάσεων καὶ μανιῶν καὶ ἄλλων μυρίων, ἅπερ οὗτ'
 ἄνθρωποι οὔτε δαίμονες ἐθεράπευσαν.

24

Ἴνα δὲ καὶ δῶ ἱατρόν τινα δαίμονα θεραπεύειν σώματα τὸν καλού-
 μενον Ἀσκληπιόν, εἴποιμ' ἂν πρὸς τοὺς θαυμάζοντας τὸ τοιοῦτο ἢ τὴν
 Ἀπόλλωνος μαντεῖαν ὅτι, εἴπερ μέσον ἐστὶν ἢ τῶν σωμάτων ἱατρικὴ καὶ
 25 πρᾶγμα πίπτον οὐκ εἰς ἀστείους μόνον, ἀλλὰ καὶ φαύλους, μέσον δὲ καὶ ἢ
 περὶ τῶν μελλόντων πρόγνωσις (οὐ γὰρ πάντως ἐμφαίνει τὸ ἀστεῖον ὁ
 προγινώσκων), παραστήσατε πῶς οὐδαμῶς μὲν εἰσι φαῦλοι οἱ θεραπεύ-
 οντες ἢ οἱ προγινώσκοντες, παντὶ δὲ τρόπῳ ἀποδείκνυνται ἀστεῖοί τινες
 καὶ οὐ μακρὰν τοῦ ὑποληφθῆναι εἶναι θεοί. Αλλ' οὐ δυνήσονται ἀστεῖους
 30 ἀποδείξαι τοὺς θεραπεύοντας ἢ τοὺς προγινώκοντας, πολλῶν καὶ ἀναξίων
 τοῦ ζῆν θεραπεύεσθαι λεγομένων, οὓς οὐκ ἂν οὐδ' ὁ σοφὸς ἱατρός ὦν
 θεραπεῦσαι ἠθέλησεν ἀκαθηκόντως ζῶντας.

25

Καὶ ἐν τοῖς χρησμοῖς δὲ τοῦ Πυθίου εὐροις ἂν προστασσόμενά τινα

5–6 cf. Max. Tyr. 9.7 17–18 cf. 1.6 26–27 cf. 4.96; 7.5

1 ἀπιστήσαι A¹ : ἀπιστήσαι A 3 ἄπλετον scripsi (cf. v. 12 ἀμύθητον) :
 πλὴν A : πολὺν M edd. 5 θεὸν addidi (cf. v. 29)

οὐκ εὐλόγα, ὧν δύο ἐπὶ τοῦ παρόντος παραθήσομαι· ὅτι Κλεομήδην μὲν, οἶμαι τὸν πύκτην, ἰσοθέοις τιμαῖς ἐκέλευε τιμᾶσθαι, οὐκ οἶδ' ὅ τι ποτὲ σεμνὸν ἰδὼν ἐν τῇ πυκτικῇ αὐτοῦ, οὔτε δὲ Πυθαγόραν οὔτε Σωκράτην ἐτίμησε ταῖς τιμαῖς τοῦ πύκτου. Ἀλλὰ καὶ "Μουσῶν θεράποντα" εἰπὼν τὸν Ἀρχίλοχον, ἄνδρα ἐν κακίστῃ καὶ ἀσελγεστάτῃ ὑποθέσει ἐπιδειξάμενον τὴν ἑαυτοῦ ποιητικὴν καὶ ἦθος ἀσελγὲς καὶ ἀκάθαρτον παραστήσαντα, ὅσον ἐπὶ τῷ "θεράποντα" εἶναι "Μουσῶν", νομιζομένων εἶναι θεῶν, εὐσεβῇ τινα ἀνηγόρευσεν. Οὐκ οἶδα δὲ εἰ καὶ ὁ τυχὼν εὐσεβῇ φήσῃ τὸν μὴ πάσῃ κεκοσμηθῆσαι μετριότητι καὶ ἀρετῇ, καὶ κόσμιός τις τοιαῦτα λέγοι ἂν ὅποια περιέχουσιν οἱ μὴ σεμνοὶ τοῦ Ἀρχιλόχου ἱάμβοι. Εἰ δὲ μηδὲν θεῖον αὐτόθεν ἐμφαίνεται ἀπὸ τῆς Ἀσκληπιοῦ ἱατρικῆς καὶ Ἀπόλλωνος μαντικῆς, πῶς εὐλόγως ἂν τις, ἵνα καὶ δῶ ταῦθ' οὕτως ἔχειν, ὥς θεοὺς αὐτοὺς σέβει ἂν καὶ καθαροὺς τινας; Καὶ μάλισθ' ὅτε διὰ τοῦ Πυθίου στομίου περικαθεζομένη τῇ καλουμένῃ προφήτιδι πνεῦμα διὰ τῶν γυναικείων ὑπείσέρχεται τὸ μαντικόν, ὁ Ἀπόλλων, τὸ καθαρὸν ἀπὸ γηίνου σώματος. Οὐδὲν δὲ τοιοῦτον ἡμεῖς περὶ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ δοξάζομεν. Τὸ γὰρ γεγεννημένον ἀπὸ τῆς παρθένου σῶμα ἦν ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ὕλης συνεστηκός, δεκτικὸν τῶν ἀνθρωπίνων τραυμάτων καὶ θανάτου.

26 Ἴδωμεν δὲ καὶ ἃ μετὰ ταῦτα λέγει ὁ Κέλσος, παρατιθέμενος ἀπὸ ἱστοριῶν παράδοξα καὶ καθ' αὐτὰ μὲν ἀπίστοις εἰκότα, ὑπ' αὐτοῦ δὲ οὐκ ἀπιστούμενα ὅσον γε ἐπὶ τῇ λέξει αὐτοῦ. Καὶ πρῶτον γε τὰ περὶ τὸν Προκοννήσιον Ἀριστεάν, περὶ οὗ ταῦτά φησιν· Εἴτ' Ἀριστεάν μὲν τὸν Προκοννήσιον ἀφανισθέντα τε οὕτως δαιμονίως ἐξ ἀνθρώπων καὶ αὐθις ἐναργῶς φανέντα καὶ πολλοῖς ὕστερον χρόνοις πολλαχού τῆς οἰκουμένης ἐπιδημήσαντα καὶ θαυμαστά ἀγγείλαντα, καί(τοι) τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπισκῆψαντος Μεταποντίνους ἐν θεῶν μοίρᾳ νέμειν τὸν Ἀριστεάν, τοῦτον οὐδεὶς ἔτι νομίζει θεόν. Ἔοικε δ' εἰληφέναι τὴν ἱστορίαν ἀπὸ Πινδάρου καὶ Ἡροδότου. Ἀρκεῖ δὲ νῦν τὴν Ἡροδότου παραθέσθαι λέξιν ἀπὸ τῆς

1 ὧν δύο : cf. Oenomaum ap. Eus. *P.E.* 5.33–34 (Chadwick) 1–2 cf. 3.33; Plut. *Rom.* 28.5–7; Paus. 6.9.6–8 et al. 4–5 cf. Dion. Chrysost. *Or.* 33.12; Gal. *Protr.* 9; Plut. *De sera num. vind.* 560 E et al. 13–16 cf. 7.3; Chrysost. *In 1 Cor. hom.* 29.1 29 Pind. Fr. 271 Maehler

1 δύο A² : δυεῖν A : δυοῖν PMV 8–9 τὸν εὐσεβῇ φήσῃ A, transposui 9 τις addidi 13 καὶ¹ addidi 15 ὁ ἀπόλλων del. Guet 23 bis et 28 ἀριστεά A 26–27 καὶ θαυμαστά ἀγγείλαντα in mg add. A¹ 27 ἀναγγείλαντα M | καί(τοι) scripsi : καὶ A 28 νέμειν Iol² (cf. p. 172.14) : μένειν A

τετάρτης τῶν ἱστοριῶν οὕτως περὶ αὐτοῦ ἔχουσιν.

- "Καὶ ὅθεν μὲν ἦν Ἀριστέης ὁ ταῦτα εἶπας, εἶρηκα· ὃν δὲ περὶ αὐτοῦ λόγον ἤκουον ἐν Προκοννήσῳ καὶ Κυζίκῳ, λέξω. Ἀριστέην γὰρ λέγουσιν ἐόντα τῶν ἀστῶν οὐδενὸς γένει ὑποδεέστερον, εἰσελθόντα ἐς κναφήιον ἐν Προκοννήσῳ ἀποθανεῖν· καὶ τὸν κναφέα κατακλείσαντα τὸ ἐργαστήριον οἴχεσθαι ἀγγελέοντα τοῖς προσήκουσι τῷ νέκυϊ. Ἐσκεδασμένου δὲ ἤδη τοῦ λόγου ἀνὰ τὴν πόλιν, ὥς τεθνεὼς εἶη (ὁ) Ἀριστέης, ἐς ἀμφισβασίας τοῖς λέγουσιν ἀπικέσθαι ἄνδρα Κυζικηνὸν ἦκοντα ἐξ Ἀρτάκης πόλιος, φάντα συντυχεῖν τε οἱ ἰόντι ἐπὶ Κυζίκου καὶ ἐς λόγους ἀπικέσθαι. Καὶ τοῦτον μὲν ἐντεταμένως ἀμφισβαστεῖν, τοὺς δὲ προσήκοντας τῷ νέκυϊ ἐπὶ τὸ κναφήιον παρεῖναι ἔχοντας τὰ πρόσφορα ὥς ἀναιρησομένους· ἀνοιχθέντος δὲ τοῦ οἰκήματος οὔτε ζῶντα οὔτε τεθνεῶτα φαίνεσθαι Ἀριστέην. Μετὰ δὲ ἐβδόμῳ ἔτει φανέντα αὐτὸν ἐς Προκόννησον ποιῆσαι τὰ ἔπεα ταῦτα, ἃ δὴ νῦν ὑπὸ Ἑλλήνων Ἀριμάσπεια καλεῖται, ποιήσαντα δὲ ἀφανισθῆναι τὸ δεύτερον.

- Ταῦτα μὲν οὖν αἱ πόλεις αὗται λέγουσι· τάδε δὲ οἶδα Μεταποντίνοις τοῖς ἐν Ἰταλίᾳ συγκυρήσαντα μετὰ τὴν ἀφάνισιν τὴν δευτέραν Ἀριστέω ἔτεσι τεσσαράκοντα καὶ διακοσίοις, ὥς ἐγὼ συμβαλλόμενος ἐν Προκοννήσῳ καὶ Μεταποντίῳ εὗρισκον. Μεταποντίνοι ἰδέ φασιν αὐτὸν Ἀριστέην φανέντα σφιν ἐς τὴν χώραν κελεῦσαι βωμὸν Ἀπόλλωνος (ιδρύσασθαι) καὶ Ἀριστέω τοῦ Προκοννησίου ἐπωνυμίην ἔχοντα ἀνδριάντα παρ' (αὐτὸν) στήσαι. Φάναι γάρ σφιν τὸν Ἀπόλλωνα Ἰταλιωτέων μούνοισι δὴ ἀπικέσθαι ἐς τὴν χώραν, καὶ αὐτός οἱ ἔπεσθαι ὁ νῦν ἐὼν Ἀριστέης· τότε δέ, ὅτε εἶπετο τῷ θεῷ, εἶναι κόραξ. Καὶ τὸν μὲν εἰπόντα ταῦτα ἀφανισθῆ-

66^v

2-p. 172.7 Herod. 4.14-15

2 εἶπας A : ποιήσας Herod. | ὃν : τὸν Herod. 4 γένει A : γένος Herod. | ἐσελθόντα Herod. 5 κατακλείσαντα A : κατακλήσαντα Hoeschel ex Herod. 6 οἴχεσθαι Hoeschel ex Herod. : ἰκέσθαι A | νέκυϊ A : νεκρῷ Herod. 7 ὁ M et Herod. : om. A 8 et 9 ἀπικέσθαι Koetschau ex Herod. (cf. v.23) : ἀφικέσθαι A 8 πόλιος A¹ : πόλεως A 9 φάντα Hoeschel ex Herod. : φάντασμα A : φάσκοντα A³ | λόγους Hoeschel ex Herod. : ἄδου A 10 ἀμφισβαστεῖν Herod. | νέκυϊ A : νεκρῷ Herod. 12 οὔτε τεθνεῶτα οὔτε ζῶντα Herod. 13 ἐς Koetschau : εἰς A 14 ἃ A : τὰ Herod. | δὴ A : om. Herod. | Ἀριμάσπεια Herod. 16 οὖν om. Herod. 17 ἰταλία A : Ἰταλίῃ Herod. | δευτέρην Herod. | Ἀριστέω Koetschau ex Herod. (cf. v. 21) : ἀριστέη A : Ἀριστέως edd. 18 διηκοσίοισι Herod. 19 δὲ A : καὶ A³ : om. Herod. 20 ιδρύσασθαι om. A, ex Herod add. edd. 21-22 παρ' (αὐτὸν) στήσαι Borret ex Herod. : παραστήναι A : παραστήσαι Koetschau : παρ' αὐτὸν ἰστάναι Hoeschel 22 Ἰταλιωτέων edd. ex Herod. : ἰταλίῃ τε ὧι A

ναι, σφέας δὲ Μεταποντῖνοι λέγουσιν ἐς Δελφοὺς πέμπσαντας τὸν θεὸν ἐπερωτᾶν, ὅτι τὸ φᾶσμα τοῦ ἀνθρώπου εἴη. Τὴν δὲ Πυθίην σφέας κελεύ-
σαι πείθεσθαι τῷ φάσματι, πειθομένοισί τε ἄμεινον συνοίσεσθαι. Καὶ
σφέας δεξαμένους ταῦτα ποιῆσαι ἐπιτελέα. Καὶ νῦν ἔστηκεν ἀνδριάς
ἐπωνυμίην ἔχων Ἀριστέω παρ' αὐτῷ τῷ ἀγάλματι τοῦ Ἀπόλλωνος, περίξ
δὲ αὐτὸν δάφναι εἰσί· τὸ δὲ ἄγαλμα ἐν τῇ ἀγορῇ ἵδρυται. Ἀριστέω μὲν
νυν πέρι τοσαῦτα εἰρήσθω."

27

Λεκτέον δὴ πρὸς τὴν περὶ τοῦ Ἀριστέου ἱστορίαν ὅτι, εἰ μὲν ὁ Κέλσος
ὡς ἱστορίαν αὐτὴν ἐξετίθετο, μὴ καὶ τὴν ἑαυτοῦ συγκατάθεσιν ἐμφαίνων
παραδεξαμένου αὐτὴν ὡς ἀληθῆ, ἄλλως ἂν πρὸς τὸν λόγον αὐτοῦ
ἀπηντήσαμεν· ἐπεὶ δὲ δαιμονίως αὐτὸν ἠφανίσθαι, ἐναργῶς δ' αὖθις
φανῆναι καὶ πολλαχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐπιδεδημηκέναι φησὶ καὶ
θαυμαστὰ ἠγγελέκναι, ἔτι δὲ καὶ χρησμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐπισκῆψαν-
τος Μεταποντίνους ἐν θεῶν μοίρᾳ νέμειν τὸν Ἀριστέαν, ὡς ἄφ' ἑαυτοῦ
καὶ συγκατατιθέμενος ἐκτίθεται, (*) λόγον τὸν πρὸς αὐτόν· καὶ πῶς ὅλως
γε πλάσματα ὑπολαμβάνων τὰ ὑπὸ τῶν Ἰησοῦ μαθητῶν παράδοξα περὶ
αὐτοῦ ἀναγεγραμμένα καὶ μεμφόμενος τοῖς πιστεύουσιν αὐτοῖς, ταῦτα
οὕ(τε) τερατεῖαν οὔτε πλάσματα εἶναι νομίζεις; Πῶς δὲ καὶ ὁ ἄλλοις
ἐγκαλῶν ὡς ἀλόγως πιστεύουσι τοῖς περὶ τοῦ Ἰησοῦ παραδόξοις σὺ
τοσούτοις ἐμφαίνῃ πεπιστευκέναι, οὐδεμίαν ἀπόδειξιν περὶ αὐτῶν ἢ
κατασκευὴν περὶ τοῦ αὐτὰ γεγονέναι φέρων; Ἡ Ἡρόδοτος μὲν καὶ
Πίνδαρος ἀψευδεῖν παρὰ σοὶ νομίζονται, οἱ δ' ἀποθνήσκουν μελετήσαν-
τες ὑπὲρ τῶν Ἰησοῦ μαθημάτων καὶ τοιαῦτα περὶ ὧν ἐπέισθησαν τοῖς
ἐξῆς καταλιπόντες γράμματα, περὶ πλασμάτων, ὡς οἶει, καὶ μύθων καὶ
τερατειῶν τοσούτον ἀγωνίζονται, ὡς καὶ ζῆν περιστατικῶς δι' αὐτὰ καὶ
ἀποθνήσκουν βιαίως; Μέσον τοίνυν σαυτὸν στήσας τῶν τε περὶ τοῦ
Ἀριστέου γεγραμμένων καὶ τῶν περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἱστορουμένων, ἴδε εἰ μὴ
ἐκ τοῦ ἀποβάontos [καὶ] τῶν ὠφελουμένων εἰς ἡθῶν ἐπανόρθωσιν καὶ
εὐλάβειαν τὴν πρὸς τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν ἔστιν εἰπεῖν ὅτι πιστευτέον μὲν ὡς

2 ἐπερωτᾶν Herod. | τὸ φᾶσμα Hoeschel ex Herod. : τὸ φάντασμα A |
κελεύειν Herod. 5 Ἀριστέω Hoeschel ex Herod. : ἀριστέης A 6 εἰσί A :
ἐστᾶσι Herod., Hoeschel 8 ἀριστέου M^{Pc} : ἀριστέω A 14 ἀριστέα A
15 ante λόγον lacunam indicavi : (οὕτως κατασκευάσομεν τὸν) suppl. Koetschau²
16 γε Bouhéreau : τε A 18 οὕ(τε) Koetschau : οὐ A 20 ἐμφαίνῃ A² :
ἐμφαίνεις A 21 αὐτὰ A¹ : αὐτοῦ A 23 τοιαῦτα A¹ : ταῦτα A 27
ἀριστέου A² : ἀριστέως A 28 καὶ¹ delevi

οὐκ ἄθεεϊ γενομένοις τοῖς περὶ Ἰησοῦ ἱστορουμένοις, οὐχὶ δὲ τοῖς περὶ τοῦ Προκοπνησίου Ἀριστέου.

28

Τί μὲν γὰρ βουλομένη ἡ πρόνοια τὰ περὶ τὸν Ἀριστεάν παράδοξα
ἐπραγματεύετο, καὶ τί ὠφελῆσαι τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος βουλομένη τὰ
5 τηλικάυτα, ὥς οἶει, ἐπεδείκνυτο, οὐκ ἔχεις λέγειν. Ἡμεῖς δέ, ἐπὰν τὰ περὶ
τοῦ Ἰησοῦ διηγώμεθα, οὐ τὴν τυχοῦσαν φέρομεν ἀπολογίαν περὶ τοῦ
ταῦτα γεγονέναι, τὸ τὸν θεὸν βεβουλῆσθαι συστήσαι τὸν διὰ Ἰησοῦ ὡς
σωτήριον τοῖς ἀνθρώποις λόγον, βεβαιούμενον μὲν τοῖς ἀποστόλοις
ὡςπερὶ θεμελίους τῆς καταβαλλομένης οἰκοδομῆς τοῦ χριστιανισμοῦ,
10 ἐπιδιδόντα δὲ καὶ κατὰ τοὺς ἐξῆς χρόνους, ἐν οἷς οὐκ ὀλίγαι ἰθεραπεῖαι
τῷ Ἰησοῦ ὀνόματι καὶ ἄλλαι τινὲς ἐπιφάνειαι οὐκ εὐκαταφρόνητοι ἐπιτε-
λοῦνται.

67^f

Ποταπὸς δὲ καὶ ὁ Ἀπόλλων, ἐπισκῆπτων Μεταποντίνους ἐν θεῶν μοίρα
νέμειν τὸν Ἀριστεάν; Καὶ τί βουλόμενος τοῦτο ποιεῖ, ποίαν τε ὠφέλειαν
15 ἐκ τῆς ὡς πρὸς θεὸν τιμῆς οἰκονομῶν τοῖς Μεταποντίνους γενέσθαι, εἰ τὸν
πρὸ ὀλίγου ἄνθρωπον νῦν θεὸν λογίζονται; Ἄλλ' Ἀπόλλωνος μὲν, τοῦ
καθ' ἡμᾶς δαίμονος λαχόντος γέρας "λοιβῆς τε κνίσσης τε", αἱ περὶ τοῦ
Ἀριστέου συστάσεις ἀξιόλογοί σοι φαίνονται εἶναι, αἱ δὲ τοῦ ἐπὶ πᾶσι
θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων αὐτοῦ διὰ προφητῶν οὐ μετὰ τὸ γεγονέναι
20 τὸν Ἰησοῦν, ἀλλὰ πρὶν ἐπιδημῆσαι τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων προαγορευόμε-
ναι οὐ κινουσί σε πρὸς τὸ θαυμάσαι καὶ τοὺς χωρήσαντας θεῖον πνεῦμα
προφήτας καὶ τὸν ὑπ' αὐτῶν προφητευόμενον; Οὐ τὴν εἰς τὸν βίον ἐπι-
δημίαν πολλοῖς πρότερον ἔτεσιν οὕτω διὰ πλείονων κεκηρύχθαι συμβέ-
βηκεν, ὥστε τὸ Ἰουδαίων ὅλον ἔθνος ἡρτημένον τῆς περὶ τοῦ ἐλπιζομένου
25 ἐπιδημήσειν προσδοκίας εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους ζήτησιν ἐληλυθέναι τοῦ
Ἰησοῦ ἐπιδημήσαντος, καὶ πολὺ μὲν πλῆθος αὐτῶν ὡμολογηκέναι
Χριστὸν καὶ πεπιστευκέναι αὐτὸν εἶναι τὸν προφητευόμενον, τοὺς δὲ μὴ
πιστεύοντας, καταφρονήσαντας τῆς πραότητος τῶν διὰ τὰ Ἰησοῦ
μαθήματα οὐδὲ μέχρι τοῦ τυχόντος στασιάζειν βουληθέντων, τολμήσαι
30 κατὰ τοῦ Ἰησοῦ τοιαῦτα, ἅτινα φιλαλήθως καὶ εὐγνωμόνως ἀνέγραψαν
οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, οὐχ ὑπεκκλέψαντες τῆς περὶ αὐτοῦ παραδόξου ἱστο-
ρίας τὸ δοκοῦν τοῖς πολλοῖς αἰσχύνην τῷ λόγῳ Χριστιανῶν φέρειν.

8-9 cf. *Ephes* 2:20-21 17 *Iliad*. 4.49; 9.500; 24.70

2 ἀριστεύου A² : ἀρισταίου A¹ : ἀριστέως A 3 ἀριστεάν A² :
ἀριστεά A 13 ὁ om. M 14 ἀριστεά A 16 θεὸν A¹ : θεὸς A 18
ἀριστεύου A² : ἀρισταίου A¹ : ἀριστέως A 30 τοῦ add. A¹

Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰησοῦς ἐβούλετο καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ μὴ μόνον τῇ
 θειότητι καὶ τοῖς παραδόξοις αὐτοῦ πιστεῦναι τοὺς προσιόντας, ὥς οὐ
 κοινωνήσαντος τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει οὐδ' ἀναλαβόντος τὴν ἐν ἀνθρώποις
 "σάρκα ἐπιθυμοῦσαν κατὰ τοῦ πνεύματος"· ἀλλὰ γὰρ καὶ τὴν καταβᾶ- 5
 σαν εἰς ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ εἰς ἀνθρώπινας περιστάσεις δύναμιν καὶ
 ἀναλαβοῦσαν ψυχὴν καὶ σῶμα ἀνθρώπινον ἐώρων [ἐκ τοῦ πιστεῦσθαι]
 μετὰ τῶν θειοτέρων συμβαλλομένην εἰς σωτηρίαν τοῖς πιστεύουσιν, ὁρῶ-
 σιν ὅτι ἂπ' ἐκείνου ἤρξατο θεία καὶ ἀνθρωπίνη συνυφαίνεσθαι φύσις, ἵν'
 ἡ ἀνθρωπίνη τῇ πρὸς τὸ θειότερον κοινωνίᾳ γένηται θεία οὐκ ἐν μόνῳ τῷ 10
 Ἰησοῦ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς μετὰ τοῦ πιστεῦναι ἀναλαμβάνουσι βίον, ὃν
 Ἰησοῦς ἐδίδαξεν, ἀνάγοντα ἐπὶ τὴν πρὸς θεὸν φιλίαν καὶ τὴν πρὸς ἐκεῖ-
 νον κοινωνίαν πάντα τὸν κατὰ τὰς Ἰησοῦ ὑποθήκας ζῶντα.

29

Ὁ μὲν οὖν κατὰ τὸν Κέλσον Ἀπόλλων βούλεται τοὺς Μεταποντίνους
 ἐν θεῶν μοίρᾳ νέμειν τὸν Ἀριστέαν. Ἐπεὶ δὲ οἱ Μεταποντίνοι τὴν περὶ
 τοῦ Ἀριστείου ἀνθρώπου καὶ τάχα οὐ σπουδαίου ἐνάργειαν κρείττονα 15
 ἐνόμιζον εἶναι τοῦ περὶ αὐτοῦ χρησμοῦ ὡς θεοῦ ἢ θείων τιμῶν ἀξίου, διὰ
 τοῦτο οὐκ ἐβούλοντο πείθεσθαι τῷ Ἀπόλλωνι, καὶ οὕτως τὸν Ἀριστέαν
 οὐδεὶς νομίζει θεόν. Περὶ δὲ τοῦ Ἰησοῦ εἵπομεν ἄν, ἐπεὶ συμφέρον ἦν τῷ
 τῶν ἀνθρώπων γένει παραδέξασθαι αὐτὸν ὡς υἱὸν θεοῦ, θεὸν ἐληλυθότα 20
 ἐν ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ καὶ σώματι, καὶ οὐκ ἐδόκει τοῦτο τῇ λιχνείᾳ τῶν
 φιλοσωμάτων δαιμόνων καὶ τῶν νομιζόντων αὐτοὺς θεοὺς εἶναι λυσι-
 τελέες, διὰ τοῦθ' οἱ μὲν ἐπὶ γῆς δαίμονες, παρὰ τοῖς μὴ παιδευθεῖσι περὶ
 δαιμόνων νομιζόμενοι εἶναι θεοί, ἀλλὰ καὶ οἱ ἰατροὶ θεραπεύοντες αὐτοὺς 25
 ἐβουλήθησαν κωλύσαι τὴν νομὴν τῆς Ἰησοῦ διδασκαλίας· ἐώρων γὰρ
 τὰς λοιβὰς καὶ τὰς κνίσσας, ἐφ' αἷς λίχνως ἤδοντο, καθαιρουμένας ἐκ
 τοῦ κρατεῖν τὰ Ἰησοῦ μαθήματα. Ὁ δὲ πέμψας τὸν Ἰησοῦν θεὸς ἐκλύσας 30
 πᾶσαν τὴν τῶν δαιμόνων ἐπιβουλὴν ἐποίησε πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης
 ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐπιστροφῆς καὶ διορθώσεως κρατῆσαι τὸ εὐαγ-
 γέλιον Ἰησοῦ καὶ γενέσθαι πανταχοῦ ἐκκλησίας ἀντιπολιτευομένας
 ἐκκλησίαις δεισιδαιμόνων καὶ ἀκολάστων καὶ ἀδίκων· τοιαῦτα γὰρ τὰ 30
 πανταχοῦ πολιτευόμενα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν πόλεων πλήθη. Αἱ δὲ τοῦ
 θεοῦ Χριστῷ μαθητευθεῖσαι ἐκκλησίαι, συνεξεταζόμεναι ταῖς ὧν παροι-

4 Gal 5:17

6 ἐκ τοῦ πιστεῦσθαι *seclusi ut glossema* 11 τὸν θεὸν M 14 et 17
 ἀριστεία A 15 ἀριστείου V^{pc} : ἀριστέω in *gas*. A¹ 22 περὶ A : παρὰ A¹
 27 πανταχοῦ A¹ : -χῇ A 28 ἐπιστροφῆς P : ἐπιστρεφίας A 29
 ἀντιπολιτευομέναις A 30 ἀκολάστων A¹ : κολαστῶν A

κοῦσι δῆμων ἐκκλησίαις, "ὡς φωστῆρές" εἰσιν "ἐν κόσμῳ". Τίς γὰρ οὐκ ἂν ὁμολογήσαι καὶ τοὺς χεῖρους τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ συγκρίσει βελτιόνων ἐλάττους πολλῶ κρείττους τυγχάνειν τῶν ἐν τοῖς δῆμοις ἐκκλησιῶν;

30

Ἐκκλησία μὲν γὰρ τοῦ θεοῦ, φέρ' εἰπεῖν, ἡ Ἀθήνησι πρᾶξις τις καὶ
 5 εὐσταθής, ἅτε θεῷ ἀρέσκειν τῷ ἐπὶ πᾶσι βουλομένη· ἡ δ' Ἀθηναίων
 ἐκκλησία στασιώδης καὶ οὐδαμῶς παραβαλλομένη τῇ ἐκεῖ ἐκκλησίᾳ τοῦ
 θεοῦ. Τὸ δ' αὐτὸ ἐρεῖς περὶ ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ τῆς ἐν Κορίνθῳ καὶ τῆς
 ἐκκλησίας τοῦ δήμου Κορινθίων καί, φέρ' εἰπεῖν, περὶ ἐκκλησίας τοῦ
 θεοῦ τῆς ἐν Ἀλεξανδρίᾳ καὶ ἐκκλησίας τοῦ Ἀλεξανδρέων δήμου. Καὶ
 10 ἐὰν εὐγνώμων ᾖ ὁ τούτου ἀκούων καὶ φιλαλήθως ἐξετάζη τὰ πράγματα,
 θαυμάσεται τὸν καὶ βουλευσάμενον καὶ ἀνύσαι δυνηθέντα πανταχοῦ
 συστήσασθαι ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ παροικούσας ἐκκλησίαις τῶν καθ'
 ἐκάστην πόλιν δῆμων. Οὕτω δὲ καὶ βουλὴν ἐκκλησίας θεοῦ βουλῇ τῇ καθ'
 15 ἐκάστην πόλιν συνεξετάζων εὖροις ἂν (ὅτι) τινὲς μὲν τῆς ἐκκλησίας
 (θεοῦ) βουλευταὶ ἄξιοι εἰσιν, εἴ τις ἐστὶν ἐν τῷ παντὶ πόλιν τοῦ θεοῦ, ἐν
 ἐκείνῃ πολιτεύεσθαι· οἱ δὲ πανταχοῦ βουλευταὶ οὐδὲν ἄξιον τῆς ἐκ
 κατατάξεως ὑπεροχῆς, ἣν ὑπερέχειν δοκοῦσι τῶν πολιτῶν, φέρουσιν ἐν
 τοῖς ἑαυτῶν ἡθεσιν. Οὕτω δὲ καὶ ἄρχοντα ἐκκλησίας (θεοῦ) ἐκάστης πόλε-
 20 ως ἄρχοντι τῶν ἐν τῇ πόλει συγκριτέον· ἵνα κατανοήσης ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν
 σφόδρα ἀποτυγχανομένων βουλευτῶν καὶ ἀρχόντων ἐκκλησίας θεοῦ καὶ
 ῥαθυμότερον παρὰ τοὺς εὐτονωτέρους βιούντων οὐδὲν ἦττον ἔστιν εὖρεῖν
 ὡς ἐπίπαν ὑπεροχὴν τὴν ἐν τῇ ἐπὶ τὰς ἀρετὰς προκοπῇ παρὰ τὰ ἦθη τῶν ἐν
 ταῖς πόλεσι βουλευόντων καὶ ἀρχόντων.

31

Εἰ δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, πῶς οὐκ εὐλογον μὲν νομίζειν περὶ τοῦ Ἰησοῦ,
 25 τοσαῦτα συστήσαι δεδυνημένου, ὅτι οὐχ ἡ τυχοῦσα θεϊότης ἦν ἐν αὐτῷ,
 οὐκέτι δὲ οὔτε ἐν τῷ Προκοννησίῳ Ἀριστέᾳ, κἂν ὁ Ἀπόλλων αὐτὸν βού-
 ληται ἐν θεῶν μοίρᾳ νέμειν, οὐτ' ἐν οἷς ἐξαριθμεῖται ὁ Κέλσος λέγων ὅτι
 οὐδεὶς νομίζει θεὸν Ἀβαριν τὸν Ὑπερβόρειον, ὃς δύνάμιν εἶ-
 30 χε τοσὴνδε, ὥστε οἷστῳ [βέλει] συμφέρεσθαι; Τί γὰρ βουλομένη ἡ
 χαρισισμένη θεϊότης τῷ Ὑπερβορείῳ Ἀβάριδι οἷστῳ συμφέρεσθαι τὸ τη-
 λικοῦτον αὐτῷ ἐδωρεῖτο; Ἰνα τί ὠφελήθη τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος; Ἡ αὐ-

1 Phil 2:15 28–29 cf. Herod. 4.36; Porphyr. V. Pyth. 28–29 et al.

3 πολλῶ M² et Bouhéreau : πολλῶν A 5 ἀρέσκειν P : ἀρέσειν A 10
 ἐξετάζει A 14 ὅτι add. Bouhéreau 15 θεοῦ¹ addidi 18 θεοῦ addidi 20
 ἀποτυγχανομένων A¹ : ὑπο- A 21 εὐτονωτέρους Wendland : -τέρως A
 23 βουλευτῶν P 28 ὑπερβόριον A, corr. A² 29 ὥστε A¹ : ὡς A | βέλει
 secl. Bouhéreau

68^r

τὸς ἐκεῖνος τί ὦνато (ἀπὸ τοῦ) οἷστῳ συμφέρεσθαι; "Ἴνα καὶ συγχωρηθῇ
ταῦτα μηδαμῶς εἶναι πλάσματα, ἀλλὰ κατὰ τινα δαιμονίου συνεργίαν
γεγονέναι. 'Εὰν δὲ ὁ ἐμὸς Ἰησοῦς "ἀναλαμβάνεσθαι | ἐν δόξῃ" λέγεται,
ὁρῶ τὴν οἰκονομίαν, ὅτι τοῖς θεωρήσασιν συνίστη τὸν διδάσκαλον ὁ τοῦτ'
ἐνεργήσας γενέσθαι θεός· ἴν' [ὥς] οὐχ ὑπὲρ ἀνθρωπίνων μαθημάτων, 5
ἀλλὰ θείας διδασκαλίας ἀγωνιζόμενοι ὅση δύναμις ἑαυτοὺς ἀναθῶσι τῷ
ἐπὶ πᾶσι θεῷ καὶ πάντα πράττωσιν ὑπὲρ τῆς πρὸς ἐκεῖνον ἀρεσκείας, ὥς
ἀποληψόμενοι κατ' ἀξίαν ἐν θείῳ δικαστηρίῳ ἅπερ ἐν τῷ βίῳ τούτῳ εὖ ἢ
κακῶς πεποιήκασιν.

32

'Επεὶ δὲ μετὰ ταῦτα καὶ περὶ τοῦ **Κλαζομένου** ὁ Κέλσος εἶπε 10
προσθεὶς ἐπὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἱστορίας· **Μὴν οὐ τοῦτό φασι, ὥς ἄρα
ἡ ψυχὴ αὐτοῦ πολλάκις ἀπολιποῦσα τὸ σῶμα περιεπόλει ἀσώ-
ματος; Καὶ οὐδὲ τοῦτον ἐνόμισαν θεὸν οἱ ἄνθρωποι·** καὶ πρὸς
τοῦτο φήσομεν ὅτι τάχα πονηροὶ τινες δαίμονες τοιαῦτα ὥκονόμησαν
ἀναγραφῆναι (οὐ γὰρ πιστεύω ὅτι καὶ γενέσθαι ὥκονόμησαν), ἵνα τὰ 15
προφητευθέντα περὶ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὰ λεχθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἦτοι ὥς
πλάσματα ὅμοια ἐκείνοις διαβάλληται, ἢ ὥς οὐδὲν πλεῖον ἐτέρων ἔχοντα
μὴ πάνυ θαυμάζηται. "Ἐλεγε δὴ ὁ ἐμὸς Ἰησοῦς περὶ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, οὐ
κατὰ τὸ ἀνθρώπινον χρεῶν χωριζομένης τοῦ σώματος, ἀλλὰ κατὰ τὴν 20
δοθεῖσαν αὐτῷ καὶ περὶ τούτου παράδοξον ἐξουσίαν, τό· "Οὐδεὶς αἶρει
τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτήν ἀπ' ἑμαυτοῦ. "Ἐξουσίαν
ἔχω θεῖναι αὐτήν, καὶ πάλιν ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν." 'Επεὶ γὰρ
"ἐξουσίαν" εἶχε "θεῖναι αὐτήν", ἔθηκε μὲν, ἡνίκα εἶπε· "Πάτερ, ἵνατί με
ἐγκατέλιπες;" καὶ "Κράζας φωνῇ μεγάλῃ ἀφῆκε τὸ πνεῦμα", προλαβὼν 25
τοὺς ἐπὶ τῶν ἀνασκολοπιζομένων δημίους, ὑποτέμνοντας τὰ σκέλη τῶν
σταυρουμένων καὶ διὰ τοῦθ' ὑποτέμνοντας, ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον τιμωρίαν
τίσωσιν. "Ἐλαβε δὲ "τὴν ψυχὴν" ὅτε ἑαυτὸν ἐνεφάνισε τοῖς μαθηταῖς,
προειπὼν ἐπ' αὐτῶν τοῖς ἀπιστοῦσιν αὐτῷ Ἰουδαίοις· "Λύσατε τὸν ναὸν
τοῦτον, κἀγὼ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν." Καὶ "'Ἐλεγέ γε τοῦτο περὶ
τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ", ὥς τῶν προφητῶν προκηρυζάντων τὸ τοι- 30

3 1 Tim 3:16 10-12 de Hermotimo cf. Apollonii *Mirab.* 3; Plin. *N.H.* 7.174;
Luc. *Muscae encom.* 7; Tert. *De anima* 44 20-22 Io 10:18. Cf. 2.16 23-24
Mt 27:46 et 50 24-27 cf. Io 19:31-34 28-30 Io 2:19 et 21. Cf. 2.10; 8.19

1 ἀπὸ τοῦ add. Wendland 5 ὥς delevi (cf. v.7) 11 μὴν οὐ M² :
μόνου A 18 δὴ A : δὲ M 25 τοὺς add. A¹ | τῶν A¹ : τὰς A | ἀνα-
σκολοπισμένων P 29 γε A : om. M et 2.10; 8.19 : δὲ NT 30 ὥς scripsi :
καὶ A

οὗτο διὰ πλειόνων καὶ διὰ τοῦ· "Ἔτι δὲ καὶ ἡ σὰρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι· ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς τὸν ἄδην, οὐδὲ δώσεις τὸν ὅσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν."

33

Ἦδεδειξε δ' ὁ Κέλσος ὅτι πλείονας ἀνέγνω ἱστορίας Ἑλληνικάς, 5 παραθέμενος καὶ τὰ περὶ τοῦ Ἀστυपालαιέως Κλεομήδους· ὃν ἱστόρησεν εἰς κιβωτὸν καταδύντα καὶ ἔνδοθεν αὐτῆς εἰλημμένον μὴ εὐρήσθαι ἔνδον, ἀλλ' ἔκτοθι δαιμονίᾳ τινὶ μοίρᾳ διαπτήναι, ἥνικα ὑπὲρ τοῦ αὐτὸν συλλαβεῖν διέκοψάν τινες τὴν 10 κιβωτὸν. Καὶ τοῦτο δὲ εἰ μὴ πλάσμα ἐστίν, ὥσπερ ἔοικεν εἶναι πλάσμα, οὐ παραβάλλεται τοῖς περὶ τοῦ Ἰησοῦ· ἐπεὶ περ ἐκείνων μὲν οὐδὲν τῆς ἱστορουμένης θεϊότητος ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων σύμβολον εὐρίσκεται, τοῦ δὲ Ἰησοῦ αἱ τῶν ὠφελουμένων ἐκκλησίαι καὶ αἱ περὶ αὐτοῦ λελεγμένοι προφητεῖαι καὶ αἱ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ γινόμεναι θεραπείαι καὶ ἡ κατ' 15 αὐτὸν μετὰ σοφίας γνῶσις καὶ (ὁ) λόγος εὐρισκόμενος παρὰ τοῖς ἰφροντίσασιν ἀναβῆναι μὲν ἀπὸ τῆς ψιλῆς πίστεως, ἐρευνῆσαι δὲ τὸν ἐν ταῖς θεαῖς γραφαῖς νοῦν κατὰ τὰς τοῦ Ἰησοῦ ὑποθήκας εἰπόντος· "Ἐρευνάτε τὰς γραφάς", καὶ κατὰ τὸ βούλημα τοῦ διδάξαντος Παύλου δεῖν "εἰδέναι" ἡμᾶς "ἐκάστω" κατὰ τὸ δέον "ἀποκρίνεσθαι", ἀλλὰ καὶ τοῦ εἰπόντος· 20 "Ἔτοιμοι ἀεὶ πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν πίστεως." Εἰ δὲ βούλεται αὐτὸς συγχωρεῖσθαι μὴ εἶναι πλάσμα, λεγέτω τί βουλομένη ἢ ὑπὲρ ἀνθρώπου δύναμις πεποίηκεν ἔκτοθι τῆς κιβωτοῦ δαιμονίᾳ τινὶ μοίρᾳ διαπτήναι. Εἰ μὲν γὰρ ἀξιόλογόν τι παραστήσει καὶ βούλημα θεοῦ ἄξιον τὸ δωρησάμενον τὸ τοιοῦτον τῷ Κλεομήδει, κρινόμενον τί χρὴ λέγειν πρὸς αὐτόν· εἰ δ' ἀπορήσει κἂν πιθανόν τι εἰς 25 τὸν τόπον λέγειν [δηλονότι τὸ ὅσον ἐπὶ τῷ μὴ εὐρίσκεσθαι λόγον] ἤτοι συμβαλοῦμεν τοῖς αὐτὴν μὴ παραδεξαμένοις καὶ ἐγκαλέσομεν τῇ ἱστορίᾳ ὡς οὐκ ἀληθεῖ, ἢ δαιμονιόν τι φήσομεν παραπλήσιον τοῖς ἐπιδεικνυμένοις γόησιν ἀπάτῃ ὀφθαλμῶν πεποιηκέναι καὶ <τὰ> περὶ τὸν Ἀστυपालαιέα·

68^v

1-3 Ps 15:9-10. Cf. 2.62 5-9 cf. Plut. Rom. 28.4-5; Paus. 6.9.6-8 et al.
16-17 Io 5:39 17-18 Col 4:6. Cf. 6.10 19-20 1 Petri 3:15. Cf. 7.12

9 μὴ Delarue : μὲν A 10 ἐκείνων A¹ : ἐκεῖνο A 14 ὁ MV : om. A
18 ἀποκρίνεσθαι A et NT : ἀποκρίνασθαι M 19 ὑμᾶς A¹ : ἡμᾶς A 20
πίστεως : ἐλπίδος NT et 7.12 21 ἀνθρώπου A¹ : ἀνθρώπων A 23 τὸ¹ A¹ :
τῷ A 25 δηλονότι τὸ ὅσον ἐπὶ τῷ μὴ εὐρίσκεσθαι λόγον seclusi ut glossema
26 συμβαλοῦμεν Wifstrand : διαβαλοῦμεν A : <συν>διαβαλοῦμεν Koetschau² |
ἐγκαλέσομεν A¹ : -λέσωμεν A 28 ἀπάτῃ P M^{pc} : ἀπατᾷ A¹ in ras. | τὰ add.
Koetschau²

περὶ οὗ οἶται ὁ Κέλσος ὅτι **θεοπρόπιόν τι ἐθέσπισεν**, ὥς ἄρα μοίρα
τινὶ δαιμονίᾳ διέπτη ἀπὸ τῆς κιβωτοῦ.

34

Ἐγὼ μὲν οὖν ἡγοῦμαι ὅτι τούτους μόνους ἡπίστατο ὁ Κέλσος. Καὶ ἵνα
δοκῇ ἐκὼν παραλιπεῖν τὰ παραπλήσια, εἶπε τό· **Καὶ ἄλλους ἔχει τις**
ἂν εἰπεῖν τοιούσδε πλείονας. Ἔστω δ' οὖν καὶ δεδόσθω τοιούσδε 5
γεγονέναι πλείονας, μηδὲν ὠφεληκότας τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, τί τού-
των εἰκαστὸν εὐρεθείη ἂν πρὸς τὸ τοῦ Ἰησοῦ ἔργον καὶ τὰ περὶ αὐτοῦ
παράδοξα, περὶ ὧν ἐπὶ πλεῖον εἰρήκαμεν;

Μετὰ ταῦτα **παραπλήσιον** ἡμᾶς οἶται **πεποιηκέναι τόν**, ὥς
φησιν ἡ Κέλσος, **ἀλόντα καὶ ἀποθανόντα θρησκευόντας τοῖς** 10
Γέταις σέβουσι τὸν Ζάμολξιν καὶ Κίλιξι τὸν Μόψον καὶ Ἀ-
καρνᾶσι τὸν Ἀμφίλοχον καὶ Θηβαίοις τὸν Ἀμφιάρω καὶ Λε-
βαδίοις τὸν Τροφώνιον. Καὶ ἐν τούτοις δὲ ἐλέγξομεν αὐτὸν οὐκ
εὐλόγως ἡμᾶς ὁμοιώσαντα τοῖς προειρημένοις. Οἱ μὲν γὰρ νεῶς καὶ
ἀγάλματα κατεσκεύασαν τοῖς κατειλεγμένοις, ἡμεῖς δὲ τὴν διὰ τῶν 15
τοιούτων τιμὴν ἀνελόντες ἀπὸ τοῦ θείου (ὥς ἀρμοζόντων μᾶλλον δαι-
μονίοις οὐκ οἶδ' ὅπως ἰδρυμένοις ἔν τινι τόπῳ, ὃν ἦτοι προκαταλαμβάνου-
σιν ἢ διὰ τινων τελετῶν ἀχθέντες καὶ μαγανειῶν ὥσπερ(εἰ θεοὶ)
οἰκοῦσιν), τεθήκαμεν τὸν Ἰησοῦν τὸν νοῦν ἡμῶν μεταθέντα ἀπὸ παντὸς
αἰσθητοῦ, ὥς οὐ μόνον φθαρτοῦ, ἀλλὰ καὶ φθαρησομένου, καὶ ἀνάγοντα 20
ἐπὶ τὴν μετὰ ὀρθοῦ βίου πρὸς τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν τιμὴν μετ' εὐχῶν, ἃς
προσάγομεν αὐτῷ διὰ (τοῦ) ὥς μεταξὺ ὄντος τῆς τοῦ ἀγενήτου καὶ τῆς
τῶν γενητῶν πάντων φύσεως, καὶ φέροντος μὲν ἡμῖν τὰς ἀπὸ τοῦ πατρὸς
εὐεργεσίας, διακομίζοντος δ' ἡμῶν τρόπον ἀρχιερέως τὰς εὐχὰς πρὸς τὸν
ἐπὶ πᾶσι θεόν. 25

35

Ἐβουλόμην δὲ πρὸς τὸν οὐκ οἶδ' ὅπως τοιαῦτα λέγοντα τοιαῦτά τινα
πρεπόντως αὐτῷ ἀδολεσχήσαι· ἄρ' οὖν οὐδέν εἰσιν οὗτοι, οὓς κατέλεξας,
καὶ οὐδεμίᾳ δυνάμει ἐστὶν ἐν Ἰεβραδίᾳ κατὰ τὸν Τροφώνιον, οὐδ' ἐν Θή-
βαις περὶ τὸν τοῦ Ἀμφιάρω νεών, οὐδ' ἐν Ἀκαρνανίᾳ περὶ τὸν Ἀμφίλο-
χον, οὐδ' ἐν Κιλικίᾳ περὶ τὸν Μόψον; Ἡ ἐστὶ τις ἐν τοῖς τοιούτοις εἴτε 30
δαίμων εἴτε ἥρως εἴτε καὶ θεός, ἐνεργῶν τινα μείζονα ἢ κατὰ ἄνθρωπον;
Εἰ μὲν γάρ φησι μηδὲν ἕτερον εἶναι μῆτε δαιμόνιον μῆτε θεῖον περὶ τού-

7-8 cf. 3.21; 27-29 et 32 20 cf. 4.61

7 εἰκαστὸν Koetschau² : ἔκαστον A 16 θείου A¹ : θεοῦ A 18
ὥσπερ Koetschau : ὥσπερ A | θεοὶ addidi 22 διὰ (τοῦ) ὥς Chadwick :
ὥς διὰ A 22 ἀγενήτου P : ἀγεννήτου A 28 τὸν A² : τὸ A 29 τὸν¹
A² : τῶν A

τους, κἂν νῦν ὁμολογησάτω τὴν ἑαυτοῦ γνώμην, Ἐπικούρειος ὢν καὶ μὴ τὰ αὐτὰ τοῖς Ἑλλησι φρονῶν καὶ μήτε δαίμονας γινώσκων μήτε κἂν ὡς Ἑλληνες θεοὺς σέβων, καὶ ἐλεγχέσθω ὅτι μάτην καὶ τὰ προειρημένα ὡς παραδεξάμενος αὐτὰ εἶναι ἀληθῆ ἐκόμισε καὶ τὰ ἐν τοῖς ἐξῆς ἐπιφερόμε-

5 να.

Εἰ δὲ φήσει εἴτε δαίμονας εἴτε ἥρωας εἴτε καὶ θεοὺς εἶναι τοὺς κατειλεγμένους, ὁράτω ὅτι ὅπερ οὐ βούλεται κατασκευάσει δι' ὧν εἴρηκεν, ὡς καὶ ὁ Ἰησοῦς τοιοῦτόν τι ἦν· διὸ καὶ δεδύνηται ἑαυτὸν παραστήσαι οὐκ ὀλίγοις τῶν ἀνθρώπων θεόθεν ἐπιδεδημηκέναι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων.

10 Ἄπαξ δὲ τοῦτ' ἐὰν παραδέξηται, ὅρα εἰ μὴ ἀναγκασθήσεται ἰσχυρότερον αὐτὸν φῆσαι τούτων, οἷς αὐτὸν συγκατηρίθμησεν· ἐπεὶ ἐκείνων μὲν γε οὐδεὶς κωλύει τὰς πρὸς τοὺς ἐτέρους τιμὰς, οὗτος δὲ ἑαυτῷ θαρρῶν ὡς πάντων ἐκείνων δυνατώτερος ἀπαγορεύει τὰς τούτων ἀποδοχὰς ὡς μοχθηρῶν δαιμόνων καὶ τόπους ἐπὶ γῆς προκατειληφόντων, ἐπεὶ τῆς καθαρωτέρας οὐ δύνανται ἐφάψασθαι χώρας καὶ θειοτέρας, ἔνθα μὴ φθάνουσιν αἱ
15 ἀπὸ τῆς γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ μυρίων κακῶν παχύτητες.

Ἐπεὶ δὲ μετὰ ταῦτα καὶ **τὰ περὶ τῶν παιδικῶν Ἀδριανοῦ** (λέγω δὲ τὰ περὶ Ἀντινόου τοῦ μεираκίου) καὶ τὰς εἰς αὐτὸν τῶν ἐν Ἀντινόου (πόλει) τῆς Αἰγύπτου **τιμὰς οὐδὲν** οἶται **ἀποδεῖν τῆς** ἡμετέρας **πρὸς**
20 **τὸν Ἰησοῦν τιμῆς**, φέρε καὶ τοῦτο ὡς φιλέχθως λεγόμενον διελέγξωμεν. Τί γὰρ κοινὸν ἔχει ὁ γενόμενος ἐν τοῖς Ἀδριανοῦ παιδικοῖς βίος, οὐδὲ τὸν ἄρρενα ἀπαθῆ γυναικειᾶς νόσου φυλάξαντος, πρὸς τὸν σεμνὸν ἡμῶν Ἰησοῦν, οὐ μὴδὲ οἱ μυρία κατηγορήσαντες καὶ ψευδῆ ὅσα περὶ αὐτοῦ λέγοντες δεδύνηται κατεπεῖν ὡς κἂν τὸ τυχὸν ἀκολασίας κἂν ἐπ' ὀλίγον γευσσάμενος; Ἀλλὰ καὶ εἴπερ φιλαλήθως καὶ ἀδεκάστως τὰ περὶ τὸν
25 Ἀντίνοον ἐξετάζοι τις, μαγγανείας ἂν Αἰγυπτίαν καὶ τελετὰς εὖροι τὰς αἰτίας τοῦ δοκεῖν τι αὐτὸν ποιεῖν ἐν Ἀντινόου πόλει καὶ μετὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ· ὅπερ καὶ ἐπ' ἄλλων νεῶν ἱστορεῖται ὑπὸ Αἰγυπτίων καὶ τῶν τὰ τοιαῦτα δεινῶν γεγονέναι, ἐν τισι τόποις ἰδρυόντων δαίμονας μαντικούς ἢ
30 ἰατρικούς, πολλάκις δὲ καὶ βασανίζοντας τοὺς δοκοῦντάς τι παραβεβηκέναι περὶ τῶν τυχόντων βρωμάτων ἢ περὶ τοῦ θιγεῖν νεκροῦ σώματος ἀνθρωπίνου, ἵνα ἔχοιεν δεδίττεσθαι τὸν πολὺν καὶ ἀπαίδευτον. Τοιοῦτος δὲ ἐστὶ καὶ ὁ ἐν Ἀντινόου πόλει τῆς Αἰγύπτου νομισθεὶς εἶναι θεός, οὗ

36

18–19 cf. 5.63

18 τὰς A¹ : τοῦ A 19 πόλει add. Bouhéreau (cf. vv. 27 et 33) 20 διελέγξωμεν M^{PC} V^{PC} : διελέγχομεν A 32 ἔχοιεν scripsi post Koetschau² (δὴ ἔχοιεν) : δοκοῖεν A | τὸν πολὺν λαὸν P 33 ὁ add. Koetschau²

ἀρετὰς οἱ μὲν τινες κυβευτικώτερον ζῶντες καταψεύδονται, ἕτεροι δὲ ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ ἰδρυμένου δαίμονος ἀπατῶμενοι καὶ ἄλλοι ἀπὸ ἀσθενοῦς τοῦ συνειδότος ἐλεγχόμενοι οἴονται τίνειν θεήλατον ἀπὸ τοῦ Ἀντινόου ἢ ποινήν. Τοιαῦτα δὲ ἐστὶ καὶ τὰ δρώμενα αὐτῶν μυστήρια καὶ αἱ 5 δοκοῦσαι μαντεῖαι, ὧν πάνυ μακράν ἐστὶ τὰ τοῦ Ἰησοῦ. Οὐ γὰρ συνελθόντες γόητες, χάριν τίνοντες βασιλεῖ τινι κελεύοντι ἢ ἡγεμόνι προστάσσουν, πεποιηκέναι ἔδοξαν αὐτὸν εἶναι θεόν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς ἀκολούθως τῇ ἐν τῷ λέγειν τεραστίως πειστικῇ δυνάμει συνέστησεν αὐτὸν ὡς τιμῆς ἄξιον οὐ τοῖς εὖ φρονεῖν ἐθέλουσι μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ δαίμοσι καὶ ἄλλαις ἀοράτοις δυνάμεσιν· αἵτινες 10 μέχρι τοῦ δεῦρο ἐμφαίνουσιν ἥτοι φοβούμεναι τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ ὡς κρείττονος, ἢ σεβασμίας ἀποδεχόμεναι ὡς κατὰ νόμους αὐτῶν ἄρχοντος. Εἰ γὰρ μὴ θεόθεν ἦν αὐτῷ δοθεῖσα σύστασις, οὐκ ἂν καὶ δαίμονες τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἀπαγγελλομένῳ μόνον εἴκοντες ἀνεχώρουν ἀπὸ τῶν ὑπ' αὐτῶν πολεμουμένων. 15

37

Αἰγύπτιοι μὲν οὖν διδαχθέντες τὸν Ἀντίουν σέβειν, ἐὰν παραβάλης (αὐτῷ) Ἀπόλλωνα ἢ Δία, ἀνέξονται, σεμνύνοντες τὸν Ἀντίουν διὰ τοῦ ἐκείνοις αὐτὸν συναριθμεῖν· καὶ ἐν τούτοις γὰρ ὁ Κέλσος σαφῶς ψεύδεται λέγων· **Κὰν παραβάλης αὐτῷ τὸν Ἀπόλλωνα ἢ τὸν Δία, οὐκ ἀνέξονται.** Χριστιανοῖς δὲ μεμαθηκόσι τὴν αἰώνιον αὐτοῖς εἶναι ζωὴν 20 ἐν τῷ γινώσκειν "τὸν μόνον" ἐπὶ πᾶσιν "ἀληθινὸν θεὸν καὶ ὄν" ἐκεῖνος "ἀπέστειλεν Ἰησοῦν Χριστόν," μαθοῦσι δὲ καὶ "ὅτι πάντες μὲν οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν εἰσὶ δαιμόνια" λίχνα καὶ περὶ τὰς θυσίας καὶ τὰ αἵματα καὶ τὰς ἀπὸ τῶν θυσιῶν ἀποφοράς καλινδούμενα ἐπὶ ἀπάτῃ τῶν μὴ προσπεφυγόντων τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ, οἱ δὲ τοῦ θεοῦ θεῖοι καὶ ἅγιοι ἄγγελοι ἄλλης 25 εἰσὶ φύσεως καὶ προαιρέσεως παρὰ τοὺς ἐπὶ γῆς πάντας δαίμονας, καὶ ὅτι οὗτοι σφόδρα ὀλίγοις γινώσκονται τοῖς περὶ τῶν τοιούτων συνετῶς καὶ ἐπιμελῶς ζητήσασιν, ἐὰν παραβάλης Ἀπόλλωνα καὶ Δία ἢ τινὰ τῶν μετὰ κνίσσης καὶ αἵματος καὶ θυσιῶν προσκυνουμένων, οὐκ ἀνέξονται· τινὲς μὲν διὰ τὴν πολλὴν ἀπλότητα μὴ εἰδότες μὲν δοῦναι λόγον περὶ ὧν ποι- 30 οῦσιν, εὐγνωμόνως δὲ τηροῦντες ἃ παρειλήφασιν, ἕτεροι δὲ μετ' οὐκ εὐκαταφρονήτων λόγων, ἀλλὰ καὶ βαθυτέρων καί, ὡς ἂν εἴποι τις Ἑλλήν,

21–22 Io 17:3 22–23 Ps 95:5 Cf. 3:2; 4:29; 7:65 et 69; 8:3 25–26 cf. 5.5

8 πιστικῇ A, corr. Koetschau² 9 εὖ φρονεῖν Koetschau² : εὐφρονεῖν A 16 αἰγύπτιοι et διδαχθέντες M² : αἰγυπτῖω (αἰγύπτω A) et διδαχθέντι A¹ | ἀντίνοον A, corr. Koetschau (cf. v. 17) 17 αὐτῷ add. Koetschau (cf. v. 19) 19 τὸν² add. A¹ 24 προσπεφυγόντων A : προσπεφυγόντων in mg A¹ 27 τῶν τοιούτων A : τούτων M 30 ποιούσιν A : πιστεύουσιν Koetschau²

ἐσωτερικῶν καὶ ἐποπτικῶν, ἐν οἷς πολὺς ἐστὶ λόγος περὶ θεοῦ καὶ τῶν
 τετιμημένων ἀπὸ θεοῦ διὰ τοῦ μονογενοῦς θεοῦ λόγου μετοχῇ θεότητος,
 διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὀνόματος. Πολὺς δὲ ὁ λόγος καὶ ὁ περὶ τῶν θείων
 ἀγγέλων καὶ ὁ περὶ τῶν ἐναντίων μὲν τῇ ἀληθείᾳ, ἡπατημένων δὲ καὶ ἐξ
 5 ἀπάτης ἑαυτοὺς ἀναγορευόντων θεοὺς ἢ ἀγγέλους θεοῦ ἢ δαίμονας
 ἀγαθοὺς ἢ ἥρωας ἐκ μεταβολῆς συστάντας ἀγαθῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Οἱ
 δὲ τοιοῦτοι Χριστιανοὶ καὶ κατασκευάσουσιν ὅτι, ὥσπερ πολλοὶ ἐν φιλο-
 σοφίᾳ δοκοῦσιν εἶναι ἐν ἀληθείᾳ, ἥτοι ἑαυτοὺς κατασοφισάμενοι λόγοις
 πιθανοῖς ἢ τοῖς ὑφ' ἐτέρων προσαγομένοις καὶ εὑρεθεῖσι συγκαταθέμενοι
 10 προπετῶς, οὕτως εἰσὶ καὶ [αἱ] ἐν ταῖς ἔξω σωματικῶν ψυχαῖς καὶ ἀγγέλοις
 καὶ δαίμοσιν τινες, ὑπὸ τῶν πιθανότητων ἐλκυσθέντες πρὸς τὸ ἑαυτοὺς
 ἀναγορεῦσαι θεοὺς. Καὶ διὰ τοὺς τοιοῦτους γε λόγους κατὰ τὸ ἀκριβὲς
 τελείως ἐν ἀνθρώποις μὴ δυναμένους εὑρεθῆναι ἀσφαλὲς ἐνομίσθη τὸ
 15 μὴδενὶ ἑαυτὸν ἐμπιστεῦσαι ἄνθρωπον ὄντα ὡς θεῷ, πλὴν μόνου τοῦ ἐπὶ
 πᾶσιν ὡς διαιτητοῦ, τοῦ βαθύτατα ταῦτα καὶ θεωρήσαντος καὶ ὀλίγοις
 παραδόντος Ἰησοῦ Χριστοῦ.

||Περὶ μὲν οὖν τοῦ Ἀντινόου ἢ τινος ἄλλου τοιοῦτου, εἴτε παρ' Αἰγυπ-
 τίοις εἴτε παρ' Ἑλλήσι, πίστις ἐστίν, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, ἀτυχῆς· περὶ δὲ
 τοῦ Ἰησοῦ ἥτοι δόξασα ἂν εἶναι εὐτυχῆς ἢ καὶ βεβασανισμένως ἐξητασ-
 20 μένη, δοκοῦσα μὲν εὐτυχῆς παρὰ τοῖς πολλοῖς, βεβασανισμένως δὲ ἐξη-
 τασμένη παρὰ πάνυ ὀλιγωτάτοις. Κἂν λέγω δὲ τινα πίστιν εἶναι, ὡς ἂν οἱ
 πολλοὶ ὀνομάσαιεν, εὐτυχῇ, καὶ περὶ ταύτης ἀναφέρω τὸν λόγον ἐπὶ τὸν
 εἰδότα θεὸν τὰς αἰτίας τῶν ἐκάστω μεμερισμένων ἐπιδημοῦντι τῷ βίῳ τῶν
 ἀνθρώπων. Καὶ Ἕλληνες δὲ φήσουσι καὶ ἐν τοῖς νομιζομένοις εἶναι σο-
 25 φωτάτοις κατὰ πολλὰ τὴν εὐτυχίαν εἶναι αἰτίαν, οἷον περὶ διδασκάλων
 τοιῶνδε καὶ τοῦ περιπεσεῖν τοῖς κρείττοσιν, ὄντων καὶ τῶν τὰς ἐναντίας
 αἰρέσεις διδασκόντων, καὶ περὶ ἀνατροφῆς τῆς ἐν βελτίοσι. Πολλοῖς γὰρ
 [καὶ] τὰ τῆς ἀνατροφῆς ἐν τοιοῦτοις γεγένηται, ὡς μὴδὲ φαντασίαν ἐπι-
 30 τραπῆναι τῶν κρείττωνων λαβεῖν, ἀλλ' αἰεὶ καὶ ἐκ πρώτης ἡλικίας ἥτοι ἐν
 παιδικοῖς εἶναι ἀκολάστων ἀνδρῶν ἢ δεσποτῶν ἢ ἐν ἄλλῃ τινὶ κωλυούσῃ
 ἀναβλέπειν τὴν ψυχὴν κακοδαίμονιά. Τὰς δὲ περὶ τούτων αἰτίας πάντως
 μὲν εἰκὸς εἶναι ἐν τοῖς τῆς προνοίας λόγοις, πίπτειν δὲ αὐτὰς εἰς ἀνθρώ-

5-6 cf. 3.80; Diog. Laert. 7.151 17-p. 184.17 τὴν κακίαν Φ 19.1-5, pp. 121-124

3 ὀνόματος Delarue : ὀνόματι A 5 ἑαυτοὺς Koetschau² : αὐτοὺς A
 10 αἱ del. Hoeschel 15 τοῦ A : τὰ M^{PC} 17 ἀντίνου Φ 21 πίστιν τινὰ
 Φ 28 καὶ delevi | ἐν A² : om A 32 εἰς ἀνθρώπους αὐτὰς Φ

πους οὐκ εὐχερές. Ἔδοξε δέ μοι ταῦτα διὰ μέσου ἐν παρεκβάσει εἰρηκέναι διὰ τὸ τοσοῦτόν τι ποιεῖ πίστις ὅποια δὴ προκατασχοῦσα. Ἐχρῆν γὰρ διὰ τὰς διαφορὰς ἀνατροφὰς εἰπεῖν διαφορὰν τῶν ἐν ἀνθρώποις πίστεων, εὐτυχέστερον ἢ ἀτυχέστερον πιστεύουσι· καὶ ἐκ τούτου ἀναβῆναι ὅτι δόξαι ἂν καὶ τοῖς ἐντρεχεστέροις εἰς αὐτὸ τὸ δοκεῖν εἶναι λογικωτέροις καὶ λογικώτερον προστίθεσθαι τὰ πολλὰ δόγμασιν ἢ ὀνομαζομένη εὐτυχία καὶ ἡ λεγομένη ἀτυχία συνεργεῖν. Ἀλλὰ γὰρ περὶ τούτων ἄλλις.

39

Τὰ δ' ἐξῆς τοῦ Κέλσου κατανοητέον, ἐν οἷς καὶ ἡμῖν φησι **πίστιν ποιεῖν προκαταλαβοῦσαν ἡμῶν τὴν ψυχὴν τὴν περὶ τοῦ Ἰησοῦ τοιάνδε συγκατάθεσιν**. Ἀληθῶς μὲν γὰρ πίστις ἡμῖν ποιεῖ τὴν τοιαύτην συγκατάθεσιν· ὅρα δὲ εἰ μὴ αὐτόθεν ἡ πίστις αὐτὴ τὸ ἐπαινετὸν παρίστησιν, ὅτε πιστεύομεν ἑαυτοὺς τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ, χάριν ὁμολογούντες τῷ εἰς τοιαύτην πίστιν ὁδηγῷ καὶ λέγοντες αὐτὸν οὐκ ἄθεε τὸ τηλικούτον τετολμηκέναι καὶ ἡνυκέναι· πιστεύομεν δὲ καὶ ταῖς προαιρέσεσι τῶν γραψάντων τὰ εὐαγγέλια, καταστοχαζόμενοι τῆς εὐλαβείας αὐτῶν καὶ τοῦ συνειδότος, ἐμφαινομένων τοῖς γράμμασιν, οὐδὲν νόθον καὶ κυβευτικὸν καὶ πεπλασμένον καὶ πανοῦργον ἐχόντων. Καὶ γὰρ παρίσταται ἡμῖν ὅτι οὐκ ἂν ψυχαί, μὴ μαθοῦσαι τὰ τοιαῦτα ὅποια διδάσκει ἡ παρ' Ἑλλήσι πανοῦργος σοφιστεία, πολλὴν ἔχουσα τὴν πιθανότητα καὶ τὴν ὀξύτητα, καὶ ἡ ἐν τοῖς δικαστηρίοις καλινδουμένη ῥητορικὴ, οὕτως πλάσαι οἰοί τ' ἦσαν πράγματα, δυνάμενα ἀφ' ἑαυτῶν ἔχειν τὸ πρὸς ἡμῖν πίστιν καὶ τὸν ἀνάλογον τῇ πίστει βίον ἀγωγόν. Οἶμαι δὲ καὶ τὸν Ἰησοῦν διὰ τοῦτο βεβουλῆσθαι διδασκάλοις τοῦ δόγματος χρῆσθαι τοιούτοις, ἵνα μηδεμίαν μὲν ἔχη χώραν ὑπόνοια πιθανῶν σοφισμάτων, λαμπρῶς δὲ τοῖς συνιέναι δυνάμενοις ἐμφαίνεται ὅτι τὸ ἄδολον τῆς προαιρέσεως τῶν γραψάντων, ἐχούσης πολὺ τό, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, ἀφελές, ἡξιώθη θειοτέρας δυνάμεως, πολλῷ μᾶλλον ἀνυούσης ἢ περ ἀνύειν δύνασθαι δοκεῖ περιβολὴ λόγων καὶ λέξεων σύνθεσις καὶ μετὰ διαιρέσεων καὶ τεχνολογίας Ἑλληνικῆς ἀκολουθία.

25 cf. 1.62

2 τι Φ : om. A 3 διαφορὰν scripsi : διαφορὰς A Φ 6 δόγμασι τὰ πολλὰ Φ 11 μὲν Φ : om. A 13 παρίστησιν Φ : περιίστησιν A | ὅτε A : ὅτι Φ | ἑαυτοὺς om. Φ 15 τηλικούτον : τοιούτον M V E H : τοιούτον καὶ τηλικούτον C(D) 18 πανοῦργον : κακοῦργον Pat : πᾶν κακοῦργον CD 19 τὰ om. Φ 20 πανοῦργος σοφιστεία P Φ : πανοῦργος σοφιστία A 22 οἰοί τε Φ : τ' οἰοί A | ἑαυτῶν Φ : αὐτῶν A : αὐτῶν A¹ 24 χρῆσασθαι Φ 27 πολὺ om. Φ 28 ἢ περ A¹ B C : εἴ περ A H 29 λέξεων Φ : λέξεως A 30 ἑλληνικῆς τεχνολογίας Φ (praeter C)

“Ορα δὲ εἰ μὴ τὰ τῆς πίστεως ἡμῶν ταῖς κοιναῖς ἐννοαῖς ἀρχῆθεν συναγορεύοντα μετατίθῃσι τοὺς εὐγνωμόνως ἀκούοντας τῶν λεγομένων. Εἰ γὰρ καὶ ἡ διαστροφή δεδύνηται, πολλῆς αὐτῇ κατηχήσεως συναγορευούσης, τοῖς πολλοῖς ἐμφυτεῦσαι τὸν περὶ ἀγαλμάτων λόγον ὡς θεῶν καὶ
 5 τὸν περὶ τῶν γενομένων ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ ἐλέφαντος καὶ λίθου ὡς προσκυνήσεως ἀξίων· ἀλλ’ ἡ κοινὴ ἐννοία ἀπαιτεῖ ἐννοεῖν ὅτι θεὸς οὐδαμῶς ἐστὶν ὕλη φθαρτὴ οὐδὲ τιμᾶται ἐν ἀψύχοις ὕλαις ὑπὸ ἀνθρώπων μορφοῦμενος, ὡς “κατ’ εἰκόνα” ἢ τινα σύμβολα ἐκείνου γινομέναις. Διόπερ εὐθέως λέγεται τὰ περὶ ἀγαλμάτων, “ὅτι οὐκ εἰσὶ θεοί”, καὶ τὰ περὶ
 10 τῶν τοιούτων δημιουργημάτων, ὅτι οὐκ εἰσὶ συγκριτὰ πρὸς τὸν δημιουργόν, ὀλίγα τε πρὸς τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ δημιουργήσαντος καὶ συνέχοντος καὶ κυβερνῶντος τὰ ὅλα. Καὶ εὐθέως ὥσπερ εἰ τὸ συγγενὲς ἐπιγνοῦσα ἡ λογικὴ ψυχὴ ἀπορρίπτει μὲν ἃ τέως ἐδόξαζεν εἶναι θεούς, φίλτρον δ’ ἀναλαμβάνει φυσικὸν τὸ πρὸς τὸν κτίσαντα, καὶ διὰ τὸ πρὸς ἐκεῖνον φίλτρον ὑπερ-
 15 αποδέχεται καὶ τὸν ταῦτα πρῶτον πᾶσι τοῖς ἔθνεσι παραστήσαντα δι’ ὧν κατεσκεύασε μαθητῶν, οὓς ἐξέπεμψε μετὰ θείας δυνάμεως καὶ ἐξουσίας κηρύττει τὸν περὶ τοῦ θεοῦ καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ λόγον.

Ἐπεὶ δ’ ἐγκαλεῖ ἡμῖν, οὐκ οἶδ’ ἤδη ὅποσάκις, περὶ τοῦ Ἰησοῦ ὅτι ἐκ θνητοῦ σώματος ὄντα θεὸν νομίζομεν καὶ ἐν τούτῳ ὅσια
 20 δρᾶν δοκοῦμεν, περισσὸν μὲν τὸ ἔτι πρὸς τοῦτο λέγειν· πλείονα γὰρ ἐν τοῖς ἀνωτέρω λέλεκται· ὅμως δὲ ἴστωσαν οἱ ἐγκαλοῦντες ὅτι, ὃν μὲν νομίζομεν καὶ πεπεισμεθα ἀρχῆθεν εἶναι θεὸν καὶ υἱὸν θεοῦ, οὗτος ὁ αὐτολόγος ἐστὶ καὶ ἡ αὐτοσοφία καὶ ἡ αὐτοαλήθεια· τὸ δὲ θνητὸν αὐτοῦ σῶμα καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἐν αὐτῷ ψυχὴν τῇ πρὸς ἐκεῖνον οὐ μόνον κοινωνίᾳ,
 25 ἀλλὰ καὶ ἐνώσει καὶ ἀνακράσει τὰ μέγιστα φάμεν προσειληφέναι καὶ τῆς ἐκείνου θεϊότητος κεκοινωνηκότα εἰς θεὸν μεταβεβληκέναι. Ἐὰν δέ τις προσκόπῃ καὶ περὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ ταῦθ’ ἡμῶν λεγόντων, ἐπιστησάτω τοῖς ὑπὸ Ἑλλήνων λεγομένοις περὶ τῆς τῷ ἰδίῳ λόγῳ ἀποίου ὕλης, ποιότητος ἀμφισκομένης ὅποιας ὁ δημιουργὸς βούλεται αὐτῇ περιτιθέ-

8 Gen 1:26 9 Act 19:26 20–21 cf. 1.69

4 ὡς περὶ θεῶν Φ 5 τὸν Bouhéreau : τὸ A : τῶν Pat | τὸν περὶ om. C D E H | γενομένων : περιγενομένων Pat E H 9 ὅτι οὐκ εἰσὶ θεοὶ om. Φ 10 εἰσὶ A : ἔστι Φ 11 πρὸς scripsi : περὶ A Φ 12 ὥσπερ εἰ Φ : περὶ A 13 φίλτρον A Φ : ἀγάπην A² 17 τοῦ om. Φ 18 ποσάκις Pat C E H 24 ἐκεῖνον B C D E H : ἐκεῖνο A Pat 26 θεϊότητος A : θεότητος Φ | μεταβεβληκέναι B D E (Pat) : μεταβεβηκέναι A 28 λεγομένοις A¹ : λεγομένων A 29 ἀμπισχομένης Φ

ναι, καὶ πολλάκις τὰς μὲν προτέρας ἀποτιθεμένης, κρείττονας δὲ καὶ διαφόρους ἀναλαμβάνουσης. Εἰ γὰρ ὑγιῇ τὰ τοιαῦτα, τί θαυμαστὸν τὴν ποιότητα τοῦ θνητοῦ κατὰ τὸ τοῦ Ἰησοῦ σῶμα προνοίᾳ θεοῦ βουλευθέντος μεταβαλεῖν εἰς αἰθέριον καὶ θείαν ποιότητα;

71^Γ

42

Οὐχ ὥς διαλεκτικὸς μὲν οὖν εἶπεν ὁ Κέλσος, παραβάλλων τὰς 5
ἀνθρωπίνας τοῦ Ἰησοῦ σάρκας χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ καὶ λίθῳ,
ὅτι αὗται ἐκείνων φθαρτότεραι. Πρὸς γὰρ τὸν ἀκριβῆ λόγον οὗτ'
 ἀφθαρτον ἀφθάρτου ἀφθαρτότερον, οὔτε φθαρτὸν φθαρτοῦ φθαρτότερον.
 Ἄλλ' εἰ ἄρα φθαρτότερον, ὅμως δὲ καὶ πρὸς τοῦτο φήσομεν ὅτι, εἴπερ
 δυνατόν ἀμείβειν ποιότητος τὴν ὑποκειμένην πάσαις ποιότησιν ὕλην, 10
 πῶς οὐ δυνατόν καὶ τὴν σάρκα τοῦ Ἰησοῦ ἀμείψασαν ποιότητος γεγενέ-
 ναι τοιαύτην ὁποίαν ἐχρῆν εἶναι τὴν ἐν αἰθέρι καὶ τοῖς ἀνωτέρω αὐτοῦ
 τόποις πολιτευομένην, οὐκέτι ἔχουσιν τὰ τῆς σαρκικῆς ἀσθενείας ἴδια
 καὶ ἄτινα **μιαρώτερα** ὠνόμασεν ὁ Κέλσος; Οὐδὲ τοῦτο φιλοσόφως 15
 ποιῶν· τὸ γὰρ κυρίως μιαρὸν ἀπὸ κακίας τοιοῦτόν ἐστι· φύσις δὲ σῶμα-
 τος οὐ μιαρά· οὐ γὰρ ἡ φύσις σώματός ἐστι, τὸ γεννητικὸν τῆς μιαρότητος
 ἔχει, τὴν κακίαν. ||

Εἴτ' ἐπεὶ ὑπιδόμενος τὴν παρ' ἡμῶν ἀπολογίαν λέγει περὶ τῆς μετα-
 βολῆς τοῦ σώματος αὐτοῦ ὅτι **ἄλλ' ἀποθέμενος ταύτας ἄρα ἔσται** 20
θεός· τί οὖν οὐχὶ μᾶλλον ὁ Ἀσκληπιὸς καὶ Διόνυσος καὶ
Ἡρακλῆς; φήσομεν· τί τηλικούτον Ἀσκληπιὸς ἢ Διόνυσος ἢ Ἡρακλῆς
 εἰργάσαντο; Καὶ τίνας ἔξουσιν ἀποδείξαι βελτιωθέντας τὰ ἥθη καὶ
 κρείττους γενομένους ἀπὸ τῶν λόγων καὶ τοῦ βίου αὐτῶν, ἵνα γένωνται
 θεοί; Πολλὰς γὰρ τὰς περὶ αὐτῶν ἱστορίας ἀναγνόντες, ἴδωμεν εἰ ἐκαθά- 25
 ρευσαν ἀπὸ ἀκολασίας ἢ ἀδικίας ἢ ἀφροσύνης ἢ δειλίας. Καὶ εἰ μὲν
 μηδὲν εὐρεθῆι τοιοῦτον ἐν αὐτοῖς, ἰσχυρὸς ἂν εἴη ὁ τοῦ Κέλσου λόγος
 ἐξιῶν τῷ Ἰησοῦ τοὺς προειρημένους· εἰ δὲ δῆλόν ἐστι, κἂν τινα φέρη-
 ται περὶ αὐτῶν ὥς χρηστότερα, ὅτι μυρία ὅσα παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον
 πεποιηκέναι ἀναγεγραμμένοι εἰσὶ, πῶς ἔτι εὐλόγως μᾶλλον τοῦ Ἰησοῦ
 φήσεις αὐτοὺς ἀποθεμένους τὸ θνητὸν σῶμα γεγενέναι θεούς; 30

15-16 cf. 4.66 19 ταύτας : sc. τὰς σάρκας

3 τοῦ² om. Φ 6 ἰησοῦ A B : θεοῦ Pat C D E H 7 πρὸς A : κατὰ Φ
 8 ἀφθαρτότερον Φ : φθαρτότερον A | φθαρτότερον² A : εὐφθαρτότερον
 Pat B C E H : ἀφθαρτότερον D 12 ἀνωτέρω Φ : ἀνωτάτω A 17 ἔχει
 Φ : ἔχειν A 18 ὑπιδόμενος A : ὑπειδόμενος A¹ M 21 τηλικούτον A¹ :
 τοιοῦτον A

Μετὰ ταῦτα λέγει περὶ ἡμῶν ὅτι καταγελῶμεν τῶν προσκυνούν-
 των τὸν Δία, ἐπεὶ τάφος αὐτοῦ ἐν Κρήτῃ δείκνυται, καὶ οὐδὲν
 ἦττον σέβομεν τὸν ἀπὸ τοῦ τάφου, οὐκ εἰδότες πῶς καὶ καθὸ
 Κρήτες τὸ τοιοῦτον ποιοῦσιν. "Οῦρα οὖν ὅτι ἐν τούτοις ἀπολογεῖται
 5 μὲν περὶ Κρητῶν καὶ τοῦ Διὸς καὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ, αἰνιττόμενος τροπι-
 κάς ὑπονοίας, καθ' ἃς πεπλάσθαι λέγεται ὁ περὶ τοῦ Διὸς μῦθος· ἡμῶν δὲ
 κατηγορεῖ, ὁμολογούντων μὲν τετάφθαι τὸν ἡμέτερον Ἰησοῦν, φασκόντων
 δὲ καὶ ἐγγέροθαι αὐτὸν ἀπὸ τοῦ τάφου, ὅπερ Κρήτες οὐκέτι περὶ τοῦ Διὸς
 10 ἱστοροῦσιν. Ἐπεὶ δὲ δοκεῖ συναγορεύειν τῷ ἐν Κρήτῃ τάφῳ τοῦ Διὸς
 λέγων· ὅπως μὲν καὶ καθότι Κρήτες τοῦτο ποιοῦσιν οὐκ εἰδότες, φήσομεν
 ὅτι καὶ ὁ Κυρηναῖος Καλλίμαχος, πλεῖστα ὅσα ἀναγνούς ποιήματα καὶ
 ἱστορίαν σχεδὸν πᾶσαν ἀναλεξάμενος Ἑλληνικὴν, οὐδεμίαν οἶδε τροπο-
 λογίαν ἐν τοῖς περὶ Διὸς καὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ. Διὸ καὶ ἐγκαλεῖ τοῖς Κρησὶν
 ἐν τῷ εἰς τὸν Δία γραφέντι αὐτῷ ὕμνῳ λέγων·

15 Κρήτες ἀεὶ ψεύσται· καὶ γὰρ τάφον, ὃ ἄνα, σεῖο
 Κρήτες ἐτεκτῆναντο· σὺ δ' οὐ θάνες, ἐσσί γὰρ αἰεὶ.

Καὶ ὁ εἰπὼν "Σὺ δ' οὐ θάνες, ἐσσί γὰρ αἰεὶ", ἀρνησάμενος τὴν ἐν Κρήτῃ
 71^v ταφὴν τοῦ Διὸς, τὴν ἀρχὴν τοῦ θανάτου ἱστορεῖ γεγονέναι περὶ τὸν Δία.
 Ἀρχὴ δὲ θανάτου ἢ ἐπὶ γῆς γένεσις· λέγει δὲ οὕτως·

20 Ἐν δέ σε Παρρασίοις Ῥεῖη τέκεν εὐνηθεῖσα.

Ἐχρῆν δ' αὐτόν, ὥς ἡρνήσατο τὴν ἐν Κρήτῃ γένεσιν τοῦ Διὸς διὰ τὸν
 τάφον αὐτοῦ, ὁρᾶν ὅτι ἠκολούθει τῇ ἐν Ἀρκαδίᾳ γενέσει αὐτοῦ τὸ καὶ
 ἀποθανεῖν τὸν γεγεννημένον. Τοιαῦτα δὲ καὶ περὶ τούτων λέγει ὁ Καλλί-
 μαχος·

25 Ζεῦ, σὲ μὲν Ἰδαίοισιν ἐν οὐρεσὶ φασι γενέσθαι,
 Ζεῦ, σὲ δ' ἐν Ἀρκαδίᾳ· πότεροι, πάτερ, ἐψεύσαντο;
 Κρήτες ἀεὶ ψεύσται·

15–16 Callim. *Hymn. in Iovem* 8–9. Etiam ap. Athenag. *Leg.* 30.2; Clem. *Protr.*
 37.4; Epiph. *Panar.* 42.12.3 et al. 20 Eiusdem v. 10 25–28 Eiusdem vv. 6–8

4 τὸ τοιοῦτον A : τοῦτο P M 9 δοκεῖ P M : δοκεῖς A 12 ἀναλε-
 ξάμενος A¹ : ἀναδεξάμενος A 14 αὐτοῦ Spencer 15 ἄνα P^{pc} : ἄναξ A
 20 ῤεῖη A² : ῤέη A 23 γενημένον A, corr. A¹ 25 Ἰδαίοισιν Koetschau e
 Callim. : ἰδαίησιν A¹

καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰς ταῦτα δ' ἡμᾶς ἤγαγεν ὁ Κέλσος, ἀγνωμονῶν περὶ τοῦ Ἰησοῦ καὶ συγκατατιθέμενος μὲν τοῖς γεγραμμένοις ὅτι ἀπέθανε καὶ ἐτάφη, πλάσμα δ' ἡγούμενος εἶναι ὅτι καὶ ἀνέστη ἀπὸ τῶν νεκρῶν, καὶ ταῦτα μυρίων προφητῶν καὶ τοῦτο προειρηκότων καὶ πολλῶν ὄντων σημείων τῆς μετὰ θάνατον ἐπιφανείας αὐτοῦ.

5

44

Ἰεῖθ' ἐξῆς τούτοις ὁ Κέλσος τὰ ὑπὸ ὀλίγων πάνυ παρὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰησοῦ λεγόμενα νομιζομένων Χριστιανῶν, οὐ φρονιμωτέρων, ὡς οἶεται, ἀλλ' ἀμαθεστάτων, φέρων φησὶ τοιαῦτα ὑπ' αὐτῶν προστάσσεσθαι· μηδεὶς προσίτω πεπαιδευμένος, μηδεὶς σοφός, μηδεὶς φρόνιμος· κακὰ γὰρ ταῦτα νομίζεται παρ' ἡμῖν· ἀλλ' εἴ τις ἀμαθής, εἴ τις ἀνόητος, εἴ τις ἀπαιδευτος, εἴ τις νήπιος, θαρρῶν ἡκέτω. Τούτους γὰρ ἀξίους εἶναι τοῦ σφετέρου θεοῦ αὐτόθεν ὁμολογοῦντες, δῆλοί εἰσιν ὅτι μόνους τοὺς ἡλιθίους καὶ ἀγεννεῖς καὶ ἀναισθήτους καὶ ἀνδράποδα καὶ γυναῖκα καὶ παιδάρια πείθειν ἐθέλουσιν τε καὶ δύνανται. Καὶ πρὸς ταῦτα δέ φαμεν ὅτι, ὥσπερ εἴ τις, τοῦ Ἰησοῦ διδάσκοντος τὰ περὶ σωφροσύνης καὶ λέγοντος· "Ὅς ἐὰν ἐμβλέψῃ γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτὴν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ", ἐώρα τινὰς ὀλίγους ἀπὸ τῶν τοσούτων Χριστιανούς εἶναι νομιζομένους ἀκολάστως ζῶντας, εὐλογώτατα μὲν ἂν αὐτοῖς ἐνεκάλει παρὰ τὴν Ἰησοῦ βιοῦσι διδασκαλίαν, ἀλογώτατα δ' ἂν ἐποίησεν εἰ τὸ κατ' ἐκείνων ἔγκλημα τῷ λόγῳ προσῆπτεν· οὕτως ἐὰν εὐρίσκηται οὐδενὸς ἦττον ὁ Χριστιανῶν λόγος ἐπὶ σοφίαν προκαλούμενος, ἐγκλητέον μὲν ἔσται τοῖς συναγορεύουσι τῇ σφῶν ἀμαθίᾳ καὶ λέγουσιν οὐ ταῦτα μὲν ἅπερ ὁ Κέλσος ἀνέγραψεν (οὐδὲ γὰρ οὕτως ἀναισχύντως, κἂν ιδιωταί τινες ᾧσι καὶ ἀμαθεῖς, λέγουσιν), ἕτερα δὲ πολλὰ ἐλάττωνα καὶ ἀποτρεπτικά τοῦ ἀσκεῖν σοφίαν.

10

15

20

25

6-p. 192.17 φήσουσι Φ 18.15-20, pp. 109-115.1 17-18 Mt 5:28. Cf. Hautsch, p. 17

8 ἀμαθεστάτων A Φ : ἀμαθεστέρων P 10 κακὰ Φ : καὶ A 11 εἴ τις ἀπαιδευτος Φ Delarue : om. A 12 εἶναι Φ (praeter C) : om. A 17 Πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα NT | ἐπιθυμῆσαι αὐτὴν NT 18 τινὰς Φ : om. A 20 ἂν Φ Delarue : om. A 21 προσεῖπτεν A 22 ἦττων A B 24 οὐδὲ A : οὐ Φ

5 "Ὅτι δὲ βούλεται ἡμᾶς εἶναι σοφοὺς ὁ λόγος, δεικτέον καὶ ἀπὸ τῶν παλαιῶν καὶ Ἰουδαϊκῶν γραμμάτων, οἷς καὶ ἡμεῖς χρώμεθα· οὐχ ἦττον δὲ καὶ ἀπὸ τῶν μετὰ τὸν Ἰησοῦν γραφέντων καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις θεῶν εἶναι πεπιστευμένων. Ἀναγέγραπται δὲ ἐν πεντηκοστῷ ψαλμῷ Δαυὶδ ἐν
 10 τῇ πρὸς θεὸν εὐχῇ λέγων· "Τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας σου ἐδήλωσάς μοι." Καὶ εἴ τις γε ἐντύχοι τοῖς ψαλμοῖς, εὖροι ἂν πολλῶν καὶ σοφῶν δογμάτων πλήρη τὴν βίβλον. Καὶ Σολομὼν δέ, ἐπεὶ ἰ σοφίαν ἤτησεν, ἀπεδέχθη· καὶ τῆς σοφίας αὐτοῦ τὰ ἴχνη ἔστιν ἐν τοῖς συγγράμμασι θεωρῆσαι, μεγάλην ἔχοντα ἐν βραχυλογίᾳ περίνοιαν· ἐν οἷς ἂν εὖροις
 15 πολλὰ ἐγκώμια τῆς σοφίας καὶ προτρεπτικὰ περὶ τοῦ σοφίαν δεῖν ἀναλαβεῖν. Καὶ οὕτω γε σοφὸς ἦν Σολομὼν, ὥστε τὴν βασιλίδαν Σαβᾶ, "ἀκούσασαν αὐτοῦ τὸ ὄνομα καὶ τὸ ὄνομα κυρίου, ἐλθεῖν πειράσαι αὐτὸν ἐν αἰνίγμασιν". "Ἦτις "καὶ ἐλάλησεν αὐτῷ πάντα ὅσα ἦν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς. Καὶ ἀπήγγειλεν αὐτῇ Σολομὼν πάντας τοὺς λόγους αὐτῆς· οὐκ ἦν
 20 λόγος παρεωραμένος ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὃν οὐκ ἀπήγγειλεν αὐτῇ. Καὶ εἶδε βασιλίσσα Σαβᾶ πᾶσαν φρόνησιν Σολομῶν" καὶ τὰ κατ' αὐτόν· "καὶ ἐξ ἑαυτῆς ἐγένετο. Καὶ εἶπε πρὸς τὸν βασιλέα· ἀληθὴς ὁ λόγος ὃν ἤκουσα ἐν τῇ γῇ μου περὶ (τοῦ λόγου) σου καὶ περὶ τῆς φρονήσεώς σου· καὶ οὐκ ἐπίστευσα τοῖς λαλοῦσί μοι, ἕως ὅτε παρεγενόμην καὶ ἐωράκασιν οἱ
 25 ὀφθαλμοί μου· καὶ ἰδοὺ οὐκ ἔστι καθὼς ἀπήγγειλάν μοι τὸ ἥμισυ. Προστέθεικας σοφίαν καὶ ἀγαθὰ πρὸς αὐτὰ ἐπὶ πᾶσαν τὴν ἀκοὴν ἣν ἤκουσα."

Γέγραπται δὲ περὶ τοῦ αὐτοῦ ὅτι "Καὶ ἔδωκε κύριος φρόνησιν τῷ Σολομῶν καὶ σοφίαν πολλὴν σφόδρα καὶ χύμα καρδίας ὡς ἡ ἄμμος ἡ παρὰ τὴν
 25 θάλασσαν. Καὶ ἐπληθύνθη (ἡ) σοφία Σολομῶν σφόδρα ὑπὲρ τὴν φρόνησιν πάντων (ἀνθρώπων) ἀρχαίων καὶ ὑπὲρ πάντας φρονίμους Αἰγύπτου. Καὶ

5–6 Ps 50:8 7–8 cf. 2 Chron 1:10–11 12–22 1 Regum (3 Regnorum) 10:1–7 23–p. 188.9 1 Regum 5:9–14

1 ὁ Φ et add. A¹ : om. A 6 καὶ² om. M 7 σολομῶν A C D : σαλομῶν A¹ Pat B (hic et infra) | ἤτησεν A : ἐζήτησεν Φ 8 τὰ om. B C D E H 9 περίνοιαν A Φ : πολύνοιαν A¹ in mg 11 ὥστε καὶ τὴν Pat C D E H | βασιλίδαν A : βασίλισσαν Φ et LXX 12 κυρίου : χῦ A 13 ἐν¹ add. 15 εἶδε· A : εἶδεν ἡ Φ (praeter B) 16 σαβᾶ P Pat B : σαββᾶ A C D 17 ἑαυτῆς Φ et LXX : αὐτῆς A : αὐτῆς edd. | πρὸς αὐτὸν τὸν Φ | ἀληθινὸς LXX 18 περὶ (τοῦ λόγου) σου scripsi e LXX : περὶ σοῦ A Φ 21 σοφίαν καὶ om. LXX 23 τοῦ Φ : om. A 25 ἡ addidi ex rec. Orig. et Luciani | ἡ σοφία rec. Orig. et Luc. : om. LXX | post σοφία addit ἐν A : om. Φ et LXX 26 ἀνθρώπων M et LXX : om. A Φ

ἐσοφίσατο ὑπὲρ πάντας ἀνθρώπους,|| καὶ ἐσοφίσατο ὑπὲρ Γεθάν τὸν
 Ἐζαρίτην καὶ τὸν Ἐμὰδ καὶ τὸν Χαλκαδι καὶ Ἀραδὰ, υἱοὺς Μάδ· καὶ
 ἦν ὀνομαστὸς ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι κύκλω. Καὶ ἐλάλησε Σολομὼν τρισχι-
 λίας παραβολάς, καὶ ἦσαν ὅδαι αὐτοῦ πεντακισχίλια. Καὶ ἐλάλησεν
 περὶ τῶν ξύλων ἀπὸ τῆς κέδρου τῆς ἐν τῷ Λιβάνῳ καὶ ἕως τῆς ὑσσώπου 5
 τῆς ἐκπορευομένης διὰ τοῦ τοίχου. Καὶ ἐλάλησε περὶ τῶν ἰχθύων καὶ τῶν
 κτηνῶν· <καὶ παρεγίνοντο> πάντες οἱ λαοὶ ἀκοῦσαι τῆς σοφίας Σολομῶν-
 τος· καὶ παρὰ πάντων τῶν βασιλέων τῆς γῆς οἱ ἤκουον τῆς σοφίας αὐ-
 τοῦ."

||Οὕτω δὲ βούλεται σοφοὺς εἶναι ἐν τοῖς πιστεύουσιν ὁ λόγος, ὥστε 10
 ὑπὲρ τοῦ γυμνάσαι τὴν σύνεσιν τῶν ἀκούοντων τὰ μὲν ἐν αἰνίγμασι, τὰ
 δὲ ἐν τοῖς καλουμένοις σκοτεινοῖς λόγοις λελαληκέναι, τὰ δὲ διὰ
 παραβολῶν καὶ ἄλλα διὰ προβλημάτων. Καί φησι γέ τις τῶν προφητῶν, ὁ
 Ὡσηέ, ἐπὶ τέλει τῶν λόγων ἑαυτοῦ· "Τίς σοφὸς καὶ συνήσει ταῦτα; "Ἡ
 συνετὸς καὶ ἐπιγνώσεται αὐτά;" Δανιήλ δὲ καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ αἰχμαλω- 15
 τισθέντες τοσοῦτον προέκοψαν καὶ ἐν τοῖς μαθήμασιν, ἅτινα ἤσκουν ἐν
 Βαβυλῶνι οἱ περὶ τὸν βασιλέα σοφοί, ὡς πάντων αὐτῶν διαφέροντας
 ἀποδειχθῆναι τούτους "δεκαπλασίως". Λέγεται δὲ καὶ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ
 πρὸς τὸν Τύρου ἄρχοντα, μέγα φρονούντα ἐπὶ σοφίᾳ· Μὴ σὺ σοφώτερος εἶ
 τοῦ Δανιήλ; Πᾶν κρύφιον οὐχ ὑπεδείχθη σοι;" 20

11–13 cf. 7.10 et *Prov* 1:6 14–15 *Hos* 14:10. Cf. 4.50 15–18 *Dan* 1:20
 18–20 *Ezech* 28:3

1 τοὺς ἀνθρώπους LXX 1 καὶ ἐσοφίσατο – 8 τῆς σοφίας αὐτοῦ om. Φ
 καὶ τὰ ἐξῆς 2 ἐζαρίτην A : ἐζραίτην LXX (unus, edd.) : ζαρείτην LXX B |
 ἐμὰδ A : ἡμὰν rec. Orig. : αἰμὰν rec. Luc. | χαλκαδι A : χαλκαδ LXX B :
 χαλχὰλ rec. Orig. : χαλκαλ LXX | Ἀραδὰ υἱοὺς Μάδ Koetschau : ἀραδαῦ
 ἰουσμαδ A : Δαρδὰ υἱοὺς Μάλ LXX 2 καὶ ἦν – 3 κύκλω A et rec. Orig. (et
 Luc.) : om. LXX 6–7 περὶ τῶν κτηνῶν καὶ περὶ τῶν πετεινῶν καὶ περὶ τῶν
 ἐρπετῶν καὶ περὶ τῶν ἰχθύων LXX 7 καὶ παρεγίνοντο e LXX add. edd. 8
 καὶ ἐλάμβανεν δῶρα παρὰ πάντων LXX : om. ἐλάμβανεν δῶρα A, LXX B, rec.
 Orig. et al. | παρὰ Koetschau² : περὶ A 11 ἐν Φ : om. A 14 ἐπὶ τέλει
 A¹ Φ : ἐτέλει A | ἑαυτοῦ A¹ : αὐτοῦ A C D | ἦ Φ : καὶ A 18 καὶ B
 C D E H : om. A Pat 20 πᾶν κρύφιον οὐχ ὑπεδείχθη σοι; pro his LXX habet
 Σοφοὶ οὐκ ἐπαίδευσάν σε τῇ ἐπιστήμῃ αὐτῶν; | οὐχ ὑπεδείχθη A¹ :
 οὐκυπεδείχθη A : οὐκ ἐπεδείχθη Φ

Ἐὰν δὲ καὶ ἐπὶ τὰ μετὰ τὸν Ἰησοῦν γεγραμμένα ἔλθῃς βιβλία, εὗροις ἂν τοὺς μὲν ὄχλους τῶν πιστευόντων τῶν παραβολῶν ἀκούοντας ὡς ἕξω τυγχάνοντας καὶ ἀξιούς μόνον τῶν ἐξωτερικῶν λόγων, τοὺς δὲ μαθητάς κατ' ἰδίαν τῶν παραβολῶν μανθάνοντας τὰς διηγήσεις· "κατ' ἰδίαν" γὰρ
 5 "τοῖς ἰδίῳις μαθηταῖς ἐπέλυνεν ἅπαντα" ὁ Ἰησοῦς, ἢ προτιμῶν παρὰ τοὺς ὄχλους τοὺς τῆς σοφίας αὐτοῦ ἐπιδικαζομένους. Ἐπαγγέλλεται δὲ τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσι πέμψαι "σοφοὺς καὶ γραμματεῖς" λέγων· "Ἴδου ἐγὼ ἀποστέλλω εἰς ὑμᾶς σοφοὺς καὶ γραμματεῖς, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀποκτενοῦσι καὶ σταυρώσουσι." Καὶ ὁ Παῦλος δ' ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ὑπὸ τοῦ θεοῦ
 10 διδομένων χαρισμάτων πρῶτον ἔταξε "τὸν λόγον τῆς σοφίας" καὶ δεύτερον, ὡς ὑποβεβηκότα παρ' ἐκεῖνον, "τὸν λόγον τῆς γνώσεως," τρίτον δέ που καὶ κατωτέρω "τὴν πίστιν." Καὶ ἐπεὶ τὸν λόγον προετίμα τῶν τεραστίων ἐνεργειῶν, διὰ τοῦτ' "ἐνεργήματα δυνάμεων" καὶ "χαρίσματα ἰαμάτων" ἐν τῇ κατωτέρῳ τίθησι χώρα παρὰ τὰ λογικὰ χαρίσματα. Μαρτυρεῖ
 15 δὲ τῇ Μωϋσέως πολυμαθείᾳ ὅ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων Στέφανος, πάντως ἀπὸ τῶν παλαιῶν καὶ μὴ εἰς πολλοὺς ἐφθακότων γραμμάτων λαβῶν· φησὶ γάρ· "Καὶ ἐπαιδεύθη Μωϋσῆς ἐν πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων." Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐν τοῖς τεραστίοις ὑπενοεῖτο, μή ποτ' οὐ κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ θεοῦ ἦκειν ἐποίει αὐτά, ἀλλὰ κατὰ τὰ Αἰγυπτίων μαθήματα, σοφὸς ὢν ἐν αὐτοῖς. Τοιαῦτα γὰρ ὑπονοῶν περὶ αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσε τοὺς ἐπαιδοὺς τῶν Αἰγυπτίων καὶ τοὺς σοφιστὰς καὶ τοὺς φαρμακεῖς, οἵτινες ἠλέγχθησαν τὸ οὐδὲν ὄντες ὡς πρὸς τὴν ἐν Μωϋσεὶ σοφίαν ὑπὲρ πᾶσαν Αἰγυπτίων σοφίαν.

4–5 Mc 4:34. Cf., 6.6 7–9 Mt 23:34 9–14 1 Cor 12:8–10 17 Act 7:22
 21–23 Exod 7:11

2 πιστευσάντων Φ 3 μόνον Α : μόνων Φ (praeter C) 4 μανθάνοντας Α Β² : παραλαμβάνοντας Β¹ C D E H 6 ἐπιδικαζομένους Α Pat B D E H : ἐπιθυμούντας P : συνιέντας C 7 πέμψειν Φ 8 ἀποστέλλω Pat B¹ et NT : ἀποστελῶ Α Β² C D 8–9 ἀποκτενεῖτε καὶ σταυρώσετε NT 17 ἐν Α : om. Φ 22 φαρμακοὺς Φ 23 ὑπὲρ – σοφίαν om. P Pat C D H

47

Ἄλλ' εἰκὸς τὰ γεγραμμένα ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους προτέρᾳ τῷ Παύλῳ, ὡς πρὸς Ἑλλήνας καὶ μέγα φουσῶντας ἐπὶ τῇ Ἑλληνικῇ σοφίᾳ, κεκινήκεναι τινὰς ὡς τοῦ λόγου μὴ βουλομένου σοφοῦς. Ἄλλ' ἀκουέτω ὁ τὰ τοιαῦτα νομίζων ὅτι ὥσπερ διαβάλλων ἀνθρώπους φαύλους ὁ λόγος φησὶν αὐτοὺς εἶναι οὐ περὶ τῶν νοητῶν καὶ ἀοράτων καὶ αἰωνίων σοφοῦς, ἀλλὰ περὶ μόνων τῶν αἰσθητῶν πραγματευσαμένους καὶ ἐν τούτοις τὰ πάντα τιθεμένους εἶναι σοφοῦς τοῦ κόσμου· οὕτως καὶ πολλῶν ὄντων δογμάτων, τὰ μὲν συναγορεύοντα ὕλη καὶ σώμασι καὶ πάντα φάσκοντα εἶναι σώματα τὰ προηγουμένως ὑφεστηκότα καὶ μηδὲν παρὰ ταῦτα εἶναι ἄλλο, εἴτε λεγόμενον ἀόρατον εἴτ' ὀνομαζόμενον ἀσώματον, φησὶν εἶναι "σοφίαν τοῦ κόσμου" καταργουμένην καὶ μωραινομένην καὶ "σοφίαν τοῦ αἰῶνος τούτου"· τὰ δὲ μετατιθέντα τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν τῇδε πραγμάτων ἐπὶ τὴν παρὰ θεῷ μακαριότητα καὶ τὴν καλουμένην αὐτοῦ βασιλείαν, καὶ διδάσκοντα καταφρονεῖν μὲν ὡς προσκαίρων πάντων τῶν αἰσθητῶν καὶ βλεπομένων, σπεύδειν δὲ ἐπὶ τὰ ἀόρατα καὶ σκοπεῖν τὰ μὴ βλεπόμενα, ταῦτά φησι "σοφίαν" εἶναι "θεοῦ".

Φιλαλήθης δ' ὢν ὁ Παῦλός φησι περὶ τινων ἐν Ἑλλήσι σοφῶν, ἐν οἷς ἀληθεύουσιν, "ὅτι γνόντες τὸν θεὸν οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξασαν ἢ ἠὲ χαρίστησαν". Καὶ μαρτυρεῖ αὐτοῖς ἐγνωκέναι θεόν· λέγει δὲ καὶ τοῦτ' οὐκ ἄθεεῖ αὐτοῖς γεγονέναι ἐν οἷς γράφει τό· "'Ὁ θεὸς γὰρ αὐτοῖς ἐφανερώσεν", αἰνισσόμενος οἶμαι τοὺς ἀναβαίνοντας ἀπὸ τῶν ὁρατῶν ἐπὶ τὰ νοητά, ὅτε γράφει ὅτι "Τὰ ἀόρατα τοῦ θεοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε αἰδὶς αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἰ ἀναπολογήτους, διότι γνόντες τὸν θεὸν οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξασαν ἢ ἠὲ χαρίστησαν".

73^f

1-2 1 Cor 1:18 ss. 10-11 1 Cor 1:20 11-12 1 Cor 2:6 14-15 2 Cor 4:18 16 1 Cor 1:21 et 2:7 18 Rom 1:21 20 et 22-25 Rom 1:19-21. Cf. 4.30; 6.3 et 4; 7.47

6 τῶν αἰσθητῶν μόνων Φ | τούτοις A¹ Φ : τούτω A 8 φάσκοντα Φ : φασκόντων A 9 τὰ om. Φ 11 καὶ μωραινομένην in mg add. A¹ 16 φησὶν εἶναι σοφίαν Φ 19 αὐτοῖς A B : αὐτοὺς Pat C D E H 20 γὰρ add. A¹ 21 ἀπὸ τῶν ὁρατῶν ἀναβαίνοντας Φ 23 ἢ τε A¹ Φ : εἴτε A | αὐτοῦ δύναμις Φ et NT : δύναμις αὐτοῦ A

Τάχα δὲ καὶ ἐκ τοῦ "Βλέπετε δὲ τὴν κλῆσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοί, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς· ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ θεός, ἵνα καταισχύνῃ τοὺς σοφοὺς, καὶ τὰ ἀγενῆ καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ θεός καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ
 5 ὄντα καταργήσῃ, ἵνα μὴ καυχῆσθαι πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ" ἐκινήθη-
 σάν τινες πρὸς τὸ οἶεσθαι ὅτι οὐδεὶς πεπαιδευμένος ἢ σοφὸς ἢ φρόνιμος προσέρχεται τῷ λόγῳ. Καὶ πρὸς τὸν τοιοῦτον δὲ φήσομεν ὅτι οὐκ εἴρηται ὅτι οὐδεὶς σοφὸς "κατὰ σάρκα", ἀλλ' "οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα". Καὶ δῆλον ὅτι ἐν τῷ χαρακτηριστικῷ τῶν καλουμένων ἐπισκόπων διαγράφων
 10 ὁ Παῦλος ὁποῖον εἶναι χρή τὸν ἐπίσκοπον ἔταξε καὶ τὸν διδάσκαλον, λέγων δεῖν αὐτὸν εἶναι "δυνατὸν καὶ τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν", ἵνα "τοὺς ματαιολόγους καὶ φρεναπάτας ἐπιστομίζῃ" διὰ τῆς ἐν αὐτῷ σοφίας. Καὶ ὥσπερ "μονόγαμον" μᾶλλον διγάμου αἰρεῖται εἰς ἐπισκοπὴν καὶ "ἀνεπίληπτον" ἐπιλήπτου καὶ "νηφάλιον" τοῦ μὴ τοιούτου καὶ "σώφρονα"
 15 τοῦ μὴ σώφρονος καὶ "κόσμιον" παρὰ τὸν κἂν ἐπ' ὀλίγον ἄκοσμον, οὕτως θέλει τὸν προηγουμένως εἰς ἐπισκοπὴν κατασταθισόμενον εἶναι διδακτικὸν καὶ δυνατὸν πρὸς τὸ "τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν". Πῶς οὖν εὐλόγως ἐγκαλεῖ ὁ Κέλσος ἡμῖν ὡς φάσκουσι· **Μηδεὶς προσίτω πεπαιδευμένος, μηδεὶς σοφός, μηδεὶς φρόνιμος;** Ἀλλὰ προσίτω μὲν
 20 πεπαιδευμένος καὶ σοφὸς καὶ φρόνιμος ὁ βουλόμενος· οὐδὲν δ' ἦττον προσίτω καὶ εἴ τις ἀμαθὴς καὶ ἀνόητος καὶ ἀπαίδευτος καὶ νήπιος. Καὶ γὰρ τοὺς τοιούτους προσελθόντας ἐπαγγέλλεται θεραπεύειν ὁ λόγος, πάντας ἀξίους κατασκευάζων τοῦ θεοῦ.

1-5 1 Cor 1:26-29

11 Tit 1:9-11

13-16 1 Tim 3:2

18-19 cf. 3.44

1 δὲ² A, om. Φ 3 ἵνα - 4 ὁ θεὸς in mg add. A¹, om. B 3 post σοφοὺς omittit Orig. καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ θεός, ἵνα καταισχύνῃ τὰ ἰσχυρά : addi suadent Hoeschel¹, Spencer 4 post τὰ ἀγενῆ addit τοῦ κόσμου NT 8 ὅτι A, om. Φ 12 αὐτῷ P M et Φ : ἐαυτῷ A 13 μᾶλλον add. A¹ 15 κἂν A, om. Φ 16 ἐθέλει Φ | post εἶναι add. καὶ B C D E H 17 ἐλέγχειν A¹ in mg et Φ : ἐπιστομίζειν A 18 ἡμῖν ὁ κέλσος Φ 19 ἀλλὰ - 20 φρόνιμος in mg add. A¹

49

Ψευδός δὲ καὶ τὸ μόνους <τοὺς> ἡλιθίους καὶ ἀγεννεῖς καὶ ἀναισθήτους καὶ ἀνδράποδα καὶ γυναῖα καὶ παιδάρια πείθιν ἐθέλειν τοὺς διδάσκοντας τὸν θεῖον λόγον. Καὶ τούτους μὲν γὰρ καλεῖ ὁ λόγος, ἵνα αὐτοὺς βελτιώσῃ· καλεῖ δὲ καὶ τοὺς πολλῶ τούτων διαφέροντας· ἐπεὶ "σωτὴρ ἐστὶν πάντων ἀνθρώπων" ὁ Χριστὸς καὶ "μά- 5 λιστα πιστῶν", εἴτε συντεῶν εἴτε ἀπλουστέρων, καὶ "ἱλασμός ἐστι" "πρὸς τὸν πατέρα" "περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, οὐ μόνον δὲ περὶ τῶν ἡμετέρων, ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου".

Περὶ σὸν οὖν τὸ θέλειν μετὰ ταῦτ' ἀπολογήσασθαι ἡμᾶς πρὸς τὰς Κέλσου λέξεις, οὕτως ἐχούσας· Τί γὰρ ἐστὶν ἄλλως κακὸν τὸ πε- 10 παιδεῦσθαι καὶ λόγων τῶν ἀρίστων ἐπιμεμελῆσθαι καὶ φρόνιμον εἶναι τε καὶ δοκεῖν; Τί δὲ κωλύει τοῦτο πρὸς τὸ γνῶναι θεόν; Τί δ' οὐχὶ προὔργου μᾶλλον καὶ δι' οὗ μᾶλλον τις ἂν ἐφικέσθαι δύναίτο ἀληθείας; Τὸ μὲν οὖν ἀληθῶς πεπαιδεῦσθαι οὐ κακόν· ὁδὸς γὰρ ἐπ' ἀρετὴν ἐστὶν ἡ παιδείυσις· τὸ μέντοι γε ἐν πεπαι- 15 δευμένοις ἀριθμεῖν τοὺς ἐσφαλμένα δόγματα ἔχοντας οὐδ' οἱ Ἑλλήνων σοφοὶ φήσουσι. || Πάλιν τ' αὖ τίς οὐκ ἂν ὁμολογήσαι ὅτι λόγων τῶν ἀρίστων ἐπιμεμελῆσθαι ἀγαθόν ἐστιν; Ἀλλὰ τίνας ἐροῦμεν τοὺς ἀρίστους λόγους ἢ τοὺς ἀληθεῖς καὶ ἐπ' ἀρετὴν παρακαλοῦντας; Ἄλλὰ καὶ τὸ φρόνιμον εἶναι καλόν ἐστιν, οὐκέτι δὲ τὸ δοκεῖν, ὅπερ εἶπεν ὁ Κέλσος. 20 Καὶ οὐ κωλύει γε πρὸς τὸ γνῶναι θεόν, ἀλλὰ καὶ συνεργεῖ τὸ πεπαιδεῦσθαι καὶ λόγων ἀρίστων ἐπιμεμελῆσθαι καὶ φρόνιμον εἶναι. Καὶ ἡμῖν μᾶλλον πρέπει τοῦτο λέγειν ἢ Κέλσῳ, καὶ μάλιστα· ἐὰν Ἐπικούρειος ὢν ἐλέγχῃται.

73^v

50

Ἴδωμεν δ' αὐτοῦ καὶ τὰ ἐξῆς, οὕτως ἔχοντα· Ἀλλ' ὁρῶμεν δὴ που 25 καὶ τοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς τὰ ἐπιρρητότατα ἐπιδεικνυμένους καὶ ἀγείροντας εἰς μὲν φρονίμων ἀνδρῶν σύλλογον οὐκ ἂν ποτε παρελθόντας οὐδ' ἐν τούτοις τὰ ἑαυτῶν καλὰ τολμήσαντας ἐπιδεικνύειν, ἔνθα δ' ἂν ὁρῶσι μειράκια καὶ οἰκοτρίβων 30 ὄχλον καὶ ἀνοήτων ἀνθρώπων ὄμιλον, ἐνταῦθα ὠθουμένους τε

1-2 cf. 3.44 5-6 1 Tim 4:10. Cf. 4.4 et 28 6-8 1 Io 2:1-2 17-p. 194.10 ἐπταικέναι Φ 18.20-22, pp. 115.5-117

1 τοὺς addidi ex 3.44 | ἀγεννεῖς A¹ Φ : ἀγενεῖς A Pat 6 post εἴτε² add. καὶ Φ 11 ἐπιμεμελῆσθαι A B : ἐπιμελεῖσθαι Pat C D E H 13 εἰ τις A B² 17 σοφοὶ A Pat B² : φιλόσοφοι B¹ C D E H | τ' A, τε B : γε Pat E H : δ' C, δὲ D 18 et 22 ἐπιμελεῖσθαι C D 26 τὰ Φ : om. A 28 καλὰ τολμήσαντας Pat Koetschau² : κατατολμήσαντας A (-τα- in ras. A¹) Φ

καὶ καλλωπιζομένους. "Ορα δὴ καὶ ἐν τούτοις τίνα τρόπον ἡμᾶς συ-
κοφαντεῖ, ἑξομοιῶν τοῖς ἐν ταῖς ἀγοραῖς τὰ ἐπιρρητότατα ἐπιδεικνυμένοις
καὶ ἀγείρουσι. Ποῖα δὴ ἐπιρρητότατα ἐπιδεικνύμεθα; "Ἡ τί τούτοις
παραπλήσιον πράττομεν, οἱ καὶ δι' ἀναγνωσμάτων καὶ διὰ τῶν εἰς τὰ
5 ἀναγνώσματα διηγήσεων προτρέποντες μὲν ἐπὶ τὴν εἰς τὸν θεὸν τῶν ὅλων
εὐσέβειαν καὶ τὰς συνθρόνους ταύτης ἀρετάς, ἀποτρέποντες δ' ἀπὸ τοῦ
καταφρονεῖν τοῦ θεοῦ καὶ πάντων τῶν παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πραττο-
μένων; Καὶ οἱ φιλόσοφοί γ' ἂν εὕξαιντο ἀγείρειν τοσοῦτους ἀκροατὰς
10 λόγων ἐπὶ τὸ καλὸν παρακαλούντων· ὅπερ πεποιήκασι μάλιστα τῶν Κυνι-
κῶν τινες, δημοσίᾳ πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας διαλεγόμενοι. Ἄρ' οὖν
καὶ τούτους, μὴ συναθροίζοντας μὲν τοὺς νομιζομένους πεπαιδεῦσθαι,
καλούντας δ' ἀπὸ τῆς τριόδου καὶ συνάγοντας ἀκροατὰς, φήσουσι παρα-
πλησίους εἶναι τοῖς ἐν ταῖς ἀγοραῖς τὰ ἐπιρρητότατα ἐπιδεικνυμένοις καὶ
ἀγείρουσιν; Ἄλλ' οὔτε Κέλσος οὔτε τις τῶν ταῦτά φρονούντων ἐγκαλοῦσι
15 τοῖς κατὰ τὸ φαινόμενον αὐτοῖς φιλόφρονον κινεῖσι λόγους καὶ πρὸς
τοὺς ἰδιωτικοὺς δήμους.

Εἰ δ' ἐκεῖνοι οὐκ ἔγκλητοι τοῦτο πράττοντες, ἴδωμεν εἰ μὴ Χριστιανοὶ
μᾶλλον καὶ τούτων βέλτιον πλήθῃ ἐπὶ καλοκάγαθιαν προκαλοῦνται. Οἱ
μὲν γὰρ δημοσίᾳ διαλεγόμενοι φιλόσοφοι οὐ φυλοκρinoῦσι τοὺς ἀκούον-
20 τας, ἀλλ' ὁ βουλόμενος ἔστηκε καὶ ἀκούει· Χριστιανοὶ δὲ κατὰ τὸ δυνα-
τὸν αὐτοῖς προβασανίσαντες τῶν ἀκούειν σφῶν βουλομένων τὰς ψυχὰς
καὶ κατ' ἰδίαν αὐτοῖς προεπάσαντες, ἐπὶ δὲ δοκῶσιν αὐτάρκως οἱ ἀκροα-
ταὶ πρὶν εἰς τὸ κοινὸν εἰσελθεῖν ἐπιδεδωκέναι πρὸς τὸ θέλειν καλῶς
βιοῦν, τὸ τῆνικάδε αὐτοὺς εἰσάγουσιν, ἰδίᾳ μὲν ποιήσαντες τάγμα τῶν
25 ἄρτι ἀρχομένων καὶ εἰσαγομένων καὶ οὐδέπω τὸ σύμβολον τοῦ ἀποκεκα-
θάρθαι ἀνελιφθόντων, ἕτερον δὲ τὸ τῶν κατὰ τὸ δυνατόν παραστησάντων
ἐαυτῶν τὴν προαίρεσιν οὐκ ἄλλο τι βούλεσθαι ἢ τὰ Χριστιανοῖς
δοκοῦντα· παρ' οἷς εἰσι τινὲς τεταγμένοι πρὸς τὸ φιλοπευσεῖν τοὺς βίους
καὶ τὰς ἀγωγὰς τῶν προσιόντων, ἵνα τοὺς μὲν τὰ ἐπίρρητα πράττοντας
30 ἀποκαλύσωσιν ἢ κειν ἐπὶ τὸν κοινὸν αὐτῶν σύλλογον, τοὺς δὲ μὴ τοιού-
τους ὅλη ψυχῇ ἀποδεχόμενοι βελτίους ὁσημέραι κατασκευάζωσιν.
(Ὁμ)οία δ' ἐστὶν αὐτοῖς ἀγωγή καὶ περὶ ἁμαρτανόντων καὶ μάλιστα τῶν

51

6 cf. Philon. *Leg. alleg.* 3.247 9–10 τῶν Κυνικῶν τινες : cf. Ael. Aristid. *Orat.* 46 et P. de Labriolle, *La réaction païenne*, pp. 79–87

1 δὴ A¹ Φ : δὲ A 6 ταύτης A : ταύτη P^{pc} Φ 11 post τοὺς add. μὴ Φ
14 ταῦτά Bouhéreau : τὰ αὐτὰ Φ : ταῦτα A 14 ἐγκαλοῦσι A : ἐγκαλέσουσι
Φ 22 καὶ om. Φ | προεπάσαντες : προετάσαντες vel προεξετάσαντες conl.
Robinson 24 τάγμα τῶν : ταγμάτων A B¹ 25 οὐδέπω A : οὐδὲ Φ 31 κατα-
σκευάζουσιν A 32 ὁμοία Robinson : οἷα A Φ | ἀγωγή αὐτοῖς Pat C D E H

74^ε

ἀκολασταίνοντων, οὓς ἀπειλάνουσι τοῦ κοινοῦ οἱ κατὰ τὸν Κέλσον
 παραπλήσιοι τοῖς ἐν ταῖς ἀγοραῖς τὰ ἐπιρρητότατα ἐπιδεικνυμένοις. Καὶ
 τὸ μὲν τῶν Πυθαγορείων σεμνὸν διδασκαλεῖον κενοτάφια τῶν ἀποστάν-
 των τῆς σφῶν φιλοσοφίας κατεσκεύαζε, λογιζόμενον νεκροὺς αὐτοὺς
 γεγονέναι· οὗτοι δὲ ὡς ἀπολωλότας καὶ τεθνηκότας τῷ θεῷ τοὺς ὑπ' 5
 ἀσελγείας ἢ τινος ἀτόπου νενικημένους ὡς νεκροὺς πενθοῦσι, καὶ ὡς ἐκ
 νεκρῶν ἀναστάντας, ἐὰν ἀξιόλογον ἐνδείξωνται μεταβολήν, χρόνῳ
 πλείονι τῶν κατ' ἀρχὰς εἰσαγομένων ὕστερόν ποτε προσίενται· εἰς οὐδε-
 μίαν ἀρχὴν καὶ προστασίαν τῆς λεγομένης ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ κατα-
 λέγοντες τοὺς φθάσαντας μετὰ τὸ προσεληλυθέναι τῷ λόγῳ ἐπταικέναι. 10

52

Ὅρα δὴ μετὰ ταῦτα τὸ ὑπὸ τοῦ Κέλσου λεγόμενον· Ὁρῶμέν που
 καὶ τοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς (τὰ) ἐπιρρητότατα ἐπιδεικνυμένους
 καὶ ἀγείροντας εἰ μὴ ἄντικρυς ψευδῶς εἴρηται καὶ ἀνομοίως παρα-
 βέβληται. 11 Τούτους δὴ, οἷς ἡμᾶς ὁ Κέλσος ὁμοιοῖ, τοῖς ἐν ταῖς ἀγο-
 ραῖς τὰ ἐπιρρητότατα ἐπιδεικνυμένοις καὶ ἀγείρουσι, φησὶν 15
 εἰς μὲν φρονίμων ἀνδρῶν σύλλογον οὐκ ἂν ποτε παρελθεῖν
 οὐδ' ἐν τούτοις τὰ ἐαυτῶν καλὰ τολμᾶν ἐπιδεικνύειν, ἔνθα δ'
 ἂν ὀρῶσι μειράκια καὶ οἰκοτρίβων ὄχλον καὶ ἀνθρώπων
 ἀνοήτων ὅμιλον, ἐνταῦθα ὠθούμενους τε καὶ καλλωπιζόμε- 20
 νους, καὶ ἐν τούτῳ οὐδὲν ἄλλο ποιῶν ἢ λοιδορούμενος ἡμῖν παρα-
 πλησίως ταῖς ἐν ταῖς τριόδοις γυναιξί, σκοπὸν ἐχούσαις τὸ κακῶς
 ἀλλήλας λέγειν. Ἡμεῖς γὰρ ὅση δύναμις πάντα πράττομεν ὑπὲρ τοῦ
 φρονίμων ἀνδρῶν γενέσθαι τὸν σύλλογον ἡμῶν, καὶ τὰ ἐν ἡμῖν μάλιστα
 καλὰ καὶ θεῖα τότε τολμῶμεν ἐν τοῖς πρὸς τὸ κοινὸν διαλόγοις φέρειν εἰς
 μέσον, ὅτ' εὐποροῦμεν συνετῶν ἀκροατῶν· ἀποκρύπτομεν δὲ καὶ παρα- 25
 σιωπῶμεν τὰ βαθυτέρα, ἐπὰν ἀπλουστέρους θεωρῶμεν τοὺς συνερχο-
 μένους καὶ δεομένους λόγων τροπικῶς ὀνομαζομένων "γάλα".

3–5 cf. 2.12 8–10 cf. Cypriani *Ep.* 67.6; 82.2 14–p. 196.12 θεῷ Φ
 18.23–24, pp. 117–119

3 διδασκαλεῖον C : διδασκάλιον A B D E H | καινοταφία A, corr. A¹
 12 τὰ add. Koetschau 14 τούτοις Φ 16 παρελθεῖν A B : προελθεῖν Pat
 C D E H : παρελθόντας 3.50 17 οὐδ' ἐν C : οὐδὲν A : οὐδὲ Pat B D E
 H | καλὰ τολμᾶν Pat C D E H, Koetschau² : κατατολμᾶν A B 19 ἀνοή-
 των ἀνθρώπων 3.50 20 ἡμῖν add. A¹ 26 ἐπὰν – θεωρῶμεν ex Φ add.
 Delarue : om. A

53

Γέγραπται γὰρ παρὰ τῷ Παύλῳ ἡμῶν Κορινθίοις ἐπιστέλλοντι,
 "Ἑλλησι μὲν, οὐ κεκαθαρμένοις δέ πω τὰ ἥθη· "Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ
 βρῶμα· οὐπω γὰρ ἐδύνασθε. Ἄλλ' οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε· ἔτι γὰρ σαρκι-
 κοί ἐστε. "Οπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζήλος καὶ ἔρις, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε καὶ κατὰ
 5 ἄνθρωπον περιπατεῖτε;" Ὁ δ' αὐτὸς οὗτος ἐπιστάμενος τὰ μὲν τινα
 τροφήν εἶναι τελειότερας ψυχῆς, τὰ δὲ τῶν εἰσαγομένων παραβάλλεσθαι
 γάλακτι νηπίων, φησί· "Καὶ γέγονατε χρεῖαν ἔχοντες γάλακτος, οὐ στερε-
 ᾶς τροφῆς. Πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος ἄπειρος λόγου δικαιοσύνης·
 10 νήπιος γάρ ἐστι· τελείων δὲ ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἔξιν τὰ
 αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ."
 Ἄρ' οὖν οἱ τούτοις ὡς καλῶς εἰρημένοις πιστεύοντες ὑπολάβοιεν ἂν τὰ
 καλὰ τοῦ λόγου εἰς μὲν φρονίμων ἀνδρῶν σύλλογον οὐκ ἂν ποτε λεχθί-
 σεσθαι, ἔνθα δ' ἂν ὀρώσι μειράκια καὶ οἰκοτρίβων ὄχλον καὶ ἀνθρώπων
 ἀνοήτων ὅμιλον, ἐνταῦθα τὰ θεῖα καὶ σεμνὰ φέρειν εἰς μέσον καὶ παρὰ
 15 τοῖς τοιοῦτοις περὶ αὐτῶν ἐγκαλλωπίζεσθαι; Ἀλλὰ σαφὲς τῷ ἐξετάζοντι
 ὅλον τὸ βούλημα τῶν ἡμετέρων γραμμάτων ὅτι ἀπεχθόμενος ὁμοίως τοῖς
 ἰδιωτικοῖς δήμοις ὁ Κέλσος πρὸς τὸ Χριστιανῶν γένος τὰ τοιαῦτα
 ἀνεξετάστως καὶ ψευδόμενος λέγει.

74^v

54

Ὁμολογοῦμεν δὲ πάντας ἐθέλειν παιδεῦσαι τῷ τοῦ θεοῦ, κἂν μὴ
 20 βούληται Κέλσος, λόγῳ, ὥστε καὶ μειρακίοις μεταδιδόναι τῆς ἀρμοζού-
 σης αὐτοῖς προτροπῆς καὶ οἰκότριψιν ὑποδεικνύειν πῶς ἐλεύθερον
 ἀναλαβόντες φρόνημα ἐξευγενισθεῖεν ὑπὸ τοῦ λόγου. Οἱ δὲ παρ' ἡμῖν
 πρεσβεύοντες τὸν χριστιανισμόν ἱκανῶς φασιν "ὀφείλεται εἶναι Ἑλλησι
 καὶ βαρβάροις, σοφοῖς καὶ ἀνοήτοις"· οὐ γὰρ ἀρνοῦνται τὸ καὶ ἀνοήτων
 25 δεῖν τὰς ψυχὰς θεραπεύειν, ἵν' ὅση δύναμις ἀποτιθέμενοι τὴν ἄγνοιαν ἐπὶ
 τὸ συντετώτερον σπεύδωσιν, ἀκούοντες καὶ Σολομῶντος λέγοντος· "Οἱ δὲ
 ἄφρονες ἐνθεσθε καρδίαν" καὶ· "'Ὅς ἐστὶν ὑμῶν ἀφρονέστατος, ἐκκλινά-
 τω πρὸς με, ἐνδεεσί δὲ φρενῶν παρακελεύομαι λέγουσα ἡ σοφία"· "'Ἐλθε-
 τε, φάγετε τῶν ἐμῶν ἄρτων καὶ πίετε οἶνον, ὃν ἐκέρασα ὑμῖν· ἀπολείπετε

2-5 1 Cor 3:2-3. Cf. 2.66 7-10 Heb 5:12-14. Cf. 3.60; 4.50; 6.13 23-24
 Rom 1:14 26-p. 196.1 Prov 8:5; 9:16 et 9:5-6

5 τὰ Φ : om. A 6 τελειότερας Φ : τελειοτέραν A 11 ὑπολάβοιεν A
 B : ὑπολαμβάνοιεν Pat C D E H 15 περὶ αὐτῶν A B : παρ' αὐτῶν Pat D
 E H : om. C 18 καὶ ψευδόμενος A : καταψευδόμενος Φ 19 πάντας
 ἐθέλειν Φ : πάντες θέλειν A | παιδεῦσαι A Φ : παιδεύεσθαι A¹ 20 τῆς
 A¹ Φ : τοῦς A 27 ἄφρονες : ἀπαίδευτοι LXX 28 ἡ σοφία om. LXX |
 ἔλθετε A¹ Φ : ἔλθατε A et LXX 29 τῶν ἐμῶν ἄρτων A^{1ac} Pat B et LXX :
 τὸν ἐμὸν ἄρτον A A^{1pc} C D E H | κεκέρακα Φ | ἀπολίπετε P M C D E H

ἀφροσύνην, ἵνα ζήσητε, καὶ κατορθώσατε ἐν γνώσει σύνεσιν".

Εἵπομι δ' ἂν καὶ ταῦτα διὰ τὰ ἐκκείμενα πρὸς τὸν Κέλσου λόγον· ἄρα οἱ φιλοσοφούντες οὐ προκαλοῦνται μειράκια ἐπὶ τὴν ἀκρόασιν; Καὶ τοὺς ἀπὸ κακίστου βίου νέους οὐ παρακαλοῦσιν ἐπὶ τὰ βελτίονα; Τί δὲ τοὺς οἰκότριβας οὐ βούλονται φιλοσοφεῖν; "Ἡ καὶ ἡμεῖς μέλλομεν ἐγκα- 5 λεῖν φιλοσόφους οἰκότριβας ἐπ' ἀρετὴν προτρεψαμένοις, Πυθαγόρα μὲν τὸν Ζάμολξιν, Ζήνωνι δὲ τὸν Περσαῖον καὶ χθὲς καὶ πρῶν τοῖς προτρεψαμένοις Ἐπίκτητον ἐπὶ τὸ φιλοσοφεῖν; "Ἡ ὑμῖν μὲν, ὦ Ἕλληνες, ἔξεστι μειράκια καὶ οἰκότριβας καὶ ἀνοήτους ἀνθρώπους ἐπὶ φιλοσοφίαν κα- 10 λεῖν, ἡμεῖς δὲ τοῦτο ποιοῦντες οὐ φιλανθρώπως αὐτὸ πράττομεν, τῇ ἀπὸ τοῦ λόγου ἱατρικῇ πᾶσαν λογικὴν φύσιν θεραπεῦσαι βουλόμενοι καὶ οἰκειῶσαι τῷ δημιουργήσαντι πάντα θεῷ;|| Ἦρκει μὲν οὖν καὶ ταῦτα πρὸς τὰς Κέλσου λοιδορίας μᾶλλον ἢ κατηγορίας.

55

Ἐπεὶ δ' ἐνηδόμενος τῷ τῶν καθ' ἡμῶν λοιδοριῶν λόγῳ προσέθηκε καὶ ἕτερα, φέρε καὶ ταῦτα ἐκθέμενοι ἴδωμεν, πότερον Χριστιανοὶ 15 ἀσχημονοῦσιν ἢ Κέλσος ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, ὅς φησιν· Ὅρῳμεν δὴ καὶ κατὰ τὰς ἰδίας οἰκίας ἐριουργοὺς καὶ σκυτοτόμους καὶ κναφεῖς καὶ τοὺς ἀπαιδευτοτάτους τε καὶ ἀγροικοτάτους ἐναντίον μὲν τῶν πρεσβυτέρων καὶ φρονιμωτέρων δεσποτῶν οὐδὲν φθέγγεσθαι τολμῶντας, ἐπειδὴν δὲ τῶν παίδων αὐτῶν 20 ἰδίᾳ λάβωνται καὶ γυναιῶν τινῶν σὺν αὐτοῖς ἀνοήτων, θαυμάσι' ἅττα διεξιόντας, ὥς οὐ χρή προσέχειν τῷ πατρὶ καὶ τοῖς διδασκάλοις, σφίσι δὲ πείθεσθαι· (καὶ) τοὺς μὲν γε ληρεῖν καὶ ἀποπλήκτους εἶναι καὶ μηδὲν τῷ ὄντι καλὸν μήτ' εἰδέναι μήτε δύνασθαι ποιεῖν, ὕθλοισι κενοῖς προκατειλημμέ- 25 νους, σφᾶς δὲ μόνους ὅπως δεῖ ζῆν ἐπίστασθαι, καὶ ἂν αὐτοῖς οἱ παῖδες πείθωνται, μακαρίους αὐτοὺς ἔσεσθαι καὶ τὸν οἶκον ἀποφανεῖν εὐδαίμονα. Καὶ ἅμα λέγοντες ἐὰν ἴδωσί τινα παριόντα τῶν παιδείας διδασκάλων καὶ φρονιμωτέρων ἢ καὶ αὐτὸν τὸν πατέρα, οἱ μὲν εὐλαβέστεροι | αὐτῶν διέτρε- 30 σαν, οἱ δ' ἰταμώτεροι τοὺς παῖδας ἀφηνιάζειν ἐπαίρουσι, τοιαῦτα ψιθυρίζοντες, ὥς παρόντος μὲν τοῦ πατρὸς καὶ τῶν διδασκάλων οὐδὲν αὐτοὶ ἐθελήσουσιν οὐδὲ δυνήσονται τοῖς

1 ζήσεσθε LXX | post ζήσητε om. Orig. καὶ ζητήσατε φρόνησιν, ἵνα βιώσητε 2 ἐκκείμενα Koetschau : ἐγκείμενα A Φ 3 προκαλοῦνται A Φ : προσ- A¹ 20 αὐτῶν : sc. τῶν δεσποτῶν : del. Spencer, Delarue 23 καὶ M² : om. A 25 κενοῖς P^{pc} : καινοῖς A 28 ἀποφανεῖν Bouhéreau : ἀποφαίνειν A

παισιν ἑρμηνεύειν ἀγαθόν· ἐκτρέπεσθαι γὰρ τὴν ἐκείνων ἀβελτηρίαν καὶ σκαιότητα, πάντῃ διεφθαρμένων καὶ πόρρω κακίας ἡκόντων καὶ σφῶς κολαζόντων· εἰ δὲ θέλοιεν, χρήναι αὐτοὺς ἀφεμένους τοῦ πατρὸς τε καὶ τῶν διδασκάλων ἵεναι
 5 σὺν τοῖς γυναῖοις καὶ τοῖς συμπαίζουσι παιδαρίοις εἰς τὴν γυναικωνίτιν ἢ τὸ σκυτεῖον ἢ τὸ κναφεῖον, ἵνα τὸ τέλειον λάβωσι· καὶ ταῦτα λέγοντες πείθουσιν.

“Ορα δὴ καὶ ἐν τούτοις τίνα τρόπον διασύρων τοὺς παρ’ ἡμῖν διδάσκοντας τὸν λόγον καὶ ἐπὶ τὸν τῶν ὅλων δημιουργὸν παντὶ τρόπῳ τὴν
 10 ψυχὴν ἀναβιβάζειν πειρωμένους, παριστάντας δὲ καὶ ὡς χρὴ μὲν τῶν αἰσθητῶν καὶ προσκαίρων καὶ βλεπομένων πάντων καταφρονεῖν, πάντα δὲ πράττειν ὑπὲρ τοῦ τυχεῖν τῆς τοῦ θεοῦ κοινωνίας καὶ τῆς τῶν νοητῶν καὶ ἀοράτων θεωρίας καὶ μακαρίας μετὰ θεοῦ καὶ τῶν οἰκείων τοῦ θεοῦ διεξαγωγῆς, παραβάλλει αὐτοὺς τοῖς κατὰ τὰς οἰκίας ἐριουργοῖς καὶ τοῖς
 15 σκυτοτόμοις καὶ τοῖς κναφεῦσι καὶ τοῖς ἀγροικοτάτοις τῶν ἀνθρώπων, (ὥς) ἐπὶ τὰ φαῦλα προκαλουμένους παῖδας κομιδῇ νηπίους καὶ γυναῖα, ἵν’ ἀποστῶσι μὲν πατρὸς καὶ διδασκάλων, αὐτοῖς δὲ ἔπωνται. Τίνος γὰρ πατρὸς σωφρονούντος ἢ τίνων διδασκάλων σεμνότερα διδασκόντων ἀφίσταμεν τοὺς παῖδας καὶ τὰ γυναῖα, παραστησάτω ὁ Κέλσος. Καὶ
 20 ἀντιπαραβαλέτω ἐπὶ τῶν προσιόντων τῷ λόγῳ ἡμῶν παίδων καὶ γυναιῶν, πότερά τίνα ὧν ἤκουον βελτίονα τῶν ἡμετέρων, καὶ τίνα τρόπον καλῶν τινων καὶ σεμνῶν μαθημάτων ἀφιστάντες παῖδας καὶ γυναῖα ἐπὶ τὰ χείρονα προκαλούμεθα. Ἄλλ’ οὐχ ἔξει παραστήσαι τὸ τοιοῦτο καθ’ ἡμῶν· τοῦναντίον γὰρ τὰ μὲν γυναῖα ἀκολασίας καὶ διαστροφῆς τῆς ἀπὸ τῶν
 25 συνόντων ἀφίσταμεν καὶ πάσης θεατρομανίας καὶ ὀρχηστομανίας καὶ δεισιδαιμονίας, τοὺς δὲ παῖδας ἄρτι ἡβῶντας καὶ σφριγῶντας ταῖς περὶ τὰ ἀφροδίσια ὀρέξεσι σωφρονίζομεν, παρατιθέντες οὐ μόνον τὸ ἐν τοῖς ἀμαρτανομένοις αἰσχρόν, ἀλλὰ καὶ ἐν οἷς ἔσται διὰ τὰ τοιαῦτα ἢ τῶν φαύλων ψυχῇ, καὶ οἷας τίσει δίκας καὶ ὡς κολασθήσεται.

56

6 τὴν γυναικωνίτιν : i.g. officinam lanificam, cf. W. den Boer, *Vig. Christ.* 4 (1950) 61–64

7 πείθουσιν M : πείθωσιν A 16 ὡς add. Koetschau² | προκαλου-
 μένους A : – μένοις M^{PC} 17 ἔπωνται P : ἔπονται A 19 ἀφίσταμεν A :
 ἀφιστῶμεν A¹ M 21 τίνα¹ Koetschau (τίνα iam Bouhéreau) : τίνας A 25
 ὀρχηστομανίας M 26 δεισιδαιμονίας A¹ : δυσειδαιμονίας A

57

Τίνας δὲ διδασκάλους λέγομεν ληρεῖν καὶ ἀποπλήκτους εἶναι, ὑπὲρ
 ὧν ὁ Κέλσος ἵσταται ὡς διδασκόντων τὰ κρεῖττονα; Εἰ μὴ ἄρα καλοὺς
 οἶται διδασκάλους γυναιῶν καὶ μὴ ληροῦντας τοὺς ἐπὶ δεισιδαιμονίαν
 καὶ τὰς ἀκολάστους θεάς προκαλουμένους, ἔτι δὲ καὶ μὴ ἀποπλήκτους
 εἶναι τοὺς ἄγοντας καὶ φέροντας τοὺς νέους ἐπὶ πάντα ὅσα ἴσμεν ἀτάκ- 5
 τως ὑπ' αὐτῶν πολλαχοῦ γινόμενα. Ἡμεῖς μὲν οὖν καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν
 φιλοσόφων δογμάτων ὅση δύναμις προκαλούμεθα ἐπὶ τὴν καθ' ἡμᾶς θεο-
 σέβειαν, τὸ ἐξαίρετον καὶ τὸ εἰλικρινὲς αὐτῆς παριστάντες. Ἐπεὶ δὲ ἰδι-
 ῶν ἔλεγεν ὁ Κέλσος παρέστηκεν τοῦτο μὲν ἡμᾶς μὴ ποιεῖν, μόνους δὲ τοὺς
 ἀνοήτους καλεῖν, εἵπομεν ἂν πρὸς αὐτόν· Εἰ μὲν ἐνεκάλεις ἡμῖν ὡς 10
 ἀφιστάσι φιλοσοφίας τοὺς ἤδη προκατειλημμένους ἐν αὐτῇ, ἀλήθειαν
 μὲν οὐκ ἂν ἔφασκες, πιθανότητα δ' ἂν εἶχέ σου ὁ λόγος· νυνὶ δὲ λέγων
 ἡμᾶς ἀφιστᾶν διδασκάλων τοὺς προσιόντας ἀγαθῶν, παράστησον τοὺς
 διδασκάλους ἄλλους παρὰ τοὺς φιλοσοφίας διδασκάλους ἢ τοὺς κατὰ τι 15
 τῶν χρησίων πεπονημένους. Ἄλλ' οὐδὲν ἔξει τοιοῦτον δεικνύναι.
 Μακαρίους δὲ ἔσεσθαι ἐπαγγελλόμεθα μετὰ παρρησίας καὶ οὐ κρύβδην
 τοὺς ζῶντας κατὰ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον καὶ πάντα εἰς ἐκεῖνον ἀφορῶντας
 καὶ ὡς ἐπὶ θεοῦ θεατοῦ πᾶν ὅ τι ποτ' οὖν ἐπιτελοῦντας. Ἄρ' οὖν ταῦτα
 ἐριουργῶν καὶ σκυτοτόμων καὶ κναφῶν καὶ ἀπαιδευτοτάτων (καὶ)
 ἀγροίκων ἐστὶ μαθήματα; Ἀλλὰ τοῦτο δεικνύναι οὐ δυνήσεται. 20

58

Οἱ δὲ παρὰ τῷ Κέλσῳ παραπλήσιοι τοῖς ἐν ταῖς οἰκίαις ἐριουργοῖς,
 ὅμοιοι δὲ καὶ τοῖς σκυτοτόμοις καὶ κναφεῦσι καὶ ἀπαιδευτοτάτοις (καὶ)
 ἀγροίκοις παρόντος μὲν πατρὸς καὶ διδασκάλων οὐδὲν φησι λέγειν
 ἐθελήσουσιν οὐδὲ δυνήσονται τοῖς παισὶν ἐρμηνεύειν ἀγαθόν. Καὶ πρὸς 25
 τοῦτο δ' ἐροῦμεν· ποίου φῆς, ὦ οὗτος, πατρὸς καὶ ποίου διδασκάλου; Εἰ
 μὲν τοῦ ἀρετὴν ἀποδεχομένου καὶ κακίαν ἀποστρεφόμενου καὶ ἀσπαζο-
 μένου τὰ κρεῖττονα, ἄκουε ὅτι καὶ μάλα θαρροῦντες ὡς εὐδοκιμοῦντες
 παρὰ τῷ τοιούτῳ κριτῇ ἐροῦμεν τοῖς παισὶ τὰ ἡμέτερα. Εἰ δ' ἐνώπιον 30
 πατρὸς διαβεβοημένου πρὸς ἀρετὴν καὶ καλοκάγαθίαν σιωπῶμεν καὶ
 τῶν τὰ ἐναντία τῷ ὑγιεῖ λόγῳ διδασκόντων, τοῦτο μὴδ' ἡμῖν ἐγκάλει· οὐ
 γὰρ εὐλόγως ἐγκαλεῖς. Καὶ σὺ γοῦν τὰ φιλοσοφίας ὄργια τοῖς νέοις καὶ
 υἱοῖς, πατέρων ἀργὸν πρᾶγμα καὶ ἀνωφελὲς νομιζόντων φιλοσοφίαν,
 παραδιδούς τοῖς παισὶν οὐκ ἐπὶ τῶν φαύλων πατέρων ἐρεῖς· ἀλλὰ βουλό-
 μενος χωρίζεσθαι τοὺς προτραπέντας ἐπὶ φιλοσοφίαν υἱοὺς τῶν μοχθη-

11 ἀφιστῶσι P 15 πεπονημένους Koetschau² : πεποιημένους A 19
 καὶ⁴ add. Delarue 21 ἱεουργοῖς A 22 καὶ⁴ add. Delarue 23 οὐδὲν
 Koetschau ex 3.55 : οὐδὲ A 29 διαβεβοημένου A V : διαβεβλημένου P M

ρῶν πατέρων ἐπιτηρήσεις καιρούς, ἵνα καθίκωνται οἱ φιλοσοφίας λόγοι τῶν νέων.

Καὶ περὶ τῶν διδασκάλων δὲ τὰ αὐτὰ φήσομεν. Εἰ μὲν γὰρ (τοὺς νέους) ἀποτρέπομεν διδασκάλων διδασκόντων τὰ ἄσεμνα τῆς κωμωδίας καὶ τοὺς
 5 ἀκολάστους τῶν ἱάμβων καὶ ὅσα ἄλλα, ἃ μῆτε τὸν λέγοντα ἐπιστρέφει μῆτε τοὺς ἀκούοντας ὠφελεῖ, καὶ μὴ εἰδότην φιλοσόφως ἀκούειν ποιημάτων καὶ ἐπιλέγειν ἑκάστοις τὰ συντείνοντα εἰς ὠφέλειαν τῶν νέων, τοῦτο ποιοῦντες οὐκ αἰσχυρόμεθα ὁμολογεῖν τὸ πραττόμενον· εἰ δὲ παραστήσεις
 10 μοι διδασκάλους πρὸς φιλοσοφίαν προπαιδεύοντας καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ γυμνάζοντας, οὐκ ἀποτρέψω μὲν ἀπὸ τούτων τοὺς νέους, πειράσομαι δὲ προγυμνασμένους αὐτοὺς ὡς ἐν ἐγκυκλίοις μαθήμασι καὶ τοῖς φιλοσοφουμένοις ἀναβιβάσαι ἐπὶ τὸ σεμνὸν καὶ ὑψηλὸν τῆς λεληθυίας τοὺς πολλοὺς Χριστιανῶν μεγαλοφωνίας, περὶ τῶν μεγίστων καὶ ἀναγκασιωτάτων
 15 διαλαμβανόντων καὶ ἀποδεικνύντων καὶ παριστάντων αὐτὰ πεφιλοσοφηῖσθαι παρὰ τοῖς τοῦ θεοῦ προφήταις καὶ τοῖς τοῦ Ἰησοῦ ἀποστόλοις.

76^f

Εἴτα μετὰ ταῦτα αἰσθόμενος ἑαυτοῦ ὁ Κέλσος πικρότερον ἡμῖν λοιδορησαμένου ὥσπερ εἰ ἀπολογούμενος τοιαῦτά φησιν· “Ὅτι δὲ οὐδὲν πικρότερον ἐπαιτιῶμαι ἢ ἐφ’ ὅσον ἡ ἀλήθεια βιάζεται, τεκμαιρέσθω καὶ τοῖσδέ τις. Οἱ μὲν γὰρ εἰς τὰς ἄλλας τελετὰς
 20 καλοῦντες προκηρύττουσι τάδε· ὅστις χεῖρας καθαρὸς καὶ φωνὴν συνετὸς (ἡκέτω), καὶ αὐθις ἕτεροι· ὅστις ἀγνὸς ἀπὸ παντὸς μύσου, καὶ ὅτῃ ἡ ψυχὴ οὐδὲν σύνοιδε κακόν, καὶ ὅτῃ εὖ καὶ δικαίως βεβίωται. Καὶ ταῦτα προκηρύττουσιν οἱ καθάρσια ἁμαρτημάτων ὑπισχνούμενοι. Ἐπακούσωμεν δὲ τίνας
 25 ποτὲ οὗτοι καλοῦσιν· ὅστις, φασίν, ἁμαρτωλός, ὅστις ἀσύνητος, ὅστις νήπιος, καὶ ὡς ἀπλῶς εἰπεῖν ὅστις κακοδαίμων, τοῦτον ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ δέξεται. Τὸν ἁμαρτωλὸν ἄρα οὐ τοῦτον λέγετε, τὸν ἄδικον καὶ κλέπτην καὶ τοιχωρύχον καὶ φαρμακέα καὶ ἱερόσυλον καὶ τυμβωρύχον; Τίνας ἂν ἄλλους
 30 προκηρύττων ληστής ἐκάλεσε;

59

Καὶ πρὸς ταῦτα δέ φαμεν ὅτι οὐ ταῦτόν ἐστι νοσοῦντας τὴν ψυχὴν ἐπὶ θεραπείαν καλεῖν καὶ ὑγιαίνοντας ἐπὶ τὴν τῶν θειοτέρων γνῶσιν καὶ ἐπιστήμην. Καὶ ἡμεῖς δὲ ἀμφοτέρωτα ταῦτα γινώσκοντες, κατ’ ἀρχὰς μὲν προ-

3 τοὺς νέους addidi (cf. vv. 2, 7 et 10) 6 εἰδότην Koetschau² : εἰδότας A
 10 ἀποτρέψω μὲν Delarue : ἀποτρέψομεν A 19 τοῖσδέ Guet : τοῖσδέ A
 21 ἡκέτω add. Koetschau² 25 φασίν Bouhéreau : φησὶν A 27 ἄρα M : ἄρα A
 29 ἂν add. A¹ 30 ληστής Delarue : ληστὰς A 31 δὲ add. A¹

καλούμενοι ἐπὶ τὸ θεραπευθῆναι τοὺς ἀνθρώπους προτρέπομεν τοὺς
 ἀμαρτωλοὺς ἢ κειν ἐπὶ τοὺς διδάσκοντας λόγους μὴ ἀμαρτάνειν καὶ τοὺς
 ἀσυνέτους ἐπὶ τοὺς ἐμποιοῦντας σύνεσιν καὶ τοὺς νηπίους εἰς τὸ ἀναβαί-
 νειν φρονήματι ἐπὶ τὸν ἄνδρα καὶ τοὺς ἀπλῶς κακοδαίμονας ἐπὶ εὐδαι-
 μονίαν ἢ, ὅπερ κυριώτερόν ἐστιν εἰπεῖν, ἐπὶ μακαριότητα. Ἐπὶ δ' οἱ
 προκόπτοντες τῶν προτραπέντων παραστήσωσι τὸ κεκαθάρθαι ὑπὸ τοῦ
 λόγου καὶ ὅση δύναμις βέλτιον βεβιωκέναι, τὸ τηνικάδε καλοῦμεν αὐ-
 τοὺς ἐπὶ τὰς παρ' ἡμῖν τελετάς· "Σοφίαν γὰρ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις."

60

Καὶ διδάσκοντες "ὅτι εἰς κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία
 οὐδὲ κατοικήσει ἐν σώματι κατάχρεω ἀμαρτίας" φαμέν· "Ὅστις χεῖρας
 καθαρὸς καὶ διὰ τοῦτ' "ἐπαίρων χεῖρας ὁσίους" τῷ θεῷ καὶ παρὰ τὸ
 διηρμένα καὶ οὐράνια ἐπιτελεῖν δυνατὸς λέγειν· "'Επαρσις τῶν χειρῶν
 μου θυσία ἐσπερινή", ἡκέτω πρὸς ἡμᾶς· καὶ ὅστις φωνὴν συνετὸς τῷ
 "μελετᾶν τὸν νόμον κυρίου ἡμέρας καὶ νυκτὸς" καὶ τῷ "διὰ τὴν ἔξιν τὰ
 αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐσχηκέναι πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κα-
 κοῦ" μὴ ὀκνέτω προσιέναι στερεαῖς λογικαῖς τροφαῖς καὶ ἀρμοζούσαις
 ἀθληταῖς εὐσεβείας καὶ πάσης ἀρετῆς. Ἐπεὶ δὲ καὶ "ἡ χάρις" τοῦ θεοῦ
 ἐστι "μετὰ πάντων τῶν ἐν ἀφθαρσίᾳ ἀγαπώντων" τὸν διδάσκαλον τῶν
 τῆς ἀθανασίας μαθημάτων, ὅστις ἀγνὸς οὐ μόνον ἀπὸ παντὸς μύσου,
 ἀλλὰ καὶ τῶν ἐλαττόνων εἶναι νομιζομένων ἀμαρτημάτων, θαρρῶν ἢ μυ-
 εῖσθω τὰ μόνους ἀγίοις καὶ καθαροῖς εὐλόγως παραδιδόμενα μυστήρια
 τῆς κατὰ Ἰησοῦν θεοσεβείας. Ὁ μὲν οὖν Κέλσου μύστης φησὶν· ὅτῳ
 οὐδὲν ἢ ψυχὴ σύννοιδε κακόν, ἡκέτω· ὁ δὲ κατὰ τὸν Ἰησοῦν μυσταγωγῶν
 τῷ θεῷ τοῖς κεκαθαρμένοις τὴν ψυχὴν ἐρεῖ· ὅτῳ πολλῶ χρόνῳ ἢ ψυχὴ
 οὐδὲν σύννοιδε κακόν, καὶ μάλιστα ἀφ' οὗ προσελήλυθε τῇ τοῦ λόγου
 θεραπεία, οὗτος καὶ τῶν κατ' ἰδίαν λελαλημένων ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τοῖς
 γνησίοις μαθηταῖς ἀκούετω. Οὐκοῦν καὶ ἐν οἷς ἀντιπαρατίθησι τὰ τῶν
 μυούντων ἐν Ἑλλήσι τοῖς διδάσκουσι τὰ τοῦ Ἰησοῦ οὐκ οἶδε διαφορὰν
 καλουμένων ἐπὶ μὲν θεραπείαν φάουλων, ἐπὶ δὲ τὰ μυστικώτερα τῶν ἡδη
 καθαρωτάτων.

76^v

30

8 1 Cor 2:6 9-10 Sap 1:4. Cf. 5.29 11 1 Tim 2:8 12-13 Ps 140:2
 14 Ps 1:2 14-15 Heb 5:14. Cf. 3.53; 4.50; 6.13 17-18 Ephes 6:24

5 ἐπὶ Ἀ¹ : ἐπεὶ Α 9 σοφία in mg add. Α¹ 11 ὁσίας Μ^{PC} 12
 δυνατὸς Bouhéreau : δύναται Α 28 οἶδε Α Ρ Μ : εἶδε Α¹ V

Οὐκ ἐπὶ μυστήρια οὖν καὶ κοινωνίαν "σοφίας ἐν μυστηρίῳ ἀποκεκρυμμένης, ἣν προώρισεν ὁ θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν" τῶν δικαίων ἑαυτοῦ, καλοῦμεν τὸν ἄδικον καὶ κλέπτην καὶ τοιχωρύχον καὶ φαρμακέα καὶ ἱερόσυλον καὶ τυμβωρύχον καὶ ὅσους ἂν ἄλλους δεινοποιῶν ὁ Κέλσος ὀνομάσαι (ἄν), ἀλλ' ἐπὶ θεραπείαν. "Ἔστι γὰρ ἐν τῇ τοῦ λόγου θειότητι ἄλλα μὲν τὰ θεραπευτικὰ τῶν "κακῶς" ἐχόντων βοηθήματα, περὶ ὧν εἶπεν ὁ λόγος τό· "Οὐ χρεῖαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἱατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες", ἄλλα δὲ τὰ τοῖς καθαροῖς ψυχὴν καὶ σῶμα παραδεικνύντα "ἀποκάλυψιν μυστηρίου, χρόνις αἰωνίοις σεσιγημένου, φανερωθέντος δὲ νῦν διὰ τε γραφῶν προφητικῶν" καὶ "τῆς ἐπιφανείας τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ", ἐκάστω τῶν τελείων ἐπιφαινομένης καὶ φωτιζούσης εἰς ἀψευδῇ γνῶσιν τῶν πραγμάτων τὸ ἡγεμονικόν.

Ἐπεὶ δὲ δεινοποιῶν τὰ καθ' ἡμῶν ἐγκλήματα ἐπιφέρει οἷς ὠνόμασεν [ἐν] ἀνθρώποις μιαρωτάτοις τὸ τίνας (ἄν) ἄλλους προκηρύττων ληστής ἐκάλεσε; Καὶ πρὸς τοῦτο φήσομεν ὅτι ληστής μὲν τοὺς τοιούτους καλεῖ, χρώμενος αὐτῶν τῇ πονηρίᾳ κατ' ἀνθρώπων οὓς φονεύειν καὶ συλᾶν βούλεται· Χριστιανὸς δὲ κἂν καλῇ οὓς ὁ ληστής καλεῖ, διάφορον κλήσιν αὐτοὺς καλεῖ, ἵν' αὐτῶν "καταδήσῃ τὰ τραύματα" τῷ λόγῳ καὶ ἐπιχέῃ τῇ φλεγμαιοῦσῃ ἐν κακοῖς ψυχῇ τὰ ἀπὸ τοῦ λόγου φάρμακα, ἀνάλογον οἶνῳ καὶ ἐλαίῳ καὶ μαλάγματι καὶ τοῖς λοιποῖς ἀπὸ ἱατρικῆς ψυχῆς βοηθήμασιν.

Εἴτα συκοφαντῶν τὰ προτροπῆς ἕνεκα εἰρημένα καὶ γεγραμμένα τῆς πρὸς τοὺς κακῶς βεβιωκότας καὶ καλοῦντα αὐτοὺς ἐπὶ μετάνοιαν καὶ διόρθωσιν τῆς ψυχῆς αὐτῶν, φησὶν ἡμᾶς **λέγειν τοῖς ἁμαρτωλοῖς πεπεμφθαι τὸν θεόν**. "Ὅμοιον δὲ καὶ τοῦτο ποιεῖ ὡς εἰ ἐνεκάλει τισὶ λέγουσι διὰ τοὺς κακῶς διάγοντας ἐν τῇ πόλει πεπέμφθαι ὑπὸ φιλανθρωποτάτου βασιλέως τὸν ἱατρόν. Ἐπέμφθη οὖν θεὸς λόγος καθὼς μὲν ἱατρὸς τοῖς ἁμαρτωλοῖς, καθὼς δὲ διδάσκαλος θείων μυστηρίων τοῖς ἡδὴ καθαροῖς καὶ μηκέτι ἁμαρτάνουσιν. Ὁ δὲ Κέλσος ταῦτα μὴ δυνηθεὶς διακρίναι (οὐ γὰρ ἡβουλήθη φιλομαθῆσα) φησί· **Τί δὲ τοῖς ἀναμαρτήτοις οὐκ ἐπέμφθη; ἢ Τί κακὸν ἐστὶ τὸ μὴ ἡμαρτηκέναι;** Καὶ πρὸς τοῦτο

1-2 1 Cor 2:7 7-8 Mt 9:12 9-10 Rom 16:25-26. Cf. 2.4 10-11 2 Tim 1:10. Cf. 2.4 18 Lc 10:34

5 ἄν addidi (cf. v. 14) : δύνηται vel βούληται add. Koetschau² 11 κυρίου : σωτήρος NT 14 ἐν A, del. M^{pc} | ἄν ex 3.59 add. Koetschau² 15 ληστής A¹ : ληστὰς A 16 βούλεται A A^{1pc} : βούλονται A^{1ac} PM 31 post τοῦτο add. δὲ M²

φαμεν ὅτι, εἰ μὲν ἀναμαρτήτους λέγει τοὺς μηκέτι ἀμαρτάνοντας, ἐπέμφθη καὶ τούτοις ὁ σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς, ἀλλ' οὐχ ὡς ἰατρός· εἰ δ' ἀναμαρτήτοις τοῖς μηδεπώποτε ἡμαρτηκόσιν (οὐ γὰρ διεστείλατο ἐν τῇ ἑαυτοῦ λέξει), ἐροῦμεν ὅτι ἀδύνατον εἶναι οὕτως ἄνθρωπον ἀναμάρτητον. Τοῦτο δέ φαμεν ὑπεξαίρουμένου τοῦ κατὰ τὸν Ἰησοῦν νοουμένου 5 ἀνθρώπου, "ὃς ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησε".

Κακούργως δὴ φησιν ὁ Κέλσος περὶ ἡμῶν ὡς δὴ φασκόντων ὅτι τὸν μὲν ἄδικον, ἐὰν ἑαυτὸν ὑπὸ μοχθηρίας ταπεινώσῃ, δέξεται ὁ θεός, τὸν δὲ δίκαιον, ἐὰν μετ' ἀρετῆς ἀπ' ἀρχῆς ἄνω πρὸς αὐτὸν βλέπῃ, τοῦτον οὐ δέξεται. Ἀδύνατον (γάρ) φαμεν εἶναι ἄνθρωπον μετ' ἀρετῆς ἀπ' ἀρχῆς πρὸς τὸν θεὸν ἄνω βλέπειν· κακίαν γὰρ ὑφίστασθαι ἀναγκαῖον πρῶτον ἐν ἀνθρώποις, καθὼ καὶ ὁ Παῦλος λέγει· "Ἐλθούσης δὲ τῆς ἐντολῆς ἡ ἀμαρτία ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον"· ἀλλὰ καὶ οὐ διδάσκομεν περὶ τοῦ ἀδίκου ὅτι αὐταρκες αὐτῷ τὸ διὰ τὴν μοχθηρίαν ἑαυτὸν ταπεινοῦν πρὸς τὸ δεχθῆναι ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἐὰν 15 μὲν ἐπὶ τοῖς προτέροις ἑαυτοῦ καταγνοὺς πορεύεται "ταπεινός" ἐπ' ἐκείνοις καὶ "κεκοσμημένος" ἐπὶ τοῖς δευτέροις, τοῦτον παραδέξεται ὁ θεός.

63

Εἴτα μὴ νοῶν πῶς εἴρηται τὸ "Πᾶς ὁ ὑψὼν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται", μὴδὲ κἂν ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος διδαχθεὶς ὅτι ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς πορεύεται "ταπεινὸς καὶ κεκοσμημένος", μὴ εἰδὼς δὲ καὶ ὡς φαμεν· "Ταπεινώθητε 20 οὖν ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ θεοῦ, ἵνα ὑμᾶς ὑψώσῃ ἐν καιρῷ", φησὶν ὅτι ἄνθρωποι μὲν ὀρθῶς δίκης προϊστάμενοι τοὺς ἐπὶ τοῖς ἀδικήμασιν ὀλοφυρομένους ἀποπαύουσι (λό)γων οἰκτρογόνων, ἵνα μὴ πρὸς ἔλεον μᾶλλον ἢ πρὸς ἀλήθειαν δικασθῶσιν· ὁ θεὸς δ' ἄρα οὐ πρὸς ἀλήθειαν, ἀλλὰ πρὸς κολακείαν δικάσει. Ποία 25 γὰρ κολακεία, καὶ ποῖος λόγος οἰκτρόγοος κατὰ τὰς θείας γινόμενος γραφάς, ἐπὶ τὴν ἀμαρτάνων λέγει ἐν ταῖς πρὸς θεὸν εὐχαῖς· "Τὴν ἀμαρτίαν μου ἐγνώρισα, καὶ τὴν ἀνομίαν μου οὐκ ἐκάλυψα. Εἶπα· ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου τῷ κυρίῳ" καὶ τὰ ἐξῆς;

4 cf. 4.96; Orig. *Comm. in Mt.* 13.23 6 1 *Petri* 2:22. Cf. 1.69; 4.15 13
Rom 7:9–10 18 *Lc* 14:11; 18:14 20 *Plat. Legg.* 4, 716 a 20–21 1 *Petri*
5:6. Cf. 6.15 23 cf. *Plat. Phaedr.* 267 c 27–29 *Ps* 31:5

2 ὡς add. A¹ 8 ἑαυτὸν scripsi (cf. v. 15) : αὐτὸν A : αὐτὸν A³ 10
γάρ add. M² 14 τὸ add. A¹ 19 ὁ add. A¹ 23 λόγων Neumann (cf. v. 26 :
τῶν A (in ras.) 25 δικάσει scripsi : δικάζει 26 οἰκτρόγοος Neumann :
οἰκτρογῶν A^{PC} | γινόμενος P M : γινομένης A

Ἄλλ' οὐ δύναται παραστήσαι ὅτι οὐκ ἔστιν ἐπιστρεπτικὸν τὸ τοιοῦτον τῶν ἀμαρτανόντων, ὑπὸ τὸν θεὸν ἑαυτοὺς ταπεινούντων ἐν ταῖς εὐχαῖς. Καὶ συγκεχυμένος δ' ἀπὸ τῆς πρὸς τὸ κατηγορεῖν ὁρμῆς ἑαυτῷ ἐναντία λέγει, ὅπου μὲν ἐμφαίνων εἰδέναι ἀναμάρτητον ἄνθρωπον καὶ δίκαιον, 5 μετ' ἀρετῆς ἀπ' ἀρχῆς πρὸς αὐτὸν ἄνω βλέποντα, ὅπου δ' ἀποδεχόμενος τὸ λεγόμενον ὑφ' ἡμῶν, ὅτι "Τίς ἄνθρωπος τελῶς δίκαιος, ἢ τίς ἀναμάρτητος;" ὡς ἀποδεχόμενος γὰρ αὐτό φησι· **Τοῦτο μὲν ἐπικεικῶς ἀληθές ὅτι πέφυκέ πως τὸ ἀνθρώπινον φύλον ἀμαρτάνειν**· εἶτα <δ'> ὡς μὴ πάντων καλουμένων ὑπὸ τοῦ λόγου φησὶν· **Ἐχρῆν οὖν ἀπλῶς πάντας καλεῖν, εἴ γε πάντες ἀμαρτάνουσι**. Καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω δὲ 10 παρεδείκνυμεν τὸν Ἰησοῦν εἰρηκέναι· "Δεῦτε ἰ πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς." Πάντες οὖν ἄνθρωποι διὰ τὴν τῆς ἀμαρτίας φύσιν "κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι" καλοῦνται ἐπὶ τὴν παρὰ τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ ἀνάπausιν· "ἐξαπέστειλε" γὰρ ὁ θεὸς "τὸν λόγον αὐτοῦ 15 καὶ ἰάσατο αὐτοὺς καὶ ἐρρύσατο αὐτοὺς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν".

77^v

Ἐπεὶ δέ φησι καὶ τό· **Τίς οὖν αὕτη ποτὲ ἡ τῶν ἀμαρτωλῶν προτίμησις;** καὶ ὅμοια τούτοις ἐπιφέρει, ἀποκρινόμεθα ὅτι καθάπαξ μὲν ἀμαρτωλὸς οὐ προτιμᾶται τοῦ μὴ ἀμαρτωλοῦ· ἔστι δ' ὅτε ἀμαρτωλὸς συναισθόμενος τῆς ἰδίας ἀμαρτίας καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὸ μετανοεῖν 20 πορευόμενος ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις ταπεινὸς προτιμᾶται τοῦ ἔλαττον μὲν νομιζομένου εἶναι ἀμαρτωλοῦ, οὐκ οἰομένου δ' αὐτὸν ἀμαρτωλόν, ἀλλ' ἐπαιρομένου ἐπὶ τισιν, οἷς δοκεῖ συνειδέναι ἑαυτῷ κρείττοσι, καὶ πεφυσιωμένου ἐπ' αὐτοῖς. Καὶ τοῦτο δηλοῖ τοῖς βουλομένοις εὐγνωμόνας ἐντυγχάνειν τοῖς εὐαγγελίοις ἢ περὶ τοῦ εἰπόντος τελώνου παραβολῇ· 25 "Ἰλάσθητί μοι τῷ ἀμαρτωλῷ" καὶ περὶ τοῦ καυχησαμένου μετὰ τινος μοχθηροῦ οἰήματος Φαρισαίου καὶ φήσαντος· "Εὐχαριστῶ σοι ὅτι οὐκ εἰμὶ ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἄρπαγες, ἄδικοι, μοιχοί, ἢ καὶ ὡς οὗτος ὁ τελώνης." Ἐπιφέρει γὰρ ὁ Ἰησοῦς τῷ περὶ ἀμφοτέρων λόγῳ τό· "Κατέβη οὗτος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ δεδικαιωμένος παρ' ἐκείνων· ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν 30 ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, καὶ πᾶς ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται." Οὐ βλασφημοῦμεν οὖν τὸν θεὸν οὐδὲ καταψευδόμεθα, διδάσκοντες

64

6 cf. *Job* 15:14; 25:4 10 ἐν τοῖς ἀνωτέρω : cf. 2.73 11–12 *Mt* 11:28. Cf. 2.73 14–15 *Ps* 106:20. Cf. 1.64; 2.31; 5.11 25, 26–28 et 28–30 *Lc* 18:33, 11 et 14

1 ἄλλ' οὐ Gelenius ap. Delarue : ἀλλὰ A 3 πρὸς A : ἐπὶ M 8 δ' addidi 14 ἀπέστειλε LXX 15 ἐρρύσατο M et LXX : ρύσεται A 30 καὶ πᾶς ὁ : ὁ δὲ NT

πάνθ' ὄντινόν συναισθέσθαι τῆς ἀνθρωπίνης βραχύτητος ὡς πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ μεγαλειότητα καὶ ἀεὶ αἰτεῖν ἀπ' ἐκείνου τὸ ἐνδέον τῇ φύσει ἡμῶν, τοῦ μόνου ἀναπληροῦν τὰ ἐλλιπῆ ἡμῖν δυναμένου.

65 Οἶεται δ' ὅτι τοιαῦτα εἰς προτροπὴν τῶν ἀμαρτανόντων φαμέν, ὡς μηδένα ἄνδρα τῷ ὄντι χρηστὸν καὶ δίκαιον προσ- 5
άγεσθαι δυνάμενοι, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο τοῖς ἀνοσιωτάτοις καὶ ἐξωλεστάτοις τὰς πύλας ἀνοίγομεν. Ἡμεῖς δέ, εἴ τις κατανοήσαι ἡμῶν εὐγνωμόνως τὸ ἄθροισμα, πλείονας ἔχομεν παραστήσαι τοὺς οὐκ ἀπὸ χαλεποῦ πάνυ βίου, ἥπερ τοὺς ἀπὸ ἐξωλεσμάτων ἀμαρτημάτων ἐπιστρέψαντας. Καὶ γὰρ πεφύκασιν οἱ τὰ κρεῖττονα ἑαυτοῖς συνεγνω- 10
κότες, εὐχόμενοι ἀληθῆ εἶναι τὰ κηρυσσόμενα περὶ τῆς ὑπὸ θεοῦ τοῖς κρεῖττοσιν ἀμοιβῆς, ἐτοιμότερον συγκατατίθεσθαι τοῖς λεγομένοις παρὰ τοὺς πάνυ μοχθηρῶς βεβιωκότας, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ συνειδότος κωλυόμε-
νους παραδέξασθαι ὅτι κολασθήσονται ὑπὸ τοῦ ἐπὶ πᾶσι δικαστοῦ κολά-
σει, ἣτις πρόποι ἂν τῷ τὰ τοσαῦτα ἡμαρτηκότες καὶ οὐ παρὰ τὸν ὀρθὸν 15
λόγον προσάγοιτο [ὑπὸ τοῦ ἐπὶ πᾶσι δικαστοῦ].

78^f Ἔσθ' ὅτε δὲ κἂν πάνυ ἐξώλεις παραδέξασθαι βούλωνται τὸν λόγον τὸν περὶ κολάσεως διὰ τὴν ἐπὶ τῇ μετανοίᾳ ἐλπίδα, [ἐπιμόνως βεβαμμέ-
νοι] κωλύονται ἀπὸ τῆς πρὸς τὸ ἀμαρτάνειν συνηθείας, ὥσπερ εὐσο-
ποιηθέντες ἀπὸ τῆς κακίας καὶ μηκέτι δυνάμενοι ἀπ' αὐτῆς ἀποστήναι 20
εὐχερῶς ἐπὶ τὸν καθεστηκότα καὶ τὸν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον βίον. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Κέλσος ἐννοήσας οὐκ οἶδ' ὅπως ἰλέγει ἐν τοῖς ἐξῆς τοιαῦτα· **Καὶ μὴν παντί που δηλὸν ὅτι τοὺς μὲν ἀμαρτάνειν πεφυκότας τε καὶ εἰθισμένους οὐδεὶς ἂν οὐδὲ κολάζων πάντῃ μεταβάλοι, μήτι γε ἐλεῶν· φύσιν γὰρ ἀμείψαι τελέως παγχάλεπον· οἱ δ'** 25
ἀναμάρτητοι βελτίους κοινωνοὶ βίου.

66 Καὶ ἐν τούτοις δ' ὁ Κέλσος πάνυ μοι ἐσφάλαται δοκεῖ, μὴ διδοὺς τοῖς ἀμαρτάνειν πεφυκόσι καὶ τοῦτο πράττειν εἰθισμένοις τὴν παντελῆ μετα-
βολήν, ὅστις οὐδ' ἀπὸ κολάσεων αὐτοὺς οἶται θεραπεύεσθαι. Σαφῶς γὰρ φαίνεται ὅτι πάντες μὲν ἄνθρωποι πρὸς τὸ ἀμαρτάνειν πεφύκαμεν, 30
ἐνιοὶ δὲ οὐ μόνον πεφύκασιν, ἀλλὰ καὶ εἰθισμένοι εἰσὶν ἀμαρτάνειν· ἄλλ' οὐ πάντες ἄνθρωποι ἀπαράδεκτοὶ εἰσι τῆς παντελοῦς μεταβολῆς. Εἰσὶ γὰρ καὶ κατὰ πᾶσαν φιλοσοφίας αἵρεσιν καὶ κατὰ τὸν θεῖον λόγον

19 δευσοποιηθέντες: cf. 1.52

1 ὄντινόν M^{pc} : ὅτι οὖν A 7 τὰς πύλας add. A¹ | κατανοήσαι A
11 τῆς A¹ : ταῖς A 14 ὑπὸ M : ἀπὸ A 16 προσάγοιτο P² : προσάγοι
A | ὑπὸ τοῦ ἐπὶ πᾶσι δικαστοῦ seclusi ut dissographiam 18 ἐπιμόνως βεβαμ-
μένοι in mg add. A¹ : ut glossema ad vocem δευσοποιηθέντες secl. Wifstrand

οἱ τοσοῦτον μεταβεβληκέναι ἱστορούμενοι, ὥστε αὐτοὺς ἐκκεῖσθαι παρά-
 δειγμα τοῦ ἀρίστου βίου. Καὶ φέρουσί τινες ἡρώων μὲν τὸν Ἡρακλέα καὶ
 τὸν Ὀδυσσεά, τῶν δ' ὕστερον τὸν Σωκράτην, τῶν δὲ χθές καὶ πρῶην
 γεγονότων τὸν Μουσώνιον. Οὐ μόνον οὖν καθ' ἡμᾶς ἐψεύσατο ὁ Κέλσος
 5 εἰπὼν παντί που δῆλον εἶναι τοὺς ἀμαρτάνειν πεφυκότας καὶ εἰθισμένους
 ὑπ' οὐδενὸς ἂν οὐδὲ κολαζομένους πάντη ἀχθῆναι πρὸς τὴν εἰς τὸ βέλτιον
 μεταβολήν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς γενναίως φιλοσοφήσαντας καὶ μὴ ἀπο-
 γνόντας τὴν τῆς ἀρετῆς ἀνάληψιν εἶναι δυνατόν τοῖς ἀνθρώποις.

Ἄλλ' εἰ καὶ μὴ μετὰ ἀκριβείας ὅπερ ἐβούλετο παρέστησεν, οὐδὲν
 10 ἦττον εὐγνώμωνως αὐτοῦ ἀκούοντες καὶ οὕτως αὐτὸν ἐλέγξομεν οὐχ ὑγιῶς
 λέγοντα. Εἶπε μὲν γάρ· **Τοὺς πεφυκότας ἀμαρτάνειν καὶ εἰθισμέ-
 νους οὐδεὶς ἂν οὐδὲ κολάζων πάντη μεταβάλοι**· καὶ τὸ ἐξακουό-
 μενον ἀπὸ τῆς λέξεως ὡς δυνατόν ἡμῖν ἀνετρέψαμεν.

Εἰκὸς δ' αὐτὸν τοιοῦτον βούλεσθαι δηλοῦν, ὅτι τοὺς πρὸς τὰ τοιάδε
 15 ἀμαρτήματα καὶ γινόμενα ὑπὸ τῶν ἐξωλεστάτων οὐ μόνον πεφυκότας,
 ἀλλὰ καὶ εἰθισμένους οὐδεὶς ἂν οὐδὲ κολάζων πάντη μεταβάλοι. Καὶ
 τοῦτο δὲ ψεῦδος ἀπὸ τῆς περὶ τινων φιλοσοφησάντων ἱστορίας ἀποδείκ-
 νυται. Τίς γὰρ ἀνθρώπων οὐκ ἂν ἐν τοῖς ἐξωλεστάτοις τάσσοι τὸν ὅπως
 ποτὲ ὑπομείναντα εἰς αὐτὴν δεσπότη, ἐπὶ τέλους αὐτὸν ἰστάντι, ἵνα πάντα τὸν
 20 θέλοντα αὐτὸν καταισχύνειν παραδέξῃται; Τοιαῦτα δὲ περὶ τοῦ Φαίδω-
 νος ἱστορεῖται. Τίς δὲ τὸν μετὰ αὐλητρίδος καὶ κωμαστῶν τῶν συνασω-
 τευσασμένων εἰσβαλόντα εἰς τὴν τοῦ σεμνοτάτου Ξενοκράτους διατριβήν,
 ἵν' ἐνυβρίσῃ ἄνδρα ὃν καὶ οἱ ἐταῖροι ἐθαύμαζον, οὐ φήσει πάντων μιαιώ-
 τατον εἶναι ἀνθρώπων; Ἄλλ' ὅμως ἴσχυσε λόγος καὶ τούτους ἐπιστρέψας
 25 ποιῆσαι ἐπὶ τοσοῦτον διαβεβηκέναι ἐν φιλοσοφίᾳ, ὥστε τὸν μὲν ὑπὸ
 Πλάτωνος κριθῆναι ἄξιον τοῦ τὸν περὶ τῆς ἀθανασίας διεξοδεῦσαι
 Σωκράτους λόγον καὶ τὴν ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ εὐτονίαν αὐτοῦ παραστήσαι,
 οὐ φροντίσαντος τοῦ κωνείου, ἀλλ' ἀδεῶς καὶ μετὰ πάσης γαλήνης τῆς ἐν
 τῇ ψυχῇ διεξοδεύσαντος τοσαῦτα καὶ τηλικάυτα, οἷς μόγις παρακολου-
 30 θεῖν καὶ οἱ πάννυ καθεστηκότες καὶ ὑπὸ μηδεμιᾶς ἐνοχλοῦμενοι
 περιστάσεως δύνανται· τὸν δὲ Πολέμωνα, ἐξ ἀσώτου γενόμενον σωφρο-
 νέστατον, διαδέξασθαι τὴν τοῦ διαβοήτου ἐπὶ σεμνότητι Ξενοκράτους
 διατριβήν. Οὐκ ἄρα ἀληθεύει Κέλσος λέγων τοὺς πεφυκότας ἀμαρτάνειν
 καὶ εἰθισμένους οὐδεὶς ἂν οὐδὲ κολάζων πάντη μεταβάλοι.

67

78^v

20 περὶ τοῦ Φαίδωνος : cf. 1.64; Diog. Laert. 2.105 21–23 cf. 1.64; Diog.
 Laert. 4.16

1 ἐκκεῖσθαι Wifstrand : ἐγκεῖσθαι A 7 καὶ μὴ ἀπογνόντας in mg add. A¹
 19 αὐτὸν A¹ : αὐτῶν A 20 τοιαῦτα – 21 ἱστορεῖται in mg add. A¹

68

Ἀλλὰ τὴν μὲν τάξιν καὶ σύνθεσιν καὶ φράσιν τῶν ἀπὸ φιλοσοφίας λόγων τοιαῦτα εἰς τοὺς προειρημένους πεποιηκέναι, καὶ ἄλλους κακῶς βεβιωκότας, οὐ πάνν τι θαυμαστόν. Ἐπὰν δὲ οὓς φησιν εἶναι ἰδιωτικούς λόγους ὁ Κέλσος κατανοήσωμεν ὥσπερ εἰ ἐμφθὰς δυνάμεως πεπληρωμένους καὶ [τοὺς λόγους] θεωρῶμεν ἀθρόως προτρέποντας πλήθη ἐπὶ τὸν ἐξ ἀκολάστων εἰς τὸν εὐσταθέστατον βίον καὶ τὸν ἐξ ἀδίκων εἰς τὸν χρηστότερον καὶ τὸν ἐκ δειλῶν ἢ ἀνάνδρων εἰς τὸν ἐπὶ τοσοῦτον εὐτονον, ὥς καὶ θανάτου διὰ τὴν φανεῖσαν ἐν αὐτοῖς εὐσέβειαν καταφρονεῖν· πῶς οὐχὶ δικαίως θαυμάσομεν τὴν ἐν αὐτοῖς δύναμιν; "Ὁ" γὰρ "λόγος" τῶν ταῦτα τὴν ἀρχὴν πρεσβευσάντων καὶ καμώντων, ἵνα συστήσωσιν ἐκκλησίας θεοῦ, ἀλλὰ καὶ "τὸ κήρυγμα" αὐτῶν ἐν πειθοῖ μὲν γέγονεν οὐ τοιαύτη δὴ ὅποια ἐστὶ πειθῶ ἐν τοῖς σοφίαν Πλάτωνος ἐπαγγελλομένοις ἢ τινος τῶν φιλοσοφησάντων, ὄντων ἀνθρώπων καὶ οὐδὲν ἄλλο πλὴν ἀνθρωπίνης φύσεως ἐχόντων· ἢ δ' ἀπόδειξις ἐν τοῖς Ἰησοῦ ἀποστόλοις θεόθεν δοθεῖσα πιστικὴ (ἦν) ἀπὸ "πνεύματος καὶ δυνάμεως". Διόπερ τάχιστα καὶ ὀξύτατα ἔδραμεν ὁ λόγος αὐτῶν, μᾶλλον δὲ ὁ τοῦ θεοῦ, δι' αὐτῶν μεταβάλλων πολλοὺς τῶν ἀμαρτάνειν πεφυκότων καὶ εἰθισμένων· οὓς οὐδὲ κολάζων μὲν ἄν τις ἄνθρωπος μετέβαλεν, ὁ δὲ λόγος μετεποίησε μορφώσας καὶ τυπώσας αὐτοὺς κατὰ τὸ αὐτοῦ βούλημα.

69

Καὶ ὁ μὲν Κέλσος φησὶ τὰ ἀκόλουθα ἑαυτῷ ἐπιφέρων ὅτι φύσιν ἀμείψαι τελέως παγγάλεπον. Ἡμεῖς δέ, μίαν φύσιν ἐπιστάμενοι πάσης λογικῆς ψυχῆς καὶ μηδεμίαν φάσκοντες πονηρὰν ὑπὸ τοῦ κτίσαντος τὰ ὅλα δεδημιουργῆσθαι, γεγονέναι (δὲ) πολλοὺς κακοὺς παρὰ τὰς ἀνατροφὰς καὶ τὰς διαστροφὰς καὶ τὰς περιηγήσεις, ὥστε καὶ φυσιωθῆναι ἐν τισὶ τὴν κακίαν, πειθόμεθα ὅτι τῷ θεῷ λόγῳ ἀμείψαι κακίαν φυσιώσασάν ἐστιν οὐ μόνον οὐκ ἀδύνατον, ἀλλὰ καὶ οὐ πάνν χαλεπὸν, ἐπὰν μόνον παραδέξηται τις ὅτι πιστεύειν δεῖ ἑαυτὸν τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ καὶ πάντα πράττειν κατ' ἀναφορὰν τοῦ ἀρέσκειν ἐκείνῳ· παρ' ᾧ οὐκ ἔστιν

3-4 cf. 3.73 9-15 1 Cor 2:4 15-16 cf. Ps 147:4 21-25 S.V.F. III Nr. 233

2 ἄλλους Bouhéreau : ἄλλως A 4 κατανοήσωμεν A¹ : -σομεν A 5 τοὺς λόγους secl. Wifstrand 8 ἐν del. Chadwick | αὐτοῖς Chadwick : αὐτῷ A 12 δὴ scripsi : δὲ A 13 πλὴν A¹P : πλέον A 15 ἦν addidi 18 οὐδὲ A¹ : οὐδὲν A 23 δὲ add. Bouhéreau 26 οὐκ² add. A¹

Ἐν δὲ ἱῇ τιμῇ ἡμὲν κακὸς ἡδὲ καὶ ἐσθλός·

οὐδὲ

Κάτθαν' ὁμῶς ὅ τ' ἀεργὸς ἀνὴρ ὅ τε πολλὰ ἐοργῶς.

Εἰ δὲ καὶ τισι πάννυ χαλεπὸν ἐστὶ τὸ μεταβάλλειν, τὴν αἰτίαν λεκτέον εἶ-
 5 ναι περὶ τὴν συγκατάθεσιν αὐτῶν, ὁκνοῦσαν παραδέξασθαι τὸν ἐπὶ πᾶσι
 θεὸν εἶναι ἐκάστῳ δίκαιον κριτὴν περὶ πάντων τῶν ἐν τῷ βίῳ πεπραγ-
 μένων. Μέγα γὰρ δύναται καὶ πρὸς τὰ δοκοῦντα εἶναι χαλεπώτατα καί,
 ἵνα καθ' ὑπερβολὴν ὀνομάσω, ἐγγὺς πού ἀδύνατα προαίρεσις καὶ ἄσκη-
 10 σις. Ἡ βουλευθεῖσα ἰ (μὲν) ἀνθρωπίνῃ φύσιν ἐπὶ κάλου βαίνειν, τεταμένον
 διὰ μέσου τοῦ θεάτρου ἐν μετεώρῳ, καὶ μετὰ τοῦ φέρειν τοσαῦτα καὶ
 τηλικαῦτα βάρη δεδύνηται τῇ ἀσκήσει καὶ τῇ προσοχῇ τὸ τοιοῦτο ποιῆ-
 σαι· βουλευθεῖσα δὲ κατ' ἀρετὴν βιώσαι ἀδυνάτως ἔχει, κἂν ἥ πρότερον
 φαυλοτάτῃ γεγεννημένη; Ἀλλ' ὅρα μὴ ποτε ὁ τὰ τοιαῦτα λέγων τῇ δημι-
 15 ουργῷ τοῦ λογικοῦ ζῶντος φύσει ἐγκαλεῖ μᾶλλον ἢ τῷ γεγεννημένῳ, εἰ πρὸς
 μὲν τὰ οὕτω χαλεπά, οὐδαμῶς (δ') ὄντα χρήσιμα πεποίηκε δυνατὴν τὴν
 τοῦ ἀνθρώπου φύσιν, ἀδύνατον δὲ πρὸς τὴν ἰδίαν μακαριότητα. Ἀλλὰ
 γὰρ ἀρκεῖ καὶ ταῦτα πρὸς τὸ φύσιν γὰρ ἀμεῖψαι τελῶς παγγάλε-
 πον.

Ἐξῆς δέ φησιν ὅτι οἱ ἀναμάρτητοι βελτίους κοινωνοὶ βίου, μὴ
 20 σαφηνίσας τίνας φησὶ τοὺς ἀναμαρτήτους, πότερον τοὺς ἀρχῆθεν ἢ τοὺς
 ἐκ μεταβολῆς. Οἱ μὲν οὖν ἀρχῆθεν ἀδύνατοι, οἱ δ' ἐκ μεταβολῆς σπανίως
 εἰσὶν εὕρισκόμενοι, οἵτινες ἐκ τοῦ προσεληλυθέναι λόγῳ σφύζονται τοιοῦ-
 τοι γίνονται. Οὐχὶ δὲ τοιοῦτοι ὄντες τῷ λόγῳ προσέρχονται· χωρὶς γὰρ
 λόγου καὶ ταῦτα τελείου ἀμήχανον ἀναμάρτητον γενέσθαι ἄνθρωπον.

Εἴτα ἀνθυποφέρει ὥσπερ εἰ λεγόμενον ὑφ' ἡμῶν τὸ **δυνήσεται πάν-
 25 τα ὁ θεός**, οὐδὲ τοῦθ' ὁρῶν πῶς λέλεκται, καὶ τίνα πάντα ἐν τούτῳ
 παραλαμβάνονται, καὶ πῶς δύναται. Περὶ ὧν οὐκ ἀναγκαῖον νῦν λέγειν·
 οὐδὲ γὰρ αὐτός, καίτοι γε δυνάμενος πρὸς αὐτὸ στήναι πιθανῶς, ἔστη·
 30 τάχα μὴδὲ παρακολουθῶν τῇ λεχθησομένῃ ἂν κατὰ τούτου πιθανότητι, ἢ
 παρακολουθῶν μὲν, θεωρῶν δὲ καὶ τὴν πρὸς τὸ λεγόμενον ἀπάντησιν.

1 et 3 *Iliad.* 9.319–320 9–13 cf. Sen. *De ira* 2.12.5; Muson. Rufum, p. 30
 Hense; Epict. 3.12.2 19 cf. 3.65

5 περὶ A : in mg ζτ' A¹ 9 μὲν addidi (cf. v.15) ἰ κάλου Hoeschel :
 καλοῦ A 15 δ' addidi 27 παραλαμβάνεται M

Δύναται δὲ καθ' ἡμᾶς πάντα ὁ θεός, ἅπερ δυνάμενος τοῦ θεοῦ εἶναι καὶ τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι καὶ σοφὸς εἶναι οὐκ ἐξίσταται. Ὁ δὲ Κέλσος φησὶν, ὡς μὴ νοήσας πῶς λέγεται ὁ θεὸς πάντα δύνασθαι, ὅτι οὐκ ἐθελήσει οὐδὲν ἄδικον, διδοὺς ὅτι δύναται μὲν καὶ τὸ ἄδικον, οὐ θέλει δέ. Ἡμεῖς δέ φαμεν ὅτι, ὥσπερ οὐ δύναται τὸ πεφυκὸς γλυκαίνειν τῷ γλυκὺ τυγχάνειν πικράζειν παρὰ τὴν αὐτοῦ μόνην αἰτίαν, οὐδὲ τὸ πεφυκὸς φωτίζειν τῷ εἶναι φῶς σκοτίζειν, οὕτως οὐδ' ὁ θεὸς δύναται ἀδικεῖν· ἐναντίον γὰρ ἐστὶν αὐτοῦ τῇ θειότητι καὶ τῇ κατ' αὐτὴν πάσῃ δυνάμει ἢ τοῦ ἀδικεῖν δύναμις. Εἰ δέ τι τῶν ὄντων δύναται ἀδικεῖν τῷ καὶ πρὸς τὸ ἀδικεῖν πεφυκέναι, δύναται ἀδικεῖν οὐκ ἔχον ἐν τῇ φύσει τὸ μηδαμῶς δύνασθαι ἀδικεῖν.

71

Μετὰ ταῦτα δ' ἐαυτῷ λαμβάνει τὸ μὴ διδόμενον ὑπὸ τῶν λογικώτερον πιστευόντων, τάχα ὑπὸ τινων ἀνοήτων νομιζόμενον, ὡς ἄρα ὁμοίως τοῖς οἴκτῳ δουλεύουσι δουλεύσας οἴκτῳ τῶν οἰκτιζομένων ὁ θεὸς τοὺς κακοὺς κουφίζει καὶ μηδὲν τοιοῦτο δρῶντας τοὺς ἀγαθοὺς ἀπορρίπτει, ὅπερ ἐστὶν ἀδικώτατον. Καθ' ἡμᾶς γὰρ ἔτι οὐδένα μὴ προτετραμμένον ἐπ' ἀρετὴν κακὸν κουφίζει ὁ θεὸς καὶ οὐδένα ἤδη ἀγαθὸν ἀπορρίπτει, ἀλλὰ καὶ οὐδένα οἰκτιζόμενον παρὰ τὸ οἰκτιζεσθαι κουφίζει ἢ ἐλεεῖ, ἵνα κοινότερον τῷ ἐλέει χρῆσωμαι, ἀλλὰ τοὺς σφόδρα ἐαυτῶν ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις κατεγνωκότας, ὡς(τ') ἐπὶ τούτῳ οἰονεῖ πενθεῖν καὶ θρηνεῖν ἐαυτοὺς ὡς ἀπολωλότας ὅσον ἐπὶ τοῖς ἰπροπεπραγμένοις καὶ ἀξιόλογον ἐπιδεικνυμένους μεταβολὴν, προσίεται τῆς μετανοίας χάριν ὁ θεὸς καὶ τοὺς ἐκ μεταβολῆς κακίστου βίου. Ἀμνηστίαν γὰρ τοῖς τοιοῦτοις δίδωσιν ἀρετὴ, ἐπιδημοῦσα αὐτῶν ταῖς ψυχαῖς καὶ ἐκβεβληκυῖα τὴν προκαταλαβοῦσαν κακίαν. Εἰ δὲ καὶ μὴ ἀρετὴ, ἀξιόλογος δὲ προκοπὴ ἐγγένοιτο τῇ ψυχῇ, ἱκανὴ καὶ αὕτη κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ πόσ(ον) εἶναι προκοπῆς ἐκβαλεῖν καὶ ἐξαφανίσαι τὴν τῆς κακίας χύσιν, ὥστ' αὐτὴν ἐγγὺς πού μηκέτι τυγχάνειν ἐν τῇ ψυχῇ.

5-7 cf. Diog. Laert. 7.103; Plat. *Res publ.* 1, 335 d et al. 13-16 cf. 3.63

6 αἰτίαν A : οὐσίαν Wifstrand 9 εἰ δέ τι Bouhéreau : εἰ δ' εἴ τι A
10 δύνασθαι - 12 λογικώτερον in mg add. A² 12 δ' ἐαυτῷ edd. : δὲ αὐτῷ
A 20 ἐαυτῶν A¹ : αὐτὸν A | ὥστ' scripsi : ὡς A 23 κακίστου A¹ :
καλλίστου A : κακίστων in mg A¹ 24 ταῖς ψυχαῖς P M : τὰς ψυχὰς A 27
πόσον scripsi : πῶς A : προσεῖναι προκοπὴν Koetschau² 28 πού Wifstrand :
τοῦ A

Εἴτα ὡς ἐκ προσώπου τοῦ διδάσκοντος τὸν ἡμέτερον λόγον τοιαυτά φησιν· Οἱ σοφοὶ γὰρ ἀποτρέπονται τὰ ὑφ' ἡμῶν λεγόμενα, ὑπὸ τῆς σοφίας πλανώμενοι καὶ παραποδιζόμενοι. Φήσομεν οὖν καὶ πρὸς τοῦτο ὅτι, εἴπερ ἡ σοφία ἐπιστήμη "θείων" ἐστὶ "καὶ ἀνθρωπίνων" 5 πραγμάτων καὶ τῶν τούτων αἰτίων ἢ, ὡς ὁ θεῖος λόγος ὀρίζεται, "Ἀτμὶς τῆς τοῦ θεοῦ δυνάμεως καὶ ἀπόρροια τῆς τοῦ παντοκράτορος δόξης εἰλικρινῆς" καὶ "ἀπαύγασμα φωτὸς αἰδίου καὶ ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον τῆς τοῦ θεοῦ ἐνεργείας καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ", οὐκ ἂν τις ὢν σοφὸς ἀποτρέποιτο τὰ ὑπὸ Χριστιανοῦ ἐπιστήμονος τοῦ χριστιανισμοῦ λεγόμενα 10 οὐδὲ πλανηθεῖν ἂν ἢ παραποδίζοιτο ὑπ' αὐτῆς. Ἡ γὰρ ἀληθὴς σοφία οὐ πλανᾷ, ἀλλ' ἡ ἀμαθία, καὶ μόνον τῶν ὄντων βέβαιον ἐπιστήμη, καὶ ἀλήθεια ἅπερ ἐκ σοφίας παραγίνεται. Ἐὰν δὲ παρὰ τὸν τῆς σοφίας ὅρον τὸν ὅ τι ποτ' οὖν δογματίζοντα μετὰ τινων σοφισμάτων λέγῃς σοφόν, φήσομεν ὅτι ἀληθῶς ὁ κατὰ τὴν ὑπὸ σοῦ λεγομένην σοφίαν ποιὸς ἀποτρέ- 15 πεται τοὺς λόγους τοῦ θεοῦ, πλανώμενος ὑπὸ τῶν πιθανοτήτων καὶ σοφισμάτων καὶ παραποδιζόμενος ὑπ' αὐτῶν. ||Καὶ ἐπεὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον "οὐκ ἔστι σοφία πονηρίας ἐπιστήμη", πονηρίας δέ, ἴν' οὕτως ὀνομάσω, ἐπιστήμη ἐστὶν ἐν τοῖς ψευδοδοξοῦσι καὶ ὑπὸ σοφισμάτων ἡπατη- μένοις, διὰ τοῦτο ἀμαθίαν εἵπομι μᾶλλον ἢ σοφίαν (τὸ) ἐν τοῖς τοιού- 20 τοις. ||

Μετὰ ταῦτα πάλιν λοιδορεῖται τῷ πρεσβεύοντι χριστιανισμὸν καὶ ἀποφαίνεται μὲν περὶ αὐτοῦ ὡς καταγέλαστα διεξιόντος, οὐκ ἀπο- δείκνυσι δὲ οὐδὲ ἐναργῶς παρίστησιν ἅ φησιν εἶναι καταγέλαστα. Καὶ λοιδορούμενος ||οὐδένα φρόνιμόν φησι πείθεσθαι τῷ λόγῳ, περι- 25 σπώμενον ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν προσερχομένων αὐτῷ. "Ὅμοιον δὲ ποιεῖ [καὶ] ἐν τούτῳ τῷ φάσκοντι διὰ τὸ πλῆθος τῶν κατὰ τοὺς νόμους ἀγομένων ιδιωτῶν ὅτι φρόνιμος οὐδεὶς, φέρ' εἰπεῖν, Σόλωνι ἢ Λυκούργῳ πείθεται ἢ Ζαλεύκῳ ἢ τινι τῶν λοιπῶν, καὶ μάλιστα ἐὰν φρόνιμον λαμβά-

4-5 cf. S.V.F. II Nr. 35-36 5-8 Sap 7:25-26. Cf. 5.10 et 30; 8.14 11 cf. Plat. Res publ. 6, 508 e 16-19 Φ 18.20, p. 115.1-5 17 Sir 19:22 24-p. 210.5 Φ 18.25, p. 119.17-28

9 ante τοῦ addit ὑπὲρ P 12 ἡ ἀλήθεια M 13 λέγῃς Delarue (cf. v. 14 σοῦ) : λέγῃ A 16 ἐπεὶ om. Φ et ante v. 17 λόγον add. δὲ 18 σοφισμάτων A P M : σοφισμάτων V Φ 19 (ἂν) εἵπομι conji. Koetschau | τὸ addidi 23 Καὶ λοιδορούμενος - 26 τῷ φάσκοντι : "Ὅμοιον δὲ ποιεῖ ἐν τῷ φάσκειν μηδένα φρόνιμον πείθεσθαι τῷ λόγῳ περισπώμενος ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν προσερχομένων αὐτῷ, τῷ φάσκοντι Φ 24 μηδένα Φ | περισπώμενον Bouhéreau : περισπώμενος A 26 καὶ deleui | τῷ Φ : om. A 28 πείθεται ἢ ζαλεύκῳ in mg add. A¹

νη τὸν κατ' ἀρετὴν ποιόν. Ὡς γὰρ ἐπὶ τούτων κατὰ τὸ φανὲν αὐτοῖς χρησιμον οἱ νομοθέται πεποιήκασιν τὸ τοιαύτη ἀγωγῇ αὐτοὺς περιβαλεῖν καὶ νόμοις, οὕτως νομοθετῶν ἐν τῷ Ἰησοῦ ὁ θεὸς τοῖς πανταχοῦ ἀνθρώποις καὶ τοὺς μὴ φρονίμους ἄγει, ὥς οἷόν τε ἐστὶν ἄγεσθαι τοὺς τοιοῦτους ἐπὶ τὸ βέλτιον. ||

Ὅπερ, ὥς καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰρήκαμεν, ἐπιστάμενος ὁ ἐν Μωϋσεὶ θεὸς λέγει τό· "Αὐτοὶ παρεζήλωσάν με ἐπ' οὐ θεῶ, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν· κἀγὼ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνει, ἐπ' ἔθνει ἀσυνέτω παροργισῶ αὐτούς." || Εἰδὼς δὲ καὶ ὁ Παῦλος εἶπε· "Τὰ μωρὰ ἰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ θεός, ἵνα κατασχύνῃ τοὺς σοφοὺς", σοφοὺς κοινότερον λέγων πάντας τοὺς δοκοῦντας προβεβηκέναι μὲν ἐν μαθήμασιν, ἀποπεπτωκότας δὲ εἰς τὴν ἄθεον πολυθεότητα· ἐπεὶ "φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν, καὶ ἥλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνης φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἐρπετῶν".

80^f

5

10

15

74

Ἐγκαλεῖ δὲ τῷ διδάσκοντι καὶ ὡς ἀνοήτους ζητοῦντι. Πρὸς ὃν εἵπομεν ἄν· τίνας λέγεις τοὺς ἀνοήτους; Κατὰ γὰρ τὸ ἀκριβὲς πᾶς φαῦλος ἀνόητός ἐστιν. Εἰ τοίνυν λέγεις ἀνοήτους τοὺς φαύλους, ἄρα σὺ προσάγων ἀνθρώπους φιλοσοφίᾳ φαύλους ζητεῖς προσάγειν ἢ ἀστείους; Ἄλλ' οὐχ οἷόν τε ἀστείους· ἥδη γὰρ πεφιλοσοφήκασιν· φαύλους ἄρα· εἰ δὲ φαύλους, ἀνοήτους. Καὶ ζητεῖς πολλοὺς προσάγειν τοιοῦτους φιλοσοφίᾳ· καὶ σὺ ἄρα τοὺς ἀνοήτους ζητεῖς. Ἐγὼ δέ, κἂν τοὺς οὕτω λεγομένους ἀνοήτους ζητῶ, ὅμοιον ποιῶ ὡς εἰ καὶ φιλόανθρωπος ἱατρὸς ἐζήτει τοὺς κάμνοντας, ἵν' αὐτοῖς προσαγάγῃ τὰ βοηθήματα καὶ ῥώσῃ αὐτούς. Εἰ δ' ἀνοήτους λέγεις τοὺς μὴ ἐντρεχεῖς, ἀλλὰ τερατωδεστέρους τῶν ἀνθρώπων, ἀποκρινοῦμαί σοι ὅτι καὶ τούτους μὲν κατὰ τὸ δυνατόν βελτιοῦν πειρῶμαι, οὐ μὴν ἐκ τούτων βούλομαι συστήσαι τὸ Χριστιανῶν ἄθροισμα. Ζητῶ γὰρ μᾶλλον τοὺς ἐντρεχεστέρους καὶ ὀξυτέρους, ὡς

20

25

6 cf. 2.78 7-9 Deut 32:21. Cf. 2.78 9-p. 211.4 Φ 18.25-26, pp. 119.28-120 9-10 1 Cor 1:27. Cf. 2.78; 6.4; 7.44 12-15 Rom 1:22-23. Cf. 4.30; 7.47 17-18 πᾶς φαῦλος ἀνόητός ἐστιν : cf. S.V.F. III, Nr. 657-670

1 κατὰ² add. A¹ 2 ἀγωγῇ A B : διαγωγῇ Pat C D E H | περιβαλεῖν αὐτοὺς Φ 9 εἰδὼς δὲ καὶ ὁ παῦλος A : ὅπερ καὶ ὁ παῦλος εἰδὼς Φ 10 ὁ θεὸς P Φ : om. A 18 ἄρα A¹ ἄρα A 20 οὐχ οἷόν τε A¹ Φ : οὐκ οἶονται A | ἄρα Φ : ἄρα A 22-23 οὕτως ἀνοήτους λεγομένους Φ 23 ὁμοίον τι ποιῶ Φ | ἐζήτει A B : ἐπιζητεῖ Pat C D E H 24 προσαγάγῃ Φ : -αγάγοι A 27 οὐ μὴν - συστήσαι in mg add. A¹ | ἐκ τούτων A : ἐκ τῶν τοιούτων Φ | συστήσαι βούλομαι Φ | τὸ A B : om. Pat C D E H

δυναμένους παρακολουθήσαι τῇ σαφηνείᾳ τῶν αἰνιγμάτων καὶ τῶν μετ' ἐπικρύψεως εἰρημένων ἐν νόμῳ καὶ προφήταις καὶ εὐαγγελίοις, ὧν ὡς οὐδὲν ἀξιώλογον περιεχόντων καταπεφρόνηκας, οὐ βασανίσας τὸν ἐν αὐτοῖς νοῦν μὴδ' εἰσελθεῖν πειραθεὶς εἰς τὸ βούλημα τῶν γραψάντων. ||

75

5 Ἐπεὶ δὲ καὶ μετὰ ταῦτα **παραπλήσιόν** φησι **ποιεῖν τὸν τὰ χριστιανισμοῦ διδάσκοντα** τῷ ὑπισχνουμένῳ μὲν ὑγιῇ **ποιεῖν τὰ σώματα, ἀποτρέποντι δὲ τοῦ προσέχειν τοῖς ἐπιστήμοσιν ἱατροῖς** τῷ ἐλέγχεσθαι (ἀν) ὑπ' αὐτῶν τὴν **ιδιωτείαν αὐτοῦ**, καὶ πρὸς ταῦτα ἐροῦμεν· τίνας φῆς ἱατρούς, ἀφ' ὧν ἀποτρέπομεν τοὺς ιδιώ-
10 τας; Οὐ γὰρ δὴ ὑπολαμβάνεις τοῖς φιλοσοφοῦσι προσάγειν ἡμᾶς τὴν εἰς τὸν λόγον προτροπὴν, ἵν' ἐκείνους νομίσης εἶναι ἱατρούς, ἀφ' ὧν ἀπο-
τρέπομεν οὓς ἐπὶ τὸν θεῖον καλοῦμεν λόγον. Ἦτοι οὖν οὐκ ἀποκρίνεται μὴ ἔχων λέγειν (αὐ)τοὺς ἱατρούς, ἢ ἀνάγκη αὐτὸν καταφεύγειν ἐπὶ τοὺς ιδιώτας, οἳ καὶ αὐτοὶ περιηχοῦσιν ἀνδραποδωδῶς τὰ περὶ πολλῶν θεῶν
15 καὶ ὅσα ἄλλα λέγοιεν ἂν ιδιωταί. Ἐκατέρως οὖν ἐλεγχθήσεται μάτην παραλαβὼν ἐν τῷ λόγῳ τὸν ἀποτρέποντα τῶν ἐπιστημόνων ἱατρῶν.

Ἴνα δὲ καὶ ἀπὸ τῆς Ἐπικούρου φιλοσοφίας καὶ τῶν κατ' Ἐπίκουρον νομιζομένων Ἐπικουρείων ἱατρῶν ἀποτρέπωμεν τοὺς ἐν ἐκείνοις ἀπατω-
20 μένους, πῶς οὐχὶ εὐλογώτατα ποιήσομεν ἀφιστάντες νόσου χαλεπῆς, ἣν ἐνεποίησαν οἱ Κέλσου ἱατροί, τῆς κατὰ τὴν ἀναίρεσιν τῆς προνοίας καὶ εἰσαγωγῇ τῆς ἡδονῆς ὡς ἀγαθοῦ; Ἄλλ' ἔστω (ὥς) ἱατρῶν ἡμᾶς ἄλλων φιλοσόφων ἀφιστάνειν τούτους οὓς προτρέπομεν ἐπὶ τὸν ἡμέτερον λόγον, τῶν ἀπὸ τοῦ Περιπάτου, ἀναιρούντων τὴν πρὸς ἡμᾶς πρόνοιαν καὶ τὴν
σχέσιν πρὸς ἀνθρώπους τοῦ θεοῦ· πῶς οὐχὶ εὐσεβεῖς μὲν ἡμεῖς κατα-
25 σκευάσομεν καὶ θεραπεύσομεν τοὺς προτετραμμένους, πείθοντες αὐτοὺς ἀνακεῖσθαι τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ, μεγάλων δὲ τραυμάτων, τῶν ἀπὸ λόγων νομιζομένων φιλοσόφων, ἀπαλλάξομεν τοὺς πειθομένους ἡμῖν;

Ἄλλὰ καὶ ἄλλους δεδόσθω ἡμᾶς ἀποτρέπειν ἀπὸ ἱατρῶν Στωϊκῶν, θεὸν φθαρτὸν εἰσαγόντων καὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ λεγόντων σῶμα τρεπτὸν
30 δι' ὅλαν καὶ ἀλλοιωτὸν καὶ μεταβλητόν, καὶ ποτε πάντα φθειρόντων καὶ μόνον τὸν θεὸν καταλειπόντων· πῶς οὐχὶ καὶ οὕτως κακῶν μὲν ἀπαλλά-

80^v

17–21 cf. Usener, *Epicurea*, Fr. 369 28–31 S.V.F. II Nr. 1053

1 σαφηνεία A Pat : ἀσαφεία B D : ἀσφαλεία C E H 8 ἂν add. Koetschau² 10 (μὴ) προσάγειν Wifstrand 13 αὐτοὺς scripsi : τοὺς A 17 τῶν A¹ : τὸν A 18 νομιζομένων Iol² : νομιζομένοις A | Ἐπικουρείων Koetschau : ἐπικουρείους A : om. Iol² : del. Wifstrand 19 οὐχὶ Bouhéreau : οὐχ A 21 ὡς² addidi 24 εὐσεβεῖς accusativus est (Hansen) 27 ἀπαλλάξομεν scripsi (cf. v. 31) : ἀπαλλάσσομεν A : ἀπαλλάσσοντες Wendland, Koetschau² 30 διόλου P 31 καταλειπόντων A : καταλιπόντων P M V

ξομεν τοὺς πειθομένους, προσάξομεν δ' εὐσεβεῖ λόγῳ τῷ περὶ τοῦ ἀνακεῖσθαι τῷ δημιουργῷ καὶ θαυμάζειν τὸν πατέρα τῆς Χριστιανῶν διδασκαλίας, φιλανθρωπότατα καὶ ψυχῶν ἐπιστρεπτικά μαθήματα οἰκονομήσαντα ἐπισπαρῆναι ὅλῳ τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει; Ἀλλὰ κἂν τοὺς πεπονθότας τὴν περὶ μετενσωματώσεως ἄνοιαν ἀπὸ ἱατρῶν, τῶν καταβι-
 5 βαζόντων τὴν λογικὴν φύσιν ὅτε μὲν ἐπὶ τὴν ἄλογον πᾶσαν, ὅτε δὲ καὶ ἐπὶ τὴν ἀφάνταστον, θεραπεύωμεν· πῶς οὐ βελτίονας ταῖς ψυχαῖς κατασκευάσομεν τοὺς πειθομένους λόγῳ, οὐ διδάσκοντι μὲν ἐν κολάσεως μοίρᾳ τῷ φαύλῳ ἀποδίδοσθαι ἀναισθησίαν ἢ ἀλογίαν, παριστάντι δὲ εἶναι τινα φάρμακα ἐπιστρεπτικά τοὺς ἀπὸ θεοῦ τοῖς φαύλοις προσαγο-
 10 μένους πόνους καὶ τὰς κολάσεις; Τοῦτο γὰρ οἱ [φρονίμως] χριστιανίζοντες φρονοῦντες οἰκονομοῦσι τοὺς ἀπλουστέρους, ὥς καὶ οἱ πατέρες τοὺς κομιδῇ νηπίους.

Οὐ γὰρ καταφεύγομεν οὖν ἐπὶ νηπίους καὶ ἡλιθίους ἀγροίκους λέγοντες αὐτοῖς· φεύγετε τοὺς ἱατρούς, οὐδὲ λέγομεν· ὁρᾶ-
 15 τε μή ποτέ τις ὑμῶν ἐπιστήμης ἐπιλάβηται, οὐδὲ φάσκομεν ὅτι κακόν ἐστὶν ἐπιστήμη, οὐδὲ μεμήναμεν, ἔν' εἴπωμεν ὅτι γνῶσις σφάλλει τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῆς κατὰ ψυχὴν ὑγείας. Ἀλλ' οὐδ' ἀπόλλυσθαι ἀπὸ σοφίας εἵπομεν ἂν τινα πώποτε, οἵτινες οὐδὲ τὸ ἐμοὶ προσέχετε, κἂν διδάσκωμεν, φαμέν, ἀλλὰ· τῷ θεῷ τῶν ὅλων
 20 προσέχετε καὶ διδασκάλῳ τῶν περὶ αὐτοῦ μαθημάτων τῷ Ἰησοῦ. Οὐδεὶς δ' ἡμῶν οὕτως ἐστὶν ἀλαζών, ἔν' ὅπερ Κέλσος περιέθηκε τῷ τοῦ διδάσκοντος προσώπῳ εἴποι πρὸς τοὺς γνωρίμους, τὸ ἐγὼ ὑμᾶς σώσω μόνος. Ὅρα οὖν πόσα ἡμῶν καταψεύδεται. Ἀλλ' οὐδέ φαμεν ὅτι οἱ ἀληθῶς
 25 ἱατροὶ φθείρουν οὕς ἐπαγγέλλονται θεραπεύειν.

76

Καὶ δεύτερον δὲ φέρει καθ' ἡμῶν παράδειγμα φάσκων ὅμοιον ποιεῖν τὸν ἐν ἡμῖν διδάσκοντα (ὥς) εἴ τις μεθύων εἰς μεθύοντας παριὼν κακηγορεῖ τοὺς νήφοντας ὥς μεθύοντας. Παραστησάτω γὰρ ἐκ τῶν γραμμάτων, φέρ' εἰπεῖν, Παύλου ὅτι ἐμέθυεν ὁ τοῦ Ἰησοῦ
 30 ἀπόστολος καὶ οὐκ ἦσαν οἱ λόγοι αὐτοῦ νήφοντες, ἢ ἐξ ὧν ἔγραψεν Ἰωάννης ὅτι οὐχὶ σωφρονούντος καὶ ἀπηλλαγμένου τῆς ἀπὸ κακίας μέθης πνεῖ αὐτοῦ τὰ νοήματα. Οὐδεὶς οὖν σωφρονῶν καὶ διδάσκων τὸν Χριστιανῶν λόγον μεθύει, ἀλλ' ἀφιλοσόφως ἡμῖν λοιδορούμενος ταῦτα

3 καὶ ψυχῶν ἐπιστρεπτικά Bouhéreau (cf. v. 10) : ἐπιστρεπτικὸν καὶ ψυχῶν
 A 5 περὶ τῆς M 7 θεραπεύωμεν P^{pc} : -πεύομεν A 11 φρονίμως seclusi |
 χριστιανίζοντες Bouhéreau : χριστιανοὶ ζῶντες A 14 οὐ γὰρ A : οὐ P :
 οὔτε conit. Koetschau 27 διδάσκοντα A¹ in mg et P (cf. p. 213.8) : διδάσ-
 καλον A | ὥς add. Delarue 33 ἀλλὰ φιλοσόφως A, corr. A¹

φησιν ὁ Κέλσος. Τίνας δὲ καὶ νήφοντας κακηγοροῦμεν οἱ πρεσβεύοντες τὰ Χριστιανῶν δόγματα, λεγέτω ὁ Κέλσος. Ἰ Πάντες γὰρ καθ' ἡμᾶς μεθύουσιν οἱ τοῖς ἀψύχοις ὡς θεῷ προσλαλοῦντες. Καὶ τί λέγω μεθύουσι; Μᾶλλον γὰρ μεμήνασιν, εἰς τοὺς νεῶς σπεύδοντες καὶ ὡς θεοῖς τοῖς ἀγάλμασιν ἢ τοῖς ζῷοις προσκυνοῦντες. Οὐχ ἦττον δὲ τούτων μαίνονται καὶ οἱ νομίζοντες εἰς τιμὴν θεῶν ἀληθινῶν κατεσκευάσθαι τὰ ὑπὸ βαναύσων καὶ φαυλοτάτων ἔσθ' ὅτε ἀνδρῶν κατασκευαζόμενα.

81^r

Μετὰ ταῦτ' ἐξομοιοῖ τὸν μὲν διδάσκοντα ὀφθαλμιῶντι, τοὺς δὲ **μανθάνοντας ὀφθαλμιῶσι** καὶ φησι **τοῦτον ἐπὶ τῶν ὀφθαλμιῶντων αἰτιᾶσθαι τοὺς ὀξὺ βλέποντας ὡς πεπηρωμένους**. Τίνες οὖν, εἵπομεν <ἄν>, [Ἑλληνες] οἱ καθ' ἡμᾶς οὐ βλέποντες ἢ οἱ ἐκ τοῦ τηλικούτου μεγέθους τῶν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τοῦ κάλλους τῶν δημιουργημάτων μὴ δυνάμενοι ἀναβλέψαι καὶ θεωρῆσαι ὅτι προσκυνεῖν καὶ θαυμάζειν καὶ σέβειν χρή μόνον τὸν ταῦτα πεποιηκότα, καὶ <ὅτι> οὐδὲν τῶν παρ' ἀνθρώποις κατασκευαζομένων καὶ εἰς θεῶν τιμὴν παραλαμβανομένων καθηκόντως ἂν τις σέβει, εἴτε χωρὶς τοῦ δημιουργοῦ θεοῦ εἴτε καὶ μετ' ἐκείνου; Τὰ γὰρ οὐδαμῶς συγκριτὰ συγκρίνειν τῷ ἀπείρῳ ὑπεροχῇ ὑπερέχοντι πάσης γενητῆς φύσεως, τυφλῶν τὴν διάνοιαν ἐστὶν ἔργον. Οὐκ ὀφθαλμιῶντας οὖν τοὺς ὀξὺ βλέποντας λέγομεν εἶναι ἢ πεπηρωμένους, ἀλλὰ τοὺς καλινδουμένους ἀγνοίᾳ θεοῦ ἐπὶ τοὺς νεῶς καὶ τὰ ἀγάλματα καὶ τὰς λεγομένας ἱερομηνίας φάσκομεν τετυφλῶσθαι τὸν νοῦν· καὶ μάλιστα ὅτε πρὸς τῇ ἀσεβείᾳ καὶ ἐν ἀσελγείᾳ ζῶσιν, ὃ τι ποτ' ἐστὶν αἰδέσιμον ἔργον μὴδὲ ζητοῦντες, ἀλλὰ πάντ' αἰσχύνῃς ἄξια πράττοντες.

77

Μετὰ ταῦτα τοσαῦθ' ἡμᾶς αἰτιασάμενος θέλει ἐμφῆναι ὅτι καὶ ἕτερα **ἔχων λέγειν παρασιωπᾷ αὐτά. Ἔχει δ' οὕτως αὐτοῦ ἡ λέξις· Ταῦτα μὲν αἰτιῶμαι καὶ τὰ τοιαῦτα, ἵνα μὴ πάντ' ἀπαριθμῶ, καὶ φημι πλημμελεῖν αὐτοὺς ἐπηρεάζοντας εἰς τὸν θεόν, ἵνα πονηροὺς ἀνθρώπους ὑπάγωνται κούφαις ἐλπίσι καὶ παραπείσωσι καταφρονῆσαι τῶν κρειττόνων, ὡς, ἐὰν ἀπέχωνται αὐτῶν, ἄμεινον αὐτοῖς ἔσται. Καὶ πρὸς ταῦτα δὲ λέγοιτ' ἂν ἀπὸ τῆς περὶ τῶν προσερχομένων χριστιανισμῷ ἐναργείας ὅτι οὐ πάνυ τι πονηροὶ ὑπάγονται τῷ λόγῳ ὅσον οἱ ἀπλούστεροι καὶ (ὡς ἂν οἱ πολλοὶ ὀνομάσαιεν) (ἄ)κομψοι. Οὗτοι γὰρ φόβῳ τῷ [περὶ] τῶν κολάσεων τῶν ἀπαγγελλομένων, κινοῦντι**

78

5-7 cf. 1.5 17 ἀπείρῳ ὑπεροχῇ : cf. 5.11 ἀφάτῳ ὑπεροχῇ (Borret)

2 δόγματα P M : δογμάτων A 11 ἄν add. et ἔλληνες ut glossema del. Wifstrand 14 ὅτι addidi 30 περὶ τοὺς προσερχομένους Guiet 31 ἐναργείας Wendland : ἐνεργείας A 32 ἄκομψοι Guiet : κομψοὶ A 33 περὶ delevi | κινοῦντι Hoeschel : κινοῦντος A

αὐτοὺς καὶ προτρέποντι ἐπὶ τὸ ἀπέχεσθαι τούτων δι' ἃ αἱ κολάσεις, πειρῶνται ἐπιδιδόναι ἑαυτοὺς τῇ κατὰ χριστιανισμὸν θεοσεβείᾳ· ἐπὶ τοσοῦτόν (γ') ὑπὸ τοῦ λόγου κρατούμενοι, ὡς φόβῳ τῶν κατὰ τὸν λόγον ὀνομαζομένων αἰωνίων κολάσεων πάσης τῆς παρ' ἀνθρώποις κατ' αὐτῶν ἐπινοουμένης βασάνου καὶ μετὰ μυρίων πόνων θανάτου καταφρονεῖν· ὅπερ οὐδεὶς ἂν τῶν εὖ φρονούντων φήσαι πονηρῶν προαιρέσεων ἔργον εἶναι. Πῶς δ' ἀπὸ προαιρέσεως πονηρᾶς ἐγκράτεια καὶ σωφροσύνη ἀσ- κοῖτ' ἂν ἢ τὸ μεταδοτικὸν καὶ κοινωνικόν; Ἀλλ' οὐδ' ὁ πρὸς τὸ θεῖον φόβος, ἐφ' ὃν ὡς χρήσιμον τοῖς πολλοῖς παρακαλεῖ ὁ λόγος τοὺς μηδέπω δυναμένους τὸ δι' αὐτὸ αἰρετὸν βλέπειν καὶ αἰρεῖσθαι αὐτὸ ὡς μέγιστον ἀγαθὸν καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἐπαγγελίαν, [ἐξ ὧν] οὐδ' οὗτος τῷ κατὰ ἰ πονηρίαν αἰρουμένῳ ζῆν ἐγγενέσθαι πέφυκεν.

81^v

79

Ἐὰν δέ τις ἐν τούτοις δεισιδαιμονίαν μᾶλλον ἢ πονηρίαν περὶ τοὺς πολλοὺς τῶν πιστευόντων τῷ λόγῳ εἶναι φαντάζεται καὶ ἐγκαλῇ ὡς δεισιδαιμόνας ποιοῦντι τῷ λόγῳ ἡμῶν, φήσομεν πρὸς αὐτὸν ὅτι, ὥσπερ ἔλεγέ τις τῶν νομοθετῶν πρὸς τὸν ἐρωτῶντα εἰ τοὺς καλλίστους ἔθετο τοῖς πολίταις νόμους, ὅτι οὐ τοὺς καθάπαξ καλλίστους, ἀλλ' ὧν (ἔχειν) ἐδύναντο τοὺς καλλίστους· οὕτω λέγοιτο ἂν καὶ ἀπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Χριστιανῶν λόγου ὅτι ὧν (ἔχειν) ἐδύναντο οἱ πολλοὶ εἰς βελτίωσιν ἡθῶν τοὺς καλλίστους ἐθέμην νόμους καὶ διδασκαλίαν, πόνους οὐ ψευδεῖς ἀπειλῶν καὶ κολάσεις τοῖς ἁμαρτάνουσιν, ἀλλ' ἀληθεῖς μὲν καὶ ἀναγκαιῶς εἰς ἐπανόρθωσιν τῶν ἀντιτεινόντων προσαγομένους, οὐ μὴν καὶ πάντως νοούντων τὸ τοῦ κολάζοντος βούλημα καὶ τὸ τῶν πόνων ἔργον· καὶ τοῦτο γὰρ πρὸς τὸ χρήσιμον καὶ κατὰ τὸ ἀληθές καὶ μετ' ἐπικρύψεως συμφερόντως λέγεται. Πλὴν ὡς ἐπίπαν οὐ πονηροὺς ὑπάγονται οἱ τὰ χριστιανισμοῦ πρεσβεύοντες, ἀλλ' οὐδὲ ἐπηρεάζομεν εἰς τὸ θεῖον· λέγομεν γὰρ περὶ αὐτοῦ καὶ ἀληθῆ καὶ τοῖς πολλοῖς σαφῆ μὲν εἶναι δοκοῦντα, οὐ σαφῆ δ' ὄντα ἐκείνοις ὡς τοῖς ὀλίγοις, φιλοσοφεῖν ἀσκοῦσι τὰ κατὰ τὸν λόγον.

15–18 cf. Plut. *Solon* 15.2

1 προτρέποντι Hoeschel : προτρέποντος A 3 γ' addidi 7–8 ἀσκοῖτ' ἂν scripsi : ἀσκεῖται A 10 αὐτὸ¹ edd. : αὐτὸ A | βλέπειν V : κλέπτειν A P M 11 ἐξ ὧν del. et οὐδ' οὗτος scripsit Wifstrand : ἐξ ὧν αὐ τοῦτο A (ζτ' in mg A¹) 12 αἰρουμένῳ M : αἰρουμένων A 16 τῶν νομοθετῶν Iol² et Bouhéreau : τὸν νομοθέτην A : εἰπεῖν post v. 17 νόμους add. M² (servato τὸν νομοθέτην) 17 hic et in v. 19 ἔχειν addidi 18 ἐδύναντο A : ἂν ἐδέξαντο coni. Delarue conl. Plut. 21 ἀναγκαιῶς Bouhéreau : ἀναγκαιούς A

Ἐπεὶ δὲ καὶ κούφαις ἐλπίσι φησὶν ὑπάγεσθαι τοὺς χριστιανίζοντας ὁ Κέλσος, φήσομεν πρὸς αὐτὸν ἐγκαλοῦντα τῷ περὶ τῆς μακαρίας ζωῆς λόγῳ καὶ τῷ περὶ τῆς πρὸς τὸ θεῖον κοινωνίας ὅτι ὅσον ἐπὶ σοί, ὦ οὗτος, κούφαις ὑπάγονται ἐλπίσι καὶ οἱ τὸν Πυθαγόρου καὶ Πλάτωνος παραδε-
 5 ξάμενοι περὶ ψυχῆς λόγον, πεφυκυίας ἀναβαίνειν ἐπὶ τὴν ἀψίδα τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἐν τῷ ὑπερουρανίῳ τόπῳ θεωρεῖν τὰ τῶν εὐδαιμόνων θεατῶν θεάματα. Κατὰ σὲ δέ, ὦ Κέλσε, καὶ οἱ παραδεξάμενοι τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιδιαμονὴν καὶ βιοῦντες, ὥσθ' ἥρωες γενέσθαι καὶ μετὰ θεῶν ἔξιν τὰς διατριβάς, κούφαις ἐλπίσιν ὑπάγονται. Τάχα δὲ καὶ οἱ πεισθέντες περὶ
 10 τοῦ "θύραθεν" νοῦ ὡς ἀθανάτου καὶ μόνου διεξαγωγὴν ἔξοντος, κούφαις ἂν ὑπάγεσθαι λέγοντο ὑπὸ Κέλσου ἐλπίσιν.

Ἀγωνισάσθω οὖν μηκέτι κρύπτων τὴν ἑαυτοῦ αἵρεσιν, ἀλλ' ὁμολογῶν Ἐπικούρειος εἶναι πρὸς τὰ παρ' Ἑλλῆσι καὶ βαρβάρους οὐκ εὐκαταφρο-
 15 νήτως λεγόμενα περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἢ τῆς ἐπιδιαμονῆς αὐτῆς ἢ τῆς τοῦ νοῦ ἀθανασίας, καὶ παραδεικνύτω ταῦτα μὲν εἶναι λόγους κούφαις ἐλπίσιν ἀπατῶντας τοὺς συγκατατιθεμένους αὐτοῖς, τοὺς δὲ τῆς ἑαυτοῦ φιλοσοφίας καθαρὸς εἶναι κούφων ἐλπίδων καὶ ἥτοι προσάγον-
 20 τας ἐλπίσιν ἀγαθαῖς ἢ, ὅπερ μᾶλλον ἀκόλουθόν ἐστιν αὐτῷ, οὐδεμίαν ἐμποιοῦντας ἐλπίδα διὰ τὴν τῆς ψυχῆς εὐθέως παντελεῖ φθοράν. Εἰ μὴ ἄρα Κέλσος καὶ οἱ Ἐπικούρειοι οὐ φήσουσι κούφην εἶναι ἐλπίδα τὴν περὶ τοῦ τέλους αὐτῶν τῆς ἡδονῆς, ἥτις κατ' αὐτούς ἐστι τὸ ἀγαθόν, τὸ τῆς σαρκὸς εὐσταθὲς κατάστημα καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν Ἐπικούρῳ ἔλπισμα.

Μὴ ὑπολάβῃς δέ με οὐχ ἄρμοζόντως τῷ Χριστιανῶν λόγῳ παρειλη-
 25 φέναι (ἐν τῷ) πρὸς τὸν Κέλσον τοὺς περὶ τῆς ἀθανασίας ἢ τῆς ἐπιδιαμονῆς τῆς ψυχῆς φιλοσοφήσαντας· πρὸς οὓς κοινὰ τινα ἔχοντες εὐκαιρότερον παραστήσομεν ὅτι ἡ μέλλουσα μακαρία ζωὴ μόνοις ἔσται τοῖς (τὴν) κατὰ τὸν Ἰησοῦν θεοσέβειαν καὶ εἰς τὸν τῶν ὅλων δημιουργὸν εὐσέβειαν εἰλικρινῇ καὶ καθαρὰν καὶ ἄμικτον πρὸς ὅτι ποτ' οὖν γενητὸν παραδεξα-
 30 μένοις. Ποίων δὲ κρειττόνων καταφρονεῖν παραπείθομεν τοὺς ἀνθρώπους, παραδεικνύτω ὁ βουλόμενος· καὶ ἀντιπαραθέτω τὸ καθ' ἡμᾶς παρὰ θεῷ ἐν Χριστῷ, τουτέστι τῷ λόγῳ καὶ τῇ σοφίᾳ καὶ πάσῃ ἀρετῇ, τέλος μακάρι-

5-7 cf. Plat. *Phaedr.* 247 ac; 250 bc 7-9 i.e. Stoici, cf. 3.37 10 cf. Aristot. *De gen. anim.* B 3, 736 b 27 λείπεται δὲ τὸν νοῦν μόνον θύραθεν ἐπεισιέναι καὶ θεῖον εἶναι μόνον 21-22 Usener, *Epicurea*, Fr. 68

5 ἀψίδα A, corr. Koetschau 10 ἀθανάτου καὶ μόνου Wendland post E. Rohde : θανάτου καὶ νοῦ A 24 ἐν τῷ addidi 26 τὴν M² : om. A 27 καὶ τὴν εἰς M²

ον τοῖς ἀμέμπτως καὶ καθαρῶς βιώσασι καὶ τὴν πρὸς τὸν τῶν ὅλων θεὸν ἀγάπην ἀδιαίρετον καὶ ἄσχιστον ἀνειληφόσι συμβησόμενον, καὶ δωρεᾶ θεοῦ ἀπαντησόμενον, τῷ καθ' ἐκάστην φιλόσοφον αἵρεσιν ἐν Ἑλλησιν ἢ βαρβάροις ἢ μυστηριώδη ἐπαγγελίαν τέλει. Καὶ δεικνύτω τὸ κατὰ τινα τῶν ἄλλων τέλος κρεῖττον τοῦ καθ' ἡμᾶς καὶ ἀκόλουθον μὲν ὡς ἀληθὲς 5 ἐκεῖνο, τὸ δ' ἡμέτερον οὐχ ἀρμόζον δωρεᾶ θεοῦ οὐδὲ τοῖς εὖ βιώσασιν, ἢ οὐχ ὑπὸ θεοῦ πνεύματος, πληρώσαντος τὰς τῶν καθαρῶν προφητῶν ψυχάς, ταῦτα λελέχθαι. Δεικνύτω δ' ὁ βουλόμενος κρεῖττονας τοὺς ὁμολογουμένους παρὰ πᾶσιν ἀνθρωπίνους λόγους τῶν ἀποδεικνυμένων θείων καὶ ἐκ θεοφορίας ἀπηγγελμένων. Τίνων δὲ καὶ κρειττόνων τοὺς 10 ἀποδεχομένους διδάσκομεν ἄμεινον ἀπαλλάξειν; Εἰ γὰρ μὴ φορτικὸν εἰπεῖν, αὐτόθεν φαίνεται ὅτι οὐδὲν οὖν ἐπινοηθῆναι ὡς κρεῖττον εἶναι δύναται τοῦ ἐμπιστεῦσαι ἑαυτὸν τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ καὶ ἀναθεῖναι διδασκαλίᾳ, παντὸς μὲν ἀφιστάσῃ γεννητοῦ, προσαγούσῃ δὲ δι' ἐμψύχου καὶ ζῶντος λόγου, ὅς ἐστι καὶ σοφία ζῶσα καὶ υἱὸς θεοῦ, τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ. 15

Ἄλλὰ γὰρ αὐτάρκη περιγραφὴν ἐν τούτοις καὶ τοῦ τρίτου τόμου τῶν πρὸς τὸ Κέλσου σύγγραμμα ἡμῖν ὑπαγορευθέντων εἰληφότος, αὐτοῦ που καταπαύσομεν τὸν λόγον, ἐν τοῖς ἐξῆς πρὸς τὰ μετὰ τοῦτο γεγραμμένα τῷ Κέλσῳ ἀγωνιούμενοι.

3 φιλόσοφον A : φιλοσόφων Iol² 11 ἀποδεχομένους scripsi : ἀποδεχομένους Bouhéreau, Wendland, Koetschau² 12 οὖν scripsi : οὐκ A : ἂν Bouhéreau : οὐδ' con. Koetschau subscriptio πρὸς τὸν ἐπιγεγραμμένον κέλσου ἀληθῆ λόγον, τόμος γ' A¹ (f. 82^r, f. 82^v vacat)

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ
ΚΕΛΣΟΥ ΑΛΗΘΗ ΛΟΓΟΝ
ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

1 83^f

Ι 'Εν τρισὶ τοῖς πρὸ τούτων διεξελθόντες βιβλίοις τὰ πρὸς τὸ Κέλσου
σύγγραμμα νοηθέντα ἡμῖν, ἱερὲ Ἀμβρόσιε, τέταρτον πρὸς τὰ ἐξῆς εὐξά-
μενοι διὰ Χριστοῦ τῷ θεῷ ὑπαγορεύομεν. Δοθεῖεν δ' ἡμῖν λόγοι, περὶ ὧν
ἐν τῷ Ἱερεμῖα γέγραπται, ὡς τοῦ κυρίου πρὸς τὸν προφήτην εἰπόντος·
5 "Ἴδου δέδωκα τοὺς λόγους μου εἰς τὸ στόμα σου πῦρ. Ἴδου κατέστακά σε
σήμερον ἐπὶ ἔθνη καὶ βασιλείας, ἐκριζοῦν καὶ κατασκάπτειν καὶ ἀπολ-
λύειν καὶ κατασπᾶν καὶ ἀνοικοδομεῖν καὶ καταφυτεύειν." Καὶ γὰρ ἡμεῖς
νῦν χρήζομεν λόγων ἐκριζούντων τὰ κατὰ τῆς ἀληθείας ἀπὸ πάσης
ψυχῆς, βεβλαμμένης ἀπὸ τοῦ συγγράμματος Κέλσου ἢ τῶν παραπλησίων
10 αὐτῷ νοημάτων. Δεόμεθα δὲ καὶ νοημάτων κατασκαπτόντων πάσης
ψευδοδοξίας οἰκοδομᾶς καὶ (τὰ) τῆς Κέλσου ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ
οἰκοδομῆς παραπλήσια τῇ οἰκοδομῇ τῶν εἰπόντων· "Δεῦτε οἰκοδομή-
σωμεν ἑαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, οὗ ἡ κεφαλὴ ἔσται ἕως τοῦ οὐρανοῦ".
ἀλλὰ καὶ χρήζομεν σοφίας κατασπώσης "πάντα τὰ ἐπαιρόμενα κατὰ τῆς
15 γνώσεως τοῦ θεοῦ ὑψώματα" καὶ τὸ Κέλσου "ἐπαιρόμενον" καθ' ἡμῶν τῆς
ἀλαζονείας "ὑψωμα". Εἴτ', ἐπεὶ μὴ χρὴ καταλήγειν ἡμᾶς ἐπὶ τὸ "ἐκριζοῦν
καὶ κατασκάπτειν" τὰ προειρημένα, ἀλλ' εἰς μὲν τὴν χώραν τῶν
ἐκριζωθέντων "καταφυτεύειν" φυτεῖαν τοῦ κατὰ θεὸν γεωργίου, εἰς δὲ τὸν
20 θεοῦ, διὰ τοῦτο καὶ ἡμῖν εὐκτέον ἐστὶ τῷ δεδωκότι κυρίῳ τὰ ἐν τῷ
Ἱερεμῖα γεγραμμένα, ἵνα καὶ ἡμῖν δῶ λόγους [καὶ] πρὸς τὸ οἰκοδομεῖν

5-7 Jer 1:9-10 12-13 Gen 11:4 14-15 2 Cor 10:5. Cf. 5.1, 18 et 64
18 cf. 1 Cor 3:9

inscriptione caret A : δ' A¹ 5 πῦρ om. LXX | κατέστακα A et LXX :
καθέστακα edd. 6 ἀπολλύειν M et LXX : ἀπολύειν A 7 καὶ κατασπᾶν
om. LXX 11 τὰ add. Bouhéreau 21 καὶ² delevi

τὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ "καταφυτεύειν" τὸν πνευματικὸν νόμον καὶ τοὺς ἀνάλογον αὐτῷ προφητικοὺς λόγους.

Καὶ μάλιστα χρειά ἡμῖν πρὸς τὰ νῦν ἐξῆς τοῖς προειρημένοις τῷ Κέλσῳ λεγόμενα κατασκευάσαι ὅτι καλῶς τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ πεπο- 5
φήτευται. "Ἄμα γὰρ πρὸς ἀμφοτέρους ἱστάμενος ὁ Κέλσος, 'Ιουδαίους μὲν ἀρνούμενους γεγονέναι τὴν Χριστοῦ ἐπιδημίαν, ἐλπίζοντας δ' αὐτὴν ἔσσεσθαι, Χριστιανούς δὲ ὁμολογοῦντας τὸν Ἰησοῦν εἶναι τὸν προφητευ-
θέντα Χριστόν, φησίν·

2 "Ὅτι δὲ καὶ Χριστιανῶν τινες καὶ Ἰουδαῖοι, οἱ μὲν καταβεβηκέναι (λέγουσιν,) οἱ δὲ καταβήσεσθαι εἰς τὴν γῆν 10
τινα θεὸν ἢ θεοῦ υἱὸν τῶν τῇδε δικαιοτήν, τοῦτ' αἰσχιστον, καὶ οὐδὲ δεῖται μακροῦ λόγου ὁ ἔλεγχος. Καὶ δοκεῖ γε ἀκριβῶς περὶ μὲν Ἰουδαίων οὐ τινῶν ἀλλὰ πάντων λέγειν ὅτι οἴονται τινα κατα-
βήσεσθαι ἐπὶ τὴν γῆν, περὶ δὲ Χριστιανῶν ὅτι τινὲς αὐτῶν καταβε- 15
βηκέναι λέγουσιν. Ἐμφαίνει γὰρ τοὺς ἀπὸ Ἰουδαϊκῶν γραφῶν κατα- 15
σκευάζοντας τὴν Χριστοῦ ἐπιδημίαν ὡς ἥδη γεγεννημένην, καὶ ἔοικεν εἰδέναι ὅτι εἰσὶ τινες αἱρέσεις ἀρνούμεναι Χριστόν Ἰησοῦν εἶναι τὸν πεποφητευμένον. Ἦδη μὲν οὖν καὶ ἐν τοῖς προτέροις περὶ τοῦ πε-
ποφητεῦσθαι τὸν Χριστόν κατὰ δύναμιν διειλήφαμεν, διὸ τὰ πολλὰ τῶν 20
δυναμένων λέγεσθαι εἰς τὸν τόπον οὐκ ἐπαναλαμβάνομεν, ἵνα μὴ παλιλ- 20
λογῶμεν.

83^v "Ὅρα δὴ ὅτι, εἴπερ μετὰ τινος κἂν δολκούσης ἀκολουθίας ἐβούλετο ἀνατρέπειν τὴν περὶ τῶν προφητειῶν (ἢ) περὶ τοῦ ἐπιδημήσειν ἢ ἐπιδημηκέναι τὸν Χριστόν πίστιν, ἐχρῆν αὐτὸν αὐτὰς ἐκθέσθαι τὰς προφη- 25
τείας, αἷς ἐν τῷ διαλέγεσθαι πρὸς ἀλλήλους χρώμεθα Χριστιανοὶ καὶ 25
'Ιουδαῖοι· οὕτως γὰρ ἂν κἂν ἔδοξε τοὺς περισπωμένους ὑπὸ τῆς, ὡς οἰε-
ται, πιθανότητος δοκούσης ἀνατρέπειν ἀπὸ τῆς πρὸς τὰ προφητικά συγ-
καταθέσεως καὶ τῆς διὰ τὰ προφητικά εἰς τὸν Ἰησοῦν ὡς ὄντα Χριστόν 30
πίστεως· νυνὶ δὲ ἦτοι μὴ δυνάμενος ἀπαντῆσαι πρὸς τὰς περὶ Χριστοῦ 30
προφητείας (ἢ) μηδὲ τὴν ἀρχὴν εἰδὼς τίνα ἐστὶ τὰ περὶ αὐτοῦ προφη- 30
τευόμενα, οὐδεμίαν μὲν λέξις τίθησι προφητικὴν, καίτοι γε μυρίαὶ ὅσαι

1 cf. *Rom* 7:14 17-18 i.e. Marcionis. Cf. 1.49 et *Tert. Adv. Marc.* 4.6 18-
19 cf. 1.49-57; 2.28-30

10 λέγουσιν add. Hoeschel (cf. v. 15) : φασὶν **Iol** 23 ἡ¹ **M** : om. **A**
27 δοκούσης scripsi : δοκεῖν **A** : δοκεῖν **A**¹ : del. Bouhéeau omnes 30 ἡ
Iol : om. **A**

εἰσὶ περὶ Χριστοῦ, κατηγορεῖν δὲ οἶται τῶν προφητικῶν, μηδ' ἦν εἴποι ἂν ἐκεῖνος πιθανότητα αὐτῶν ἐκθέμενος. Οὐκ οἶδε μέντοι γε ὅτι οὐ πάνυ τι Ἰουδαῖοι λέγουσι θεὸν ὄντα τὸν Χριστὸν καταβήσεσθαι ἢ θεοῦ υἱόν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰρήκαμεν.

5 Καὶ εἰπὼν αὐτὸν ὑφ' ἡμῶν μὲν λέγεσθαι καταβεβηκέναι, ὑπὸ Ἰουδαίων δὲ καταβήσεσθαι δικαιωτήν, κατηγορεῖν αὐτόθεν οἶται τοῦ λεγομένου ὡς αἰσχίστου καὶ οὐδὲ μακροῦ ἐλέγχου δεομένου (3) καὶ φησι· **Τίς (γὰρ) ὁ νοὺς τῆς τοιᾶσδε καθόδου τῷ θεῷ;** οὐχ ὁρῶν ὅτι [καὶ] καθ' ἡμᾶς ἐστὶ τῆς καθόδου ὁ νοὺς προηγουμένως μὲν (τὸ) τὰ λεγόμενα ἐν
10 τῷ εὐαγγελίῳ "ἀπολωλότα πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ" ἐπιστρέψαι, δευτέρως δὲ τὸ διὰ τὴν ἐκείνων ἀπείθειαν "ἄραι ἀπ' αὐτῶν τὴν" ὀνομασθεῖσαν "βασιλείαν τοῦ θεοῦ καὶ δοῦναι" "ἄλλοις γεωργοῖς" παρὰ τοὺς πάσαι Ἰουδαίους, Χριστιανοῖς, "τοὺς καρποὺς" τῆς τοῦ θεοῦ βασιλείας "ἀποδώσουσι τῷ θεῷ ἐν τοῖς καιροῖς (αὐτῶν)," ἐκάστης πράξεως οὔσης καρποῦ
15 τῆς βασιλείας.

Ἡμεῖς μὲν οὖν ἀπὸ πλειόνων ὀλίγα εἵπομεν πρὸς τὴν Κέλσου πεῦσιν εἰπόντος· Τίς γὰρ ὁ νοὺς τῆς τοιᾶσδε καθόδου τῷ θεῷ; Κέλσος δὲ τὰ μήτε ὑπὸ Ἰουδαίων μήτε ὑφ' ἡμῶν λεχθέντα ἂν ἑαυτῷ ἀποφαίνεται λέγων· **"Ἡ ἵνα μάθῃ τὰ ἐν ἀνθρώποις;** Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν φησιν ὅτι, ἵνα μάθῃ τὰ
20 ἐν ἀνθρώποις, Χριστὸς ἐπιδημεῖ τῷ βίῳ. Εἶτα ὡς εἰπόντων ἂν τινων τὸ ἵνα μάθῃ τὰ ἐν ἀνθρώποις, ἑαυτῷ ἀνθυποφέρει πρὸς τοῦτο τὸ **οὐ γὰρ οἶδε πάντα;** Εἶτα ὡς ἀποκρινουμένων ὅτι οἶδε, πάλιν ἐπαπορεῖ λέγων ὅτι **ἄρα οἶδε μὲν, οὐκ ἐπανορθοῖ δέ, οὐδ' οἶόν τε αὐτῷ θεία δυνάμει ἐπανορθοῦν;** Καὶ ταῦτα δὲ πάντα εὐήθως λέγει. Ἀεὶ γὰρ ὁ θεὸς τῷ
25 ἑαυτοῦ λόγῳ, "κατὰ γενεὰς εἰς ψυχὰς ὁσίας μεταβαίνοντι καὶ φίλους θεοῦ καὶ προφήτας κατασκευάζοντι," ἐπανορθοῖ τοὺς ἀκούοντας τῶν λεγομένων· καὶ ἐν τῇ Χριστοῦ δ' ἐπιδημίᾳ ἐπανορθοῖ τῷ κατὰ χριστιανισμόν

3-4 cf. 1.49 10 Mt 10:6; 15:24 11-15 Mt 21:43 et 41. Cf 4.42 25-26 Sap 7:27

2 οἶδε A : εἶδε A¹ 4 εἰρήκαμεν A : ἐλέγομεν in mg A¹ 8 γὰρ add. Bader (cf. v. 17) | καὶ dele vi 9 τὸ add. Hansen (cf. v. 11) 14 τοῖς ἐκάσ-της M^{PC} : τῆς ἐκάστοις A | καιροῖς post v. 15 τῆς βασιλείας in A, huc transtuli | αὐτῶν addidi ex NT 23 ἐπανορθοῖ P : ἐπανόρθου A 25 ἑαυτῷ A

λόγῳ οὐχὶ τοὺς μὴ βουλομένους, ἀλλὰ τοὺς τὸν κρεῖττονα βίον καὶ ἀρέσκοντα τῷ θεῷ ἐλομένους.

Οὐκ οἶδα δὲ καὶ ποταπὴν ἐπανόρθωσιν βουλόμενος ὁ Κέλσος γενέσθαι ἐπηπόρησε λέγων· Ἐρ' οὐχ οἷόν τε (ἦν) αὐτῷ δυνάμει 5
θείᾳ ἐπανορθοῦν, ἐὰν μὴ φύσει τινὰ ἐπὶ τοῦτο πέμψη; Ἄρα γὰρ ἤθελε φαντασιουμένοις τοῖς ἀνθρώποις ὑπὸ θεοῦ, ἀπειληφότος μὲν ἀθρόως ἢ τὴν κακίαν, ἐμφύοντος δὲ τὴν ἀρετὴν, τὴν ἐπανόρθωσιν γενέσθαι; Ἄλλος μὲν οὖν ζητήσει εἰ ἀκόλουθον ἢ εἰ δυνατόν ἐστι τῇ φύσει τὸ τοιοῦτον· ἡμεῖς δὲ εἵπομεν ἂν ὅτι ἔστω, καὶ δυνατόν αὐτὸ εἶναι· ποῦ οὖν τὸ ἐφ' ἡμῖν, καὶ ποῦ ἐπαινετὴ συγκατάθεσις πρὸς τὸ 10
ἀληθὲς ἢ ἀποδεκτὴ ἀνάνευσις ἀπὸ τοῦ ψεύδους; Ἄλλὰ καὶ εἰ ἅπαξ δοθείη καὶ δυνατόν τοῦτο καὶ πρεπόντως γινόμενον, διὰ τί οὐχὶ μᾶλλον ζητήσει τις τὴν ἀρχὴν, ἀνάλογόν τι φάσκων τῷ Κέλσῳ, ὅτι οὐχ οἷόν τε ἦν τῷ θεῷ θείᾳ δυνάμει μηδ' ἐπανορθώσεως δεομένους ποιῆσαι τοὺς 15
ἀνθρώπους, ἀλλ' αὐτόθεν σπουδαίους καὶ τελείους, οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ὑποστάσης τῆς κακίας; Ταῦτα δ' ἰδιώτας μὲν καὶ ἀσυνέτους δύναται συναρπάσαι, οὐ μὴν καὶ τὸν ἐνορῶντα τῇ φύσει τῶν πραγμάτων· ὅτι ἀρετῆς μὲν ἐὰν ἀνέλης τὸ ἐκούσιον, ἀνεῖλες αὐτῆς καὶ τὴν οὐσίαν. Ὅλης δ' εἰς ταῦτα πραγματείας χρεῖα· περὶ ὧν οὐκ ὀλίγα ἐν τοῖς περὶ 20
προνοίας καὶ Ἑλληνες εἰρήκασιν, οἱ μὴ εἰπόντες ἂν ἄπερ ὁ Κέλσος ἐξέθετο λέγων· Οἶδε μὲν, οὐκ ἐπανορθοῖ δέ, οὐδ' οἷόν τε αὐτῷ δυνάμει θείᾳ ἐπανορθοῦν. Καὶ ἡμεῖς δὲ πολλαχοῦ κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν εἰρήκαμεν περὶ τούτων, καὶ οἱ θεῖοι λόγοι τοῖς ἀκούειν δυναμένοις αὐτῶν (αὐτὰ) παρέστησαν.

4 Λελέξεται οὖν ὅπερ ἡμῖν καὶ Ἰουδαίοις προσάγει ὁ Κέλσος καὶ πρὸς 25
αὐτόν· ὅτι ἄρα, ὦ οὗτος, οἶδεν ὁ ἐπὶ πᾶσι θεὸς τὰ ἐν ἀνθρώποις ἢ οὐκ οἶδεν; Ἄλλ' εἶπερ τίθης εἶναι θεὸν καὶ πρόνοιαν, ὥς ἐμφαίνει σου τὸ σύγγραμμα, ἀναγκαῖον αὐτὸν εἰδέναι. Εἰ δ' οἶδεν, διὰ τί οὐκ ἐπανορθοῖ;

22-23 cf. 1.57; 2.35 et 78; 3.28; *De princ.* 3.1 27 ὥς ἐμφαίνει : cf. Celsum in 1.57; 4.99; 7.68

4 ἦν addidi (cf. v. 13) 6 φαντασιουμένοις τοῖς ἀνθρώποις Iol² : φαντασιουμένους τοὺς ἀνθρώπους A 16 ἀσυνέτους Bouhéreau : ἀδυνάτους A 19 ὧν Koetschau² : ἧς A 20 ἄπερ A : ὅπερ M 21 μὲν οὖν οὐκ M 23 (ὧν) καὶ conl. Koetschau 24 αὐτὰ addidi 26 ἄρα M : ἄρα A

Ἡ ἡμῖν μὲν ἀναγκαῖον ἀπολογεῖσθαι διὰ τί εἰδὼς οὐκ ἐπανορθοῖ, σοὶ δέ, μὴ πάνυ ἐμφαίνοντι διὰ τοῦ συγγράμματος τὸν Ἐπικούρειον, ἀλλὰ προσποιουμένῳ πρόνοιαν εἰδέναι, οὐκ ἐπ' ἴσης λελέξεται διὰ τί εἰδὼς τὰ ἐν ἀνθρώποις πάντα ὁ θεὸς οὐκ ἐπανορθοῖ οὐδὲ θεία δυνάμει ἀπαλλάσσει
 5 πάντας τῆς κακίας; Ἀλλ' οὐκ αἰσχυρόμεθα λέγειν ὅτι αἱ μὲν πέμπει τοὺς ἐπανορθωσομένους· οἱ γὰρ ἐπὶ τὰ βέλτιστα προκαλούμενοι λόγοι, θεοῦ αὐτοὺς δεδωκότος, εἰσὶν ἐν ἀνθρώποις· ἤδη δὲ τῶν διακονουμένων τῷ θεῷ πολλαὶ εἰσι διαφοραί, καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ πάντες καὶ καθαρῶς πρεσβεύοντες τὰ τῆς ἀληθείας καὶ τὴν παντελῆ ἐπανόρθωσιν ἐργαζόμενοι, ὅποιοι
 10 ἦσαν Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆται. Παρὰ δὲ τούτους πάντας μεγάλη ἡ διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἐπανόρθωσις, οὐ τοὺς ἐν **μιᾷ γωνίᾳ** τῆς οἰκουμένης βουληθέντος μόνους θεραπεύεσθαι, ἀλλὰ τὸ ὅσον ἐπ' αὐτῷ καὶ τοὺς πανταχοῦ· "σωτήρ" γὰρ ἦλθε "πάντων ἀνθρώπων".

Μετὰ ταῦθ' ὁ γενναιότατος Κέλσος οὐκ οἶδ' ὁπόθεν λαβὼν ἐπαπορεῖ
 15 πρὸς ἡμᾶς ὡς λέγοντας ὅτι **αὐτὸς κάτεισι πρὸς ἀνθρώπους ὁ θεός**· καὶ οἶεται ἀκολουθεῖν τούτῳ τὸ **τὴν ἑαυτοῦ ἔδραν αὐτὸν καταλιπεῖν**. Οὐ γὰρ οἶδε δύναμιν θεοῦ καὶ "ὅτι πνεῦμα κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην, καὶ τὸ συνέχον τὰ πάντα γινώσκει ἔχει φωνῆς", οὐδὲ συνιέναι δύναται τὸ "Οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; ἢ λέγει κύριος",
 20 οὐδὲ βλέπει ὅτι κατὰ τὸν Χριστιανῶν λόγον οἱ πάντες "ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν", ὡς καὶ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἀθηναίους δημηγορίᾳ ἐδίδαξε. Κἂν ὁ θεὸς τοίνυν τῶν ὅλων τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει συγκαταβαίνει τῷ Ἰησοῦ εἰς τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον, κἂν ὁ "ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν λόγος," "θεός" καὶ αὐτὸς ὢν, ἔρχεται πρὸς ἡμᾶς, οὐκ ἔξεδρος γίνεται οὐδὲ
 25 καταλείπει τὴν ἑαυτοῦ ἔδραν, ὡς τινὰ μὲν τόπον κενὸν αὐτοῦ εἶναι, ἕτερον δὲ πλήρη, οὐ πρότερον αὐτὸν ἔχοντα. Ἐπιδημεῖ δὲ δύναμις καὶ θεϊότης θεοῦ δι' οὗ βούλεται καὶ ἐν ᾧ εὐρίσκει χώραν, οὐκ ἀμείβοντος τόπον οὐδ' ἐκλείποντος χώραν αὐτοῦ κενὴν καὶ ἄλλην πληροῦντος.

Ἴνα γὰρ καὶ ἐκλείπειν (τὸν τόπον) αὐτὸν φῶμεν καὶ ἄλλον τινὰ πλη-

11 ἐν μιᾷ γωνίᾳ : cf. 4.23 et 36; 6.78 12-13 1 Tim 4:10. Cf. 3.49; 4.28
 17-18 Sap 1:7 19 Jer 23:24. Cf. 4.12; 5.12 20-21 Act 17:28 23-24 Io 1:1-2

7 αὐτοὺς in mg add. A² 8 καὶ² om. P 19 οὐχὶ A et 4.12; 5.12 : μὴ οὐχὶ LXX 29 τὸν τόπον add. Koetschau²

ροῦν, οὐ περὶ τόπου τὸ τοιοῦτον ἀποφανούμεθα· ἀλλὰ τὴν μὲν τοῦ φαύ-
λου καὶ κεχυμένου ἐν τῇ κακίᾳ ψυχὴν φήσομεν καταλείπεσθαι ὑπὸ τοῦ
θεοῦ, τὴν δὲ τοῦ βουλομένου ζῆν κατ' ἀρετὴν ἢ καὶ προκόπτοντος ἢ καὶ
ἤδη ζῶντος κατ' αὐτὴν ἀποφανούμεθα πληροῦσθαι ἢ μετέχειν θείου
πνεύματος. Οὐ χρειὰ οὖν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ κάθοδον ἢ εἰς τὴν πρὸς
ἀνθρώπους ἐπιστροφὴν τοῦ θεοῦ καταλείπεσθαι ἔδραν μείζονα καὶ
μεταβάλλεσθαι τὰ τῆδε, ὥς ὁ Κέλσος οἶεται, λέγων· **Εἰ γὰρ ἔν τι τῶν
τῆδε τοῦλάχιστον μεταβάλοις, ἀνατραπέντα οἰγήσεταιί σοι τὰ
πάντα.** Εἰ δὲ χρὴ λέγειν μεταβάλλειν παρουσίᾳ δυνάμεως θεοῦ ἢ
ἐπιδημίᾳ τοῦ λόγου εἰς ἀνθρώπους τινά, οὐκ ὀκνήσομεν λέγειν μετα-
βάλλειν ἐκ φαύλου εἰς ἀστεῖον καὶ ἐξ ἀκολάστου εἰς σώφρονα καὶ ἐκ
δεισιδαίμονος εἰς εὐσεβῆ τὸν παραδεξάμενον τὴν τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ
ἐπιδημίαν εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν.

- 6 Εἰ δὲ καὶ πρὸς τὰ καταγελαστότατα τοῦ Κέλσου θέλεις ἡμᾶς
ἀπαντᾶν, ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος· **Ἀλλὰ γὰρ ἀγνοοῦμενος ὁ θεὸς ἐν
ἀνθρώποις καὶ παρὰ τοῦτ' ἔλαττον ἔχειν δοκῶν ἐθέλοι ἂν
γνωσθῆναι καὶ τοὺς πιστεύοντάς τε καὶ ἀπιστοῦντας δια-
πειράσαι, καθάπερ οἱ νεόπλουτοι τῶν ἀνθρώπων ἐπιδεικτιῶν-
τες; Πολλὴν (γέ) τινα καὶ πάνυ θνητὴν φιλοτιμίαν τοῦ θεοῦ
καταμαρτυροῦσι.** Φαμέν οὖν ὅτι ἀγνοοῦμενος θεὸς ὑπὸ φαύλων
ἀνθρώπων οὐ παρὰ τὸ αὐτὸς ἔλαττον ἔχειν δοκεῖν θέλοι ἂν γνωσθῆναι,
ἀλλὰ τὸ τὴν γνῶσιν αὐτοῦ κακοδαιμονίας ἀπαλλάσσειν τὸν γινώσκοντα.
'Ἀλλ' οὐδὲ διαπειράσαι θέλων τοὺς πιστεύοντας ἢ τοὺς ἀπιστοῦντας
ἦτοι αὐτὸς ἀρρήτῳ καὶ θείᾳ δυνάμει ἔν τισιν ἐπιδημεῖ ἢ πέμπει τὸν
Χριστὸν αὐτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ πιστεύοντας μὲν καὶ καταλαμβάνοντας
αὐτοῦ τὴν θεότητα ἀπαλλάσσεσθαι πάσης κακοδαιμονίας, ἀπιστοῦντας
δὲ μὴδ' ἀπολογίας ἔτι χώραν ἔχειν, ὥς παρὰ τὸ μὴ ἀκηκοέναι καὶ
δεδιδάχθαι οὐ πιστεύσαντας. Τίς οὖν λόγος παρίστησιν ἀκολουθεῖν
[ἡμῖν] τὸ τὸν θεὸν καθ' ἡμᾶς εἶναι ὥς τοὺς νεοπλούτους τῶν ἀνθρώπων
ἐπιδεικτιῶντας; Οὐ γὰρ ἐπιδεικτιᾶ ὁ θεὸς πρὸς ἡμᾶς βουλόμενος ἡμᾶς
συνιέναι καὶ νοεῖν αὐτοῦ τὴν ὑπεροχὴν· ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τοῦ γινώσκεσθαι
ἡμῖν αὐτὸν ἐγγινομένην ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν μακαριότητα ἐμφύεσθαι ἢ ἡμῖν

1 οὐ περὶ τόπου : cf. 4.12; 5.12; 6.71; Aristobul. ap. Eus. *P.E.* 8.10.15; Philon. *De post. Caini* 6; 30; Iustini *Dial.* 127.2; Clem. *Strom.* 7.5.5

4 ἀποφανούμεθα P^{PC} et Bouhéreau : ἀποφαινόμεθα A 7 τῶν Iol² et Bouhéreau : τοῦ A 9 ἢ scripsi (cf. vv. 5 et 24) : καὶ A 19 γέ addidi : γοῦν add. Bouhéreau : δῆ add. Gloeckner 29 ἡμῖν deleui

θέλων, πραγματεύεται διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς αἰεὶ ἐπιδημίας τοῦ λόγου ἀναλαμβάνειν ἡμᾶς τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκείωσιν. Οὐδεμίαν οὖν θνητὴν φιλοτιμίαν ὁ Χριστιανῶν λόγος καταμαρτυρεῖ τοῦ θεοῦ.

Οὐκ οἶδα δ' ὅπως, φλυαρήσας μάτην ἐφ' οἷς ἐξεθέμεθα, ὕστερόν ποτε
 5 ἐκτίθεται ὅτι οὐ δι' αὐτὸν δεόμενος γνωσθῆναι, ἀλλὰ διὰ τὴν
 ἡμετέραν σωτηρίαν γνωσὶν ἡμῖν παρασχεῖν ἑαυτοῦ βούλεται·
 ἴν' οἱ μὲν παραδεξάμενοι αὐτὴν χρηστοὶ γενόμενοι σωθῶσιν,
 οἱ δὲ μὴ παραδεξάμενοι ἀποδειχθέντες πονηροὶ κολασθῶσιν.
 Καὶ ἐκθέμενός γε τὸ τοιοῦτον ἐπαπορεῖ λέγων· Νῦν ἄρα μετὰ τοσ-
 10 οῦτον αἰῶνα ὁ θεὸς ἀνεμνήσθη δικαιοῦσαι τὸν ἀνθρώπων βίον,
 πρότερον δὲ ἡμέλει; Καὶ πρὸς τοῦτο δὲ φήσομεν ὅτι οὐκ ἔστιν ὅτ' οὐκ
 ἐβουλήθη δικαιοῦσαι τὸν ἀνθρώπων βίον ὁ θεός, ἀλλὰ καὶ αἰεὶ ἐπεμελήθη
 διδοὺς ἀρετῆς ἀφορμὰς τοῦ ἐπανορθοῦσθαι τὸ λογικὸν ζῶον. Κατὰ γὰρ
 ἐκάστην γενεὰν "ἡ σοφία τοῦ θεοῦ εἰς ψυχὰς ἃς εὕρισκει ὁσίας μετα-
 15 βαίνουσα φίλους θεοῦ καὶ προφῆτας κατασκευάζει." Καὶ εὐρεθεῖέν γ' ἂν
 ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις οἱ καθ' ἐκάστην γενεὰν ὅσιοι καὶ δεκτικοὶ τοῦ
 θείου πνεύματος, καὶ ὡς ἐπέστρεφον τοὺς καθ' αὐτούς, ὅση δύναμις.

Οὐδὲν δὲ θαυμαστὸν τὸ γενεαῖς τισι προφῆτας γεγονέναι ὑπερέχοντας
 ἐν τῇ παραδοχῇ τῆς θειότητος διὰ τὸν ἐπὶ πλεῖον εὐτονον καὶ ἐρρωμένον
 20 βίον ἐτέρων προφητῶν, τινῶν μὲν κατ' αὐτούς, ἄλλων δὲ προγενεστέρων ἢ
 μεταγενεστέρων. Οὕτω δὲ οὐ θαυμαστὸν καὶ τινα καιρὸν γεγονέναι ὅτ'
 ἐξαίρετόν τι χρήμα ἐπιδεδήμηκε τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων καὶ διαφέρον
 παρὰ τοὺς προγενεστέρους αὐτοῦ ἢ καὶ μεταγενεστέρους. Ἔχει δέ τι ὁ
 25 περὶ τούτων λόγος μυστικώτερον καὶ βαθύτερον καὶ μὴ πάνυ τι φθάνειν
 δυνάμενον ἐπὶ τὴν δημωδεστέραν ἀκοήν. Καὶ δεῖ ὑπὲρ τοῦ ταῦτα σαφη-
 νησθῆναι καὶ ἀπαντηθῆναι πρὸς τὰ λεγόμενα περὶ τῆς Χριστοῦ ἐπι-
 δημίας, ὅτι νῦν ἄρα μετὰ τοσοῦτον αἰῶνα ὁ θεὸς ἀνεμνήσθη δικαιοῦσαι τὸ
 ἀνθρώπων γένος, πρότερον δὲ ἡμέλει; ἄψασθαι τοῦ περὶ μερίδων λόγου
 καὶ σαφηνίσαι διὰ τί ""Οτε διεμέριζεν ὁ ὕψιστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν

1 τῆς αἰεὶ ἐπιδημίας τοῦ λόγου : cf. 6.78 et Iustini 1 *Apol.* 46.3-4 9-11 cf.
 6.78 14-15 *Sap* 7:27. Cf. 4.3 29-p. 224.3 *Deut* 32:8-9. Cf. 5.30

9 et 27 : ἄρα Hansen : ἄρα bis A 15 γ' ἂν A² : γὰρ A 23 τι
 Hoeschel : ὅτι A 25 ταῦτα σαφηνισθῆναι Koetschau : ταύτας
 ἀφανισθῆναι A

υίους Ἀδὰμ, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατ' ἀριθμὸν ἀγγέλων θεοῦ· καὶ ἐγενήθη μερὶς κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ· καὶ δεήσει τὴν αἰτίαν εἰπεῖν τῆς εἰς ἕκαστον ὅριον (ἐκάστου) γενέσεως ὑπὸ τὸν κεκληρωμένον τὸ ὅριον, καὶ πῶς εὐλόγως "ἐγενήθη με- 5 ρὶς κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ"· καὶ διὰ τί πρότερον μὲν ἦν "μερὶς κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραήλ", περὶ δὲ τῶν ὕστερον λέγεται πρὸς τὸν σωτήρα ὑπὸ τοῦ πατρός· "Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς." Εἰσὶ γάρ τινες εἰρμοὶ καὶ ἀκολουθίαι ἄφατοι καὶ ἀνεκδιήγητοι περὶ τῆς κατὰ τὰς 10 ἀνθρωπίνας ψυχὰς διαφόρου οἰκονομίας.

9 Ἦλθεν οὖν, κὰν μὴ βούληται Κέλσος, μετὰ πολλοὺς προφῆτας ἐπανορθομένους τὰ τοῦ Ἰσραὴλ ἐκείνου ἐπανορθωτῆς ὅλου τοῦ κόσμου ὁ Χριστός, οὐ δεόμενος κατὰ τὴν προτέραν οἰκονομίαν τῆς κατ' ἀνθρώ- 85^v πων ἡ χρήσεως μαστίγων καὶ δεσμῶν καὶ βασανιστηρίων· ἥρκει γὰρ ἡ διδασκαλία ὅτε "ἐξῆλθεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρειν", ἵνα σπείρῃ τὸν λόγον πανταχοῦ. Εἰ δ' ἐπιστήσεται τις χρόνος, περιγράφων τὸν κόσμον ἀναγκαίαν περιγραφὴν τῷ αὐτὸν ἀρχὴν ἐσχηκέναι, καὶ ἐπιστήσεται τι τέλος τῷ κόσμῳ καὶ μετὰ τὸ τέλος δικαία περὶ πάντων κρίσις· δεήσει μὲν τὸν φιλοσοφοῦντα τὰ τοῦ λόγου κατασκευάζειν μετὰ παντοδαπῶν ἀπο- 20 δεῖξεων, τῶν τε ἀπὸ τῶν θείων γραμμάτων καὶ τῶν ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς λόγοις ἀκολουθίας, δεήσει δὲ τὸν πολὺν καὶ ἀπλούστερον καὶ μὴ δυνάμενον παρακολουθεῖν τοῖς ποικιλωτάτοις τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ θεωρήμασιν, ἐμπιστεύσαντα ἑαυτὸν θεῷ καὶ τῷ σωτήρι τοῦ γένους ἡμῶν, τοῦτου μᾶλλον ἀρκεσθῆναι τῷ "αὐτὸς ἔφα" ἢ ἄλλου οὐτινοσοῦν. 25

10 Μετὰ ταῦτα πάλιν, ὡς σύνθηές ἐστιν αὐτῷ, μηδὲν κατασκευάσας μηδ' ἀποδείξας ὁ Κέλσος, ὥσπερ εἰ οὐχ ὁσίως ἡμῶν οὐδ' εὐαγῶς περὶ τοῦ θεοῦ θρυλοῦντων, φησὶν· **Ὅτι μὲν οὖν οὐχ ὁσίως οὐδὲ εὐαγῶς ταῦτα περὶ τοῦ θεοῦ θρυλοῦσιν εὐδηλον, καὶ οἶταί γε ἐπὶ θάμβει τῶν ιδιωτῶν ταῦθ' ἡμᾶς ποιεῖν, οὐχὶ δὲ τάληθῃ περὶ 30 κολάσεων λέγοντας ἀναγκαίων τοῖς ἡμαρτηκόσι·** διόπερ ἐξ-

8-9 Ps 2:8. Cf. 5.32 16 Mt 13:3 25 cf. 1.7

3 ἐκάστου addidi 6 καὶ διὰ τί — 7 ἰσραὴλ in mg add. A¹ 11 δια-
φόρου M^{PC} : διαφόρους A 13 τὰ (ἦθη) τοῦ coniecti (cf. 5.3) 31 κολάσεων
A¹ : κολάσεως A

ομοιοῖ ἡμᾶς τοῖς ἐν ταῖς Βακχικαῖς τελεταῖς τὰ φάσματα καὶ τὰ δείματα προεισάγουσι. Περὶ μὲν οὖν τῶν Βακχικῶν τελετῶν εἴτε τις ἐστὶ πιθανὸς λόγος εἴτε μηδεὶς τοιοῦτος, λεγέτωσαν Ἕλληνες καὶ ἀκουέτω Κέλσος καὶ οἱ συνθιασῶνται αὐτοῦ· ἡμεῖς δὲ περὶ τῶν ἡμετέρων
 5 ἀπολογούμεθα, λέγοντες ὅτι τὸ προκείμενον ἡμῖν ἐστὶν ἐπανορθοῦν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων εἴτε διὰ τῶν περὶ κολάσεων ἀπειλῶν, ἃς πεπείσαμεθα ἀναγκαίως εἶναι τῷ παντὶ (γένει), τάχα δὲ καὶ τοῖς πεισομένοις αὐτάς οὐκ ἀχρήστους, εἴτε διὰ τῶν ἐπὶ τοὺς καλῶς βεβιωκότας ἐπαγγελιῶν, περιεχουσῶν τὰ περὶ τῆς μακαρίας ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ θεοῦ τοῖς ἀξίοις
 10 ὑπ' αὐτοῦ βασιλεύεσθαι διεξαγωγῆς.

Μετὰ ταῦτα βουλόμενος παραδείξει ἡμᾶς μηδὲν παράδοξον μηδὲ καινὸν λέγειν περὶ κατακλυσμοῦ ἢ ἐκπυρώσεως, ἀλλὰ καὶ παρακούσαντας τῶν παρ' Ἑλλήσιν ἢ βαρβάρους περὶ τούτων λεγομένων ταῖς ἡμετέραις πεπιστευκέναι περὶ αὐτῶν γραφαῖς, φησὶ
 15 ταῦτα· Ἐπῆλθε δ' αὐτοῖς καὶ ταῦτα ἐκείνων παρακούσασιν, ὅτι δὴ κατὰ χρόνων μακρῶν κύκλους καὶ ἄστρων ἐπανόδους τε καὶ συνόδους ἐκπυρώσεις καὶ ἐπικλύσεις συμβαίνουσι, καὶ ὅτι μετὰ τὸν τελευταῖον ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμὸν ἢ περίοδος κατὰ τὴν τῶν ὅλων ἀμοιβὴν ἐκπύρῳσιν ἀπαιτεῖ·
 20 ταῦτ' αὐτοὺς ἐποίησεν ἐσφαλμένη δόξῃ λέγειν ὅτι ὁ θεὸς καταβήσεται δίκην βασανιστοῦ πῦρ φέρων.

Καὶ πρὸς ταῦτα δὲ φήσομεν ὅτι οὐκ οἶδ' ὅπως ὁ πολλὰ ἀναγνούς καὶ ἱστορίας πολλὰς ἐπιδειξάμενος ἐγνωκέναι Κέλσος οὐκ ἐπέστησε τῇ Μωϋσέως ἀρχαιότητι, ἱστορουμένου ὑπὸ τινων Ἑλληνικῶν συγγραφέων
 25 κατὰ τοὺς χρόνους γεγονέναι Ἰνάχου τοῦ Φορωνέως· καὶ ὑπὸ Αἰγυπτίων δ' ἀρχαιότατος εἶναι ὁμολογεῖται, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν τὰ Φοινικικὰ πραγματευσαμένων· καὶ ὁ βουλόμενός γε ἀναγνῶν τὰ Φλαυίου Ἰωσήπου περὶ τῆς Ἰουδαίων ἀρχαιότητος δύο βιβλία, ἵνα γνῶ, τίνα τρόπον ἀρχαιότερος ἦν Μωϋσῆς τῶν κατὰ χρόνων μακρὰς περιόδους κατακλυσμοὺς καὶ
 30 ἐκπυρώσεις φησάντων γίνεσθαι ἐν τῷ κόσμῳ· ὃν παρακηκοέναι λέγει ὁ Κέλσος Ἰουδαίους καὶ Χριστιανούς καὶ μὴ νοήσαντας τὰ περὶ ἐκπυρώ-

11

86^f

1-2 cf. 3.16; 8.48 12 cf. 1.19; 4.21, 41 et 79 24-25 cf. Tatiani *Or.* 38; Apionem ap. Eus. *P. E.* 10.10.16; Clem. *Strom.* 1.101.5 et al. 27-29 cf. Ios. *C. Apionem* 1.13.70 ss.

1 τὰ² del. Spencer 7 γένει addidi (cf. v. 6) 11 ἡμᾶς παραδείξει A, transposui 23 ἀνεγνωκέναι M | ἐπέστη M 24 ἱστορουμένου M^{Pc} : ἱστορουμένω A 25 αἰγυπτίων P : αἰγύπτων A 27 τὰ τοῦ Φλαυίου M

σεως εἰρηκέναι ὅτι ὁ θεὸς καταβήσεται δίκην βασανιστοῦ πῦρ φέρων.

12

Πότερον μὲν οὖν εἰσι περίοδοι καὶ κατὰ περιόδους κατακλυσμοὶ ἢ ἐκπυρώσεις, ἢ μὴ εἰσι, καὶ εἰ ἐπίσταται καὶ ταῦθ' ὁ λόγος, ἐν πολλοῖς μὲν καὶ ἐν οἷς δὲ Σολομών φησι· "Τί τὸ γεγονός; Αὐτὸ τὸ γενησόμενον. Καὶ τί τὸ πεποιημένον; Αὐτὸ τὸ ποιηθησόμενον" καὶ τὰ ἐξῆς, οὐ τοῦ παρόντος ἐστὶ καιροῦ λέγειν. Ἀρκεῖ γὰρ μόνον ἐπισημειώσασθαι ὅτι ἀρχαιοτάτοι 5 ἄνδρες γενόμενοι Μωϋσῆς καὶ τινες τῶν προφητῶν οὐ παρ' ἑτέρων εἰλήφασιν τὰ περὶ τῆς τοῦ κόσμου ἐκπυρώσεως, ἀλλ' εἰ χρὴ ἐπιστήσαντα τοῖς χρόνοις εἰπεῖν, μᾶλλον τούτων ἕτεροι παρακούσαντες καὶ μὴ ἀκριβώσαντες τὰ ὑπὸ τούτων λεγόμενα ἀνέπλασαν κατὰ περιόδους ταυτότητας [καὶ] ἀπαραλλάκτους τοῖς ἰδίως ποιοῖς καὶ τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτοῖς. 10 Ἡμεῖς δὲ οὔτε τὸν κατακλυσμὸν οὔτε τὴν ἐκπύρωσιν κύκλοις καὶ ἀστέρων περιόδοις ἀνατίθεμεν, ἀλλὰ τὴν τούτων αἰτίαν φαμέν εἶναι κακίαν ἐπὶ πλείον χρομένην καὶ καθαιρομένην κατακλυσμῷ ἢ ἐκπυρώσει. Θεὸν δὲ καταβαίνοντα ἐὰν λέγωσιν αἱ προφητικαὶ φωναὶ τὸν φήσαντα· "Οὐχὶ 15 τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει κύριος", τροπολογοῦμεν. Καταβαίνει γὰρ ὁ θεὸς ἀπὸ τοῦ ἰδίου μεγέθους καὶ ὕψους ὅτε τὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ μάλιστα τῶν φαύλων οἰκονομεῖ. Καὶ ὥσπερ ἡ συνήθεια συγκαταβαίνειν φησὶ τοῖς νηπίοις τοὺς διδασκάλους καὶ τοῖς ἄρτι 20 προτραπεῖσιν ἐπὶ φιλοσοφίαν νέοις τοὺς σοφοὺς ἢ τοὺς προκόπτοντας οὐ τῷ σωματικῶς αὐτοὺς καταβαίνειν, οὕτως εἴ που λέγεται ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς καταβαίνειν ὁ θεός, ἀνάλογον νοεῖται τῇ οὕτωςι χρωμένῃ τῷ ὀνόματι συνηθεῖα· οὕτω δὲ καὶ ἀναβαίνειν.

13

Ἐπεὶ δὲ χλευάζων ὁ Κέλσος φησὶν ἡμᾶς λέγειν τὸν θεὸν δίκην βασανιστοῦ πῦρ φέροντα καταβαίνειν καὶ ἀναγκάζει ἡμᾶς οὐ κατὰ καιρὸν 25 βαθυτέρους ἐξετάζειν λόγους, ὀλίγα εἰπόντες, ὅσον γεῦσαι τοὺς ἀκροατὰς ἀπολογίας καθαιρούσης τὴν καθ' ἡμῶν τοῦ Κέλσου χλεύην, ἐπὶ τὰ

4-5 *Eccles* 1:9. Cf. *Orig. De princ.* 3.5.3 6 ὅτι — 13 ἀνατίθεμεν *S. V. F.* II Nr. 628 15-16 *Jer* 23:24. Cf. 4.5; 5.12

4 *σολομών* A¹ : *σα- A* 11 *καὶ*¹ *del.* Delarue | *ἰδίως A* : *ἰδίους P*
23 οὕτω δὲ καὶ ἀναβαίνειν in mg add. A², *deleverim*

ἐξῆς τραπησόμεθα. Φησὶ δὴ ὁ θεῖος λόγος τὸν θεὸν ἡμῶν εἶναι "πῦρ καταναλίσκον", καὶ "ποταμούς πυρὸς ἔλκειν ἔμπροσθεν αὐτοῦ", ἀλλὰ καὶ αὐτὸν εἰσπορεύεσθαι "ὡς πῦρ χωνευτηρίου καὶ ὡς ποῖαν πλυνόντων", ἵνα χωνεύσῃ τὸν ἑαυτοῦ λαόν. Ἐπ' αὐτὸν λέγεται "πῦρ" εἶναι "καταναλίσκον", ζητοῦμεν τίνα πρέπει ὑπὸ θεοῦ καταναλίσκεσθαι, καὶ φαμεν ὅτι τὴν
 5 κακίαν καὶ τὰ ἀπ' αὐτῆς πραττόμενα καὶ τροπικῶς λεγόμενα "ξύλα" εἶναι καὶ "χόρτον" καὶ "καλάμην" καταναλίσκει ὁ θεὸς ὡς πῦρ. "Ἐποικοδομεῖν" γοῦν ὁ φαῦλος λέγεται τῷ προῦποβεβλημένῳ λογικῷ θεμελίῳ "ξύλα καὶ χόρτον καὶ καλάμην".

Εἰ μὲν οὖν ἔχει δεῖξαι ἄλλως νενοῆσθαι ταῦτα τῷ ἀναγράψαντι, καὶ σωματικῶς δύναται τις παραστήσαι ἐποικοδομοῦντα τὸν φαῦλον "ξύλα" ἢ "χόρτον" ἢ "καλάμην", δῆλον ὅτι καὶ τὸ πῦρ ὑλικὸν καὶ αἰσθητὸν νοηθήσεται· εἰ δ' ἄντικρυς τροπολογεῖται τὰ τοῦ φαύλου ἔργα, λεγόμενα εἶναι "ξύλα" ἢ "χόρτος" ἢ "καλάμη", πῶς οὐκ αὐτόθεν προσπίπτει ποδα-
 15 πὸν πῦρ παραλαμβάνεται, ἵνα τὰ τοιαῦτα "ξύλα" ἀναλωθῇ; "Ἐκάστου" γάρ φησι "τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ αὐτὸ δοκιμάσει. Εἴ τις τὸ ἔργον μένει ὃ ἐπ' αὐτῷ, μισθὸν λήψεται· εἴ τις τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται." Ἐργον δὲ κατακαίμενον ποῖον ἂν ἐν τούτοις λέγοιτο ἢ πᾶν τὸ ἀπὸ κακίας πραττόμενον; Οὐκοῦν ὁ θεὸς ἡμῶν "πῦρ καταναλίσκον" ἐστίν, ὡς ἀποδεδώκαμεν, καὶ οὕτως "εἰσπορεύεται ὡς πῦρ χωνευτηρίου", χωνεύσων τὴν λογικὴν φύσιν, πεπληρωμένην τοῦ ἀπὸ τῆς κακίας μολύβδου καὶ τῶν ἄλλων ἀκαθάρτων ὑλῶν, τὴν τοῦ χρυσοῦ, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, φύσιν τῆς ψυχῆς ἢ τὴν ἀργύρου δολωσάντων. Οὕτω δὲ καὶ ποταμοὶ "πυρὸς" "ἔμπροσθεν" λέγονται εἶναι τοῦ θεοῦ, τοῦ ἐξαφανιοῦντος
 20 τὴν δι' ὅλης τῆς ψυχῆς ἀνακεκραμένην κακίαν. Ἀλλὰ γὰρ ἀρκεῖ ταῦτα πρὸς τὸ ταῦτ' αὐτοὺς ἐποίησεν ἐσφαλμένη δόξη λέγειν ὅτι ὁ θεὸς καταβήσεται δίκην βασιανιστοῦ πῦρ φέρων.

86^v

1-2 Deut 4:24; 9:3; Heb 12:29. Cf. 6.70 2 Dan 7:10 3 Mal 3:2. Cf. 5.15; 6.25 7-9 1 Cor 3:12. Cf. 5.15; 6.70 15-18 1 Cor 3:13-15

3 ποῖαν A : πόαν A² in mg et PM 6 ἀπ' A² : ὑπ' A M 14 προσπίπτει M² : προπίπτει A 16 αὐτὸ om. M 21 χωνεύσων A¹ : χωνεύσον A 24 λέγονται ἔμπροσθεν M 26 ἐποίησεν Bouhéreau (cf. 4.11) : ποιήσαν A

14

Ἰδωμεν δὲ καὶ ἅπερ ἐξῆς φησιν ὁ Κέλσος μετὰ μεγάλης ἐπαγγελίας τοῦτον τὸν τρόπον· Ἔτι δέ, φησίν, ἄνωθεν πλείοσιν ἀποδείξουσιν ἀναλάβωμεν τὸν λόγον. Λέγω δὲ οὐδὲν καινόν, ἀλλὰ (τὰ) πάλαι δεδογμένα. Ὁ θεὸς ἀγαθὸς ἐστὶ καὶ καλὸς καὶ εὐ- 5
δαίμων καὶ ἐν τῷ καλλίστῳ καὶ ἀρίστῳ· εἰ δὴ ἐς ἀνθρώπους 5
κάτεισι, μεταβολῆς αὐτῷ δεῖ, μεταβολῆς δὲ ἐξ ἀγαθοῦ εἰς 5
κακὸν καὶ ἐκ καλοῦ εἰς αἰσχρὸν καὶ ἐξ εὐδαιμονίας εἰς κακο-
δαιμονίαν καὶ ἐκ τοῦ ἀρίστου εἰς τὸ πονηρότατον. Τίς ἂν οὖν 5
ἔλοιτο τοιαύτην μεταβολήν; Καὶ μὲν δὴ τῷ θνητῷ μὲν ἀλ- 10
λάττεσθαι καὶ μεταπλάττεσθαι φύσις, τῷ δ' ἀθανάτῳ κατὰ τὰ 10
αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχειν. Οὐκ ἂν οὖν οὐδὲ ταύτην τὴν 10
μεταβολὴν θεὸς δέχοιτο.

Δοκεῖ δὴ μοι πρὸς ταῦτα λέλεχθαι τὰ δέοντα διηγησαμένῳ τὴν ἐν ταῖς γραφαῖς λεγομένην κατάβασιν θεοῦ πρὸς τὰ ἀνθρώπινα· εἰς ἣν οὐ 15
μεταβολῆς αὐτῷ δεῖ, ὡς Κέλσος οἶεται ἡμᾶς λέγειν, οὔτε τροπῆς τῆς ἐξ 15
ἀγαθοῦ εἰς κακὸν ἢ ἐκ καλοῦ εἰς αἰσχρὸν ἢ ἐξ εὐδαιμονίας εἰς κακο-
δαιμονίαν ἢ ἐκ τοῦ ἀρίστου εἰς τὸ πονηρότατον. Μένων γὰρ τῇ οὐσίᾳ 15
ἄτρεπτος συγκαταβαίνει τῇ προνοίᾳ καὶ τῇ οἰκονομίᾳ τοῖς ἀνθρωπίνους 15
πράγμασιν. Ἡμεῖς μὲν οὖν καὶ τὰ θεῖα γράμματα παρίσταμεν, ἄτρεπτον 15
λέγοντα τὸν θεὸν ἔν τε τῷ "Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ" καὶ ἐν τῷ "Οὐκ ἡλλοίωμαι". 20
οἱ δὲ τοῦ Ἐπικούρου θεοί, σύνθετοι ἐξ ἀτόμων τυγχάνοντες καὶ τὸ ὅσον 20
ἐπὶ τῇ συστάσει ἀναλυτοί, πραγματεύονται τὰς φθοροποιούς ἀτόμους 20
ἀποσεῖσθαι. Ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν Στωϊκῶν θεός, ἅτε σῶμα τυγχάνων, ὅτε μὲν 20
ἡγεμονικὸν ἔχει τὴν ὅλην οὐσίαν, ὅταν ἡ ἐκπύρωσις ᾗ· ὅτε δὲ ἐπὶ μέρους 25
γίνεται αὐτῆς, ὅταν ἡ διακόσμησις. Οὐδὲ γὰρ οὗτοι δεδύνηνται τρανώ- 25
σαι τὴν φυσικὴν τοῦ θεοῦ ἔννοιαν, ὡς πάντῃ ἀφθάρτου καὶ ἀπλοῦ καὶ 25
ἀσυνθέτου καὶ ἀδιαιρέτου.

20 Ps 101:28. Cf. 1.21; 4.56; 6.62. | Mal 3:6. Cf. 1.21; 6.62 23-27 S.V.F.
II Nr. 1052

1 ἐπαγγελίας Selwyn, Wendland : ἀπαγγελίας A 3 τὰ addidi 6 ἀγα-
θοῦ A² : ἀθοῦ A 9 μὲν A : μόνῳ Koetschau² 11 τὴν add. A² 13 λέ-
λεχθαι Wendland : λέγεσθαι A 15 ἡμᾶς οἶεται M 23 μὲν M : μὴν A
25 αὐτῆς A : αὐθις Bouhéreau | δεδύνηνται οὗτοι A, transposui

Τὸ δὲ καταβεβηκὸς εἰς ἀνθρώπους "ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπῆρχε" καὶ διὰ
 φιλανθρωπίαν "ἐαυτὸν ἐκένωσεν", ἵνα χωρηθῇναι ὑπ' ἀνθρώπων δυνηθῇ.
 Οὐ δὴ που δ' ἐξ ἀγαθοῦ εἰς κακὸν γέγονεν αὐτῷ μεταβολή ("ἀμαρτίαν"
 γὰρ "οὐκ ἐποίησεν"), οὐδ' ἐκ καλοῦ | εἰς αἰσχρόν ("οὐ" γὰρ "ἔγνω ἀμαρτί-
 5 "αν"), οὐδὲ ἐξ εὐδαιμονίας ἦλθεν εἰς κακοδαιμονίαν, ἀλλ' "ἐαυτὸν" μὲν
 "ἐταπείνωσεν", οὐδὲν δ' ἦττον μακάριος ἦν καὶ ὅτε συμφερόντως τῷ γένει
 ἡμῶν ἐαυτὸν ἐταπείνου. Ἄλλ' οὐδὲ μεταβολή τις αὐτῷ γέγονεν ἐκ τοῦ
 ἀρίστου εἰς τὸ πονηρότατον· ποῦ γὰρ πονηρότατον τὸ χρηστὸν καὶ φιλάν-
 10 θρωπον; Ἡ ὥρα λέγειν καὶ τὸν ἱατρὸν ὀρῶντα δεινὰ καὶ θιγγάνοντα
 ἀηδῶν, ἵνα τοὺς κάμνοντας ἰάσῃται, ἐξ ἀγαθοῦ εἰς κακὸν ἢ ἐκ καλοῦ εἰς
 αἰσχρόν ἢ ἐξ εὐδαιμονίας εἰς κακοδαιμονίαν ἔρχεσθαι; Καίτοι γε ὁ ἱατρὸς
 ὀρῶν τὰ δεινὰ καὶ θιγγάνων τῶν ἀηδῶν οὐ πάντως ἐκφεύγει τὸ τοῖς αὐτοῖς
 δύνασθαι περιπεσεῖν, ὁ δὲ τὰ τραύματα τῶν ψυχῶν ἡμῶν θεραπεύων διὰ
 τὸ εἶναι λόγον θεοῦ αὐτὸς πάσης κακίας ἀπαράδεκτος ἦν.
 15 Εἰ δὲ καὶ σῶμα θνητὸν καὶ ψυχὴν ἀνθρωπίνην ἀναλαβὼν ὁ ἀθάνατος
 θεὸς λόγος δοκεῖ τῷ Κέλσῳ ἀλλάττεσθαι καὶ μεταπλάττεσθαι, μανθανέτω
 ὅτι ὁ λόγος τῇ οὐσίᾳ μένων λόγος οὐδὲν μὲν πάσχει ὃν πάσχει τὸ σῶμα ἢ ἡ
 ψυχὴ, συγκαταβαίνων δ' ἔσθ' ὅτε τῷ μὴ δυναμένῳ αὐτοῦ τὰς μαρμαρυγὰς
 καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς θεϊότητος βλέπειν οἷον εἰς σὰρξ γίνεται, σωματι-
 20 κῶς λαλούμενος, ἕως ὁ τοιοῦτον αὐτὸν παραδεξάμενος κατὰ βραχὺ ὑπὸ
 τοῦ λόγου μετεωριζόμενος δυνηθῇ αὐτοῦ καὶ τὴν, ἵν' οὕτως ὀνομάσω,
 προηγουμένην μορφήν θεάσασθαι.

Εἰσὶ γὰρ διάφοροι οἰονεῖ τοῦ λόγου μορφαί, καθὼς ἐκάστῳ τῶν εἰς
 ἐπιστήμην ἀγομένων φαίνεται ὁ λόγος, ἀνάλογον τῇ ἔξει τοῦ εἰσαγομένου
 25 ἢ ἐπ' ὀλίγον προκόπτοντος ἢ ἐπὶ πλεῖον ἢ καὶ ἐγγὺς ἢ διηγινομένου τῆς
 ἀρετῆς ἢ καὶ ἐν ἀρετῇ γεγεννημένου. "Θθεν οὐχ, ὡς ὁ Κέλσος καὶ οἱ παρα-
 πλήσιοι αὐτῷ βούλονται, "μετεμορφώθη" ὁ θεὸς ἡμῶν καὶ "εἰς τὸ ὑψηλὸν
 ὄρος" ἀναβὰς ἄλλην ἔδειξε τὴν ἐαυτοῦ μορφήν καὶ πολλῷ κρείττονα ἢς οἱ

1-2 Phil 2:6-7. Cf. 4.18; 6.15 3-4 1 Petri 2:22 4 2 Cor 5:21. Cf. 1.69
 5-6 Phil 2:8 9 ὀρῶντα δεινὰ καὶ θιγγάνοντα δεινῶν : cf. Hippocr. *De flatibus*
 1; Orig. *Hom. in Jerem.* 14.1; Eus. *H.E.* 10.4.11 et al. 18-19 cf. Plat. *Res publ.* 7,
 518 b ὑπὸ λαμπροτέρου μαρμαρυγῆς ἐμπέπλησται. Cf. 6.17 23 cf. 2.64; 6.68 et
 77 23-26 S.V.F. III Nr. 756 27-28 Mt 17:1-2

3 ἀγαθοῦ Bouhéreau : ἀγαθῶν A 14 τὸ scripsi : τοῦ A | εἶναι scripsi
 : ἐν αὐτῷ A | λόγον scripsi : λογῶ A : λόγου P M 20 λαλούμενος A (cf.
 6.68) : καλούμενος con. Wifstrand

κάτω μένοντες καὶ μὴ δυνάμενοι αὐτῷ εἰς ὕψος ἀκολουθεῖν ἐθεώρουν. Οὐ γὰρ εἶχον οἱ κάτω ὀφθαλμοὺς δυνάμενους βλέπειν τὴν τοῦ λόγου ἐπὶ τὸ ἔνδοξον καὶ θεϊότερον μεταμόρφωσιν· ἀλλὰ μόγις αὐτὸν ἐδύναντο χωρῆσαι τοιοῦτον, ὥστε λέγεσθαι ἂν περὶ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν μὴ δυνάμενων τὸ κρεῖττον αὐτοῦ βλέπειν τό· "Εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ 5 κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων." Καὶ ταῦτα δὲ πρὸς τὴν Κέλσου ὑπόληψιν, μὴ νοήσαντος τὰς ὡς ἐν ἱστορίαις λεγομένας μεταβολὰς ἢ μεταμορφώσεις τοῦ Ἰησοῦ καὶ τὸ θνητὸν ἢ ἀθάνατον αὐτοῦ, λελέχθω.

17

Ἄρα δὲ οὐ πολλῷ ταῦτα, καὶ μάλιστα ὅτε ὃν δεῖ τρόπον νοεῖται, σεμνότερα φανεῖται Διονύσου ὑπὸ τῶν Τιτάνων ἀπατωμένου καὶ ἐκπίπτοντος ἀπὸ τοῦ Διὸς θρόνου καὶ σπαρασσομένου ὑπ' αὐτῶν καὶ μετὰ ταῦτα 10 πάλιν συντιθεμένου καὶ οἶονεὶ ἀναβιώσκοντος καὶ ἀναβαίνοντος εἰς οὐρανόν; Ἡ Ἑλληνιστὴς μὲν ἔξεστι τὰ τοιαῦτα εἰς τὸν περὶ ψυχῆς ἀνάγειν λόγον καὶ τροπολογεῖν, ἡμῖν δ' ἀποκέκλεισται θύρα ἀκολουθούθου διηγῆσεως καὶ πανταχοῦ συναδούσης καὶ συμφωνούσης [ἐν] ταῖς ἀπὸ τοῦ 15 θεοῦ πνεύματος γραφαῖς, γενομένου ἐν καθαραῖς ψυχαῖς; Οὐδαμῶς οὖν ὁ Ἰησοῦς εἶδε τὸ βούλημα τῶν ἡμετέρων γραμμάτων· διόπερ τὴν ἑαυτοῦ ἐκδοχὴν καὶ οὐχὶ τὴν τῶν γραφῶν διαβάλλει. Εἰ δὲ ἦν ἐννοήσας τί ἀκολουθεῖ ψυχῇ ἐν αἰωνίῳ ἐσομένη ζωῇ καὶ τί χρὴ φρονεῖν περὶ τῆς 20 οὐσίας αὐτῆς καὶ περὶ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς, οὐκ ἂν οὕτως διέσυρε τὸν ἀθάνατον εἰς θνητὸν ἐρχόμενον σῶμα, οὐ κατὰ τὴν Πλάτωνος μετενσωμάτωσιν, ἀλλὰ κατ' ἄλλην τινὰ ὑψηλοτέραν θεωρίαν. Εἶδε δ' ἂν καὶ μίαν ἐξαίρετον (ψυχὴν) ἀπὸ πολλῆς φιλανθρωπίας καταβαίνουσιν ὑπὲρ τοῦ ἐπιστρέψαι τά, ὡς ἡ θεία ὠνόμασε μυστικῶς γραφή, "ἀπολωλότα 25 πρόβατα οἴκου Ἰσραὴλ", καὶ καταβάντα ἀπὸ τῶν ὀρών· πρὸς ἃ ὁ ποιμὴν ἐν τισὶ παραβολαῖς καταβεβηκέναι λέγεται, καταλιπὼν ἐν τοῖς ὄρεσι τὰ μὴ ἐσφαλμένα.

87^v

5-7 Is 53:2-3. Cf. 6.75; 7.16 11-14 cf. 3.23; Aristid. *Apol.* 10.8; Iustini 1 *Apol.* 21.2; 54.6; *Dial.* 69.2; Clem. *Protr.* 17.2 et al. 14-15 cf. Plut. *De esu carniū* 996 C; *De E ap. Delphos* 389 A 25-26 Mt 15:24. Cf. 4.3 26-28 Mt 18:12-13; Lc 15:4 ss.

15 καὶ τροπολογεῖν in mg add. A² 16 ἐν om. M 18 εἶδε A : οἶδε M
24 ψυχὴν add. Koetschau² (cf. 4.18) 24 καταβαίνουσιν A : κατὰβασιν
M^{pc} edd.

Προσδιατρίβων δ' ὁ Κέλσος οἷς οὐ νενόηκεν, αἴτιος ἡμῖν γίνεται ταυτολογίας, οὐ βουλομένοις κἂν τῷ δοκεῖν ἀβασάνιστον τῶν ὑπ' αὐτοῦ λελεγμένων τι καταλελοιπέναι. Φησὶν οὖν ἐξῆς ὅτι ἦτοι ὡς ἀληθῶς μεταβάλλει ὁ θεός, ὥσπερ οὗτοί φασιν, εἰς σῶμα θνητόν, καὶ
 5 προεῖρηται τὸ ἀδυνατεῖ(ν)· ἡ αὐτὸς μὲν οὐ μεταβάλλει, ποιεῖ δὲ τοὺς ὀρῶντας δοκεῖν καὶ πλανᾷ καὶ ψεύδεται. Ἀπάτη δὲ καὶ ψεῦδος ἄλλως μὲν κακά, μόνως δ' ἂν ὡς ἐν φαρμάκου μοῖρα χρῆτό τις ἦτοι πρὸς φίλους νοσοῦντας καὶ μεμνηνότας, ἰώμενος, ἢ πρὸς ἐχθρούς, κίνδυνον ἐκφυγεῖν προμηθεύμενος.
 10 Οὔτε δὲ νοσῶν ἢ μεμνηνὸς οὐδεὶς θεῷ φίλος, οὔτε φοβεῖταιί τινα ὁ θεός, ἵνα πλανήσας κίνδυνον διαφύγῃ.

Καὶ πρὸς τοῦτο λέγοιτ' ἂν πῇ μὲν περὶ τῆς τοῦ θεοῦ λόγου φύσεως, ὄντος θεοῦ, πῇ δὲ περὶ τῆς Ἰησοῦ ψυχῆς· περὶ μὲν οὖν τῆς τοῦ λόγου φύσεως ὅτι, ὥσπερ ἡ τῶν τροφῶν ποιότης πρὸς τὴν τοῦ νηπίου φύσιν εἰς
 15 γάλα μεταβάλλει ἐν τῇ τρεφούσῃ, ἢ ὑπὸ τοῦ ἱατροῦ κατασκευάζεται πρὸς τὸ τῆς ὑγείας χρειῶδες τῷ κάμνοντι, ἢ τῷ ἰσχυροτέρῳ ὡς δυνατωτέρῳ οὕτως ἐὺτρεπίζεται· οὕτως τὴν τοῦ πεφυκότος (τρέφειν) ἀνθρωπίνην ψυχὴν λόγου δύνάμιν ὁ θεὸς τοῖς ἀνθρώποις ἐκάστω κατ' ἀξίαν μεταβάλλει. Καὶ τινὲς μὲν, ὡς ὠνόμασεν ἡ γραφή, "λογικὸν ἄδολον γάλα" γίνεται, τινὲς
 20 δὲ ὡς ἀσθενεστέρω οἰοῦν "λάχανον", τινὲς δὲ τελείῳ "στερεὰ τροφή" παραδίδοται. Καὶ οὐ δὴ πού ψεύδεται τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ὁ λόγος, ἐκάστω τρόφιμος γινόμενος, ὡς χωρεῖ αὐτὸν παραδέξασθαι, καὶ οὐ πλανᾷ οὐδὲ ψεύδεται.

Εἰ δ' ἐπὶ τῆς Ἰησοῦ ψυχῆς λαμβάνει τις τὴν μεταβολήν, αὐτῆς εἰς
 25 σῶμα ἐλθούσης, πευσόμεθα πῶς λέγει μεταβολήν. Εἰ μὲν γὰρ τῆς οὐσίας,

6-9 cf. Plat. *Res publ.* 2, 382 c; 3, 389 b; 5, 459 cd 19 1 *Petri* 2:2 20
 Rom 14:2 | *Heb* 5:12 et 14. Cf. 6.13

3 ἦτοι A¹ : τοι A 4 φασὶν in mg add. A² 5 τὸ ἀδυνατεῖν Herter, Bader : τὸ ἀδυνατεῖ P^{pc} : τὸ ἀδυνατοῖ A P^{ac} : τὸ ἀδύνατον M^{pc} : ὅτι ἀδυνατεῖ Koetschau | οὐ A² : οὖν A 9 προμηθεύμενος M : - μένους A (hic et in 4.19) 12 πῇ Hoeschel : ποῖ A 17 τρέφειν Iol : om. A 20 τελείῳ Bouhéreau : τελείως A

οὐ δίδοται οὐ μόνον ἐπ' ἐκείνης, ἀλλ' οὐδὲ περὶ ἄλλου λογικῆς ψυχῆς· εἰ
 δ' ὅτι πάσχει τι ὑπὸ τοῦ σώματος ἀνακεκραμένη αὐτῷ καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου
 εἰς ὃν ἐλήλυθε, [καὶ] τί ἄτοπον ἀπαντᾷ τῷ λόγῳ, ἀπὸ πολλῆς φιλαν-
 θρωπίας καταβιβάζοντι σωτήρα τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων; Ἐπεὶ μηδεὶς
 τῶν πρότερον θεραπεύειν ἐπαγγειλαμένων τοσοῦτον ἐδύνατο ὅσον αὐτῇ
 ἐπεδείξατο δι' ὧν πεποίηκε, [καὶ] ἐκουσίως εἰς τὰς ἀνθρωπίνους κήρας
 ὑπὲρ τοῦ γένους ἡμῶν καταβᾶσα. Ταῦτα δ' ἐπιστάμενος ὁ θεῖος λόγος
 πολλὰ πολλαχοῦ λέγει ἰ τῶν γραφῶν. Ἀρκεῖ δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος μίαν
 παραθέσθαι Παύλου λέξιν, οὕτως ἔχουσιν· "Τοῦτο φρονεῖσθω ἐν ὑμῖν ὁ
 καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο
 τὸ εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών", "καὶ
 σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος ἐταπείνωσεν ἑαυτόν, γενόμενος ὑπήκοος
 μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε
 καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὀνομα."

88^f

19

"Ἄλλοι μὲν οὖν διδότῳσαν τῷ Κέλσῳ ὅτι οὐ μεταβάλλει μὲν, ποιεῖ δὲ
 τοὺς ὀρώντας δοκεῖν αὐτὸν μεταβεβληκέναι· ἡμεῖς δὲ πειθόμενοι οὐ
 δόκησιν ἀλλ' ἀλήθειαν εἶναι καὶ ἐνάργειαν κατὰ τὴν Ἰησοῦ εἰς ἀν-
 θρώπους ἐπιδημίαν, οὐχ ὑποκείμεθα τῇ Κέλσου κατηγορίᾳ. Ὅμως δ'
 ἀπολογησόμεθα ὅτι οὐ φῆς, ὦ Κέλσε, ὡς ἐν φαρμάκου μοίρᾳ ποτὲ δίδοται
 χρῆσθαι τῷ πλανᾶν καὶ τῷ ψεύδεσθαι; Τί οὖν ἄτοπον, εἰ τοιοῦτόν τι
 ἔμελλε σφῆζειν, τοιοῦτόν τι γεγονέναι; Καὶ γάρ τινες τῶν λόγων τὰ τοιαυτὰ
 ἦθη κατὰ τὸ ψεῦδος μᾶλλον λεγόμενοι ἐπιστρέφουσιν (ὥσπερ καὶ τῶν
 ἰατρῶν ποτε λόγοι τοιοῖδε πρὸς τοὺς κάμνοντας) ἤπερ κατὰ τὸ ἀληθές.
 Ἄλλὰ ταῦτα μὲν περὶ ἐτέρων ἀπολελογήσθω ἡμῖν.

Καὶ γὰρ οὐκ ἄτοπὸν ἐστὶ τὸν ἰώμενον φίλους νοσοῦντας ἰάσασθαι τὸ
 φίλον τῶν ἀνθρώπων γένος τοῖς τοιοῖσδε οἷς οὐκ ἂν τις χρήσαιτο προ-
 ηγουμένως, ἀλλ' ἐκ περιστάσεως. Καὶ μεμνηὸς δὲ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων

9-14 Phil 2:5-9. Cf. 4.15; 6.15 24 περὶ ἐτέρων : cf. 2.24

3 καὶ delevi 5 ἐδύνατο M : ἡδύνατο A ἰ αὐτῇ A 6 καὶ delevi
 9 φρονεῖτε NT 11 post λαβὼν ex NT addunt ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου
 γενόμενος P² Bas Delarue : om. A (hic et in 6.15) 16 αὐτὸν om. M 17
 κατὰ — 18 ἐπιδημίαν : in mg add. A²

ἔδει θεραπευθῆναι διὰ μεθόδων ὧν ἑώρα ὁ λόγος χρησίμων τοῖς μεμνη-
νόσιν, ἵνα σωφρονήσωσι. Φησὶ δ' ὅτι καὶ τὰ τοιάδε τις ποιεῖ πρὸς ἐχθρούς,
κίνδυνον ἐκφυγεῖν προμηθεύμενος. Οὐ φοβεῖται δέ τις ὁ θεός, ἵνα πλα-
νήσας τοὺς ἐπιβουλεύοντας κίνδυνον διαφύγῃ. Πάντῃ δὲ περισσὸν καὶ
5 ἄλογον ἀπολογῆσασθαι πρὸς τὸ ὑπ' οὐδενὸς περὶ τοῦ σωτήρος ἡμῶν λεγό-
μενον. Προεῖρηται δ' εἰς τὴν περὶ ἐτέρων ἡμῖν ἀπολογίαν πρὸς τὸ οὔτε δὲ
νοσῶν ἢ μεμνηὼς οὐδεὶς φίλος τῷ θεῷ· ὁ γὰρ ἀπολογησάμενός φησιν οὐχ
ὑπὲρ τῶν ἤδη φίλων νοσοῦντων ἢ μεμνηόντων τὴν τοιάνδε οἰκονομίαν
γίνεσθαι, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν διὰ νόσον τῆς ψυχῆς καὶ ἔκστασιν τοῦ κατὰ
10 φύσιν λογισμοῦ ἔτι ἐχθρῶν, ἵνα γένωνται φίλοι τῷ θεῷ. Καὶ γὰρ σαφῶς
ὑπὲρ "ἀμαρτωλῶν" λέγεται πάντα ἀναδεδέχθαι ὁ Ἰησοῦς, ἵν' αὐτοὺς
ἀπαλλάξῃ τῆς ἀμαρτίας καὶ ποιήσῃ "δικαίους".

Εἴτ' ἐπεὶ προσωποποιεῖ ἰδίᾳ μὲν Ἰουδαίους αἰτιολογοῦντας τὴν κατ'
αὐτοὺς μέλλουσαν Χριστοῦ ἐπιδημίαν, ἰδίᾳ δὲ Χριστιανοὺς λέγοντας
15 περὶ τῆς ἤδη γεγεννημένης ἐπιδημίας εἰς τὸν βίον τῶν ἀνθρώπων τοῦ υἱοῦ
τοῦ θεοῦ, φέρε καὶ ταῦτα, ὡς οἶόν τέ ἐστι, διὰ βραχέων κατανοήσωμεν.
**Ἰουδαῖοι δὴ παρ' αὐτῷ λέγουσι πληρωθέντα τὸν βίον πάσης
κακίας δεῖσθαι τοῦ καταπεμπομένου ἀπὸ θεοῦ, ἵν' οἱ μὲν
ἄδικοι κολασθῶσι, τὰ δὲ πάντα καθαρῇ ἀνάλογον τῷ πρώτῳ
20 συμβάντι κατακλυσμῷ.** Ἐπεὶ δὲ λέγονται καὶ Χριστιανοὶ τούτοις
προστιθέναι ἕτερα, δηλὸν ὅτι καὶ τούτοις φησὶ ταῦτα λέγεσθαι. Καὶ τί
ἄτοπον ἐπὶ τῇ χύσει τῆς κακίας ἐπιδημήσειν τὸν ἀποκαθαροῦντα τὸν
κόσμον καὶ ἐκάστῳ κατ' ἀξίαν ἰ χρησόμενον; Οὐ γὰρ κατὰ τὸν θεόν ἐστι
μὴ στήσαι τὴν τῆς κακίας νομὴν καὶ ἀνακαινῶσαι τὰ πράγματα. Ἰσασι
25 δὲ καὶ "Ἕλληνες κατακλυσμῷ ἢ πυρὶ τὴν γῆν κατὰ περιόδους καθ-
αιρομένην, ὡς καὶ Πλάτων που οὕτω λέγει· "Ὅταν δ' οἱ θεοὶ τὴν γῆν ὕδασι
καθαίροντες κατακλύζωσιν, οἱ μὲν ἐν τοῖς ὄρεσι, καὶ τὰ ἐξῆς. Λεκτέον
οὖν ὅτι ἄρ' ἐὰν μὲν ἐκεῖνοι ταῦτα φάσκωσι, σεμνὰ ἐστὶ καὶ λόγου ἄξια τὰ

20

88^v

10-12 Mt 9:13 et al. 20 cf. 4.22 26-27 cf. Plat. *Tim.* 22 d; 4.62; 6.58

3 προμηθεύμενος M^{PC} : - μένους A (hic et in 4.18) 7 φίλος τῷ θεῷ in mg.
A² : θεῷ φίλος A 19 πρώτῳ P M : πρώτον A 24 στήσαι Koetschau :
στήναι A

ἀπαγγελλόμενα, ἐὰν δ' ἡμεῖς τάδε τινὰ ὑπὸ Ἑλλήνων ἐπαινούμενα καὶ αὐτοὶ κατασκευάζωμεν, οὐκέτι καλὰ ἐστὶ ταῦτα δόγματα; Καίτοι γε οἷς μέλει τῆς πάντων (τῶν) γεγραμμένων διαρθρώσεως καὶ ἀκριβείας πειράσσονται δεικνύναι οὐ μόνον τὴν ἀρχαιότητα τῶν ταῦτα γραψάντων, ἀλλὰ καὶ τὴν σεμνότητα τῶν λελεγμένων καὶ τὸ ἀκόλουθον αὐτοῖς.

5

21

Οὐκ οἶδα δ' ὅπως **παραπλησίως τῷ κατακλυσμῷ καθήρναντι τὴν γῆν**, ὥς ὁ Ἰουδαίων καὶ Χριστιανῶν βούλεται λόγος, οἶεται καὶ **τὴν τοῦ πύργου κατάρριψιν (καθαρσίῳ τῆς γῆς) γεγονέναι**. Ἰνα γὰρ **μηδὲν αἰνίσσεται ἢ κατὰ τὸν πύργον ἱστορία** κειμένη ἐν τῇ Γενέσει, ἀλλ', ὥς οἶεται Κέλσος, **σαφῆς τυγχάνη**, οὐδ' οὕτως φαίνεται ἐπὶ καθαρσίῳ τῆς γῆς τοῦτο συμβεβηκέναι· εἰ μὴ ἄρα καθάριστον τῆς γῆς οἶεται τὴν καλουμένην τῶν γλωσσῶν "σύγχυσιν". Περὶ ἧς ὁ δυνάμενος εὐκαιρότερον διηγήσεται, ἐπὶ τὸ προκείμενον ἢ παραστήσαι καὶ τὰ τῆς κατὰ τὸν τόπον ἱστορίας, τίνα ἔχοι λόγον, καὶ τὰ τῆς περὶ αὐτοῦ ἀναγωγῆς. Ἐπεὶ δ' οἶεται **Μωϋσέα, τὸν ἀναγράψαντα τὰ περὶ τοῦ πύργου** καὶ τῆς τῶν διαλέκτων συγχύσεως, **παραφθείροντα τὰ περὶ τῶν Ἀλωέως υἱῶν ἱστορούμενα τοιαῦτα περὶ τοῦ πύργου ἀναγεγραφέναι**, λεκτέον ὅτι τὰ μὲν περὶ τῶν Ἀλωέως υἱῶν οὐκ οἶμαι πρὸ Ὀμήρου τινὰ εἰρηκέναι, τὰ δὲ περὶ τοῦ πύργου πολλῷ πρεσβύτερον Ὀμήρου, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων εὐρέσεως ὄντα τὸν Μωϋσέα ἀναγεγραφέναι πείθομαι. Τίνες οὖν μᾶλλον τὰ τίνων παραφθεύουσιν; Ἄρα τὰ περὶ τοῦ πύργου οἱ περὶ Ἀλωέως υἱῶν ἱστοροῦντες, ἢ τὰ τῶν Ἀλweiδῶν ὁ τὰ περὶ τοῦ πύργου καὶ τῆς συγχύσεως τῶν διαλέκτων γράψας; Ἀλλὰ φαίνεται τοῖς ἀδεκάστοις ἀκροαταῖς ἀρχαιότερος Μωϋσῆς ὢν Ὀμήρου.

10

15

20

25

9 Gen 11:1-9 12-14 cf. 5.29-32 16 cf. Iliad. 5.385-387; Odys. 11.305-320

1 ἀπαγγελλόμενα Bouhéreau : ἐπ - A 2 κατασκευάζωμεν P^{pc} : - ἄζομεν A 3 μέλει edd. : μέλλει A | τῶν M : om. A 8 καθαρσίῳ τῆς γῆς supplevi conl. vv. 11 et 11-12 16 παραφθείροντα A : - φθείραντα M 17, 18 et 22 Ἀλωέως υἱῶν Hoeschel : ἄλωυιῶν A : Ἀλωαδῶν Delarue 19 πρεσβύτερον Bouhéreau (cf. v. 24-25) : πρεσβύτερα A 20 ante Ὀμήρου addit οὐ μόνον M² 23 Ἀλweiδῶν Hoeschel : ἄλweiδων A : Ἀλωαδῶν Delarue

Καὶ τὰ περὶ Σοδόμων δὲ καὶ Γομόρρων ὑπὸ Μωϋσέως
 ἱστορούμενα ἐν τῇ Γενέσει, ὡς διὰ τὴν ἁμαρτίαν πυρὶ ἐξαφανι-
 σθέντων, παραβάλλει ὁ Κέλσος τῇ κατὰ τὸν Φαέθοντα ἱστορίᾳ, ἐνὶ
 σφάλματι, τῷ περὶ τοῦ μὴ τετηρηκέναι τὰ τῆς Μωϋσέως ἀρχαιότητος,
 5 ἀκολουθῶς πάντα ποιήσας. Οἱ γὰρ τὰ περὶ Φαέθοντος ἱστοροῦντες
 εἰκότασι καὶ Ὅμηρου νεώτεροι (ὄντες), τοῦ πολλῷ Μωϋσέως νεώτερου.
 Οὐκ ἀρνούμεθα οὖν τὸ καθάριστον πῦρ καὶ τὴν τοῦ κόσμου φθορὰν ἐπὶ
 καθαιρέσει τῆς κακίας καὶ ἀνακαινώσει τοῦ παντός, λέγοντες παρὰ τῶν
 προφητῶν ἐκ τῶν ἱερῶν βιβλίων μεμαθηκέναι. Ἐπὰν μέντοι, ὡς ἐν τοῖς
 10 ἀνωτέρω εἰρήκαμεν, πολλὰ περὶ μελλόντων οἱ προφῆται λέγοντες ἀπο-
 δεικνύονται περὶ πολλῶν παρεληλυθότων ἡληθευκέναι καὶ δεῖγμα δι-
 δόναι τοῦ θεῖον πνεῦμα ἐν αὐτοῖς γεγονέναι, δῆλον ὅτι καὶ περὶ τῶν
 μελλόντων πιστευτέον αὐτοῖς, μᾶλλον δὲ τῷ ἐν αὐτοῖς θεῷ πνεύματι.

Καὶ Χριστιανοὶ δὲ κατὰ τὸν Κέλσον προστιθέντες τινὰς
 15 λόγους τοῖς ὑπὸ Ἰουδαίων λεγομένοις φασὶ διὰ τὰς τῶν
 Ἰουδαίων ἁμαρτίας ἤδη πεπέμφθαι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, καὶ ὅτι
 Ἰουδαῖοι κολάσαντες τὸν Ἰησοῦν καὶ χολὴν ποτίσαντες ἐπὶ
 σφῶς αὐτοὺς ἐκ θεοῦ χόλον ἐπεσπάσαντο. Ἐλεγχέτω δὴ τὸ λεγό-
 μενον ὡς ψεῦδος ὁ βουλόμενος, εἰ μὴ ἀνάστατον τὸ πάντων Ἰουδαίων
 20 ἔθνος γεγένηται οὐδὲ μετὰ γενεὰν ὅλην (ἀπὸ) μίαν τοῦ ταῦτα πεπονθέναι
 ὑπ' αὐτῶν τὸν Ἰησοῦν· τεσσαράκοντα γὰρ ἔτη καὶ δύο οἶμαι ἂφ' οὗ
 ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν γεγονέναι ἐπὶ τὴν Ἱεροσολύμων καθαιρέσιν.
 Καὶ οὐδέ ποτέ γε ἰστόρηται, ἐξ οὗ Ἰουδαῖοί εἰσι, τοσοῦτον αὐτοὺς χρόνον
 25 δυνατωτέρων· ἀλλ' εἰ καὶ ποτε ἔδοξαν δι' ἁμαρτίας καταλείπεσθαι,
 οὐδὲν ἦττον ἐπεσκοπήθησαν καὶ ἐπανεληθόντες τὰ ἴδια ἀπειλήφασιν,
 ἀκωλύτως ποιοῦντες τὰ νενομισμένα. Ἐν οὖν τῶν παριστάντων θεῖον τι

22 89^f

1-2 Gen 19:1-29 5-6 cf. Eurip. *Hippol.* 735 ss. 9-10 ἐν τοῖς ἀνωτέρω :
 cf. 1.36-37; 3.2-4 17-18 cf. Mt 27:34 21-22 cf. Orig. *Hom. in Jerem.* 14.13;
Comm. seriem in Mt. 40; Clem. *Strom.* 1.145.5

6 ὄντες addidi 10 ἀποδεικνύονται M² in mg : ἀποδείκνυνται A 14
 προστιθέντες Reg : προτιθέντες A 20 ἀπὸ addidi (cf. v. 21)

καὶ ἱερὸν χρῆμα γεγονέναι τὸν Ἰησοῦν ἐστὶ καὶ τὸ Ἰουδαίοις ἐπ' αὐτῷ
 τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα πολλῶ ἤδη συμβεβηκέναι χρόνῳ. Θαρροῦντες δ'
 ἐροῦμεν ὅτι οὐδ' ἀποκατασταθήσονται. Ἄγος γὰρ ἔπραξαν τὸ πάντων
 ἀνοσιώτατον, τῷ σωτῇρι τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ἐπιβουλευσαντες ἐν
 τῇ πόλει ἔνθα τὰ νενομισμένα σύμβολα μεγάλων μυστηρίων ἐποιοῦν τῷ 5
 θεῷ. Ἐχρῆν οὖν ἐκείνην τὴν πόλιν ὅπου ταῦτα πέπονθεν Ἰησοῦς ἄρδην
 ἀπολωλέναι καὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀνάστατον γεγονέναι καὶ ἐπ' ἄλλους
 τὴν τοῦ θεοῦ εἰς μακαριότητα κλήσιν μεταβεβηκέναι, τοὺς Χριστιανούς
 λέγω, ἐφ' οὓς ἐλήλυθεν ἡ περὶ τῆς εἰλικρινοῦς καὶ καθαρᾶς θεοσεβείας
 διδασκαλία, παραλαβόντας νόμους καινοὺς καὶ ἀρμόζοντας τῇ παντα- 10
 χοῦ καθεστῶσῃ πολιτείᾳ· ἐπεὶ μὴ οἱ πρότερον δοθέντες ὡς ἐν ἔθνει, ὑπὸ
 οἰκείων καὶ ὁμοίθων βασιλευμένων, οἳοί τε ἦσαν πάντες νῦν ἐπιτελεῖ-
 σθαι.

23

Μετὰ ταῦτα συνήθως ἑαυτῷ γελῶν τὸ Ἰουδαίων καὶ
 Χριστιανῶν γένος πάντας παραβέβληκε νυκτερίδων ὄρμαθῷ ἢ 15
 μύρμηξιν ἐκ καλιᾶς προελθοῦσιν ἢ βατράχοις περὶ τέλμα
 συνεδρεύουσιν ἢ σκώληξιν ἐν βορβόρου γωνίᾳ ἐκκλησιάζουσι
 καὶ πρὸς ἀλλήλους διαφορομένοις, τίνες αὐτῶν εἶεν
 ἁμαρτωλότεροι· καὶ φάσκουσιν ὅτι πάντα ἡμῖν ὁ θεὸς προ-
 δηλοῖ καὶ προκαταγγέλλει, καὶ τὸν πάντα κόσμον καὶ τὴν 20
 οὐράνιον φορὰν ἀπολιπὼν καὶ τὴν τοσαύτην γῆν παριδὼν
 ἡμῖν μόνοις πολιτεύεται· καὶ πρὸς ἡμᾶς μόνους ἐπικηρυ-
 κεύεται καὶ πέμπων οὐ διαλείπει καὶ ζητῶν, ὅπως αἰ
 συνῶμεν αὐτῷ. Καὶ ἐν τῷ ἀναπλάσματί γε ἑαυτοῦ παραπλησίους
 ἡμᾶς ποιεῖ σκώληξι, φάσκουσιν ὅτι ὁ θεὸς ἐστίν, εἴτα μετ' 25
 ἐκείνων ἡμεῖς, ὑπ' αὐτοῦ γεγονότες πάντῃ ὅμοιοι τῷ θεῷ, καὶ
 ἡμῖν πάντα ὑποβέβληται, γῆ καὶ ὕδωρ καὶ ἀήρ καὶ ἄστρα, καὶ
 ἡμῶν ἕνεκα πάντα, καὶ ἡμῖν δουλεύειν τέτακται. Λέγουσι δ' ἔτι
 παρ' αὐτῷ οἱ σκώληκες, ἡμεῖς δηλαδή, ὅτι νῦν, ἐπειδὴ τινες (ἐν)
 ἡμῖν πλημμελοῦσιν, ἀφίξεται θεὸς ἢ πέμψει τὸν υἱόν, ἵνα 30

15 νυκτερίδων ὄρμαθῷ : cf. *Odyss.* 24.6-8; *Plat. Res publ.* 3, 387 a 16-17
 cf. *Plat. Phaed.* 109 b; 7.28

7 ἰουδαίων A : ἰουδαῖον M 12 βασιλευμένων M : βασιλευ-
 μένων A 22 πολιτεύεται A (cf. 4.28) : ἐμπολιτεύεται M² (cf. 4.28) 25 ὁ
 om. M 28 δ' ἔτι Koetschau² : δέ τι A : δέ M 29 ἐν ex 4.30 add.
 Bouhéreau 30 ἡμῖν A : ἡμῶν M^{pc}

καταφλέξει τοὺς ἀδίκους καὶ οἱ λοιποὶ σὺν αὐτῷ ζωὴν αἰώνιον ἔχωμεν. Καὶ ἐπιφέρει γε πᾶσιν ὅτι ταῦτα (μᾶλλον) ἀνεκτά, σκωλήκων καὶ βατράχων ἢ Ἰουδαίων καὶ Χριστιανῶν πρὸς ἱ ἀλλήλους διαφορομένων.

24

- 5 Πρὸς ταῦτα δὴ πυνθανόμεθα τῶν ἀποδεχομένων τὰ οὕτω καθ' ἡμῶν
εἰρημένα καὶ φαμεν· ἄρα πάντας ἀνθρώπους ὁρμαθὸν εἶναι νυκτερίδων ἢ
μύρμηκας ἢ βατράχους ἢ σκώληκας ὑπολαμβάνετε διὰ τὴν τοῦ θεοῦ
ὑπεροχὴν; Ἡ τοὺς μὲν ἄλλους ἀνθρώπους εἰς τὴν προκειμένην εἰκόνα μὴ
10 παραλαμβάνετε, ἀλλὰ διὰ τὸ λογικὸν καὶ τοὺς καθεστῶτας νόμους
τηρεῖτε αὐτοὺς ἀνθρώπους, Χριστιανοὺς δὲ καὶ Ἰουδαίους διὰ τὰ μὴ
ἀρέσκοντα ὑμῖν αὐτῶν δόγματα ἐξευτελίζοντες τούτοις τοῖς ζῷοις
παραβεβλήκατε; Καὶ ὁπότερόν γε ἂν εἶπητε πρὸς τὴν πεῦσιν ἡμῶν,
ἀποκρινόμεθα ἀποδεικνύναι πειρώμενοι οὐ δεόντως λελέχθαι περὶ τῶν
πάντων ἀνθρώπων ἢ περὶ ἡμῶν τὰ τοιαῦτα.
- 15 Ἔστω γὰρ ὑμᾶς πρῶτον λέγειν ὅτι πάντες ἄνθρωποι ὡς πρὸς θεὸν τοῖς
εὐτελέσι τούτοις παραβάλλονται ζῷοις, ἐπεὶ μηδαμῶς ἐστὶν αὐτῶν ἡ
μικρότης συγκριτὴ τῇ ὑπεροχῇ τοῦ θεοῦ. Ποία δὴ μικρότης; Ἀποκρίνασθέ
μοι, ὦ οὔτοι. Εἰ μὲν γὰρ ἡ τῶν σωμάτων, ἀκούσατε ὅτι τὸ ὑπερέχον καὶ τὸ
ἐνδέον ὡς πρὸς ἀλήθειαν δικάζουσιν οὐκ ἐν σώματι κρίνεται· οὕτω γὰρ
20 γρύπες καὶ ἐλέφαντες ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων ἔσσονται κρείττους· καὶ γὰρ
μείζους καὶ ἰσχυρότεροι καὶ πολυχρονιώτεροι οὔτοι· ἀλλ' οὐδεὶς ἂν τῶν
εὐ φρονούντων λέγοι κρείττονα εἶναι διὰ τὰ σώματα τάδε τὰ ἄλογα τῶν
λογικῶν (πολὺ γὰρ εἰς ὑπεροχὴν ἀνάγει ὁ λόγος τὸ λογικὸν παρὰ πάντα τὰ
ἄλογα)· ἀλλ' οὐδὲ τὰ σπουδαῖα καὶ μακάρια, εἴτε, ὡς ὑμεῖς φατε, οἱ
25 ἀγαθοὶ δαίμονες, εἴτε, ὡς ἡμῖν ἔθος ὀνομάζειν, οἱ τοῦ θεοῦ ἄγγελοι ἢ αἱ
ὁποιαδιηποτοῦν ὑπερέχουσιν τῶν ἀνθρώπων φύσεις· ἀλλ' ἐπεὶ τὸ ἐν
αὐτοῖς λογικὸν τετελείωται καὶ κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν πεποίωται.

19-21 cf. Sen. *De benef.* 2.29 25 cf. 5.5

1 ζῶην A : βίον A² in mg 2 μᾶλλον ex 4.30 add. Bouhéreau 3 καὶ bis
Delarue ex 4.30 : ἢ bis A 12 εἶπητε A : εἵποιτε M | ἡμῶν Hoeschel :
ὕμῶν A 14 τὰ om. M 19 δικάζουσιν scripsi (cf. 3.63) : δικάζουσιν A
20 γρύπες A¹ : γύπες in mg A² et P M 26 ἀλλ' ἐπεὶ A : ἐπειδὴ M^{pc}

25

Εἰ δὲ τὴν τοῦ ἀνθρώπου μικρότητα οὐ διὰ τὸ σῶμα ἐξευτελίζετε, ἀλλὰ διὰ τὴν ψυχὴν, ὥς οὖσαν ὑποδεεστέραν τῶν λοιπῶν λογικῶν καὶ μάλιστα σπουδαίων καὶ διὰ τοῦθ' ὑποδεεστέραν, ἐπείπερ ἡ κακία ἐστὶν ἐν αὐτῇ, τί μᾶλλον οἱ ἐν Χριστιανοῖς φαῦλοι καὶ οἱ ἐν Ἰουδαίοις κακῶς βιοῦντες ὁρμαθός εἰσι νυκτερίδων ἢ μύρμηκες ἢ σκώληκες ἢ βάτραχοι, ἢ οἱ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι μοχθηροί; Ὡς κατὰ τοῦτο πάνθ' ὄντιναοῦν μάλιστα κεχυμένη τῇ κακίᾳ χρώμενον νυκτερίδα καὶ σκώληκα καὶ βάτραχον καὶ μύρμηκα εἶναι ὥς πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους. Κἂν Δημοσθένης τις οὖν ὁ ῥήτωρ ἢ μετὰ τῆς παραπλησίᾳς ἐκείνῳ κακίας καὶ τῶν ἀπὸ κακίας αὐτῷ πεπραγμένων, κἂν Ἀντιφῶν ἄλλος ῥήτωρ νομιζόμενος εἶναι καὶ τὴν πρόνοιαν ἀναιρῶν ἐν τοῖς ἐπιγεγραμμένοις περὶ ἀληθείας παραπλησίως τῇ Κέλσου ἐπιγραφῇ· οὐδὲν ἥττον εἰσιν οὗτοι σκώληκες ἐν βορβόρου γωνίᾳ τοῦ τῆς ἀμαθίας καὶ ἀγνοίας καλινδούμενοι.

Καίτοι γε ὅποιον δὴ (ποτε) τὸ λογικόν, οὐκ ἂν εὐλόγως σκώληκι παραβάλλοιτο, ἀφορμὰς ἔχον πρὸς ἀρετὴν. Αὐταὶ γὰρ αἱ πρὸς αὐτὴν ὑποτυπώσεις οὐκ ἔωσι σκώληκι παραβάλλεσθαι τοὺς δυνάμει ἔχοντας τὴν ἀρετὴν καὶ τὰ σπέρματα αὐτῆς πάντῃ ἀπολέσαι οὐ δυναμένους. Οὐκοῦν ἀναφαίνεται ὅτι οὗθ' οἱ ἄνθρωποι καθόλου σκώληκες ἂν εἶεν ὥς πρὸς θεόν· ὁ γὰρ λόγος τὴν ἀρχὴν ἔχων ἀπὸ τοῦ παρὰ θεῷ λόγῳ οὐκ ἔᾶ τὸ λογικόν ζῶν πάντῃ ἀλλότριον νομισθῆναι θεοῦ· οὔτε μᾶλλον οἱ ἐν Χριστιανοῖς καὶ Ἰουδαίοις φαῦλοι, καὶ ὥς πρὸς τὸ ἀληθὲς οὐ Χριστιανοὶ οὐδὲ Ἰουδαῖοι, τῶν λοιπῶν φαύλων παραβάλλονται ἐν γωνίᾳ βορβόρου καλινδουμένοις σκώληξιν. Εἰ δ' ἡ τοῦ λόγου φύσις οὐ δὴ τοῦτο παραδέξασθαι ἐπιτρέπει, δηλὸν ὅτι οὐχ ὑβρίσομεν τὴν πρὸς ἀρετὴν κατεσκευασμένην ἀνθρωπίνην φύσιν, κἂν δι' ἀγνοίαν ἐξαμαρτάνῃ, οὐδ' ἐξομοιώσωμεν αὐτὴν τοῖς τοιοῖσδε ζῴοις.

26

Εἰ δὲ διὰ τὰ μὴ ἀρέσκοντα Κέλσῳ Χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων δόγματα, (ἂ) μὴδὲ τὴν ἀρχὴν ἐπίστασθαι φαίνεται, οὗτοι μὲν σκώληκες καὶ μύρμηκες, οἱ δὲ λοιποὶ οὐ τοιοῦτοι, φέρε (συν)εξετάσωμεν καὶ τὰ αὐτόθεν πᾶσι προφαινόμενα δόγματα Χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων τοῖς

9-10 cf. Plut. *Vitae decem orat.* 847 E F; Gell. 1.5.1; 1.8.3-6 et al. 10 ῥήτωρ : immo sophista, cf. Q. Cataudella (1937)

6 ὄντιναοῦν (φαῦλον) Koetschau² 11 ἀναιρῶν Spencer 15 ποτε addidi 20 θεῷ M et Bouhéreau : θεοῦ A 24 οὐ δὴ scripsi : οὐδὲ A 26 ἐξαμαρτάνῃ Koetschau : - τάνοι A 29 ἂ add. M² : om. A 30 (συν)εξετάσωμεν Wifstrand (conl. 3.23 et 30) : ἐξετάσωμεν A 31 (σὺν) τοῖς Chadwick

τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, εἰ μὴ ἀναφανεῖται τοῖς ἅπαξ παραδεχομένοις
εἶναί τινας ἀνθρώπους σκώληκας καὶ μύρμηκας ὅτι σκώληκες μὲν καὶ
μύρμηκες καὶ βάτραχοι (εἶεν) οἱ καταπεπτωκότες ἀπὸ τῆς περὶ θεοῦ ὑγιούς
ὑπολήψεως, φαντασίᾳ δ' εὐσεβείας ἦτοι ἄλογα ζῶα ἢ ἀγάλματα σέβοντες
5 ἢ καὶ τὰ δημιουργήματα, δέον ἐκ τοῦ κάλλους αὐτῶν θαυμάζειν τὸν
πεποιηκότα κἀκείνον σέβειν, ἄνθρωποι δὲ καὶ εἴ τι ἀνθρώπων τιμιώτερον
οἱ δυνηθέντες ἀναβῆναι ἀκολουθοῦντες τῷ λόγῳ ἀπὸ λίθων καὶ ξύλων,
ἀλλὰ καὶ τῆς νομιζομένης ὕλης εἶναι τιμιωτάτης ἀργύρου καὶ χρυσοῦ,
ἀναβάντες δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ἐν κόσμῳ καλῶν ἐπὶ τὸν τὰ ὅλα ποιήσαντα καὶ
10 ἐκείνῳ ἑαυτοὺς πιστεύσαντες· καὶ ὡς μόνῳ διαρκεῖν δυναμένῳ [ἐπὶ]
πάντα τὰ ὄντα καὶ ἐφορᾶν τοὺς πάντων λογισμοὺς καὶ ἀκούειν τῆς
πάντων εὐχῆς τὰς εὐχὰς ἐκείνῳ ἀναπέμποντες· καὶ ὡς ἐπὶ θεατοῦ αὐτοῦ
τῶν γινομένων πάντα πράττοντες καὶ ὡς ἐπὶ ἀκροατοῦ τῶν λεγομένων
φυλαττόμενοι λέγειν τὸ μὴ ἀρεσκόντως ἀπαγγελλόμενον τῷ θεῷ.
15 Εἰ μὴ ἄρα ἡ τηλικαύτη εὐσεβεία, οὐθ' ὑπὸ πόνων οὐθ' ὑπὸ κινδύνου
θανάτου οὐθ' ὑπὸ λογικῶν πιθανοτήτων νικωμένη, οὐδὲν βοηθεῖ τοῖς
ἀνειληφόσιν αὐτὴν πρὸς τὸ μηκέτι αὐτοὺς παραβάλλεσθαι σκώληξιν, εἰ
καὶ παρεβάλλοντο πρὸ τῆς τηλικαύτης εὐσεβείας· ἄρα γε οἱ νικῶντες τὴν
δριμυτάτην πρὸς ἀφροδίσια ὄρεξιν, πολλῶν ποιήσασαν τοὺς θυμοὺς
20 μαλθακοὺς καὶ κηρίνους, καὶ διὰ τοῦτο νικῶντες, ἐπεὶ ἐπέισθησαν μὴ
ἄλλως οἰκειωθῆναι δύνασθαι τῷ θεῷ ἐὰν μὴ [καὶ] διὰ σωφροσύνης
ἀναβῶσι πρὸς αὐτόν, σκωλήκων ἡμῖν δοκοῦσιν εἶναι ἀδελφοὶ καὶ μυρμή-
κων συγγενεῖς καὶ βατράχοις παραπλήσιοι; Τί δέ, τὸ λαμπρὸν τῆς δικαιο-
σύνης, τηρούσης τὸ πρὸς τὸν πλησίον καὶ ὁμογενῇ κοινωνικὸν καὶ δίκαιον
25 καὶ φιλάνθρωπον καὶ χρηστόν, οὐδὲν ἀνύει πρὸς τὸ μὴ εἶναι νυκτερίδα
τὸν τοιονδί; Οἱ δὲ περὶ τὰς ἀκολασίας καλινδούμενοι, ὅποιοί εἰσιν οἱ
πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ οἱ ταῖς χαμαιτύπαις ἀδιαφόρως προσιόντες,
διδάσκοντες δὲ [καὶ] μὴ πάντως παρὰ τὸ καθήκον τοῦτο γίνεσθαι, οὐκ
εἰσὶν ἐν βορβόρῳ σκώληκες; Καὶ μάλιστα συγκρινόμενοι τοῖς διδαχθεῖσι
30 μὴ "αἶρειν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ" καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ λόγου οἰκούμενον σῶμα
καὶ "ποιεῖν αὐτὰ πόρνῃς μέλη", μαθοῦσι δὲ ἤδη καὶ (ὅτι) τὸ τοῦ λογικοῦ
καὶ τῷ θεῷ ἢ τῶν ὅλων ἀνακειμένου "σῶμα νός ἐστι" τοῦ προσκυνου-

90^v

20 cf. Plat. *Legg.* 1, 633 d 27-28 cf. *S.V.F.* III Nr. 756 30-31 1 *Cor* 6:15
32 1 *Cor* 3:16; 6:19; 2 *Cor* 6:16

3 εἶεν addidi 10 ἐπὶ delevi 15 κινδύνου A : κινδύνων M 18 γε
Wendland : δὲ A 21 καὶ delevi 22 ἡμῖν A : ὑμῖν P^{ac} 24 ὁμογενῇ
Hort et Koetschau² : ὁμογενὲς A 28 καὶ delevi 31 ὅτι Iol : om. A 32
ἀνακειμένου Wendland : - μένω A : ἀνακείμενον A¹

λέγουσιν ἡμῶν, τοιοῦτον ἀπὸ τῆς καθάρως περὶ τοῦ δημίουργου
ἐννοίας γινόμενον· οἱ καὶ φυλαττόμενοι διὰ τῆς παρὰ νόμον συνουσίας
"φθέρουσιν τὸν νοῦν τοῦ Θεοῦ" ὡς εἰς Θεὸν εὐσεβείαν ἀσκοῦσι τὴν σωφο-

27

Καὶ οὕτως λέγω τὰ λοιπὰ ἐν ἀνθρώποις κακὰ, ὧν οὐ τυχέως οὐδ' οἱ
φιλῶσοφοὶ ἐν δοκοῦντες καθαρεύουσι (πολλοὶ γὰρ καὶ οἱ ἐν φιλοσοφίᾳ
νόθοι), οὐδὲ φησὶ πῶς οἱ πολλοὶ μὲν ἐστὶ τὰ τοιαῦτα παρὰ τοῖς μῆτε
Ἰουδαίοις μῆτε Χριστιανοῖς. ἥτοι δὲ οὐδ' ὅλως ὑπάρχει ἐν Χριστιανοῖς,
εἰ κυρίως ἐξέταξις τις ὁ Χριστιανός, ἥ εἰ καὶ εὐσεβής, ἀλλ' οὐτὶ γὰρ
τοῖς συνεδρεύουσιν καὶ ἐπὶ τὰς κοινὰς ἐν ἡμέρᾳ εὐχόμενοι καὶ μὴ ἀπο-
κλείομενοι ἀπ' αὐτῶν· εἰ μὴ ἄρα τις σπαιὼς ἀνθρώπων ἐν τοῖς πολλοῖς
εὐρίσκειτο τοιοῦτος. Οὐ σκόληκες οὐν ἐκκλησιαστικῶν ἐστὶν οἱ πρὸς
Ἰουδαίους ἰσχυροὶ ἀπὸ τῶν πεπιστευμένων (καὶ) αὐτοῖς εἰσὶν ἡμέ-
μεται καὶ δεικνύντες τὸν τε προφητικὸν νόμον ἐπιβεβαιώσαντες καὶ
διὰ τὰ μέγιστα ἀμαρτήματα ἐκείνους ἐγκραταῶς ἀελεῖσθαι καὶ ἡμέας, τοῖς
παράδοξοις τὸν λόγον, ἐλαττοῦς ἔχουσιν παρὰ Θεῷ τὰς ἀπίστας καὶ
τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως καὶ τοῦ διυλισμένου ἡμῶς οἰκισμοῦ ἀνθρώπου
ἀπὸ πάσης πονηρίας καὶ κακίας βίου. Οὐχ ἀπλῶς οὐν, εἰ τις Ἰουδαῖον
ἐκείνῳ ἢ Χριστιανὸν ἀναγορεύει, οὐτος λέγοι αὐτὸν τὸν πάντα κόσμον
καὶ τὴν οὐράνιον φάρμακον ἡμῶν ἰατροῦ καὶ Θεοῦ. Ἀλλ' εἰ τις, ὡς ὁ
Ἰησοῦς ἐδίδαξε, "καθάρως ἐστὶ τῇ καρδίᾳ" καὶ "πρὸς" καὶ "ἐπινοο-
ποῖς" καὶ προθύμως ὑπομένων τοὺς διὰ τὴν εὐσεβείαν κινδύνους,
ἐν λόγῳ αὐτὸς τοιοῦτος θαρροῦν τῷ Θεῷ, συνεισὶς δὲ καὶ τὸν ἐν ταῖς προ-
φητείαις λόγον φῶσαι αὐτὸν καὶ τὸ· πάντα ταῦτα ἡμῶν τοῖς πιστεύουσιν ὁ
Θεὸς προεβόηκε καὶ κατήγγειλεν.

25

20

15

10

5

28

Ἐπεὶ δὲ πεποίηκεν οὗτος ἡγεῖται σκόληκας Χριστιανούς λέγοντας ὅτι
<τὸν πάντα κόσμον καὶ> τὴν οὐράνιον φάρμακον ἀπολαύων ὁ Θεός καὶ τὴν
τοσαύτην γῆν παριδὼν ἡμῶν ἡμῶν πολλαῖς καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐπι-
κηρυκεῖται καὶ πειμνῶν οὐ διαλείπει καὶ ἤντων, ὥς αἰ συνώμειν

3 1 Cor 3:17 21 Mt 5:8, 5 et 9

2 οἱ τοῖ : οἱ Α 8 ὑπάρχει ἐν Hoeschel : ὑπάρχειεν Α 13 καὶ
addidi 26 post δὲ addit καὶ Μ 27 τὸν πάντα κόσμον καὶ supplēvi ex vv. 19-
20, p. 241. 7-8 et 4.23 28 τοσαύτην Μ : τοιαύτην Α | πολλὰτεῖται Α :
ἐπιπολλὰτεῖται Μ² ex 4.23

αὐτῷ, λεκτέον ὅτι τὰ μὴ λεγόμενα πρὸς ἡμῶν περιτίθησιν ἡμῖν, τοῖς καὶ ἀναγινώσκουσι καὶ γινώσκουσιν ὅτι "Ἀγαπᾷ πάντα τὰ ὄντα ὁ θεὸς καὶ οὐδὲν βδελύσσεται ὧν ἐποίησεν· οὐδὲ γὰρ ἂν μισῶν τι κατεσκεύασεν."
 Ἀνέγνωμεν δὲ καὶ τό· "Φείδῃ δὲ πάντων, ὅτι σὰ ἐστὶ πάντα, (δέσποτα)
 5 φιλόψυχε· τὸ γὰρ ἄφθαρτόν (σου) πνεῦμά ἐστιν ἐν πᾶσι. Διὸ καὶ τοὺς παραπίπτοντας κατ' ὀλίγον ἐλέγχεις, καὶ ἐν οἷς ἁμαρτάνουσιν ὑπομνήσκων νουθετεῖς." Πῶς δὲ δυνάμεθα λέγειν τὴν οὐράνιον φορὰν καὶ τὸν πάντα κόσμον ἀπολιπόντα τὸν θεὸν καὶ τὴν τοσαύτην γῆν παριδόντα ἡμῖν μόνοις πολιτεύεσθαι; Οἵτινες ἐν ταῖς εὐχαῖς εὔρομεν δεῖν τι λέγειν
 10 φρονούντας ὅτι "τοῦ ἐλέους κυρίου πλήρης ἡ γῆ", καὶ "ἔλεος κυρίου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα", καὶ ὅτι ἀγαθὸς ὢν ὁ θεὸς "ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους", καὶ ἡμᾶς, ἵνα γενώμεθα αὐτοῦ υἱοί, ἐπὶ τὰ παραπλήσια προτρέπων καὶ διδάσκων εἰς πάντας ἡμᾶς ἀνθρώπους κατὰ τὸ δυνατόν ἐκτείνειν τὰς εὐποιίας. Καὶ γὰρ
 15 αὐτὸς εἶρηται "σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν", καὶ ὁ Χριστὸς αὐτοῦ "ἰλασμός ἐστὶν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων δὲ μόνων, ἀλλὰ καὶ περὶ ἰῶλου τοῦ κόσμου". Καὶ τάχα μὲν οὐ ταῦτα ὅσα ἀνέγραψεν ὁ Κέλσος, ἄλλα δέ τινα ἰδιωτικὰ εἵποιεν ἂν Ἰουδαίων τινές, ἀλλ' οὔτι γε καὶ Χριστιανοί, οἱ διδασκθέντες ὅτι "συνίστησι τὴν ἑαυτοῦ
 20 ἀγάπην εἰς ἡμᾶς ὁ θεός, ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε." Καίτοι γε "μόγισ τις ὑπὲρ τοῦ δικαίου ἀποθανεῖται· ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν." Νυνὶ δὲ ὑπὲρ τῶν πανταχοῦ ἁμαρτωλῶν, ἵνα καταλίπωσι τὴν ἁμαρτίαν καὶ πιστεύσωσι τῷ θεῷ ἑαυτούς, ἐπιδεδημηκέναι κεκήρυκται ὁ Ἰησοῦς, πατρίῳ τινὶ τοῖς
 25 λόγοις τούτοις συνηθείᾳ καὶ Χριστὸς εἶναι λεγόμενος τοῦ θεοῦ.

91^f

Τάχα δὲ τινων παρήκουσεν ὁ Κέλσος οὓς ὠνόμασε σκώληκας ὅτι ὁ
 θεὸς ἐστίν, εἶτα μετ' ἐκείνον ἡμεῖς. Καὶ ὅμοιον ποιεῖ τοῖς ὅλῃ αἰρέσει φιλοσοφίας ἐγκαλοῦσι διὰ τινα λεγόμενα ὑπὸ προπετοῦς μειρακίου, τριῶν
 29 ἡμερῶν φοιτήσαντος εἰς φιλοσόφου καὶ ἐπαιρομένου κατὰ τῶν λοιπῶν ὡς

2-3 Sap 11:24. Cf. 1.71 4-7 Sap 11:26-12:2. Cf. 4.37; 7.51 10 Ps 32:5
 10-11 Sir 18:13 11-12 Mt 5:45. Cf. 8.35 13-14 cf. Lc. 6:35; Mt 5:44 15
 1 Tim 4:10. Cf. 3.49; 4.20 16-17 1 Io 2:2. Cf. 3.49; 8.13 19-21 Rom 5:8
 21-22 Rom 5:7 24-25 cf. Lc 9:20

4 δέσποτα addidi e LXX 5 σου e LXX et 4.37; 7.51 add. edd. | καὶ om. LXX 8 ἀπολιπόντα A¹ : -λείποντα A 17 τάχα μὲν οὐ ταῦτα A : ταῦτα μὲν οὖν (πρὸς M²) ταῦτα M 23 καταλίπωσι A¹ : -λείπωσι A 25 τούτοις add. A¹ 26 οὓς ὠνόμασε σκώληκας post v. 27 ἡμεῖς in A, huc transtuli

ἐλαττόνων καὶ ἀφιλοσόφων. Ἰσμεν γὰρ ὅτι πολλὰ ἐστὶν ἀνθρώπου τιμιώτερα, καὶ ἀνέγνωμεν ὅτι "Ὁ θεὸς ἔσθι ἐν συναγωγῇ θεῶν", θεῶν δὲ οὐ τῶν προσκυνουμένων ὑπὸ τῶν λοιπῶν ("πάντες γὰρ οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια"), καὶ ἀνέγνωμεν ὅτι "Ὁ θεὸς" στὰς "ἐν συναγωγῇ θεῶν ἐν μέσῳ θεοὺς διακρίνει"· οἶδαμεν δὲ καὶ ὅτι "Εἵπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοί, εἴτ' ἐν οὐρανῷ εἴτε ἐπὶ γῆς, ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ καὶ κύριοι πολλοί, ἀλλ' ἡμῖν εἰς θεὸς ὁ πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν, καὶ εἰς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ"· οἶδαμεν δὲ καὶ τοὺς ἀγγέλους οὕτως εἶναι ἀνθρώπων κρείττονας, ὥστε τοὺς ἀνθρώπους τελειωθέντας ἰσαγγέλους γίνεσθαι. "Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν οὔτε γαμοῦσιν οὔτ' ἐγγαμίζονται, ἀλλ' εἰσὶν ὡς οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν" οἱ δίκαιοι καὶ γίνονται "ἰσαγγελοι"· οἶδαμεν δ' ἐν τῇ διατάξει τῶν ὅλων εἶναι τινὰς τοὺς καλουμένους θρόνους καὶ ἄλλους κυριότητος καὶ ἄλλους ἐξουσίας καὶ ἄλλους ἀρχάς· καὶ ὁρώμεν ὅτι πολὺ τούτων ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι ἀπολειπόμενοι ἐλπίδας ἔχομεν ἐκ τοῦ καλῶς βιοῦν καὶ πάντα πράττειν κατὰ τὸν λόγον ἀναβαίνειν ἐπὶ τὴν τούτων πάντων ἐξομοίωσιν.

Καὶ τελευταῖον ἐπεὶ "Μήπω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα, οἶδαμεν ὅτι, ἐὰν φανερωθῇ, ἐσόμεθα ὅμοιοι τῷ θεῷ καὶ ὁψόμεθα αὐτὸν καθὼς ἐστίν". Εἰ δέ τις τὸ λεγόμενον ὑπὸ τινων, εἴτε τῶν νοούντων εἴτε τῶν μὴ συνιέντων ἀλλὰ παρακουσάντων λόγου ὑγιоῦς, φάσκοι ὅτι ὁ θεὸς ἐστίν, εἶτα μετ' ἐκεῖνον ἡμεῖς, καὶ τοῦτό γ' ἂν ἐρμηνεύοιμι τὸ ἡμεῖς λέγων ἀντὶ τοῦ οἱ λογικοὶ καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ σπουδαῖοι λογικοί· καθ' ἡμᾶς γὰρ ἡ αὐτὴ ἀρετὴ ἐστὶ τῶν μακαρίων πάντων, ὥστε καὶ ἡ αὐτὴ ἀρετὴ ἀνθρώπου καὶ θεοῦ. Διόπερ γίνεσθαι "τέλειοι, ὡς ὁ πατήρ ἡμῶν ὁ οὐράνιος τέλειός ἐστι", διδασκόμεθα. Οὐδεὶς οὖν καλὸς καὶ ἀγαθὸς σκώληξ ἐστὶν ἐννηχόμενος βορβόρῳ καὶ οὐδεὶς εὐσεβὴς μύρμηξ καὶ οὐδεὶς δίκαιος βάτραχος, καὶ οὐδεὶς τῷ λαμπρῷ φωτὶ τῆς ἀληθείας καταυγασζόμενος τὴν ψυχὴν νυκτερίδι ἂν εὐλόγως παραβάλλοιτο.

2 Ps 81:1. Cf. 5.4; 8.3 et 74 3-4 Ps 95:5. Cf. 3.2 et 37; 7.65 et 69; 8.3 4-5 Ps 81:1 5-8 1 Cor 8:5-6. Cf. 8.4 10-11 Mt 22:30; Mc 12:25; Lc 20:35-36 12-14 cf. Col 1:16. Cf. 6.71 s.f. 18-19 1 Io 3:2 23-25 cf. 6.48 et S.V.F III Nr. 249 25-26 Mt 5:48. Cf. 6.63

5 θεοὶ λεγόμενοι A, transposui conl. NT et 8.4 11 ἐγγαμίζονται A : ἐκ - M (et NT codd. aliquot) : - γαμίζονται NT 12 διατάξει A¹ : τάξει A 19 καὶ : ὅτι NT 25 ἡμῶν M : ὑμῶν A et NT

Δοκεῖ δέ μοι παρακηκοέναι ὁ Κέλσος καὶ τοῦ "Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν" καὶ παρὰ τοῦτο πεποιηκέναι τοὺς σκώληκας λέγοντας ὅτι ὑπὸ τοῦ θεοῦ γεγονότες πάντῃ ἐσμέν αὐτῷ ὅμοιοι. Εἰ μέντοι ἐγνώκει διαφορὰν τοῦ "κατ' εἰκόνα" θεοῦ γεγονέναι τὸν ἄν-
 5 θρωπον πρὸς τὸ "καθ' ὁμοίωσιν", καὶ ὅτι ἀναγέγραπται εἰρηκέναι ὁ θεός· "Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν", ἐποίησε δ' ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον "κατ' εἰκόνα" θεοῦ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ "καθ' ὁμοίωσιν" ἤδη· οὐκ ἂν ἐποίει ἡμᾶς λέγοντας ὅτι πάντῃ ὅμοιοί ἐσμεν τῷ θεῷ.

Οὐ λέγομεν δ' ὅτι ὑποβέβληται ἡμῖν καὶ τὰ ἄστρα, ἐπεὶ ἡ τῶν δικαίων
 10 λεγομένη ἀνάστασις ὡς ὑπὸ τῶν σοφῶν νοουμένη παραβάλλεται ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις ὑπὸ τοῦ φάσκοντος· "Ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστήρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. Οὕτως καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν", καὶ τοῦ Δανιήλ περὶ τούτων
 15 πάλαι προφητεύσαντος. Φησὶ δ' ἡμᾶς λέγειν ὅτι πάντα ἡμῖν δουλεύειν τέτακται, τάχα μὲν οὐκ ἀκούσας τῶν ἐν ἡμῖν συνετῶν τοιαῦτα λεγόντων, τάχα δὲ καὶ μὴ ἐπιστάμενος πῶς λέλεκται πάντων εἶναι δοῦλον τὸν ἐν ἡμῖν μείζονα. Καὶ ἐὰν μὲν Ἑλλήνες λέγωσιν·

Εἴθ' ἥλιος μὲν νύξ τε δουλεύει βροτοῖς,

ἐπαινέσαντες τὸ λεγόμενον καὶ διηγοῦνται αὐτό· ἐπὰν δὲ τὸ τοιοῦτον
 20 (ἡμῖν) ἢ μὴ λέγεται ἢ ἄλλως λέγεται, συκοφαντεῖ ἡμᾶς ὁ Κέλσος καὶ ἐπὶ τούτοις.

Ἐλέγομεν δὲ παρὰ τῷ Κέλσῳ ἡμεῖς, οἱ κατ' αὐτὸν σκώληκες, ὅτι ἐπεὶ
 25 τινες ἐν ἡμῖν πλημμελοῦσιν, ἀφίξεται πρὸς ἡμᾶς ὁ θεὸς ἢ πέμψει τὸν υἱὸν ἑαυτοῦ, ἵνα καταφλέξῃ τοὺς ἀδίκους, οἱ δὲ λοιποὶ βάρτραχοι σὺν αὐτῷ βίον αἰώνιον ἔχωμεν. Καὶ ὅρα πῶς ὡς βωμολόχος τὴν περὶ κρίσεως θεῖαν

1-2 Gen 1:26. Cf. 2.9; 5.37; 7.62 et 66 7-8 ἀλλ' οὐχὶ καὶ "καθ' ὁμοίωσιν" ἤδη : cf. Orig. *De princ.* 3.6.1; *Comm. in Io.* 20.22; *Comm. in Rom.* 4.5; Iren. *Adv. haer.* 5.6.1; Clem. *Strom.* 2.131.6; Crouzel, *Théologie de l'image*, pp. 217 ss. 11-13 1 Cor 15:41-42. Cf. 4.57; 5.10 13-14 cf. Dan 12:3; *infra* 5.10 16-17 cf. Mt 20:26-27 et 23:11 18 Eurip. *Phoen.* 546. Cf. 4.77

1 ποιήσωμεν P : - σομεν A 5 τὸ M : τὸν A 10 ὡς scripsi : καὶ A 20 ἡμῖν addidi : ὑφ' ἡμῶν addi suad. iam Koetschau 25 βίον A : ζωὴν 4.23 I θεῖαν A : θείας M

ἀπαγγελίαν καὶ περὶ κολάσεως μὲν τῆς κατὰ τῶν ἀδίκων, γέρωσ δὲ τοῦ εἰς τοὺς δικαίους εἰς χλεύην καὶ γέλωτα καὶ διασυρμὸν ἤνεγκεν ὁ σεμνὸς φιλόσοφος.

Καὶ ἐπιλέγει πᾶσι τοῦτοις ἀνεκτὰ εἶναι μᾶλλον ταῦτα ὑπὸ σκωλή-
κων καὶ βατράχων λεγόμενα ἢ ὑπὸ Ἰουδαίων καὶ Χριστιανῶν πρὸς 5
ἀλλήλους διαφορομένων ἀπαγγελλόμενα. Ἄλλ' οὐ μιμησόμεθά γε αὐτὸν
ἡμεῖς οὐδ' ἐροῦμεν τὰ παραπλήσια περὶ τῶν τῶν ὅλων φύσιν ἐπαγ-
γελλομένων εἰδέναι φιλοσόφων καὶ πρὸς ἀλλήλους διαλεγομένων περὶ
τοῦ, τίνα τρόπον συνέστη τὰ ὅλα καὶ γέγονεν ὁ οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν 10
αὐτοῖς πάντα, καὶ ὡς αἱ ψυχαὶ ἦτοι ἀγέννητοι οὐσαι καὶ μὴ ὑπὸ θεοῦ
κτισθεῖσαι διακοσμοῦνται ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἀμείβουσι σώματα, ἢ συ-
σπαρεῖσαι τοῖς σώμασιν ἐπιδιαμένουσιν ἢ οὐκ ἐπιδιαμένουσιν. Ἐ-
δύνατο γάρ τις καὶ ταῦτα ἀντὶ τοῦ σεμνολογεῖν καὶ ἀποδέχεσθαι τὴν
προαίρεσιν τῶν τῷ ἐξετάζειν τὴν ἀλήθειαν ἑαυτοὺς ἀνατεθεικότων 15
χλευάζων καὶ κακολογῶν φάσκειν ὅτι σκώληκές εἰσιν οὗτοι ἐν γωνία τοῦ
ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων βορβόρου, ἑαυτοὺς μὴ μετροῦντες καὶ διὰ τοῦτο
ἀποφαινόμενοι περὶ τῶν τηλικούτων ὡς κατελιφότες, καὶ ὅτι λέγουσι
διατεινόμενοι ὡς τεθεωρηκότες περὶ πραγμάτων τῶν μὴ δυναμένων 20
χωρὶς ἐπιπνοίας κρείττονος καὶ θειοτέρας δυνάμεως θεωρηθῆναι.
"Οὐδεὶς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ
ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν, εἰ μὴ τὸ
πνεῦμα τοῦ θεοῦ." Ἄλλ' οὐ μεμήναμεν οὐδὲ τὴν τηλικαύτην ἀνθρώπων 25
σύνεσιν (κοινότερον δὲ λέγω σύνεσιν), ἀσχοληθεῖσαν οὐ περὶ τὰ τῶν
πολλῶν, ἀλλὰ περὶ τὴν ἰδέεσθαι τῆς ἀληθείας, κινήμασι σκωλήκων ἢ
ἄλλων τινῶν τοιούτων παραβάλλομεν· φιλαλήθως δὲ περὶ τινων 25
μαρτυροῦμεν Ἑλλήνων φιλοσόφων ὅτι ἐπέγνωσαν τὸν θεόν, ἐπεὶ "ὁ θεὸς
αὐτοῖς ἐφάνερωσεν", εἰ καὶ μὴ "ὡς θεὸν ἐδόξασαν ἢ ηὐχαρίστησαν,
ἀλλ' ἔματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν", καὶ "φάσκοντες εἶναι
σοφοὶ ἐμωράνθησαν, καὶ ἥλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ ἐν 30
ὁμοιώματι εἰκόνης φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ
ἐρπετῶν".

20-22 1 Cor 2:11 26-27 Rom 1:19. Cf. 3.47; 6.3 et 6; 7.46 27-30 Rom
1:21-23. Cf. 3.47 et 73; 7.47

1 τοῦ M : τὸ A 7 περὶ τῶν Bouhéreau : τῶν περὶ A 10 ἀγέννητοι
A¹ : ἀγέννητοι A 10-11 καὶ μὴ ὑπὸ θεοῦ κτισθεῖσαι in mg add. A² : om. A
15 φάσκειν M^{PC} : φάσκων A

Μετὰ ταῦτα βουλόμενος κατασκευάζειν ὅτι μηδὲν τῶν προειρημένων
 παρ' αὐτῷ ζῶων διαφέρουσιν Ἰουδαῖοι καὶ Χριστιανοὶ φησιν Ἰουδαί-
 οὺς ἀπ' Αἰγύπτου δραπέτας γεγενῆσθαι, μηδὲν πώποτε ἀξιό-
 λογον πράξαντας, οὔτ' ἐν λόγῳ οὔτ' ἐν ἀριθμῷ αὐτοὺς ποτε
 5 γεγεννημένους. Περὶ μὲν οὖν τοῦ μὴ δραπέτας αὐτοὺς γεγενῆσθαι μηδ'
 Αἰγυπτίους, ἀλλ' Ἑβραίους ὄντας παρωκηκέναι ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, ἐν τοῖς
 ἀνωτέρῳ ἡμῖν λέλεκται· εἰ δὲ τὸ μήτ' ἐν λόγῳ μήτ' ἐν ἀριθμῷ αὐτοὺς
 γεγενῆσθαι κατασκευάζεσθαι νομίζει ἐκ τοῦ μὴ πάνυ τι τὴν περὶ αὐτῶν
 10 τῇ ἀρχῇθεν αὐτῶν πολιτεία καὶ τῇ τῶν νόμων διατάξει, εὔροι ἂν ὅτι
 γεγόνασιν ἄνθρωποι σκιὰν οὐρανοῦ βίου παραδεικνύντες ἐπὶ γῆς· παρ'
 οἷς οὐδὲν ἄλλο θεὸς νενόμιστο ἢ ὁ ἐπὶ πᾶσι, καὶ οὐδεὶς τῶν εἰκόνας
 ποιοῦντων ἐπολιτεύετο. Οὔτε γὰρ ζωγράφος οὔτ' ἀγαματοποιὸς ἐν τῇ
 15 πολιτείᾳ αὐτῶν ἦν, ἐκβάλλοντος πάντας τοὺς τοιοῦτους ἀπ' αὐτῆς τοῦ
 νόμου, ἵνα μηδεμία πρόφασις ᾖ τῆς τῶν ἀγαλμάτων κατασκευῆς, τοὺς
 ἀνοήτους τῶν ἀνθρώπων ἐπισπωμένης καὶ καθελκούσης ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰς
 γῆν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς. Ἦν οὖν παρ' αὐτοῖς νόμος καὶ τοιοῦτος·
 "Μὴ ἀνομήσητε καὶ ποιήσητε ὑμῖν ἑαυτοῖς γλυπτὸν ὁμοίωμα, πᾶσαν
 20 εἰκόνα, ὁμοίωμα ἀρσενικοῦ ἢ θηλυκοῦ, ὁμοίωμα παντὸς κτήνους τῶν
 ὄντων ἐπὶ τῆς γῆς, ὁμοίωμα παντὸς ὀρνέου πτερωτοῦ ὃ πέταται ὑπὸ τὸν
 οὐρανόν, ὁμοίωμα παντὸς ἑρπετοῦ ὃ ἔρπει ἐπὶ τῆς γῆς, ὁμοίωμα παντὸς
 ἰχθύος, ὅσα ἐστὶν ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς." Καὶ ἐβούλετό γε ὁ
 νόμος τῇ περὶ ἐκάστου ἀληθείᾳ ὁμιλοῦντας αὐτοὺς μὴ ἀναπλάσσειν
 25 ἕτερα παρὰ τὴν ἀλήθειαν, ψευδόμενα τὸ ἀληθῶς ἀρσενικὸν ἢ τὸ ὄντως
 θηλυκὸν ἢ τὴν κτηνῶν φύσιν ἢ τὸ ὀρνέων ἢ τὸ ἑρπετῶν γένος ἢ τὸ ἰχθύων.
 Σεμνὸν δὲ καὶ μεγαλοφυὲς παρ' αὐτοῖς καὶ τὸ "Μὴ ἀναβλέψας εἰς τὸν
 οὐρανὸν καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, πάντα τὸν
 κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πλανηθεὶς προσκυνήσης αὐτοῖς καὶ λατρεύσης
 30 αὐτοῖς."
 Οἷα δὲ πολιτεία ἦν ὅλου ἔθνους, παρ' ᾧ οὐδὲ φαίνεσθαι θηλυδρίαν
 οἶόν τ' ἦν. Θαυμαστὸν δὲ καὶ τὸ τὰ τῶν νέων ὑπεκκαύματα, τὰς ἐταίρας,

2-5 cf. Iosephi C. Apionem 2.135; 14.148 4 οὔτ' ἐν λόγῳ οὔτ' ἐν ἀριθμῷ :
 cf. Theocr. 14.48; Callim. Epigr. 25; Philon. De praem. et poenis 111; Plut. Quaest.
 conviv. 682 F et al. 6-7 ἐν τοῖς ἀνωτέρῳ : cf. 3.5-8 11 cf. Heb 10:1; supra
 2.2 13-15 cf. Philon. De gigantibus 59 18-22 Deut 4:16-18 26-29 Deut
 4:19. Cf. 5.6 et 10 30-31 Deut 23:2 31-p. 246.1 Deut 23:18

20 ὃ πέταται — 21 ἑρπετοῦ in mg add. A² : om. A 27 ante πάντα addit καὶ
 LXX : om. A et Orig.

92^v

ἀναιρεῖσθαι ἀπὸ τῆς πολιτείας αὐτῶν. Ἦν δὲ καὶ δικαστήρια τῶν δικαιοτάτων καὶ ἀπόδειξιν ὑγιoῦς βίου πολλῷ δεδωκότων χρόνῳ, πιστευομένων τὰς κρίσεις· οἵτινες διὰ τὸ ἰκαθαρὸν ἦθος καὶ τὸ ὑπὲρ ἄνθρωπον (δίκαιον) ἐλέγοντο εἶναι θεοὶ πατρίῳ τινὶ Ἰουδαίων ἔθει. Καὶ ἦν ἰδεῖν ἔθνος ὅλον φιλοσοφοῦν, καὶ διὰ τὴν πρὸς τὸ ἀκούειν τῶν θεῶν νόμων σχολὴν τὰ καλούμενα σάββατα καὶ αἱ λοιπαὶ παρ' αὐτοῖς ἑορταὶ ἐγίνοντο. Τί δὲ δεῖ λέγειν περὶ τῆς τάξεως τῶν παρ' αὐτοῖς ἱερέων καὶ θυσιῶν, μυρία σύμβολα περιεχουσῶν τοῖς φιλομαθοῦσι σαφηνιζόμενα;

32

Ἄλλ' ἐπεὶ οὐδὲν βέβαιον ἐν ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἐχρῆν κάκεινῃ τὴν πολιτείαν κατὰ βραχὺ καταφθειρομένην ἐκδιατηθῆναι. Ἡ πρόνοια δὲ τὸ σεμνὸν τοῦ λόγου αὐτῶν ἀρμοζόντως τοῖς πανταχοῦ (ἀνθρώποις φυλάσασα) καὶ τὰ δεόμενα μεταποιήσεως μεταποιήσασα, ἀντ' ἐκείνων τοῖς ἀπὸ τῶν πανταχοῦ ἀνθρώπων πιστεύουσιν παραδέδωκε τὴν σεμνὴν κατὰ τὸν Ἰησοῦν θεοσέβειαν. Ὅστις οὐ μόνον συνέσει, ἀλλὰ καὶ θείᾳ μοίρᾳ κοσμηθεὶς καὶ καταβαλὼν τὸν περὶ τῶν ἐπὶ γῆς δαιμόνων λόγον, λιβανωτῷ καὶ αἵματι καὶ ταῖς ἀπὸ τῆς κνίσσης ἀναθυμιάσεσι χαιρόντων καὶ τοὺς ἀνθρώπους κατασπώντων δίκην τῶν μυθευομένων Τιτάνων ἢ Γιγάντων ἀπὸ τῆς περὶ θεοῦ ἐννοίας, αὐτὸς οὐ φροντίσας τῆς ἐπιβουλῆς αὐτῶν, ἐπιβουλευόντων μάλιστα τοῖς βελτίοσιν, ἔθετο νόμους καθ' οὓς οἱ βιοῦντες μακάριοι ἔσονται, μηδαμῶς τοὺς δαίμονας διὰ τῶν θυσιῶν κολακεύοντες καὶ πάντῃ καταφρονοῦντες αὐτῶν διὰ τὸν βοηθοῦντα τοῦ θεοῦ λόγον τοῖς ἄνω καὶ πρὸς θεὸν βλέπουσι. Καὶ ἐπεὶ ὁ θεὸς ἐβούλετο κρατῆσαι ἐν τοῖς ἀνθρώποις τὸν τοῦ Ἰησοῦ λόγον, οὐδὲν δεδύνηνται δαίμονες, καίτοι γε πάντα κάλων κινήσαντες, ἵνα μὴ Χριστιανοὶ μηκέτ' ὧσι· τοὺς τε γὰρ βασιλεύοντας καὶ τὴν σύγκλητον βουλὴν καὶ τοὺς ἄρχοντας πανταχοῦ, ἀλλὰ καὶ τοὺς δῆμους αὐτοὺς, οὐκ αἰσθανομένους τῆς ἀλόγου καὶ πονηρᾶς τῶν δαιμόνων ἐνεργείας, ἐξετάραξαν κατὰ τοῦ λόγου καὶ τῶν πιστευόντων εἰς αὐτόν. Ἄλλ' ὁ πάντων δυνατώτερος τοῦ θεοῦ λόγος, καί(περ) κωλυόμενος ὥσπερ εἰ τροφὴν πρὸς τὸ αὔξειν τὸ κωλύεσθαι λαμβάνων, προβαίνων πλείονας ἐνέμετο ψυχάς· θεὸς γὰρ τοῦτ' ἐβούλετο.

1-3 Exod 18:21-22; Deut 1:15 3-4 Ps 81:1; Exod 22:27 16 cf. 3.28

4 δίκαιον supplevi (conl. v. 1 τῶν δικαιοτάτων) 8 φιλομαθέσι P 11-12 (ἀνθρώποις φυλάσασα) καὶ scripsi : κατὰ A : κατα(σκευάσασα καὶ) Koetschau² 15 καταβαλὼν Iol² et Bouhéreau : καταλαβὼν A 24 μὴ del. Bouhéreau 25 σύγκλητον A¹ : συγκλήτων A 29 καί(περ) scripsi : καὶ A

Ταῦτα δ' ἡμῖν εἰ καὶ ἐν παρεκβάσει λέλεκται, ἀλλὰ ἀναγκαίως οἶμαι.
 'Εβουλόμεθα γὰρ ἀπαντῆσαι πρὸς τὸ περὶ 'Ιουδαίων ὑπὸ τοῦ Κέλσου
 λεγόμενον, ὅτι δὴ ἀπ' Αἰγύπτου δραπεταὶ γεγόνασιν, καὶ ὅτι μηδὲν πάποτ'
 5 λόγῳ οὗτ' ἐν ἀριθμῷ γεγόνασί φαμεν ὅτι ὡς "γένος ἐκλεκτὸν" καὶ
 "βασίλειον ἱεράτευμα" ἀναχωροῦντες καὶ ἐκκλίνοντες τὴν πρὸς τοὺς πολ-
 λούς ἐπιμιξίαν, ἵνα μὴ διαφθαρεῖεν τὰ ἦθη, ἐφρουροῦντο ὑπὸ τῆς θείας
 δυνάμεως· οὗτ' ἐπιθυμοῦντες, ὡς οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, προσλαβεῖν
 10 εὐεπιβουλεύτους αὐτοὺς γενέσθαι καὶ ὅσον ἐπὶ τῇ ὀλιγότητι ἄρδην ἀπ-
 ολέσθαι. Καὶ τοῦτ' ἐγένετο ὅσον ἔτι ἦσαν ἱ ἄξιοι τῆς ἀπὸ θεοῦ φρουρᾶς·
 ὅτε δ' ἐχρῆν αὐτοὺς ὡς ὅλον ἔθνος ἀμαρτάνον διὰ πόνων ἐπιστρέφεσθαι
 πρὸς τὸν θεὸν αὐτῶν, ὅτε μὲν ἐπὶ πλείον, ὅτε δ' ἐπ' ἔλαττον ἐγκατελείπ-
 15 ναι τὸν Ἰησοῦν τέλεον ἐγκατελείφθησαν.

93^f

Ἐξῆς δὲ τούτοις ὁ Κέλσος ἐπιτρέχων τὰ ἀπὸ τῆς πρώτης βίβλου
 Μωϋσέως, ἣτις ἐπιγέγραπται Γένεσις, φησὶν ὡς **ἀναισχύντως** ἄρα
 ἐπεχείρησαν **γενεαλογεῖν αὐτοὺς ἀπὸ πρώτης σπορᾶς γοήτων**
 καὶ **πλάνων ἀνθρώπων, ἀμυδράς καὶ ἀμφιβόλους φωνὰς ἐν**
 20 **σκότῳ** **που κρυφίους ἐπιμαρτυρόμενοι καὶ τοῖς ἀμαθέσι καὶ**
ἀνοήτοις παρεξηγούμενοι, καὶ ταῦτα μηδὲ πάποτ' ἐν πολλῷ τῷ
πρόσθεν χρόνῳ τοῦ τοιοῦδε μηδ' ἀμφισβητηθέντος. Πάνυ δ'
 ἀσαφῶς ἐν τούτοις δοκεῖ μοι εἰρηκέναι ὅπερ ἐβούλετο. Εἰκὸς δὲ καὶ τὴν
 κατὰ τὸν τόπον ἀσάφειαν ἐπιτετηδεύκέναι αὐτόν, ἐπεὶ ἐώρα ἰσχυρὸν
 25 τὸν λόγον τὸν κατασκευάζοντα ἀπὸ τοιωνδὶ προγόνων εἶναι τὸ 'Ιουδαίων
 ἔθνος· πάλιν τ' αὖ ἐβουλήθη μὴ δοκεῖν ἀγνοεῖν πρᾶγμα περὶ 'Ιουδαίων
 καὶ τοῦ γένους αὐτῶν οὐκ εὐκαταφρόνητον. Σαφὲς δὴ ὅτι καὶ γενεα-
 λογοῦνται 'Ιουδαῖοι ἀπὸ τῶν τριῶν πατέρων, τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαὰκ
 καὶ τοῦ Ἰακώβ· ὧν τοσοῦτον δύναται τὰ ὀνόματα συναπτόμενα τῇ τοῦ
 30 θεοῦ προσηγορίᾳ, ὡς οὐ μόνον τοὺς ἀπὸ τοῦ ἔθνους χρῆσθαι ἐν ταῖς πρὸς
 θεὸν εὐχαῖς καὶ ἐν τῷ κατεπάδειν δαίμονας τῷ ὁ θεὸς Ἀβραάμ καὶ ὁ θεὸς
 Ἰσαὰκ καὶ ὁ θεὸς Ἰακώβ, ἀλλὰ γὰρ σχεδὸν καὶ πάντας τοὺς τὰ τῶν ἐπ-

33

5-6 1 Petri 2:9. Cf. 5.10 et 39 20-22 cf. 4.35 31- p. 248.1 cf. 1.22 et 24;
 5.45

4 οἱ² add. A¹ 10 καὶ ὅσον — ἀπολέσθαι in mg add. A² | ὅσον A : ὡς
 M 15 τέλειον M 17 ἀναισχύντως ex 4.34 add. Koetschau 18 αὐτοὺς M
 : αὐτοὺς A | σπορᾶς A¹ (cf. 4.35) : φορᾶς A

φδῶν καὶ μαγειῶν πραγματευομένους. Εὐρίσκεται γὰρ ἐν τοῖς μαγικοῖς
 συγγράμμασι πολλαχοῦ ἡ τοιαύτη τοῦ θεοῦ ἐπὶ κλήσις καὶ παράληψις
 τοῦ τοῦ θεοῦ ὀνόματος ὡς οἰκείου τοῖς ἀνδράσι τούτοις εἰς τὰ κατὰ τῶν
 δαιμόνων. Ταῦτ' οὖν δοκεῖ μοι, ὑπὸ 'Ιουδαίων καὶ Χριστιανῶν προσ-
 αγόμενα εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἱεροῦς τινος ἀνδρα⁵ γεγονέναι τὸν 'Αβραάμ
 καὶ τὸν 'Ισαάκ καὶ τὸν 'Ιακώβ, τοὺς πατέρας τοῦ 'Ιουδαίου ἔθνους, μὴ
 πάντη μὲν ἡγνοηκέναι ὁ Κέλσος, οὐ μὴν σαφῶς ἐκτεθεῖσθαι, ἐπεὶ μὴ
 ἐδύνατο ἀπαντῆσαι πρὸς τὸν λόγον.

34

Πυνθανόμεθα γὰρ ἀπάντων τῶν χρωμένων ταῖς τοιαύταις τοῦ θεοῦ
 κατακλήσεσιν· εἶπατε ἡμῖν, ὦ οὔτοι, τίς ὁ 'Αβραάμ καὶ πηλίκος ὁ 'Ισαάκ
 καὶ ποίας δυνάμεως γέγονεν ὁ 'Ιακώβ, ὡς τὴν θεὸς προσηγορίαν ἀρμολο-
 μένην αὐτῶν τῷ ὀνόματι τηλικάσδε ποιεῖν δυνάμεις; Καὶ παρὰ τίνων
 μεμαθήκατε ἢ δύνασθε μαθεῖν τὰ περὶ τῶν ἀνδρῶν τούτων; Τίς δὲ καὶ
 ἐπραγματεύσατο ἀναγράψαι τὴν περὶ αὐτοὺς ἱστορίαν, εἴτε καὶ αὐτόθεν
 σεμνύνουσιν ἐν (οὐκ) ἀπορρήτοις τοὺς ἀνδρας, εἴτε καὶ δι' ὑπονοιῶν
 αἰνισσομένην τινὰ μεγάλην καὶ θαυμάσια τοῖς θεωρῆσαι αὐτὰ δυνα-
 μένοις; Εἴτ' ἐπὶ πυνθόμενων ἡμῶν μηδεὶς ἔχη παραστήσαι ἀφ' οἷας δὴ
 ποτε ἱστορίας, εἴτε 'Ελληνικῆς εἴτε καὶ βαρβαρικῆς, ἢ οὐχ ἱστορίας,
 ἀλλὰ τινος μυστικῆς ἀναγραφῆς τὰ περὶ τῶν ἀνδρῶν τούτων, ἡμεῖς
 προσοίσομεν τὴν ἐπιγεγραμμένην Γένεσιν, περιέχουσαν τὰς πράξεις τῶν
 ἀνδρῶν τούτων | καὶ τοὺς τοῦ θεοῦ χρησμοὺς πρὸς αὐτούς, ἐροῦμέν τε ὅτι
 μή ποτε τὸ καὶ ὑφ' ὑμῶν παραλαμβάνεσθαι τὰ ὀνόματα τῶν τριῶν
 τούτων γεναρχῶν τοῦ ἔθνους, τῇ ἐναργείᾳ καταλαμβάνόντων οὐκ εὐ-
 καταφρόντητα ἀνύεσθαι ἐκ τῆς κατεπικλήσεως αὐτῶν, παρίστησι τὸ θεῖον
 τῶν ἀνδρῶν, οὓς οὐδαμῶθεν ἢ ἀπὸ τῶν ἱερῶν παρὰ 'Ιουδαίοις βιβλίων
 παραλαμβάνομεν;^{93v}

'Αλλὰ γὰρ καὶ ὁ θεὸς τοῦ 'Ισραὴλ καὶ ὁ θεὸς τῶν 'Εβραίων καὶ ὁ θεὸς
 ὁ καταποντώσας ἐν τῇ ἐρυθρᾷ θαλάσῃ τὸν Αἰγυπτίων βασιλέα καὶ τοὺς
 Αἰγυπτίους πολλάκις ὀνομάζεται παραλαμβάνόμενος κατὰ δαιμόνων ἢ
 τινων πονηρῶν δυνάμεων. Μανθάνομεν δὲ τὴν περὶ τοὺς ὀνομαζομένους
 ἱστορίαν καὶ τὴν τῶν ὀνομάτων ἐρμηνείαν ἀπὸ 'Εβραίων, τῶν τοῖς
 πατρίοις γράμμασι καὶ τῇ πατρίᾳ διαλέκτῳ ταῦτα σεμνυνόντων καὶ δι-

3 τοῦ τοῦ A : τοῦ M 7 οὐ μὴν (δὲ) conl. Koetschau 15 οὐκ addidi |
 ἀπορρήτοις A : τοῖς ῥητοῖς Wifstrand (conl. 4.87) 17 ἔχη Koetschau : ἔχοι
 A 18 οὐχὶ P 22 ὑμῶν A^{ac} et Bouhéreau : ἡμῶν A^{pc} 30 τοὺς ὀνομα-
 ζομένους scripsi (cf. vv. 14, 19, 21) : τὰ ὀνομαζόμενα A

ηγουμένων· πῶς οὖν Ἰουδαῖοι [ταῦτ'] ἐπιχειρήσαντες ἑαυτοὺς γενεα-
 λογεῖν ἀπὸ πρώτης σπορᾶς τούτων, οὓς γόητας καὶ πλανήτας ἀνθρώπους
 ὑπέληφεν εἶναι ὁ Κέλσος, ἀναισχύντως ἐπιχειροῦσιν ἑαυτοὺς καὶ τὴν
 ἀρχὴν αὐτῶν ἐπὶ τούτους ἀνάγειν, ὧν τὰ ὀνόματα Ἑβραϊκὰ τυγχάνοντα
 5 μαρτυρεῖ Ἑβραίοις, τὰ ἱερὰ αὐτῶν βιβλία ἐν Ἑβραίων ἔχουσι διαλέκτῳ
 καὶ γράμμασιν, ὅτι οἰκεῖόν ἐστι τὸ ἔθνος αὐτῶν τοῖς ἀνδράσι τούτοις; Καὶ
 γὰρ μέχρι τοῦ δεῦρο τὰ Ἰουδαϊκὰ ὀνόματα, τῆς Ἑβραίων ἐχόμενα δια-
 λέκτου, ἦτοι ἀπὸ τῶν γραμμάτων αὐτῶν ἐλήφθη ἢ καὶ ἀπαξιαπλῶς ἀπὸ τῶν
 σημαιομένων ὑπὸ τῆς Ἑβραίων φωνῆς.

10 Καὶ ὅρα ὁ ἐντυγχάνων τῇ Κέλσου γραφῇ εἰ μὴ ταῦτ' αἰνίττεται τὸ καὶ
 ἐπεχείρησαν γενεαλογῆσαι αὐτοὺς ἀπὸ πρώτης σπορᾶς γοήτων
 καὶ πλάνων ἀνθρώπων, ἀμυδρὰς καὶ ἀμφιβόλους φωνὰς ἐν
 σκότῳ που κρυφίους ἐπιμαρτυρόμενοι. Κρύφια γὰρ καὶ οὐκ ἐν φωτὶ
 καὶ γνώσει πολλῶν (τάχ') ἐστὶ τὰ ὀνόματα ταῦτα, καθ' ἡμᾶς μὲν οὐκ
 15 ἀμφίβολα, κἂν ὑπὸ τῶν ἀλλοτρίων τῆς ἡμετέρας θεοσεβείας παρα-
 λαμβάνηται· κατὰ δὲ Κέλσον, οὐ παριστάντα τὸ τῶν φωνῶν ἀμφίβολον,
 οὐκ οἶδ' ὅπως παρέρριπται. Καίτοι γε ἐχρῆν αὐτόν, εἴπερ εὐγνωμόνως
 ἀνατρέπειν ἐβούλετο ἢν ᾤθη ἀναισχυντότατα παρειλῆσθαι γενεαλογίαν
 Ἰουδαίοις ἀνυχοῦσι τὸν Ἀβραάμ καὶ τοὺς ἀπ' αὐτοῦ, ὅλα ἐκθέσθαι τὰ
 20 κατὰ τὸν τόπον καὶ πρότερον συναγορευσαὶ ἢ ἐνόμιζε πιθανότητι καὶ
 μετὰ τοῦτο γενναίως ἀνατρέψαι τῇ φαινομένῃ αὐτῷ ἀληθείᾳ καὶ τοῖς
 ὑπὲρ αὐτῆς λογίοις τὰ κατὰ τὸν τόπον. Ἄλλ' οὔτε Κέλσος οὔτ' ἄλλος τις
 δυνήσεται τὰ περὶ φύσεως ὀνομάτων εἰς δυνάμεις παραλαμβανομένων
 25 διαλαμβάνων τὸν ἀκριβῆ περὶ τούτων παραστήσαι λόγον καὶ ἐλέγξαι ὥς
 εὐκαταφρόνητοι γεγόνασιν ἄνθρωποι ὧν καὶ αἱ ὀνομασίαι μόναι οὐ παρὰ
 τοῖς οἰκεῖοις μόνις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἀλλοτρίοις (τοσοῦτον) δύνανται.
 Ἔδει δ' αὐτὸν παραθέσθαι πῶς ἡμεῖς μὲν τοῖς ἀμαθέσι καὶ
 ἀνοήτοις παρεξηγούμενοι τὰ περὶ τῶν ὀνομάτων τούτων ἀπατῶμεν,

35

1 ταῦτ' del. Hoeschel : ἄτε Koetschau² 4 αὐτῶν Delarue : αὐτῶν A
 5 αὐτῶν scripsi : αὐτῶν A 6 γράμμασιν Bouhéreau : γράμματι A 11
 αὐτοὺς edd. : αὐτοὺς A 13 ἐπιμαρτυρόμενοι M (cf. 4.33) : - ρούμενοι A
 14 τάχ' addidi 16 φωνῶν P M : φόνων A 25 μόναι scripsi : μόνον A
 26 τοσοῦτον addidi (cf. 4.33) : πλεῖστον add. Hoeschel : τὸ τοιοῦτον addi suad.
 Koetschau

ὡς οἶεται, τοὺς ἀκούοντας, αὐτὸς δέ, ὁ αὐχῶν εἶναι μὴ ἀμαθῆς μηδὲ
 ἀνόητος, τὴν ἀληθῆ λέγει περὶ τούτων ἐρμηνείαν. Παρέρριψε δ' ἐν τοῖς
 κατὰ τὰ ὀνόματα ταῦτα, ἀφ' ὧν γενεαλογοῦνται Ἰουδαῖοι, ὅτι οὐδὲ πώ-
 ποτ' ἐν πολλῷ ἢ τῷ πρόσθεν χρόνῳ ἀμφισβήτησις γεγένηται
 περὶ τῶν τοιῶνδε ὀνομάτων, ἀλλὰ νῦν Ἰουδαῖοι πρὸς ἑτέρους
 τινάς, οὓς οὐκ ὠνόμασε, περὶ τούτων ἀμφισβητοῦσι. Δεικνύτω γὰρ
 ὁ βουλόμενος, τίνες οἱ ἐπιδικαζόμενοι καὶ κἂν πιθανότητι χρώμενοι κατὰ
 Ἰουδαίων πρὸς τὸ μὴ ὑγιῶς μὲν Ἰουδαίους καὶ Χριστιανούς τὰ περὶ
 τούτων ἀπαγγέλλειν, καθ' ὧν κεῖται τὰ ὀνόματα, ἑτέρους δ' εἶναι τοὺς
 <τὰ> σοφώτατα καὶ τὰ ἀληθέστατα περὶ τούτων διειληφότας. Ἀλλὰ πε-
 πείσμεθα ὅτι οὐ δυνήσονται τὸ τοιοῦτον ποιῆσαί τινες, ἐναργοὺς ὄντος
 τοῦ τὰ ὀνόματα ἀπὸ τῆς Ἑβραίων εἰληφθαι διαλέκτου, παρὰ μόνους
 Ἰουδαίοις εὕρισκομένης.

36

Μετὰ ταῦτα ὁ Κέλσος ἐκτιθέμενος τὰ ἀπὸ τῆς ἔξω τοῦ θείου λόγου
 ἱστορίας, τὰ περὶ τῶν ἐπιδικασαμένων ἀνθρώπων τῆς ἀρχαιότη-
 τος, οἷον Ἀθηναίων καὶ Αἰγυπτίων καὶ Ἀρκάδων καὶ Φρυγῶν,
 καὶ γηγενεῖς τινας παρὰ σφίσιν γεγενῆσθαι λεγόντων καὶ
 τεκμήρια τούτων παρεχομένων ἐκάστων, φησὶν ὡς ἄρα Ἰουδαῖοι
 ἐν γωνίᾳ που τῆς Παλαιστίνης συγκύψαντες, παντελῶς ἀ-
 παιδευτοὶ καὶ οὐ προακηκοότες πάλοι ταῦτα Ἡσιόδῳ καὶ
 ἄλλοις μυρίοις ἀνδράσιν ἐνθέοις ὑμνημένα, συνέθεσαν ἀ-
 πιθανώτατα καὶ ἀμουςσότατα, ἄνθρωπὸν τινα ὑπὸ χειρῶν θεοῦ
 πλασσομένον τε καὶ ἐμφυσώμενον καὶ γύναιον ἐκ τῆς πλευ-
 ρᾶς <αὐτοῦ> καὶ παραγγέλματα τοῦ θεοῦ καὶ ὄφιν τούτοις
 ἀντιπράσσοντα καὶ περιγινόμενον τῶν θεοῦ προσταγμάτων
 [τὸν ὄφιν], μῦθόν τινα ὡς γραυσὶ διηγούμενοι καὶ ποιοῦντες
 ἀνοσιώτατα τὸν θεόν, εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς ἀσθενοῦντα καὶ μὴδ'
 ἓνα ἄνθρωπον, ὃν αὐτὸς ἔπλασε, πείσαι δυνάμενον.

 2-6 cf. 4.33

10 τὰ¹ add. Koetschau 24 αὐτοῦ addidi 25 ἀντιπράσσοντα A^{Pc} (cf. 4.39) : ἀντιπρ...ασσοντα A^{ac} : ἀντιπροστάσσοντα Hoeschel ἢ περι-
 γινόμενον A : περιγενόμενον M 26 τὸν ὄφιν deleui (cf. v. 24) 28 ἓνα
 M^{Pc} (cf. 4.40) : ἓν' A

Διὰ τούτων δὴ ὁ πολυίστωρ καὶ πολυμαθὴς καὶ Ἰουδαίοις καὶ Χριστιανοῖς ἀμαθίαν ἐγκαλῶν καὶ ἀπαιδευσίαν Κέλσος σαφῶς παρίστησι τίνα τρόπον ἀκριβῶς ᾔδει τοὺς ἐκάστου συγγραφέως χρόνους, "Ἕλληνας καὶ βαρβάρους· ὅς γε οἶεται Ἡσίοδον καὶ ἄλλους μυρίους, οὓς
 5 ὀνομάζει ἄνδρας ἐνθέους, πρεσβυτέρους εἶναι Μωϋσέως καὶ τῶν τούτου γραμμάτων, Μωϋσέως, τοῦ ἀποδεικνυμένου πολλῶ τῶν Ἰλιακῶν πρεσβυτέρου. Οὐκ Ἰουδαῖοι οὖν συνέθεσαν ἀπιθανώτατα καὶ ἀμουσώτατα τὰ περὶ τὸν γηγενῆ ἄνθρωπον, ἀλλ' οἱ κατὰ Κέλσον ἄνδρες ἐνθεοὶ, Ἡσίοδος καὶ οἱ ἄλλοι αὐτοῦ μυριοί, τοὺς πολλῶ πρεσβυτέρους καὶ σεμνοτάτους ἐν
 10 τῇ Παλαιστίνῃ λόγους μῆτε μαθόντες μῆτ' ἀκηκοότες, τοιαύτας ἔγραψαν ἱστορίας περὶ τῶν ἀρχαίων, Ἡοίας καὶ Θεογονίας, γένεσιν τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς περιτιθέντες θεοῖς, καὶ ἄλλα μυρία. [Εὐλόγως ἐκβάλλει τῆς ἑαυτοῦ πολιτείας Πλάτων ὡς ἐπιτρίβοντας τοὺς νέους τὸν Ὅμηρον καὶ τοὺς τοιαῦτα γράφοντας ποιήματα.] Ἀλλὰ Πλάτων μὲν δηλὸς ἐστὶ μὴ
 15 φρονήσας ἐνθέους γεγονέναι ἄνδρας τοὺς τοιαῦτα ποιήματα καταλελοιπότας· ὁ δὲ κρίνειν μᾶλλον Πλάτωνος δυνάμενος, ὁ Ἐπικούρειος Κέλσος, εἴ γε οὗτός ἐστι καὶ ὁ κατὰ Χριστιανῶν ἄλλα δύο βιβλία συντάξας, τάχα ἡμῖν φιλονεικῶν οὓς μὴ ἐφρόνει ἐνθέους ἐνθέους ὠνόμασεν.

Ἐγκαλεῖ δ' ἡμῖν ὡς ὑπὸ χειρῶν θεοῦ πλασθέντα εἰσαγαγοῦσιν
 20 ἄνθρωπον, τοῦ μὲν τῆς Γενέσεως βιβλίου οὗτ' ἐπὶ τῆς ποιήσεως τοῦ ἱ
 ἀνθρώπου οὗτ' ἐπὶ τῆς πλάσεως χειρὸς παραλαβόντος θεοῦ, τοῦ δὲ Ἰὼβ καὶ τοῦ Δαυὶδ εἰπόντων τό· "Αἱ χεῖρές σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με." Περὶ ὧν πολὺς ὁ λόγος εἰς τὸ παραστήσαι τὰ νενοημένα τοῖς ταῦτα εἰρηκόσιν οὐ μόνον περὶ διαφορᾶς ποιήσεως καὶ πλάσεως, ἀλλὰ καὶ περὶ
 25 χειρῶν θεοῦ· ἅς οἱ μὴ νοήσαντες καὶ τὰς τοιαύτας ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν

37

94^v

6 cf. 4.21 12-14 cf. Plat. *Res publ.* 2, 379 cd 20 τῆς ποιήσεως : Gen 1:26-27 21 τῆς πλάσεως : Gen 2:7 22 Iob 10:8; Ps 118:73

8 γηγενῆ A 11 Ἡοίας Delarue : ὁποίας A 12 post μυρία addit οὓς M² 12 εὐλόγως — 14 ποιήματα ut glossema eiecit Wifstrand (ἐπιτρίβειν hoc sensu Origenis non est, Homeri nomen nihil ad rem: fons est 7.54) 12 post εὐλόγως addit οὖν Koetschau 13 ἐπιτρίβοντας M A^{ac} : - τρίβοντα A^{pc} 19 εἰσάγουσιν M 21 παραλαβόντος P^{pc} : παραλαβούσης A

φωνὰς οἶονται ἡμᾶς τοιοῦτον σχῆμα περιτιθέναι τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ ὁποῖόν ἐστι τὸ ἀνθρώπινον· καθ' οὓς καὶ πτέρυγας ἀκόλουθον νομίζειν ἡμᾶς εἶναι ἐν τῷ σώματι τοῦ θεοῦ, ἐπεὶ καὶ ταῦτα λέγουσιν αἱ κατὰ τὸ ῥητὸν περὶ τοῦ θεοῦ ἡμῶν γραφαί. Ταῦτα δὲ νῦν ἐρμηνεύειν οὐκ ἀπαιτεῖ ἡ 5 προκειμένη πραγματεία· προηγουμένως γὰρ ἐν τοῖς εἰς τὴν Γένεσιν ἐξηγητικοῖς ταῦθ' ἡμῖν κατὰ τὸ δυνατόν ἐξήτασται.

Εἴθ' ὅρα κακοήθειαν τοῦ Κέλσου ἐν τοῖς ἐξῆς. Τῆς γὰρ γραφῆς ἡμῶν λεγούσης ἐπὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πλάσεως· "Καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν", ὁ δὲ κακοήθως διασύρειν βουλόμενος τὸ "ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον 10 αὐτοῦ πνοὴν (ζωῆς)", ὅπερ οὐδὲ νενόηκε τίνα τρόπον λέλεκται, ἀνέγραψεν ὅτι συνέθεσαν ἄνθρωπον ὑπὸ χειρῶν θεοῦ πλασσόμενον (καὶ ἐμφυσώμενον), ἵνα τὸ ἐμφυσώμενον παραπλησίως τις νομίσας λελέχθαι τοῖς ἐμφυσωμένοις ἀσχοῖς γελάσῃ τὸ "ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον 15 αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς", τροπικῶς (γ') εἰρημένον καὶ δεόμενον διηγήσεως, παριστάσης μεταδεδοκῆναι τὸν θεὸν τοῦ ἀφθάρτου πνεύματος τῷ ἀνθρώπῳ· καθὼς λέλεκται· "Τὸ δὲ ἄφθαρτόν σου πνεῦμά ἐστιν ἐν πᾶσιν".

38

Εἴτ' ἐπεὶ προκείμενον ἦν αὐτῷ κακηγορεῖν τὰ γεγραμμένα, διεχλεύασε καὶ τό· "'Επέβαλεν ὁ θεὸς ἔκστασιν ἐπὶ τὸν Ἀδάμ, καὶ ὑπνώσε. Καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ καὶ ἀνεπλήρωσε σὰρκα ἀντ' 20 αὐτῆς· καὶ ὠκοδόμησε τὴν πλευράν ἣν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ εἰς γυναικᾶ" καὶ τὰ ἐξῆς, οὐδὲ τὴν λέξιν ἐκθέμενος, δυναμένην ἐπιστῆσαι τὸν ἀκούοντα ὅτι μετὰ τροπολογίας εἴρηται. Καὶ οὐκ ἠθέλησέ γε προσποιήσασθαι ἀλληγορεῖσθαι τὰ τοιαῦτα, καίτοι γε ἐν τοῖς ἐξῆς λέγων ὅτι 25 οἱ ἐπιεικέστεροι Ἰουδαίων τε καὶ Χριστιανῶν ἐπὶ τούτοις αἰσχυρόμενοι πειρῶνται πῶς ἀλληγορεῖν αὐτά. "Ἔστι δ' εἰπεῖν πρὸς αὐτόν· ἄρα τὰ μὲν τῷ ἐνθέῳ σου Ἡσιόδῳ εἰρημένα ἐν μύθου σχήματι περὶ τῆς γυναικὸς ἀλληγορεῖται, ὥς ἄρα δέδοται αὕτη τοῖς ἀνθρώποις ὑπὸ τοῦ Διὸς "κακὸν ἀντὶ τοῦ πυρός"· ἡ δ' ἀπὸ τῆς πλευρᾶς

2 καὶ πτέρυγας : cf. *Exod* 19:4; *Deut* 32:11 8-9 *Gen* 2:7 17 *Sap* 12:1.
Cf. 4.28; 7.51 19-21 *Gen* 2:21-22 25-26 cf. 4.48 et 50; 1.17 29 *Hes. Op.*
57

10 δὲ scripsi : δὲ A 11 ζωῆς add. *Reg* 12-13 καὶ ἐμφυσώμενον add.
Bouhéreau 15 γ' addidi

τοῦ μετ' "ἔκστασιν" κοιμηθέντος ληφθεῖσα γυνή καὶ οἰκοδομηθεῖσα ὑπὸ τοῦ θεοῦ χωρὶς παντὸς λόγου καὶ τινος ἐπικρύψεως λελέχθαι σοι φαίνεται;

Ἄλλ' οὐκ εὖγνωμον ἐκεῖνα μὲν μὴ γελᾶν ὡς μῦθον, ἀλλὰ θαυμάζειν ὡς ἐν μύθῳ φιλοσοφούμενα, ταῦτα δὲ μόνη τῇ λέξει τὴν διάνοιαν ἐναπερείσαντα μυχθίζειν καὶ μηδενὸς λόγου νομίζειν ἔχεσθαι. Εἰ γὰρ ψιλῆς ἔνεκεν λέξεως χρὴ κατηγορεῖν τῶν ἐν ὑπονοίαις λελεγμένων, ὅρα εἰ μὴ τὰ Ἑσιόδου μᾶλλον γέλωτα μέλλει ὀφλεῖν, ἀνδρός, ὡς φῆς, ἐνθέου, τοιαῦτα γράψαντος·

10 Τὸν δὲ χολωσάμενος προσέφη νεφεληγερέτα Ζεὺς·
 "Ἰαπετιονίδη, πάντων πέρι μήδεα εἰδώς,
 χαίροις πῦρ κλέψας καὶ ἐμὰς φρένας ἡπεροπεύσας,
 σοί τ' αὐτῷ μέγα πῆμα καὶ ἀνδράσιν ἐσσομένοισι.
 15 Τοῖς δ' ἐγὼ ἀντὶ πυρὸς δώσω κακόν, ᾧ κεν ἅπαντες
 τέρπωνται κατὰ θυμὸν ἐὼν κακὸν ἀμφαγαπῶντες."
 "Ὡς ἔφατ', ἐκ δ' ἐτέλεσσε πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε·
 "Ἥφαιστον δ' ἐκέλευσε περικλυτὸν ὅτι τάχιστα
 γαῖαν ὕδει φύρειν, ἐν δ' ἀνθρώπου θέμεν αὐδὴν
 20 καὶ σθένος, ἀθανάταις δὲ θεαῖς εἰς ὧπα εἵσκειν
 παρθενικῆς καλὸν εἶδος ἐπήρατον· αὐτὰρ Ἀθῆνην
 ἔργα διδασκόμεν(αι), πολυδαίδαλον ἰστὸν ὑφαίνειν·
 καὶ χάριν ἀμφιχέαι κεφαλῇ χρυσεῇ Ἀφροδίτην
 καὶ πόθον ἀργαλέον καὶ γυιοκόρους μελεδῶνας·
 25 ἐν δὲ θέμεν κύνεόν τε νόον καὶ ἐπὶ κλοπῶν ἦθος
 (Ἑρμείην ἦνωγε, διάκτορον Ἀργεῖφόντην.)
 "Ὡς ἔφαθ', οἱ δ' ἐπίθοντο Διὶ Κρονίῳνι ἄνακτι.

95^f

10-p. 254.13 Hes. *Op.* 53-82 ed. Solmsen

6 ἔχεσθαι Koetschau : ἔσεσθαι A 10 δὲ edd. ex Hes. : καὶ A 11 Ἰαπετιονίδη edd. ex Hes. : ἰαπετεωνίδη A 12 χαίροις A et Hes. codd. E H : χαίρεις P^{pc} et Hes. I ὑπεροπείσας A 15 τέρπωνται M^{pc} et Hes. : τέρπονται A 16 ἐτέλεσε A : ἐγέλασε A² in mg, ἐγέλασσε Hes. 17 ὅτι M^{pc} : ὅτι A 19 ἀθανάταις δὲ θεαῖς Delarue : ἀθανάτοις δὲ θεοῖς A : ἀθανάτης δὲ θεῆς Hes. E H 20 αὐτὰρ edd. ex Hes. : ἀτὰρ A 21 διδασκόμεν(αι) Hoeschel : διδασκόμεν A : διδασκῆσαι Hes. 22 χρυσεῇ Hes. 23 γυιοκόρους M : γυο - A 25 versum ex Hes. add. M² : om. A 26 ἐπίθοντο edd. ex Hes. : ἐπείθοντο A

(Αὐτίκα δ' ἐκ γαίης πλάσσε κλυτὸς Ἀμφιγυήεις
 παρθένῳ αἰδοίῃ ἵκελον Κρονίδεω διὰ βουλᾶς·
 ζῶσε δὲ καὶ κόσμησε θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη·)
 ἄμφι δέ οἱ Χάριτές τε θεαὶ καὶ πότνια Πειθῶ
 ὄρμους χρυσεῖους ἔθεσαν (χροῖ·) ἄμφι δὲ τήνδε 5
 ὦραι καλλίκομοι στέφον ἄνθεσιν εἰαρινοῖσιν·
 πάντα δέ (οἱ) χροῖ κόσμον ἐφήρμοσε Παλλὰς Ἀθήνη·
 ἐν δ' ἄρα οἱ στήθεσσι διάκτορος Ἀργεῖφόντης
 ψεύδεά θ' αἰμυλίους τε λόγους καὶ ἐπὶ κλοπον ἦθος
 τεῦξε Διὸς βουλῇσι βαρυκτύπου· ἐν δ' ἄρα φωνὴν 10
 θῆκε θεῶν κῆρυξ, ὀνόμηνε δὲ τήνδε γυναῖκα
 Πανδώρην, ὅτι πάντες Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες
 δῶρον ἐδώρησαν, πῆμ' ἀνδράσιν ἀλφησῆσι.

Γελοῖον δ' αὐτόθεν καὶ τὸ περὶ τοῦ πίθου λεγόμενον, ὅτι

Πρὶν μὲν γὰρ ζώεσκον ἐπὶ χθονὶ φύλ' ἀνθρώπων 15
 νόσφιν ἄτερ τε κακῶν καὶ ἄτερ χαλεποῖο πόνοιο
 νούσων τ' ἀργαλέων, αἵ τ' ἀνδράσι κῆρας ἔδωκαν.
 Ἀλλὰ γυνὴ χεῖρεσσι πίθου μέγα πῶμ' ἀφελοῦσα
 ἐσκέδασ', ἀνθρώποισι δ' ἐμήσατο κήδεα λυγρά.
 Μούνη δ' αὐτόθι Ἑλπίς ἐν ἀρρήκτοισι δόμοισιν 20
 ἔνδον ἔμιμνε πίθου ὑπὸ χεῖλεσιν, οὐδὲ θύραζε
 ἐξέπτῃ· πρόσθεν γὰρ ἐπέμβαλε πῶμα πίθιοι.

Πρὸς δὲ τὸν ταῦτα σεμνῶς ἀλληγοροῦντα, εἴτ' ἐπιτυχάνοντα ἐν τῇ
 ἀλληγορίᾳ εἶτε καὶ μή, ἐροῦμεν· ἄρα μόνοις Ἑλλήσιν ἐν ὑπονοίᾳ ἔξεστι
 φιλοσοφεῖν, ἀλλὰ καὶ Αἰγυπτίοις, καὶ ὅσοι τῶν βαρβάρων σεμνύνονται 25
 ἐπὶ μυστηρίοις καὶ ἀληθείᾳ· μόνοι δὲ Ἰουδαῖοι ἐδοξάν σοι καὶ ὁ τούτων
 νομοθέτης καὶ οἱ συγγραφεῖς πάντων ἀνθρώπων εἶναι ἀνοητότατοι, καὶ

15-22 Hes. *Op.* 90-98

1-3 ex Hes. add. edd. : om. A 5 χροῖ ex Hes. add. edd. : om. A | τήν-
 δε A : τήν γε Hes. Delarue 6 καλλίκομοι Hoeschel ex Hes. : καλλι-
 πλόκαμοι A 7 οἱ ex Hes. add. M^{PC} 8 στήθεσι A | ἀργεῖφόντης A 11
 ὀνόμηνε A 13 ἐδώρησαν Hoeschel ex Hes. : ἐδωρήσαντο A 18 χεῖρεσι
 A 22 ἐπέμβαλε edd. ex Hes. : ἐπέβαλε A

μόνον τοῦτο τὸ ἔθνος οὐδεμιᾶς δυνάμεως θεοῦ μετεληφέναι, τὸ οὕτως μεγαλοφυέστατα δεδιδαγμένον ἀναβαίνειν ἐπὶ τὴν ἀγέννητον τοῦ θεοῦ φύσιν ἀκείνῳ μόνῳ ἐνορᾶν καὶ τὰς ἀπ' αὐτοῦ μόνου ἐλπίδας προσδοκᾶν;

- 5 Ἐπεὶ δὲ καὶ τὰ περὶ τὸν ὄφιν ὡς ἀντιπράσσοντα τοῖς τοῦ θεοῦ πρὸς
τὸν ἄνθρωπον παραγγέλμασιν ὁ Κέλσος κωμωδεῖ, μῦθόν τινα παρα-
πλήσιον τοῖς παραδιδόμενοις ταῖς γραυσὶν ὑπολαβὼν εἶναι τὸν λόγον,
καὶ ἐκὼν οὔτε τὸν θεοῦ "παράδεισον" ὠνόμασεν οὐδ' ὡς "πεφυτευκέναι"
λέγεται "ὁ θεὸς" "ἐν Ἐδεμ κατ' ἀνατολὰς" καὶ μετὰ τοῦτο "ἐξανατε-
10 ταλκέναι ἐκ τῆς γῆς πᾶν ξύλον ὥραϊον εἰς ὅρασιν καὶ καλὸν εἰς βρῶσιν
καὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τῷ παραδείσῳ καὶ τὸ γνωστὸν καλοῦ καὶ
πονηροῦ ξύλον" καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις εἰρημένα, δυνάμενα αὐτόθεν κινήσai
τὸν εὐμενῶς ἐντυγχάνοντα, ὅτι πάντα ταῦτα οὐκ ἀσέμνως τροπολογεῖται.
Φέρε ἀντιπαραιθῶμεν ἐκ τοῦ Συμποσίου Πλάτωνος τὰ εἰρημένα περὶ τοῦ
15 Ἑρωτος τῷ Σωκράτει καὶ ὡς σεμνοτέρῳ πάντων τῶν ἐν τῷ Συμποσίῳ
εἰπόντων περὶ αὐτοῦ τῷ Σωκράτει περιτεθέντα. Οὕτω δ' ἔχει ἡ Πλάτωνος
λέξις·

- ""Οτ' ἐγένετο ἡ Ἀφροδίτη, εἰστιῶντο οἱ θεοί, οἳ τε ἄλλοι καὶ ὁ τῆς
Μήτηδος υἱὸς Πόρος. Ἐπειδὴ δὲ ἐδείπνησαν, προσαιτήσουσα οἶον δὴ
20 εὐωχίας οὔσης ἀφίκετο ἡ Πενία καὶ ἦν περὶ τὰς θύρας. Ὁ οὖν Πόρος
μεθυσθεὶς τοῦ νέκταρος (οἶνος γὰρ οὐπω ἦν) εἰς τὸν τοῦ Διὸς κῆπον
εἰσελθὼν βεβαρημένος εὐδεν. Ἡ οὖν Πενία ἐπιβουλεύουσα διὰ τὴν
αὐτῆς ἀπορίαν παιδίον ποιήσασθαι ἐκ τοῦ Πόρου, κατακλίνεται τε παρ'
αὐτῷ καὶ ἐκύησε τὸν Ἑρωτα. Διὸ δὴ καὶ τῆς Ἀφροδίτης ἀκόλουθος (καὶ)
25 θεράπων γέγονεν ὁ Ἑρως, γεννηθεὶς ἐν τοῖς ἐκείνης γενεθλίοις καὶ ἅμα
φύσει ἐραστῆς ὧν περὶ τὸ καλὸν καὶ τῆς Ἀφροδίτης καλῆς οὔσης. Ἄτε
οὖν Πόρου καὶ Πενίας υἱὸς ὧν ὁ Ἑρως ἐν τοιαύτῃ τύχῃ καθέστηκε· πρῶ-

39

95^v

8-12 Gen 2:8-9 18-p. 256.12 Plat. Sympos. 203 be

2 ἀγέννητον A^{ac} : ἀγέννητον A^{pc} 15 σεμνοτέρῳ Koetschau² : σεμνό-
τερα A 16 περιτεθέντα A² P V : - τιθέντα A 19 προσαιτήσουσα Delaue
ex Plat. : προσαιτής οὔσα A 23 αὐτῆς edd. ex Plat. : αὐτῆς A | τε add. A¹
24 καὶ³ addidi ex Plat. 25 γέγονεν in mg A² P, Plato : εἶδετο A | ἐκείνης
Spencer ex Plat. : ἐκείνων A

τον μὲν πένης αἰεὶ ἐστὶ καὶ πολλοῦ δεῖ ἀπαλός τε καὶ καλός, οἷον οἱ πολλοὶ οἴονται, ἀλλὰ σκληρὸς καὶ αὐχμηρὸς καὶ ἀνυπόδητος καὶ ἄοικος, χαμαιπετὴς αἰεὶ ὦν καὶ ἄστρωτος, ἐπὶ θύραις καὶ ἐν ὁδοῖς ὑπαίθριος κοιμώμενος, τὴν τῆς μητρὸς φύσιν ἔχων, αἰεὶ ἐνδείξ ἑξυνοῖκος. Κατὰ δ' αὖ τὸν πατέρα ἐπίβουλός ἐστι τοῖς καλοῖς καὶ τοῖς ἀγαθοῖς, ἀνδρεῖος ὦν καὶ ἴτης καὶ σύντονος, θηρευτὴς δεινός, αἰεὶ προσπλέκων μηχανὰς καὶ φρονήσεως ἐπιθυμητὴς καὶ πόριμος, φιλοσοφῶν διὰ παντὸς τοῦ βίου, δεινὸς γόης καὶ φαρμακεὺς καὶ σοφιστής. Καὶ οὔτε ὡς ἀθάνατος πέφυκεν, οὔτε ὡς θνητός, ἀλλὰ τοτὲ μὲν τῆς αὐτῆς ἡμέρας θάλλει καὶ ζῇ, ὅταν εὐπορήσῃ, τοτὲ δ' ἀποθνήσκει πάλιν, πάλιν δ' ἀναβιώσκει διὰ τὴν τοῦ πατρὸς φύσιν. Τὸ δὲ ποριζόμενον αἰεὶ ὑπεκρεῖ, ὥστε οὔτ' ἀπορεῖ Ἐρως ποτέ, οὔτε πλουτεῖ. Σοφίας δ' αὖ καὶ ἀμαθίας ἐν μέσῳ ἐστίν."

"Ἄρα γὰρ οἱ ἐντυγχάνοντες τούτοις ἐὰν μὲν τὴν κακοήθειαν τοῦ Κέλσου μιμῶνται, ὅπερ Χριστιανῶν ἀπείη, καταγελάσσονται τοῦ μύθου καὶ ἐν χλεύῃ θήσονται τὸν τηλικούτον Πλάτωνα· ἐὰν δὲ τὰ ἐν μύθου σχήματι λεγόμενα φιλοσόφως ἐξετάζοντες δυνηθῶσιν εὐρεῖν τὸ βούλημα τοῦ Πλάτωνος, (ὄψονται) τίνα τρόπον δεδύνηται τὰ μεγάλα ἐαυτῷ φαινόμενα δόγματα κρύψαι μὲν διὰ τοὺς πολλοὺς ἐν τῷ τοῦ μύθου σχήματι, εἰπεῖν δ' ὡς ἐχρῆν τοῖς εἰδόσιν ἀπὸ μύθων εὐρίσκειν τὸ περὶ ἀληθείας τοῦ ταῦτα συντάξαντος βούλημα. Τοῦτον δὲ τὸν παρὰ Πλάτωνι μῦθον ἐξεθέμην διὰ "τὸν" παρ' αὐτῷ "τοῦ Διὸς κῆπον", παραπλήσιόν τι ἔχειν δοκοῦντα τῷ παραδείσῳ τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν Πενίαν, τῷ ἐκεῖ ὄφει παραβαλλομένην, καὶ τὸν ὑπὸ τῆς Πενίας ἐπιβουλευόμενον Πόρον τῷ ἀνθρώπῳ, ἐπιβουλευομένῳ ὑπὸ τοῦ ὄφους. Οὐ πάνυ δὲ δῆλον, πότερον κατὰ συντυχίαν ἐπιπέπτωκε τούτοις ὁ Πλάτων ἢ, ὡς οἴονται τινες, ἐν τῇ εἰς Αἴγυπτον ἀποδημίᾳ συντυχὼν καὶ τοῖς τὰ Ἰουδαίων φιλοσοφοῦσι | καὶ μαθὼν [τινα] παρ' αὐτῶν τὰ μὲν τινα τετήρηκε, τὰ δὲ παρεποίησε, φυλαξάμενος προσκόψαι τοῖς Ἕλλησιν ἐκ τοῦ πάντη τὰ τῆς Ἰουδαίων

6 post αἰεὶ addit τινὰς Plato 9 τε καὶ ζῇ Plato 10 πάλιν¹ A et Plat. P. Oxy. corr. : expunxit M, om. Plato 12 δ' A : τε Plato 17 post πλάτωνος lacunam indicavit Bouhéreau, qui θαυμάσσονται supplēvit : ὄψονται supplēvi 27 τινὰ delevi

τηρήσαι σοφίας, διαβεβλημένων παρὰ τοῖς πολλοῖς διὰ τὸ ξενίζον τῶν νόμων καὶ τὴν ιδιότροπον κατ' αὐτοὺς πολιτείαν. Οὔτε δὲ τὸν Πλάτωνος μῦθον, οὔτε τὰ περὶ τὸν ὄφιν καὶ τὸν παράδεισον τοῦ θεοῦ καὶ ὅσα ἐν αὐτῷ ἀναγέγραπται γεγονέναι νῦν καιρὸς ἦν διηγήσασθαι· προηγουμένης
 5 γὰρ ἐν τοῖς ἐξηγητικοῖς τῆς Γενέσεως, ὡς οἶόν τ' ἦν, εἰς ταῦτα ἐπραγμα-
 τευσάμεθα.

40

Ἐπὶ δὲ φάσκει ὡς ἄρα ἀνοσιώτατα τὸν θεόν, εὐθύς [καὶ] ἀπ' ἀρχῆς ἀσθενοῦντα καὶ μηδ' ἓνα ἄνθρωπον, ὃν αὐτὸς ἔπλασε, πεῖσαι δυνάμενον, εἰσήγαγεν ὁ Μωϋσέως λόγος, καὶ πρὸς τοῦτο φήσομεν ὅτι ὁμοίον ἐστὶ τὸ
 10 λεγόμενον, ὡς εἴ τις ἐνεκάλει ἐπὶ τῇ τῆς κακίας συστάσει, ἣν οὐδὲ ἀπὸ ἐνὸς ἀνθρώπου δεδύνηται κωλῦσαι ὁ θεός, ὥστε καὶ ἓνα τινὰ ἄνθρωπον εὑρεθῆναι ἀρχῆθεν ἄγευστον κακίας γεγεννημένον. Ὡς γὰρ περὶ τούτου οἷς μέλει ἀπολογεῖσθαι περὶ προνοίας ἀπολογοῦνται οὐ δι' ὀλίγων οὐδὲ δι' εὐκαταφρονήτων, οὕτω δὴ καὶ περὶ τοῦ Ἀδὰμ καὶ περὶ τῆς ἀμαρτίας
 15 αὐτοῦ φιλοσοφήσουσιν οἱ ἐγνωκότες ὅτι καθ' ἑλλάδα φωνὴν ὁ Ἀδὰμ ἄνθρωπός ἐστι, καὶ ἐν τοῖς δοκοῦσι περὶ τοῦ Ἀδὰμ εἶναι φυσιολογεῖ Μωϋσῆς τὰ περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως. Καὶ "γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ", ὡς φησιν ὁ λόγος, "πάντες ἀποθνήσκουσι", καὶ κατεδικάσθησαν ἐν "τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ", οὐχ οὕτως περὶ ἐνός τινος ὡς περὶ
 20 ὅλου τοῦ γένους ταῦτα φάσκοντος τοῦ θείου λόγου. Καὶ γὰρ ἐν τῇ τῶν λεγομένων ὡς περὶ ἐνός ἀκολουθία ἢ ἀρὰ τοῦ Ἀδὰμ κοινὴ πάντων ἐστί· καὶ τὰ κατὰ τῆς γυναικὸς οὐκ ἔστι καθ' ἧς οὐ λέγεται. Καὶ ὁ ἐκβαλλόμενος δὲ ἐκ τοῦ παραδείσου ἄνθρωπος μετὰ τῆς γυναικὸς, τοὺς "δερματίνους" ἡμφιεσμένος "χιτῶνας", οὓς διὰ τὴν παράβασιν τῶν ἀνθρώπων
 25 ἐποίησε τοῖς ἀμαρτήσασιν ὁ θεός, ἀπόρρητόν τινα καὶ μυστικὸν ἔχει λόγον, ὑπὲρ τὴν κατὰ Πλάτωνα κάθ(οδ)ον τῆς ψυχῆς, πτερορρουούσης καὶ

17-18 1 Cor 15:22. Cf. 7.28 18-19 Rom 5:14 20-21 cf. Gen 3:17-19. Cf. 7.28 22 cf. Gen 3:16 23-24 Gen 3:21 25-26 cf. Iren. 1.5.5; Clem. Strom. 3.95.2; Tert. De resurr. carnis 7 et al. 26-p. 258.1 Plat. Phaedri 246 bc. Cf. 6.43

5 ἐπραγματευσάμεθα A 7 καὶ del. Bouhéreau, om. 4.36 14 δὲ scripsi : δὲ A : del. Bouhéreau 19 τινος add. A¹ 26 τὴν A : τὸν P M | κάθ(οδ)ον Koetschau : καθ' ὃν A | πτερορρουούσης Spencer ex Plat. (cf. 6.43) : πτεροφουείσης A, - φουούσης A¹

δεῦρο φερομένης, "ἕως ἂν στερεοῦ τιнос λάβηται".

41

Ἐξῆς δὲ τοιαυτὰ φησιν· **Εἴτα κατακλυσμὸν τινα καὶ κιβωτὸν ἀλλόκοτον, ἅπαντα ἔνδον ἔχουσιν (λέγουσι), καὶ περιστερὰν τινα καὶ κορώνην ἀγγέλους, παραχαράττοντες καὶ ῥαδι- 5 ουργοῦντες τὸν Δευκαλίωνα· οὐ γὰρ οἶμαι προσεδόκησαν ὅτι ταῦτ' εἰς φῶς πρόεισιν, ἀλλ' ἀτεχνῶς παισὶ νηπίοις ἐμυθολόγησαν.** Καὶ ἐν τούτοις δὴ ὅρα τὴν ἀφιλόσοφον ἀπέχθειαν τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν ἀρχαιοτάτην Ἰουδαίων γραφήν. Οὐ γὰρ ἔχων τὴν περὶ κατακλυσμοῦ ἱστορίαν κακολογεῖν οὐδ' ἐπιστήσας οἷς ἐδύνατο λέγειν κατὰ τῆς κιβωτοῦ καὶ τῶν μέτρων αὐτῆς, καὶ ὡς οὐχ οἶόν τ' ἦν κατὰ τὸν τῶν 10 πολλῶν νοῦν ἐκλαμβάνοντα τὰ περὶ τῶν "τριακοσίων τοῦ μήκους τῆς κιβωτοῦ πήχεων καὶ πεντήκοντα τοῦ πλάτους καὶ τριάκοντα τοῦ ὕψους" φάσκειν αὐτὴν κεχωρηκέναι τὰ ἐπὶ γῆς ζῶα, καθαρὰ μὲν ἀνὰ τέσσαρα καὶ δέκα, ἀκάθαρτα δὲ ἀνὰ τέσσαρα· ἀπλῶς εἶπεν ἀλλόκοτον, πάντ' ἔχουσιν ἔνδον. | 15

96^v

Τί δὲ τὸ ἀλλόκοτον αὐτῆς, ἑκατὸν ἔτεσιν ἱστορουμένης γεγενῆσθαι καὶ συναγομένης ἀπὸ τῶν "τριακοσίων τοῦ μήκους πήχεων καὶ τῶν πεντήκοντα τοῦ πλάτους," ἕως οἱ τοῦ ὕψους πήχεις "τριάκοντα" κατα- 20 λήξουσιν εἰς ἓνα πῆχυν μήκους καὶ πλάτους; Πῶς δ' οὐχὶ μᾶλλον θαυμαστὸν ἦν τὸ κατασκευάσμα, [καὶ] μεγίστη πόλει ἑοικὸς (οὐ δεῖ) [τῷ] δυνάμει λέγεσθαι τὰ μέτρα, ὡς ἐννέα μὲν εἶναι μυριάδων τὸ μήκος κατὰ τὴν βάσιν, κατὰ δὲ τὸ πλάτος δισχιλίων πεντακοσίων; Πῶς δ' οὐκ ἦν θαυμάσαι τὴν ἐπίνοιαν τοῦ ἐρηρυσμένην γενέσθαι καὶ δυναμένην ὑπομεῖναι χειμῶνα κατακλυσμοῦ ποιητικόν; Καὶ γὰρ οὐ πίσση οὐδ' ἄλλη

5 τὸν Δευκαλίωνα : cf. 1.19 et 4.11; Philon. *De praemiis et poenis* 23; Iustini 2 *Apol.* 7.2; Theoph. *Ad Autol.* 2.30 et 3.19 **11-12** Gen 6:15 **13-14** Gen 7:2 **18-19** Gen 6:16 **20** (οὐ δεῖ) δυνάμει — **22** πεντακοσίων : cf. Orig. *Hom. in Gen.* 2.2 **24-p. 259.1** Gen 6:14

3 λέγουσι addidi (cf. 4.2) **10** ὡς οὐχ Bouhéreau : οὐχ ὡς A **13-14** τέσσαρα καὶ δέκα M^{pc} : τεσσαρεσκαίδεκα A **16** δὲ scripsi : γὰρ A **20** καὶ delevi | οὐ δεῖ addidi et τῷ A delevi **22** post πεντακοσίων addit Orig. (*Hom. in Gen.* 2.2) κατὰ δὲ τὸ ὕψος ἐνακοσίων

τινὶ τοιαύτῃ ὕλῃ, ἀσφάλτῳ δὲ στερρῶς ἐκέχριστο. Πῶς δ' οὐ θαυμαστὸν τὸ ζώπυρα παντὸς γένους εἰσάγεσθαι ἔνδον προνοίᾳ θεοῦ, ἵν' ἔχῃ πάντων σπέρματα ζῶων πάλιν ἡ γῆ, τοῦ θεοῦ δικαιοτάτῳ ἀνδρὶ χρησαμένου, πατρὶ ἐσομένῳ τῶν μετὰ τὸν κατακλυσμόν;

- 5 Ἐρριψε δ' ὁ Κέλσος τὰ περὶ τῆς περιστερᾶς, ἵνα δόξῃ ἀνεγνωκέναι τὸ βιβλίον τὴν Γένεσιν, οὐδὲν δυνηθεὶς εἰπεῖν πρὸς τὸ ἐλέγξει πλασματῶδες τὸ κατὰ τὴν περιστερὰν. Εἴθ' ὥς ἔθος αὐτῷ ἐστὶν ἐπὶ τὸ γελοιότερον μεταφράζειν τὰ γεγραμμένα, "τὸν κόρακα" εἰς κορώνην μετείληφε καὶ οἶται ταῦτα Μωϋσέα ἀναγεγραφέναι, ῥαδιουργοῦντα τὰ κατὰ τὸν παρ'
- 10 Ἑλλησι Δευκαλίωνα· εἰ μὴ ἄρα οὐδὲ Μωϋσέως οἶται εἶναι τὴν γραφὴν, ἀλλὰ τινων πλειόνων· τοιοῦτον γὰρ δηλοῖ τὸ παραχαράττοντες καὶ ῥαδιουργοῦντες τὸν Δευκαλίωνα, καὶ τοῦτο· Οὐ γὰρ οἶμαι προσεδόκησαν ὅτι ταῦτ' εἰς φῶς πρόεισι. Πῶς δ' οἱ ὅλῳ ἔθνει διδόντες γράμματα οὐ προσεδόκησαν αὐτὰ εἰς φῶς προελθεῖν, οἱ καὶ ἐπροφήτευσαν πᾶσι τοῖς
- 15 ἔθνεσι τὴν θεοσεβείαν ταύτην κηρυχθήσεσθαι; Ὁ δ' Ἰησοῦς τὸ "'Αρθήσεται ἄφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς" Ἰουδαίοις λέγων τί ἄλλο ᾤκονόμει ἢ εἰς φῶς αὐτὸς θεῖα δυνάμει προαγαγεῖν πᾶσαν τὴν Ἰουδαϊκὴν γραφὴν, περιέχουσαν μυστήρια τῆς τοῦ θεοῦ βασιλείας; Εἴτα ἐὰν μὲν τὰς Ἑλλήνων θεογονίας
- 20 καὶ τὰς περὶ θεῶν δώδεκα ἱστορίας ἀναγινώσκωσι, σεμνοποιοῦσιν αὐτάς ταῖς ἀλληγορίαις, ἐὰν δὲ τὰ ἡμέτερα διασύρειν βούλωνται, ἀτεχνῶς φασὶ παισὶ νηπίοις αὐτὰ μεμυθολογῆσθαι.

42

- Ἀτοπωτάτην δὲ λέγων καὶ ἔξωρον παιδοποιίαν**, εἰ καὶ μὴ ὠνόμασε, δῆλον δ' ὅτι λέγει τὴν τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Σάρρας. Ρίπτων δὲ
- 25 καὶ **τὰς τῶν ἀδελφῶν ἐπιβουλὰς** ἤτοι τὸν Κάιν ἐπιβουλεύσαντα τῷ Ἀβελ λέγει ἢ πρὸς τούτῳ καὶ τὸν Ἡσαῦ τῷ Ἰακώβ· **πατὴρ δὲ λύπην**,

43

3 Gen 7:1 5-9 cf. Gen 8:7-12 15-17 Mt 21:43. Cf. 2.5 et al. 23-24 Gen 21:1-7 25-26 Gen 4:8 26 Gen 25:29-34; 27:18-29 26- p. 260.1 Gen 28:1-5

1 ἀσφάλτῳ δὲ στερρῶς P : ἀσφαλτωδεστέρως A 3 δικαιοτάτῳ A¹ : - τάτου A 4 ἐσομένῳ A¹ : - μένου A 13 τὰ γράμματα M² 17 φῶς αὐτὸν Bouhéreau 18 προαγαγεῖν A² P^{pc} : προσ - A 23-24 λέγων et λέγει scripsi (cf. v. 26) : λέγει et λέγων A

τάχα μὲν καὶ τὴν Ἰσαὰκ ἐπὶ τῇ τοῦ Ἰακώβ ἀποδημίᾳ, τάχα δὲ καὶ τὴν τοῦ Ἰακώβ διὰ τὸν Ἰωσήφ πραθέντα εἰς Αἴγυπτον. **Μητέρων** δ' οἶμαι ἐν-
έδρας ἀναγράφοντα αὐτὸν δηλοῦν τὴν Ῥεβέκκαν, οἰκονομήσασαν τὰς
τοῦ Ἰσαὰκ εὐχὰς μὴ ἐπὶ τὸν Ἡσαῦ ἀλλ' ἐπὶ τὸν Ἰακώβ φθάσαι. |
Ἄγχιστα δὲ τούτοις πᾶσι συμπολιτευόμενον εἴ φαμεν **τὸν θεόν,** 5
τί **ἄτοπον** πρᾶσσομεν πειθόμενοι μηδέ ποτε ἀφιστάνειν τὴν ἑαυτοῦ
θειότητα τῶν μετὰ τοῦ καλῶς καὶ ἔρρωμένως βιοῦν αὐτῷ ἀνακειμένων;
Ἐχλεύασε δὲ τὴν παρὰ τῷ Λάβαν κτήσιν τοῦ Ἰακώβ, μὴ νοήσας ἐπὶ τί
ἀναφέρεται τὸ "Καὶ ἦν τὰ ἄσημα τοῦ Λάβαν, τὰ δὲ ἐπίσημα τοῦ Ἰακώβ",
καὶ φησι **τὸν θεὸν τοῖς υἱοῖς ὀνάρια καὶ προβάτια καὶ** 10
καμήλους δεδωρῆσθαι· καὶ οὐχ ἑώρα ὅτι "Ταῦτα πάντα τυπικῶς
συνέβαινε ἐκείνοις, ἐγράφη δὲ δι' ἡμᾶς, εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων
κατήντησε"· παρ' οἷς τὰ ποικίλα ἔθνη "ἐπίσημα" γινόμενα τῷ λόγῳ τοῦ
θεοῦ πολιτεύεται, δοθέντα κτήσις τῷ τροπικῶς καλουμένῳ Ἰακώβ. Ἀπὸ
γὰρ τῶν ἐθνῶν οἱ εἰς αὐτὸν πιστεύοντες ἐδηλοῦντο διὰ τῶν ἀναγε- 15
γραμμένων περὶ Λάβαν καὶ Ἰακώβ.

44

Πόρρω δὲ τυγχάνων τοῦ βουλήματος τῶν γεγραμμένων φησὶ **τὸν**
θεὸν καὶ φρέατα τοῖς δικαίοις δεδωκέναι. Οὐ γὰρ ἐτήρησεν ὅτι οἱ
δίκαιοι λάκκους μὲν οὐ κατασκευάζουσι, "φρέατα" δὲ ὀρύσσουσι, τὴν
ἐνυπάρχουσαν (πηγὴν καὶ ἀρχὴν τῶν ποτίμων ἀγαθῶν ἐξευρεῖν ζητοῦν- 20
τες, ἅτε καὶ τροπικὴν λαμβάνοντες ἐντολὴν τὴν φάσκουσιν· "Πῖνε
ὑδατα ἀπὸ σῶν ἀγγείων καὶ ἀπὸ σῶν φρεάτων πηγῆς. Μὴ ὑπερεκχεῖσθω
σοι ὑδατα ἔξω τῆς σῆς πηγῆς, εἰς δὲ σὰς πλατείας διαπορευέσθω τὰ σὰ
ὑδατα. Ἔστω σοι μόνῳ ὑπάρχοντα, καὶ μηδεὶς ἀλλότριος μετασχέτω
σοι." Πολλαχοῦ δὲ ἱστορίαις γενομέναις συγχρησάμενος ὁ λόγος ἀν- 25
έγραψεν αὐτάς εἰς παράστασιν μειζόνων καὶ ἐν ὑπονοίᾳ δηλουμένων·
ὁποῖά ἐστι καὶ τὰ περὶ (τὰ) **φρέατα** καὶ τὰ περὶ τοὺς **γάμους** καὶ τὰς
διαφόρους **μίξεις τῶν δικαίων,** περὶ ὧν εὐκαιρότερον ἐν τοῖς εἰς αὐτά

1-2 Gen 37:33-35 2-3 Gen 27:5-17 9-10 Gen 30:42 11-13 1 Cor
10:11 17-18 Gen 16:14; 21:19; 26:22 19 cf. Philon. *De fuga et inventione*
200; Orig. *In Gen. hom.* 7.5; 10.2; 11.3; 12.5; 13 et al. 21-25 Prov 5:15-17

1 ἀποδημία A¹ in mg : ἐπιδημία A 10 τοῖς υἱοῖς add. A¹ | πρόβατα
M 12 δι' ἡμᾶς : πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν NT 13 κατήντηκεν NT | ἔθνη
Koetschau² (cf. v. 15) : ἦθη A 20 πηγὴν Bouhéreau : γῆν A 22 ὑπερ-
εκχύσθω A 25 γενομέναις M : γενόμενος A 27 τὰ² M : om. A

ἐκεῖνα ἐξηγητικοῖς τις σαφηνίζειν πειράσεται. "Ὅτι δὲ καὶ φρέατα ἐν γῇ Φιλιστιαίων κατεσκεύασται ὑπὸ τῶν δικαίων, ὥς ἐν τῇ Γενέσει ἀναγράφονται, δηλὸν ἐκ τῶν δεικνυμένων ἐν τῇ Ἀσκάλῳ θαυμαστῶν φρεάτων καὶ ἱστορίας ἀξίων διὰ τὸ ξένον καὶ παρηλλαγμένον τῆς κατασκευῆς
5 ὥς πρὸς τὰ λοιπὰ φρέατα.

Νύμφας τε καὶ θεραπαινίδας ἀνάγεσθαι ἐπὶ τροπολογίαν οὐχ ἡμεῖς διδάσκουμεν, ἀλλ' ἄνωθεν ἀπὸ σοφῶν παρειλήφαμεν· ὧν εἰς τις ἔφασκε διεγείρων τὸν ἀκροατὴν ἐπὶ τροπολογίας· "Λέγετέ μοι, οἱ τὸν νόμον ἀναγινώσκοντες, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε; Γέγραπται γὰρ ὅτι Ἀβραάμ
10 δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἓνα ἐκ τῆς παιδίσκης καὶ ἓνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας. Ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης κατὰ σάρκα γεγέννηται, ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρας διὰ τῆς ἐπαγγελίας. "Αὐτὴν ἐστὶν ἀλληγορούμενα· αὗται γάρ εἰσι δύο διαθήκαι, μία μὲν ἀπὸ ὅρου Σινᾶ εἰς δουλείαν γεννώσα, ἥτις ἐστὶν "Ἀγαρ"· καὶ μετ' ὀλίγα· "'Ἡ δ' ἄνω", φησὶν, "'Ἰερουσαλὴμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις
15 ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν". Ὁ δὲ βουλόμενος λαβεῖν τὴν πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴν εἴσεται τίνα τρόπον ἡλληγόρηται τὰ κατὰ τοὺς γάμους καὶ τὰς μίξεις τῶν θεραπαινίδων, βουλομένου τοῦ λόγου καὶ ἡμᾶς οὐ τὰς σωματικὰς νομιζομένας πράξεις ζηλοῦν τῶν ταῦτα πεποιηκότων, ἀλλ', ὥς καλεῖν εἰώθασιν οἱ τοῦ Ἰησοῦ ἀπόστολοι, τὰς πνευματικὰς.

97^v

20 Δέον δ' αὐτὸν τὸ φιλάληθες τῶν ἀναγραφάντων τὰς θείας γραφὰς ἀποδεξάμενον, μὴ κρυψάντων καὶ τὰ ἀπεμφαίνοντα, προσαχθῆναι καὶ περὶ τῶν λοιπῶν καὶ παραδοξοτέρων ὥς οὐ πεπλασμένων, ὁ δὲ τοῦναντίον πεποίηκε καὶ τὰ περὶ τὸν Λῶτ καὶ **τὰς θυγατέρας**, οὔτε κατὰ τὸ ῥητὸν ἐξετάσας οὔτε κατὰ τὴν ἀναγωγὴν ἐρευνήσας, **τῶν Θεοσετίων** εἶπε
25 **κακῶν ἀνομώτερα**. Τὰ μὲν οὖν τῆς κατὰ τὸν τόπον τροπολογίας οὐκ ἀναγκαῖον νῦν λέγειν τίνα τε τὰ Σόδομα, καὶ τίς ὁ πρὸς τὸν ἐκεῖθεν διασφύζομενον τῶν ἀγγέλων λόγος, φασκόντων· "Μὴ περιβλέψῃ εἰς τὰ ὀπίσω μηδὲ στῆς ἐν πάσῃ τῇ περιχώρῳ· εἰς τὸ ὅρος σῶζου, μὴ ποτε συμπαραληφθῇς", καὶ τίς ὁ Λῶτ, τίς τε ἡ γυνὴ αὐτοῦ, γενομένη "στήλη ἄλδς" διὰ τὸ

45

8-13 Gal 4:21-24 14-15 Gal 4:26 23 cf. Gen 19:30-38 27-28 Gen 19:17 29 Gen 19:26

8-9 οἱ τὸν νόμον ἀναγινώσκοντες : οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι NT 10 ἀλλ' ὁ μὲν — 11 τῆς ἐλευθέρας in mg add. A¹ 11 γεγέννηται P^{pc} M^{pc} : γεγέννηται A 15 λαβεῖν A : λαβὼν A¹ 16 ἡλληγόρηται A P : ἀλληγορεῖται A¹ M

ἐστράφηται εἰς τοῦπίσω, καὶ τίνες αἱ θυγατέρες αὐτοῦ, καταμεθύσκουσαι τὸν πατέρα, ἵνα γένωνται ἐξ αὐτοῦ μητέρες.

Φέρε δὲ τὰ τῆς κατὰ τὴν ἱστορίαν ἀπεμφάσεως δι' ὀλίγων παρα-
μυθησώμεθα. Τὴν τῶν ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ ἀδιαφόρων ἐζήτησαν καὶ
Ἑλληνες φύσιν· καὶ οἱ ἐπιτυχάνοντές γε αὐτῶν τὰ μὲν ἀγαθὰ καὶ κακὰ
τίθενται ἐν προαιρέσει μόνῃ, πάντα δὲ ἀδιάφορα τῷ ἰδίῳ λόγῳ φασὶν
εἶναι τὰ χωρὶς προαιρέσεως ἐξεταζόμενα· τὴν δὲ προαίρεσιν τούτοις
χρωμένῃν δεόντως μὲν ἐπαινετὴν εἶναι, οὐ δεόντως δὲ ψεκτὴν. Εἶπον οὖν
ἐν τῷ περὶ ἀδιαφόρων τόπῳ ὅτι τῷ ἰδίῳ λόγῳ θυγατράσι μίγνυσθαι
ἀδιάφορόν ἐστιν, εἰ καὶ μὴ χρὴ ἐν ταῖς καθεστώσαις πολιτείαις τὸ τοι-
οῦτον ποιεῖν. Καὶ ὑποθέσεως χάριν πρὸς παράστασιν τοῦ ἀδιάφορον
εἶναι τὸ τοιοῦτον παρειλήφασιν τὸν σοφὸν μετὰ τῆς θυγατρὸς μόνῃς
καταλελειμμένον, παντὸς τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους διεφθαρμένου, καὶ
ζητοῦσιν εἰ καθηκόντως ὁ πατήρ συνελεύσεται τῇ θυγατρὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ
ἀπολέσθαι κατ' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν τὸ πᾶν τῶν ἀνθρώπων γένος.

Ἄρ' οὖν παρὰ μὲν Ἑλλήσιν ὑγιῶς ταῦτα λέγεται, καὶ οὐκ εὐκατα-
φρόνητος αὐτοῖς αἵρεσις ἢ τῶν Στωϊκῶν συναγορεύει· ἐπὶ δὲ κόρια,
περὶ ἐκπυρώσεως τοῦ κόσμου μεμαθηκότα, οὐ τετρανωκότα δέ, ἰδόντα
πῦρ διειληφὸς τὴν πόλιν αὐτῶν καὶ τὴν χώραν, ὑπολαμβάνοντα ζώπυρον
τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων καταλελειφθαι ἐν τῷ πατρὶ καὶ αὐταῖς,
βουληθῇ διὰ τὴν τοιανδὴ ὑπόληψιν συστήσασθαι τὸν κόσμον, ἐλάττονα
ἔσται τοῦ κατὰ τὴν τῶν Στωϊκῶν ὑπόθεσιν σοφοῦ, καθηκόντως ἐν τῇ
φθορᾷ τῶν πάντων ἀνθρώπων μίγνυμένου ταῖς θυγατράσιν; Οὐκ ἄγνωῶ δ'
ὅτι προσκόψαντές τινες τῷ βουλήματι τῶν τοῦ Λῶτ θυγατέρων καὶ
ἀνόσιον τὸ ἔργον εἶναι ὑπειλήφασιν καὶ ὥς ἐξ ἀνοσιῶν μίξεων εἰρήκασιν
γεγονέναι ἔθνη ἐπάρατα, τὸ Μωαβιτῶν καὶ τὸ Ἀμμωνιτῶν. Καὶ ἀληθῶς
γε οὐχ εὐρίσκεται ἡ θεία γραφὴ σαφῶς παραδεξαμένη ὥς καλῶς γε-
γεννημένον τὸ τοιοῦτον ἢ αἰτιασασμένη καὶ μεμψασμένη· πλὴν ὅπως ποτὲ

4-17 S.V.F. III Nr.743 21 cf. Philon. *Quaest. in Gen.* 4.56; Iren. *Adv. haer.* 4.31.1-2; S.V.F. III Nr. 744-756 25-26 cf. *Gen* 19:37-38

3 παραμυθησώμεθα Koetschau : - σόμεθα A 5-6 κακὰ τίθενται Koetschau : κατατίθενται A : κακὰ κατατίθενται M 22 καθηκόντως M : - κόντων A

ἔχει τὸ γενόμενον, ἀνάγεται μὲν ἐπὶ τροπολογίαν, ἔχει δέ τινα καὶ καθ' αὐτὸ ἀπολογίαν.

Παραρρίπτει δ' ὁ Κέλσος τὴν **ἀπέχθειαν**, οἶμαι τοῦ Ἡσαῦ πρὸς τὸν Ἰακώβ, ἀνδρὸς κατὰ τὴν γραφὴν ὁμολογουμένου φαύλου· καὶ μὴ σαφῶς ἐκτιθέμενος τὰ περὶ τὸν Συμεὼν καὶ τὸν Λευί, ἐπεξελθόντας τῇ ὕβρει τῆς ἀδελφῆς, βιασθείσης ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως Σικίμων, σφᾶς αἰτιάται· **ἀδελφοὺς δὲ πωλοῦντας** τοὺς υἱοὺς λέγει τοῦ Ἰακώβ, καὶ **ἀδελφὸν πιπρασκόμενον** τὸν Ἰωσήφ, καὶ **πατέρα ἑξαπατώμενον** τὸν Ἰακώβ, ἐπεὶ μηδὲν ὑπονόησας περὶ τῶν υἱῶν ἐπιδεικνύντων "τὸν ποικίλον χιτῶνα" τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλὰ πιστεύσας αὐτοῖς "ἐπένθει" ὡς ἀπολωλότα τὸν Ἰωσήφ ἐν Αἰγύπτῳ δουλεύοντα.

Ὅρα δὲ τίνα τρόπον ἀπεχθῶς καὶ οὐ φιλαλήθως συνήγαγε τὰ ἀπὸ τῆς ἱστορίας ὁ Κέλσος· ὥστε ὅπου μὲν ἐδόκει αὐτῷ κατηγορίαν περιέχειν ἢ ἱστορία, ἐκτίθεται αὐτήν, ὅπου δὲ σωφροσύνης ἀξιολόγου ἐπίδειξις γεγένηται, τοῦ Ἰωσήφ οὐκ ἐνδόντος πρὸς τὸν ἔρωτα τῆς νομιζομένης δεσποίνης, πῇ μὲν παρακαλούσης, πῇ δ' ἀπειλούσης, οὐδ' ὑπεμνήσθη τῆς ἱστορίας. Πολλῷ γὰρ κρείττονα τῶν κατὰ τὸν Βελλεροφόντην ἱστορουμένων ἴδοιμεν ἂν τὸν Ἰωσήφ, ἐλόμενον κατακλεισθῆναι ἐν φυλακῇ ἥπερ ἀπολέσθαι τὸν σώφρονα· δυνάμενος γοῦν ἀπολογήσασθαι καὶ δικαιολογήσασθαι πρὸς τὴν κατηγορήσασαν, μεγαλοψύχως ἀπεσιώπησε, τῷ θεῷ ἐπιτρέψας τὰ καθ' ἑαυτὸν.

Μετὰ ταῦτα ὁ Κέλσος ὅσας ἔνεκεν μετὰ πάσης ἀσαφείας ὑπομνήσκειται **τῶν ὄνειράτων** τοῦ ἀρχιαινοχόου καὶ τοῦ ἀρχισιτοποιοῦ καὶ τοῦ Φαραὼ καὶ **τῆς λύσεως** αὐτῶν, ἐξ ἧς προήχθη ἀπὸ τῆς φυλακῆς ἐπὶ τὸ ἐμπιστευθῆναι ὑπὸ τοῦ Φαραὼ τὸν δεῦτερον κατ' Αἰγυπτίων θρόνον ὁ Ἰωσήφ. Τί οὖν ἄτοπον εἶχεν ὁ λόγος τῆς ἱστορίας καὶ καθ' ἑαυτόν, ὅτι αὐτὰ ἔθηκεν ἐν μέρει κατηγορίας ὁ **ἀληθεῖ λόγον** ἐπιγράψας τὸν οὐ δόγματα ἐκτιθέμενον, ἀλλὰ Χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων κατηγορήσαντα; **Καὶ τοῖς πωλήσασί γε (αὐτὸν) ἀδελφοῖς λιμώττουσι καὶ σταλ-**

1 τροπολογίαν : cf. Orig. *In Gen. hom.* 5.4-5 3-4 *Gen* 27:41-45 4-6 *Gen* 34:2 et 25-31 7-11 *Gen* 37:26-36 15-17 *Gen* 39:7-12 17 cf. *Iliad*. 6.155-195 18 *Gen* 39:20 22-26 cf. *Gen* 40-41 29-p. 264.2 *Gen*. 42-44

18 ἴδοιμεν Koetschau : ἴδωμεν A 19 ἀπολέσθαι τὸν σώφρονα A, def. Wendland (conl. Epict. 1.28.23) : ἀπολέσθαι (ἀπολέσαι Koetschau) νοῦν σώφρονα Delarue | γοῦν A : οὖν M 24 τῆς² add. A¹ 29 αὐτὸν addidi

98^v **εἰσι κατ' ἐμπορίαν μετὰ τῶν ὄνων φησὶ χαριζόμενον τὸν πρα-
θέντα** πεποιηκέναι ἃ οὐδὲ παρέστησεν ὁ Κέλσος. Καὶ τὸν ἀναγνωρι-
μὸν δὲ τίθῃσιν, οὐκ οἶδα τί βουλόμενος καὶ τί ἐμφαινὼν ἄτοπον ἐκ τοῦ
ἀναγνωρισμοῦ· οὐδὲ γάρ, ὥς ἔστιν εἰπεῖν, ἢ καὶ αὐτῷ τῷ Μώμῳ δυνατόν
ἦν τούτων εὐλόγως κατηγορεῖν, καὶ χωρὶς τῆς τροπολογίας ἐχόντων πολὺ 5
τὸ ἀγωγόν.

Τίθῃσι δὲ καὶ τὸν εἰς δοῦλον πραθέντα Ἰωσήφ ἐλευθεροῦ-
μενον καὶ μετὰ πομπῆς ἐπανιόντα πρὸς τὸν τοῦ πατρὸς τάφον,
καὶ νομίζει κατηγορίαν περιέχειν τὸν λόγον εἰπὼν τό· **Ὶφ' οὗ** (δηλὸν δ'
ὅτι τοῦ Ἰωσήφ) **τὸ λαμπρὸν καὶ θεσπέσιον Ἰουδαίων γένος, ἐπὶ** 10
πλήθος ἐν Αἰγύπτῳ σπαρέν, ἔξω που παροικεῖν καὶ ποιμαίνειν
ἐν τοῖς ἀτίμοις ἐκελεύσθη. Καὶ προσέθηκεν ἀπὸ τῆς μισητικῆς ἐ-
αυτοῦ προαιρέσεως τὸ ἐν ἀτίμοις αὐτοὺς κεκελεύσθαι ποιμαίνειν, οὐ
παραστήσας πῶς Γεσέμ ὁ Αἰγυπτίων νομὸς ἄτιμός ἐστι. **Τὴν δ' ἀπ'** 15
Αἰγύπτου ἔξοδον τοῦ λαοῦ **φυγὴν** ὠνόμασεν, οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ὑπο-
μνησθεὶς τῶν ἐν τῇ Ἐξόδῳ γεγραμμένων περὶ τῆς ἐξόδου τῶν Ἑβραίων
ἐκ γῆς Αἰγύπτου. Ἐξεθέμεθα δὲ καὶ ταῦτα, παραδεικνύντες ὅτι καὶ τὰ
μηδὲ κατὰ τὸ ῥητὸν τοῦ κατηγορεῖσθαι φανέντα ἄξια ἔθηκεν ἐν μοίρᾳ
κατηγορίας καὶ φλυαρίας ὁ Κέλσος, μὴ παραστήσας λόγῳ ὃ οἶεται
μοχθηρὸν τῆς γραφῆς ἡμῶν. 20

48 **Εἶτα ὥς εἰς τὸ μισεῖν μόνον καὶ ἀπεχθάνεσθαι τῷ κατ' Ἰουδαίους**
καὶ Χριστιανούς λόγῳ ἑαυτὸν ἐπιδεδωκώς, φησὶν ὅτι **καὶ Ἰουδαίων**
καὶ Χριστιανῶν οἱ ἐπιεικέστεροι ταῦτ' ἀλληγοροῦσι· λέγει δὲ
αἰσχυνομένους ἐπὶ τούτοις καταφεύγειν ἐπὶ τὴν **ἀλληγορίαν.**
Εἴποι δ' ἂν τις πρὸς αὐτὸν ὅτι, εἴπερ αἰσχύνῃς ἄξια τὰ κατὰ τὴν πρώτην 25
ἐκδοχὴν χρὴ λέγειν μύθων καὶ ἀναπλασμάτων, εἴτε δι' ὑπονοίας γεγραμ-
μένων εἴτε ἄλλως ὅπως οὖν· ἐπὶ τίνων τοῦτο ἢ ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν χρὴ
λέγειν ἱστοριῶν; Ἐν αἷς υἱοὶ θεοὶ πατέρας θεοὺς ἐκτέμνουσι καὶ πατέρες
θεοὶ υἱοὺς θεοὺς καταπίνουσι, καὶ θεὰ μήτηρ ἀντιδίδωσιν υἱοῦ τῷ πατρὶ

2 τὸν ἀναγνωρισμὸν : cf. *Gen* 45:1-4 7-8 *Gen* 50:4-14 14 *Gen* 47:1-5
22-24 cf. 4.38 et 50 28 cf. *Hes. Theog.* 164-182 28-29 *Idem*, 453-467
29-p. 265.1 *Idem*, 481-491

3 ἐκ τοῦ add. A¹ 4 ἀναγνωρισμοῦ A¹ : ἀναγνωρισμένος A 9
νομίζει edd. : νομίζειν A 12 ἐκελεύσθη P : κελεύσθην A 14 νομὸς P
: νόμος A 25 εἴποι Koetschau² : εἶπε A 28 θεοὺς Bouhéreau : υἱοὺς A
29 τῷ πατρὶ Hoeschel : τοῦ πατρὸς A

ἀνδρῶν τε θεῶν τε" λίθον, καὶ πατὴρ θυγατρὶ μίγνυται, καὶ γυνὴ καταδεῖ
 τὸν ἄνδρα, συνεργοὺς εἰς τοὺς δεσμοὺς παραλαμβάνουσα τὸν ἀδελφὸν
 τοῦ καταδουμένου καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ. Καὶ τί με δεῖ καταλέγειν τὰς
 5 ἀλληγορουμένας; Ὅπου γε ὁ Σολεὺς Χρύσιππος, ὁ τὴν Στοὰν τῶν φιλο-
 σόφων πολλοῖς συγγράμμασι συνετοῖς κεκοσμηκέναι νομιζόμενος, παρ-
 ερμηνεύει γραφὴν τὴν ἐν Σάμφ, ἐν ἣ ἄρρητοποιούσα ἡ Ἥρα τὸν Δία
 ἐγγέγραπτο. Λέγει γὰρ ἐν τοῖς ἑαυτοῦ συγγράμμασιν ὁ σεμνὸς φιλόσοφος
 10 ὅτι τοὺς σπερματικούς λόγους τοῦ θεοῦ ἡ ὕλη παραδεξαμένη ἔχει ἐν
 ἑαυτῇ εἰς κατακόσμησιν τῶν ὅλων. Ὑλὴ γὰρ ἡ ἐν τῇ κατὰ τὴν Σάμον
 γραφῇ ἡ Ἥρα καὶ ὁ θεὸς ὁ Ζεὺς.

Καὶ διὰ ταῦτα δὴ ἡμεῖς καὶ διὰ τοὺς τοιούτους μύθους καὶ ἄλλους
 μυρίους οὐδὲ μέχρι ὀνόματος θέλομεν Δία καλεῖν τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν ἢ οὐδ'
 15 Ἀπόλλωνα τὸν ἥλιον οὐδ' Ἄρτεμιν τὴν σελήνην· ἀλλὰ καθαρὰν εὐ-
 σέβειαν εἰς τὸν δημιουργὸν ἀσκοῦντες καὶ τὰ καλὰ ἰ αὐτοῦ δημιουργή-
 ματα εὐφημοῦντες, οὐδὲ μέχρι ὀνόματος χραίνομεν τὰ θεῖα, ἀποδεχόμενοι
 τοῦ Πλάτωνος τὸν ἐν Φιλήβῳ λόγον, μὴ βουληθέντος τὴν ἡδονὴν
 παραδέξασθαι θεόν. "Τὸ γὰρ ἐμόν", φησί, "δέος, ὦ Πρώταρχε, περὶ τὰ τῶν
 20 θεῶν ὀνόματα τοιόνδε ἐστίν". Ἡμεῖς οὖν ἀληθῶς ἔχομεν "δέος" περὶ τὸ
 ὄνομα τοῦ θεοῦ καὶ τῶν καλῶν αὐτοῦ δημιουργημάτων, ὥς μηδὲ προφάσει
 τροπολογίας μῦθόν τινα παραδέξασθαι ἐπὶ βλάβῃ τῶν νέων. ἢ

99'

Εἰ δ' ἀδεκάστως ἀνεγνώκει τὴν γραφὴν ὁ Κέλσος, οὐκ ἂν εἶπεν **οὐχ**
οἶα ἀλληγορίαν ἐπιδέχεσθαι εἶναι τὰ γράμματα ἡμῶν. Ἀπὸ γὰρ
 τῶν προφητειῶν, ἐν αἷς τὰ ἀπὸ τῆς ἱστορίας γέγραπται, οὐχ ὥς ἀπὸ (μόνης)
 25 τῆς ἱστορίας ἔστι προσαχθῆναι καὶ ταῖς ἱστορίαις ὥς σκοπῶ τροπολογίας

49

1 *Idem*, 126-153. Cf. 1.25 1-3 *Iliad*. 1.399-400 3-11 *S.V.F.* II Nr.1074
 5-11 cf. *Diog. Laert.* 7.187-188; *Theoph. Ad Autol.* 3.8; *Clem. Hom.* 5.18; *S.V.F.* II,
 Nrr. 1071-1074 13-21 Φ 17.6, p.95 18-19 *Plat. Phileb.* 12 bc. Cf. 1.25

14 post ἀπόλλωνα addit δὲ Φ 18 γὰρ : δ' Plato ἢ περὶ : ἀεὶ πρὸς
 Plato 19 τοιόνδε ἐστὶν A : τοιόνδη τι ἐστὶν Pat : τοιόνδε δὴ τι ἐστὶν D :
 οὐκ ὀλίγον 1.25 : οὐκ ἔστι κατ' ἄνθρωπον, ἀλλὰ πέρα τοῦ μεγίστου φόβου Plato
 ἢ οὖν A : δὲ Φ 24 οὐχ ὥς A : οὐκ M ἢ μόνης addidi

γεγραμμέναις καὶ σοφώτατα οἰκονομηθείσαις, ἐστοχασμένως τοῦ τε πλήθους τῶν ἀπλούστερον πιστευόντων καὶ τῶν ὀλίγων μετὰ συνέσεως ἐξετάζειν τὰ πράγματα βουλομένων ἢ καὶ δυναμένων. Καὶ εἰ μὲν οἱ σήμερον νομιζόμενοι κατὰ Κέλσον ἐπικεῖς ἀπὸ Ἰουδαίων καὶ Χριστιανῶν ἡλληγόρουν τὰ γεγραμμένα, τάχα ἂν πιθανόν τι λέγειν ὑπενόειτο ὁ Κέλσος· ἐπεὶ δ' αὐτοὶ οἱ πατέρες τῶν δογμάτων καὶ συγγραφεῖς τὰ τοιαῦτα τροπολογούσι, τί ἐστὶν ἄλλο ὑπονοῆσαι ἢ ὅτι οὕτως ἐγράφη, ὥστε τροπολογεῖσθαι αὐτὰ κατὰ τὸν προηγούμενον νοῦν;

Ὀλίγα δ' ἀπὸ πάντων πολλῶν παραθησόμεθα πρὸς τὸ δεῖξαι ὅτι μάτην συκοφαντεῖ τοὺς λόγους ὁ Κέλσος ὡς οὐχ οἴους τε ἐπιδέξασθαι ἀλληγορίαν. Φησὶ δὴ ὁ τοῦ Ἰησοῦ ἀπόστολος Παῦλος· "Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται· οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ; Ἡ δὲ ἡμᾶς πάντως λέγει; Δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη ὅτι ὀφείλει ἐπ' ἐλπίδι ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶν, καὶ ὁ ἀλοῶν ἐπ' ἐλπίδι τοῦ μετέχειν." Καὶ ἀλλαχοῦ φησιν ὁ αὐτός· "Γέγραπται γὰρ ὅτι ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν· ἐγὼ δὲ λέγω εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν." Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ τόπῳ· "Οἶδμεν δ' ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο ἐν τῇ νεφελῇ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ." Εἰθ' ἐρμηνεύων τὴν περὶ τοῦ μάννα ἱστορίαν καὶ τὴν περὶ τοῦ ὕδατος ἐκ πέτρας ἐξεληλυθέναι ἀναγεγραμμένου παραδόξως τοιαῦτα λέγει· "Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πνευματικὸν βρῶμα ἔφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πνευματικὸν ἔπιον πόμα· ἔπινον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας, ἥ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός." Παριστὰς δὲ ὁ Ἀσάφ ὅτι "προβλήματα" καὶ "παραβολαί" εἰσιν αἱ κατὰ τὴν Ἐξοδὸν ἱστορίαι καὶ τοὺς Ἀριθμούς, ὡς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν γέγραπται, μέλλων αὐτῶν ὑπομνήσκεσθαι τοῦτον προοιμιάζεται τὸν τρόπον· "Προσέχετε, λαός μου, τῷ νόμῳ μου, κλίνατε τὸ οὖς ὑμῶν εἰς τὰ ῥήματα τοῦ στόματός μου· ἀνοίξω ἐν παραβολαῖς τὸ στόμα μου, φθέγξο-

11-14 1 Cor 9:9-10. Cf. 2.3 15-18 Ephes 5:31-32 19-21 1 Cor 10:1-2
23-25 1 Cor 10:3-4 29-p. 267.2 Ps 77:13. Cf. 2.6

12 φιμώσεις A, 2.3; Deut 25:4; 1 Tim 5:18 : κημώσεις NT 15 γέγραπται γὰρ ὅτι ἕνεκεν τούτου : ἕνεκεν τούτου Gen 2:24 : ἀντὶ τούτου NT 19 οἶδμεν : οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, NT 23-24 βρῶμα πνευματικὸν A : transposui conl. NT 28 μέλλων Koetschau : μελλόντων A : μέλλων τῶν Bouhéreau

μαι προβλήματα ἀπ' ἀρχῆς, ὅσα ἠκούσαμεν καὶ ἔγνωμεν αὐτά, καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν διηγήσαντο ἡμῖν."

50

Ἀλλὰ καὶ εἶπερ ὁ Μωϋσέως νόμος μηδὲν εἶχεν ἐγγεγραμμένον δι' ὑπονοιῶν δηλούμενον, οὐκ ἂν ὁ προφήτης εὐχόμενος ἔλεγε τῷ θεῷ· "'Αποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσιά σου ἐκ τοῦ νόμου σου." Νυνὶ δὲ ᾔδει ὅτι ἐστὶ τι "κάλυμμα" ἀγνοίας ἐν τῇ καρδίᾳ τῶν ἀναγινωσκόντων καὶ μὴ συνιέντων τὰ τροπολογούμενα ἐπικείμενον· ὅπερ "κάλυμμα περιαιρεῖται" τοῦ θεοῦ δωρουμένου, ἐπὰν ἐπακούσῃ τῷ παρ' ἑαυτὸν πάντα ποιήσαντι καὶ "διὰ τὴν ἔξιν τὰ αἰσθητήρια γυμνάσαντι πρὸς διάκρισιν καλοῦ καὶ κακοῦ" καὶ ἐν τῇ εὐχῇ συνεχέστατα φήσαντι· "'Αποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ θαυμάσιά σου ἐκ τοῦ νόμου σου." Τίς δ' ἀναγινώσκων δράκοντα ἐν τῷ Αἰγυπτίῳ ποταμῷ ζῶντα καὶ τοὺς ἰχθύας ἐμφωλεύοντας αὐτοῦ ταῖς φολίσιν ἢ "ἀπὸ τῶν προχωρημάτων" τοῦ Φαραῶ πληρούμενα τὰ Αἰγύπτου ὄρη, οὐ προάγεται αὐτόθεν πρὸς τὸ ζητῆσαι τίς ὁ τοσούτων δυσωδῶν προχωρημάτων αὐτοῦ πληρῶν τὰ Αἰγυπτίων ὄρη καὶ τίνα τὰ τῶν Αἰγυπτίων ὄρη καὶ τίνες οἱ ἐν Αἰγύπτῳ ποταμοί, περὶ ὧν αὐχῶν λέγει ὁ προειρημένος Φαραῶ· "'Εμοὶ εἰσιν οἱ ποταμοί, καὶ ἐγὼ ἐποίησα αὐτούς", καὶ τίς ὁ ἀνάλογον τοῖς ἀποδειχθησομένοις ἀπὸ τῆς ἐρμηνείας ποταμοῖς δράκων καὶ τίνες οἱ ἐν ταῖς φολίσιν αὐτοῦ ἰχθύες; Καὶ τί με δεῖ ἐπὶ πλέον κατασκευάζειν τὰ μὴ δεόμενα κατασκευῆς, ἐφ' οἷς λέγεται τὸ "Τίς σοφὸς καὶ συνήσει ταῦτα; "Ἡ συνετὸς καὶ ἐπιγνώσεται αὐτά;"

Ἐπὶ πλεῖον δ' ἐξέτεινα τὸν λόγον βουλόμενος παραστήσαι μὴ ὑγιῶς εἰρῆσθαι τῷ Κέλσῳ ὅτι οἱ ἐπιεικέστεροι Ἰουδαίων καὶ Χριστιανῶν πειρῶνται πως ἀλληγορεῖν αὐτά, ἔστι δ' οὐχ οἷα ἀλληγορίαν ἐπιδέχεσθαί τινα, ἀλλ' ἀντικρυς εὐηθέστατα μεμυθολόγηται. Πολλῷ γὰρ μᾶλλον τὰ Ἑλλήνων οὐ μόνον εὐηθέστατα, ἀλλὰ

4-6 *Ps* 118:18. Cf. 2.6; 7.34 6-8 *2 Cor* 3:13-16. Cf. 6.70 9-10 *Heb* 5:14. Cf. 3.35 et 60; 6.13 12-20 *Ezech* 29:3-4 et 32:6 21-22 *Hos* 14:10. Cf. 3.45
24-26 cf. 4.38 et 48

8 ἀκούση **P M** 8-10 τοῦ ... ποιήσαντος ... γυμνάσαντος ... φήσαντος **Iol**
9 ἑαυτὸν **A** (cf. 7.42) : ἑαυτοῦ **P M^{Pc}** : ἑαυτῷ **Bouhéreau** 26 εὐηθέστατα
Iol² et **Bouhéreau** (conl. v. 27) : ἀληθέστατα **A**

καὶ ἀσεβέστατα μεμυθολόγηται. Τὰ γὰρ ἡμέτερα ἐστόχασται καὶ τοῦ πλήθους τῶν ἀπλουστέρων, ὅπερ οἱ τὰ Ἑλληνικὰ πλάσματα ποιήσαντες οὐκ ἐφυλάξαντο. Διόπερ οὐκ ἀχαρίστως ὁ Πλάτων ἐκβάλλει τῆς ἑαυτοῦ πολιτείας τοὺς τοιουσδὶ μύθους καὶ τὰ τοιαυτὰ ποιήματα.

100^f 51

Ἰ Δοκεῖ δέ μοι καὶ ἀκηκοέναι ὅτι ἐστὶ συγγράμματα περιέχοντα τὰς 5
τοῦ νόμου ἀλληγορίας· ἅπερ εἰ ἀνεγνώκει, οὐκ ἂν ἔλεγεν· **Αἱ γοὺν δοκοῦσαι περὶ αὐτῶν ἀλληγορίαι γεγράφαί πολὺ τῶν μύθων αἰσχύιους εἰσὶ καὶ ἀτοπώτεραι, τὰ μηδαμῇ μηδαμῶς ἀρμοσθῆναι δυνάμενα θαυμαστῇ τινι καὶ παντάπασιν ἀναισθητῇ μωρίᾳ συνάπτουσαι.** Ἔοικε δὲ περὶ τῶν Φίλωνος συγγραμμάτων 10
ταῦτα λέγειν ἢ καὶ τῶν ἔτι ἀρχαιοτέρων, ὅποιά ἐστι τὰ Ἀριστοβούλου. Στοχάζομαι δὲ τὸν Κέλσον μὴ ἀνεγνώκεναι τὰ βιβλία, ἐπεὶ πολλαχοῦ οὕτως ἐπιτετεῦχθαί μοι φαίνεται, ὥστε αἰρεθῆναι ἂν καὶ τοὺς ἐν Ἑλληνι φιλοσοφοῦντας ἀπὸ τῶν λεγομένων· ἐν οἷς οὐ μόνον φράσις ἐξήσκηται, 15
ἀλλὰ καὶ νοήματα καὶ δόγματα καὶ ἡ χρῆσις τῶν, ὡς οἴεται, ἀπὸ τῶν γραφῶν μύθων ὁ Κέλσος. Ἐγὼ δ' οἶδα καὶ Νουμήνιον τὸν Πυθαγόρειον, ἄνδρα πολλῷ κρεῖττον διηγησάμενον Πλάτωνα καὶ (περὶ) τῶν Πυθαγορείων δογμάτων πρεσβεύσαντα, πολλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐκτιθέμενον τὰ Μωϋσεώς καὶ τῶν προφητῶν καὶ οὐκ ἀπιθάνως αὐτὰ 20
τροπολογοῦντα, ὥσπερ ἐν τῷ καλουμένῳ Ἐποπὶ καὶ ἐν τοῖς Περὶ ἀριθμῶν καὶ ἐν τοῖς Περὶ τόπου. Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ Περὶ ἀγαθοῦ ἐκτίθεται καὶ περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἱστορίαν τινά, τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὐ λέγων, καὶ τροπολογεῖ αὐτήν· πότερον δ' ἐπιτετευγμένως ἢ ἀποτετευγμένως, ἄλλου καιροῦ ἐστὶν εἰπεῖν. Ἐκτίθεται (δὲ) καὶ τὴν περὶ Μωϋσεώς καὶ Ἰαννοῦ καὶ Ἰαμβροῦ ἱστορίαν. Ἀλλ' οὐκ ἐν ἐκείνῃ σεμνυνόμεθα, ἀποδεχόμεθα δ' αὐτὸν 25
μᾶλλον Κέλσου καὶ ἄλλων Ἑλλήνων, βουλευθέντα φιλομαθῶς καὶ τὰ ἡμέτερα ἐξετάσαι καὶ κινηθέντα ὡς περὶ τροπολογουμένων καὶ οὐ μωρῶν συγγραμμάτων.

3-4 cf. Plat. *Res publ.* 2, 379 cd 16-25 Numenii Fr. 19 Leemans 24-25
cf. 2 *Tim* 3:8; Euseb. *P.E.* 9.8

17 περὶ add. Koetschau (conl. 2.8 et 77) 24 δὲ add. Koetschau 25 ἐ-
κείνῳ Bouhéreau

Ἐξῆς δὲ τούτοις ἐπιλεξάμενος ἀπὸ πάντων συγγραμμάτων τῶν περιεχόντων ἀλληγορίας καὶ διηγήσεις μετὰ οὐκ εὐκαταφρονήτου λέξεως τὸ εὐτελέστερον καὶ δυνάμενον μὲν τι πρὸς τοὺς πολλοὺς καὶ ἀπλουστέ-
 5 ρους πίστεως χάριν συμβαλέσθαι, οὐ μὴν οἶόν τε καὶ τοὺς συνετωτέρους
 κινῆσαι, φησὶν· Οἶαν δὴ καὶ Παπίσκου τινὸς καὶ Ἰάσονος ἀντι-
 λογίαν ἔγνω, οὐ γέλωτος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐλέους καὶ μίσους
 10 ἀξίαν. Ἐμοιγ' οὖν οὐ ταῦτ' ἐλέγχειν πρόκειται· ἔστι γὰρ
 παντί που δῆλα, καὶ μάλιστα εἴ τις ὑπομεῖναι καὶ ἀνάσχοιτο
 αὐτῶν ἐπακοῦσαι τῶν συγγραμμάτων. Ἄλλ' ἐκεῖνο μᾶλλον
 10 ἐθέλω διδάξαι (περὶ) τὴν φύσιν, ὅτι ὁ θεὸς οὐδὲν θνητὸν
 ἐποίησεν· ἀλλὰ θεοῦ μὲν ἔργα ὅσα ἀθάνατα, θνητὰ δ' ἐκεί-
 νων. Καὶ ψυχὴ μὲν θεοῦ ἔργον, σῶματος δὲ ἄλλη φύσις. Καὶ
 ταύτῃ γε οὐδὲν διοίσει νυκτερίδος ἢ εὐλῆς ἢ βατράχου ἢ
 15 ἀνθρώπου σῶμα· ὕλη γὰρ ἡ αὐτή, καὶ τὸ φθαρτὸν αὐτῶν ὅμοι-
 ον. Οὐδὲν δ' ἦτιον ἐβουλόμην πάνθ' ὄντινον ἀκούσαντα δεινολογοῦν-
 τος Κέλσου καὶ φάσκοντος τὸ ἐπιγεγραμμένον σύγγραμμα Ἰάσονος καὶ
 Παπίσκου ἀντιλογίαν περὶ Χριστοῦ οὐ γέλωτος ἀλλὰ μίσους ἄξιον εἶναι
 λαβεῖν εἰς χεῖρας τὸ συγγραμμάτιον καὶ ὑπομεῖναι καὶ ἀνασχέσθαι
 20 ἀκοῦσαι τῶν ἐν αὐτῷ, ἵν' αὐτόθεν καταγνῶ τοῦ Κέλσου, μηδὲν εὐρίσκων
 μίσους ἄξιον ἐν τῷ βιβλίῳ. Ἐὰν δ' ἀδεκάστως τις ἐντυγχάνῃ, εὐρήσει ὅτι
 οὐδ' ἐπὶ γέλωτα κινεῖ τὸ βιβλίον, ἐν ᾧ ἀναγέγραπται Χριστιανὸς Ἰουδαίῳ
 διαλεγόμενος ἀπὸ τῶν Ἰουδαϊκῶν γραφῶν καὶ δεικνὺς τὰς περὶ τοῦ
 Χριστοῦ προφητείας ἐφαρμόζειν τῷ Ἰησοῦ, καίτοι γε οὐκ ἀγεννῶς οὐδ'
 ἀπρεπῶς τῷ Ἰουδαϊκῷ προσώπῳ τοῦ ἐτέρου ἱσταμένου πρὸς τὸν λόγον.

100^v

25 Οὐκ οἶδα δ' ὅπως τὰ ἄμικτα καὶ οὐ πεφυκότα ἅμα συμβαίνειν
 ἀνθρωπίνῃ φύσει συναγαγὼν εἶπε τὸ βιβλίον ἐκεῖνο ἐλέους καὶ μίσους
 ἄξιον εἶναι. Πᾶς γὰρ ὁμολογήσει τὸν ἐλεούμενον μὴ μισεῖσθαι ὅτ'
 ἐλεεῖται, καὶ τὸν μισούμενον μὴ ἐλεεῖσθαι ὅτε μισεῖται. Διὰ τοῦτο δὲ μὴ
 30 προκεῖσθαι ἐλέγχειν φησὶ ταῦτα ὁ Κέλσος, ἐπεὶ οἶεται αὐτὰ παντί που
 δῆλα εἶναι καὶ πρὸ τοῦ ἐπαγομένου λογικῶς ἐλέγχου ὡς φαῦλα καὶ ἐλέους

9-11 cf. Plat. *Tim.* 69 cd; 4.83

καὶ μίσους ἄξια. Παρακαλοῦμεν δὲ τὸν ἐντυγχάνοντα τῇ ἀπολογίᾳ αὐτῇ
 πρὸς τὴν Κέλσου κατηγορίαν γεγραμμένη ἀνασχέσθαι καὶ ἐπακοῦσαι
 τῶν συγγραμμάτων ἡμῶν καὶ ὅση δύναμις ἐκ τῶν γεγραμμένων στοχά-
 σασθαι τῆς προαιρέσεως τῶν γραψάντων καὶ τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς
 διαθέσεως· εὐρήσει γὰρ ἄνδρας διαπύρως περὶ ὧν ὑπειλήφασι διατεινο- 5
 μένους, τινὰς δὲ ἐμφαίνοντας καὶ τὸ ἱστορίαν ἐωραμένην καὶ κατα-
 ληφθεῖσαν ἀναγράφειν ὡς παράδοξον καὶ γραφῆς ἀξίαν ἐπὶ ὠφελείᾳ τῶν
 ἀκουσομένων. Ἡ τολμάτω τις λέγειν μὴ πάσης ὠφελείας εἶναι πηγὴν καὶ
 ἀρχὴν τὸ πιστεῦσαι τῷ τῶν ὅλων θεῷ καὶ πάντα πράττειν κατ' ἀναφορὰν
 τοῦ ἐκείνῳ ἀρέσκειν περὶ οὐτινοσοῦν καὶ μηδὲν ἀπάρεστον αὐτῷ μηδ' 10
 ἐνθυμεῖσθαι, ὡς οὐ μόνον λόγων καὶ ἔργων, ἀλλὰ καὶ διαλογισμῶν
 κριθησομένων. Καὶ τίς ἂν ἄλλος λόγος ἐπιστρεφέστερον προσάγοι τὴν
 ἀνθρωπίνην φύσιν τῷ εὖ ζῆν ὡς ἡ πίστις ἢ ἡ διάληψις περὶ τοῦ πάντ'
 ἐφορᾶν τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν τὰ ὑφ' ἡμῶν λεγόμενα καὶ πραττόμενα, ἀλλὰ
 καὶ λογιζόμενα; Παραβαλέτω γὰρ ὁ βουλούμενος ἄλλην ὁδόν, ἐπι- 15
 στρέφουσιν ἅμα καὶ βελτιοῦσιν οὐ μόνον ἓνα που καὶ δεύτερον, ἀλλ'
 ὅση δύναμις καὶ πλείστους ὅσους, ἵνα τις τῇ παραθέσει ἀμφοτέρων τῶν
 ὁδῶν ἀκριβῶς κατανοήσῃ τὸν διατιθέντα πρὸς τὸ καλὸν λόγον.

54

Ἐπεὶ δ' ἐν ἡ ἐξεθέμην τοῦ Κέλσου λέξει παραφραζούσῃ ἀπὸ τοῦ
 Τιμαίου ἰ τινὰ γέγραπται, ὡς ἄρα ὁ μὲν θεὸς οὐδὲν θνητὸν ἐποίησεν, 20
 ἀλλὰ μόνον τὰ ἀθάνατα, τὰ δὲ θνητὰ ἄλλων ἐστὶν ἔργα. Καὶ ψυχὴ μὲν
 θεοῦ ἔργον, σώματος δὲ ἄλλη φύσις. Καὶ οὐδὲν διοίσει σῶμα ἀνθρώπου
 σώματος νυκτερίδος ἢ εὐλῆς ἢ βατράχου· ὕλη γὰρ ἡ αὐτὴ, καὶ τὸ
 φθαρτὸν αὐτῶν ὅμοιον· φέρε καὶ περὶ τούτων ἐπ' ὀλίγον διαλάβωμεν,
 ἐλέγχοντες τὸν ἥτοι μὴ προσποιούμενον τὴν ἑαυτοῦ Ἐπικούρειον γνώμην 25
 ἢ, ὡς ἂν εἴποι ἂν τις, ὕστερον μεταθέμενον ἐπὶ τὰ βελτίω ἢ καί, ὡς ἂν (αὐ-
 τις) λέγοι, τὸν ὁμώνυμον (ὄντα) τῷ Ἐπικουρείῳ. Τοιαῦτα γὰρ ἔχρην
 αὐτὸν ἀποφαινόμενον καὶ ἐναντία λέγειν οὐ μόνον ἡμῖν προθέμενον,

27-p. 271.9 S.V.F. II Nr. 1155

4-5 καὶ τῆς διαθέσεως in mg add. A² 6 καταληφθεῖσαν Bouhéreau :
 καταλειφθεῖσαν A 8 ὠφελείας in mg A¹ P : σοφίας A 21 ἄλλων A :
 αὐτῶν Bouhéreau : ἐκείνων 4.52 26-27 αὐ τις addidi : ἄλλος τις add.
 Koetschau : ἕτερος add. Delarue 27 λέγοι A : λέγοιτο Preuschen | ὄντα
 addidi

ἀλλὰ καὶ οὐκ ἀγεννεῖ φιλοσόφων αἰρεῖται τὸν ἀπὸ τοῦ Κιριεύς Ζήνωνος
κατασκευάσαι ὅτι τὰ τῶν ῥήτων σῶματα οὐκ ἔστιν ἔργα τοῦ θεοῦ καὶ ὅτι ἡ
τοσαύτη περὶ ἀντὶ τέχνη οὐκ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐληλυθε νοῦ. "Ἔδει δ'
διοικομενῶν παντοδιδάσκων φῦτων καὶ πρὸς χρεῖαν γεγωνότων οὐκ εὖ-
καταφρόνητον ἐν τῷ παντί ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀνθρώπων διακονοῦμενῶν
ῥήτων (ἢ) ὅπως ποιεῖ ἀλλως ὄντων, μὴ ἀποφηνάσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ
διδάξαι ὅτι μὴ τῆλειός τις νοῦς τὰς τοσαύτας ἐνεποιήσε ποιότητας τῇ ὕλῃ
τῶν φῦτων.

Εἰ δ' ἀπαξ θεοὺς ἐποιεῖ δημιουργοὺς πάντων σμμάτων, ὥς μόνος
ψυχῆς ἔργον οὐσης θεοῦ, πῶς οὐχὶ ἐξῆς ἦν (αὐ)τῷ, μεριζοῦναι τὰ τοσαῦτα
δημιουργήματα καὶ πολυλογὺς διδόναι, μετὰ τινος κατασκευάσαι οὐκ εὖ-
καταφρόνητον λόγον θεῶν διαφορὰς, τῶνδε μὲν ἀνθρώπων κατα-
σκευάζόντων σῶματα, ἐτέρων δὲ φέρ' εἰπεῖν κτήνεια καὶ ἄλλων θήρεια;
Ἐχρήν δ' αὐτόν, ὁρῶντα θεοὺς ὁρακόντων καὶ βασιλεύων καὶ
δημιουργοὺς καὶ κατὰ ἔντομον εἶδος αὐτῶν τινος εἶναι δημιουργοὺς καὶ
ἄλλους κατ' εἶδος ἐκάστου φῦτου καὶ ἐκάστης βοτάνης, λέγειν τὰς αἰτίας
τῶν μερισμῶν. "Ἰσως γὰρ ἂν ἐπιδοὺς αὐτόν τῇ ἀκριβεῖα τῆς κατὰ τὸν
τόπον βασιλῆως ἦτοί ἐτιπεί ἐνα θεὸν πάντων δημιουργόν, πρὸς τι καὶ
ἐνεκὲν τινος ἔκαστον νομοιοκτοῦ, ἢ μὴ τῆρῶν ἔθρα τι χρεὶ αὐτόν ἀπο-
λογισάσθαι περὶ ἀδιαφρόνου τῇ αὐτοῦ φύσει περιγματοῦς τοῦ φθαρτοῦ, καὶ
ὅτι οὐδὲν ἔστιονον τὸν ἐξ ἀνομοιῶν συνεστηκότα κόσμον ὑπὸ ἐνὸς γε-
γονέναι τεχνίτου, συμμεφρόντως τῷ ὅλῳ τὰς διαφορὰς τῶν εἰδῶν κατα-
σκευάζοντος. Η' τὸ ἐσχατὸν ἂν εἰδοὺς αὐτόν περὶ τηλικούτου δόγματος
μὴδ' ἀποφηνάσθαι τὴν ἀρχὴν, εἴπερ κατασκευάζειν οὐκ ἐμελέθειν ἄπερ
διδάσκειν ἐπηγγέλλετο. εἰ μὴ ἄρα ὁ ἐγκαλῶν τοῖς ψιλῇν πιστὶν ἐπαγγέλ-

1-3 cf. S.V.F. II, Nr. 1152-1167 8 ποιότηας : cf. 4.56-57

4 ἐνυπαρχούσης **Ιολ'** : ἐν ὑπαρχούσης **A** 7 ἢ add. Wifstrand **II** αὐτῷ
scripsi : τῷ **A** 16 καὶ κατὰ ἔντομον — δημιουργοῦς post v. 14 κτήνεια in **A** :
huc transiit Gundermann | ἔντομον Koetschau² : ἄτομον **A** 21 αὐτοῦ **A** :
αὐτῇ **M**

λομένοις αὐτοὺς ἡμᾶς πιστεύειν ἐβούλετο οἷς ἀπεφήνατο, καίτοι γε οὐ τὸ ἀποφήνασθαι, ἀλλὰ τὸ ἰδιόαξι ἐπαγγειλάμενος.

102^v

55

Οὕτω δὲ λέγω ὅτι, εἴπερ ὑπέμεινε καὶ ἠνέσχετο ἐπακοῦσαι τῶν, ὡς φησι, συγγραμμάτων Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, ἐπέστησεν ἂν τί δήποτε τὸ μὲν "ἐποίησεν ὁ θεὸς" ἐπ' οὐρανοῦ καὶ γῆς τέτακται καὶ τοῦ 5 καλουμένου στερεώματος, ἔτι δὲ καὶ φωστήρων καὶ ἀστέρων καὶ μετὰ ταῦτα ἐπὶ "κτιῶν μεγάλων καὶ πάσης ψυχῆς ζώων ἐρπετῶν, ἃ ἐξήγαγε τὰ ὕδατα κατὰ γένη αὐτῶν, καὶ παντὸς πετεινοῦ πτερωτοῦ κατὰ γένος" καὶ ἐξῆς τούτοις ἐπὶ "τῶν θηρίων τῆς γῆς κατὰ γένος καὶ τῶν κτηνῶν κατὰ γένος καὶ πάντων τῶν ἐρπετῶν τῆς γῆς κατὰ γένος αὐτῶν" καὶ τελευταῖον 10 ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, μὴ εἰρημένου δὲ τοῦ "ἐποίησε" περὶ ἐτέρων. Ἀρκεῖται (γὰρ) ὁ λόγος περὶ φωτὸς μὲν τῷ "ἐγένετο φῶς," ἐπὶ δὲ συναγωγῆς μιᾶς παντὸς ὕδατος τοῦ ὑποκάτω παντὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ "ἐγένετο οὕτως"· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν βλαστησάντων ἀπὸ γῆς, ὅτ' "ἐξήνεγκεν ἡ γῆ 15 βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς". Καὶ ἐζήτησεν ἂν, [εἰ] αἱ γεγραμμέναι προστάξεις τοῦ θεοῦ περὶ τοῦ γενέσθαι ἕκαστον τοῦ κόσμου μέρος τίνι ἢ τίσιν εἴρηται, καὶ οὐκ ἂν εὐχερῶς κατηγορήσεν ὡς ἀδιανοήτων καὶ μηδεμίαν σύνεσιν ἀπόρρητον ἔχόντων τῶν ἢ ὑπὸ Μωϋσέως ἐν τούτοις γεγραμμένων ἢ, ὡς 20 ἡμεῖς εἵπομεν ἂν, ὑπὸ τοῦ ἐν Μωϋσεὶ θείου πνεύματος, ἀφ' οὗ καὶ ἐπροφήτευσεν· ἐπεὶ μᾶλλον

ἦδει τὰ τ' ἐόντα τὰ τ' ἐσόμενα πρό τ' ἐόντα
τῶν λεγομένων παρὰ τοῖς ποιηταῖς μάντεων ταύτ' ἐγνωκέναι.

56

"Ἐτι δὲ ἐπεὶ φησιν ὁ Κέλσος ὅτι ψυχὴ μὲν θεοῦ ἔργον, σώματος 25 δὲ ἄλλη φύσις. Καὶ ταύτη γε οὐδὲν διοίσει νυκτερίδος ἢ εὐλῆς ἢ βατράχου ἢ ἀνθρώπου σῶμα· ὕλη γὰρ ἡ αὐτή, καὶ τὸ φθαρτὸν αὐτῶν ὅμοιον, λεκτέον καὶ πρὸς τοῦτον αὐτοῦ τὸν λόγον ὅτι

5 Gen 1:1 7-8 Gen 1:21 9-10 Gen 1:25 12 Gen 1:3 13 Gen 1:9
14-17 Gen 1:12 18 τίνι : i. e. τῷ Λόγῳ, cf. 2.9 23 Iliad. 1.70 25-28 cf. 4.52

12 γὰρ addidi 17 εἰ del. Wendland 18 εἴρηται Koetschau : εἴρηται A

εἵπερ (ἐπεὶ ἡ ὕλη ἡ αὐτὴ ὑπόκειται νυκτερίδος ἢ εὐλῆς ἢ βατράχου ἢ ἀνθρώπου σώματι) οὐδὲν διοίσει ἀλλήλων ταῦτα τὰ σώματα, δῆλον ὅτι οὐδὲν διοίσει τὰ τούτων σώματα ἡλίου ἢ σελήνης ἢ ἀστέρων ἢ οὐρανοῦ ἢ οὐτινοσοῦν ἄλλου λεγομένου παρ' Ἑλλησιν αἰσθητοῦ θεοῦ. "Υλὴ γὰρ ἡ αὐτὴ πᾶσι τοῖς σώμασιν ὑποκειμένη τῷ ἰδίῳ λόγῳ ἄποιος καὶ ἀσχημάτιστος, τὰς ποιότητας οὐκ οἶδα κατὰ Κέλσον, τὸν μὴ θέλοντα φθαρτὸν τι ἔργον εἶναι τοῦ θεοῦ, ὑπὸ τίνος λαμβάνουσα. Τὸ γὰρ φθαρτὸν ἀνάγκη παντὸς οὐτινοσοῦν ἐκ τῆς αὐτῆς ὑποκειμένης ὕλης γεγεννημένου ὁμοιον εἶναι κατὰ τὸν Κέλσον τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ. Εἰ μὴ ἄρα ἐνταῦθα ὁ Κέλσος θλιβόμενος ἀποπηδήσεται μὲν ἀπὸ Πλάτωνος, τοῦ ἐκ τίνος κρατῆρος τὴν ψυχὴν ἰ ποιοῦντος, προσφεύζεται δὲ Ἀριστοτέλει καὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ Περιπάτου, ἄλλον φάσκουσιν εἶναι τὸν αἰθέρα, καὶ πέμπτης παρὰ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα αὐτὸν εἶναι φύσεως· πρὸς ὃν λόγον οὐκ ἀγεννῶς καὶ οἱ ἀπὸ Πλάτωνος καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς ἔστησαν. Καὶ ἡμεῖς δὲ οἱ ὑπὸ τοῦ Κέλσου καταφρονούμενοι στησόμεθα, ἀπαιτούμενοι διηγῆσασθαι καὶ κατασκευάσαι τὸ ἐν τῷ προφήτῃ λεγόμενον οὕτως· "Οἱ οὐρανοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμενεῖς· καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἐλίξεις αὐτούς [ὡς ἱμάτιον], καὶ ἀλλαγῇσονται· σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ." Πλὴν ἀρκεῖ πρὸς τὸν Κέλσον καὶ ταῦτα ἀποφηνάμενον ὅτι ψυχὴ μὲν θεοῦ ἔργον, σώματος δὲ ἄλλη φύσις· οὐ τῷ λόγῳ ἠκολούθησε μηδὲν διαφέρειν νυκτερίδος ἢ εὐλῆς ἢ βατράχου σῶμα τοῦ αἰθερίου σώματος.

103^f

"Ορα οὖν εἰ δεῖ τῷ μετὰ τοιούτων δογμάτων κατηγοροῦντι Χριστιανῶν προσθέσθαι καταλείποντα λόγον διαφορὰν διδόντα (διὰ τὰς ἐπι-κειμένας ποιότητας τοῖς σώμασι) καὶ περὶ τὰ σώματα. Ἰσμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς ὅτι ἐστὶ "καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια", καὶ "ἄλλη μὲν ἐπουρανίων σωμάτων δόξα, ἄλλη δὲ ἐπιγείων"· καὶ οὐδὲ τῶν ἐπουρανίων ἡ αὐτὴ· "ἄλλη" γὰρ "δόξα ἡλίου" "καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων" καὶ

57

4 αἰσθητοῦ θεοῦ : cf. 5.10 4-7 cf. 3.41 10-11 cf. Plat. *Tim.* 41 de 11-14 S.V.F. II Nr. 417 16-19 Ps 101:27-28. Cf. 1.21; 4.14; 6.62 26-p. 274.6 1 Cor 15:40-44. Cf. 4.30; 5.10 et 19; 6.29

18 ἐλίξεις A et LXX B A : ἀλλάξεις LXX | ὡς ἱμάτιον om. M et LXX 24 καταλείποντα A¹ : -λιπόντα A

ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς ἄστροις "ἄστηρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ". Διὸ καὶ "τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν" ἀποδεχόμενοι μεταβολάς φαμεν γίνεσθαι ποιότητων τῶν ἐν σώμασιν· ἐπεὶ "σπειρόμενά" τινα αὐτῶν "ἐν φθορᾷ ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ", καὶ "σπειρόμενα ἐν ἀτιμίᾳ ἐγείρεται ἐν δόξῃ", καὶ "σπειρόμενα ἐν ἀσθενείᾳ ἐγείρεται ἐν δυνάμει", καὶ "σπειρόμενα σώματα ψυχικὰ ἐγείρεται πνευματικά". Περὶ δὲ τοῦ τὴν ὑποκειμένην ὕλην δεκτικὴν εἶναι ποιότητων, ὧν ὁ δημιουργὸς βούλεται, πάντες οἱ πρόνοιαν παραδεξάμενοι κατασκευάζομεν· καὶ βουλομένου μὲν θεοῦ ποιότης τοιαυτὴ νῦν ἐστὶ περὶ τήνδε τὴν ὕλην, ἐξῆς δὲ τοιαυτὴ, φέρ' εἰπεῖν, βελτίων καὶ διαφέρουσα.

Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁδοὶ εἰσι τεταγμέναι τῶν ἐν σώμασι μεταβολῶν ἐξ οὗ κόσμος ἐστὶ καὶ ἐς ὅσον ἐστίν, οὐκ οἶδα εἰ, καινῆς διαδεξομένης ὁδοῦ καὶ ἀλλοίας μετὰ τὴν τοῦ κόσμου φθοράν, [καὶ] ἦν οἱ ἡμέτεροι λόγοι ὀνομάζουσι συντέλειαν, οὐ θαυμαστὸν εἰ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐξ ἀνθρώπου νεκροῦ μεταπλασσόμενος ὄφης, ὥς οἱ πολλοὶ φασι, γίνεται ἀπὸ τοῦ νωτιαίου μυελοῦ, καὶ ἐκ βοδὸς μέλισσα καὶ ἐξ ἵππου σφήξ καὶ ἐξ ὄνου κάνθαρος καὶ ἀπαξαπλῶς ἐκ τῶν πλείστων σκώληκες. Οἶεται δὲ τοῦτο ὁ Κέλσος κατασκευαστικὸν εἶναι τοῦ μηδὲν τούτων ἔργον εἶναι θεοῦ, ἀλλὰ τὰς ποιότητας, οὐκ οἶδ' ὁπόθεν οὕτω τεταγμένας ἐκ τῶνδε ἢ τάσδε γίνεσθαι, οὐχὶ θεοῦ τινὸς λόγου ἔργον εἶναι, τὰς ἐν τῇ ὕλῃ ποιότητας ἀμείβοντος.

58

"Ἐτι δὲ καὶ τοῦτό φαμεν τῷ Κέλσῳ εἰπόντι· **ψυχὴ μὲν θεοῦ ἔργον, σώματος δὲ ἄλλη φύσις**, καὶ οὐ μόνον ἀκατασκευάστως τὸ τηλικούτον δόγμα ρίψαντι, ἀλλὰ καὶ ἀδιορίστως· οὐ γὰρ ἐσαφήνισε, πότερον πᾶσα ψυχὴ θεοῦ ἔργον ἢ μόνῃ ἢ λογικῇ. Φαμὲν τοίνυν πρὸς αὐτόν· εἰ μὲν πᾶσα ψυχὴ θεοῦ ἔργον, δῆλον ὅτι καὶ τῶν ἀλόγων καὶ εὐτελεστάτων, ἵνα καὶ παντὸς σώματος ἄλλη φύσις ἢ παρὰ τὴν τῆς ψυχῆς. Ἔοικε μέντοι ἐν τοῖς ἐξῆς, ἐν οἷς καὶ **θεοφιλέστερα τὰ ἄλογα ζῷα** φησιν ἡμῶν καὶ τοῦ **θεοῦ τὴν ἔννοιαν ἔχειν καθαρωτέραν**, παριστάνειν ὅτι οὐ

14 συντέλειαν : cf. Mt 13:39; Heb 9:26 14 ἐξ ἀνθρώπου — 18 σκώληκες Celso attribuire Schroeder, Chadwick, Andresen (cf. v. 18 τοῦτο et 4.59) 28-29 cf. 4.88

9 βελτίων in mg add. A² 12 διαδεξομένης Bouhéreau : - δεξαμένης A 13 καὶ² del. Koetschau² 16 γίνεταί M^{Pc} : γίνεσθαι A 17 κάνθαρος A¹ in mg : κανθαρίς A

μόνον ἢ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον καὶ ἢ τῶν ἀλόγων ζώων ψυχὴ ἔργον ἐστὶ τοῦ θεοῦ· τοῦτο γὰρ ἀκολουθεῖ τῷ θεοφιλέστερα λέγεσθαι ἐκεῖνα ἡμῶν. Εἰ δὲ μόνῃ ἢ λογικῇ ψυχῇ θεοῦ ἔργον ἐστὶ, πρῶτον μὲν οὐκ ἐσαφηνίσε τὸ τοιοῦτον· δεύτερον δὲ ἀκολουθεῖ τῷ ἀδιορίστως εἰρησθαι
 5 περὶ τῆς ψυχῆς, ὡς οὐ πάσης, ἀλλὰ μόνῃς τῆς λογικῆς οὔσης θεοῦ ἔργον, τὸ μηδὲ παντὸς σώματος (ἄλλην) εἶναι φύσιν. Εἰ δὲ μὴ παντὸς σώματος ἄλλη φύσις, ἀλλ' ἐκάστου ἐστὶ τὸ σῶμα ζώου ἀνάλογον τῇ ψυχῇ, δῆλον ὅτι οὐ ψυχὴ θεοῦ ἔργον ἐστὶ διαφέρειν ἂν τὸ ταύτης σῶμα σώματος ἐν ᾧ οἰκεῖ ψυχὴ οὐκ οὖσα ἔργον θεοῦ. Καὶ οὕτω ψεῦδος ἔσται τὸ μηδὲν
 10 διοίσειν νυκτερίδος ἢ εὐλῆς ἢ βατράχου σῶμα παρὰ τὸ τοῦ ἀνθρώπου.

Καὶ γὰρ ἄτοπον λίθους μὲν λίθων καὶ οἰκοδομήματα οἰκοδομημάτων νομίζεσθαι εἶναι καθαρώτερα ἢ μιαρώτερα παρὰ τὸ εἰς τιμὴν τοῦ θείου κατεσκευάσθαι ἢ εἰς ἀτιμοτάτων σωμάτων καὶ ἐναγῶν ὑποδοχὴν, σώματα δὲ σωμάτων μὴ διαφέρειν παρὰ τὸ λογικὰ εἶναι τὰ ἐνοικήσαντα ἢ ἄλογα,
 15 καὶ λογικῶν τὰ σπουδαιότερα ἢ τοὺς φαυλοτάτους ἀνθρώπους. Τὸ τοιοῦτόν γε πεποίθηκε τολμῆσαί τινας ἀποθεῶσαι μὲν τὰ τῶν διαφερόντων σώματα ὡς δεξάμενα ψυχὴν σπουδαίαν, ἀπορρίψαι δὲ ἢ ἀτιμάσαι τὰ τῶν φαυλοτάτων· οὐχ ὅτι πάντως τὸ τοιοῦτον ὑγιῶς γεγένηται, ἀλλ' ὅτι ἀπὸ τινος ἐννοίας ὑγιοῦς ἔσχε τὴν ἀρχήν. Ἡ ὁμοίως ὁ σοφὸς μετὰ τὴν τελευ-
 20 τὴν Ἀνύτου καὶ Σωκράτους φροντίζει τῆς ταφῆς τοῦ Σωκράτους σώματος καὶ τῆς Ἀνύτου καὶ τὸ παραπλήσιον ἀμφοτέροις κατασκευάσει ἡρίον ἢ τάφον; Καὶ ταῦτα δὲ διὰ τὸ (αὐτοῦ) ᾧ οὐδὲν ἔργον θεοῦ, τοῦ ᾧ ἀνα-φερομένου ἐπὶ τὸ τοῦ ἀνθρώπου σῶμα ἢ τῶν ἐκ τοῦ σώματος ὄψεων, καὶ ἐπὶ τὸ βοδὸς ἢ τῶν ἐκ τοῦ σώματος βοδὸς μελισσῶν, καὶ ἐπὶ τὸ ἵππου ἢ ὄνου
 25 καὶ τῶν ἐξ ἵππου μὲν σφηκῶν, ἐξ ὄνου δὲ κανθάρων, δι' ἃ ἠναγκάσθημεν ἐπαναλαβεῖν καὶ τὸ ψυχὴ μὲν θεοῦ ἔργον, σώματος δὲ ἄλλῃ φύσις.

Εἴθ' ἐξῆς φησιν ὅτι **κοινὴ ἢ ἰ πάντων τῶν προειρημένων σωμάτων φύσις καὶ μία, ἐς ἀμοιβὴν παλίντροπον ἰοῦσα καὶ ἐπανιοῦσα.** Καὶ πρὸς τοῦτο δὲ δῆλον ἐκ τῶν προειρημένων ὅτι οὐ μόνον
 30 τῶν προκατειλεγμένων σωμάτων κοινὴ ἐστὶν ἡ φύσις, ἀλλὰ καὶ τῶν ἑπ-

59

60 104^f

13-15 cf. 5.24 22-26 cf. 4.57

4 ἐσαφηνίσε Delarue : ἐσαφηνίσας A 6 ἄλλην Iol et Bouhéreau : om.
 A 22 δὲ A : om. P M V | αὐτοῦ addidi

ουρανίων". Καὶ εἴπερ τοῦθ' οὕτως ἔχει, δῆλον ὅτι κατ' αὐτόν (οὐκ οἶδα δὲ εἰ καὶ κατὰ τὴν ἀλήθειαν) μία ἐς ἀμοιβὴν παλίντροπον ἰοῦσά ἐστιν ἡ πάντων σωμάτων φύσις καὶ ἐπανιοῦσα. Καὶ δῆλον μὲν ὅτι κατὰ τοὺς φθείροντας τὸν κόσμον τοῦθ' οὕτως ἔχει· πειράσσονται δὲ δεικνύναι καὶ οἱ μὴ φθείροντες αὐτὸν μετὰ τοῦ μὴ προσίεσθαι "πέμπτον σῶμα" ὅτι καὶ κατ' αὐτοὺς μία ἐς ἀμοιβὴν παλίντροπον ἰοῦσα καὶ ἐπανιοῦσά ἐστιν ἡ πάντων σωμάτων φύσις. Οὕτω δὲ καὶ τὸ ἀπολλύμενον εἰς μεταβολὴν διαμένει· τὸ γὰρ ὑπο(κεί)μενον ἢ ὕλη ἀπολλυμένης τῆς ποιότητος διαμένει κατὰ τοὺς ἀγένητον αὐτὴν εἰσάγοντας. Ἐὰν μέντοι γε δυνηθῇ τις παραδείξαι λόγος οὐκ ἀγένητον αὐτήν, ἀλλὰ πρὸς τινα χρεῖαν γεγονέναι, δῆλον ὅτι οὐχ ἔξει φύσιν περὶ διαμονῆς τὴν αὐτὴν τῷ ἀγένητος ὑποτεθεῖσθαι. Ἄλλ' οὐ ταῦτα νῦν πρόκειται ἀπαντῶσιν ἡμῖν πρὸς τὰς Κέλσου κατηγορίας φυσιολογεῖν.

61

Φησὶ δ' ὅτι καὶ ὕλης ἔκγονον οὐδὲν ἀθάνατον. Καὶ πρὸς τοῦτο λελέξεται ὅτι, εἴπερ ὕλης οὐδὲν ἔκγονον ἀθάνατον, ἤτοι ἀθάνατος ὅλος ὁ κόσμος καὶ οὐχ [ὥς] ὕλης ἐστὶν ἔκγονον, ἢ, (ὕλης ὧν ἔκγονον), οὐδ' αὐτὸς χρῆμά ἐστιν ἀθάνατον. Εἰ μὲν οὖν ἀθάνατος ὁ κόσμος, ὅπερ ἀρέσκει καὶ τοῖς θεοῦ ἔργον εἰποῦσι μόνην τὴν ψυχὴν καὶ ἀπὸ τινος αὐτὴν κρατῆρος γεγονέναι λέγουσι, δεικνύτω ὁ Κέλσος οὐκ ἐξ ὕλης ἀποίου αὐτὸν γεγονέναι, τηρῶν τὸ ὕλης ἔκγονον οὐδὲν ἀθάνατον· εἰ δ', ἐπεὶ ὕλης ἔκγονόν ἐστιν ὁ κόσμος, οὐκ ἔστιν ἀθάνατον [ὁ κόσμος], θνητὸν

3-4 τοὺς φθείροντας τὸν κόσμον : i.e. Stoicos 5 οἱ μὴ φθείροντες αὐτόν : i.e. Platōnici 18-19 cf. Plat. Tim. 41 de; 4.56

2 καὶ om. M | ἐς M : εἰς A 7 σωμάτων A¹ in mg : ἀνθρώπων A | εἰς P : ἔστι A 8 τὸ γὰρ — διαμένει A² in mg : om. A | ὑπο(κεί)μενον Hoeschel : ὑπομένον A 16 ὥς delevi | ἢ Bouhéreau : καὶ A | ὕλης ὧν ἔκγονον supplevi (cf. v. 21) : ὥς ὕλης ἔκγονον addi suad. iam Koetschau 19 αὐτὴν add. A¹ 21 ὁ κόσμος² delevi

ὁ κόσμος ἄρ' οὖν καὶ φθειρόμενον ἢ μή; Εἰ μὲν γὰρ φθειρόμενον, ὡς θεοῦ ἔργον ἔσται φθειρόμενον· εἴτ' ἐν τῇ φθορᾷ τοῦ κόσμου τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ ἢ ψυχὴ τί ποιήσει, λεγέτω ὁ Κέλσος· εἰ δὲ διαστρέφων τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀθανάτου φήσει τῷ φθαρτῷ μὲν, οὐ φθειρομένῳ δὲ ἀθάνατον αὐτὸν εἶναι, ὡς δεκτικὸν μὲν θανάτου, οὐ μὴν δὲ καὶ ἀποθνήσκοντα, δηλὸν ὅτι ἔσται τι κατ' ἐκεῖνον θνητὸν ἅμα καὶ ἀθάνατον τῷ ἀμφοτέρων εἶναι δεκτικόν, καὶ ἔσται θνητὸν (κᾶν) οὐκ ἀποθνήσκον, καὶ τὸ οὐ τῇ φύσει ἀθάνατον παρὰ τὸ μὴ ἀποθνήσκειν ἰδίως λεγόμενον ἀθάνατον. Κατὰ ποῖον οὖν σημαίνονμενον διαστελλόμενος φήσει ὕλης ἔκγονον οὐδὲν ἀθάνατον; Καὶ ὁρᾷς ὅτι 10 πιεζόμενα [αὐτὰ] καὶ βασανιζόμενα τὰ ἐν τοῖς γράμμασιν (αὐτοῦ) νοήματα διελέγχεται οὐκ ἐπιδεχόμενα τὸ γενναῖον καὶ ἀναντίρρητον.

Εἰπὼν δὲ ταῦτ' ἐπιφέρει ὅτι τοῦδε μὲν πέρι ἀπόχρη τοσαῦτα· καὶ εἴ τις ἐπὶ πλείον ἀκούειν δύναίτο καὶ ζητεῖν, εἴσεται. Ἴδωμεν οὖν ἡμεῖς οἱ κατ' αὐτὸν ἀνόητοι, τί ἡκολούθησε τῷ κᾶν ἐπ' 15 ὀλίγον ἡμᾶς αὐτοῦ ἀκούειν δυνηθῆναι καὶ ζητεῖν.

Ἐξῆς τούτοις τὰ διὰ πολλῶν καὶ οὐκ εὐκαταφρονήτων λόγων ποικίλως ζητηθέντα περὶ φύσεως κακῶν καὶ διαφόρως ἐρμηνευθέντα δι' ὀλίγων λεξειδίων οἶεται δύνασθαι ἡμᾶς μαθεῖν, φάσκων· **Κακὰ δ' ἐν τοῖς οὖσιν οὔτε πρόσθεν οὔτε νῦν οὔτε αὖτις ἤτιω καὶ πλείω 20 γένοιντ' ἄν· μία γὰρ ἡ τῶν ὅλων φύσις καὶ ἡ αὐτή, καὶ κακῶν γένεσις αἰὲς ἡ αὐτή.** "Εοικε δὲ καὶ ταῦτ' ἀπὸ τῶν ἐν τῷ Θεαιτήτῳ παραπεφράσθαι, ἐν οἷς ἔλεγεν ὁ παρὰ Πλάτωνι Σωκράτης· "'Ἄλλ' οὔτε τὰ κακὰ ἐξ ἀνθρώπων ἢ ἀπολέσθαι δυνατόν, οὔτε παρὰ θεοῖς αὐτὰ ἰδρῦσθαι" καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ δοκεῖ μοι μηδὲ Πλάτωνος ἀκριβῶς ἀκηκοέναι ὁ τὴν 25 ἀλήθειαν ἐκπεριλαμβάνων ἐν τῷ ἐνὶ τούτῳ συγγράμματι καὶ ἐπιγράφων **ἀληθὴ λόγον** τὸ καθ' ἡμῶν ἑαυτοῦ βιβλίον. Ἡ γὰρ ἐν τῷ Τιμαίῳ λέξις φάσκουσα· "'Ὅταν δ' οἱ θεοὶ τὴν γῆν ὕδατι καθαίρωσι" δεδήλωκεν ὅτι καθαιρομένη ἡ γῆ τοῖς ὕδασιν ἤττονα ἔχει τὰ κακὰ παρὰ τὸν πρὸ τοῦ

62

104^v

13 cf. 7.58 14 ἀνόητοι : cf. 4.33 22-23 Plat. *Theaet.* 176 a. Cf. 4.65
27 Plat. *Tim.* 22 d. Cf. 4.20; 6.58

4 τῷ φθαρτῷ μὲν — 9 φήσει in mg add. A¹ : om. A 7 κᾶν addidi 10 αὐτὰ delevis et αὐτοῦ addidi 11 γενναῖον A¹ in mg : ἀναγκαῖον A 23 ἐξ ἀνθρώπων om. Plato ἢ παρὰ : ἐν Plato 25 ἐκπεριλαμβάνων A (cf. 6.45) : ἐμ - A¹ 27 δεδήλωκεν A¹ in mg : δεδήλωται A

καθαίρεσθαι χρόνον. Καὶ τοῦτό φαμεν κατὰ Πλάτωνα, τὸ ἥττονα εἶναί ποτε τὰ κακά, διὰ τὴν ἐν τῷ Θεαιτήτῳ λέξιν, φάσκουσιν μὴ δύνασθαι "ἀπολέσθαι ἐξ ἀνθρώπων τὰ κακά".

63

Οὐκ οἶδα δὲ τίνα τρόπον, πρόνοιαν τιθεὶς ὅσον ἐπὶ ταῖς λέξεσι τοῦ βιβλίου τούτου, οὔτε πλείονα οὔτ' ἐλάττονα ἀλλ' οἶονεὶ ὠρισμένα φησὶν εἶναι τὰ κακά, ἀναιρῶν δόγμα κάλλιστον περὶ τοῦ ἀόριστον εἶναι τὴν 5 κακίαν καὶ τὰ κακά καὶ τῷ ἰδίῳ λόγῳ ἄπειρα. <Καίτοι γ'> ἔοικε τῷ μήτε ἥττω μήτε πλείονα κακά γεγονέναι ἢ εἶναι ἢ ἔσεσθαι ἀκολουθεῖν ὅτι, ὥσπερ κατὰ τοὺς ἄφθαρτον τὸν κόσμον τηροῦντας τὸ ἰσοστάσιον τῶν στοιχείων ἀπὸ τῆς προνοίας γίνεται, οὐκ ἐπιτρεπούσης πλεονεκτεῖν τὸ ἐν 10 αὐτῶν, ἵνα μὴ ὁ κόσμος φθαρῇ· οὕτως οἶονεὶ πρόνοιά τις ἐφέστηκε τοῖς κακοῖς, τοσοῖσδε τυγχάνουσιν, ἵνα μήτε πλείονα γένηται μήτε ἥττονα.

Καὶ ἄλλως δ' ἐλέγχεται ὁ τοῦ Κέλσου περὶ τῶν κακῶν λόγος ἀπὸ τῶν ἐξετασάντων φιλοσόφων τὰ περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ παραστησάντων [καὶ] ἀπὸ τῆς ἱστορίας ὅτι πρῶτον μὲν ἔξω πόλεως καὶ προσωπεῖα περι- 15 κείμενα αἱ ἐταῖραι ἐξεμίσθουν ἑαυτὰς τοῖς βουλομένοις, εἰθ' ὕστερον καταφρονήσασαι ἀπέθεντο τὰ προσωπεῖα καί(τοι) ὑπὸ τῶν νόμων μὴ ἐπιτρεπόμενα εἰσιέναι εἰς τὰς πόλεις ἔξω ἦσαν αὐτῶν· πλείονος δὲ τῆς διαστροφῆς γινομένης ὁσημέραι ἐτόλμησαν καὶ εἰς τὰς πόλεις εἰσελθεῖν. Ταῦτα δὲ Χρύσιππός φησιν ἐν τῇ Περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν εἰσαγωγῇ. 20 "Ὅθεν ὡς τῶν κακῶν πλειόνων καὶ ἡττόνων γινομένων ἔστι λαβεῖν (κάκ τοῦ) ὅτι οἱ καλούμενοι ἀμφίβολοι ἦσαν ποτε προεστηκότες, πάσχοντες καὶ διατιθέντες καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν εἰσιόντων δουλεύοντες· ὕστερον δὲ οἱ ἀγορανόμοι τούτους ἐξῶσαν. Καὶ περὶ μυρίων δ' ἂν τῶν ἀπὸ κεχυ- 25 μένης τῆς κακίας ἐπεισελθόντων τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἔστιν εἰπεῖν ὅτι πρότερον οὐκ ἦν. Αἱ γοῦν ἀρχαιοτάται ἱστορίαι, καίτοι γε μυρία ὅσα κατηγοροῦσαι τῶν ἀμαρτανόντων, ἀρρητοποιοὺς οὐκ ἴσασι.

64

Πῶς ἐκ τούτων καὶ τῶν παραπλησίων οὐ καταγέλαστος φαίνεται Κέλσος, οἰόμενος τὰ κακά μήτε πλείω μήτε ἥττω γενέσθαι ποτ' ἄν; Εἰ γὰρ καὶ μία τῶν ὅλων φύσις καὶ ἡ αὐτή, οὐ πάντως καὶ ἡ τῶν 30 κακῶν γένεσις αἰὲ ἡ αὐτή. Ὡς γὰρ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὔσης τῆς τοῦδὲ τινος ἀνθρώπου φύσεως, οὐκ αἰὲ τὰ αὐτὰ ἐστὶ περὶ τὸ ἡγεμονικόν

30-p. 279. 14 S.V.F. II Nr. 1174

7 Καίτοι Bouhéreau et γ' ego : καὶ A 15 καὶ¹ delevi 17 καί(τοι) scripsi : καὶ A 21-22 κάκ τοῦ supplevi

αὐτοῦ καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ τὰς πράξεις, ὅτε μὲν οὐδὲ λόγον ἀνειληφότος, ὅτε δὲ μετὰ τοῦ λόγου κακίαν, καὶ ταύτην ἦτοι ἐπὶ πλεῖον ἢ ἐπ' ἔλαττον χεομένην, καὶ ἔστιν ὅτε προτραπέντος ἐπ' ἀρετὴν καὶ προκόπτοντος ἐπὶ πλεῖον ἢ ἐπ' ἔλαττον, καὶ ἐνίοτε φθάνοντος καὶ ἐπ' αὐτὴν 5 τὴν ἀρετὴν ἐν πλείοσι θεωρίαις γινομένην ἢ ἐν ἐλάττοσιν. Οὕτως ἔστιν εἰπεῖν μᾶλλον καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ὅλων φύσεως ὅτι, εἰ καὶ μία ἐστὶ καὶ ἡ αὐτὴ τῷ γένει, ἀλλ' οὐ τὰ αὐτὰ ἀεὶ οὐδ' ὁμογενῇ συμβαίνει ἐν τοῖς ὅλοις· οὔτε γὰρ εὐφορίαι ἀεὶ οὔτ' ἀφορίαι, ἀλλ' οὐδὲ ἐπομβρίαι οὔτε αὐχμοί· οὕτω δὲ οὐδὲ ψυχῶν κρειττόνων εὐφορίαι τεταγμένα ἢ ἀφορίαι, καὶ χειρόνων ἐπὶ 10 πλεῖον χύσις ἢ ἐπ' ἔλαττον. Καὶ ἀναγκαῖός γε τοῖς ἀκριβοῦν πάντα κατὰ τὸ δυνατόν βουλομένοις ὁ περὶ τῶν κακῶν λόγος (ὥς) οὐ μενόντων ἀεὶ ἐν ταύτῃ διὰ τὴν ἦτοι τηροῦσαν τὰ ἐπὶ γῆς πρόνοιαν ἢ κατακλυσμοῖς καὶ ἐκπυρώσεσι καθαίρουσαν, καὶ τάχα οὐ τὰ ἐπὶ γῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, δεομένῳ καθαρσίου, ὅταν πολλὴ ἡ κακία γένηται ἐν αὐτῷ.

15 Μετὰ ταῦτά φησιν ὁ Κέλσος· Τίς ἡ τῶν κακῶν γένεσις, οὐ ῥάδιον μὲν γνῶναι τῷ μὴ φιλοσοφήσαντι, ἐξαρκεῖ δ' εἰς πλῆθος εἰρῆσθαι ὥς ἐκ θεοῦ μὲν οὐκ ἔστι κακά, ὕλη δὲ πρόσκειται καὶ τοῖς θνητοῖς ἐμπολιτεύεται· ὁμοία δ' ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος (ἐστὶν) ἡ τῶν θνητῶν περίοδος, καὶ κατὰ τὰς τεταγμένας ἀνα- 20 κυκλήσεις ἀνάγκη τὰ αὐτὰ ἀεὶ καὶ γεγονέναι καὶ εἶναι καὶ ἔσεσθαι. Καὶ ὁ μὲν Κέλσος φησὶ τὴν τῶν κακῶν γένεσιν οὐ ῥάδιον εἶναι γνῶναι τῷ μὴ φιλοσοφήσαντι, ὥς τοῦ μὲν φιλοσοφοῦντος γνῶναι τὴν γένεσιν αὐτῶν δυναμένου ῥαδίως, τοῦ δὲ μὴ φιλοσοφοῦντος οὐ ῥαδίως μὲν οἷον τε ὄντος θεωρεῖν τὴν γένεσιν τῶν κακῶν, πλὴν εἰ καὶ μετὰ 25 καμάτου ἀλλὰ γε δυνατόν ὄντος γνῶναι. Ἡμεῖς δὲ καὶ πρὸς τοῦτο φαμεν ὅτι τὴν τῶν κακῶν γένεσιν οὐδὲ τῷ φιλοσοφήσαντι γνῶναι ῥάδιον, τάχα δὲ οὐδὲ τούτοις καθαρῶς αὐτὴν γνῶναι δυνατόν, ἐὰν μὴ θεοῦ ἐπιπνοία καὶ τίνα τὰ κακά τρανωθῇ καὶ πῶς ὑπέστη δηλωθῇ καὶ τίνα τρόπον ἀφανισθῇσεται νοηθῇ.

65

17 cf. Plat. *Res publ.* 2, 379 c 17-18 cf. Plat. *Theaet.* 176 a; 4.62 19-21 cf. Plat. *Polit.* 269 c - 270 a; Usener, *Epicurea*, Fr. 266

1 οὐδὲ ab Armim : οὔτε A : (οὔτε γοῦν) οὔτε Koetschau² : 10 ἀναγκαῖος Iol et Bouhéreau : ἀναγκαῖον A 11 ὥς add. Koetschau² 14 δεομένῳ MP^c : δεομένου A 15 γένεσις Bouhéreau : φύσις A 18 θνητοῖς Iol in mg et Bouhéreau : κακοῖς A 19 ἐστὶν addidi ex 4.67 28 καὶ πῶς — 29 νοηθῇ in mg add. A¹

Ἐν κακοῖς γοῦν οὔσης καὶ τῆς περὶ θεοῦ ἀγνοίας, ὄντος δὲ μεγίστου κακοῦ [καὶ] τοῦ μὴ εἰδέναι τὸν τρόπον τῆς τοῦ θεοῦ θεραπείας καὶ τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας, πάντως μὲν καὶ κατὰ Κέλσον τινὲς τῶν φιλοσοφισάντων (τὴν γένεσιν τῶν κακῶν) οὐκ ἔγνωσαν, ὅπερ δηλὸν ἐστὶν ἐκ τῶν διαφόρων ἐν φιλοσοφίᾳ αἰρέσεων· καθ' ἡμᾶς δὲ οὐδεὶς μὴ ἐγνωκῶς 5 κακὸν εἶναι τὸ νομίζειν εὐσεβείαν σφῶζεσθαι ἐν τοῖς καθεστηκόσι κατὰ τὰς κοινότερον νοουμένας πολιτείας νόμοις οἷός τε ἔσται τὴν γένεσιν γνῶναι τῶν κακῶν. Καὶ οὐδεὶς μὴ διαλαβὼν τὰ περὶ τοῦ καλουμένου διαβόλου καὶ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ, τίς τε πρὸ τοῦ διάβολος γεγενῆσθαι οὗτος ἦν καὶ πῶς γεγένηται διάβολος καὶ τίς ἡ αἰτία τοῦ συναποστῆναι 10 αὐτῷ τοὺς καλουμένους αὐτοῦ ἀγγέλους, οἷός τε ἔσται γνῶναι τὴν γένεσιν τῶν κακῶν. Δεῖ δὲ τὸν μέλλοντα ταύτην εἰδέναι καὶ περὶ δαιμόνων ἀκριβέστερον διειληφέναι ὅτι τε μὴ εἰσι, καθὼ δαίμονές εἰσι, δημιουργήματα τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ μόνον καθὼ λογικοὶ τινες, καὶ πόθεν ἐληλύθασιν ἐπὶ τὸ τοιοῦτο γενέσθαι, ὥς ἐν καταστάσει δαιμόνων αὐτῶν 15 ὑποστῆναι τὸ ἡγεμονικόν. Εἴπερ οὖν ἄλλος τις τόπος τῶν ἐν ἀνθρώποις ἐξετάσεως δεομένων δυσθήρατός ἐστι τῇ φύσει ἡμῶν, ἐν τούτοις καὶ ἡ τῶν κακῶν ταχθεῖη ἂν γένεσις.

105^v

66

Εἴτα, ὥς ἔχων μὲν τινα περὶ τῆς τῶν κακῶν γενέσεως εἰπεῖν ἀπορρητότερα, σιωπῶν δ' ἐκεῖνα καὶ τὰ πλήθεσιν ἀρμόζοντα λέγων, φησὶ 20 τὸ **ἐξαρκεῖν εἰρήσθαι εἰς πλῆθος περὶ τῆς τῶν κακῶν γενέσεως ὥς ἐκ θεοῦ μὲν οὐκ ἔστι κακά, ὕλη δὲ πρόσκειται καὶ τοῖς θνητοῖς ἐμπολιτεύεται**. Ἀληθὲς μὲν οὖν ὅτι οὐκ ἔστι κακά ἐκ θεοῦ· καὶ κατὰ τὸν Ἱερεμίαν γὰρ ἡμῶν σαφὲς ὅτι "Ἐκ στόματος κυρίου οὐκ ἐξελεύσεται τὰ κακά καὶ τὸ ἀγαθόν"· τὸ δὲ τὴν ὕλην τοῖς θνητοῖς 25 ἐμπολιτευομένην αἰτίαν εἶναι τῶν κακῶν καθ' ἡμᾶς οὐκ ἀληθές. Τὸ γὰρ ἐκάστου ἡγεμονικὸν αἴτιον τῆς ὑποστάσεως ἐν αὐτῷ κακίας ἐστίν, ἥτις ἐστὶ τὸ κακόν· κακά δὲ καὶ αἱ ἀπ' αὐτῆς πράξεις, καὶ ἄλλο οὐδὲν ὥς πρὸς ἀκριβῆ λόγον καθ' ἡμᾶς ἐστὶ κακόν. Ἀλλ' οἶδα τὸν λόγον δεόμενον πολλῆς ἐξεργασίας καὶ κατασκευῆς, χάριτι θεοῦ φωτίζοντος τὸ ἡγεμονικόν, 30 δυναμένων γενέσθαι τῷ κριθέντι ὑπὸ θεοῦ ἀξίῳ καὶ τῆς περὶ τὸν τρόπον τοῦτον γνώσεως.

24-25 *Lam* 3:38 25-26 cf. 3.42

2 καὶ¹ *delevi* 4 τὴν γένεσιν τῶν κακῶν *suppl.* Koetschau² 9 γεγενῆσθαι *M^{pc}* : γένηται *A* 17 δεομένων Koetschau² : δεόμενος *A* 21 τὸ *A* : τόδ' Koetschau² | εἰς πλῆθος *A*¹ : πρὸς πλῆθος *A* 24 κυρίου : ὑψίστου *LXX* 31 δυναμένων *A* : δυναμένω *P*

Οὐκ οἶδα δὲ πῶς χρήσιμον ἔδοξε τῷ Κέλσῳ καθ' ἡμῶν γράφοντι παραρρίψαι δόγμα, πολλῆς δεόμενον κἂν δοκούσης ἀποδείξεως κατὰ τὸ δυνατόν παριστάσης, ὅτι ὁμοία ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος ἐστὶν ἡ τῶν θνητῶν περίοδος, καὶ κατὰ τὰς τεταγμένας ἀνακυκλήσεις ἀνάγκη τὰ αὐτὰ ἀεὶ καὶ γεγονέναι καὶ εἶναι καὶ ἔσεσθαι. Ὅπερ ἐὰν ᾗ ἀληθές, τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀνήρηται. Εἰ γὰρ κατὰ <τὰς> τεταγμένας ἀνακυκλήσεις ἀνάγκη τὰ αὐτὰ ἀεὶ καὶ γεγονέναι καὶ εἶναι καὶ ἔσεσθαι ἐν τῇ τῶν θνητῶν περιόδῳ, δῆλον ὅτι ἀνάγκη ἀεὶ Σωκράτη μὲν φιλοσοφήσειν καὶ κατηγορηθήσεσθαι ἐπὶ καινοῖς δαιμονίοις καὶ τῇ τῶν νέων διαφθορᾷ, Ἄνυτον δὲ καὶ Μέλητον ἀεὶ κατηγορήσειν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλήν καταψηφίσεσθαι αὐτοῦ τὸν διὰ τοῦ κωνείου θάνατον. Οὕτω δὲ ἀνάγκη ἀεὶ κατὰ τὰς τεταγμένας περιόδους Φάλαριν τυραννήσειν καὶ τὸν Φεραῖον Ἀλέξανδρον τὰ αὐτὰ ὠμοποιήσειν, τοὺς τε εἰς τὸν Φαλάριδος ταῦρον καταδικασθέντας ἀεὶ ἐν αὐτῷ μυκήσεσθαι· ἅπερ ἐὰν δοθῇ, οὐκ οἶδ' ὅπως τὸ ἐφ' ἡμῖν σωθήσεται καὶ ἔπαινοι καὶ ψόγοι εὐλόγως ἔσονται. Λελέξεται δὲ πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν τῷ Κέλσῳ ὅτι, εἴπερ ὁμοία ἐστὶν ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος ἡ τῶν θνητῶν ἀεὶ περίοδος, καὶ κατὰ τὰς τεταγμένας ἀνακυκλήσεις ἀνάγκη τὰ αὐτὰ ἀεὶ καὶ γεγονέναι καὶ εἶναι καὶ ἔσεσθαι, (ἴση) ἀνάγκη ἀεὶ κατὰ τὰς τεταγμένας περιόδους Μωϋσέα μὲν μετὰ τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων ἐξελθεῖν ἐκ τῆς Αἰγύπτου, Ἰησοῦν δὲ πάλιν ἐπιδημήσαι τῷ βίῳ τὰ αὐτὰ ποιήσοντα ἅπερ οὐχ ἅπαξ ἀλλ' ἀπειράκις κατὰ περιόδους πεποίηκεν· ἀλλὰ καὶ Χριστιανοὶ οἱ αὐτοὶ ἔσονται ἐν ταῖς τεταγμέναις ἀνακυκλήσεσιν, καὶ πάλιν Κέλσος γράψει ἰ τὸ βιβλίον τοῦτο, ἀπειράκις αὐτὸ πρότερον γράψας.

8-14 cf. 5.20; Tatiani *Orat.* 3.3; Euseb. *Theoph.* 2.21; Nemes. *De nat. hom.* 38
16-19 Usener, *Epicurea* ad Fr. 266

2 παραρρίψαι Koetschau : παραλείψαι A 3 ὅτι add. A² | ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος add. A¹ 6 τὰς add. M : om. A 9 καινοῖς A¹ : κενοῖς A 11 καταψηφίσεσθαι M^{pc} : - φίσασθαι A 12 τεταγμένους A 14 μυκήσεσθαι A¹ in mg : μὴ κείσεσθαι A 19 ἴση addidi

68

Ὁ μὲν οὖν Κέλσος μόνην τὴν θνητῶν περίοδον κατὰ τὰς τεταγμένας ἀνακυκλήσεις ἐξ ἀνάγκης φησὶν αἰεὶ γεγονέναι καὶ εἶναι καὶ ἔσεσθαι· τῶν δὲ Στοϊκῶν οἱ πλείους οὐ μόνον τὴν τῶν θνητῶν περίοδον τοιαύτην εἶναί φασιν, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἀθανάτων καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς θεῶν. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ παντὸς ἐκπύρωσιν, ἀπειράκις γενομένην καὶ ἀπειράκις ἔσομένην, ἡ αὐτὴ τάξις ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους πάντων γέγονέ τε καὶ ἔσται. Πειρώμενοι μέντοι θεραπεύειν πως τὰς ἀπεμφάσεις οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς οὐκ οἶδ' ὅπως ἀπαραλλάκτους φασὶν ἔσεσθαι κατὰ περίοδον τοῖς ἀπὸ τῶν προτέρων περιόδων πάντας, ἵνα μὴ Σωκράτης πάλιν γένηται, ἀλλ' ἀπαράλλακτός τις τῷ Σωκράτει, γαμήσων ἀπαράλλακτον τῇ Ξανθίππῃ καὶ κατηγορηθισόμενος ὑπὸ ἀπαραλλάκτων Ἀνύτῳ καὶ Μελήτῳ. Οὐκ οἶδα δὲ πῶς ὁ μὲν κόσμος αἰεὶ ὁ αὐτός ἐστι καὶ οὐκ ἀπαράλλακτος ἕτερος ἐτέρῳ, τὰ δ' ἐν αὐτῷ οὐ τὰ αὐτὰ ἀλλὰ ἀπαράλλακτα. Ἀλλὰ γὰρ ὁ προηγούμενος καὶ πρὸς τὰς Κέλσου λέξεις καὶ πρὸς τὰς ἀπὸ τῆς Στοᾶς λόγος εὐκαιρότερον ἐν ἄλλοις ἐξετασθήσεται, ἐπεὶ μὴ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν καὶ τὴν ἐνεστηκυῖαν πρόθεσιν ἀρμόζει ἐν τούτοις πλεονάσαι.

69

Μετὰ ταῦτα λέγει ὅτι οὔτε τὰ ὁρώμενα ἀνθρώπῳ δέδοται, ἀλλ' ἕκαστα (τῆς) τοῦ ὅλου σωτηρίας εἵνεκα γίνεται τε καὶ ἀπόλλυται καθ' ἣν προεῖπον ἀμοιβὴν ἐξ ἀλλήλων εἰς ἄλληλα· περισσὸν δὲ τὸ προσδιατρίβειν τῇ τούτων ἀνατροπῇ, κατὰ δύναμιν ἡμῖν προεκτεθείσῃ. Εἴρηται δὲ καὶ εἰς τοῦτο· Οὔτε δὲ τὰ ἀγαθὰ οὔτε τὰ κακὰ ἐν τοῖς θνητοῖς ἐλάττω ἢ πλείω γένοιντ' ἂν. Λελέγεται (δὲ) καὶ εἰς τό· Οὔτε τῷ θεῷ καινοτέρας δεῖ διορθώσεως· ἀλλ' οὐδ' ὥς ἄνθρωπος τεκτινόμενός τι ἐνδεῶς καὶ ἀτεχνότερον δημιουργήσας ὁ θεὸς προσάγει διόρθωσιν τῷ κόσμῳ, καθαιρών αὐτὸν κατακλυσμῷ ἢ ἐκπυρώσει· ἀλλὰ (γε) τὴν χύσιν τῆς κακίας κωλύων ἐπὶ πλεῖον νέμεσθαι, ἐγὼ δ' οἶμαι ὅτι καὶ πάντῃ τεταγμένως

3-4 cf. 4.14; 6.71 3-13 S.V.F. II Nr. 626 7-12 cf. 5.20; Orig. *De princ.*
2.3.4 21-22 cf. 4.60 22-23 cf. 4.62-64

10-11 τῇ Ξανθίππῃ Bouhéreau : τὴν Ξανθίππην A 14-15 τὰς ἀπὸ τῆς Στοᾶς λόγος Bouhéreau : τοὺς ἀπὸ τῆς στοᾶς λόγους A 16 ἐν add. A¹ 19 τῆς add. Koetschau² 23-24 Λελέγεται (δὲ) scripsi : λέλεκται A 28 γε addidi

αὐτὴν ἀφανίζων συμφερόντως τῷ παντί. Εἰ δὲ μετὰ τὸν ἀφανισμόν τῆς κακίας λόγον ἔχει τὸ πάλιν αὐτὴν ὑφίστασθαι ἢ μή, ἐν προηγουμένῳ λόγῳ τὰ τοιαῦτα ἐξετασθήσεται. Θέλει οὖν διὰ καινοτέρας διορθώσεως αἰεὶ ὁ θεὸς τὰ σφάλματα ἀναλαμβάνειν. Εἰ γὰρ καὶ τέτακται αὐτῷ πάντα
 5 κάλλιστα καὶ ἀσφαλέστατα κατὰ τὴν τῶν ὅλων δημιουργίαν, ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἱατρικῆς τιнос αὐτῷ ἐδέησεν (ἐπὶ) τοῖς τὴν κακίαν νοσοῦσι καὶ παντὶ τῷ κόσμῳ, ὑπ' αὐτῆς ὥσπερ εἰ μολυνομένων. Καὶ οὐδὲν γε ἡμέλῃται τῷ θεῷ ἢ ἀμεληθήσεται, ποιοῦντι καθ' ἕκαστον καιρὸν ὅπερ ἔπρεπεν αὐτὸν ποιεῖν ἐν τρεπτῷ καὶ μεταβλητῷ κόσμῳ. Καὶ ὥσπερ γεωργὸς κατὰ
 10 τὰς διαφόρους τῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ ὥρων διάφορα ἔργα γεωργικὰ ποιεῖ ἐπὶ τὴν γῆν καὶ τὰ ἐπ' αὐτῆς φυόμενα, οὕτως ὁ θεὸς οἰονεῖ ἐνιαυτούς τινας, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, οἰκονομεῖ ὅλους τοὺς αἰῶνας, ἢ καθ' ἕκαστον αὐτῶν ποιῶν ὅσα ἀπαιτεῖ αὐτὸ τὸ περὶ τὰ ὅλα εὐλόγον, ὑπὸ μόνου θεοῦ ὡς ἀληθείας (εὖ) ἔχοντος τρανότατα καταλαμβανόμενον καὶ ἐπιτελούμενον.

106^v

15 Ἔθηκε δέ τινα λόγον ὁ Κέλσος περὶ τῶν κακῶν τοιοῦτον, ὅτι **κἄν σοὶ τι δοκῇ κακόν, οὕπω δῆλον εἰ κακόν ἐστίν· οὐ γὰρ οἶσθα ὃ τι ἢ σοὶ ἢ ἄλλῳ ἢ τῷ ὅλῳ συμφέρει**. Καί(τοι) ἔχει μὲν τι ὁ λόγος εὐλαβές, ὑπονοεῖ δὲ καὶ τὴν τῶν κακῶν φύσιν οὐ πάντῃ εἶναι μοχθηρὰν διὰ τὸ ἐνδέχεσθαι τῷ ὅλῳ συμφέρειν τὸ νομιζόμενον ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον
 20 εἶναι κακόν. Πλὴν ἵνα μὴ παρακούσας τις τοῦ λεγομένου ἐπιτριβῆς εὐρῆ ἀφορμῇ, ὡς καὶ τῆς κακίας αὐτοῦ χρησίμου τυγχανούσης τῷ παντὶ ἢ δυναμένης γε εἶναι χρησίμου, λελέξεται ὅτι σφωζόμενου τοῦ ἐφ' ἡμῖν ἐκάστω κἄν συγχρήσηται τῇ κακίᾳ τῶν φαύλων εἰς τὴν διάταξιν τοῦ παντός ὁ θεός, κατατάσσων αὐτοὺς εἰς χρεῖαν τοῦ παντός, οὐδὲν ἦττον
 25 ψεκτός τε ἐστὶν ὁ τοιοῦδος καὶ ὡς ψεκτός κατατέτακται εἰς χρεῖαν ἀπευκταίαν μὲν ἐκάστω, χρήσιμον δὲ τῷ παντί. Ὡς εἰ καὶ ἐπὶ τῶν πόλεων τις ἔλεγε τὸν τάδε τινα ἡμαρτηκότα καὶ διὰ τὰ ἁμαρτήματα εἰς τινα δημόσια ἔργα χρήσιμα τῷ παντὶ καταδικαζόμενον ποιεῖν μὲν τι χρήσιμον τῇ ὅλῃ

70

9-14 cf. *De princ.* 3.1.14; Euseb. *P.E.* 11.18.14 18-20 cf. *De princ.* 2.9.2
 26-p. 284.2 cf. Orig. *Hom. in Num.* 14.2

3 ἐξετασθήσεται A¹ in mg : ἐξηγηθήσεται A 6 ἐπὶ in mg add. M² 14 (εὖ) ἔχοντος scripsi : ἔχει A 17 τῷ M^{pc} : ὅτῳ A | Καί(τοι) scripsi : καὶ A 25 ἀπευκταίαν A : ἀπευκτὴν A¹ in mg

πόλει, αὐτὸν δὲ γεγονέναι ἐν ἀπευκταίῳ πράγματι καὶ ἐν ᾧ οὐδεὶς τῶν
κἂν μέτριον νοῦν ἐχόντων ἐβούλετο γενέσθαι.

Καὶ ὁ ἀπόστολος δὲ τοῦ Ἰησοῦ Παῦλος, διδάσκων ἡμᾶς συνοίσειν
μὲν τῇ χρειᾷ τι τοῦ παντὸς καὶ τοὺς φαυλοτάτους, παρ' ἑαυτοὺς δὲ ἔσε- 5
σθαι ἐν τοῖς ἀπευκτοῖς, χρησιμωτάτους δ' ἔσεσθαι [καὶ] τοὺς σπουδαιο-
τάτους τῷ παντί, παρ' ἑαυτῶν αἰτίαν ἐν καλλίστῃ χώρᾳ ταχθησομένους,
φησὶν· "Ἐν μεγάλῃ δ' οἰκίᾳ οὐκ ἔστι μόνον σκευὴ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ,
ἀλλὰ καὶ ξύλινα καὶ ὀστράκινα, καὶ ἃ μὲν εἰς τιμὴν, ἃ δὲ εἰς ἀτιμίαν·
ἐὰν οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτόν, ἔσται σκευὸς εἰς τιμὴν, ἡγιασμένον καὶ
εὐχρηστον τῷ δεσπότῃ, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοίμασμένον." Καὶ ταῦτα 10
δ' ἀναγκαίως ὑπολαμβάνω ἐκτεθεῖσθαι πρὸς τὸ **κἂν σοί τι δοκῇ
κακόν, οὐπω δῆλον εἰ κακόν· οὐ γὰρ οἶσθα ὃ τι ἢ σοὶ ἢ ἄλλῳ
(ἢ τῷ ὄλῳ) συμφέρει**, ἵνα μὴ ἀφορμὴν λαμβάνῃ τις ἐκ τῶν κατὰ τὸν
τόπον πρὸς τὸ ἀμαρτάνειν ὡς χρήσιμος τῷ ὄλῳ διὰ τὴν ἀμαρτίαν
ἐσόμενος. 15

71

Ἐπεὶ δὲ μετὰ ταῦτα μὴ νοήσας τὰς περὶ θεοῦ ὡς ἀνθρωποπαθοὺς ἐν
ταῖς γραφαῖς λέξεις διασύρει ὁ Κέλσος ἐν αἷς ὀργῇς λέγονται κατὰ τῶν
ἀσεβῶν φωναὶ καὶ ἀπειλαὶ κατὰ τῶν ἡμαρτηκότων, λεκτέον ὅτι, ὥσπερ
ἡμεῖς τοῖς κομιδῇ νηπίοις διαλεγόμενοι οὐ τοῦ ἑαυτῶν ἐν τῷ λέγειν 20
στοχαζόμεθα δυνατοῦ, ἀλλ' ἀρμοζόμενοι πρὸς τὸ ἀσθενὲς τῶν ὑποκει-
μένων φαμέν ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ποιούμεν ἃ φαίνεται ἡμῖν χρήσιμα εἰς τὴν
τῶν παιδῶν ὡς παιδῶν ἐπιστροφὴν καὶ διόρθωσιν· οὕτως ἢ ἔοικεν ὁ τοῦ
θεοῦ λόγος ὠκονομηκέναι τὰ ἀναγεγραμμένα, μετρήσας τῇ δυνάμει τῶν
ἀκουόντων καὶ τῷ πρὸς αὐτοὺς χρησίμῳ τὸ ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ πρέπον. Καὶ 25
καθόλου γε περὶ τοῦ τοιοῦτου τρόπου τῆς ἀπαγγελίας περὶ τῶν (τοῦ) θεοῦ
ἐν τῷ Δευτερονομίῳ οὕτω λέλεκται· "Ἐτροποφόρησέ σε κύριος ὁ θεός
σου, ὡς εἴ τις τροποφορήσαι ἄνθρωπος τὸν υἱὸν αὐτοῦ." Οἶονεὶ ἀνθρώπου

7-10 2 Tim 2:20-21 26-27 Deut 1:31

1 ἀπευκταίῳ A : ἀπευκτῷ A¹ in mg 2 ἐχόντων A : ἔχειν ἐθελόντων
A¹ in mg 4 τι Koetschau : τί A : τῇ edd. 5 ἐν τοῖς ἀπευκτοῖς —
ἔσεσθαι om. A, in mg add. A² | καὶ deleui 9 post ἑαυτὸν addit ἀπὸ τούτων
NT 13 ἢ τῷ ὄλῳ addi suad. Koetschau (cf. v. 14 et 4.70) 19-20 τοῦ ...
δυνατοῦ M² : τὸ δυνατόν A 24 ἀπαγγελία M^{Pc} : ἐπαγγελία A 25 τῶν
περὶ A, transposui | τοῦ addidi

τρόπους πρὸς τὸ ἀνθρώποις λυσιτελὲς φορῶν ὁ λόγος τοιαῦτα λέγει· οὐ γὰρ ἐδέοντο οἱ πολλοὶ προσωποποιούντος θεοῦ ἁρμοζόντως ἑαυτῷ τὰ πρὸς τοὺς τοιούτους λεχθησόμενα. Ἀλλ' ὃ μέλει τῆς τῶν θείων γραμμάτων σαφηνείας εὐρήσει ἀπ' αὐτῶν, τὰ λεγόμενα πνευματικὰ τοῖς ὀνομαζο-
 5 μένοις πνευματικοῖς συγκρίνων, τὸ βούλημα τῶν τε πρὸς τοὺς ἀσθενεσ-
 τέρους λεγομένων καὶ τῶν τοῖς ἐντρεχεστέροις ἀπαγγελλομένων, πολλακίς ἐν τῇ αὐτῇ λέξει ἑκατέρων τῷ εἰδοτί ἀκούειν αὐτῆς κειμένων.

72

Ὁργὴν μὲν οὖν ὀνομάζομεν θεοῦ, οὐ πάθος δ' αὐτοῦ αὐτὴν εἶναι φα-
 10 μεν, ἀλλὰ τι παραλαμβάνομενον εἰς τὴν διὰ σκυθρωποτέρων ἀγωγῶν
 παιδευσιν τοῖς τὰ τοσάδε καὶ τοιάδε ἡμαρτηκόσιν. "Οτι γὰρ παιδεύει ἡ
 καλουμένη ὀργὴ τοῦ θεοῦ καὶ ὁ ὀνομαζόμενος θυμὸς αὐτοῦ καὶ τοῦτ'
 ἀρέσκει τῷ λόγῳ, δῆλον ἐκ τοῦ ἐν μὲν ἔκτῳ ψαλμῷ εἰρήσθαι· "Κύριε, μὴ
 15 τῷ θυμῷ σου ἐλέγξης με, μηδὲ τῇ ὀργῇ σου παιδεύσης με", ἐν δὲ τῷ
 Ἱερεμίᾳ· "Παίδευσον ἡμᾶς, κύριε, πλὴν ἐν κρίσει καὶ μὴ ἐν θυμῷ, ἵνα μὴ
 20 ὀλίγους ἡμᾶς ποιήσης." Ἀναγνοὺς δέ τις ἐν μὲν τῇ δευτέρᾳ τῶν
 Βασιλειῶν ὀργὴν θεοῦ, ἀναπειθουσάν τὸν Δαυὶδ ἀριθμῆσαι τὸν λαόν, ἐν
 δὲ τῇ πρώτῃ τῶν Παραλειπομένων τὸν διάβολον, καὶ συνεξετάζων
 ἀλλήλοις τὰ ῥητὰ ὅψεται ἐπὶ τίνος τάσσεται ἡ ὀργή· ἥς καὶ τέκνα πάντας
 ἀνθρώπους γεγονέναι φησὶν ὁ Παῦλος λέγων· "Ἡμεθα τέκνα φύσει ὀργῆς
 25 ὡς καὶ οἱ λοιποί."

"Οτι δ' οὐ πάθος τοῦ θεοῦ ἐστὶν ἡ ὀργή, ἀλλ' ἕκαστος αὐτῷ ταύτην δι'
 ὧν ἁμαρτάνει κατασκευάζει, δηλώσει ὁ Παῦλος ἐν τῷ· "Ἡ τοῦ πλούτου
 τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς,
 30 ἄγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει· Κατὰ δὲ τὴν
 σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν
 35 ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας τοῦ θεοῦ." Πῶς οὖν
 δύναται ἕκαστος "θησαυρίζειν ἑαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς", ὀργῆς
 νοουμένης τοῦ πάθους; Πῶς δὲ ὀργῆς πάθος παιδεύειν δύναται; Ἀλλὰ καὶ
 οὐκ ἂν ὁ διδάσκων λόγος ἡμᾶς μηδαμῶς ὀργίζεσθαι καὶ φάσκων ἐν τρια-

4-5 cf. 1 Cor 2:13 πνευματικοῖς πνευματικὰ συγκρίνοντες; 7:11 12-13 Ps
 6:2 14-15 Jer 10:24 15-17 cf. 2 Sam (2 Regn) 24:1 et 1 Chron 21:1 19-20
 Ephes 2:3 22-26 Rom 2:4-5

13 ἐλέγξης M : ἐλέγξεις A 21 αὐτῷ P : αὐτῷ A 22 κατασκευάζει
 A¹ : - ἄσει A 25 σεαυτῷ P M^{pc} : ἑαυτῷ A 28 τοῦ πάθους νοουμένης M

107^v

κοστῷ ἔκτῳ ψαλμῷ· "Παῦσαι ἀπὸ ὀργῆς καὶ ἐγκατάλιπε θυμόν", ἡ λέγων
 δὲ καὶ ἐν τῷ Παύλῳ· "'Απόθεσθε καὶ ὑμεῖς τὰ πάντα, ὀργὴν θυμὸν
 κακίαν βλασφημίαν αἰσχρολογίαν", αὐτῷ τῷ θεῷ περιῆπτεν τὸ πάθος οὐ
 ἡμᾶς πάντῃ ἀπαλλάξαι βούλεται. Δῆλον δὲ τὸ τροπολογεῖσθαι τὰ περὶ
 ὀργῆς θεοῦ ἐκ τοῦ καὶ ὕπνον αὐτοῦ ἀναγεγράφθαι, ἅφ' οὗ ὥσπερ
 διϋπνίζων αὐτὸν ὁ προφήτης λέγει· "'Ανάστηθι, ἵνα τί ὕπνοις, κύριε";
 Καὶ πάλιν φησί· "Καὶ ἐξηγέρθη ὡς ὁ ὕπνων κύριος, ὡς δυνατὸς κε-
 κραιπαληκῶς ἐξ οἴνου." Εἴπερ οὖν ὁ ὕπνος ἄλλο τι σημαίνει καὶ οὐχ ὅπερ
 ἡ πρόχειρος ἐκδοχὴ τῆς λέξεως δηλοῖ, διὰ τί οὐχὶ καὶ ἡ ὀργὴ παρα-
 πλησίως νοηθήσεται;

Καὶ αἱ ἀπειλαὶ δὲ ἀπαγγελίαι εἰσὶ περὶ τῶν ἀπαντησομένων τοῖς
 φαύλοις, ὡς εἰ ἀπειλὰς τις ἔφασκεν εἶναι καὶ τοὺς τοῦ ἱατροῦ λόγους,
 λέγοντος τοῖς κάμνουσι· τεμῶ σε καὶ καυστήρας προσάξω σοι, ἐὰν μὴ
 πεισθῇς μου τοῖς νόμοις καὶ οὕτως μὲν διαιτήσῃ, οὕτως δὲ σαυτὸν
 ἀγάγῃς. Οὐκ ἀνθρώπινα οὖν πάθη προσάπτομεν τῷ θεῷ οὐδὲ
 δυσσεβεῖς δόξας ἔχομεν περὶ αὐτοῦ οὐδὲ πλανώμενοι τὰς περὶ
 τοῦτον διηγῆσεις ἀπ' αὐτῶν τῶν γραμμάτων συνεξεταζομένων
 ἀλλήλοις παρίσταμεν· οὐδὲ τὸ προκείμενον τοῖς ἐν ἡμῖν συνετῶς
 πρεσβεύουσι (περὶ) τοῦ λόγου ἄλλο ἐστὶν ἢ εὐηθείας μὲν ἀπαλλάξαι
 κατὰ τὸ δυνατόν τοὺς ἀκούοντας, ποιῆσαι δ' αὐτοὺς φρονίμους.

73

Ἀκολουθῶς δὲ τῷ μὴ νενοηκέναι τὰ περὶ ὀργῆς ἀναγεγραμμένα θεοῦ
 φησιν· "Ἡ γὰρ οὐ καταγέλαστον εἰ ἄνθρωπος μὲν ὀργισθεῖς
 Ἰουδαίοις πάντας αὐτοὺς ἡβηδὸν ἀπώλεσεν καὶ ἐπυρπόλη-
 σεν, οὕτως (ὥς) οὐδὲν ἦσαν, θεὸς δ' ὁ μέγιστος, ὡς φασιν,
 ὀργιζόμενος καὶ θυμούμενος καὶ ἀπειλῶν πέμπει τὸν υἱὸν
 αὐτοῦ, καὶ (οὗτος) τοιαῦτα πάσχει; Εἴπερ οὖν Ἰουδαῖοι μετὰ τὸ
 διαθεῖναι τὸν Ἰησοῦν ἅπερ ἐτόλμησαν κατ' αὐτοῦ ἡβηδὸν ἀπώλοντο καὶ
 ἐπυρπολήθησαν, οὐκ ἀπ' ἄλλης ὀργῆς ἢ ἧς ἑαυτοῖς ἐθησαύρισαν ταῦτα
 πεπόνθασι, τῆς τοῦ θεοῦ κατ' αὐτῶν κρίσεως θεοῦ καταστήματι γεγενη-

1 Ps 36:8 2-3 Col 3:8 6 Ps 43:24 7-8 Ps 77:65 22 ἄνθρωπος :
 i.e. Titus

2 ἡμεῖς A 4 ἀπαλλάξιν M 13 λέγοντος A¹ : -οντας A 14 δι-
 αιτήση M : διαίτης ἢ A (εἰ add. A¹) 15 περιάπτομεν Bader (cf. v. 3) 17
 τοῦτον A : τούτων M 18 παρίσταμεν A : παριστῶμεν P 19 περὶ addidi
 24 ὡς addidi 26 οὗτος addidi (cf. p. 287. 1-2) ἡ ἰουδαῖοι in mg add. A¹

μένης, ὀνομαζομένης ὀργῆς πατρίῳ τινὶ Ἑβραίων ἔθει. Καὶ πάσχει γε ὁ υἱὸς τοῦ μεγίστου θεοῦ βουληθεὶς ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν λέλεκται.

11 Μετὰ ταῦτά φησιν· **Ἄλλ' ὅπως μὴ περὶ μόνων Ἰουδαίων (οὐ γὰρ τοῦτο λέγω), ἀλλὰ περὶ τῆς ὅλης φύσεως, ὅπερ ἐπηγειλάμην, ὁ λόγος ἦ, σαφέστερον ἐμφανιῶ τὰ προειρημένα.** Τίς δ' οὐκ ἂν τούτοις ἐντυγχάνων μέτριος καὶ αἰσθανόμενος τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας οὐκ ἂν περισταίῃ τὸ ἐπαχθὲς τοῦ περὶ ὅλης τῆς φύσεως ἐπαγγειλαμένου ἀποδοῦναι λόγον καὶ ἀλαζονευσαμένου ὁμοίως | ἦ
10 ἐτόλμησεν ἐπιγράψαι ἐπιγραφῇ τοῦ βιβλίου; Ἰδωμεν δὴ τίνα ἐστὶν ἃ περὶ ὅλης τῆς φύσεως ἐπαγγέλλεται λέξειν καὶ τίνα ἐμφανίσειν.

108^f

Διὰ πολλῶν δ' ἐξῆς ἐγκαλεῖ ἡμῖν ὡς **τῷ ἀνθρώπῳ φάσκουσι πάντα πεποιηκέναι τὸν θεόν.** Καὶ βούλεται ἐκ τῆς περὶ τῶν ζώων ἱστορίας καὶ τῆς ἐμφαινομένης αὐτοῖς ἀγχινοίας δεικνύναι ὅτι **οὐδὲν μᾶλλον ἀνθρώπων ἢ τῶν ἀλόγων ζώων ἔνεκεν γέγονε τὰ πάντα.** Καὶ δοκεῖ μοι ὅμοιον τι εἰπεῖν τοῖς διὰ τὸ πρὸς τοὺς μισουμένους ἔχθος κατηγοροῦσιν αὐτῶν ἐφ' οἷς οἱ φίλτατοι αὐτῶν ἐπαινοῦνται. Ὡς περ γὰρ ἐπὶ τούτων τυφλοῖ τὸ ἔχθος πρὸς τὸ μὴ συνορᾶν ὅτι καὶ φιλτάτων κατηγοροῦσιν δι' ὧν κακῶς λέγειν νομίζουσι τοὺς ἐχθρούς, τὸν
20 αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ Κέλσος συγχυθεὶς τὸν λογισμὸν οὐχ ἐώρακεν ὅτι καὶ τῶν ἀπὸ τῆς Στοᾶς φιλοσόφων κατηγορεῖ, οὐ κακῶς προταπτόντων τὸν ἀνθρωπον καὶ ἀπαξαπλῶς τὴν λογικὴν φύσιν πάντων τῶν ἀλόγων καὶ διὰ

74

2-3 cf. 1.54-55 et 61; 2.16 et 23 4-p. 290.23 ὡστράκωται : Φ 20.1-4, pp. 125-128 5 ἐπηγειλάμην : cf. 4.52 20-p. 288.8 γινομένων : S.V.F. II Nr. 1157

1 ὀργῆς in mg add. A² 4 post φησιν add. δηλονότι ὁ κέλσος Φ 8 περισταίῃ A Pat B D E H : ἀχθεσθείη C 10 ἃ A¹ P^{bc} Φ : τὰ A : τὰ ἃ M 12 δ' A : δὴ Φ 13 καὶ M Φ : rasura in A | τῶν om. Φ 14 αὐτοῖς Pat C D : αὐτῶ A B | ὅτι A² Φ : om. A 15 γεγενῆαι P M 16 εἰπεῖν A : ποιεῖν Φ 21 οὐ A Pat B² in mg : ὡς B¹ : ὡς οὐ C D

ταύτην λεγόντων προηγουμένως τὴν πρόνοιαν πάντα πεποιηκέναι. Καὶ λόγον μὲν ἔχει τὰ λογικά, ἅπερ ἐστὶ προηγούμενα, παίδων γεννωμένων, τὰ δ' ἄλογα καὶ τὰ ἄψυχα χορίου συγκτιζομένου τῷ παιδίῳ. Καὶ ἡγοῦμαί γε ὅτι, ὥσπερ ἐν ταῖς πόλεσιν οἱ προνοοῦμενοι τῶν ὀνίων καὶ τῆς ἀγορᾶς δι' οὐδὲν ἄλλο προνοοῦνται ἢ διὰ τοὺς ἀνθρώπους, παραπολαύουσι δὲ τῆς δασιλείας καὶ κύνες καὶ ἄλλα τῶν ἀλόγων, οὕτως ἡ πρόνοια τῶν μὲν 5 λογικῶν προηγουμένως προνοεῖ, ἐπηκολούθησε δὲ τὸ καὶ τὰ [ἄλλα] ἄλογα ἀπολαύειν τῶν δι' ἀνθρώπους γινομένων. Καὶ ὥσπερ ἀμαρτάνει ὁ λέγων τοὺς ἀγορανόμους προνοεῖν οὐ μᾶλλον τῶν ἀνθρώπων ἢ τῶν κυνῶν, ἐπεὶ καὶ οἱ κύνες παραπολαύουσι τῆς δασιλείας τῶν ὀνίων, οὕτω 10 πολλῷ μᾶλλον Κέλσος καὶ οἱ τὰ αὐτὰ φρονούντες αὐτῷ ἀσεβοῦσιν εἰς τὸν προνοοῦντα τῶν λογικῶν θεόν, φάσκοντες· **Τί μᾶλλον ἀνθρώποις ταῦτα γίνεσθαι πρὸς τροφήν ἢ τοῖς φυτοῖς δένδροις τε καὶ πόαις καὶ ἀκάνθαις;**

75

Οἶεται γὰρ πρῶτον μὲν μὴ ἔργα θεοῦ εἶναι βροντὰς καὶ 15 **ἀστραπὰς καὶ ὑετούς**, ἥδη σαφέστερον Ἐπικουρίζων· δεύτερον δέ φησιν ὅτι, εἰ καὶ διδῶν τις ταῦτα ἔργα εἶναι θεοῦ, οὐ μᾶλλον ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις ταῦτα γίνεται πρὸς τροφήν ἢ τοῖς φυτοῖς **δένδροις τε καὶ πόαις καὶ ἀκάνθαις**, συντυχικῶς διδοὺς καὶ οὐ 20 κατὰ πρόνοιαν ὥς ἀληθῶς Ἐπικούρειος ταῦτα συμβαίνειν. Εἰ γὰρ οὐ μᾶλλον ἡμῖν ἢ φυτοῖς καὶ δένδροις καὶ πόαις καὶ ἀκάνθαις ταῦτ' ἐστὶ χρήσιμα, δῆλον ὅτι οὐδ' ἀπὸ προνοίας ταῦτ' ἔρχεται, ἢ ἀπὸ προνοίας οὐ μᾶλλον ἡμῶν προνοουμένης ἢ δένδρων καὶ πόας καὶ ἀκάνθης. Ἐκότερον δ' αὐτόθεν ἀσεβές, καὶ τὸ τοῖς τοιούτοις ἀντιλέγειν ἰστάμενον πρὸς τὸν

1-3 cf. Plut. *Plat. quaest.* 1000 F = S.V.F. II Nr. 1158 15-16 cf. 5.6

2 παίδων A : παιδίων Φ 3 τὰ om. B C D E H | χορίου συγκτιζομένου A : χορίῳ συγκτιζομένῳ Pat B¹ 7 ἄλλα A : om. P M Φ, del. Delarue 12 τί A Pat B : τι C D : τι μὴ E H : μὴ Delarue 13 ταῦτα γίνεσθαι Φ (cf. v. 18) : γίνεσθαι ταῦτα A 16 σαφέστερον A : σαφῶς Φ

ἀσέβειαν ἡμῶν κατηγοροῦντα εὐηθες· παντὶ γὰρ δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων, τίς ὁ ἀσεβής.

Εἰτά φησιν ἰ ὅτι **κἂν ταῦτα λέγῃς ἀνθρώποις φύεσθαι** (δῆλον δ' ὅτι τὰ φυτὰ καὶ δένδρα καὶ πόας καὶ ἀκάνθας), **τί μᾶλλον αὐτὰ**
ἀνθρώποις φήσεις φύεσθαι ἢ τοῖς ἀλόγοις ζώοις τοῖς ἀγριω-
τάτοις; Σαφῶς οὖν λεγέτω ὁ Κέλσος ὅτι ἡ τοσαύτη τῶν ἐπὶ γῆς φυομένων
διαφορὰ οὐ προνοίας ἐστὶν ἔργον, ἀλλὰ συντυχία τις ἀτόμων τὰς
τοσαύτας ποιότητας πεποίηκε, καὶ κατὰ συντυχίαν τοσαῦτα εἶδη φυτῶν
καὶ δένδρων καὶ πόας παραπλήσιά ἐστιν ἀλλήλοις, καὶ ὅτι οὐδεὶς λόγος
10 τεχνικὸς ὑπέστησεν αὐτά, οὐδ' ἀπὸ νοῦ ἔχει τὴν ἀρχὴν πάντα θαυμασμὸν
ὑπερβεβηκότος. Ἄλλ' ἡμεῖς οἱ τῷ ταῦτα κτίσαντι μόνῳ ἀνακείμενοι θεῷ
Χριστιανοὶ καὶ ἐπὶ τούτοις χάριν οὔδαμεν τῷ καὶ τούτων δημιουργῷ, ὅτι
ἡμῖν τηλικαύτην ἐστίαν εὐτρέπισε καὶ δι' ἡμᾶς τοῖς δουλεύουσιν ἡμῖν ζώ-
15 οις· "Ὁ ἐξανατέλλον ὁρτον τοῖς κτήνεσι καὶ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν
ἀνθρώπων, τοῦ ἐξαγαγεῖν ἄρτον ἐκ τῆς γῆς, καὶ ἴν' οἶνος εὐφραίνει
καρδίαν ἀνθρώπου, καὶ ἰλαρύνεται πρόσωπον ἐν ἐλαίῳ, καὶ ἄρτος
στηρίζῃ καρδίαν ἀνθρώπου." Εἰ δὲ καὶ τοῖς ἀγριωτάτοις τῶν ζώων τροφὰς
κατεσκεύασεν, οὐδὲν θαυμαστόν· καὶ ταῦτα γὰρ τὰ ζῶα καὶ ἄλλοι τῶν
φιλοσοφησάντων εἰρήκασιν γυμνασίῳ ἕνεκα γεγονέναι τῷ λογικῷ ζῳῷ.
20 Φησὶ δέ που τῶν καθ' ἡμᾶς τις σοφῶν· "Μὴ εἴπῃς· τί τοῦτο, εἰς τί τοῦτο;
Πάντα γὰρ εἰς χρεῖαν αὐτῶν ἔκτισται" καὶ "Μὴ εἴπῃς· τί τοῦτο, εἰς τί
τοῦτο; Πάντα γὰρ ἐν καιρῷ αὐτῶν ζητηθήσεται".

108^v

14-17 Ps 103:14-15. Cf. 8.67 **17-19** cf. 4.78; S.V.F. II Nr. 1173 **20-22**
Sir 39:21 et 16

1 ἡμῶν κατηγοροῦντα **A** : ἡμῖν ἐγκαλοῦντα **Φ** **4** τὰ **A** : om. **Φ** **5**
φήσεις add. **A**¹ **6** ὁ **A** : om. **Φ** **8** ποιότητος **Φ** et Bouhéreau : συντυχίας
A | τὰ τοσαῦτα **Φ** **11** ἀνακείμενοι θεῷ **Φ** : θεῷ add. **A**¹ et ἀνακείμενοι **A**
13 εὐτρέπισε **A C** : ἡυτρέπισε **Pat B** **15** τοῦ **Φ** et **LXX** : om. **A** | ἴν'
οἶνος εὐφραίνει : οἶνος εὐφραίνει **LXX** **16** καὶ ἰλαρύνεται : τοῦ ἰλαρῶναι
LXX **17** στηρίζῃ **A** : στηρίζει **P Pat** et **LXX** **19** ἕνεκεν **Φ** **20** Μὴ εἴπῃς
— **21** ἔκτισται καὶ om. **B**¹ **C D**

76

Ἐξῆς δὲ τούτοις ὁ Κέλσος, θέλων μὴ μᾶλλον ἡμῖν τὴν πρόνοιαν
 πεποιηκέναι τὰ φυόμενα ἐπὶ γῆς ἢ τοῖς τῶν ζώων ἀγριωτάτοις, φησὶν·
 Ἡμεῖς μὲν γε κάμνοντες καὶ προσταλαιπωροῦντες μόλις καὶ
 ἐπιπόνως τρεφόμεθα· τοῖς δ' "ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα
 φύονται", οὐχ ὁρῶν ὅτι πανταχοῦ τὴν ἀνθρωπίνην σύνεσιν γυμνάζε- 5
 σθαι βουλόμενος ὁ θεός, ἵνα μὴ μένη ἀργὴ καὶ ἀνεπινόητος τῶν τεχνῶν,
 πεποίηκε τὸν ἄνθρωπον ἐπιδεῖν· ἵνα δι' αὐτὸ τὸ ἐπιδεῖν αὐτοῦ ἀναγκασθῇ
 εὑρεῖν τέχνας, τινὰς μὲν διὰ τὴν τροφήν, ἄλλας δὲ διὰ τὴν σκέπην. Καὶ
 γὰρ κρεῖττον ἦν τοῖς μὴ μέλλουσι τὰ θεῖα ζητεῖν καὶ φιλοσοφεῖν τὸ 10
 ἀπορεῖν ὑπὲρ τοῦ τῇ συνέσει χρήσασθαι πρὸς εὑρεσιν τεχνῶν, ἢ περ ἐκ
 τοῦ εὐπορεῖν πάντῃ τῆς συνέσεως ἀμελεῖν. Ἡ τῶν κατὰ τὸν βίον γοῦν
 χρειῶν ἀπορία συνέστησε τοῦτο μὲν γεωργικὴν, τοῦτο δὲ ἀμπελουργικὴν,
 τοῦτο δὲ τὰς περὶ τοὺς κήπους τέχνας, τοῦτο δὲ τεκτονικὴν καὶ
 χαλκευτικὴν, ποιητικὰς ἐργαλείων ταῖς ὑπηρετουμέναις τέχναις τὰ πρὸς 15
 τροφήν· ἡ δὲ τῆς σκέπης ἀπορία τοῦτο μὲν ὑφαντικὴν τὴν μετὰ τὴν
 ξαντικὴν καὶ τὴν νηστικὴν εἰσήγαγε, τοῦτο δὲ οἰκοδομικὴν, καὶ οὕτως
 ἀναβέβηκεν ἡ σύνεσις καὶ ἐπὶ ἀρχιτεκτονικὴν. Ἡ δὲ τῶν χρειῶν ἰένδεια 20
 πεποίηκε καὶ τὰ ἐν ἐτέροις τόποις γεννώμενα φέρεσθαι διὰ ναυτικῆς καὶ
 κυβερνητικῆς πρὸς τοὺς μὴ ἔχοντας ἐκεῖνα· ὥστε καὶ τούτων ἕνεκεν
 θαυμάσαι τις ἂν τὴν πρόνοιαν, συμφερόντως παρὰ τὰ ἄλογα ζῶα ἐνδεῆς 25
 ποιήσασαν τὸ λογικόν. Τὰ μὲν γὰρ ἄλογα ἐτοίμην ἔχει τὴν τροφήν, ἅτε
 οὐδ' ἀφορμὴν πρὸς τέχνας ἔχοντα· καὶ φυσικὴν δ' ἔχει τὴν σκέπην·
 τετρίχεται γὰρ ἢ ἐπτέρωται ἢ πεφολίδωται ἢ ὠστράκωται. Ἢ καὶ ταῦτα δὲ
 πρὸς ἀπολογίαν ἡμῖν λελέχθω τῆς φασκούσης λέξεως παρὰ τῷ Κέλσῳ·
 Ἡμεῖς μὲν κάμνοντες καὶ προσταλαιπωροῦντες μόλις τρεφό-
 μεθα· τοῖς δ' "ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα φύονται".

109^f

 4-5 *Odys.* 9.109

1 δὲ Φ : om. A 2 τῶν om. Φ 5 φύεται Φ 7 ἐπιδεῖς A B² : ἐν-
 δεῖς Pat B¹ C D E H 12 τοῦτο δὲ ἀμπελουργικὴν om. Φ 16 οἰκοδομικὴν
 A : - ὄν A¹ 18 γενόμενα B E H 23 ὠστράκωται A Pat B

Ἐξῆς δὲ τούτοις, ἐπιλαθόμενος ὅτι τὸ προκείμενον αὐτῷ ἐστὶν Ἰουδαίων καὶ Χριστιανῶν κατηγορεῖν, ἑαυτῷ ἀνθυποφέρει Εὐριπίδειον ἰαμβεῖον, ἐναντιούμενον αὐτοῦ τῇ γνώμῃ· καὶ ὁμόσε χωρήσας τῷ λελεγμένῳ κατηγορεῖ ὡς κακῶς εἰρημένου. Ἐχει δ' οὕτως ἡ τοῦ Κέλσου
 5 λέξις· **Εἰ δὲ καὶ τὸ Εὐριπίδειον ἐρεῖς, ὅτι**

ἥλιος μὲν νύξ τε δουλεύει βροτοῖς,

τί μᾶλλον ἡμῖν ἢ τοῖς μύρμηξι καὶ ταῖς μυῖαις; Καὶ γὰρ ἐκείνοις ἡ μὲν νύξ γίνεται πρὸς ἀνάπαυσιν, ἡ δ' ἡμέρα πρὸς τὸ ὄρᾶν τε καὶ ἐνεργεῖν. Σαφὲς δὴ ὅτι οὐ μόνον Ἰουδαίων καὶ
 10 Χριστιανῶν τινες εἰρήκασιν ἡμῖν δουλεύειν ἥλιον καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ, ἀλλὰ καὶ ὁ κατὰ τινος σκηνικοῦ φιλόσοφος καὶ φυσιολογίας τῆς Ἀναξαγόρου γενόμενος ἀκροατής· ὅστις ἀπὸ ἐνὸς λογικοῦ τοῦ ἀνθρώπου συνεκδοχικῶς πᾶσι τοῖς λογικοῖς <τὰ> τεταγμένα ἐν τῷ παντί φησι δουλεύειν, δηλούμενα πάλιν συνεκδοχικῶς ἐκ τοῦ "ἥλιος μὲν νύξ τε". Ἡ
 15 τάχα καὶ ὁ τραγικὸς ἀπὸ τοῦ ποιοῦντος τὴν ἡμέραν ἡλίου ὠνόμασε τὴν ἡμέραν, διδάσκων ὅτι τὰ μάλιστα χρῆζοντα ἡμέρας καὶ νυκτὸς τὰ ὑπὸ σελήνην ἐστί, καὶ οὐχ οὕτως ἄλλα ὡς τὰ ἐπὶ γῆς. Ἡμέρα οὖν καὶ νύξ δουλεύει βροτοῖς, γενόμεναι διὰ τὰ λογικά. Εἰ δὲ παραπολαύουσι μύρμηκες καὶ μυῖαι, ἐνεργοῦντες μὲν ἡμέρας, νυκτὸς δὲ διαναπαυόμενοι,
 20 τῶν δι' ἀνθρώπους γεγεννημένων, οὐχὶ καὶ διὰ μύρμηκας καὶ μυῖας λεκτέον ἡμέραν γίνεσθαι καὶ νύκτα οὐδὲ δι' οὐδὲν ἄλλο (ἢ) κατὰ πρόνοιαν ἀνθρώπων ἔνεκεν ταῦτα χρὴ νομίζειν γεγονέναι.

6 Eurip. *Phoen.* 546. Cf. 4.30

6 ante ἥλιος add. εἰθ' Eurip. et 4.30 11 φυσιολογίας A¹ in mg : φιλο-
 σοφίας A 13 τὰ add. Guet 14 post νύξ τε add. δουλεύει βροτοῖς Iol 17
 ἄλλα Bouhéreau : ἀλλὰ A 18 γενόμεναι M : γένόμενα A 21 ἄλλο (ἢ)
 Koetschau : ἀλλὰ A

78

ἢ Ἐξῆς δὲ τούτοις ἑαυτῷ ἀνθυποφέρει τὰ ὡς ὑπὲρ ἀνθρώπων
 λεγόμενα, ὅτι δι' αὐτοὺς τὰ ἄλογα ζῶα δεδημιούργηται, καὶ φησιν ὅτι, εἴ
 τις ἡμᾶς λέγοι ἄρχοντας τῶν ἀλόγων ζώων, ἐπεὶ ἡμεῖς τὰ ἄ-
 λογα ζῶα θηρώμεν τε καὶ δαινύμεθα, φήσομεν ὅτι τί δ' οὐχὶ
 μᾶλλον ἡμεῖς δι' ἐκεῖνα γεγόναμεν, ἐπεὶ ἐκεῖνα θηρᾶται ἡμᾶς
 καὶ ἐσθίει; Ἀλλὰ καὶ ἡμῖν μὲν ἀρκύων καὶ ὄπλων δεῖ καὶ
 ἀνθρώπων πλειόνων βοηθῶν καὶ κυνῶν κατὰ τῶν θηρευο-
 μένων, ἐκείνοις δ' αὐτίκα καὶ καθ' αὐτὰ ἡ φύσις ὅπλα δέ-
 δωκεν, εὐχερῶς ἡμᾶς ὑπάγουσα ἐκείνοις. Καὶ ἐνταῦθα δὲ ὁρᾷς
 τίνα τρόπον ἡ σύνεσις μέγα βοήθημα ἡμῖν δέδοται καὶ παντὸς ὅπλου
 κρεῖττον, οὗ δοκεῖ ἔχειν τὰ θηρία. Ἡμεῖς γοῦν οἱ πολλῶν τῷ σώματι τῶν
 ζώων ἀσθενέστεροι, ἢ τινῶν δὲ καὶ εἰς ὑπερβολὴν βραχύτεροι κρατοῦμεν
 διὰ τὴν σύνεσιν τῶν θηρίων καὶ τοὺς τηλικούτους ἐλέφαντας θηρεύομεν,
 τὰ μὲν πεφυκότα τιθασσεύεσθαι ὑποτάσσοντες τῇ ἡμετέρᾳ ἡμερότητι,
 κατὰ δὲ τῶν μὴ πεφυκότων ἢ μὴ δοκούντων ἡμῖν χρεῖαν παρέχειν ἐκ τῆς
 τιθασσεύσεως οὕτω μετὰ τῆς ἡμετέρας ἰστάμεθα ἀσφαλείας, ὥστε, ὅτε μὲν
 βουλόμεθα, ἔχομεν τὰ τηλικαῦτα θηρία κατακεκλεισμένα, ὅτε δὲ
 χρήζομεν τροφῆς τῆς ἀπὸ τῶν σωμάτων αὐτῶν, οὕτως αὐτὰ ἀναιροῦμεν
 ὡς καὶ τὰ μὴ ἄγρια τῶν ζώων. Δοῦλα οὖν πάντα τοῦ λογικοῦ ζώου καὶ τῆς
 φυσικῆς αὐτοῦ συνέσεως κατεσκεύασεν ὁ δημιουργός. Καὶ εἰς ἄλλα μὲν
 κυνῶν χρήζομεν, φέρ' εἰπεῖν, εἰς φυλακὴν ποιμνίων ἢ βουκολίων ἢ
 αἰπολίων ἢ οἰκιῶν, εἰς ἄλλα δὲ βοῶν, οἷον εἰς γεωργίαν, εἰς ἄλλα δ'
 ὑποζυγίοις χρώμεθα ἢ ἀχθοφόροις. Οὕτως εἰς γυμνάσιον τῶν τῆς
 ἀνδρείας ἐν ἡμῖν σπερμάτων δεδῶσθαι ἡμῖν λέγεται τὸ λεόντων καὶ
 ἄρκτων παρδάλεων τε καὶ συῶν καὶ τῶν τοιούτων γένος.

109^v

1- usque ad finem libri (p. 317.21) Φ 20.5-26, pp. 128-151 12-13 et 20-23 cf.
 Cic. *De nat. deor.* 2.151 et 158 23-25 S.V.F. II Nr. 1173

1 ἐξῆς δὲ — 2 δεδημιούργηται om. A : ex Φ add. Delarue 3 λέγοι A :
 λέγει Φ ἢ ἀλόγων ζώων scripsi (conl. v. 2 et p. 293.2) : ζώων A : ἀλόγων Φ
 ἢ ἄλογα Φ : ἄλλα A 4 τί δ' Φ et Bouhéreau : om. A 10 δέδοται Φ :
 δίδοται A 11 πολλῶν Wifstrand : πολλῶ A Φ 12 ζώων A : θηρίων Φ
 21 τῶν ποιμνίων Φ 22 γεωργίαν Φ : γεωργίας A 24 λέγεται ἡμῖν Φ

Εἶτα λέγει πρὸς τὸ τῶν αἰσθανομένων τῆς ἑαυτῶν ὑπεροχῆς ἀνθρώπων γένος, ἣν ὑπερέχει τῶν ἀλόγων ζώων, ὅτι πρὸς ὃ ὑμεῖς φατε, ὡς ὁ θεὸς ἡμῖν δέδωκεν αἰρεῖν τὰ θηρία δύνασθαι καὶ κατα-
 5 καλῆσθαι, ἐροῦμεν ὅτι ὡς εἰκός, πρὶν πόλεις εἶναι καὶ τέχνας
 καὶ τοιαύτας ἐπιμιξίας καὶ ὅπλα καὶ δίκτυα, ἄνθρωποι μὲν
 ὑπὸ θηρίων ἡρπάζοντο καὶ ἡσθίωντο, θηρία δ' ὑπ' ἀνθρώπων
 ἥκιστα ἡλίσκετο. Ὅρα δὲ πρὸς ταῦτα ὅτι, εἰ καὶ αἰροῦσιν ἄνθρωποι
 θηρία καὶ θηρία ἀνθρώπους ἀρπάζει, πολλή ἐστι διαφορὰ τῶν συνέσει
 10 κρατούντων παρὰ τὰ ἀγριότητι καὶ ὠμότητι περιγινόμενα τῶν οὐ
 χρωμένων τῇ συνέσει πρὸς τὸ μηδὲν ὑπὸ θηρίων παθεῖν.

Τὸ δὲ πρὶν πόλεις εἶναι καὶ τέχνας καὶ τοιαύτας ἐπιμιξίας ἐπιλελησ-
 μένου οἶμαι εἶναι ὧν ἀνωτέρω προεῖπεν, ὡς ἀγενήτου ὄντος τοῦ
 κόσμου καὶ ἀφθάρτου, καὶ μόνων τῶν ἐπὶ γῆς κατακλυσμοὺς
 καὶ ἐκπυρώσεις πασχόντων, καὶ οὐ πάντων ἅμα τούτοις περι-
 15 πιπτόντων. Ὡς οὐκ ἔστιν οὖν τοῖς ἀγένητον ὑφισταμένοις τὸν κόσμον
 ἀρχὴν αὐτοῦ εἰπεῖν, οὕτως οὐδὲ χρόνον, ὅτ' οὐδαμῶς ἦσαν πόλεις οὐδὲ
 τέχναι πω εὔρητο. Ἀλλ' ἔστω καὶ ταῦτα ἡμῖν μὲν συναδόντως (λέγοντι)
 αὐτῷ συγχωρεῖν, αὐτῷ δὲ καὶ τοῖς ἀνωτέρω ὑπ' αὐτοῦ λελεγμένοις οὐκ-
 20 ἐτι· τί οὖν τοῦτο πρὸς τὸ πάντως κατ' ἀρχὰς τοὺς μὲν ἀνθρώπους ὑπὸ
 θηρίων ἀρπάζεσθαι καὶ ἐσθίεσθαι, μηκέτι δὲ τὰ θηρία ὑπ' ἀνθρώπων
 ἀλίσκεσθαι; Εἴπερ γὰρ κατὰ πρόνοιαν ὁ κόσμος γεγένηται, καὶ θεὸς
 ἐφέστηκε τοῖς ὅλοις, ἀναγκαῖον ἦν τὰ ζώπυρα τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων
 ἀρξάμενα ὑπὸ τινα γεγονέναι φρουρὰν τὴν ἀπὸ κρειττόνων, ὥστε κατ'
 25 καὶ ὁ Ἀσκραῖος ποιητὴς ἐννοῶν εἶπε·

Ξυναὶ γὰρ τότε δαίτες ἔσαν, ξυνοὶ δὲ θόωκοι
 ἀθανάτοισι θεοῖσι καταθνητοῖς τ' ἀνθρώποις.

12-15 cf. Andresen, pp. 19-21 21-27 S.V.F. II Nr. 1122 22 cf. Plat. Legg.
 3, 677 b 26-27 Hesiodi Fr. I Merkelbach-West (= P. Oxy. 2354 vv. 6-7)

3 ἡμῖν A C D : ὑμῖν Pat B E H 3 καταχρῆσθαι Φ : καταχρήσασθαι
 A 8 ἡ διαφορὰ B C D E H 15 ὑφισταμένοις A : ὑφιστάνουσι Φ 17
 λέγοντι addidi 18 αὐτῷ¹ A Φ : αὐτὸν Bouhéreau | αὐτῷ² Delarue : αὐτῷ,
 A Φ | ἀνωτέρω om. Φ 20 καὶ ἐσθίεσθαι om. Pat C D E H 21 εἴπερ A :
 εἰ Φ 25 ἐννοῶν ποιητὴς Φ 26 θόωκοι Pat B et Hes. : θῶκοι A C D E H
 27 ἀθανάτοις τε θεοῖσι Pap

80

Καὶ ὁ θεῖος δὲ κατὰ Μωϋσέα λόγος εἰσήγαγε τοὺς πρώτους
 (ἄνθρώπους) ἀκούοντας θειοτέρας φωνῆς καὶ χρησμῶν καὶ ὁρῶντας ἰ
 110^Γ ἔσθ' ὅτε ἀγγέλων θεοῦ ἐπιδημίας γεγενημένας πρὸς αὐτούς. Καὶ γὰρ
 εἰκὸς ἐν ἀρχῇ τοῦ κόσμου ἐπὶ πλεῖον βεβοηθῆσθαι τὴν ἀνθρώπων φύσιν,
 ἕως προκοπῆς γενομένης εἰς σύνεσιν καὶ τὰς λοιπὰς ἀρετὰς καὶ τὴν
 εὔρεσιν τῶν τεχνῶν δυνηθῶσι [καὶ] καθ' ἑαυτοὺς ζῆν, οὐ χρήζοντες ἀεὶ
 ἐπιτροπευόντων καὶ οἰκονομούντων αὐτοὺς μετὰ παραδόξου ἐπιφανείας
 τῶν ὑπηρετουμένων τῷ τοῦ θεοῦ βουλήματι. Ἀκόλουθον δὲ τούτοις τὸ
 ψεῦδος εἶναι ὅτι κατ' ἀρχὰς ἄνθρωποι μὲν ὑπὸ θηρίων ἡρπάζοντο
 καὶ ἡσθίοντο, **θηρία δ' ὑπ' ἀνθρώπων ἤκιστα ἡλίσκετο**

Ἐκ δὴ τούτων φανερόν ὅτι ψεῦδος καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Κέλσου οὕτως
 λεγόμενον· **Ὡστε ταύτη γε ὁ θεὸς τοὺς ἀνθρώπους μᾶλλον τοῖς**
θηρίοις ὑπέβαλεν. Οὐ γὰρ ὑπέβαλε τοὺς ἀνθρώπους τοῖς θηρίοις ὁ
 θεός, ἀλλὰ τῇ συνέσει τῶν ἀνθρώπων ἀλωτὰ δέδωκεν εἶναι τὰ θηρία καὶ
 ταῖς ἀπὸ συνέσεως ὑφισταμέναις κατ' ἐκείνων τέχναις. Οὐ γὰρ ἄθεε
 ἐμηχανήσαντο σφίσιν αὐτοῖς οἱ ἄνθρωποι σωτηρίαν ἀπὸ τῶν θηρίων καὶ
 τὴν κατ' ἐκείνων ἐπικράτειαν.

81

Οὐχ ὁρῶν δ' ὁ γεννάδας, ὅσων φιλοσόφων τὴν πρόνοιαν εἰσαγόντων
 καὶ διὰ τὰ λογικὰ πάντα ποιεῖν αὐτὴν λεγόντων, (ὥς) συναναιρεῖ τὸ ὅσον
 ἐφ' αὐτῷ χρήσιμα δόγματα τῇ Χριστιανῶν κατὰ ταῦτα πρὸς φιλοσοφίαν
 συμφωνία, οὐδ' ὅση βλάβη κωλυτικὴ γίνεται εὐσεβείας ἐκ τοῦ παρα-
 20 δέξασθαι ὅτι οὐδὲν μυρμήκων ἢ μελισσῶν διαφέρει ὁ ἄνθρωπος παρὰ τῷ
 θεῷ, φησὶν ὅτι, εἰ **διὰ τοῦθ' οἱ ἄνθρωποι διαφέρειν δοκοῦσι τῶν**
ἀλόγων, ἐπεὶ πόλεις ᾤκισαν καὶ χρῶνται πολιτείᾳ καὶ ἀρχαῖς

2 ἀνθρώπους add. Bouhéreau ἰ χρησμῶν καὶ Φ : χρησμόςιν A, - συνα
 M^{pc} 6 καὶ delevi 13 τοῖς θηρίοις τοὺς ἀνθρώπους Φ 19 ὡς addidi
 20 ἑαυτῷ Φ ἰ τῇ om. Φ 21 σύμφωνα Φ 24 ᾤκισαν A¹ C : ᾤκησαν A
 B D, ᾤκεισαν Pat

καὶ ἡγεμονίαις, τοῦτ' οὐδὲν πρὸς ἔπος ἐστί· καὶ γὰρ οἱ
 μύρμηκες καὶ αἱ μέλισσαι. Μελίσσαις γοῦν ἐστὶν ἡγεμών, ἔστι
 δ' ἀκολουθία τε καὶ θεραπεία καὶ πόλεμοι καὶ νίκαι καὶ τῶν
 ἡττημένων ἀναιρέσεις καὶ πόλεις καὶ προπόλεις γε καὶ ἔργων
 5 διαδοχὴ καὶ δίκαια κατὰ τῶν ἀργῶν τε καὶ πονηρῶν· τοὺς γοῦν
 κηφήνας ἀπελαύνουσί τε καὶ κολάζουσιν. Οὐδ' ἐν τούτοις δὲ
 ἐώρακε τίνι διαφέρει τὰ ἀπὸ λόγου καὶ λογικῆς (φύσεως) ἐπιτελούμενα
 τῶν ἀπ' ἀλόγου φύσεως καὶ κατασκευῆς ψιλῆς γινομένων. Ὡν τὴν αἰτίαν
 οὐδεὶς μὲν ἐνυπάρχων τοῖς ποιούσι λόγος ἀναδέχεται (οὐδὲ γὰρ ἔχουσιν
 10 αὐτόν), ὁ πρεσβύτατος δὲ καὶ υἱὸς μὲν τοῦ θεοῦ, πάντων δὲ τῶν ὑπο-
 κειμένων βασιλεὺς φύσιν ἄλογον πεποίηκε, βοηθοῦσαν ὡς ἄλογον τοῖς
 [οὐκ] ἀξιωθεῖσι λόγου.

Πόλεις οὖν παρ' ἀνθρώποις (μόνοις) μετὰ πολλῶν ὑπέστησαν τεχνῶν
 καὶ διατάξεως νόμων· πολιτεῖαι δὲ καὶ ἀρχαὶ καὶ ἡγεμονίαι ἐν ἀνθρώποις
 15 ἦτοι αἱ κυρίως εἰσὶν οὕτως καλούμεναι σπουδαῖαι τινες ἔξεις καὶ ἐν-
 ἔργειαι, ἧ καὶ αἱ καταχρηστικώτερον οὕτως ὀνομαζόμεναι πρὸς τὴν κατὰ
 τὸ δυνατόν ἐκείνων μίμησιν· ἐκείναις γὰρ ἐνορῶντες οἱ ἐπιτετευγμένως
 νομοθετήσαντες συνεστήσαντο τὰς ἀρίστας πολιτείας καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ
 τὰς ἡγεμονίας. Ὡν οὐδὲν ἐν τοῖς ἀλόγοις ἔστιν εὑρεῖν, κἂν ὁ Κέλσος τὰ
 20 λογικὰ ἢ ὀνόματα καὶ ἐπὶ λογικῶν τεταγμένα, πόλιν καὶ πολιτείας καὶ

110^v

14-17 cf. S.V.F. III Nr. 327 et 368

4 ἡττωμένων Φ ἢ ἀναιρέσεις Koetschau : αἱ αἰρέσεις Φ : αἰρέσεις A
 6 τε om. B¹ C D E H ἢ δὲ A : τε Φ 7 λογικῆς A : λογισμοῦ Φ Delarue ἢ
 φύσεως addidi 8 ἀπ' ἀλόγου P M^p E A : ἀπολόγου A Pat C D 12 οὐκ
 om. Pat C E H, del. Delarue 13 μόνοις addidi (cf. v. 19 οὐδὲν) 16 αἱ om. Φ
 18 ἀρίστους Φ

ἀρχὰς καὶ ἡγεμονίας, ἀναφέρῃ καὶ ἐπὶ μύρμηκας καὶ μελίσσας, ἐφ' οἷς οὐδαμῶς μὲν τοὺς μύρμηκας ἢ τὰς μελίσσας ἀποδεκτέον (οὐ γὰρ σὺν λογισμῷ ποιοῦσι), τὴν θεῖαν δὲ φύσιν θαυμαστέον, μέχρι τῶν ἀλόγων ἐκτείνασαν τὸ οἰονεῖ πρὸς τὰ λογικὰ μίμημα, τάχα πρὸς δυσωπίαν τῶν λογικῶν, ἵν' ἐνορῶντες μύρμηξιν ἐργατικώτεροι γίνωνται καὶ ταμιευτικώτεροι τῶν ἑαυτοῖς χρησίμων, κατανοοῦντές τε μελίσσας πείθονται μὲν ἡγεμονίαις, διαιρῶνται δὲ τὰ χρήσιμα τῆς πολιτείας ἔργα πρὸς σωτηρίαν τῶν πόλεων.

82

Τάχα δὲ καὶ οἱ οἰονεῖ πόλεμοι τῶν μελισσῶν διδασκαλία ἔγκειται πρὸς τὸ δίκαιους καὶ τεταγμένους πολέμους, εἴ ποτε δέοι, γίνεσθαι ἐν ἀνθρώποις. Καὶ οὐ πόλεις μὲν καὶ προπόλεις ἐν μελίσσαις, ἀλλ' οἱ σίμβλοι καὶ τὰ ἐξάγωνα καὶ τὰ τῶν μελισσῶν ἔργα καὶ ἡ παρ' ἐκεῖναις διαδοχὴ αὐτῶν διὰ τοὺς ἀνθρώπους εἰς πολλὰ τοῦ μέλιτος χρήζοντας, θεραπείας τε χάριν σωμάτων πεπονθότων καὶ τροφὴν καθάριον. Οὐ παραβλητέον δὲ τὰ κατὰ τῶν κηφήνων ὑπὸ τῶν μελισσῶν ἐπιτελούμενα ταῖς κατὰ τῶν ἀργῶν ἐν ταῖς πόλεσι καὶ πονηρῶν δίκαις καὶ ταῖς κατ' αὐτῶν κολάσεσιν. Ἄλλ', ὡς προεῖπον, τὴν μὲν φύσιν ἐν τούτοις θαυμαστέον· τὸν δ' ἄνθρωπον, ἐπιλογίσασθαι τὰ περὶ πάντων δυνάμενον καὶ κοσμήσαι τὰ πάντα, ἅτε συνεργοῦντα τῇ προνοίᾳ ἀποδεκτέον, καὶ οὐ μόνης προνοίας θεοῦ ἔργα ἐπιτελοῦντα, ἀλλὰ καὶ τῆς ἑαυτοῦ.

3 τὴν θεῖαν — 4 μίμημα : S.V.F. III Nr. 368 17 ὡς προεῖπον : cf. 4.81

5 γίνονται B C D : γίνονται A¹ Pat : γένωνται A 6 πείθονται A Pat 7 ἡγεμονίαις A : ἡγεμόνι Φ 9 οἱ add. A¹ : om. A D E H 11 πόλεις et προπόλεις Φ : πόλις et πρόπολις A | ἀλλ' οἱ A Pat : ἀλλὰ B C D E H 12 ἐξάγωνα A¹ Φ : ἐξάγωγα A | τὰ² Φ : om. A | τῶν A : om. Φ 14 χάριν Φ : om. A | πεπονθότων σωμάτων Φ | καθάριον A Pat D : καθαρτήριον B¹ C 15 κατὰ Φ : om. A 18 τὰ περὶ πάντων ἐπιλογίσασθαι Φ 19 πάντα scripsi : πάντων A Φ

Εἰπὼν δ' ὁ Κέλσος περὶ τῶν μελισσῶν, ἵνα τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ ἐξευτελίσῃ ἡμῶν οὐ Χριστιανῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων ἀνθρώπων τὰς πόλεις καὶ τὰς πολιτείας καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἡγεμονίας καὶ τοὺς ὑπὲρ τῶν πατρίδων πολέμους, ἐξῆς ἐπιφέρει διεξιὼν μυρμῆκων ἐγκώμιον, ὅπως

5 τῷ περὶ ἐκείνων ἐγκωμίῳ **τὸ τῶν ἀνθρώπων περὶ τὴν τροφὴν οἰκονομικὸν** καταβάλλῃ <καὶ> τῷ λόγῳ τῷ πρὸς τοὺς μύρμηκας καὶ **τὸ τῶν χειμαδίων προνοητικὸν** καταρρίψῃ, ὥς οὐδὲν πλέον ἔχον τῆς ἀλόγου τῶν μυρμῆκων ἐν οἷς ἐκεῖνος νομίζει **προνοίας**. Τίνα δ' οὐκ ἂν τῶν ἀπλουστέρων ἀνθρώπων καὶ οὐκ ἐπισταμένων ἐνορᾶν τῇ φύσει πάντων

10 πραγμάτων ἀποτρέψαι τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ ὁ Κέλσος ἀπὸ τοῦ τοῖς βαρουμένοις ὑπὸ φορτίων βοηθεῖν καὶ κοινωνεῖν ἐκείνοις τῶν καμάτων, λέγων περὶ **μυρμῆκων ὥς ἂν ἀλλήλοις τῶν φορτίων, ἐπειδὴν τινὰ κάμνοντα ἴδωσιν, ἐπιλαμβάνονται**; Ἐρεῖ γὰρ ὁ δεόμενος τῆς διὰ λόγον παιδεύσεως καὶ μηδαμῶς ἐπαίῳ αὐτῆς· ἐπεὶ τοίνυν μηδὲν

15 διαφέρομεν μυρμῆκων καὶ ὅτε τοῖς κάμνουσι διὰ τὸ φέρειν βαρύτατα φορτία βοηθοῦμεν, τί μάτην τὸ τοιοῦτον ποιοῦμεν; Καὶ οἱ μὲν μύρμηκες, ἅτε ἄλογα ζῶα τυγχάνοντες, οὐκ ἂν ἐπαρθεῖεν πρὸς τὸ μέγα φρονῆσαι διὰ τὸ παραβάλλεσθαι ἀνθρώποις τὰ ἔργα αὐτῶν, οἱ δ' ἄνθρωποι διὰ τὸν λόγον ἀκοῦσαι δυνηθέντες τίνα τρόπον εὐτελίζεται αὐτῶν τὸ κοινωνικόν,

20 βλαβεῖεν ἂν τὸ ὅσον ἐπὶ τῷ Κέλσῳ καὶ τοῖς λόγοις αὐτοῦ, οὐκ ἰδόντι ὅτι χριστιανισμοῦ ἀποτρέψαι θέλων τοὺς ἐντυγχάνοντας αὐτοῦ τῇ γραφῇ ἀποτρέπει καὶ τῶν οὐ Χριστιανῶν τὸ πρὸς τοὺς φέροντας τὰ βαρύτατα τῶν φορτίων συμπαθές. Ἐχρῆν δ' αὐτόν, εἵπερ ἦν καὶ ὀλίγον φιλόσοφος

111^f

2 μόνων **Pat C D** 5 περὶ τὴν τροφὴν οἰκονομικὸν **Φ** : οἰκονομικὸν περὶ τὴν τροφὴν **A** 6 καὶ¹ add. Koetschau² | τῷ² **Φ** : om. **A** 7 ἔχον **Φ** : ἔχων **A** 9 οὐκ **A** : μὴ **Φ** 10 ἀποτρέψαι τὸ **P M Pat** (cf. v. 21) : ἀποτρέψαιτο **A^{pc} B C E H** | τοῖς **Φ** : om. **A** 15-16 διὰ τὸ φέρειν βαρύτατα φορτία om. **Φ** 17-18 διὰ τὸ παραβάλλεσθαι **A** : ἐπὶ παραβάλλωνται **Φ** 19 αὐτῶν add. **A¹** 20 ἰδόντι **A** : εἰδότι **Φ** 23 καὶ **A B** : καὶ **Pat C D E H** | ὀλίγον addidi

αίσθανόμενος τοῦ κοινωνικοῦ, πρὸς τῷ μὴ συναναιρεῖν τῷ χριστιανισμῷ τὰ χρήσιμα τῶν ἐν ἀνθρώποις [καὶ] συνεργεῖν, εἰ οἷόν τ' ἦν, τοῖς κοινοῖς ἐν χριστιανισμῷ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους καλοῖς.

Εἰ δὲ καὶ τῶν ἀποτιθεμένων καρπῶν τὰς ἐκφύσεις ἀπεκ-
 τιθέασιν οἱ μύρμηκες, ἵνα μὴ σπαργῶεν, μένοιεν δὲ δι' ἔτους 5
 αὐτοῖς εἰς τροφήν, οὐ λογισμὸν εἶναι ἐν μύρμηξι τούτων αἴτιον
 ὑπονοητέον, ἀλλὰ τὴν παμμήτορα φύσιν, καὶ τὰ ἄλογα κοσμήσασαν, ὡς
 μηδὲ τοῦλάχιστον καταλιπεῖν μηδαμῶς φέρον ἵχνος τοῦ ἀπὸ τῆς φύσεως
 λόγου. Εἰ μὴ ἄρα διὰ τούτων λεληθότως βούλεται ὁ Κέλσος (καὶ γὰρ ἐν
 πολλοῖς πλατωνίζειν θέλει) ὁμοειδῆ εἶναι πᾶσαν ψυχὴν, καὶ μηδὲν 10
 διαφέρειν τὴν τοῦ ἀνθρώπου τῆς τῶν μυρμηκῶν καὶ τῶν μελισσῶν· ὅπερ
 κατάγοντός ἐστι τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῶν ἀψίδων τοῦ οὐρανοῦ οὐκ ἐπὶ τὸ
 ἀνθρώπινον σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὰ λοιπά. Τούτοις δ' οὐ πείσονται
 Χριστιανοί, προκατειληφότες τὸ "κατ' εἰκόνα" γεγονέναι "θεοῦ" τὴν 15
 ἀνθρωπίνην ψυχὴν καὶ ὁρῶντες ὅτι ἀμήχανόν ἐστι τὴν "κατ' εἰκόνα
 θεοῦ" δεδημιουργημένην φύσιν πάντῃ ἀπαλεῖψαι τοὺς χαρακτηῖρας
 αὐτῆς καὶ ἄλλους ἀναλαβεῖν οὐκ οἶδα κατ' εἰκόνας τίνων γεγεννημένους
 ἐν τοῖς ἀλόγοις.

4-6 cf. Plin. *N.H.* 11.109; Plut. *De sollert. anim.* 968 A; Aeliani *N.A.* 2.25
 10 cf. Plat. *Tim.* 69 cd; 4.52 13 ἐπὶ τὰ λοιπά : cf. Plat. *Phaedr.* 246 b-247 b
 14 *Gen* 1:26-27

1 τῷ¹ A Pat B² DE : τὸ B¹ CH | μὴ Φ : om. A | τῷ χριστιανισμῷ C
 DE H : τοῖς χριστιανισμοῦ A : τοῦ χριστιανισμοῦ Pat 2 καὶ deleti
 3 ἐν A : τῷ CD : om. Pat BE H 9 βούλεται om. Φ (cf. v. 10) | καὶ γὰρ
 om. Φ 10 post θέλει addit καὶ βούλεται Φ | ante πᾶσαν addit παραστήσαι
 Wifstrand 13 μόνον σῶμα Φ 14 θεοῦ γεγονέναι Φ 17 ἄλλους A B² :
 ἀλόγους Pat B¹ CDEH

Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῖς ἀποθνήσκουσιν μύρμηξι φησι τοὺς ζῶντας ἴδιόν τι ἀποκρίνειν χωρίον, κάκεινο αὐτοῖς εἶναι πάτρια μνήματα, λεκτέον ὅτι ὅσῳ πλείονα λέγει τῶν ἀλόγων ζῶων ἐγκώμια, τοσοῦτῳ πλείον, κἂν μὴ θέλῃ, αὔξει τὸ τοῦ πάντα κοσμήσαντος λόγου
 5 ἔργον καὶ δείκνυσι τὴν ἐν ἀνθρώποις ἐντρέχειαν, δυναμένην κρατεῖν τῷ λόγῳ καὶ τὰ πλεονεκτήματα τῆς φύσεως τῶν ἀλόγων. Τί δὲ λέγω τῶν ἀλόγων, ἐπεὶ Κέλσῳ δοκεῖ μὴδ' ἄλογα εἶναι τὰ κατὰ τὰς κοινὰς πάντων ἐννοίας ἄλογα καλούμενα; Οὐδὲ τοὺς μύρμηκας γοῦν οἶεται εἶναι ἀλόγους ὁ περὶ τῆς ὅλης φύσεως ἐπαγγειλάμενος λέγειν καὶ τὴν
 10 ἀλήθειαν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ βιβλίου ἀυχήσας. Φησὶ γὰρ περὶ τῶν μυρμηκῶν ὡς διαλεγομένων ἀλλήλοις τοιαῦτα. Καὶ μὲν δὴ καὶ ἀπαντῶντες ἀλλήλοις διαλέγονται, ὅθεν οὐδὲ τῶν ὁδῶν ἀμαρτάνουσιν· οὐκοῦν καὶ λόγου συμπλήρωσίς ἐστι παρ' αὐτοῖς καὶ κοιναὶ ἔννοιαι καθολικῶν τινῶν καὶ φωνὴ καὶ
 15 τυγχάνοντα (δηλοῦσα) καὶ σημαίνόμενα. Τὸ γὰρ διαλέγεσθαι τινα πρὸς ἕτερον ἐν φωνῇ γίνεται δηλούση τι σημαίνόμενον, πολλάκις δὲ καὶ περὶ τῶν καλουμένων τυγχανόντων ἀπαγγελλούση· ἅπερ καὶ ἐν μύρμηξι λέγειν εἶναι πῶς οὐ πάντων ἂν εἴη καταγελαστότατον;

Καὶ οὐκ αἰδεῖται γε ἐπιφέρειν τούτοις, ἵνα καὶ τοῖς μετ' αὐτὸν
 20 ἑσομένοις ἐπιδεικνύηται τὴν τῶν δογμάτων ἑαυτοῦ ἀσχημοσύνην, λέγων· Φέρ' οὖν, εἴ τις ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν ἐπιβλέποι, τί ἂν δόξαι διαφέρειν τὰ ὑφ' ἡμῶν ἢ τὰ ὑπὸ μυρμηκῶν καὶ μελισ-

1-3 cf. Plin. *N.H.* 11.110; Plut. *De sollert. anim.* 967 E; Aeliani *N.A.* 6.43 et 50
 9 cf. 4.73

1 ἐπεὶ δὲ Φ : ἐπειδὴ Α 3 ζῶων Α Pat B² : om. B¹ C D E H
 5 κρατεῖν scripsi (cf. 4.80 s.f. ἐπικράτειαν) : κοσμεῖν (cf. v. 4) 6-7 τί δὲ λέγω τῶν ἀλόγων Pat B E H : om. A C D 13 παρ' : ἐν A² in mg et Pat
 15 δηλοῦσα add. Koetschau (cf. v. 16) 17 ἀπαγγελλούση Pat (?) et Bouhéreau : ἀπαγγέλλουσαν Α : ἀπαγγέλλουσιν B C D E H 18 πάντων ἂν Α : ἂν πάντων Pat B E H 19 ἐπιφέρειν scripsi (cf. v. 20 λέγων) : ἐπιφέρων Α Φ
 20 ἀσχημοσύνη Α 21 ἐπὶ τὴν γῆν Α : τὰ ἐπὶ γῆς Φ

σῶν δρώμενα; Ὁ ἅπ' οὐρανοῦ δὴ ἐπὶ γῆν κατὰ τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ βλέπων τὰ δρώμενα ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰ ὑπὸ τῶν μυρμηκῶν γινόμενα πότερον ἐνορᾷ μὲν ἀνθρώπων καὶ μυρμηκῶν σώμασιν, οὐ κατανοεῖ δὲ τὸ λογικὸν ἡγεμονικὸν καὶ λογισμῷ κινούμενον, πάλιν τε αὖ τὸ ἄλογον ἡγεμονικὸν καὶ ὑπὸ ὁρμῆς καὶ φαντασίας ἀλόγως κινούμενον μετὰ τινος 5 φυσικῆς ὑποκατασκευῆς; Ἄλλ' ἄτοπον τὸν ἅπ' οὐρανοῦ βλέποντα τὰ ἐπὶ γῆς ἐνορᾶν μὲν θέλειν σώμασιν ἀνθρώπων καὶ μυρμηκῶν ἀπὸ τοσούτου διαστήματος, μὴ πολὺ δὲ μάλλον βλέπειν ἡγεμονικῶν φύσεις καὶ πηγὴν ὁρμῶν λογικὴν ἢ ἄλογον. Εἰ δ' ἅπαξ βλέπει τὴν πασῶν ὁρμῶν πηγὴν, δῆλον ὅτι καὶ τὴν διαφορὰν ἴδοι ἂν καὶ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀνθρώπου οὐ 10 μόνον παρὰ τοὺς μύρμηκας, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοὺς ἐλέφαντας. Ὁ γὰρ βλέπων ἅπ' οὐρανοῦ ἐν μὲν τοῖς ἀλόγοις, κἂν μεγάλα ᾖ αὐτῶν τὰ σώματα, οὐκ ἄλλην ὁψεται ἀρχὴν ἢ τήν, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, ἀλογίαν· ἐν δὲ τοῖς λογικοῖς λόγον τὸν κοινὸν ἀνθρώπων πρὸς τὰ θεῖα καὶ ἐπουράνια, τάχα δὲ καὶ αὐτὸν τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν. Διὸ καὶ "κατ' εἰκόνα" γεγενῆσθαι 15 ὠνόμασται τοῦ θεοῦ· "εἰκὼν γὰρ τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ" ὁ λόγος ἐστὶν αὐτοῦ.

86

Ἐξῆς δὲ τούτοις ὥσπερ ἐπὶ πλεῖον καταβιβάσαι ἀγωνιζόμενος τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος καὶ ἐξομοιωσάτωις ἀλόγοις καὶ μηδὲν ὅ τι καταλιπεῖν θέλων τῶν ἐν τοῖς ἀλόγοις ἱστορουμένων ἐμφαινόντων τὸ μεῖζον, καὶ τὰ τῆς γοητείας φησὶν εἶναι [καὶ] ἐν τισὶ τῶν ἀλόγων, ὥς μηδ' ἐπὶ 20 τούτῳ τοὺς ἀνθρώπους ἐξαιρέτως σεμνύνεσθαι μηδὲ θέλειν ἔχειν τὴν

16 Col 1:15

3 σώμασιν ante ἀνθρώπων Φ 6 τὰ Φ : om. A 12 ἢ Φ : ἦν A
 14 post λογικοῖς addit ζώοις Φ | λόγον A : om. Φ | τὸν A : τὸ Φ
 15 διὸ καὶ Φ : δι' ὃν A 17 πλεῖον A Φ : πλειόνων P M V 19 ἐθέλων
 Φ 20 καὶ² delevi 21 μηδ' ἐθέλειν B C D

πρὸς τὰ ἄλογα ὑπεροχὴν. Καί φησι ταῦτα· Εἰ δέ τι καὶ ἐπὶ γοητεία
 (μέγα) φρονοῦσιν ἄνθρωποι, ἤδη καὶ κατὰ τοῦτο σοφώτεροι
 ὄφεις καὶ ἀετοί· πολλὰ γοῦν ἴσασιν ἀλεξιφάρμακα καὶ
 ἀλεξίκακα καὶ δὴ καὶ λίθων τινῶν δυνάμεις ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν
 5 νεοσσῶν· οἷς ἂν ἐπιτύχωσιν ἄνθρωποι, θαυμαστόν τι κτῆμα
 ἔχειν νομίζουσι. Καὶ πρῶτόν γε οὐκ οἶδ' ὅπως τὴν τῶν ζώων περὶ τὰ
 φυσικὰ ἀλεξιφάρμακα εἴτε ἐμπειρίαν εἴτε φυσικὴν τινα κατάληψιν
 γοητείαν ὠνόμασεν· ἐπ' ἄλλον γὰρ τέτριπται τὸ τῆς γοητείας τάσσεσθαι
 ὄνομα· εἰ μὴ ἄρα λεληθότως διαβάλλειν βούλεται ὡς Ἐπικούρειος πᾶσαν
 10 τὴν τῶν τοιούτων χρῆσιν ὡς ἐν ἐπαγγελίᾳ γοήτων κειμένην. Πλὴν ἀλλὰ
 δεδόσθω αὐτῷ τὸ τοὺς ἀνθρώπους φρονεῖν ἐπὶ τῇ τούτων γνώσει μέγα, εἴτε
 γόητας ὄντας εἴτε καὶ μὴ· πῶς ὅτι σοφώτεροι κατὰ τοῦτο ἀνθρώπων εἰσὶν
 ὄφεις τῷ μαράθῳ εἰς ὀξυωπίαν καὶ ταχυτῆτα κινήσεως χρώμενοι, μόνον
 τοῦτο (τὸ) φυσικὸν οὐκ ἐξ ἐπιλογισμοῦ καταλαμβάνοντες, ἀλλ' ἐκ
 15 κατασκευῆς; Ἄνθρωποι δὲ οὐκ ἀπὸ ψιλῆς φύσεως ἐπὶ τὸ τοιοῦτον ὁμοίως
 ὄφεσιν ἔρχονται, ἀλλὰ πῇ μὲν ἐκ πείρας, πῇ δ' ἐκ λόγου, ἔσθ' ὅτε δ' ἐξ
 ἐπιλογισμοῦ καὶ κατ' ἐπιστήμην. Ὡς εἰ καὶ ἀετοὶ πρὸς σωτηρίαν τῶν ἐν τῇ
 καλιῇ νεοσσῶν τὸν λεγόμενον ἀετίτην λίθον εὐρόντες φέρουσιν ἐπ'
 αὐτήν, πόθεν ὅτι σοφοὶ ἀετοὶ καὶ τῶν ἀνθρώπων σοφώτεροι, τῶν ἐκ πείρας
 20 τὸ τοῖς ἀετοῖς δοθὲν φυσικὸν βοήθημα εὐρόντων διὰ τὸν λογισμὸν καὶ
 μετὰ νοῦ χρησαμένων;

112^f

12-13 cf. Plin. *N.H.* 8.99; Plut. *de sollert. anim.* 974 B; Aeliani *N.A.* 9.16 17-
 19 cf. Plin. *N.H.* 10.12 et 36.149-151; Aeliani *N.A.* 1.35

1 ἐπὶ Φ : om. A 2 μέγα add. Bouhéreau (cf. v. 11) 6 γε A : μὲν Φ
 8 τάσσεσθαι Φ : ἔσσεσθαι A 12 ὅτι Φ : ἔτι A 13 μαράθῳ A :
 μαράθῳ Φ 14 τὸ addidi 16 δ'² A : δὲ καὶ Φ 17 ἐπιλογισμοῦ — 18
 νεοσσῶν in mg super. add. A¹ 20 τὸν λογισμὸν : τῶν λογισμῶν C D : τοῦ
 λογισμοῦ Hoeschel

87

"Ἐστω δὲ καὶ ἄλλα ὑπὸ τῶν ζώων γινώσκεσθαι ἀλεξιφάρμακα, τί οὖν τοῦτο πρὸς τὸ μὴ φύσιν ἀλλὰ λόγον εἶναι τὸν εὐρίσκοντα ταῦτα ἐν τοῖς ζώοις; Εἰ μὲν γὰρ λόγος ἦν ὁ εὐρίσκων, οὐκ ἂν ἀποτεταγμένως τόδε τι μόνον εὐρίσκετο ἐν ὄφεσιν, ἔστω καὶ δεῦτερον καὶ τρίτον, καὶ ἄλλο τι ἐν ἀετῷ καὶ οὕτως ἐν τοῖς λοιποῖς ζώοις, ἀλλὰ τοσαῦτα ἂν ὅσα καὶ ἐν ἀνθρώποις· νυνὶ δὲ φανερόν ἐκ τοῦ ἀποτεταγμένως πρὸς τινα (καθ') ἐκάστου φύσιν ζῶα νενευκέναι βοηθήματα, ὅτι οὐ σοφία οὐδὲ λόγος ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, ἀλλὰ τις φυσικὴ πρὸς τὰ τοιαῦτα σωτηρίας ἔνεκεν τῶν ζώων κατασκευή, ὑπὸ τοῦ λόγου γεγενημένη.

Καίτοι γε εἰ ἐβουλόμην ὁμόσε χωρεῖν τῷ Κέλσῳ κατὰ ταῦτα, ἐχρησάμην ἂν Σολομῶντος λέξει ἀπὸ τῶν Παροιμιῶν, οὕτως ἐχούση· "Τέσσαρα δ' ἐστὶν ἐλάχιστα ἐπὶ τῆς γῆς, ταῦτα δέ ἐστι σοφώτερα τῶν σοφῶν· οἱ μύρμηκες, οἷς μὴ ἔστιν ἰσχύς, οἱ ἐτοιμάζονται ἐν θέρει τὴν τροφήν· καὶ οἱ χοιρογρύλλιοι, ἔθνος οὐκ ἰσχυρόν, οἱ ἐποίησαντο ἐν πέτραις τοὺς ἑαυτῶν οἴκους· ἀβασίλευτόν ἐστιν ἡ ἀκρίς, καὶ στρατεύει ἀπὸ ἐνὸς κελεύσματος εὐτάκτως· καὶ καλαβώτης χερσὶν ἐρειδόμενος καὶ εὐάλωτος ὧν οἰκεῖ ἐν ὀχυρώμασι βασιλέως." Ἄλλ' οὐ συγχρῶμαι ὡς σαφέσι τοῖς ῥητοῖς, ἀκολούθως δὲ τῇ ἐπιγραφῇ (ἐπιγέγραπται γὰρ τὸ βιβλίον Παροιμίαι) ζητῶ ταῦτα ὡς αἰνίγματα. Ἔθος γὰρ τοῖς ἀνδράσι τούτοις τὰ ἕτερον μὲν τι αὐτόθεν δηλοῦντα, ἕτερον δὲ ἐν ὑπονοίᾳ ἀπαγγέλλοντα διαιρεῖν εἰς εἶδη πολλὰ, ὧν ἓν εἶναι τὰς παροιμίας. Διὸ καὶ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ἡμῶν γέγραπται ὁ σωτὴρ ἡμῶν εἰρηκέναι· "Ταῦτ' ἐν παροιμίαις λελάληκα ὑμῖν· ἔρχεται ὥρα ὅτε οὐκέτι ἐν παροιμίαις λαλήσω ὑμῖν." Οὐχ οἱ αἰσθητοὶ τοίνυν μύρμηκες σοφώτεροι καὶ "τῶν

1-9 S.V.F. II Nr. 725 12-17 Prov 24:59-63 (= 30:24-28) 22-24 Io 16:25

3 εἰ μὲν γὰρ λόγος — 5 ζώοις in mg add. A¹ 4 μόνον om. Φ 6 καθ' addidi 7 ζῶα scripsi : ζώου A Φ 13-14 οἱ ἐτοιμάζονται ἐν θέρει τὴν τροφήν Φ et LXX : om. A 13 οἱ : καὶ edd. e LXX | ἐν θέρει : θέρους edd. e LXX 14 ἐποίησαντο Φ et LXX : ἐτοιμάζονται A 15 ἀβασίλευτον Φ et LXX : ἀβασίλευτος A | στρατεύει A et LXX B : στρατοπεδεύει Φ 16 καλαβώτης Pat B¹ E et LXX : ἀσκαλαβώτης A C D 17 οἰκεῖ : κατοικεῖ Delarue e LXX 21 ὧν — τὰς παροιμίας in mg add. A² | ἐν Φ : om. A 22 ἡμῶν om. B C D E H 24 καὶ om. Φ

σοφῶν" εἰσιν, ἀλλ' οἱ δηλούμενοι ὡς ἐν εἵδει παροιμιῶν. Οὕτω δὲ λεκτέον καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ζώων· ἀλλὰ πάνυ ἀπλούστατα νομίζει εἶναι καὶ ἰδιωτικὰ ὁ Κέλσος τὰ Ἰουδαίων καὶ Χριστιανῶν βιβλία καὶ οἶεται τοὺς ἀλληγοροῦντας αὐτὰ βιαζομένους τὸ βούλημα τῶν γραψάντων τοῦτο
 5 ποιεῖν. Ἐληλέγχθω οὖν καὶ διὰ τούτων ὁ Κέλσος μάτην ἡμᾶς διαβάλλων· ἐληλέγχθω δὲ αὐτοῦ καὶ ὁ περὶ ὄψεων καὶ ἀετῶν λόγος, ἀποφηνάμενος εἶναι τούτους ἀνθρώπων σοφωτέρους.

Θέλων δ' ἔτι διὰ πλειόνων μηδὲ τὰς περὶ τοῦ θεοῦ ἐννοίας ἐξαιρέτους εἶναι παρὰ τὰ θνητὰ πάντα ἐν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ
 10 τῶν ἀλόγων ζώων τινὰ ἀποφῆναι ἐννοοῦντα περὶ τοῦ θεοῦ, περὶ οὗ τοσαῦται διαφωναί γεγόνασιν καὶ τοῖς ὀξυτέροις τῶν πανταχοῦ ἀνθρώπων, Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, φησὶν ὅτι εἰ δ', ὅτι θείας ἐννοίας ἄνθρωπος ἐπείληπται, νομίζεται ὑπερέχειν τῶν λοιπῶν ζώων, ἴστωσαν οἱ τοῦτο φάσκοντες ὅτι καὶ τούτου πολλὰ τῶν ἄλλων
 15 ζώων ἀντιποιηθήσεται. Καὶ μάλ' εἰκότως· τί γὰρ ἂν ἰφαίη τις θεϊότερον τοῦ τὰ μέλλοντα προγινώσκειν τε καὶ προδηλοῦν; Τοῦτο τοίνυν ἄνθρωποι παρὰ τῶν ἄλλων ζώων καὶ μάλιστα παρ' ὀρνίθων μανθάνουσιν· καὶ ὅσοι τῆς ἐκείνων ἐνδείξεως ἐπάψουσιν, οὗτοι μαντικοί. Εἰ δ' ὄρνιθες ἄρα καὶ ὅσα ἄλλα
 20 ζῶα μαντικὰ ἐκ θεοῦ προγινώσκοντα διὰ συμβόλων ἡμᾶς διδάσκει, τοσοῦτον ἔοικεν ἐγγυτέρω τῆς θείας ὁμιλίας ἐκεῖνα πεφυκέναι καὶ εἶναι σοφώτερα καὶ θεοφιλέστερα. Φασὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων οἱ συνετοὶ καὶ ὁμιλίας ἐκείνοις εἶναι, δηλονότι τῶν

88

112^v

2-5 cf. 1.17; 3.68; 4.38 et 51 15-16 cf. 6.10 22-23 cf. Philostr. *V. Apoll.* 4.3

1 εἰσι τῶν σοφῶν Φ 2-3 καὶ ἰδιωτικὰ νομίζει εἶναι Φ 8 δ' ἔτι P : δὲ ἔτι Φ : δέ τι A 10 τινὰ ἀποφῆναι ζώων Φ 11 τοσαῦται Φ : τοιαῦται A 12 ὅτι¹ om. B C 14 ἴστωσαν — 15 ζώων in mg add. A¹ 15 ἀντιποιήσεται B C D E H 19 ἄλλα Φ : om. A 22 θεοφιλέστερα Φ : θεοφιλέστατα A

ἡμετέρων ἱερωτέρας, καὶ αὐτοὶ που γνωρίζειν τὰ λεγόμενα
καὶ ἔργῳ δεικνύειν ὅτι γνωρίζουσιν, ὅταν προειπόντες ὅτι
ἔφασαν οἱ ὄρνιθες ὡς ἀπίασί ποι καὶ ποιήσουσι τότε ἢ τότε
δεικνύουσιν ἀπελθόντας ἐκεῖ καὶ ποιοῦντας ἃ δὴ προεῖπον.
Ἐλεφάντων δὲ οὐδὲν εὐορκότερον οὐδὲ πρὸς τὸ θεῖον πιστό- 5
τερον εἶναι δοκεῖ, πάντως δὴ που διότι γινώσιν αὐτοῦ ἔχου-
σιν.

“Ὅρα δὲ ἐν τούτοις ὅσα ζητούμενα παρὰ τοῖς φιλοσοφοῦσιν οὐ μόνον
Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν βαρβάροις, εἴθ’ εὐρόντων εἴτε παρὰ τινων
δαιμόνων μαθόντων τὰ περὶ οἰωνῶν καὶ τῶν ἄλλων ζώων, ἀφ’ ὧν 10
μαντεῖαί τινες ἀνθρώποις γίνεσθαι λέγονται, συναρπάζει καὶ ὡς ὁμο-
λογούμενα ἐκτίθεται. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐζήτηται πότερον ἔστι τις τέχνη
οἰωνιστική καὶ ἀπαξαπλῶς ἢ διὰ ζώων μαντική ἢ οὐκ ἔστι· δεύτερον δὲ
παρὰ τοῖς παραδεξαμένοις εἶναι τὴν δι’ ὄρνιθων μαντικὴν οὐ συμπε-
φώνηται ἢ αἰτία τοῦ τρόπου τῆς μαντείας· ἐπειδὴ περ οἱ μὲν ἀπὸ τινων 15
δαιμόνων ἢ θεῶν μαντικῶν φασὶ γίνεσθαι τὰς κινήσεις τοῖς ζώοις, ὄρνισι
μὲν εἰς διαφόρους πτήσεις καὶ εἰς διαφόρους φωνάς, τοῖς δὲ λοιποῖς εἰς
τὰς τοιασδὶ κινήσεις ἢ τοιασδί, ἄλλοι δὲ θειοτέρας αὐτῶν καὶ πρὸς τοῦτ’
ἐπιτηδείους [αὐτῶν] εἶναι τὰς ψυχάς, ὅπερ ἐστὶν ἀπιθανώτατον.

89

Ἐχρῆν οὖν τὸν Κέλσον, διὰ τῶν προκειμένων βουλόμενον θειότερα 20
καὶ σοφώτερα ἀποδείξαι τὰ ἄλογα ζῶα τῶν ἀνθρώπων, κατασκευάσαι
διὰ πλειόνων ὡς ὑπάρχουσιν τὴν τοιάνδε μαντικὴν καὶ τὴν ἀπολογίαν
μετὰ τοῦτ’ ἐναργεστέρως ἀποδείξαι καὶ ἀποδεικτικῶς ἀποδοκιμάσαι μὲν

5-6 cf. 4.98 12-19 S.V.F. II Nr. 1212

1 λεγόμενα A¹ in mg et Φ : γινόμενα A 3 ὡς A : ὅτι Φ | ποι A :
που Φ | ποιήσωσι A 4 δεικνύουσιν : δεικνύουσιν B E H : δεικνύοντας
C D | ἀπελθόντας A : ἀπιόντας Φ 5 τὸ θεῖον Koetschau ex 4.98 : τὰ
θεῖα A Φ 17 εἰς² A Pat : om. B C D E H 19 αὐτῶν A C : om. Pat B D
E H, del. Bouhéreau 22 τοιάνδε A : τοιανδί Φ | τὴν ἀπολογίαν om. Φ
23 ἐναργεστέρως B et Bouhéreau : ἐνεργεστέρως A Pat C D E H | ἀποδείξαι
om. Φ

τοὺς λόγους τῶν ἀναιρούντων τὰς τοιασδὶ μαντείας, ἀποδεικτικῶς δ' ἀνατρέψαι καὶ τοὺς λόγους τῶν εἰπόντων ἀπὸ δαιμόνων ἢ θεῶν γίνεσθαι τὰς κινήσεις τοῖς ζώοις πρὸς τὸ μαντεύσασθαι καὶ μετὰ ταῦτα κατασκευάσαι περὶ τῆς τῶν ἀλόγων ζώων ψυχῆς ὡς θειοτέρας. Οὕτω γὰρ ἂν
 5 πρὸς τὰ πιθανὰ αὐτοῦ, ἐπιδειξαμένου φιλόσοφον περὶ τῶν τηλικούτων ἔξιν, κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν ἐνέστημεν, ἀνατρέποντες μὲν τὸ ὅτι σοφώτερα τὰ ἄλογα ζῶα τῶν ἀνθρώπων, ψευδοποιοῦντες δὲ καὶ ὅτι ἐννοίας ἔχει τοῦ θεοῦ ἱερωτέρας ἡμῶν καὶ ὅτι ὁμιλίας ἔχει πρὸς ἄλληλα ἱεράς τινας. Νυνὶ δ' ὁ ἐγκαλῶν ἡμῖν ὅτι πιστεύομεν τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ ἀξιοῖ ἡμᾶς πιστεῦναι
 10 ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν ὀρνίθων θειοτέρας ἔχουσιν ἐννοίας καὶ τρανοτέρας ἀνθρώπων. Ὅπερ εἰ ἀληθές ἐστιν, ὀρνιθες μᾶλλον τρανοτέρας Κέλσου ἔχουσι περὶ θεοῦ ἐννοίας· καὶ οὐ θαυμαστὸν εἰ Κέλσου, τοῦ ἐπὶ τοσοῦτον τὸν ἄνθρωπον ἐξευτελίζοντος. Ἰ Ἀλλὰ γὰρ ὅσον ἐπὶ Κέλσῳ οἱ ὀρνιθες μείζονας καὶ θειοτέρας ἔχουσιν ἐννοίας οὐ λέγω (μόνων) ἡμῶν Χριστιαν-
 15 ῶν ἢ τῶν ταῖς αὐταῖς ἡμῖν γραφαῖς χρωμένων Ἰουδαίων, ἀλλὰ γὰρ καὶ τῶν παρ' Ἑλλησι θεολόγων· ἄνθρωποι γὰρ ἦσαν. Μᾶλλον οὖν κατὰ Κέλσον κατείληφε τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν τὸ τῶν δῆθεν μαντικῶν ὀρνίθων γένος ἢ Φερεκύδης καὶ Πυθαγόρας καὶ Σωκράτης καὶ Πλάτων. Καὶ ἐχρῆν γε ἡμᾶς πρὸς τοὺς ὀρνιθας φοιτᾶν διδασκάλους, ἵν', ὥσπερ κατὰ τὴν
 20 Κέλσου ὑπόληψιν διδάσκουσιν ἡμᾶς μαντικῶς τὰ ἐσόμενα, οὕτω καὶ [περὶ] τοῦ ἀμφιβάλλειν περὶ τοῦ θεοῦ ἀπαλλάξωσι τοὺς ἀνθρώπους, ἣν κατείληφασιν τρανὴν περὶ αὐτοῦ ἐννοιαν παραδιδόντες.

113^f

Κέλσῳ μὲν οὖν ἀκολουθεῖ, τῷ διαφέρειν ἡγουμένῳ τῶν ἀνθρώπων
 τοὺς ὀρνιθας, διδασκάλοις αὐτὸν χρᾶσθαι ὀρνισι καὶ μηδενὶ οὕτως τῶν
 25 φιλοσοφησάντων παρ' Ἑλλησιν· (90) ἡμῖν δ' ὀλίγα πρὸς τὰ προκείμενα

90

1 τοιασδὶ Φ (praeter B τοιάσδε) : τοιάυτας δεῖ A 3 μαντεύσασθαι A
 Pat : μαντεύεσθαι B C D E H 7 ζῶα om. Φ 8 post ἡμῶν add. ἢ οὐδὲ
 ὅλως ἔχει Φ (praeter B) 10 et 11 τρανοτέρας A¹ C D E H : τρανωτέρας A Pat
 11 κέλσου τραν. Φ 12 τοῦ A B : εἰ Pat : om. C D E H 14 μόνων
 addidi 15 γραφαῖς ἡμῶν Φ 16 οὖν A : δὲ B¹ C : γὰρ Pat D E H 20
 διδάσκουσιν Φ 21 περὶ¹ om. Φ, del. Robinson 23 τῷ M^{pc} C D E H : τὸ A
 Pat B¹ | ἡγουμένων A 24 χρῆσθαι C D | οὕτως A : ἄλλω Φ

ἀπὸ πολλῶν λεκτέον, διελέγχουσι τὴν ἀχάριστον ψευδοδοξίαν πρὸς τὸν πεπονηκότα αὐτόν· "Ἄνθρωπος" γὰρ (καὶ Κέλσος ὧν) "ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνῆκε", διὸ οὐδὲ "παρασυνεβλήθη" τοῖς ὄρνισι καὶ τοῖς ἄλλοις ἀλόγοις ζώοις, οἷς νομίζει εἶναι μαντικοῖς, ἀλλ' ἐκείνοις παραχωρήσας τὰ 5 πρωτεῖα ὑπὲρ Αἰγυπτίους, τοὺς τὰ ἄλογα ζῶα ὡς θεοὺς προσκυνοῦντας, ἑαυτὸν ὑπέταξε τὸ δ' ὅσον ἐπ' αὐτῷ καὶ πᾶν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὡς χειρόν καὶ ἔλαττον νοοῦν περὶ τοῦ θεοῦ, τοῖς ἀλόγοις ζώοις.

Προηγουμένως μὲν οὖν ζητεῖσθω πότερον ὑπάρχει ἢ δι' ὀρνίθων καὶ τῶν λοιπῶν ζώων, πεπιστευμένων εἶναι μαντικῶν, μαντικῇ ἢ μὴ ὑπάρχει. Καὶ γὰρ οὐκ εὐκαταφρόνητός ἐστιν εἰς ἑκάτερα ἐπιχειρούμενος ὁ λόγος· 10 ὅπου μὲν δυσωπῶν μὴ παραδέξασθαι τὸ τοιοῦτον, ἵνα μὴ τὸ λογικὸν ἀντὶ τῶν δαιμονίων χρηστηρίων ὄρνισι χρήσεται, καταλιπὼν ἐκεῖνα, ὅπου δὲ διὰ μαρτυρουμένης ὑπὸ πολλῶν ἐναργείας παριστάς ὅτι πολλοὶ ἀπὸ μεγίστων διεσώθησαν κινδύνων πεισθέντες τῇ δι' ὀρνίθων μαντικῇ.

Ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντος δεδόσθω ὑπαρκτὸν εἶναι τὴν οἰωνιστικὴν, ἵνα 15 καὶ οὕτως δείξω τοῖς προκαταληφθεῖσιν ὅτι καὶ τούτου διδομένου πολλή ἐστιν ἢ τοῦ ἀνθρώπου παρὰ τὰ ἄλογα ζῶα καὶ παρ' αὐτὰ τὰ μαντικὰ ὑπεροχὴ καὶ οὐδαμῶς πρὸς ἐκεῖνα συγκριτῇ. Λεκτέον οὖν ὅτι, εἴπερ τις θεία φύσις ἦν ἐν αὐτοῖς τῶν μελλόντων προγνωστικὴ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον 20 πλουσία, ὡς ἐκ περιουσίας καὶ τῷ βουλομένῳ τῶν ἀνθρώπων δηλοῦν τὰ ἐσόμενα, δῆλον ὅτι πολὺ πρότερον τὰ περὶ ἑαυτῶν ἐγίνωσκον. Γινώσκοντα δὲ τὰ περὶ ἑαυτῶν ἐφυλάξατο ἂν ἀναπτῆναι κατὰ τοῦδε τοῦ τόπου, ἐφ' οὗ παγίδας καὶ δίκτυα ἄνθρωποι ἔστησαν κατ' αὐτῶν, ἢ τοξόται

2-3 Ps 48:13 et 21 18-21 S.V.F. II Nr. 1212 22-p. 307.1 cf. Iosephi C. Apionem 1.201-204

3 ὄρνισι A : κτήνεσι Φ (e LXX) | ἀλόγοις Φ : om. A 12 δαιμονίων Φ : δαιμόνων A | καταλιπὼν M E : καταλιπὼν Φ (praeter E) 13 διαμαρτυρουμένης A E | ὑπὸ A : ἀπὸ Φ | ἐναργείας A B D E : ἐνεργείας M Pat C H 18 πρὸς Φ : παρ' A 21 πολὺ om. Φ 21-22 γινώσκοντα δὲ Φ : τάδε A 22 ἐφυλάξατο A B : ἐφυλάξαντο Pat C D E H | ἂν Φ : om. A

σκοπῶ χρώμενοι τοῖς ἵπταμένοις βέλη ἐπ' αὐτὰ ἀπέλυνον. Πάντως δ' ἂν
καὶ προγινώσκοντες ἀετοὶ τὴν κατὰ τῶν νεοσσῶν ἐπιβουλήν, εἴτε τῶν
ἀναβαινόντων ἢ πρὸς αὐτοὺς ὄφεων καὶ διαφθειρόντων αὐτούς, εἴτε καὶ
τινῶν ἀνθρώπων εἴτ' εἰς παιδιὰν εἴτε καὶ εἰς ἄλλην τινὰ χρεῖαν καὶ
5 θεραπείαν λαμβανόντων αὐτούς, οὐκ ἂν ἐνόσσευσαν ἔνθα ἔμελλον
ἐπιβουλεύεσθαι. Καὶ ἀπαξ ἀπλῶς οὐκ ἂν ποτε τῶν ζώων τι τούτων ἀλωτὸν
ἀνθρώποις ἦν, ὥς ἀνθρώπων θειότερον καὶ σοφώτερον.

113^v

Ἄλλὰ καὶ εἴπερ οἰωνοὶ ἐρπετοῖς μάχονται (καί), ὥς φησιν ὁ Κέλσος,
θείαν φύσιν ἔχοντες οἱ μαντικοὶ ὄρνεις καὶ τὰ ἄλλα ἄλογα ζῷα καὶ
10 ἐννοίας τοῦ θεοῦ καὶ πρόγνωσιν περὶ μελλόντων τὰ τοιαῦτα ἐτέροις
προεδήλουν, οὗτ' ἂν ἡ καθ' Ὅμηρον στρουθὸς ἐνόσσευσεν ὅπου δράκων
ἔμελλεν αὐτὴν καὶ τὰ τέκνα ἀφανίσειν, οὗτ' ἂν ὁ κατὰ τὸν αὐτὸν ποιητὴν
δράκων οὐκ ἐφυλάξατο ὑπὸ τοῦ ἀετοῦ ληφθῆναι. Φησὶ γὰρ ὁ ἐν ποιήσει
θαυμαστός Ὅμηρος περὶ μὲν τοῦ προτέρου τοιαῦτα·

91

15 "Ἐνθ' ἐφάνη μέγα σῆμα· δράκων ἐπὶ νῶτα δαφρινός,
σμερδαλέος, τὸν δ' αὐτὸς Ὀλύμπιος ἤκε φόωσδε,
βωμοῦ ὑπαίξας πρὸς ῥα πλατάνιστον ὄρουσεν.
Ἐνθα δ' ἔσαν στρουθοῖο νεοσσοί, νήπια τέκνα,
ὄζω ἐπ' ἀκροτάτῳ, πετάλοις ὑποπεπτηῶτες,
20 ὀκτώ, ἀτὰρ μήτηρ ἐνάτη ἦν, ἥ τέκε τέκνα.

15-p. 308.8 *Iliad*. 2.308-321. Etiam ap. Cic. *De divin.* 2.63-64

1 ἀπέλυνον ἐπ' αὐτὰ Φ 3 ὄφεων A¹ in mg et Φ : σοφῶν A 8 ἐρπετοῖς
scripsi : οἰωνοῖς A Φ ἢ κατ² M in mg et Koetschau : om. A Φ 9 ἄλλα Pat
C D : om. A B 10 περὶ A : τὴν περὶ Pat B : τὴν περὶ τῶν D E H : περὶ
τῶν C 12 ἀφανίσειν A : ἀφανίζειν Φ 13 post ἐφυλάξατο addit τὸ Φ
16 τὸν δ' A : ὁ Pat : ὃν B¹ : ὃν ρ' C D : τὸν ρ' Hom. ἢ φόωσδε Pat C
18 δ' : διὰ A : om. C D ἢ στρουθοῖ A 20 ἦν add. A¹

Ἐνθ' ὅ γε τοὺς ἐλεεινὰ κατήσθιε τετριγῶτας·
 μήτηρ δ' ἀμφοποτᾶτο ὀδυρομένη φίλα τέκνα·
 τὴν δ' ἐλελιζάμενος πτέρυγος λάβεν ἀμφιαχυῖαν.
 Αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ τέκν' ἔφαγε στρουθοῖο καὶ αὐτήν,
 τὸν μὲν ἀρίζηλον θῆκεν θεός, ὅσπερ ἔφηνεν·
 λᾶαν γάρ μιν θῆκε Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω·
 ἡμεῖς δ' ἐσταότες θαυμάζομεν οἷον ἐτύχθη.
 Ὡς οὖν δεινὰ πέλωρα θεῶν εἰσῆλθ' ἐκατόμβας...

Περὶ δὲ τοῦ δευτέρου ὅτι

Ὅρνις γάρ σφιν ἐπῆλθε περησέμεναι μεμαῶσιν,
 αἰετὸς ὑσιπέτης, ἐπ' ἀριστερὰ λαὸν ἔέργων,
 φοινήμεντα δράκοντα φέρων ὀνύχεσσι πέλωρον,
 ζῶν, ἔτ' ἀσπαίροντα· ὁ δ' οὐπω λήθετο χάρμης.
 Κόψε γὰρ αὐτὸν ἔχοντα κατὰ στήθος παρὰ δειρήν,
 ἰδνωθεὶς ὀπίσω· ὁ δ' ἀπὸ ἔθεν ἦκε χαμᾶζε,
 ἀλγήσας ὀδύνῃσι, μέσφ' ὃν ἐγκάβαλ' ὁμίλῳ·
 αὐτὸς δὲ κλάγξας πέτετο πνοιῆς ἀνέμοιο.
 Τρῶες δ' ἐρρίγησαν ὅπως ἴδον αἰόλον ὄφιν
 κείμενον ἐν μέσσοισι, Διὸς τέρας αἰγιόχοιο.

Ἄρ' οὖν ὁ μὲν αἰετὸς ἦν μαντικός, ὁ δὲ δράκων, ἐπεὶ καὶ τούτῳ
 χρῶνται τῷ ζῷῳ οἱ οἰωνοσκόποι, οὐκ ἦν μαντικός; Τί δέ, ἐπεὶ τὸ ἀπο-
 κληρωτικὸν εὐέλεγκτόν ἐστιν, οὐχὶ καὶ τὸ ἀμφοτέρους εἶναι μαντικούς
 ἐλεγχθεῖν ἄν; Οὐκ ἂν γὰρ ὁ δράκων ὢν μαντικός οὐκ ἐφυλάξατο τάδε
 τινὰ ἀπὸ τοῦ αἰετοῦ παθεῖν; Καὶ ἄλλα δ' ἂν μυρία τοιαῦτα εὗροι τις

10-19 *Iliad.* 12.200-209. Etiam ap. Plat. *Ion.* 539 bd et Cic. *De divin.* 1.106

1 τετριγώτας A¹ C D 2 ἀμφοποτᾶτο Hom. 4 τέκνα φάγε Hom. 5
 ὅσπερ Pat C D 6 θῆκε A : ἔθηκε Φ 10 περησέμεναι B¹ C E H Hom. :
 περισαίμεναι A 11 ἔέργων : αἰετέργων A 12 φοινήμεντα A Pat | φέρον
 A 13 ἀσπέρωντα A (corr. A¹) et Pat | ὁ δ' A Φ : καὶ Hom. | λήθετο A B
 : λεληθότα Pat C D E H 16 ἐγκάβαλ' A et Plato : ἐνὶ κάβαλ' Φ et Hom.
 18 εἶδον A 24 εὗροι Φ : εὕρη A

παραδείγματα, παριστάντα ὅτι οὐ τὰ ζῶα μὲν ἐστὶν ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντα
μαντικήν ψυχὴν, ἀλλὰ κατὰ μὲν τὸν ποιητὴν καὶ τοὺς πολλοὺς τῶν
ἀνθρώπων

αὐτὸς Ὀλύμπιος ἦκε φώωσδε,

- 5 κατὰ δέ τι σημεῖον καὶ Ἀπόλλων ἀγγέλω χρῆται ἱέρακι· "κίρκος" γὰρ
"Ἀπόλλωνος" εἶναι λέγεται "ταχὺς ἄγγελος".

Κατὰ δὲ ἡμᾶς δαίμονές τινες φαῦλοι καί, ἴν' οὕτως ὀνομάσω,
τιτανικοὶ ἢ γιγάντιοι, ἀσεβεῖς πρὸς τὸ ἀληθῶς θεῖον καὶ τοὺς ἐν οὐρανῷ
ἀγγέλους γεγεννημένοι καὶ πεσόντες ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἰ περὶ τὰ παχύτερα
10 τῶν σωμάτων καὶ ἀκάθαρτα ἐπὶ γῆς καλινδούμενοι, ἔχοντες (δέ) τι περὶ
τῶν μελλόντων διορατικόν, ἄτε γυμνοὶ τῶν γηίνων σωμάτων τυγχάνοντες,
καὶ περὶ τὸ τοιοῦτον ἔργον καταγινόμενοι βουλόμενοι ἀπάγειν τοῦ
ἀληθινοῦ θεοῦ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὑποδύνονται τῶν ζῶων τὰ ἀρπακ-
15 τικώτερα καὶ ἀγριώτερα καὶ ἄλλα πανουργότερα καὶ κινοῦσιν αὐτὰ πρὸς
ὃ βούλονται, ὅτε βούλονται, ἢ τὰς φαντασίας τῶν τοιωνδὶ ζῶων τρέπου-
σιν ἐπὶ πτήσεις καὶ κινήσεις τοιάσδε· ἴν' ἄνθρωποι διὰ τῆς ἐν τοῖς
ἀλόγοις ζώοις ἀλίσκόμενοι μαντικῆς θεὸν μὲν τὸν περιέχοντα τὰ ὅλα μὴ
ζητῶσι μηδὲ τὴν καθαρὰν θεοσέβειαν ἐξετάσῃσι, πέσωσι δὲ τῷ λογισμῷ
ἐπὶ τὴν γῆν καὶ τοὺς ὄρνεις καὶ τοὺς δράκοντας, ἔτι δ' ἀλώπεκας καὶ
20 λύκους. Καὶ γὰρ παρατετῆρηται τοῖς περὶ ταῦτα δεινοῖς ὅτι αἱ ἐναργέ-
στεραι προγνώσεις διὰ τῶν τοιούτων ζῶων γίνονται, ἄτε μὴ δυναμένων τῶν
δαιμόνων ἐν τοῖς ἡμερωτέροις τῶν ζῶων τοσοῦτον ὅσον δύνανται διὰ τὸ
παραπλήσιον τῆς κακίας (καὶ οὐ κακίαν μὲν, οἰονεῖ δὲ κακίαν οὖσαν ἐν
τοῖς τοιοῖσδι τῶν ζῶων) ἐνεργῆσαι τάδε τὰ ζῶα.

92

114^f

5-6 *Odyss.* 15.526 8-9 cf. *Gen* 6:4; *Philon. De gigant.* 3-4

1 παριστάντα A : παριστάνοντα Φ | μὲν om. Φ | ἔχοντα ἐν ἑαυτοῖς Φ
4 φώωσδε Φ (praeter B) 5 γὰρ Φ : om. A 10 δέ addidi 12 τὸ Φ :
om. A 13 ὑποδύνονται A : ὑποδύονται Φ 15 ὅτε βούλονται add. A¹ :
ὅτε καὶ βούλονται Φ (praeter B) : καὶ ὅτε βούλονται Bouhéreau 18 ἐξε-
τάσῃσι A Pat B D E H : ἐξετάζῃσι A¹ C 19 καὶ¹ Φ : om. A 20 γὰρ A
: om. Φ | ἐναργέστεροι B C D : ἐνεργέστεροι A Pat 23 μὲν om. Φ

93

“Ὅθεν εἶπερ ἄλλο τι Μωϋσέως τεθαύμακα, καὶ τὸ τοιοῦτον θαύματος ἀποφανοῦμαι ἄξιον εἶναι, ὅτι φύσεις κατανοήσας ζώων διαφόρους καὶ εἴτ’ ἀπὸ τοῦ θεοῦ μαθὼν τὰ περὶ αὐτῶν καὶ τῶν ἐκάστω ζῳῷ συγγενῶν δαιμόνων εἴτε καὶ αὐτὸς ἀναβαίνων τῇ σοφίᾳ εὐρών, ἐν τῇ περὶ ζῳῶν διατάξει πάντα μὲν ἀκάθαρτα ἔφησεν εἶναι τὰ νομιζόμενα παρ’ Αἰγυπτί- 5 οῖς καὶ τοῖς λοιποῖς τῶν ἀνθρώπων εἶναι μαντικά, ὡς ἐπίπαν δὲ εἶναι καθαρὰ τὰ μὴ τοιαῦτα. Καὶ ἐν ἀκαθάρτοις παρὰ Μωϋσεὶ ἐστὶ λύκος καὶ ἀλώπηξ καὶ δράκων ἀετός τε καὶ ἰέραξ καὶ τὰ ὅμοια τούτοις. Καὶ ὡς ἐπίπαν οὐ μόνον ἐν τῷ νόμῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς προφήταις εὗροις ἂν ταῦτα τὰ ζῷα εἰς παράδειγμα τῶν κακίστων παραλαμβανόμενα, οὐδέ ποτε δὲ 10 εἰς χρηστὸν πρᾶγμα ὀνομαζόμενον λύκον ἢ ἀλώπεκα.

“Ἔοικεν οὖν τις εἶναι ἐκάστω δαιμόνων εἶδει κοινωνία πρὸς ἕκαστον εἶδος ζῳῶν. Καὶ ὥσπερ ἐν ἀνθρώποις ἄνθρωποι ἀνθρώπων ἰσχυρότεροί τινές εἰσιν οὐ πάντως διὰ τὸ ἦθος, τὸν αὐτὸν τρόπον δαίμονες δαιμόνων εἶεν ἂν ἐν μέσοις δυνατώτεροι· καὶ οἶδε μὲν τοῖσδε τοῖς ζῳοῖς χρώμενοι 15 εἰς ἀπάτην τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὸ βούλημα τοῦ καλουμένου ἐν τοῖς λόγοις ἡμῶν “ἄρχοντας τοῦ αἵωνος τούτου”, ἕτεροι δὲ δι’ ἄλλου εἶδους προδηλοῦντες. Καὶ ὅρα ἐφ’ ὅσον εἰσὶν οἱ δαίμονες μιαιοί, ὡς καὶ γαλαῖς ὑπὸ τινων παραλαμβάνεσθαι πρὸς τὸ δηλοῦν τὰ μέλλοντα. Καὶ σὺ δὲ παρὰ σαντῷ κρίνον ὁπότερόν ἐστι βέλτιον παραδέξασθαι, ὅτι ὁ ἐπὶ πᾶσι 20 θεὸς καὶ ὁ τούτου υἱὸς κινοῦσι τοὺς ὄρνιθας καὶ τὰ λοιπὰ ζῷα εἰς μαντικὴν, ἣ οἱ κινοῦντες τὰ τοιαυτὰ τῶν ζῳῶν (καὶ οὐκ ἀνθρώπους ὡς καί-τοι) παρόντων ἀνθρώπων) δαίμονές εἰσι φαῦλοι καί, ὡς ὠνόμασε τὰ ἱερὰ ἡμῶν γράμματα, “ἀκάθαρτοι”.

4-8 Lev 11 9-11 cf. Is. 11:6; 65:25; Jer 5:6; Ezech 13:4; 22:27; Ps 62:11; Cant 2:15 17 Io 12:31; 14:30; 16:11; 2 Cor 4:4 18 γαλαῖς : cf. Aristoph. Eccles. 792; Theophr. *Charact.* 16; Aeliani *N.A.* 7.8 23-24 Mt 10:1; 12:43 et al.

2 εἶναι post v. 1 θαύματος Φ | ἀποφανοῦμαι A | ζῳῶν διαφόρους A B : διαφόρους ζῳῶν Pat : διαφόρων ζῳῶν C D E H 8 τε Φ : om. A 10 λαμβανόμενα Φ 13 ἄνθρωποι ἀνθρώπων Φ : transp. A 16 τῶν om. B C D E H 21 ὁ τούτου Φ : τούτου ὁ A¹ (ὁ om. A) | τοὺς Pat B C² E H : τὰς A C¹ D 22 καίτοι addidi

Εἵπερ δὲ θεία ἐστὶν ἡ τῶν ὀρνίθων ψυχὴ διὰ τὸ δι' αὐτῶν
 προλέγεσθαι τὰ μέλλοντα, πῶς οὐχὶ μᾶλλον, ὅπου ἰ κληδόνες ἀπὸ
 ἀνθρώπων λαμβάνονται, θεῖαν εἶναι φήσομεν τὴν ψυχὴν ἐκείνων δι' ὧν
 αἱ κληδόνες ἀκούονται; Θεία οὖν τις ἦν κατὰ τοὺς τοιούσδε ἢ παρὰ τῷ
 5 Ὀμήρῳ "ἀλετρίς", περὶ τῶν μνηστήρων εἰποῦσα·

Ὑστατα καὶ πύματα νῦν ἐνθάδε δειπνήσειαν.

Κάκεινη μὲν θεία ἦν· ὁ δὲ τηλικούτος Ὀδυσσεύς, ὁ τῆς Ὀμηρικῆς
 Ἀθηνᾶς φίλος, οὐκ ἦν θεῖος, ἀλλὰ συνεῖς τῶν ἀπὸ τῆς θείας ἀλετρίδος
 εἰρημένων κληδόνων ἔχαιρεν, ὡς ὁ ποιητὴς φησὶ·

10 χαῖρεν δὲ κληδόνι δῖος Ὀδυσσεύς.

Ἦδη δὲ ὅρα, εἵπερ οἱ ὀρνίθες θεῖαν ἔχουσι ψυχὴν καὶ αἰσθάνονται τοῦ
 θεοῦ ἢ, ὡς ὁ Κέλσος ὀνομάζει, τῶν θείων, δηλὸν ὅτι καὶ ἡμεῖς
 πατρνύμενοι οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τινος ἐν ἡμῖν οὔσης θειότητος καὶ μαντικῆς
 περὶ τὴν ψυχὴν ἡμῶν πατρνύμεθα. Καὶ γὰρ τοῦτο μαρτυρεῖται ὑπὸ
 15 πολλῶν· διὸ καὶ ὁ ποιητὴς λέγει τό·

ὁ δ' ἐπέπτарεν εὐχομένοιο·

διὸ καὶ ἡ Πηνελόπη φησὶν·

Οὐχ ὁράας ὅ μοι υἱὸς ἐπέπτаре σοῖσιν ἔπεσσι;

4-5 *Odyss.* 20.105 6 *Odyss.* 4.685 (cf. 20.116 et 119) 10 *Odyss.* 20.120
 16 cf. *Odyss.* 17.541 18 *Odyss.* 17.545

2 ἀπὸ **A B** : ὑπ' **Pat** (?) 3 ἐκείνων **Guier** : ἐκείνην **A Φ** 10 χαῖρεν
 Borret ex Hom. : χαῖρε **A Φ** | κληδόνι **Pat D** : κληδόνι **A B C E H** | δῖος
 : θεῖος **B C D** 11 ὅρα **A¹** : ὥρα **A Pat** 12 θεοῦ : θείου **C D E H** |
 θείων scripsi : θεῶν **A Φ** 13 οἱ ἄνθρωποι **A B** : om. **Pat C D E H** |
 θειότητος **Φ** et Bouhéreau : ποιότητος **A** 15 τὸ om. **Φ** 16 ἐπέπτарεν **Φ** :
 ἐπέπτарνεν **A** : μεγ' ἔπτарεν Hom. | εὐχομένοιο non habet Hom. 18 ὁράας
B : ὁράς **A Pat C D** | ἐπέπτаре σοῖσιν **Pat B²** : ἐπέπτарεν οἷσιν **A** : ἐπ-
 έπταρε πᾶσι Delarue ex Hom.

95

Τὸ δ' ἀληθῶς θεῖον εἰς τὴν περὶ τῶν μελλόντων γνῶσιν οὔτε τοῖς ἀλόγοις χρήται ζώοις, οὔτε τοῖς τυχοῦσι τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ ψυχαῖς ἀνθρώπων ἱερωτάταις καὶ καθαρωτάταις, ἅστινας θεοφορεῖ καὶ προφήτας ποιεῖ. Διόπερ εἴ τι ἄλλο θαυμασίως εἴρηται ἐν τῷ Μωϋσέως νόμῳ, καὶ τὰ τοιαῦτα ἐν τοῖς τοιούτοις κατατακτέον· "Οὐκ οἰωνεῖσθε οὐδ' ὀρνιθοσκοπήσεσθε"· καὶ ἀλλαχοῦ· "Τὰ γὰρ ἔθνη, οὓς κύριος ὁ θεός σου ἐξολοθρεῦσει ἀπὸ προσώπου σου, οὗτοι κληδόνων καὶ μαντειῶν ἀκούσονται· σοὶ δὲ οὐχ οὕτως ἔδωκε κύριος ὁ θεός σου· εἴθ' ἐξῆς φησι· "Προφήτην ἀναστήσει σοὶ κύριος ὁ θεός σου ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου." Βουλευθεὶς δέ ποτε ὁ θεὸς δι' οἰωνοσκόπου ἀποτρέψαι ἀπὸ τῆς οἰωνιστικῆς, πεποίηκε πνεῦμα ἐν τῷ οἰωνοσκόπῳ εἰπεῖν· "Οὐ γὰρ ἐστὶν οἰωνισμὸς ἐν Ἰακώβ, οὐδὲ μαντεία ἐν Ἰσραήλ· κατὰ καιρὸν ῥηθήσεται τῷ Ἰακώβ καὶ τῷ Ἰσραήλ τί ἐπιτελέσει ὁ θεός." Ταῦτα δὴ γινώσκοντες ἡμεῖς καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια, τηρεῖν βουλόμεθα μυστικῶς εἰρημένην ἐντολὴν τήν· "Πάση φυλακῇ τήρει σὴν καρδίαν", ἵνα μὴ ἐπιβῇ τι τῶν δαιμονίων τῷ ἡγεμονικῷ ἡμῶν, ἢ πνεῦμά τι τῶν ἐναντίων πρὸς ἃ βούλεται τρέψη τὸ φανταστικὸν ἡμῶν. Εὐχόμεθα δὲ "λάμψαι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν" τὸν "φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ θεοῦ", ἐπιδημοῦντος ἡμῶν τῷ φανταστικῷ πνεύματος θεοῦ καὶ φαντάζοντος ἡμᾶς τὰ τοῦ θεοῦ· ἐπεὶ "ὅσοι πνεύματι θεοῦ ἄγονται, οὗτοι υἱοὶ θεοῦ εἰσι".

5-6 *Lev* 19:26 6-9 *Deut* 18:14, 12 et 15. Cf. 1.36 11-13 *Num* 23:23
15 *Prov* 4:23 17-18 *2 Cor* 4:6 20 *Rom.* 8:14. Cf. 6.70

1 ἀληθῶς Φ : ἀληθὲς A | περὶ τῶν B² D E H et Bouhéreau : τῶν περὶ A Pat B¹ 2 τυχοῦσι Φ et Bouhéreau : τυγχάνουσι A 5 τὰ τοιαῦτα A Pat B : ταῦτα C D E H | τοῖς τοιούτοις A : τούτοις Φ 6 ὀρνιθοσκοπήσεσθε Pat B¹ C D E H et LXX : - σκοπήσετε A B² | post ἔθνη add. ταῦτα LXX 6-7 ὁ θεός σου om. LXX 7 ἀπὸ A : ἐκ Φ | προσώπου om. LXX 8 εἴθ' ἐξῆς — 9 ὁ θεός σου in mg add. A¹ 10 οἰωνιστικῆς A : οἰωνοσκοπικῆς Φ 20 θεοῦ εἰσι Pat B et NT : εἰσι θεοῦ A

Χρὴ δ' εἰδέναι ὅτι τὸ τὰ μέλλοντα προγινώσκειν οὐ πάντως θεῖον ἐστὶ· καθ' αὐτὸ γὰρ μέσον ἐστὶ καὶ πίπτον εἰς φαύλους καὶ ἀστείους. Καὶ ἰατροὶ γοῦν ἀπὸ ἰατρικῆς προγινώσκουσιν τινὰ, κἂν φαῦλοι τὸ ἦθος τυγχάνωσιν· οὕτω δὲ καὶ κυβερνήται, κἂν μοχθηροὶ τυγχάνωσιν ὄντες, προγινώσκουσιν ἐπισημασίας καὶ ἀνέμων σφοδρότητας καὶ τροπὰς περὶ τὸ περιέχον ἕκ τινος πείρας καὶ παρατηρήσεως· καὶ οὐ δὴ που παρὰ τοῦτο θεῖους τις αὐτοὺς εἶναι φήσῃ, ἂν τύχῃσι μοχθηροὶ εἶναι τὸ ἦθος. Ψεῦδος οὖν τὸ παρὰ τῷ Κέλσῳ λεγόμενον, τό· **Τί ἂν φαίη τις θεϊότερον τοῦ τὰ μέλλοντα προγινώσκειν τε καὶ προδηλοῦν;** Ψεῦδος δὲ καὶ τὸ **πολλὰ τῶν ζῶων ἀντιποιεῖσθαι θείας ἐννοίας**· οὐδὲν γὰρ τῶν ἀλόγων ἐννοίαν ἔχει τοῦ θεοῦ. ἢ Ψεῦδος δὲ καὶ τὸ **ἐγγυτέρω τῆς θείας ὁμιλίας εἶναι τὰ ἄλογα ζῶα**, ὅπου γε καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ ἔτι φαῦλοι, κἂν ἐπ' ἄκρον προκόπτωσι, πόρρω εἰσὶ τῆς θείας ὁμιλίας. Μόνοι δὲ ἄρα οἱ κατὰ ἀλήθειαν σοφοὶ καὶ ἀψευδῶς εὐσεβεῖς ἐγγυτέρω τῆς θείας ὁμιλίας εἰσὶν· ὁποιοὶ εἰσιν οἱ καθ' ἡμᾶς προφήται καὶ Μωϋσῆς, ὃ μεμαρτύρηκε διὰ τὴν πολλὴν καθαρότητα ὁ λόγος εἰπών· "Ἐγγιεὶ Μωϋσῆς μόνος πρὸς τὸν θεόν, οἱ δὲ λοιποὶ οὐκ ἐγγιούσι."

115^f

Πῶς δ' ἀσεβῶς ὑπὸ τοῦ ἀσέβειαν ἡμῖν ἐγκαλοῦντος εἴρηται τὸ οὐ μόνον **σοφώτερα εἶναι τὰ ἄλογα τῶν ζῶων τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως**, ἀλλὰ καὶ **θεοφιλέστερα**; Καὶ τίς οὐκ ἂν ἀποτραπείη προσέχων ἀνθρώπῳ λέγοντι δράκοντα καὶ ἀλώπεκα καὶ λύκον καὶ αἰτὸν καὶ ἰέρακα τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως εἶναι θεοφιλέστερα; Ἀκολουθεὶ δ' αὐτῷ τὸ λέγειν ὅτι, εἴπερ θεοφιλέστερα τάδε τὰ ζῶα τῶν ἀνθρώπων, δηλὸν ὅτι καὶ Σωκράτους καὶ Πλάτωνος καὶ Πυθαγόρου καὶ Φερεκύδου καὶ ὧν πρὸ βραχέος ὕμνησε θεολόγων θεοφιλέστερά ἐστὶ ταῦτα τὰ ζῶα.

1-7 τὸ ἦθος : S.V.F. III Nr. 742 2 cf. 3.25 8-12 cf. 4.88 16-17 Exod 24:2. Cf. 2.55; 6.17 19-20 cf. 4.88 25 θεολόγων : cf. 1.16 s.f.

1 προγινώσκειν τὰ μέλλοντα Φ 4 τυγχάνωσιν A : τύχῃσιν Φ 6 παρατηρήσεως Φ : τηρήσεως A 7 φήσῃ M^{PC} Pat B C D : φησὶν A 10 τῶν ἄλλων ζῶων 4.88 12 ὁμιλίας εἶναι A B² C D : transp. Pat B¹ E H 14 δὴ A E H : δὲ C D : δεῖν Pat 18 ἀσεβῶς Φ et Bouhéreau : ἀσεβὲς A 20 ἀποστραφεῖ B¹ C D | προσέχων A Pat : προσέχειν B C D E H 22 τῶν Φ : om. A 25 ὧν P^{PC} M Φ : ὄν A

Καὶ ἐπεύξαιτό γ' ἂν τις αὐτῷ λέγων· εἴπερ θεοφιλέστερά ἐστι τάδε τὰ ζῶα τῶν ἀνθρώπων, γένοιο μετ' ἐκείνων θεοφιλῆς καὶ ἐξομοιωθεῖς τοῖς κατὰ σὲ ἀνθρώπων θεοφιλεστέροις. Καὶ μὴ ὑπολαμβάνετω γε ἄρὰν εἶναι τὸ τοιοῦτον· τίς γὰρ οὐκ ἂν εὕξαιτο οἷς πείθεται εἶναι θεοφιλεστέροις 5 γενέσθαι πάντη παραπλήσιος, ἵνα καὶ αὐτὸς ὡς ἐκεῖνοι γένηται θεοφιλῆς;

Θέλων δὲ τὰς ὁμιλίας τῶν ἀλόγων ζώων εἶναι τῶν ἡμετέρων ἱερωτέρας ὁ Κέλσος οὐ τοῖς τυχοῦσιν ἀνατίθῃσι τὴν ἱστορίαν ταύτην, ἀλλὰ τοῖς συνετοῖς. Συνετοὶ δὲ κατὰ ἀλήθειάν εἰσιν οἱ σπουδαῖοι· οὐδεὶς γὰρ φαῦλος συνετός. Λέγει τοίνυν τὸν τρόπον τοῦτον, ὅτι **φασὶ δὲ τῶν 10 ἀνθρώπων οἱ συνετοὶ καὶ ὁμιλίας ἐκείνοις εἶναι, δηλονότι τῶν ἡμετέρων ἱερωτέρας, καὶ αὐτοὶ που γνωρίζειν τὰ λεγόμενα καὶ ἔργῳ δεικνύειν ὅτι οὐκ ἀγνοοῦσιν, ὅταν προειπόντες ὅτι ἔφασαν οἱ ὄρνιθες ὡς ἀπίασί ποι καὶ ποιήσουσι 15 τόδε ἢ τόδε δεικνύουσιν ἀπελθόντας ἐκεῖ καὶ ποιοῦντας ἢ ἤδη προεῖπον.** Κατὰ μὲν οὖν τὸ ἀληθὲς οὐδεὶς συνετὸς τοιαῦτα ἰστόρησε, καὶ οὐδεὶς σοφὸς ἱερωτέρας εἶπεν εἶναι τὰς τῶν ἀλόγων ζώων ὁμιλίας τῆς τῶν ἀνθρώπων. Εἰ δ' ὑπὲρ τοῦ ἐξετάσαι τὰ Κέλσου τὰκόλουθον σκοποῦμεν, δῆλον ὅτι κατ' αὐτὸν ἱερώτεραι τῶν σεμνῶν Φερεκύδου καὶ Πυθαγόρου καὶ Σωκράτους καὶ Πλάτωνος καὶ τῶν (ἄλλων) φιλοσόφων 20 ὁμιλιῶν εἰσιν αἱ τῶν ἀλόγων ζώων· ὅπερ ἐστὶ καὶ αὐτόθεν οὐ μόνον ἀπεμφαῖνον, ἀλλὰ καὶ ἀτοπώτατον. Ἵνα δὲ καὶ πιστεύσωμέν τινας, ἐκ τῆς ἀσήμεου φωνῆς τῶν ὀρνίθων μαθόντας ὅτι ἀπίασί ποι οἱ ὄρνιθες καὶ ποιήσουσι τόδε ἢ τόδε, (ταῦτα) προδηλοῦν, καὶ τοῦτ' ἐροῦμεν ἀπὸ τῶν δαιμόνων συμβολικῶς ἀνθρώποις δεδηλωσθαι κατὰ σκοπὸν τὸν περὶ τοῦ 25 ἀπατηθῆναι ὑπὸ τῶν δαιμόνων τὸν ἄνθρωπον καὶ κατασπασθῆναι αὐτοῦ τὸν νοῦν ἀπ' οὐρανοῦ καὶ θεοῦ ἐπὶ γῆν καὶ τὰ ἔτι κατωτέρω.

10-16 cf. 4.88

4 τοιοῦτον A B : τοιοῦτο Pat C D E H 5 ἐκεῖνοι M Φ : ἐκεῖνο A 13 οὐκ ἀγνοοῦσιν : γνωρίζουσιν 4.88 14 ὡς A et 4.88 : ὅτι Φ 15 ἤδη : δὴ C D et 4.88 19 σκοποῦμεν P M C D E H : σκοπῶμεν A Pat B 20 ἄλλων add. Koetschau² 23 post ὅτι add. καὶ Φ | ποι A C D : που Pat B E H 24 τάδε ἢ τόδε A | ταῦτα addidi 27 καὶ τοῦ θεοῦ Φ

Οὐκ οἶδα δ' ὅπως ὁ Κέλσος καὶ ὄρκου ἐλεφάντων ἤκουσε, καὶ ὅτι
 εἰσὶν οὗτοι πιστότεροι πρὸς τὸ θεῖον ἡμῶν καὶ γνώσιν ἔχουσι τοῦ
 θεοῦ. Ἐγὼ γὰρ πολλὰ μὲν καὶ θαυμαστὰ οἶδα περὶ τῆς φύσεως τοῦ ζῴου
 καὶ τῆς ἡμερότητος ἱστορούμενα, οὐ μὴν καὶ περὶ ὄρκων ἐλέφαντος
 5 σύνοιδα εἰρησθαι παρὰ τινι· εἰ μὴ ἄρα τὸ ἡμερον καὶ τὴν ὥσπερ πρὸς
 ἀνθρώπους αὐτῶν συνθήκη, ἅπαξ γενομένων ὑπ' αὐτοῖς, εὐορκίαν
 τηρουμένην ὠνόμασεν, ὅπερ καὶ αὐτὸ ψεῦδός ἐστιν. Εἰ γὰρ καὶ σπανίως,
 ἀλλ' οὖν γε ἱστόρηται ὅτι μετὰ τὴν δοκοῦσαν ἡμερότητα ἐξηγηρώθησαν
 ἐλέφαντες κατὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ φόνους ἐποίησαν καὶ διὰ τοῦτο κατε-
 10 δικάσθησαν ἀναιρεθῆναι ὡς οὐκέτι χρήσιμοι.

Ἐπεὶ δὲ παραλαμβάνει μετὰ ταῦτα ἰεὶς τὸ κατασκευάσαι, ὡς οἶεται,
 εὐσεβεστέρους εἶναι τοὺς πελαργοὺς τῶν ἀνθρώπων τὰ περὶ τοῦ
 ζῴου ἱστορούμενα, ἀντιπελαργοῦντος καὶ τροφᾶς φέροντος τοῖς
 γεγεννηκόσι· λεκτέον ὅτι καὶ τοῦτ' οὐκ ἀπὸ θεωρήματος τοῦ περὶ τοῦ
 15 καθήκοντος ποιοῦσιν οἱ πελαργοί, οὐδ' ἀπὸ λογισμοῦ, ἀλλ' ἀπὸ φύσεως,
 βουληθείσης τῆς κατασκευαζούσης αὐτοὺς φύσεως παράδειγμα ἐν
 ἀλόγοις ζῴοις δυσωπῆσαι δυνάμενον ἀνθρώπους ἐκθέσθαι περὶ τοῦ
 χάριτας ἀποτινύειν τοῖς γεγεννηκόσιν. Εἰ δὲ ἥδει Κέλσος ὅσῳ διαφέρει
 λόγῳ ταῦτα ποιεῖν τοῦ ἀλόγως καὶ φυσικῶς αὐτὰ ἐνεργεῖν, οὐκ ἂν
 20 εὐσεβεστέρους εἶπε τοὺς πελαργοὺς τῶν ἀνθρώπων.

Ἔτι δὲ ὡς ὑπὲρ εὐσεβείας τῶν ἀλόγων ζῴων ἱστάμενος ὁ Κέλσος
 παραλαμβάνει τὸ Ἀράβιον ζῴον, τὸν φοῖνικα, διὰ πολλῶν ἐτῶν
 ἐπιδημοῦν Αἰγύπτῳ καὶ φέρον ἀποθανόντα τὸν πατέρα καὶ
 ταφέντα ἐν σφαίρᾳ σμύρνης καὶ ἐπιτιθὲν ὅπου τὸ τοῦ ἡλίου

115^v

1-5 cf. 4.88; Plin. *N.H.* 8.2-3; Dion. Cass. 39.38; Plut. *De sollert. anim.* 972 B C; Aeliani *N.A.* 4.10; 5.49; 7.44; 11.15 13-14 cf. Aristot. *Hist. anim.* 10.13, 615 b 23; Philon. *Alex.* 61; *De decal.* 116; Plin. *N.H.* 10.63; Plut. *De sollert. anim.* 962 E; Aeliani *N.A.* 3.23; 10.16 et al. 22-p. 316.1 cf. Herod. 2.73; Plin. *N.H.* 10.3-5; Aeliani *N.A.* 6.58 et saepius

2 τὰ θεῖα 4.88 5 ἡμερον P Φ : ἡμέτερον A 7 καὶ² om. M Pat 8 γε om. Φ 9 καὶ φόνους ἐποίησαν Φ : om. A 10 μηκέτι B C D E H 21 ἱστάμενος Φ : μαχόμενος A 23 ἐπιδημοῦντα B | φέρον A¹ : φέρων A : φέροντα B 24 σφαίρα A : σφαίραις Φ | ἐπιτιθὲν Φ (praeter B) : ἐπιτιθέντα A B

τέμενος. Καὶ τοῦτο δὲ ιστόρηται μὲν, δύναται δέ, ἔάνπερ ἢ ἀληθές, καὶ αὐτὸ φυσικὸν τυγχάνειν, ἐπιδαψιλευσαμένης τῆς θείας προνοίας καὶ ἐν ταῖς διαφοραῖς τῶν ζῶων παραστήσαι τοῖς ἀνθρώποις τὸ ποικίλον τῆς τῶν ἐν τῷ κόσμῳ κατασκευῆς φθάνον καὶ ἐπὶ τὰ ὄρνεα· καὶ ζῶόν τι "μονογενές" ὑπέστησεν, ἵνα καὶ τοῦτο ποιήσῃ θαυμασθῆναι οὐ τὸ ζῶον, 5 ἀλλὰ τὸν πεποιηκότα αὐτό.

99

Επεὶ οὖν τούτοις πᾶσιν ἐπιφέρει ὁ Κέλσος τό· **Οὐκουν ἀνθρώπῳ πεποιήται τὰ πάντα, ὥσπερ οὐδὲ λέοντι οὐδὲ ἀετῷ οὐδὲ δελφίνι, ἀλλ' ὅπως ὅδε ὁ κόσμος ὡς ἂν θεοῦ ἔργον ὀλόκληρον καὶ τέλειον ἐξ ἀπάντων γένηται· τούτου χάριν μεμέτρηται τὰ 10 πάντα, οὐκ ἀλλήλων [ἀλλ'], εἰ μὴ πάρεργον, ἀλλὰ τοῦ ὅλου. Καὶ μέλει τῷ θεῷ τοῦ ὅλου, καὶ τοῦτ' οὐ ποτ' ἀπολείπει πρόνοια, οὐδὲ κάκιον γίνεται, οὐδὲ διὰ χρόνου πρὸς ἑαυτὸν ὁ θεὸς ἐπιστρέφει, οὐδ' ἀνθρώπων ἕνεκα ὀργίζεται, ὥσπερ οὐδὲ πιθήκων οὐδὲ μυῶν· οὐδὲ τούτοις ἀπειλεῖ ὧν ἕκαστον ἐν τῷ 15 μέρει τὴν αὐτοῦ μοῖραν εἴληφε· φέρε κἂν διὰ βραχέων πρὸς ταῦτ' ἀπαντήσωμεν.**

Οἶμαι δὴ ἀποδεδειχέναι ἐκ τῶν προειρημένων πῶς ἀνθρώπῳ καὶ παντὶ λογικῷ τὰ πάντα πεποιήται· προηγουμένως γὰρ διὰ τὸ λογικὸν ζῶον τὰ πάντα δεδημιούργηται. Κέλσος μὲν οὖν λεγέτω ὅτι οὕτως οὐκ 20 ἀνθρώπῳ ὡς οὐδὲ λέοντι οὐδ' οἷς ὀνομάζει· ἡμεῖς δ' ἐροῦμεν· οὐ λέοντι ὁ

5 μονογενές : cf. 1 *ep. Clem.* 25.2

1 δὲ¹ A : δὴ Φ (praeter B δι) 4 τῷ A C : om. Pat B D E H 5 καὶ τοῦτο A B : κἂν τοῦτο Pat C D E H 8 τὰ πάντα Φ : ταῦτα A 11 ἀλλ.¹ del. Gloeckner, def. Wifstrand | πάρεργον Bouhéreau : πᾶν ἔργον A^{pc} Φ (praeter B) : πάρεστιν B | ἀλλὰ² A² Φ : om. A : del. Koetschau (servato ἀλλ.¹) 13 ἑαυτὸν Delarue, αὐτὸν Bouhéreau : αὐτὸ A Φ 14 ἐπιστρέφει Pat B D 15 τούτοις Φ : τούτων A 16 αὐτοῦ A B : ἑαυτοῦ Pat C D E H | εἴληχεν Pat B 20-21 οὕτως οὐκ ἀνθρώπῳ A : οὐκ ἀνθρώπῳ οὖν Pat B D E H : οὐκ ἀνθρώπῳ C 21 ὡς Φ et Bouhéreau : om. A

δημιουργὸς οὐδ' ἀετῷ οὐδὲ δελφίνι ταῦτα πεποίηκεν, ἀλλὰ πάντα διὰ τὸ
 λογικὸν ζῶον, καὶ ὅπως [ἄν] ὅδε ὁ κόσμος ὡς ἂν θεοῦ ἔργον ὀλόκληρον
 καὶ τέλειον ἐξ ἀπάντων γένηται. Τούτῳ γὰρ συγκαταθετέον ὡς καλῶς
 εἰρημένῳ. Μέλει δὲ τῷ θεῷ οὐχ, ὡς Κέλσος οἶεται, μόνου τοῦ ὅλου, ἀλλὰ
 5 παρὰ τὸ ὅλον ἐξαιρέτως παντὸς λογικοῦ. Καὶ οὐδέ ποτε ἀπολείψει
 πρόνοια τὸ ὅλον· οἰκονομεῖ γάρ (ὁ θεός), κἂν κάκιον γίνηται διὰ τὸ
 λογικὸν ἀμαρτάνον μέρος τι τοῦ ὅλου, καθάρσιον αὐτοῦ ποιεῖν καὶ διὰ
 χρόνου ἐπιστρέφειν τὸ ὅλον πρὸς ἑαυτόν. 'Αλλ' οὐδὲ πιθήκων μὲν ἔνεκα
 ὀργίζεται οὐδὲ μυῶν, ἀνθρώποις δὲ ἐπάγει, ἅτε παραβᾶσι τὰς φυσικὰς
 10 ἀφορμάς, δίκην καὶ κόλασιν, καὶ τούτοις διὰ προφητῶν ἀπειλεῖ καὶ διὰ
 τοῦ ἐπιδημήσαντος ὅλῳ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων σωτήρος· ἵνα διὰ τῆς
 ἀπειλῆς ἐπιστραφῶσι μὲν οἱ ἀκούσαντες, οἱ δὲ ἀμελήσαντες τῶν ἐπι-
 στρεπτικῶν λόγων δίκας κατ' ἀξίαν τίσωσιν, ἃς πρέπον θεὸν ἐπιτιθέναι
 κατὰ τὸ ἑαυτοῦ συμφερόντως τῷ παντὶ βούλημα τοῖς τοιαύτης καὶ οὕτως
 15 ἐπιπόνου δεομένοις θεραπείας καὶ διορθώσεως.

'Αλλὰ γὰρ καὶ τοῦ τετάρτου τόμου αὐτάρκη περιγραφὴν εἰληφότος,
 αὐτοῦ που καταπαύσομεν τὸν λόγον. Θεὸς δὲ δῶψ διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὅς
 ἐστὶ θεὸς λόγος καὶ σοφία καὶ ἀλήθεια καὶ δικαιοσύνη καὶ πᾶν ὃ τι ποτὲ
 θεολογοῦσαι περὶ αὐτοῦ φασιν αἱ ἱεραὶ γραφαί, ἄρξασθαι ἡμᾶς καὶ τοῦ
 20 πέμπτου τόμου ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἐντευξομένων καὶ διανύσαι κάκεινον
 μετὰ τῆς τοῦ λόγου αὐτοῦ εἰς τὴν ἡμετέραν ψυχὴν ἐπιδημίας καλῶς. ||

1 ὁ δημιουργὸς post πεποίηκεν Φ 2 ἄν A : om. Φ et p. 316.9 : del.
 Robinson 3 ὡς Φ : om. A 4 ὁ κέλσος Φ (praeter C) 6 τοῦ ὅλου Φ
 (praeter B) | ὁ θεὸς ex p. 316.14 add. Koetschau² | γίνηται AB : γέννηται Φ
 (praeter B) 8 ἑαυτὸ C D E H 12 ἐπιστραφῶσι M Φ : ἀποστραφῶσι A
 14 τὸ Φ : τῶν A | βούλημα Φ : βουλήματι A | τοῖς A Pat B¹ : τῆς P B²
 C D E H 17 καταπαύσομεν A C D : - παύσωμεν Pat B E H 19 φασιν
 περὶ αὐτοῦ Φ | φασιν αἱ in mg add. A¹ subscriptio τέλος τοῦ δ' τόμου A¹

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ ΚΕΛΣΟΥ ΑΛΗΘΗ ΛΟΓΟΝ ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

1 116^f

Οὐ τὴν ἀπηγορευμένην "πολλολογίαν" μεταδιώκοντες, "ἀφ' ἧς οὐκ ἔστι
φυγεῖν τὴν ἁμαρτίαν", ἥδη πέμπτου ἀρχόμεθα βιβλίου πρὸς τὸ Κέλσου
σύγγραμμα, ἱερὲς Ἀμβρόσιε, ἀλλ' ὅση δύναμις πειρώμενοι μηδὲν τῶν ὑπ'
αὐτοῦ λεχθέντων παρελθεῖν ἀβασάνιστον, καὶ μάλιστα ἐν οἷς δόξαι ἄν
5 τισι συνετῶς ἡμῶν ἢ Ἰουδαίων κατηγορηκέναι. Καὶ εἰ μὲν οἶόν τ' ἦν μετὰ
τοῦ λόγου εἰσελθόντας εἰς τὴν παντὸς οὐτινοσοῦν συνείδησιν τῶν ἐντυγ-
χανόντων τῷ ἐκείνου συγγράμματι ἕκαστον ἐξελκύσαι βέλος, τιτρώσκον
τὸν οὐ πάντῃ πεφραγμένον "τῇ πανοπλίᾳ τοῦ θεοῦ," καὶ ἐπιθεῖναι λογικὸν
φάρμακον, θεραπεῦον τὸ ἀπὸ Κέλσου τραῦμα, ποιοῦν μὴ "ὑγιαίνειν τῇ
10 πίστει" τοὺς προσέχοντας αὐτοῦ τοῖς λόγοις, τοῦτ' ἂν πεποιήκειμεν. Ἐπεὶ
δὲ τοῦτο μὲν θεοῦ ἔργον ἐστίν, ἀοράτως ἐπιδημεῖν κατὰ τὸ ἑαυτοῦ πνεῦμα
μετὰ τοῦ πνεύματος Χριστοῦ οἷς κρίνει δεῖν ἐπιδημεῖν, ἡμῖν δέ, διὰ λόγων
καὶ συγγραμμάτων πειρωμένοις ἀνθρώπους πιστοποιεῖν, πρόκειται πάντα
πράττειν ὑπὲρ τοῦ χρηματίσαι "ἐργάτας ἀνεπαισχύντους, ὀρθοτομοῦντας
15 τὸν λόγον τῆς ἀληθείας".

Ἐν δὲ τῶν πάντων εἶναι ἡμῖν φαίνεται καὶ τὰ πιθανὰ τοῦ Κέλσου
κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν λῦσαι, πιστῶς ποιοῦσι τὸ προστεταγμένον ὑπὸ σοῦ·
φέρ' ἐκθέμενοι τὰ ἐξῆς τοῖς Κέλσου λόγοις πρὸς οὓς φθάσαντες ἀπηντή-
σαμεν (κρινεῖ δὲ ὁ ἐντυγχάνων, εἰ καὶ ἀνετρέψαμεν), τὰ πρὸς αὐτὰ
20 ἐπαγάγωμεν. Θεὸς δὲ δῶμῃ μὴ ψιλῶ καὶ γυμνῷ θειότητος τῷ ἡμετέρῳ νῶ καὶ
λόγῳ (πρὸς) τὸ προκείμενον γενέσθαι· "ἴν' ἡ πίστις" τῶν οὓς εὐχόμεθα
ὠφεληθῆναι "μὴ ἢ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων", "νοῦν" δὲ "Χριστοῦ" λαβόντες

1-2 *Prov* 10:19 8 *Ephes* 6:11. Cf. 8.55 9-10 *Tit* 2:2 14-15 2 *Tim*
2:15 21-22 1 *Cor* 2:5. Cf. 1.62; 6.2; 7.60 22 1 *Cor* 2:16. Cf. 3.21

inscriptio πρὸς τὸν ἐπιγεγραμμένον κέλσου ἀληθῆ λόγον τόμος ε' A, ε' A¹ 5
ἢ A : καὶ M^{Pc} 6 εἰσελθόντας Bouhéreau : εἰσελθόντα A 7-8 τιτρώσ-
κον τὸν A¹ : τιτρωσκόντων A 10 προσέχοντας Koetschau : προσέρχοντας
A | πεποιήκειμεν A¹ : -ήκαμεν A 14 πράττειν in mg A¹ et P : ποιεῖν A |
ἀνεπαισχύντους A¹ : -τως A 16 τοῦ Κέλσου Bouhéreau : τῷ κέλσω A
17 πιστῶς ποιοῦσι τὸ M : ποιοῦσι τὸ πιστῶς A 19 κρινεῖ M : κρίνει A |
ἀνετρέψαμεν Delaue : ἀνεγράψαμεν A 21 πρὸς M² : om. A 22
ὠφεληθῆναι in mg add. A¹ | ἢ add. A¹ | χριστοῦ A¹ : χριστὸν A

ἀπὸ τοῦ μόνου διδόντος αὐτὸν πατρὸς αὐτοῦ καὶ πρὸς τὴν μετοχὴν τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ βοηθηθέντες, "πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ" κατέλοιμεν καὶ τὸ οἶημα Κέλσου, καθ' ἡμῶν καὶ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ ἡμῶν ἐπαιρομένου, ἔτι δὲ κατὰ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν· ἵνα, τοῦ "διδόντος ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ" καὶ ἡμῖν τοῦτ' ἐπιχορηγοῦντος καὶ τὴν πολλὴν δύναμιν δωρουμένου, ἐγγένηται πίστις τοῖς ἐντευξομένοις ἐν λόγῳ καὶ δυνάμει τοῦ θεοῦ.

- 2 Πρόκειται οὖν νῦν τὴν οὕτως ἔχουσαν αὐτοῦ ἀνατρέψαι λέξιν· **Θεὸς μὲν, ὃ Ἰουδαῖοι καὶ Χριστιανοί, καὶ θεοῦ παῖς οὐδεὶς οὔτε κατῆλθεν οὔτε κατέλθοι. Εἰ δέ τις ἀγγέλου φατέ, τίνας τούτους λέγετε, θεοὺς ἢ ἄλλο τι γένος; Ἄλλο τι ὡς εἰκός, τοὺς δαίμονας.** Πρὸς ταῦτα δὲ παλιλλογοῦντι τῷ Κέλσῳ (ἀνωτέρω γὰρ ἤδη πολλάκις ταῦτ' αὐτῷ λέλεκται) οὐκ ἀναγκαῖον ἐπὶ πλεῖον διαλεχθῆναι· ἀρκέσει γὰρ τὰ εἰς τοῦθ' ἡμῖν λελεγμένα. Ὀλίγα δ' ἀπὸ πλειόνων, ἃ δοκοῦμεν εἶναι συνάδοντα μὲν ἰ τοῖς προειρημένοις, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ πάντῃ ἐκείνοις ἔχοντα νοῦν, ἐκθησόμεθα· ἐν οἷς παραστήσομεν ὅτι καθολικῶς ἀποφηνάμενος θεὸν οὐδένα πρὸς ἀνθρώπους κατεληλυθῆναι ἢ θεοῦ παῖδα ἀναιρεῖ καὶ τὰ ὑπὸ τῶν πολλῶν περὶ θεοῦ ἐπιφανείας δοξαζόμενα καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἐν τοῖς ἀνωτέρω προειρημένα. Εἰ γὰρ καθόλου λελεγμένον τὸ θεὸς καὶ θεοῦ παῖς οὐδεὶς κατῆλθεν οὐδὲ κατέλθοι ἀληθῶς τῷ Κέλσῳ εἴρηται, δῆλον ὅτι ἀνήρηται τὸ εἶναι θεοὺς ἐπὶ γῆς, κατελθόντας ἐξ οὐρανοῦ, ἵνα ἤτοι μαντεύσωνται τοῖς ἀνθρώποις ἢ διὰ χρησμῶν θεραπεύσωσι. Καὶ οὔτε ὁ Πύθιος οὔτ' Ἀσκληπιὸς οὔτ' ἄλλος τις τῶν νενομισμένων τὰ τοιαῦτα ποιεῖν θεὸς ἄν, εἴη καταβάς ἐξ οὐρανοῦ, ἢ θεὸς μὲν εἴη ἄν ἀεὶ δὲ λαχὼν οἰκεῖν τὴν γῆν καὶ ὥσπερ εἰς φυγὰς τοῦ τόπου τῶν θεῶν (ᾧ), ἢ τις τῶν μὴ ἐξουσίαν ἐχόντων κοινωνεῖν τοῖς ἐκεῖ θεοῖς εἴη ἄν, ἢ οὐ θεοὶ εἶεν (ἄν) ὁ Ἀπόλλων καὶ ὁ Ἀσκληπιὸς καὶ ὅσοι ἐπὶ γῆς τι ποιεῖν πεπιστευμένοι εἰσίν, ἀλλὰ τινες δαίμονες, τῶν ἐν ἀνθρώποις σοφῶν καὶ ἐπὶ τὴν ἀψίδα τοῦ οὐρανοῦ διὰ τὴν ἀρετὴν ἀναβαινόντων πολλῶ χεῖρους.

116^v

30

2-3 2 Cor 10:5. Cf. 4.1; 5.18 et 64 5 Ps 67:12. Cf. 6.2 12 cf. 4.2-23
19 προειρημένα: cf. 3.22-25 28-29 cf. Plat. *Phaedr.* 247 b

3 οἶημα A : νόημα Bouhéreau (conl. 2 Cor 10:5) 4 ἔτι δὲ καὶ κατὰ P V
9 οὔτε A : οὔτ' (ᾧ) Koetschau² 11 ἄλλο τι Hoeschel : ἄλλ' ὅτι A 20
κατέλθοι (ᾧ) Koetschau² 23 θεραπεύσωσι M : θεραπεύωσι A 26 ᾧν
addidi 27 ᾧν² addi suad. Koetschau

“Ορα δὴ ὅτι βουλόμενος τὰ ἡμέτερα ἀνελεῖν ὁ μὴ ὁμολογήσας δι’ ὅλου τοῦ συγγράμματος Ἐπικούρειος εἶναι πρὸς τὸν Ἐπίκουρον αὐτομολῶν ἐλέγχεται. “Ὡρα δὴ σοι τῷ ἐντυγχάνοντι τοῖς Κέλσου λόγοις καὶ συγκατατιθεμένῳ τοῖς προκειμένοις ἤτοι ἀναιρεῖν τὸ θεὸν ἐπιδημεῖν, προνοούμενον ἀνθρώπων τῶν καθ’ ἓνα, ἢ τιθέντι τὸ τοιοῦτον ψευδοποιεῖν τὸν Κέλσου λόγον. Εἰ μὲν οὖν πάντη πρόνοιαν ἀναιρεῖς, ψευδοποιήσεις αὐτοῦ τοὺς λόγους, ἐν οἷς τίθησι θεοὺς καὶ πρόνοιαν, ἵνα ταῦτα φήσῃς εἶναι ἀληθῆ· εἰ δὲ τίθῃς οὐδὲν ἤττον πρόνοιαν, ὥς οὐ συγκατατιθέμενος Κέλσῳ λέγοντι μήτε θεὸν μήτε θεοῦ παῖδα κατεληλυθέναι ἢ κατέρχεσθαι (ἀν) πρὸς ἀνθρώπους, διὰ τί οὐχὶ ἐπιμελῶς ἐξετάσεις ἐκ τῶν περὶ Ἰησοῦ ἡμῖν λελεγμένων καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ προφητευομένων, τίνα μᾶλλον χρὴ νομίζειν θεὸν καὶ θεοῦ παῖδα κατεληλυθέναι πρὸς ἀνθρώπους, τὸν τοσαῦτα οἰκονομήσαντα καὶ ποιήσαντα Ἰησοῦν ἢ τοὺς προφάσει χρησμῶν καὶ μαντειῶν μὴ ἐπανορθούντας μὲν τὰ ἥθη τῶν θεραπευομένων, καὶ προσέτι δ’ ἀποστάντας τῆς εἰλικρινοῦς καὶ καθαρᾶς πρὸς τὸν τῶν ὅλων ποιητὴν σεβασμίου τιμῆς καὶ σχίζοντας τὴν τῶν προσεχόντων αὐτοῖς ψυχὴν προφάσει τιμῆς πλειόνων θεῶν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἐναργοῦς καὶ ἀληθινοῦ θεοῦ;

Ἐπεὶ δὲ μετὰ ταῦτα, ὥς ἀποκριναμένων ἂν Ἰουδαίων ἢ Χριστιανῶν περὶ τῶν πρὸς ἀνθρώπους καταβαινόντων ὅτι εἶεν ἄγγελοι, φησὶν· **Εἰ δέ τινας ἀγγέλους φατέ**, καὶ προσεπερωτᾷ λέγων· **τίνας τούτους λέγετε, θεοὺς ἢ ἄλλο τι γένος;** Εἶτα πάλιν οἰοεὶ ἀποκριναμένους ἄγει ὅτι **ἄλλο τι ὥς εἰκός, τοὺς δαίμονας**· φέρε | καὶ ταῦτα κατανοήσωμεν. Ὁμολογουμένως μὲν γὰρ [καὶ] ἀγγέλους φαμέν, "λειτουργικὰ ὄντας πνεύματα καὶ εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν", ἀναβαίνειν μὲν προσάγοντας τὰς τῶν ἀνθρώπων ἐντεύξεις [ἐν] τοῖς καθαρωτάτοις τοῦ κόσμου χωρίοις ἐπουρανίοις ἢ καὶ τοῖς τούτων καθαρωτέροις ὑπερουρανίοις, καταβαίνειν δ’ αὖ ἐκείθεν φέροντας ἐκάστω κατ’ ἀξίαν τῶν ἀπὸ θεοῦ τι αὐτοῖς διακονεῖν τοῖς εὐεργετούμενοις προστασσομένων. Τούτους δὴ ἀγγέλους ἀπὸ τοῦ ἔργου αὐτῶν μεμαθηκότες καλεῖν, εὐρίσκομεν αὐτοὺς διὰ τὸ θεοὺς εἶναι καὶ "θεοὺς" ἐν ταῖς ἱεραῖς ποτε ὀνομαζομένους γραφαῖς, ἀλλ’ οὐχ ὥστε προστάσσεσθαι ἡμῖν τοὺς διακονοῦντας καὶ φέροντας ἡμῖν τὰ τοῦ θεοῦ σέβειν καὶ

7 cf. 1.57; 4.4 et 99; 7.68; 8.45 24–26 Heb 1:14. Cf. 8.34 31 θεοῦς; cf. Ps 49:1; 85:8; 95:4; 135:2

7 φήσεις A 9 ἂν addidi 24 καὶ om. M, del. edd. 25 διακονίαν Hoeschel ex NT et 8.34 : διακονίας A 27 ἐν delevi | καὶ add. A¹

προσκυνεῖν ἀντὶ τοῦ θεοῦ. Πᾶσαν μὲν γὰρ "δέησιν καὶ προσευχὴν καὶ ἔντευξιν καὶ εὐχαριστίαν" ἀναπεμπτέον τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ διὰ τοῦ ἐπὶ πάντων ἀγγέλων "ἀρχιερέως," ἐμψύχου λόγου καὶ θεοῦ. Δησόμεθα δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ λόγου καὶ ἐντευξόμεθα αὐτῷ καὶ εὐχαριστήσομεν καὶ προσευξόμεθα δὴ, ἐὰν δυνώμεθα κατακούειν τῆς περὶ προσευχῆς κυριο- 5
λεξίας καὶ καταχρήσεως.

5 Ἀγγέλους γὰρ καλέσαι μὴ ἀναλαβόντας τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπους περὶ αὐτῶν ἐπιστήμην οὐκ εὐλογον. Ἰνα δὲ κἂν καθ' ὑπόθεσιν ἢ περὶ αὐτῶν ἐπιστήμη θαυμάσιός τις οὖσα καὶ ἀπόρρητος καταληφθῇ, αὕτη ἡ ἐπιστήμη, παραστήσασα τὴν φύσιν αὐτῶν καὶ ἐφ' οἷς εἰσιν ἕκαστοι τεταγμένοι, 10 οὐκ ἑάσει ἄλλω θαρρεῖν εὐχεσθαι ἢ τῷ πρὸς πάντα διαρκεῖ ἐπὶ πᾶσι θεῷ διὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν υἱοῦ θεοῦ· ὅς ἐστι λόγος καὶ σοφία καὶ ἀλήθεια καὶ ὅσα ἄλλα λέγουσι περὶ αὐτοῦ αἱ τῶν προφητῶν τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων τοῦ Ἰησοῦ γραφαί. Ἀρκεῖ δὲ πρὸς τὸ ἴλεως ἡμῖν τοὺς ἀγίους ἀγγέλους εἶναι τοῦ θεοῦ καὶ πάντα πράττειν αὐτοὺς ὑπὲρ ἡμῶν ἢ πρὸς 15 τὸν θεὸν διάθεσις ἡμῶν, ὅση δύναμις ἀνθρωπίνη φύσει, μιμουμένη τὴν ἐκείνων προαίρεσιν, μιμουμένων αὐτῶν τὸν θεόν· καὶ ἡ πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ λόγον κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἡμῖν διάληψις, οὐκ ἐναντιουμένη τῇ τρανοτέρᾳ περὶ αὐτοῦ διαλήψει τῶν ἀγίων ἀγγέλων, ἀλλ' ἐπ' ἐκείνην ὁσημέραι τῇ τρανότητι καὶ διαρθρώσει σπεύδουσα. 20

Ὡς μὴ ἀναγνούς δὲ τὰς ἱερὰς ἡμῶν γραφὰς ὁ Κέλσος ἐαυτῷ ἀποκρίνεται ὡς ἂφ' ἡμῶν ὅτι ἄλλο τι γένος παρὰ θεοὺς φαμεν τοὺς καταβαίνοντας ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἀγγέλους, καὶ φησιν ὡς τὸ εἰκὸς λεχθῆναι ἂν αὐτοὺς ὑφ' ἡμῶν δαίμονας· οὐχ ὁρῶν ὅτι τὸ τῶν δαιμόνων ὄνομα οὔτε μέσον ἐστίν, ὡς τὸ τῶν ἀνθρώπων, ἐν οἷς τινὲς ἢ μὲν ἀστείοι, 25 τινὲς δὲ φαῦλοί εἰσιν, οὗτ' ἀστεῖον, ὁποῖόν ἐστι τὸ τῶν θεῶν, τασσόμενον οὐκ ἐπὶ φαύλων [ἐπὶ] δαιμονίων ἢ ἐπὶ ἀγαλμάτων ἢ ἐπὶ ζώων, ἀλλ' ὑπὸ τῶν τὰ θεοῦ ἐγνωκότων ἐπὶ τῶν ἀληθῶς θειοτέρων καὶ μακαρίων. Ἀεὶ δ' ἐπὶ τῶν φαύλων ἔξω τοῦ παχυτέρου σώματος δυνάμεων τάσσεται τὸ τῶν δαιμόνων ὄνομα, πλανώντων καὶ περισπώντων τοὺς ἀνθρώπους καὶ 30 καθελκόντων ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ τῶν ὑπερουρανίων ἐπὶ τὰ τῇδε πράγματα.

1-2 1 Tim 2:1. Cf. 8.73 3 ἀρχιερέως : cf. Heb 2:17 et al. 5-6 cf. Orig. De oratione 15-16

5 δὴ scripsi : δὲ A 8 κἂν scripsi : καὶ A : del. Delarue 12 υἱοῦ τοῦ θεοῦ P M V 17 ἐκείνων αὐτῶν προαίρεσιν μιμουμένων A, transp. P 22 θεοὺς Bouhéreau : θεοῦ A 25 οὔτε scripsi : οὐδὲ A 27 ἐπι^ι expunxit M, del. Hoeschel

Μετὰ ταῦτα δὲ τοιαύτην ἐκτίθεται περὶ Ἰουδαίων λέξιν· Πρῶτον οὖν τῶν Ἰουδαίων θαυμάζειν ἄξιον, εἰ τὸν μὲν οὐρανὸν καὶ τοὺς ἐν τῷδε ἀγγέλους σέβουσι, τὰ σεμνότατα δὲ αὐτοῦ μέρη καὶ δυνατώτατα, ἥλιον καὶ σελήνην καὶ τοὺς ἄλλους ἀστέρας
 5 ἀπλανεῖς τε καὶ πλανήτας, ταῦτα παραπέμπουσιν· ὥς ἐνδεχόμενον τὸ μὲν ὅλον εἶναι θεόν, τὰ δὲ μέρη αὐτοῦ μὴ θεῖα, ἢ τοὺς μὲν ἐν σκότῳ που ἐκ γοητείας οὐκ ὀρθῆς τυφλώττουσιν ἢ δι' ἀμυδρῶν φασμάτων ὄνειρώττουσιν ἐγχρίμπειν λεγομένους (προσκυνοῦντας) εὖ μάλα θρησκεύειν, τοὺς δ' ἐναργῶς οὕτως
 10 καὶ λαμπρῶς ἅπασι προφητεύοντας, δι' ὧν ὑετούς τε καὶ θάλην καὶ νέφη καὶ βροντὰς [ἃς προσκυνοῦσι] καὶ ἀστραπὰς καὶ καρπούς καὶ γονὰς ἀπάσας ταμιεύεσθαι, δι' ὧν αὐτοῖς ἀνακαλύπτεσθαι τὸν θεόν, τοὺς φανερωτάτους τῶν ἄνω κήρυκας, τοὺς ὡς ἀληθῶς οὐρανίους ἀγγέλους, τούτους ἡγεῖσθαι τὸ μη-
 15 δέν·

Ἐν τούτοις δὲ δοκεῖ μοι συγκεχύσθαι ὁ Κέλσος καὶ ἀπὸ παρακουσμάτων ἃ μὴ ᾔδει γεγραφέναι· σαφὲς γὰρ τοῖς τὰ Ἰουδαίων ἐξετάζουσι καὶ τὰ Χριστιανῶν ἐκείνοις συνάπτουσιν ὅτι τῷ μὲν νόμῳ ἀκολουθοῦντες Ἰουδαῖοι, λέγοντι ἐκ προσώπου θεοῦ· "Οὐκ ἔσονται σοι (θεοὶ) ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλὸν οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς· οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς οὐδὲ μὴ λατρεύσης αὐτοῖς", οὐδὲν ἄλλο σέβουσιν ἢ τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ λοιπὰ πάντα. Δῆλον δ' ὅτι οἱ κατὰ τὸν νόμον βιοῦντες, σέβοντες τὸν ποιήσαντα
 25 τὸν οὐρανὸν οὐ συσσεβούσι τῷ θεῷ τὸν οὐρανόν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ ἀγγέλους οὐδεὶς τῶν δουλευόντων τῷ Μωϋσέως νόμῳ προσκυνεῖ· ὁμοίως δὲ τῷ μὴ προσκυνεῖν ἥλιον καὶ σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, "τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ", ἀπέχονται τοῦ προσκυνεῖν οὐρανὸν καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ ἀγγέλους, πειθόμενοι τῷ λέγοντι νόμῳ· "Καὶ μὴ ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πλανηθεὶς προσκυνήσης αὐτοῖς καὶ λατρεύσης αὐτοῖς, ἃ ἀπένειμε κύριος ὁ θεός σου αὐτὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν".

2-3 cf. 1.26 18-22 *Exod* 20:3-5. Cf. 7.64 29-32 *Deut* 4:19. Cf. 4.31; 5.10

9 προσκυνοῦντας supplevi ex p. 323.6 11 ἃς προσκυνοῦσι delevi 19 θεοὶ e LXX add. PP^c : om. A 22 λατρεύσης A et LXX : λατρεύσεις 7.64 et edd. 25 συνσεύουσι A 31 προσκυνήσης Koetschau : προσκυνήσεις A | λατρεύσης A : λατρεύσεις M

7

Ἄλλα καὶ ἑαυτῷ λαβὼν ὡς ἄρα θεὸν νομίζουσι τὸν οὐρανὸν
 Ἰουδαῖοι, τούτῳ ὡς ἄτοπον ἐπιφέρει, ἐγκαλῶν τοῖς προσκυνοῦσι μὲν τὸν
 οὐρανόν, οὐχὶ δὲ καὶ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, ὅτι
 118^r τοῦτο ποιοῦσιν Ἰουδαῖοι ὡς ἐνδεχόμενον τὸ μὲν ὅλον εἶναι (θεόν), τὰ
 μέρη δ' αὐτοῦ μὴ θεῖα· καὶ ὅλον μὲν ἔοικε λέγειν τὸν οὐρανόν, μέρη δ' 5
 αὐτοῦ ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας. Οὐ λέγουσι μὲν οὖν σαφῶς οὔτε
 Ἰουδαῖοι οὔτε Χριστιανοὶ τὸν οὐρανὸν θεόν. Ἀλλὰ δεδόσθω κατ' αὐτὸν
 λέγεσθαι ὑπὸ Ἰουδαίων θεὸν εἶναι τὸν οὐρανόν, ἔστω δὲ καὶ μέρη τοῦ
 οὐρανοῦ ἥλιος καὶ σελήνη καὶ ἀστέρες (ὅπερ οὐ πάντως ἐστὶν ἀληθές·
 οὐδὲ γὰρ τὰ ἐπὶ γῆς ζῶα καὶ φυτὰ μέρη γῆς)· πόθεν δὴ καὶ καθ' Ἑλλήνας 10
 ἀληθές ὅτι, ἐὰν ὅλον τι θεὸς ᾦ, ἤδη καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ ἐστὶ θεῖα; Σαφῶς
 δὴ τὸν ὅλον κόσμον λέγουσιν εἶναι θεόν· Στωϊκοὶ μὲν τὸν πρῶτον, οἱ δ'
 ἀπὸ Πλάτωνος τὸν δεύτερον, τινὲς δ' αὐτῶν τὸν τρίτον. Ἄρ' οὖν κατὰ
 τοὺς τοιούτους, ἐπεὶ τὸ ὅλον ὁ κόσμος θεός ἐστιν, ἤδη καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ
 θεῖα· ὡς εἶναι θεῖα οὐ μόνον ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἄλογα ζῶα, 15
 μέρη ὄντα τοῦ κόσμου, πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὰ φυτὰ; Εἰ δὲ μέρη τοῦ
 κόσμου καὶ τὰ ὄρη καὶ οἱ ποταμοὶ καὶ αἱ θάλασσαι, ἄρ', ἐπεὶ ὅλος ὁ
 κόσμος θεός ἐστιν, ἤδη καὶ οἱ ποταμοὶ καὶ αἱ θάλασσαι θεοὶ εἰσιν; Ἀλλ'
 οὐδὲ τοῦτο φήσουσιν Ἕλληνες· τοὺς δ' ἐπιστατοῦντας εἰ ἄρα δαίμονας
 (ἢ θεούς, ὡς ἐκεῖνοι ὀνομάζουσι) ποταμοῖς καὶ θαλάσσαις, τούτους ἂν 20
 λέγοιεν θεούς· ὡς τὸ καθολικὸν Κέλσου γίνεται καὶ καθ' Ἑλλήνας, τοὺς
 τὴν πρόνοιαν εἰσάγοντας, ψεῦδος, ὅτι ἐὰν τι ὅλον ᾦ θεός, πάντως τὰ μέρη
 τούτου ἐστὶ θεῖα. Ἀκολουθεῖ δὲ τῷ Κέλσου λόγῳ, ἐὰν θεὸς ᾦ ὁ κόσμος,
 πάντα τὰ ἐν αὐτῷ εἶναι θεῖα, μέρη ὄντα τοῦ κόσμου. Καὶ κατὰ τοῦτο θεῖα 25
 ἔσται ζῶα μυῖαι καὶ σκνίφες καὶ σκώληκες καὶ πᾶν τὸ τῶν ὕφρων εἶδος,
 ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν ὀρνέων καὶ τὸ τῶν ἰχθύων· ἅπερ οὐδ' οἱ λέγοντες θεὸν
 εἶναι τὸν κόσμον φήσουσιν. Οἱ (δὲ) κατὰ τὸν τοῦ Μωϋσέως νόμον βιοῦν-
 τες Ἰουδαῖοι, κἂν μηδὲν εἰδῶσιν ἐκδέχεσθαι κεκρυμμένως εἰρημένον τοῦ
 νόμου βούλημα καὶ ἀπόρητόν τι ἐμφαίνον, οὔτε τὸν οὐρανὸν φήσουσιν
 εἶναι θεόν, οὔτε τοὺς ἀγγέλους. 30

12 τὸν πρῶτον : cf. Cic. *N.D.* 2.45; Sen. *N.Q.* 2.45.3; Diog. Laert. 7.137–140 et al. 13 τὸν δεύτερον : cf. Diels, *Dox. Gr.* p. 305 | τὸν τρίτον : cf. Numenii Fr. 24 Leemans

2 τούτῳ A : τοῦτο M^{pc} 4 θεόν add. edd. 17 ἄρ' – 18 αἱ θάλασσαι in mg add. A¹ 21 ὡς scripsi : καὶ A : ὅθεν καὶ Iol in mg 27 δὲ add. M^{pc}

Ἐπεὶ δὲ φάσκομεν αὐτὸν συγκεχύσθαι ἔκ τινων παρακουσμάτων, φέρε καὶ ταῦτα ἡμεῖς κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν τρανώσωμεν καὶ παραστήσωμεν ὅτι, Κέλσου νομίζοντος Ἰουδαϊκὸν εἶναι τὸ προσκυνεῖν οὐρανῷ καὶ τοῖς ἐν αὐτῷ ἀγγέλοις, οὐκ Ἰουδαϊκὸν μὲν τὸ τοιοῦτον, παραβατικὸν δὲ
 5 ἰουδαϊσμῷ ἐστίν, ὥσπερ καὶ τὸ προσκυνεῖν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀγάλμασιν. Εὐρήσεις γοῦν μάλιστα ἐν τῷ Ἰερεμῖα τὸν τοῦ θεοῦ λόγον διὰ τοῦ προφήτου μεμφόμενον τῷ Ἰουδαίῳ λαῷ ὡς προσκυνοῦντι τὰ τοιαῦτα καὶ "θύοντι τῇ βασιλίσσει τοῦ οὐρανοῦ" καὶ "πάσῃ τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ". Δηλοῦσι δὲ καὶ οἱ Χριστιανῶν λόγοι, κατηγοροῦν-
 10 τες τῶν ἐν Ἰουδαίῳ ἀμαρτανομένων, ὅτι θεοῦ ἐγκαταλιπόντος τὸν λαὸν ἐκείνον ἐπὶ τισιν ἀμαρτήμασι καὶ ταῦτ' αὐτοῖς ἡμαρτάνετο. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς Πράξεσι γέγραπται τῶν ἀποστόλων περὶ Ἰουδαίων ὅτι "Ἔστρεψε δὲ ὁ θεὸς καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεύειν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καθὼς γέγραπται ἐν βίβλῳ τῶν ἱεροφωτῶν. Μὴ σφάγια καὶ θυσίας προσηνέγκατέ
 15 μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαράκοντα ἔτη, οἶκος Ἰσραὴλ, καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν Μολὸχ καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ Ῥομφᾶ, τοὺς τύπους, οὓς ἐποιήσατε προσκυνεῖν αὐτοῖς;" Παρὰ δὲ τῷ Παύλῳ, ἀκριβῶς τὰ Ἰουδαίων παιδευθέντι καὶ ὕστερον ἐκ παραδόξου ἐπιφανείας Ἰησοῦ χριστιανίσαντι, τοιαῦτ' ἐν τῇ πρὸς Κολασσαεῖς λέλεκται· "Μηδεὶς ὑμᾶς
 20 καταβραβεύετω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, ἃ ἐώρακεν ἐμβατεύων, εἰκὴ φυσιοῦμενος ὑπὸ τοῦ νοὸς τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ οὐ κρατῶν τὴν κεφαλὴν, ἐξ οὗ πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἁφῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορηγούμενον καὶ συμβιβαζόμενον αὔξει τὴν αὔξησιν τοῦ θεοῦ." Ταῦτα δὲ μὴτ' ἀναγνοὺς μῆτε μαθὼν ὁ Κέλσος οὐκ οἶδ' ὅπως πεποίηκεν ὡς
 25 οὐ παρανομοῦντας Ἰουδαίους προσκυνεῖν τῷ οὐρανῷ καὶ τοῖς ἐν αὐτῷ ἀγγέλοις.

8

118^v

Ἔτι δ' ὑποσυγκεχυμένος καὶ μὴ ἐπιμελῶς ἰδὼν τὰ κατὰ τὸν τόπον ῥήθη ἀπὸ τῶν ἐν μαγγανείαις καὶ γοητείαις ἐφωδῶν προτραπέντας Ἰου-
 30 δαίους ἔκ τινων κατὰ τὰς ἐφωδὰς φασμάτων ἐπιφαινομένων τοῖς ἐπάδουσι προσκυνεῖν τοὺς ἐν οὐρανῷ ἀγγέλους, οὐ συνιδὼν ὅτι καὶ τοῦτο παρὰ τὸν νόμον τοῖς γε ταῦτα ποιοῦσιν ἐγένετο λέγοντα· "Οὐκ ἐπακολουθήσετε ἐγγαστριμύθοις, καὶ τοῖς ἐπαιδοῖς οὐ προσκολληθήσεσθε ἐκμιασθῆναι ἐν αὐτοῖς· ἐγὼ κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν." Ἐχρῆν οὖν (αὐτὸν) ἢ μὴδ' ὅλως ταῦτ'

9

8-9 Jer 51:17; 7:18; 19:13 12-17 Act 7:42-43 (Amos 5:25-26) 19-23
 Col 2:18-19 31-33 Lev 19:31. Cf. 1.26

1 δ' ἐφάσκομεν conit. Koetschau 6 εὐρήσεις Delarue : εὐρήσεις A 10
 ἐγκαταλιπόντος A¹ P : -λείποντος A M^{pc} 13 τοῦ οὐρανοῦ A¹ : τῶν οὐρανῶν
 A 16 ῥομφᾶ A : ῥεμφᾶν P 20 ἃ add. A¹ 21 μὴ ἐώρακεν P (et NT Sin^c C
 D^c) 31 ἐπακολουθήσεται A, corr. M 32 ἐκμιασθῆναι A 33 αὐτὸν addidi

εἰς Ἰουδαίους ἀναφέρειν, τὸν τηροῦντα Ἰουδαίους ὡς φυλάσσοντας τὸν νόμον καὶ λέγοντα αὐτοὺς εἶναι τοὺς κατὰ τὸν νόμον βιοῦντας, ἢ ἀναφέροντα παραστήσαι ὅτι τὰ τοιαῦτα οἱ παρανομοῦντες Ἰουδαῖοι ἐποιοῦν. Ἄλλὰ πάλιν ὥσπερ παρανομοῦσιν οἱ τοὺς ἐν σκότῳ που καὶ ἐκ γοητείας θρησκεύοντες, τυφλώττοντες καὶ δι' ἀμυδρῶν φασμάτων ὄνειρώττοντες, προσκυνοῦντες τοὺς ἐγγρίμπτειν λεγομένους (αὐτοῖς) καὶ τοῖς τοιούτοις· οὕτως καὶ οἱ ἡλίφ καὶ σελήνη καὶ ἄστροις θύοντες εὖ μάλα παρανομοῦσι. Καὶ οὐκ ἦν κατὰ τὸν αὐτὸν λέγειν Ἰουδαίους καὶ φυλαττομένους προσκυνεῖν ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἄστρα, καὶ τὸ τοιοῦτον μὴ φυλαττομένους ἐπὶ οὐρανοῦ καὶ ἀγγέλων.

10

Εἰ δὲ χρή ἀπολογήσασθαι ἡμᾶς, ἐπ' ἴσης μὴ προσκυνοῦντας ἀγγέλους καὶ ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἄστρα, περὶ τοῦ μηδὲ τοὺς λεγομένους ὑφ' Ἑλλήνων ἐμφανεῖς θεοὺς καὶ αἰσθητοὺς προσκυνεῖν, φήσομεν ὅτι καὶ ὁ Μωϋσέως νόμος ἐπίσταται τούτους ἀπονεμηθέντας μὲν ὑπὸ τοῦ θεοῦ "πᾶσι τοῖς ἔθνεσι (τοῖς) ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ", οὐκέτι δὲ καὶ τοῖς εἰς ἐξαίρετον "μερίδα" ληφθεῖσι τῷ θεῷ παρὰ πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ἔθνη. Γέγραπται γοῦν ἐν Δευτερονομίῳ· "Καὶ μὴ ποτε ἀναβλέψας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πλανηθεὶς προσκυνήσης αὐτοῖς καὶ λατρεύσης αὐτοῖς, ἃ ἀπένειμε κύριος ὁ θεὸς σου πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς ὑποκάτω [παντὸς] τοῦ οὐρανοῦ. Ἡμᾶς δ' ἔλαβε κύριος ὁ θεὸς καὶ ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ τῆς καμίνου τῆς σιδηρᾶς, ἐξ Αἰγύπτου, εἶναι λαὸν αὐτῷ ἐγκληρον ὡς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ."

119^f

"Γένος" τοίνυν "ἐκλεκτὸν" καὶ "βασιλείον ἱεράτευμα" καὶ "ἔθνος ἅγιον" καὶ "λαὸς εἰς περιποίησιν" κληθέντες ὑπὸ θεοῦ εἶναι ὁ Ἑβραίων λαός, περὶ οὗ τῷ Ἀβραὰμ προεῖρητο ἀπὸ τῆς πρὸς αὐτὸν τοῦ κυρίου φωνῆς· "Ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀρίθμησον τοὺς ἀστέρας, εἰ δυνήσῃ ἐξαριθμῆσαι αὐτούς. Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου", οὐκ ἔμελλε τὴν ἐλπίδα ἔχων οὕτω γενέσθαι ὡς οἱ ἐν οὐρανῷ ἀστέρες προσκυνεῖν ἐκείνους, οἷς ἐκ τοῦ συνιέναι καὶ τηρεῖν τὸν νόμον τοῦ θεοῦ ἐξο-

1-2 cf. 5.25 12-13 cf. 4.56 15 Deut 4:19. 16 μερίδα : Deut 32:9
17-23 Deut 4:19-20. Cf. 4.31; 5.6 24-25 1 Petri 2:9. Cf. 4.32; 5.39 27-28
Gen 15:5

2 λέγοντα A¹ : -οντας A 4 τοὺς M : τοῖς A I καὶ A : κρυφίους
Koetschau², agn. Borret 7 αὐτοῖς addidi 15 τοῖς² addidi ex. v. 20 et LXX
17 ποτε om. LXX 21 παντὸς om. LXX et v. 15 : deleui I ὑμᾶς bis LXX
25 λαὸς² A¹ in mg : λόγος A

μοιοῦσθαι ἔμελλον. Καὶ γὰρ λέλεκται πρὸς αὐτούς· "Κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν ἐπλήθυνεν ὑμᾶς, καὶ ἰδοὺ ἐστε σήμερον ὥσει τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει." Καὶ ἐν τῷ Δανιήλ δὲ προφητεύεται τοιαῦτα περὶ τῶν κατὰ τὴν ἀνάστασιν· "Καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ σωθήσεται ὁ λαὸς σου, πᾶς ὁ γε-
 5 γραμμένος ἐν τῇ βίβλῳ· καὶ πολλοὶ τῶν καθευδόντων ἐν γῆς χώματι ἐξεγερθήσονται, οὗτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ οὗτοι εἰς ὀνειδισμόν καὶ αἰσχύνην αἰώνιον· καὶ οἱ συνιέντες ἐκλάμπουσιν ὥς ἡ λαμπρότης τοῦ στερεώματος, καὶ ἀπὸ τῶν δικαίων τῶν πολλῶν ὥς οἱ ἀστέρες εἰς τοὺς αἰῶνας καὶ ἔτι." "Ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος λαβὼν ἐν τοῖς περὶ ἀναστάσεως
 10 φησι· "Καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια· ἀλλ' ἐτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἐτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων. "Ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων· ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ. Οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν."

Οὐ τοίνυν ἦν εὐλογον τοὺς διδαχθέντας μεγαλοφυῶς ὑπεραναβαίνειν
 15 πάντα τὰ δημιουργήματα καὶ ἐλπίζειν τὰ ἄριστα περὶ αὐτῶν παρὰ τῷ θεῷ ἐπὶ τῷ καλλίστῳ βίῳ καὶ ἀκούσαντας τὸ "Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου" καὶ τὸ "Λαμπάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς", (τοὺς) ἀσκοῦντας ἔχειν "τὴν λαμπρὰν καὶ ἀμάραντον σοφίαν" ἢ καὶ
 20 ἀνειληφότας αὐτήν, οὐσαν "ἀπαύγασμα φωτὸς αἰδίου", καταπλαγῆναι τὸ αἰσθητὸν ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἄστρον φῶς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε διὰ τὸ αἰσθητὸν φῶς ἐκείνων νομίσαι ἑαυτοὺς κάτω που εἶναι, ἔχοντας τηλικούτον νοητὸν γνώσεως φῶς καὶ "φῶς ἀληθινὸν" καὶ "φῶς τοῦ κόσμου" καὶ "φῶς τῶν ἀνθρώπων", ἢ καὶ κείνοις προσκυνῆσαι. Οὕς εἰ ἄρα προσκυνεῖσ-
 25 θαι ἐχρῆν, οὐ διὰ τὸ θαυμαζόμενον ὑπὸ τῶν πολλῶν αἰσθητὸν φῶς ἐχρῆν προσκυνεῖσθαι, ἀλλὰ διὰ τὸ νοητὸν καὶ ἀληθινόν, εἴπερ καὶ οἱ ἐν οὐρανῷ ἀστέρες ζῶα εἰσι λογικὰ καὶ σπουδαῖα καὶ "ἐφωτίσθησαν τῷ φωτὶ τῆς γνώσεως" ὑπὸ τῆς σοφίας, ἥτις ἐστὶν "ἀπαύγασμα φωτὸς αἰδίου." Καὶ γὰρ τὸ μὲν αἰσθητὸν φῶς αὐτῶν ἔργον ἐστὶ τοῦ τῶν ὅλων δημιουργοῦ· τὸ δὲ
 30 νοητὸν τάχα [καὶ] αὐτῶν καὶ ἐκ τοῦ ἐν αὐτοῖς αὐτεξουσίου ἐληλυθός.

119^v

1-3 Deut 1:10 4-9 Dan 12:1-3 10-13 1 Cor 15:40-42. Cf. 4.30 et 57
 16-18 Mt 5:14 et 16. Cf. 6.5; 7.51 19-20 Sap 6:12 et 7:26. Cf. 3.72; 5.30; 7.17;
 8.14 23-24 Io 1:9; 1:12; 9:5; 1:4 27-28 cf. Hos 10:12. Cf. 6.5

6 καὶ οὗτοι - 7 αἰώνιον in mg add. A¹ 15 αὐτῶν Bouhéreau : αὐτῶν A
 19 τοὺς addidi 30 καὶ¹ delevi

11

Οὐ χρή δὲ οὐδ' αὐτὸ προσκυνεῖσθαι ὑπὸ τοῦ βλέποντος καὶ συνιέντος
 "τὸ ἀληθινὸν φῶς", οὐ μετοχῇ καὶ ταῦτ' εἰ ἄρα πεφώτισται, οὐδ' ὑπὸ τοῦ
 βλέποντος τὸν πατέρα τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς θεόν, περὶ οὗ καλῶς λέλεκται
 τό· "Ὁ θεὸς φῶς ἐστὶ, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἔστιν οὐδεμία." Καὶ ὥσπερ
 οἱ διὰ τὸ φῶς αἰσθητὸν καὶ οὐράνιον εἶναι προσκυνοῦντες ἥλιον καὶ
 σελήνην καὶ ἄστρα οὐκ ἂν προσκυνήσαιεν σπινθήρα πυρὸς ἢ λύχνον ἐπὶ
 γῆς, ὁρῶντες τὴν ἀσύγκριτον ὑπεροχὴν τῶν νομιζομένων ἀξίων προσκυ-
 νεῖσθαι παρὰ τὸ τῶν σπινθήρων καὶ τῶν λύχνων φῶς· οὕτως οἱ νοήσαντες
 πῶς "ὁ θεὸς φῶς ἐστὶ", καταλαβόντες δὲ πῶς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ "φῶς
 ἀληθινόν" ἐστίν, "ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον",
 συνιέντες δὲ καὶ πῶς οὗτός φησι τό· "Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου", οὐκ
 ἂν εὐλόγως προσκυνήσαιεν τὸν οἶονεῖ βραχὺν σπινθήρα ὡς πρὸς φῶς
 ἀληθινοῦ φωτὸς τὸν θεὸν ἐν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ ἄστροις.

Καὶ οὐκ ἀτιμάζοντές γε τὰ τηλικαῦτα τοῦ θεοῦ δημιουργήματα, οὐδ'
 'Αναξαγορείως "μύδρον διάπυρον" λέγοντες εἶναι τὸν ἥλιον καὶ σελήνην
 καὶ ἀστέρας τοιαῦτά φαμεν περὶ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἀστέρων, ἀλλ'
 αἰσθανόμενοί γε τῆς ἀφάτῳ ὑπεροχῇ ὑπερεχούσης θεϊότητος τοῦ θεοῦ, ἔτι
 δὲ καὶ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ, ὑπερέχοντος τὰ λοιπά. Πειθόμενοι δὲ καὶ
 αὐτὸν ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας εὐχεσθαι τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ διὰ τοῦ
 μονογενοῦς αὐτοῦ, κρίνομεν μὴ δεῖν εὐχεσθαι τοῖς εὐχομένοις· ἐπεὶ καὶ
 αὐτοὶ ἀναπέμπειν ἡμᾶς βούλονται μᾶλλον ἐπὶ τὸν θεόν, ᾧ εὐχονται, ἢ
 κατάγειν πρὸς ἑαυτοὺς καὶ μερίζειν ἡμῶν τὴν εὐκτικὴν δύναμιν ἀπὸ τοῦ
 θεοῦ [καὶ πρὸς ἑαυτοῦς].

Χρήσομαι δὲ καὶ τούτῳ περὶ αὐτῶν κατὰ τὸν τόπον παραδείγματι· ὁ
 σωτὴρ ἡμῶν καὶ κύριος ἀκούσας ποτέ· "Διδάσκαλε ἀγαθέ", ἀναπέμπων
 τὸν λέγοντα τοῦτο ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ πατέρα φησί· "Τί με λέγεις ἀγαθόν; Οὐ-
 δεῖς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεὸς ὁ πατήρ." Εἶπερ δὲ τοῦτ' εὐλόγως ὡς "εἰκὼν"
 τῆς ἀγαθότητος τοῦ θεοῦ τυγχάνων εἴρηκεν "ὁ υἱὸς τῆς ἀγάπης τοῦ πα-
 τρός," πῶς οὐχὶ εὐλογώτερον ἂν τοῖς προσκυνούσιν εἶπεν ἥλιος· τί με

120^f

4 1 Io 1:5 10 Io 1:9. Cf. 6.5 et 59 11 Io 8:12 15 cf. Diog. Laert. 2.8
 25-27 Mc 10:17-18; Lc 18:18-19. Cf. Orig. *Exhort. ad marty.* 7 27 Col 1:15
 28 Col 1:13

2 οὐ μετοχῇ Hoeschel : οὐ μετοχῇ A | ταῦτ' εἰ A : ταυτὶ Hoeschel 13
 τὸν θεὸν ἀληθινοῦ φωτὸς A, transposui 15 ἀναξαγορείως A, corr. P^{pc} M^{pc} 17
 γε M : τε add. A¹ : om. A 22 καὶ scripsi : ἢ A | μερίζειν A : χω-
 ρίζειν Koetschau² 23 καὶ πρὸς ἑαυτοὺς delevi ut dissographiam : καὶ πρὸς
 ἑαυτοὺς (ἐπιστρέφειν) Koetschau² 27 ὁ πατήρ om. NT (cf. Hautsch, p. 112 s.)

προσκυνεῖς; "Κύριον γὰρ τὸν θεόν σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις". ὃ καὶ γὰρ καὶ πάντες οἱ σὺν ἐμοὶ προσκυνοῦμεν καὶ λατρεύομεν. Κἂν μὴ τηλικούτος δέ τις ᾖ, οὐδὲν ἤττον καὶ ὁ τοιοῦτος εὐχέσθω τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ, δυναμένῳ αὐτὸν ἰάσασθαι, καὶ πολλῷ πλέον τῷ πατρὶ αὐτοῦ, ὅς καὶ τοῖς πρότερον δικαίοις "ἐξαπέστειλε τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἰάσατο αὐτοὺς καὶ ἐρρύσατο αὐτοὺς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν".

Θεὸς οὖν κατὰ τὴν χρηστότητα αὐτοῦ οὐ τοπικῶς, ἀλλὰ προνοητικῶς συγκαταβαίνει τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ὁ τοῦ θεοῦ παῖς οὐ τότε μόνον, ἀλλὰ καὶ αἰετὰ μετὰ τῶν ἰδίων μαθητῶν ἐστι, πληρῶν τὸ "Ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἵωνος." Καὶ εἴπερ "κλήμα καρπὸν οὐ δύναται φέρειν", "ἐὰν μὴ ἐμμείνη τῇ ἀμπέλῳ", δῆλον ὅτι καὶ οἱ τοῦ λόγου μαθηταί, τὰ νοητὰ τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου τοῦ λόγου κλήματα, οὐ δύνανται φέρειν τοὺς καρποὺς τῆς ἀρετῆς, ἐὰν μὴ μένωσιν ἐν τῇ ἀληθινῇ ἀμπέλῳ, τῷ Χριστῷ τοῦ θεοῦ, καὶ μεθ' ἡμῶν τῶν τοπικῶς κάτω ἐπὶ γῆς τυγχάνοντι· ὅς μετὰ τῶν πανταχοῦ προσπεφυκότων αὐτῷ ὧν, ἥδη δὲ καὶ μετὰ τῶν οὐκ εἰδότην αὐτὸν πανταχοῦ ἐστι. Καὶ τοῦτό γε ὁ τὸ εὐαγγέλιον γράψας Ἰωάννης ἐκ προσώπου τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου δηλοῖ, λέγοντος· "Μέσος ὑμῶν εἰστήκει, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, ὀπίσω μου ἐρχόμενος." Ἀποπὼν δ' ἐστίν, τοῦ (θεοῦ) πληρώσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ εἰπόντος· "Οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει κύριος" (καὶ) ὄντος μεθ' ἡμῶν καὶ πλησίον ἡμῶν τυγχάνοντος (πιστεύω γὰρ αὐτῷ λέγοντι· "Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐ θεὸς πόρρωθεν, λέγει κύριος"), ζητεῖν εὐχεσθαι τῷ μὴ φθάνοντι ἐπὶ τὰ σύμπαντα ἡλίῳ ἢ σελήνῃ ἢ τινὶ τῶν ἀστέρων.

Ἔστω δέ, ἵνα αὐταῖς ταῖς λέξεσι Κέλσου χρῆσθαι, **προφητεύοντας εἶναι ὑετοὺς καὶ θάλην καὶ νέφη καὶ βροντὰς ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας**· ἅρ' οὖν, εἰ προφητεύουσιν οὗτοι τὰ τηλικαῦτα, οὐχὶ μᾶλλον τῷ θεῷ, ὃ ὑπουργοῦντες προφητεύουσι, προσκυνητέον κάκεῖνον σεπτέον ἥπερ τοῖς προφήταις αὐτοῦ; Προφητεύεωσαν οὖν **καὶ ἀστρα-**

1-2 Mt 4:10 (*Deut* 6:13). Cf. 7.64; 8.56 5-6 Ps 106:20. Cf. 1.64; 2.31; 3.63
7-8 cf. 4.5 et 12 9-10 Mt 28:20. Cf. 2.9 10-11 Io 15:4-6 18 Io 1:26-27.
Cf. 2.9 20 Jer 23:24. Cf. 4.5 et 12 22 Jer 23:23 25-27 et 29-p. 330.1 cf. 5.6

5 ἀπέστειλε LXX 18 εἰστήκει A (et NT Pap 75 et Euseb.) : ἔστηκεν M ex NT : στήκει Koetschau ex 2.9 et NT (B L al.) | ὁ ὀπίσω NT 19 θεοῦ addidi 21 καὶ addidi 25 χρῆσθαι M : χρήσομαι A 28 σεπτέον P¹ Io¹ et Bouhéreau : σκεπτέον A

πάς καὶ καρπούς καὶ γονὰς ἀπάσας, καὶ πάντα ταμιευέσθωσαν τὰ τοιαῦτα· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο προσκυνήσομεν τοὺς προσκυνοῦντας, ὡς οὐδὲ Μωϋσέα καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν ἐκ θεοῦ προφητεύσαντας τὰ κρείττονα ὑετῶν τε καὶ θάλπους καὶ νεφῶν καὶ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν καὶ καρπῶν καὶ πασῶν γονῶν αἰσθητῶν. Ἀλλὰ κἄν ἔχωσιν ἥλιος καὶ σελήνη καὶ ἀστέρες προφητεύειν προφητείας κρείττονας ὑετῶν, οὐδ' οὕτως αὐτοῦς, ἀλλὰ τὸν πατέρα τῶν ἐν αὐτοῖς προφητειῶν καὶ τὸν διάκονον ἰαυτοῦ, λόγον τοῦ θεοῦ, προσκυνήσομεν.

Ἀλλ' ἔστω καὶ κήρυκας αὐτοῦ εἶναι καὶ ἀληθῶς οὐρανίους ἀγγέλους· πῶς οὖν οὐχὶ καὶ οὕτως τὸν κηρυσσόμενον ὑπ' αὐτῶν θεὸν καὶ τὸν ἀγγελλόμενον μᾶλλον προσκυνητέον ἢ τοὺς κήρυκας καὶ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ;

13

Ἐαντῷ δὲ λαμβάνει Κέλσος ὅτι ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας ἡγοῦμεθα εἶναι τὸ μηδέν. Περὶ ὧν ὁμολογοῦμεν ὅτι καὶ αὐτοὶ "τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ θεοῦ" ἀπεκδέχονται, τῇ τῶν ὑλικῶν σωμάτων "ματαιότητι" ἐπὶ τοῦ παρόντος ὑποτεταγμένοι, "διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι". Εἰ δ' ἀνεγνώκει ὁ Κέλσος καὶ ἄλλα μὲν μυρία, ὅσα περὶ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἄστρον φαμέν, καὶ τὸ "Αἰνεῖτε αὐτὸν πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς" καὶ τὸ "Αἰνεῖτε αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν", οὐκ ἂν περὶ ἡμῶν ἀπεφάνητο ὅτι λέγομεν τὰ τηλικαῦτα, αἰνοῦντα μεγάλως τὸν θεόν, εἶναι τὸ μηδέν. Οὐκ οἶδε δ' ὁ Κέλσος οὐδὲ τὸ "'Η γὰρ ἀποκαταδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ θεοῦ ἀπεκδέχεται. Τῇ γὰρ ματαιότητι ἢ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἐκούσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι καὶ αὕτη ἢ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ".

Καὶ ἐν τούτοις δὴ τέλος ἔχέτω ἡ περὶ τοῦ μὴ σέβειν ἡμᾶς ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας ἀπολογία. Ἐκθώμεθα δὲ καὶ τὴν ἐξῆς λέξιν, ἵνα μετὰ τούτου πρὸς αὐτὴν θεοῦ διδόντος εἴπωμεν τὰ ἀπὸ τοῦ τῆς ἀληθείας φωτὸς δοθησόμενα ἡμῖν.

14-17 Rom 8:19-20. Cf. vv. 21-25; 7.50 et 65; 8.5; Orig. *De princ.* 1.7.5; *Exhort. ad martyr.* 7; *Comm. in Rom.* 7.4 18-19 Ps 148:3-4. Cf. 5.44; 6.19 21-25 Rom 8:19-21

7 τῶν M : τὸν A | αὐτοῦ Guet : αὐτῶν A 16-17 ἐπ' ἐλπίδι ὑποτάξαντα A, transposui 18 et 19 αἰνεῖται A 25 τῶν τέκνων τῆς δόξης A, transp. A¹

Λέγει οὖν ταῦτα· Ἡλίθιον δ' αὐτῶν καὶ τὸ νομίζειν, ἐπειδὴν ὁ θεὸς ὥσπερ μάγειρος ἐπενέγκη τὸ πῦρ, τὸ μὲν ἄλλο πᾶν ἐξοπ-
 5 τήσεσθαι γένος, αὐτοὺς δὲ μόνους διαμενεῖν, οὐ μόνον τοὺς
 ζῶντας, ἀλλὰ καὶ τοὺς πάλαι ποτὲ ἀποθανόντας, αὐταῖς σαρ-
 10 ξιν ἐκείναις ἀπὸ τῆς γῆς ἀναδύντας. Ἀτεχνῶς σκωλήκων ἢ
 ἐλπίς· ποία γὰρ ἀνθρώπου ψυχὴ ποθήσειεν (ἂν) ἔτι σῶμα σε-
 σηπός; Ὅποτε μὴδ' ὑμῶν τοῦτο τὸ δόγμα καὶ τῶν Χριστιανῶν
 ἐνίοις κοινόν ἐστι, καὶ τὸ σφόδρα μιᾶρὸν αὐτοῦ καὶ ἀπόπτυσ-
 10 τον ἅμα καὶ ἀδύνατον (ῥάδιον) ἀποφαίνειν. Ποῖον γὰρ σῶμα
 πάντη διαφθαρὲν οἷόν τε ἐπανελθεῖν εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς φύσιν
 καὶ αὐτὴν ἐκείνην, ἐξ ἧς ἐλύθη, τὴν πρώτην σύστασιν;

Οὐδὲν ἔχοντες ἀποκρίνασθαι καταφεύγουσιν εἰς ἀτοπω-
 τάτην ἀναχώρησιν, ὅτι πᾶν δυνατόν τῷ θεῷ. Ἄλλ' οὐτι γὰρ τὰ
 αἰσχροὶ ὁ θεὸς δύναται, οὐδὲ τὰ παρὰ φύσιν βούλεται· οὐδ' ἂν
 15 σύ τι ἐπιθυμήσης κατὰ τὴν σαυτοῦ μοχθηρίαν βδελυρόν, ὁ
 θεὸς τοῦτο δυνήσεται, καὶ (οὐ σε) χρή πιστεύειν εὐθύς ὅτι ἔσ-
 ται. Οὐ γὰρ τῆς πλημμελοῦς ὀρέξεως οὐδὲ τῆς πεπλανημένης
 ἀκοσμίας, ἀλλὰ τῆς ὀρθῆς καὶ δικαίας φύσεως ὁ θεὸς ἐστίν
 ἀρχηγέτης. Καὶ ψυχῆς μὲν αἰώνιον βιοτὴν δύναιτ' ἂν παρα-
 20 σχεῖν· | "Νέκυες δέ", φησὶν Ἡράκλειτος, "κοπρίων ἐκβλητότε-
 ροί". Σάρκα δὲ, μεστήν ὣν οὐδὲ εἰπεῖν καλόν, αἰώνιον ἀποφῆ-
 ναι παραλόγως οὔτε βουλήσεται ὁ θεὸς οὔτε δυνήσεται. Αὐτὸς
 γὰρ ἐστὶν ὁ πάντων τῶν ὄντων λόγος· οὐδὲν οὖν οἷός τε παρά-
 λογον οὐδὲ παρ' ἑαυτὸν ἐργάσασθαι.

121^f

25 "Ὅρα δὴ ἐντεῦθεν ἂπ' ἀρχῆς πῶς τὴν καὶ παρ' Ἑλλήνων τισὶν οὐκ εὐ-
 καταφρονήτως φιλοσοφήσασιν εἰσαγομένην τοῦ κόσμου ἐκπύρωσιν μετὰ
 χλεύης διαβάλλων θέλει ἡμᾶς ὥσπερ εἰ μάγειρον ποιοῦντας τὸν θεὸν
 εἰσάγειν τὰ περὶ τῆς ἐκπυρώσεως· οὐ συνιδὼν ὅτι, ὥσπερ Ἑλλήνων τισὶν
 30 ἔδοξε (τάχα παρὰ τοῦ ἀρχαιοτάτου ἔθνους Ἑβραίων λαβοῦσι), τὸ πῦρ
 καθάρσιον ἐπάγεται τῷ κόσμῳ, εἰκὸς δ' ὅτι καὶ ἐκάστῳ τῶν δεομένων τῆς
 διὰ τοῦ πυρὸς δίκης ἅμα καὶ ἰατρείας· καίοντος μὲν καὶ οὐ κατακαίοντος

15

4-5 cf. 8.49 7 ὑμῶν : i.e. Iudaeorum (Sadducaeorum) | τῶν Χριστιανῶν :
 cf. Iren. Adv. haer. 5.13.2; 1 Cor 15:12 13 cf. Mt 19:26 20 Heracliti B 96
 Diels-Kranz = Fr. 76 Marcovich 26 cf. 4.21

2 ἐξοπτήσεσθαι A : -σθε A¹ 3 διαμενεῖν M : διαμένειν A 5 ἀπὸ M :
 ὑπὸ A 6 ἂν add. Koetschau 7 ὑμῶν Hoeschel : ἡμῶν A 9 ῥάδιον
 addidi | ἀποφαίνειν Koetschau : ἀποφαίνεις A : ἀποφαίνει P : ἀποφαίνου-
 σι Hoeschel 16 οὐ σε supplevi

τοὺς μὴ ἔχοντας ὕλην δεομένην ἀναλοῦσθαι ὑπ' ἐκείνου τοῦ πυρός, καίοντος δὲ καὶ κατακαίοντος τοὺς ἐν τῇ διὰ τῶν πράξεων καὶ λόγων καὶ νοημάτων τροπικῶς λεγομένη οἰκοδομῇ "ξύλα, χόρτον ἢ καλάμην" οἰκοδομήσαντας. Φασὶ δ' οἱ θεῖοι λόγοι τὸν κύριον "ὡς πῦρ χωνευτηρίου καὶ ὡς ποίαν πλυνόντων" ἐκάστω τῶν δεομένων ἐπιδημήσειν διὰ τὸ ἀνα- 5 μεμῖχθαι οἰοῖται φαύλην χυτὴν ὕλην τὴν ἀπὸ τῆς κακίας, δεομένων δὲ λέγω πυρός, οἰοῖται χωνεύοντος "τοὺς ἀναμεμιγμένους χαλκῷ (καὶ σιδήρῳ) καὶ κασσιτέρῳ καὶ μολίβδῳ". Καὶ ταῦτα τὸν βουλόμενον ἔστιν ἀπὸ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιήλ μαθεῖν.

"Ὅτι δὲ οὐχ ὡς μάγειρόν φαμεν τὸ πῦρ ἐπιφέρειν τὸν θεόν, ἀλλ' ὡς 10 θεὸν εὐεργέτην τῶν χρηζόντων πόνου καὶ πυρός, μαρτυρήσει καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας ἐν ᾧ γέγραπται λελέχθαι πρὸς τι ἔθνος ἀμαρτωλόν· "'Ὅτι ἔχεις ἄνθρακας πυρός, καθίσειαι ἐπ' αὐτοῖς· οὗτοι ἔσονται σοι βοήθεια". Οἰκονομούμενος δ' ὁ λόγος ἀρμόζοντα πλήθεσιν ἐντευξομένοις τῇ γραφῇ ἐπικεκρυμμένως μετὰ σοφίας λέγει τὰ σκυθρωπὰ εἰς φόβον τῶν μὴ δυνα- 15 μένων ἄλλως ἐπιστρέφειν ἀπὸ τῆς χύσεως τῶν ἀμαρτημάτων· πλὴν καὶ οὕτως ὁ τηρῶν εὐρήσει ἐμφαινόμενον τὸ ἀπὸ τῶν σκυθρωπῶν καὶ ἐπιπόνων ἐπαγόμενον τοῖς ἀλγοῦσι τέλος. Ἀρκεῖ δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος παραθέσθαι ἀπὸ τοῦ Ἡσαίου τό· "'Ενεκεν τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος δεῖξω σοι τὸν θυμὸν μου, καὶ τὰ ἔνδοξά μου ἐπάξω ἐπὶ σέ, ἵνα μὴ ἐξολοθρεύσω σε." 20 Ἦναγκάσθημεν δὲ τὰ μὴ ἀρμόζοντα τοῖς ἀπλούστερον πιστεύουσι καὶ δεομένοις τῆς ἀπλουστερίας ἐν λόγοις οἰκονομίας αἰνίξασθαι, ἵνα μὴ δοκῶμεν ἀνεξέλεγκτον εἶναι τὴν τοῦ Κέλσου κατηγορίαν, λέγοντος· Ἐπειδὴν ὁ θεὸς ὥσπερ μάγειρος ἐπενέγκη τὸ πῦρ.

16 Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων τοῖς συνετώτερον ἀκούουσι δῆλον πῶς 25 ἀπαντητέον καὶ πρὸς τό· Τὸ μὲν ἄλλο πᾶν ἐξοπτήσεσθαι γένος, αὐτοὺς δὲ μόνους διαμενεῖν. Οὐ θαυμαστὸν δ' εἰ τοιαῦτα νενόηκε "τὰ" ἐν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ λόγου "μωρὰ τοῦ κόσμου" ὀνομαζόμενα καὶ "ἀγενῆ" καὶ "ἐξουδενωμένα" καὶ "μὴ ὄντα", ἅτινα ((καίτοι γε) "διὰ τῆς μωρίας

3 1 Cor 3:12. Cf. 4.13 4–5 Mal 3:2. Cf. 4.13; 6.25 7–8 Ezech 22:18
12–13 Is 47:14–15. Cf. 6.65 19–20 Is 48:9 28–29 1 Cor 1:27–28. Cf. 2.78;
3.73; 6.4; 7.44 29–p. 333.2 1 Cor 1:21. Cf. 1.13

1 μὴ ἔχοντας – 2 κατακαίοντος τοὺς in mg add. A² 2 δὲ M^{pc} : τὲ A
4 φησὶ A 5 ποίαν A^{ac} : πόαν A^{pc} 7 καὶ σιδήρῳ addidi e LXX 10 ὅτι
M in mg : οὕτως A 16–17 ὁ τηρῶν καὶ οὕτως A, transp. A¹ 21 δὲ A : δὴ
M 27 τοιαῦτα A : ταῦτα M 29 ἐξουδενωμένα A P M V (cf. p. 333.10) :
ἐξουθενημένα A¹ : ἐξουθενημένα NT et 6.4 1 post ἅτινα lac. indic. Wendland :
καίτοι γε supplevi

τοῦ κηρύγματος εὐδόκησεν ὁ θεὸς σῶσαι τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ, ἐπεὶ μὴ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ θεοῦ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν θεόν, οὐ δυνάμενα διαφθεῖναι τὰ κατὰ τοὺς τόπους οὐδὲ βουλῆθεντα σχολάσαι τῇ ἐρᾷ τῆς γρῶφης (καίτοι γε τὸν Ἰησοῦν λέγοντος, "Ἐρευνάτε τὰς γράφας"), [καί] τοιαῦτα υπερίσθηε περὶ τοῦ ἐπαγομένου πνυρὸς ὑπὸ τοῦ

θεοῦ καὶ περὶ τὸν συμβυθισμένον τοῖς ἀμαρτήσασιν.
Καὶ τὰχα ὥσπερ τοῖς πασιν ἀρμόζει τινὰ λῆζεσθαι κατὰλληλα τῇ νηπιότητι αὐτῶν πνυρὸς τὸ ὡς πατὴρ κομιδῇ νηπίους ἐπιστρέφειν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ βέλτιον, οὕτως οἷς ὠνόμασεν ὁ λόγος "ἡμῶς τοῦ κόσμου" καὶ "ἀγνέει" καὶ "ἐξοδονομῶντες" ἢ προόχειρος ἀρμόζει περὶ τὸν κολλῶμενον ἐκδοχῇ, οὐ χωροῦσιν ἄλληλῃν ἢ τὴν διὰ φόβου καὶ φαντασίας τὸν κολλῶμενον ἐπιστρέφειν καὶ τὸν πολὺν κακῶν ἀποχῇν. Ὁ λόγος οὖν ἡμῶν μὲν ἀγνέστον τοῦ πνυρὸς καὶ τὸν κολλῶμενον φησι διαμεινέιν τοὺς τὰ δόγματα καὶ τὰ ἥθη καὶ τὸ ἡγεμονικὸν ἄκρως κεκαθάρμενον. τοὺς δὲ μὴ τοιοῦτους, κατὰ τὴν ἄξιαν χρίζοντας τῆς διὰ πνυρὸς κολλῶμενος οἰκονομίας, ἐν ταύταις ἐπὶ τινὶ ἐλπίδι φησὶν ἐσεσθαι, ὃ τῷ θεῷ ἀρμόζει ἐπαγγέλλειν τοῖς "κατ' εἰκόνα" αὐτοῦ πεποιμένους καὶ παρὰ τὸ βούλημα τῆς "κατ' εἰκόνα" φθ-σεως βεβαιώσας. Καὶ ταῦτα δὲ πρὸς τὸ. Τὸ μὲν ἄλλο πᾶν ἐξοπτήσεται

Εἴτα τοῖς ἐξῆς παρακαλοῦσας ἦτοι τὸν ἐρῶν γραμμάτων ἢ τὸν μὴ 20
νεονηκῶν τὰ ἐρῶν γραμμάτων φησὶν ὅτι "ἡμῶν λῆζεσθαι ἡμῶν κατὰ 25
ἡμῶν κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ ἐπαχθισμένου τῷ κόσμῳ [διὰ] πνυρὸς κατὰ 30
στοῦ οὐ ἡμῶν τοὺς ὧντας τότε, ἀλλὰ καὶ τοὺς πᾶσαι ποτὲ ἀπο-
θανόντας. οὐχ ὑπολαβὼν μὲν τινος ἀπορρήτου σοφίας λελῆσθαι παρὰ 35
τῷ ἀποστόλῳ τοῦ "Ἰησοῦ τὸ. "Ὁ πᾶντες κοιμηθῆσμεθα, πᾶντες δὲ ἄλλα-
γῶν, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθῆσονται ἀφ' ὧν, καὶ ἡμεῖς ἀλλογῶμεθα." 40
Ἐχρῆν δ' αὐτὸν ἐπιστῆσαι τὴν νοήσας ὁ λέγων ταῦτα, ὡς οὐδὲν πνυρὸς
χρῆστας ἐαυτὸν ἀπ' ἐκείνων καὶ τοὺς παρακλητοὺς ἐαυτῷ, ἔλεγε μὲν τὸ 45
"Καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθῶσιν ἀφ' ὧν" (τὸ) "καὶ ἡμεῖς ἀλλογῶμεθα".
Εἰς δὲ βεβαίωσιν τοῦ τοιαῦτα τινὰ νεονηκῶν τὸν ἀποστόλον γεγρα- 50
φέναι ἃ παραθέμην ἐκ τῆς πρὸς Κορινθίους ποτερίας, παραστήσομαι καὶ

4-5 Io 5:39. Cf. 3:33; 6:7 et 37 25-27 I Cor 15:51-52

1 τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ del. Chadwick, agn. Borrei | αὐτῷ A : om. NT et
1.13 διαμεινέιν Bouhêreau : διαμεινέιν A 15 κολλῶμενος Koetschau² :
κολλῶσας A 16 ταύταις scripsi : τοῖς A 19 διαμεινέιν Spencer :
διαμεινέιν A 21 διαμεινέιν Bouhêreau : διαμεινέιν 22 διὰ del evi conl. 5.15
25 οὐ add. A¹ 28 post νεκρὸς add. ὡν P Delanue 30 τὸ addidi

122^F

τὰ ἐκ τῆς ἰπρὸς Θεσσαλονικεῖς προτέρας, ἐν ἣ φησιν ὁ Παῦλος ὡς ζῶν καὶ ἐγρηγορῶς καὶ ἕτερος ὢν τῶν κοιμηθέντων τοιαῦτα· "Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ κυρίου, ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ κυρίου οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας· ὅτι αὐτὸς ὁ κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου καὶ ἐν σάλπιγγι θεοῦ, καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ." Εἶτα πάλιν ἐξῆς τούτοις ἄλλους ἐπιστάμενος τοὺς ἐν Χριστῷ νεκροὺς παρ' ἑαυτὸν καὶ τοὺς παραπλησίους αὐτῷ ἐπιφέρει λέγων· "Οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτον, ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι ἅμα σὺν αὐτοῖς ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου εἰς ἀέρα."

18

Ἐπεὶ δ' ἐπὶ πλέον κεκωμώδηκε τὴν κεκηρυγμένην μὲν τῆς σαρκὸς ἀνάστασιν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ὑπὸ δὲ τῶν συνετωτέρων τρανότερον νενοημένην, καὶ οὐ χρῆ αὐθις ἐκτίθεσθαι τὴν λέξιν αὐτοῦ ἅπαξ προειρημένην, φέρε καὶ περὶ τοῦ προβλήματος τούτου, ὡς ἐν τῇ πρὸς ἀλλότριον τῆς πίστεως ἀπολογίᾳ γραφομένη διὰ τοὺς ἔτι "νηπίους καὶ κλυδωνιζομένους καὶ περιφερομένους παντὶ ἀνέμῳ διδασκαλίας ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν μεθοδίαν τῆς πλάνης", ὀλίγα ἐστοχασμένως τῶν ἐντευξομένων κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν ἐκθώμεθα καὶ παραστήσωμεν. Οὔτε μὲν οὖν ἡμεῖς οὔτε τὰ θεῖα γράμματα αὐταῖς φησι **σαρξί**, μηδεμίαν μεταβολὴν ἀνειληφύαις τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον, ζήσεσθαι **τοὺς πάλαι ἀποθανόντας, ἀπὸ τῆς γῆς ἀναδύντας**· ὁ δὲ Κέλσος ἡμᾶς συκοφαντεῖ ταῦτα λέγων. Ἀκούομεν γὰρ καὶ πολλῶν γραφῶν περὶ ἀναστάσεως ἀξίως θεοῦ λεγουσῶν, ἀρκεῖ δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν Παύλου παραθέσθαι ἀπὸ τῆς πρὸς Κορινθίους προτέρας λέξιν, φάσκοντος· "'Ἄλλ' ἔρεϊ τις· Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; Ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται; "Ἄφρων, σὺ δ' σπεῖρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ· καὶ ὁ σπεῖρεις, οὐ τὸ σῶμα τὸ γεννησόμενον σπεῖρεις, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον, εἰ τύχοι, σίτου ἢ τίνος τῶν λοιπῶν· ὁ δὲ θεὸς δίδωσιν αὐτῷ σῶμα, καθὼς ἠθέλησε, καὶ ἐκάστῳ τῶν σπερμάτων ἴδιον σῶμα." "Οὐ γὰρ τίνα τρόπον ἐν τούτοις "οὐ τὸ γεννησόμενον σῶμά" φησι σπεῖρεσθαι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σπειρομένου καὶ γυμνοῦ βαλλομένου ἐπὶ τὴν γῆν λέγει διδόντος τοῦ θεοῦ "ἐκάστῳ τῶν σπερμάτων ἴδιον σῶμα" οἶονεὶ ἀνάστασιν γίνεσθαι, ἀπὸ τοῦ καταβεβλη-

2-6 1 Thess 4:15-16 8-10 1 Thess 4:17 15-17 Ephes 4:14 24-29 1 Cor 15:35-38. Cf. 5.22; 8.30

4 φθάσωμεν A 16 τῆς διδασκαλίας NT 17 ante πρὸς addit ἐν πανουργία ex NT Delarue 21 συκοφαντεῖ ἡμᾶς M 25 ἄφρων Koetschau ex NT : ἄφρων A

μένου σπέρματος ἐγειρομένου στάχυος (μὲν) ἐν τοῖς τοιοῖσδε, (δένδρου δὲ ἐν τοῖς τοιοῖσδε), οἰονεὶ ἐν νάπτῃ, ἢ ἔτι μείζονος δένδρου ἐν ἐλαίας πυρῆ-
νι ἢ τινι τῶν ἀκροδρύων.

19 "Ὁ θεὸς" οὖν "δίδωσιν ἐκάστω σῶμα, καθὼς ἐθέλησεν", ὥσπερ ἐπὶ τῶν
5 σπειρομένων, οὕτω καὶ ἰ ἐπὶ τῶν οἰονεὶ σπειρομένων ἐν τῷ ἀποθνήσκειν
καὶ καιρῷ ἐπιτηδεῖ ἀναλαμβάνοντων ἐκ τῶν σπειρομένων τὸ περι-
τιθέμενον ἐκάστω κατὰ τὴν ἀξίαν σῶμα ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Ἀκούομεν δὲ καὶ
τοῦ διὰ πλειόνων διδάσκοντος λόγου τὴν διαφορὰν τοῦ οἰονεὶ σπειρομέ-
νου πρὸς τὸ ὥσπερ ἐγειρόμενον ἀπ' αὐτοῦ καὶ λέγοντος· "Σπείρεται ἐν
10 φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ· σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ·
σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει· σπείρεται σῶμα ψυχικόν,
ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν." Ὁ δὲ δυνάμενος ἔτι καταλαμβάνετω, τί
νενόηται τῷ λέγοντι· "Οἶος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί· καὶ οἶος ὁ
ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν
15 εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, οὕτω φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου."
Καίτοι δὲ βουλούμενος κρύπτειν ὁ ἀπόστολος τὰ κατὰ τὸν τόπον ἀπόρρητα
καὶ μὴ ἀρμόζοντα τοῖς ἀπλουστέροις καὶ τῇ πανδήμῳ ἀκοῇ τῶν διὰ τοῦ
πιστεύειν ἀγομένων ἐπὶ τὸ βέλτιον, ὅμως ἠναγκάσθη ὕστερον ὑπὲρ τοῦ μὴ
παρακοῦσαι ἡμᾶς τῶν λόγων αὐτοῦ εἰπεῖν μετὰ τὸ "φορέσωμεν τὴν εἰκόνα
20 τοῦ ἐπουρανίου" τό· "Τοῦτο δέ φημι, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασι-
λειᾶν θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύναται, οὐδ' ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν
κληρονομεῖ". Εἴτ' ἐπιστάμενος ἀπόρρητόν τι καὶ μυστικὸν κατὰ τὸν τόπον
(ὄν), ὡς ἔπρεπε διὰ γραμμάτων καταλιπόντι τοῖς μετ' αὐτὸν τὰ νενοημένα
εἰρημένα ἐπιφέρει καὶ λέγει· "Ἴδου μυστήριον ὑμῖν λέγω", ὃ τι περ ἔθος
25 ἐστὶν ἐπιφέρεσθαι τοῖς βαθυτέροις καὶ μυστικωτέροις καὶ καθηκόντως
ἀπὸ τῶν πολλῶν κρυπτομένοις· ὥσπερ καὶ ἐν τῷ Τωβῇ γέγραπται· "Μυσ-
τήριον βασιλέως καλὸν ἐστὶ κρύπτειν", πρὸς δὲ τὸ ἐνδοξον καὶ ἀρμόζον
τοῖς πολλοῖς μετὰ τοῦ οἰκονομικῶς ἀληθοῦς "τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ ἀνακα-
λύπτειν ἐνδόξως" "καλόν".
30 Οὐ σκωλῆκων οὖν ἡ ἐλπίς ἡμῶν οὐδὲ ποθεῖ ἡμῶν ἡ ψυχὴ τὸ σεσηπὸς
σῶμα, ἀλλὰ, κἂν δέχται σώματος διὰ τὰς τοπικὰς μεταβάσεις, νοεῖ ἡ με-

19

122^v

9–12 1 Cor 15:42–44. Cf. 6.29 13–15 1 Cor 15:48–49 20–22 1 Cor
15:50 24 1 Cor 15:51 26–27 et 28–29 Tob 12:7. Cf. 5.29

1 μὲν addidi 1–2 δένδρου δὲ ἐν τοῖς τοιοῖσδε suppl. Wifstrand 2 ἔτι
Koetschau² : ἐπὶ A ἰ πυρῆνι P M : πυρίνη A : πυρήνη con. Koetschau 3
τινὶ τῶν in mg add. A² 23 ὄν addidi 24 εἰρημένα add. A¹ 26 κρυπτομένης
A ἰ ὥσπερ M² : ὡς γὰρ A 28 ἀληθοῦς Koetschau : ἀληθῶς A^{pc} P M

μελετηκυῖα τὴν σοφίαν (κατὰ τὸ "στόμα δικαίου μελετήσῃ σοφίαν")
 διαφορὰν "ἐπιγείου οἰκίας," ἐν ᾗ ἐστὶ τὸ σκῆνος, "καταλυσομένης" καὶ
 "σκῆνους, ἐν ᾧ οἱ ὄντες" δίκαιοι "στενάζουσι βαρούμενοι, μὴ (ὥς) θέ-
 λοντες τὸ σκῆνος ἀπεκδύσασθαι, ἀλλὰ τῷ σκῆνει ἐπενδύσασθαι, ἵν' ἐκ
 τοῦ ἐπενδύσασθαι καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς". "Δεῖ γάρ" (τῷ
 πᾶσαν φύσιν σώματος εἶναι φθαρτὴν) "τὸ φθαρτὸν τοῦτο" σκῆνος "ἐνδύ-
 σασθαι ἀφθαρσίαν", καὶ τὸ ἕτερον αὐτοῦ, τυγχάνον "θνητὸν" καὶ δεκτι-
 κὸν τοῦ ἐπακολουθοῦντος τῷ ἀμαρτάνειν θανάτου, "ἐνδύσασθαι ἀθανα-
 σίαν"· ἵν' "ὅταν τὸ φθαρτὸν ἐνδύσῃται τὴν ἀφθαρσίαν καὶ τὸ θνητὸν τὴν
 ἀθανασίαν, τότε γενήσεται" τὸ πάλας ὑπὸ τῶν προφητῶν προειρημένον, ἡ
 ἀναίρεσις "τῆς νίκης τοῦ θανάτου," καθὼς νικήσας ἡμᾶς ἑαυτῷ ὑπέταξε,
 καὶ τοῦ ἀπ' αὐτοῦ κέντρου, ᾧ κεντῶν τὴν οὐ πάντῃ πεφραγμένην ψυχὴν
 ἐμποιεῖ αὕτῃ τὰ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας τραύματα.

123^f

20

Ἄλλ' ἐπεὶ τὰ μὲν ἡμέτερα περὶ ἀναστάσεως, ὥς ἐνεχώρει, ἀπὸ τοῦ
 μέρους ἐπὶ τοῦ παρόντος λέλεκται (συντέτακται γὰρ ἡμῖν περὶ ἀναστά-
 σεως ἐν ἄλλοις, ἐπὶ πλεῖον ἐξετάσας τὰ κατὰ τὸν τόπον), τὰ δὲ τοῦ Κέλ-
 σου νῦν χρὴ κατὰ τὸ εὐλογον διαλαβεῖν, μήτε νοήσαντος τὸ παρ' ἡμῖν
 γεγραμμένον, μήτε κρίναι δυναμένου ὅτι οὐ δεῖ τὸ βούλημα τῶν σοφῶν
 ἐκείνων ἀνδρῶν νομίζειν πρεσβεῦεσθαι ὑπὸ τῶν πλεῖον πίστεως μηδὲν
 ἐπαγγελλομένων τῆς πρὸς τὸν Χριστιανῶν λόγον· φέρε παραστήσωμεν
 ὅτι ἀνδράσιν οὐκ εὐκαταφρονήτοις τῆς λογικῆς ἔνεκεν θεωρίας καὶ τῶν
 διαλεκτικῶν σκεμμάτων σφόδρα ἀπεμφαίνοντα λέλεκται. Καὶ εἴ (τι) χρὴ
 μυχθίζειν ὥς ταπεινοὺς καὶ γραῶδεις λόγους, ἐκείνους μᾶλλον χρὴ ἢ
 τοὺς ἡμετέρους.

Φασὶ δὲ οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς κατὰ περίοδον ἐκπύρῳσιν τοῦ παντὸς γίνεσ-
 θαι καὶ ἐξῆς αὕτῃ διακόσμησιν, πάντ' ἀπαράλλακτα ἔχουσιν ὥς πρὸς
 τὴν προτέραν διακόσμησιν. Ὅσοι δ' αὐτῶν ἠδέσθησαν τὸ δόγμα, ὀλίγην
 εἰρήκασιν παραλλαγὴν καὶ σφόδρα βραχεῖαν γίνεσθαι κατὰ περίοδον τοῖς
 ἐπὶ τῆς πρὸ αὐτῆς περιόδου. Οὗτοι δὲ οἱ ἄνδρες φασὶ τῇ ἐξῆς περιόδῳ τὰ
 αὐτὰ ἔσεσθαι, καὶ Σωκράτην μὲν πάλιν Σωφρονίσκου υἱὸν καὶ Ἀθηναί-
 ον

1 Ps 36:30 2-5 2 Cor 5:1-4. Cf. 7.32 5-11 1 Cor 15:53-54. Cf. Hos
 13:4 et 6.36; 7.32 25-29 περιόδου: S.V.F II Nr. 626. Cf. 4.67-68

2 καταλυσομένης scripsi : καταλυομένης A : ἐὰν ... καταλυθῇ NT 3
 ὡς addidi : ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν NT 6 φύσιν in mg add. A¹ 9 ὅταν scripsi ex
 NT et 6.36 : ὅτε A | ἐνδύσῃται A et NT : ἐνδύσεται Hoeschel et omnes 17
 διαλαβεῖν Delarue : διαβαλεῖν A 20 παραστήσωμεν M : -στήσωμεν A
 22 τι addidi 29 δὲ Wifstrand : δ' A 29-30 τὰ αὐτὰ Koetschau² : τοιαῦτα
 A

ον ἔσεσθαι, καὶ τὴν Φαιναρέτην γημαμένην Σωφρονίσκῳ πάλιν αὐτὸν γεννήσειν. Κὰν μὴ ὀνομάζωσιν οὖν τὸ τῆς ἀναστάσεως ὄνομα, τὸ πρᾶγμα γε δηλοῦσιν (ὅτε φασὶν) ὅτι Σωκράτης ἀπὸ σπερμάτων ἀρξάμενος ἀναστήσεται τῶν Σωφρονίσκου καὶ ἐν τῇ ὑστέρᾳ Φαιναρέτης διαπλασθήσεται καὶ ἀνατραφεὶς Ἀθήνησι φιλοσοφήσει, οἰονεὶ καὶ τῆς πρότερον φιλοσοφίας (αὐτοῦ) ἀνισταμένης καὶ ὁμοίως ἀπαραλλάκτου τῇ προτέρᾳ ἐσομένης. Καὶ Ἄνυτος δὲ καὶ Μέλητος ἀναστήσονται πάλιν Σωκράτους κατήγοροι, καὶ ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλή καταδικάζεται τὸν Σωκράτην. Τὸ δὲ τούτων γελοιότερον, τὰ ἀπαράλλακτα ἱμάτια τοῖς ὡς πρὸς τὴν 10 προτέραν περίοδον Σωκράτης ἐνδύσεται, ἐν ἀπαραλλάκτῳ πενία καὶ ἀπαραλλάκτῳ πόλει ταῖς Ἀθήναις τῇ πρὸς τὴν προτέραν περίοδον ἐσόμενος. Καὶ Φάλαρις μὲν τυραννήσει πάλιν, ὁ δὲ χάλκεος αὐτοῦ ταῦρος τῶν ἀπαραλλάκτων τῇ προτέρᾳ ἀνθρώπων περιόδῳ κατακριθέντων μυκῆσεται ἀπὸ τῆς τῶν ἔνδον φωνῆς. Ἀλέξανδρός τε ὁ Φεραῖος πάλιν 15 τυραννήσει, τὴν ἀπαραλλάκτον ἔχων ὡμότητα ἢ τῇ προτέρᾳ καὶ τοὺς ἀπαραλλάκτους καταδικάζων ὡς καὶ τοὺς προτέρους. Καὶ τί με δεῖ καταλέγειν τὸ περὶ τῶν τοιούτων δόγμα τοῖς ἀπὸ τῆς Στοᾶς πεφιλοσοφημένον καὶ μὴ γελῶμενον ὑπὸ Κέλσου, ἀλλὰ τάχα καὶ σεμνυνόμενον, ἐπεὶ δοκεῖ αὐτῷ ὁ Ζήνων τοῦ Ἰησοῦ εἶναι σοφώτερος;

20 Καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Πυθαγόρου δὲ καὶ Πλάτωνος εἰ καὶ δοκοῦσιν ἄφθαρτον τηρεῖν τὸν κόσμον, ἀλλὰ τοῖς παραπλησίσις γε περιπίπτουσι. Τῶν γὰρ ἀστέρων κατὰ τινὰς περιόδους τεταγμένας τοὺς αὐτοὺς σχηματισμοὺς καὶ σχέσεις πρὸς ἀλλήλους λαμβανόντων, πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ὁμοίως ἔχειν φασὶ τοῖς ὅτε τὸ αὐτὸ σχῆμα τῆς σχέσεως τῶν ἀστέρων περιεῖχεν ὁ κόσμος. 25 Ἀνάγκη τοίνυν κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, τῶν ἀστέρων ἐκ μακρᾶς περιόδου ἐλθόντων ἐπὶ τὴν αὐτὴν σχέσιν πρὸς ἀλλήλους, ὅποιαν εἶχον ἐπὶ Σωκράτους, πάλιν Σωκράτη γενέσθαι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ τὰ αὐτὰ παθεῖν, κατηγορούμενον ὑπὸ Ἀνύτου καὶ Μελήτου καὶ καταδικαζόμενον ὑπὸ τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς. Καὶ Αἰγυπτίων δὲ οἱ λόγοι τοιαῦτα παραδιδόντες 30 σεμνοὶ εἰσι καὶ οὐ γελῶνται ὑπὸ Κέλσου καὶ τῶν παραπλησίων, ἡμεῖς δὲ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς σχέσεως τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐκάστου οἰκονομεῖσθαι ὑπὸ τοῦ θεοῦ λέγοντες τὸ πᾶν καὶ αἰεὶ ἄγεσθαι κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον ἐπὶ τὸ

21

20–30 σεμνοὶ εἰσι : *FGrHist* 665 F 177 21–24 cf. *Plat. Tim.* 39 d

2 τὸ πρᾶγμα A : τῷ πράγματι P 3 ὅτε φασὶν addidi 4 διαπλασθήσεται Iol : διπλασιασθήσεται A 6 αὐτοῦ addidi (cf. v. 12) ἢ τῇ προτέρᾳ Guiet : τῆς προτέρας A 12 χάλκεος A : χάλκαιος A¹ in mg 18 καὶ μὴ γελῶμενον – σεμνυνόμενον in mg add. A²

βέλτιον, καὶ τὴν τοῦ ἐφ' ἡμῖν φύσιν γινώσκοντες ἐνδεχομένου ἃ ἐνδέχεται (οὐ γὰρ δύναται χωρῆσαι τὸ πάντῃ ἄτρεπτον τοῦ θεοῦ), οὐ δοκοῦμεν ἄξια λέγειν βασάνου καὶ ἐξετάσεως;

22

Μὴ ὑπονοεῖται δέ τις ἡμᾶς ταῦτα λέγοντας ἀπ' ἐκείνων εἶναι τῶν λεγομένων μὲν Χριστιανῶν, ἀθετούντων δὲ τὸ περὶ ἀναστάσεως κατὰ τὰς 5 γραφὰς δόγμα. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τὸν οἶονεῖ ἀπὸ "κόκκου σίτου ἢ τινος τῶν λοιπῶν" ἀνιστάμενον στάχυν ἢ δένδρον οὐδαμῶς παραστήσαι ἔχουσιν, ὅσον ἐπὶ τῷ ἀρέσκοντι ἑαυτῶν· ἡμεῖς δὲ πειθόμενοι ὅτι "τὸ σπειρόμενον οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ", καὶ ὅτι "οὐ τὸ γενησόμενον σῶμα 10 σπείρεται" (ὁ γὰρ "θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα, καθὼς ἠθέλησε", "μετὰ τὸ σπαρῆναι ἐν φθορᾷ ἐγείρων αὐτὸ ἐν ἀφθαρσίᾳ καὶ μετὰ τὸ σπαρῆναι ἐν ἀτιμίᾳ ἐγείρων αὐτὸ ἐν δόξῃ καὶ μετὰ τὸ σπαρῆναι ἐν ἀσθενείᾳ ἐγείρων αὐτὸ ἐν δυνάμει καὶ μετὰ τὸ σπαρῆναι σῶμα ψυχικὸν ἐγείρων αὐτὸ πνευ- 15 ματικόν"), τηροῦμεν καὶ τὸ βούλημα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ καὶ τὸ μέγεθος τῆς ἐπαγγελίας τοῦ θεοῦ, παριστάντες αὐτοῦ [καὶ] τὸ δυνατόν οὐκ ἀποφάσει, ἀλλὰ καὶ λόγῳ· εἰδότες ὅτι κἂν "οὐρανὸς καὶ γῆ παρέλθῃ" καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς, ἀλλ' οἱ περὶ ἐκάστου "λόγοι", ὄντες ὡς ἐν ὅλῳ μέρει ἢ ὡς ἐν γένει εἶδη "τοῦ ἐν ἀρχῇ [λόγου] πρὸς τὸν θεὸν (ὄντος) θεοῦ λόγου", οὐδαμῶς παρελεύσονται. Θέλομεν γὰρ ἰ ἀκούειν τοῦ εἰπόντος· "'Ο οὐρα- 20 νὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσιν."

128^f

23

Ἡμεῖς μὲν οὖν οὐ φαμεν τὸ διαφθαρὲν σῶμα ἐπανέρχεσθαι εἰς 25 τὴν ἐξ ἀρχῆς φύσιν, ὡς οὐδὲ τὸν διαφθαρέντα "κόκκον τοῦ σίτου" ἐπανέρχεσθαι εἰς τὸν "κόκκον τοῦ σίτου". Λέγομεν γάρ, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ κόκκου τοῦ σίτου ἐγείρεται στάχυς, οὕτως λόγος τις ἔγκειται τῷ σώματι, ἀφ' οὗ μὴ φθειρομένου "ἐγείρεται" τὸ σῶμα "ἐν ἀφθαρσίᾳ". Οἱ μέντοι ἀπὸ 25 τῆς Στοᾶς τὸ πάντῃ διαφθαρὲν σῶμά φασιν ἐπανέρχεσθαι εἰς τὴν ἐξ ἀρχῆς φύσιν διὰ τὰ δεδογμένα αὐτοῖς περὶ τῶν κατὰ περίοδον ἀπαραλάκτων, καὶ αὐτὴν ἐκείνην, ἐξ ἧς ἐλύθη, τὴν πρώτην σύστασιν 30 πάλιν φασὶ συστήσεσθαι, διαλεκτικαῖς (ὡς οἶονται) ἀνάγκαις ταῦτα παριστάντες. Καὶ οὐκ εἰς ἀτοπωτάτην γε ἀναχώρησιν ἀναχωροῦμεν 30

6-7 et 8-10 1 Cor 15: 36-38. Cf. 5.18 10-13 1 Cor 15:42-44. Cf. 5.19; 6.29 16-17 et 19-20 Mt 24:35 18 Io 1:1 21 ss. cf. 5.14 24 λόγος τις : cf. 7.32; *De princ.* 2.10.3

11 post τὸ σπαρῆναι² addit αὐτὸ M 15 καὶ deleui 16 παρέλθοι M 18 λόγου deleui ἰ ὄντος addidi 20 παρέλθωσιν A : παρελεύσονται A¹ 28 ἐξ ἧς P M^{pc} : ἐξῆς A 29 συστήσεσθαι A¹ : -σασθαι A

λέγοντες ὅτι **πάν δυνατόν τῷ θεῷ**· οἶδαμεν γὰρ ἀκούειν τοῦ **πάν** οὐκ ἐπὶ τῶν ἀνυπάρκτων οὐδ' ἐπὶ τῶν ἀδιανοήτων. Φαμὲν δὲ καὶ ὅτι **οὐ δύναται αἰσχροὶ ὁ θεός**, ἐπεὶ ἔσται ὁ θεὸς δυνάμενος μὴ εἶναι θεός· "εἰ γὰρ αἰσχρὸν τι δρᾷ θεός, οὐκ ἔστι θεός."

- 5 Ἐπεὶ δὲ τίθησιν ὅτι καὶ **τὰ παρὰ φύσιν ὁ θεὸς οὐ βούλεται**, δια-
 στελλόμεθα τὸ λεγόμενον· ὅτι εἰ μὲν παρὰ φύσιν τὴν κακίαν τις λέγει, καὶ
 ἡμεῖς λέγομεν ὅτι οὐ βούλεται τὰ παρὰ φύσιν ὁ θεός, οὔτε τὰ ἀπὸ κακίας
 οὔτε τὰ ἀλόγως γινόμενα· εἰ δὲ τὰ κατὰ λόγον θεοῦ καὶ βούλησιν αὐτοῦ
 10 γινόμενα (λέγει), ἀναγκαῖον εὐθέως εἶναι μὴ παρὰ φύσιν· οὐ (γὰρ) παρὰ
 φύσιν τὰ πραττόμενα ὑπὸ τοῦ θεοῦ, κἂν παράδοξα ἦ ἢ δοκοῦντά τισι
 παράδοξα. Εἰ δὲ χρὴ βεβιασμένως ὀνομάσαι, ἐροῦμεν ὅτι ὡς πρὸς τὴν
 κοινωτέραν νοουμένην φύσιν ἔστι τινὰ ὑπὲρ τὴν φύσιν ἃ ποιῆσαι ἄν ποτε
 θεός, (οἶον) ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀναβιβάζων τὸν ἄνθρωπον καὶ
 ποιῶν αὐτὸν μεταβάλλειν ἐπὶ φύσιν κρείττονα καὶ θειωτέραν καὶ τηρῶν
 15 τοιοῦτον ὅσον καὶ ὁ τηρούμενος δι' ὧν πράττει παρίστησιν ὅτι βούλεται.

- "Ἀπαξ δ' εἰπόντες ὅτι οὐδὲν μὴ πρέπον ἑαυτῷ ὁ θεός βούλεται, 24
 ἀναιρετικὸν τυγχάνον τοῦ εἶναι αὐτὸν θεόν, φήσομεν ὅτι, ἐάν τι **κατὰ
 τὴν μοχθηρίαν** ἑαυτοῦ ἄνθρωπος **βδελυρὸν βούλεται**, τοῦτο **οὐ
 δυνήσεται ὁ θεός**. Οὕτω δὴ οὐκ ἐσμὲν φιλόνηκοι πρὸς τὰ ὑπὸ Κέλσου
 20 λεγόμενα, ἀλλὰ φιλαλήθως αὐτὰ ἐξετάζοντες συμφήσομεν ὅτι οὐκ ἔστι
 τῆς **πλημμελοῦς ὀρέξεως οὐδὲ τῆς πεπλανημένης ἀκοσμίας,**
ἀλλὰ τῆς ὀρθῆς καὶ δικαίας φύσεως ὁ θεός (ἀρχηγέτης), ἅτε
 ἀρχηγέτης τυγχάνων παντὸς καλοῦ· καὶ ἄλλο, ὅτι **ψυχῆς αἰώνιον βιο-**
τὴν δύναται παρασχεῖν, ὁμολογοῦμεν, καὶ οὐ μόνον δύναται, ἀλλὰ
 25 καὶ παρέχει. Οὐδὲν δὲ μάλιστα διὰ τὰ προειρημένα λυπεῖ ἡμᾶς οὐδὲ τὸ
 ὑπὸ Ἡρακλείτου λεγόμενον, ὅπερ Κέλσος παρείληφεν, ὅτι "**νέκνυες εἰσι
 κοπρίων ἐκβλητότεροι**"· καίτοι γε εἴποι τις ἂν καὶ περὶ τούτου ὅτι τὰ
 μὲν κόπρια ἐκβλητά ἐστίν, οἱ δ' ἐξ ἀνθρώπου νέκνυες διὰ τὴν ἐνοικήσασαν
 30 ψυχὴν, καὶ μάλιστα ἐάν ἦ ἀστειοτέρα, οὐκ ἐκβλητοί. Κατὰ γὰρ τοὺς
 ἀστειοτέρους τῶν νόμων μετὰ τῆς ἐνδεχομένης ὡς πρὸς τὰ τοιαῦτα τιμῆς
 ταφῆς ἀξιοῦνται, ἵνα μὴ ὑβρίζωμεν τῇ δυνάμει τὴν ἐνοικήσασαν ψυχὴν,

128^v

3-4 Eurip. Fr. 292 Nauck: εἰ θεοὶ τι δρῶσιν αἰσχροὶ, οὐκ εἰσὶν θεοί 31-p.
 340.2 cf. 4.59

3 ὁ θεός¹ M 8 εἰ δὲ - 9 γινόμενα in mg add. A² 9 λέγει addidi I
 ἀναγκαῖον Bouhéreau : ἀναγκαίως A I γὰρ add. Koetschau 12 κοινότερον
 Koetschau² I ποιῆσαι A I ἄν add. A¹ 13 οἶον addidi 18 οὐ add. A¹ 19
 δὴ scripsi : δὲ A 22 ἀρχηγέτης add. Koetschau² 23 ἄλλο ὅτι Koetschau :
 ἄλλο τι A : ὅτι P 31 ἀξιοῦνται P : ἀξιοῦται A

ἀπορριπτοῦντες μετὰ τὸ ἐξελθεῖν ἐκείνην τὸ σῶμα ὡς καὶ τὰ τῶν κτηνῶν σώματα. Μὴ βουλέσθω οὖν ὁ θεὸς παραλόγως αἰώνιον ἀποφῆναι μήτε "τὸν τοῦ σίτου κόκκον", ἀλλ' εἰ ἄρα τὸν ἐξ αὐτοῦ στάχυν, μήτε "τὸ σπειρόμενον ἐν φθορᾷ", ἀλλὰ τὸ ἀπ' αὐτοῦ "ἐγειρόμενον ἐν ἀφθαρσίᾳ". Ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν πάντων λόγος ἐστὶ κατὰ μὲν Κέλσον αὐτὸς ὁ θεός, 5 κατὰ δὲ ἡμᾶς ὁ υἱὸς αὐτοῦ· περὶ οὗ φιλοσοφοῦντες λέγομεν τό· "Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος." Ἀλλὰ καὶ καθ' ἡμᾶς οὐδὲν οἷός τε παράλογον οὐδὲ παρ' ἑαυτὸν ἐργάσασθαι ἐστὶν ὁ θεός.

25 Ἦ ἴδωμεν δὲ καὶ τὴν ἐξῆς τοῦ Κέλσου λέξιν, οὕτως ἔχουσιν· 10 Ἰουδαῖοι μὲν οὖν ἔθνος ἴδιον γενόμενοι καὶ κατὰ τὸ ἐπιχώριον νόμους θέμενοι καὶ τούτους ἐν σφίσιν ἔτι νῦν περιστέλλοντες καὶ θρησκεῖαν ὁποῖαν δὴ, πάτριον δ' οὖν, φυλάσσοντες ὅμοια τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις δρῶσιν, ὅτι ἕκαστοι τὰ 15 πάτρια, ὁποῖά ποτ' ἂν τύχῃ καθεστηκότα, περιέπουσι. Δοκεῖ δ' οὕτως καὶ συμφέρειν οὐ μόνον καθότι ἐπὶ νοῦν ἦλθεν ἄλλοις ἄλλως νομίσαι καὶ δεῖ φυλάττειν τὰ ἐς κοινὸν κεκυρωμένα, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὡς εἰκὸς τὰ μέρη τῆς γῆς ἐξ ἀρχῆς ἄλλα ἄλλοις ἐπόπταις νενεμημένα καὶ κατὰ τινὰς ἐπικρατείας 20 διειλημμένα ταύτῃ καὶ διοικεῖται. Καὶ δὴ τὰ παρ' ἐκάστοις ὀρθῶς ἂν πράττειτο ταύτῃ δρῶμενα, ὅπῃ ἐκείνοις φίλον· παραλύειν δὲ οὐχ ὅσιον εἶναι τὰ ἐξ ἀρχῆς κατὰ τόπους νενομισμένα .

Ἐν τούτοις δὴ ὁ Κέλσος ἐμφαίνει ὅτι οἱ πάλαι Αἰγύπτιοι Ἰουδαῖοι 25 ὕστερον ἔθνος ἐγίνοντο ἴδιον, καὶ νόμους θέμενοι τούτους περιστέλλουσι. Καὶ ἵνα μὴ ἐπαναλάβωμεν τὰς ἐκκειμένας τοῦ Κέλσου λέξεις, φησὶ καὶ συμφέρειν τούτοις τὰ πάτρια θρησκεύειν ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι τὰ ἴδια περιέπουσι. Καὶ βαθυτέραν τινὰ ἐκτίθεται περὶ τοῦ συμφέρειν Ἰουδαίοις περιέπειν τὰ πάτρια αἰτίαν, αἰνισσόμενος ὅτι τοὺς ἐκάστων 30 νόμους οἱ λαχόντες ἐπόπται εἶναι τῆς γῆς τῶν νομοθετουμένων συνεργοῦντες τοῖς νομοθέταις ἔθεντο. Ἐοικεν οὖν δηλοῦν ὅτι καὶ τὴν Ἰουδαίων χώραν καὶ τὸ ἐπ' αὐτῆς ἔθνος ἐποπτεύει τις ἢ τινες, ὅφ' οὗ ἢ ὅφ' ὧν οἱ Ἰουδαίων νόμοι συνεργούντος ἢ συνεργούντων Μωϋσεὶ ἐτέθησαν.

6-7 Io 1:1. Cf. 4.5; 5.22; 6.65 et 68; 7.42; 8.6 10-p. 342.27 Φ 22.1-4, pp. 177-180

3 εἰ A^{ac} : ἦ A^{pc} | μήτε Wendland : μηδὲ A 8 οὐδὲ Koetschau : οὔτε A 10 εἴδωμεν Pat B 15 ὁποῖα Φ : ὅπῃ A | καθεστηκότα Φ : om. A 17 δεῖ Φ : δεῖν A | ἐς A : εἰς Φ 25 ἐγίνοντο A : ἐγένοντο Φ 26 ἐπαναλάβωμεν A : ἐπαναλαμβάνωμεν Φ | ἐκκειμένας A M² : ἐγκειμένας A¹ Φ

Καὶ χρή, φησί, τοὺς νόμους τηρεῖν, οὐ μόνον καθότι ἐπὶ νοῦν ἠέλθεν ἄλλοις ἄλλως νομίσαι καὶ ὅτι δεῖ φυλάσσειν τὰ ἐς κοινὸν κεκυρωμένα, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὡς εἰκὸς τὰ μέρη τῆς γῆς ἐξ ἀρχῆς ἄλλα ἄλλοις ἐπόπταις νεμεμημένα καὶ κατὰ τινὰς ἐπικρατείας διειλημμένα ταύτη καὶ διοικεῖται. Εἴθ' ὥσπερ ἐπὶ ἐπιλαθόμενος ὁ Κέλσος ὧν εἶπε κατὰ Ἰουδαίων, νῦν ἐν τῷ καθολικῷ περὶ πάντων τῶν τὰ πάτρια τηρούντων ἐπαίνῳ καὶ τούτους περιλαμβάνει λέγων· **Καὶ δὴ τὰ παρ' ἐκάστοις ὀρθῶς ἂν πράττειτο ταύτῃ δρώμενα, ὅπῃ ἐκείνοις φίλον.** Καὶ ὅρα εἰ μὴ ἄντικρυς τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ τὸν Ἰουδαῖον ἐν τοῖς ἰδίῳ νόμοις βούλεται βιοῦντα μὴ ἀφίστασθαι αὐτῶν, ὡς οὐχ ὅσιον πράττοντα, ἐὰν ἀποστῇ· λέγει γὰρ ὅτι **παραλύειν οὐχ ὅσιον εἶναι τὰ ἐξ ἀρχῆς κατὰ τόπους νενομισμένα.**

Ἐβουλόμην δὲ πρὸς ταῦτα αὐτοῦ ἢ τῶν συμφρονούντων αὐτῷ πυθέσθαι, τίς ἄρα εἶη ὁ τὰ μέρη τῆς γῆς ἐξ ἀρχῆς ἄλλα ἄλλοις ἐπόπταις διανείμας καὶ δηλονότι τὴν Ἰουδαίων χώραν καὶ τοὺς Ἰουδαίους τῷ λαχόντι ἢ τοῖς λαχοῦσιν αὐτήν. Ἄρα γάρ, ὡς ὀνομάσαι ἂν ὁ Κέλσος, ὁ Ζεὺς τινι ἢ τισι διένειμε τὸ Ἰουδαίων ἔθνος καὶ τὴν χώραν αὐτῶν καὶ ἐβούλετο τὸν λαχόντα τὴν Ἰουδαίαν τοιοῦτους θέσθαι ἐν Ἰουδαίῳ νόμους; Ἡ παρὰ τὸ βούλημα αὐτοῦ τὸ τοιοῦτον γεγένηται; Ὡς δ' ἂν ἀποκρίνηται, ὁρᾷς ὅτι ὁ λόγος στενοχωρηθήσεται. Εἰ δὲ μὴ ἀπὸ τινος ἐνὸς διανεμένηται τὰ μέρη τῆς γῆς τοῖς ἐπόπταις αὐτῶν, ἄρα ἀποκληρωτικῶς καὶ χωρὶς ἐπιστάτου ἕκαστος ὡς ἔτυχε διενείματο τὴν γῆν· ἀλλὰ καὶ τοῦτ' ἄτοπον καὶ (οὐ) μετρίως τῆς τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ προνοίας ἀναιρετικόν ἐστι.

Πῶς δὲ [καὶ] κατὰ τινὰς ἐπικρατείας διειλημμένα τὰ μέρη τῆς γῆς διοικεῖται ὑπὸ τῶν ἐποπτευόντων αὐτά, ὁ βουλόμενος διηγήσασθω· ἀπαγγελάτω δὲ ἡμῖν καὶ πῶς ὀρθῶς πράττεται τὰ παρ' ἐκάστοις δρώμενα, ὅπῃ τοῖς ἐπόπταις ἐστὶ φίλον· καὶ εἰ ὀρθῶς ἔχουσι φέρ' εἰπεῖν οἱ Σκυθῶν περὶ ἀναιρέσεως πατέρων νόμοι ἢ οἱ Περσῶν, μὴ κωλύοντες γαμῆσθαι τοῖς οἰκείῳ παισὶ τὰς μητέρας μηδὲ ὑπὸ τῶν πατέρων τὰς ἑαυτῶν θυγατέρας. Καὶ τί με δεῖ ἐπιλεγόμενον ἀπὸ τῶν πραγματευσαμένων περὶ τῶν ἐν τοῖς διαφόροις ἔθνεσι νόμων προσασπρῆν, πῶς παρ' ἐκάστοις ὀρθῶς πράττονται, καθὼς τοῖς ἐπόπταις φίλον, οἱ

2 ἐς A : εἰς Φ 7 δὴ τὰ Φ : δῆτα A 10 αὐτῶν Φ : αὐτὸν A 15 δηλονότι Pat C : δῆλον ὅτι A B D 16 ἄρα A B 19 τοιοῦτο Φ 21 αὐτῶν A¹ in mg et Φ : ἑαυτῶν A 23 οὐ add. Bouhéreau, Wendland 24 καὶ delevi | τινὰς Delarue : τίνας A Φ 29 οἰκείῳ Φ : om. A 29 μηδὲ ὑπὸ – 30 θυγατέρας in mg add. A² 32 φίλον Φ : δῆλον A

νόμοι; Λεγέτω δ' ἡμῖν ὁ Κέλσος πῶς οὐχ ὅσιον παραλύειν νόμους πατρί-
 ονς περὶ τοῦ γαμεῖν μητέρας καὶ θυγατέρας, ἢ περὶ τοῦ μακάριον εἶναι
 ἀγχόνῃ τὸν βίον ἐξελθεῖν, ἢ πάντως καθαίρεσθαι τοὺς ἑαυτοὺς παρα-
 διδόντας τῷ πυρὶ καὶ τῇ διὰ πυρὸς ἀπαλλαγῇ τῇ ἀπὸ τοῦ βίου· καὶ πῶς
 οὐχ ὅσιον παραλύειν νόμους τοὺς φέρ' εἰπεῖν ἢ παρὰ Ταύροις περὶ τοῦ ἱε-
 ρεῖα τοὺς ξένους προσάγεσθαι τῇ Ἀρτέμιδι, ἢ παρὰ Λιβύων τισὶ περὶ τοῦ
 καταθύειν τὰ τέκνα τῷ Κρόνῳ. Πλὴν ἀκολουθεῖ τῷ Κέλσῳ τὸ μὴ ὅσιον
 εἶναι Ἰουδαίοις παραλύειν νόμους πατρίους τοὺς περὶ τοῦ μὴ δεῖν ἄλλον
 τινὰ σέβειν θεὸν παρὰ τὸν τῶν ὅλων δημιουργόν. Καὶ ἔσται κατ' αὐτὸν
 οὐ φύσει τὸ ὅσιον, ἀλλὰ τινι θέσει καὶ νομίσει θεῖον· ὅσιον γὰρ παρὰ
 τοῖσδε μὲν σέβειν κροκόδειλον καὶ ἐσθίειν τῶν παρ' ἄλλοις τι προσκυ-
 νουμένων, καὶ ὅσιον ἐτέροις τὸ σέβειν τὸν μόσχον, καὶ παρ' ἄλλοις τὸν
 τράγον νομίζειν θεόν. Οὕτως δ' ἔσται ὁ αὐτὸς ὅσια μὲν ποιῶν ὡς πρὸς
 τούσδε τοὺς νόμους, ἀνόσια δὲ ὡς πρὸς ἐτέρους· ὅπερ ἐστὶ πάντων
 ἀτοπώτατον.

28

Ἄλλ' εἰκὸς ὅτι φήσουσι πρὸς ταῦτα ὅσιον εἶναι τὸν τὰ πάτρια
 φυλάττοντα καὶ μηδαμῶς ἀνόσιον, ἐπειδὴ τὰ ἐτέρων οὐ τηρεῖ· πάλιν τε
 αὐτὸν νομισθέντα ἀνόσιον εἶναι παρὰ τοῖσδέ τισι μὴ εἶναι ἀνόσιον ὅταν
 κατὰ τὰ πάτρια τὰ μὲν ἴδια σέβῃ, τὰ δὲ παρὰ τοῖς ἐναντίους ἔχουσι
 νόμους (σεβόμενα) προσπολεμῇ καὶ καταθιοινᾷται. Ταῦτα δὲ ὅρα εἰ μὴ
 πολλὴν ἐμφαίνει τὴν περὶ τοῦ ὀσίου καὶ δικαίου καὶ εὐσεβείας ταραχήν,
 οὐ διαρθρουμένης οὐδὲ φύσιν τινὰ ἰδίαν ἐχούσης, καὶ εὐσεβεῖς εἶναι
 χαρακτηριζούσης τοὺς (μὴ) τὰ κατ' αὐτὴν πράττοντας. Εἴπερ οὖν ἡ εὐσέ-
 βεια καὶ ἡ ὀσιότης καὶ ἡ δικαιοσύνη τῶν πρὸς τι ἐστίν, ὡς τὸ αὐτὸ εἶναι
 ὅσιον καὶ ἀνόσιον παρὰ τὰς διαφόρους σχέσεις καὶ τοὺς νόμους, ὅρα εἰ
 μὴ καὶ ἡ σωφροσύνη τῶν πρὸς τι ἀκολουθῶς ἔσται καὶ ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ
 φρόνησις καὶ ἡ ἐπιστήμη καὶ αἱ λοιπαὶ ἀρεταί· ὧν οὐδὲν ἂν εἴη ἀτοπώ-
 τερον. ||

|| Ἀπλούστερον μὲν οὖν καὶ κοινότερον ἰσταμένοις πρὸς τὰς Κέλσου
 ἐκκειμένας λέξεις αὐτάρκη τὰ εἰρημένα· ἐπεὶ δὲ νομίζομεν καὶ τῶν ἐξε-

29-p. 347.12 Φ 22.6-11, pp. 182-187

2 καὶ θυγατέρας in mg add. A² 8 ἰουδαίοις om. B¹ C D E H 10 θεῖον
 add. A¹ 11 μὲν add. A¹ 13 ὁ Φ : om. A 16 τὰ¹ om. Pat B¹ 17 ἀνόσιον
 A¹ : ὅσιον A ἢ ἐπειδὴ Robinson, Wendland : ἐπεὶ μὴ A Φ 18 post μη add.
 καὶ Pat C D E H 20 σεβόμενα add. Bouhéreau 21 ὀσίου καὶ δικαίου Φ,
 transp. A 22 οὐ - 23 πράττοντας om. M, del. ut glossema Bouhéreau 23 μὴ
 addidi 25 καὶ ἀνόσιον add. A¹ 27 ἀτοπώτερον Φ : ἀτοπώτατον A 30
 ἐκκειμένας M² : ἐγκειμένας A Φ

ταστικωτέρων τινὰς ἐντεύξεσθαι τῇδε τῇ γραφῇ, φέρε ὀλίγα τῶν βαθυτέρων παρακινδυνεύοντες ἐκθώμεθα, ἔχοντά τινα μυστικὴν καὶ ἀπόρητον θεωρίαν, περὶ τοῦ ἐξ ἀρχῆς ἄλλα ἄλλοις ἐπόπταις νενεμησθαι χωρία τῶν ἐπὶ γῆς· καὶ τῶν κατειλεγμένων ἀτόπων φέρε ὅση δύναμις καθαρὸν παραστήσωμεν τὸν λόγον.

Δοκεῖ δὴ μοι παρακηκοέναι τινῶν ὁ Κέλσος περὶ τῆς διανεμήσεως τῶν ἐπὶ γῆς μυστικωτέρων λόγων, ὧν ἐφάπτεται μὲν πως καὶ ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία, εἰσαγαγοῦσά τινας τῶν νομιζομένων θεῶν περὶ τῆς Ἀττικῆς πρὸς ἀλλήλους ἡμιλλῆσθαι, ποιοῦσα δὲ παρὰ τοῖς ποιηταῖς τινας τῶν λεγομένων θεῶν ὁμολογεῖν τινας τόπους οἰκειότερους (ὄντας) αὐτοῖς. Καὶ ἡ βαρβαρική δὲ ἱστορία καὶ μάλιστα ἡ Αἰγυπτίων τοιαυτὰ τινα ἐμφαίνει περὶ τοῦ μερισμοῦ τῶν τῆς Αἰγύπτου καλουμένων νομῶν, λέγουσα ὅτι ἡ λαχοῦσα τὴν Σαῖν Ἀθηνᾶ ἡ αὐτὴ ἔχει καὶ τὴν Ἀττικὴν. Ἰ Αἰγυπτίων δὲ οἱ λόγοι μυρία ὅσα τοιαῦτα φήσουσιν, οὐκ οἶδα δ' εἰ καὶ Ἰουδαίους συμ-
15 παραλαμβάνοντες καὶ τὴν χώραν αὐτῶν τῇ πρὸς τινα διανεμήσει. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν ἔξω τοῦ θεοῦ λόγου λεγομένων εἰς ταῦτα ἄλις ἐπὶ τοῦ παρόντος.

Φαμὲν δ' ὅτι ὁ καθ' ἡμᾶς προφήτης τοῦ θεοῦ καὶ γνήσιος θεράπων αὐτοῦ Μωϋσῆς ἐν τῇ τοῦ Δευτερονομίου ψδῃ ἐκτίθεται περὶ τοῦ μερισμοῦ
20 τῶν ἐπὶ γῆς τοιαῦτα λέγων· "Ὅτε διεμέριζεν ὁ ὕψιστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς Ἀδάμ, ἔστησεν ὅρια ἔθνων κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων θεοῦ, καὶ ἐγενήθη μερὶς κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ, σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ." Τὰ δὲ περὶ τῆς διανεμήσεως τῶν ἐθνῶν ὁ αὐτὸς Μωϋσῆς ἐν τῷ ἐπιγεγραμμένῳ βιβλίῳ Γένεσις ἐν ἱστορίας τρόπῳ φησὶν οὕτως·
25 "Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἓν, καὶ φωνὴ μία πᾶσι. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ κινήσῃ αὐτοὺς ἀπ' ἀνατολῶν εὖρον πεδῖον ἐν γῇ Σενναάρ καὶ κατώκησαν ἐκεῖ"· καὶ μετ' ὀλίγα· "Κατέβη, φησί, κύριος ἰδεῖν τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον, ὃν ᾠκοδόμησαν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ εἶπε κύριος· Ἰδοὺ γένος ἓν καὶ χεῖλος ἓν πάντων· καὶ τοῦτο ἤρξαντο ποιῆσαι, καὶ νῦν οὐκ
30 ἐκλείπει ἀπ' αὐτῶν πάντα ὅσα ἂν ἐπιθῶνται ποιεῖν. Δεῦτε καὶ καταβάν-

12–13 cf. 5.34; Herod. 2.62; Plat. *Tim.* 21 e 20–23 Deut 32:8–9. Cf. 4.8
25–p. 344.6 Gen 11:1–2 et 5–9

4 παραστήσωμεν A 8 εἰσάγουσα B C D E H 9 ἡμιλλῆσθαι A¹ :
ἀμιλλᾶσθαι A 10 ὄντας addidi 12 νομῶν P B² C : νόμων A Pat D 15
τῇ πρὸς τινα διανεμήσει Φ : τῇ διανεμήσει πρὸς τινα A 21 ἀδάμ ἔστησεν
ὅρια in mg add. A¹ 22 ἰακώβ αὐτοῦ A, transp. A¹ 24 φησὶν οὕτως A :
transp. Φ 26 κατώκησεν A

τες συγγέωμεν ἐκεῖ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, ἵνα μὴ ἀκούσωσιν ἕκαστος τὴν φωνὴν τοῦ πλησίον αὐτοῦ. Καὶ διέσπειρεν αὐτοὺς κύριος ἐκεῖθεν ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς, καὶ ἐπαύσαντο οἰκοδομοῦντες τὴν πόλιν καὶ τὸν πύργον. Διὰ τοῦτο ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σύγχυσις, ὅτι ἐκεῖ συνέχεε 5 κύριος ὁ θεὸς τὰ χεῖλη πάσης τῆς γῆς, κάκειθεν διέσπειρεν αὐτοὺς κύριος ὁ θεὸς ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς." Καὶ ἐν τῇ ἐπιγεγραμμένῃ δὲ Σολομῶντος Σοφία περὶ τῆς σοφίας καὶ τῶν κατὰ τὴν σύγχυσιν τῶν διαλέκτων, ἐν ᾗ γεγένηται ὁ μερισμὸς τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, τοιαῦτα περὶ τῆς σοφίας εἴρηται· "Αὕτη καὶ ἐν ὁμονοίᾳ πονηρίας ἐθνῶν συγχυθέντων ἔγνω τὸν δίκαιον, καὶ ἐτήρησεν αὐτὸν ἄμεμπτον τῷ θεῷ καὶ ἐπὶ τέκνου σπλάγχνοις 10 ἰσχυρὸν ἐφύλαξε."

Πολὺς δ' ὁ λόγος καὶ μυστικὸς ὁ περὶ τούτων· ᾧ ἀρμόζει τό· "Μυστήριον βασιλέως κρύπτειν καλόν", ἵνα μὴ εἰς τὰς τυχοῦσας ἀκοὰς ὁ περὶ ψυχῶν (οὐκ ἐκ μετενσωματώσεως) εἰς σῶμα ἐνδουμένων λόγος ῥιπτῆται, 15 μὴδὲ "τὰ ἅγια διδῶται τοῖς κυσί", μὴδ' "οἱ μαργαρίται παραβάλλονται χοίροις." Ἀσεβὲς γὰρ τὸ τοιοῦτο, προδοσίαν περιέχον τῶν ἀπορρήτων τῆς τοῦ θεοῦ σοφίας λογίων, περὶ ἧς καλῶς γέγραπται· "Εἰς κακότεχνον ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία οὐδὲ κατοικήσει ἐν σώματι κατὰ χρεω ἁμαρτίας." Ἀρκεῖ δὲ τὰ κεκρυμμένως ὡς ἐν ἱστορίας τρόπῳ εἰρημένα κατὰ τὸν 20 τῆς ἱστορίας παραστήσαι τρόπον, ἵν' οἱ δυνάμενοι ἑαυτοῖς ἐπεξεργάσωνται τὰ κατὰ τὸν τόπον.

30

Νοεῖσθωσαν τοίνυν πάντες οἱ ἐπὶ γῆς μᾶ τινι διαλέκτῳ θείᾳ χρώμενοι, καὶ ὅσον γε συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους τηρεῖσθωσαν ἐν τῇ θείᾳ | 130^v διαλέκτῳ· καὶ ἔστωσαν ἀκίνητοι "τῶν ἀνατολῶν" ἐς ὅσον εἰσὶ τὰ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ ἀπὸ "φωτὸς αἰδίου ἀπαυγάσματος" φρονούντες. Καὶ οὗτοι, 25 ἐπὰν "κινήσωσιν ἀπὸ τῶν ἀνατολῶν" ἑαυτοὺς ἀλλότρια ἀνατολῶν φρονούντες, εὕρισκέτωσαν "πεδίον ἐν γῇ Σενναάρ" (ὅπερ ἐρμηνεύεται

8–11 Sap 10:5 11–12 Tob 12:7. Cf. 5.19 15–16 Mt 7:6 17–18 Sap 1:4. Cf. 3.60 25 Sap 7:26. Cf. 5.10; 7.17; 8.14 26–27 cf. Gen 11:2

2 αὐτοῦ A¹ Φ : αὐτῶν A : om. LXX | αὐτοὺς κύριος A et LXX : transp. Φ 4 αὐτοῦ A et LXX A : αὐτῆς Φ et LXX M 5 ὁ θεὸς om. LXX 5 τὰ χεῖλη – 6 ὁ θεὸς in mg add. A² 5 κάκειθεν Φ : κακεῖ A 6 τῆς γῆς add. A¹ 8 τῆς¹ om. Φ 10 ἐτήρησεν scripsi e LXX : ἐφύλαξεν A Φ (cf. v. 11) | τῷ om. Pat B¹ 14 ῥιπτῆται : ῥιπτεῖται A Pat 15 διδῶται Pat C D : δίδοται A : δίδονται A¹ | τοῖς add. A¹ : om. A Φ 16 τοῖς χοίροις Pat C D E H 17 λόγων B C D E H 25 καὶ τοῦ ἀπὸ φωτὸς om. Pat C D 27 ὅπερ : ὃ Pat B

ὁδόντων ἐκτιναγμὸς κατὰ σύμβολον τοῦ ἀπολλύναι αὐτοὺς τὰ δι' ὧν τρέφονται), καὶ κατοικεῖτωσαν ἐκεῖ.

- Εἶτα τὰ τῆς ὕλης συναγαγεῖν θέλοντες καὶ κολλᾶν τὰ μὴ πεφυκότα κολλᾶσθαι οὐρανῷ, ἵνα διὰ τῶν ὑλικῶν ἐπιβουλεύσωσι τοῖς ἀύλοις,
 5 λεγέτωσαν· "Δεῦτε πλινθεύσωμεν πλίνθους καὶ ὀπτήσωμεν αὐτὰς πυρί."
 Ὡς οὖν κρατύνοντες καὶ πηγνύντες τὰ πῆλινα καὶ ὑλικά καὶ τὴν πλίνθον λίθον ποιεῖν θέλοντες καὶ τὸν πηλὸν ἄσφαλτον καὶ διὰ τούτων "οἰκοδομεῖν πόλιν καὶ πύργον, οὗ" (ὅσον ἐπὶ τῇ ὑπολήψει αὐτῶν) "ἔσται ἡ κεφαλὴ ἕως τοῦ οὐρανοῦ" κατὰ "τὰ ὑπεραιρόμενα ὑψώματα κατὰ τῆς γνώσεως
 10 τοῦ θεοῦ", παραδιδόσθωσαν ἕκαστος κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς "ἀπὸ ἀνατολῶν κινήσεως," ἐπὶ πλεῖον ἢ ἐπ' ἔλαττον αὐτοῖς γεγεννημένης, καὶ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς κατασκευῆς τῶν πλίνθων εἰς λίθους καὶ τοῦ πηλοῦ εἰς ἄσφαλτον καὶ τῆς ἐκ τούτων οἰκοδομῆς ἀγγέλοις, ἐπὶ πλεῖον ἢ ἐπ' ἔλαττον χαλεπωτέροις καὶ τοιοῖσδε ἢ τοιοῖσδε, ἕως τίσωσι δίκας ἐφ'
 15 οἷς τετολμήκασι· καὶ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων ἀγέσθωσαν ἕκαστος, τῶν ἐμποιησάντων τὴν οἰκείαν ἑαυτοῖς διάλεκτον, ἐπὶ τὰ μέρη τῆς γῆς κατὰ τὴν ἑαυτῶν ἀξίαν, οἷδε μὲν ἐπὶ τὴν φέρ' εἰπεῖν καυσώδη χώραν, ἄλλοι δ' ἐπὶ τὴν διὰ τὸ κατεψύχθαι κολάζουσιν τοὺς ἐνοικοῦντας· καὶ οἱ μὲν ἐπὶ τὴν δυσγεωργητοτέραν, ἄλλοι δὲ ἐπὶ τὴν ἔλαττον τοιαύτην, καὶ οἱ μὲν ἐπὶ τὴν
 20 πεπληρωμένην θηρίων, οἱ δὲ ἐπὶ τὴν ἔλαττον ἔχουσιν αὐτά.

- Εἶτα εἴ τις δύναται ὥς ἐν ἱστορίας σχήματι, ἐχοῦσης μὲν τι καὶ καθ' αὐτὴν ἀληθές, ἐμφανιούσης δὲ τι καὶ ἀπόρητον, ιδέτω καὶ τοὺς τὴν ἐξ ἀρχῆς διάλεκτον τετηρηκότας, τῷ μὴ "κεκινήκεναι ἀπ' ἀνατολῶν" μένοντας ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ τῇ ἀνατολικῇ διαλέκτῳ· καὶ νοεῖτω τούτους μό
 25 νους "γεγονέναι μερίδα κυρίου καὶ λαὸν αὐτοῦ" τὸν καλούμενον "Ἰακώβ", γεγονέναι δὲ καὶ "σχοίνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ"· καὶ οὗτοι μόνον ἐπιστατείσθωσαν ὑπὸ ἄρχοντος, οὐκ ἐπὶ κολάσει παρειληφότος τοὺς ὑπ' αὐτῷ, ὥσπερ οἱ ἄλλοι. Βλεπέτω δ' ὁ δυνάμενος (ὥς ἐν ἀνθρώποις) ἐν τῇ τούτων πολιτείᾳ, τῶν τεταγμένων κατὰ τὴν διαφέρουσαν μερί
 30 δα τῷ κυρίῳ, γινομένας ἀμαρτίας, πρότερον μὲν ἀνεκτὰς καὶ τοιαύτας, ὥς

31

1 ὁδόντων ἐκτιναγμός : cf. Philon. *De confus. ling.* 68 5 Gen 11:3 7-9
 Gen 11:4. Cf. 4.1 9-10 2 Cor 10:5. Cf. 4.1; 5.1 et 64 25-26 Deut 32:9

2 κατοικήτωσαν A Pat 3 συνάγειν Pat C D E H 5 αὐτὰς Φ : αὐτοὺς A 9 κατὰ - 10 τοῦ θεοῦ Pat C D E H : om. A B 10 τὴν om. Φ 16-17 κατὰ τὴν ἑαυτῶν ἀξίαν om. Φ 18 ἐπὶ τὴν - 19 οἱ μὲν in mg add. A² 21-22 καθ' αὐτὴν Φ : κατ' αὐτὴν A 26 δὲ om. Pat B¹ D 30 γινομένας A : γενομένας Φ

μη πάντῃ ἀξίους εἶναι αὐτοὺς τοῦ ἐγκαταλείπεσθαι, ὕστερον δὲ πλείονας μὲν, ἀλλ' ἔτι ἀνεκτάς· καὶ τοῦτ' ἐπὶ πλείονα χρόνον νοῶν γινόμενον καὶ αἰὲν θεραπείαν προσαγομένην καὶ ἐκ διαλειμμάτων τούτους ἐπιστρέφοντας, ὁράτω αὐτοὺς καταλειπομένους κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῶν ἀμαρτανομένων τοῖς λαχοῦσι τὰς ἄλλας χώρας· πρότερον μὲν ἐπὶ ἡ τὸ ἔλαττον αὐτοὺς κολασθέντας καὶ τίσαντας δίκην, ὥσπερ ἐπαιδευθέντας, ἐπανελθεῖν εἰς τὰ οἰκεῖα· ὕστερον δὲ βλέπω αὐτοὺς παραδιδόμενους χαλεπωτέροις ἄρχουσιν, ὡς ἂν ὀνομάσαιεν αἱ γραφαί, Ἀσσυρίοις εἴτα Βαβυλωνίοις. Εἴτα προσαγομένων θεραπειῶν ὁράτω τούτους οὐδὲν ἤττον αὔξοντας τὰ ἀμαρτανόμενα καὶ διὰ τοῦτ' ἐπισπειρομένους ὑπὸ τῶν διαρπαζόντων αὐτοὺς ἀρχόντων τῶν λοιπῶν ἐθνῶν ταῖς ἄλλαις μερίσιν. Ὁ δ' ἄρχων αὐτῶν ἐπίτηδες παροράτω διαρπαζομένους αὐτοὺς ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν ἀρχόντων· ἵνα καὶ αὐτὸς εὐλόγως, ὥσπερ ἐξ αὐτὸν ἐκδικῶν, λαβὼν ἐξουσίαν ἀποσπάσαι τῶν λοιπῶν ἐθνῶν οὓς ἂν δύνηται, τὸ τοιοῦτο ποιήσῃ καὶ νόμους τε αὐτοῖς θῆται καὶ βίον ὑποδείξῃ καθ' ὃν βιωτέον· ἵνα αὐτοὺς ἀναγάγῃ ἐπὶ τέλος ἐφ' ὅπερ ἀνῆγε τοὺς μὴ ἀμαρτάνοντας ἀπὸ τοῦ προτέρου ἔθνους.

32

Καὶ διὰ τούτου μανθανέτωσαν οἱ δυνάμενοι τὰ τηλικαῦτα βλέπειν ὅτι πολλῷ δυνατώτερος ὁ λαχὼν τοὺς πρότερον μὴ ἡμαρτηκότας τῶν λοιπῶν ἐστίν· ἐπεὶ δεδύνηται ἀπὸ τῆς πάντων μερίδος ἐπιλέκτους λαβὼν ἀποστῆσαι μὲν αὐτοὺς τῶν ἐπὶ κολάσει παρειληφότων, προσαγαγεῖν δὲ νόμοις καὶ βίῳ συμβαλλομένῳ εἰς ἀμνησίαν τῶν προημαρτημένων αὐτοῖς. Ἀλλ', ὡς προείπομεν, ταῦτα ἡμῖν ἐπικεκρυμμένως λελέχθω, παριστᾶσιν ὧν παρήκουσαν οἱ φήσαντες τὰ μέρη τῆς γῆς ἐξ ἀρχῆς ἄλλα ἄλλοις ἐπόπταις νενεμημένα (καὶ) κατὰ τινὰς ἐπικρατείας διειλημμένα, ταύτῃ διοικεῖσθαι· ἀφ' ὧν καὶ ὁ Κέλσος λαβὼν τὰς ἐκκειμένους εἶπε λέξεις.

Ἐπεὶ δ' "οἱ κινήσαντες ἀπ' ἀνατολῶν" δι' ἃ ἡμαρτον "παρεδόθησαν εἰς ἀδόκιμον νοῦν" καὶ "εἰς πάθη ἀτιμίας" καὶ "ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν", ἵνα κορεσθέντες τῆς ἀμαρτίας μισήσωσιν αὐτήν, οὐχ ὑποκεισόμεθα τῷ Κέλσου ἀρέσκοντι φάσκοντος διὰ

23 ὡς προείπομεν : cf. 5.29 24–26 cf. 5.25 28–30 Rom 1:28, 26, 24. Cf. 7.47

5 τὸ Φ : τῷ Α 15 ποιήσει Pat B | τε Α : γε Φ 16 ἀνῆγε Α Β : ἀνήγαγε Φ (praeter B) 22 συνεμβαλλομένῳ Α 25 καὶ addidi ex 5.25 26 λαβὼν Φ : om. Α 27 ἐκκειμένους Α Β : ἐγκειμένους Α¹ Φ (praeter B) 28 ἃ add. Α¹ 31 κέλσου Α Pat B¹ C D : κέλσω Α¹ | φάσκοντος Pat B¹ et Spencer : φάσκοντι Α Β² C D

τοὺς νενεμημένους ἐπόπτας τοῖς μέρεσι τῆς γῆς τὰ παρ' ἐκάστοις ὀρθῶς πράττεσθαι, ἀλλὰ καὶ βουλόμεθα οὐχ ὅπῃ ἢ ἐκείνοις φίλον ποιεῖν τὰ παρ' ἐκείνων. Ὁρῶμεν γὰρ ὅτι ὅσιον μὲν τὰ ἐξ ἀρχῆς κατὰ τόπους νενομισμένα λύειν [ἐστὶ] νόμοις κρείττοσι καὶ θειοτέροις, οἷς ὡς δυνατώτατος ἔθετο Ἰησοῦς, "ἐξελόμενος ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τοῦ ἐνεστῶτος πονηροῦ" καὶ "τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων"· ἀνόσιον δὲ τὸ μὴ ἐπιρριῖψαι αὐτὸν τῷ πάντων ἀρχόντων φανέντι καὶ ἀποδειχθέντι καθαρωτέρῳ καὶ δυνατωτέρῳ, πρὸς ὃν εἶπεν ὁ θεός, ὡς οἱ προφῆται πρὸ πολλῶν προεῖπον γενεῶν· "Αἴτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς." Καὶ γοῦν "αὐτὸς" γέγονε "προσδοκία" ἡμῶν, τῶν ἀπὸ "ἐθνῶν," πιστευσάντων εἰς αὐτὸν καὶ τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν πατέρα αὐτοῦ. ||

Ταῦτα δὲ οὐ μόνον πρὸς τὰ ἐκκείμενα περὶ τῶν ἐποπτῶν ἡμῖν λέλεκται, ἀλλὰ καὶ μετρίως προλαμβάνουσι τὰ ὑπὸ τοῦ Κέλσου πρὸς ἡμᾶς λεγόμενα, ἐν οἷς φησιν· **Ἴτω δὲ ὁ δεύτερος· ἐρήσομαι δὲ αὐτούς, πόθεν ἤκουσιν ἢ τίνα ἔχουσιν ἀρχηγέτην πατρίων νόμων. Οὐδένα, φήσουσιν, οἷ γε ἐκείθεν μὲν ὥρμηνται καὶ αὐτοὶ καὶ τὸν διδάσκαλόν τε καὶ χοροστάτην οὐκ ἄλλοθεν ποθεν φέρουσιν· ὅμως δ' ἀφεστήκασιν Ἰουδαίῳ.** ""Ἦκομεν" οὖν ἡμεῖς ἕκαστος "ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις", ὅτε ὁ Ἰησοῦς ἡμῶν ἐπιδεδήμηκεν, εἰς "τὸ ἐμφανὲς ὄρος κυρίου", τὸν "ὑπεράνω" παντὸς λόγου λόγον, καὶ εἰς "τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ", ὅς "ἐστὶν ἐκκλησία θεοῦ ζῶντος, στῦλος καὶ ἑδραῖωμα τῆς ἀληθείας". Καὶ ὁρῶμεν τίνα τρόπον οὗτος οἰκοδομεῖται "ἐπὶ ἄκρων τῶν ὀρέων", πάντων τῶν προφητικῶν λόγων, οἵτινες αὐτοῦ θεμέλιός εἰσιν. **""Υψοῦνται" δ' οὗτος "ὁ οἶκος" "ὑπεράνω τῶν βουνῶν", τῶν δοκούντων τι ἐξαιρετον παρὰ ἀνθρώποις ἐν σοφίᾳ καὶ ἀληθείᾳ ἐπαγγέλλεσθαι. Καὶ "ἐρχόμεθα πάντα τὰ ἔθνη ἐπ' αὐτόν, καὶ πορευόμεθα τὰ πολλὰ ἔθνη, καὶ λέγομεν" ἀλλήλοις, προτρέποντες ἐπὶ τὴν "ἐν ἐσχάταις ἡμέραις" ἀναλάμψασαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ θεοσεβειαν· "Δεῦτε καὶ ἀναβῶμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ κυρίου καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀναγγελεῖ ἡμῖν τὴν**

33 131^v

5-6 Gal 1:4. Cf. 6.54 6 1 Cor 2:6 9-11 Ps 2:8. Cf. 4.8 11 Gen 49:10
14 προλαμβάνουσι : cf. 5.41 et 51 atque Bader, p. 31 19-p. 348.5 Is 2:2-4
22-23 1 Tim 3:15

2 ἢ om. B D 3 παρ' Φ : om. A 4 ἐστὶ delevi : ἐπὶ Bouhéreau 5 ἀπὸ A Φ et 6.54 : ἐκ NT 5-6 ἀπὸ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος Φ 8 καθαρωτέρω καὶ Φ : om. A 11 γοῦν scripsi : γὰρ A Φ 13 ἐκκείμενα A, corr. Koetschau 15 ὁ δεύτερος : sc. χορὸς (cf. 5.41) 16 πάτριον νόμον A, corr. Delarue 23 τρόπον Hoeschel : τόπον A 27 αὐτὸν Koetschau² : αὐτὸ A

ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ". "Ἐξῆλθε" γὰρ ἀπὸ τῶν ἐν "Σιὼν" "νόμος" καὶ μετέστη ἐφ' ἡμᾶς πνευματικός· Ἀλλὰ καὶ "ὁ λόγος κυρίου ἐξῆλθεν ἀπ' ἐκείνης τῆς Ἱερουσαλήμ", ἵνα πανταχοῦ νεμηθῇ καὶ "κρίνη ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν", ἐκλεγόμενος μὲν οὕς ὁρᾷ εὐπειθεῖς, "ἐλέγχῃ δὲ λαὸν πολὺν" τὸν ἀπειθῇ.

5

Καὶ φαμέν γε πρὸς τοὺς ἐρομένους ἡμᾶς, πόθεν ἤκομεν ἢ τίνα ἔχομεν ἀρχηγέτην, ὅτι ἤλθομεν κατὰ τὰς Ἰησοῦ ὑποθήκας "συγκόψαι τὰς" πολεμικὰς ἡμῶν λογικὰς "μαχαίρας" καὶ ὑβριστικὰς "εἰς ἄροτρα", καὶ "τὰς" κατὰ τὸ πρότερον ἡμῶν μάχιμον "ζιβύνας εἰς δρέπανα" μετασκευάζειν. Οὐκέτι γὰρ "λαμβάνομεν ἐπ' ἔθνος μάχαιραν οὐδὲ μαρθάνομεν ἔτι πολεμεῖν", γενόμενοι διὰ τὸν Ἰησοῦν "υἱοὶ τῆς εἰρήνης," ὅς ἐστιν ἡμῶν ἀρχηγός, ἀντὶ τῶν πατρίων, ἐν οἷς "ξένοι τῶν διαθηκῶν" ἐτυγχάνομεν, λαμβάνοντες νόμον, ἐφ' ᾧ χάριτας ὁμολογοῦντες τῷ ἡμᾶς ῥυσαμένῳ ἀπὸ τῆς πλάνης λέγομεν· "Ὡς ψευδῇ ἐκτήσαντο οἱ πατέρες ἡμῶν εἰδωλα, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς ὑετίζων." **Ὁ χοροστάτης** οὖν ἡμῶν **καὶ διδάσκαλος** ἀπὸ Ἰουδαίων ἐξεληθὼν ὅλην νέμεται τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας ἑαυτοῦ τὴν οἰκουμένην. Καὶ ταῦτα μὲν, προλαβόντες πολλοῖς ἐπιφερομένην τοῦ Κέλσου λέξιν, ὅση δύναμις ἀνετρέψαμεν, συνάπτοντες τοῖς ἐκκειμένοις αὐτοῦ ῥητοῖς.

15

34

"Ἴνα δὲ μὴ παρέλθωμεν τὰ ἐν τοῖς μεταξὺ λελεγμένα τῷ Κέλσῳ, φέρ' ἐκθώμεθα καὶ ταῦτα· **Χρήσαιτο δ' ἂν τις καὶ Ἡροδότῃ πρὸς τόδε μάρτυρι, λέγοντι ὧδε·** "Οἱ γὰρ δὴ ἐκ Μαρέης τε πόλιος καὶ Ἀπιοῦ οἰκέοντες Αἰγύπτου τὰ πρόσουρα Λιβύῃ, αὐτοὶ τε ἰδοκέοντες εἶναι Λίβυες καὶ οὐκ Αἰγύπτιοι καὶ ἀχθόμενοι τῇ περὶ τὰ ἱερὰ θρησκείῃ, βουλόμενοι θηλέων βοῶν μὴ εἰργασθαι, ἔπεμψαν ἐς Ἀμμωνα φάμενοι οὐδὲν σφίσι τε καὶ Αἰγυπτίοισι κοινὸν εἶναι· οἰκέειν γὰρ ἔξω τοῦ Δέλτα καὶ οὐχ ὁμολογέειν αὐτοῖσι, βούλεσθαί τε πάντων σφίσιν ἐξεῖναι

20

25

7-11 Is 2:2-4 11 υἱοὶ τῆς εἰρήνης: Lc 10:6 12 ἀρχηγός: Act 3:15; 5:31; Heb 2:10; 12:2 | Ephes 2:12. Cf. 2:78; 8:5 et 43 14-15 Jer 16:19 et 14:22 (ὑετίζων) 22-p.349.4 Herod. 2.18

3 ἀπ' M : ἐπ' A | κρίνη M : κρινεῖ A 4 ἐλέγχῃ M : ἐλέγχει A 5 πολὺν M : πολὺ A 9 ζιβύνας M : ζιβύνον A | μετασκευάζειν Koetschau² : μετασκευάζομεν A 10-11 ἔτι πολεμεῖν M : ἐπιπολεμεῖν A 18 ἀνετρέψαμεν M^{PC} : ἀνατρέψομεν A : - τρέψομεν A¹ | ἐκκειμένοις Guiet : ἐγκειμένους A 25 ἰρὰ Herod. 26 ἔς Herod. : εἰς A | φάμενοι Hoeschel ex Herod. : εἰργόμενοι A 27 οἰκέειν τε γὰρ Herod.

γεύεσθαι. Ὁ δὲ θεὸς οὐκ ἔα σφέας ποιέειν ταῦτα, φὰς Αἴγυπτον εἶναι ταύτην ἣν ὁ Νεῖλος ἐπιὼν ἄρδει καὶ Αἰγυπτίους εἶναι τούτους οἱ ἔνερθεν Ἑλεφαντίνης πόλιος οἰκέοντες ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τούτου πίνουσιν."

- 5 Ἡροδότῳ μὲν τάδε ἰστόρηται, ὁ δ' Ἀμμων οὐδέν τι κακίῳ διαπρεσβεῦσαι τὰ δαιμόνια ἢ οἱ Ἰουδαίων ἄγγελοι· ὥστε οὐδὲν ἄδικον ἐκάστους τὰ σφέτερα νόμιμα θρησκεύειν. Ἀμέλει πλείστον αὐτῶν εὐρήσομεν κατὰ ἔθνη τὸ διαφέρον, καὶ ὅμως ἕκαστοι (τὰ) αὐτῶν μάλιστα εὖ νομίζειν δοκοῦσιν· Αἰθιοπῶν
10 μὲν οἱ Μερὸν οἰκοῦντες "Δία καὶ Διόνυσον μόνους" σέβοντες, Ἀράβιοι δὲ τὴν Οὐρανίαν καὶ Διόνυσον τούτους μόνους, Αἰγύπτιοι δὲ πάντες μὲν Ὅσιριν τε καὶ Ἰσιν, Σαῖται δὲ Ἀθηνᾶν· Ναυκρατῖται δέ, οὐ πάλαι ἀρξάμενοι, ὠνόμασαν Σάραπιν, καὶ οἱ λοιποὶ κατὰ νόμους ὡς ἕκαστοι. Καὶ οἱ μὲν οἷων
15 ἀπέχονται, σέβοντες ὡς ἱερούς, οἱ δὲ αἰγῶν, οἱ δὲ κροκοδείλων, οἱ δὲ βοῶν θηλειῶν, συῶν δὲ ἀπέχονται βδελυττόμενοι. Σκύθαις γε μὴν καὶ ἀνθρώπους δαίνυσθαι καλόν· Ἰνδῶν δὲ εἰσιν οἱ καὶ τοὺς πατέρας ἐσθίοντες ὅσια δρᾶν νομίζουσι.

- Καὶ πού φησιν ὁ αὐτὸς Ἡρόδοτος (χρήσομαι δὲ αὐθις αὐταῖς ἐκείνου λέξεσι πίστεως εἵνεκα)· ἰστορεῖ δὲ ὧδε· "Εἰ γάρ
20 τις προσθεῖη πᾶσιν ἀνθρώποις ἐκλέξασθαι κελεύων νόμους τοὺς καλλίστους ἐκ (τῶν) πάντων νόμων, διασκεψάμενοι ἂν ἐλοίατο (ἕκαστοι τοὺς ἐωυτῶν· οὕτω νομίζουσι) πολὺ τι καλλίστους (τοὺς) ἐωυτῶν νόμους ἕκαστοι εἶναι. Οὐκὼν εἰκὸς ἐστιν ἄλλον γε ἢ μαινόμενον ἄνδρα (γέλῳτα) τὰ τοιαῦτα τίθεσθαι.
25 Ὡς δ' οὕτως νενομίσασιν τὰ περὶ τοὺς νόμους οἱ πάντες

10 *Idem* 2.29 11 Ἀράβιοι – μόνους: *Idem* 3.8; 1.131 12 Αἰγύπτιοι – Ἰσιν: *Idem* 2.42 | *Idem* 2.28, 59, 169–170 et 175 13 Ναυκρατῖται – Σάραπιν: cf. Strab. 17.1.23 (803 C.); Tacit. *Hist.* 4.81; Plut. *De Is.* 361–362 14 οἷων: Herod. 2.42 15 κροκοδείλων: *Idem* 2.69; Strab. 17.1.39 et 44 (812 et 814 C.) 16 βοῶν θηλειῶν: Herod. 2.41 | συῶν: *Idem* 4.47 17 Σκύθαις – καλόν: cf. Herod. 1.216; 4.26 20–p. 350.12 Herod. 3.38

1 οὐκ ἔα σφέας Herod.: σφέας οὐκ ἔα A 2 ἣν A: τὴν Herod., Hoeschel | αἰγυπτίους Herod.: αἰγύπτου A 7 ἐκάστους MP^c: ἐκάστου A 9 (τὰ) αὐτῶν scripsi: αὐτοὶ A 10 δι' ἃ A 11 ἀράβιοι A: ἄρρ- A¹ 21 προσθεῖη A et Herod. codd. aliquot: προθεῖη MP^c et Herod. 22 τῶν Herod.: om. A 23 ἕκαστοι – νομίζουσι ex Herod. add. edd.: om. A | πολὺ A: πολλὸν Koetschau ex Herod. 24 τοὺς Herod.: om. A | οὐκὼν Herod.: οὐκ ὄν A 25 γέλῳτα ex Herod. add. edd.: om. A 26 οἱ om Herod.

ἄνθρωποι, πολλοῖσι καὶ ἄλλοισι τεκμηρίοισι πάρεστι σταθ-
 μώσασθαι, ἐν δὲ δὴ καὶ (τῷδε). Δαρεῖος ἐπὶ τῆς ἐνωτοῦ ἀρχῆς
 καλέσας Ἑλλήνων τοὺς παρεόντας εἵρετο ἐπὶ κόσφ ἂν χρήμα-
 τι βουλοῖατο τοὺς πατέρας ἀποθνήσκοντας κατασιτέεσθαι· οἱ
 δὲ ἔφασαν ἐπ' οὐδενὶ ἔρδειν ἂν ταῦτα. Δαρεῖος δὲ μετὰ ταῦτα
 καλέσας Ἰνδῶν τοὺς καλεομένους Καλλατίας, οἱ τοὺς γονέας
 κατεσθίουσιν, εἵρετο, παρεόντων τῶν Ἑλλήνων καὶ δι' ἑρμη-
 νέος μανθανόντων τὰ λεγόμενα, ἐπὶ τίνι χρήματι δεξαΐατ' ἂν
 τελευτῶντας τοὺς πατέρας κατακαίειν πυρί· οἱ δὲ ἀμβώσαν-
 τες μέγα εὐφημέειν μιν ἐκέλευον. Οὕτω μὲν νῦν τάδε νενόμισ-
 ται, καὶ ὀρθῶς μοι δοκεῖ Πίνδαρος ποιῆσαι, νόμον πάντων
 βασιλέα φήσας εἶναι."

35

ἨΔιὰ τούτων δὲ ὁδεύειν δοκεῖ τῷ Κέλσῳ ὁ λόγος ἐπὶ τὸ δεῖν πάντας
 ἀνθρώπους κατὰ τὰ πάτρια ζῆν, οὐκ ἂν μεμφθέντας ἐπὶ τούτῳ· Χρι-
 στιανούς δέ, τὰ πάτρια καταλιπόντας καὶ οὐχ ἔν τι τυγχάνοντας ἔθνος ὡς
 Ἰουδαῖοι, ἐγκλήτως προστίθεσθαι τῇ τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίᾳ. Λεγέτω οὖν
 ἡμῖν, πότερον καθηκόντως οἱ φιλοσοφούντες καὶ διδασκόμενοι μὴ δεισι-
 δαιμονεῖν καταλείψουσι τὰ πάτρια, ὡς καὶ φαγεῖν τῶν ἀπηγορευμένων ἐν
 ταῖς πατρίσιν αὐτῶν, ἢ παρὰ τὸ καθῆκον τοῦτο πράξουσιν; Εἰ μὲν γὰρ
 διὰ φιλοσοφίαν καὶ τὰ κατὰ δεισιδαιμονίας μαθήματα οὐ φυλάττοντες
 τὰ πάτρια φάγοιεν ἂν καὶ τῶν ἀπηγορευμένων αὐτοῖς ἐκ πατέρων, διὰ τί
 οὐχὶ καὶ Χριστιανοί, λόγου αἰροῦντος μὴ τευτάζειν περὶ τὰ ἀγάλματα
 καὶ τὰ ἱδρύματα ἢ καὶ περὶ τὰ δημιουργήματα τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ὑπερνα-
 βαίνειν (αὐτὰ) καὶ τὴν ψυχὴν παριστάνειν τῷ δημιουργῷ, τὸ ἀνάλογον
 ποιοῦντες τοῖς φιλοσοφοῦσιν ἀνεγκλήτως τοῦτο πράττειν;

11–12 Pindari Fr. 169a Maehler 13–p. 351.6 παραδοθέντα : Φ 22.5, p. 181

1 τε καὶ Herod. : τεκμηρίοισι Herod. : – ρίοις A 2 τῷδε Herod. : om. A 3 εἵρετο Herod. : ἤρετο MP^c : ἐρεῖ τὸ A 4 κατασιτέεσθαι M et Herod. : κατασιτεύεσθαι A 5 ἐπ' οὐδενὶ ἔφασαν Herod. : ταῦτα A et Herod. codd. aliquot : τοῦτο Hoeschel ex Herod. 6 καλλατίας A (et 5.36) : καλατίας edd. 7 ἑρμηνέος Herod. : ἑρμηνέων A : ἑρμηνέως edd. 8 μανθανόντων Herod. : μανθάνοντος A | δεξαΐατ' Hoeschel ex Herod. : δέξατο 9 τελευτῶντας A et Herod. : τελευτέοντας Hoeschel 10 μὲν νυν Herod. : τάδε A : ταῦτα Spencer ex Herod. 15 καταλείποντας Pat 20 τὰ κατὰ A : κατὰ τὰ Pat : κατὰ B¹ C D 21 καὶ φάγοιεν ἂν A Φ, transposui (cf. v. 18) | αὐτοῖς ἐκ πατέρων B² : αὐτοῖς ἐκατέρων A : ἐκ πατέρων αὐτοῖς Φ 24 αὐτὰ addidi (cf. 5.10)

Εἰ δ' ὑπὲρ τοῦ φυλάξαι τὴν προκειμένην ἑαυτῷ ὑπόθεσιν ὁ Κέλσος ἐρεῖ ἢ οἱ εὐδοκοῦντες τοῖς αὐτοῦ ὅτι καὶ φιλοσοφήσας τις τηρήσει τὰ πάτρια, ὥρα φιλοσόφους γελοιότατους φέρ' εἰπεῖν ἐν Αἰγυπτίοις γενέσθαι φυλαττομένους ἐμφαγεῖν κρομούου, ἵνα τὰ πάτρια τηρῶσιν, ἢ μορίων
 5 τινῶν τοῦ σώματος, οἷον κεφαλῆς καὶ ὤμου, ἵνα μὴ παραβαίνωσι τὰ ὑπὸ πατέρων αὐτοῖς παραδοθέντα. || Καὶ οὕτω λέγω περὶ τῶν τὰς τοῦ σώματος φλυαρίας ἐν φύσαις φριττόντων τῶν Αἰγυπτίων ὅτι, ἐὰν ἀπὸ τῶν τοιούτων τις φιλοσοφήσῃ καὶ τηρήσῃ τὰ πάτρια, γελοῖος ἂν εἴῃ φιλόσοφος ἀφιλόσοφα πράττων. || Οὕτως οὖν καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ λόγου προσαχθεὶς ἐπὶ τὸ
 10 σέβειν τὸν τῶν ὅλων θεὸν καὶ διὰ τὰ πάτρια κάτω που μένων παρὰ τοῖς ἀγάλμασι καὶ τοῖς ἀνθρωπίνοις ἰδρύμασι καὶ μὴ βουλόμενος ἀναβῆναι τῇ προαιρέσει πρὸς τὸν δημιουργὸν παραπλήσιος ἂν γένοιτο τοῖς μαθοῦσι μὲν τὰ φιλοσοφίας, φοβουμένοις δὲ τὰ μὴ φοβερά καὶ νομίζουσιν ἀσέβειαν εἶναι τὸ τοιῶνδε ἐμφαγεῖν. ||

Οἷος δὲ καὶ ὁ τοῦ Ἡροδότου ἐστὶν Ἀμμων, οὗ τὰς λέξεις ὁ Κέλσος
 15 παρείληφεν, ὡς εἰς ἀπόδειξιν περὶ τοῦ δεῖν ἕκαστον τὰ πάτρια τηρεῖν; Ὁ γὰρ Ἀμμων αὐτῶν τοῖς [τῶν] ἀπὸ Μαρέης πόλεως καὶ Ἀπιοσ οἰκοῦσι τὰ πρόσουρα τῇ Λιβύῃ οὐκ ἔα ἀδιαφορεῖν πρὸς τὴν χρῆσιν τῶν θηλέων βοῶν· ὅπερ πρῶγμα οὐ μόνον τῇ φύσει ἑαυτοῦ ἀδιάφορόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ οὐ
 20 καλύει καλὸν καὶ ἀγαθὸν εἶναι τινα. Καὶ εἰ μὲν ὁ Ἀμμων αὐτῶν ἀπηγόρευε τὴν χρῆσιν τῶν θηλειῶν βοῶν διὰ τὸ εἰς γεωργίαν τοῦ ζῶον χρήσιμον καὶ πρὸς τοῦτω διὰ τὸ διὰ τῶν θηλέων μάλιστα αὖξειν τὸ γένος αὐτῶν, τάχα ἂν εἶχε πιθανότητα ὁ λόγος· νυνὶ δὲ ἅπαξ βούλεται αὐτοὺς ἐμπίνοντας τοῦ Νείλου δεῖν τηρεῖν τοὺς Αἰγυπτίων περὶ θηλειῶν βοῶν νόμους.
 25 Καὶ ἐπὶ τοῦτω γε τωθάζων ὁ Κέλσος τοὺς παρὰ Ἰουδαίοις ἀγγέλους πρεσβεύοντας τὰ τοῦ θεοῦ, οὐ **κακίονα** ἔφησεν εἶναι **τὸν Ἀμμωνα** πρὸς τὸ **διαπρεσβεῦσαι τὰ δαιμόνια** ἢ οἱ **Ἰουδαίων ἄγγελοι**· ὧν οὐκ ἐξήτασε τοὺς λόγους καὶ τὰς ἐπιφανείας, τί βούλονται. Ἐωράκει γὰρ ἂν ὅτι "οὐ τῶν βοῶν μέλει τῷ θεῷ", ἔνθα καὶ δοκεῖ περὶ βοῶν καὶ ἀλόγων ζῶων

36

125^f

4 κρομούου : cf. Plin. *N.H.* 19.101; Plut. *De Is.* 353 F; Gell. *N.A.* 20.8.7 et al.
 6–7 cf. Min. Fel. 28.9; Theoph. *Ad Autol.* 1.10 et al. 9–14 Φ 22.5, p. 181 26–27
 cf. 5.34 29 1 *Cor* 9:9. Cf. 2.3; 4.49

1 ἑαυτῷ A : αὐτῷ Φ | ὑπόθεσιν Φ : θέσιν 2 εὐδοκοῦντες A :
 συνευδοκοῦντες Φ | τηρήσει A : τηρήσαι Φ 3 ὥρα A C D : ὄρα Pat B¹ |
 γελοιότατους Φ : γελοιότατα A 4 κρομούου A B : κρομμύου Φ (praeter B)
 6 παραδοθέντα A : παραδεδομένα Φ 9 τὸ A¹ : τῷ A 10 τὸν τῶν ὅλων
 θεὸν καὶ διὰ in mg add. A¹ | που om. Φ 17 τοῖς M^{PC} : τῆς A | τῶν del.
 Bouhéreau 18 Λιβύη Delarue : λιβώι A : λιβύι V 29 κατ' scripsi : ἢ A |
 ἢ (ἄλλων) ἀλόγων Koetschau²

νομοθετεῖν, ἀλλὰ τὰ δι' ἀνθρώπους γραφέντα ἐν προσχήματι τοῦ περὶ ἀλόγων ζώων φυσιολογίαν τινὰ περιέχει.

Κέλσος μὲν οὖν οὐδὲν ἄδικόν φησι ποιεῖν ἕκαστον, τὰ σφέτερα νόμιμα θρησκεύειν ἐθέλοντα· καὶ ἀκολουθεῖ κατ' αὐτὸν μηδὲν ἄδικον ποιεῖν Σκύθας, ἐπεὶ κατὰ τὰ πάτρια δαίνυνται ἀνθρώπους. Καὶ Ἰνδῶν δὲ οἱ τοὺς πατέρας ἐσθιοντες ὅσια δρᾶν νομίζουσι [καὶ] κατὰ τὸν Κέλσον ἢ οὐκ ἄδικά γε. Ἐκτίθεται γοῦν Ἡροδότου λέξιν συναγορεύουσιν τὸ ἕκαστον τοῖς πατρίοις νόμοις καθηκόντως χρῆσθαι, καὶ ἔοικεν ἀποδεχομένῳ τοὺς ἐπὶ Δαρείου Καλλατίας καλουμένους Ἰνδοὺς τοὺς γονεῖς κατεσθίνοντας, ἐπεὶ πρὸς τὸν Δαρεῖον πυνθανόμενον, ἐπὶ πόσῳ χρήματι ἀποθέσθαι τοῦτον τὸν νόμον βούλονται, ἀναβοήσαντες μέγα εὐφημεῖν αὐτὸν ἐκέλευον.

37

Δύο τοίνυν νόμων προκειμένων γενικῶς, καὶ τοῦ μὲν ὄντος τῆς φύσεως νόμου, ὃν θεὸς ἂν νομοθετήσαι, ἐτέρου δὲ τοῦ ἐν ταῖς πόλεσι γραπτοῦ, καλὸν ὅπου μὲν μὴ ἐναντιοῦται ὁ γραπτὸς νόμος τῷ τοῦ θεοῦ, (ὥς) μὴ λυπεῖν τοὺς πολίτας προφάσει ξένων νόμων· ἔνθα δὲ τὰ ἐναντία τῷ γραπτῷ νόμῳ προστάσσει ὁ τῆς φύσεως, τουτέστι τοῦ θεοῦ, ὅρα εἰ μὴ ὁ λόγος αἰρεῖ μακρὰν μὲν χαίρειν εἰπεῖν τοῖς γεγραμμένοις καὶ τῷ βουλήματι τῶν νομοθετῶν, ἐπιδιδόναι δὲ ἑαυτὸν τῷ θεῷ νομοθέτῃ καὶ κατὰ τὸν τούτου λόγον αἰρεῖσθαι βιοῦν, κἂν μετὰ κινδύνων καὶ μυρίων πόνων καὶ θανάτων καὶ ἀδοξίας τοῦτο δέῃ ποιεῖν. Καὶ γὰρ ἄτοπον, τῶν ἀρεσκόντων τῷ θεῷ ἐτέρων ὄντων παρὰ τὰ ἀρέσκοντά τισι τῶν ἐν ταῖς πόλεσι νόμων, καὶ ἀμηχάνου τυγχάνοντος ἀρέσκειν θεῷ καὶ τοῖς πρεσβεύουσι τοὺς τοιοῦσδε νόμους, καταφρονεῖν μὲν πράξεων δι' ὧν ἀρέσει τις τῷ τῶν ὅλων δημιουργῷ, αἰρεῖσθαι δὲ ἐκείνας ἐξ ὧν ἀπάρεστος μὲν [τις] ἔσται τῷ θεῷ, ἀρεστὸς δὲ τοῖς οὐ νόμοις νόμοις καὶ τοῖς τούτων φίλοις.

Εἴπερ δὲ εὐλογον ἐπὶ τῶν ἄλλων τὸν τῆς φύσεως προτιμᾶν νόμον, ὄντα νόμον τοῦ θεοῦ, παρὰ τὸν γεγραμμένον καὶ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐναντίως τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ νενομοθετημένον, πῶς οὐχὶ τοῦτο μᾶλλον ἐν τοῖς περὶ θεοῦ νόμοις ποιητέον; Καὶ οὔτε ὥς Αἰθίοπες, [ὥς] οἱ τὰ περὶ τὴν

9–10 cf. 8.26 et S.V.F. III Nr. 314–326 31–p.353.1 cf. Herod. 3.8

1 τοῦ scripsi : τῷ A 6 καὶ delevi 8 χρῆσθαι A¹ in mg : χρήσασθαι A 9 καλλατίας M, καλλατείας A : Καλατίας Koetschau 14 ἐτέρου M^{pc} : στερροῦ A | ἐν om. M 15 ὥς addidi 16 λυπεῖν A : λιπεῖν V et Bouhéreau 18 αἰρεῖ Koetschau : ἐρεῖ A 22 ἐτέρων ὄντων – 23 ἀρέσκειν θεῷ in mg add. A¹ 26 τις delevi (cf. v.25) | οὐ νόμοις A (cf. 5.40 s.f.) : ἀνόμοις P 28 νόμον Bouhéreau : λόγον A 31 οὔτε ὥς A³ : οὔτέως A | ὡς² del. Spencer

Μερόην οἰκοῦντες, Δία καὶ Διόνυσον, ὡς ἐκείνοις ἀρέσκει, μόνους προσ-
 κυνήσομεν, ἀλλ' οὐδ' ὅλως Αἰθιοπικοὺς θεοὺς Αἰθιοπικῶς τιμήσομεν·
 οὔθ' ὡς οἱ Ἀράβιοι τὴν Οὐρανίαν καὶ τὸν Διόνυσον μόνους ἡγησόμεθα
 θεοὺς, ἀλλ' οὐδ' ὅλως θεοὺς, ἐν οἷς τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν δεδόξασται (ὡς
 5 θήλειαν γὰρ Ἀράβιοι τὴν Οὐρανίαν προσκυνοῦσι καὶ ὡς ἄρρενα τὸν
 Διόνυσον)· ἀλλ' οὐδ' ὡς πάντες Αἰγύπτιοι θεοὺς νομίσομεν Ὅσιριν καὶ
 Ἰσιν, οὐδὲ ἰτούτοις συγκατατάξομεν κατὰ τὰ τοῖς Σαΐταις (δοκοῦντα) τὴν
 Ἀθηνᾶν. Εἰ δὲ καὶ Ναυκρατίταις ἄλλα μὲν ἔδοξε σέβειν τοῖς πρεσβυτέ-
 10 ροις, τὸν Σάραπιν δὲ τοῖς χθῆς καὶ πρώην ἀρξαμένοις, τὸν οὐ πάποτε γενό-
 μενον θεόν, προσκυνεῖν, οὐ παρὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς νέον τὸν οὐ πρότερον
 ὄντα θεὸν οὐδὲ γνωσθέντα τοῖς ἀνθρώποις φήσομεν εἶναι. Ὁ δὲ τοῦ θεοῦ
 υἱός, "ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως", εἰ καὶ νεωστὶ ἐνηνθρωπηκέναι ἔδο-
 ξεν, ἀλλ' οὔτι γε διὰ τοῦτο νέος ἐστί. Πρεσβύτατον γὰρ αὐτὸν πάντων τῶν
 15 δημιουργημάτων ἴσασιν οἱ θεῖοι λόγοι, καὶ αὐτῷ τὸν θεὸν περὶ τῆς τοῦ
 ἀνθρώπου δημιουργίας εἰρηκέναι· "Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ
 ὁμοίωσιν ἡμετέραν."

125^v

Βούλομαι δὲ παραστήσαι τίνα τρόπον οὐκ εὐλόγως ὁ Κέλσος φησὶν
 ἕκαστον τὰ οἰκεῖα καὶ πάτρια σέβειν. Φησὶ γὰρ οὗτος τοὺς οἰκοῦντας τὴν
 20 Μερόην Αἰθίοπας δύο μόνους εἰδέναι θεοὺς, Δία καὶ Διόνυσον, καὶ
 αὐτοὺς μόνους σέβειν, τοὺς δ' Ἀραβίους καὶ αὐτοὺς δύο μόνους, Διόνυ-
 σον μὲν ὡς καὶ Αἰθίοπες, Οὐρανίαν δὲ ἰδίαν. <Καὶ> κατὰ τὴν ἱστορίαν
 αὐτοῦ οὗτ' Αἰθίοπες Οὐρανίαν σέβουσιν, οὔτε Ἀράβιοι Δία. Ἀρ' οὖν ἐάν
 25 τις Αἰθιόπων, ἕκ τινος περιστάσεως γενόμενος παρὰ τοῖς Ἀραβίοις, ἀσε-
 βῆς εἶναι νομισθῇ ὡς τὴν Οὐρανίαν οὐ σέβων καὶ παρὰ τοῦτο τὴν ἐπὶ
 θανάτῳ κινδυνεύῃ, καθήξει τῷ Αἰθίοπι ἀποθανεῖν ἢ παρὰ τὰ πάτρια
 ποιεῖν καὶ προσκυνεῖν τὴν Οὐρανίαν; Εἰ μὲν γὰρ παρὰ τὰ πάτρια ποιεῖν
 30 αὐτὸν καθήξει, οὐχ ὅσιον ποιήσει ὅσον ἐπὶ τοῖς τοῦ Κέλσου λόγοις· εἰ δὲ
 τὴν ἐπὶ θανάτῳ ἀπαχθείῃ, παραστησάτω τὸ εὐλογον τοῦ αἰρεῖσθαι θάνα-
 τον· οὐκ οἶδα (γὰρ) περὶ τοῦ Αἰθιόπων λόγου φιλοσοφεῖν διδάσκοντος
 περὶ ψυχῆς ἀθανασίας καὶ τιμῆς τῆς ἐπὶ εὐσεβείᾳ, εἰ (κατὰ) τοὺς πατριούς
 νόμους σέβοιεν (τοὺς) νομιζομένους θεοὺς. Τὸ δ' ὅμοιον ἔστιν εἰπεῖν καὶ
 περὶ Ἀραβίων, ἕκ τινος περιστάσεως ἐπιδημησάντων Αἰθίοσι τοῖς περὶ
 Μερόην. Καὶ οὗτοι γὰρ μόνους διδαχθέντες σέβειν Οὐρανίαν καὶ Διό-
 νυσον οὐ προσκυνήσουσι τὸν Δία μετὰ τῶν Αἰθιόπων· καὶ ἀσεβεῖν νομισ-

38

12 Col 1:15 15-16 Gen 1:26. Cf. 2.9

7 δοκοῦντα M² in mg : om. A 11 δὲ Koetschau² : γὰρ A 15 ποιή-
 σωμεν P : —σομεν A 21 Καὶ add. Wifstrand 29 (γὰρ) περὶ scripsi : εἰ A
 30 κατὰ add. Hoeschel 31 τοὺς add. Bouhéreau

θέντες εἰ τὴν ἐπὶ θανάτῳ [ἄν] ἀπάγοιντο, τί ἂν εὐλόγως ποιήσαιεν, λεγέτω ὁ Κέλσος.

Τοὺς δὲ περὶ Ὅσιριν καὶ Ἰσιν μύθους περισσόν ἐστιν ἡμῖν νῦν καταλέγειν καὶ οὐκ εὐκαιρον. Κἂν τροπολογῶνται δὲ οἱ μῦθοι, τὸ ἄψυχον ἡμᾶς ὕδωρ σέβειν διδάξουσι καὶ τὴν ὑποκειμένην ἀνθρώποις καὶ πᾶσι ζώοις γῆν. Οὕτω γὰρ οἶμαι μεταλαμβάνουσι τὸν μὲν Ὅσιριν εἰς ὕδωρ, τὴν δὲ Ἰσιν εἰς γῆν. Περὶ δὲ Σαράπιδος πολλὴ καὶ διάφανος ἱστορία, χθὲς καὶ πρῶν εἰς μέσον ἑλθόντος κατὰ τινὰς μαγγανείας τοῦ βουληθέντος Πτολεμαίου (αὐτὸν) οἰονεῖ ἐπιφανῇ δεῖξαι τοῖς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ θεόν. Ἀνέγνωμεν δὲ παρὰ Νουμνίῳ τῷ Πυθαγορεῖ περὶ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ, ὡς ἄρα πάντων τῶν ὑπὸ φύσεως διοικουμένων μετέχει οὐσίας ζῶων ἰ καὶ φυτῶν· ἵνα δόξῃ μετὰ τῶν ἀτελέστων τελετῶν καὶ τῶν καλουσῶν δαίμονας μαγγανειῶν οὐχ ὑπὸ ἀγαλματοποιῶν μόνων κατασκευάζεσθαι θεός, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ μάγων καὶ φαρμακῶν καὶ τῶν ἐπφδαῖς αὐτῶν κηλουμένων δαιμόνων.

126^F

39

Χρὴ οὖν ζητεῖν τὸ ἀρμοζόντως τῷ λογικῷ καὶ ἡμέρῳ ζῳῷ καὶ λελογισμένως πάντα πράττοντι βρωτὸν καὶ οὐ βρωτόν, καὶ μὴ κατὰ ἀποκλήρωσιν σέβειν οἷς ἢ αἰγας ἢ τὰς θηλείας βοῦς. Καὶ τούτων μὲν ἀπέχεσθαι μέτριον· πολὺ γὰρ χρήσιμον ἀπὸ τούτων τῶν ζῶων ἀνθρώποις γίνεται· τὸ δὲ καὶ κροκοδείλων φεῖδεσθαι, καὶ (νομίζειν) εἶναι ἱερούς αὐτοὺς οὐκ οἶδα τίνος μυθολογουμένου θεοῦ, πῶς οὐκ ἔστι πάντων ἡλιθιώτατον; Σφόδρα γὰρ ἐμβροντήτων ἐστὶ τὸ φεῖδεσθαι ζῶων οὐ φειδομένων καὶ περιέπειν ζῶα ἀνθρώπους καταθινώμενα. Ἀλλὰ Κέλσῳ ἀρέσκουσι μὲν οἱ κατὰ τινὰ πάτρια κροκοδείλους σέβοντες καὶ περιέποντες, καὶ οὐδεὶς λόγος κατ' ἐκείνων αὐτῷ γέγραπται· ψεκτοὶ δ' εἶναι φαίνονται Χριστιανοί, τὴν κακίαν βδελύσσεσθαι διδασκόμενοι καὶ τὰ ἀπὸ κακίας ἔργα ἐκτρέπεσθαι, τὴν δ' ἀρετὴν σέβειν καὶ τιμᾶν ὡς ὑπὸ τοῦ θεοῦ γεγεννημένην καὶ οὖσαν υἱὸν θεοῦ. Οὐ γὰρ παρὰ τὸ θηλυκὸν ὄνομα καὶ τῇ οὐσίᾳ θήλειαν νομιστέον εἶναι τὴν σοφίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἅπερ καθ' ἡμᾶς ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὡς ὁ γνήσιος αὐτοῦ μαθητὴς παρέστηκε λέγων περὶ αὐτοῦ· "Ὁς ἐγενήθη σοφία ἡμῖν ἀπὸ θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ

6-7 cf. Plut. *De Is.* 364 A; 365 B; 366 A; 367 F; Hippol. *Ref.* 5.7.23 7-10
cf. 5.34; Clem. *Protr.* 48; Tac. *Hist.* 4.81 10-15 Numenii Fr. 33 Leemans; Ael.
Aristid. *Or.* 45 (8). 32 28-29 cf. Philon. *De fuga* 51 31-p. 355.1 1 Cor 1:30

1 ἄν¹ del. Koetschau ἰ ἀπάγοιντο M^{PC} : ἐπ- A 9 αὐτὸν addidi 14
αὐτῶν Spencer : αὐταῖς A 15 καλουμένων V 20 νομίζειν add. Koetschau²
31 ἐγεννήθη A

ἀγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις." Κἂν δεύτερον οὖν λέγωμεν θεόν, ἴστωσαν ὅτι τὸν δεύτερον θεὸν οὐκ ἄλλο τι λέγομεν ἢ τὴν περιεκτικὴν πασῶν ἀρετῶν ἀρετὴν καὶ τὸν περιεκτικὸν παντὸς οὐτινοσοῦν λόγου τῶν κατὰ φύσιν καὶ προηγουμένως γεγεννημένων καὶ εἰς χρήσιμον τοῦ παντὸς λόγον· ὄντι-
 5 να τῇ Ἰησοῦ μάλιστα παρὰ πᾶσαν ψυχὴν ψυχῇ φκειῶσθαι καὶ ἠνώσθαι φαμεν, μόνου τελείως χωρῆσαι δεδυνημένου τὴν ἄκραν μετοχὴν τοῦ αὐτολόγου καὶ τῆς αὐτοσοφίας καὶ τῆς αὐτοδικαιοσύνης.

40

Ἐπεὶ δὲ τοιαῦτα εἰπὼν ὁ Κέλσος περὶ τῶν διαφόρων νόμων ἐπιφέρει ὅτι **ὁρθῶς μοι δοκεῖ Πίνδαρος ποιῆσαι, νόμον πάντων βασιλέα φήσας εἶναι**, φέρε καὶ περὶ τούτου διαλεχθῶμεν. Τίνα φῆς, ὦ οὗτος, νόμον πάντων εἶναι βασιλέα; Εἰ μὲν τοὺς κατὰ πόλιν, ψεῦδος τὸ τοιοῦτον· οὐ γὰρ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ νόμου πάντες βασιλεύονται· καὶ χρῆν, εἰ ἄρα, λελέχθαι· νόμοι πάντων βασιλεῖς· ἐκάστου γὰρ ἔθνους τῶν πάντων νόμος τις βασιλεὺς. Εἰ δὲ κυρίως ἀκούεις τοῦ νόμου, ὁ φύσει βασιλεὺς τῶν πάν-
 15 των οὗτός ἐστιν· εἰ καὶ τινες δίκην ληστῶν, ἀποστάντων τοῦ νόμου, τοῦτον μὲν ἀρνοῦνται, ληστρικῶς δὲ καὶ ἀδικητικῶς διαζῶσιν. Ἡμεῖς οὖν οἱ Χριστιανοὶ τὸν τῇ φύσει πάντων βασιλέα ἐπιγνόντες νόμον, ἢ τὸν αὐτὸν ὄντα τῷ νόμῳ τοῦ θεοῦ, κατ' αὐτὸν βιοῦν πειρώμεθα, μακρὰν χαίρειν φράσαντες τοῖς οὐ νόμοις νόμοις.

126^v

Ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ ἐξῆς τῷ Κέλσῳ λεγόμενα, ἐν οἷς σφόδρα μὲν ἐλάχιστά ἐστι τὰ περὶ Χριστιανῶν, πλείστα δὲ ὅσα περὶ Ἰουδαίων. Φησὶν οὖν· **Εἰ μὲν δὴ κατὰ ταῦτα περιστέλλοιεν Ἰουδαῖοι τὸν ἴδιον νόμον, οὐ μεμπτὰ αὐτῶν, ἐκείνων δὲ μᾶλλον τῶν καταλιπόντων τὰ σφέτερα καὶ τὰ Ἰουδαίων προσποιουμένων. Εἰ δ' ὥς τι**
 25 **σοφώτερον εἰδότες σεμνύνονται τε καὶ τὴν ἄλλων κοινωνίαν (ὥς) οὐκ ἐξ ἴσου καθαρῶν ἀποστρέφονται, ἤδη ἀκηκόασιν ὅτι οὐδὲ τὸ περὶ οὐρανοῦ δόγμα ἴδιον ἔχουσιν, ἀλλ', ἵνα πάντα ἐάσω, καὶ Πέρσαις, ὥς που δηλοῖ καὶ Ἡρόδοτος, πάλαι δεδογμένον. "Νομίζουσι γάρ", φησί, "Διὶ μὲν ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν**
 30 **ὁρέων ἀναβαίνοντες θυσίας ἔρδειν, τὸν κύκλον πάντα τοῦ**

41

1 δεύτερον ... θεόν : cf. 6.61; 7.57; Iustini 1 *Apol.* 13.3–4; *Dial.* 56.4 et al. 7
 cf. 3.41 9–10 cf. 5.34 26 ἤδη ἀκηκόασιν : cf. 1.19–21; 5.6 29–p. 356.1
 Herod. 1.131

7 αὐτολόγου M^pc : αὐτοῦ λόγου A 11 τοιοῦτον M : τοιοῦτο A 15
 τοῦ νόμου Koetschau : τοὺς νόμους A : τῶν νόμων M² Iol 19 οὐ νόμοις A
 (cf. 5.37) : ἀνόμοις P 23 μεμπτὰ A : μεμπτὸν (sc. τοῦτο) conl. Koetschau
 26 ὥς add. Bouhéreau, Keim | καθαρῶν Bouhéreau, Keim : καθαρῶς A 27
 ἔχουσιν scripsi : λέγουσιν A 30 ὁρέων P et Herod. : ὁράσεων A

οὐρανοῦ Δία καλέοντες". Οὐδὲν οὖν οἶμαι διαφέρειν Δία
 "Υψιστον καλεῖν ἢ Ζῆνα ἢ Ἀδωναῖον ἢ Σαβαώθ ἢ Ἀμοῦν, ὡς
 Αἰγύπτιοι, ἢ Παπαῖον, ὡς Σκύθαι. Οὐ μὴν οὐδὲ κατὰ ταῦτα
 ἀγιώτεροι τῶν ἄλλων ἂν εἶεν, ὅτι περιτέμνονται· τοῦτο γὰρ
 Αἰγύπτιοι καὶ Κόλχοι πρότεροι· οὐδ' ὅτι συὼν ἀπέχονται· καὶ
 γὰρ τοῦτ' Αἰγύπτιοι, καὶ προσέτι αἰγῶν (τε) καὶ οἰῶν καὶ
 βοῶν τε καὶ ἰχθύων, καὶ κυάμων γε Πυθαγόρας τε καὶ οἱ
 μαθηταὶ καὶ ἐμψύχων ἀπάντων. Οὐ μὴν οὐδ' εὐδοκιμεῖν παρὰ
 τῷ θεῷ καὶ στέργεσθαι διαφόρως τι τῶν ἄλλων τούτους εἰκός,
 καὶ πέμπεσθαι μόνοις αὐτοῖς ἐκεῖθεν ἀγγέλους, οἷον δὴ τινα
 μακάρων χώραν λαχοῦσιν· ὁρῶμεν γὰρ αὐτούς τε καὶ τὴν
 χώραν τίνων ἡξίωνται.

Οὗτος μὲν οὖν ὁ χορὸς ἀπίτω δίκην ἀλαζονείας ὑποσχών,
 οὐκ εἰδὼς τὸν μέγαν θεόν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς Μωϋσέως γοητείας
 ὑπαχθεῖς τε καὶ ψευσθεῖς κάκεινης οὐκ ἐπ' ἀγαθῷ τέλει γεγο-
 νῶς μαθητής.

42

Δῆλον δ' ὅτι ἐν τούτοις ἐγκαλεῖ Ἰουδαίους ὡς ψευδῶς ὑπολαμβάνου-
 σιν ἑαυτοὺς εἶναι ἐκλεκτὴν μερίδα παρὰ πάντα τὰ ἔθνη τοῦ ἐπὶ πᾶσι
 θεοῦ. Καὶ ἀλαζονείας γοῦν αὐτῶν κατηγορεῖ ὡς ἀυχούντων μὲν τὸν
 μέγαν θεόν, οὐκ εἰδόντων δ' αὐτόν, ἀλλ' ὑπαχθέντων τῇ Μωϋσέως γοητεία
 καὶ ψευσθέντων ὑπ' αὐτοῦ, οὐκ ἐπ' ἀγαθῷ τέλει μαθητευθέντων αὐτῷ.
 Ἀπὸ μέρους μὲν οὖν ἡμῖν ἐν τοῖς πρὸ τούτων λέλεκται τὰ τῆς σεμνῆς καὶ
 ἐξαίρετου Ἰουδαίων πολιτείας, ἥνικα αὐτοῖς συνειστήκει τὸ σύμβολον
 τῆς τοῦ θεοῦ πόλεως καὶ τοῦ ναοῦ αὐτοῦ καὶ τῆς παρ' αὐτῷ καὶ τῷ
 θυσιαστηρίῳ ἱερατικῆς λατρείας· εἰ δέ τις ἐπερείσας τὴν διάνοιαν τῷ
 τοῦ νομοθέτου βουλήματι καὶ τῇ κατ' αὐτόν πολιτεία, ἐξετάζων τὰ κατ'
 αὐτοὺς συγκρίνοι τῇ νῦν ἀγωγῇ τῶν λοιπῶν ἔθνων, οὐδένας μᾶλλον ἂν
 θαυμάσαι ὡς ἐν ἀνθρώποις πάντα μὲν τὰ μὴ χρήσιμα τῷ γένει τῶν
 ἀνθρώπων περιηρημένους, ἢ μόνον δὲ τὰ εὐχρηστα παραδεξαμένους. Διὸ
 οὐδ' ἀγῶνες ἦσαν γυμνικοὶ ἢ θυμελικοὶ ἢ ἵππικοὶ παρ' αὐτοῖς, οὐδὲ γυ-
 ναῖκες πιπράσκουσαι τὴν ὥραν παντὶ τῷ βουλομένῳ σπεῖρουν κενῶς καὶ
 ἐνυβρίζειν τῇ φύσει τῶν ἀνθρωπίνων σπερμάτων.

1-2 cf. 1.24 1-3 cf. Herod. 2.18 et 42 3 cf. Herod. 4.59 5 cf. 1.22
 6-7 cf. 5.34 11-12 cf. 8.69 14-16 cf. 1.23 18 ἐκλεκτὴν μερίδα : cf.
Deut 32:9 22 λέλεκται : cf. 4.31 30-31 cf. *Lev* 19:29; *Deut* 23:18

2 ἄδωναῖον A¹M² : ἄδωνέα A 3 Παπαῖον Hoeschel : παπαῖον A
 6 τοῦτ' A : ταῦτ' M | τε M : om. A 7 τε : δὲ A 20 αὐτόν M :
 αὐτῶν A 30 θυμελικοὶ edd. : θεμελικοὶ A

Ἄποιοι δ' ἦν παρ' αὐτοῖς τὸ ἐξ ἔτι ἀπαλῶν ὀνύχων διδάσκεσθαι ὑπερναβαίνειν μὲν πᾶσαν τὴν αἰσθητὴν φύσιν καὶ μηδαμοῦ αὐτῆς νομίζειν ἰδρῦσθαι τὸν θεόν, ἄνω δὲ καὶ ὑπὲρ τὰ σώματα ζητεῖν αὐτόν. Πηλίκον δὲ τὸ σχεδὸν ἅμα γενέσει καὶ συμπληρώσει τοῦ λόγου διδάσκεσθαι αὐτοὺς τὴν τῆς ψυχῆς ἀθανασίαν καὶ τὰ ὑπὸ γῆν δικαιοτήρια καὶ τὰς τιμὰς τῶν καλῶς βεβιωκότων. Ἄπερ ἔτι μυθικώτερον μὲν παισὶ καὶ τὰ παίδων φρονοῦσιν αὐτοῖς ἐκηρύσσεται, ἤδη δὲ (ἡβῶσι καὶ) ζητοῦσι τὸν λόγον καὶ βουλομένοις ἐν αὐτῷ προκόπτειν οἱ τέως μῦθοι, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, μετεμορφοῦντο εἰς τὴν ἐναποκεκρυμμένην αὐτοῖς ἀλήθειαν.

10 Ἐγὼ δὲ νομίζω ἀξίως τοῦ χρηματίζειν αὐτοὺς "μερίδα θεοῦ" πάσης μὲν μαντείας ὡς μάτην κηλοῦσης τοὺς ἀνθρώπους καταπεφρονηκέναι, καὶ ἀπὸ δαιμόνων μοχθηρῶν μᾶλλον ἢ ἀπὸ τινος κρείττονος φύσεως ἐρχομένης, ζητεῖν δὲ τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν ἐν ψυχαῖς δι' ἄκραν καθαρότητα παραδεξαμέναις πνεῦμα τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ.

15 Τὸ δὲ μὴ ἐξεῖναι δουλεῦειν τὸν ἀπὸ τῶν αὐτῶν ὁρμώμενον δογμάτων πλεῖον ἐτῶν ἕξ πῶς ἐστὶ λελογισμένον, καὶ οὔτε τὸν δεσπότην οὔτε τὸν δοῦλον ἀδικοῦν, τί χρὴ λέγειν; Οὐ κατὰ τὰ αὐτὰ οὖν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι περιστέλλοιεν ἂν Ἰουδαῖοι τὸν ἴδιον νόμον. Μεμπτόν γάρ ἔσται αὐτοῖς καὶ ἀναισθησίας ἐγκλημα ἐπάγον τῆς περὶ τῆς τῶν νόμων ὑπεροχῆς, εἰ νομίζοιεν αὐτοὺς ὁμοίως τοῖς ἄλλοις γεγράφθαι τοῖς κατὰ τὰ ἔθνη. Κἄν μὴ βούληται δὲ Κέλσος, σοφώτερόν τι εἰσὶν εἰδότες Ἰουδαῖοι οὐ μόνον τῶν πολλῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν φιλοσοφεῖν δοκούντων, ὅτι οἱ μὲν φιλοσοφοῦντες μετὰ τοὺς σεμνοὺς ἐν φιλοσοφίᾳ λόγους καταπίπτουσιν ἐπὶ τὰ εἰδῶλα καὶ τοὺς δαίμονας, Ἰουδαίων δὲ καὶ ὁ ἔσχατος μόνῳ ἐνορᾷ τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ.

25 καὶ καλῶς γε ὅσον ἐπὶ τούτῳ σεμνύνονται καὶ τὴν τῶν ἄλλων ὡς ἐναγῶν καὶ ἀσεβῶν ἐκτρέπονται κοινωνίαν. Καὶ εἴθε αὐτοῖς μὴ ἡμάρτητο παρανομήσασιν καὶ πρότερον μὲν "τοὺς προφῆτας ἀποκτείνασιν", ὕστερον δὲ καὶ τῷ Ἰησοῦ ἐπιβουλεύσασιν· ἵν' ἔχωμεν παράδειγμα πόλεως οὐρανίας, ἣν ἐζήτησε μὲν διαγράψαι καὶ Πλάτων, οὐκ οἶδα δὲ εἰ τοσοῦτον δεδύνηται ὅσον Μαυῦσῃς ἴσχυσε καὶ οἱ μετ' αὐτόν, "γένος τι ἐκλεκτὸν" καὶ "ἔθνος ἅγιον" καὶ θεῷ ἀνακείμενον ἐντρέφοντες λόγοις καθαροῖς ἀπὸ πάσης δεισιδαιμονίας.

43

5-6 cf. Plat. *Phaedr.* 249 a 10 *Deut* 32:9 15 *Exod* 21:2; *Deut* 15:12; *Jer* 41:14 27 *Mt* 23:37 28-29 cf. *Clem. Strom.* 4.172.3; *Plat. Res publ.* 2, 369 b-372 c; 4, 427 d-434 c 30-31 1 *Petri* 2:9. Cf. 4.32; 5.10

7 ἡβῶσι καὶ supplevi 9 ἐν αὐτοῖς M 10 μὲν A : γε M^{pc} 18 ἔσται scripsi : ἔστιν A

44

127^v

Ἐπεὶ δὲ βούλεται Κέλσος κοινοποιεῖν τὰ σεμνὰ Ἰουδαίων ἐθνῶν
 τινων νόμοις, φέρε καὶ ταῦτα θεωρήσωμεν. Νομίζει ἰ τοίνυν τὸ περὶ οὐρα-
 νοῦ δόγμα μηδὲν διαφέρειν τοῦ περὶ τοῦ θεοῦ καὶ φησι παραπλησίως τοῖς
 Ἰουδαίοις τοὺς Πέρσας τῷ Διὶ θυσίας ἐπιτελεῖν, ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν
 ὀρέων (ἀναβαίνοντας)· οὐχ ὁρῶν ὅτι Ἰουδαῖοι ὡς ἓνα θεὸν ἠπίσταντο, 5
 οὕτως ἓνα τὸν τῆς προσευχῆς ἅγιον οἶκον καὶ ἐν τῷ τῶν ὀλοκαρπωμάτων
 θυσιαστήριον καὶ ἐν τῷ τῶν θυμιαμάτων θυμιατήριον καὶ ἓνα τὸν τοῦ
 θεοῦ ἀρχιερέα. Οὐδὲν οὖν κοινὸν πρὸς Πέρσας ἦν Ἰουδαίοις, ἐπὶ τὰ
 ὑψηλότατα τῶν ὀρέων, πλείονων ὄντων, ἀναβαίνοντας καὶ θυσίας ἐπιτε-
 λούντας, οὐδὲν παραπλήσιον ἐχούσας ταῖς κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον· 10
 καθ' ὃν "ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ ἐλάτρευον τῶν ἐπουρανίων" οἱ Ἰουδαίων
 ἱερεῖς, ἐν ἀπορρήτῳ διηγούμενοι τὸ τοῦ νόμου περὶ τῶν θυσιῶν βούλημα
 καὶ ὧν σύμβολα ἦσαν αὐταί. Πέρσαι τοίνυν πάντα τὸν τοῦ οὐρανοῦ κύκ-
 λον Δία καλείτωσαν, ἡμεῖς δὲ οὔτε Δία οὔτε τὸν θεὸν φαμεν εἶναι τὸν 15
 οὐρανόν, οἳ γε ἐπιστάμεθα καὶ τίνα τῶν ἡττόνων τοῦ θεοῦ ὑπερνα-
 βεβηκέναι τοὺς οὐρανούς καὶ πᾶσαν αἰσθητὴν φύσιν. Καὶ οὕτω γε συν-
 ἴεμεν τοῦ· "Αἰνεῖτε τὸν θεόν, οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ
 ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν· αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα κυρίου."

45

Ἢ ἄλλ' ἐπεὶ Κέλσος οἶεται μηδὲν διαφέρειν Δία Ὑψιστον καλεῖν ἢ
 Ζῆνα ἢ Ἀδωνάιον ἢ Σαβῶθ ἢ, ὡς Αἰγύπτιοι, Ἀμοῦν ἢ, ὡς Σκύθαι, Πα- 20
 παῖον, φέρε καὶ περὶ τούτων ὀλίγα διαλεχθῶμεν, ὑπομιμνήσκοντες ἅμα
 τὸν ἐντυγχάνοντα καὶ τῶν ἀνωτέρω εἰς τὸ τοιοῦτον πρόβλημα εἰρημένων,
 ὅτ' ἐκάλεσεν ἡμᾶς ἡ Κέλσου λέξις ἐπὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ νῦν οὖν φαμεν ὅτι
 ἢ τῶν ὀνομάτων φύσις οὐ θεμένων εἰσὶ νόμοι, ὡς Ἀριστοτέλης οἶεται. 25
 Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ ἀνθρώπων τὴν ἀρχὴν ἔχουσιν αἱ ἐν ἀνθρώποις διάλεκτοι,
 ὡς δῆλον τοῖς ἐφιστάνειν δυναμένοις φύσει ἐπωδῶν, οἰκειουμένων κατὰ
 τὰς διαφοροὺς διαλέκτους καὶ τοὺς διαφοροὺς φθόγγους τῶν ὀνομάτων
 τοῖς πατράσι τῶν διαλέκτων· περὶ ὧν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐπ' ὀλίγον διειλή-
 φαμεν, λέγοντες ὅτι [καὶ] μεταλαμβάνόμενα εἰς ἄλλην διάλεκτον τὰ πε-

11 *Heb* 8:5. Cf. 2.2 17–18 *Ps* 148:4–5. Cf. 6.19 et 20 19–p. 360.27 Φ
 17.3–5, pp. 93–95 22 τῶν ἀνωτέρω : cf. 1.24–25 28 ἐν τοῖς ἀνωτέρω : cf.
 1.25

5 ἀναβαίνοντας ex 5.41 add. Koetschau (cf. v. 9) 6 ὀλοκαυτωμάτων con.
 Guet 20 παπαῖον B² : παππαῖον A : παπαῖαν Pat : παπίαν C D 22
 τοιοῦτο Pat B 23 οὖν A² P V : om. A M 26 οἰκειωμένων Pat B 29
 καὶ delevi

φυκότεα δύνασθαι ἐν τῇ δεῖνᾳ διαλέκτῳ οὐκέτι ἀνύει τι, ὥς ἤνυσεν ἐν ταῖς οἰκείαις φωναῖς. Ἦδη δὲ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων (ὀνομάτων) τὸ τοιοῦτον εὐρίσκεται· τὸν γὰρ ἀπὸ γενέσεως Ἑλλάδι διαλέκτῳ καλούμενον τὸν δεῖνα οὐκ ἂν μεταλαβόντες εἰς διάλεκτον Αἰγυπτίων ἢ Ῥωμαίων ἢ τινος ἄλλου ποιήσαιμεν παθεῖν ἢ δρᾶσαι ἅπερ πάθοι ἢ δρᾶσαι ἂν καλούμενος τῇ πρώτῃ θέσει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ἄλλ' οὐδὲ τὸν ἐξ ἀρχῆς Ῥωμαίων κληθέντα φωνῇ, εἰ μεταλάβοιμεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα διάλεκτον, ποιήσαιμεν ἂν ὅπερ ποιεῖν ἐπαγγέλλεται ἡ ἐπ' αὐτῇ, τηροῦσα τὸ κατονομασθὲν αὐτῷ πρῶτον ὄνομα.

- 10 Εἰ δὲ ταῦτα περὶ ἀνθρωπίνων ὀνομάτων λεγόμενά ἐστιν ἀληθῆ, τί χρὴ νομίζειν ἐπὶ τῶν δι' ἡνδῆποτε αἰτίαν ἰ ἀναφερομένων ἐπὶ τὸ θεῖον ὀνομάτων; Μεταλαμβάνεται γάρ τι φέρ' εἰπεῖν εἰς Ἑλλάδα φωνὴν ἀπὸ τοῦ Ἀβραὰμ ὀνόματος καὶ σημαίνεται τι ἀπὸ τῆς Ἰσαὰκ προσηγορίας καὶ δηλοῦται τι ἀπὸ τῆς Ἰακώβ φωνῆς· καὶ ἐὰν μὲν ὁ καλῶν ἢ ὁ ὀρκῶν ὀνομά-
15 ζῃ "θεὸν Ἀβραὰμ καὶ θεὸν Ἰσαὰκ καὶ θεὸν Ἰακώβ," τότε τι ποιῆσαι ἂν ἦτοι διὰ τὴν τούτων τῶν ὀνομάτων φύσιν ἢ καὶ δύνανται αὐτῶν, τῶν δαιμόνων νικωμένων καὶ ὑποταττομένων τῷ λέγοντι ταῦτα. Ἐὰν δὲ λέγῃ· ὁ θεὸς πατρὸς ἐκλεκτοῦ τῆς ἡχοῦς καὶ ὁ θεὸς τοῦ γέλωτος καὶ ὁ θεὸς τοῦ περνιστοῦ, οὕτως οὐδὲν ποιεῖ τὸ ὀνομαζόμενον, ὥς οὐδ' ἄλλο τι τῶν
20 μηδεμίαν δύνανται ἔχοντων.

Οὕτω δὲ κἂν μὲν μεταλάβωμεν τὸ Ἰσραὴλ ὄνομα εἰς Ἑλλάδα ἢ ἄλλην διάλεκτον, οὐδὲν ποιήσομεν· ἐὰν δὲ τηρήσωμεν αὐτό, προσάπτοντες οἷς οἱ περὶ ταῦτα δεινοὶ συμπλέκειν αὐτὸ ῥήθησαν, τότε γένοιτ' ἂν τι κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τῶν τοιωνδὶ ἐπικλήσεων ἐκ τῆς τοιασδὶ φωνῆς. Τὸ δ' ὅμοιον

132^f

14-15 cf. 4.33-34; Iustini *Dial.* 85.3 18 τῆς ἡχοῦς : cf. Philon. *De gigant.* 64; *De Abrah.* 82; *De mut. nom.* 66 et 71 | τοῦ γέλωτος : cf. Philon. *Leg. alleg.* 1.82; *De mut. nom.* 137 et 157 18-19 τοῦ περνιστοῦ : cf. Philon. *Leg. alleg.* 1.61; 3.15; *De mut. nom.* 81; Clem. *Strom.* 6.60.3

1 δεῖνι M^{pc} C D | ἤνυσεν A : ἤνυεν A¹ Φ 2 ὀνομάτων supplevi 3 τὸν¹ A² : τὸ A 4 μεταλαβόντες A^{ac} : μεταβαλόντες A^{pc} B C D 6 τὸν : τῶν Pat B¹ 7 μεταβάλοιμεν C D 8 ἡ add. A¹ 10 ταῦτα A : τὰ Φ 11 ἤνυε B C D 12 τι Φ : om. A 14 ἡ ὁ add. A¹ 15 τότε A¹ Pat B : τὸ δέ C D : τὰ δέ A 16 τούτων τῶν ὀνομάτων Koetschau : τούτων A : τῶν ὀνομάτων B C D : τῶν Pat | τῶν² scripsi : καὶ A Φ 17 ταῦτα A : αὐτὰ Φ 18 ἡχοῦς Φ : ἡχοῦσης A 21 μὲν A : del. A¹ : om. Pat B D | μεταλάβωμεν A^{pc} Pat : μεταβάλωμεν B C D 23 αὐτὸ om. Φ | ῥήθησαν : εἰώθασι coni. Bouhéreau 24 τοιωνδὶ A B : τοιῶνδε Pat C D

ἐροῦμεν καὶ περὶ τῆς Σαβαώθ φωνῆς, πολλαχοῦ τῶν ἐμφθῶν παραλαμ-
 νομένης, ὅτι μεταλαμβάνοντες μὲν τὸ ὄνομα εἰς τὸ "κύριος τῶν δυνά-
 μεων" ἢ "κύριος στρατιῶν" ἢ "παντοκράτωρ" (διαφόρως γὰρ αὐτὸ ἐξεδέ-
 ξαντο οἱ ἐρμηνεύοντες αὐτό), οὐδὲν ποιήσομεν· τηροῦντες δ' αὐτὸ ἐν τοῖς
 ἰδίους φθόγγοις, ποιήσομέν τι, ὥς φασιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί. Τὸ δ' ὅμοιον
 ἐροῦμεν καὶ περὶ τοῦ Ἀδωναΐ. Εἴπερ οὖν οὔτε τὸ Σαβαώθ οὔτε τὸ Ἀδω-
 ναΐ μεταλαμβανόμενα εἰς ἃ δοκεῖ σημαίνειν ἐν Ἑλλάδι φωνῇ ἀνύει τι,
 πόσῳ πλέον οὐδὲν ἂν ποιῆσαι οὐδὲ δυνηθεῖη παρὰ τοῖς μηδὲν δια-
 φέρειν οἰομένοις Δία Ὑψιστον καλεῖν ἢ Ζῆνα ἢ Ἀδωναῖον ἢ
 Σαβαώθ.

10

46

Ταῦτα δὴ καὶ τὰ τούτοις ἀνάλογον ἀπόρρητα ἐπιστάμενοι Μωϋσῆς
 καὶ οἱ προφῆται ἀπαγορεύουσιν "ὄνομα θεῶν ἐτέρων" ὀνομάζειν ἐν
 στόματι μελετήσαντι τῷ ἐπὶ πᾶσι μόνῳ εὐχεσθαι θεῷ καὶ ἀναμνημονεύ-
 ειν ἐν καρδίᾳ διδασκομένη καθαρεύειν ἀπὸ πάσης ματαιότητος νοη-
 μάτων καὶ λέξεων. Καὶ διὰ τὰ τοιαῦτα πᾶσαν αἰκίαν ὑπομένειν μᾶλλον
 αἰρούμεθα ἢ τὸν Δία ὁμολογῆσαι θεόν. Οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν εἶναι ὑπο-
 λαμβάνομεν Δία καὶ Σαβαώθ, ἀλλ' οὐδ' ὅλως θεῖόν τι τὸν Δία, δαίμονα
 δέ τινα χαίρειν οὕτως ὀνομαζόμενον, οὐ φίλον ἀνθρώποις οὐδὲ τῷ ἀλη-
 θινῷ θεῷ. Κἂν Αἰγύπτιοι δὲ τὸν Ἀμοῦν ἡμῖν προτείνωσιν κόλασιν
 ἀπειλοῦντες, τεθνηξόμεθα μᾶλλον ἢ τὸν Ἀμοῦν ἀναγορεύσομεν θεόν,
 παραλαμβανόμενον ὡς εἰκὸς ἐν τισιν Αἰγυπτίαις καλοῦσαις τὸν δαίμονα
 τοῦτον ἐμφθᾶις. Λεγέτωσαν δὲ καὶ Σκύθαι τὸν Παπαῖον θεὸν εἶναι τὸν
 ἐπὶ πᾶσιν· ἀλλ' ἡμεῖς οὐ πεισόμεθα, τιθέντες μὲν τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν, ὡς δὲ
 φίλον τῷ λαχόντι τὴν Σκυθῶν ἐρημίαν καὶ τὸ ἔθνος αὐτῶν καὶ τὴν διά-
 λεκτον, οὐκ ὀνομάζοντες τὸν θεὸν ὡς κυρίῳ ἰονόματι τῷ Παπαῖον. Σκυ-
 θιστὶ δὲ τὸ προσηγορικὸν τὸν θεὸν καὶ Αἰγυπτιστὶ καὶ πάσῃ διαλέκτῳ, ἢ
 ἕκαστος ἐντέθραπται, ὀνομάζων οὐχ ἁμαρτῆσεται. ||

132^v

2 κύριος τῶν δυνάμεων : in LXX et in versione Theodotionis 3 κύριος
 στρατιῶν : in versione Aquilae | παντοκράτωρ : in LXX 12 Exod 23:13; Ps
 15:4

2 μεταλαμβάνοντες μὲν Koetschau : μεταλαμβάνομεν A : μεταλαμβ-
 νόμενον μὲν Φ : εἰ μεταλαμβάνομεν M² 3 αὐτὸ om. Φ 4 ἐρμηνεύοντες
 A : ἐρμηνεύσαντες Φ 7 μεταβαλλόμενα B C D E H 9 καλεῖν add. A²
 12 ἐν A³ : ἐνὶ A 13 μόνῳ om. Φ 15 τὰ τοιαῦτα A : τοιαῦτα Pat :
 ταῦτα A³ B C D E H 19 ἁμμοῦν A | κόλασιν A : θάνατον Φ A³ 20
 ἀναγορεύσομεν A Pat : —εὔσαιμεν A³ B D E h 21 ὡς εἰκὸς A : κατὰ τὸ
 εἰκὸς Φ A³ 22 et 25 παπαῖον Φ : παππαῖον A 25 τῷ A Pat : τὸν B D E
 H 26 δὲ scripsi : γὰρ A Φ | τοῦ θεοῦ M² in mg

Τὸ δ' αἴτιον τῆς Ἰουδαίων περιτομῆς οὐ ταὐτόν ἐστι τῷ αἰτίῳ τῆς Αἰγυπτίων περιτομῆς ἢ Κόλχων· διὸ οὐχ ἡ αὐτὴ νομισθεῖν ἂν περιτομή. Καὶ ὥσπερ ὁ θύων οὐ τῷ αὐτῷ θύει, εἰ καὶ ὁμοίως θύειν δοκεῖ, καὶ ὁ εὐχόμενος οὐ τῷ αὐτῷ εὐχεται, εἰ καὶ τὰ αὐτὰ ἐν ταῖς εὐχαῖς ἀξιοί· οὕτως
 5 οὐδ' εἴ τις περιτέμνεται, ἀδιαφορεῖ πάντως τῆς πρὸς ἕτερον περιτομῆς. Ἡ γὰρ πρόθεσις καὶ ὁ νόμος καὶ τὸ βούλημα τοῦ περιτέμνοντος ἀλλοῖον ποιεῖ τὸ πρᾶγμα. Ἰνα δ' ἔτι μᾶλλον νοηθῇ τὸ κατὰ τὸν τόπον, λεκτέον ὅτι τὸ τῆς δικαιοσύνης ὄνομα ταὐτόν μὲν ἐστι παρὰ πᾶσιν Ἑλλησιν· ἥδη δὲ ἀποδείκνυται ἄλλη μὲν ἡ κατ' Ἐπικούρου δικαιοσύνη, ἄλλη δὲ ἡ κατὰ
 10 τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς, ἀρνούμενους τὸ τριμερὲς τῆς ψυχῆς, ἄλλη δὲ κατὰ τοὺς ἀπὸ Πλάτωνος, ἰδιοπραγίαν τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς φάσκοντας εἶναι τὴν δικαιοσύνην. Οὕτω δὲ καὶ ἄλλη μὲν ἡ Ἐπικούρου ἀνδρεία, ὑπομέμοντος πόνους διὰ φυγὴν πόνων πλειόνων, ἄλλη δ' ἡ τοῦ ἀπὸ τῆς Στοᾶς, δι' αὐτὴν αἰρουμένου πᾶσαν ἀρετὴν, ἄλλη δ' ἡ (τοῦ) ἀπὸ Πλάτωνος, τοῦ
 15 θυμικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς φάσκοντας αὐτὴν εἶναι ἀρετὴν καὶ ἀποτάσσοντος αὐτῇ τόπον τὸν περὶ τὸν θώρακα. Οὕτως δ' εἴη ἂν κατὰ τὰ διάφορα τῶν περιτεμνομένων δόγματα διάφορος ἡ περιτομή, περὶ ἧς ἐν τοιούτῳ συγγράμματι οὐκ ἀναγκαῖον νῦν λέγειν· ὅτῳ γὰρ φίλον ἰδεῖν τὰ κινήσαντα ἡμᾶς εἰς τὸν τόπον, ἀναγνώτω περὶ αὐτοῦ ἐν τοῖς εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαί-
 20 οὺς ἐπιστολὴν Παύλου πραγματευθεῖσιν ἡμῖν.

Κἂν σεμνύνωνται τοίνυν Ἰουδαῖοι τῇ περιτομῇ, χωρίσουσιν αὐτὴν οὐ μόνον τῆς Κόλχων καὶ Αἰγυπτίων περιτομῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς Ἰσραηλιτῶν Ἀράβων, καίτοι γε ἀπὸ τοῦ προπάτορος αὐτῶν Ἀβραάμ τοῦ Ἰσραὴλ γεγεννημένου καὶ σὺν ἐκείνῳ περιτεμνομένου. Λέγουσι δὲ Ἰουδαῖοι τὴν
 25 μὲν ὀκταήμερον περιτομὴν εἶναι τὴν προηγουμένην, τὴν δὲ μὴ τοιαύτην ἐκ περιστάσεως· καὶ τάχα διὰ τινὰ πολέμιον τῷ Ἰουδαίῳ ἔθνεϊ ἄγγελον αὐτὴ ἐτελεῖτο, δυνάμενον μὲν σίνεσθαι τοὺς μὴ περιτεμνομένους αὐτῶν, ἀτονοῦντα δὲ ἐν τοῖς περιτεμνομένοις. Ὅπερ φήσκει τις δηλοῦσθαι ἐκ τῶν

5–7 cf. Orig. *Hom. in Jer.* 5.14 8–12 Usener, *Epicurea*, Fr. 518 9–10 S.V.F. II Nr. 829. Cf. Diog. Laert. 7.110 10–12 cf. Clem. *Strom.* 6.125.6 et al. 12 Οὕτω δὲ – 14 ἀρετὴν : Usener, *Epicurea*, Fr. 516 14–16 cf. Plat. *Res publ.* 4, 442 c; *Tim.* 69 e–70 a 19–20 Orig. *Comm. in Ep. ad Rom.* 2.12–13 24–26 cf. Iosephi *Ant. Iud.* 1.12.2 (214)

3 εἰ add. A¹ 10 ἀρνούμενους Iol^{pc} : ἀρνούμένων A 11 τῶν (τριῶν) μερῶν coni. Usener | φάσκοντας Iol^{pc} : φασκόντων A 14 αὐτὴν Bouhéreau : αὐτὴν A | τοῦ¹ add. Koetschau² 15 αὐτὴν Bouhéreau : αὐτὸ A 24 γεγεννημένου A : –γεννη– A¹ 27 αὐτῇ A

ἐν τῇ Ἐξόδῳ γεγραμμένων, ἐν οἷς ὁ ἄγγελος πρὸ μὲν τῆς περιτομῆς τοῦ Ἑλιάζαρ ἐνεργεῖν ἐδύνατο κατὰ Μωϋσέως, περιτμηθέντος δ' αὐτοῦ οὐδὲν ἴσχυσε. Καὶ τοιαῦτά γε μαθοῦσα ἡ Σεπφώρα λαβοῦσα ψῆφον περιέτεμε" τὸ παιδίον ἑαυτῆς, κατὰ μὲν τὰ κοινὰ τῶν ἀντιγράφων λέγειν ἀναγεγραμμένη τό· "'Εσθι τὸ αἷμα τῆς περιτομῆς τοῦ παιδίου μου", κατὰ 5 δὲ τὸ Ἑβραϊκὸν αὐτό· "Νυμφίος αἱμάτων σύ μοι." Ἥιδει γὰρ τὸν περὶ τοῦ τοιουτοῦ ἀγγέλου λόγον, δυναμένου πρὸ τοῦ αἵματος καὶ παυομένου διὰ τὸ τῆς περιτομῆς αἷμα· ἐφ' ᾧ καὶ ἐλέχθη αὐτῷ τό· "Νυμφίος αἱμάτων σύ μοι."

Ἀλλὰ ταῦτα μὴν, περιεργότερά πως εἶναι δοκοῦντα καὶ οὐ κατὰ τὴν τῶν πολλῶν ἀκοήν, παρακεκινδυνευμένως ἐπὶ τοσοῦτον λελέχθω· οἷς ἔτι 10 ἐν ὧς Χριστιανῷ πρέπον προσθεῖς ἐπὶ τὰ ἐξῆς μεταβήσομαι. Ἐδύνατο γὰρ οὗτος οἶμαι ὁ ἄγγελος κατὰ τῶν μὴ περιτεμνομένων ἀπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ἀπαξαπλῶς πάντων τῶν σεβόντων μόνον τὸν δημιουργόν, καὶ ἐπὶ τοσοῦτόν γε ἐδύνατο ὅσον οὐκ ἀνειλήφει σῶμα ὁ Ἰησοῦς. Ὅτε δ' ἀνείληφε, 15 καὶ περιετέμνετο τὸ ἐκείνου σῶμα, καθηρέθη πᾶσα ἡ κατὰ τῶν ἐν τῇ θεοσεβείᾳ ταύτῃ (μὴ) περιτεμνομένων δύναμις αὐτοῦ· ἀφάτῳ γὰρ θειότητι καθεῖλεν ἐκείνον ὁ Ἰησοῦς. Διὸ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ἀπείρηται περιτέμνεσθαι καὶ λέγεται αὐτοῖς· "'Οτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς οὐδὲν ὑμᾶς ὠφελήσει."

49

Ἄλλ' οὐδὲ ἐπὶ τῷ συνῶν ἀπέχεσθαι ὡς μεγάλῳ τινὶ Ἰουδαίῳ σεμνύνονται, ἐπὶ δὲ τῷ τὴν καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων ζώων φύσιν μεμαθηκέναι καὶ τὴν τούτου αἰτίαν ἐγνωκέναι καὶ τὸν σὺν ἐν ἀκαθάρτοις τετάχθαι. Καὶ ταῦτα δὲ σύμβολά τινων ἦν μέχρι τῆς Ἰησοῦ ἐπιδημίας, 25 μεθ' ἣν τῷ μαθητῇ αὐτοῦ λέλεκται, μηδέπω νοοῦντι τὸν περὶ τούτων λόγον καὶ φάσκοντι· "Οὐδὲν κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου", τό· "'Α ὁ θεὸς ἐκαθάρισε σὺ μὴ κοίνου." Οὗτ' οὖν πρὸς Ἰουδαίους οὔτε πρὸς ἡμᾶς ἐστὶ τὸ οὐ μόνον συνῶν, ἀλλὰ προσέτι αἰγῶν καὶ οἰῶν καὶ βοῶν καὶ ἰχθύων ἀπέχεσθαι τοὺς Αἰγυπτίων ἱερεῖς.

Ἄλλ' ἐπεὶ "οὐ τὰ ἰσερχόμενα εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον", καὶ 30 "βρῶμα ἡμᾶς οὐ παραστήσει τῷ θεῷ", οὐ μέγα φρονοῦμεν μὴ ἐσθίοντες

1-6 *Exod* 4:24-26 16 cf. *Lc* 2:21 19-20 *Gal* 5:2 26-27 *Act* 11:8-9.
Cf. 2.1 30 *Mt* 15:11. Cf. 8.29 31 *1 Cor* 8:8. Cf. 8.29

10 μὴ scripsi : μὲν A 16 περιετέμνετο M : περιετέμετο A 17 μὴ add. Bouhéreau | θειότητι A¹ : θεότητι A M 22 μεμαθηκέναι Guiet : μεμαθηκότες A 25 ἦν Reg : ὄν A 28 μόνον A¹ : μόνων A 30 τὸ εἰσερχόμενον NT

οὐδ' ἀπὸ γαστριμαργίας ἤκομεν ἐπὶ τὸ ἐσθίειν. Διόπερ τὸ ὅσον ἐφ' ἡμῖν οἱ ἀπὸ Πυθαγόρου ἐμψύχων ἀπεχόμενοι χαιρόντων. Ὅρα δὲ καὶ τὴν διαφορὰν τοῦ αἰτίου τῆς τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς τῶν ἀπὸ τοῦ Πυθαγόρου καὶ τῶν ἐν ἡμῖν ἀσκητῶν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ διὰ τὸν περὶ ψυχῆς μετενσωματουμένης μῦθον ἐμψύχων ἀπέχονται· καὶ τίς

φίλον υἱὸν αἵρας
σφάζει ἐπευχόμενος μέγα νήπιος;

ἡμεῖς δέ, κἄν τὸ τοιοῦτο πράττωμεν, ποιοῦμεν αὐτὸ ἐπεὶ "ὑπωπιάζομεν τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγοῦμεν" καὶ βουλόμεθα "νεκροῦν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, ἀσέλγειαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακὴν"· καὶ πάντα γε πράττομεν, ἵνα "τὰς πράξεις τοῦ σώματος" θανατώσωμεν.

Ἔτι δὲ περὶ Ἰουδαίων ἀποφαινόμενος ὁ Κέλσος φησὶν· Οὐδ' εὐδοκιμεῖν παρὰ τῷ θεῷ καὶ στέργεσθαι διαφόρως τι τῶν ἄλλων τούτους εἰκὸς καὶ πέμπεσθαι μόνοις αὐτοῖς ἐκεῖθεν ἀγγέλους, οἷον δὴ τινα μακάρων χώραν λαχοῦσιν· ὁρῶμεν γὰρ αὐτοὺς καὶ τὴν χώραν ἰ τίνων ἡξίωται. Ἐλέγξομεν οὖν καὶ τοῦτο, λέγοντες ὅτι τὸ εὐδοκιμηκέναι τὸ ἔθνος τοῦτο παρὰ θεῷ δηλοῦται καὶ ἐκ τοῦ τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν καὶ ὑπὸ τῶν ἁλλοτρίων τῆς ἡμετέρας πίστεως Ἑβραίων καλεῖσθαι θεόν. Καὶ ὥς εὐδοκιμοῦντές γε ὅσον οὐκ ἐγκατελείποντο, καίτοι γε ὀλίγοι τυγχάνοντες τὸν ἀριθμὸν, διετέλουν φρουροῦμενοι ὑπὸ θείας δυνάμεως, ὥς μὴδ' ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνης παθεῖν τι αὐτοὺς ὑπ' αὐτοῦ, καίτοι γε μὴ βουληθέντας διὰ τινος συνθήκας καὶ ὄρκους ἀναλαμβάνειν ὅπλα κατὰ τοῦ Δαρείου. Τότε φασὶ καὶ τὸν Ἰουδαίων ἀρχιερεᾶ ἐνδύντα τὴν ἱερατικὴν στολὴν προσκεκυνῆσθαι ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, φάσκοντος ὥφθαι αὐτῷ τούτῳ τῷ σχήματι [ἑωρακέναι] τινὰ ἐπαγγελλλόμενον αὐτῷ κατὰ τοὺς ὑπνους ὑποτάξειν τὴν Ἀσίαν ὅλην. Ἡμεῖς οὖν οἱ Χριστιανοὶ φαμεν τὸ μὲν εὐδοκιμεῖν παρὰ τῷ θεῷ καὶ στέργεσθαι διαφόρως τι τῶν ἄλλων πάνυ ἐκείνοις συμβεβηκέναι, ταύτην δὲ τὴν οἰκονομίαν μεταβεβηκέναι καὶ τὴν χάριν ἐφ' ἡμᾶς, μεταστήσαντος τὴν ἐν Ἰουδαίῳ δύναντα ἐπὶ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πιστεύ-

50

133^v

6-7 Empedoclis B 137 DK 8-9 1 Cor 9:27. Cf. 8.22 9-10 Col 3:5. Cf. 7.38 11 Rom 8:13. Cf. 7.38 et 52 15-16 cf. 8.69 18-19 cf. 4.34 21-27 Iosephi *Ant. Iud.* 11.8.3-5 (317-339)

2 ἐμψύχων P : ἐμψύχου A 4 τὸν A¹ : τῶν A 5 τίς Koetschau : τις A 7 σφάζει Emped. 16 τινῶν A 22-23 δι' ἅτινας A 25 ὥφθαι expunxit M, del. Hoeschel 26 ἑωρακέναι seclusi : περιβεβλημένον Koetschau², agn. Borret

σαντας (αὐ)τῷ Ἰησοῦ. Διὸ πολλὰ βουληθέντες Ῥωμαῖοι κατὰ Χριστιανῶν ἐπὶ τῷ κωλύσαι αὐτοὺς ἔτι εἶναι οὐ δεδύνηται· ἦν γὰρ ὑπερμαχοῦσα αὐτῶν θεία χεὶρ, [καὶ] βουλομένη τὸν τοῦ θεοῦ λόγον ἀπὸ μιᾶς τῆς κατὰ τὴν Ἰουδαίαν γῆν γωνίας ἐπισπεῖραι ὅλῳ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων.

51 Ἄλλ' ἐπεὶ κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν λέλεκται πρὸς τὸν Κέλσον κατηγοροῦντα Ἰουδαίων καὶ τοῦ λόγου αὐτῶν τὰ ἐκκείμενα, φέρε τὰ ἐξῆς ἐκθέμενοι παραστήσωμεν ὅτι οὔτε ἀλαζονευόμεθα ἐπαγγελλόμενοι εἰδέναι τὸν μέγαν θεόν, οὔτε γοητεία, ὡς Κέλσος οἶται, ὑπήχθημεν Μωϋσέως ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ, ἀλλ' ἐπ' ἀγαθῷ τέλει καὶ τοῦ ἐν Μωϋσεὶ θεοῦ ἀκούομεν καὶ τὸν μαρτυρούμενον ὑπ' αὐτοῦ θεὸν Ἰησοῦν ὡς υἱὸν θεοῦ παρεδεξάμεθα, τὰ ἄριστα ἐλπίζοντες ἐπὶ κατὰ τὸν λόγον αὐτοῦ βιώσωμεν.

Ἐκόντες δ' ὑπερβησόμεθα εἰπεῖν εἰς ἃ προλαβόντες ἐξεθέμεθα, διδάσκοντες πόθεν ἤκομεν καὶ τίνα ἀρχηγὸν ἔχομεν, καὶ τίς ὁ ἀπὸ τούτου νόμος. Κἂν βούληταί γε ἡμᾶς μηδὲν διαφέρειν τῶν τὸν τράγον ἢ τὸν κριὸν ἢ τὸν κροκόδειλον ἢ τὸν βοῦν ἢ τὸν ἵππον ποτάμιον ἢ τὸν κυνοκέφαλον ἢ αἴλουρον σεβόντων Αἰγυπτίων ὁ Κέλσος, αὐτὸς ἂν εἰδεῖ καὶ εἴ τις αὐτῷ περὶ τούτου ὁμοδοξεῖ. Ἡμεῖς δὲ ὅση δύναμις διὰ πολλῶν ἐν τοῖς πρὸ τούτων περὶ τῆς εἰς τὸν Ἰησοῦν ἡμῶν τιμῆς ἀπελογησάμεθα, δεικνύντες ὅτι (τι) κρεῖττον εὔρομεν· καὶ μόνοι ἡμεῖς τὸ καθαρῶς καὶ ἀμιγῆς πρὸς τὸ ψεῦδος ἀληθὲς ἐν τῇ Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλίᾳ ἀποφαινόμενοι εἶναι οὐχ αὐτοὺς ἀλλὰ τὸν διδάσκαλον συνίσταμεν, ὑπὸ τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ διὰ πλειόνων μαρτυρηθέντα καὶ τῶν προφητικῶν ἐν Ἰουδαίοις λόγων καὶ αὐτῆς τῆς ἐναργείας· ἰδεῖν γὰρ οὐκ ἄθεε τὰ τηλικαῦτα δεδυνημένος.

134^f

3-4 ἀπὸ μιᾶς ... γωνίας : cf. 4.36; 6.78 13-15 cf. 5.33 15-17 cf. 5.34

1 (αὐ)τῷ Delarue : τῷ A : τοῦ Guiet et Bouhéreau | διὸ A¹ : δι' ὧν A 3 καὶ deleti 6 ἐκκείμενα Guiet : ἐγκείμενα A 7 παραστήσωμεν A¹ : -σομεν A 16 ἵππον ποτάμιον Hoeschel : ἵποποτάμιον A : ἵππον τὸν ποτάμιον P 20 τι addidi 22 οὐχ αὐτοὺς A¹ : οὐκ αὐτοὺς A

Ἦν δὲ βουλόμεθα ἐξετάσαι νῦν τοῦ Κέλσου λέξιν οὕτως ἔχει· Καὶ δὴ παραλείπομεν ὅσα περὶ τοῦ διδασκάλου διελέγχονται, καὶ δοκεῖτω τις ὡς ἀληθῶς ἄγγελος (ὦν). Ἦκε δὲ πότερον οὗτος πρῶτος καὶ μόνος, ἢ καὶ ἄλλοι πρότερον; Εἰ μὲν φαῖεν ὅτι μόνος, ἐλέγχοντο ἂν ἐναντία σφίσι ψευδόμενοι. Ἐλθεῖν γὰρ καὶ ἄλλους λέγουσι πολλάκις, καὶ ὁμοῦ γε ἐξήκοντα ἢ ἑβδομήκοντα· οὓς δὴ γενέσθαι κακοὺς καὶ κολάζεσθαι δεσμοῖς ὑποβληθέντας ἐν γῇ, ὅθεν καὶ τὰς θερμὰς πηγὰς εἶναι τὰ ἐκείνων δάκρυα. Καὶ μὴν καὶ πρὸς τὸν αὐτοῦ τοῦδε τάφον ἐλθεῖν ἄγγελον (οἱ μὲν ἓνα, οἱ δὲ δύο), τοὺς ἀποκρινομένους ταῖς γυναιξίν ὅτι ἀνέστη. Ὁ γὰρ τοῦ θεοῦ παῖς, ὡς ἔοικεν, οὐκ ἐδύνατο ἀνοῖξαι τὸν τάφον, ἀλλ' ἐδεήθη ἄλλου ἀποκινήσοντος τὴν πέτραν. Ἔτι μὴν καὶ ὑπὲρ τῆς Μαρίας κυούσης πρὸς τὸν τέκτονα ἦκεν ἄγγελος, καὶ ὑπὲρ τοῦ τὸ βρέφος ἐξαρπάσαντας φυγεῖν ἄλλος ἄγγελος. Καὶ τί δεῖ πάντα ἀκριβολογεῖσθαι καὶ τοὺς Μωϋσεῖ τε καὶ ἄλλοις αὐτῶν πεμφθῆναι λεγομένους ἀπαριθμεῖν; Εἰ τοίνυν ἐπέμφθησαν καὶ ἄλλοι, δῆλον ὅτι καὶ ὁδε παρὰ τοῦ αὐτοῦ θεοῦ. Πλεῖον δέ τι ἀγγέλλειν δοκεῖτω, φέρε, ὥσπερ πλημμελοῦντων τι Ἰουδαίων ἢ παραχαραττόντων τὴν εὐσέβειαν ἢ οὐχ ὅσια δρώντων· ταῦτα γὰρ αἰνίττονται.

Ἦρκει μὲν οὖν τὰ προειρημένα ἐν τοῖς ἰδίᾳ περὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξετασθεῖσι πρὸς τὰς Κέλσου λέξεις· ἵνα δὲ μὴ δοκῶμεν τόπον τινὰ αὐτοῦ τῆς γραφῆς ὑπερβαίνειν ἐκόντες, ὡς μὴ δεδυνημένοι λέγειν πρὸς αὐτόν, φέρε, εἰ καὶ ταυτολογεῖν μέλλομεν, ἐπὶ τοῦτο ἡμᾶς τοῦ Κέλσου προκαλουμένου, ὅση δύναμις ἐπιτεμώμεθα τὸν λόγον, ἐὰν ἄρα τι ὑποπέσῃ περὶ τῶν αὐτῶν ἢ ἐναργέστερον ἢ καινότερον. Φησὶ δὴ παραλιπεῖν ὅσα περὶ τοῦ διδασκάλου Χριστιανοὶ διελέγχονται, οὐ παραλιπὼν (τι) ὧν ἐδύνατο λέγειν· ὅπερ ἐστὶ φανερόν ἐκ τῶν ἀνωτέρω αὐτῷ λελεγμένων· ἄλλως δὲ ῥητορικῇ ἐγχειρήσει κατακολουθῶν τὸ τοιοῦτο ποιεῖ. Ἀλλὰ καὶ ὅτι οὐ διελεγχόμεθα περὶ τοῦ τηλικούτου σωτῆρος ἡμῶν, κὰν δοκῇ ὁ ἐγκαλῶν διελέγχειν, δῆλον ἔσται τοῖς φιλαλήθως καὶ ἐξεταστικῶς ὅλοις τοῖς περὶ αὐτοῦ προφητευομένοις καὶ ἀναγεγραμμένοις ἐντυγχάνουσιν.

6 ἑβδομήκοντα : cf. 1 *Enoch* 89:59 ss. 8 τὰς θερμὰς πηγὰς : cf. 1 *Enoch* 67:11. Cf. 5:54–55 10 ἓνα : Mt 28:2; Mc 16:5 11 δύο : Lc 24:4; Io 20:12 13–15 cf. Mt 1:20 et 2:13; 1:66 19–20 cf. 4:22 29 ἄλλως : cf. 2:13; 3:78

2 παραλείπομεν Gelenius 3 ὦν addidi 5 ἐλέγχοντο A 18 δοκεῖτω M : δοκεῖ τῷ A 28 τι M : om. A

Ἐξῆς δέ, ἐπεὶ νομίζει συγχωρητικῶς λέγειν περὶ τοῦ σωτῆρος ὅτι δο-
κεῖτω τις ὡς ἀληθῶς ἄγγελος οὗτος εἶναι, φαμέν ὅτι τοῦτ' οὐχ ὡς συγχω-
ρούμενον ἀπὸ Κέλσου λαμβάνομεν, τῷ δ' ἔργῳ αὐτοῦ ἐνορῶντες, ὅλῳ τῷ
γένει τῶν ἀνθρώπων ἐπιδεδημηκός κατα τὸν ἑαυτοῦ λόγον καὶ τὴν
διδασκαλίαν, ὡς ἕκαστος ἐχώρει τῶν προσιεμένων αὐτόν. "Ὅπερ ἔργον ἦν
τοῦ, ὡς ὠνόμασεν ἡ περὶ αὐτοῦ προφητεία, οὐχ ἀπαξαπλῶς ἀγγέλου,
ἀλλὰ τοῦ τῆς "μεγάλης βουλῆς ἀγγέλου"· ἤγγελλε γὰρ ἀνθρώποις τὴν
μεγάλην τοῦ θεοῦ καὶ πατὴρ τῶν ὅλων περὶ αὐτῶν βουλήν, εἰκόντων μὲν
τῷ βιοῦν ἐν καθαρᾷ θεοσεβείᾳ ὡς ἀναβαινόντων διὰ τῶν μεγάλων πρά-
ξεων πρὸς τὸν θεόν, μὴ προσιεμένων δὲ (τὸν Ἰησοῦν) ὡς ἑαυτοὺς μακρυ-
νόντων ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ "ἐπὶ τὴν ἀπώλειαν" διὰ τῆς περὶ θεοῦ ἀπιστίας
ὀδυνόντων.

Εἴθ' ἐξῆς φησιν· Εἰ καὶ ἄγγελος οὗτος πρὸς ἀνθρώπους ἦλθεν, ἄρα
πρῶτος ἦκε καὶ μόνος, ἢ καὶ ἄλλοι πρότερον; Καὶ πρὸς ἐκάτερον δὲ διὰ
πλειόνων οἴεται ἀπαντᾶν, οὐδενὸς δὴ τῶν ὡς ἀληθῶς Χριστιανῶν λέγον-
τος μόνον τὸν Χριστὸν ἐπιδεδημηκέναι τῷ (γένει τῶν ἀνθρώπων) καὶ
ἄλλους ὠφθαί φησιν ἀνθρώποις ὁ Κέλσος, εἰ μὲν δὴ φαῖεν ὅτι μόνος.

54

Εἴτ' ἀπαντᾷ ἑαυτῷ ὡς βούλεται· Οὕτω δ' οὐ μόνος ἰστόρηται
ἐπιδεδημηκέναι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ὡς καὶ τοὺς προφά-
σει τῆς διδασκαλίας τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ ἀποστάντας τοῦ
δημιουργοῦ ὡς ἐλάττονος καὶ προσεληλυθότας ὡς κρείττονί
τινι θεῷ καὶ πατρὶ τοῦ ἐπιδημήσαντος φάσκειν ὅτι καὶ πρὸ
τούτου ἐπεδήμησάν τινες ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ τῷ γένει τῶν
ἀνθρώπων. Ἐπεὶ δὲ φιλαλήθως τὰ κατὰ τὸν τόπον ἐξετάζομεν, φήσομεν
ὅτι ὁ Μαρκίωνος γνώριμος Ἀπελλῆς, αἰρέσεώς τινος γενόμενος πατήρ
καὶ μῦθον ἡγούμενος εἶναι τὰ Ἰουδαίων γράμματα, φησὶν ὅτι μόνος οὗ-
τος ἐπιδεδήμηκε τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων. Οὐδὲ πρὸς ἐκείνον οὖν, λέγοντα
μόνον ἐπιδεδημηκέναι τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις, εὐλόγως
ἂν ὁ Κέλσος φέροι τὰ περὶ τοῦ καὶ ἄλλους ἐληλυθέναι, ἀπιστοῦντα, ὡς
προείπομεν, ταῖς παραδοξότερα ἀπαγγελλούσαις Ἰουδαίων γραφαῖς·
πολλῷ δὲ πλεόν οὐ προσήσεται ἅπερ ἔοικε παρακούσας ἀπὸ τῶν ἐν τῷ

7 Is 9:5. Cf. 8.27 11 cf. Mt 7:13 19–24 Marcionitas dicit. Cf. 5.62; 6.74;
7.18 et Iustini 1 *Apol.* 26.5–7; Iren. *Adv. haer.* 1.25.1; Tert. *Adv. Marc.* 1.14 31–p.
367.1 ἐν τῷ Ἐνώχ : cf. 1 *Enoch* 6–9 et 67–69

1 ἐπεὶ Delarue : εἰπεῖν A | νομίζει scripsi : νομίζεται A 2 συγχω-
ρούμενον M^{Pc} : –μενοι A 7 ἤγγελλε A : ἤγγειλε P | ἀνθρώποις P :
ἄνθρωπος A 10 τὸν Ἰησοῦν suppl. Levi conl. v. 5 : τὸν σωτῆρα add. Koetschau²
16 γένει τῶν ἀνθρώπων suppl. Delarue (cf. vv. 4, 19 et 23–24) 18 εἴτ' ἀπαντᾷ
P² : εἴτα πάντα A 22 καὶ¹ : τῷ conl. Bouhéreau

Ἐνώχ γεγραμμένων τεθεικέναι ὁ Κέλσος. Οὐδεὶς τοίνυν ἐλέγχει ἡμᾶς
 ψευδομένους καὶ τὰ ἐναντία τιθέντας, ὅτι τε μόνος ἦλθεν ὁ σωτὴρ ἡμῶν
 καὶ ὅτι ἔτι ἄλλοι πολλοὶ πολλάκις ἐληλύθασιν. Πάνυ δὲ συγκεχυμένως ἐν
 τῇ περὶ τῶν ἐληλυθόντων πρὸς ἀνθρώπους ἀγγέλων ἐξετάσει τίθῃσι τὰ
 5 ἀτρανώτως ἐλθόντα εἰς αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἐν τῷ Ἐνώχ γεγραμμένων· ἄτινα
 οὐδ' αὐτὰ φαίνεται ἀναγνοὺς οὐδὲ γνωρίσας ὅτι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις οὐ
 πάνυ φέρεται ὡς θεῖα τὰ ἐπιγεγραμμένα τοῦ Ἐνώχ βιβλία· ὅθεν νομισθεῖται
 ἂν ἐρριφέναι τὸ ὁμοῦ ἐξήκοντα ἢ ἑβδομήκοντα καταβεβηκέναι, κακοῦς
 γενομένους.

10 Ἄλλ' ἵνα καὶ εὐγνωμονέστερον αὐτῷ δώμεν ἢ μὴ ἐώρακεν ἀπὸ τῶν ἐν
 τῇ Γενέσει γεγραμμένων, ὅτι "ιδόντες οἱ υἱοὶ τοῦ θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν
 ἀνθρώπων ὅτι καλαὶ εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυναῖκας ἀπὸ πασῶν ὧν ἐξε-
 λέξαντο"· οὐδὲν ἦττον καὶ περὶ τούτων τοῖς δυναμένοις ἀκούειν προφητι-
 15 κοῦ βουλήματος λέξομεν ὅτι καὶ τῶν πρὸ ἡμῶν τις ταῦτα ἀνήγαγεν εἰς τὸν
 περὶ ψυχῶν λόγον, ἐν ἐπιθυμίᾳ γενομένων τοῦ ἐν σώματι ἀνθρώπων βίου,
 ὅνπερ τροπολογῶν ἔφασκε λελέχθαι "θυγατέρας ἀνθρώπων". Πλὴν ὅπως
 ποτ' ἂν ἔχη [καὶ] τὰ περὶ τοὺς ἐπιθυμήσαντας θυγατέρων ἀνθρώπων υἱοὺς
 20 θεοῦ, οὐδὲν αὐτῷ συμβάλλεται ὁ λόγος πρὸς τὸ μὴ ἰμόνον τὸν Ἰησοῦν ὡς
 ἄγγελον ἐπιδεδημηκέναι τοῖς ἀνθρώποις, σωτῆρα καὶ εὐεργέτην ἐναργῶς
 πάντων τῶν μεταβαλλόντων ἀπὸ τῆς χύσεως τῆς κακίας γεγεννημένον.

Εἶτα φύρων καὶ συγγένων ἢ ὅπως ποτὲ ἤκουσε καὶ τὰ ὅπου ποτ' οὖν
 γεγραμμένα, εἴτε δεδογμένα θεῖα εἶναι παρὰ Χριστιανοῖς εἴτε καὶ μὴ, φη-
 σὶ τοὺς ὁμοῦ καταβεβηκότας ἐξήκοντα ἢ ἑβδομήκοντα κολάζεσθαι
 25 δεσμοῖς ὑποβληθέντας ἐν γῇ. Καὶ φέρει ὡς ἀπὸ τοῦ Ἐνώχ, οὐκ ὀνο-
 μάζων αὐτόν, τό· ὅθεν καὶ τὰς θερμὰς πηγὰς εἶναι τὰ ἐκείνων
 δάκρυα, πρῶγμα οὔτε λεγόμενον οὔτ' ἀκουόμενον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις
 τοῦ θεοῦ. Οὐδὲ γὰρ ἀνόητος οὕτως τις ἦν, ἵνα σωματοποιήσῃ δάκρυα
 παραπλήσια τοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐν τοῖς καταβεβηκόσιν ἐξ οὐρανοῦ
 30 ἀγγέλοις. Καὶ εἰ χρή γε παίζειν πρὸς τὰ καθ' ἡμῶν σπουδαζόμενα τῷ Κέλ-
 σῳ, λεκτέον ὅτι οὐκ ἂν τις εἶπε τὰς θερμὰς πηγὰς, ὧν αἱ πλεῖστοι γλυκεῖαι

11–12 Gen 6:2 14 ταῦτα ἀνήγαγεν – 16 cf. Philon. *De gigant.* 2–4 et 6–
 18; Orig. *Comm. in Io.* 6.42 (25) 23–26 cf. 5.52 30–p.368.2 cf. Iren. *Adv.*
haer. 1.4.2–4; Tert. *Adv. Valent.* 15

3 ἔτι Hoeschel : ἐπεὶ A 10 δώμεν Iol et Bouhéreau : ἴδωμεν A 11
 οἱ add. A² 13 τούτων A : τούτου A 14 λέξομεν scripsi : πείσομεν A :
 δείξομεν conl. Koetschau : παραστήσομεν Koetschau² 15 ψυχῶν A¹ :
 ψυχῆς A 16 ὅνπερ scripsi : ἅπερ A 17 καὶ deleui 18 θεοῦ Guiet et
 Bouhéreau (cf. v. 11) : θεῶν A 20 μεταβαλλόντων A¹ : –βαλόντων A |
 γεγεννημένον Hoeschel : γεγεννημένων A

55

135^f

εἰσι, δάκρυα εἶναι τῶν ἀγγέλων, ἐπεὶ ἡ φύσις τῶν δακρύων ἐστὶν ἀλμυρά· εἰ μὴ ἄρα οἱ κατὰ τὸν Κέλσον ἄγγελοι γλυκέα δακρύουσιν.

56 Εἶτα ἐξῆς τὰ ἄμικτα καὶ ἀνόμοια μὴ γνῦς καὶ ἐξομοιῶν ἀλλήλοις ἐπιφέρει τῷ περὶ τῶν, ὡς φησι, καταβεβηκότων ἐξήκοντα ἢ ἑβδομήκοντα ἀγγέλων λόγῳ, πηγὰς θερμὰς κατὰ αὐτὸν δακρυσάντων, ὅτι καὶ πρὸς αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ τὸν τάφον ἱστόρηται ἐληλυθέναι ὑπὸ τινων μὲν ἄγγελοι δύο, ὑπὸ τινων δὲ εἰς· ὡς οἶμαι τηρήσας Ματθαῖον μὲν καὶ Μάρκον ἓνα ἱστορηκέναι, Λουκᾶν δὲ καὶ Ἰωάννην δύο, ἅπερ οὐκ ἦν ἐναντία. Οἱ μὲν γὰρ ἀναγράψαντες ἓνα "τὸν ἀποκυλίσαντα τὸν λίθον" ἀπὸ τοῦ μνημείου τοῦτόν φασιν εἶναι, οἱ δὲ τοὺς δύο "τοὺς ἐπιστάντας ἐν ἐσθῇτι ἀστραπτούσῃ" ταῖς γενομέναις ἐπὶ τὸ μνημεῖον γυναιξίν ἢ τοὺς θεωρηθέντας ἔνδον "ἐν λευκοῖς καθεζομένους". "Ἐκαστον δὲ τούτων νῦν παραδεικνύναι δυνατόν (ὄν) καὶ γεγεννημένον καὶ δηλωτικόν τινος εἶναι τροπολογίας, τῆς περὶ τῶν προφαινομένων τοῖς τὴν ἀνάστασιν τοῦ λόγου θεωρεῖν παρεσκευασμένοις, οὐ τῆς παρούσης ἐστὶ πραγματείας, ἀλλὰ μᾶλλον τῶν τοῦ εὐαγγελίου ἐξηγητικῶν.

57 Παράδοξα δὲ πράγματα τοῖς ἀνθρώποις ἐπιφαίνεσθαι ποτε καὶ τῶν Ἑλλήνων ἱστόρησαν οὐ μόνον οἱ ὑπονοηθέντες ἂν ὡς μυθοποιοῦντες, ἀλλὰ καὶ (οἱ) ὡς (ἐπὶ) πολλὸ ἐπεδειξάμενοι γνησίως φιλοσοφεῖν καὶ φιλαλήθως ἐκτίθεσθαι τὰ εἰς αὐτοὺς φθάσαντα. Τοιαῦτα δ' ἀνέγνωμεν παρὰ τῷ Σολεῖ Χρυσίππῳ, τινὰ δὲ παρὰ Πυθαγόρῳ, ἥδη δὲ καὶ παρὰ τισι τῶν νεωτέρων καὶ χθὲς καὶ πρώην γεγεννημένων, ὥσπερ παρὰ τῷ Χαιρωνεῖ Πλουτάρχῳ ἐν τοῖς Περὶ ψυχῆς καὶ τῷ Πυθαγορείῳ Νουμηνίῳ ἐν τῷ δευτέρῳ Περὶ ἀφθαρσίας ψυχῆς. "Ἡ Ἑλληνες μὲν ἐὰν τοιαῦτα διηγῶνται καὶ μάλιστα οἱ ἐν αὐτοῖς φιλοσοφοῦντες, οὐ χλεῦη οὐδὲ γέλως τὰ λεγόμενα οὐδὲ πλάσματα καὶ μῦθοι εἰσιν, ἐὰν δ' οἱ τῷ θεῷ τῶν ὅλων ἀνακείμενοι καὶ ὑπὲρ τοῦ μηδὲ μέχρι φωνῆς ψεῦδος εἰπεῖν περὶ τοῦ θεοῦ ἢ πᾶσαν

9 Mt 28:2; Mc 16:4 10-11 Lc 24:4 11-12 Io 20:12 17-21 S.V.F. II
Fr. 23 22-23 cf. Euseb. P.E. 11.36.1; Plut. Fr. 173 Sandbach 23-24 Numenii
Fr. 31 Leemans 26 cf. 3.27

5 θερμὰς Galenius : θερμῶν A 7 ὡς Bouhéreau : οὐκ A 8 ἓνα ἱστορηκέναι P M² : ἐνιστορηκέναι A 13 ὄν addidi 14 τῆς Delarue : τοῖς A 19 οἱ P M : om. A | ὡς scripsi : οἶον A : τὸ Bouhéreau : del. Guet, Sandbach | ἐπὶ addidi 21 παρὰ : περὶ A | πυθαγόρα A¹ : -γόρου A 26 εἰσὶν A : ἐστὶν M

αϊκίαν μέχρι θανάτου ἀναδεχόμενοι, ὡς ἰδόντες ἀπαγγέλλωσιν ἀγγέλων ἐπιφανείας, οὐκ ἄξιοι τοῦ πιστεῦσθαι κρίνονται οὐδὲ οἱ λόγοι αὐτῶν ἐν ἀληθείᾳ κατατάττονται;

Ἄλλ' οὐκ εὐλογον οὕτω κρίνειν τὰ περὶ ἀληθευόντων ἢ ψευδομένων.

- 5 Οἱ γὰρ τὸ ἀνεξαπάτητον ἀσκοῦντες μετὰ πολλῆς καὶ ἀκριβοῦς ἐρεῦνης καὶ ἐξετάσεως τῶν κατὰ τοὺς τόπους βράδιον καὶ ἀσφαλῶς ἀποφαίνονται περὶ τοῦ τοῖς τοιουσδὶ μὲν ἀληθεύειν, τοὺς τοιουσδὶ δὲ ψεύδεσθαι ἐν οἷς ἱστοροῦσι παραδόξοις, οὔτε πάντων τὸ τοῦ πιστεῦσθαι ἄξιον ἐπιδεικνυμένων, οὔτε πάντων [τῶν] ἐναργῶς ἀποδεικνυμένων πλάσματα καὶ
10 μύθους τοῖς ἀνθρώποις παραδεδωκέναι. Ἔτι δὲ περὶ τῆς τοῦ Ἰησοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ ταῦτα λεκτέον, ὅτι τότε μὲν ἓνα ἢ δεύτερον ὥφθαι ἄγγελον, ἀγγέλλοντα αὐτὸν ἐγγεῖρθαι καὶ προνοεῖσθαι τῶν ἐπὶ ὠφελείᾳ αὐτῶν περὶ τοῦ τοιούτου πιστευόντων, οὐ θαυμαστόν· αἰεὶ γὰρ τοὺς τοιούτους τῷ ἐγγεῖρθαι τὸν Ἰησοῦν πιστεύοντας, καρπὸν τοῦ
15 πιστεύειν οὐκ εὐκαταφρόνητον ἐπιδεικνυμένους τὸν ἐρρωμένον βίον καὶ τὴν ἀπὸ τῆς χύσεως τῶν κακῶν μεταβολήν, οὐ χωρὶς ἐφαπτομένων τῶν βοηθούντων αὐτῶν τῇ πρὸς θεὸν ἐπιστροφῇ ἀγγέλων γίνεσθαι, οὐκ ἄλογον εἶναι μοι φαίνεται.

- Κατηγορεῖ δ' ὁ Κέλσος καὶ τοῦ φάσκοντος λόγου ἄγγελον "ἀποκεκυλι-
20 κέναι" τοῦ τάφου, ἔνθα ἦν τὸ Ἰησοῦ σῶμα, "τὸν λίθον," ὥσπερ μειράκιον, ἐν διατριβῇ λαβὼν τοπικῶς κατηγορησαί τινος, καὶ φησιν, ὡς(εἰ) σοφόν τι κατὰ τοῦ λόγου εὐρών [καὶ φησιν], ὅτι ὁ τοῦ θεοῦ παῖς, ὡς(εἰ) ἔοικεν, οὐκ ἐδύνατο ἀνοῖξαι τὸν τάφον, ἀλλ' ἐδεήθη ἄλλου ἀπο-
25 κινήσοντος τὴν πέτρην. Καὶ ἵνα γε μηδὲν περιεργάσωμαι περὶ τῶν κατὰ τὸν τόπον μηδὲ τροπολογίαν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐκτιθέμενος δόξω ἀκαίρως εἰς ταῦτα φιλοσοφεῖν, περὶ αὐτῆς ἐρῶ τῆς ἱστορίας ὅτι σεμνότερον αὐτόθεν φαίνεται τὸ τὸν ἐλάττονα καὶ ὑπηρετήν "ἀποκεκυλικέναι τὸν λίθον" ἢ τὸν ἐπὶ ὠφελείᾳ ἀνθρώπων ἀνιστάμενον τοῦτο πεποιηκέναι. Οὐ λέγω δ' ὅτι οἱ μὲν τῷ λόγῳ ἐπιβουλεύοντες καὶ ἀποκτείνειν αὐτὸν βουλη-
30 θέντες καὶ δεῖξαι πᾶσι νεκρὸν καὶ τὸ μηδὲν τυγχάνοντα, βούλονται αὐτοῦ μηδαμῶς ἀνοιχθῆναι τὸν τάφον, ἵνα μηδεὶς τὸν λόγον μετὰ τὴν ἐπιβουλήν

58

19–20 Mt 28:2 22–24 cf. 5.52

1 ἰδόντες A² : εἰδότες A 4 οὐχ A, corr. A¹ 7 τοιουσδὶ Hoerschel : τοιούσδε A 8 παραδόξοις A¹ M : -δόξως A 8 οὔτε - 9 ἀποδεικνυμένων in mg add. A² 9 τῶν del. M 11 ἢ ἓνα ἢ M 12 ἀγγέλλοντα M : ἄγγελον A 13 γὰρ scripsi : δὲ A 14 τῷ add. A¹ 21 λαβὼν A¹ : λαβὼν A 1 ὡς(εἰ) scripsi : ὡς A 22 καὶ φησιν del. Koetschau

αὐτῶν ζῶντα θεάσεται· ὁ δὲ ὑπὲρ σωτηρίας ἀνθρώπων ἐπιδημῶν
 συνεργὸς τοῦ ἀγγέλου ἄγγελος θεοῦ, ἰσχυρότερος ὢν τῶν ἐπιβουλευόν-
 των, ἀποκυλίνει τὸν βαρὺν λίθον· ἵνα πεισθῶσιν οἱ νομίζοντες τεθνηκέναι
 τὸν λόγον ὅτι "οὐκ ἔστι μετὰ τῶν νεκρῶν," ἀλλὰ ζῇ καὶ "προάγει" τοὺς
 βουλομένους αὐτῷ ἀκολουθεῖν, ἵνα ἐπιδείξηται τὰ ἐξῆς οἷς ἐπεδείξατο
 πρότερον, τοῖς μὴ χωροῦσί πω [αὐτῶν] μείζονα κατὰ τὸν πρότερον τῆς
 εἰσαγωγῆς αὐτῶν χρόνον.

Εἴτ' οὐκ οἶδ' ὅπως μετὰ ταῦτα παραρρίπτει (οὐκ οἶδα εἰς τί τῇ προθέ-
 σει αὐτοῦ χρήσιμον εἶναι δοκοῦν) τὸ περὶ τῆς Μαρίας κυούσης ἐληλυθέ-
 ναι πρὸς τὸν Ἰωσήφ ἄγγελον καὶ πάλιν ὑπὲρ τοῦ τὸ βρέφος γεννηθὲν καὶ
 ἐπιβουλιευόμενον ἐξαρπάσαντας φυγεῖν εἰς Αἴγυπτον. Περὶ τούτων δὲ
 καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω πρὸς τὰ ὑπ' αὐτοῦ εἰρημένα διελέχθημεν. Τί δὲ
 βούλεται Κέλσῳ (τὸ) καὶ Μωϋσεῖ καὶ τοῖς ἄλλοις ἱστορεῖσθαι κατὰ τὰς
 γραφὰς ἀγγέλους πέμπεσθαι; Οὐδὲν γάρ μοι φαίνεται συμβάλλεσθαι
 αὐτῷ πρὸς ὃ βούλεται, καὶ μάλιστα ἐπεὶ οὐδεὶς μὲν ἐκείνων περὶ τοῦ
 γένους τῶν ἀνθρώπων ἠγωνίσαστο, ἵν' αὐτὸ ἐπιστρέψῃ ὅση δύναμις ἀπὸ
 τῶν ἀμαρτημάτων. Καὶ ἄλλοι οὖν πεπέμφθωσαν ἀπὸ τοῦ θεοῦ, καὶ οὗτός
 τι πλεον ἀπαγγελλέτω, καὶ πλημμελούντων Ἰουδαίων καὶ μεταχαρᾶτον
 των τὴν εὐσέβειαν καὶ οὐχ ὅσια δρώντων "τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ"
 μεταδεδοκέτω "ἄλλοις γεωργοῖς", τοῖς πανταχοῦ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἑαυ-
 τῶν ἐπιμελουμένοις καὶ πάντα πράττουσιν ὑπὲρ τοῦ (καὶ ἄλλους κατὰ)
 τὰς ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ ἀφορμὰς προσαγαγεῖν διὰ βίου
 καθαροῦ καὶ λόγου ἀκολουθούτου τῷ βίῳ πρὸς τὸν τῶν ὅλων θεόν.

59

Εἴθ' ἐξῆς φησιν ὁ Κέλσος· Οὐκοῦν ὁ αὐτὸς θεὸς Ἰουδαίοις τε
 καὶ τοῖσδε (δηλον δ' ὅτι τοῖς Χριστιανοῖς)· καὶ ὡσπερὶ τὸ οὐκ ἂν διδῶ
 μενον συνάγων τοῦτ' ὀφείη· Σαφῶς γε τῶν ἀπὸ μεγάλης ἐκκλησίας
 τοῦτο ὁμολογούντων καὶ τὰ τῆς παρὰ Ἰουδαίοις φερομένης
 κοσμογονίας προσιεμένων ὡς ἀληθῆ περί γε τῶν ἔξ ἡμερῶν
 καὶ τῆς ἐβδόμης, ἐν ᾗ, ὡς μὲν ἡ γραφὴ λέγει, "κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν
 ἔργων ἑαυτοῦ" ὁ θεός (ἀναχωρῶν εἰς τὴν ἑαυτοῦ περιωπὴν), ὡς δ' ὁ Κέλ-
 30

2 ἄγγελος θεοῦ: i.e. Iesus 4 Lc 24:5-6 | προάγει: Mt 28:7; Mc 16:7 12
 ἐν τοῖς ἀνωτέρω: cf. 1.34-38 19-20 Mt 21:41 et 43. Cf. 2.5; 4.42 29-30
 Gen 2:2-3. Cf. 6.61 30 ἀναχωρῶν εἰς τὴν ἑαυτοῦ περιωπὴν: Origenis, non
 Celsi esse videre Gloeckner et Bader. Cf. Plat. *Polit.* 272 e 5; Clem. *Protr.* 68.3;
Strom. 7.5.5

6 αὐτῶν delevi 13 τὸ M² : om. A 15 ἐπεὶ add. A¹ 21 καὶ ἄλλους
 κατὰ suppl. Koetschau²

σος μὴ τηρήσας τὰ γεγραμμένα μηδὲ συνιείς αὐτά φησιν, **ἀναπαυσάμενος**, ὅπερ οὐ γέγραπται. Περὶ δὲ τῆς κοσμοποιίας καὶ τοῦ μετ' αὐτὴν "ἀπολειπομένου σαββατισμοῦ τῷ λαῷ τοῦ θεοῦ" "πολὺς" ἂν εἴη καὶ μυστικός καὶ βαθὺς καὶ "δυσερμήνευτος λόγος".

- 5 Εἴτα δοκεῖ μοι, τὸ βιβλίον συμπληρῶσαι θέλων καὶ μέγα δοκεῖν εἶναι ποιῶν, εἰκῇ προστιθέναι τινά, ὁποῖά ἐστι καὶ τὰ κατὰ τὸν **πρῶτον ἄνθρωπον**, ὡς ἄρα λέγομεν τὸν αὐτὸν εἶναι ὡς καὶ **Ἰουδαῖοι καὶ τὴν ἅπ' ἐκείνου διαδοχὴν ὁμοίως αὐτοῖς γενεαλογοῦμεν**. Ἀλλὰ καὶ **εἰς ἀλλήλους μὲν ἐπιβουλὰς ἀδελφῶν** οὐκ ἴσμεν, τὸν δὲ Κάϊν
10 ἐπιβεβουλευκέναι τῷ Ἀβελ καὶ τὸν Ἡσαῦ τῷ Ἰακώβ· οὐ γὰρ Ἀβελ τῷ Κάϊν ἐπεβούλευσεν οὐδὲ [ὁ] Ἰακώβ τῷ Ἡσαῦ· ὅπερ εἰ ἐγεγόνει, ἀκολούθως ἂν εἶπεν ὁ Κέλσος **τὰς εἰς ἀλλήλους τῶν ἀδελφῶν ἐπιβουλὰς τὰς αὐτάς ἡμᾶς Ἰουδαίοις ἱστορεῖν**. Ἔστω δὲ καὶ **τὴν εἰς Αἴγυπτον ἡμᾶς ἀποδημίαν τὴν αὐτὴν λέγειν ἐκείνοις καὶ**
15 **τὴν ἐκείθεν ἐπάνοδον** (καὶ οὐ **φυγὴν**, ὡς ὁ Κέλσος νομίζει)· τί οὖν ταῦτα συμβάλλεται πρὸς τὴν καθ' ἡμῶν ἢ κατὰ Ἰουδαίων κατηγορίαν; Ἐνθα μὲν οὖν ᾤετο χλευάσειν ἡμᾶς ἐν τῷ περὶ τῶν Ἑβραίων λόγῳ, φυγὴν ὠνόμαζεν· ὅπου δ' ἦν τὸ πραγματικὸν ἐξετάσαι περὶ τῶν ἀναγεγραμμένων μαστίγων ἐπεληλυθέναι τῇ Αἰγύπτῳ ἀπὸ τοῦ θεοῦ, τοῦθ' ἐκὼν ἐσίωπησεν.

- 20 Εἰ δ' ἀκριβῶς χρὴ ἡμᾶς λέγειν τὰ πρὸς τὸν Κέλσον, οἰόμενον τὰ αὐτὰ ἡμᾶς Ἰουδαίοις ἢ περὶ τῶν ἐκκειμένων δοξάζειν, φήσομεν ὅτι τὰ μὲν βιβλία θεῖω γεγράφθαι πνεύματι ὁμολογοῦμεν ἀμφοτέρω, περὶ δὲ τῆς ἐκδοχῆς τῶν ἐν τοῖς βιβλίοις οὐκέτι τὰ ὁμοία φαμεν, οἷ γε οὐδὲ βιοῦμεν ὡς Ἰουδαῖοι, τῷ φρονεῖν οὐ τὴν κατὰ τὸ ῥητὸν ἐκδοχὴν τῶν νόμων εἶναι τὴν
25 περιέχουσαν τὸ βούλημα τῆς νομοθεσίας. Καὶ λέγομεν δ' ὅτι, "ἡνίκα ἂν ἀναγινώσκηται Μωϋσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν κείται," τῷ τοῖς τὴν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ μὴ ἀσπασαμένοις ὁδὸν ἐπικεκρῦφθαι τὸ βούλημα τοῦ Μωϋσέως νόμου. Ἴσμεν δ' ὅτι, "ἐὰν ἐπιστρέψῃ τις πρὸς τὸν κύριον" ("ὁ δὲ κύριος τὸ πνεῦμά ἐστι"), "περιαιρεθεὶς τὸ κάλυμμα" "ἀνακεκαλυμμένῳ
30 προσώπῳ τὴν" ἐν τοῖς κεκρυμμένοις νοήμασι κατὰ τὰ γράμματα "δόξαν τοῦ κυρίου" ὥσπερ ἐῖ "κατοπτρίζεται" καὶ μεταλαμβάνει τῆς καλουμένης θείας δόξης εἰς τὴν ἑαυτοῦ δόξαν (τροπικῶς μὲν λεγομένου "προσώπου," γυμνότερον δ', ὡς ἂν ὀνομάσαι τις, τοῦ νοῦ)· ἐν ᾧ ἐστὶ τὸ [τοῦ] "κατὰ τὸν

60

136^v

3 *Heb* 4:9 3-4 *Heb* 5:11. Cf. 7.32 9 cf. 4.43 25-31 2 *Cor* 3: 15-18. Cf. 4.50; 6.70; 7.38 33-p. 372.1 *Rom* 7:22. Cf. 7.38 et 46

1 συνιείς A¹ : συνείς A 2 αὐτὴν Bouhéreau : αὐτὸν A 9 ἐπιβουλὰς scripsi ex v. 12 et 4.43 : ἐπιβουλὴν A 11 ὁ om. M 14 ἀποδημίαν A¹ : ἐπι- A 21 ἐκκειμένων Guet : ἐγκ- A 26 post τὴν καρδίαν addit αὐτῶν NT 33 τοῦ² del. Koetschau

ἔσω ἄνθρωπον" πρόσωπον, πληρούμενον φωτὸς καὶ δόξης ἀπὸ τῆς περὶ τῶν κατὰ τοὺς νόμους ἀληθείας.

61

Ἐξῆς δὲ τούτοις φησί· **Μή με οἰηθῇ τις ἀγνοεῖν ὥς οἱ μὲν αὐτῶν συνθήσονται τὸν αὐτὸν εἶναι σφίσιν ὄνπερ Ἰουδαίοις θεόν, οἱ δ' ἄλλον, ᾧ τοῦτον ἐναντίον, παρ' ἐκείνου τε ἐλθεῖν τὸν υἱόν.** Εἴπερ δὲ τὸ εἶναι αἱρέσεις πλείονας ἐν Χριστιανοῖς κατηγορίαν οἶται χριστιανισμοῦ εἶναι, διὰ τί οὐχὶ καὶ φιλοσοφίας κατηγορία κατὰ τὸ ἀνάλογον νομισθεῖν ἂν ἢ ἐν ταῖς αἱρέσεσι τῶν φιλοσοφούντων διαφωνία οὐ περὶ μικρῶν καὶ τῶν τυχόντων, ἀλλὰ περὶ τῶν ἀναγκαῖο τάτων; Ὡρα δὲ καὶ ἱατρικὴν κατηγορεῖσθαι διὰ τὰς ἐν αὐτῇ αἱρέσεις. Ἰῶ Εἴπωσαν οὖν ἐν ἡμῖν οἱ μὴ τὸν αὐτὸν λέγοντες τῷ Ἰουδαίῳ θεῷ θεόν· ἀλλ' οὐ τί γε παρὰ τοῦτο κατηγορητέοι οἱ ἀπὸ τῶν αὐτῶν γραμμάτων ἀποδεικνύντες ὅτι εἰς καὶ ὁ αὐτὸς θεὸς Ἰουδαίων ἐστὶ καὶ ἐθνῶν· ὥς καὶ τὸν Παῦλον λέγειν σαφῶς, ἀπὸ Ἰουδαίων προσελθόντα χριστιανισμῷ· "Χάριν ἔχω τῷ θεῷ μου, ᾧ λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρᾷ συνειδήσει."

Ἔστω δέ τι καὶ τρίτον γένος, τῶν ὀνομαζόντων **ψυχικούς τινας καὶ πνευματικούς ἐτέρους**· οἶμαι δ' αὐτὸν λέγειν τοὺς ἀπὸ Οὐαλεντίνου. Καὶ τί τοῦτο πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, κατηγοροῦντας τῶν εἰσαγόντων φύσεις ἐκ κατασκευῆς σφζομένης ἢ ἐκ κατασκευῆς ἀπολλυμένης; Ἔστωσαν δέ **τινες καὶ ἐπαγγελλόμενοι εἶναι Γνωστικοί**, ἀνάλογον τοῖς ἑαυτοὺς ἀναγορεύουσι φιλοσόφους Ἐπικουρεῖοις. Ἀλλ' οὔτε οἱ τὴν πρόνοιαν ἀναιροῦντες φιλόσοφοι εἶεν ἂν ἀληθῶς, οὔτε οἱ τὰ ἀλλόκοτα ἀναπλάσματα καὶ μὴ ἀρέσκοντα τοῖς τῆς ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ διαδοχῆς ἐπεισαγαγόντες εἶεν ἂν Χριστιανοί. Ἰῶ Εἴπωσαν δέ **τινες καὶ τὸν Ἰησοῦν ἀποδεχόμενοι**, ὥς παρὰ τοῦτο Χριστιανοὶ εἶναι ἀνυχοῦντες, **ἔτι δὲ καὶ κατὰ τὸν Ἰουδαίων ἰ νόμον ὥς τὰ Ἰουδαίων πλήθη βιοῦν ἐθέλοντες**· οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ διττοὶ Ἐβιωνάιοι, ἧτοι ἐκ παρθένου ὁμολογοῦντες ὁμοίως ἡμῖν τὸν Ἰησοῦν ἢ οὐχ οὕτω γεγεννησθαι, ἀλλὰ ὥς τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους· τί τοῦτο φέρει ἐγκλημα τοῖς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, οὓς ἀπὸ τοῦ πλήθους ὠνόμασεν ὁ Κέλσος; Εἶπε δέ **τινας εἶναι καὶ Σιβυλλιστάς** τάχα παρακούσας τινῶν ἐγκαλούντων τοῖς

137^F

5-6 cf. 5.54 10 cf. 3.12 11 Ἔστωσαν – 25 Χριστιανοί: Φ 16.3, p. 88
15 2 Tim 1:3 17-18 cf. Iren. Adv. haer. 1.7.5; Tert. Adv. Valent. 29 28-30
cf. 2.1; 5.65 31-p. 373.2 cf. 7.53

1 πληρούμενον Hoeschel : πληρούμενοι A 11 οὖν A : γὰρ Φ 15
μου om. NT 19 τί τοῦτο A : τίτου· τί Pat B : τίτου· τί τοῦτο καὶ C | ἡμᾶς
post τῆς ἐκκλησίας Φ 29 γεγεννησθαι M : γεγενῆσθαι A

οιομένοις προφήτιν γεγονέναι τὴν Σίβυλλαν καὶ Σιβυλλιστὰς τοὺς τοιούτους καλεσάντων.

Εἶτα σωρὸν καταχέων ἡμῶν ὀνομάτων φησὶν εἰδέναι τινὰς καὶ
Σιμωνιανούς, οἱ τὴν Ἑλένην ἦτοι διδάσκαλον ἔλενον σέβον-
τες Ἑλενιανοὶ λέγονται. Ἀλλὰ λανθάνει τὸν Κέλσον ὅτι οὐδαμῶς
τὸν Ἰησοῦν ὁμολογοῦσιν υἱὸν θεοῦ Σιμωνιανοί, ἀλλὰ "δύναμιν θεοῦ"
λέγουσι τὸν Σίμωνα, τερατευόμενοι περὶ αὐτοῦ τινα, οἰηθέντος ὅτι, ἐὰν τὰ
παραπλήσια προσποιήσῃται οἷς ἔδοξε προσπεποιήσθαι τὸν Ἰησοῦν,
δυνήσεται καὶ αὐτὸς παρ' ἀνθρώποις τοσοῦτον ὅσον Ἰησοῦς τοῖς πολλοῖς.
Ἄλλ' οὔτε Κέλσος οὔτε Σίμων ἐδυνήθησαν νοῆσαι πῶς Ἰησοῦς ὡς καλὸς
"γεωργὸς" λόγου θεοῦ δεδύνηται τὴν πολλὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν πολλὴν
βάρβαρον ἐπισπεῖραι καὶ πληρῶσαι λόγων, μετατιθέντων τὴν ψυχὴν ἀπὸ
παντὸς κακοῦ καὶ ἀναγόντων πρὸς τὸν τῶν ὅλων δημιουργόν. Κέλσος μὲν
οὖν οἶδε καὶ Μαркеλλιανούς ἀπὸ Μαρκελλίνας καὶ Ἀρποκρα-
τιανούς ἀπὸ Σαλώμης καὶ ἄλλους ἀπὸ Μαριάμης καὶ ἄλλους
ἀπὸ Μάρθας· ἡμεῖς δὲ οἱ διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν φιλομάθειαν οὐ
μόνα τὰ ἐν τῷ λόγῳ καὶ τὰς διαφορὰς τῶν ἐν αὐτῷ ἐξετάσαντες, ἀλλ' ὅση
δύναμις καὶ τὰ τῶν φιλοσοφούντων φιλαλήθως ἐρευνήσαντες οὐδέ ποτε
τούτοις ὠμιλήσαμεν. Ἐμνήσθη δ' ὁ Κέλσος καὶ **Μαρκιωνιστῶν, προ-**
ϊσταμένων Μαρκίωνα.

62

Εἶθ' ἵνα δοκῇ καὶ ἄλλους εἰδέναι παρ' οὓς ὠνόμασε, φησὶν ἑαυτῷ
συνήθως ὅτι **ἄλλοι ἄλλον διδάσκαλόν τε καὶ δαίμονα κακῶς**
πλαζόμενοι καὶ καλινδούμενοι (εὔραντο προστάτην) **κατὰ σκό-**
τον πολὺν τῶν Ἀντίνου τοῦ κατ' Αἴγυπτον θιασωτῶν ἀνομώτε-
ρόν τε καὶ μιαιώτερον. Καὶ δοκεῖ μοι ἐπαφώμενος τῶν πραγμάτων
ἀληθές τι εἰρηκέναι, ὅτι τινὲς ἄλλοι ἄλλον δαίμονα κακῶς πλαζόμενοι
καὶ καλινδούμενοι εὔραντο προστάτην κατὰ πολὺν τὸν τῆς ἀγνοίας
σκότον. Περὶ δὲ τῶν κατὰ τὸν Ἀντίουν, παραβαλλόμενον ἡμῶν τῷ Ἰη-
σοῦ, ἐν τοῖς πρὸ τούτων εἰπόντες οὐ παλιλλογήσομεν.
Ἢ καὶ βλασφημοῦσι δέ, φησὶν, εἰς ἀλλήλους οἷτοι πάνδεινα
ῥητὰ καὶ ἄρρητα· καὶ οὐκ ἂν εἴξαιεν οὐδὲ καθ' ὅτιοῦν εἰς
ὁμόνοιαν, πάντῃ ἀλλήλους ἀποστυγοῦντες. Καὶ πρὸς ταῦτα δ'

63

6 Act 8:10. Cf. 1.57; 6.11 11 cf. Iac 5:7 28–29 cf. 3.36–38 30–p.
374.13 χριστιανισμοῦ: Φ 16.4, pp. 88–89

8 προσπεποιήσθαι A¹, προ– A^{1pc} 14 Καρποκρατιανούς Spencer 23 εὔ-
ραντο προστάτην ex v. 27 suppl. Koetschau² 27 εὔραντο A : εὔροντο M^{pc} |
πολὺ A, ex v. 24 corr. edd.

ἡμῖν εἴρηται ὅτι καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ ἔστιν εὐρεῖν αἰρέσεις αἰρέσεσι πολε-
 μούσας καὶ ἐν ἱατρικῇ. Οἱ μέντοι τῷ λόγῳ τοῦ Ἰησοῦ ἀκολουθοῦντες καὶ
 μεμελετηκότες αὐτοῦ τοὺς λόγους φρονεῖν καὶ λέγειν καὶ ποιεῖν "λοιδο-
 ρούμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα, δυσφημούμενοι παρα-
 καλοῦμεν." | καὶ οὐκ ἂν ῥητὰ καὶ ἄρρητα λέγοιμεν τοὺς ἄλλα δοξάζον- 5
 τας παρ' ἃ ὑπειλήφαμεν· ἀλλ', εἰ μὲν δυνάμεθα, πάντα ἂν πράττοιμεν
 ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ μεταστήσαι ἐπὶ τὸ βέλτιον διὰ τοῦ προσανέχειν μόνῳ τῷ
 δημιουργῷ καὶ πάντα πράττειν ὡς κριθησομένους. Εἰ δὲ μὴ πείθονται οἱ
 ἑτερόδοξοι, τηροῦμεν τὸν προστάξαντα αὐτοῖς λόγον τοιαῦτα· "Αἰρετι-
 κὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νουθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι 10
 ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος καὶ ἀμαρτάνει ὧν αὐτοκατάκριτος." "Ετι δὲ οἱ τὸ
 "μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοὶ" νοήσαντες καὶ τὸ "μακάριοι οἱ πραεῖς" οὐκ ἂν
 ἀποστυγήσαιεν τοὺς παραχαράττοντας τὰ χριστιανισμοῦ, || οὐδὲ **Κίρκας**
καὶ κύκηθρα αἰμύλα λέγοιεν τοὺς πεπλανημένους.

64

Παρακηκοέναι δέ μοι φαίνεται τῆς τε ἀποστολικῆς λέξεως φασκού- 15
 σης· "'Ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες
 πνεύμασι πλάνοις καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, ἐν ὑποκρίσει ψευδολό-
 γων, κεκαυστηριασμένων τὴν οἰκείαν συνείδησιν, κωλύοντων γαμεῖν,
 ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν μετ' εὐχαριστίας
 τοῖς πιστοῖς", παρακηκοέναι δὲ καὶ τῶν ταύταις τοῦ ἀποστόλου ταῖς λέ- 20
 ξεσι χρησαμένων κατὰ τῶν παραχαράξαντων τὰ χριστιανισμοῦ· διόπερ
 εἶπεν ὁ Κέλσος **ἀκοῆς καυστήριά τινας ὀνομάζεσθαι** παρὰ Χρισ-
 τianoῖς. Αὐτὸς δὲ φησι **τινὰς καλεῖσθαι αἰνίγματα**, ὅπερ ἡμεῖς οὐχ
 ἱστορήσαμεν. Ἀληθῶς δὲ τὸ τοῦ **σκανδάλου** ὄνομα πολὺ ἐν τοῖς γράμ- 25
 μασι τούτοις ἐστίν, ὅπερ εἰώθαμεν λέγειν περὶ τῶν διαστρεφόντων ἀπὸ
 τῆς ὑγιοῦς διδασκαλίας τοὺς ἀπλουστέρους καὶ εὐεξαπατήτους. **Σειρή-
 νας δέ τινας ἐξορχουμένας καὶ σοφιστρίας, κατασφραγιζομέ-
 νας τὰ ὦτα καὶ ἀποσουκεφαλούςας τοὺς πειθομένους**, ἡμεῖς
 οὐκ ἴσμεν **ὀνομαζομένους**, οἶμαι δ' ὅτι οὐδ' ἄλλος τις τῶν ἐν τῷ λόγῳ
 οὐδ' ἐν ταῖς αἰρέσεσιν. 30

1-2 cf. 3.12 et 5.61 3-4 1 Cor 4:12-13. Cf. 7.42; 8.41 9-11 Tit 3:10-11
 12 Mt 5:9 et 4 16-20 1 Tim 4:1-3 22 cf. Iren. Adv. haer. 1.25.6; Hippol.
 Refut. 7.32.8; Epiphani. Panar. 27.5.9 26-29 cf. Odys. 12.39-54 et 158-200;
 10.239

3 τοὺς λόγους A Φ : συνωδὰ τοῖς λόγοις M² 4 δυσφημούμενοι A et NT :
 βλασφημούμενοι Φ 5 καὶ om. Φ 6 πράττωμεν Φ 7 ὑπὲρ τοῦ A : ἐπὶ τὸ
 Pat B^{ac} E H : ἐπὶ τῷ B^{pc} C D 9 τηροῦμεν A : ἀντεροῦμεν Φ 11 ἐξέστραπται
 Pat B^{ac} 12 οἱ Φ : om. A 27 κατασφραγιζομένας A

Ἄλλ' οὗτος ὁ πάντ' εἰδέναι ἐπαγγελλλόμενος καὶ τοιαῦτά φησι· Πάντων δέ, φησίν, ἀκούσει τῶν ἐπὶ τοσοῦτον διεστηκότων καὶ σφᾶς αὐτοὺς ταῖς ἔρισιν αἵσχιστα διελεγχόντων λεγόντων τό· "Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ κόσμῳ." Τοῦτο γὰρ μόνον ἀπὸ τοῦ Παύλου ἔοικεν ἐμνημονευκέναι ὁ Κέλσος· διὰ τί δὲ οὐ φαμεν καὶ ἄλλα μυρία τῶν γεγραμμένων ὡς τό· "'Εν σαρκὶ γὰρ ζῶντες οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα· τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικὰ ἀλλὰ δυνατὰ τῷ θεῷ πρὸς καθαίρεσιν ὀχυρωμάτων, λογισμοὺς καθαιροῦντες καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαίρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ";

10 Ἐπεὶ δέ φησιν ὅτι πάντων ἀκούσει τῶν ἐπὶ τοσοῦτον διεστηκότων λεγόντων τό· "Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ κόσμῳ", καὶ τοῦτο ψεῦδος διελέγξομεν. Εἰσὶ γάρ τινες αἱρέσεις τὰς Παύλου ἐπιστολάς τοῦ ἀποστόλου μὴ προσιέμεναι, ὥσπερ Ἐβιωναῖοι ἀμφοτέροι καὶ οἱ καλούμενοι Ἐγκρατηταί. Οὐκ ἂν οὖν οἱ μὴ χρώμενοι τῷ ἀποστόλῳ ὡς 15 μακαρίῳ τινὶ καὶ σοφῷ λέγοιεν τό· "Ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ κόσμῳ"· διὸ καὶ ἐν τούτῳ ὁ Κέλσος ψεύδεται. Καὶ ἐπιδιατρίβει γε κατηγορῶν τῆς ἐν ταῖς αἱρέσεσι διαφορᾶς· οὐ πάνυ δέ μοι δοκεῖ διαρθροῦν ἃ λέγει οὐδ' ἐπιμελῶς αὐτὰ τεθεωρηκέναι οὐδὲ κατανενοηκέναι, πῶς πλεῖον Ἰουδαίων ἐπίστασθαι λέγουσιν ἑαυτοὺς οἱ ἐν τοῖς λόγοις 20 διαβεβηκότες Χριστιανοί, καὶ πότερον τοῖς μὲν (ἐκείνων) βιβλίους συγκατατιθέμενοι, τὸν δὲ νοῦν ἀντεξηγούμενοι, ἢ οὐδὲ συγκατατιθέμενοι τοῖς ἐκείνων γράμμασιν· ἐκάτερα γὰρ εὔροιμεν ἂν ἐν ταῖς αἱρέσεσι.

Μετὰ ταῦτά φησι· Φέρ' οὖν, εἰ καὶ μηδεμίαν ἀρχὴν τοῦ δόγματος ἔχουσιν, αὐτὸν ἐξετάσωμεν τὸν λόγον· πρότερον δὲ ὅσα 25 παρακηκούτες ὑπ' ἀγνοίας διαφθείρουσιν, οὐκ ἐμμελῶς ἐν ἀρχαῖς εὐθύς ἀπαυθαδιαζόμενοι περὶ ὧν οὐκ ἴσασι, λεκτέον· ἔστιν δὲ τὰδε. Καὶ εὐθέως λέξεσιν ἰσχυροῖς, τοῖς πιστεύουσιν τῷ Χριστιανῶν λόγῳ συνεχῶς ὀνομαζομέναις, ἀντιπαρατίθησι (τὰς) ἀπὸ τῶν φιλοσόφων, βουλόμενος τὰ καλὰ τῶν νομιζομένων Κέλσῳ παρὰ Χριστιανοῖς λέγεσθαι 30 καὶ βέλτιον καὶ τρανότερον εἰρησθαι παρὰ τοῖς φιλοσοφοῦσιν, ἵνα περισπάσῃ ἐπὶ φιλοσοφίαν τοὺς ἀλισκομένους ὑπὸ τῶν αὐτόθεν ἐμφαινόντων

4 Gal 6:14. Cf. 2.69 6-9 2 Cor 10:3-5. Cf. 4.1; 5.1 et 30; 7.46 14
'Εγκρατηταί : cf. Hippol. Refut. 8.20.1

2 ἀκούσει A : ἀκούση M^{PC} et Bouhéreau 3 τὸ add. A¹ 4, 11 et 16 τῷ κόσμῳ M 5 ἔοικε μεμνημονευκέναι M ἢ δὲ scripsi : γὰρ A 10 ἀκούσει A : ἀκούση M 20 ἐκείνων addidi (cf. v. 22) 28 τὰς addidi

δογμάτων τὸ καλὸν καὶ τὸ εὐσεβές. Καὶ τὸν πέμπτον δὴ τόμον αὐτόθι καταπαύσαντες ἀρξόμεθα τοῦ ἕκτου ἀπὸ τῶν ἐξῆς.

2 ἀρξόμεθα Bouhéreau (conl. fine ll. VI et VII) : ἀρξώμεθα A *subscriptio*
πρὸς τὸν ἐπιγεγραμμένον τοῦ κέλσου ἀληθῆ λόγον τόμος ε' A¹

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ
ΚΕΛΣΟΥ ΑΛΗΘΗ ΛΟΓΟΝ
ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΚΤΟΣ

11 Ἐκτον τοῦτον ἐνιστάμενοι λόγον πρὸς τὰς Κέλσου κατὰ
Χριστιανῶν κατηγορίας χρήζομεν ἐν αὐτῷ, ἱερὲ Ἀμβρόσιε, ἀγωνίσασθαι
οὐ πρὸς τὰ ἀπὸ φιλοσοφίας ὑπ' αὐτοῦ ἐκτιθέμενα, ὡς οἰηθεῖν ἂν τις.
Παρέθετο γὰρ πλείονα μάλιστα Πλάτωνος ὁ Κέλσος, κοινοποιῶν τὰ
5 δυνάμενα ἐλεῖν τινα καὶ συνετὸν ἐκ τῶν ἱερῶν γραμμάτων, φάσκων
βέλτιον αὐτὰ παρ' Ἑλλήσιν εἰρῆσθαι καὶ χωρὶς ἀνατάσεως
καὶ ἐπαγγελίας τῆς ὡς ἀπὸ θεοῦ ἢ υἱοῦ θεοῦ. Φαμὲν οὖν ὅτι, εἴπερ
τὸ προκείμενόν ἐστι τοῖς πρεσβεύουσι τὰ τῆς ἀληθείας πλείους ὅση
δύναμις ὠφελεῖν καὶ προσάγειν, ὡς οἶόν τέ ἐστιν, αὐτῇ διὰ φιланθρωπίαν
10 πάνθ' ὄντιν' οὖν (οὐ μόνον ἐντρεχῇ, ἀλλὰ καὶ ἀνόητον, πάλιν δ' αὖ οὐχὶ
Ἑλληνας μὲν, οὐχὶ δὲ καὶ βαρβάρους, πολὺ δὲ τὸ <εὐ>ήμερον ἔαν καὶ
τοὺς ἀγροικοτάτους καὶ ιδιώτας οἷός τέ τις γένηται ἐπιστρέφειν)·
δηλόν ἐστιν ὅτι καὶ χαρακτηρὸς ἐν τῷ λέγειν φροντιστέον αὐτῷ
κοινωφελοῦς καὶ δυναμένου πᾶσαν ἐπαγαγέσθαι ἀκοήν. Ὅσοι δέ, πολλὰ
15 χαίρειν φράσαντες ὡς ἀνδραπόδοις τοῖς ιδιώταις καὶ μὴ οἷοις τε
κατακοῦειν τῆς ἐν φράσει λόγων καὶ τάξει ἀπαγγελλομένων ἀκολουθίας,

1 138^v

1-p. 378.22 ἐν δυνάμει θεοῦ : Φ 15. 1-2, pp. 70-71 12 cf. 1.27 et saepius

inscriptio λόγος ἕκτος A¹ 1 κατὰ om. Pat B 7 ἐπαγγελίας A C D :
ἀπαγγελίας Pat B E H 8 τὰ Φ : om. A 10 δ' A : τ' Φ 11 <εὐ>-
ήμερον Wifstrand : ἡμερον A : ἡμέτερον Φ | ἔαν add. A¹ | καὶ² om. Pat B
E H 12 τις Φ : τι A 13 καὶ Φ : om. A

μόνων ἐφρόντισαν τῶν ἀνατραφέντων ἐν λόγοις καὶ μαθήμασιν, οὗτοι τὸ κοινωνικὸν εἰς κομιδῇ στενὸν καὶ βραχὺ συνήγαγον.

2

Ταῦτα δέ μοι λέλεκεται ἀπολογουμένῳ περὶ τῆς κατηγορουμένης ὑπὸ Κέλσου καὶ ἐτέρων ἐν λέξεσιν εὐτελείας τῶν γραφῶν, ἀμαυροῦσθαι 5 δοκούσης ὑπὸ τῆς ἐν συνθέσει λέξεων λαμπρότητος· ἐπεὶ οἱ καθ' ἡμᾶς προφῆται Ἰησοῦς τε καὶ οἱ ἀπόστολοι αὐτοῦ ἐνείδον τρόπῳ ἀπαγγελίας, οὐ τὰ ἀληθῆ μόνον περιεχούσης, ἀλλὰ καὶ δυναμένης ἐπαγαγέσθαι τοὺς πολλούς, ἕως προτραπέντες καὶ εἰσαχθέντες ἕκαστος κατὰ δύναμιν ἀναβῶσιν ἐπὶ τὰ ἐν ταῖς δοκούσαις εἶναι εὐτελέσι λέξεσιν ἀπορρήτως εἰρημένα. Καὶ εἰ χρή γε τολμήσαντα εἰπεῖν, ὀλίγους μὲν ὤνησεν, εἴ γε 10 ὤνησεν, ἢ περικαλλῆς καὶ ἐπιτετηδευμένη Πλάτωνος καὶ τῶν παραπλησίως φρασάντων λέξεις· πλείονας δὲ ἢ τῶν εὐτελέστερον ἅμα καὶ πραγματικῶς καὶ ἐστοχασμένως τῶν πολλῶν διδασκάντων καὶ γραψάντων. Ἔστι γοῦν ἰδεῖν τὸν μὲν Πλάτωνα ἐν χερσὶ τῶν δοκούντων εἶναι φιλολόγων μόνον, τὸν δὲ Ἐπίκτητον καὶ ὑπὸ τῶν τυχόντων καὶ ῥοπήν 15 πρὸς τὸ ὠφελεῖσθαι ἐχόντων θαυμαζόμενον, αἰσθομένων τῆς ἀπὸ τῶν λόγων αὐτοῦ βελτιώσεως.

Καὶ ταῦτά γε οὐκ ἐγκαλοῦντες Πλάτωνί φαμεν (ὁ γὰρ πολὺς τῶν ἀνθρώπων κόσμος χρησίμως καὶ τοῦτον ἤνεγκεν), ἀλλὰ [καὶ] δεικνύντες 20 τὸ βούλημα τῶν εἰπόντων τό· "Καὶ ὁ λόγος μου | καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐν πειθοῖς σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως, ἵν' ἡ πίστις ἡμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει θεοῦ." || Φησὶ γὰρ ὁ θεῖος λόγος οὐκ αὐτάρκες εἶναι τὸ λεγόμενον, κἂν καθ' αὐτὸ ἀληθὲς καὶ πιστικώτατον ᾖ, πρὸς τὸ καθικέσθαι ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἐὰν

139^f

20-22 1 Cor 2:4-5. Cf. 1.2 et 62; 3.68 22 Φησὶ γὰρ — p. 382.23 Φ 15.4-7, pp. 72-76

1 μόνον B C^{ac} | ἀνατραφέντων Φ : ἀνατρεφόντων A 5 λέξεων scripsi : λέξεως A Φ 6 ἐνείδον A Pat : ἐνὶ εἶδον fere B C D E H 9 ἀναβῶσιν Φ : ἀναλάβωσιν A | εὐτελέσιν εἶναι Φ 19 καὶ² om. Φ, delevi 20 τὸ² om. Φ 21 πειθοῖς Pat B : πειθοῖ A C D E H 22 φησὶ A : ἔτι δὲ καὶ τοῦτό φησιν Φ 23 γὰρ scripsi : δ' A

μη καὶ δυνάμεις τις θεόθεν δοθῇ τῷ λέγοντι καὶ χάρις ἐπανθήσῃ τοῖς λεγομένοις, καὶ αὕτη οὐκ ἄθεεῖ ἐγγινομένη τοῖς ἀνυσίμως λέγουσι. Φησὶ γοῦν ὁ προφήτης ἐν ἐξηκοστῷ καὶ ἐβδόμῳ ψαλμῷ ὅτι "Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ".

- 5 "Ἴν' οὖν ἐπὶ τινων δοθῇ τὰ αὐτὰ δόγματα εἶναι Ἑλληνισι καὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ λόγου ἡμῶν, ἀλλ' οὔτι γε καὶ τὰ αὐτὰ δύναται πρὸς τὸ ὑπαγαγέσθαι καὶ διαθεῖναι ψυχὰς κατὰ ταῦτα. Διόπερ οἱ ἰδιῶται ὡς πρὸς φιλοσοφίαν Ἑλληνικὴν μαθηταὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐκπεριῆλθον πολλὰ ἔθνη τῆς οἰκουμένης, διατιθέντες, ὡς ὁ λόγος ἐβούλετο, κατ' ἀξίαν ἕκαστον τῶν ἀκουόντων·
- 10 <οἱ> καὶ ἀνάλογον τῇ ῥοπῇ τοῦ αὐτεξουσίου αὐτῶν πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ καλοῦ πολλῷ βελτίους ἐγένοντο.

- Παλαιοὶ τοίνυν ἄνδρες καὶ σοφοὶ δηλούτωςαν τοῖς ἐπίστασθαι δυναμένοις, καὶ δὴ καὶ Πλάτων ὁ τοῦ Ἀρίστωνος τὰ περὶ τοῦ πρώτου ἀγαθοῦ διασημαίνετω ἔν τινι τῶν ἐπιστολῶν καὶ φασκέτω "μηδαμῶς εἶναι ῥητὸν" τὸ πρῶτον ἀγαθόν, "ἀλλ' ἐκ πολλῆς συνουσίας" ἐγγινόμενον καὶ "ἐξαίφνης οἶον ἀπὸ πυρὸς πηδῆσαντος ἐξαφθὲν φῶς ἐν τῇ ψυχῇ". ὧν καὶ ἡμεῖς ἀκούσαντες συγκατατιθέμεθα ὡς καλῶς λεγομένοις· "ὁ θεὸς γὰρ αὐτοῖς" ταῦτα καὶ ὅσα καλῶς λέλεκται "ἐφανέρωσε". Διὰ τοῦτο δὲ καὶ
- 20 τοὺς τὰ ἀληθῆ περὶ θεοῦ ὑπολαβόντας καὶ μὴ τὴν ἀξίαν τῆς περὶ αὐτοῦ ἀληθείας θεοσέβειαν ἀσκήσαντάς φαμεν ὑποκεῖσθαι ταῖς τῶν ἀμαρτανόντων κολάσεσιν. Αὐταῖς γὰρ λέξεσί φησι περὶ τῶν τοιούτων ὁ Παῦλος ὅτι "Ἀποκαλύπτεται ὀργὴ θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων, διότι τὸ
- 25 γνωστὸν τοῦ θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς· ὁ θεὸς γὰρ αὐτοῖς ἐφανέρωσε.

3

3-4 Ps 67:12. Cf. 1.62; 5.1 15-17 Plat. Ep. 7, 341 c-d 18-19 Rom 1:19
23-p. 380.7 Rom 1:18-23. Cf. 3.47 et 73; 4.30 et al.

1 ἐπανθήσει A 3 ὁ προφήτης A : om. Φ 5 post οὖν add. καὶ B C D E H 10 οἱ E H, Delarue : om. A Φ (preater E H) 12 δηλούτωςαν Φ : δηλούσων A 14 ἐπιστολὴν A 16 καὶ om. B C D E H

Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε αἰδίου αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης, εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους, διότι γνόντες τὸν θεὸν οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξασαν ἢ ηὐχαρίστησαν, ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. Φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν, καὶ ἥλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἐρπετῶν". Καὶ "ἀλήθειαν" γοῦν "κατέχουσιν", ὡς καὶ ὁ ἡμέτερος μαρτυρεῖ λόγος, οἱ φρονούντες ὅτι "ῥητὸν οὐδαμῶς ἐστὶ" τὸ πρῶτον ἀγαθὸν καὶ λέγοντες ὡς "ἐκ πολλῆς συνουσίας γινομένης περὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ καὶ τοῦ συζῆν ἐξαίφνης οἷον ἀπὸ πυρὸς πηδήσαντος ἐξαφθὲν φῶς ἐν τῇ ψυχῇ | γενόμενον αὐτὸ ἐαυτὸ ἤδη τρέφει".

139^v

4

Ἄλλ' οἱ τοιαῦτα περὶ τοῦ πρώτου ἀγαθοῦ γράψαντες καταβαίνουσιν εἰς Πειραιέα, προσευξόμενοι ὡς θεῷ τῇ Ἀρτέμιδι καὶ ὀψόμενοι τὴν ὑπὸ ἰδιωτῶν ἐπιτελουμένην πανήγυριν· καὶ τηλικαῦτά γε φιλοσοφήσαντες περὶ τῆς ψυχῆς καὶ τὴν διαγωγὴν τῆς καλῶς βεβιωκυίας διεξελθόντες, καταλιπόντες τὸ μέγεθος ὧν "αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐφάνερωσεν" εὐτελῇ φρονούσι καὶ μικρά, "ἀλεκτρυόνα τῷ Ἀσκληπιῷ" ἀποδιδόντες· καὶ "τὰ ἀόρατα" τοῦ θεοῦ καὶ τὰς ἰδέας φαντασθέντες "ἀπὸ τῆς κτίσεως τοῦ κόσμου" καὶ τῶν αἰσθητῶν, ἀφ' ὧν ἀναβαίνουσιν ἐπὶ τὰ νοούμενα, "τὴν τε αἰδίου αὐτοῦ δύναμιν καὶ θειότητα" οὐκ ἀγεννῶς ἰδόντες, οὐδὲν ἦττον "ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν", καὶ "ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία" ἐν σκότῳ καὶ ἀγνοίᾳ καλινδεῖται τῇ περὶ τοῦ θεραπεύειν τὸ θεῖον. Καὶ ἔστιν ἰδεῖν τοὺς ἐπὶ σοφίᾳ μέγα φρονούντας καὶ θεολογία

8 Rom. 1:18 9-12 Plat. Ep. 7, 341 c-d 13-15 cf. Plat. Res publ. 1, 327 a
17 Rom 1:19 18 cf. Plat. Phaed. 118 a 18-23 Rom. 1:20-21

4 ηὐχαρίστησαν A Pat : εὐ - B C D E H 7-8 καὶ ἀλήθειαν γοῦν A : ἀλήθειαν οὖν Φ 11 τοῦ Hoeschel e Plat. : τὸ A Φ 12 γενόμενον A Pat : γινόμενον B C D E H 15 ἰδιωτῶν Φ : ἰουδαίων A | γε om. B C D E H 17 καταλείποντες Pat B 22 ἡ Delarue : ὡς A Φ 23 ἡ καρδία Φ

"ὁμοιώματι εἰκόνοσ φθαρτοῦ ἀνθρώπου" προσκυνοῦντας, εἰς τιμὴν φασιν ἐκείνου, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ καταβαίνοντας μετ' Αἰγυπτίων ἐπὶ "τὰ πετεινὰ ἢ τετράποδα ἢ ἑρπετά". Ἵνα δὲ καὶ δοκῶσιν τινες ταῦτα ὑπεραναβεβηκέναι, ἀλλ' εὗρεθήσονται "ἀλλάξαντες τὴν ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει καὶ σέβοντες καὶ λατρεύοντες τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα". Διόπερ τῶν ἐν Ἑλληνιστι σοφῶν καὶ πολυμαθῶν τοῖς ἔργοις περὶ τὸ θεῖον πλανωμένων "ἐξελέξατο ὁ θεὸς τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου, ἵνα καταισχύνη τοὺς σοφοὺς, καὶ τὰ ἀγενῆ καὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ τὰ ἐξουθενημένα καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ"· καὶ ἀληθῶς, ἵνα "μὴ καυχῆσεται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ".

Πρῶτοι δὲ ἡμῶν σοφοί, Μωϋσῆς ὁ ἀρχαιότατος καὶ οἱ ἐξῆς αὐτῷ προφήται, "οὐδαμῶς ῥητὸν" ἐπιστάμενοι τὸ πρῶτον ἀγαθὸν ἔγραψαν μὲν, ὡς θεοῦ ἑαυτὸν ἐμφανίζοντος τοῖς ἀξίοις καὶ ἐπιτηδείοις, ὅτι "ὥφθη" ὁ θεὸς φέρ' εἰπεῖν τῷ Ἀβραάμ ἢ τῷ Ἰσαάκ ἢ τῷ Ἰακώβ· τίς δὲ ὢν ὥφθη καὶ ποταπὸς καὶ τίνα τρόπον καὶ τίνι τῶν ἐν ἡμῖν, καταλελοίπασιν ἐξετάζειν τοῖς δυναμένοις ἑαυτοὺς ἐμπαρέχειν παραπλησίους ἐκείνοις οἷς ὥφθη ὁ θεός· ὁφθεις (δ') αὐτῶν οὐ τοῖς τοῦ σώματος ὀφθαλμοῖς, ἀλλὰ τῇ καθαρῇ καρδίᾳ. Καὶ γὰρ κατὰ τὸν Ἰησοῦν ἡμῶν "Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὁψονται".

Τὸ δ' "ἐξαίφνης οἶον ἀπὸ πυρὸς πηδήσαντος ἐξάπτεσθαι φῶς ἐν τῇ ψυχῇ" πρότερος οἶδεν ὁ λόγος, εἰπὼν ἐν τῷ προφήτῃ· "Φωτίσατε ἑαυτοῖς φῶς γνώσεως." Καὶ Ἰωάννης δὲ ὕστερον ἐκείνου γενόμενος λέγει ὅτι "ὁ γέγονεν" ἐν τῷ λόγῳ "ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων", ὅπερ "φῶς ἀληθινὸν φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν" ἀληθινὸν καὶ νοητὸν "κόσμον", καὶ ποιεῖ αὐτὸν "φῶς τοῦ κόσμου". "Ἐλαμψε" γὰρ τοῦτο

5

1 Rom. 1:23 4-5 Rom 1:25 7-10 1 Cor 1:27-29. Cf. 2.78; 3.48 et 73; 5.16; 7.44 13-14 cf. Gen. 12:7; 26:2; 35:9 18-19 Mt 5:8. Cf. 7.33, 43 et 45 21-22 Hos 10:12. Cf. 5.10 22-25 Io 1:3-4 et 9 25-p. 382.2 2 Cor 4:6. Cf. 4.95

1 φασιν Hoeschel : φησιν A Φ 6 πολυμαθῶν A : φιλομαθῶν Φ 11 πρῶτοι Φ : πρῶτον A | δὲ οἱ ἡμῶν Pat B E H 13 ἑαυτὸν Φ : om. A 14 φέρ' εἰπεῖν Φ : om. A 15 post ἡμῖν addit ὅμοιος Bouhéreau 16 παραπλησίους Φ : - πλησίως A 17 δ' addidi | αὐτῶν om. Φ | post σώματος add. αὐτῶν Pat D E H : αὐτοῖς B : ἡμῶν C 21 ἑαυτοῦς A

τὸ φῶς "ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ
 θεοῦ ἐν προσώπῳ Χριστοῦ". Διό φησιν ἀρχαιότατος προφήτης, πρὸ
 πολλῶν γενεῶν τῆς Κύρου βασιλείας προφητεύσας (ὑπὲρ τὰς
 140^F τεσσαρεσκαίδεκα ἢ γὰρ γενεὰς πρεσβύτερος αὐτοῦ ἦν), τό· "Κύριος
 φωτισμός μου καὶ σωτήρ μου, τίνα φοβηθήσομαι;" καί· "Λύχνος τοῖς ποσὶ 5
 μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου", καί· "'Εσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ
 φῶς τοῦ προσώπου σου, κύριε", καί· "'Εν τῷ φωτὶ σου ὁψόμεθα φῶς." Καὶ
 ἐπὶ τὸ φῶς τοῦτο προτρέπων ἡμᾶς ὁ ἐν τῷ Ἑσαΐα λόγος φησί· "Φωτίζου,
 φωτίζου Ἱερουσαλήμ· ἥκει γάρ σου τὸ φῶς, καὶ ἡ δόξα κυρίου ἐπὶ σὲ
 ἀνατέταλκεν." Ὁ δ' αὐτὸς οὗτος προφητεύων περὶ τῆς τοῦ Ἰησοῦ 10
 ἐπιδημίας, ἀφιστάντος (ἡμᾶς) ἀπὸ τῆς τῶν εἰδώλων καὶ ἀγαλμάτων καὶ
 δαιμόνων θεραπείας, φησὶν ὅτι "Καθημένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου
 φῶς ἀνέτειλεν αὐτοῖς", καὶ πάλιν· "Λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει φῶς εἶδε
 μέγα".

"Ὅρα οὖν τὴν διαφορὰν τοῦ καλῶς λελεγμένου ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος 15
 περὶ τοῦ πρώτου ἀγαθοῦ καὶ τῶν εἰρημένων ἐν τοῖς προφήταις περὶ τοῦ
 φωτὸς τῶν μακαρίων· καὶ ὅρα ὅτι ἡ μὲν ἐν Πλάτῳ περὶ τούτου ἀλήθεια
 οὐδὲν ὡς πρὸς εἰλικρινῇ εὐσέβειαν ὥνησε τοὺς ἐντυγχάνοντας, ἀλλ' οὐδ'
 αὐτὸν τὸν τοιαῦτα περὶ τοῦ πρώτου ἀγαθοῦ φιλοσοφήσαντα, ἡ δὲ τῶν 20
 θείων γραμμάτων εὐτελὲς λέξις ἐνθουσιᾶν πεποίηκε τοὺς γνησίως
 ἐντυγχάνοντας αὐτῇ· παρ' οἷς τρέφεται τοῦτο τὸ φῶς τῷ ἔν τινι παραβολῇ
 εἰρημένῳ ἐλαίῳ, τηροῦντι τῶν δάδων τὸ φῶς ἐν ταῖς φρονίμοις πέντε
 παρθένοις. ἢ

6 Ἐπεὶ δὲ καὶ ἄλλην λέξιν οὕτως ἔχουσιν ἐκτίθεται ἀπὸ τῆς
 Πλάτωνος ἐπιστολῆς ὁ Κέλσος· "Εἰ δέ μοι ἐφαίνετο γραπτέα τε 25
 ἱκανῶς εἶναι πρὸς τοὺς πολλοὺς καὶ ῥητά, τί κάλλιον ἐπέ-
 πρακτο ἂν ἡμῖν ἐν τῷ βίῳ ἢ τοῖς τε ἀνθρώποις μέγα ὄφελος

4-7 Ps 26:1; 118:105; 4:7; 35:10. Cf. 8.27 8-10 Is 60:1 12-14 Is 9:2 =
 Mt 4:16. Cf. 6.66; 8.54 21-23 cf. Mt 25:3-4 25-p. 383.1 Plat. Ep. 7, 341 d

1 τῆς γνώσεως scripsi ex NT et 4.95 : τοῦ εὐαγγελίου A Φ 2 τοῦ
 χριστοῦ Pat B 6 νόμος A C D : λόγος Pat B 10 ἀνατέταλκεν Φ et NT :
 ἀνέτειλεν A 11 ἡμᾶς addidi (cf. v. 8) ἢ ἀπὸ τῆς Bouhéreau : τῆς ἀπὸ A Φ
 13 ἐν σκοτίᾳ Pat C D E H : om. B 15 λελεγμένου A : λεγομένου Φ 17
 τούτου A B : τοῦ αὐτοῦ Pat E H : αὐτοῦ C D 26 post τί addit τούτου Plato

γράφαι καὶ τὴν φύσιν εἰς φῶς τοῖς πᾶσι προαγαγεῖν;" φέρε καὶ περὶ τούτου βραχέα διαλεχθῶμεν, πότερον μὲν εἶχέ τι Πλάτων σεμνότερον ὢν ἔγραψε καὶ θειότερον ὢν κατέλιπεν ἢ μὴ καταλιπόντες ἐκάστω ἐξετάζειν κατὰ τὸ δυνατόν, δεικνύντες <δ'> ὅτι καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς προφήται
5 ἐφρόνουν τινὰ μείζονα γραμμάτων, ἅπερ οὐκ ἔγραψαν. Ὁ μὲν γὰρ Ἰεζεκιήλ "κεφαλίδα" λαμβάνει "βιβλίου", "γεγραμμένην ἔμπροσθεν καὶ ὀπισθεν", ἐν ἣ "θρῆνος" ἦν "καὶ μέλος καὶ οὐαί", καὶ προστάξαντος αὐτῷ τοῦ λόγου κατεσθίει τὴν βίβλον, ἵν' αὐτὴν μὴ γράψῃ καὶ προδῶ ἀναξίους· καὶ ὁ Ἰωάννης δὲ τὸ παραπλήσιον ἀναγράφεται ἑωρακέναι καὶ πε-
10 ποιηκέναι· ἀλλὰ καὶ ὁ Παῦλος "ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλήσαι". Ὁ δὲ πάντων τούτων κρείσσων Ἰησοῦς ὅτι μὲν "ἐλάλει" τὸν τοῦ θεοῦ λόγον "τοῖς <ἰδίους> μαθηταῖς" "κατ' ἰδίαν" καὶ μάλιστα ἐν ταῖς ἀναχωρήσεσιν εἴρηται, τίνα δ' ἦν ἃ ἔλεγεν, οὐκ ἀναγράφεται. Οὐ γὰρ "ἐφάνετο" αὐτοῖς "γραπτὰ ἰκανῶς εἶναι" ταῦτα
15 "πρὸς τοὺς πολλοὺς" οὐδὲ "ῥητά". Καί, εἰ μὴ φορτικὸν εἰπεῖν περὶ τῶν τηλικούτων ἀνδρῶν τὸ ἀληθές, φημὶ ὅτι μᾶλλον Πλάτωνος οὗτοι ἐώρων ἅφ' ὧν ἐλάμβανον χάριτι θεοῦ νοημάτων, τίνα μὲν τὰ "γραπτὰ" καὶ πῶς "γραπτὰ", τίνα δὲ οὐδαμῶς "γραπτὰ" εἰς "τοὺς πολλοὺς", καὶ τίνα μὲν "ῥητά", τίνα δὲ οὐ τοιαῦτα. Πάλιν τε αὖ ὁ Ἰωάννης, διδάσκων ἡμᾶς
20 γραπτῶν καὶ οὐ γραπτῶν ἰ διαφοράν, "ἑπτὰ βροντῶν" φησιν ἀκηκοέναι περὶ τινων διδασκουσῶν αὐτὸν καὶ ἀπαγορευουσῶν γραφῇ παραδοῦναι τοὺς λόγους αὐτῶν.

140^v

Πολλὰ δ' ἂν καὶ παρὰ τῷ Μωϋσεῖ εὐρεθείη καὶ τοῖς προφήταις, οὐ μόνον Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ Ὀμήρου καὶ τῆς τῶν παρ' Ἑλληνισι γραμ-
25 μάτων εὐρέσεως πρεσβυτέροις, ἅξια τῆς εἰς αὐτοὺς χάριτος τοῦ θεοῦ καὶ μεγαλονοίας πεπληρωμένα· οἵτινες οὐχ, ὥς οἶται Κέλσος, **παρακούσαντες τοῦ Πλάτωνος** τοιαῦτ' εἰρήκασιν. Πῶς γὰρ οἶόν τ' ἦν τοῦ μηδέπω γενομένου αὐτοὺς ἀκηκοέναι; Ἴνα δὲ καὶ ἐπὶ τοὺς Ἰησοῦ ἀποστόλους τις, νεωτέρους γενομένους Πλάτωνος, ἀναγάγῃ τὸν Κέλσου

7

5-8 Ezech 2:9-10 et 3:1-2. Cf. 1.48 9 Apoc 10:9-10 10-11 2 Cor 12:4. Cf. 7.43 12 Mc 4:34. Cf. 3.46 20-22 Apoc 10:4 23-25 cf. 4.21

1 τοῖς om. Plato | πᾶσι Hoeschel e Plat. : πατράσι A 2 διαλεχθῶμεν M : διελεχθῶμεν A 4 δ' add. Bouhéreau 10 ἀλλὰ γὰρ καὶ M 12 ἰδίους addidi ex NT et 3.46 15 πρὸς A¹ : παρὰ A

λόγον, ὅρα εἰ μὴ αὐτόθεν ἀπίθανόν ἐστι τὸ λέγειν Παῦλον τὸν σκηνοποιὸν καὶ Πέτρον τὸν ἀλιέα καὶ Ἰωάννην τὸν καταλιπόντα τὰ δίκτυα τοῦ πατρός, παρακούσαντας τῶν Πλάτωνι ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς εἰρημένων, τοιαῦτα περὶ τοῦ θεοῦ παραδεδοκῆναι. Πολλάκις δὲ ἤδη ὁ Κέλσος θρυλήσας ὡς **ἀξιοῦμεν εὐθέως πιστεῦειν**, ὡς καινόν τι παρὰ τὰ πρότερον εἰρημένα πάλιν αὐτὸ φησιν· ἀρκεῖ δ' ἡμῖν τὰ εἰς ταῦτα λελεγμένα.

Ἐπεὶ δὲ καὶ ἄλλην λέξιν ἐκτίθεται Πλάτωνος δι' ὧν φησιν, **"ἐρωτήσεσι καὶ ἀποκρίσεσι χρωμένων ἐλλάμπειν φρόνησιν" τοῖς κατ' αὐτὸν φιλοσοφοῦσι**, φέρε παραδείξωμεν ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραμμάτων ὅτι προτρέπει καὶ ὁ θεῖος λόγος ἡμᾶς ἐπὶ διαλεκτικὴν, ὅπου μὲν Σολομῶντος λέγοντος· **"Παιδεῖα δὲ ἀνεξέλεγκτος πλανᾶται"**, ὅπου δὲ τοῦ τὸ σύγγραμμα τὴν Σοφίαν ἡμῖν καταλιπόντος Ἰησοῦ υἱοῦ Σιράχ φάσκοντος· **"Γνωσίς ἀσυνέτου ἀδιεξέταστοι λόγοι."** **"Εὐμενεῖς οὖν ἔλεγχοι"** παρ' ἡμῖν εἰσι μάλλον, τοῖς μαθοῦσιν ὅτι δεῖ τὸν προϊστάμενον τοῦ λόγου δυνατὸν εἶναι **"τοὺς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν"**. Εἰ δὲ ῥαθυμοῦσί τινες, οὐκ ἀσκοῦντες προσέχειν ταῖς θεαῖς ἀναγνώσεσι καὶ **"ἐρευνᾶν τὰς γραφὰς"** καὶ κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Ἰησοῦ **"ζητεῖν"** τὴν διάνοιαν τῶν γραφῶν καὶ **"αἰτεῖν"** περὶ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ **"κρούειν"** αὐτῶν τὰ κεκλεισμένα, οὐ παρὰ τοῦτο ὁ λόγος κενός ἐστι σοφίας.

- 8 Εἰτά φησι μετὰ ἄλλας λέξεις Πλατωνικάς, δηλοῦσας ὅτι **"ὀλίγοις" ἐστὶ γνωστὸν τὸ ἀγαθόν, ἐπεὶ οἱ πολλοὶ μετὰ "καταφρονήσεως οὐκ ὀρθῆς" (ἥ) "ὕψηλῃς καὶ χαύνης ἐλπίδος" πληρωθέντες, "ὡς σεμνὰ ἄττα μεμαθηκότες", λέγουσὶ τινὰ ὡς ἀληθῆ, ὅτι ταῦτα προειρηκῶς ὁ Πλάτων ὅμως οὐ τερατεύεται οὐδ' ἀποφράττει τοῦ προσερέσθαι βουλομένου, τί ποτέ ἐστιν ὃ ἐπαγ-**

5 cf. 1.9; 6.10-11 9 et 14-15 Plat. Ep. 7, 344 b 12 Prov 10:17 14 Sir 21:18. Cf. 7.12 16 Tir 1:9 17-18 Io 5:39. Cf. 5.16; 6.37 18-19 cf. Mt 7:7; Lc 11:9 21-24 Plat. Ep. 7, 341 e

5 ἀξιοῦμεν Bouhéreau : ἀξιούμενον A 9 χρώμενον Bouhéreau | ἐκλάμπειν Plato | φρόνησιν Koetschau e Plat. : φρονήμασι A 23 ἡ addidi conl. Platone 26 προσερέσθαι Bouhéreau : προαιρεῖσθαι A

γέλλεται, τὴν γλῶτταν, οὐδ' αὐτόθεν κελεύει φθάσαντας πιστεύειν ὅτι τοιόσδε ἐστὶν ὁ θεὸς καὶ υἱὸν ἔχει τοιόνδε, καὶ οὗτος κατελθὼν ἐμοὶ διελέξατο.

Καὶ πρὸς ταῦτά φημι ὅτι περὶ μὲν Πλάτωνος Ἀρίστανδρος οἶμαι
 5 ἀνέγραψεν ὡς οὐκ Ἀρίστωνος υἱοῦ ἀλλὰ φάσματος, ἐν Ἀπόλλωνος εἶδει
 προσελθόντος τῇ Ἀμφικτιόνῃ· καὶ ἄλλοι δὲ πλείονες τῶν Πλατωνικῶν ἐν
 τῷ Πλάτωνος βίῳ τοιαῦτ' εἰρήκασιν· περὶ δὲ Πυθαγόρου, πλεῖστα ὅσα
 τερατευσαμένου καὶ δείξαντος μὲν ἐν πανηγύρει Ἑλλήνων ἐλεφάντινον
 τὸν μηρόν, ἀνεγνωρικέναι δὲ φήσαντος τὴν ἀσπίδα ἢ ἐχρήτο ὅτ' Εὐ-
 10 φορβος ἦν, καὶ ἐν μιᾷ λεγομένου ἡμέρᾳ ἐν δύο πεφηνέναι πόλεσι, τί χρὴ
 καὶ λέγειν; Ὁ δὲ βουλόμενος κατηγορεῖν ὡς τερατείας ἱστορουμένης περὶ
 Πλάτωνος καὶ Σωκράτους ἐκθήσεται [καὶ] τὸν συνιστάμενον Σωκράτει
 καθ' ὕπνον κύκνον καὶ τὸν διδάσκαλον εἰπόντα ἐπὶ τῇ συστάσει τοῦ
 νεανίσκου· "Οὗτος ἄρα ὁ κύκνος ἦν." Ἀλλὰ καὶ ὃν τρίτον εἶδεν ὀφθαλμὸν
 15 ἑαυτὸν ἔχοντα ὁ Πλάτων εἰς τερατείαν ἀναλήψεται. Οὐ λείπει δὲ τοὺς
 κακοήθεις καὶ κακηγορεῖν βουλομένους τὰ τοῖς κρείττοσι παρὰ τοὺς
 πολλοὺς ἐπιφανέντα, διαβολὴ καὶ κακηγορία· οἵτινες καὶ τὸ Σωκράτους
 δαιμόνιον ὡς πλάσμα χλευάσουσιν.

Οὐ τερατευόμεθα οὖν τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ διηγούμενοι, οὐδ' οἱ γνήσιοι
 20 αὐτοῦ μαθηταὶ τοιούτους ἀνέγραψαν λόγους περὶ αὐτοῦ. Ὁ δὲ πάντ'
 ἐπαγγελλόμενος εἰδέναι Κέλσος καὶ πολλὰ τῶν Πλάτωνος παρατιθέμενος
 (ἐκῶν, οἶμαι) σιωπᾷ τὸν περὶ υἱοῦ θεοῦ λόγον, τὸν παρὰ Πλάτωνι λε-
 λεγμένον ἐν τῇ πρὸς Ἑρμείαν καὶ Κορίσκον ἐπιστολῇ. Οὕτω δὲ ἔχει ἡ τοῦ
 Πλάτωνος λέξις· "Καὶ τὸν τῶν πάντων θεόν, ἡγεμόνα τῶν τε ὄντων καὶ

141^f

4-7 cf. Plut. *Quaest. conviv.* 717 E - 718 B; Diog. Laert. 3.2; Apul. *De Plat.* 1.1; Olympiod. *V. Plat.* 1 et al. 7-10 ἦν : cf. Diog. Laert. 3.5 et al. 10 cf. Porphyry. *V. Pyth.* 27 12-14 cf. Paus. 1.30.3; Diog. Laert. 3.5 et al. 17-18 cf. Meletum ap. Plat. *Apol.* 31 d 24-p. 386.3 Plat. *Ep.* 6, 323 d. Cf. Clem. *Strom.* 5.102

12 καὶ² delevi 15 λείπει P^{pc} : λήπει A 16 κακηγορεῖν V :
 κατηγορεῖν A 17 κακηγορία A : κατηγορία M 22 λελεγμένον A :
 λεγόμενον M

τῶν μελλόντων, τοῦ τε ἡγεμονικοῦ καὶ αἰτίου πατέρα καὶ κύριον ἐπομνύντας· ὄν, ἂν ὄντως φιλοσοφῶμεν, εἰσόμεθα πάντες (σαφῶς) εἰς δύναμιν ἀνθρώπων εὐδαιμόνων."

9 Καὶ ἄλλην δὲ τοῦ Πλάτωνος λέξιν ἐκτίθεται ὁ Κέλσος, οὕτως ἔχουσιν· "Ἔτι δὲ μακρότερα περὶ αὐτῶν ἐν νῶ μοι γέγονεν εἰπεῖν· τάχα γὰρ ἂν ὧν πέρι λέγω σαφέστερον ἂν εἴη τι 5 λεχθέντων αὐτῶν. Ἔστι γὰρ τις λόγος ἀληθής, ἐναντίος τῷ τολμήσαντι γράφειν τῶν τοιούτων (καὶ) ὅτιοῦν, πολλάκις μὲν ὑπ' ἐμοῦ καὶ πρότερον λεχθεῖς, ἔοικε δ' οὖν εἶναι καὶ νῦν λεκτέος. Ἔστι τῶν ὄντων ἐκάστω, δι' ὧν τὴν ἐπιστήμην 10 ἀνάγκη παραγίνεσθαι, τρία, τέταρτον δὲ αὕτη, πέμπτον δὲ αὐτὸ τιθέναι δεῖ ὃ δὴ γνωστόν τε καὶ ἀληθῶς ἐστὶν ὄν· ἐν μὲν ὄνομα, δεύτερον δὲ λόγος, τὸ δὲ τρίτον εἶδωλον, τὸ τέταρτον δὲ ἐπιστήμη."

Καὶ κατὰ ταῦτα δὲ εἵπομεν ἂν ὅτι "φωνὴ μὲν βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ" 15 εἰσηκται ὁ Ἰωάννης πρὸ τοῦ Ἰησοῦ, ἀνάλογον (ὄν) τῷ παρὰ Πλάτωνι ὀνόματι, δεύτερος δὲ μετὰ τὸν Ἰωάννην δεικνύμενος ὑπ' αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς, ᾧ ἐφαρμόζει τὸ "ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο", ἀνάλογον ὄν τῷ παρὰ Πλάτωνι λόγῳ. Πλάτων μὲν οὖν τὸ τρίτον φησὶν εἶδωλον· ἡμεῖς δὲ τὸ ὄνομα τοῦ εἰδώλου ἐπ' ἄλλου τάττοντες, τρανότερον φήσομεν ἐν τῇ ψυχῇ 20 γινόμενον μετὰ τὸν λόγον (τόν) τῶν τραυμάτων τύπον, τοῦτον (δ') εἶναι τὸν ἐν ἐκάστω Χριστὸν ἀπὸ Χριστοῦ λόγον. Εἰ δὲ καὶ ἀνάλογόν ἐστι τῷ τετάρτῳ, ὄντι ἐπιστήμῃ, ἢ "ἐν τοῖς" καθ' ἡμᾶς "τελείοις σοφία" ὁ Χριστός, ἐπιστήσῃ ὁ δυνάμενος.

5-14 Plat. Ep. 7,342 a-b 15 Mt. 3:3 18 Io 1:14 23 1 Cor 2:6. Cf. 2.24; 3.59

1 ἡγεμονικοῦ A : ἡγεμόνος Hoeschel e Plat. | καί² om. Plato 2 σαφῶς e Plat. add. Hoeschel 6 ὧν πέρι A : περὶ ὧν Plato 8 καὶ e Plat. add. Spencer 9 πρότερον λεχθεῖς A : πρόσθεν ῥηθεῖς Plato 11 δὲ αὕτη A : δ' αὐτὴ Plato 12 δὴ M et Plato : δεῖ A | ἀληθῶς ἐστὶν ὄν· A : ἀληθές ἐστὶν ὧν Hoeschel al. 13 τὸ² om. Plat. 16 πρὸ Bouhéreau : πρὸς A | ὄν addidi (cf. v. 18) 21 τὸν² addidi | δ' addidi 23 ἢ M : ἢ A

Εἰτά φησιν ὅτι ὁρᾶς ὅπως Πλάτων, καίτοι διαβεβαιωσάμενος ὅτι "ῥητὸν" οὐκ ἔστιν, ὅμως, ἵνα μὴ εἰς ἀνεξέλεγκτον ἀναχωρεῖν δόξῃ, λογισμὸν ὑπέχει ταύτης τῆς ἀπορίας· εἴη γὰρ ἂν τυχὸν "ῥητὸν" καὶ τὸ μηδέν. Ἄλλ' ἐπεὶ τοῦτο φέρει εἰς κατασκευὴν τοῦ δεῖν
 5 μὴ ἀπλῶς πιστεύειν, ἀλλὰ λογισμὸν ὑπέχειν τῶν ἰ πιστευομένων, χρησόμεθα καὶ ἡμεῖς τοῦ Παύλου λέξει ἐγκαλούσῃ τῷ εἰκῇ πιστεύοντι, ἐν ᾗ φησιν· "Ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκῇ ἐπιστεύσατε."

Τὸ ὅσον δ' ἐπ' αὐτῷ ἀναγκάζει ἡμᾶς ταυτολογεῖν ταυτολογῶν ὁ Κέλσος, λέγων μετὰ τὰς εἰρημένας ὥσπερ ἀλαζόνων ἀλαζονείας ὅτι ὁ
 10 Πλάτων οὐκ ἀλαζονεύεται καὶ ψεύδεται φάσκων αὐτὸς καινόν τι εὐρίσκειν ἢ ἀπ' οὐρανοῦ παρὼν ἀγγέλλειν, ἀλλ' ὁπόθεν ἐστὶ ταῦθ' ὁμολογεῖ. Εἴποι ἂν τις οὖν καὶ πρὸς ταῦτα, βουλόμενος ἀπαντᾶν τῷ Κέλσῳ, ὅτι καὶ Πλάτων ἀλαζονεύεται ἐν τῇ τοῦ Διὸς κατὰ τὸν Τίμαιον δημηγορίᾳ λέγων· "Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ δημιουργὸς καὶ πατήρ",
 15 καὶ τὰ ἐξῆς. Ἄλλ' εἰ ἀπολογήσεται τις περὶ τούτων διὰ τὸν νοῦν τοῦ δημηγοροῦντος παρὰ τῷ Πλάτωνι Διός, διὰ τί ὁ ἐξετάζων τὸν νοῦν τῶν λόγων τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἢ τῶν ἐν τοῖς προφήταις τοῦ δημιουργοῦ οὐχὶ καὶ πλεῖον τι ἐρεῖ παρὰ τὴν ἐν τῷ Τιμαίῳ τοῦ Διὸς δημηγορίαν; Τὸ γὰρ χαρακτηρίζον τὴν θεότητα ἢ περὶ μελλόντων ἐστὶν ἀπαγγελία, οὐ κατ'
 20 ἀνθρωπίνην φύσιν λεγομένων καὶ ταῖς ἐκβάσεσι κρινομένων ὅτι θεῖον πνεῦμα ἦν τὸ ταῦτα ἀπαγγέλλον.

Οὐ πρὸς πάντα οὖν τὸν προσιόντα φαμέν ὅτι πρῶτον πίστευσον ὃν εἰσηγοῦμαί σοι τοῦτον εἶναι υἱὸν θεοῦ, ἀλλ' ἐκάστῳ κατὰ τὸ πρέπον αὐτοῦ τῷ ᾗθει καὶ τῇ καταστάσει προσάγομεν τὸν λόγον, μαθόντες "εἰδέναι πῶς δεῖ ἡμᾶς ἐνὶ ἐκάστῳ ἀποκρίνασθαι". Καὶ εἰσὶν οἷς πλεῖον μὴ
 25 δυναμένοις τοῦ προτραπῆναι εἰς τὸ πιστεύειν τοῦτο κηρύττομεν, ἄλλοις δὲ ὅση δύναμις ἀποδεικτικῶς "δι' ἐρωτήσεων καὶ ἀποκρίσεων" προσερχόμεθα. Ἄλλ' οὐδὲ λέγομεν τὸ μετὰ χλεύης ὑπὸ τοῦ Κέλσου εἰρημένον, ὅτι πίστευσον ὃν εἰσηγοῦμαί σοι τοῦτον εἶναι υἱὸν θεοῦ, κἂν ἢ
 30 δεδεμένος ἀτιμότατα ἢ κεκολασμένος αἷσχιστα, κἂν χθὲς καὶ

7 1 Cor 15:2 14-15 Plat. Tim. 41 a 24-25 Col 4:6. Cf. 3.33 27 cf. Plat. Ep. 7,344 b; *supra* 6.7

10 καὶ Α : ἢ Koetschau² 15 καὶ πατήρ Α : πατήρ τε Plato 25 ὑμᾶς NT

πρώην ἐν τοῖς πάντων ὀφθαλμοῖς ἐπονειδιστότατα κεκαλινδ-
μένος, οὐδέ φαμεν· ταύτη καὶ μᾶλλον πίστευσον. Εἰς ἕκαστον γὰρ
πειρώμεθα λέγειν καὶ πλείονα ὢν ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐξεθέμεθα.

11

Μετὰ ταῦτά φησιν ὁ Κέλσος ὅτι, ἐὰν οἶδε μὲν (λέγων Χριστιανούς)
εἰσηγῶνται τόνδε, ἄλλοι δὲ ἄλλον, κοινὸν δὲ πάντων ἦ καὶ 5
πρόχειρον πίστευσον, εἰ σωθῆναι θέλεις, ἢ ἄπιθι· τί ποιή-
σουσιν οἱ ἀληθῶς σφύζεσθαι θέλοντες; Ἡ κύβους ἀναρ-
ρίψαντες μαντεύσονται ποῖ τράπωνται καὶ τίσι προσθῶνται;
Καὶ πρὸς τοῦτο δὲ ἀπὸ τῆς ἐναργείας ὁρμώμενοι ταῦτα φήσομεν· εἰ μὲν
πλείους ἦσαν ὁμοίως τῷ Ἰησοῦ ἱστορούμενοι τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων 10
ἐπιδημηκέναι ὡς υἱοὶ θεοῦ, καὶ ἕκαστος αὐτῶν περισπάσας τινὰς εἰς
αὐτόν, ὥστ' ἀμφήριστον εἶναι διὰ τὴν ὁμοιότητα τῆς ἐπαγγελίας περὶ τοῦ
υἱὸν εἶναι θεοῦ τὸν ὑπὸ τῶν πιστευόντων αὐτῷ μαρτυρούμενον, χώραν ἂν
εἶχε τὸ ἐὰν οἶδε μὲν εἰσηγῶνται τόνδε, ἄλλοι δὲ ἄλλον, καὶ κοινὸν δὲ 15
πάντων ἦ καὶ πρόχειρον· πίστευσον, εἰ σωθῆναι θέλεις, ἢ ἄπιθι καὶ τὰ
ἐξῆς· νυνὶ δὲ εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην Ἰησοῦς κεκήρυκται ἐπιδημήσας
τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων μόνος υἱὸς θεοῦ.

142^f

Οἱ γὰρ ὁμοίως Κέλσῳ ὑπολαβόντες (ἡμᾶς) [ὁμοίως] τετρατεῦσθαι
καὶ διὰ τοῦτο βουλευθέντες τετρατεύσασθαι, ὡς καὶ αὐτοὶ παραπλησίως
κρατήσαντες τῶν ἀνθρώπων, τὸ οὐδὲν εἶναι ἐξηλέγχθησαν· Σίμων τε ὁ 20
Σαμαρεὺς μάγος καὶ Δοσίθεος ὁ ἀπὸ τῆς αὐτῆς χώρας ἐκεῖνφ τυγχάνων,
ἐπεὶ ὁ μὲν ἔφασκεν αὐτὸν εἶναι "δύναμιν θεοῦ τὴν καλουμένην μεγά-
λην," ὁ δὲ καὶ αὐτὸς υἱὸς τοῦ θεοῦ. Οὐδαμοῦ γὰρ τῆς οἰκουμένης
Σιμωνιανοί, καίτοι γε ὑπὲρ τοῦ πλείονος ὑπαγαγέσθαι ὁ Σίμων τὸν περὶ 25
τοῦ θανάτου κίνδυνον, ὃν Χριστιανοὶ αἰρεῖσθαι ἐδιδάχθησαν, περιεῖλε
τῶν μαθητῶν, ἐναδιαφορεῖν αὐτοὺς διδάξας πρὸς τὴν εἰδωλολατρείαν.
'Αλλ' οὐδὲ τὴν ἀρχὴν Σιμωνιανοὶ ἐπεβουλεύθησαν· ἦδει γὰρ ὁ ἐπι-
βουλεύων δαίμων πονηρὸς τῇ τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίᾳ οὐδὲν τῶν ιδίων

3 cf. 1.62; 2.9 18 cf. 6.8 22 cf. Act 8:10; 1.57 23 cf. Orig. *Comm. in Io.* 13.27

5 ἦ Bouhéreau : ἦ A 7 ἦ Koetschau : ἦ A 9 ἐναργείας A :
ἐνεργείας M 11 περισπάσας A : περιέσπεσε con. Bouhéreau 12 αὐτόν P
: αὐτόν A 15 ἦ Bouhéreau : ἦ A 18 ἡμᾶς addidi ex 6.8 : post
τετρατεῦσθαι addit τὸν Ἰησοῦν Koetschau² | ὁμοίως² del. Bouhéreau : ante v.
19 τετρατεῦσθαι transtulit Gudermann, agn. Koetschau 26 ἐναδιαφορεῖν P^{pc}
: ἕνα· διαφορεῖν A | εἰδωλολατρείαν Koetschau (ex 6.17) : - λατρίαν A

(αὐτῆς) παραλυθησόμενον βούλημα ἐκ τῶν Σίμωνος μαθημάτων. Οἱ δὲ
 Δοσιθενοὶ οὐδὲ πρότερον ἤκμασαν· νῦν δὲ παντελῶς ἐπιλελοίπασιν,
 ὥστε τὸν ὅλον αὐτῶν ἱστορεῖσθαι ἀριθμὸν οὐκ εἶναι ἐν τοῖς τριάκοντα.
 Καὶ "Ἰούδας" δὲ "ὁ Γαλιλαῖος", ὡς ὁ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀπο-
 5 στόλων ἔγραψεν, ἐβουλήθη ἑαυτὸν τινα εἰπεῖν μέγαν, καὶ πρὸ ἐκείνου
 "Θευδᾶς"· ἄλλ' ἐπεὶ οὐκ ἦν θεοῦ αὐτῶν ἡ διδαχὴ, ἀνηρέθησαν, "καὶ πάν-
 τες ὅσοι ἐπείθοντο" αὐτοῖς παραχρῆμα διεσκεδάσθησαν. Οὐ κύβους οὖν
 ἀναρριπτοῦντες μαντευόμεθα ποῖ τραπώμεθα καὶ τίνι προσθώ-
 μεθα, ὥς(εἰ) δυναμένων πλείονων περισπάσαι ἡμᾶς τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ
 10 θεοῦ ἐπιδεδημηκέναι τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλὰ γὰρ καὶ περὶ
 τούτων ἄλις.

Διὸ μεταβαίνωμεν ἐπ' ἄλλην Κέλσου κατηγορίαν, οὐδὲ τὰς λέξεις
 ἡμῶν εἰδότος, ἀλλ' ἐκ παρακουσματίων φήσαντος ὅτι **φαμὲν τὴν ἐν**
 15 **ἀνθρώποις σοφίαν μωρίαν εἶναι παρὰ θεῷ**, τοῦ Παύλου λέγον-
 τος· "'Ἡ σοφία τοῦ κόσμου μωρία παρὰ θεῷ ἐστὶ." Καί φησιν ὁ Κέλσος ὅτι
 ἡ τούτου αἰτία καὶ πάλαι εἴρηται. Οἶται δὲ αἰτίαν εἶναι τὸ
 βούλεσθαι ἡμᾶς διὰ τῆς λέξεως ταύτης τοὺς ἀπαιδεύτους καὶ ἡ-
 λιθίους προσάγεσθαι μόνους. Ἀλλ' ὡς καὶ αὐτὸς ἐσημειώσατο,
 ταῦτ' εἶπεν ἀνωτέρω, καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸν λόγον κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν
 20 ἀπηντήσαμεν.

"Ὅμως μέντοι ἐβουλήθη καὶ τοῦτο δεῖξαι πεπλασμένον ἡμῖν καὶ
 ληφθὲν ἀπὸ τῶν παρ' "Ελλῆσι σοφῶν, ἄλλην μὲν εἶναι φησάν-
 των τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν, ἄλλην δὲ τὴν θεϊαν. Καὶ ἐκτίθεταί
 γε Ἡρακλείτου λέξεις, μίαν μὲν ἐν ἧ φησιν· "'Ἡθος γὰρ ἀνθρώπειον
 25 μὲν οὐκ ἔχει γνώμας, θεῖον δὲ ἔχει", ἐτέραν δέ· "'Ἀνὴρ νῆπιος
 ἤκουσε πρὸς δαίμονος ὅκωσπερ παῖς πρὸς ἀνδρός." Ἐκτίθεται δὲ
 καὶ ἀπὸ τῆς Πλάτωνος γεγραμμένης Σωκράτους ἀπολογίας ταῦτα·
 "'Ἐγὼ γάρ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, δι' οὐδὲν ἄλλο ἢ διὰ σοφίαν

3 ἐν τοῖς τριάκοντα : cf. 1.57 et *Clem. Recogn.* 2.8-11 4-7 *Act* 5:36-37. Cf.
 1.57 13-14 cf. 1.9 15 1 *Cor* 3:19. Cf. 1.13; 6.13; 7.23 19 ἀνωτέρω : cf.
 1.27; 3.44, 50, 55, 59, 74, 75. Cf. etiam 6.13-14 24-25 Heracliti B 78 DK = Fr. 90
 Marcovich 25-26 Heracliti B 79 DK = Fr. 92 Marc. 28-p. 390.3 *Plat. Apol.* 20
 d

1 αὐτῆς addidi 8 τίσι p. 388.8 9 ὥς(εἰ) scripsi : ὥς A 12 μετα-
 βαίνωμεν P : - βαίνομεν A 15 τοῦ κόσμου τούτου NT 24 ἀνθρώπιον A,
 corr. M 28 post σοφίαν addit τινὰ Plato

τοῦτο τὸ ὄνομα ἔσχηκα. Ποίαν δὲ σοφίαν ταύτην; "Ἦπερ ἐστὶν ἴσως ἀνθρωπίνη σοφία· ἰ τῷ ὄντι γὰρ κινδυνεύω ταύτην εἶναι σοφός." "Ἄ μὲν οὖν ἐκτίθεται ὁ Κέλσος ταῦτά ἐστιν. Ἐγὼ δὲ ἀπὸ τῆς πρὸς Ἑρμείαν καὶ Ἑραστον καὶ Κορίσκον Πλάτωνος ἐπιστολῆς καὶ ταῦτα παραθήσομαι· "Ἐράστω δὲ καὶ Κορίσκῳ πρὸς τῇ τῶν εἰδῶν σοφίᾳ τῇ καλῇ ταύτῃ φημι ἐγώ, καίπερ γέρων ὢν, προσδεῖν σοφίας τῆς περὶ τοὺς πονηροὺς καὶ ἀδίκους φυλακτικῆς καὶ τινος ἀμυντικῆς δυνάμεως. "Ἀπειροὶ γάρ εἰσι διὰ τὸ μεθ' ἡμῶν μετρίων ὄντων καὶ οὐ κακῶν συχνὸν διατετριφέναι τοῦ βίου· διὸ δὴ τούτων προσδεῖν εἶπον, ἵνα μὴ ἀναγκάζονται τῆς ἀληθινῆς μὲν ἀμελεῖν σοφίας, τῆς δ' ἀνθρωπίνης τε καὶ ἀναγκαίας ἐπιμελεῖσθαι μειζόνως ἢ δεῖ."

13

Οὐκοῦν κατὰ ταῦτα ἡ μὲν τις θεία σοφία ἐστίν, ἡ δ' ἀνθρωπίνη. Καὶ ἡ μὲν ἀνθρωπίνη ἐστὶν ἡ καθ' ἡμᾶς λεγομένη "σοφία τοῦ κόσμου", ἥτις ἐστὶ "μωρία παρὰ τῷ θεῷ"· ἡ δὲ θεία καὶ ἐτέρα παρὰ τὴν ἀνθρωπίνην, εἵπερ ἐστὶ θεία, χάριτι θεοῦ δωρουμένου αὐτὴν τοῖς ἑαυτοὺς ἐπιτηδεύουσιν πρὸς παραδοχὴν αὐτῆς κατασκευάσασιν παραγίνεται, καὶ μάλιστα τοῖς ἐκ τοῦ ἐγνωκέναι τὴν διαφορὰν ἐκατέρας σοφίας πρὸς τὴν ἐτέραν ἐν ταῖς πρὸς θεὸν εὐχαῖς λέγουσι· "Κἂν γάρ τις τέλειος ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων, τῆς ἀπὸ σοῦ σοφίας ἀπούσης εἰς οὐδὲν λογισθῆσεται." Καὶ γυμνάσιον μὲν φασκεῖν εἶναι τῆς ψυχῆς τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν, τέλος δὲ τὴν θείαν· ἥτις καὶ "στερεὰ" λέγεται τῆς ψυχῆς εἶναι "τροφή" παρὰ τῷ φήσαντι· "Τελείων δὲ ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἔξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ."

Καὶ ἀρχαία μὲν ἀληθῶς ἐστὶν ἥδε ἡ δόξα, οὐχ, ὥς οἶεται δὲ Κέλσος, τῆς περὶ αὐτῶν ἀρχαιότητος εἰς Ἑράκλειτον καὶ Πλάτωνα ἀναφερομένης. Ἀνωτέρω γὰρ τούτων οἱ προφῆται διέστειλαν τὸ περὶ ἐκατέρας σοφίας· ἀρκεῖ δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰπεῖν ἀπὸ τῶν λόγων τοῦ Δαυὶδ τὸ περὶ τοῦ κατὰ τὴν θείαν σοφίαν σοφοῦ λεγόμενον, ὅστις "οὐκ ὄψεται καταφθοράν", φησίν, "ὅταν ἴδῃ σοφοὺς ἀποθνήσκοντας". Ἡ θεία

5-11 Plat. Ep. 6, 322 d-e 13-14 1 Cor 3:19. Cf. 6.12 18-19 Sap 9:6
21-23 Heb 5:14. Cf. 3.53 et 60; 4.18 et 50 28-29 Ps 48:10

1 δὲ A : δὴ Plato 5 δὲ edd. e Plat. : τὲ A ἰ εἰδῶν Hoeschel e Plat. : εἰδῶλων A 10 μὲν om. Plato 11 ἡ δεῖ Spencer e Plat. : ἥδη A 18 λέγουσι M^{PC} : λέγειν A : λέγειν (εἰωθόσι) conl. Koetschau 19 οὐδὲν P : οὐθὲν A 28 ὅστις A : ὅτι P

τοίνυν σοφία, ἑτέρα οὖσα τῆς πίστεως, πρῶτόν ἐστι τῶν καλουμένων "χαρισμάτων" τοῦ θεοῦ, καὶ μετ' ἐκείνην δεύτερον τοῖς ἀκριβοῦν τὰ τοιαῦτα ἐπισταμένοις ἢ καλουμένη γνῶσις, καὶ τρίτον, ἐπεὶ σφῶζεσθαι χρὴ καὶ τοὺς ἀπλουστέρους προσιόντας κατὰ δύναμιν τῇ θεοσεβείᾳ, ἢ πίστις.

- 5 Διὸ λέγεται παρὰ τῷ Παύλῳ· "Ὡς μὲν γὰρ διὰ τοῦ πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἐτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι." Διόπερ οὐ τοὺς τυχόντας εὖροις ἂν μετεिल्φότας τῆς θείας σοφίας, ἀλλὰ τοὺς ὑπερέχοντας καὶ διαφέροντας πάντων τῶν χριστιανισμῷ προσεχόντων, οὐδὲ **τοῖς ἀπαιδευτοτάτοις ἢ**
10 **ἀνδραπόδοις ἢ ἀμαθεστάτοις διέξεισί τις τὰ περὶ τῆς θείας σοφίας** .

- Καίτοι γε ἄλλους μὲν φησιν ἀπαιδευτοτάτους εἶναι καὶ ἀνδράποδα καὶ ἀμαθεστάτους ὁ Κέλσος, τοὺς μὴ ἐπισταμένους αὐτοῦ τὰ πράγματα
15 μὴδὲ παιδευθέντας τὰ Ἑλλήνων μαθήματα· ἡμεῖς δὲ ἀπαιδευτοτάτους φάμεν τοὺς "μὴ αἰσχυνομένους ἢ ἐν τῷ τοῖς ἀψύχοις προσλαλεῖν καὶ περὶ μὲν ὑγείας τὸ ἀσθενὲς ἐπικαλουμένους, περὶ δὲ ζωῆς τὸ νεκρὸν ἀξιουν-
τας, περὶ δ' ἐπικουρίας τὸ ἀπειρότατον ἱκετεύοντας." Κἂν τινες δὲ μὴ ταῦτα φῶσιν εἶναι τοὺς θεοὺς, ἀλλὰ μιμήματα τῶν ἀληθινῶν κάκεινων
20 σύμβολα, οὐδὲν ἦττον καὶ οὗτοι, ἐν βαναύσων χερσὶ τὰ μιμήματα τῆς θεϊότητος φανταζόμενοι εἶναι, ἀπαίδευτοί εἰσι καὶ ἀνδράποδα καὶ ἀ-
μαθεῖς· ὥς τοὺς ἐσχάτους τῶν ἐν ἡμῖν ἀπηλλάχθαι ταύτης τῆς ἀπαιδευ-
σίας καὶ τῆς ἀμαθίας, καὶ φρονιμωτάτοις δὲ τὴν θείαν ἐλπίδα νοεῖσθαι καὶ καταλαμβάνεσθαι φάμεν. Λέγομεν δὲ καὶ οὐχ οἷόν τ' εἶναι μὴ ἐγ-
25 γυμνασάμενον τῇ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ χωρεῖν τὴν θειοτέραν, καὶ μωρίαν πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν ὡς πρὸς τὴν θείαν ὁμολογοῦμεν.

Εἴτα δέον αὐτὸν ἀγωνίζεσθαι περὶ τοῦ λόγου, ὁ δὲ **γόητας** ἡμᾶς καλεῖ καὶ φησιν ὅτι **φεύγμεν τοὺς χαριεστέρους προτροπάδην ὡς οὐχ ἐτοίμους ἀπατᾶσθαι, παλεύομεν δὲ τοὺς ἀγροικότερους**. Οὐ γὰρ εἶδεν ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς καὶ τοῖς ἔξωθεν μαθήμασι πεπαιδευ-

14

143^f

1-2 cf. *Rom* 12:6 5-7 1 *Cor* 12:8-9. Cf. 1.44; 3.18 et 46; 7.23 15-17 *Sap* 13:17-18 18-19 cf. 3.40; 7.44 et 62 19-20 cf. 1.5 27-28 cf. 1.27

3 ἐπεὶ σφῶζεσθαι **M** : ἐπισφῶζεσθαι **A** 13 πράγματα **A** : προστάγματα **P** in mg, agn. Koetschau 17 ἀπειρότατον **A** et LXX : ἀπορώτατον **M**² et edd.
18 φῶσιν **M**² : φασιν **A** ἢ μιμήματα τῶν Bouhéreau : μιμημάτων **A** 23 οὐ λέγομεν **M**² 28 παλεύομεν **A**, corr. **A**¹

μένους τοὺς παρ' ἡμῖν σοφοὺς, Μωϋσέα μὲν "πάση Αἰγυπτίων σοφία", Δανιήλ δὲ καὶ Ἀνανίαν καὶ Ἀζαρίαν καὶ Μισαήλ πᾶσι τοῖς Ἀσσυρίων γράμμασιν, ὥστ' αὐτοὺς εὐρεθῆναι πάντων τῶν ἐκεῖ σοφῶν δεκαπλασίους. Καὶ νῦν δὲ αἱ ἐκκλησίαι ἔχουσι μὲν ἀνάλογον τοῖς πλήθεσιν ὀλίγους σοφοὺς προσελθόντας καὶ ἀπὸ τῆς καλουμένης παρ' ἡμῖν "κατὰ σάρκα σοφίας," ἔχουσι δὲ καὶ τοὺς διαβεβηκότας ἀπ' ἐκείνης ἐπὶ τὴν θείαν σοφίαν.

15 Εἴτα μετὰ ταῦτα ὁ Κέλσος, ὡς περιηχηθεὶς τὰ περὶ ταπεινοφροσύνης καὶ μὴ ἐπιμελῶς αὐτὴν νοήσας, βούλεται μὲν τὴν παρ' ἡμῖν κακολογεῖν, οἶεται δ' αὐτὴν **παράκουσμα εἶναι τῶν Πλάτωνος λόγων**, ὅς **φησὶ** 10 **σί που ἐν τοῖς Νόμοις**· "Ὁ μὲν δὴ θεός, ὥσπερ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχὴν τε καὶ τελευτὴν καὶ μέσα τῶν ὄντων ἀπάντων ἔχων, εὐθείᾳ περαίνει κατὰ φύσιν περιπορευόμενος· τῷ δ' αἰὲς ξυνέπεται δίκη, τῶν ἀπολελειμμένων τοῦ θεοῦ νόμου τιμωρός, ἧς ὁ μὲν εὐδαιμονήσῃν μέλλων ἐχόμενος ξυνέπεται 15 **ταπεινὸς καὶ κεκοσμημένος**"· οὐχ ὁρῶν ὅτι παρὰ τοῖς πολὺ Πλάτωνος ἀρχαιοτέροις λέλεκται ἐν εὐχῇ τό· "Κύριε, οὐχ ὑψώθη μου ἡ καρδία, οὐδὲ ἐμετεωρίσθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου, οὐδὲ ἐπορεύθην ἐν μεγάλοις οὐδὲ ἐν θαυμασίοις ὑπὲρ ἐμέ, εἰ μὴ ἐταπεινοφρόνουν." Ἀμα δὲ δηλοῦται διὰ τούτων ὅτι οὐ πάντως ὁ **ταπεινοφρονῶν ἀσχημόνως καὶ ἀπαισίσως** 20 **ταπεινοῦται, χαμαιπετὴς ἐπὶ τῶν γονάτων καὶ πρηγῆς ἐρριμμένος, ἐσθῆτα δυστήνων ἀμφισκόμενος καὶ κόνιν ἐπαμώμενος**. Ὁ γὰρ κατὰ τὸν προφήτην ταπεινοφρονῶν, "πορευόμενος ἐν μεγάλοις καὶ θαυμασίοις, τοῖς ὑπὲρ αὐτόν," τοῖς ἀληθῶς μεγάλοις δόγμασι καὶ τοῖς θαυμασίοις νοήμασι, "ταπεινοὶ ἑαυτὸν ὑπὸ τὴν 25 κραταιὰν χεῖρα τοῦ θεοῦ".

143^v Εἰ δέ τινες διὰ τὴν ιδιωτείαν ἢ μὴ τρανώσαντες τὸ περὶ τῆς ταπεινοφροσύνης δόγμα τοιαῦτα ποιοῦσιν, οὐ τὸν λόγον αἰτιατέον, ἀλλὰ τῇ ιδιωτείᾳ τῶν προθεμένων μὲν τὰ κρείττονα, διὰ δὲ τὸν ιδιωτισμὸν ἀπο-

1 Act 7:22. Cf. 3.46 2-3 Dan 1:17-20 5-6 1 Cor 1:26. Cf. 7.60 11-16 Plat. Legg. 4, 715 e - 716 a 17-19 Ps 130:1-2 25-26 1 Petri 5:6. Cf. 3.63

13 περιπορευόμενος Hoeschel e Plat. : παρα - A 14 ἀπολελειμμένων A : ἀπολειπομένων Plato 18 μετεωρίσθησαν A, corr. M 27 ιδιωτείαν P V : ιδιωτίαν A : ιδιότητα M 29 ιδιωτία A

τυγχανόντων συγγνωστέον. Μᾶλλον γὰρ τοῦ κατὰ Πλάτωνα ταπεινοῦ καὶ κεκοσμημένου ταπεινὸς καὶ κεκοσμημένος ἐστὶν ὁ κεκοσμημένος μὲν διὰ τὸ "πορεύεσθαι ἐν μεγάλοις καὶ θαυμασίοις ὑπὲρ αὐτόν·" ταπεινὸς δέ, ἐπεὶ καὶ ἐν τούτοις ὧν ταπεινοῦται ἐκὼν, οὐχ ὑπὸ τὸν τυχόντα, ἀλλ' "ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τοῦ θεοῦ", διὰ τοῦ διδασκάλου τῶν τοιούτων μαθημάτων Ἰησοῦ· "ὅς οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο (τὸ) εἶναι ἴσα θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβών", "καὶ σχήματι εὑρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος ἐταπείνωσεν ἑαυτόν, γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ". Καὶ οὕτω μέγα δόγμα τὸ περὶ ταπεινοφροσύνης ἐστίν, ὡς μὴ τὸν τυχόντα διδάσκαλον ἔχειν περὶ αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸν λέγειν τὸν τηλικούτον ἡμῶν σωτήρα· "Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πρῶτος εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν."

Μετὰ ταῦτα τὴν κατὰ τῶν πλουσίων ἀπόφασιν τοῦ Ἰησοῦ, εἰπόντος· "Εὐκοπώτερον κάμηλον διὰ τρήματος ῥαφίδος εἰσελθεῖν ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ", φησὶν ἀντικρυς ἀπὸ Πλάτωνος εἰρήσθαι, τοῦ Ἰησοῦ παραφθείραντος τὸ Πλατωνικόν, ἐν οἷς εἶπεν ὁ Πλάτων ὅτι "ἀγαθὸν ὄντα διαφορῶς καὶ πλούσιον εἶναι διαφερόντως εἶναι ἀδύνατον." Τίς δ' οὐκ ἂν καὶ μετρίως ἐφιστάνειν τοῖς πράγμασι δυνάμενος τὸν Κέλσον γελάσαι (οὐ τῶν πιστευόντων τῷ Ἰησοῦ μόνων, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων), ἀκούων ὅτι Ἰησοῦς, ὁ παρὰ Ἰουδαίοις γεγεννημένος καὶ ἀνατεθραμμένος καὶ Ἰωσήφ τοῦ τέκτονος νομισθεὶς εἶναι υἱὸς καὶ μηδὲ γράμματα μεμαθηκὼς οὐ μόνον τὰ Ἑλλήνων, ἀλλ' οὐδὲ τὰ Ἑβραίων, ὅπερ καὶ αἱ φιλαλήθεις μαρτυροῦσι γραφαὶ τῶν περὶ αὐτόν, ἀνέγνω Πλάτωνα καὶ ἀρεσθεὶς τῇ περὶ τῶν πλουσίων ἀποφαινομένη αὐτοῦ λέξει, ὡς "ἀδύνατόν ἐστιν ἀγαθὸν εἶναι διαφερόντως καὶ πλούσιον", παρέφθειρεν αὐτὴν καὶ πεποίηκε τὸ "εὐκοπώτερον κάμηλον διὰ τρήματος ῥαφίδος εἰσελθεῖν ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ";

16

6-9 Phil 2:6-8. Cf. 4.18 11-12 Mt 11:29. Cf. 2.7 14-15 Mt 19:24 17-18 Plat. *Legg.* 5, 743 a 24 cf. Mt 13:54; Mc 6:2; Io 7:15

6 μαθημάτων P : μαθητῶν A | τὸ M : om. A 14 post εὐκοπώτερον om. ἐστὶν Celsus | τρήματος A : τρυπήματος P V | εἰσελθεῖν post κάμηλον in A, huc transtuli (cf. Mt et v. 28) 16 παραφθείραντος Reg (cf. v. 26) : - φθείροντος A 18 εἶναι² om. Plato, P M 21 γεγεννημένος A : - εννη - M 27 τρήματος A : τρυπήματος V

Εἰ δὲ μὴ μετὰ τοῦ μισεῖν καὶ ἀπεχθάνεσθαι ἐντυχὼν τοῖς εὐαγγελίοις φιλαλήθης ἦν ὁ Κέλσος, ἐπέστησεν ἂν τί δὴ ποτε παρελήφθη κάμηλος, τὸ τῶν ζώων ὅσον ἐπὶ τῇ κατασκευῇ σκολιόν, παραβαλλόμενον τῷ πλουσίῳ, καὶ τί αὐτῷ ἐβούλετο ἢ στενὴ "τῆς ῥαφίδος τρυμαλιά," "στενὴν" φάσκοντι εἶναι "καὶ τεθλιμμένην (τὴν ὁδὸν) τὴν ἀπάγουσαν εἰς τὴν ζωὴν", καὶ τὸ κατὰ τὸν νόμον δὲ "ἀκάθαρτον" τὸ ζῶον ἀναγεγράφθαι τοῦτο, ἔχον μὲν τι ἀποδεκτὸν τὸ μαρυκᾶσθαι, ἔχον δὲ καὶ ψεκτὸν τὸ μὴ διχηλεῖν· ἐξήτασεν ἂν καὶ ὁσάκις ἐν ταῖς θείαις παρελήφθη κάμηλος γραφαῖς καὶ ἐπὶ τίνων, ἵνα θεωρήσῃ τὸ περὶ τῶν πλουσίων τοῦ λόγου βούλημα· οὐκ εἶασεν ἂν ἀβασάνιστον καὶ τὸ μακαρίζεσθαι μὲν τοὺς πτωχοὺς ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, ἰταλανίζεσθαι δὲ τοὺς πλουσίους, πότερον ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν αὐτῷ ταῦτα πτωχῶν καὶ πλουσίων (ἐρρήθη), ἢ οἷδέ τινα πτωχείαν πάντως μακαριζομένην ὁ λόγος καὶ πλοῦτον πάντως ψεκτόν· οὐκ ἂν γὰρ οὐδ' ὁ τυχὼν ἀκρίτως τοὺς πτωχοὺς ἐπήνεσεν, ὧν οἱ πολλοὶ καὶ φαυλότατοί εἰσι τὰ ἥθη. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ταῦτη.

144^Γ

17

Ἐπεὶ δ' ἐξῆς, ἐξευτελίσαι βουλόμενος **τὰ περὶ βασιλείας θεοῦ** γεγραμμένα παρ' ἡμῖν, τούτων μὲν οὐδὲν παρέθετο, ὥς οὐδὲ τῆς παρ' αὐτῷ ἄξιον ἀναγραφῆς (τάχα ἐπεὶ μὴδὲ ἥδει αὐτά), **Πλάτωνος** δὲ **λέξεις** ἐκτίθεται ἀπὸ τε **τῶν ἐπιστολῶν καὶ τοῦ Φαίδρου**, ὥς τούτων μὲν **ἐνθὲως εἰρημένων**, οὐδὲν δὲ τοιοῦτον ἐχόντων τῶν ἡμετέρων γραμμάτων· φέρε ὀλίγα παραβάλλωμεν παραθέσεως ἕνεκεν τῆς πρὸς τὰ Πλάτωνι οὐκ ἀπιθάνως μὲν εἰρημένα, οὐ μὴν καὶ διαθέντα τὸν φιλόσοφον καὶ ἀξίως αὐτοῦ ἀναστραφῆναι ἐν τῇ πρὸς τὸν ποιητὴν τῶν ὅλων εὐσεβείᾳ· ἦν ἐχρῆν μὴ νοθεύειν μὴδὲ μιαίνειν τῇ, ὥς ἡμεῖς ὀνομάζομεν, εἰδωλολατρεῖα, ὥς δὲ καὶ οἱ πολλοὶ λέγοιεν ἂν χρώμενοι τῷ ὀνόματι, [καὶ] τῇ δεισιδαιμονίᾳ.

4 Mc 10:25 5-6 Mt 7:14 6-7 Lev 11:4. Cf. Orig. *Hom. in Lev.* 7.6; *Comm. in Mt.* 15.20; Philon. *De agric.* 131 s. 10-11 cf. Mt 5:3; Lc 6:20 11 cf. Lc 6:24; 16:19-31 16-17 cf. 1.39; 3.59; 8.11

5 τὴν ὁδὸν ex NT add. edd. 12 ἐρρήθη supplevi : εἴρηται post ταῦτα add. iam Delarue 16 ἐξευτελῆσαι A 21 παραβάλλωμεν M 23 ἀξίως καὶ A, transposui | αὐτοῦ scripsi : αὐτῷ A 26 καὶ deleui

- Τρόπῳ δὴ Ἑβραϊκῶ τινι λέγεται περὶ τοῦ θεοῦ ἐν ἑπτακαιδεκάτῳ ψαλμῷ ὅτι "Ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν (αὐτοῦ) ὁ θεός"· ἵνα δηλωθῇ ὅτι ἀφανὴ καὶ ἄγνωστά ἐστι τὰ κατ' ἀξίαν νοηθέντα ἂν περὶ τοῦ θεοῦ, ἀποκρύψαντος ἑαυτὸν οἰονεὶ ἐν σκότῳ τοῖς μὴ φέρουσι τὰς τῆς γνώσεως
- 5 αὐτοῦ μαρμαρυγὰς μηδὲ δυναμένοις αὐτὸν ὁρᾶν, πῇ μὲν διὰ τὸν μiasmὸν τοῦ νοῦ, "σώματι ταπεινώσεως" ἀνθρώπων ἐνδεδεμένου, πῇ δὲ διὰ τὴν βραχυτέραν δύναμιν αὐτοῦ τῆς κατανοήσεως τοῦ θεοῦ. Ἴνα δὲ δηλωθῇ τὸ σπανίως εἰς ἀνθρώπους φθάνον καὶ ἐν πάννυ ὀλίγοις εὕρισκόμενον τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ, Μωϋσῆς ἀναγέγραπται "εἰσεληλυθῆναι εἰς τὸν γνόφον,
- 10 ὅπου ἦν ὁ θεός"· καὶ περὶ Μωϋσέως πάλιν· "Ἐγγιεὶ Μωϋσῆς μόνος πρὸς τὸν θεόν, οἱ δὲ λοιποὶ οὐκ ἐγγιούσι." Πάλιν τε αὖ ἵνα τὸ βάθος παραστήσῃ ὁ προφήτης τῶν περὶ θεοῦ δογμάτων, ἄληπτον τυγχάνον τοῖς μὴ ἔχουσι "πνεῦμα τὸ πάντ' ἐρευνῶν," ἐρευνῶν δὲ "καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ", εἶπε τό·
- 15 "Ἄβυσσος ὡς ἱμάτιον τὸ περιβόλαιον αὐτοῦ."
- Ἄλλὰ καὶ ὁ σωτὴρ ἡμῶν καὶ κύριος λόγος τοῦ θεοῦ, τὸ μέγεθος παριστὰς τῆς γνώσεως τοῦ πατρὸς, ὅτι κατ' ἀξίαν προηγουμένως αὐτῷ μόνῳ λαμβάνεται καὶ γινώσκεται, δευτέρως δὲ τοῖς ἐλλαμπομένοις τὸ ἡγεμονικὸν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ λόγου καὶ θεοῦ, φησὶν· "Οὐδεὶς ἔγνω τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ, οὐδὲ τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς καὶ ᾧ ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ."
- 20 Οὕτε γὰρ τὸν ἀγέννητον καὶ "πάσης γενετῆς φύσεως πρωτότοκον" κατ' ἀξίαν εἰδέναι τις δύναται ὡς ὁ γεννήσας αὐτὸν πατήρ, οὔτε τὸν πατέρα ὡς ὁ ἔμψυχος λόγος καὶ σοφία αὐτοῦ καὶ ἀλήθεια· οὐ μετοχῇ, περιαιροῦντος ἀπὸ τοῦ πατρὸς τὸ λεγόμενον "σκότος", ὃ "ἔθετο ἀποκρυφὴν αὐτοῦ", καὶ τὸ λεγόμενον "περιβόλαιον" αὐτοῦ, "τὴν ἄβυσσον," καὶ ἀπο-
- 25 καλύπτοντος ἢ οὕτω τὸν πατέρα, ὅστις ποτ' ἂν χωρὶ γινώσκειν αὐτὸν γινώσκει.

144^v

2 Ps 17:12 4-5 cf. Plat. *Res publ.* 7, 518 a; *supra* 4.15 6 Phil 3:21. Cf. 7.50; 8.54 et 56 9-10 Exod 20:21. Cf. 2.55 10-11 Exod 24:2. Cf. 2.55; 4.96
 13 1 Cor 2:10 14 Ps 103:6 18-19 Mt 11:27; Lc 10:22. Cf. 2.71; 6.65; 7.44
 20 Col 1:15

2 αὐτοῦ addidi e LXX et v. 24 4 ἑαυτὸν Hoeschel : ἑαυτῷ A 13 ἐρευνῶν bis M : ἐρευνῶν bis A 18 ἔγνω : γινώσκει Lc : ἐπιγινώσκει Mt
 19 ἀποκαλύψῃ : βούληται ἀποκαλύψαι Mt Lc. Cf. Hautsch, p. 32 20 γενε-
 τῆς om. NT 22 οὐ Spencer : οὐ A 25 ὅστις Bouhéreau : ὅτι A

18

Ταῦτα δ' ἡγησάμην βραχέα ἀπὸ πλείστων ὅσων τῶν περὶ θεοῦ τοῖς
 ἱεροῖς ἀνδράσι νενοημένων παραθέσθαι, δεικνὺς ὅτι τῶν θαυμασθέντων
 ὑπὸ Κέλσου **Πλατωνικῶν λόγων** ἔχει τι σεμνότερον (τοῖς ἔχουσιν
 ὀφθαλμοὺς βλέπειν τὰ σεμνὰ τῶν γραφῶν δυναμένους) τὰ ἱερὰ τῶν
 προφητῶν γράμματα. Ἔχει δ' ἡ **Πλάτωνος λέξις**, ἣν ὁ Κέλσος ἐξέ- 5
 θετο, τοῦτον τὸν τρόπον· "**Περὶ τὸν πάντων βασιλέα πάντ' ἐστί,**
καὶ ἐκείνου ἕνεκα πάντα, καὶ ἐκεῖνο αἷτιον ἀπάντων καλῶν.
Δεύτερον δὲ περὶ τὰ δεύτερα, καὶ τρίτον περὶ τὰ τρίτα. Ἡ οὖν
 ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ περὶ αὐτὰ ὀρέγεται μαθεῖν ποῖα ἅττα ἐστί,
 βλέπουσα εἰς τὰ αὐτῆς συγγενῇ, ὧν οὐδὲν ἱκανῶς ἔχει. Τοῦ 10
 δὴ **βασιλέως πέρι καὶ ὧν εἶπον, οὐδὲν ἐστί τοιοῦτον.**" Ἐδυνά-
 μην δὲ παραθέσθαι τὰ περὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις καλουμένων "σεραφίμ",
 ἀναγεγραμμένων ἐν τῷ Ἡσαΐα (ὥς) "καλυπτόντων τὸ πρόσωπον καὶ τοὺς
 πόδας" τοῦ θεοῦ, καὶ τὰ περὶ τῶν ὀνομαζομένων "χερουβίμ", ἃ διέγραψεν
 ὁ Ἰεζεκιήλ, καὶ τῶν ὥσανει σχημάτων αὐτῶν, καὶ τίνα τρόπον ὀχεῖσθαι 15
 λέγεται ἐπὶ τῶν χερουβίμ ὁ θεός· ἄλλ' ἐπεὶ πάνυ κεκρυμμένως εἴρηται
 διὰ τοὺς ἀναξίους καὶ ἀσέμνους, μὴ δυναμένους παρακολουθῆσαι
 μεγαλονοίᾳ καὶ σεμνότητι θεολογίας, οὐχ ἡγησάμην πρέπον εἶναι ἐν τῷ
 συγγράμματι τούτῳ περὶ αὐτῶν διαλεχθῆναι.

19

Ἐξῆς δὲ τούτοις φησὶν ὁ Κέλσος **παρακούσαντάς τινας** 20
Χριστιανούς Πλατωνικῶν λέξεων αὐχεῖν τὸν ὑπερουράνιον
θεόν, ὑπεραναβαίνοντας τὸν Ἰουδαίων οὐρανόν. Ἐν τούτοις δὲ
 οὐ διασφαεῖ πότερον καὶ τὸν Ἰουδαίων θεὸν ὑπεραναβαίνουσιν ἢ μόνον
 ὃν ὀμνύουσιν οὐρανόν. Περὶ μὲν οὖν τῶν ἕτερον ἐπαγγελλομένων θεὸν 25
 παρὰ τὸν καὶ ὑπὸ Ἰουδαίων προσκυνούμενον οὐ πρόκειται νῦν ἡμῖν
 λέγειν, περὶ δὲ ἑαυτῶν ἀπολογεῖσθαι καὶ δεικνύναι ὅτι οὐ δύνανται οἱ 25
 παρ' ἡμῖν Ἰουδαίων προφηταὶ ἀπὸ Πλάτωνός τι εἰληφέναι· πρεσβύτεροι
 γὰρ ἦσαν αὐτοῦ. Οὗτ' οὖν τὴν φάσκουσιν λέξιν· "**Περὶ τὸν πάντων**
βασιλέα πάντ' ἐστί, καὶ ἐκείνου ἕνεκα πάντα" ἀπὸ Πλάτωνος εἰλήφαμεν,
 ἀλλὰ τούτων κρειττόνως εἰρημένα ἀπὸ τῶν προφητῶν μεμαθήκαμεν, 30

6-11 Plat. *Ep.* 2, 312 e - 313 a. Etiam ap. Athenag. *Leg.* 23.3; Clem. *Protr.* 68.5; Strom. 5.103.1; Hippol. *Refut.* 6.37.2; Plot. 5.1.8 et al. 13-14 Is. 6:2 14-16 cf. Ezech 1:5-27; 10:1-21 21-22 cf. Iust. *Dial.* 56.1 et 60.5 23-24 Mt 5:34

7 τῶν καλῶν Plato 10 αὐτῆς Plato : αὐτῆς A 12 σεραφεῖμ A, corr. P M^{pc} 13 ὥς addidi 14 et 16 χερουβεῖμ A, corr. P

σαφηνίσαντος τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ τὸ βούλημα τοῦ ἐν τοῖς προφήταις πνεύματος (ὅπερ οὐκ ἄλλο ἦν τοῦ πνεύματος τοῦ Χριστοῦ), οὔτε τὰ περὶ τοῦ ὑπερουρανίου τόπου πρῶτος ὁ φιλόσοφος παρίστησιν, ἀλλὰ Δαυὶδ τὴν βαθύτητα τοῦ πλήθους τῶν ἐν τοῖς ὑπερاناβεβηκόσι τὰ

5 αἰσθητὰ [τῶν] περὶ θεοῦ θεωρημάτων πάλαι παρέστησεν εἰπὼν ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν· "Αἰνεῖτε τὸν θεὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν· αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα κυρίου."

Ἐγὼ δὲ οὐκ ἀπογινώσκω τὰς ἀπὸ τοῦ Φαίδρου λέξεις ἀπὸ τινων Ἑβραίων μεμαθηκότα τὸν Πλάτωνα, ὡς δέ τινες ἀνέγραψαν, ἔτι καὶ | τοῖς

10 προφητικοῖς ἐντυχόντα λόγοις ἐκτεθεῖσθαι ἐν οἷς ἔλεγεν· "Τὸν ὑπερουράνιον τόπον οὔτε τις ὕμνησε τῶν τῆδε ποιητῆς οὔτε ὕμνησει κατ' ἀξίαν" καὶ τὰ ἐξῆς, ἐν οἷς ἐστι καὶ τό· "Ἡ γὰρ ἀχρώματος τε καὶ ἀσχημάτιστος καὶ ἀναφῆς οὐσία ὄντως οὐσα, ψυχῆς κυβερνήτη νῶ μόνῳ θεατῇ, περὶ ὃν τὸ τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης

15 γένος, τοῦτον ἔχει τὸν τόπον." Καὶ ἀπ' ἐκείνων γε τῶν λόγων παιδευθεὶς ὁ Παῦλος ἡμῶν καὶ ποθῶν τὰ ὑπερκόσμια καὶ ὑπερουράνια καὶ δι' ἐκείνα πάντα πράττων, ἵν' αὐτῶν τύχη, φησὶν ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ· "Τὸ γὰρ παραντῖκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν,

20 μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια."

145^Γ

"Ἀντικρυς γὰρ τοῖς ἀκούειν δυναμένοις παρίστησι τὰ μὲν αἰσθητὰ λέγων αὐτὰ "βλεπόμενα", τὰ δὲ νοητὰ καὶ νῶ μόνῳ καταληπτὰ ὀνομάζων "μὴ βλεπόμενα". Οὗτος δὲ καὶ "πρόσκαιρα" μὲν οἶδε τὰ αἰσθητὰ καὶ

25 "βλεπόμενα", "αἰώνια" δὲ τὰ νοητὰ καὶ "μὴ βλεπόμενα"· καὶ βουλόμενος πρὸς τῇ ἐκείνων θέᾳ γενέσθαι ὑπὸ τοῦ πρὸς ἐκείνα πόθου βοηθούμενος, πᾶσαν θλίψιν τὸ οὐδὲν καὶ ἐλαφρὰν τινα ἐνόμιζεν εἶναι, [καὶ] παρ' αὐτὸν τὸν "τῆς θλίψεως" καὶ τῶν πόνων καιρὸν μηδαμῶς μὲν βαρούμενος ὑπ' αὐτῶν, ἐπελαφρίζων δὲ διὰ τὴν περὶ ἐκείνα θέαν πᾶσαν περίστασιν.

20

6-7 Ps 148:4-5. Cf. 5.44; 6.20 9 τινες ἀνέγραψαν : cf. Iosephi C. Apion. 2.216-217; Iustini 1 Apol. 59-60; Clem. Protr. 70 et al. 10-15 Plat. Phaedri 247 c 18-21 2 Cor 4:17-18

5 τῶν¹ delevi : (ὑπαρχόν)των Koetschau², agn. Borret 9 ἔτι M^{PC} : ὅτι A 10 τὸν δὲ Plato 11 ὕμνησέ πω Plato | οὔτε ποτὲ Plato 14 μόνῳ θεατῇ νῶ Plato | ὃν A : ἦν Plato 27 καὶ² delevi

Ἐπεὶ καὶ ἔχομεν ἡμεῖς "ἀρχιερέα μέγαν" τῷ μεγέθει τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ νοῦ αὐτοῦ "διεληλυθότα τοὺς οὐρανοὺς, Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ", ἐπαγγειλόμενον τοῖς γνησίως μαθοῦσι τὰ θεῖα καὶ ἀξίως αὐτῶν βιώσασι προάξιν αὐτοὺς ἐπὶ τὰ ὑπερκόσμια· φησὶ γάρ· "'Ὅπου ἐγὼ ὑπάγω καὶ ὑμεῖς ἦτε." Διὰ τοῦτο ἡμεῖς μετὰ τοὺς ἐνταῦθα πόνους καὶ τοὺς ἀγῶνας ἐλπίζομεν πρὸς ἄκροις γενέσθαι τοῖς οὐρανοῖς, καὶ "πηγὴν ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον" ἀναλαβόντες κατὰ τὴν Ἰησοῦ διδασκαλίαν "ποταμούς τε χωρήσαντες" τῶν θεωρημάτων, σὺν τοῖς λεγομένοις "ὑδασιν ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν", "αἰνοῦσι τὸ ὄνομα κυρίου", ἔσσεσθαι. Καὶ ὅσον γε αἰνοῦμεν αὐτόν, οὐ περιαχθησόμεθα ἀπὸ τῆς τοῦ οὐρανοῦ περιφορᾶς, αἰεὶ δὲ πρὸς τῇ θεᾷ ἐσόμεθα "τῶν ἀοράτων τοῦ θεοῦ", οὐκέτι "ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοουμένων" ἡμῖν, ἀλλ' ὥς ὠνόμασεν ὁ γνήσιος τοῦ Ἰησοῦ μαθητῆς λέγων· "Τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον" καὶ τό· "'Εὰν ἔλθῃ τὸ τέλειον, τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται".

21

Ἐπτά δὲ οὐρανοὺς ἢ ὅλως περιωρισμένον ἀριθμὸν αὐτῶν αἰ φερόμεναι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ θεοῦ οὐκ ἀπαγγέλλουσι γραφαί, ἀλλ' οὐρανοὺς, εἴτε τὰς σφαῖρας τῶν παρ' Ἑλληνσι λεγομένων πλανήτων εἴτε καὶ ἄλλο τι ἀπορρητότερον εἰκόσας διδάσκειν οἱ λόγοι. Καὶ τὸ ὁδὸν δὲ εἶναι ταῖς ψυχαῖς ἐς γῆν ἰ καὶ ἀπὸ γῆς Κέλσος μὲν κατὰ Πλάτωνα φησι γίνεσθαι διὰ τῶν πλανήτων· Μωϋσῆς δέ, ὁ ἀρχαιότατος ἡμῶν προφήτης, ἐν ᾧ τοῦ πατριάρχου ἡμῶν Ἰακώβ φησιν ἐωρᾶσθαι θεῖον ἐνύπνιον, "κλίμακα εἰς οὐρανὸν" φθάνουσιν "καὶ ἀγγέλους τοῦ θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας ἐπ' αὐτῆς, τὸν δὲ κύριον ἐπεστηριγμένον" ἐπὶ τοῖς ἄκροις αὐτῆς, εἴτε ταῦτα εἴτε τινὰ μείζονα τούτων αἰνιτιτόμενος ἐν τῷ περὶ τῆς κλίμακος λόγῳ· περὶ ἧς καὶ τῷ Φίλωνι συντέτακται βιβλίον, ἄξιον φρονίμου καὶ συνετῆς παρὰ τοῖς φιλαλήθεσιν ἐξετάσεως.

1-3 Heb 4:14. Cf. 8:34 4-5 Io 14:3 5-6 cf. Plat. *Phaedri* 247 b 7 Io 4:14 8 cf. Io 7:38 9-10 Ps 148:4-5 10-11 cf. Plat. *Phaedri* 247 c 11-12 Rom 1:20. Cf. 3:47; 6:4 et 59; 7:38 14-15 1 Cor 13:12 et 10. Cf. 7:38 et 50 16 de cc. 21-34 et 38 cf. Th. Hopfner in *Charisteriis A. Rzach* (Reichenbergii, 1930), pp. 86-98 19-21 cf. Plat. *Phaedri* 248 c-e; *Tim.* 41 d- 42 e. Cf. Orig. *De princ.* 2.11.6 23-25 Gen 28:12-13 26-28 cf. Philon. *De somniis* 1.22

5 ὑπάγω A : εἰμὶ NT 14 ἐὰν A : ὅταν NT 19 δὲ A : μὲν P 22 πατριάρχου Bouhéreau : προφήτου A : προπάτορος Wendland

Ἐξῆς δὲ τούτοις βουλόμενος ὁ Κέλσος πολυμάθειαν ἑαυτοῦ ἐπιδείξασθαι ἐν τῷ καθ' ἡμῶν λόγῳ ἐκτίθεται τινα καὶ Περσικὰ μυστήρια ἐν οἷς φησιν· Αἰνίττεται ταῦτα καὶ ὁ Περσῶν λόγος, καὶ ἡ τοῦ Μίθρου τελετή, (ἥ) παρ' αὐτοῖς ἐστίν. Ἔστι γάρ τι ἐν αὐτῇ
 5 σύμβολον τῶν δύο [τῶν] ἐν οὐρανῷ περιόδων, τῆς τε ἀπλανοῦς καὶ τῆς εἰς τοὺς πλανήτας αὖ νενεμημένης, καὶ τῆς δι' αὐτῶν τῆς ψυχῆς διεξόδου. Τοιόνδε τὸ σύμβολον· κλίμαξ ἐπτάπυλος, ἐπὶ δ' αὐτῇ πύλῃ ὀγδόη. Ἡ πρώτη τῶν πυλῶν μολίβδου, ἡ δευτέρα κασσιτέρου, ἡ τρίτη χαλκοῦ, ἡ τετάρτη
 10 σιδήρου, ἡ πέμπτη κεραστοῦ νομίσματος, ἡ ἕκτη ἀργύρου, χρυσοῦ δὲ ἡ ἑβδόμη. Τὴν πρώτην τίθενται Κρόνου, τῷ μολίβδῳ τεκμηριούμενοι τὴν βραδυτῆτα τοῦ ἀστέρος· τὴν δευτέραν Ἀφροδίτης, παραβάλλοντες αὐτῇ τὸ φαιδρὸν τε καὶ μαλακὸν τοῦ κασσιτέρου· τὴν τρίτην τοῦ Διός, τὴν χαλκο-
 15 βατῇ καὶ στερράν, τὴν τετάρτην Ἑρμοῦ· τλήμονα γὰρ ἔργων ἀπάντων καὶ χρηματιστὴν καὶ πολύκμητον εἶναι τὸν τε σίδηρον καὶ τὸν Ἑρμῆν· τὴν πέμπτην Ἄρεος, τὴν ἐκ τοῦ κράματος ἀνώμαλόν τε καὶ ποικίλην· ἕκτην Σελήνης τὴν ἀργυρᾶν, ἑβδόμην Ἥλιου τὴν χρυσῆν, μιμούμενοι τὰς χρόας αὐτῶν.

Ἐξῆς ἐξετάζει τὴν αἰτίαν τῆς οὕτω κατειλεγμένης τάξεως τῶν ἀστέρων, δηλουμένης διὰ συμβόλων ἐν τοῖς ὀνόμασι τῆς λεπτῆς ὕλης, καὶ μουσικοὺς λόγους προσάπτει ἢ ἐκτίθεται
 25 Περσῶν θεολογίᾳ· προσφιλοτιμεῖται δὲ τούτοις καὶ δευτέραν ἐκθέσθαι διήγησιν, πάλιν ἐχομένην μουσικῶν θεωρημάτων. Ἔδοξε δέ μοι τὸ ἐκθέσθαι τὴν λέξιν ἐν τούτοις τοῦ Κέλσου ἄτοπον εἶναι καὶ ὅμοιον ᾧ αὐτὸς πεποίηκεν, εἰς τὴν περὶ Χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων κατηγορίαν ἀκαίρως παραλαβὼν οὐ μόνον τὰ Πλάτωνος, οὐδ' ἐκείνοις ἀρκεῖσθαι,

4-20 cf. W. Bousset, *Archiv f. Religionswissenschaft* 4 (1901), pp. 136-169 et 229-273; Fr. Cumont, *Textes et Monuments...*, I, p. 117 s.; II, pp. 243-245; Chadwick, p. 334 s.

4 ἡ add. Keim (p. 84) 5 τῶν² delevi 6 νενεμημένης A : γεγεννημένης M 8 ἐπτάπυλος Bouhéreau : ὑψίπυλος A 9 μολίβου A, corr. A³ | κασιτέρου A, corr. A¹ 11 μολίβω A, corr. A¹ 14 χαλκοβατῇ Guiet : χαλκοβάτην A 23 λεπτῆς scripsi : λουπῆς A : ποικίλης Koetschau² | ἡ Guiet : ἡ A 28 οὐδ' A : ὡς M² in mg, agn. edd.

ἀλλὰ καὶ τά, ὥς φησι, **Περσῶν τοῦ Μίθρα μυστήρια καὶ τὴν διήγησιν αὐτῶν.**

“Ὅπως ποτὲ γοῦν ἔχοι ταῦτα, εἴτε ψευδῶς εἴτ’ ἀληθῶς, τοῖς τὰ τοῦ Μίθρα πρεσβεύουσι καὶ Πέρσαις (λειπτέον)· τί δὴ οὖν μᾶλλον ταῦτ’ ἐξέθετο ἢ τι τῶν λοιπῶν μυστηρίων μετὰ τῆς διηγήσεως αὐτῶν; Οὐ γὰρ 5
δοκεῖ παρ’ Ἑλλήσιν εἶναι ἐξαίρετα τὰ τοῦ Μίθρα παρὰ τὰ Ἑλευσίνια ἢ τὰ παραδιδόμενα τοῖς ἐν Αἰγίνῃ μυουμένοις, τὰ τῆς Ἑκάτης. Τί δὲ (οὐ) μᾶλλον, εἴπερ ἰ βαρβαρικὰ ἐβούλετο μυστήρια ἐκτίθεσθαι μετὰ τῆς διηγήσεως αὐτῶν, [οὐ μᾶλλον] τὰ Αἰγυπτίων, ἐν οἷς πολλοὶ σεμνύνονται, ἢ τὰ Καππαδοκῶν περὶ τῆς ἐν Κομάνοις Ἀρτέμιδος ἢ τὰ Θρακῶν ἢ καὶ τὰ 10
Ῥωμαίων αὐτῶν, τελοῦντων τοὺς εὐγενεστάτους τῶν ἀπὸ τῆς συγκλήτου βουλῆς; Ἄλλ’ εἰ ἄκαιρον αὐτῷ ἔδοξεν ἐκείνων τι παραλαβεῖν ὥς μηδαμῶς συμβαλλόμενον εἰς τὴν Ἰουδαίων ἢ Χριστιανῶν κατηγορίαν, πῶς οὐχὶ τὸ αὐτὸ ἄκαιρον καὶ ἐπὶ τῆς ἐκθέσεως τῶν Μιθραϊκῶν αὐτῷ ἐφαινετο; 15

23

Εἰ δέ τις βούλοιο μὴ ἀφ’ ἧς παρέθετο αἰρέσεως ἀσημοτάτης, ἀλλὰ ἀπὸ βιβλίων πῇ μὲν Ἰουδαϊκῶν καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν ἀναγινωσκομένων, ἅπερ Χριστιανοὶ προσίενται, πῇ δὲ Χριστιανῶν μόνων λαβεῖν ἀφορμὰς τῆς μυστικωτέρας περὶ εἰσόδου ψυχῶν εἰς τὰ θεῖα θεωρίας, ἀναγνώτω τὰ ἐπὶ τέλει τῆς τοῦ Ἰεζεκιὴλ προφητείας ἐωραμένα 20
τῷ προφῆτῃ, ἐν οἷς διάφοροι πύλαι καταγεγραμμέναι εἰσὶν, αἰνισσόμεναί τινα περὶ τῆς διαφόρου εἰσόδου τῶν θειοτέρων ψυχῶν ἐπὶ τὰ κρεῖττονα· ἀναγνώτω δὲ καὶ ἐκ τῆς Ἰωάννου Ἀποκαλύψεως τὰ περὶ τῆς πόλεως τοῦ θεοῦ Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίου καὶ τῶν θεμελίων καὶ τῶν πυλῶν αὐτῆς. Εἰ δὲ δύναται διὰ συμβόλων καὶ τὴν ὁδὸν δεδηλωμένην τῶν ὁδουσόντων 25
ἐπὶ τὰ θεῖα μαθεῖν, ἀναγνώτω τοὺς ἐπιγεγραμμένους Ἀριθμοὺς Μωϋσέως καὶ ζητησάτω τὸν δυνάμενον αὐτὸν μυσταγωγῆσαι ἐπὶ τὰ περὶ τῶν παρεμβολῶν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἀναγεγραμμένα, ποῖαι μὲν κατὰ τὰ ἀνα-

7 τὰ τῆς Ἑκάτης : cf. Paus. 2.30.2; RE VII, col. 2781 10 cf. Strab. 12.2.3. (535 C); Procop. *Hist. bell.* 1.17.13 16 αἰρέσεως : i.e. Ὀφινῶν, cf. *infra* 20-22 cf. Ezech 48:31-35 23-24 cf. *Apoc.* 21 27- p. 401.3 Num 2. Cf. Orig. *Hom. in Num.* 1.3 et 3.3

1, 4 et 6 μίθρα A¹ : μίθρου M² et edd. 3 γοῦν scripsi : γὰρ A ἰ ἔχοι Guiet : ἔχτω A 4 λειπτέον addidi : καταλείψομεν ἐξετάζειν add. Guiet 7 οὐ addidi 9 οὐ μᾶλλον deleui 12 παραλαβεῖν Bouhéreau (cf. p. 399.28) : παραβαλεῖν A 16 ἀφ’ ἧς P M : ἀφ’ αἷς A 18 προίενται A

1 λιβαν Α | καὶ Μ² (cf. Ezech 47:19) : om. Α : ἢ Koetschau 5 τίves
 Α : τις 101 | αὶ φυλαὶ addidi (cf. v. 7) | ἐν αὐταῖς Hoeschel | τίνα add.
 Koetschau 6 ἐν αὐταῖς Hoeschel 13 τῇ add. Witsand 14 παρὰ βαλόντα
 Μ : παρὰ βαλόντα Α 15 θεάσεσθαι Wendland : θεάσεσθαι Α 20 ἐν
 τούτῳ scripti : ἐκ τούτων Α 21 οἶμαι delevi 23 εὐσεβῶν addidi ex NT
 (ἐχόντες ἠόρῳσι εὐσεβείας)

23-26 2 Tim 3:6-7

Εἴης δὲ τὸ ἀπὸ τῶν Μιθραϊκῶν ληφέντι λόγῳ ἔταγγελλεται ὁ Κέλ-
 σος **τελευτήν τινα Χριστιανῶν τελευτῇ** (τῇ) προεῖρημὲν ἢ **Περσῶν**
τὸν βουλόμενον συνεξέρτασαι, ταῦτα ἀλλήλοις παρὰ βαλόντα
καὶ γυμνῶσαντα καὶ τὰ Χριστιανῶν, οὕτω θεάσεσθαι τὴν δια-
φορὰν αὐτῶν. Καὶ ὅπου μὲν ἥδεται ὁ νόμος αἰρεῖται ἐκείνων, οὐκ
 ὡκνησεν ἐκθέσθαι ὡς ἐδόκει εἰδέναι. ὅπου δὲ μάλα οὐκ ἐχρήν, εἰπερ
 ἠϊστίατο, τοῦτο ποιεῖται καὶ διδάσκει, ποία αἰρεῖσι γρηται τὸ διατυπώ-
 θέντι **διαρρηματι**, τοῦτ' οὐ πεποίηκε.
 Δοκεῖ | δὲ μοι καὶ ἐν τούτῳ ἐκ παρακρουσμάτων ἀσημοτάτης αἰρέσεως
 Ὀφειαντῶν [οἶμαι] ἐκτεθεῖσθαι τὰ τοῦ διαγρηματίας ἀπὸ μέρους. Τούτῳ δ'
 ἡμεῖς κατὰ τὸ φιλομαθὲς ἡμῶν περὶ τελευτῶν, ἐν ᾧ εὐδοκίαν παλάσματα
 "ἀνθρώπων (εὐσεβῶν)", ὡς ὁ Παῦλος ὠνόμασεν, "ἐνδυνόντων εἰς τὰς
 οἰκίας καὶ αἰχμαλωτίζόντων γυναικάρια σεσωρευμένα ἀμαρτίας, ἀγὼ-
 μένα ἐπιθυμίας ποικιλίας, πάντοτε μαυθάνοντα καὶ μηδέποτε εἰς ἐπι-
 γνωσιν ἀληθείας ἐλθῆν δυνάμενα". Οὕτω δὲ πᾶσαν ἀπιδανότητα εἰς τὸ
 διαγρηματι, ὡς μὴ δὲ τὰ εὐεξάπλητα "γυναικάρια," μὴ δὲ τοὺς ἀγροικο-
 τῶν καὶ ὅφ' οὐκ ἐκείνων πιδανὸν ἐτοίμως ἔχοντα ἀγροῖα συκταρε-

τολικά τεταγμένα εἰσι μέρη ὡς πρῶτα, ποῖα δὲ ἐπὶ τὰ κατὰ λιβαν (καὶ)
 κατὰ νότον, καὶ τῖνες αὶ κατὰ θέλμασαν, καὶ τῖνες αὶ τελευταῖαι κατὰ
 βορρᾶν. "Ὅπεται γὰρ θεωρηματα οὐκ εὐκταταφρόνητα ἐν τοῖς τόποις οὐδ',
 ὡς Κέλσος οἶται, **μῶν τινων ἀκροατῶν καὶ ἀνδραπόδων**
δεόμενα. διαλήψεται γὰρ τῖνες (αὶ φυλαὶ) ἐν αὐτοῖς, καὶ (τίνα) τὰ περὶ
 τῆς φύσεως τῶν κατὰ λιβαν ἐν αὐτοῖς ἀριθμῶν καὶ ἐφαρμοσθέντων
 ἐκαστῇ φυλῇ, περὶ ὧν νῦν ἡμῖν ἐκθέσθαι ἔδοξεν οὐκ εὐκαρπον εἶναι.
 "Ιστω δὲ Κέλσος καὶ οἱ ἐντυγχάνοντες αὐτοῦ τῷ βιβλίῳ ὅτι οὐδ' αὖτο
 τῶν γνησίων καὶ θεῶν πεπιστευμένων γράφον **ἐπὶ τὰ εἰρηναῖα οὐρανοῖ.**
 οὗτ' ἀπὸ **Περσῶν ἢ Καβαίρων λαβόντες** ἡμῶν οἱ προφηταὶ λέγουσι
 τίνα, οὐδ' οἱ τοῦ Ἰησοῦ ἀποστόλοι, οὐδ' αὐτοὶ ὁ νόμος τοῦ θεοῦ.

θεῖσθαι τῷ διαγράμματι. Οὐδενὶ γοῦν, καίτοι γε πολλοὺς ἐκπεριελθόντες τόπους τῆς γῆς καὶ τοὺς πανταχοῦ ἐπαγγελλομένους τι εἰδέναι ζητήσαντες, περιτετεύχαμεν πρεσβεύοντι τὰ τοῦ διαγράμματος.

25

Ἐν ᾧ ἦν διαγραφὴ κύκλων, ἀπολελυμένων μὲν ἀπ' ἀλλήλων ἐπτά, συνδουμένων δὲ ὑφ' ἑνὸς κύκλου, ὃς ἐλέγετο εἶναι ἡ τῶν ὅλων ψυχὴ καὶ ὠνομάζετο Λευϊαθάν. "Ὅντινα αἱ Ἰουδαίων γραφαὶ ὅτι ποτ' οὖν αἰνισσόμεναι ἔλεγον πεπλάσθαι ὑπὸ τοῦ θεοῦ παίγνιον· ἐν γὰρ ψαλμοῖς εὗρομεν· "Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας· ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς κτίσεώς σου. Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος· ἐκεῖ πλοῖα διαπορεύονται, ζῶα μικρὰ μετὰ μεγάλων, δράκων οὗτος, ὃν ἔπλασας ἐμπαίζειν αὐτῷ." Ἀντὶ δὲ τοῦ "δράκων" Λευϊαθάν ἦν ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ. Τὸ τοίνυν ἀσεβὲς διάγραμμα τὸν σαφῶς οὕτως κατηγορηθέντα ἐν τῷ προφήτῃ Λευϊαθάν ἔλεγεν εἶναι τὴν διὰ τῶν ὅλων πεφοιτηκυῖαν ψυχὴν. Εὗρομεν δ' ἐν αὐτῷ καὶ τὸν Βεημών ὀνομαζόμενον, ὡς περὶ τεταγμένον τινὰ μετὰ τὸν κατωτάτω κύκλον. Τοῦτον δὲ τὸν Λευϊαθάν ὁ τὸ μιὰρὸν ἐκείνο διάγραμμα ἀναπλάσας ἐπὶ τοῦ κύκλου καὶ τοῦ κέντρου αὐτοῦ κατέγραψε, δις ἐκθέμενος αὐτοῦ τὸ ὄνομα.

"Ἐτι δὲ ὁ Κέλσος μελαίνῃ γραμμῇ παχεῖα φησὶ διειλημμένον εἶναι τὸ διάγραμμα, καὶ ταύτην ἔφασκεν εἰρησθαι αὐτῷ τὴν Γέενναν, οὖσαν καὶ Τάρταρον. Τὴν δὲ Γέενναν ἡμεῖς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ γεγραμμένην ὡς κολαστήριον εὐρόντες, ἐζητήσαμεν εἴ ποὺ τῶν παλαιῶν γραμμάτων ὠνομάσθη, καὶ μάλιστα ἐπέπερ καὶ Ἰουδαῖοι χρῶνται τῷ ὀνόματι. Εὗρομεν δὲ ὅπου μὲν "Φάραγξ υἱοῦ Ἐννὸμ" ὀνομαζομένη (ἐστίν) ἐν τῇ γραφῇ, ἐν δὲ τῷ Ἑβραϊκῷ ἀντὶ τοῦ Φάραγξ μεμαθήκαμεν ὅτι κατὰ τοῦ αὐτοῦ ὑποκειμένου ἐλέγετο ἡ Φάραγξ Ἐννὸμ καὶ ἡ Γέεννα. Ἐπιτηροῦντες δὲ τὰ ἀναγνώσματα εὐρίσκομεν καὶ ἐν τῷ κλήρῳ τῆς φυλῆς Βενιαμὴν τὴν Γέενναν ἢ Φάραγγα Ἐννὸμ κατειλεγ-

6 Λευϊαθάν : cf. Is 27:1; Iob 3:8 et 41:1; Ezech 32:2 8-11 Ps 103:24-26
14 Βεημών : cf. 1 Enoch 60.7-8; 4 Ezra 6.49 Charles 20-21 Mt 5:22 et al. 23
Jer 7:31-32; 39 (32): 35 26-27 Ios 18:16. Cf. Orig. *Comm. ser. in Mt.* 16

5 ἐπτά R.A. Lipsius (*Zs. f. wiss. Theol.* 7 [1864], p. 38 n.1) et Th. Hopfner (p. 87) ex 6.35 : δέκα A et edd. 9 αὐτὴ A 14 βεημών A : Βεημὼθ Bouhéreau 15 ὡς περὶ τεταγμένον P : ὡς περιτεταγμένον A 23 φάραγχα Koetschau², agn. Borret 24 ὀνομαζομένη (ἐστίν) scripsi : ὀνομαζομένην A 25-26 ἡ φάραγξ ἐννὸμ καὶ ἡ γέεννα non legitur in textu Masoretico 27 βενιαμεὶν A

μένην, οὗ ἦν καὶ Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἐξετάζοντες τὴν ἀκολουθίαν τοῦ εἶναι ἐπουράνιον Ἱερουσαλήμ ἀπὸ τοῦ κλήρου Βενιαμὶν καὶ τὴν Φάραγμα Ἐννόμ, εὐρίσκομέν τι εἰς τὸν περὶ κολάσεων τόπον (ἄγον), μεταλαμβανομένων εἰς τὴν μετὰ βασάνου κάθαρσιν τῶν τοιωνδὶ ψυχῶν, κατὰ τό·
 5 "Ἴδού κύριος εἰσπορεύεται ὡς πῦρ χωνευτηρίου καὶ ὡς ποία πλυνόντων· καὶ καθιεῖται χωνεύων καὶ καθαρίζων (ὡς) τὸ χρυσίον καὶ ὡς τὸ ἀργύριον", καὶ κατὰ τὸ περὶ τὴν Ἱερουσαλήμ γίνεσθαι κολάσεις χωνευομένων, τῶν ἀναλαβόντων εἰς τὴν ἑαυτῶν τῆς ψυχῆς ὑπόστασιν τὰ ἀπὸ κακίας, τροπικῶς που ὀνομαζομένης μολίβδου· διὸ ἡ ἀνομία παρὰ τῷ
 10 Ζαχαρίᾳ ἐπὶ "τάλαντον μολίβδου" ἐκαθέζετο.

Ὅσα δ' εἰς τὸν τόπον λεχθεῖν ἂν οὔτε πᾶσιν οὔτε τοῦ παρόντος καιροῦ ἐστὶ διηγῆσασθαι· ἀλλ' οὐδ' ἀκίνδυνον τὴν τῶν τοιούτων σαφήνειαν πιστεῦσαι γραφῇ, ἅτε τῶν πολλῶν οὐ χρηζόντων πλείονος διδασκαλίας παρὰ τὴν περὶ τῆς κατὰ τῶν ἁμαρτανόντων κολάσεως. Εἰς γὰρ τὰ
 15 ὑπερέκεινα αὐτῆς οὐ χρήσιμον ἀναβαίνειν διὰ τοὺς μόγις φόβῳ τῆς αἰωνίου κολάσεως κἂν ἐπὶ ποσὸν συστέλλοντας τῆς κακίας καὶ τῶν ἀπ' αὐτῆς ἁμαρτανομένων χύσιν.

Οὗτ' οὖν (οἱ διατυπώσαντες) τὸ διάγραμμα οὔτε Κέλσος οἶδε τὸν περὶ Γεέννης λόγον· ἐπεὶ οὗτ' ἂν ἐκεῖνοι ζωγραφίας καὶ διαγράμματα ἐ-
 20 σεμνοποιοῦν ὡς δι' αὐτῶν παριστάντες τὸ ἀληθές, οὗτ' ἂν ὁ Κέλσος ἐν τῷ κατὰ Χριστιανῶν συγγράμματι τὰ μηδαμῶς ὑπὸ Χριστιανῶν λεγόμενα, ἀλλὰ τινων τάχα οὐδ' ἔτι ὄντων, ἀλλὰ πάντῃ ἐκλελοιπότεν ἢ εἰς πάνυ ὀλίγους καὶ εὐαριθμήτους καταστάντων, ἐνετίθει ταῖς κατὰ Χριστιανῶν κατηγορίαις. Καὶ ὥσπερ οὐ καθήκει τοῖς τὰ Πλάτωνος φιλοσοφοῦσιν
 25 ἀπολογεῖσθαι περὶ Ἐπικούρου καὶ τῶν ἀσεβῶν αὐτοῦ δογμάτων, οὕτως οὐδ' ἡμῖν περὶ τῶν ἐν τῷ διαγράμματι καὶ τῶν κατ' αὐτοῦ λεγομένων ὑπὸ Κέλσου. Διόπερ ὡς περισσὰ καὶ μάτην ἐκκείμενα ἐῷμεν τὰ ὑπὸ Κέλσου εἰς ταῦτα λελεγμένα· μᾶλλον γὰρ Κέλσου ἡμεῖς αὐτῶν παρὰ τοῖς κεκρατημένοις ὑπὸ τοιούτων λόγων κατηγορήσομεν.

5-6 Mal 3:2-3. Cf. 4.13; 5.15 10 Zach 5:7

2 βενιαμὲν A | καὶ : μετὰ Koetschau² | τὴν φάραγμα Bouhéreau : τῆς φάραγος A 3 ἄγον addidi | μεταλαμβανόμενον M 6 ὡς¹ V : om. A 15 ὑπὲρ ἐκεῖνα A 16 συστέλλοντας ἐπὶ ποσὸν A, transposui 18 οἱ διατυπώσαντες supplēvi ex p. 401.18 : οἱ κατασκευάσαντες suppl. Koetschau², agn. Borret 22 ἢ scripsi : καὶ A : ἢ καὶ Wifstrand 23 καταστάντων M^{Pc} : καταστησάντων A

27

Ἐξῆς δὲ τοῖς περὶ τοῦ διαγράμματος μηδὲ παρακούσας τῶν περὶ τῆς καλουμένης παρὰ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς **σφραγίδος**, ἐαυτῷ (δὲ πλάσας,) τινὰ ἐκτίθεται ἀλλόκοτα κατ' ἀμοιβαίας φωνάς, ὡς τοῦ μὲν τὴν **σφραγίδα περιτιθέντος καλουμένου πατρός**, τοῦ δὲ **σφραγιζομένου λεγομένου νέου καὶ υἱοῦ καὶ ἀποκρινομένου· κέχρισ-** 5
μαι χρίσματι λευκῷ ἐκ ξύλου ζωῆς, ὅπερ οὐδ' ἐν τοῖς ἀπὸ τῶν αἱρέσεων ἠκούσαμεν γίνεσθαι. Εἴτα καὶ ἀριθμὸν ὀρίζει **λεγομένων ὑπὸ τῶν παραδιδόντων τὴν σφραγίδα ἀγγέλων (δὺς) ἑπτά, ἐκατέρωθεν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀπαλλαττομένου σώματος ἐφισταμένων,** 10
τῶν μὲν τοῦ φωτός, ἐτέρων δὲ τῶν ὀνομαζομένων ἀρχοντικῶν, καὶ λέγει τὸν **ἄρχοντα τῶν ὀνομαζομένων ἀρχοντικῶν λέγεσθαι θεὸν ἢ κατηραμένον.**

Εἴτ' ἐπιλαβόμενος τῆς λέξεως εὐλόγως κατηγορεῖ τῶν τοῦτο τολμώντων λέγειν· τοῦτου δ' ἕνεκα καὶ ἡμεῖς συναγανακτοῦμεν τοῖς μεμφομένοις τοὺς τοιούτους, εἰ δὴ τινες εἰσὶ, **λέγοντας θεὸν κατηρα-** 15
μένον τὸν Ἰουδαίων, τὸν ὄντα καὶ βροντῶντα καὶ τοῦδε τοῦ κόσμου δημιουργὸν καὶ Μωϋσέως καὶ τῆς κατ' αὐτὸν κοσμοποιίας θεόν. Ἄλλ' ἔοικε βεβουλησθαι τι διὰ τούτων ὁ Κέλσος οὐκ εὖ γινωμον, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ καθ' ἡμῶν ἀφιλοσόφου μίσους πάνυ ἀγνωμονέστατον. Ἐβουλήθη γὰρ τοὺς ἀπείρους τῶν ἡμετέρων ἐντυχόντας 20
αὐτοῦ τῇ γραφῇ πολεμῶσαι πρὸς ἡμᾶς, ὡς θεὸν κατηραμένον λέγοντας τὸν τοῦδε τοῦ κόσμου καλὸν δημιουργόν. Καὶ δοκεῖ μοι παραπλήσιον Ἰουδαίοις πεποικέναι, τοῖς κατὰ τὴν ἀρχὴν (τῆς) τοῦ χριστιανισμοῦ διδασκαλίας κατασκεδάσασι δυσφημίαν (τῶν ἀπὸ) τοῦ λόγου, ὡς ἄρα 25
καταθύσαντες παιδίον μεταλαμβάνουσιν αὐτοῦ τῶν σαρκῶν, καὶ πάλιν ὅτι οἱ ἀπὸ τοῦ λόγου τὰ τοῦ σκότου πράττειν βουλόμενοι σβεννύουσι μὲν τὸ φῶς, ἕκαστος δὲ τῇ παρατυχοῦσῃ μίγνυται· ἥτις δυσφημία παραλόγως

5-6 cf. *Clem. Recogn.* 1.45; *V. Adae et Evae* 36; *Acta Pilati* 3 (19) 24-27 cf. 6.40; *Aristid. Apol.* 17.2; *Iustini 1 Apol.* 26.7; 2 *Apol.* 12.2; *Dial.* 10.1; *Tatiani Orat.* 25.5; *Athenag. Leg.* 3.1 et 31.1; *Ep. eccl. Lugdunensis et Viennensis* ap. Euseb. *H. E.* 5.1.14 et 52 (A. D. 177); *Theoph. Ad Autol.* 3.4 et 15; *Min. Fel.* 9; 28; 30 et 31; *Tert. Apol.* 4.11; 7.1-8.9; *Ad nat.* 1.2.8; 1.7.10 ss.; 1.15.6 ss.; *Fr. J. Doelger, Antike u. Christentum* 4 (1934), pp. 188-208; A. Henrichs, *Kyriakon (Festschrift I. Quasten, 1970)*, I, pp. 18-35

1 παρακούσας τῶν Koetschau : παρακουσάντων A : ἐκ παρακουσμάτων M² 2 δὲ πλάσας supplevi 3 κατ' scripsi : καὶ A 7 λεγομένων Bouhéreau : λεγόμενον A 8 δὺς addidi 11 καὶ λέγει - ἀρχοντικῶν in mg add. A¹ 14 ἕνεκα A¹ : ἕνεκεν A 15 λέγοντας scripsi : λέγοντες A 23 τῆς P M² : om. A 24 κατασκεδάσασι M^{Pc} : κατασκεδάσαι A 24 τῶν ἀπὸ addidi (cf. v. 26)

πάλαι μὲν πλείστων ὅσων ἐκράτει, πείθουσα τοὺς ἄλλοτρίους τοῦ λόγου ὅτι τοιοῦτοί εἰσι Χριστιανοί, καὶ νῦν δὲ ἔτι ἀπατᾷ τινὰς ἀποτρεπομένους διὰ τὰ τοιαῦτα κἄν εἰς κοινωνίαν ἀπλουστέραν λόγων ἤκειν πρὸς Χριστιανούς.

28

- 5 Τοιοῦτόν τι δὴ μοι φαίνεται ὁ Κέλσος οἰκονομῶν ἐκτεθεῖσθαι, ὥς ἄρα **Χριστιανοὶ λέγουσι κατηραμένον θεὸν τὸν δημιουργόν**, ἵν' ὁ πιστεύων αὐτῷ ταῦτα καθ' ἡμῶν λέγοντι εἰ δυνατόν καὶ ἐπὶ τὸ (ἀν)αίρειν ὁρμήσαι Χριστιανούς ὥς πάντων ἀσεβεστάτους. Φύρων δὲ τὰ πράγματα καὶ τὴν αἰτίαν ἐκτίθεται **τοῦ κατηραμένου λέγεσθαι τὸν τῆς κατὰ**
 10 **Μωϋσέα κοσμοποιίας θεόν**, φάσκων ὅτι τοιοῦτός ἐστιν καὶ ἄρᾳς ἄξιος **κατὰ τοὺς ταῦτα περὶ αὐτοῦ δοξάζοντας, ἐπεὶ περ τῷ ὄφει, γνῶσιν καλοῦ καὶ κακοῦ τοῖς πρώτοις ἀνθρώποις εἰσ-
 ηγουμένῳ, κατηράσατο.**

- Εἰδέναι δ' αὐτὸν ἐχρῆν ὅτι οἱ τὰ τοῦ ὄφεως ἐλόμενοι ὥς καλῶς τοῖς
 15 πρώτοις ἀνθρώποις συμβουλευσάντος καὶ Τιτᾶνας καὶ Γίγαντας τοὺς μυθικοὺς ὑπερβαλόντες καὶ Ὀφριανοὶ διὰ τοῦτο καλούμενοι τοσοῦτον ἀποδέουσι τοῦ εἶναι Χριστιανοί, ὥστ' οὐκ ἔλαττον Κέλσου κατηγορεῖν αὐτοὺς τοῦ Ἰησοῦ καὶ μὴ πρότερον προσέειπαι τίνα ἐπὶ τὸ συνέδριον ἑαυτῶν, ἐὰν μὴ ἄρᾳς θῇται κατὰ τοῦ Ἰησοῦ. Ὅρα γοῦν πῶς ἀλογώτατον
 20 πεποίηκεν ὁ Κέλσος ἐν τοῖς κατὰ Χριστιανῶν λόγοις παραλαβὼν ὥς Χριστιανούς τοὺς μὴδ' ἀκούειν θέλοντας τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ, κἄν ὅτι σοφός τις ἢ μέτριος τὰ ἥθη [ἦ] ἄνθρωπός τις ἦν. **Τί οὖν εἶη ἂν ἡλιθιώ-
 τερον ἢ μανικώτερον** οὐ μόνον τῶν ἀπὸ τοῦ ὄφεως ὥς ἀρχηγῶν τῶν καλῶν χρηματίσαι βουληθέντων, ἀλλὰ καὶ Κέλσου, νομίσαντος κατὰ
 25 Χριστιανῶν εἶναι κατηγορίας τὰς κατὰ τῶν Ὀφριανῶν; Πάλαι μὲν οὖν ὁ τὴν εὐτέλειαν ἰαγαπήσας φιλόσοφος Ἑλλήνων καὶ παράδειγμα ἐκθεῖς εὐδαιμόνος βίου, ὥς οὐ κωλυόμενος εὐδαιμονεῖν ἀπὸ τῆς παντελοῦς ἀκτημοσύνης, Κυνικὸν ἑαυτὸν ἀνηγόρευσεν· οὗτοι δὲ οἱ ἀνόσιοι ἀπὸ τοῦ πολεμιωτάτου ἀνθρώποις ὄφεως καὶ φρικτοτάτου ὥς οὐκ ἄνθρωποι, ὧν

148^f

11-13 cf. Epiph. *Panar.* 37.3.1 15-16 cf. 6.42 18-19 cf. Orig. *Catena* fr. 47 (*In 1 Cor.* 12:3), ed. Jenkins (*J.T.S.* 10 [1909], p.30) 22-23 cf. 6.29 26 φιλόσοφος : i.e. Crates, cf. Orig. *Comm. in Mt.* 15.15

5 ἐκτίθεσθαι P 7 ἀναιρεῖν M² : αἰρεῖν A 8 ὁρμήσαι Bouhéreau : ὁρμήσει A 10 ὅτι add. A¹ 20 παραλαβὼν Iol : παραβαλὼν A 22 ἡ² del. Bouhéreau

ἐχθρός ἐστιν ὄφης, ἀλλ' ὡς ὄφεις σεμνύνονται ἐπὶ τῷ Ὀφριανοὶ καλεῖσθαι, Εὐφράτην τινὰ εἰσηγητὴν τῶν ἀνοσίων ἀνυχοῦντες λόγων.

29

Εἰθ' ἐξῆς, ὡς Χριστιανοὶς λοιδορούμενος καὶ κατηγορῶν τῶν κατηραμένον εἰπόντων τὸν Μωϋσέως καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν νόμου θεοῦ καὶ οἰόμενος Χριστιανοὺς εἶναι τοὺς ταῦτα λέγοντάς, φησι· **Τί ἂν ἡλιθιώ- 5** **τερον ἢ μανικώτερον ταύτης τῆς ἀναισθήτου σοφίας γένοιτο;** **Τί γὰρ ἐσφάλη ὁ Ἰουδαίων νομοθέτης; Καὶ πῶς τὴν ἐκείνου κοσμογένειαν σαυτῷ διὰ τινος, ὡς φῆς, τυπώδους ἀλληγορίας λαμβάνεις ἢ τὸν Ἰουδαίων νόμον, ἐπαινεῖς δὲ ἄκων, ὃ δυσ- 10** **σεβέστατε, τὸν τοῦ κόσμου δημιουργόν, τὸν πάντα ὑποσχό- 10** **μενον αὐτοῖς, τὸν τὸ γένος αὐτῶν αὐξήσῃν μέχρι περάτων γῆς ἐπαγγελάμενον, καὶ ἀναστήσῃν ἐκ νεκρῶν αὐτῇ σαρκὶ καὶ αἵματι, καὶ τοῖς προφήταις ἐμπνέοντα, καὶ πάλιν τοῦτον λοιδορεῖς; Ἀλλ' ὅταν μὲν ὑπὸ τούτων βιάζῃ, τὸν αὐτὸν θεὸν σέβειν ὁμολογεῖς· ὅταν δὲ τὰ ἐναντία ὁ σὸς διδάσκαλος 15** **Ἰησοῦς καὶ ὁ Ἰουδαίων Μωϋσῆς νομοθετῇ, θεὸν ἄλλον ἀντὶ 15** **τούτου καὶ τοῦ πατρὸς ζητεῖς.**

Καὶ ἐν τούτοις δὴ ὁ γενναιότατος φιλόσοφος Κέλσος σαφῶς Χριστιανοὺς συκοφαντεῖ, λέγων τοὺς αὐτοὺς, ἡνίκα μὲν ἂν Ἰουδαῖοι αὐτοὺς βιάζωνται, τὸν αὐτὸν αὐτοῖς θεὸν ὁμολογεῖν· ὅταν δὲ τὰ ἐναντία 20 **Ἰησοῦς Μωϋσεὶ νομοθετῇ, ἄλλον ἀντὶ τούτου ζητεῖν.** Εἴτε γὰρ Ἰουδαίοις διαλεγόμενοι εἴτε καθ' ἑαυτοὺς ὄντες, ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ἴσμεν, ὃν καὶ πάλαι ἔσεβον Ἰουδαῖοι καὶ νῦν σέβειν ἐπαγγέλλονται θεόν, οὐδαμῶς εἰς αὐτὸν ἀσεβοῦντες. Ἀλλ' οὐδ' ἀναστήσῃν ἐκ νεκρῶν αὐτῇ σαρκὶ καὶ αἵματι φαμεν τὸν θεόν, ὡς ἐν τοῖς ἀνωτέρω λέλεκται· οὐ γὰρ "τὸ σπειρό- 25 **μενον ἐν φθορᾷ καὶ ἐν ἀτιμίᾳ καὶ ἐν ἀσθενεῖᾳ σῶμα ψυχικόν"** φαμεν **ἀνίστασθαι, ὅποιον ἐσπάρῃ. Ἀλλὰ γὰρ περὶ τούτων ἐν τοῖς ἀνωτέρω 25** **μετρῶς ἡμῖν λέλεκται.**

11-12 cf. *Gen* 8:17; 9:1 et 7; 12:2-3; 15:5 et al. **12-13** cf. 5.14 **15-16** cf. 7.18 **25** ἐν τοῖς ἀνωτέρω : cf. 4.57; 5.18-19 et 23 **25-26** 1 *Cor* 15:42-44. Cf. 5.19

1 ὄφεις **M** : ὄφης **A** **7** ἐσφάλη Bader : ἐσφάλετο **A** **8** φῆς Bouhéreau : φησι **A**

Εἴθ' ἐξῆς ἐπαναλαμβάνει τὰ περὶ τῶν ἐπτά ἀρχόντων δαιμόνων, μηδαμῶς μὲν ὑπὸ Χριστιανῶν ὀνομαζομένων, οἶμαι δ' ὑπὸ Ὀφειανῶν παραλαμβανομένων. Καὶ εὐρομέν γε ἐν ᾧ καὶ ἡμεῖς δι' ἐκείνους ἐκτησάμεθα διαγράμματι τὴν τάξιν ὁμοίως ἐκκειμένην οἷς ὁ Κέλσος ἐξέθετο. Ὁ μὲν οὖν Κέλσος ἔλεγε τὸν πρῶτον ιδέα λέοντος μεμορφωμένον, οὐκ ἐκθέμενος τίνα αὐτὸν ὀνομάζουσιν οἱ ἀληθῶς δυσσεβέστατοι· ἡμεῖς δὲ εὐρομεν ὅτι τὸν ἐν ταῖς ἱεραῖς γραφαῖς εὐφημούμενον ἄγγελον τοῦ δημιουργοῦ, τοῦτον τὸ μιὰν ἐκεῖνο διάγραμμα ἔλεγεν εἶναι Μιχαὴλ τὸν λεοντοειδῆ. Πάλιν τ' αὖ ὁ μὲν Κέλσος ἔφασκε τὸν ἐξῆς καὶ δεύτερον εἶναι ταῦρον· ὁ δ' εἶχομεν διάγραμμα τὸν Σουριήλ ἔλεγεν εἶναι τὸν ταυροειδῆ. Εἴτα ὁ μὲν Κέλσος τρίτον ἀμφίβιον τινα καὶ φρικῶδες ἐπισυρρίζοντα· τὸ δὲ διάγραμμα τρίτον Ῥαφαήλ ἔλεγεν εἶναι (τὸν) δρακοντοειδῆ. Πάλιν τε αὖ ὁ μὲν Κέλσος τὸν τέταρτον ἀετοῦ ἔφασκεν ἔχειν μορφήν· τὸ δὲ διάγραμμα Γαβριήλ ἔλεγεν εἶναι τὸν ἀετοειδῆ. Εἴθ' ὁ μὲν Κέλσος τὸν πέμπτον ἔφασκεν εἶναι ἄρκου πρόσωπον ἔχοντα· τὸ δὲ διάγραμμα τὸν Θαυθαβαῶθ ἔφασκεν εἶναι τὸν ἄρκοειδῆ. Εἴθ' ὁ μὲν Κέλσος τὸν ἕκτον κυνὸς πρόσωπον ἔλεγεν ιστορεῖσθαι ἔχειν παρ' ἐκείνοις· τὸ δὲ διάγραμμα ἔφασκεν εἶναι αὐτὸν Ἐραθαῶθ (τὸν κυνοειδῆ). Εἴθ' ὁ μὲν Κέλσος τὸν ἑβδομον ἔφασκεν ὄνου ἔχειν πρόσωπον καὶ ὀνομάζεσθαι αὐτὸν Θαφαβαῶθ ἢ Ὀνοήλ· ἡμεῖς δ' ἐν τῷ διαγράμματι εὐρομεν ὅτι οὗτος καλεῖται Ὀνοήλ ἢ Θαρθαραῶθ, ὀνοειδῆς τις τυγχάνων. Ἔδοξε δὲ καὶ ἡμῖν ἀκριβῶς ἐκθέσθαι τὰ τοιαῦτα, ἵνα μὴ δοκῶμεν ἀγνοεῖν ἃ Κέλσος ἐπηγγέλλετο εἰδέναι, ἀλλὰ καὶ παραστήσωμεν ἀκριβέστερον ἐκείνου αὐτὰ ἐγνωκότες οἱ Χριστιανοί, ὥς οὐ Χριστιανῶν λόγους, ἀλλὰ πάντη ἀλλοτρίων σωτηρίας καὶ οὐδαμῶς ἐπιγγραφομένων Ἰησοῦν ἢ σωτήρα ἢ θεὸν ἢ διδάσκαλον ἢ υἱὸν θεοῦ.

148^v

13 τὸν addidi 15 ἄρκου A : ἄρκτου M^{pc} 16 ἄρκοειδῆ A : ἄρκοτειδῆ M^{pc} 18-19 τὸν κυνοειδῆ supplevi

31

Εἰ δέ τις βούλεται καὶ τὰ πλάσματα τῶν γοήτων ἐκείνων μαθεῖν, δι' ὧν ἐβουλήθησαν μὲν ὑπάγειν ἀνθρώπους ἑαυτῶν τῇ διδασκαλίᾳ ὡς ἀπόρρητά τινα ἔχοντες, οὐ πάνυ δ' ἐδυνήθησαν, ἀκουέτω ὁ διδάσκονται λέγειν μετὰ τὸ διελθεῖν ὃν ὀνομάζουσι "φραγμὸν κακίας", πύλας ἀρχόντων αἰῶνι δεδεμένας· "Βασιλέα μονότροπον, δεσμὸν ἀβλεψίας, λήθην ἀπερίσκεπτον ἀσπάζομαι, πρώτην δύναμιν, πνεύματι προνοίας καὶ σοφίᾳ τηρουμένην· ἔνθεν εἰλικρινῆς πέμπομαι, φωτὸς ἤδη μέρος υἱοῦ καὶ πατρός· ἡ χάρις συνέστω μοι, ναὶ πάτερ, συνέστω." Καὶ φασὶ τῆς ὁγδοᾶδος τὰς ἀρχὰς ἐντεῦθεν εἶναι.

Εἰθ' ἐξῆς διδάσκονται λέγειν διερχόμενοι ὃν φασιν Ἰαλδαβαῶθ· "Σὺ δὲ μετὰ πεποιθήσεως πρῶτε καὶ ἑβδομε γεγονὼς κρατεῖν Ἰαλδαβαῶθ, ἄρχων λόγος ὑπάρχων νοὸς εἰλικρινοῦς, ἔργον τέλειον υἱῷ καὶ πατρί, χαρακτῆρι τύπου ζωῆς σύμβολον ἐπιφέρων, ἦν ἔκλεισας αἰῶνι σῶ πύλῃν κόσμῳ ἀνοίξας, παροδεύω τὴν σὴν ἐλεύθερος πάλιν ἐξουσίαν· ἡ χάρις συνέστω μοι, ναὶ πάτερ, συνέστω." Φασὶ δὲ τῷ λεοντοειδεῖ ἄρχοντι συμπαθεῖν ἄστρον τὸν Φαίνοντα.

Εἶτα οἶονται τὸν διελθόντα τὸν Ἰαλδαβαῶθ καὶ φθάσαντα ἐπὶ τὸν Ἰα(ῶ) δεῖν λέγειν· "Σὺ δὲ κρυπτομένων μυστηρίων υἱοῦ καὶ πατρὸς ἄρχων νυκτοφαῆς, δεῦτε Ἰαῶ καὶ πρῶτε, δέσποτα θανάτου, μέρος ἀθῶου, φέρων ἥδη τὸν ἴδιον ὑπή(κοον) νοῦν σύμβολον, παροδεύειν σὴν ἔτοιμος ἀρχὴν κατίσχυσας τὸν ἀπὸ σοῦ γενόμενον λόγῳ ζῶντι· ἡ χάρις συνέστω (μοι), πάτερ, συνέστω."

Εἰθ' ἐξῆς τὸν Σαβαῶθ, πρὸς ὃν οἶονται λέξειν· "Πέμπτης ἐξουσίας ἄρχων, δυνάστα Σαβαῶθ, προήγορε νόμου τῆς σῆς κτίσεως | χάριτι λυομένης, πεντάδι δυνατωτέρᾳ, πάρες με, σύμβολον ὁρῶν σῆς τέχνης ἀνεπίληπτον, εἰκόνι τύπου τετηρημένον, πεντάδι λυθὲν σῶμα· ἡ χάρις συνέστω μοι, πάτερ, συνέστω."

(*) Ἐξῆς δὲ αὐτῷ τὸν Ἀσταφαιόν, ᾧ πιστεύουσι τοιαῦτα ἐρεῖν· "Τρίτης ἄρχων πύλης Ἀσταφαιέ, ἐπίσκοπε πρώτης ὕδατος ἀρχῆς, ἔνα βλέπων μύστην, πάρες με παρθένου πνεύματι κεκαθαρμένον, ὁρῶν οὐσίαν κόσμου· ἡ χάρις συνέστω μοι, πάτερ, συνέστω."

4 ὃν add. A¹ 14 κόσμον Hoeschel 18 Ἰαῶ Spencer (cf. v. 19) : ἰα A : Ἰὰ Borret 20 ὑπή(κοον) νοῦν Koetschau² : ὑπηνουν A | παροδεύειν Koetschau² : παροδεύων A 22 μοι addidi 28 ante ἐξῆς allocutionem Adonaei excidisse vidit Bouhéreau (cf. 6.32) 29 ἀσταφίῃ A, corr. Spencer

Μετὰ δ' αὐτὸν τὸν Αἰλωαῖον, ᾧ τοιαῦτα λέγειν οἴονται· "Δευτέρας ἄρχων πύλης Αἰλωαῖέ, πάρες με τῆς σῆς μητρὸς φέροντά σοι σύμβολον, χάριν κρυπτομένην δυνάμεσιν ἐξουσιῶν· ἡ χάρις συνέστω μοι, πάτερ, συνέστω."

5 Τελευταῖον δὲ τὸν Ὁραῖον ὀνομάζουσι καὶ πρὸς αὐτὸν λέγειν οἴονται· "'Υπερβᾶς φραγμὸν πυρὸς ἀφόβως, πρώτης λαχὼν ἀρχὴν πύλης Ὁραῖε, πάρες με, σῆς ὀρῶν δυνάμεως σύμβολον καταγλυφθὲν τύπῳ ζωῆς ξύλου, εἰκόνι καθ' ὁμοίωσιν ληφθὲν ἀθώου· ἡ χάρις συνέστω μοι, πάτερ, συνέστω."

10 Ἐπὶ ταῦτα δὲ ἡμᾶς ἡ Κέλσου νομιζομένη μὲν πολυμάθεια, μᾶλλον δ' οὔσα περιεργία καὶ φλυαρία, προεκαλέσατο βουλομένους παραστήσαι τῷ ἐντυχόντι τῇ ἐκείνου γραφῇ καὶ τοῖς ἡμῖν πρὸς αὐτὴν γεγραμμένοις ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπορία ἡμῖν τῶν Κέλσου μαθημάτων, ἐφ' οἷς καταψεύδεται Χριστιανῶν, οὔτε φρονούντων οὔτ' εἰδόντων τὰ τοιαῦτα, εἰ καὶ ἡμεῖς ἐ-
15 βουλήθημεν καὶ ταῦτα γνῶναι καὶ ἐκθέσθαι· ἵνα μὴ τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ εἰδέναι τι πλεῖον ἡμῶν οἱ γόητες ἐξαπατῶσι τοὺς ὑπὸ τῆς τῶν ὀνομάτων φαντασίας συναρπαζομένους. Ἐδυνάμην δὲ καὶ ἄλλα πλείονα παρα-
θέμενος παραστήσαι ὅτι ἴσμεν μὲν τὰ τῶν ἀπατεῶνων, ἀρνούμεθα δὲ
20 αὐτὰ ὡς ἀλλότρια καὶ ἀσεβῆ καὶ οὐ συνυπάρχοντα τοῖς μέχρι θανάτου ὑφ' ἡμῶν ὁμολογουμένοις ἀληθῶς Χριστιανῶν λόγοις.

Χρὴ μέντοι εἰδέναι ὅτι οἱ ταῦτα συνταξάμενοι, οὔτε τὰ μαγείας νοήσαντες οὔτε τὰ τῶν θεῶν γραφῶν διακρίναντες, πάντ' ἔφυραν· ἀπὸ μὲν μαγείας τὸν Ἰαλδαβαῶθ καὶ τὸν Ἀσταφαῖον καὶ τὸν Ὁραῖον (ἔ-
25 λαβον), ἀπὸ δὲ τῶν Ἑβραϊκῶν γραφῶν τὸν Ἰαωῖα παρ' Ἑβραίοις ὀνο-
μαζόμενον καὶ τὸν Σαβαῶθ καὶ τὸν Ἀδωναῖον καὶ τὸν Ἐλωαῖον. Τὰ δὲ ἀπὸ τῶν γραφῶν ληφθέντα ὀνόματα ἐπώνυμά ἐστι τοῦ αὐτοῦ καὶ ἐνὸς θεοῦ· ὅπερ μὴ συνέντες οἱ ἐχθροὶ θεῷ, ὡς καὶ αὐτοὶ ὁμολογοῦσιν, ᾤθη-
σαν ἄλλον μὲν εἶναι τὸν Ἰαῶ, ἕτερον δὲ τὸν Σαβαῶθ, καὶ τρίτον παρὰ
30 τοῦτον τὸν Ἀδωναῖον, ὃν λέγουσιν αἱ γραφαὶ Ἀδωναί, καὶ ἄλλον τὸν Ἐλωαῖον, ὃν οἱ προφηταὶ ὀνομάζουσιν Ἑβραϊστὶ Ἐλωαί.

23-25 cf. Iren. *Adv. haer.* 1.30.5 et 11 et al. 26-27 cf. Iren. 2.35.3

7 καταγλυφθὲν Io. Croius et Bouhéreau : καταλυθὲν A 8 ληφθέντι Koetschau² 23 ἔλαβον supplevi (cf. v. 26) : λαβόντες post τὸν Ἰαλδαβαῶθ add. iam Koetschau², agn. Borret 24 ἰαωῖα A (cf. C. Preisendanz, *Pap. Gr. Mag.* IV, 3257 ἰαωια vel ἰαωιω) : Ἰαῶ (ῆ) Ἰὰ Grotius, agn. Borret

33

Εἴθ' ἐξῆς ἄλλους μύθους ὁ Κέλσος ἐκτίθεται, ὡς τινων εἰς τὰς ἀρχοντικὰς μορφὰς ἐπανερχομένων, ὥστε τινὰς μὲν γίνεσθαι λέοντας, ἄλλους δὲ ταύρους καὶ ἄλλους δράκοντας ἢ ἀετοὺς ἢ ἄρκους ἢ κύνας. Εὗρομεν δὲ ἐν ᾧ εἵχομεν διαληγράμματα καὶ ὁ ὠνόμασε Κέλσος **τετράγωνον σχῆμα** καὶ τὸν ἐπὶ τῶν τοῦ παραδείσου πυλῶν λεγόμενον (τύπον) ὑπὸ τῶν ἀθλίων ἐκείνων. Ἐξωγραφεῖτο γὰρ ὡς διάμετρος κύκλου τινὸς πυροειδοῦς ἢ φλογίνη ρομφαία, ὡς δορυφορούμενη τῷ τε τῆς γνώσεως ξύλῳ καὶ τῆς ζωῆς. Ὁ μὲν οὖν Κέλσος οὐκ ἠθέλησε τὰς δημηγορίας ἢ οὐκ ἐδυνήθη ἐκθέσθαι, ἅς καθ' ἑκάστην πύλην κατὰ τοὺς τῶν ἀσεβῶν μύθους ἐροῦσιν οἱ διιόντες αὐτάς· ἡμεῖς δὲ καὶ τοῦτο πεποιήκαμεν, ἵνα τὸ τῆς ἀτελέστου τελετῆς πέρας δεῖξωμεν τῷ Κέλσῳ καὶ τοῖς ἐντυγχάνουσι τῇ γραφῇ ἐγνωκέναι ὡς ἀλλότριον τῆς Χριστιανῶν περὶ τὸ θεῖον εὐσεβείας.

149^v

34

Μετὰ δὲ τὸ ἐκθέσθαι τὰ προειρημένα καὶ τὰ ἀνάλογον αὐτοῖς, ἅτινα ἡμεῖς προσεθήκαμεν, τοιαῦτά φησιν ὁ Κέλσος· Οἱ δ' ἔτι **προστιθέασιν ἄλλα ἐπ' ἄλλοις προφητῶν λόγους καὶ κύκλους ἐπὶ κύκλοις καὶ ἀπορροίας ἐκκλησίας ἐπιγείου καὶ περιτομῆς καὶ Προυνικοῦ τινος** ῥέουσιν δύναμιν παρθένου καὶ ψυχὴν ζῶσαν καὶ σφαζόμενον οὐρανόν, ἵνα ζήσῃ, καὶ γῆν σφαζομένην **μαχαίρᾳ** καὶ πολλοὺς σφαζομένους, ἵνα ζήσωσι, καὶ παυόμενον ἐν κόσμῳ θάνατον, ὅταν ἀποθάνῃ ἢ τοῦ κόσμου ἁμαρτία, καὶ κάθοδον αὐθις στενὴν καὶ αὐτομάτως ἀνοιγόμενας πύλας· πανταχοῦ δὲ ἐκεῖ τὸ τῆς ζωῆς ξύλον καὶ ἀνάστασιν σαρκὸς ἀπὸ ξύλου, διότι οἶμαι ὁ διδάσκαλος αὐτῶν σταυρῷ ἐνηλώθη καὶ ἦν τέκτων τὴν τέχνην. Ὡς εἰ ἔτυχεν ἐκεῖνος ἀπὸ κρημνοῦ ἐρριμμένος ἢ εἰς βάραθρον ἐωσμένος ἢ ἀγχόνῃ πεπνιγμένος ἢ σκυτοτόμος ἢ λιθοξόος ἢ σιδηρεὺς, ἦν ἂν ὑπὲρ τοὺς οὐρανοὺς κρημνὸς ζωῆς ἢ βάραθρον ἀναστά-

18 Προυνικοῦ : cf. 6.35; Iren. *Adv. haer.* 1.29.4; 1.30.3-9 et al. | ψυχὴν ζῶσαν : cf. 6.35; 8.49 23-24 cf. Ignat. *Trall.* 11.2; *Smyrn.* 1; Iustini *Dial.* 86.1; Iren. 5.17.3-4; *Clem. Recogn.* 1.45; *Clem. Paed.* 3.25.3; *Strom.* 5.72.3

2 γίνεσθαι Koetschau : πνεσθαι A : καλεῖσθαι P : γενέσθαι Croius 4 ἄρκους A : ἄρκτους M^{pc} 5 τὸν A : τὸ M^{pc} et edd. 6 τύπον supplēvi : post ἐκείνων add. ξίφος Guet (servato v. 5 τὸ) | γὰρ scripsi : δὲ A 12 ἀλλότριον Delaue : ἀλλότρια A 14 ἀνάλογα P 18 ῥέουσιν in mg add. A¹ 22 κάθοδον A⁴ : καθόλου A | αὐτομάτως Spencer : αὐτομάτας A

σεως ἢ σχοινίον ἀθανασίας ἢ λίθος μακάριος ἢ σίδηρος ἀγάπης ἢ σκῦτος ἅγιον [ἐστίν. "Ἡ] Τίς γραῦς, ἐπὶ τῷ βαυκαλῆσαι παιδίον μῦθον ἐπάδουσα, τοιαῦτα ψιθυρίζειν οὐκ ἂν ἡσχύνθη; Ἐν τούτοις δὲ δοκεῖ μοι φύρειν τὰ παρακούσματα ὁ Κέλσος.

5 Εἰκὸς γὰρ ὅτι, εἴ τι ἤκουσεν οἰασθηποτοῦν αἰρέσεως λεξείδιον, μὴ τρανώσας αὐτὸ κἂν κατὰ τὸ βούλημα ἐκείνης, ἀλλὰ τὰ ῥημάτια συμφορήσας, ἐπεδείκνυτο ἐν τοῖς μηδὲν ἐπισταμένοις μήτε τῶν ἡμετέρων μήτε τῶν ἐν ταῖς αἰρέσεσιν ὡς ἄρα πάντα τὰ Χριστιανῶν γινώσκοι. Τοῦτο δὲ δῆλον ποιεῖ καὶ ἡ προκειμένη λέξις.

10 Τὸ μὲν γὰρ χρῆσθαι προφητῶν λόγοις ἡμῶν ἐστι, τῶν παριστάντων Ἰησοῦν εἶναι τὸν προκεκηρυγμένον ὑπ' αὐτῶν Χριστὸν καὶ ἀποδεικνύντων ἐκ τῶν προφητικῶν τὰ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις περὶ τοῦ Ἰησοῦ πληρωθέντα. Τὸ δὲ κύκλους ἐπὶ κύκλοις λέγειν τάχα μὲν ἐκ τῆς προειρημένης ἐστὶν αἰρέσεως, κύκλῳ περιλαμβανούσης ἐνί, ὃν φασιν εἶναι τὴν τῶν ὅλων

15 ψυχὴν καὶ Λευϊᾶθάν, τοὺς ἐπτὰ τῶν ἀρχοντικῶν κύκλους, τάχα δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ ἐστὶ παράκουσμα λέγοντος· "Κυκλοῖ κυκλῶν πορεύεται τὸ πνεῦμα, καὶ ἐπὶ κύκλους αὐτοῦ ἐπιστρέφει τὸ πνεῦμα."

Τὸ δ' ἀπορροίας ἐκκλησίας ἐπιγείου καὶ περιτομῆς τάχα ἐλήφθη ἀπὸ τοῦ ὑπὸ τινων λέγεσθαι ἐκκλησίας ἡ τινὸς ἐπουρανίου καὶ κρείττονος

20 αἰῶνος ἀπόρροια εἶναι τὴν ἐπὶ γῆς ἐκκλησίαν, καὶ περιτομῆς τινος ἐν καθαρσίῳ τινὶ ἐκεῖ γεγενημένης σύμβολον εἶναι τὴν ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένην. Προυνικὸν δὲ τινὰ Σοφίαν οἱ ἀπὸ Οὐαλεντίνου ὀνομάζουσι κατὰ τὴν πεπλανημένην ἐαυτῶν σοφίαν, ἥς σύμβολον εἶναι βούλονται τὴν δώδεκα ἔτεσιν αἰμορροοῦσαν· ἣν παρακούσας ὁ ἅμα πάντα φύρων τὰ

25 Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων καὶ τῶν ἐν ταῖς αἰρέσεσιν εἶπε τό· Προυνικοῦ τινος δύναμιν ῥέουσιν παρθένου.

35

150^f

8 cf. 1.12 14-15 cf. 6.25 16-17 Eccles 1:6 19-20 cf. Iren. Adv. haer. 1.1.1; 1.2.2; 1.5.6 22-24 cf. Iren. 1.3.5; 2.20.1; 2.23.1-2; Epiph. Panar. 31.14.10

2 ἐστίν om. P | ἡ² del. Bouhéreau 3 post παιδίον add. μεθύουσα Koetschau, agn. Bader, Borret (cf. 6.37) | ἐπάγουσα A, corr. Koetschau 11 αὐτῶν M : αὐτὸν A 13 ἐκ scripsi : καὶ A 14 περιλαμβανούσης M^{pc} : περιλαμβάνουσα A | ὃν scripsi ex 6.25 : ἣν A 20 αἰῶνος M : αἰὼν A 24 τὴν Guet : καὶ A

Ψυχὴ δὲ ζῶσα τάχα μὲν ἐν ἀπορρήτοις λέλεκται παρά τισι τῶν ἀπὸ
 Οὐαλεντίνου εἰς τὸν ὑπ' αὐτῶν ὀνομαζόμενον "ψυχικὸν δημιουργόν",
 τάχα δὲ καὶ πρὸς ἀντιδιαστολὴν ψυχῆς νεκρῶς ἡ ζῶσα ψυχὴ οὐκ ἀγεννῶς
 παρά τισι λέλεκται ἢ τοῦ σφζομένου. Σφαζόμενον δ' οὐκ οἶδα οὐρανὸν
 λελεγμένον, (ἵνα ζήσῃ,) ἢ γῆν σφαζομένην μαχαίρᾳ καὶ πολλοὺς
 σφαζομένους, ἵνα ζήσωσι, καὶ οὐκ ἀπεικός ἐστιν ἀφ' ἑαυτοῦ ταῦτα
 κεκομικέναι τὸν Κέλσον.

36

Παυόμενον δὲ ἐν κόσμῳ θάνατον, ὅταν ἀποθάνῃ ἡ τοῦ κόσμου
 ἁμαρτία, λέγοιμεν ἂν ἡμεῖς τὸ παρὰ τῷ ἀποστόλῳ μυστικὸν διηγούμενοι,
 οὕτως ἔχον· "'Όταν δὲ πάντας τοὺς ἔχθρους" ὑποτάξῃ "ὑπὸ τοὺς πόδας
 αὐτοῦ", τότε "ἔσχατος ἔχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος." Λέλεκται δὲ καί·
 "'Όταν τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀφθαρσίαν", "τότε γενήσεται ὁ λόγος
 ὁ γεγραμμένος· Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος". Κάθοδον δὲ αὐθις στενὴν
 τάχα οἱ τὴν μετενσωμάτωσιν εἰσάγοντες φήσουσιν. Αὐτομάτως δὲ
 ἀνοιγομένης πύλας λελέχθαι οὐκ ἀπίθανόν ἐστιν ὑπὸ τινων αἰνισσο-
 μένων καὶ διηγουμένων τό· "'Ανοίξατέ μοι πύλας δικαιοσύνης, ἵν' εἰσ-
 ελθὼν ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσωμαι τῷ κυρίῳ· αὕτη ἡ πύλη τοῦ κυρίου,
 δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ". Καὶ πάλιν ἐν ἐνάτῳ ψαλμῷ λέγεται· "'Ο
 ὑψὼν με ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου, ὅπως ἂν ἐξαγγείλω πάσας τὰς
 αἰνέσεις σου ἐν ταῖς πύλαις τῆς θυγατρὸς Σιών." "Πύλας" δὲ "θανάτου"
 τὰς ἐπὶ τὴν ἀπώλειαν φερούσας ἁμαρτίας φησὶν εἶναι ὁ λόγος, ὥσπερ καὶ
 "πύλας Σιών" ἐκ τοῦ ἐναντίου τὰς καλὰς πράξεις· οὕτω δὲ καὶ "πύλας
 δικαιοσύνης", ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ "τὰς πύλας τῆς ἀρετῆς"· αὗται γὰρ ἐξ
 ἐτοίμου ἀνοίγονται τῷ μεταδιώκοντι τὰς κατ' ἀρετὴν πράξεις.

Περὶ δὲ τοῦ τῆς ζωῆς ξύλου εὐκαιρότερόν τις διηγήσεται ἐρμηνεύων
 τὰ περὶ τὸν ἐν τῇ Γενέσει ἀναγεγραμμένον παράδεισον τοῦ θεοῦ
 φυτευόμενον ὑπ' αὐτοῦ. Πολλάκις μὲν οὖν ἐχλεύασεν ὁ Κέλσος ἢν οὐκ
 ἐνόησεν ἀνάστασιν· νῦν δ' οὐκ ἄρκεσθεις τοῖς εἰρημένους φησὶ λέγεσθαι
 ἀνάστασιν σαρκὸς ἀπὸ ξύλου, παρακούσας οἶμαι τοῦ συμβολικῶς εἰρη-

1-2 cf. Iren. 1.1.9-10; Gen 2:7; *infra*, 8.49 10-11 1 Cor 15:25-26 12-13
 1 Cor 15:54. Cf. 5.19 16-18 Ps 117:19-20 18-20 Ps 9:14-15. Cf. 6.77 26-
 27 Gen 2:9; 3:22 et 24

5 ἵνα ζήσῃ addidi ex 6.34 10 ὑποτάξῃ : θῆ NT 16 ἵν' om. LXX
 17 ἐξομολογήσωμαι M : - γήσωμαι A (et LXX) 23 γὰρ scripsi : δὲ A

μένου, ὅτι διὰ ξύλου θάνατος καὶ διὰ ξύλου ζωή, θάνατος μὲν κατὰ τὸν Ἀδάμ, ζωὴ δὲ κατὰ τὸν Χριστόν. Εἶτα παίζων τὰ περὶ τοῦ ξύλου, ἀπὸ δύο τόπων αὐτὸ χλευάζει λέγων διὰ τοῦτο αὐτὸ παραλαμβάνεσθαι, ἥτοι ἐπεὶ σταυρῷ ἠνεηλώθη ὁ διδάσκαλος ἡμῶν, ἥ ἐπεὶ τέκτων ἦν τὴν τέχνην, οὐχ ὁρῶν ὅτι τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐν τοῖς Μωϋσέως ἀναγέγραπται γράμμασιν, ἀλλὰ καὶ οὐ βλέπων ὅτι οὐδαμοῦ τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις φερομένων εὐ-αγγελίων "τέκτων" αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς ἀναγέγραπται.

150^v

Οἶεται δὲ καὶ τροπολογούντας ἡμᾶς περὶ τοῦ σταυροῦ ἀναπεπλακέναι τὸ ξύλον τῆς ζωῆς καὶ ἀκολουθῶς ἑαυτοῦ τῷ περὶ τούτου σφάλματι φησιν ὅτι, εἴπερ ἔτυχεν ἐκεῖνος κατὰ κρημνοῦ ἐρριμμένος ἢ <εἰς> βάραθρον ἑωσμένος ἢ ἀγχόνῃ πεπνιγμένος, ἦν ἂν ὑπὲρ τοὺς οὐρανοὺς ἀναπεπλασμένος κρημνὸς ζωῆς ἢ βάραθρον ἀναστάσεως ἢ σχοινίον ἀθανασίας. Πάλιν τε αὖ φησιν ὅτι, εἴπερ διὰ τὸ τέκτονα αὐτὸν γεγονέναι ἀναπέπλασται τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, ἠκολούθησεν ἂν, εἰ μὲν σκυτοτόμος ἦν, λέγεσθαί τινα περὶ σκύτους ἀγίου, εἰ δὲ λιθοξόος, περὶ λίθου μακαρίου, εἰ δὲ σιδηρεὺς, περὶ σιδήρου ἀγάπης. Τίς οὖν οὐχ ὁρᾷ αὐτόθεν τὸ εὐτελὲς αὐτοῦ τῆς κατηγορίας, διαλοιδορουμένου ἀνθρώπους οὓς ἐπηγγείλατο ἐπιστρέφειν ὡς ἀπατωμένους;

37

Ἐξῆς δὲ τούτοις λέγει ἀρμόζοντα μὲν τοῖς ἀναπλάσασι τοὺς τε λεοντοειδεῖς καὶ ὄνοκεφάλους καὶ δρακοντοειδεῖς ἄρχοντας, καὶ εἴ τις ἐκείνοις παραπλησίως ἐμυθολόγησεν, οὐ μὴν καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας. Ἀληθῶς γὰρ καὶ γραῦς ἐπὶ τῷ βαυκαλῆσαι παιδίον [μεθύουσα] μῦθον ἐπάδειν τοιοῦτον καὶ ψιθυρίζειν τῷ παιδίῳ ἐπηρεχύνθη, ὅποιον οἱ τοὺς ὄνοκεφάλους ἀναπλάσαντες καὶ τὰς καθ' ἑκάστην πύλην ὥσπερ ἐις δημογορίας. Τὰ δὲ τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ὁ Κέλσος οὐκ ἐπίσταται, ἅπερ πάννυ ὀλίγοι ἡσκήκασιν συνιέναι, οἱ πάντα τὸν βίον ἑαυτῶν ἀναθέντες κατὰ τὴν Ἰησοῦ ἐντολὴν τῷ "ἐρευνᾶν τὰς γραφὰς" καὶ μᾶλλον τῶν φιλοσοφῶντων Ἑλλήνων περὶ τινος νομιζομένης ἐπιστήμης ἀνάληψιν κεκμηκότες περὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ βουλήματος τῶν ἱερῶν γραμμάτων.

1-2 cf. *Rom* 5:12 ss.; 1 *Cor* 15:21-22 6 οὐδαμοῦ : in *Mc* 6:3 legit Origenes
Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τέκτονος υἱός... (cf. *Mt* 13:55) 27 *Io* 5:39. Cf. 3.33; 5.16; 6.7

3 ἐπεὶ P : ἐπὶ A 10 εἰς add. edd. 19 ἀναπλάσασι Bouhéreau : ἀνα-
πλάσμασι A | τε Hoeschel : δὲ A 22 μεθύουσα om. 6.34, seclusi :
μυθοῦσα conl. Gundermann 23 ἐπηρεχύνθη M : ἐπαισχύνηθη A 24
ὥσπερ ἐις M : ὡς περὶ A 26 ἡσκήκασιν A : ἰσχύκασιν P

38

Οὐκ ἄρκεσθεις δ' ὁ γεννάδας τοῖς ἀπὸ τοῦ διαγράμματος ἐβουλήθη
 ὑπὲρ τοῦ αὐξῆσαι τὰς καθ' ἡμῶν κατηγορίας, τῶν μηδὲν ἐχόντων κοινὸν
 πρὸς ἐκεῖνο, διὰ μέσου ἄλλ' ἅττα εἰπεῖν, ἐπαναλαβὼν τὰ ἐκείνων
 ὡςπερὶ (ἡμ)ετέρων. Φησὶ γάρ· **Θαῦμα δ' αὐτῶν οὐχ ἥκιστα**
ἐκεῖνο· ἐξηγοῦνται γάρ τινα μεταξὺ τῶν ὑπερουρανίων ἀνω- 5
τέρω κύκλων ἐπιγεγραμμένα, ἅλλα τε καὶ δύο ἅττα, μείζον τε
καὶ μικρότερον (ὥς) υἱοῦ καὶ πατρός. Εὕρομεν δ' ἡμεῖς ἐν τούτῳ
 τῷ διαγράμματι τὸν μείζονα κύκλον καὶ τὸν μικρότερον, ὧν ἐπὶ τῆς
 διαμέτρου ἐπεγέγραπτο "Πατήρ" καὶ "Υἱός", καὶ μεταξὺ τοῦ μείζονος, ἐν
 ᾧ ὁ μικρότερος ἦν, καὶ ἄλλου συγκειμένου ἐκ δύο κύκλων, τοῦ μὲν 10
 ἐξωτερικοῦ ξανθοῦ, τοῦ δὲ ἐνδοτέρου κυανοῦ, τὸ ἐπιγεγραμμένον διά-
 φραγμα πελεικοειδεῖ σχήματι, καὶ ἀνωτέρω μὲν αὐτοῦ κύκλον βραχὺν
 ἐχόμενον τοῦ μείζονος τῶν προτέρων, ἐγγεγραμμένον ἔχοντα "Ἀγάπην",
 κατωτέρω δὲ ἐχόμενον τοῦ κύκλου γεγραμμένον ἔχοντα "Ζωήν"· τῷ δὲ 15
 δευτέρῳ κύκλῳ ἐνεγέγραπτο, περιπεπλεγμένῳ καὶ ἐμπεριελιγμένῳ ἄλλους
 δύο κύκλους καὶ ἄλλο σχῆμα ῥομβοειδές, "Σοφίας πρόνοια", καὶ ἔνδον
 μὲν τῆς κοινῆς αὐτῶν τομῆς "Σοφίας φύσις", ἀνωτέρω δὲ τῆς κοινῆς
 αὐτῶν τομῆς κύκλος ἦν, ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο "Γνῶσις", κατωτέρω δὲ ἄλλος,
 ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο "Σύνεσις".

Καὶ ταῦτα δὲ παρειλήφαμεν εἰς τὸν κατὰ Κέλσου λόγον, ἵνα 20
 παραστήσωμεν τοῖς ἐντυγχάνουσι τρανότερον ἐκεῖνου ἐγνωκέναι καὶ οὐκ
 ἐκ παρακουσμάτων τὰ καὶ ὑφ' ἡμῶν κατηγορούμενα. Εἰ δὲ καὶ ὑπ-
 ισχνοῦνται οἱ ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις σεμνυνόμενοι **μαγικὴν τινα**
γοητείαν, καὶ τοῦτ' ἔστιν αὐτοῖς τὸ τῆς σοφίας κεφάλαιον, 25
 ἡμεῖς μὲν οὐ διαβεβαιούμεθα (οὐδὲ γὰρ ἱστορήσαμεν τὸ τοιοῦτον),
 Κέλσος δ' ἂν εἰδείη, ὁ πολλάκις ἤδη ἀλούς ψευδομαρτυριῶν καὶ ἀλόγων
 κατηγοριῶν, πότερον καὶ ἐν τούτοις ψεύδεται, ἢ τι παρά τινων ξένων καὶ
 ἀλλοτρίων τῆς πίστεως τοιοῦτον καταλαβὼν ἐξέθετο ἐν τῷ ἑαυτοῦ
 συγγράμματι.

3 ἐπαναλαβὼν ^{MP}c : ἐπαναλαβεῖν **A** 4 ὡςπερὶ Hoeschel : ὡς περὶ
A | (ἡμ)ετέρων Koetschau : ἐτέρων **A** 7 ὡς addidi 9 ἐπεγέγραπτο **P M**
 : ἐπὶ - **A** 10 ἄλλου συγκειμένου Bouhéreau : ἄλλους συγκειμένους **A** 13
 ἐγγεγραμμένην **M** 14 γεγραμμένην edd. 15 ἐνεγέγραπτο **P** : ἐνέγραπτο **A**
 16 πρόνοια Bouhéreau : πρόνοιαν **A** 18 ἐπεγέγραπτο **P M** : ἐπὶ - **A** 27
 ἢ Bouhéreau : εἴ **A** | παρά Koetschau² : περὶ **A**

- Εἶτα πρὸς τοὺς χρωμένους, ὥς φησι, **μαγεία τινὶ καὶ γοητεία καὶ**
καλοῦντας ὀνόματα βαρβαρικὰ δαιμόνων τινῶν τοιαῦτά <φη-
 σιν>· ὅτι ὅμοιον οὗτοι πράττουσι τοῖς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς <περὶ τῶν
 θεῶν> ὑποκειμένοις τερατευομένοις πρὸς τοὺς μὴ εἰδότας
 5 **ἄλλα μὲν αὐτῶν εἶναι τὰ ὀνόματα παρ' Ἑλλησιν, ἄλλα δὲ**
παρὰ Σκύθαις. Εἶτ' ἐκτίθεται ἀπὸ Ἡροδότου λαβὼν ὥς τὸν μὲν
 Ἀπόλλωνα Γογγόσυρον καλοῦσι Σκύθαι, τὸν δὲ Ποσειδῶνα
Θαγιμάσαδα, τὴν δ' Ἀφροδίτην Ἀργίμπασαν, Ἑστίαν δὲ
Ταβιτί. Ἐξετάσει δὲ ὁ δυνάμενος, μή πη καὶ περὶ τούτων σὺν Ἡροδῶτι ὁ
 10 Κέλσος ψεύδεται, ἅτε μὴ ἐπισταμένων Σκυθῶν τὰ αὐτὰ Ἑλλησιν ὑπο-
 κείμενα περὶ τῶν νομιζομένων θεῶν. Ποία γὰρ πιθανότης τὸν Ἀπόλλωνα
 Γογγόσυρον παρὰ Σκύθαις καλεῖσθαι; Οὐ γὰρ ἡγοῦμαι ὅτι μεταλαμβανό-
 μενος εἰς Ἑλλάδα φωνὴν ὁ Γογγόσυρος τὴν ἐτυμολογίαν παρίστησι τοῦ
 15 Ἀπόλλωνος, ἢ ὁ Ἀπόλλων εἰς τὴν Σκυθῶν διάλεκτον τὸν Γογγόσυρον
 σημαίνει. Οὕτω δὲ οὐδὲ περὶ τῶν λοιπῶν ταῦτόν τις ἐρεῖ· ἀπ' ἄλλων γὰρ
 ὀρμώμενοι Ἑλληνες πραγμάτων καὶ ἐτυμολογιῶν οὕτως ὠνόμασαν τοὺς
 παρ' ἑαυτοῖς νομιζομένους θεοὺς, ἀπ' ἄλλων δὲ Σκύθαι· οὕτω δὲ καὶ ἀπ'
 ἄλλων μὲν Πέρσαι, ἀπ' ἄλλων δὲ Ἴνδοι ἢ Αἰθίοπες ἢ Λίβυες, ἢ ὅπως
 20 φίλον ἐκάστοις ὀνομάζουσιν, μὴ μείναςιν ἐπὶ τῆς πρώτης καὶ καθαρᾶς ἐν-
 νοίας τοῦ τῶν ὅλων δημιουργοῦ. Αὐτάρκως δ' ἡμῖν εἴρηται καὶ ἐν τοῖς πρὸ
 τούτων, βουλομένοις παραστήσαι μὴ ταῦτόν εἶναι Σαβὰθ καὶ Δία, ὅτε
 καὶ περὶ τῶν διαλέκτων τι ἀπὸ τῶν θείων παρετιθέμεθα γραμμάτων.
 Ἐκόντες οὖν ὑπερβαίνομεν ταῦτα, ἐν οἷς ἐπὶ ταυτολογίαν ἡμᾶς ὁ Κέλσος
 καλεῖ.
 25 Εἶτα πάλιν φύρων τὰ ἀπὸ τῆς μαγικῆς γοητείας καὶ προσάπτων τάχα
 μὲν οὐδενὶ (τῷ μὴ εἶναι τοὺς μαγγανεύοντας προφάσει τῆς κατὰ τὸν
 χαρακτῆρα τοῦτον θεοσεβείας), τάχα δὲ τισι καὶ πρὸς τοὺς εὐεξαπατή-
 τους χρωμένους τοιοῦτους, ἵνα δοκοῖεν θεία δυνάμει τι ποιεῖν, ἐκτίθεται

151^v

6-9 Herod. 4.59 20-21 ἐν τοῖς πρὸ τούτων : cf. 5.45

1 ὥς del. Hoeschel 2 φησιν add. Koetschau 3-4 περὶ τῶν θεῶν supplevi
 conl. vv. 11 et 17 7 γογγόσυρον hic et ubique A : Γοιτόσυρον Herod. 12
 μεταλαμβανόμενος Delarue : - νόμενον A 15 τις Koetschau² : τι A 21
 μὴ ταῦτόν P : μήτ' αὐτόν A : μὴ τὸν αὐτόν Guiet | καὶ Guiet : ἢ A

τινα λέγων· Τί με δεῖ καταριθμεῖν ὅσοι καθαρμούς ἐδίδαξαν ἡ
 λυτηρίους ψδὰς ἡ ἀποπομπίμους φωνὰς ἡ κ(αινοὺς) τύπους
 καὶ δαιμονίους σχηματισμούς, ἐσθήτων ἡ ἀριθμῶν ἡ λίθων ἡ
 φυτῶν ἡ ῥιζῶν καὶ ὅλως παντοδαπῶν χρημάτων παντοῖα
 ἀλεξιφάρμακα; Περὶ ὧν οὐκ ἀπαιτεῖ ἡμᾶς ἀπολογήσασθαι τὸ εὖλογον, 5
 ἅτε οὐδὲ κατὰ ποσὸν ἐνεχομένους τοιαύταις ὑπονοίαις.

40

Μετὰ ταῦτα παραπλήσιόν τι ποιεῖν μοι δοκεῖ τοῖς διὰ πολλὴν τὴν
 πρὸς Χριστιανούς ἀπέχθειαν διαβεβαιουμένοις πρὸς τοὺς μηδαμῶς εἰδό-
 τας τὰ Χριστιανῶν ὅτι ἄρα τῇ πείρᾳ κατελήφασι Χριστιανούς ἐσθίοντας
 σάρκας παιδίων καὶ μίξεσι ταῖς πρὸς τὰς παρ' αὐτοῖς γυναῖκας ἀνέδην 10
 χρωμένους. Ὡς γὰρ ταῦτα λεγόμενα ἤδη καὶ ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ πάντῃ
 ἀλλοτρίων τῆς καθ' ἡμᾶς θεοσεβείας καταγινώσκεται ὡς κατεψευσμένα
 Χριστιανῶν, οὕτως εὐρεθεῖν ἂν καὶ τὰ τοιαῦτα τῷ Κέλσῳ κατεψευ-
 μένως εἰρημένα, ἐν οἷς ἔφησεν ἑωρακέναι παρὰ τισι πρεσβυτέροις
 τῆς ἡμετέρας δόξης τυγχάνουσι βιβλία βάρβαρα δαιμόνων ὀνόμα- 15
 τα ἔχοντα καὶ τερατείας· καὶ ἔφασκε τούτους (τοὺς δὴθεν πρεσ-
 βυτέρους τῆς ἡμετέρας δόξης) οὐδὲν μὲν χρηστὸν ὑπισχνεῖσθαι,
 πάντα δ' ἐπ' ἀνθρώπων βλάβαις. Καὶ εἴθε πάντα τὰ ὑπὸ Κέλσου
 κατὰ Χριστιανῶν λεγόμενα τοιαῦτα ἦν, ἵν' ὑπὸ τῶν πλείστων ἐλέγχηται,
 πείρᾳ καταλαβόντων τὰ τοιαῦτα εἶναι ψευδῆ ἐκ τοῦ κἂν συμβεβιωκέναι 20
 Χριστιανῶν τοῖς πλείστοις [καὶ] μηδὲν τοιοῦτο περὶ αὐτῶν μηδ' ἀκηκοέ-
 ναι.

41

Μετὰ ταῦτα ὡσπερὶ ἐπιλαθόμενος ὅτι κατὰ Χριστιανῶν αὐτῷ
 πρόκειται γράφειν φησὶ Διονύσιόν τινα, μουσικὸν Αἰγύπτιον,
 συγγενόμενον αὐτῷ εἰρηκέναι περὶ τῶν κατὰ τὴν μαγείαν 25
 (ὄντων) ὅτι πρὸς ἀπαιδεύτους μὲν αὐτὴ δύναται καὶ πρὸς
 διαφθαρέντας τὰ ἦθη, πρὸς δὲ τοὺς φιλοσοφήσαντας οὐδὲν
 οἷα τέ ἐστὶν ἐνεργεῖν, ἅτε τῆς ὑγιεινῆς διαίτης προνοησα-

9-11 cf. 6.27 26-28 cf. Plot. 4.4.43-44

2 κ(αινοὺς) τύπους Koetschau² : κτύπους A : τύπους Bouhéreau 3
 καὶ scripsi : ἡ A | ἐσθήτων Bouhéreau : αἰσθητῶν A 9 κατελήφασι
 Bouhéreau : κατείληφε A 20 κἂν scripsi : καὶ A 21 καὶ delevi 26
 ὄντων addidi

μένους. Εἰ μὲν οὖν προέκειτο περὶ μαγείας νῦν ἡμῖν διαλαβεῖν, κἄν προσεθήκαμεν [ἐν] οἷς ἀνωτέρω περὶ αὐτῆς εἰρήκαμεν εἰς τοῦτο ὀλίγα· ἐπεὶ δὲ τὰ ἐπικαιρότερα χρὴ λέγειν πρὸς τὸ Κέλσου σύγγραμμα, περὶ μαγείας φαμέν ὅτι ὁ βουλόμενος ἐξετάσαι πότερον ποτε καὶ φιλόσοφοι
 5 ἄλωτοί εἰσιν αὐτῇ ἢ μὴ, ἀναγνῶτω τὰ γεγραμμένα Μοιραγένει (περὶ) τῶν Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως μάγου καὶ φιλοσόφου ἀπομνημονευμάτων· ἐν οἷς ὁ μὴ Χριστιανὸς ἀλλὰ φιλόσοφος ἔφησεν ἄλῶναι ὑπὸ τῆς ἐν Ἀπολλωνίῳ I μαγείας οὐκ ἀγεννεῖς τινες φιλοσόφους (καίτοι) ὥς πρὸς γόητα αὐτὸν εἰσελθόντας· ἐν οἷς οἶμαι καὶ περὶ Εὐφράτου (τοῦ) πάνυ
 10 διηγήσατο καὶ τινος Ἐπικουρείου.

Διαβεβαιούμεθα δὲ ἡμεῖς [καὶ] τῇ πείρᾳ παραλαβόντες ὅτι οἱ κατὰ χριστιανισμὸν διὰ τοῦ Ἰησοῦ τὸν ἐπὶ πᾶσι θεραπεύοντες θεὸν καὶ βιοῦντες κατὰ τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ, ταῖς προσταχθείσαις τε εὐχαῖς συνεχέστερον καὶ δεόντως νυκτὸς καὶ ἡμέρας χρώμενοι, οὔτε μαγεία οὔτε
 15 δαιμονίους εἰσιν ἄλωτοί. Ἀληθῶς γὰρ "παρεμβαλεῖ ἄγγελος κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν καὶ ῥύσεται αὐτοὺς" ἀπὸ παντὸς κακοῦ· καὶ "οἱ ἄγγελοι" τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μικρῶν καὶ τεταγμένοι εἰς τὸ προϊστασθαι αὐτῶν "διὰ παντὸς" λέγονται "βλέπειν τὸ πρόσωπον τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρός", ὅ τι ποτ' ἐστὶ τὸ πρόσωπον καὶ ὅ τι ποτ' ἐστὶ τὸ βλέπειν.

Ἐξῆς δὲ τούτοις ἀπὸ ἄλλης ἀρχῆς ὁ Κέλσος τοιαῦτά φησι καθ' ἡμῶν·
 20 Σφάλλονται δὲ ἀσεβέστατα ἅττα καὶ περὶ τήνδε τὴν μεγίστην ἄγνοιαν, ὁμοίως ἀπὸ θείων αἰνιγμάτων πεπλανημένοι, ποιοῦντες τῷ θεῷ ἐναντίον τινά, διάβολόν τε καὶ γλώττη Ἑβραίᾳ Σατανᾶν ὀνομάζοντες τὸν αὐτόν. Ἄλλως μὲν οὖν παντελῶς
 25 θνητὰ ταῦτα καὶ οὐδ' ὅσα λέγειν ὅτι δὴ ὁ μέγιστος θεός, βουλόμενός τι ἀνθρώπους ὠφελῆσαι, τὸν ἀντιπράσσοντα ἔχει καὶ ἀδυνατεῖ. Ὁ τοῦ θεοῦ παῖς ἄρα ἡττᾶται ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ κολαζόμενος ὑπ' αὐτοῦ διδάσκει καὶ ἡμᾶς τῶν

2 ἀνωτέρω : cf. 2.51; 4.33; 6.32 5-10 Moeragenis T 3 (FGrHist 1067) 9
 περὶ Εὐφράτου : cf. Philostr. V. *Apoll.* 1.13; 5.33 et al. 15-16 Ps 33:8. Cf. 8.34 et
 36 17-19 Mt 18:10. Cf. 8.34 et 36 25-27 cf. 8.11

2 προσεθήκαμεν M^{Pc} : προ - A I ἐν del. Bouhéreau 5 περὶ add. Guet
 8 καίτοι addidi 9 τοῦ add. Bouhéreau 11 καὶ deleui 22 πεπλανημένοι
 scripsi ex 6.43 : πεπλανημένην A 25 θνητὰ A : ψεκτὰ con. Koetschau
 26 ἀνθρώπους A : ἀνθρώποις M

ὑπὸ τούτῳ κολάσεων καταφρονεῖν, προαγορεύων ὡς ἄρα ὁ Σατανᾶς καὶ αὐτὸς ὁμοίως φανεῖς ἐπιδείξεται μεγάλα ἔργα καὶ θαυμασιὰ, σφετεριζόμενος τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν· οἷς οὐ χρῆναι βου(κο)ληθέντας ἀποτρέπεσθαι πρὸς ἐκείνον, ἀλλὰ μόνῳ πιστεύειν ἐαυτῷ. Ταῦτα μὲν γέ ἐστίν ἄντικρυς 5 ἀνθρώπου γόητος, ἐργολαβοῦντος καὶ προφυλαττομένου τοὺς ἀντιδοξοῦντάς τε καὶ ἀνταγείροντας.

Εἴθ' ἐξῆς τούτοις (ἐκτίθεσθαι) βουλόμενος τὰ αἰνίγματα, ὧν οἶεται παρακηκούτας ἡμᾶς τὰ περὶ τοῦ Σατανᾶ εἰσάγειν, φησὶ θεῖόν τινα πόλεμον αἰνίττεσθαι τοὺς παλαιούς, Ἡράκλειτον μὲν λέγον- 10 τα ὧδε· "Εἰδέ(ναι) δὲ χρὴ τὸν πόλεμον ἐόντα ξυνὸν καὶ δίκην ἔριν καὶ γινόμενα πάντα κατ' ἔριν καὶ χρεῶν". Φερεκύδην δέ, πολλῷ ἀρχαιότερον γενόμενον Ἡρακλείτου, μυθοποιεῖν στρατείαν στρατεία παραταττομένην, καὶ τῆς μὲν ἡγεμόνα Κρόνον διδόναι, τῆς ἐτέρας δὲ Ὀφιονέα, προκλήσεις τε καὶ 15 ἀμίλλας αὐτῶν ἱστορεῖν, συνθήκας τε αὐτοῖς γίνεσθαι, ἦν' ὁπότεροι αὐτῶν εἰς τὸν Ὀγηνὸν ἐμπέσωσι, τούτους μὲν εἶναι νενικημένους, τοὺς δ' ἐξώσαντας καὶ νικήσαντας τούτους ἔχειν τὸν οὐρανόν. Τούτου δὲ τοῦ βουλήματός φησιν ἔχεσθαι 20 καὶ τὰ περὶ τοὺς Τιτᾶνας καὶ Γίγαντας μυστήρια, θεομαχεῖν ἀπαγγελλομένους, καὶ τὰ παρ' Αἰγυπτίοις περὶ Τυφῶνος καὶ Ὀρου καὶ Ὀσίριδος.

Εἴτ' ἐκθέμενος τὰ τοιαῦτα καὶ μὴ παραμυθησάμενος τίνα τρόπον ἐκεῖνα μὲν λόγου ἔχεται κρείττονος, | ταῦτα δὲ ἐστίν ἐκείνων παρα- 25 κούσματα, διαλοιδορεῖται ἡμῖν λέγων μὴ εἶναι ἐκεῖνα ὅμοια τοῖς

1 καταφρονεῖν : cf. 2.38, 45, 47 et 73 11-12 Heracliti 22 B 80 DK = Fr. 28 Marcovich 13-22 Pherecydis 7 B 4 DK = Fr. 78 Schibli (1990)

1 τούτῳ A : τούτου P 4 post χρῆναι add. προσέχειν M² | βου(κο)ληθέντας Wifstrand : βουληθέντας A : πλανηθέντας Koetschau² | πρὸς del. M² 8 ἐκτίθεσθαι add. Bouhéreau 11 εἰδέ(ναι) Schleiermacher : εἰ δὲ A : εἰδέ(ναι) δὲ Diels 12 ἔριν¹ Schleiermacher : ἐρεῖν A | χρεῶν Diels ex Philodemi *De pietate* 433 II a (ed. Philippson) : χρεώμενα A 13 μυθοποιεῖν Bouhéreau : μυθοποιῖαν A 15 (ἀπο)διδόναι Preller, Diels | φιονέα A 16 ἱστορεῖ A, corr. Bouhéreau

περὶ διαβόλου δαίμονος ἥ (ὅπερ φασὶν ἀληθέστερον)
 ἀνθρώπου γόητος ἀντιδοξοῦντος. Οὕτω δ' ἀκούει καὶ Ὀμήρου, ὡς
 τὰ παραπλήσια τῷ Ἡρακλείτῳ καὶ Φερεκύδῃ καὶ τοῖς τὰ περὶ
 Τιτᾶνας καὶ Γίγαντας μυστήρια εἰσάγουσιν αἰνισσο-μένου ἐν
 5 τούτοις (τοῖς) τοῦ Ἡφαίστου πρὸς τὴν Ἥραν λόγοις,
 φάσκοντος·

Ἦδη γάρ (με) καὶ ἄλλοι' ἀλεξέμεναι μεμαῶτα
 ῥίψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο,

καὶ τοῖς τοῦ Διὸς πρὸς τὴν Ἥραν, οὕτως (ἔχουσιν)·

10 Ἦ οὐ μέμνησ' ὅτε τ' ἐκρέμω ὑψόθεν, ἐκ δὲ ποδοῖν
 ἄκμονας ἦκα δύω, περὶ χερσὶ δὲ δεσμὸν ἦλα
 χρύσειον ἄρρηκτον; Σὺ δ' ἐν αἰθέρι καὶ νεφέλῃσιν
 ἐκρέμω· ἡλάστεον δὲ θεοὶ κατὰ μακρὸν Ὀλυμπον,
 15 λῦσαι δ' οὐκ ἐδύναντο παρασταδόν· ὃν δὲ λάβοιμι
 ῥίπτασκον τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ, ὄφρ' ἂν ἵκοιτο
 γῆν ὀλιγηπελέων·

καὶ διηγούμενός γε τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη φησὶ λόγους εἶναι τοῦ θεοῦ πρὸς
 τὴν ὕλην τοὺς λόγους τοῦ Διὸς πρὸς τὴν Ἥραν, τοὺς δὲ πρὸς
 τὴν ὕλην λόγους αἰνίττεσθαι ὡς ἄρα ἐξ ἀρχῆς αὐτὴν
 20 πλημμελῶς ἔχουσιν διαλαβὼν ἀναλογίαις τισὶ συνέδησε καὶ
 ἐκόσμησεν ὁ θεός, καὶ ὅτι τοὺς περὶ αὐτὴν δαίμονας, ὅσοι
 ὑβρίζουσι, τούτους ἀπορριπτεῖ κολάζων αὐτοὺς τῇ δεῦρο ὁδῷ.
 Ταῦτα δὲ τὰ Ὀμήρου ἔπη οὕτω νοηθέντα τὸν Φερεκύδην φησὶν
 εἰρηκέναι τό· "Κείνης δὲ τῆς μοίρας ἔνερθέν ἐστιν ἡ Ταρτα-
 25 ρίη μοῖρα· φυλάσσουσι δ' αὐτὴν θυγατέρες Βορέου Ἀρπυιαί

1-2 i.e. Antichristi 7-8 *Iliad*. l. 590-591 10-16 *Iliad*. 15. 18-24 17-18
 cf. 4.48 20-21 cf. Plat. *Tim.* 37 a (ἀνὰ λόγον μερισθεῖσα καὶ ξυνδεθεῖσα) 23-
 p. 420.4 Pherecydis 7 B 5 DK = Fr. 83 Schibli

1 φασὶν A : φησὶν conl. Bouhéreau 5 τοῖς add. Koetschau : ante
 λόγοις add. τοῖς M^{PC} 7 με ex Homero add. Spencer 8 τεταγὼν in mg add. A¹
 9 ἔχουσιν addidi 10 ἦ A | μέμνησ' A : μέμνη Hom. 11 δύο A 15
 ἵκοιτο A : ἵκηται Spencer ex Homero 23 (Κατὰ) ταῦτα Schoene et Koet-
 schau² (servato νοηθέντα) | νοηθέντα A : νοήσαντα Guet, agn. Staehlin,
 Chadwick, Borret

τε καὶ Θύελλα, ἔνθα Ζεὺς ἐκβάλλει θεῶν ὅταν τις ἐξυβρίσῃ." Τῶν τοιούτων δέ φησιν ἔχεσθαι νοσημάτων καὶ τὸν περὶ τὴν Ἀθηνᾶν πέπλον ἐν τῇ πομπῇ τῶν Παναθηναίων ὑπὸ πάντων θεωρούμενον. Δηλοῦται γάρ, φησίν, ἀπ' αὐτοῦ ὅτι ἀμήτωρ τις καὶ ἄχραντος δαίμων ἐπικρατεῖ θρασυνομένων τῶν γηγενῶν.

Ἀποδεξάμενος δὲ τὰ Ἑλλήνων πλάσματα ἐπιλέγει κατηγορῶν τῶν ἡμετέρων τοιαῦτα, ὅτι (τὸ) θεοῦ υἱὸν ὑπὸ διαβόλου κολάζεσθαι καὶ ἡμᾶς διδάσκει ὡς ἂν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ κολαζόμενοι καρτεροῖμεν. Καὶ ταυτὰ γε πάντῃ καταγέλαστα· ἐχρῆν γὰρ οἶμαι κολάσαι τὸν διάβολον, ἀλλ' οὐ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ διαβεβλημένοις ἀνθρώποις ἀπειλεῖν.

43

"Οἷον οὖν εἰ μὴ ὁ ἐγκαλῶν ἡμῖν (ὡς) σφαλλομένοις ἀσεβέστατα καὶ ἀποπεπλανημένοις θείων αἰνιγμάτων αὐτὸς σαφῶς σφάλεται, μὴ κατανοήσας ὅτι τὰ πολλῶ οὐ μόνον Ἡρακλείτου καὶ Φερεκύδου ἀρχαιότερα, ἀλλὰ καὶ Ὀμήρου Μωϋσέως γράμματα εἰσήγαγε τὸν περὶ τοῦ πονηροῦ τούτου καὶ ἐκπεσόντος τῶν οὐρανίων λόγον. Ὁ γὰρ ὄφρις, παρ' ὃν ὁ παρὰ τῷ Φερεκύδῃ γέγονεν Ὀφιονεύς, αἴτιος γενόμενος τοῦ ἐκβληθῆναι τοῦ θείου παραδείσου τὸν ἄνθρωπον, τοιαυτὰ τινα αἰνίσσεται, ἐπαγγελίᾳ θεότητος καὶ μειζόνων ἀπατήσας τὸ θηλύτερον γένος· ὃ συνηκολουθηκέναι λέγεται καὶ ὁ ἀνὴρ. Καὶ ὁ ἐν τῇ Μωϋσέως δὲ Ἐξόδῳ "ὀλεθρευτὴς" ἢ τίς ἄλλος (ἂν) εἴη ἢ ὁ τοῦ ὀλέθρου τοῖς πειθομένοις αὐτῷ καὶ μὴ ἀνθισταμένοις αὐτοῦ τῇ κακίᾳ καὶ μὴ ἀνταγωνιζομένοις αἴτιος; Ἔτι δὲ (ὁ) ἐν τῷ Λευιτικῷ "ἀποπομπαῖος", ὃν ἡ Ἑβραϊκὴ γραφὴ ὠνόμασεν Ἀζαζήλ, οὐδεὶς ἕτερος ἦν· (ὃν) ἀποπέμπεσθαι καὶ ἀποτροπιάζεσθαι ἔδει τὸν κληρὸν ἔχοντα ἐν ἐρήμῳ· πάντες γὰρ οἱ τῆς τοῦ χειρόνος διὰ τὴν κακίαν μερίδος, ἐναντίοι ὄντες τοῖς ἀπὸ τοῦ κλήρου τοῦ θεοῦ, ἔρημοί εἰσι θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν τοῖς Κριταῖς "υἱοὶ Βελιάρ" τίνος ἄλλου ἢ τούτου λέγονται εἶναι υἱοὶ διὰ τὴν πονηρίαν;

12-13 cf. 6.42 15 ἀρχαιότερα : cf. 4.21 21 cf. *Exod* 12:23 23-25 cf. *Lev* 16:8 et 10 26 cf. *Deut* 32:9 27-28 cf. *Iud* 19:22; 20:13

2 περὶ del. Diels : περι(καλλῇ) Koetschau², agn. Borret 2-3 τὴν Ἀθηνᾶν scripsi : τῆς ἀθηνᾶς A 6 ἐλλήνων A : ἐλληνικά A¹ in mg 7 τὸ add. Wendland 9 γε πάντῃ scripsi : τὰ πάντῃ A : πάντῃ P : γ' ἀπάντῃ Gundermann : τὰ πάντα Koetschau 12 ὡς M^{pc} : om. A 21 ἂν add. Koetschau 23 ὁ P : om. A 24 ὃν add. edd. 25 ἔδει Bouhéreau : δεῖ A 26 τῆς M : τοῖς A

Σαφῶς δὲ παρὰ ταῦτα πάντα ἐν τῷ ἀρχαιοτέρῳ καὶ Μωϋσέως αὐτοῦ
 'Ιὼβ ὁ διάβολος ἀναγέγραπται παρίστασθαι τῷ θεῷ καὶ αἰτεῖν τὴν κατὰ
 τοῦ 'Ιὼβ ἐξουσίαν, ἵν' αὐτὸν περιβάλῃ περιστάσει βαρυτάταις, πρώτη
 μὲν τῇ [κατὰ] πάντων τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ
 5 ἀπωλείᾳ, δευτέρᾳ δὲ κατὰ τὸ περιβαλεῖν αὐτὸν ἀγρίῳ ἐλέφαντι, τῷ οὕτω
 καλουμένῳ νοσήματι, πᾶν τὸ σῶμα τοῦ 'Ιὼβ. 'Εὗ γὰρ τὰ ἀπὸ τῶν εὐ-
 αγγελίων περὶ τοῦ πειράζοντος τὸν σωτήρα διαβόλου, ἵνα μὴ δόξῃ ἀπὸ
 νεωτέρων γραφῶν φέρειν τὰ περὶ τοῦ ζητουμένου πρὸς τὸν Κέλσον. Καὶ ἐν
 τοῖς τελευταίοις δὲ τοῦ 'Ιὼβ, ἐν οἷς ὁ κύριος διὰ λαίλαπος καὶ νεφελῶν
 10 εἶπε τῷ 'Ιὼβ τὰ ἀναγεγραμμένα ἐν τῇ ὁμωνύμῳ βίβλῳ αὐτοῦ, οὐκ ὀλίγα
 ἐστὶ περὶ δράκοντος εἰρημένα λαβεῖν. Οὕπῳ λέγω καὶ τὰ ἀπὸ τοῦ
 'Ιεζεκιήλ, ὡς περὶ Φαραὼ ἡ Ναβουχοδονόσορ ἡ ἄρχοντος Τύρου, ἢ τὰ ἀπὸ
 τοῦ 'Ησαίου, ἐν οἷς θρηνεῖται ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος. 'Αφ' ὧν οὐκ ὀλίγα
 15 ἀπὸ τινων περορρησάντων καὶ κατακολουθησάντων τῷ πρώτῳ
 περορρησάντι ὑπέστη ἡ κακία.

Οὐ γὰρ οἶόν τ' ἦν ὁμοίως εἶναι τῷ οὐσιωδῶς ἀγαθῷ ἀγαθὸν τὸ κατὰ
 συμβεβηκὸς καὶ ἐξ ἐπιγενήματος ἀγαθόν· ὅπερ τῷ μὲν, ἵν' οὕτως
 20 ὀνομάσω, "τὸν ζῶντα ἄρτον" ἀναλαμβάνοντι εἰς τὴν τήρησιν ἑαυτοῦ οὐκ
 ἄν ποτε ἀποσυμβαίῃ. Εἰ δέ τι ἀποσυμβαίνει, παρὰ τὴν αἰτίαν ἐκείνου
 ἀποσυμβαίνει, ῥαθυμήσαντος περὶ τὸ (μετα)λαμβάνειν "τοῦ ζῶντος ἄρ-
 του" καὶ τοῦ ἀληθινοῦ ποτοῦ· ἀφ' ὧν τρεφόμενον καὶ ἀρδόμενον ἐπι-
 σκευάζεται τὸ πτερὸν καὶ κατὰ τὸν σοφώτατον Σολομῶντα, εἰπόντα περὶ
 25 τοῦ κατ' ἀλήθειαν πλουσίου ὅτι "Κατεσκεύασται γὰρ αὐτῷ πτέρυγας
 ὥσπερ ἀετοῦ, καὶ ἐπιστρέφει εἰς τὸν οἶκον τοῦ προεσθηκότος αὐτοῦ".
 'Εχρῆν γὰρ τὸν ἐπιστάμενον συγχρῆσθαι θεὸν εἰς δέον καὶ τοῖς ἀπὸ

44

2-6 cf. Iob 1:6-2:7 6-7 cf. Mt 4:1-11 8-11 cf. Iob 40:1 et 20 12 cf.
 Ezech 26-32 13 cf. Is 14:4 ss. 15-16 cf. Plat. *Phaedri* 246 b-c; *supra* 4.40
 17-18 cf. Orig. *De princ.* 1.2.4; 2.9.2 19 et 21 Io 6:51. Cf. 2.9; 7.16 24-25
Prov 23:5

4 κατὰ del. Bouhéreau (cf. v. 5) 17 ὅμοιον con. Guet et Bouhéreau 21
 μεταλαμβάνειν M² : λαμβάνειν A 22 ἐπικατασκευάζεται M 24 κατε-
 σκεύασται A M et LXX : κατεσκεύασεν A¹ P | αὐτῷ Delarue : αὐτῶ A
 25 ἀετοῦ P et Bouhéreau e LXX : ἀετος A | ὑποστρέφει LXX | αὐτοῦ
 Bouhéreau e LXX : ἑαυτοῦ A

153^v

κακίας ὑποστᾶσιν κατατάξαι που τοῦ παντὸς τοὺς οὕτωςι κακοὺς καὶ
 γυμνάσιον τὸ ὑπὲρ ἀρετῆς ποιῆσαι ἐκκεῖσθαι τοῖς βουλομένοις "νομίμως
 ἀθλεῖν" ὑπὲρ τοῦ αὐτὴν ἀναλαβεῖν· ἵν' ὥς χρυσὸς ἐν πυρὶ τῇ τῶνδε
 κακίᾳ βασανισθέντες καὶ ἰ πάντα πράξαντες, ἵνα μηδὲν κίβδηλον
 πρόσωνται ἐπὶ τὴν λογικὴν ἐαυτῶν φύσιν, ἄξιοι φανέντες τῆς εἰς τὰ θεῖα
 ἀναβάσεως ἀνιμνηθῶσιν ὑπὸ τοῦ λόγου ἐπὶ τὴν ἀνωτάτω πάντων
 μακαριότητα καί, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, ἀκρώρειαν τῶν ἀγαθῶν.

Ὁ δ' Ἑβραίων διαλέκτῳ Σατᾶν καὶ Ἑλληνικώτερον ὑπό τινων
 ὀνομασθεὶς Σατανᾶς μεταλαμβανόμενος εἰς Ἑλλάδα φωνὴν ἐστὶν
 "ἀντικείμενος". Πᾶς δὲ ὁ τὴν κακίαν ἐλόμενος καὶ τὸν κατ' αὐτὴν βίον
 ὡς τὰ ἐναντία πράττων τῇ ἀρετῇ Σατανᾶς ἐστὶ, τουτέστιν ἀντικείμενος
 τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ, ὅντι δικαιοσύνη καὶ ἀλήθεια καὶ σοφία. Κυριώτερον δὲ
 ἀντικείμενός ἐστιν ὁ πρῶτος πάντων εἰρηνευόντων καὶ μακαρίως
 διαγόντων περὶ ὁρμήσας καὶ ἐκπεσὼν τῆς μακαριότητος· ὃς κατὰ τὸν
 Ἰεζεκιήλ περιεπάτησεν "ἄμμος" ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, ἕως
 εὗρεθῇ ἀνομία ἐν αὐτῷ, καὶ ὢν "ἀποσφράγισμα ὁμοιώσεως καὶ στέφανος
 κάλλους ἐν τῷ παραδείσῳ τοῦ θεοῦ," οἶονεὶ κορεσθεὶς τῶν ἀγαθῶν ἐν
 ἀπωλείᾳ ἐγένετο κατὰ τὸν εἰπόντα μυστικῶς πρὸς αὐτὸν λόγον·
 "Ἀπώλεια ἐγένου καὶ οὐχ ὑπάρξεις εἰς τὸν αἰῶνα."

Ταῦτα μὲν οὖν ὀλίγα ἀποτετολμημένως καὶ παρακεκινδυνευμένως
 τῇδε τῇ γραφῇ πιστεύσαντες ἐξεθέμεθα τάχα οὐδέν· εἰ δέ τις σχολάσας
 τῇ βασιάνῳ τῶν ἱερῶν γραμμάτων πανταχόθεν σωματοποιῆσαι τὸν περὶ
 τῆς κακίας λόγον, καὶ ὡς ὑπέστη πρῶτον καὶ τίνα τρόπον καταλύεται,
 ἴδοι ἂν ὅτι οὐδ' ὄναρ ἐφαντάσθη τὸ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν περὶ τοῦ
 Σατανᾶ βούλημα οὔτε Κέλσος οὔτε τις τῶν ὑπὸ τούτου τοῦ πονηροῦ
 δαίμονος καθελκομένων καὶ κατασπαμμένων ἀπὸ θεοῦ καὶ τῆς περὶ αὐτοῦ
 ὀρθῆς ἐννοίας καὶ ἀπὸ τοῦ λόγου αὐτοῦ τὴν ψυχὴν.

2-3 2 Tim 2:5. Cf. 8.56 10 cf. 2 Thess 2:4 15-19 Ezech 28:15, 12-13 et
 19

1 οὕτωςι A 5 πρόσωνται Guiet : πρόωνται A 6 ἀνιμνηθῶσιν P M
 : ἀνειμνηθῶσιν A^{PC} 12 ἀλήθεια A, hinc δικαιοσύνη καὶ ἀληθεία καὶ σοφία
 Wifstrand 16 ὁμοίως ἕως A 22 σωματοποιῆσαι A

Ἐπεὶ δὲ καὶ τὰ περὶ τοῦ καλουμένου Ἀντιχρίστου παραρριπτεῖ ὁ
 Κέλσος, οὔτε τὰ ἐν τῷ Δανιήλ οὔτε τὰ παρὰ τῷ Παύλῳ ἀναγνούς περὶ
 αὐτοῦ εἰρημένα οὔτε τὰ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις ὑπὸ τοῦ σωτῆρος προ-
 φητευθέντα περὶ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, ὀλίγα καὶ περὶ τούτου λεκτέον, ὅτι
 5 "Ὡσπερ οὐχ ὅμοια πρόσωπα προσώποις, οὕτως οὐδὲ αἱ καρδίαι ὅμοιαι
 ταῖς καρδίαις τῶν ἀνθρώπων". Δῆλον ὅτι εἶεν ἂν ἐν ταῖς καρδίαις τῶν
 ἀνθρώπων διαφοραὶ καὶ τῶν πρὸς τὸ καλὸν νενευκότων (οὐκ ἐπ' ἴσης καὶ
 10 παραπλησίως ἀλλήλοις πάντων τυπωθέντων καὶ μορφωθέντων πρὸς
 αὐτό), καὶ τῶν δι' ἀμέλειαν τοῦ καλοῦ ἐπὶ τὰ ἐναντία ἀττόντων (καὶ ἐν
 10 τούτοις γὰρ ἐν οἷς μὲν ἐστὶ σφόδρα κεχυμένη ἡ κακία, ἐν οἷς δ' ἐπ'
 ἔλαττον). Τί οὖν ἄτοπον δύο, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, ἀκρότητας, τὴν μὲν τοῦ
 καλοῦ, τὴν δὲ τοῦ ἐναντίου, ἐν ἀνθρώποις γίνεσθαι, ὥστε τὴν μὲν τοῦ
 καλοῦ ἀκρότητα εἶναι ἐν τῷ κατὰ τὸν Ἰησοῦν νοουμένῳ ἀνθρώπῳ, ἀφ' οὗ
 ἡ τοσαύτη ἔρρευσεν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐπιστροφή καὶ θεραπεία καὶ
 15 βελτίωσις, τὴν δὲ τοῦ ἐναντίου ἐν τῷ κατὰ τὸν ὀνομαζόμενον
 Ἀντίχριστον;

Πάντα δὲ τῇ ἑαυτοῦ προγνώσει ἐκπεριλαβὼν ὁ θεὸς καὶ ἰδὼν τὰ περὶ
 ἀμφοτέρων τούτων, ἐβουλήθη περὶ τούτων γνωρίσαι διὰ τῶν προφητῶν ἰ
 τοῖς ἀνθρώποις, ἵνα οἱ συνιέντες τῶν λόγων αὐτῶν οἰκειωθῶσι μὲν τῷ
 20 κρείττονι, φυλάξωνται δὲ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου. Ἐχρῆν δὲ τὸν μὲν ἕτερον τῶν
 ἄκρων καὶ βέλτιστον υἱὸν ἀναγορεύεσθαι τοῦ θεοῦ διὰ τὴν ὑπεροχὴν, τὸν
 δὲ τούτῳ κατὰ διάμετρον ἐναντίον υἱὸν τοῦ πονηροῦ δαίμονος καὶ
 Σατανᾶ καὶ διαβόλου. Εἴτ' ἐπεὶ τότε μάλιστα τὸ φαῦλον ἐν τῇ χύσει τῆς
 25 κακίας καὶ τῇ ἀκρότητι αὐτῆς εἶναι χαρακτηρίζεται, ὅτε ὑποκρίνεται τὸ
 κρείττον, διὰ τοῦτο περὶ τὸν χείρονα γίνεται ἐκ συνεργίας τῆς τοῦ πατρὸς
 αὐτοῦ διαβόλου σημεῖα καὶ τέρατα καὶ δυνάμεις ψεύδους. Ὑπὲρ γὰρ τὰς
 εἰς τοὺς γόητας γινομένας ἀπὸ δαιμόνων συνεργίας, πρὸς τὰ φαυλότατα
 τῶν ἀνθρώπων ἀπατώντων, γίνεται συνεργία ἀπ' αὐτοῦ τοῦ διαβόλου ἐπὶ
 ἀπάτῃ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων.

154^f

2-4 cf. Dan. 8:23 ss.; 11:36; 2 Thess 2:3-4; Mt 24:27; Lc 17:24 5-6 Prov
 27:19 26 cf. 2 Thess 2:9

5 ὥσπερ οὐχ M² in mg et LXX : οὐχ ὥσπερ A 5-6 ὅμοιαι ταῖς καρδίαις
 om. LXX 6 δηλονότι A, corr. Hoeschel 7 καὶ¹ om. P 23 ἐν τῇ χύσει in
 mg add. A¹

46

Λέγει δὲ ὁ Παῦλος περὶ τούτου τοῦ καλουμένου Ἀντιχρίστου δι-
 δάσκων καὶ παριστὰς μετὰ τινος ἐπικρύψεως, τίνα τρόπον ἐπιδημήσει
 καὶ πότε τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων καὶ διὰ τί· καὶ ὅρα εἰ μὴ σεμνότατα περὶ
 τούτων ὁ Παῦλος ἐκτίθεται καὶ οὐκ ἀξίως χλεύης τινὸς κἂν ἐλαχίστης.
 (46) Λέγει δὲ οὕτως· "Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὑπὲρ τῆς παρουσίας 5
 τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ (Χριστοῦ) καὶ ἡμῶν ἐπισυναγωγῆς ἐπ' αὐτόν, εἰς
 τὸ μὴ σαλευθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ νοὸς μηδὲ θροεῖσθαι, μήτε διὰ πνεύμα-
 τος μήτε διὰ λόγου μήτε διὰ ἐπιστολῆς ὡς δι' ἡμῶν, ὡς ὅτι ἐνέστηκεν ἡ
 ἡμέρα τοῦ κυρίου. Μή τις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένᾳ τρόπον, ὅτι ἐὰν 10
 μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀμαρτίας,
 ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα
 λεγόμενον θεὸν ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτόν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ καθίσει,
 ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶ θεός. Οὐ μνημονεύετε ὅτι ἔτι ὦν πρὸς ὑμᾶς
 ταῦτ' ἔλεγον ὑμῖν; Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε, εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι 15
 αὐτόν ἐν τῷ αὐτοῦ καιρῷ. Τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας,
 μόνον ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται. Καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται
 ὁ ἄνομος, ὃν ὁ κύριος Ἰησοῦς ἀνελεῖ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ
 καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, οὗ ἐστὶν ἡ παρουσία
 κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασι 20
 ψεύδους καὶ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ ἀδικίας τοῖς ἀπολλυμένοις, ἀνθ' ὧν τὴν
 ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς. Καὶ διὰ τοῦτο
 πέμπει αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτούς τῷ
 ψεύδει, ἵνα κριθῶσιν ἅπαντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ'
 εὐδοκήσαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ."

"Ἐκαστον δὲ τούτων σαφηνίσει οὐ τῇ παρουσίᾳ ἀρμόζει πραγματεία. 25
 Ἡ περὶ αὐτοῦ δὲ προφητεία ἐν τῷ Δανιὴλ λέλεκται, δυναμένη τὸν
 φρονίμως καὶ εὐγνώμονως ἀναγινώσκοντα ἐπιστρέψαι ἐπὶ τὸ θαυμάσαι
 τοὺς λόγους ὡς ἀληθῶς ἐνθέους καὶ προφητικούς, ἰ ἐν οἷς λέλεκται τὰ
 περὶ τῶν μελλουσῶν βασιλειῶν, ἀρξάμενα ἀπὸ τῶν χρόνων Δανιὴλ μέχρι

154^v

5-24 2 Thess 2:1-12. Cf. 2.50 28-p. 425.1 cf. Dan 7

6 χριστοῦ M ex NT : om. A 7 μήτε M ex NT : μὴ δὲ A 14 οἴδατε
 P ex NT : οἶδα A 16 ἕως ἐκ μέσου γένηται in mg add. A¹ 17 ἀνελεῖ M
 ex NT et 2.50 : ἀναλοῖ A (et NT Sin^{ac} : ἀνέλοι Sin^b)

τῆς φθορᾶς τοῦ κόσμου. Ἐνέσται δὲ τῷ βουλομένῳ ἐντυχεῖν αὐτῇ· πλὴν τὰ περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου ὅρα εἰ μὴ τοιαῦτά ἐστι· "Καὶ ἐπ' ἐσχάτῳ τῆς βασιλείας αὐτῶν, πληρουμένων τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ἀναστήσεται βασιλεὺς ἀναιδὴς προσώπῳ καὶ συνιῶν προβλήματα· καὶ κραταιὰ ἡ
 5 ἰσχὺς αὐτοῦ, καὶ θαυμαστὰ διαφθερεῖ καὶ κατευθυνεῖ καὶ ποιήσει καὶ διαφθερεῖ ἰσχυροὺς καὶ λαὸν ἅγιον. Καὶ ὁ ζυγὸς τοῦ κλοιοῦ αὐτοῦ κατευθυνεῖ· δόλος ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ μεγα-
 10 λυνθήσεται, καὶ δόλῳ διαφθερεῖ πολλοὺς, καὶ ἐπὶ ἀπωλείας πολλῶν στήσεται, καὶ ὡς ὡὰ χειρὶ συντρίψει." "Ὅπερ δὲ παρὰ τῷ Παύλῳ λέ-
 10 λεκται ἐν ἡ ἐξεθέμην αὐτοῦ λέξει, φασκούση· ""Ὡστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ καθίσαι, ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶ θεός", τοῦτο καὶ ἐν τῷ Δανιήλ τοῦτον εἴρηται τὸν τρόπον· "Καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῶν ἐρημώσεων, καὶ ἕως συντελείας καιροῦ συντέλεια δοθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν."

15 Τοσαῦτα δὴ ἀπὸ πλειόνων ἔδοξεν εὐλογον εἶναί μοι παραθέσθαι εἰς τὸ κἂν ἐπ' ὀλίγον συνιέναι τὸν ἀκροατὴν περὶ τοῦ βουλήματος τῶν θείων λόγων διδασκόντων τὰ περὶ τοῦ διαβόλου καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου· οἷς εἰς ταῦτα ἀρκεσθέντες ἴδωμεν καὶ ἄλλην τοῦ Κέλσου λέξιν καὶ πρὸς αὐτὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἀγωνισώμεθα.

20 Ἐλεγε δὴ μετὰ τὰ ἐκκείμενα τοιαῦτα· Ὅποθεν δὲ καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐπῆλθεν αὐτοῖς θεοῦ υἱὸν καλεῖν, σημανῶ. Ἄνδρες παλαιοὶ τόνδε τὸν κόσμον ὡς ἐκ θεοῦ γενόμενον παῖδά τε αὐτοῦ καὶ ἡ(μ)ίθεον προσεῖπον. Πάνυ γοῦν ὅμοιος οὗτός τε
 25 κάκεῖνος παῖς θεοῦ. Ὡλήθη δὴ υἱὸν θεοῦ ἡμᾶς λέγειν παρα-
 25 ποιήσαντας τὰ περὶ τοῦ κόσμου ὡς ἐκ θεοῦ γενομένου καὶ υἱοῦ ὄντος αὐτοῦ καὶ (ἡμ)ιθεοῦ· οὐ γὰρ ἐδυνήθη ἐπιστήσας τοῖς χρόνοις Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν ἰδεῖν ὅτι καθόλου τὸ εἶναί τινα υἱὸν θεοῦ πρὸ Ἑλλήνων καὶ ὧν φησιν ὁ Κέλσος παλαιῶν ἀνδρῶν οἱ παρ' Ἰουδαίοις προφήται ἐπροφήτευσαν. Ἄλλ' οὐδ' ἐβουλήθη τὸ παρὰ Πλάτωνι ἐν ταῖς

47

2-9 Dan 8:23-25 10-11 2 Thess 2:4 12-14 Dan 9:27 23 ἡμίθεον : cf. 5.7; Plat. Tim. 30 b; 34 a-b; 92 c;

5 post αὐτοῦ om. Orig. καὶ οὐκ ἐν τῇ ἰσχύι αὐτοῦ (etiam LXX B) 21 σημανῶ scripsi : σημαίνω A 23 ἡμίθεον Koetschau² post alios : ἡίθεον A 26 (ἡμ)ιθεοῦ scripsi : θεοῦ A 29 προεφήτευσαν A

ἐπιστολαῖς λελεγμένον, οὗ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, περὶ τοῦ δια-
κοσμήσαντος τότε τὸ πᾶν ὡς ὄντος υἱοῦ θεοῦ παραθέσθαι· ἵνα μὴ καὶ
αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, ὃν πολλάκις ἐσέμνυνεν, ἀναγκασθῇ παρα-
δέξασθαι ὅτι ὁ μὲν δημιουργὸς τοῦδε τοῦ παντὸς υἱὸς ἐστὶ τοῦ θεοῦ, ὁ δὲ
πρῶτος καὶ ἐπὶ πᾶσι θεὸς πατήρ ἐστὶν αὐτοῦ.

Εἰ δὲ τῷ τηλικούτῳ νύϋ τοῦ θεοῦ ἡνώσθαι φάσκοντες, τῇ ἄκρᾳ
μετοχῇ ἐκείνου, τὴν τοῦ Ἰησοῦ ψυχὴν οὐκέτι χωρίζομεν ἀπ' ἐκείνου
αὐτήν, οὐδὲν θαυμαστόν. Οἶδασι γὰρ οἱ ἱεροὶ τῶν θείων γραμμάτων
λόγοι καὶ ἄλλα, δύο τῇ ἑαυτῶν φύσει τυγχάνοντα, εἰς ἓν ἀλλήλοις εἶναι
λελογισμένα καὶ ὄντα. Οἷον περὶ μὲν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς λέλεκται·
"Οὐκέτι εἰσὶ δύο, ἀλλὰ σὰρξ μία", ἡ περὶ δὲ τοῦ τελείου καὶ κολλωμένου
τῷ ἀληθινῷ κυρίῳ, λόγῳ καὶ σοφίᾳ καὶ ἀληθείᾳ, ὅτι "Ὁ κολλώμενος τῷ
κυρίῳ ἐν πνευμᾷ ἐστίν". Εἰ δ' "ὁ κολλώμενος τῷ κυρίῳ ἐν πνευμᾷ ἐστίν",
τίς μᾶλλον τῆς Ἰησοῦ ψυχῆς ἢ καὶ παραπλησίως κεκόλληται τῷ κυρίῳ,
τῷ αὐτολόγῳ καὶ αὐτοσοφίᾳ καὶ αὐτοαληθείᾳ καὶ αὐτοδικαιοσύνῃ;
"Ὅπερ εἰ οὕτως ἔχει, οὐκ εἰσὶ δύο ἢ ψυχὴ τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὸν "πάσης
κτίσεως πρωτότοκον" θεὸν λόγον.

48

Εἴτα ἐὰν μὲν τὴν αὐτὴν ἀρετὴν λέγοντες ἀνθρώπου καὶ θεοῦ οἱ ἀπὸ
τῆς Στοᾶς φιλόσοφοι μὴ εὐδαιμονέστερον λέγωσιν εἶναι τὸν ἐπὶ πᾶσι
θεὸν τοῦ ἐν ἀνθρώποις κατ' αὐτοὺς σοφοῦ, ἀλλ' ἴσην εἶναι τὴν
ἀμφοτέρων εὐδαιμονίαν, Κέλσος οὐ καταγελᾷ οὐδὲ χλευάζει τὸ δόγμα·
ἐὰν δ' ὁ θεὸς λόγος φάσκη κολλᾶσθαι ὑπὸ τῆς ἀρετῆς καὶ ἐνοῦσθαι τῷ
αὐτολόγῳ τὸν τέλειον, ὡς κατὰ τοῦτο ἀναβεβηκότας μὴ χωρίζειν ἡμᾶς
τὴν Ἰησοῦ ψυχὴν τοῦ "πρωτοτόκου πάσης κτίσεως", γελᾷ τὸ λέγεσθαι
υἱὸν θεοῦ Ἰησοῦν, οὐχ ὁρῶν τίνα ἐστὶ τὰ περὶ αὐτοῦ ἐν ἀπορρήτῳ
μυστικῶς ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς λεγόμενα.

"Ἴνα δὲ προσαγάγωμεν τῇ παραδοχῇ τοῦ λεγομένου τὸν βουλούμενον
ἀκολουθίαις δογμάτων ἔπεσθαι καὶ ὠφελεῖσθαι, λέγομεν ὅτι σῶμα
Χριστοῦ φασιν εἶναι οἱ θεῖοι λόγοι, ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ ψυχούμενον,

1 ἐν τοῖς ἀνωτέρω : cf. 6.8 11 Mt 19:6 (Gen 2:24) 12-13 1 Cor 6:17.
Cf. 2.9 16-17 Col 1:15 18-21 S.V.F. III Nr 248. Cf. *supra* 4.29 28-p.
427.1 Col 1:24

7 Ἰησοῦ Hoeschel : υἱοῦ A | χωρίζομεν Koetschau (cf. v. 23) : χωριζο-
μένην A 9 εἰς A : ὡς Koetschau² 12 ἀληθινῷ : ἀληθεῖ νῶ A 22
φάσκη P M V : φάσκει A 23 τοῦτο A : τοῦτον M | ἀναβεβηκότας M^{pc}
Iol² : - βεβηκότας A

τὴν πᾶσαν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν, μέλη δὲ τούτου τοῦ σώματος εἶναι ὡς ὅλου τούτου τινὰς τοὺς πιστεύοντας. Ἐπεὶ περ ὥσπερ ψυχὴ ζωοποιεῖ καὶ κινεῖ τὸ σῶμα, οὐ πεφυκὸς ἄφ' ἑαυτοῦ κινεῖσθαι ζωτικῶς, οὕτως ὁ λόγος κινῶν ἐπὶ τὰ δέοντα καὶ ἐνεργῶν τὸ ὅλον σῶμα τὴν ἐκκλησίαν κινεῖ καὶ
 5 ἕκαστον μέλος τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, οὐδὲν χωρὶς λόγου πράττοντα. Εἴπερ οὖν τοῦτο οὐκ εὐκαταφρόνητον ὡς οἶμαι ἔχει ἀκολουθίαν, τί χαλεπόν, τῇ ἅκρᾳ καὶ ἀνυπερβλήτῳ κοινωνίᾳ πρὸς τὸν αὐτολόγον, τὴν Ἰησοῦ ψυχὴν καὶ ἀπαξιαπλῶς τὸν Ἰησοῦν μὴ κεχωρίσθαι τοῦ μονογενοῦς καὶ "πρωτοτόκου πάσης κτίσεως" μηδ' ἕτερον ἔτι τυγχάνειν αὐτοῦ; Ἀλλὰ
 10 ταῦτα μὲν ταύτη.

Ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ ἐξῆς, ἐν οἷς μιᾷ λέξει ἀποφηνάμενος καὶ μηδὲ κατὰ τὸ πιθανόν τι λέγων κατηγορεῖ τῆς κατὰ Μωϋσέα κοσμοποιίας εἰπών·
"Ετι γε μὴν καὶ ἡ κοσμογένεια μάλα εὐηθική. Εἰ μὲν οὖν τὸν φαινόμενον αὐτῷ τρόπον τοῦ εὐηθικὴν εἶναι αὐτὴν καὶ τινὰς πιθανότητας
 15 προηγέκατο, κἂν ἡγωνισάμεθα πρὸς αὐτάς· οὐκ εὐλογον δέ μοι φαίνεται πρὸς τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ κατασκευάσαι τίνα τρόπον οὐκ ἔστιν εὐηθική.

Εἰ δέ τις βούλεται τὰ κινήσαντα ἡμᾶς καὶ μετὰ τῆς φανείσης ἀποδείξεως κατασκευασθέντα περὶ τῆς κατὰ Μωϋσέα κοσμοποιίας θεωρήσαι, λαβέτω τὰ πραγματευθέντα ἡμῖν εἰς τὴν Γένεσιν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ
 20 βιβλίου μέχρι τοῦ "Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως ἀνθρώπων", ἐν οἷς πεπειράμεθα ἄπ' αὐτῶν τῶν θείων γραμμάτων κατασκευάσαι τίς ὁ "ἐν ἀρχῇ" γενόμενος "οὐρανὸς καὶ γῆ" καὶ "τὸ τῆς γῆς ἄορατον καὶ ἀκατασκευάστον," καὶ τίς "ἡ ἄβυσσος καὶ τὸ ἐπ' αὐτῆς σκότος," τί τε "τὸ ὕδωρ καὶ τὸ ἐπιφερόμενον αὐτῷ πνεῦμα τοῦ θεοῦ", καὶ "τί τὸ γενητὸν φῶς", τί τε
 25 "τὸ στερέωμα" παρὰ τὸν ἐν ἀρχῇ γενόμενον οὐρανόν, καὶ οὕτω τὰ ἐξῆς.

Ἀπεφάνητο δὲ **μάλα εὐηθικὴν εἶναι καὶ τὴν περὶ ἀνθρώπων γενέσεως γραφήν**, μήτε τιθεὶς τὰς λέξεις μήτ' ἀγωνιζόμενος πρὸς

49

155^v

19-20 Gen 5:1. Cf. 6.50 21-25 Gen 1:1-3 et 6

3 πεφυκὸς M^{PC} : πεφυκὸτος A | οὕτω καὶ ὁ P 5 πράττοντα A :
 πρᾶττόντων Wendland 9 ἔτι A : τι Wendland 22 γενόμενος M² in mg :
 γιγνόμενος A 27 λέξεις Wendland : δείξεις A

αὐτάς οὐ γὰρ εἶχεν οἶμαι λόγους ἀνατρέψαι δυναμένους τὸ "κατ' εἰκόνα
 θεοῦ πεποιῆσθαι τὸν ἄνθρωπον." Ἀλλ' οὐδὲ συνίει τὸν ὑπὸ θεοῦ
 φυτευθέντα παράδεισον καὶ τὴν προηγουμένην ἐν αὐτῷ τοῦ
 ἀνθρώπου ζωὴν καὶ τὴν ἐκ περιστάσεως γενομένην,
 ἐκβληθέντος διὰ τὴν ἁμαρτίαν καὶ κατοικισθέντος "ἐναντίον
 τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς". Ὁ δὲ λέγων μάλα εὐηθικῶς ταῦτ'
 εἰρησθαι πρῶτον ἐπιστησάτω καὶ ἐκάστω μὲν καὶ τῷ δέ· "'Εταξε τὰ
 χερουβὶμ καὶ τὴν φλογίνην ῥομφαίαν τὴν στρεφομένην φυλάσσειν τὴν
 ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς." Ἡ δ' ἄρα μηδὲν νοήσας Μωϋσῆς
 ἀνέγραψε ταῦτα, ἀλλὰ παραπλήσιόν τι ποιῶν οἷς παίζοντες
 οἱ τῆς ἀρχαίας κωμωδίας ποιηταὶ ἀνεγράψαντο· Προῖτος
 ἔγγραψε Βελλεροφόντην, ὁ δὲ Πήγασος ἦν ἐξ Ἀρκαδίας· Ἀλλ'
 ἐκεῖνοι μὲν γελωτοποιεῖν θέλοντες τοιαῦτα συνέταττον, οὐ πιθανὸν δὲ
 τὸν ὅλῳ ἔθνεϊ γραφὰς καταλιπόντα περὶ ὧν ἐβούλετο πείσαι τοὺς νομο-
 θετουμένους ὅτι εἶεν ἐκ θεοῦ, ἀπρόσλογα γεγραφέναι καὶ χωρὶς τινος νοῦ
 εἰρηκέναι τό· "'Εταξε τὰ χερουβὶμ καὶ τὴν φλογίνην ῥομφαίαν τὴν στρε-
 φομένην φυλάσσειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς" ἢ ἄλλο τι τῶν περὶ τῆς
 ἀνθρώπων γενέσεως εἰρημένων καὶ ὑπὸ τῶν παρ' Ἑβραίοις σοφῶν πε-
 φιλοσοφημένων.

50 Ἐξῆς δὲ τούτοις, συμφορήσας ἐν ψιλαῖς ἀποφάσεσι τὰς διαφορὰς
 τῶν περὶ κόσμου καὶ ἀνθρώπων γενέσεώς τισι τῶν ἀρχαίων
 εἰρημένων, φησὶ τοὺς τὰ ἡμέτερα συγγράμματα (κατα)λιπόντας
 Μωϋσέα καὶ τοὺς προφῆτας, οὐκ εἰδότας ἥτις ποτέ ἐστιν ἡ τοῦ
 κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων φύσις, συνθεῖναι λῆρον βαθύν. Εἰ
 μὲν οὖν εἰρήκει τὸν δοκοῦντα αὐτῷ τρόπον περὶ τοῦ λῆρον εἶναι βαθύν
 τὰ θεῖα γράμματα, κἂν ἐπειράθημεν ἀνασκευάσαι τὰς φανείσας ἐκείνῳ
 πιθανότητας περὶ τοῦ λῆρον αὐτὰ εἶναι βαθύν· νυνὶ δὲ τὸ ὅμοιον ἐκείνῳ
 πράττοντες καὶ παίζοντες καὶ ἡμεῖς ἀποφανούμεθα ὅτι, τίς ποτε ἐστιν ἡ
 φύσις τοῦ νοῦ καὶ τοῦ ἐν τοῖς προφήταις λόγου οὐδαμῶς ὁ Κέλσος εἰδώς,
 λῆρον συνέθηκε βαθύν, ἀλαζονικῶς | αὐτὸν ἐπιγράψας ἀληθῆ λόγον.

1-2 Gen 1:27 5-6 et 7-9 Gen 3:24

7 τῷ δέ Koetschau² : τῶδε A 8 et 16 χερουβείμ A 9 Ἡ scripsi : εἰ
 A 11 ἔγγραψε A : ἔκτεινε M² 22 εἰρημένων Wendland : εἰρημένας A |
 (κατα)λιπόντας Koetschau (cf. v. 14) : λιπόντας A

Ἐπεὶ δὲ ὡς σαφῇ καὶ ἀκριβῶς αὐτῷ νενοημένα προφέρει εἰς κατηγορίαν τὰ περὶ τῶν τῆς κοσμοποιίας ἡμερῶν, ὧν τινὲς μὲν πρὶν φῶς καὶ οὐρανὸν γενέσθαι ἥλιόν τε καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας παρεληλύθασιν, τινὲς δὲ μετὰ τὴν τούτων γένεσιν, τοῦτο μόνον ἐπισημειωσόμεθα πρὸς αὐτόν, ὅτι ἄρ' ἔλαθε Μωϋσέα τὸ προειρηκέναι ἐν ἑξ ἡμέραις συντε-
 5 τελέσθαι τὸν κόσμον δημιουργούμενον, καὶ ἑαυτοῦ ἐπιλαθόμενος τούτοις ἐπιφέρει τὸ "Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως ἀνθρώπων, ἥ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν"; Ἀλλ' οὐδεμία πιθανότης ἐστὶ μηδὲν νενοηκότα Μωϋσέα εἰρηκέναι μετὰ τὰ περὶ τῶν ἑξ ἡμερῶν τό· "Ἡ ἡμέρα
 10 ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν." Ἐὰν δέ τις νομίζῃ δύνασθαι ταῦτ' ἀναφέρεισθαι ἐπὶ τό· "Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν", ἐπιστησάτω ὅτι πρὸ τοῦ "Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς" καὶ τοῦ "Ἐκάλεσεν ὁ θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν" λέλεκται τό· "Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν."

15 . Νῦν δὲ διηγῆσασθαι τὸν περὶ νοητῶν καὶ αἰσθητῶν λόγον, καὶ τίνα τρόπον διανενέμηνται αἱ φύσεις τῶν ἡμερῶν εἰς ἀμφοτέρω τὰ εἶδη, οὐ πρόκειται, οὐδὲ τὰ κατὰ τοὺς τόπους ἐξετάσαι· ὅλων γὰρ ἡμῖν συντάξεων χρεῖα εἰς τὴν διήγησιν τῆς κατὰ Μωϋσέα κοσμοποιίας· ὅπερ κατὰ τὸ δυνατὸν ἡμῖν πρὸ πλείονος χρόνου τῆς ἐνεστηκυίας πρὸς τὸν Κέλσον
 20 συντάξεως πεποιήκαμεν, ἀπὸ τῆς πρὸ πλείονων ἐτῶν ἕξεως, ἥς ἐχωροῦμεν τότε, διαλαβόντες περὶ τῶν κατὰ Μωϋσέα [τῶν] ἑξ τῆς κοσμοποιίας ἡμερῶν. Εἰδέναι μέντοι γε χρὴ ὅτι τοῖς δικαίοις διὰ τοῦ Ἑσαίου ὁ λόγος ἐπαγγέλλεται ἐν καταστάσει ἔσεσθαι ἡμέρας ἐν ἧ μὴ ἥλιος, ἀλλ' αὐτὸς "ὁ κύριος φῶς ἔσται αὐτοῖς αἰώνιον, καὶ ὁ θεὸς δόξα αὐτῶν."
 25 Παρακούσας δ' οἶμαι μοχθηρᾶς αἰρέσεώς τινος [καὶ] κακῶς διηγησαμένης τὸ "Γενηθήτω φῶς" ὡς εὐκτικῶς ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ εἰρημένον εἶπεν· **Οὐ γὰρ δὴ, καθάπερ οἱ τοὺς λύχνους ἐκ γειτόνων ἐναυόμενοι, φῶς ὁ δημιουργὸς ἄνωθεν ἐχρήσατο.** Καὶ ἄλλης δ' ἄσεβοδς αἰρέσεως παρακούσας εἶπε καὶ τό· **Εἰ μὲν ἐναντίος τις ἦν**

51

2 ἡμερῶν : cf. 6.60 5-6 Gen 2:2; Exod 20:11 7-8 Gen 5:1; 2:4. Cf. 6.30
 11-12 Gen 1:1 12 Gen 1:3 13 Gen 1:5 24 Is 60:19 26 ὡς εὐκτικῶς
 : cf. Tatiani Frr. 7-8 Schwartz (ap. Clem. *Ecl. proph.* 38.1); Orig. *De orat.* 24.5

5 ἄρ' P : ἄρ' A 21 τῶν² del. Bouhéreau 25 καὶ delevi 29 ἦν M^{Pc}
 : ἦ A

τῷ μεγάλῳ θεῷ θεὸς κατηραμένος ὁ ταῦτα ποιῶν παρὰ γνώμην τὴν ἐκείνου, τί αὐτῷ τὸ φῶς ἐκίχρα; Πρὸς ἃ τοσοῦτον ἀποδόμεν ἀπολογεῖσθαι, ὥστε τρανότερον ἡμᾶς ἐθέλειν τῆς ἐκείνων δόξης ὡς ἐσφαλμένων κατηγορεῖν καὶ ἴστασθαι οὐ πρὸς ἃ μὴ οἶδαμεν αὐτῶν, ὡς ὁ Κέλσος, ἀλλὰ πρὸς ἃ ἀκριβῶς γινώσκουμεν, πῇ μὲν ἀπ' αὐτῶν ἀκούσαντες, πῇ δὲ τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν ἐπιμελῶς ἐντυχόντες.

156^v 52

Μετὰ δὲ ταῦτα ἰ Κέλσος φησὶν· Ἐγὼ δὲ περὶ μὲν γενέσεως κόσμου καὶ φθορᾶς, ἥ ὡς ἀγέννητος καὶ ἄφθαρτος, ἥ ὡς γενη- τὸς μὲν ἄφθαρτος δέ, ἥ ὡς τὸ ἔμπαλιν, οὐδὲν περὶ τοῦδε νυνὶ λέγω. Διόπερ οὐδ' ἡμεῖς περὶ τῶνδε νυνὶ λέγομεν· οὐ γὰρ ἡ προκειμένη σύνταξις τοῦτ' ἀπαιτεῖ. Ἀλλ' οὐδὲ πνεῦμα τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ φαμεν ὡς ἐν ἁλλοτρίοις τοῖς τῇδε γεγονέναι κατὰ τὸ "Πνεῦμα θεοῦ ἐπε- φέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος", οὐδὲ κακῶς μηχανώμενά τινα, ὡς ὑπὸ ἐτέρου τοῦ δημιουργοῦ παρὰ τὸν μέγαν θεόν, κατὰ τοῦ πνεύ- ματος αὐτοῦ φαμεν, ἀνεχομένου τοῦ ἀνωτέρω θεοῦ, δεδεῖ- σθαι καθαιρέσεως. Διόπερ μακρὰν χαιρέτωσαν οἱ ταῦτα λέγοντες καὶ ὁ μὴ πραγματικῶς αὐτῶν κατηγορῶν Κέλσος· ἐχρῆν γὰρ αὐτὸν ἢ μὴ μνημονεῦσαι τῶν τοιούτων, ἢ κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ φιλόανθρωπον ἐκ- θέσθαι αὐτὰ ἐπιμελῶς καὶ ἀγωνίσασθαι πρὸς τὰ ἀσεβῶς ὑπ' αὐτῶν λεγόμενα. Οὐδ' ὅτι δεδοκῶς ὁ μέγας θεὸς τῷ δημιουργῷ τὸ πνεῦμα ἀπαιτεῖ αὐτὸ ἀκηκόαμεν πώποτε.

Εἰθ' ἐξῆς (τούτοις) ἀσεβέσι λόγοις μωρῶς ἐγκαλῶν φησι· Τίς θεὸς δίδωσί τι ὡς ἀπαιτήσων; Δεομένου γὰρ τὸ ἀπαιτεῖν, δεῖται δὲ οὐδενὸς ὁ θεός. Καὶ τούτοις προστίθουσιν ὡς σοφὸν δὴ τι κατὰ τινων λέγων· Διὰ τί, ὀπηνίκα ἐκίχρα, κακῷ κιχρῶν ἡγγόει; Λέγει δὲ καὶ τό· Τί περιορᾷ πονηρὸν δημιουργὸν ἀντιπράττοντα ἑαυτῷ;

1 θεὸς κατηραμένος : cf. 6.27 7-9 cf. 4.61 et 79 12 ὡς ἐν ἁλλοτρίοις : Marcionem redolet 12-13 Gen 1:2 23-24 cf. 8.21

5 ἀκούσαντες Guet et Bouhéreau : ἀκολουθήσαντες A 9 τοῦδε A : τούτου M 13 μηχανώμενά τινα M^{pc} : μηχανῶμεν ἅτινα A 22 τούτοις addidi : τοιούτοις iam Koetschau²

Εἴτ' οἶμαι φύρων αἰρέσεις αἰρέσεις καὶ μὴ ἐπισημειούμενος ὅτι τάδε μὲν ἄλλης αἰρέσεώς ἐστι, τάδε δὲ ἄλλης, τὰ πρὸς Μαρκίωνα ὑφ' ἡμῶν ἀπορούμενα προφέρει, τάχα καὶ τούτων παρακούσας ἀπὸ τινων εὐτελῶς καὶ ιδιωτικῶς [ἐγκαλεῖ τῶν] ἐγκαλούντων λόγῳ, οὐ μὴν πάνυ συνετῶς.

- 5 Ἐκτιθέμενος οὖν τὰ κατὰ Μαρκίωνος λεγόμενα καὶ μὴ ἐπισημειωσά-
μενος ὅτι πρὸς αὐτὸν λέγει φησί· Τί δὲ λάθρα πέμπει καὶ δια-
φθείρει τὰ τούτου δημιουργήματα; Τί δὲ εἰσβιάζεται κρύφα
καὶ παραπείθει καὶ πλανᾷ; Τί δὲ τοὺς ὑπὸ τούτου κατε-
γνωσμένους ἢ κατηραμένους, ὥς φατε, ψυχαγωγεῖ καὶ δίκην
10 ἀνδραποδιστοῦ τινος ὑπεξάγει; Τί δὲ ἀποδιδράσκειν ἀπὸ τοῦ
κυρίου διδάσκει; Τί δὲ φεύγειν τὸν πατέρα; Τί δ' αὐτὸς
εἰσποιεῖται, μὴ συγχωροῦντος τοῦ πατρός; Τί δ' ἐπαγγέλλε-
ται τῶν ἀλλοτρίων εἶναι πατήρ; Καὶ ἐπιφέρει γε αὐτοῖς οἰοεὶ
θαυμαστικῶς τό· Σεμνός γε ὁ θεὸς τῶν παρ' ἄλλῃ καταδίκων
15 ἀμαρτωλῶν καὶ ἀκλήρων καί, ὥς αὐτοὶ λέγουσι, σκυβάλων
ἐπιθυμῶν εἶναι πατήρ, καὶ ὃν γε ἐξέπεμψεν αὐτοὺς ὑπεξά-
γοντα, τοῦτον ἀλόντα ἐκδικῆσαι μὴ δυνάμενος.

- Ἐξῆς δὲ τούτοις ὥσπερ πρὸς ἡμᾶς τοὺς ὁμολογοῦντας οὐκ ἄλ-
λοτρίου τινὸς εἶναι καὶ ξένου θεοῦ τόνδε τὸν κόσμον, τοιαυτὰ
20 φησιν· Εἰ δὲ (αὐτοῦ) ταῦτ' ἔστιν ἔργα, πῶς μὲν κακὰ ὁ θεὸς
ἐποίει, πῶς δὲ πείθειν ἰ καὶ νουθετεῖν ἀδυνατεῖ; Πῶς δ' ἐπ'
αὐτοῖς ἀχαρίστοις καὶ πονηροῖς γενομένοις μεταμέλει καὶ
τὴν ἑαυτοῦ τέχνην μέμφεται καὶ μισεῖ καὶ ἀπειλεῖ καὶ φθεί-
ρει τὰ ἴδια ἔκγονα; Ἡ ποῖ ποτε ὑπεξάγει τοῦ κόσμου τοῦδε ὃν
25 ἐποίησεν αὐτός; Δοκεῖ δὴ μοι καὶ ἐν τούτοις μὴ σαφηνίζων τίνα ἐστὶ τὰ
κακὰ, καίτοι γε καὶ ἐν Ἑλλήσι πολλῶν αἰρέσεων γενομένων περὶ ἀγαθῶν
καὶ κακῶν, συναρπάζειν ὥς ἀκόλουθον ἡμῖν, τοῖς φάσκουσιν ἔργα τοῦ ἐπὶ
πάσι θεοῦ εἶναι καὶ τόνδε τὸν κόσμον, τὸ καθ' ἡμᾶς κακῶν εἶναι ποιητὴν
τὸν θεόν.

157^Γ

6-17 cf. 5.54 et 62; A. Harnack, *Marcion...* (1924²), p. 325* ss. 8-9 cf. Iren. *Adv. haer.* 1.27.3; Epiaph. *Pan.* 42.4 13 τῶν ἀλλοτρίων : cf. 6.52; Iren. 4.33.2 21-24 cf. *Gen* 6:6-7; 6.58

3 τάχα δὲ καὶ M^{Pc} 4 ἐγκαλεῖ τῶν secl. Koetschau ἰ λόγῳ Guet : λόγων A 5 μὲν οὖν M 15 σκυβάλων A, corr. P 16 αὐτοὺς Keim (p. 98 n. 1) : αὐτοῦ A ἰ ὑπεξάγοντα Koetschau², agn. Borret invito 6.59 18 ὥσπερ : ὥς περὶ A 20 αὐτοῦ ex p. 432. 6 add. edd. 25 δὴ A : δέ M 27 συναρπάζειν Wendland : συναρπάζων A

Ἐχέτω μὲν οὖν ὅπως ποτὲ ἔχει τὰ περὶ τῶν κακῶν, πότερον ὁ θεὸς αὐτὰ πεποίηκεν ἢ μή, ἀλλ' ἐκ παρακολουθήσεως γεγένηται τῆς πρὸς τὰ προηγούμενα· θαυμάζω δὲ εἰ μὴ ὅπερ ἡμῖν, τοῖς φάσκουσιν ἔργα εἶναι τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ καὶ τόνδε τὸν κόσμον, οἴεται ἀκολουθεῖν (τὸ) περὶ τοῦ 5 τὸν θεὸν τὰ κακὰ πεποιηκέναι, ἀκολουθεῖ ὅσον ἐφ' οἷς λέγει καὶ αὐτῷ. Εἵποι γὰρ ἂν τις πρὸς τὸν Κέλσον· Εἰ αὐτοῦ ταύτ' ἔστιν ἔργα, πῶς μὲν κακὰ ὁ θεὸς ἐποίει, πῶς δὲ πείθειν καὶ νουθετεῖν ἀδυνατεῖ; Κακία δὲ ἡ 10 μεγίστη ἐν λόγοις ἐστίν, ὅτε ἐγκαλεῖ τις τοῖς ἐτεροδόξοις περὶ τινων δογμάτων ὡς οὐχ ὑγιῶν, πολλῷ πρότερον αὐτὸς ἔχων τὰ ἐγκλήματα ἐν τοῖς ἰδίοις δόγμασιν. 10

54

Ἰδωμεν οὖν ἡμεῖς διὰ βραχέων τὰ περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν [τῶν] κατὰ τὰς θείας γραφάς, καὶ τίνα ἡμῖν λεκτέον πρὸς τό· **Πῶς μὲν κακὰ (ὁ) θεὸς ἐποίει, πῶς δὲ πείθειν καὶ νουθετεῖν ἀδυνατεῖ;** Κυρίως δὴ κατὰ τὰς θείας γραφάς ἀγαθὰ εἰσιν αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ κατὰ ταύτας 15 πράξεις, ὥσπερ κυρίως κακὰ τὰ ἐναντία τούτοις. Ἀρκεσθησόμεθα δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος λέξεσι ταῖς ἀπὸ τοῦ τριακοστοῦ τρίτου ψαλμοῦ, τοῦτο παρ-ιστάσαις οὕτως· "Οἱ δὲ ἐκζητοῦντες τὸν κύριον οὐκ ἐλαττωθήσονται παντὸς ἀγαθοῦ. Δεῦτε τέκνα, ἀκούσατέ μου, φόβον κυρίου διδάξω ὑμᾶς. 20 Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθὰς; Παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χεῖλ σου τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον. "Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ καὶ ποιήσον ἀγαθόν." Τὸ γὰρ "Ἐκκλινον ἀπὸ κακοῦ καὶ ποιήσον ἀγαθόν" οὔτε περὶ τῶν σωματικῶν λέγεται ἀγαθῶν ἢ κακῶν, οὕτως ὀνομαζομένων παρὰ τισιν, οὔτε περὶ τῶν ἐκτός, ἀλλὰ περὶ 25 τῶν κατὰ ψυχὴν ἀγαθῶν ἢ κακῶν· ἐπεὶ περὶ ὁ ἐκκλίνας μὲν ἀπὸ τῶν οὕτως κακῶν, ποιήσας δὲ τὰ τοιάδε ἀγαθὰ ὡς θέλων τὴν ἀληθινὴν ζωὴν γένοιτ' ἂν ἐν αὐτῇ, (καὶ "ὁ) ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθὰς" (ὧν ὁ λόγος τῆς "δικαιοσύνης" ἐστὶν "ἡλιος") φθάσαι ἂν ἐπ' ἐκείνας, ἐξαιρουμένου 30 αὐτὸν τοῦ θεοῦ "ἀπὸ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ" | καὶ ἀπὸ τῶν πονηρῶν ἡμερῶν, περὶ ὧν εἶπεν ὁ Παῦλος τό· "Ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραὶ εἰσιν." 30

2 ἐκ παρακολουθήσεως : cf. 6.55; 7.68; 8.68; S.V.F. II, Nrr. 1125 et 1170
17-21 Ps 33:11-15 26-27 Mal 4:2 (3:20). Cf. 6.79; 7.22 et 31 28 Gal 1:4.
Cf. 5.32 29-30 Ephes 5:16

4 τὸ addidi 5 αὐτῷ Wifstrand : αὐτὸς A 11 τῶν delevi 13 ὁ add.
Spencer 26 καὶ ὁ add. Koetschau²

Εὐρεθείη δ' ἂν καταχρηστικώτερον κατὰ τὰ σωματικά καὶ τὰ ἐκτός
τὰ μὲν συμβαλλόμενα εἰς τὸν κατὰ φύσιν βίον νομιζόμενα ἀγαθὰ, τὰ δ'
ἐναντιούμενα τούτῳ κακὰ. Οὕτω γὰρ ὁ Ἰώβ λέγει πρὸς τὴν γυναῖκα τό·
"Εἰ [γὰρ] τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα ἐκ χειρὸς κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν;"

- 5 Ἐπεὶ οὖν εὐρίσκεται ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς ὅπου μὲν ἐκ προσώπου θεοῦ
τὸ "Ἐγὼ ὁ ποιῶν εἰρήνην καὶ κτίζων κακὰ", ὅπου δὲ πάλιν περὶ αὐτοῦ
"Ὅτι κατέβη κακὰ παρὰ κυρίου ἐπὶ πύλας Ἱερουσαλήμ, ψόφος ἀρμάτων
καὶ ἰππευόντων", ἅπερ ἐτάραξε πολλοὺς τῶν ἐντυγχανόντων τῇ γραφῇ, μὴ
10 δυναμένους καθορᾶν τὰ κατ' αὐτὴν περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν σημαι-
νόμενα· εἰκὸς ἐντεῦθεν ἦτοι τὸν Κέλσον ἐπαποροῦντα εἰρηκέναι· Πῶς μὲν
κακὰ (ὁ) θεὸς ἐποίει; ἢ ἀκούσαντά τινος ιδιωτικώτερον πρεσβεύοντος
περὶ τῶν κατὰ τὸν τόπον τὴν ἐκκειμένην λέξιν τεθεικέναι.

- Ἡμεῖς δέ φαμεν ὅτι κακὰ μὲν, τὴν κακίαν καὶ τὰς ἀπ' αὐτῆς πράξεις,
ὁ θεὸς οὐκ ἐποίησε. Πῶς γὰρ οἶόν τ' ἦν τὸ περὶ κρίσεως κήρυγμα παρ-
15 ρησίαν ἔχειν, διδάσκον κολάζεσθαι μὲν ἐπὶ ταῖς κατὰ κακίαν πράξεσι
κατ' ἀναλογίαν τῶν ἡμαρτημένων τοὺς φαύλους, μακαρίους δ' εἶναι καὶ
τεύξεσθαι τῶν ἀπὸ θεοῦ γερῶν τοὺς κατ' ἀρετὴν βιώσαντας ἢ τὰς κατ'
ἀρετὴν πράξεις ποιήσαντας, εἰ τὰ ὄντως κακὰ πεποιήκει ὁ θεός; Εὖ οἶδα
ὅτι ῥητὰ τινὰ παραλήψονται τῆς γραφῆς οἱ καὶ ταῦτα βουλόμενοι τολμᾶν
20 φάσκειν ἀπὸ θεοῦ γεγονέναι, μὴ δυνάμενοι ἔν ὕψος ἀποδείξαι τῆς γραφῆς,
αἰτιωμένης μὲν τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἀποδεχομένης δὲ τοὺς εὖ πράττοντας
καὶ οὐδὲν ἥττον κάκεῖνα λεγούσης ἅτινα περισπᾶν δοκεῖ (οὐκ) ὀλίγα ὄντα
τοὺς ἁμαθῶς τὰ θεῖα γράμματα ἀναγινώσκοντας. Ἐκτίθεσθαι δὲ νῦν τὰς
περισπῶσας λέξεις, πολλὰς τυγχανούσας, καὶ τὰς ἐρμηνείας αὐτῶν
25 πολλῆς κατασκευῆς δεομένης οὐχ ἡγησάμην εἶναι ἀρμόζον τῇ προκειμένη
συντάξει.

Κακὰ τοίνυν, εἰ μὲν τὰ κυρίως οὕτως ὀνομαζόμενα ἐξακούοι τις, ὁ
θεὸς οὐ πεποίηκεν, ἀλλὰ τοῖς προηγουμένοις αὐτοῦ ἔργοις (ὀλίγα ὥς πρὸς
τὴν τῶν ὅλων διάταξιν τυγχάνοντα) ἐπηκολούθησεν, ὥσπερ ἐπακολουθεῖ

4 Iob 2:10 6 Is 45:7. Cf. 6.56 7-8 Mich 1:12-13. Cf. 6.56 29-p. 434.3
cf. Max. Tyr. 41.4; M. Aurel. 8.10 et al.

1 κατὰ scripsi : καὶ A 4 γὰρ deleui (cf. v. 3), om. LXX 11 ὁ M :
om. A 12 τεθεικέναι A : ἐκτιθέναι M 13 μὲν ἢ τὴν P 17 βιώσαντας
M : βιώσαντας A 18 εἰ τὰ ὄντως Hoeschel et Spencer : εἶτα οὕτως A 22
οὐκ add. Koetschau (cf. v. 24 πολλὰς)

τοῖς προηγουμένοις τοῦ τέκτονος ἔργοις τὰ ἐλικοειδῆ ξέσματα καὶ πρίσματα καὶ τοῖς οἰκοδόμοις <τὸ> ποιεῖν δοκεῖν τὰ παρακείμενα ταῖς οἰκοδομαῖς ὥσπερ ἐκ κόπρια ἀποπίπτοντα τῶν λίθων καὶ τῆς κονίας.

56

Εἰ δὲ τὰ καταχρηστικῶς οὕτως ὀνομαζόμενα [λεγόμενα] σωματικὰ κακὰ ἢ καὶ <τὰ> ἐκτός τίς φησι, δεδόσθω ἔσθ' ὅτε τούτων τινὰ πεποιηκέναι τὸν θεόν, ἵνα διὰ τούτων ἐπιστρέψῃ τινάς. Καὶ τί ἄτοπον ὁ λόγος ἔχειν δύναται; Ὡσπερ γὰρ εἰ καταχρηστικῶς ἀκουόντων ἡμῶν κακὰ τοὺς προσαγομένους πόνους τοῖς παιδευομένοις ὑπὸ πατέρων καὶ διδασκάλων καὶ παιδαγωγῶν, ἢ ὑπὸ ἱατρῶν τοῖς θεραπέας ἔνεκεν τεμνομένοις ἢ καυτηριαζομένοις, λέγομεν τὸν πατέρα κακοποιεῖν τοῖς υἱοῖς ἢ τοὺς παιδαγωγοὺς ἢ τοὺς διδασκάλους ἢ τοὺς ἱατροὺς, οὐδὲν ἂν κατηγοροῖντο οἱ τύπτοντες ἢ οἱ τέμνοντες· οὕτως εἰ ὁ θεὸς λέγεται τὰ τοιαυτὰ ἐπάγειν ἐπιστροφῆς καὶ θεραπέας ἔνεκεν τῶν δεομένων τοιούτων πόνων, οὐδὲν ἂν ἄτοπον ὁ λόγος ἔχοι· οὐτ' ἂν καταβαίνειν "κακὰ παρὰ κυρίου ἐπὶ πύλας Ἱερουσαλήμ", τὴν ὑπόστασιν ἔχοντα ἐν τοῖς ἀπὸ τῶν πολεμίων πόνους, προσαγομένοις αὐτοῖς εἰς ἐπιστροφήν, οὐτ' ἂν "ἐπισκέπτεται ἐν ῥάβδῳ τὰς ἀνομίας" τῶν ἐγκαταλιπόντων "τὸν νόμον τοῦ θεοῦ" "καὶ ἐν μάστιγι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν", οὐτ' ἂν λέγῃ τό· "'Εχεις ἄνθρακας πυρός, κάθισαι ἐπ' αὐτούς· οὗτοι ἔσονται σοι βοήθεια." Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον καὶ τὸ "ὁ ποιῶν εἰρήνην καὶ κτίζων κακὰ" διηγούμεθα· κτίζει γὰρ τὰ σωματικὰ ἢ τὰ ἐκτός κακὰ, καθαίρων καὶ παιδεύων τοὺς μὴ βουληθέντας παιδεύθῃναι λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ ὑγιεῖ. Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τὸ Πῶς μὲν ὁ θεὸς κακὰ ἐποίει;

57

Εἰς δὲ τὸ Πῶς πείθειν καὶ νουθετεῖν ἀδυνατεῖ; προεῖρηται μὲν ὅτι πᾶσιν ἂν, εἴπερ ἔγκλημά ἐστι τὸ τοιοῦτον, προσάγοιτο ἢ τοῦ Κέλσου λέξις τοῖς ἀποδεχομένοις πρόνοιαν· ἀπολογήσαιο δ' ἂν τις ὅτι νουθετεῖν μὲν οὐκ ἀδυνατεῖ ὁ θεός· νουθετεῖ γὰρ διὰ πάσης γραφῆς καὶ διὰ τῶν χάριτι διδασκόντων θεοῦ τοὺς ἀκούοντας· εἰ μὴ ἄρα ἰδίον τι σημαίνον ἐξακούοιτο εἰς τὸ νουθετεῖν, τὸ καὶ ἐπιτυχάνειν ἐν τῷ νουθετούμενῳ (τοῦ) κατακούειν τὸν τοῦ διδάσκοντος λόγον, ὅπερ ἐστὶ παρὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ τετριμμένου ἐν τῇ συνηθείᾳ σημαινομένου.

14-15 Mich 1:12 16-18 Ps 88:33 et 31 18-19 Is 47:14-15. Cf. 5.15
19-20 Is 45:7. Cf. 6.55

2 τὸ add. Koetschau² 4 λεγόμενα delevi 5 τὰ addidi 17 ἐγκαταλιπόντων A¹ : - λειπόντων A 18 "Ὅτι ἔχεις LXX et 5.15 28 τι σημαίνον M : τίς ἢ μαινόμενον A 30 τοῦ¹ addidi ἢ κατακούειν scripsi : καὶ ἀκούειν : καὶ ἀκούεσθαι Koetschau²

Εἰς δὲ τὸ Πῶς πείθιν ἀδυνατεῖ; καὶ αὐτὸ προσαχθὲν ἂν πᾶσι τοῖς πρόνοιαν παραδεχομένοις, ταῦτα λεκτέον. Ἐπειδὴ τὸ πείθεσθαι ὡςπερὶ τῶν καλουμένων ἀντιπεπονθότων ἐστίν (ἀνάλογον τῷ κείροντι), διὰ τοῦτο οὐ μόνως δεῖται τῆς τοῦ πείθοντος ἐνεργείας, ἀλλὰ καὶ τῆς, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, ὑποπτώσεως πρὸς τὸν πείθοντα ἢ παραδοχῆς τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ πείθοντος. Διὰ τοῦτο οὐ παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὸν θεὸν πείθιν λεκτέον τοὺς μὴ πειθομένους μὴ πείθεσθαι, ἀλλὰ παρὰ τὸ ἐκείνους μὴ δέχεσθαι τοὺς πειστικούς λόγους τοῦ θεοῦ.

- 10 Τοῦτο δὲ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων λέγων τις, ὀνομαζομένων "πειθοῦς δημιουργῶν," οὐκ ἂν ἀμάρτοι· ἰ δυνατόν γάρ καὶ τὸν ἄκρως κατειληφότα τὰ τῆς ῥητορικῆς θεωρήματα καὶ δεόντως αὐτοῖς χρώμενον πάντα μὲν ποιεῖν πρὸς τὸ πείθιν, μὴ τυγχάνοντα δὲ τῆς προαιρέσεως τοῦ ὀφείλοντος πείθεσθαι δοκεῖν μὴ πείθιν. "Ὅτι δέ, κἂν τὸ πειστικούς λέγεσθαι 15 λόγους ἀπὸ θεοῦ ἔρχηται, τό γε πείθεσθαι οὐκ ἔστιν ἀπὸ θεοῦ, σαφῶς ὁ Παῦλος διδάσκει λέγων· "'Ἡ πεισμονὴ οὐκ ἐκ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς." Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ "'Εὰν θέλητε καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ θέλητε μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται". "Ἰνα γάρ τις θέλῃ ἄπερ λέγει ὁ νοθετῶν καὶ εἰσακούσας 20 αὐτῶν ἄξιός γένηται τῶν τοῦ θεοῦ ἐπαγγελιῶν, τῆς προαιρέσεως τοῦ ἀκούοντος δεῖ καὶ τῆς πρὸς τὰ λεγόμενα ἐπινεύσεως. Διόπερ ἐν Δευτερονομίῳ ἐμφαντικῶς εἰρησθαί μοι δοκεῖ τό· "Καὶ νῦν Ἰσραήλ, τί κύριος ὁ θεός σου αἰτεῖ παρὰ σοῦ ἀλλ' ἢ φοβεῖσθαι κύριον τὸν θεόν σου, πορεύεσθαι ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ καὶ ἀγαπᾶν αὐτὸν καὶ" 25 "φυλάσσειν τὰς ἐντολάς αὐτοῦ";

158^v

- Εἴθ' ἐξῆς ἐστὶν ἀπαντῆσαι πρὸς τὸ Πῶς δ' ἐπ' αὐτοῖς ἀχαρίστοις καὶ πονηροῖς γενομένοις μεταμέλει καὶ τὴν ἑαυτοῦ τέχνην μέμφεται καὶ μισεῖ καὶ ἀπειλεῖ καὶ φθείρει τὰ ἴδια ἔκγονα; Συκοφαντεῖ δ' ἐν τούτοις καὶ καταψεύδεται τῶν ἐν τῇ Γενέσει 30 γεγραμμένων τὸν τρόπον τοῦτον· "'Ἰδὼν δὲ κύριος ὁ θεός ὅτι ἐπληθύν-

58

3-4 Cf. Diog. Laert. 7.64-65 10-11 Plat. *Gorg.* 453 a ss. 16 *Gal* 5:8
17-19 *Is* 1:19-20 22-25 *Deut* 10:12-13 30-p. 436.6 *Gen* 6:5-7

2 ὡςπερὶ MP^c : ὡς περὶ A 4 τὸ edd. : τῷ A 9 et 14 πειστικὸς MP^c : πιστικὸς A 10 ἐπ' A¹ in mg : περὶ A 23 αἰτεῖται LXX 24 ante πορεύεσθαι addunt καὶ LXX B et Spencer 25 φυλάσσεσθαι LXX 26 ἄχαρις τοῖς A

θησαν αἱ κακίαι τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ πᾶς τις διανοεῖται ἐν τῇ καρδίᾳ
 (αὐτοῦ) ἐπιμελῶς ἐπὶ τὰ πονηρὰ πάσας τὰς ἡμέρας, ἐνεθυμήθη ὁ θεὸς ὅτι
 ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ διενόηθη ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ καὶ
 εἶπεν ὁ θεός· Ὑπαλείψω τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησα, ἀπὸ προσώπου τῆς
 γῆς, ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους καὶ ἀπὸ ἐρπετῶν ἕως τῶν πετεινῶν τοῦ
 οὐρανοῦ· ὅτι ἐθυμώθην ὅτι ἐποίησα αὐτούς", τὰ μὴ γεγραμμένα
 ἐκτιθέμενος ὡς δηλούμενα ἀπὸ τῶν γεγραμμένων. Μεταμέλεια γὰρ ἐν
 τούτοις οὐκ ὠνομάσθη θεοῦ, οὐδ' ὅτι τὴν ἑαυτοῦ τέχνην μέμφεται καὶ
 μισεῖ.

Εἰ δὲ δοκεῖ ὁ θεὸς ἀπειλεῖν τὰ τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ φθεῖρειν ἐν
 αὐτῷ τὰ ἴδια ἔκγονα, λεκτέον ὅτι, ἀθανάτου τῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων
 τυγχανούσης, ἡ μὲν νομιζομένη ἀπειλὴ ἐπιστρέφειν βούλεται τοὺς
 ἀκούοντας, ἡ δ' ἐν τῷ κατακλυσμῷ διαφθορὰ τῶν ἀνθρώπων καθάρσιόν
 ἐστὶ τῆς γῆς, ὡς καὶ Ἑλλήνων οἱ μὴ εὐκαταφρονήτως φιλοσοφήσαντες
 εἰρήκασιν ἐν τῷ· "Ὅταν δ' οἱ θεοὶ τὴν γῆν καθαίρωσι." Περὶ δὲ τῶν
 ὡς περὶ ἀνθρωποπαθῶν λέξεων ἀναφερομένων ἐπὶ τὸν θεὸν οὐκ ὀλίγα
 ἡμῖν καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω λέλεκται.

59 Ὑπιδόμενος δ' ἐξῆς ὁ Κέλσος, τάχα δὲ καὶ αὐτὸς συνιδών, ὅ τι
 δύναται λεχθῆναι ὑπὸ τῶν ἀπολογουμένων περὶ τῶν ἐν τῷ κατακλυσμῷ
 διαφθαρέντων, φησὶν· **Εἰ δὲ μὴ διαφθείρει τὰ ἴδια ἔκγονα, ποῖ**
ποτε αὐτὰ ἢ ὑπεξάγει τοῦ κόσμου τοῦδε ὃν ἐποίησεν αὐτός;
 Καὶ πρὸς τοῦτο δὲ λέγομεν ὅτι τοῦ μὲν παντὸς κόσμου, συνεστῶτος ἐξ
 οὐρανοῦ καὶ γῆς, οὐ πάντως ὑπεξάγει τοὺς τὸν κατακλυσμὸν πεπονθότας,
 ἀπαλ-λάττει δ' αὐτοὺς τῆς ἐν σαρκὶ ζωῆς καὶ ἀπολύσας τῶν σωματῶν
 ἀπολύει ἅμα καὶ τοῦ ἐπὶ γῆς τυγχάνειν, ἣν πολλαχοῦ τῶν γραφῶν ἔθος
 ὀνομάζεσθαι κόσμον. Μάλιστα δ' ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ πολ-
 λάκις ἐστὶν εὐρεῖν κόσμον τὸν περίγειον ὀνομαζόμενον τόπον, ὡς περ καὶ
 ἐν τῷ "Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς
 τὸν κόσμον", καὶ "Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔχετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νε-
 νίκηκα τὸν κόσμον". Εἰ μὲν οὖν ἀκούει τις τοῦ ὑπεξάγει τοῦ κόσμου

15 Plat. *Tim.* 22 d. Cf. 4.11-12; 20-21; 62, 64 et 69 15-17 cf. 1.71; 4. 71-72
 28-29 Io 1:9. Cf. 5.11; 6.5 29-30 Io 16:33. Cf. 8.14 et 70

1 τῆς add. A¹ 2 αὐτοῦ addidi e LXX (cf. v. 3) 3 ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ A
 : om. LXX 6 ἐθυμώθην A : ἐνεθυμήθην P M² (in mg) et V^{pc} e LXX 15
 ὡς περὶ P : ὡς περὶ A 18 ὑπιδόμενος Koetschau : ὑπιδόμενος A ἢ ὅτι A
 29 ἔχετε P

τοῦδε τοῦ περιγείου τόπου, οὐδὲν ἄτοπον ἀπαντᾷ τῷ λόγῳ· εἰ δὲ κόσμον τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς σύστημα ὀνομάζει τις, οὐ πάντως οἱ τὸν κατακλυσμὸν παθόντες ὑπεξάγονται ἀπὸ τοῦ οὕτως ὀνομαζομένου κόσμου. Καίτοι γε εἴποι ἄν τις, νοήσας τὸ "Μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα" καὶ τὸ "Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται", ὅτι (ὁ) πρὸς τοῖς ἀοράτοις καὶ ἀπαξ-απλῶς ὀνομαζομένοις μὴ βλεπομένοις τυγχάνων ὑπεξῆλθε τὸν κόσμον, τοῦ λόγου αὐτὸν ὑπεξάγοντος ἐντεῦθεν καὶ ἐπὶ τὸν ὑπερουράνιον ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν καλῶν μετατιθέντος τόπον.

- 10 Μετὰ δὲ τὴν ἐξετασθεῖσαν λέξιν, ὥσπερ εἰ σκοπὸν ἔχων τὸ ὅπως ποτὲ πολλῶν λόγων πληρῶσαι τὸ βιβλίον, ἄλλαις λέξεσι τὰ παραπλήσιά φησι τοῖς ὀλίγῳ ἀνωτέρω ἐξετασθεῖσιν, ἐν οἷς ἔλεγε· **Μακρῷ δ' εὐηθέστερον τὸ καὶ ἡμέρας τινὰς ἐπιδιανεῖμαι τῇ κοσμογονίᾳ πρὶν εἶναι ἡμέρας· οὐρανοῦ γὰρ οὐπω γεγονότος οὐδὲ γῆς πω ἐρη-**
 15 **ρυσμένης οὐδ' ἡλίου πω τῇδε (περι)φερομένου, πῶς ἡμέραι ἦσαν; Τί γὰρ διαφέρει ταῦτα τοῦ "Ἐτι δ' ἄνωθεν λαβόντες ἐπισκεψώμεθα, πῶς οὐκ ἂν ἄτοπος εἴη θεὸς ὁ πρῶτος καὶ ὁ μέγιστος κελεύων· Γενέσθω τόδε καὶ ἕτερον τόδε ἢ τόδε, καὶ μὴ μὲν ἡμέρα τοσόνδε τεκταινόμενος, τῇ δευτέρᾳ δ' αὖθις**
 20 **τοσῶδε πλέον, καὶ τρίτῃ καὶ τετάρτῃ καὶ πέμπτῃ καὶ ἕκτῃ;**

Δυνάμει δ' εἶπομεν καὶ εἰς τὸ κελεύων· Γενέσθω τόδε καὶ ἕτερον τόδε ἢ τόδε, ὅτε παρετιθέμεθα τὸ "Αὐτὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν, αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν", λέγοντες τὸν μὲν προσεχῶς δημιουργὸν εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ λόγον καὶ ὥσπερ αὐτουργὸν τοῦ κόσμου, τὸν δὲ
 25 πατέρα τοῦ λόγου, τῷ προσεταχέναι τῷ υἱῷ ἑαυτοῦ λόγῳ ποιῆσαι τὸν κόσμον, εἶναι (τὸν) πρῶτος δημιουργόν.

Περὶ δὲ τοῦ μὴ μὲν ἡμέρα "γεγονέναι τὸ φῶς", δευτέρᾳ δὲ "τὸ στερέωμα", τρίτῃ δὲ "συνῆχθαι τὰ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ (ὑδατα) εἰς τὰς συναγωγὰς ἢ αὐτῶν," καὶ οὕτω "βεβλαστηκέναι τὴν γῆν" τὰ ὑπὸ μόνῃς

60

159^v

4-5 2 Cor 4:18. Cf. 6.20; 7.46; 8.5 5-6 Rom 1:20. Cf. 3.47; 6.4 et 20; 7.37 et
 46 8-9 cf. Plat. *Phaedri* 247 c 12 ἀνωτέρω : cf. 6.50-51 21 εἶπομεν : cf.
 2.9 22-23 Ps 32:9; 148:5. Cf. 2.9 27-p. 438.2 cf. Gen 1:3-31

6 ὁ add. Bouhéreau 8 ὑπερουράνιον Hoeshel : ὑπὲρ τὸν οὐράνιον A
 10 ὥσπερ εἰ σκοπὸν P M : ὡς περίσκοπον A 11 πολλῶν λόγων in mg add. A¹
 15 (περι)φερομένου scripsi : φερομένου A 26 τὸν addidi (cf. v. 23) 28
 ὑδατα e LXX add. M² : om. A

φύσεως διοικούμενα, καὶ τετάρτη ("γεγονέναι) τοὺς φωστῆρας" καὶ "ἀστέρας", καὶ πέμπτη τὰ νηκτά, καὶ ἕκτη τὰ χερσαῖα καὶ "τὸν ἄνθρωπον", κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν ἐν τοῖς πραγματευθεῖσιν εἰς τὴν Γένεσιν εἰρήκαμεν· καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω δέ, ἐγκαλοῦντες τοῖς κατὰ τὴν προχειροτέραν ἐκδοχὴν φήσασι χρόνους ἕξ ἡμερῶν διεληλυθέναι εἰς τὴν κοσμοποιίαν, 5
 παρетиθέμεθα τὸ "Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὅτε ἐγένετο· ἡ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν".

61 Εἶτα πάλιν μὴ κατακούσας τοῦ "Καὶ συνετέλεσεν ὁ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἕκτῃ τὰ ἔργα αὐτοῦ, ἃ ἐποίησε· καὶ κατέπαυσεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἐποίησε. Καὶ εὐλόγησεν ὁ θεὸς τὴν 10
 ἡμέραν τὴν ἐβδόμην καὶ ἡγίασεν αὐτήν, ὅτι ἐν αὐτῇ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἤρξατο ὁ θεὸς ποιῆσαι" καὶ οἰηθεὶς ταῦτον εἶναι τὸ "κατέπαυσε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ" καὶ τὸ "ἀνεπαύσατο τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ" φησί· **Μετὰ τοῦτο μὴν (ἦν), ὥσπερ τις ἀτεχνῶς πονηρὸς χειροτέχνης, ἐκκαμὼν καὶ πρὸς ἀνάπαυσιν ἀργίας δεη-** 15
θεὶς. Οὐδὲ γὰρ οἶδε τίς ἡ μετὰ τὴν ὅσον ὁ κόσμος συνέστηκεν ἐνεργουμένην κοσμοποιίαν [ἡ] τοῦ σαββάτου καὶ τῆς καταπαύσεως τοῦ θεοῦ ἡμέρα, ἐν ᾗ ἐορτάσουσιν ἅμα τῷ θεῷ οἱ πάντα τὰ ἔργα ἑαυτῶν ταῖς ἕξ ἡμέραις πεποιηκότες καὶ διὰ τὸ μηδὲν παραλελοιπέναι τῶν ἐπιβαλλόντων ἀναβαίνοντες ἐπὶ τὴν (περὶ θεοῦ) θεωρίαν καὶ τὴν ἐν αὐτῇ 20
 τῶν δικαίων καὶ μακαρίων πανήγυριν.

Εἶτα ὡς ἦτοι τῶν γραφῶν οὕτω λεγουσῶν ἢ καὶ ἡμῶν αὐτῶν οὕτως διηγουμένων περὶ θεοῦ, ὅτι καμὼν ἀνεπαύσατο, φησὶν ὅτι **Οὐ θέμις τὸν πρῶτον θεὸν κάμνειν οὔτε χειρουργεῖν οὔτε κελεύειν.** Ὁ μὲν οὖν Κέλσος φησὶν ὅτι οὐ θέμις τὸν πρῶτον θεὸν κάμνειν· ἡμεῖς δὲ 25
 εἴπομεν ἂν ὅτι οὐδ' ὁ θεὸς λόγος κάμνει, οὐδ' ὅσοι τῆς κρείττονος ἤδη καὶ θειοτέρας τάξεως ἔχονται· τὸ γὰρ κάμνειν ἐστὶ τῶν ἐν σώματι. Ζητήσεις δὲ πότερον ἢ τῶν ἐν οἴφοτοῦν σώματι, ἢ τῶν ἐν τῷ γήινῳ καὶ

4 ἐν τοῖς ἀνωτέρω : cf. 6.50 6-7 Gen 2:4. Cf. 6.50 8-12 Gen 2:2-3
 13-14 cf. 5.19; Aristobulum ap. Eus. *P.E.* 13.12.11; Philon. *Leg. alleg.* 1.5-6; Clem. *Strom.* 6.141.7 23-24 cf. Ps. - Aristot. *De mundo* 6, 398 b 1

1 γεγονέναι suppl. Koetschau² 5 χρόνον Guet 9 ἐν om. LXX 14 ἦν addidi 15 ἀργίας M² : ἀργοῦ A 16 ἡ : ἡ Spencer : ἐστὶ Koetschau²
 17 ἡ del. Wifstrand

ὀλίγον τούτου βελτίονι. Ἄλλ' οὐδὲ θέμις τὸν πρῶτον θεὸν χειρουργεῖν· ἐὰν δὲ κυρίως ἀκούης τοῦ χειρουργεῖν, οὐδὲ τὸν δεύτερον, οὐδ' ἄλλο τι τῶν θειοτέρων. Ἄλλ' ἔστω καταχρηστικῶς λέγεσθαι τὸ χειρουργεῖν ἢ τροπικῶς, ἵνα διηγησώμεθα καὶ τὸ "Ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει
 5 τὸ στερέωμα" καὶ "Αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἔστησαν τὸν οὐρανὸν" καὶ εἴ τι τούτοις εἴρηται παραπλησίως, τροπολογούντων ἡμῶν χεῖρας καὶ μέλη τοῦ θεοῦ· τί οὖν ἄτοπον οὕτω χειρουργεῖν θεόν; Ὡς οὐκ ἄτοπον δὲ οὕτω χειρουργεῖν θεόν, οὕτως οὐδὲ τὸ κελεύειν αὐτόν, ἵνα καλὰ καὶ ἐπαινετὰ ἢ
 10 τὰ ὑπὸ τοῦ κελευομένου ἐπιτελούμενα, τῷ θεῷ εἶναι τὸν κεκελευκότα περὶ αὐτῶν.

160^Γ

Πάλιν τε αὖ ὁ Κέλσος, τάχα μὲν παρακούσας τοῦ "Τὸ γὰρ στόμα κυρίου ἐλάλησε ταῦτα", τάχα δὲ καὶ τῶν ιδιωτῶν προπετευσασμένων περὶ τῆς τῶν τοιούτων διηγήσεως, μὴ νοήσας τε ἐπὶ τίνων τάσσεται τὰ ὀνόματα σωματικῶν μελῶν ἐπὶ τῶν δυνάμεων τοῦ θεοῦ λεγόμενα, φησὶν· **Οὐδὲ
 15 στόμα αὐτῷ ἐστίν, οὐδὲ φωνή.** Ἀληθῶς γὰρ οὐκ ἔσται τῷ θεῷ φωνή, εἴπερ ἐστὶν ἡ φωνὴ ἀὴρ πεπληγμένος ἢ πληγὴ ἀέρος ἢ εἶδος ἀέρος, ἢ ὅ τι δήποτε ὀρίζονται εἶναι τὴν φωνὴν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί· ἀλλ' ἡ λεγομένη φωνὴ θεοῦ ὡς θεοῦ φωνὴ ὁρᾶσθαι λέγεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐν τῷ "Πᾶς ὁ λαὸς ἑώρα τὴν φωνὴν τοῦ θεοῦ", τοῦ ὁρᾶσθαι λαμβανομένου, ἵνα κατὰ τὴν
 20 συνήθειαν ὀνομάσω τῆς γραφῆς, πνευματικῶς.

Ἄλλ' οὐδ' ἄλλο φησὶν εἶναι τῷ θεῷ ὧν ἡμεῖς ἴσμεν· τίνων δ' ἡμεῖς ἴσμεν, οὐ σαφηνίζει. Εἰ μὲν γὰρ μελῶν, σύμφαμεν αὐτῷ προσυπακούοντες ὧν ἴσμεν σωματικῶς καὶ κοινότερον ὀνομαζομένων· εἰ δὲ καθόλου ἀκούοιμεν τοῦ ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, πολλῶν ἡμεῖς ἴσμεν (περὶ θεοῦ)
 25 ἐξακουομένων· ἐστὶ γὰρ αὐτῷ ἀρετὴ καὶ μακαριότης καὶ θειότης. Εἰ δέ τις ἀκούοι ὑψηλότερον τοῦ ὧν ἡμεῖς ἴσμεν, ἐπεὶ πάντα ἃ ἴσμεν ἐλάττωνα ἐστὶ τοῦ θεοῦ, οὐδὲν ἄτοπον καὶ ἡμᾶς παραδέξασθαι ὅτι οὐδὲν ἐστὶ τῷ θεῷ ὧν ἡμεῖς ἴσμεν. Κρείττονα γάρ ἐστὶ πάντων ὧν οἶδεν οὐ μόνῃ ἢ τοῦ ἀνθρώπου φύσις, ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπερاناβεβηκότων αὐτὴν τὰ προσόντα

2 τὸν δεύτερον (sc. θεόν) : i.e. λόγον cf. 5.39; 7.57 4-5 Ps 18:2 5 Ps 101:26 (Καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσιν οἱ οὐρανοὶ LXX). Cf. 7.31 11-12 Is 1:20 16 cf. 2.72; Plat. Tim. 67 b; Diog. Laert. 7.55 et saepius 18-19 Exod 20:18

2 ἀκούης P M V^{pc} : ἀκούεις A 13 τὲ A : δὲ M | ὀνόματα Guiet : ὀνόμασι A 22 μελῶν A¹ : μελλῶν A 24 περὶ θεοῦ suppl. Chadwick (lac. indic. iam Wifstrand) 25 ἐξακουομένων scripsi : ἐξακουομένου A : (ὧν) ἐξακούομεν Chadwick

τῷ θεῷ. Εἰ δ' ἀνεγνώκει τὰς τῶν προφητῶν λέξεις, τοῦ μὲν Δαυὶδ λέγοντος· "Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ", τοῦ δὲ Μαλαχίου οἶμαι· "Καὶ οὐκ ἡλλοίωμαι", ἐώρα ἂν ὅτι οὐδείς ἡμῶν φησιν εἶναι μεταβολὴν ἐν τῷ θεῷ οὔτ' ἔργῳ οὔτ' ἐπινοίᾳ. Μένων γὰρ "ὁ αὐτὸς" διοικεῖ τὰ μεταβλητά, ὡς πέφυκε καὶ (ὡς) λόγος αὐτὸς αἰρεῖ διοικεῖσθαι αὐτά.

5

63

Εἰτά φησιν ὁ Κέλσος, μὴ ἐνιδὼν τῇ διαφορᾷ τοῦ "κατ' εἰκόνα θεοῦ" καὶ "τῆς εἰκόνης αὐτοῦ", ὅτι "εἰκὼν" μὲν "τοῦ θεοῦ" ὁ "πρωτότοκος πάσης κτίσεως" ἐστίν, ὁ αὐτολόγος καὶ ἡ αὐτοαλήθεια, ἔτι δὲ καὶ ἡ αὐτοσοφία, "εἰκὼν" οὖσα "τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ", "κατ' εἰκόνα" δὲ τοῦ "θεοῦ" ὁ ἄνθρωπος πεποίηται· ἔτι δὲ καὶ ὅτι "πᾶς ἀνὴρ οὗ Χριστός ἐστι κεφαλὴ" 10 "εἰκὼν καὶ δόξα θεοῦ ὑπάρχει·" ἀλλ' οὐδ' ἐπιστήσας ἐν τίνι τῶν τοῦ ἀνθρώπου τὸ "κατ' εἰκόνα τοῦ θεοῦ" χαρακτηρίζεται, καὶ ὅτι ἐν τῇ ἢ μὴ ἐσχηκίᾳ ἢ μηκέτι ἐχούσῃ ψυχῇ "τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ", ἐκ τοῦ μὴ ἔχειν ταῦτα χρηματιζούσῃ "κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος", φησὶ τό· **Οὐδ' ἄνθρωπον ἐποίησεν εἰκόνα αὐτοῦ· οὐ γὰρ τοιόσδε ὁ θεός, οὔτ' ἄλλω εἶδει οὐδενὶ ὅμοιος.** 15

Οἷόν τ' ἐστὶ τοῦ συνθέτου ἀνθρώπου τῷ χεῖρονι μέρει, λέγω δὲ τῷ σώματι, νομίζειν ἐνυπάρχειν τὸ "κατ' εἰκόνα τοῦ θεοῦ" (καί), ὡς [δ'] ὁ Κέλσος ἰ ἐξεῖληφεν, αὐτὸ εἶναι τὸ "κατ' εἰκόνα" αὐτοῦ; Εἰ γὰρ τὸ "κατ' εἰκόνα τοῦ θεοῦ" ἐν τῷ σώματί ἐστι μόνω, ἐστέρηται τὸ κρεῖττον, ἢ ψυχῇ, 20 τοῦ "κατ' εἰκόνα" καὶ ἔσται ἐν τῷ φθαρτῷ σώματι, ὅπερ οὐδείς ἡμῶν λέγει. Εἰ δ' ἐστὶν ἐν τῷ συναμφοτέρῳ τὸ "κατ' εἰκόνα τοῦ θεοῦ", ἀνάγκη σύνθετον εἶναι τὸν θεὸν καὶ οἶονεῖ συνεστῶτα καὶ αὐτὸν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ἵνα τὸ μὲν "κατ' εἰκόνα" τὸ κρεῖττον ἢ ἐν τῇ ψυχῇ, τὸ δ' ἔλαττον

2 Ps 101:28. Cf. 1.21; 4.14 et 56 | Mal. 3:6. Cf. 1.21; 4.14 6 Gen 1:27
7-8 Col 1:15 9-10 Sap 7:26. Cf. 3.72; 8.14 10-11 1 Cor 11:3 et 7 13-15
Col 3:9-10. Cf. 8.17 17-19 cf. Philon. *De opif. mundi* 69; *Leg. alleg.* 1.31-32

1 τῷ om. M 2 οἶμαι A : ἐγὼ εἰμι P 4 ὡς² addidi 5 αὐτὸς
Bouhéreau : αὐτοῦ A | αἰρεῖ M : ἐρεῖ A 11 ἐν τίνι A, corr. Delarue 13
ψυχῇ in mg add. A manus posterior : om. A 17 τ' scripsi : δ' A 18 καὶ
addidi | δ' del. Bouhéreau 21 ἔσται scripsi : ἔστιν A

καὶ κατὰ τὸ σῶμα ἐν τῷ σώματι, ὅπερ οὐδεὶς ἡμῶν φησι. Λείπεται δὴ τὸ
 "κατ' εἰκόνα τοῦ θεοῦ" ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς λεγομένῳ "ἔσω ἀνθρώπῳ" καὶ
 "ἀνακαινουμένῳ" καὶ πεφυκότι γίνεσθαι "κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος"
 νοεῖσθαι [τὸ "κατ' εἰκόνα"], ὅτε γίνεται τις "τέλειος, ὡς ὁ πατὴρ ὁ
 5 οὐράνιος τέλειός ἐστι", καὶ ἀκούει ὅτι "'Αγιοι ἔσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιος
 κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν", καὶ μανθάνων τὸ "Μιμηταὶ τοῦ θεοῦ γίνεσθε"
 ἀναλαμβάνει εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἐνάρετον ψυχὴν τοὺς χαρακτῆρας τοῦ θεοῦ·
 ὅτε καὶ "ναός" ἐστὶ τοῦ ἐν τῷ "κατ' εἰκόνα τοῦ θεοῦ" ἀνειληφότος τὰ τοῦ
 θεοῦ "τὸ σῶμα", τοῦ τοιαύτην ἔχοντος ψυχὴν καὶ ἐν τῇ ψυχῇ διὰ τὸ "κατ'
 10 εἰκόνα" τὸν θεόν.

64

Πάλιν δὲ αὖ ἑαυτῷ συνείρει πλείονα λέγων ὡς ὑφ' ἡμῶν διδόμενα,
 ἅπερ οὐδεὶς τῶν ἐν Χριστιανοῖς νοῦν ἔχόντων δίδωσιν. Οὐ γάρ φησί τις
 ἡμῶν ὅτι **μετέχει σχήματος ὁ θεὸς ἢ χρώματος, ἀλλ' οὐδὲ**
κινήσεως μετέχει ὁ διὰ τὸ ἐστηκέναι καὶ βεβαίαν εἶναι τὴν φύσιν
 15 αὐτοῦ προκαλούμενος καὶ τὸν δίκαιον ἐπὶ τὰ παραπλήσια καὶ λέγων· "Σὺ
 δὲ αὐτοῦ στήθι μετ' ἐμοῦ." Εἰ δέ τινες λέξεις οἰοῖνεὶ κίνησίν τινα
 παριστᾶσιν αὐτοῦ, ὡς καὶ ἡ λέγουσα· "'Ηκουσαν (τὴν φωνὴν) κυρίου τοῦ
 θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν", οὕτως ἀκουστέον τῶν
 20 τοιούτων ὡς κινουμένου [νοουμένου] τοῦ θεοῦ τοῖς ἡμαρτηκόσιν, ἢ [οὕτως
 ἀκουστέον τῶν τοιούτων] ὡς καὶ ὕπνου θεοῦ τροπικῶς λεγομένου ἢ ὀργῆς
 ἢ τινος τῶν παραπλησίων.

'Αλλ' οὐδ' **οὐσίας μετέχει ὁ θεός**· μετέχεται γὰρ μᾶλλον ἢ μετ-
 ἔχει, καὶ μετέχεται ὑπὸ "τῶν ἔχόντων πνεῦμα θεοῦ". Καὶ ὁ σωτὴρ ἡμῶν οὐ
 μετέχει μὲν δικαιοσύνης, "δικαιοσύνη" δὲ ὧν μετέχεται ὑπὸ τῶν δικαίων.
 25 Πολὺς δ' ὁ περὶ τῆς οὐσίας λόγος καὶ δυσθεώρητος, καὶ μάλιστα ἐὰν ἡ

1-4 cf. Orig. *De princ.* 1.1.6 2 *Ephes* 3:16. Cf. 7.38 3 *Col* 3:10. Cf. 8.17,
 18 et 49 4-5 *Mt* 5:48. Cf. 4.29 5-6 *Lev* 11:45 6 *Ephes* 5:1 8-9 *1 Cor*
 6:19; 3:16. Cf. 4.26; 8.19 13-14 cf. Plat. *Phaedri* 247 c; Orig. *De princ.* 1.1.6;
 Iustini *Dial.* 4.1 15-16 *Deut* 5:31. Cf. Philon. *De poster. Caini* 27; *De gigant.* 48
 et al. 17-18 *Gen* 3:8 20-21 cf. 4.72 22 cf. Plat. *Res publ.* 6, 509 b 23
 cf. *1 Cor* 7:40 24 *1 Cor* 1:30. Cf. 5.39

4 τὸ κατ' εἰκόνα secl. Bouhéreau 8 ὅτε A : ὅτι M | ἀνειληφότος τοῦ
 θεοῦ A, transposui 16 μετ' ἐμοῦ A¹ in mg : μεθ' ἡμῶν A 17 ἤκουσαν M
 : ἤκουσα A | τὴν φωνὴν supplevi e LXX 19 νοουμένου seclusi 19-20 οὐ-
 τως ἀκουστέον τῶν τοιούτων seclusi ut dissographiam 24 ὑπὸ P : ἀπὸ A 25
 ἢ Bouhéreau : ἢ A

κυρίως οὐσία [ἦ] ἐστῶσα καὶ ἀσώματος ἦ· ἵν' εὐρεθῇ, πότερον ἐπέκεινα οὐσίας ἐστὶ πρεσβεία καὶ δυνάμει ὁ θεός, μεταδιδούς οὐσίας οἷς μεταδίδωσι κατὰ τὸν ἑαυτοῦ λόγον [καὶ αὐτῷ λόγῳ], ἦ καὶ αὐτός ἐστιν οὐσία, πλὴν τῇ φύσει ἀόρατος λέγεται ἐν τῷ περὶ τοῦ σωτῆρος λόγῳ φάσκοντι· "Ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου", σημαίνεται δὲ ἐκ τῆς 5 "ἀοράτου" φωνῆς ὁ ἀσώματος. Ζητητέον δὲ καὶ εἰ οὐσίαν μὲν οὐσιῶν λεκτέον καὶ ιδέαν ιδεῶν καὶ ἀρχὴν (ἀρχῶν) τὸν μονογενῆ καὶ "πρωτότοκον πάσης κτίσεως", ἐπέκεινα δὲ πάντων τούτων τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ θεόν.

161^Γ 65

Ὁ μὲν οὖν Κέλσος περὶ θεοῦ φησιν ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἢ τὰ πάντα, (καίτοι) 10 ἀπολύσας οὐκ οἶδ' ὅπως τὰ πάντα αὐτοῦ· ὁ δ' ἡμέτερος Παῦλος "Ἐξ αὐτοῦ" λέγει "καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα", παριστὰς τὴν ἀρχὴν τῆς τῶν πάντων ὑποστάσεως ἐν τῷ "ἐξ αὐτοῦ", καὶ τὴν συνοχήν ἐν τῷ "δι' αὐτοῦ", καὶ τὸ τέλος ἐν τῷ "εἰς αὐτόν". Ἀληθῶς δὲ **ἐξ οὐδενὸς ὁ θεός**. Ἐπεὶ δέ φησιν ὅτι **οὐδὲ λόγῳ ἐφικτός**, διαστέλλομαι τὸ σημαίνονμενον 15 καὶ φημι· εἰ μὲν λόγῳ τῷ ἐν ἡμῖν, εἴτε ἐνδιαθέτω εἴτε καὶ προφορικῷ, καὶ ἡμεῖς φήσομεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἐφικτὸς τῷ λόγῳ ὁ θεός· εἰ δὲ νοήσαντες τὸ "Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος", ἀποφαινόμεθα ὅτι τούτῳ τῷ λόγῳ ἐφικτός ἐστιν ὁ θεός, οὐ μόνῳ αὐτῷ καταλαμβανόμενος, ἀλλὰ καὶ "ὃ ἂν αὐτὸς ἀποκαλύψῃ τὸν πατέρα", 20 ψευδοποιήσομεν τὴν Κέλσου λέξιν φάσκοντος· **οὐδὲ λόγῳ ἐφικτός ἐστιν ὁ θεός**.

Καὶ τὸ **οὐκ ὀνομαστός** δὲ διαστολῆς δεῖται. Εἰ μὲν γάρ (φησιν) ὅτι οὐδὲν τῶν ἐν λέξεσι καὶ σημαينوμένοις δύναται παραστήσαι τὰς 25 ιδιότητας τοῦ θεοῦ, ἀληθές ἐστι τὸ λεγόμενον, (ἐπ)εὶ γε καὶ πολλαὶ ποιότητες οὐκ εἰσὶν ὀνομασταί. Τίς γὰρ δύναται ὀνόμασι διαφορὰν δοῦναι ποιότητος γλυκύτητος φοίνικος καὶ γλυκύτητος ἰσχάδος; Τίς δὲ ὀνόματι δύναται διαστείλασθαι καὶ παραστήσαι τὴν ἐκάστου ἰδίαν ποιότητα; Οὐδὲν οὖν θαυμαστόν εἰ οὐκ ἔστιν οὕτως ὀνομαστός ὁ θεός. Εἰ

1-2 cf. Plat. *Res publ.* 6, 509 b; *infra* 7.38; Orig. *Comm. in Io.* 19.6 5 et 7-8
Col 1:15. Cf. 6.17 10-11 cf. 4.52 (Celsi) ὁ θεὸς οὐδὲν θνητὸν ἐποίησεν 11-12
Rom 11:36 18 Io 1:1. Cf. 4.5; 5.22 et 24; 6.68; 7.42; 8.6 20 Mt 11:27. Cf.
6.17; 7.44 23 cf. 7.42; Iustini 2 *Apol.* 6.1

1 ἦ A, delevi : ἦ Bouhéreau 3 καὶ αὐτῷ λόγῳ A, seclusi 7 ἀρχῶν
addidi 10 καίτοι addidi 23 φησιν addidi 25 (ἐπ)εὶ scripsi : εἴ A

δὲ τὸ ὀνομαστὸν λαμβάνεις καθὸ οἶόν τε ἐστὶν ὀνόμασι παραστήσαι τι τῶν περὶ αὐτοῦ εἰς τὸ χειραγωγῆσαι τὸν ἀκροατὴν καὶ ποιῆσαι νοῆσαι περὶ θεοῦ κατὰ τὸ ἐφικτὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τινὰ τῶν περὶ αὐτοῦ, οὐδὲν ἄτοπον λέγειν αὐτὸν ὀνομαστὸν.

- 5 Οὕτω δὲ διαστελούμεθα καὶ τὸ οὐδὲν γὰρ πέπονθεν ὀνόματι καταληπτόν. Ἀληθὲς δὲ καὶ τὸ ἔξω παντὸς πάθους εἶναι τὸν θεόν. Καὶ ταῦτα μὲν ταύτη.

66

- Ἴδωμεν δὲ καὶ τὴν ἐξῆς αὐτοῦ λέξιν, δι' ἧς οἰονεῖ προσωποποιεῖται τινα, μετὰ τὸ ἀκοῦσαι τούτων τοιαῦτα λέγοντα· Πῶς οὖν γινώ τὸν
10 θεόν; Καὶ πῶς τὴν ἐκείσε ὁδὸν μάθω; Καὶ πῶς αὐτόν μοι δεικνύεις; Ὡς νῦν γε σκότον μου τῶν ὀφθαλμῶν προβάλλεις, καὶ οὐδὲν ἐναργὲς βλέπω. Εἴτα πρὸς τὸν οὕτως ἐπαπορήσαντα οἰονεῖ ἀποκρίνεται, καὶ [φησι] τὴν αἰτίαν τοῦ σκότον [εἶναι] τῶν ὀφθαλμῶν κατακεχύσθαι τοῦ εἰπόντος τὰ προειρημένα ἀποδιδόναι νομίζει φάσκων·
15 Οὓς ἂν τις εἰς λαμπρὸν φῶς ἐκ σκότους προαγάγῃ, τούτους μὴ δυναμένους ἀντέχειν ταῖς μαρμαρυγαῖς κολάζεσθαι τὴν ὄψιν καὶ βλέπτεσθαι καὶ νομίζειν πηροῦσθαι.

- Καὶ πρὸς ταῦτα δὲ φήσομεν καθῆσθαι μὲν ἐν σκότῳ καὶ ἰδρῦσθαι ἐν αὐτῷ πάντας τοὺς εἰς τὰς τῶν ζωγράφων καὶ πλαστῶν καὶ ἀνδριαντοποιῶν ἐνορῶντας κακοτεχνίας, μὴ βουλομένους δ' ἀναβλέψαι καὶ
20 ἀναβῆναι τῷ νῷ ἀπὸ ὁρατῶν πάντων καὶ αἰσθητῶν ἐπὶ τὸν ὅλων δημιουργόν, ὅς ἐστι φῶς· ἐν φωτὶ δὲ τυγχάνειν πάντα τὸν ταῖς τοῦ λόγου αὐγαῖς ἀκολουθήσαντα, δείξαντος ἢ ἀφ' ὅσης ἀγνοίας καὶ ἀσεβείας καὶ τῆς περὶ τὸ θεῖον ἀμαθίας ταῦτα ἀντὶ τοῦ θεοῦ προσεκυνεῖτο, καὶ
25 χειραγωγῆσαντος τὸν τοῦ βουλομένου σῶζεσθαι νοῦν πρὸς τὸν ἀγέννητον καὶ ἐπὶ πᾶσι θεόν. "Λαὸς" γὰρ "ὁ καθήμενος ἐν σκοτίᾳ", ὁ τῶν ἐθνῶν, "φῶς εἶδε μέγα, καὶ τοῖς καθημένοις ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου φῶς ἀνέτειλεν", ὁ θεὸς Ἰησοῦς.

- Οὐδεὶς οὖν Χριστιανὸς ἀποκρίνεται τῷ Κέλσῳ ἢ τινι τῶν κατὰ
30 ηγορούντων τοῦ θεοῦ λόγου φάσκων· Πῶς γινώ τὸν θεόν; Ἐκαστος γὰρ

161^v

6 cf. 4.72 15-17 cf. Plat. *Res publ.* 7, 518 a; *infra* 7.33 27-29 Mt 4:16 (Is 9:2). Cf. 6.5; 8.54

13 φησι om. M, del. edd. (cf. v. 14) | εἶναι del. Delanue 17 πηροῦσθαι A, corr. M 21 καὶ πάντων A, transp. Koetschau² 25 ἀγέννητον M

αὐτῶν, ὡς ἐγγωρεῖ, ἔγνω τὸν θεόν. Καὶ οὐδεὶς φησι· Πῶς τὴν ἐκεῖσε ὁδὸν μάθω; ἅτε ἀκούσας τοῦ εἰπόντος· "Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ" καὶ γευσάμενος ἐν τῷ ὁδεύειν τῆς ἀπὸ τοῦ ὁδεύειν ὠφελείας. Καὶ οὐδεὶς ἂν Χριστιανῶν λέγοι Κέλσῳ· Πῶς μοι δεικνύεις τὸν θεόν;

67

Τοῦτο δ' ἐν τοῖς προκειμένοις ὁ Κέλσος εἶπεν ἀληθές, ὅτι ἀκούσας 5
τις αὐτοῦ τῶν λόγων ἀποκρινεῖται, ἰδὼν δὴ ὅτι λόγοι σκότους εἰσὶν οἱ
λόγοι αὐτοῦ, ὅτι σκότος μου τῶν ὀφθαλμῶν προβάλλεις. Κέλσος μὲν οὖν
καὶ οἱ παραπλήσιοι αὐτῷ προβάλλειν σκότον τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν
θέλουσιν, ἡμεῖς δὲ τῷ φωτὶ τοῦ λόγου ἐξαφανίζομεν τὸ σκότος τῶν
ἀσεβῶν δογμάτων. Εἶποι δ' ἂν ὁ Χριστιανὸς πρὸς Κέλσον οὐδὲν ἐναργές 10
καὶ πληκτικὸν λέγοντα τό· Οὐδὲν ἐναργές βλέπω ἐν τοῖς σοῖς λόγοις. Οὐκ
ἐκ σκότου τοίνυν εἰς λαμπρὸν φῶς προάγει ἡμᾶς ὁ Κέλσος, ἀλλὰ
βούλεται ἐκ φωτὸς μεταστῆσαι εἰς σκότον, "τιθεὶς τὸ σκότος εἶναι φῶς
καὶ τὸ φῶς σκότος" καὶ ὑποκείμενος τῷ καλῶς εἰρημένῳ ὑπὸ Ἡσαίου τὸν
τρόπον τοῦτον· "Οὐαὶ οἱ τιθέντες τὸ σκότος φῶς καὶ τὸ φῶς σκότος." 15
'Ἄλλ' ἡμεῖς, ἀνοίξαντος τοῦ λόγου τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς ἡμῶν,
ὁρῶντες διαφορὰν φωτὸς καὶ σκότους ἐν φωτὶ μὲν παντὶ τρόπῳ ἵστασθαι
προαιρούμεθα, τῷ δὲ σκότῳ οὐδαμῶς προσεῖναι βουλόμεθα. Ἐμψυχον δὲ
τυγχάνον "τὸ ἀληθινὸν φῶς" ἐπίσταται τίνι μὲν δεικτέον ἔσται τὰς
μαρμαρυγὰς (μόνας), τίνι δὲ φῶς, οὐ παριστάντος αὐτοῦ τὴν λαμπρότητα 20
ἑαυτοῦ διὰ τὴν ἔτι ἐνυπάρχουσαν ἀσθένειαν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐκείνου.

Εἰ δ' ὅλως χρή λέγειν κολάζεσθαι καὶ βλάπτεσθαι ὅψιν, τίνος ἂν
ἄλλου φήσωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς ταῦτα πάσχειν ἢ τοῦ ὑπὸ τῆς περὶ θεοῦ
ἀγνοίας συνεχομένου καὶ τοῦ ὑπὸ τῶν παθῶν ἐμποδιζομένου βλέπειν 25
ἀλήθειαν; Χριστιανοὶ μὲν οὖν οὐδαμῶς νομίζουσι πηροῦσθαι ὑπὸ τῶν
Κέλσου ἢ τινος ἄλλοτριου θεοσεβείας λόγων· οἱ δ' αἰσθανόμενοι ἑαυτῶν
πηρουμένων ὑπὸ τοῦ κατακολουθεῖν ὄχλοις πλανωμένων καὶ ἔθνεσιν
ἐορταζόντων δαιμονίοις προσίτωσαν τῷ χαριζομένῳ ὀφθαλμοῖς λόγῳ,
ἵν' ὁμοίως τοῖς παρὰ τῇ ὁδῷ ἐρριμμένοις πτωχοῖς καὶ τυφλοῖς, ὑπὸ τοῦ
'Ιησοῦ θεραπευθεῖσι διὰ τὸ εἰρηκέναι αὐτῷ· ἢ "Υἱὲ Δαυΐδ, ἐλέησόν με", 30

2-3 Io 14:6. Cf. 1.66; 2.9, 25 et 64; 7.16; 8.12 et 20 15 Is 5:20 18-21 cf.
Orig. *De princ.* 1.2.7 19 1 Io 2:8. Cf. 7.31 30 Mt 20:31

6 ἀποκρινεῖται scripsi : ἀποκρίνεται A | δὴ scripsi : δ' A : del.
Bouhéreau 10 καὶ πληκτικὸν A : ἢ ἀληθές P 20 μόνας addidi 23 φή-
σωμεν A : φήσομεν M 27 ἔθνεσιν P : ἔθεις A

ἐλεηθέντες ἀπολάβωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς καινοὺς καὶ καλοὺς, ὁποίους λόγος θεοῦ δημιουργήσαι ἄν.

68

Διόπερ ἐὰν ἔρηται ἡμᾶς Κέλσος Πῶς οἰόμεθα γνωρίσειν τὸν θεόν, καὶ πῶς πρὸς αὐτὸν σωθήσεσθαι, ἀποκρινόμεθα ὅτι ἱκανός ἐστιν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος, γενόμενος τοῖς ζητοῦσιν αὐτὸν ἢ τοῖς ἐπιφαινόμενον αὐτὸν παραδεχομένοις, γνωρίσαι καὶ ἀποκαλύψαι τὸν πατέρα, πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ οὐχ ὁρώμενον. Τίς δ' ἄλλος σῶσαι καὶ προσαγαγεῖν τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ δύναται τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν ἢ ὁ θεὸς λόγος; "Ὅστις ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεὸν" ὦν διὰ τοὺς κολληθέντας τῇ σαρκὶ καὶ γενομένους [ὑπερ] σὰρξ "ἐγένετο σὰρξ", ἵνα χωρηθῇ ὑπὸ τῶν μὴ δυναμένων αὐτὸν βλέπειν καθὼς "λόγος" ἦν καὶ "πρὸς θεὸν" ἦν "καὶ θεὸς ἦν". Καὶ σωματικῶς γε λαλούμενος καὶ ὡς σὰρξ ἀπαγγελλόμενος ἐφ' ἑαυτὸν καλεῖ τοὺς ὄντας σάρκα, ἵν' αὐτοὺς ποιήσῃ πρῶτον μορφωθῆναι κατὰ λόγον τὸν γενόμενον σάρκα, καὶ μετὰ τοῦτο αὐτοὺς ἀναβιβάσῃ ἐπὶ τὸ ἰδεῖν αὐτὸν ὅπερ ἦν πρὶν γένηται σὰρξ· ὥστε αὐτοὺς ὠφεληθέντας καὶ ἀναβάντας ἀπὸ τῆς κατὰ σάρκα εἰσαγωγῆς εἰπεῖν τό· "Εἰ καὶ Χριστόν ποτε κατὰ σάρκα ἐγνώκαμεν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν."

"Σὰρξ" οὖν "ἐγένετο", καὶ γενόμενος σὰρξ "ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν" οὐκ ἔξω γινόμενος ἡμῶν, σκηνώσας δὲ καὶ γενόμενος ἐν ἡμῖν οὐκ ἔμεινεν ἐπὶ τῆς πρώτης μορφῆς, ἀλλ' ἀναβιβάσας ἡμᾶς ἐπὶ τὸ λογικὸν "ὑψηλὸν ὄρος" ἔδειξεν ἡμῖν τὴν ἔνδοξον μορφήν ἑαυτοῦ καὶ τὴν λαμπρότητα τῶν ἐνδymάτων αὐτοῦ, καὶ οὐχ ἑαυτοῦ γε μόνου, ἀλλὰ καὶ τοῦ πνευματικοῦ γε νόμου, ὅς ἐστιν "ἐν δόξῃ ὀφθεῖς μετὰ Ἰησοῦ Μωϋσῆς". "Ἐδειξε δ' ἡμῖν καὶ πᾶσαν προφητείαν, οὐδὲ μετὰ τὸ ἐνανθρωπήσαι (αὐτὸν) ἀποθνήσκουσαν, ἀλλ' ἀναλαμβάνομένην εἰς οὐρανόν, ἥς σύμβολον Ἡλίας ἦν. Ὁ δὲ ταῦτα θεωρήσας εἶποι ἄν τό· "'Ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοὺς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας." Κέλσος μὲν οὖν ἰδιωτικώτερον ἀνέπλασεν ἢ οἶεται ἡμᾶς λέξειν πρὸς τὸ πύσμα αὐτοῦ· Πῶς οἰόμεθα γνωρίσειν τὸν θεόν, καὶ πῶς σωθήσεσθαι πρὸς αὐτόν; Ἡμεῖς δὲ εἵπομεν ἄν τὰ προεκκείμενα.

9 Io 1:1 10 Io 1:14. Cf. 4.15; 6.9; 7.42 et 43 12 cf. 4.15 16-17 2 Cor 5:16. Cf. 7.39 18 Io 1:14 20-25 cf. Mt 17:1-3; Lc 9:30-31. Cf. 2.65; 6.76 26-27 Io 1:14

3 γνωρίσειν Bouhéreau (cf. v. 29) : γνωρίζειν A 4 et 29 αὐτὸν A : αὐτοῦ P 5 ἐν τοῖς¹ M² 10 ὅπερ delevi 14 τὸν λόγον P 23 δόξει A 24 αὐτὸν addidi

69

Πλήν φησιν ὁ Κέλσος ἡμᾶς ἀποκρινεῖσθαι, εἰκότι στοχασμῷ ὁμο-
 λογῶν ἀναγράφειν ἡμῶν τὴν ἀπόκρισιν, οὕτως ἔχουσιν· Ἐπειδὴ
 μέγας ἐστὶ καὶ δυσθεώρητος ὁ θεός, πνεῦμα ἴδιον ἐμβαλὼν
 εἰς σῶμα ἡμῖν ὅμοιον δεῦρο κατέπεμψεν, ὥς ἂν δυνηθῇμεν
 ἀκοῦσαι (τε) παρ' αὐτοῦ καὶ μαθεῖν. Οὐ μόνος δὲ μέγας καθ' ἡμᾶς
 ἐστὶν ὁ τῶν ὅλων θεὸς καὶ πατήρ· μετέδωκε γὰρ ἑαυτοῦ καὶ τῆς μεγαλειό-
 τητος "τῷ μονογενεῖ καὶ πρωτοτόκῳ πάσης κτίσεως"· Ἰν' "εἰκὼν" αὐτὸς
 τυγχάνων "τοῦ ἀοράτου θεοῦ" καὶ ἐν τῷ μεγέθει σφῆξῃ τὴν εἰκόνα τοῦ
 πατρός. Οὐ γὰρ οἶόν τ' ἦν εἶναι σύμμετρον, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, καὶ
 καλὴν εἰκόνα "τοῦ ἀοράτου θεοῦ", μὴ καὶ τοῦ μεγέθους παριστᾶσαν τὴν
 εἰκόνα.

162^v

Ἀλλὰ καὶ ὁ θεὸς καθ' ἡμᾶς τῷ μὲν μὴ εἶναι σῶμα ἀοράτος ἐστίν,
 τοῖς δὲ θεωρητικοῖς καρδίᾳ θεωρητός, τουτέστι νῷ, καρδίᾳ δὲ οὐ τῇ
 τυχούσῃ, ἀλλὰ τῇ καθαρᾷ. Οὐ γὰρ θέμις μεμολυσμένην καρδίαν ἐνορᾶν
 θεῷ, ἀλλὰ δεῖ καθαρὸν εἶναι τὸ τοῦ καθαροῦ κατ' ἀξίαν θεωρητικόν.
 Ἔστω δὴ καὶ δυσθεώρητος ὁ θεός· ἀλλ' οὐ μόνος δυσθεώρητος ἐστὶ τινί,
 ἀλλὰ καὶ ὁ μονογενὴς αὐτοῦ. Δυσθεώρητος γὰρ ὁ θεὸς λόγος, δυσ-
 θεώρητος δὲ οὕτως καὶ σοφία ἐστίν, "ἐν ἣ τὰ πάντα πεποίηκεν ὁ θεός".
 Τίς γὰρ δύναται [καθ' ἕκαστον τῶν πάντων] τὴν σοφίαν, ἐν ἣ ὁ θεὸς καὶ
 ἕκαστον τῶν πάντων πεποίηκε, (θεωρῆσαι); Οὐ διὰ τὸ δυσθεώρητος οὖν ὁ
 θεὸς εἶναι ὡς εὐθεώρητον τὸν υἱὸν ἔπεμψεν. Ἄπερ μὴ νοήσας ὁ Κέλσος
 εἶπεν ὡς ἐκ προσώπου ἡμῶν· Διὰ τὸ δυσθεώρητος (ὁ θεός) εἶναι πνεῦμα
 ἴδιον ἐμβαλὼν εἰς σῶμα ἡμῖν ὅμοιον δεῦρο κατέπεμψεν, ὥς ἂν δυνη-
 θεῖμεν ἀκοῦσαί τε παρ' αὐτοῦ καὶ μαθεῖν. Ἀλλ' ὡς ἀποδεδώκαμεν, καὶ
 ὁ υἱὸς δυσθεώρητος [ὢν], ἅτε "λόγος θεός, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο", καὶ
 ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν".

70

Εἰ δὲ συνίει Κέλσος ἃ λέγομεν περὶ πνεύματος θεοῦ, καὶ ὅτι "Ὅσοι
 πνεύματι θεοῦ ἄγονται, οὗτοι υἱοὶ θεοῦ εἰσιν", οὐκ ἂν ἑαυτῷ ὡς ἄφ' ἡμῶν
 ἀπεφῆνατο ὅτι πνεῦμα ἴδιον ἐμβαλὼν εἰς σῶμα ὁ θεὸς δεῦρο κατέπεμψεν.
 Ἀεὶ γὰρ ὁ θεὸς μεταδίδωσι τοῖς δυναμένοις μετέχειν αὐτοῦ τοῦ ιδίου

7 Io 1:14 et Col 1:15 13-14 Mt 5:8. Cf. 6.4; 7.33, 43 et 45; 8.18 18 Ps
 103:24 25 Io 1:1 et 3 25-26 Io 1:14 27-28 Rom 8:14. Cf. 4.95

1 ἀποκρινεῖσθαι scripsi : - κρίνεσθαι A 1 εἰκότι – 2 τὴν ἀπόκρισιν
 Celso attribuit Wifstrand 5 τε addidi ex v. 22 8 καὶ add. A¹ 19 καθ'
 ἕκαστον τῶν πάντων ut dissographiam secl. Wifstrand 20 θεωρῆσαι M² in mg
 : om. A 22 ὁ θεός addidi ex v. 3 25 ὢν deleui : ἅτε ὢν Koetschau²

πνεύματος, οὐ κατ' ἀποτομὴν καὶ διαίρεσιν ἐγγινομένου τοῖς ἀξίοις. Οὐδὲ γὰρ σῶμα τὸ καθ' ἡμᾶς πνεῦμα, ὡς οὐδὲ σῶμα τὸ πῦρ ὅπερ εἶναι λέγεται θεὸς ἐν τῷ· "Ὁ θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον." Πάντα γὰρ ταῦτα τροπικῶς λέγεται εἰς παράστασιν τὴν ἀπὸ τῶν συνήθων καὶ σωματικῶν ὀνομάτων τῆς νοητῆς φύσεως.

Καὶ ὥσπερ, ἐὰν λέγεται τὰ ἁμαρτήματα ξύλα εἶναι καὶ χόρτος καὶ καλάμη, οὐκ ἐροῦμεν εἶναι τὰ ἁμαρτήματα σώματα, καὶ ἐὰν λέγεται τὰ ἀνδραγαθήματα χρυσὸς εἶναι καὶ ἄργυρος καὶ λίθος τίμιος, οὐ φήσομεν εἶναι τὰ ἀνδραγαθήματα σώματα· οὕτω καὶ λέγεται ὁ θεὸς εἶναι "πῦρ καταναλίσκον" τὰ "ξύλα" καὶ τὸν "χόρτον" καὶ τὴν "καλάμην" καὶ πᾶσαν οὐσίαν ἁμαρτίας, οὐ σῶμα αὐτὸν νοήσομεν. Ὡς δ' ἐὰν λέγεται "πῦρ", οὐ σῶμα νοοῦμεν αὐτόν, οὕτως ἐὰν λέγεται "πνεῦμα ὁ θεός", οὐ σῶμα αὐτόν λέγομεν εἶναι. Πρὸς γὰρ ἀντιδιαστολὴν τῶν αἰσθητῶν ἔθος τῇ γραφῇ τὰ νοητὰ ὀνομάζειν πνεύματα καὶ πνευματικά· οἷον ἐὰν λέγῃ ὁ Παῦλος·
 15 "Ἄλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ θεοῦ, ὃς καὶ ἰκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος ἀλλὰ πνεύματος· τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτέννει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ", "γράμμα" μὲν τὴν αἰσθητὴν ὀνόμασεν ἐκδοχὴν τῶν θείων γραμμάτων, "πνεῦμα" δὲ τὴν νοητήν.

Οὕτω τοίνυν καὶ ἐν τῷ "πνεῦμα ὁ θεός"· ἐπεὶ καὶ Σαμαρεῖς καὶ
 20 Ἰουδαῖοι σωματικῶς καὶ τυπικῶς ἐποιοῦν τὰ προσταττόμενα ὑπὸ τοῦ νόμου, εἶπεν ὁ σωτὴρ πρὸς τὴν Σαμαρεῖτιν· "'Ὅτι ἔρχεται ὥρα ὅτε οὔτε ἐν Ἱεροσολύμοις οὔτε ἐν τῷ ὄρει τούτῳ προσκυνήσουσι τῷ πατρί· πνεῦμα ὁ θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν." Δι' ὧν ἐδίδαξεν ὅτι οὐκ ἐν σαρκὶ "δεῖ προσκυνεῖν" καὶ σαρκίναις θυσίαις τὸν θεόν, ἀλλ' "ἐν πνεύματι". Καὶ γὰρ αὐτὸς ἀνάλογον
 25 (τῷ) "ἐν πνεύματι" καὶ νοητῶς λατρεύειν τινὰ αὐτῷ "πνεῦμα" νοηθεῖν ἄν. Ἀλλὰ καὶ οὐκ ἐν τύποις "προσκυνεῖν δεῖ" τῷ πατρί, ἀλλ' "ἐν ἀληθείᾳ", ἥτις "διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο" μετὰ "τὸ δοθῆναι τὸν νόμον διὰ Μωϋσέως". "'Ὡνίκα" γὰρ "ἐὰν ἐπιστρέψωμεν πρὸς κύριον" ("ὁ δὲ κύριος
 30 τὸ πνεῦμά ἐστι"), "περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα τῇ καρδίᾳ ἐπικείμενον

163^f

1 οὐ κατ' ἀποτομὴν καὶ διαίρεσιν : cf. Orig. *De princ.* 1.1.3; 1.2.6; *Hom. in Num.* 6.2; Philon. *De gigant.* 25; Iustini *Dial.* 61.2; 128.4 et al. 3 *Heb* 12:29. Cf. 4.13; 6.72 6-9 cf. 1 *Cor* 3:12. Cf. 4.13; 5.15 11-12 *Io* 4:24. Cf. 2.71; 6. 71; 7.27; Orig. *Comm. in Io.* 13.21 15-17 2 *Cor* 3:5-6. Cf. 7.20 21-23 *Io* 4:21 et 24 27-29 *Io* 1:17 29-p. 448.1 2 *Cor* 3:15-17. Cf. 5.60

11 αὐτόν M : αὐτὸ A | δ' A : οὐδ' P 20 τοπικῶς Koetschau² 22 πατρὶ A : θεῷ A² in mg 26 τῷ add. Bouhéreau 27 τόποις Koetschau² 29 ἐὰν A¹ : ἂν A 30 τῇ καρδίᾳ κάλυμμα A, transposui conl. NT

ήνίκα ἂν ἀναγινώσκηται Μωϋσῆς".

71

Ὡς μὴ νοήσας δὴ τὰ περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ ὁ Κέλσος ("ψυχικὸς γὰρ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστὶ, καὶ οὐ δύναται γινῶναι, ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται")
 ἑαυτῷ συνάπτει οἰόμενος ἡμᾶς **λέγοντας πνεῦμα εἶναι τὸν θεὸν**
μηδὲν ἐν τούτῳ διαφέρειν τῶν παρ' Ἑλλήσι Στωϊκῶν,
φασκόντων ὅτι ὁ θεὸς πνεῦμά ἐστι διὰ πάντων διεληλυθὸς
καὶ πάντ' ἐν ἑαυτῷ περιέχον. Διήκει μὲν γὰρ ἡ ἐπισκοπὴ καὶ ἡ
 πρόνοια τοῦ θεοῦ διὰ πάντων, ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ τῶν Στωϊκῶν πνεῦμα· καὶ
 πάντα μὲν περιέχει τὰ προνοούμενα ἢ πρόνοια καὶ περιείληφεν αὐτά, οὐχ
 ὡς σῶμα δὲ περιέχον περιέχει, ὅτε καὶ σῶμά ἐστι τὸ περιεχόμενον, ἀλλ'
 ὡς δυνάμεις θείαι καὶ περιειληφυῖα τὰ περιεχόμενα.

Κατὰ μὲν οὖν τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς, σωματικὰς λέγοντας εἶναι τὰς
 ἀρχὰς καὶ διὰ τοῦτο πάντα φθείροντας, κινδυνεύοντας δὲ καὶ αὐτὸν
 φθεῖραι τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν (εἰ μὴ πάνυ ἀπεμφαίνον τοῦτ' αὐτοῖς ἐδόκει
 τυγχάνειν), καὶ ὁ λόγος τοῦ θεοῦ ὁ μέχρι ἀνθρώπων καὶ τῶν ἐλαχίστων
 καταβαίνων οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ πνεῦμα σωματικόν· κατὰ δὲ ἡμᾶς, καὶ
 τὴν λογικὴν ψυχὴν πειρωμένους ἀποδεικνύναι κρεῖττονα πάσης σωματι-
 κῆς φύσεως καὶ οὐσίαν ἀόρατον καὶ ἀσώματον, οὐκ ἂν σῶμα εἴη ὁ θεὸς
 λόγος, "δι' οὗ τὰ πάντ' ἐγένετο", ὁ φθάνων, ἵνα πάντα διὰ λόγου γίνηται,
 οὐχ ἕως ἀνθρώπων μόνων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐλαχίστων εἶναι νομιζομένων
 καὶ ὑπὸ φύσεως διοικουμένων. Πάντα μὲν οὖν οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς ἐκ-
 πυρούτωςαν, ἡμεῖς δὲ ἀσώματον οὐσίαν οὐκ ἴσμεν ἐκπυρουμένην, οὐδ'
 εἰς πῦρ ἀναλυομένην τὴν ἀνθρώπου ψυχὴν ἢ τὴν ἀγγέλων ἢ θρόνων ἢ
 κυριοτήτων ἢ ἀρχῶν ἢ ἐξουσιῶν ὑπόστασιν.

163^v 72

Διόπερ μάτην λέλεκται ἰ τῷ Κέλσῳ, ὡς μὴ εἰδότι τὰ τοῦ πνεύματος
 τοῦ θεοῦ, ὅτι **ἐπείπερ πνεῦμά ἐστιν ἀπὸ τοῦ θεοῦ ὁ υἱὸς ἐν ἀν-**
θρωπίνῳ γεγονὼς σώματι, οὐδ' ἂν αὐτὸς εἴη ἀθάνατος ὁ τοῦ
θεοῦ υἱός. Εἴτα πάλιν ἑαυτῷ φύρει τὸν λόγον ὡς τινων ἀφ' ἡμῶν οὐχ

3-4 1 Cor 2:14 5 οἰόμενος – 10 αὐτά : S.V.F. II Nr. 1051 14-15 cf. 4.68
 19-20 Io 1:1 et 3 24-25 cf. Col 1:16

11 ὅτε A : ὅτι M^{pc} 22 καὶ A : τῶν conl. Bouhéreau

ὁμολογησόντων πνεῦμα εἶναι τὸν θεόν, ἀλλὰ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ οἶται ἀπαντᾶν λέγων ὅτι οὐδεμία τοιαύτη φύσις ἐστὶ πνεύματος, ὥστ' αἰὲ διαμένειν· ὡσεὶ καί, λεγόντων ἡμῶν ὅτι "ὁ θεὸς πῦρ ἐστὶ καταναλίσκων", ἔλεγεν ὅτι οὐδεμία τοιαύτη φύσις ἐστὶ πυρός,
 5 ὥστ' αἰὲ διαμένειν· οὐχ ὁρῶν πῶς λέγομεν εἶναι πῦρ τὸν θεὸν ἡμῶν, καὶ τίνων ἀναλωτικόν, ὅτι ἀμαρτημάτων καὶ τῆς κακίας. Πρέπει γὰρ θεῷ ἀγαθῷ μετὰ τὸ ἕκαστον φανῆναι ἀγωνισάμενον ὁποῖος γέγονεν ἀγωνισ-
 τῆς, ἀναλῶσαι τῷ πυρὶ τῶν κολάσεων τὴν κακίαν.

Εἶτα πάλιν ἑαυτῷ τὸ μὴ λεγόμενον ὑφ' ἡμῶν λαμβάνει, ὅτι
 10 ἀναγκαῖόν ἐστι τὸ ἀναπεπνευκέναι τὸν θεόν. Καὶ τοῦτ' ἀκόλουθον τὸ μὴ δύνασθαι ἀναστῆναι μετὰ τοῦ σώματος τὸν Ἰησοῦν· οὐκ ἂν γὰρ ἀπειλήφει ὃ δέδωκε πνεῦμα ὁ θεὸς κατα-
 μεμολυσμένον τῇ τοῦ σώματος φύσει. Εὐῆθες οὖν ἀπαντᾶν ἡμᾶς πρὸς τοὺς λόγους ὡς ἡμετέρους τοὺς μὴ ἡμετέρους.

15 Εἴθ' ἐξῆς ταυτολογῶν μετὰ τὸ πολλὰ ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰπεῖν καὶ χλευάσαι τὴν ἐκ παρθένου γέννησιν τοῦ θεοῦ, πρὸς ἣν κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν ἀπηντήσαμεν, φησίν· Εἰ δ' ἐβούλετο πνεῦμα ἐξ ἑαυτοῦ καταπέμψαι, τί ἐδεῖτο εἰς γυναικὸς γαστέρα ἐμπνεῖν; Ἐ-
 20 δύνато γάρ, ἤδη πλάσσειν ἀνθρώπους εἰδώς, καὶ τοῦτ' περιπλάσαι σῶμα, καὶ μὴ τὸ ἴδιον πνεῦμα εἰς τοσοῦτον μίasma ἐμβαλεῖν· οὕτως μέντ(οι) ἂν οὐδ' ἠπιστεῖτο, εἰ ἄνθρωπεν εὐθύς ἔσπαρτο. Καὶ ταῦτ' εἶπεν ἐπεὶ μὴ εἶδε τὴν παρθενικὴν καὶ καθαρὰν γέννησιν καὶ ἀπὸ μηδεμιᾶς φθορᾶς τοῦ μέλλοντος ὑπε-
 25 ρετήσασθαι τῇ ἀνθρώπων σωτηρίᾳ σώματος. Οἶται δέ, ὁ τὸν Στωϊκὸν λόγον ἐκτιθέμενος καὶ προσποιούμενος μὴ τὰ περὶ ἀδιαφόρων μεμαθη-
 κέναι, εἰς μίasma ἐμβεβλήσθαι τὴν θείαν φύσιν καὶ μεμιᾶσθαι εἴτε γενομένην ἐν γυναικὸς σώματι, ἕως περιπλασθῇ αὐτῇ τὸ σῶμα, εἴτε σῶμα

73

3-4 Heb 12:29 6-8 cf. H. Koch, *Pronoia und Paideusis* (1932), pp. 112-145
 17 ἀπηντήσαμεν : cf. l. 32-35 et 37 25 τὰ περὶ ἀδιαφόρων : cf. Clem. *Strom.* 2.138.5 et al.

21 μέντ(οι) scripsi : μέν τ' A 25 μὴ προσποιούμενος A, transposui : μὴν π. Koetschau²

άνειληφύϊαν· παραπλήσιόν τι ποιῶν τοῖς οἰομένοις τὰς αὐγάς τοῦ ἡλίου
μιαίνεσθαι ἐν τοῖς βορβόροις καὶ τοῖς δυσώδεσι σώμασι καὶ μὴ μένειν
κάκει καθαράς.

Καὶ εἰ κατὰ τὴν Κέλσου δὲ ὑπόθεσιν χωρὶς γεννήσεως περιεπλάσ-
σετο τὸ σῶμα τῷ Ἰησοῦ, (οὐκ) εὐθύς ἂν οἱ βλέποντες τὸ σῶμα ἐπίστευον
ὅτι οὐκ ἀπὸ γεννήσεως ἦν· οὐδὲ γὰρ τὸ βλέπομενον ἀπαγγέλλει καὶ τὴν
φύσιν ὅθεν γεγένηται. Οἷον εἰ καθ' ὑπόθεσιν μέλι ἦν τι μὴ ἀπὸ μελισσῶν,
οὐκ ἂν τοῦτό τις ἀπήγγελλεν ἀπὸ τῆς γεύσεως ἢ τῆς ὄψεως, ἵ ὅτι μὴ ἀπὸ
μελισσῶν ἐστίν· ὥς οὐδὲ τὸ ἀπὸ μελισσῶν δείκνυσιν τῇ αἰσθήσει τὴν
ἀρχήν, ἀλλ' ἡ πείρα δείκνυσιν ὅτι τοῦτ' ἀπὸ μελισσῶν ἐστίν. Οὕτω δὲ
καὶ ἡ πείρα διδάσκει ὅτι ἀπὸ ἀμπέλου ὁ οἶνος· οὐ γὰρ ἀναφέρει ἡ γεῦσις
τὸ ἀπὸ ἀμπέλου. Τὸν αὐτὸν τρόπον τοῖνυν τὸ αἰσθητὸν σῶμα οὐκ
ἀπαγγέλλει τὸν τρόπον τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Προσαχθήσῃ δὲ τῷ
λεγομένῳ ἀπὸ τῶν ἐν οὐρανοῖς, ὧν τῆς ὑποστάσεως καὶ τῆς λαμπρότητος
αἰσθόμεθα βλέποντες αὐτά· ἀλλ' οὐ δὴ που ἡ αἴσθησις ἡμῖν ὑποβάλλει
πότερον γενητὰ ἢ ἀγένητὰ ἐστίν. Αἰρέσεις γοῦν καὶ περὶ τούτων συν-
έστησαν· ἀλλὰ καὶ οἱ λέγοντες αὐτὰ γενητὰ οὐχ ὁμονοοῦσι περὶ τοῦ πῶς
ἐστὶ γενητὰ· οὐδὲ γὰρ ὑποβάλλει ἡ αἴσθησις αὐτῶν, κἂν βιασάμενος ὁ
λόγος εὖρῃ ὅτι γενητὰ ἐστὶ, περὶ τοῦ τίνα τρόπον γεγένηται.

74 Εἴθ' ἐξῆς ἐπαναλαμβάνει πολλάκις ἤδη εἰπὼν τὰ περὶ τῆς γνώμης
Μαρκίωνος, καὶ πῇ μὲν ἀληθῶς τὰ Μαρκίωνος ἐκτίθεται, πῇ δὲ κακείνων
παρήκουσεν· πρὸς ἣν οὐκ ἀναγκαῖον ἡμᾶς ἀπαντᾶν ἢ καὶ ἐλέγχειν. Εἴτα
πάλιν ἐαυτῷ ἐπιφέρει τὰ ὑπὲρ Μαρκίωνος καὶ τὰ κατ' αὐτοῦ, λέγων τίνα
μὲν ἐκφεύγουσι τῶν ἐγκλημάτων (οἱ ἀπ' αὐτοῦ), τίσι δὲ περι-
πίπτουσι· καὶ ὅτε βούλεται συναγορεύειν τῷ φάσκοντι λόγῳ πε-
προφητεῦσθαι αὐτόν, ἵνα κατηγορήσῃ Μαρκίωνος καὶ τῶν ἀπ' αὐτοῦ,
σαφῶς φησιν ὅτι **πόθεν ἀποδειχθήσεται θεοῦ παῖς ὁ τοιαῦτα**
κολασθεῖς εἰ μὴ περὶ τούτου προεῖρηται;

1-3 cf. Diog. Laert. 6.63 et saepius 20-21 cf. 2.27; 5.54; 6.53

4 et 6 γεννήσεως A¹ : γενέσεως A | περιεπλάσσετο Chadwick :
περιεπλάσσατο A : περιεπλάσατο Koetschau 6 οὐκ add. Guet 24 οἱ ἀπ'
αὐτοῦ suppl. Koetschau² (cf. v. 26) 25 πεπροφητεῦσθαι M^{pc} : προπεφητεῦ-
σθαι A

Εἶτα πάλιν παίζει καί, ὥς ἔθος αὐτῷ, χλευάζει δύο εἰσάγων υἱοὺς θεῶν, τοῦ δημιουργοῦ ἓνα καὶ τοῦ κατὰ Μαρκίωνα (πρώτου) θεοῦ ἕτερον, καὶ ἀναζωγραφεῖ αὐτῶν μονομαχίας, λέγων αὐτάς εἶναι ὡς τῶν ὀρτύγων, καὶ τῶν πατέρων θεομαχίας· ἡ διὰ
 5 γῆρας ἀχρήστους αὐτοὺς ὄντας καὶ ληροῦντας μηδὲν μὲν ἀλλήλους διατιθέναι, ἔαν δὲ τοὺς παῖδας μάχεσθαι. "Ὅπερ οὖν εἶπεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω, τοῦτο φήσομεν πρὸς αὐτόν· ποία γραῦς καταβαυκαλῶσα παιδίον οὐκ αἰδεσθήσεται τοιαῦτα λέγειν ὅποια οὗτος ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ ἀληθεῖ λόγῳ; Δέον γὰρ αὐτὸν πραγματικῶς στήναι πρὸς
 10 τοὺς λόγους, ὁ δὲ ἐάσας τὰ πράγματα παίζει καὶ βωμολογεῖ οἰόμενος μίμους γράφειν ἢ τινα σκώμματα, οὐχ ὁρῶν ὅτι ἡ τοιαύτη ἀγωγή τῶν λόγων παρὰ τὴν πρόθεσιν τὴν αὐτοῦ ἐστὶ, βουλομένου καταλιπόντας ἡμᾶς χριστιανισμὸν προσέχειν αὐτοῦ τοῖς δόγμασιν. "Αὐτίνα εἰ μὲν ἐσεμνολόγει, τάχα πιθανώτερα ἦν· ἐπεὶ δὲ χλευάζει καὶ παίζει καὶ βωμο-
 15 λοχεῖ, φήσομεν ὅτι ἀπορία σεμνῶν λόγων (οὐ γὰρ εἶχεν αὐτοὺς οὐδὲ ἡπίστατο) εἰς τοσαύτην ἐνέπεσε φλυαρίαν.

II Ἐξῆς τούτοις λέγει ὅτι ἐπειδὴ θεῖον πνεῦμα ἦν ἐν σώματι, πάντως τι παραλλάττειν αὐτὸ τῶν λοιπῶν ἐχρήν ἢ κατὰ μέγεθος ἢ κάλλος ἢ ἀλκὴν | ἢ φωνὴν ἢ κατάπληξιν ἢ πειθῶ.
 20 Ἀμήχανον γὰρ ὅτῳ θεῖόν τι πλεόν τῶν ἄλλων προσῆν μηδὲν ἄλλου διαφέρειν· τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλου διέφερεν, ἀλλ', ὡς φασι, μικρὸν καὶ δυσειδὲς καὶ ἀγεννὲς ἦν. Φαίνεται δὴ καὶ ἐν τούτοις ὅτι, ἐὰν μὲν κατηγορεῖν θέλῃ τοῦ Ἰησοῦ, ὡς πιστεύων ταῖς παρ-
 25 ἔχειν δοκούσαις αὐτῷ γραφαῖς ἀφορμὰς κατηγορίας λέγει τὰ ἀπ' αὐτῶν· ὅπου δὲ κατὰ τὰς αὐτάς γραφὰς δόξαι ἂν τις τὰ ἐναντία λέγεσθαι τοῖς εἰς κατηγορίαν παραλαμβανομένοις, ταῦτα οὐδὲ προσποιεῖται εἰδέναι.

75

164^v

7-8 cf. 6.34 17-p. 453.24 παραδόξων : Φ 15.12-14, pp. 79-82 22 cf. Is 53:2-3

2 πρώτου supplevi 4 ἡ scripsi : ἡ A : <καὶ φησιν> ἡ conl. Koetschau
 17 ἐξῆς δὲ Φ | ὅτι A : ὁ κέλσος δηλονότι Φ 18 αὐτὸ Φ : αὐτὸν A | ἡ Φ : om. A 20 ὅτῳ A : ὃ τὸ Φ | τι πλεόν A, transp. Φ 21 τοῦτο δὲ A : τὸ δέ γε Φ 23 μὲν add. A¹ | ἐθέλη Φ | πιστεύων B C D E H : πιστεύειν A Pat 24 αὐτῷ δοκούσαις Φ (praeter Pat αὐτὸ δοκ.) 25 τις A : om. Φ

Ὁμολογουμένως τοίνυν γέγραπται τὰ περὶ τοῦ δυσειδὲς γεγονέναι τὸ τοῦ Ἰησοῦ σῶμα, οὐ μὴν ὡς ἐκτέθεται καὶ ἀγεννές, οὐδὲ σαφῶς δηλοῦται ὅτι μικρὸν ἦν. Ἐχει δὲ ἡ λέξις οὕτως παρὰ τῷ Ἡσαΐα ἀναγεγραμμένη, προφητεύοντι αὐτὸν ἐπιδημήσοντα τοῖς πολλοῖς οὐκ ἐν 5
 ὥραίφ' εἶδει οὐδέ τινα ὑπερέχοντι κάλλει· "Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; Καὶ ὁ βραχίον κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη; Ἀνηγγείλαμεν ἐναντίον αὐτοῦ ὡς παιδίον, ὡς ρίζα ἐν γῇ διψώσῃ· οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ (οὐδὲ δόξα· καὶ εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος) οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων." "Ἀρ' οὖν 10
 τούτων μὲν ὁ Κέλσος ἤκουεν, ἐπεὶ ᾤετο αὐτῷ χρήσιμα εἶναι εἰς τὸ κατηγορεῖσθαι τὸν Ἰησοῦν, οὐκέτι δὲ προσέσχε τοῖς λεγομένοις ἐν 10
 τεσσαρακοστῷ τετάρτῳ ψαλμῷ, τίνα τρόπον λέγεται· "Περίζωσαι τὴν ῥομφαίαν σου ἐπὶ τὸν μηρόν σου, δυνατέ, τῇ ὠραιότητί σου καὶ τῷ κάλλει σου· καὶ ἔντεινον καὶ κατευοδοῦ καὶ βασίλευε."

76

"Ἔστω δὲ μὴ ἀνεγνωκέναι αὐτὸν τὴν προφητείαν ἢ ἀνεγνωκότα 15
 περισπᾶσθαι ὑπὸ τῶν παρερμηνευόντων αὐτὴν ὡς οὐ περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ προφητευομένην· τί φήσει καὶ περὶ τοῦ εὐαγγελίου, ἐν ᾧ ἀναβὰς "εἰς ὑψηλὸν ὄρος" "μετεμορφώθη ἔμπροσθεν" τῶν μαθητῶν καὶ ᾤφθη ἐν δόξῃ, ὅτε καὶ "Μωϋσῆς καὶ Ἡλίας ὀφθέντες ἐν δόξῃ ἔλεγον τὴν ἔξοδον αὐτοῦ, ἣν ἔμελλε πληροῦν ἐν Ἱερουσαλήμ"; "Ἡ ἐὰν μὲν προφήτης λέγῃ· 20
 "Εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος" καὶ τὰ ἐξῆς, [καὶ] ὁ Κέλσος παραδέχεται τὴν προφητείαν ταύτην ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν ἀναφέρεσθαι, (κᾶν) τυφλώτων περὶ τὴν παραδοχὴν τοῦ λεγομένου καὶ οὐχ ὁρῶν ὅτι μεγάλη κατασκευὴ ἐστὶ τοῦ τὸν ἄμορφον εἶναι δοκοῦντα Ἰησοῦν υἱὸν

5-9 Is 53:1-3. Cf. 4.16; 7.16 12-14 Ps 44:4-5. Cf. 1.56 18-20 Mt 17:1-3
 et Lc 9:31. Cf. 2.65; 6.68

1-2 τὸ τοῦ A : τὸ M B C D E H : τοῦ Pat 3 τῷ A : om. Φ 7 οὐδὲ δόξα - 8 οὐκ εἶχεν εἶδος om. A Φ, e LXX add. Bouhéreau (cf. v. 21) 9 ἄτιμον καὶ Φ | τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων A Φ et LXX B et rec. Luciani : πάντας ἀνθρώπους LXX A Q | ἄρ' Φ : ἄρ' A 10 ἤκουεν A : ἤκουσεν Φ 12 post ψαλμῷ add. Φ τῷ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ 14 ἔντεινον Φ et LXX : ἔντειναι A 18 τὸ ὑψηλὸν Φ 21 τὰ Φ : τὸ A | καὶ³ deleui 22 παραδέχεται A 23 κᾶν addidi 24 ὅτι μέγα τῇ κατασκευῇ ἐστὶ τὸ Φ

εἶναι θεοῦ τὸ πρὸ πολλῶν ἐτῶν τῆς γενέσεως αὐτοῦ πεπροφητεῦσθαι καὶ περὶ τοῦ εἵδους αὐτοῦ· ἐὰν δὲ ἄλλος προφήτης ὠραιότητα καὶ κάλλος εἶναι λέγῃ περὶ αὐτόν, οὐκέτι βούλεται τὴν προφητείαν εἰς Ἰησοῦν Χριστὸν ἀναφέρεσθαι; Καὶ εἰ μὲν σαφῶς ἦν ἀπὸ τῶν εὐαγγελίων λαβεῖν
 5 ὅτι "Οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον [ἦν], ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων", εἶπεν ἂν τις οὐ κατὰ τὸ προφητικὸν εἰρηκέναι ταῦτα τὸν Κέλσον, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἰεὺς εὐαγγελικόν·
 10 νυνὶ δὲ οὔτε τῶν εὐαγγελίων, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἀποστόλων ἐμφαινόντων ὅτι "οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος", σαφές ὅτι τὸ ἀπὸ τῆς προφητείας ἀναγκάζεται παραδέχεσθαι ὡς ἀληθευόμενον περὶ Χριστοῦ· ὅπερ οὐκέτι ἐπι-
 10 τρέπει τὰς περὶ Ἰησοῦ κατηγορίας προβαίνειν.

165^f

Πάλιν τε αὖ ὁ λέγων· Ἐπειδὴ θεῖον πνεῦμα ἦν ἐν σώματι, πάντως τι παραλλάττειν αὐτὸ τῶν λοιπῶν ἐχρῆν ἢ κατὰ μέγεθος (ἢ κάλλος) ἢ φωνὴν ἢ ἀλκὴν ἢ κατάπληξιν ἢ πειθῶ πῶς
 15 οὐχ ἑώρα τὸ παραλλάττον τοῦ σώματος αὐτοῦ πρὸς τὸ τοῖς ὁρώσι δυνατόν καὶ διὰ τοῦτο χρήσιμον τοιοῦτο φαινόμενον ὅποιον ἔδει ἐκάστω βλέπεσθαι; Καὶ οὐ θαυμαστὸν τὴν φύσει τρεπτὴν καὶ ἀλλοιωτὴν καὶ εἰς πάντα ἃ βούλεται ὁ δημιουργὸς ὕλην μεταβλητὴν καὶ πάσης ποιότητος, ἦν ὁ τεχνίτης βούλεται, δεκτικὴν ὅτε μὲν ἔχειν ποιότητα, καθ' ἣν λέγεται
 20 τό· "Οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος", ὅτε δὲ οὕτως ἔνδοξον καὶ καταπληκτικὴν καὶ θαυμαστήν, ὡς "ἐπὶ πρόσωπον πεσεῖν" τοὺς θεατὰς τοῦ τηλικούτου κάλλους συνανελθόντας τῷ Ἰησοῦ τρεῖς ἀποστόλους.

77

Ἄλλ' ἐρεῖ ταῦτ' εἶναι πλάσματα καὶ μύθων οὐδὲν διαφέροντα, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ τῶν περὶ Ἰησοῦ παραδόξων. ἢ Πρὸς τὸδε (μὲν οὖν) διὰ

15-17 cf. 1.48; 2.64-65; 4.16; 6.68 et Orig. *Comm. ser. in Mt.* 100 21 Mt 17:6 23-24 cf. 3.27; 5.57

1 τὸ om. Φ ἰ προπεφητεῦσθαι Φ 3 ἰησοῦν Φ : om. A 5 ἦν om. Φ, delevi 6 εἶπεν A Φ : εἶποι M ἰ τὸ Φ : om. A 7 εὐαγγέλιον Φ 10 παραδέχεσθαι A^{pc} : παραδέξασθαι B C D E H 14 ἢ κάλλος addidi ex 6.75 19 λέγεται : λέλεκται Pat B 24 καὶ πρὸς M ἰ μὲν οὖν M² : om. A

πλειόνων ἐν τοῖς πρὸ τούτων ἀπελογησάμεθα· ἢ ἔχει δέ τι καὶ μυστικώ-
 τερον ὁ λόγος, ἀπαγγέλλων τὰς τοῦ Ἰησοῦ διαφόρους μορφὰς ἀναφέρε-
 σθαι ἐπὶ τὴν τοῦ θεοῦ λόγου φύσιν, οὐχ ὁμοίως φαινομένου τοῖς τε
 πολλοῖς καὶ τοῖς ἀκολουθεῖν αὐτῷ "εἰς ὑψηλόν", ὃ ἀποδεδώκαμεν, "ὅρος"
 δυναμένοις. Τοῖς μὲν γὰρ ἔτι κάτω τυγχάνουσι καὶ μηδέπω ἐπὶ τὸ ἀνα- 5
 βαίνειν παρεσκευασμένοις ὁ λόγος "οὐκ ἔχει εἶδος οὐδὲ κάλλος"· τὸ γὰρ
 "εἶδος αὐτοῦ" τοῖς τοιούτοις ἐστὶν "ἄτιμον καὶ ἐκλείπον παρὰ τοὺς" ὑπὸ
 ἀνθρώπων γεγεννημένους λόγους, τροπικῶς ἐν τούτοις καλουμένους
 "υἱοὺς ἀνθρώπων".

Εἵπομεν γὰρ ἂν πολλῷ ὠραιότερους φαίνεσθαι τοὺς τῶν φιλο- 10
 σοφούντων λόγους, ὄντας "υἱοὺς ἀνθρώπων", παρὰ τὸν τοῖς πολλοῖς
 κηρυσσόμενον θεοῦ λόγον, ὃς ἐμφαίνει καὶ "μωρίαν κηρύγματος"· καὶ
 διὰ τὴν ἐμφαινομένην "μωρίαν τοῦ κηρύγματος" λέγουσιν οἱ τοῦτο μόνον
 θεωροῦντες· "Εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος." Τοῖς 15
 μέντοι ἐκ τοῦ ἀκολουθεῖν αὐτῷ δύναμιν ἀνειληφόσι πρὸς τὸ ἔπεσθαι καὶ
 ἀναβαίνοντι αὐτῷ "εἰς τὸ ὑψηλὸν ὅρος" θειοτέραν μορφήν ἔχει· ἣν
 βλέπουσιν εἴ τις ἐστὶ "Πέτρος", χωρήσας τὴν τῆς ἐκκλησίας ἐν αὐτῷ
 οἰκοδομὴν ἀπὸ τοῦ λόγου καὶ τοσαύτην ἔξιν ἀναλαβὼν, ὥς μηδεμίαν
 "πύλιν ἄδου κατισχύσειν αὐτοῦ," "ὑψωθέντος" διὰ τὸν λόγον "ἐκ τῶν 20
 πυλῶν τοῦ θανάτου, ὅπως ἂν ἐξαγγείλῃ πάσας τὰς αἰνέσεις τοῦ θεοῦ ἐν
 ταῖς πύλαις τῆς θυγατρὸς Σιών"· καὶ εἴ τινες εἰσὶν ἐκ (θεοῦ) λόγων τὴν
 γένεσιν λαβόντες μεγαλοφώνων, οὔτινες οὐδὲν ἀποδέουσι ἢ νοητῆς
 "βροντῆς". ἢ

165^v

1-23 et p. 455.1-5 Φ 15.18 et 20, pp. 83-84 et 86 4 Mt 17:1 6-9 Is 53:2-
 3 13 1 Cor 1:21 17-19 Mt 16:18. Cf. Orig. *Comm. in Mt.* 12.32 19-21 Ps
 9:14-15. Cf. 6.36 22-23 cf. Mc 3:17

1 μυστικώτερον A : μυστικὸν M Φ 8 γεγεννημένους A 12 τοῦ θεοῦ
 Φ 15 ἐκ τοῦ Φ : om. A 17 αὐτῷ Hoeschel : αὐτῷ Φ : αὐτῷ A 19
 κατισχύσειν A et NT : κατισχύειν Φ ἢ αὐτοῦ : αὐτῆς NT ἢ τοῦ λόγου P
 21 θεοῦ addidi ex Origene 22 ἀποδέουσι νοητῆς Φ : ἀποδέουσιν οἱ τῆς A
 23 post βροντῆς addit Koetschau textum ex Φ 15.19 (pp. 84-86), invito P.
 Wendland (p. 283 s.)

|| Ἀλλὰ πόθεν Κέλσω καὶ τοῖς ἐχθροῖς τοῦ θεοῦ λόγου καὶ μὴ φιλαλήθως τὰ χριστιανισμοῦ ἐξετάσασιν εἰδέναι τὸ βούλημα τῶν διαφόρων τοῦ Ἰησοῦ μορφῶν; Ἐγὼ δὲ λέγω καὶ ἡλικιῶν, καὶ εἴ τι τῶν πρὸ τοῦ παθεῖν αὐτῷ πεπραγμένων καὶ τῶν μετὰ τὸ ἀναστῆναι ἀπὸ τῶν νεκρῶν. ||

Ἐξῆς δὲ τοιαῦτά τινα λέγει ὁ Κέλσος· Ἔτι μὲν εἴπερ ἐβούλετο ὁ θεὸς ὥσπερ ὁ παρὰ τῷ κωμῳδῷ Ζεὺς ἐκ τοῦ μακροῦ ὕπνου διϋπνίσας ῥύσασθαι τὸ (τῶν) ἀνθρώπων γένος ἐκ κακῶν, τί δὴ ποτε εἰς μίαν γωνίαν ἔπεμψε τοῦτο, ὃ φατε, πνεῦμα; Δέον πολλὰ ὁμοίως διαφυσῆσαι σώματα καὶ κατὰ πᾶσαν ἀποστεῖλαι τὴν οἰκουμένην. Ἀλλ' ὁ μὲν κωμῳδὸς ἐν τῷ θεάτρῳ γελωτοποιῶν συνέγραψεν ὅτι Ζεὺς ἐξυπνισθεὶς Ἀθηναίοις καὶ Λακεδαιμονίοις τὸν Ἑρμῆν ἔπεμψε· σὺ δὲ οὐκ οἶει καταγελαστότερον πεποιηκέναι Ἰουδαίοις πεμπόμενον τοῦ θεοῦ τὸν υἱόν; Ὅρα δὴ καὶ ἐν τούτοις τὸ ἄσεμνον τοῦ Κέλσου, ἀφιλοσόφως κωμῳδίας ποιητὴν γελωτοποιὸν παραλαβόντος καὶ τῷ παρ' αὐτῷ (Διὶ) διϋπνισθέντι πέμποντι Ἑρμῆν παραβάλλοντος τὸν τοῦ παντὸς δημιουργὸν θεὸν ἡμῶν. Εἴπομεν δὴ ἐν τοῖς πρὸ τούτων ὅτι οὐχ ὥσπερ ἀπὸ μακροῦ ὕπνου διαναστὰς ὁ θεὸς ἔπεμψε τὸν Ἰησοῦν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, τὴν μὲν κατὰ τὴν ἐνσωμάτωσιν οἰκονομίαν νῦν δι' εὐλόγους αἰτίας ἐπιπληρώσαντα, αἰεὶ δὲ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων εὐεργετήσαντα. Οὐδὲν γὰρ τῶν ἐν ἀνθρώποις καλῶν γεγένηται μὴ τοῦ θεοῦ λόγου ἐπιδημήσαντος ταῖς ψυχαῖς τῶν καὶ ὀλίγον καιρὸν δεδυνημένων δέξασθαι τὰς τοιαύδε τοῦ θεοῦ λόγου ἐνεργείας.

Ἀλλὰ καὶ ἡ δοκοῦσα εἰς μίαν γωνίαν ἐπιδημία τοῦ Ἰησοῦ εὐλόγως γεγένηται, ἐπεὶπερ ἐχρῆν τοῖς ἑνα θεὸν μεμαθηκόσι καὶ τοὺς προφῆτας αὐτοῦ ἀναγινώσκουσι καὶ κηρυσσόμενον Χριστὸν μανθάνουσιν ἐπι-

78

8-9 cf. 4.4 s.f.; 4.36 et 5.50 s.f. 11-13 *Poetae Com. Gr.* VIII, Adesp. Fr. 45 Kassel-Austin 18 Εἴπομεν : cf. 4.3 et 7 22-24 cf. Iustini I *Apol.* 46.3-4

8 τῶν M : om. A 16 Διὶ ex vv. 7 et 12 suppl. Fr. Leo (*Rhein. Mus.* 33 [1878], p. 413) 21 ἐπιπληρώσαντα Bouhéreau : ἐπικληρώσαντα A : πληρώσαντα P : ἐπικληρώσοντα Koetschau² | εὐεργετήσοντα Koetschau²

δημῆσαι τὸν προφητευόμενον καὶ ἐπιδημῆσαι ἐν καιρῷ ὅτ' ἔμελλεν ἐκχεῖσθαι ἀπὸ μιᾶς γωνίας ὁ λόγος ἐπὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

79

Διὸ καὶ χρεῖα οὐκ ἦν πολλὰ γενέσθαι πανταχοῦ σώματα καὶ πολλὰ ἀνάλογον τῷ Ἰησοῦ πνεύματα, ἵν' ἡ πᾶσα τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένη φωτισθῇ τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ. Ἦρκει γὰρ ὁ εἷς λόγος, ὡς "δικαιοσύνης ἥλιος" ἀνατείλας, ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἐκπέμψαι τὰς ἐπὶ τὴν ψυχὴν τῶν βουλομένων αὐτὸν παραδέξασθαι φθανούσας αὐγάς. Εἰ δὲ καὶ πολλὰ τις ποθεῖ σώματα πεπληρωμένα θείου πνεύματος ἰδεῖν, ἀνάλογον ἐκείνῳ τῷ ἐνὶ Χριστῷ διακονούμενα τῇ πανταχοῦ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ, κατανοεῖτω τοὺς πανταχοῦ ὑγιῶς καὶ μετὰ βίου ὀρθοῦ διδάσκοντας τὸν Ἰησοῦ λόγον, Χριστοὺς καὶ αὐτοὺς ὑπὸ τῶν θείων γραφῶν καλουμένους ἐν τῷ "Μὴ ἄπτεσθε τῶν Χριστῶν μου, καὶ ἐν τοῖς προφήταις μου μὴ πονηρεῦσθε".

166^f

Καὶ γὰρ ὥσπερ ἠκούσαμεν "ὅτι Ἀντίχριστος ἔρχεται" καὶ οὐδὲν ἦττον μεμαθήκαμεν ὅτι "Ἀντίχριστοι πολλοί" εἰσιν ἐν τῷ κόσμῳ, τὸν αὐτὸν τρόπον ὅτι Χριστὸς ἐπιδεδήμεκε γνόντες θεωροῦμεν ὅτι δι' αὐτὸν πολλοὶ Χριστοὶ γεγονάσιν ἐν τῷ κόσμῳ, οἵτινες ἀνάλογον ἐκείνῳ "ἠγάπησαν δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησαν ἀδικίαν· καὶ διὰ τοῦτο ἔχρισε" καὶ αὐτοὺς "ὁ θεός, ὁ θεός" τοῦ Χριστοῦ, "ἐλαίῳ ἀγαλλιάσεως". Ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν οὖν "ὑπὲρ τοὺς μετόχους" αὐτοῦ ἀγαπήσας δικαιοσύνην καὶ μισήσας ἀνομίαν καὶ τὴν ἀπαρχὴν εἴληφε τοῦ χρίσματος καί, εἰ χρή οὕτως ὀνομά-σαι, ὅλον τὸ χρίσμα τοῦ τῆς ἀγαλλιάσεως ἐλαίου· οἱ δὲ μέτοχοι αὐτοῦ, ἕκαστος ὡς κεχώρηκε, μετέσχον καὶ τοῦ χρίσματος αὐτοῦ. Διόπερ, ἐπεὶ Χριστὸς "κεφαλὴ ἐστὶ τῆς ἐκκλησίας", ὡς εἶναι ἐν σώμα Χριστὸν καὶ τὴν ἐκκλησίαν, "τὸ μύρον ἐπὶ κεφαλῆς καταβέβηκεν ἐπὶ τὸν πώγωνα", τὰ σύμβολα τοῦ τελείου ἀνδρὸς "Ἀαρών", καὶ ἔφθασε "καταβαῖνον" τοῦτο τὸ μύρον "ἐπὶ τὴν ὠάν τοῦ ἐνδύματος αὐτοῦ".

5-6 Mal 4:2 (3:20). Cf. 6.54; 7.22 et 31 12 Ps 104:15. Cf. Orig. *Comm. in Io.* 6.6 (3) 14-15 1 Io 2:18 18-19 Ps 44:8; Heb 1:9. Cf. 1.56 24 Col 1:18
25-27 Ps 132:2

18 ἀδικίαν A et LXX A : ἀνομίαν LXX, NT et v. 21 27 ὠαν P : ὠαν A

Καὶ ταῦτα δέ μοι λέλεκται πρὸς τὸν ἄσεμνον τοῦ Κέλσου λόγον εἰπόντος· Δέον πολλὰ ὁμοίως διαφυσῆσαι σώματα καὶ κατὰ πᾶσαν ἀποστεῖλαι τὴν οἰκουμένην. Ὁ μὲν οὖν κωμῶδὸς γελωτοποιῶν τὸν Δία κοιμώμενον πεποίηκε τε καὶ διϋπνιζόμενον καὶ πέμποντα πρὸς τοὺς
 5 Ἑλληνας τὸν Ἑρμῆν· ὁ δὲ λόγος, ἄϋπνον ἐπιστάμενος φύσιν τὴν τοῦ θεοῦ, διδασκέτω ἡμᾶς ὅτι κατὰ καιροὺς οἰκονομεῖ τὰ τοῦ κόσμου πράγματα ὁ θεός, ὡς ἀπαιτεῖ τὸ εὐλογον. Οὐ θαυμαστὸν δὲ εἰ διὰ τὸ "μεγάλας εἶναι καὶ δυσδιηγήτους τὰς κρίσεις τοῦ θεοῦ αἱ ἀπαίδευτοι πλανῶνται ψυχαί", καὶ Κέλσος σὺν αὐταῖς. Οὐδὲν οὖν καταγέλαστόν
 10 ἐστὶν ἐν τῷ Ἰουδαίοις, παρ' οἷς γεγονάσιν οἱ προφῆται, πεπέμφθαι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ· ἵν' ἐκεῖθεν ἀρξάμενος σωματικῶς δυνάμει καὶ πνεύματι ἀνατείλῃ τῇ μηκέτι βουλομένη ἐρήμῳ θεοῦ τυγχάνειν οἰκουμένη ψυχῶν.

Ἐξῆς δὲ τούτοις **ἐνθεώτατα ἐξ ἀρχῆς** ἔδοξε Κέλσῳ λέγειν **ἔθνη Χαλδαίους**, ἀφ' ὧν ἡ ἀπατηλὸς γενεθλιαλογία νενέμηται τοὺς
 15 ἀνθρώπους. Ἀλλὰ καὶ **Μάγους** τοῖς **ἐνθεωτάτοις** κατατάττει **ἔθνεσιν** ὁ Κέλσος, ἀφ' ὧν ἡ παρώνυμος τοῦ ἔθνους αὐτῶν μαγεία [καὶ] τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν ἐπὶ διαφθορᾷ καὶ ὀλέθρῳ τῶν χρωμένων αὐτῇ ἐπιδεδήμηκε. Καὶ **Αἰγύπτιοι** μὲν ἐν μὲν τοῖς ἀνωτέρω καὶ παρὰ τῷ Κέλσῳ ἐπλανῶντο, ὡς σεμνοὺς μὲν ἔχοντες περιβόλους τῶν νομιζομένων
 20 ἱερῶν, ἔνδον δὲ οὐδὲν ἄλλ' ἢ πιθήκους ἢ κροκοδείλους ἢ αἶγας ἢ ἀσπίδας ἢ τι τῶν ζώων· νῦν δὲ ἔδοξε Κέλσῳ **ἐνθεώτατον** εἰπεῖν καὶ **τὸ Αἰγυπτίων ἔθνος**, καὶ ἐνθεώτατον ἐξ ἀρχῆς, τάχα ἐπεὶ Ἰουδαίοις ἐξ ἀρχῆς προσεπολεμήκασιν. Καὶ **Πέρσαι** δέ, οἱ τὰς μητέρας γαμοῦντες καὶ θυγατράσι μιγνύμενοι, **ἐνθεον ἔθνος**, εἶναι τῷ Κέλσῳ δοκοῦσιν, ἀλλὰ
 25 καὶ **Ἰνδοί**, ὧν τινὰς ἐν τοῖς Ι προειρημένοις ἔλεγε καὶ ἀνθρωπείων γεγεῦσθαι σαρκῶν. Μηδὲν δὲ τούτων **Ἰουδαίους**, μάλιστα τοὺς πάλαι, πράττοντας οὐ μόνον οὐκ εἶπεν **ἐνθεωτάτους**, ἀλλὰ καὶ **αὐτίκα ἀπολουμένους**. Τοῦτο μὲν ἤδη καὶ ὡς μαντικὸς λέγει περὶ αὐτῶν, οὐχ

80

166^v

8-9 Sap 17:1. Cf. 8.32 18 ἐν μὲν τοῖς ἀνωτέρω : cf. 3.17 22 cf. 1.14 et
 20 23-24 cf. 5.27 25-26 cf. 5.34 27-28 cf. 8.69

4 τε M : τι A 12 βουλομένη M : βουλομένω A 16 καὶ delevi
 25 Ἰνδοὶ Hoeschel : ἰνδῶν A

ὁρῶν πᾶσαν τὴν περὶ Ἰουδαίους καὶ τὴν σεμνὴν πάλαι πολιτείαν αὐτῶν τοῦ θεοῦ οἰκονομίαν, καὶ ὡς "τῷ ἐκείνων παραπτώματι ἡ σωτηρία" γεγένηται "τοῖς ἔθνεσι" καὶ "τὸ παράπτωμα αὐτῶν πλοῦτος κόσμος καὶ τὸ ἥττημα αὐτῶν πλοῦτος ἔθνων". "ἕως τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν εἰσέλθῃ", ἵνα μετὰ τοῦτο "πᾶς", ὃν οὐ νοεῖ Κέλσος, "Ἰσραὴλ σωθῇ".

5

81

Οὐκ οἶδα δ' ὅπως φησὶ περὶ τοῦ θεοῦ ὅτι **ὁ πάντα εἰδὼς τοῦτο οὐκ ἠπίστατο, ὅτι κακοῖς ἀνθρώποις καὶ ἁμαρτησομένοις καὶ κο-λάσουσιν αὐτοῦ τὸν υἱὸν πέμπει.** Ἄλλ' ἔοικε νῦν μὲν ἐκὼν ἐπι-λελῆσθαι τοῦ φάσκοντος λόγου πάντα ἃ πείσεται Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς προεωρακέναι θεῖον πνεύματι, καὶ πεπροφητευκέναι τοὺς τοῦ θεοῦ προ-φῆτας· οἷς οὐχ ἔπεται τὸ μὴ ἐγνωκέναι τὸν θεὸν ὅτι κακοῖς καὶ ἁμαρτη-σομένοις ἀνθρώποις πέμπει τὸν υἱὸν καὶ κολάσουσιν αὐτόν. Εὐθέως δὲ λέγει τὸ **πάλαι ταῦτα προειρηθῆναι** ἐν ἀπολογίᾳ ὑφ' ἡμῶν λέγεσθαι.

10

Ἄλλ' ἐπεὶ αὐτάρκη περιγραφὴν εἵληφεν ὁ ἕκτος ἡμῶν τόμος, αὐτοῦ που καταπαύσαντες τὸν λόγον ἀρξόμεθα θεοῦ διδόντος ἐβδόμου· ἐν ᾧ ἀπαντᾶν νομίζει πρὸς τὸ ὑφ' ἡμῶν λέγεσθαι τοὺς προφῆτας πάντα τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ προειρηκέναι. Ἄπερ ἐπεὶ πλείονά ἐστι καὶ πλείονος λόγου δεῖται τοῦ πρὸς αὐτά, οὔτε διακόψαι ἐβουλήθημεν ὑπὸ τοῦ μεγέθους ἀναγκαζόμενοι τοῦ βιβλίου, οὔτε ὑπὲρ τοῦ μὴ διακόψαι τὸν λόγον μέγιστον ποιῆσαι καὶ ὑπὲρ τὸ σύμμετρον τὸν ἕκτον τόμον.

20

2-4 Rom 11:11-12. Cf. 2.78 4-5 Rom 11:25-26 9-10 Lc 24:26-27 13
cf. v. 16-17 et 7.2

10 πεπροφητευκέναι Spencer : προπεφητευκέναι A subscriptio τέλος τοῦ ἕκτου τόμου A¹

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ ΚΕΛΣΟΥ ΑΛΗΘΗ ΛΟΓΟΝ (ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ)

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

Ἐν ἔξ τοῖς πρὸ τούτων, ἱερὲ ἀδελφεῖ Ἀμβρόσιε, ἀγωνισάμενοι κατὰ τὸ
δυνατὸν ἡμῖν βιβλίοις πρὸς τὰς Κέλσου (κατὰ) Χριστιανῶν κατηγορίας
καὶ μηδὲν ὅση δύναμις ἀβασάνιστον καὶ ἀνεξέταστον ἐάσαντες μηδὲ
5 παρελθόντες πρὸς ὃ (οὐχ) ὡς οἶόν τε ἡμῖν ἀπηντήσαμεν, θεὸν ἐπικαλεσά-
μενοι δι' αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ κατηγορουμένου ὑπὸ Κέλσου, ἵν'
ἡμῶν ἐλλάμψη ἐν τῇ καρδίᾳ, ἀλήθεια τυγχάνων, τὰ ἀνατρεπτικὰ τοῦ
ψεύδους, ἰ ἀρχόμεθα καὶ ἐβδόμου συγγράμματος, τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο ἐν
τῇ πρὸς θεὸν λέγοντες εὐχῇ τό· "Ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου ἐξολόθρευσον αὐ-
τούς", δηλὸν δ' ὅτι τοὺς ἐναντίους τῇ ἀληθείᾳ λόγους· οὗτοι γὰρ ἀληθεῖα
10 θεοῦ ἐξολοθρεύονται, ἵν' ἐξολοθρευθέντων αὐτῶν οἱ πάντες περισπασμοῦ
ἀπολυθέντες εἴπωσι τὸ ἐξῆς ἐκείνῳ τό· "Ἐκουσίως θύσω σοι", λογικὴν
καὶ ἄκαπνον θυσίαν προσφέροντες τῷ θεῷ τῶν ὅλων.

1

167^r

Πρόκειται δὲ νῦν τῷ Κέλσῳ κατηγορῆσαι τοῦ φάσκοντος λόγου ὑπὸ
τῶν παρὰ Ἰουδαίοις προφητῶν προφητεῦεσθαι τὰ περὶ τὸν Χριστὸν Ἰη-
15 σοῦν. Καὶ πρῶτόν γε κατ' ἀρχὰς ἐξετάσομεν (τό), ὡς οἶεται, τοὺς μὲν
ἄλλον εἰσηγουμένους θεὸν παρὰ τὸν Ἰουδαίων θεὸν μηδαμῶς δύνασθαι
ἀπαντᾶν πρὸς τὰς ἐπαπορήσεις αὐτοῦ, ἡμᾶς δέ, τοὺς τὸν αὐτὸν τηρήσαν-
τας θεόν, καταφεύγειν ἐπὶ τὴν διὰ τῶν προφητευομένων περὶ Χριστοῦ
ἀπολογίαν. Καὶ φησι πρὸς ταῦτα· "Ἰδωμεν ὅπῃ ἐφευρήσουσι παραι-
20 τησιν· οἱ μὲν ἄλλον εἰσηγούμενοι θεὸν οὐδεμίαν, οἱ δὲ τὸν
αὐτὸν αὖθις τὸ αὐτὸ ἐροῦσιν, ἐκεῖνο δὴ τὸ σοφόν, ὅτι "ἐχρῆν
οὕτως γενέσθαι·" τεκμήριον δέ, "πάλαι γὰρ ταῦτα προεῖρητο."
Φήσομεν δὲ πρὸς ταῦτα ὅτι οὕτως ἐστὶν ἀσθενὴ τὰ εἰρημένα περὶ τοῦ
Ἰησοῦ καὶ Χριστιανῶν ἐν τοῖς ὀλίγῳ πρὸ τούτων, ὡς καὶ τοὺς ἄλλον
25 εἰσηγουμένους θεὸν καὶ τοῦτο πράττοντας ἀσεβῶς εὐχερέστατα ὑπαντῆ-

2

6 Io 14:6; 2 Cor 4:6 8 Ps 53:7. Cf. 1.71 11 Ps 53:8 22 cf. 6.81
24-25 cf. 6.72-75 et 78

inscriptio πρὸς τὸν ἐπιγεγραμμένον τοῦ κέλσου ἀληθῆ λόγον. τόμος ἑβδομος
(omisso ὠριγένους) et ζ' A¹ 2 κατὰ P M : om. A 4 οὐχ add. Wendland 10
πάντες A : παντὸς Koetschau², agn. Borret 15 ἐξετάσομεν scripsi : ἐξετάζο-
μεν A : ἐξετάζωμεν con. Koetschau | τὸ add. Wifstrand | ὡς scripsi : ὦν A^{ac} :
ὦ A^{pc} 25 εὐχερέστατ' ἂν con. Koetschau | ὑπαντῆσαι A : ἀπαντῆσαι M^{pc}

σαι πρὸς τὰ ὑπὸ Κέλσου λεγόμενα. Καὶ εἰ μὴ ἄτοπον ἦν ἀφορμὰς διδόναι τοῖς ἀσθενεστέροις πρὸς παραδοχὴν χειρόνων δογμάτων, καὶ ἡμεῖς ἂν τοῦτο πεποιήκειμεν, ἴν' ἐλέγξωμεν ψεῦδος τὸ περὶ τοῦ τοὺς ἄλλον εἰσηγουμένους θεὸν μηδεμίαν ἔχειν ἀπολογίαν πρὸς τὰ ὑπὸ Κέλσου λελεγεμένα· νυνὶ δὲ ἡμεῖς φέρε περὶ τῶν προφητῶν πρὸς τοῖς ἀνωτέρω εἰρημένους 5 ἀπολογησώμεθα.

3 Φησὶν οὖν· Τὰ μὲν ὑπὸ τῆς Πυθίας ἢ Δωδωνίδων ἢ Κλαρίου ἢ ἐν Βραγχίδαις ἢ ἐν Ἀμμωνος ὑπὸ μυρίων τε ἄλλων θεο-
πρόπων προειρημένα, ὅφ' ὧν ἐπιεικῶς πᾶσα γῆ κατὰκρίσθη, 10
ταῦτα μὲν (ἐν) οὐδενὶ λόγῳ τίθενται· τὰ δὲ ὑπὸ τῶν ἐν Ἰου-
δαίᾳ τῷ ἐκείνων τρόπῳ λεχθέντα ἢ μὴ λεχθέντα, καὶ ὥσπερ
εἰώθασιν ἔτι νῦν οἱ περὶ Φοινίκην τε καὶ Παλαιστίνην, ταῦτά
γε θαυμαστὰ καὶ ἀπαράλλακτα ἡγοῦνται. Λέγωμεν οὖν περὶ τῶν
κατειλεγμένων χρηστηρίων ὅτι δυνατόν μὲν ἡμῖν συνάγουσιν ἀπὸ Ἀρι-
στοτέλους καὶ τῶν τὰ τοῦ Περιπάτου φιλοσοφούντων οὐκ ὀλίγα εἰπεῖν 15
εἰς ἀνατροπὴν τοῦ περὶ τῆς Πυθίας καὶ τῶν λοιπῶν χρηστηρίων λόγου·
δυνατόν δὲ καὶ τὰ λελεγεμένα τῷ Ἐπικούρῳ καὶ τοῖς ἀσπαζομένοις αὐτοῦ
τὸν λόγον περὶ τῶν αὐτῶν παραθέμενον δεῖξαι ὅτι καὶ Ἑλλήνων τινὲς
ἀνατρέπουσι τὰς νομιζομένας καὶ τεθνασμένας ἐν πάσῃ Ἑλλάδι
θεοπροπίας. 20

167^v

Ἀλλὰ γὰρ δεδόσθω μὴ εἶναι πλάσματα μηδὲ προσποιήσεις ἀνθρώπων
περὶ θεοφορίας τὰ περὶ τὴν Πυθίαν καὶ τὰ λοιπὰ χρηστήρια· ἴδωμεν οὖν
εἰ μὴ καὶ οὕτως δύναται τοῖς φιλαλήθως ἐξετάζουσιν τὰ πράγματα ἀπο-
δείκνυσθαι ὅτι καὶ τῷ παραδεχομένῳ εἶναι ταῦτα τὰ μαντεῖα οὐκ ἀναγ-
καῖον προσέσθαι ὅτι θεοὶ τινὲς εἰσι παρ' αὐτοῖς, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐναντίου 25
δαίμονες τινες φαῦλοι καὶ πνεύματα ἐχθρὰ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων καὶ
κωλύοντα τὴν τῆς ψυχῆς ἄνοδον καὶ δι' ἀρετῆς πορείαν καὶ τῆς ἀληθινῆς
εὐσεβείας ἀποκατάστασιν πρὸς τὸν θεόν. Ἰστόρηται τοίνυν περὶ τῆς Πυ-
θίας, ὅπερ δοκεῖ τῶν ἄλλων μαντείων λαμπρότερον τυγχάνειν, ὅτι
περικαθεζομένη τὸ τῆς Κασταλίας στόμιον ἢ τοῦ Ἀπόλλωνος προφήτις 30
δέχεται πνεῦμα διὰ τῶν γυναικείων κόλπων· οὐ πληρωθεῖσα ἀποφθέγ-

5 cf. 1.35–37 et 48; 2.28–29 et 37; 3.2–4; 6.19–21 12–13 cf. 7.9 13–20
Usener, *Epicurea* Fr. 395. Cf. Eus. *Praep. ev.* 4.2.13; 4.3.14; Ps.–Aristot. *De mundo*
4, 395 b 26 30–31 cf. 3.25; Io. Chrysost. *Hom. in 1 Cor.* 29.1

7 Δωδωνίδων Bouhéreau : δωδωνίων A 8 βραχίδες A 10 ἐν¹ add.
Koetschau 23 πράγματα P M : προστάγματα A 25 προσέσθαι M^{pc} :
προέσθαι A

γεται τὰ νομιζόμενα εἶναι σεμνὰ καὶ θεῖα μαντεύματα. "Ὅρα δὴ διὰ τούτων εἰ μὴ τὸ τοῦ πνεύματος ἐκείνου ἀκάθαρτον καὶ βέβηλον ἐμφαίνεται, μὴ διὰ μανῶν καὶ ἀφανῶν πόρων καὶ πολλῶν γυναικείων κόλπων καθαρωτέρων ἐπεισιδὼν τῇ ψυχῇ τῆς θεσπιζούσης, ἀλλὰ διὰ τούτων, ἃ οὐδὲ θέμις ἦν τῷ σώφρονι [καὶ] ἀνθρώπῳ βλέπειν, οὕτω λέγω δὴ καὶ ἄπτεσθαι· καὶ τοῦτο ποιεῖν οὐχ ἅπαξ που οὐδὲ δὶς (ἴσως γὰρ ἔδοξεν ἀνεκτότερον τὸ τοιοῦτο τυγχάνειν), ἀλλὰ τοσαυτάκις ὅσάκις προφητεύειν ἐκείνη ἀπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος πεπίστευται.

Ἄλλὰ καὶ τὸ εἰς ἔκστασιν καὶ μανικὴν ἄγειν κατάστασιν τὴν δῆθεν προφητεύουσιν, ὡς μηδαμῶς αὐτὴν ἐαυτῇ παρακολουθεῖν, οὐ θεῖου πνεύματος ἔργον ἐστίν· ἐχρῆν γὰρ τὸν κάτοχον τῷ θεῷ πνεύματι πολλῶ πρότερον παντὸς οὐτινοσοῦν τοῦ ἀπὸ τῶν χρησμῶν διδασκομένου τὸ συμβαλλόμενον εἰς τὸν μέσον καὶ κατὰ φύσιν βίον ἢ πρὸς τὸ λυσιτελεῖς ἢ πρὸς τὸ συμφέρον ὠφεληθῆναι, καὶ διορατικώτερον παρ' ἐκεῖνο μάλιστα καιροῦ τυγχάνειν ὅτε σύνεστιν αὐτῷ τὸ θεῖον.

"Ὅθεν ἡμεῖς ἀποδείκνυμεν συνάγοντες ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραμμάτων ὅτι οἱ ἐν Ἰουδαίῳ προφητῇ, ἐλλαμπόμενοι ὑπὸ τοῦ θεῖου πνεύματος τοσοῦτον ὅσον ἦν καὶ αὐτοῖς τοῖς προφητεύουσι χρήσιμον, προαπέλαυνον τῆς τοῦ κρείττονος εἰς αὐτοὺς ἐπιδημίας· καὶ διὰ τῆς πρὸς τὴν ψυχὴν αὐτῶν, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, ἀφῆς τοῦ καλουμένου ἁγίου πνεύματος διορατικώτεροί τε τὸν νοῦν ἐγίνοντο καὶ τὴν ψυχὴν λαμπρότεροι, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα, οὐδαμῶς ἔτι ἀντιπρᾶττον τῷ κατ' ἀρετὴν βίῳ, ἅτε κατὰ τὸ παρ' ἡμῖν καλούμενον "φρόνημα τῆς σαρκὸς" νεκρούμενον. "Πνεύματι" γὰρ θειοτέρῳ "τὰς τοῦ σώματος πράξεις" καὶ (τὰς) ἀπὸ "τοῦ φρονήματος τῆς σαρκὸς" ἀρχομένης ἔχθρας, τυγχανούσας πρὸς θεόν, "θανατοῦσθαι" πεπείσμεθα.

Εἰ δ' ἐξίσταται καὶ οὐκ ἐν ἐαυτῇ ἐστὶν ἡ Πυθία ὅτε μαντεύεται, ποδᾶ πὸν νομιστέον πνεῦμα, τὸ σκότον καταχέαν τοῦ νοῦ καὶ τῶν λογισμῶν, ἢ τοιοῦτον ὁποῖον ἐστὶ καὶ τὸ τῶν δαιμόνων γένος; Οὐδ' οὐκ ὀλίγοι Χριστιανῶν ἰ ἀπελαύνουσι τῶν πασχόντων σὺν οὐδενὶ περιέργῳ καὶ μαγικῷ ἢ φαρμακευτικῷ πράγματι, ἀλλὰ μόνῃ εὐχῇ καὶ ὀρκώσεσιν ἀπλουστεράς καὶ ὅσα ἂν δύναιτο προσάγειν ἀπλουστερος ἄνθρωπος. Ὡς ἐπίπαν γὰρ

4

168^f

23–25 Rom 8:6–7, 10 et 13. Cf. 7.22; 8.22 et 23 28–31 cf. 1.6

5 καὶ¹ delevi : post καὶ addit φρονίμῳ Koetschau² | λέγω δὴ scripsi, λέγω ὅτι [ἢ] iam Wifstrand : λέγεται ἢ : λέγεσθαι ἢ P^{1pc} 9 μανικὴν P^{1pc} : μαγικὴν A 13 τὸν add. A¹ 18 προαπέλαυνον P^{2pc} et Bouhéreau : προαπέλαβον A 22 ἀντέπραττε con. Bouhéreau 24 τὰς² addidi 25 τυγχανούσας scripsi (τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς θεόν NT) : τυγχάνοντος A

ιδιώται τὸ τοιοῦτον πράττουσι, παριστάσης τῆς ἐν τῷ λόγῳ Χριστοῦ χάριτος τὸ τῶν δαιμονίων εὐτελὲς καὶ ἀσθενές, οὐ πάντως δεόμενον πρὸς τὸ ἡττηθῆναι καὶ εἶξαν ὑπεξελθεῖν ἀπὸ ψυχῆς ἀνθρώπου καὶ σώματος σοφοῦ τινος καὶ δυνατοῦ ἐν ταῖς λογικαῖς περὶ τῆς πίστεως ἀποδείξεσιν.

5 Ἀλλὰ καὶ εἶπερ πεπίστευται οὐ παρὰ Χριστιανοῖς καὶ Ἰουδαίοις 5
μόνοις, ἀλλὰ καὶ παρ' ἄλλοις πολλοῖς Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων ὅτι ζῇ
καὶ ὑπάρχει μετὰ τὸν ἀπὸ τοῦ σώματος χωρισμὸν ἡ ἀνθρωπίνη ψυχή, καὶ
τῷ λόγῳ παρίσταται ὅτι ἡ μὲν καθαρὰ καὶ μὴ βαρουμένη ὑπὸ τῶν τῆς
κακίας μολιβδίδων μετέωρος φέρεται ἐπὶ τοὺς τόπους τῶν καθαρωτέρων
καὶ αἰθερίων σωμάτων, καταλιποῦσα τὰ τῆδε παχέα σώματα καὶ τὰ ἐν 10
αὐτοῖς μιάσματα, ἡ δὲ φαύλη καὶ ὑπὸ τῶν ἀμαρτάδων καθελκομένη ἐπὶ
τὴν γῆν καὶ μὴδ' ἀναπνεῦσαι δυναμένη τῆδε φέρεται καὶ καλινδεῖται, ἡ
μὲν τις ἐπὶ "τὰ μνήματα", ἔνθα καὶ ὤφθη σκιοειδῶν ψυχῶν "φαντάσ-
ματα", ἡ δὲ τις ἀπαξαπλῶς περὶ τὴν γῆν.

Ποδαπὰ (δὲ) χρή νομίζειν εἶναι πνεύματα τὰ ὅλους, ἔν' οὕτως ὀνο- 15
μάσω, αἰῶνας ὥσπερ προσδεθέντα εἶτε μαγγανείαις τισὶν εἶτε καὶ διὰ τὴν
σφετέραν κακίαν οἰκοδομαῖς καὶ τόποις; Ὁ λόγος δὲ αἰρεῖ φαῦλ' ἅττα
νομίζειν εἶναι τὰ τοιαῦτα, τῇ προγνωστικῇ δυνάμει, μέση τυγχανούσῃ,
εἰς ἀπάτην ἀνθρώπων χρώμενα καὶ πρὸς τὸ περισπάσαι αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ
θεοῦ καὶ τῆς καθαρᾶς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας. Δηλοῖ δὲ τὸ τοιοῦτους αὐτοὺς 20
τυγχάνειν καὶ τὸ ταῖς ἀπὸ τῶν θυσιῶν ἀναθυμιάσεσι καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν
αἱμάτων καὶ ὀλοκαντωμάτων ἀποφοραῖς τρεφόμενα αὐτῶν τὰ σώματα,
φιληδονούντων τοῖς τοιοῦτοις, ἐπ' αὐτῷ τυγχάνειν τοῦ ὥσπερ φιλοζω-
εῖν, ἀνάλογον φαύλοις ἀνθρώποις, οὐκ ἀσπαζομένοις μὲν τὸ καθαρώτε-
ρον ἔξω σωμάτων ζῆν, περιέπουσι δὲ διὰ τὰς σωματικὰς ἡδονὰς τὴν ἐν 25
τῷ γέῳδαι σώματι ζωήν.

Εἶπερ δὲ θεὸς ἦν, ὡς Ἑλληνες οἶονται, ὁ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλων, τίνα
μᾶλλον ἐχρῆν αὐτὸν ἐκλέξασθαι προφήτην ἢ τὸν σοφὸν ἢ μὴ εὕρισκο-
μένου τοῦ τοιοῦτου κἂν τὸν προκόπτοντα; Πῶς δ' ἂν οὐκ ἄνδρα μᾶλλον 30
προφητεύειν ἐβούλετο ἢ περ γυναικῶν; Εἰ δὲ καὶ τὸ θῆλυ ἤθελεν, ὡς τάχα
μὴ δυνάμενος ἢ μὴ τερπόμενος ἄλλῳ τινὶ ἢ τοῖς κόλοις τῶν γυναικῶν,

8-10 cf. 2 Cor 5:4; 5:19; 7:32 et Plat. *Phaedr.* 246 b – 247 c; *Res publ.* 7, 519 b
10-11 cf. 6:73 12-14 cf. Plat. *Phaed.* 81 cd et 2.60 16 εἶτε μαγγανείαις :
cf. 3.34; 5.38; 7.64 18 μέση τυγχανούσῃ : cf. 3.25; 4.96 23 cf. 3.28

2 δαιμονίων A : δαιμόνων V 15 δὲ addidi 16 προσδεθέντα ὥσπερ
A, transposui 17 αἶρει A | ἅττα A, corr. Koetschau 20 τοιοῦτους Wendland :
τοιοῦτον τοὺς A 23 αὐτῷ Koetschau : αὐτὸ A : αὐτὰ Bouhéreau 29 τοῦ
add. A¹ 31 post δυνάμενος addit τῷ ἄρρενι χρῆσθαι Koetschau²

πῶς οὐχὶ παρθένον μᾶλλον ἐχρῆν αὐτὸν ἐπιλέξασθαι ἢ περ γυναιῖκα τὴν τὸ βούλημα αὐτοῦ θεσπίζουσαν;

Νυνὶ δὲ ὁ θαυμαζόμενος παρ' Ἑλλησι Πύθιος οὐδένα μὲν σοφὸν ἄλλ' οὐδ' ὅλως ἰ ἄνδρα ἄξιον ἔκρινε τῆς, ὡς Ἑλληνες ὑπολαμβάνουσι, θείας κατακωχῆς. Ἄλλ' οὐδ' ἐν τῷ θήλει γένει παρθένον τινὰ ἢ σοφὴν καὶ ἀπὸ φιλοσοφίας ὠφελημένην, ἀλλὰ τινα γυναιῖκα ἰδιῶτιν· τάχα γὰρ οἱ ἐν ἀνθρώποις κρείττονες βελτίους ἦσαν τῆς εἰς τὴν κατακωχὴν ἐνεργείας αὐτοῦ. Ἔδει δὲ καί, εἴπερ θεὸς ἦν, τῇ προγνώσει αὐτὸν χρήσασθαι δελέατι, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, πρὸς τὴν ἐπιστροφὴν καὶ θεραπείαν καὶ ἠθικὴν κατόρθωσιν τῶν ἀνθρώπων· νυνὶ δὲ οὐδὲν ἢ ἱστορία τοιοῦτον παραδίδωσι περὶ αὐτοῦ. Εἰ γὰρ καὶ "ἀνδρῶν ἀπάντων Σωκράτην" εἶπε "σοφώτατον" εἶναι, ἤμβλυσε τὸν ἔπαινον αὐτοῦ τὸ πρὸς τούτου λεγόμενον περὶ Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους ἐν τῷ·

Σοφὸς Σοφοκλῆς, σοφώτερος δ' Εὐριπίδης.

Τραγωδιοποιῶν οὖν σοφῶν ὑπ' αὐτοῦ λελεγμένων κρείττων εἶναι νομισθεὶς ὁ Σωκράτης, τῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ τῆς ὀρχήστρας τοῦ τυχόντος ἄθλου ἔνεκεν ἀγωνιζομένων καὶ ὅπου μὲν λύπας καὶ οἴκτους τοῖς θεαταῖς ἐμποιοῦντων, ὅπου δὲ ἀσέμνους γέλωτας (τοιοῦτον γάρ τι βούλεται τὰ σατυρικὰ δράματα), οὐ πάνυ τι τὸ διὰ φιλοσοφίαν καὶ ἀλήθειαν ἐμφαίνειν σεμνὸν (αὐτοῦ) καὶ διὰ σεμνότητα ἐπαινετόν. Καὶ τάχα οὐ τοσοῦτον διὰ φιλοσοφίαν ἀνδρῶν εἶπεν αὐτὸν ἀπάντων σοφώτατον, ὅσον διὰ τὰς θυσίας καὶ ἃς προσήνεγκε κνίσσας αὐτῷ τε καὶ τοῖς λοιποῖς δαίμοσι.

Καὶ διὰ ταῦτα εἰκότα μᾶλλον ποιεῖν οἱ δαίμονες τὰ ἀξιούμενα ὑπὸ τῶν αὐτοῖς προσαγόντων ἢ διὰ τὰ ἔργα τῆς ἀρετῆς. Διόπερ διαγράφων τὰ γινόμενα ὁ τῶν ποιητῶν ἄριστος Ὅμηρος καὶ διδάσκων τίνα μάλιστ' ἐστὶ τὰ πείθοντα τοὺς δαίμονας ποιεῖν ἃ βούλονται οἱ θύοντες, εἰσήγαγε τὸν Χρῦσιν, ἔνεκεν ὀλίγων στεφάνων καὶ μηρίων ταύρων καὶ αἰγῶν τυγχάνοντα ὧν ἤτησε καθ' Ἑλλήνων διὰ τὴν θυγατέρα, ἵνα λοιμώξαντες ἀποδώσειαν αὐτῷ τὴν Χρυσηίδα. Μέννηται δὲ παρὰ τινι τῶν Πυθαγορείων, ἀναγράψαντι περὶ τῶν ἐν ὑπονοίᾳ παρὰ τῷ ποιητῇ λελεγμένων, ἀναγνούς ὅτι τὰ τοῦ Χρύσου πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ἔπη καὶ ὁ ἐξ Ἀπόλλωνος ἐπιπεμ-

11 Plat. *Apol.* 21 a 14 cf. *Suda*, s.v. 820 σοφός 27–30 cf. *Iliad.* 1.34–53

20 αὐτοῦ addidi 21 ἀπάντων M : ἀπαντῶν A 22 προσήνεγκε M : προ– A 29 ἀποδώσειαν A : ἀπολύσειαν con. Koetschau (ex Hom. 1. 95)

φθεῖς τοῖς Ἑλλήσι λοιμὸς διδάσκει ὅτι ἡπίστατο Ὅμηρος πονηροῦς τινὰς δαίμονας, χαίροντας ταῖς κνίσσαις καὶ ταῖς θυσίαις, μισθοὺς ἀποδιδόναι τοῖς θύσασιν τὴν ἐτέρων φθοράν, εἰ τοιοῦτο οἱ θύοντες εὖχονται.

Καὶ ὁ "Δωδώνης" δὲ "μεδέων δυσχειμέρου", παρ' ᾧ εἰσιν οἱ προφῆται "ἀνιπτόποδες χαμαιεῦναι", ἀποδοκιμάσας τὸ τῶν ἀνδρῶν εἰς προφητείαν γένος ταῖς Δωδωνίσι χρῆται, ὥς καὶ ὁ Κέλσος παρέστησεν. Ἔστω δέ τις 5 τούτοις παραπλήσιος Κλάριος καὶ ἕτερος ἐν Βραγχίδαῖς καὶ ἄλλος ἐν Ἀμμωνος ἢ ὅποι ποτὲ γῆς μαντευόμενοι, πόθεν οὖν δειχθήσεται εἰ καὶ θεοὶ μὲν εἰσιν, οὐ δαιμόνια δέ τινα;

7

Τῶν δ' ἐν Ἰουδαίοις προφητῶν οἱ μὲν πρὸ τῆς προφητείας καὶ τῆς 10 θείας κατακωχῆς ἦσαν ἰσοφοί, οἱ δ' ἀπ' αὐτῆς τῆς προφητείας φωτισθέντες τὸν νοῦν τοιοῦτοι γεγονάσιν, αἰρεθέντες ὑπὸ τῆς προνοίας εἰς τὸ πιστευθῆναι τὸ θεῖον πνεῦμα καὶ τοὺς ἀπὸ τούτου λόγους διὰ τὸ τοῦ βίου δυσμίμητον καὶ σφόδρα εὐτονον καὶ ἐλευθέριον καὶ πάντη πρὸς θάνατον καὶ κινδύνους ἀκατάπληκτον. Τοιούτους γὰρ καὶ ὁ λόγος αἰρεῖ δεῖν εἶναι 15 τοὺς τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ προφήτας, οἵτινες παίγνιον ἀπέφηναν τὴν Ἀντισθένης καὶ Κράτητος καὶ Διογένης εὐτονίαν. Δι' ἀλήθειαν γοῦν καὶ τὸ ἐλευθερίως ἐλέγχειν τοὺς ἀμαρτάνοντας "ἐλιθάσθησαν, ἐπίσθησαν, ἐπειράσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον· περιῆλθον γὰρ ἐν 20 μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, (θλιβόμενοι,) κακουχούμενοι, ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὁπαῖς τῆς γῆς, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ ἐπὶ γῆς κόσμος"· αἰεὶ ἐνορῶντες τῷ θεῷ καὶ τοῖς ἀοράτοις τοῦ θεοῦ καὶ μὴ βλεπομένοις αἰσθητῶς καὶ διὰ τοῦτο οὖσιν αἰωνίοις.

Ὁ δὲ βίος ἐκάστου τῶν προφητῶν ἀναγέγραπται· ἀρκεῖ δὲ ἐπὶ τοῦ 25 παρόντος παραθέσθαι τὸν Μωϋσέως βίον (καὶ γὰρ αὐτοῦ φέρονται προφητεῖαι, ἀναγεγραμμέναι ἐν τῷ νόμῳ) καὶ τὸν Ἰερεμίου, φερόμενον ἐν τῇ ὁμωνύμῳ αὐτοῦ προφητεῖᾳ, καὶ τὸν Ἡσαίου, ὃς ἐπορεύθη ὑπερτείνων πᾶσαν ἀσκησιν "γυμνὸς καὶ ἀνυπόδετος ἔτεσι τρισίν." Ἴδε δὲ καὶ παιδα-

4-5 cf. *Iliad* 16.234-235 18-22 *Heb* 11:37-38. Cf. 7.18 23-24 cf. 2 *Cor* 4:18. Cf. 6.20 et 59; 7.46; 8.5 29 *Is* 20:2-3

4 προφῆται A : ὑποφῆται Bouhéreau 7 βραχίδες A 8 εἰ καὶ Koetschau : καὶ A, καὶ εἰ A¹ et edd. : ὅτι καὶ con. Bouhéreau 10 πρὸ τῆς Bouhéreau : προφῆται τῆς A 11 ἦσαν Bouhéreau : ὡς ἂν A 15 ἐρεῖ A 19 ἐπειράσθησαν M : ἐπειράθησαν A 20 θλιβόμενοι ex NT et 7.18 add. Koetschau² | κακουχούμενοι A 22 ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ ἐπὶ γῆς κόσμος : ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος post v. 20 κακουχούμενοι NT 28 ὑπερτείνων M^{PC} : ὑπὲρ τινων A

ρίων, τοῦ Δανιὴλ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, τὸν ἐρρωμένον βίον, ἀναγνοὺς τὴν ὑδροποσίαν αὐτῶν καὶ ὅτι ἡ τροφή ἦν αὐτοῖς ὄσπριον, ἐμψύχων ἀπεχομένοις. Εἰ δὲ δύνασαι, καὶ τὰ πρὸ τούτων θέασαι, <τοῦ> Νῶε προφητεύσαντος καὶ <τοῦ> Ἰσαὰκ τῷ υἱῷ ἐπευξαμένου προφητικῶς καὶ τοῦ Ἰακώβ
 5 λέγοντος ἐκάστῳ τῶν δώδεκα· "Δεῦτε, ἵνα ἀναγγείλω ὑμῖν, τί ἔσται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν." Οὗτοι δὲ καὶ ἄλλοι μυρίοι προφητεύσαντες τῷ θεῷ καὶ τὰ περὶ Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ προεῖπον. Διόπερ ἐν οὐδενὶ μὲν τιθέμεθα λόγῳ τὰ ὑπὸ τῆς Πυθίας ἢ Δωδωνίδων ἢ Κλαρίου ἢ ἐν Βραγχίδαϊς ἢ ἐν Ἀμμωνος ἢ ὑπὸ μυρίων ἄλλων λεγομένων θεοπρόπων προειρημένα, τὰ δ'
 10 ὑπὸ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ προφητευσάντων τεθήπαμεν, ὁρῶντες ὅτι ἄξιός ἦν αὐτῶν ὁ ἐρρωμένος καὶ εὐτονος καὶ σεμνὸς βίος πνεύματος θεοῦ, τρόπῳ προφητεύοντος καινῷ καὶ οὐδὲν ἔχοντι παραπλήσιον ταῖς ἀπὸ δαιμόνων μαντείαις.

Οὐκ οἶδα δ' ὅπως ὁ Κέλσος εἰπὼν· **Τὰ δ' ὑπὸ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ τῷ**
 15 **ἐκείνων τρόπῳ λεχθέντα** προσέθηκεν· **ἢ μὴ λεχθέντα**, ὥς ἅπιστος φάσκων δύνασθαι καὶ μὴ λελέχθαι αὐτά, ἀλλ' ἀναγεγράφθαι τάχα τὰ μὴ λεχθέντα. Οὐ γὰρ εἶδε τοὺς χρόνους, οὐδ' ὅτι πρὸ πολλῶν ἐτῶν μυρία προειπόντες ἔλεγον καὶ περὶ τῆς Χριστοῦ ἐπιδημίας. Πάλιν τε αὐτοὺς ἰσχυραίους προφήτας διαβαλεῖν ἐθέλων φησὶν αὐτοὺς πεπροφητευκέναι **τὸν**
 20 **τρόπον τοῦτον ὃν εἰώθασι** φησὶν, **ἔτι νῦν οἱ περὶ Φοινίκην τε καὶ Παλαιστίνην**, μὴ δηλώσας πότερον ἄλλοτρίους λέγει τινὰς τοῦ Ἰουδαίων λόγου καὶ Χριστιανῶν ἢ κατὰ τὸν χαρακτῆρα τῶν προφητῶν Ἰουδαϊκῶς προφητεύοντας. "Ὅπως δ' ἂν ἔχη ἃ λέγει, ἐλέγχεται ἐψευσμένα. Οὔτε γὰρ <τινες> τῶν τῆς πίστεως ἄλλοτρίων παραπλήσιόν τι τοῖς προφήταις πεποιήκασιν, οὔτε νεώτεροι καὶ μετὰ τὴν Ἰησοῦ ἐπιδημίαν ιστόρηται ἐν Ἰουδαίοις τινὲς προφητεύσαντες. Τὸ γὰρ ἅγιον πνεῦμα ὁμολόγηται ἐκείνους καταλελοιπέναι, ἀσεβήσαντας εἰς τὸν θεὸν καὶ τὸν προφητευθέντα ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς προφητῶν. Σημεῖα δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος κατ' ἀρχὰς μὲν <ἐπὶ> τῆς Ἰησοῦ διδασκαλίας μετὰ τε τὴν ἀνάληψιν
 30 αὐτοῦ πλείονα ἐδείκνυτο, ὕστερον δὲ ἐλάττονα· πλὴν καὶ νῦν ἔτι ἵχνη ἐστὶν αὐτοῦ παρ' ὀλίγοις, τὰς ψυχὰς τῷ λόγῳ καὶ ταῖς κατ' αὐτὸν πράξεσι

8

169^v

2 cf. Dan 1:11-16 3 Νῶε : Gen 9:25-27 4 Ἰσαὰκ : Gen 27: 27-29 5-6 Gen 49:1

3 τοῦ addidi 4 τοῦ¹ M : om. A 5 δεῦτε : συνάχθητε LXX | τί ἔσται : τί ἀπαντήσῃ ὑμῖν LXX 8 βραχίδες A 12 καινῷ M : καὶ νῶ A 24 τινες add. Bouhéreau (cf. v. 26) 29 ἐπὶ add. Wifstrand | τε Wifstrand : δὲ A

κεκαθαρμένοις. "Ἄγιον γὰρ πνεῦμα παιδείας φεύζεται δόλον, καὶ ἀπαναστήσεται ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων."

9 Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸν τρόπον τῶν ἐν Φοινίκῃ καὶ Παλαιστίνῃ
μαντείων ἐπαγγέλλεται φράσειν ὁ Κέλσος ὡς ἀκούσας καὶ πάνυ
καταμαθόν, φέρε καὶ ταῦτα κατανοήσωμεν. Πρῶτον δὴ λέγει πλείονα
εἶναι εἶδη προφητειῶν, μὴ ἐκτιθέμενος αὐτά· οὐδὲ γὰρ εἶχεν, ἀλλὰ
ψευδῶς ἐπανετίνετο. Ὁ δὲ φησιν εἶναι τελεώτατον παρὰ τοῖς τῇδε
ἀνδράσιν ἴδωμεν. Πολλοί, φησί, καὶ ἀνώνυμοι ῥᾶστα ἐκ τῆς
προστυχούσης αἰτίας, καὶ ἐν ἱεροῖς καὶ ἔξω ἱερῶν, οἱ δὲ καὶ
ἀγείροντες καὶ ἐπιφοιτῶντες πόλεσιν ἢ στρατοπέδοις, κινου-
νται δῆθεν ὡς θεσπίζοντες. Πρόχειρον δ' ἐκάστω καὶ σύνηθες
εἰπεῖν· Ἐγὼ ὁ θεός εἰμι ἢ θεοῦ παῖς ἢ πνεῦμα θεῖον. Ἦκω δέ-
ῃδη γὰρ ὁ κόσμος ἀπόλλυται, καὶ ὑμεῖς, ὧ ἄνθρωποι, διὰ τὰς
ἀδικίας οἴχεσθε. Ἐγὼ δὲ <ὑμᾶς> σῶσαι θέλω· καὶ ὄψεσθέ με
αὔθις μετ' οὐρανόθεν δυνάμει ἐπανιόντα. Μακάριος ὁ νῦν με
θρησκεύσας, τοῖς δ' ἄλλοις ἅπασιν πῦρ αἰώνιον ἐπιβαλὼν καὶ
πόλεσι καὶ χώραις. Καὶ ἄνθρωποι οἳ μὴ τὰς ἑαυτῶν ποινὰς
ἴσασι, μεταγνώσκονται μάτην καὶ στενάξουσιν· τοὺς δέ μοι
πεισθέντας αἰωνίους φυλάξω. Εἴτα τούτοις ἐξῆς φησι· Ταῦτ' ἐπα-
νατεινάμενοι προστιθέασιν ἐφεξῆς ἄγνωστα καὶ πάροιστρα
καὶ πάντῃ ἄδηλα, ὧν τὸ μὲν γνῶμα οὐδεὶς ἂν ἔχων νοῦν εὐ-
ρεῖν δύναίτο· ἀσαφὴ γὰρ καὶ τὸ μηδέν, ἀνοήτῳ δὲ ἢ γόητι
παντὶ περὶ παντός ἀφορμὴν ἐνδίδωσιν, ὅπῃ βούλεται, τὸ λεχ-
θὲν σφετερίζεσθαι.

10 Ἐχρῆν δὲ αὐτόν, εἴπερ εὐγνωμόνι πρὸς τὴν κατηγορίαν, ἐκθέσθαι
αὐταῖς λέξεσι τὰς προφητείας, εἴτ' ἐν αἷς θεὸς παντοκράτωρ ἐπηγγέλλετο
εἶναι ὁ λέγων, εἴτ' ἐν αἷς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, εἴτε καὶ ἐν αἷς τὸ πνεῦμα τὸ
ἅγιον λέγον· εἶναι ἐπιστεύετο· οὕτω γὰρ κἂν ἡγωνίασεν ἀνασκευάσαι τὰ
εἰρημένα καὶ δεῖξαι ὅτι οὐκ ἔνθεοι ἦσαν οἱ λόγοι, περιέχοντες ἐπιστρο-
φὴν ἀπὸ τῶν ἁμαρτημάτων καὶ ἔλεγχον τῶν τότε ὄντων καὶ πρόγνωσιν
περὶ τῶν μελλόντων. Διὸ καὶ οἱ κατὰ τοὺς <προφήτας> ἀπογραψάμενοι τὰς
προφητείας αὐτῶν ἐφύλαξαν, ἵνα καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἀναγινώσκοντες

1-2 Sap 1:5 10 cf. 1.9 et 50; 2.55 s.f.

3 τῶν : τὸν A 7 ἐπανετίνετο Bouhéreau (cf. v. 19) : ἐναπετίνετο A
10 ἀγείροντες conl. Koetschau : ἀγείραντες A 14 ὑμᾶς addidi (cf. v. 13)
17 ἄνθρωποι M^{PC} : ἀνθρώποις A 18 δ' ἐμοὶ conl. Koetschau 21 γνῶμα
A : γνώρισμα P 28 κἂν Koetschau² : καὶ A : del. edd. 30 τότε Guier :
ποτε A 31 κατὰ τοὺς <προφήτας> scripsi : κατ' αὐτοὺς A

θαυμάζωσιν ὡς λόγους θεοῦ καί, ὠφελούμενοι οὐ μόνον ἀπὸ τῶν ἐπι-
πληκτικῶν καὶ ἐπιστρεπτικῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν προγνωστικῶν, ταῖς
ἐκβάσεσι πειθόμενοι περὶ τοῦ θεῖου εἶναι πνεῦμα τὸ προειρηκὸς τὴν κατὰ
τὸν λόγον, εὐσέβειαν ἀσκοῦντες διατελώσι, πειθόμενοι τῷ νόμῳ καὶ τοῖς
5 προφήταις.

Οἱ μὲν οὖν προφῆται ὅσα ἦν αὐτόθεν νοηθῆναι τοῖς ἀκούουσι χρήσιμα
καὶ συμβαλλόμενα τῇ τῶν ἡθῶν ἐπανορθώσει χωρὶς πάσης ἐπικρύψεως
κατὰ τὸ βούλημα τοῦ θεοῦ εἰρήκασιν, ὅσα δὲ μυστικώτερα ἦν καὶ
ἐποπτικώτερα καὶ ἐχόμενα θεωρίας τῆς ὑπὲρ τὴν πάνδημον ἀκοήν, ταῦτα
10 "δι' αἰνιγμάτων" καὶ ἀλληγοριῶν καὶ τῶν καλουμένων "σκοτεινῶν λό-
γων" καὶ τῶν ὀνομαζομένων "παραβολῶν" ἢ παροιμιῶν ἀπεφάναντο· ἵν'
οἱ μὴ φυγοπονοῦντες, ἀλλὰ πάντα πόνον ὑπὲρ ἀρετῆς καὶ ἀληθείας
ἀναδεχόμενοι ἐξετάσαντες εὗρωσι καὶ εὐρόντες, ὡς λόγος αἰρεῖ, οἰκονο-
μήσωσιν. Ὁ δὲ γεννάδας Κέλσος ὥσπερ εἰ θυμωθεὶς ἐπὶ τῷ μὴ νενοηκέναι
15 τοὺς τῶν προφητῶν τοιοῦτους λόγους ἐλοιδόρησεν αὐτούς, εἰπὼν ὅτι
**ταῦτα ἐπανατεινόμενοι προστιθέασιν ἐφεξῆς ἄγνωστα καὶ
πάροιστρα καὶ πάντῃ ἄδηλα, ὧν τὸ μὲν γνῶμα οὐδεὶς ἂν νοῦν
ἔχων εὐρεῖν δύναιτο· ἀσαφὴ γὰρ καὶ τὸ μηδέν, ἀνοήτῳ δὲ ἡ
γότητι παντὶ περὶ παντός ἀφορμὴν ἐνδίδωσιν, ὅπῃ βούλεται, τὸ
20 λεχθὲν σφετερίζεσθαι.** Καὶ πανούργως μοι ἔδοξε ταῦτ' εἰρηκέναι,
κωλύειν τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ βουλόμενος τοὺς ἐντυγχάνοντας ταῖς
προφητείαις βασανίζειν καὶ ἐξετάζειν αὐτῶν τὸν νοῦν· καὶ πέπονθέ τι
πράγμα παραπλήσιον τοῖς εἰποῦσι περὶ τινος προφήτου, εἰσελθόντος πρὸς
τινα καὶ τὰ μέλλοντα προειπόντος αὐτῷ· "Τί εἰσηλθεν ὁ ἐπίληπτος οὗτος
25 πρὸς σε;"

Εἰκὸς μὲν οὖν εἶναι λόγους πολλῷ τῆς ἡμετέρας ἕξεως σοφωτέρους,
τοὺς δυναμένους ἀποδεικνύναι ψευδόμενον ἐν τούτοις τὸν Κέλσον καὶ
ἐνθέους τὰς προφητείας· πλὴν καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν πεποιήκα-
μεν τά, ὡς φησι Κέλσος, πάροιστρα καὶ πάντῃ ἄδηλα πρὸς λέξιν διηγησά-
30 μενοι ἐν τοῖς πραγματευθεῖσιν ἡμῖν εἰς τὸν Ἡσαΐαν καὶ εἰς τὸν Ἰεζεκιήλ
καὶ εἰς τινὰς τῶν δώδεκα. Θεοῦ δὲ διδόντος τὴν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ προκο-
πὴν καθ' οὓς βούλεται χρόνους προστεθήσεται τοῖς ἤδη εἰς ταῦτα ὑπαγο-
ρευθεῖσιν ἥτοι τὰ λείποντα ἢ ὅσα γ' ἂν φθάσωμεν σαφηνίσαι. Καὶ ἄλλοι
δὲ οἱ βουλόμενοι ἐξετάζειν τὴν γραφὴν νοῦν ἔχοντες τὸ γνῶμα αὐτῆς
35 εὐρεῖν ἂν δύναιντο, οὔσης ἀληθῶς πολλαχοῦ ἀσαφοῦς μὲν, οὐ μὴν, ὡς
φησι Κέλσος, τὸ μηδέν. Ἀλλ' οὐδὲ δύναται τις ἀνόητος ἡ γόης ἐξομαλί-
σαι ἢ ὅπῃ ποτὲ (βούλεται) τὸ λεχθὲν σφετερίσασθαι· μόνος δὲ καὶ πᾶς ὁ

11

170^v

10–11 cf. *Num* 12:8; *Prov* 1:6; *supra* 3.45 24–25 *2 Regum* (4 *Regn.*) 9:11

17 *πάροιστρα* A, corr. A¹ 37 *βούλεται* M² in mg : om. A

κατ' ἀλήθειαν ἐν Χριστῷ σοφὸς τὸν εἰρμὸν πάντα ἀποδόῃ ἂν τῶν μετ' ἐπικρύψεως εἰρημένων ἐν τοῖς προφήταις, "πνευματικὰ πνευματικοῖς συγκρίνων" καὶ κατασκευάζων ἀπὸ τῆς συνηθείας τῶν γραφῶν ἕκαστον τῶν εὐρισκομένων.

Οὐ πιστευτέον δὲ τῷ Κέλσῳ λέγοντι τοιούτων ἀνθρώπων γεγονέναι αὐτήκοον. Οὐδὲ γὰρ κατὰ τοὺς Κέλσου χρόνους γεγόνασιν τινες π(ροφη- 5 ται) τοῖς ἀρχαίοις παραπλήσιοι, ἐπεὶ καὶ παραπλησίως τοῖς πάλαι γρ(αφεῖ)σιν ἀνεγράψαν ἄν) καὶ ἐξῆς (αἱ) προφητεῖαι ὑπὸ τῶν ἀποδε- ξαμένων καὶ θαυμασάντων αὐτάς. Δοκεῖ δέ μοι πάντῃ δῆλον εἶναι τὸ τοῦ Κέλσου ψεῦδος, ὅτι οἱ δῆθεν προφηταί, ὧν αὐτήκοος ἐγένετο, 10 ἐλεγχθέντες ὑπὸ Κέλσου ὡμολόγησαν αὐτῷ οὐ τινος ἐδέοντο, καὶ ὅτι ἐπλάσσοντο λέγοντες ἄλλοπρόσαλλα Ἐδεῖ δ' αὐτὸν καὶ ὀνόματα θεῖναι ὧν ἔφασκεν αὐτήκοος γεγονέναι, ἵνα ἐκ τῶν ὀνομάτων, εἴπερ εἶχεν εἰπεῖν, φανῇ τοῖς κρίνειν δυναμένοις πότερον ἀληθὴ ἢ ψευδῇ 15 ἔλεγεν.

12

Οἶεται δὲ καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν προφητῶν ἀπολογουμένους περὶ τῶν κατὰ τὸν Χριστὸν μηδὲν μὲν(τοι) δύνασθαι πρὸς ἔπος λέ- 12 γειν, ἐπὰν φαίνεται τι πονηρὸν ἢ αἰσχρὸν ἢ ἀκάθαρτον λεγόμενον περὶ τοῦ θεοῦ ἢ μιαρὸν. Διὸ καὶ ὡς μηδεμιᾶς οὔσης ἀπο- λογίας συνείρει ἑαυτῷ μυρία περὶ τῶν μὴ διδομένων. Εἰδέναι (δὲ) χρή 20 [καὶ] οἱ βουλόμενοι κατὰ τὰς θείας ζῆν γραφὰς καὶ ἐπιστάμενοι ὅτι "Γνωσις ἀσυνέτου ἀδιεξέταστοι λόγοι" καὶ ἀναγνόντες τὸ "Ἐτοιμοὶ αἰεὶ πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι ἡμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος" οὐκ ἐπὶ μόνον τὸ προειρηθῆναι τάδε τινὰ καταφεύγουσιν, ἀλλὰ γὰρ καὶ 25 τὰς δοκούσας ἀπεμφάσεις λύειν πειρῶνται καὶ δεικνύναι οὐδὲν εἶναι πονηρὸν ἐν τοῖς λόγοις οὐδ' αἰσχρὸν οὐδ' ἀκάθαρτον οὐδὲ μιαρὸν, ἀλλὰ τοιοῦτον φαίνεσθαι τοῖς ὡς χρή ἐκδέχεσθαι μὴ συνειῇσι τὴν θεῖαν γραφήν. Ἐχρῆν δ' αὐτὸν ἀπὸ τῶν προφητῶν τὸ φαινόμενον ἐν αὐτοῖς πονηρὸν ἢ τὸ δοκοῦν αὐτῷ αἰσχρὸν ἢ τὸ νομιζόμενον αὐτῷ ἀκάθαρτον ἢ 30 ὃ ὑπελάμβανεν εἶναι μιαρὸν παραθέσθαι, εἴπερ τοιαῦτα ἔβλεπεν ἐν τοῖς

2-3 1 Cor 2:13. Cf. 4.71 22 Sir 21:18. Cf. 6.7 22-23 1 Petri 3:15. Cf. 3.33

1 ἀποδόῃ P : ἀπολώῃ A 6 π(ροφηται) erasum praeter π- A 8 γρ(αφεῖ)σιν : -αφεῖ- evanidum in A | ἂν addidi | αἱ addidi 17 τῶν M : τὸν A | μὲν(τοι) scripsi : μὲν A 20 δὲ P Iol : om. A 21 καὶ¹ delevi 27 φαίνεσθαι con. Wifstrand : γίνεσθαι A | τοῖς ante μὴ in A, huc traiecit Wifstrand 28 αὐτοῖς P : αὐταῖς A

προφήταις εἰρημένα· πληκτικώτερος γὰρ ἂν ὁ λόγος αὐτοῦ ἦν καὶ πρὸς ὃ ἐβούλετο ἀνυτικώτερος· νυνὶ δὲ οὐ παρέθετο, ἀλλ' ἐπανατεινόμενος ἀπειλεῖ τοιαῦτα φαίνεσθαι ἐν ταῖς γραφαῖς, καταψευδόμενος αὐτῶν. Πρὸς οὖν κενοὺς ψόφους ὀνομάτων οὐδεὶς ἰ λόγος αἰρεῖ ἀπολογήσασθαι
 5 ὑπὲρ τοῦ δεῖξαι ὅτι οὐδὲν πονηρὸν ἢ αἰσχρὸν ἢ ἀκάθαρτον ἢ μιαιρόν ἐστιν ἐν τοῖς τῶν προφητῶν λόγοις.

Ἄλλ' οὐδὲ ποιεῖ ἢ πάσχει αἰσχιστα ὁ θεὸς οὐδὲ τῷ κακῷ διακονεῖται, ὡς οἶεται Κέλσος· οὐδὲ γὰρ προεῖρηταί τι τῶν τοιούτων. Κὰν λέγῃ αὐτὸς προειρηθῆσθαι τὸν θεὸν τῷ κακῷ διακονεῖσθαι ἢ ποιεῖν ἢ πάσχειν αἰσχιστα, ἔμελλε παραθέσθαι τὰς ἀπὸ τῶν προφητῶν εἰς τοῦτο λέξεις καὶ μὴ μάτην μολύνειν ἐθέλειν τοὺς ἀκούοντας αὐτοῦ. Ἄ μὲν οὖν πείσεται Χριστὸς προεῖπον οἱ προφῆται, καὶ τὴν αἰτίαν τιθέντες τοῦ δι' ὃ πείσεται· καὶ ὁ θεὸς ἡπίστατο ἅπερ ὁ Χριστὸς αὐτοῦ πείσεται. Πόθεν δ' ὅτι καὶ μιαιρώτατα καὶ ἀκαθαρτότατα ταῦτ' ἦν, ὡς φησιν ὁ Κέλσος;
 15 Ἀλλὰ δόξει διδάσκειν πῶς μιαιρώτατα καὶ ἀκαθαρτότατ' ἄττα ἦν ἃ καὶ ὑπέμεινεν, ἐπεὶ φησί· Τί γὰρ ἄλλο ἦν θεῷ τὸ προβάτων σάρκας ἐσθίειν καὶ χολὴν ἢ ὄξος πίνειν πλὴν σκατοφαγεῖν; Θεὸς δὲ καθ' ἡμᾶς προβάτων σάρκας οὐκ ἤσθιεν. Ἵνα γὰρ καὶ δόξῃ ὅτι ἤσθιεν, ὡς σῶμα φορῶν ὁ Ἰησοῦς ἤσθιεν. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς χολῆς καὶ τοῦ ὄξους,
 20 προφητευθέντων ἐν τῷ "Ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με ὄξος", ἐν τοῖς ἀνωτέρω προειρηκότες ἀναγκαζόμεθα ὑπὸ τοῦ Κέλσου παλιλλογεῖν. Ἀεὶ γὰρ οἱ τῷ τῆς ἀληθείας ἐπιβουλεύοντες λόγῳ χολὴν τὴν ἀπὸ τῆς ἑαυτῶν κακίας καὶ ὄξος τὸ ἀπὸ τῆς ιδίας ἐπὶ τὰ φαῦλα τροπῆς προσάγουσι τῷ Χριστῷ τοῦ θεοῦ, ὃς "γευσάμενος
 25 οὐ θέλει πιεῖν".

Εἴτα μετὰ ταῦτα, βουλόμενος ἀνατρέπειν τὴν πίστιν τῶν διὰ τὸ πεπροφητεῦσθαι παραδεξαμένων τὰ τοῦ Ἰησοῦ, φησί· Φέρε ἐὰν προείπωσιν οἱ προφῆται τὸν μέγαν θεόν, ἵνα μηδὲν ἄλλο φορτικώτερον εἴπω, δουλεύσειν ἢ νοσήσειν ἢ ἀποθανεῖν, τεθνήξουσιν
 30 δεήσῃ τὸν θεόν ἢ δουλεύσειν ἢ νοσήσειν, ἐπειδὴ προεῖρητο, ἵνα πιστευθῇ ἀποθανὼν ὅτι θεὸς ἦν; Ἀλλ' οὐκ ἂν προεῖποιεν τοῦτο οἱ προφῆται· κακὸν γὰρ ἐστὶ καὶ ἀνόσιον. Οὐκοῦν οὕτ'

16–17 cf. 1.70 20–21 Ps 68:22. Cf. 2.39 21 ἐν τοῖς ἀνωτέρω : cf. 2.37
 24–25 Mt 27:34

2 ἀνυστικώτερος M 4 κενοὺς Hoeschel : καινοὺς A 10 ἔμελλε post v. 9 προειρηθῆσθαι in A, huc traiecit Koetschau 12 διὸ A 14 ἀκαθαρτότατα ταῦτ' ἄττα M 23 τὴν Ιοι : ἦν A 24 χριστῷ P : κυρίῳ A 29 et 30 δουλεύσειν edd. : δουλεύειν A

εἰ προεῖπον οὐτ' εἰ μὴ προεῖπον σκεπτέον, ἀλλ' εἰ τὸ ἔργον ἄξιόν ἐστι θεοῦ καὶ καλόν. Τῷ δ' αἰσχροῦ καὶ κακῷ, κἂν πάν-
τες ἄνθρωποι μαινόμενοι προλέγειν δοκῶσιν, ἀπιστητέον.
Πῶς οὖν τὰ περὶ τοῦτον ὡς περὶ θεὸν πραχθέντα ἐστὶν ὅσια;

Φαίνεται δὴ διὰ τούτων ἰσχυρὸν μὲν τι πρὸς πειθῶ τῶν ἀκουόντων ὑπονενοηκέναι τὸ περὶ τοῦ πεπροφητεῦσθαι τὸν Ἰησοῦν κεφάλαιον, ἄλ-
λῳ δὲ πιθανῷ πειρᾶσθαι ἀνατρέπειν τὸν λόγον φάσκων· Οὐκοῦν οὐτ' εἰ
προεῖπον οὐτ' εἰ μὴ προεῖπον σκεπτέον. Ἐχρῆν δ', εἴπερ μὴ παραλογισ-
τικῶς ἀλλ' ἀποδεικτικῶς ἐβούλετο ἐνστήναι τῷ λεγομένῳ, εἰπεῖν· Οὐκ-
οὖν ἀποδεικτέον ὅτι οὐ προεῖπον, ἢ (ὅτι) οὐ, καθὼς προεῖπον, τὰ περὶ
Χριστοῦ πεπλήρωται ἐν τῷ Ἰησοῦ λεχθέντα, καὶ ἐπιφέρειν τὴν δοκοῦσαν
αὐτῷ ἀπόδειξιν. Οὕτως γὰρ ἐφαίνετο ἂν τίνα μὲν ἰαί προφητεῖαι λέγου-
σιν ὑφ' ἡμῶν ἀναφερόμενα ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν, πῶς δὲ οὗτος ψευδοποιεῖ τὴν
ἐκδοχὴν ἡμῶν· καὶ εὐρέθῃ ἂν πότερον γενναίως ἀνατρέπει τὰ ὑφ' ἡμῶν
φερόμενα ἀπὸ τῶν προφητῶν εἰς τὸν περὶ τοῦ Ἰησοῦ λόγον, ἢ ἀλίσκεται
ἀναισχύντως βιάζεσθαι θέλων τὴν τῆς ἀληθείας ἐνάργειαν ὡς οὐκ
ἀλήθειαν.

15

Ἐπεὶ δ' ἀδύνατά τινα καὶ ἀπρεπῇ θεῷ καθ' ὑπόθεσιν τιθεῖς φησιν·
Εἰ ταῦτα προφητεύοιτο περὶ τοῦ μεγάλου θεοῦ, ἄρ', ἐπεὶ προ-
λέγεται, πιστεῦεσθαι δεῖ τὰ τοιαῦτα περὶ θεοῦ; καὶ νομίζει
κατασκευάζεσθαι ὅτι Κἂν ἀληθῶς ὥσι προειρηκότες οἱ προ-
φηταὶ περὶ υἱοῦ θεοῦ τοιαῦτα, ἀδύνατον ἦν αὐτὸν (ταῦτα)
παθεῖν ἢ δρᾶσαι χρῆναι πιστεῦειν τοῖς προειρημένοις· λεκτέον
ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὐτοῦ ἄτοπος οὐσα ποιῆσαι ἂν συνημμένα εἰς τὰ ἀλλή-
λοις ἀντικείμενα λήγοντα, ὅπερ οὕτω δέικνυται. Εἰ οἱ ἀληθῶς προφηταὶ
τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ δουλεύουσιν ἢ νοσ(ήσ)ειν [ἀεὶ] ἢ τεθνήξεσθαι φήσαιεν
τὸν θεόν, συμβήσεται ταῦτα περὶ τὸν θεόν· ἄψευδεῖν γὰρ ἀνάγκη τοὺς
τοῦ μεγάλου θεοῦ προφήτας· ἀλλὰ καὶ εἰ οἱ ἀληθῶς προφηταὶ τοῦ ἐπὶ
πᾶσι θεοῦ τὰ αὐτὰ ταῦτά φασιν, ἐπεὶ τὰ τῇ φύσει ἀδύνατα οὐκ ἔστιν
ἀληθῆ, οὐκ ἂν συμβαίη περὶ τὸν θεὸν ἃ λέγουσιν οἱ προφηταί. Ὅταν δὲ

10 ὅτι² addidi 14 εὐρέθῃ M^{PC} : εὐρεθῇ A 19 εἰ ταῦτα M : εἴτ'
αὐτὰ A | μεγάλου scripsi : ἐπὶ πᾶσι A 20 πιστεῦεσθαι A : πιστεύειν P
22 ταῦτα addidi : οὕτως post v. 23 παθεῖν add. Koetschau² 23 δρᾶσαι A, corr.
P 24 ποιῆσαι A 26 δουλεύουσιν et νοσήσειν Bouhéreau : δουλεύειν et
νοσεῖν A | ἀεὶ deleui : [ἀεὶ] ἢ (καὶ) Chadwick | φήσαιεν Koetschau :
φήσομεν A : φήσουσι Iol^{PC} 28 εἰ add. A¹

δύο συνημμένα λήγη εἰς τὰ ἀλλήλοις ἀντικείμενα, τῷ καλουμένῳ "διὰ δύο τροπικῶν" θεωρήματι, ἀναιρεῖται τὸ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς συνημμένοις ἡγούμενον, ὅπερ ἐν τούτοις ἐστὶ τὸ "προλέγειν τοὺς προφήτας τὸν μέγαν θεὸν δουλεύσειν ἢ νοσήσειν ἢ τεθνήξουσιν." Συνάγεται οὖν τὸ "οὐκ ἄρα
 5 προεῖπον οἱ προφῆται τὸν μέγαν θεὸν δουλεύσειν ἢ νοσήσειν ἢ τεθνήξουσιν," καὶ ὑπάγεται γε ὁ λόγος τρόπῳ τοιούτῳ· Εἰ τὸ πρῶτον, καὶ τὸ δεύτερον· εἰ [οὐ] τὸ πρῶτον, οὐ τὸ δεύτερον· οὐκ ἄρα τὸ πρῶτον.

Φέρουσι δὲ καὶ ἐπὶ ὕλης τὸν τρόπον τοῦτον οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς, λέγοντες τὸ· Εἰ ἐπίστασαι ὅτι τέθνηκας, (τέθνηκας· εἰ ἐπίστασαι ὅτι τέθνηκας,) οὐ
 10 τέθνηκας· ἀκολουθεῖ τὸ οὐκ ἄρα ἐπίστασαι ὅτι τέθνηκας. Τὸν τρόπον δὲ τοῦτον κατασκευάζουσι τὰ συνημμένα· Εἰ ἐπίστασαι ὅτι τέθνηκας, ἔστιν ὃ ἐπίστασαι· ἔστιν ἄρα τὸ τέθνηκας. Καὶ πάλιν· Εἰ ἐπίστασαι ὅτι [οὐ] τέθνηκας, καὶ ἔστιν τὸ ἐπίστασαι ὅτι τέθνηκας. Ἐπεὶ δὲ ὁ τεθνηκῶς (οὐδὲν) ἐπίσταται, δηλὸν ὅτι, εἰ ἐπίστασαι ὅτι τέθνηκας, οὐ τέθνηκας. Καὶ
 15 ἀκολουθεῖ, ὡς προεῖπον, ἀμφοτέροις τοῖς συνημμένοις τὸ οὐκ ἄρα ἐπίστασαι ὅτι τέθνηκας. Τοιοῦτόν τι ἐστὶ καὶ περὶ τὴν Κέλσου ὑπόθεσιν, λέγοντος ἦν προεξεθέμεθα λέξιν.

Ἄλλ' οὐδ' ἄπερ ἐν ὑποθέσει παρειλήφαμεν παραπλήσιά ἐστι ταῖς
 16 περὶ Ἰησοῦ προφητεῖαις. Οὐ γὰρ προεῖπον αἱ προφητεῖαι θεὸν σταυρωθῆσθαι, αἰτινές φασι περὶ τοῦ ἀναδεξαμένου τὸν θάνατον· "Καὶ
 20 εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν ἰεῖδος οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων· ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν καὶ πόνῳ καὶ εἰδῶς φέρειν μαλακίαν." "Ὅρα οὖν (ὡς) σαφῶς ἄνθρωπον εἰρήκασιν τὸν πεπονθότα ἀνθρώπινον. Καὶ αὐτὸς ἀκριβῶς εἰδῶς Ἰησοῦς ὅτι
 25 τὸ ἀποθνήσκον ἄνθρωπος ἦν, φησὶ πρὸς τοὺς ἐπιβουλευόντας αὐτῷ· "Νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα, ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ θεοῦ." Εἰ δέ τι θεῖον ἐν τῷ κατ' αὐτὸν νοουμένῳ ἀνθρώπῳ ἐτύγχανεν, ὅπερ ἦν "ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ" καὶ "ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως", ὁ λέγων· "'Εγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια" καὶ "'Εγὼ εἰμι ἡ ζωὴ" καὶ "'Εγὼ
 30 εἰμι ἡ θύρα" καὶ "'Εγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς" καὶ "'Εγὼ εἰμι ὁ ἄρτος ὁ ζῶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς"· ἄλλος δὲ πού τις ὁ περὶ τούτου καὶ

172^f

1-2 cf. Sext. Empir. *P.H.* 2.3; Gal. *De Hippocr. et Plat. placitis* 2.3 (= S.V.F. II Nr. 248) 20-23 Is 53:2-3. Cf. 4.16; 6.75 25-27 Io 8:40. Cf. 1.66; 2.25 28 Io 1:14 28-29 Col 1:15 29-30 Io 14:6 et 10:9 30-31 Io 6:51. Cf. 2.9; 6.46

2 τροπικῶν H. Valesius (ap. Spencerum) : προφητικῶν A : ὑποθετικῶν Io1 in mg 4 δουλεύσειν edd. : δουλεύειν A 7 οὐ del. Valesius 9 τέθνηκας· εἰ ἐπίστασαι ὅτι τέθνηκας suppl. Valesius 12 οὐ del. Valesius 13 τὸ Koetschau² : ὃ A | ὅτι Valesius : οὐ A | οὐδὲν add. Valesius 14 δηλονότι A 23 ὡς add. Bouhéreau 27 παρὰ Spencer ex NT et 2.25 : ἀπὸ A

τῆς οὐσίας αὐτοῦ λόγος ἐστὶ παρὰ τὸν περὶ τοῦ νοουμένου κατὰ τὸν Ἰησοῦν ἀνθρώπου.

Διόπερ οὐδ' οἱ πάνυ ἀπλούστατοι καὶ λόγοις οὐκ ἐντεθραμμένοι ἐξεταστικοῖς Χριστιανοὶ εἶποιεν ἂν τεθνηκέναι τὴν ἀλήθειαν ἢ τὴν ζωὴν ἢ τὴν ὁδὸν ἢ τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα ζῶντα ἄρτον ἢ τὴν ἀνάστασιν· 5
 φησὶ γὰρ ἑαυτὸν ἀνάστασιν εἶναι ὁ ἐν τῷ φαινομένῳ ἀνθρώπῳ κατὰ τὸν Ἰησοῦν διδάξας τὸ "Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀνάστασις". Ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς (οὕτως) ἐμβρόντητος ἡμῶν ἐστιν, ἵν' εἴπῃ· τέθνηκεν ἡ ζωὴ ἢ τέθνηκεν ἡ ἀνάστασις. Ἦν δ' ἂν τὸ τῆς ὑποθέσεως τοῦ Κέλσου χώραν ἔχον, εἰ ἐφάσκομεν 10
 προειρηκέναι τοὺς προφήτας τεθνήξεσθαι τὸν θεὸν λόγον ἢ τὴν ἀλήθειαν ἢ τὴν ζωὴν ἢ τὴν ἀνάστασιν ἢ τι τῶν ἄλλων ἃ φησιν εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ.

17 Ἀληθεύει οὖν ἐν μόνῳ κατὰ τὸν τόπον ὁ Κέλσος τῷ· **Ἄλλ'** οὐκ ἂν προείποιεν τοῦτο οἱ προφῆται· **κακὸν γάρ ἐστι καὶ ἀνόσιον**. Τί δὲ **τοῦτο** ἢ ὅτι ὁ μέγας θεὸς δουλεύσει ἢ τεθνήξεται; Ἀξίον δὲ θεοῦ τὸ 15
 προφητευθέν ἐστὶν ὑπὸ τῶν προφητῶν, ὅτι τῆς θείας φύσεως "ἀπαύγασμα" καὶ "χαρακτήρ" τις ἐνανθρωπούση ψυχῇ ἱερᾷ τῇ τοῦ Ἰησοῦ συνεπιδημήσει (ἐν) τῷ βίῳ, ἵνα σπείρῃ λόγον οἰκειοῦντα τῷ τῶν ὅλων θεῷ τὸν παραδεξάμενον αὐτὸν εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν καὶ γεωργήσαντα καὶ ἐπὶ 20
 τέλος ἀγαγόντα πάντα, ὃς τὴν δύναμιν ἐν ἑαυτῷ ἔχει τοῦ ἐν ἀνθρώπῳ σώματι καὶ ψυχῇ ἐσομένου θεοῦ λόγου. Οὕτως δ' ἔσται, ὡς μὴ ἀποκεκλεισθαι τὰς αὐγὰς αὐτοῦ ἐν ἐκείνῳ μόνῳ μηδὲ νομίζεσθαι ὅτι οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἐστὶ τὸ τῶν αὐγῶν τούτων παρεκτικὸν φῶς, θεὸς λόγος ὢν.

Τὰ περὶ τὸν Ἰησοῦν τοίνυν καθὼ μὲν νενόηται θεότητι (τῇ) ἐν αὐτῷ πραχθέντα, ἐστὶν ὅσια καὶ οὐ μαχόμενα τῇ περὶ τοῦ θεοῦ ἐννοίᾳ· καθὼ 25
 δὲ ἀνθρώπος ἦν, παντὸς μᾶλλον ἀνθρώπου κεκοσμημένος τῇ ἄκρᾳ μετοχῇ τοῦ αὐτολόγου καὶ τῆς αὐτοσοφίας, ὑπέμεινεν ὡς σοφὸς καὶ τέλειος ἅπερ ἐχρῆν ὑπομείναι τὸν ὑπὲρ παντὸς τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ἢ καὶ τῶν λογικῶν πάντα πράττοντα. Καὶ οὐδὲν ἄτοπον καὶ ἀποτεθνηκέναι τὸν 30
 ἄνθρωπον, καὶ τὸν θάνατον αὐτοῦ οὐ μόνον παράδειγμα ἐκκεῖσθαι τοῦ ὑπὲρ εὐσεβείας ἀποθνήσκειν, ἀλλὰ γὰρ καὶ εἰργάσθαι ἀρχὴν καὶ προκοπὴν τῆς καταλύσεως τοῦ πονηροῦ καὶ διαβόλου, πᾶσαν τὴν γῆν νενεμημένου. Σημεῖα δὲ τῆς καθαιρέσεώς εἰσιν αὐτοῦ οἱ διὰ τὴν ἐπιδημίαν Ἰησοῦ πανταχόθεν φυγόντες μὲν τοὺς κατέχοντας αὐτοὺς δαίμονας, διὰ δὲ

7 Io 11:25 16-17 Heb 1:3. Cf. 8.12 et 14 31-32 Heb 2:14-15

7 οὕτως Iol² in mg (cf. 7.34; 8.15) : om. A 13 ἄλλ' οὐκ ἂν : ἄλλου κἂν A 18 ἐν addidi 20 πάντα, ὃς Bouhéreau : παντὸς οὖν A 22 μηδὲ νομίζεσθαι Hoeschel : μηδ' ὀνομάζεσθαι A 24 τῇ add. Wifstrand

τοῦ ἡλευθερωῖσθαι ἀπὸ τῆς ὑπ' ἐκείνους δουλείας ἀνατιθέντες ἑαυτοὺς τῷ θεῷ καὶ τῇ κατὰ τὸ δυνατόν αὐτοῖς καθαρωτέρῃ ὁσημέραι εἰς αὐτὸν εὐσεβείᾳ.

18

Ἐξῆς δὲ τούτοις τοιαῦτά φησιν ὁ Κέλσος· Ἐκεῖνο δ' οὐκ ἐνθυμη-
 5 θήσονται πάλιν; Εἰ προεῖπον οἱ τοῦ Ἰουδαίων θεοῦ προφήται
 τοῦτον ἐκείνου παῖδα ἐσόμενον, πῶς ἐκεῖνος μὲν διὰ Μωϋσέως
 νομοθετεῖ πλουτεῖν καὶ δυναστεύειν καὶ καταπιμπλάναι τὴν
 γῆν καὶ καταφονεύειν τοὺς πολεμίους ἡβηδὸν καὶ παγγενεὶ
 10 κτείνειν, ὅπερ καὶ αὐτὸς ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν Ἰουδαίων, ὡς φησι
 Μωϋσῆς, ποιεῖ, καὶ πρὸς ταῦτα, ἂν μὴ πείθωνται, διαρρήδην
 αὐτοὺς τὰ τῶν πολεμίων δράσειν ἀπειλεῖ, ὁ δ' υἱὸς ἄρα αὐ-
 τοῦ, ὁ Ναζωραῖος ἄνθρωπος, ἀντινομοθετεῖ μὴδὲ παριτητὸν
 εἶναι πρὸς τὸν πατέρα τῷ πλουτοῦντι ἢ φιλαρχιῶντι ἢ σοφίας
 15 ἢ δόξης ἀντιποιοιούμενῳ, δεῖν δὲ σίτων μὲν καὶ ταμείου μὴ
 μᾶλλον τι φροντίζειν ἢ τοὺς κόρακας, ἐσθῆτος δὲ ἦττον ἢ τὰ
 κρίνα, τῷ δ' ἅπαξ τυπτήσαντι παρέχειν καὶ αὔθις τύπτειν;
 Πότερον Μωϋσῆς ἢ Ἰησοῦς ψεύδεται; Ἡ ὁ πατήρ τοῦτον πέμ-
 πων ἐπελάθετο τίνα Μωϋσεῖ διετάξατο; Ἡ καταγνοὺς τῶν ιδί-
 20 ων νόμων μετέγνω καὶ τὸν ἄγγελον [καὶ] ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις
 ἀποστέλλει;

Πέπονθε δὲ διὰ τούτων Κέλσος πρᾶγμα ὁ πάντ' ἐπίστασθαι ἐπαγγελλό-
 μενος ιδιωτικώτατον, περὶ τοῦ νοῦ τῶν γραφῶν οἰηθεὶς πλέον τῶν κατὰ τὸ
 γράμμα λέξεων μηδένα λόγον εἶναι βαθύτερον ἐν τῷ νόμῳ καὶ τοῖς
 25 προφήταις· οὐχ ὁρῶν ὅτι οὐκ ἂν οὕτω προφανῶς ἀπιθάνως τὸν σωματικὸν
 ἐπηγγέλλετο πλοῦτον τοῖς ὁρθῶς βιώσασιν ὁ λόγος, δεικνυμένων δικαιο-
 τάτων ἐν ἄκρᾳ πενίᾳ βεβιωκέναι. Οἱ γοῦν προφῆται [καὶ] διὰ τὸ καθαρῶς
 βεβιωκέναι τὸ θεῖον πνεῦμα χωρήσαντες "περιῆλθον ἐν μελωταῖς, ἐν
 αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ἐν ἐρημί-
 30 λαί" γὰρ "αἱ θλίψεις τῶν δικαίων" κατὰ τὸν ὑμνωδόν.

6-7 cf. *Deut* 15:6; 28:11-12; *infra* 7.18, 19, 21 et 23 7-8 cf. *Gen* 8:17 et
 saepius 8-9 cf. *Exod* 17:13-16 et al. 9-10 cf. *Exod* 34:11; *Deut* 29:2-3
 10-11 cf. *Deut* 1:26-45; 7:4; 9:14 et al. 11 cf. *Mt* 2:23 et al. 12 cf. *Mt* 19:24;
 20:25-27; 11:25 14-16 cf. *Lc* 12:24 et 27; *Mt* 6:26-29 16 cf. *Lc* 6:29; *Mt*
 5:39; *infra* 7.25 21 cf. 1.12 27-29 *Heb* 11:37-38. Cf. 7.7 29-30 *Ps* 33:20

10 ποιεῖ M^{PC} : ποιεῖν A 14 δεῖν M^{PC} : δεῖ A 16 καὶ add. A¹ 18
 διετάξατο Bouhéreau ex 7.25 : διελέξατο A 19 καὶ² del. Bouhéreau (om.
 7.25) 25 ἐπηγγέλλετο P M Iol : ἀπηγγέλετο A 26 καὶ delevi

Εἶπερ δὲ ἀνέγνω τὸν Μωϋσέως νόμον ὁ Κέλσος, εἰκὸς ὅτι τὸ "δανιεῖς ἔθνεσι πολλοῖς, σὺ δὲ οὐ δανιῇ", λεγόμενον πρὸς τὸν τηροῦντα τὸν νόμον, ᾤθη τοιοῦτον εἶναι, ὥστ' ἐν ἐπαγγελίᾳ λέγεσθαι τῷ δικαίῳ τοσοῦτον πλουτήσιν τὸν τυφλὸν πλοῦτον, ὥστε διὰ τὸ πλῆθος τῶν χρημάτων οὐ μόνον Ἰουδαίοις δανεῖζειν τὸν δίκαιον, ἀλλ' οὐδ' ἄλλῳ ἐνὶ ἔθνει ἢ 5 δευτέρῳ ἢ τρίτῳ, ἀλλὰ πολλοῖς. Πόσα οὖν ἂν ὁ δίκαιος ἐκέκτητο χρήματα, μισθὸν ἢ τῆς δικαιοσύνης αὐτὰ κατὰ τὸν νόμον λαβών, ἵνα δανιοῖ "πολλοῖς ἔθνεσιν"; Ἀκόλουθον δ' ἐστὶ τῇ τοιαύτῃ ἐκδοχῇ καὶ τὸ ὑπολαμβάνειν ὅτι οὐδέποτε ὁ δίκαιος δανεῖζεται, ἐπεὶ γέγραπται· "Σὺ δὲ οὐ δανιῇ." Ἀρ' οὖν ἔμεινε τὸ ἔθνος τοσοῦτοις χρόνοις ἐν τῇ κατὰ Μωϋσέα 10 θεοσεβείᾳ, προφανῶς βλέπον ψευδόμενον ὅσον ἐπὶ τῷ Κέλσῳ τὸν νομοθέτην; Οὐδὲ γὰρ ἱστορήταί τις τοσοῦτον πλουτήσας, ὡς δεδανεικέναι "ἔθνεσι πολλοῖς". Ἀλλ' οὐ πιθανὸν οὕτως αὐτοὺς διδασκομένους ἀκούειν τοῦ νόμου, ὡς Κέλσος ᾤετο, καὶ προφανῶς βλέποντας ψευδεῖς 15 (τάς) κατὰ τὸν νόμον ἐπαγγελίας ἀγωνίζεσθαι περὶ τοῦ νόμου.

Ἐὰν δὲ τὰς ἀναγεγραμμένας τις ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ φέρῃ παράδειγμα τοῦ καταπεφρονηκέναι αὐτοὺς τοῦ νόμου, τάχα διὰ τὸ κατεγνώκηναι αὐτοῦ ὡς ψευδομένου, λεκτέον πρὸς αὐτὸν ὅτι ἀναγνωστέον καὶ τοὺς χρόνους ἐν οἷς ὁ λαὸς ἀναγέγραπται μετὰ τὸ πεποιηκέναι τὸ πονηρὸν ἐνώπιον κυρίου ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ τὴν κατὰ τὸν νόμον θεοσεβείαν 20 μεταβεβληκέναι.

19

Ἀλλὰ καὶ εἶπερ δυναστεύειν αὐτοῖς ὁ νόμος ἐπηγγέλλετο λέγων· "Ἀρξεῖς σὺ [δὲ] ἔθνων πολλῶν, σοὺ δὲ οὐκ ἄρξουσι", καὶ μηδὲν δηλοῦται διὰ τούτων βαθύτερον, δῆλον ὅτι πολλῷ πλέον κατεγίνωσκεν ὁ λαὸς τῶν κατὰ τὸν νόμον ἐπαγγελιῶν. Παραφράζει δὲ τινὰς λέξεις ὁ Κέλσος 25 ἐμφανιούσας πληρωθῆσεσθαι πᾶσαν τὴν γῆν διὰ τοῦ Ἑβραϊκοῦ σπέρματος· ὅπερ ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν, (μᾶλλον) μηνίοντος, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, τοῦ θεοῦ, γέγνηται μετὰ τὴν Ἰησοῦ ἐπιδημίαν ἥπερ εὐλογίας ἀποδιδόντος. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ ἐν ἐπαγγελίᾳ εἰρῆσθαι Ἰουδαίοις καταφονεύειν τοὺς πολεμίους λεκτέον (ὅτι), εἴ τις ἀναλέγοιτο καὶ προσέχοι ἐπιμε- 30

1-2 Deut 15:6; 28:12. Cf. *supra* 7.18 23 Deut 15:6; 28:12. Cf. *supra* 7.18 et *infra* 7.21 et 23

1 δανιεῖς A, corr. Hoeschel 4 πλοῦτον A¹ : λόγον A 6 ἂν A : om. M 7 δανιοῖ Koetschau : δανιεῖ A : δανεῖζ M Iol 14 βλέποντας M^{pc} Iol : βλέπων τὰς (-ω- corr. ex -ο-) A 15 τὰς M : om. A 18 αὐτοῦ Bouhéreau : αὐτοὺς A 23 δὲ del. Koetschau 24 δηλονότι A 27 μᾶλλον addidi 30 ὅτι add. Delarue | προσέχοι M Iol : προσέχει A

λῶς ταῖς λέξεσιν, εὐροὶ ἂν ἀδύνατον εἶναι τὴν ὡς πρὸς τὸ ῥητὸν ἐκδοχὴν.
 Ἄρκει δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπὸ τῶν ψαλμῶν παραθέσθαι τίνα τρόπον ὁ
 δίκαιος εἰσάγεται λέγων πρὸς ἑτέροις καὶ τό· "Εἰς τὰς πρωΐας ἀπέκτεινον
 πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πόλεως κυρίου
 5 πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν." Πρόσχευς δὴ τῷ ῥητῷ καὶ τῇ
 διαθέσει τοῦ λέγοντος, εἰ ἐδύνατο ἀνδραγαθήματα προδιηγησάμενος,
 ἅπερ ἔκκειται τῷ βουλομένῳ ἀναγινώσκειν, ἐπιφέρειν τὸ ὡς πρὸς τὴν
 λέξιν δυνατόν, ὅτι οὐκ ἄλλω καιρῷ τῆς ἡμέρας ἢ τῷ ἐωθινῷ ἀνῆρει
 "πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς", ὡς μηδένα καταλιπεῖν αὐτῶν ζῶντα·
 10 καὶ εἰ ἐξωλόθρευεν ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ πάνθ' ὄντινόν· ἄνθρωπον
 "ἐργαζόμενον τὴν ἀνομίαν". Πολλὰ δ' ἂν εὖροις καὶ ἐν τῷ νόμῳ τοιαῦτα
 ὡς τὸ "Οὐ κατελίπομεν αὐτῶν ζωγρίαν".

Φέρει δ' ὁ Κέλσος καὶ τὸ προειρησθαι αὐτοῖς μὴ πειθομένοις τῷ νόμῳ
 τὰ αὐτὰ πείσεσθαι ἅπερ ἔδρων τοὺς πολεμίους. Καὶ πρὶν ἂν τι παρατιθεῖς
 15 τούτοις ὁ Κέλσος χρησθῇ οἷς νομίζει ἐναντιώμασι πρὸς τὸν νόμον ἀπὸ
 τῆς Χριστοῦ διδασκαλίας, λεκτέον περὶ τῶν προειρημένων. Φαμὲν τοίνυν
 ὅτι ὁ νόμος διττός ἐστιν, ὁ μὲν τις πρὸς ῥητόν, ὁ δὲ πρὸς διάνοιαν, ὡς καὶ ἰ
 τῶν πρὸ ἡμῶν τινες ἐδίδαξαν. Καὶ ὁ μὲν πρὸς τὸ ῥητὸν οὐ τοσοῦτον ὕψ'
 ἡμῶν ὅσον ὑπὸ τοῦ ἔν τινι τῶν προφητῶν λέγοντος θεοῦ εἴρηται εἶναι
 20 "δικαιώματα οὐ καλὰ" καὶ "προστάγματα οὐ καλὰ"· ὁ δὲ πρὸς διάνοιαν
 κατὰ τὸν αὐτὸν προφήτην ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ λέγεται εἶναι "δικαιώ-
 ματα καλὰ" καὶ "προστάγματα καλὰ"· οὐ γὰρ προφανῶς ἐναντία λέγει ὁ
 προφήτης ἐν ταύτῃ. Ὡς ἀκολούθως καὶ ὁ Παῦλος "τὸ μὲν γράμμα" εἶπεν
 "ἀποκτέννει," ὅπερ ἴσον ἐστὶ τῷ (πρὸς) τὸ ῥητόν· "τὸ δὲ πνεῦμα
 25 ζωοποιεῖν," ὅπερ ἰσοδυναμεῖ τῷ πρὸς διάνοιαν. "Ἔστι γοῦν παρὰ τῷ
 Παύλῳ ἀνάλογόν τι εὑρεῖν τοῖς νομισθεῖσιν ἂν ἐναντιώμασι κατὰ τὸν
 προφήτην. Ὡς γὰρ ὅπου μὲν Ἰεζεκιήλ λέγει· "'Εδωκα αὐτοῖς δικαιώματα
 οὐ καλὰ καὶ προστάγματα οὐ καλὰ, ἐν οἷς οὐ ζήσονται ἐν αὐτοῖς", ὅπου
 δέ· "'Εδωκα αὐτοῖς δικαιώματα καλὰ καὶ προστάγματα καλὰ, ἐν οἷς
 30 ζήσονται ἐν αὐτοῖς", ἥτοι ἰσοδυναμοῦν γε τούτοις· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος,
 ὅπου μὲν τὸ τοῦ νομικοῦ γράμματος διαβαλεῖν θέλει, φησὶν· "Εἰ δὲ ἡ δια-

20

173^v

3-5 Ps 100:8. Cf. 7.22 12 Deut 2:34; Num 21:35 13-14 cf. 7.18 16-
 18 cf. Philon. *De spec. legg.* 1.287; *De migrat. Abr.* 89-93 20 et 21-22 Ezech
 20:25 et 11 23-25 2 Cor 3:6. Cf. 6.70 27-28 Ezech 20:25 29-30 Ezech
 20:11 31-p.476.4 2 Cor 3:7-8

3 ἀπέκτενον LXX 10 ἐξωλέθρευεν A 24 πρὸς add. Bouhéreau 25
 ζωοποιεῖν Iol^{pc} : ζωοποιεῖ A 27 ἔδωκα edd. : ἔδωκεν A

κονία τοῦ θανάτου (ἐν) γράμμασιν ἐντετυπωμένη λίθοις ἐγενήθη ἐν δόξῃ, ὥστε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν καταργουμένην, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἢ διακονία τοῦ πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ;" ὅπου δὲ θαυμάζει τὸν νόμον καὶ ἀποδέχεται, πνευματικὸν αὐτὸν ὀνομάζει λέγων· "Οἶδαμεν δὲ ὅτι ὁ νόμος πνευματικός ἐστιν", ἀποδέχεται δὲ ἐν τῷ· "'Ὡστε ὁ μὲν νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή."

21

Ἐὰν οὖν ἡ λέξις τοῦ νόμου πλοῦτον ἐπαγγέλλεται τοῖς δικαίοις, Κέλσος μὲν κατὰ "τὸ ἀποκτέννον γράμμα" νομιζέτω τὸν τυφλὸν πλοῦτον λέγεσθαι ἐν ἐπαγγελίᾳ· ἡμεῖς δὲ τὸν ὁξὺ βλέποντα, καθὼ "πλουτεῖ τις ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει", καὶ καθὼ "παραγγέλλομεν τοῖς πλουσίοις ἐν τῷ νῦν αἰῶνι μὴ ὑψηλὰ φρονεῖν μηδ' ἡλπικένας ἐπὶ πλούτου ἀδηλόγητι ἄλλ' ἐπὶ θεῷ, τῷ παρέχοντι (ἡμῖν) πάντα πλουσίως εἰς ἀπόλαυσιν, ἀγαθοεργεῖν, πλουτεῖν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς, εὐμεταδότους εἶναι, κοινωνικούς". Καὶ γὰρ ὁ ἐν ἀληθινοῖς ἀγαθοῖς "πλοῦτος λύτρον ἐστὶν ἀνδρὸς ψυχῆς" κατὰ τὸν Σολομῶντα, ἢ δ' ἐναντία τούτῳ πτωχεία ὀλέθριον, δι' ἣν "ὁ πτωχὸς οὐχ ὑφίσταται ἀπειλήν".

Ἀνάλογον δὲ τοῖς ἀποδοδομένοις περὶ τοῦ πλούτου λεκτέον καὶ περὶ τῆς δυναστείας, καθ' ἣν "εἷς" δίκαιος "διώξεσθαι" λέγεται "χιλίους, καὶ δύο μετακινεῖν μυριάδας". Εἵπερ δὲ ταῦτα νενόηται ἐν τοῖς κατὰ τὸν πλοῦτον, ὅρα εἰ μὴ ἀκόλουθόν ἐστιν ἐπαγγελίᾳ θεοῦ "τὸν πλουτοῦντα ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει" καὶ πάσῃ σοφίᾳ καὶ ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ δανείζειν ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸν λόγον καὶ τὴν σοφίαν καὶ τὴν γνώσιν πλούτου "ἔθνεσι πολλοῖς", ὡς ἐδάνεισε Παῦλος "κύκλῳ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἕως τοῦ Ἰλλυρικοῦ πληρῶν τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ" πᾶσιν ἔθνεσιν οἷς ἐπιδεδήμεκε. Καὶ ἐπεὶ ἡ κατὰ ἀποκάλυψιν αὐτῷ ἐγνωρίζετο τὰ θεῖα, φωτιζομένῳ τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῆς τοῦ λόγου θειότητος, διὰ τοῦτο αὐτὸς οὐκ ἐδανείζετο οὐδὲ χρεῖαν εἶχεν ἀνθρώπου διακονουμένου αὐτῷ τὸν λόγον. Οὕτω δὲ γεγραμμένου καὶ τοῦ· "'Ἀρξεις σὺ ἐθνῶν πολλῶν, σοῦ

174^f

5-7 Rom 7:14 et 12 9-10 cf. Plat. Legg. 1, 631 c πλοῦτος οὐ τυφλός, ἀλλὰ ὁξὺ βλέπων, ἄνπερ ἅμ' ἔπηται φρονήσει 10-11 1 Cor 1:5 11-14 1 Tim 6:17-18 15-17 Prov 13:8 19-20 Deut 32:30 21-22 1 Cor 1:5 24-25 Rom 15:19. Cf. 1.63 29-p.477.1 Deut 15:6; 28:12

1 ἐν¹ add. edd. 8 ἐπαγγέλλεται Wendland : ἐπαγγέλλεται A 9 ἀποκτέννον M^{pc} : ἀποκτένον A 12 ὑψηλοφρονεῖν NT 13 ἡμῖν addidi ex NT

δὲ οὐκ ἄρξουσιν", κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ λόγου δυναστείαν ὑποτάσσωσιν τῇ Χριστοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίᾳ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ἦρχεν αὐτῶν, οὐδὲ πρὸς ὥραν ὑποτεταγμένοις ἀνθρώποις ὡς κρείττοσι γινόμενοις· οὕτω δὲ καὶ κατεπίπλα τὴν γῆν.

- 5 Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ καταφονεύειν δεῖ διηγῆσασθαι ἅμα καὶ τὸ δυνατόν τοῦ δικαίου περὶ πάντα, λεκτέον ὅτι φάσκων· "Εἰς τὰς πρωΐας ἀπέκτεινον (πάντας) τοὺς ἀμαρτωλοὺς τῆς γῆς, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ πόλεως κυρίου πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν," γῆν μὲν τροπικῶς ἔλεγε τὴν σάρκα, "ἥς τὸ φρόνημα ἔχθρα ἐστὶν εἰς θεόν", πόλιν δὲ κυρίου τὴν ἑαυτοῦ
10 ψυχὴν, ἐν ᾗ ἦν "ναὸς θεοῦ", χωρήσας δόξαν καὶ ὑπόληψιν ὀρθὴν περὶ θεοῦ καὶ θαυμαζόμενος ὑπὸ πάντων τῶν ὁρώντων αὐτόν. "Αἶμα οὖν ταῖς τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης αὐγαῖς ἐπιλαμπούσαις αὐτοῦ τῇ ψυχῇ ὥσπερ εἰ δυναμούμενος ὑπ' αὐτῶν καὶ κραταιούμενος ἀνῆρει πᾶν "τὸ φρόνημα τῆς σαρκός", λεγόμενον "ἀμαρτωλοὺς (τῆς) γῆς", καὶ "ἐξωλόθρευεν" ἀπὸ τῆς
15 ἐν τῇ ψυχῇ ἑαυτοῦ "πόλεως κυρίου πάντας τοὺς ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν" λογισμοὺς καὶ τὰ ἐχθρὰ τῇ ἀληθείᾳ ἐνθυμήματα.

- Οὕτως δὲ καὶ ἀναιροῦσιν οἱ δίκαιοι πᾶσαν τὴν τῶν πολεμίων καὶ ἀπὸ κακίας ἐρχομένων "ζωγρίαν", ὡς μηδὲ νήπιον καὶ ἄρτι ὑποφυόμενον κακὸν καταλείπεσθαι. Ἡμεῖς οὕτως ἀκούομεν καὶ τοῦ ἐν ἑκατοστῷ καὶ τρια-
20 κοστῷ καὶ ἕκτῳ ψαλμῷ ῥητοῦ, οὕτως ἔχοντος· "Θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἡ ταλαίπωρος, μακάριος ὃς ἀνταποδώσει σοι τὸ ἀνταπόδομά σου, ὃ ἀνταπέδωκας ἡμῖν· μακάριος ὃς κρατήσῃ καὶ ἐδαφίει τὰ νήπιά σου πρὸς τὴν πέτραν." "Νήπια" γὰρ "Βαβυλῶνος", ἐρμηνευομένης συγχύσεως, οἱ ἄρτι ὑποφυόμενοι καὶ ἀνατέλλοντες ἐν τῇ ψυχῇ εἰσιν συγχυτικοὶ λογισμοὶ οἱ
25 ἀπὸ κακίας· ὧν ὁ κρατῶν, ὡς καὶ τῷ στερεῷ καὶ εὐτόνῳ τοῦ λόγου προσρῆξαι αὐτῶν τὰς κεφαλὰς, "ἐδαφίζει τὰ νήπια τῆς Βαβυλῶνος πρὸς

2-3 cf. Gal 2:5 6-8 Ps 100:8. Cf. 7.19 9 Rom 8:7. Cf. 7.4; 8.22 et 23
9-10 1 Cor 3:16-17; 2 Cor 6:16. Cf. 4.62; 6.63; 8.19 11-12 Mal 4:2 (3:20). Cf. 6.54 et 79; 7.31 13-14 Rom 8:7 14-15 Ps 100:8 17-18 cf. Deut 2:34 20-23 Ps 136:8-9 23 συγχύσεως: cf. F. Wutz, *Onomastica sacra* (T.U. 41), p. 153

2-3 οὐδὲ πρὸς ὥραν Bouhéreau ex NT : οὐδέποτε ἐν χώρᾳ A 3 ὑποτεταγμένος Spencer : ὑποτεταγμένου A | κρείττοσι A : κρείττων P | γινόμενοις Bouhéreau : γινόμενος A P 6 ἀπέκτεινον edd. (cf. 7.19) : ἀπέκτενον A : ἀπέκτενον LXX 7 πάντας M : om. A 11 θαυμαζόμενος et αὐτόν scripsi : θαυμαζομένην et αὐτὴν A 14 τῆς¹ addidi 19 ἡμεῖς om. P

τὴν πέτραν", γινόμενος διὰ τοῦτο "μακάριος". Ἡβηδὸν οὖν τὰ τῆς κακίας καὶ παγγενεὶ κτείνειν κελευέτω ὁ θεός, οὐδὲν ἐναντίον διδάσκων οἷς Ἰησοῦς κατήγγειλε, καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς τῶν "ἐν κρυπτῷ" Ἰουδαίων ποιείτω ὁ θεὸς τὴν τῶν πολεμίων καὶ πάντων τῶν ἀπὸ κακίας ἀναίρεσιν. Καὶ τοιοῦτόν γε ἔστω τὸ τοὺς μὴ πειθομένους νόμῳ καὶ λόγῳ θεοῦ, 5 ὁμοιωθέντας τοῖς πολεμίοις καὶ ποιωθέντας ἀπὸ τῆς κακίας, πάσχειν ταῦτα ἄπερ ἄξιον πάσχειν τοὺς ἀποστάντας λόγων θεοῦ.

23

Σαφῆ μὲν οὖν καὶ ἐκ τούτων, πῶς Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος ἄνθρωπος οὐκ ἀντινομοθετεῖ τοῖς περὶ πλούτου καὶ τῶν <τούτου> ἐξισταμένων εἰρη- 10 μένοις <λέγων> περὶ τοῦ δύσκολον εἶναι πλούσιον εἰσερχεσθαι εἰς τὴν τοῦ θεοῦ βασιλείαν· ἢ εἴτε πλούσιόν τις λαμβάνει ἀπλούστερον τὸν ὑπὸ πλούτου περισπώμενον καὶ ὥς ὑπὸ ἀκάνθης αὐτοῦ ἐμποδιζόμενον φέ- 15 ρειν τοὺς τοῦ λόγου καρπούς, εἴτε καὶ τὸν ἐν τοῖς ψευδέσι δόγμασι πλου- τοῦντα, περὶ οὗ ἐν Παροιμίαις γέγραπται· "Κρείσσων πτωχὸς δίκαιος ἢ πλούσιος ψεύστης."

Εἰκὸς δὲ ἀπὸ τοῦ "'Ὁ θέλων ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος ἔστω πάντων 15 δοῦλος" καὶ "Οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν κατακυριεύουσιν αὐτῶν" καὶ "Οἱ ἐξουσιάζοντες ἐν αὐτοῖς εὐεργέται καλοῦνται" εἰληφέναι τὸν Κέλσον ὅτι Ἰησοῦς φιλαρχίαν ἐκώλυνεν, ἦντινα οὐκ ἐναντίαν εἶναι νομιστέον τοῦ "'Ἀρξεις σὺ ἐθνῶν πολλῶν, σοῦ δὲ οὐκ ἄρξουσι", μάλιστα διὰ τὰ ἀπο- 20 δεδομένα εἰς τὴν λέξιν.

Ἐξῆς δὲ τούτοις παραρρίπτει περὶ τῆς σοφίας ὁ Κέλσος, οἰόμενος τὸν Ἰησοῦν διδάσκειν μὴ παριτητὸν εἶναι πρὸς τὸν πατέρα τῷ σοφῷ. Εἴπωμεν δὲ πρὸς αὐτόν· ποίῳ σοφῷ; Εἰ μὲν γὰρ τούτῳ ὃς πεποιῶται κατὰ τὴν λεγο- 25 μένην "σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου", οὐσαν "μωρίαν παρὰ τῷ θεῷ", καὶ ἡμεῖς φήσομεν μὴ παριτητὸν εἶναι πρὸς τὸν πατέρα τῷ οὕτως σοφῷ· εἰ δὲ σοφίαν τις νοήσαι τὸν Χριστόν, ἐπεὶ Χριστός ἐστι "θεοῦ δύναμις καὶ θεοῦ σοφία," οὐ μόνον παριτητὸν πρὸς τὸν πατέρα τῷ οὕτως σοφῷ λέγομεν εἶναι, ἀλλὰ καὶ πολλῶ τῶν μὴ τοιούτων διαφέρειν τὸν κεκοσμημένον 30 χαρίσματί φαμεν "λόγῳ σοφίας" καλουμένῳ, "διὰ τοῦ πνεύματος διδομέ- νῳ."

3 ἐν κρυπτῷ : cf. *Rom* 2:29 10-11 *Mt* 19:23 12-13 *Mt* 13:22 14-15 *Prov* 28:6 16-17 *Mt* 20:25 et 27; *Mc* 10:42 et 44 17-18 *Lc* 22:25 25 1 *Cor* 3:19. Cf. 1.13; 6.12 et 13 27-28 1 *Cor* 1:24. Cf. 1.13; 2.9 et 14 30 1 *Cor* 12:8. Cf. 1.44; 3.18 et 46; 6.13

9 τούτου addidi 10 λέγων addidi 14 δίκαιος : πορευόμενος ἐν ἀληθείᾳ LXX 15 ψεύστης : ψευδής LXX 17 δοῦλος A¹ in mg et NT : διάκονος A 18 ὅτι P M^{Pc} Iol^{Pc} : τί A

- Πάλιν τε αὖ τὸ δόξης ἀντιποιεῖσθαι τῆς παρ' ἀνθρώποις οὐ κατὰ τὴν Ἰησοῦ μόνου διδασκαλίαν κωλύεσθαί φαμεν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν παλαιὰν γραφήν. Ἐπαρώμενος γοῦν ἑαυτῷ τις τῶν προφητῶν, εἰ ἔνοχος εἴη τοῖς ἀμαρτήμασι, φησὶν ἀντὶ μεγίστου κακοῦ συμβῆναι ἂν αὐτῷ [καὶ] τὴν βιωτικὴν δόξαν. Λέγει δὲ οὕτως· "Κύριε, ὁ θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χερσὶ μου, εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδούσι μοι κακά, ἀποπέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός· καταδιώξαι ἄρα ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχὴν μου καὶ καταλάβοι, καὶ καταπατήσαι εἰς γῆν τὴν ζωὴν μου, καὶ τὴν δόξαν μου εἰς χοῦν κατασκηνώσαι."
- 10 'Ἄλλ' οὐδὲ τὸ "Μὴ μεριμνᾶτε τί φάγητε ἢ τί πίνητε. Κατανοήσατε τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ ἢ κατανοήσατε τοὺς κόρακας, ὅτι οὐ σπεύρουσιν οὐδὲ θερίζουσι, καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά. Πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς διαφέρετε τῶν πετεινῶν;" καὶ "Περὶ ἐνδύματος τί μεριμνᾶτε; Κατὰ μάθετε τὰ κρίνα τοῦ ἀγροῦ" καὶ τὰ ἐξῆς ἐναντία ἐστὶ ταῖς ἐν τῷ νόμῳ
- 15 εὐλογίαις, διδασκούσαις τὸν δίκαιον ἐσθίοντα πληροῦσθαι, καὶ τῷ ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος τοῦτον εἰρημένῳ τὸν τρόπον· "Δίκαιος ἐσθίων ἐμπίλησι ψυχὴν, ψυχὰ δὲ ἀσεβῶν ἐνδεεὶς." Χρὴ γὰρ ὁρᾶν τὴν τῆς ψυχῆς τροφήν δηλουμένην ἐν τῇ κατὰ τὸν νόμον εὐλογίᾳ· ἥς οὐχ ὁ σύνθετος πληροῦται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἡ ψυχὴ μόνη. Ἀπὸ ἰδὲ τοῦ εὐαγγελίου λαμβάνειν δεῖ
- 20 τάχα μὲν τι καὶ βαθύτερον, τάχα δέ τι καὶ ἀπλούστερον, ὅτι χρὴ μὴ ξενίζεσθαι ταῖς περὶ τῶν τροφῶν καὶ ἐνδυμάτων τὴν ψυχὴν φροντίσιν, ἀλλ' εὐτέλειαν ἀσκοῦντα πεπεῖσθαι ἀπὸ τοῦ θεοῦ προνοεῖσθαι, εἰ μόνων τις τῶν ἀναγκαίων φροντίζει.

175^f

- Ὁ μὲν οὖν Κέλσος, μὴ ἀντιπαραθεῖς τὰ δοκοῦντα ἐναντία ἀπὸ τοῦ νόμου τοῖς ἀπὸ τοῦ εὐαγγελίου, φησὶ καὶ τό· **Τῷ δ' ἅπαξ τυπτήσαντι παρέχειν καὶ αὐθις τύπτειν.** Ἡμεῖς δ' ἐροῦμεν εἰδέναι μὲν καὶ τὸ "Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος" εἰρημένον τοῖς πάλαι, ἀνεγνωκέναι δὲ καὶ τὸ "Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν"· "τῷ τύπτοντί σε εἰς τὴν (δεξιὰν) σιαγόνα πάρεχε καὶ τὴν ἄλλην." Ἄλλ' ἐπεὶ περιηγηθεῖς οἱ-

5-9 Ps 7:4-6. Cf. 8.35 10-13 Mt 6:25-26 et Lc 12:24. Cf. 7.18 13-14 Mt 6:28 15 cf. Lev 26:5 (καὶ φάγεσθε τὸν ἄρτον ὑμῶν εἰς πλησμονήν) 16-17 Prov 13:25 25-26 cf. 7.18 27 Mt 5:38; Exod 21:24 28-29 Mt 5:38 et Lc 6:29. Cf. 7.58

2 μόνου A : μόνον P 4 καὶ delevi 12 ὑμῶν M ex NT : ἡμῶν A 17 ψυχὴν : τὴν ψυχὴν αὐτοῦ LXX 22 μόνων A : μόνον P 29 δεξιὰν addidi (cf. p. 480.3 et NT) | πάρεχε Reg Bas, NT et 7.58 : παρέχην A : παρέχειν Koetschau²

μαι ὁ Κέλσος ἀπὸ τῶν διαιρούντων τὴν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον θεότητα ἐκ τῆς νομικῆς θεότητος τὰ τοιαῦτα τίθησι, λεκτέον πρὸς τὸν λόγον αὐτοῦ ὅτι οἶδε καὶ τὰ παλαιὰ γράμματα (τὸ) "Τῷ τύποντί σε εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα ἀρέχε καὶ τὴν ἄλλην". Ἐν γοῦν τοῖς Ἱερεμίου Θρήνοις γέγραπται· "'Αγαθὸν ἀνδρὶ ὅταν ἄρη ζυγὸν ἐν νεότητι αὐτοῦ· καθήσεται κατὰ 5 μόνας καὶ σιωπήσεται, ὅτι ἦρεν ἐφ' ἑαυτῷ. Δώσει τῷ παίοντι αὐτὸν σιαγόνα, καὶ χορτασθήσεται ὀνειδισμῶν." Οὐκ ἀντιδιατάσσεται οὖν τὸ εὐαγγέλιον τῷ τοῦ νόμου θεῷ, οὐδὲ περὶ τῆς κατὰ τὸ ῥητὸν κατὰ κόρρης πληγῆς· οὐδ' ὁπότερος ψεύδεται, οὔτε Μωϋσῆς οὔτε Ἰησοῦς· οὐδ' ὁ πατὴρ τὸν Ἰησοῦν πέμπων ἐπελάθετο τίνα Μωϋσεῖ διατάξατο· 10 ἄλλ' οὐδὲ καταγνοὺς τῶν ἰδίων νόμων μετέγνω καὶ τὸν ἄγγελον ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις ἀποστέλλει.

26

Εἰ δὲ χρή καὶ ὀλίγα περὶ τῆς διαφόρου πολιτείας εἰπεῖν, ἦντινα Ἰουδαῖοι κατὰ Μωϋσέα πρότερον ἐπολιτεύοντο, καὶ ἦν Χριστιανοὶ νῦν κατὰ τὴν Ἰησοῦ διδασκαλίαν βούλονται κατορθοῦν, φήσομεν ὅτι οὔτε τῇ 15 κλήσει τῶν ἐθνῶν ἤρμοζε κατὰ τὸν Μωϋσέως ὡς πρὸς τὸ γράμμα πολιτεύεσθαι νόμον, ὑπὸ Ῥωμαίοις τεταγμένων, οὔτε τοῖς πάλαι Ἰουδαίοις οἷόν τ' ἦν τὸ σύστημα τῆς πολιτείας ἔχειν ἀκαθαίρετον, εἰ καθ' ὑπόθεσιν τῇ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτεία ἐπείθοντο. Ἀναιρέσει μὲν γὰρ 20 πολεμίων ἢ τῶν (τι) παρὰ τὸν νόμον πεποιηκότων καὶ ἀξίων κριθέντων τῆς διὰ πυρὸς ἢ λίθων ἀναιρέσεως οὐχ οἷόν τ' ἦν Χριστιανούς χρησθαι κατὰ τὸν Μωϋσέως νόμον, εἴ γε οὐδ' οἱ Ἰουδαῖοι (κἂν) θέλοντες κατ' ἐκείνων δύνανται ταῦτα, ὡς ὁ νόμος προσέταξεν, ἐπιτελεῖν. Πάλιν τε αὖ 25 ἐὰν ἀνέλης ἀπὸ τῶν τότε Ἰουδαίων, σύστημα ἴδιον πολιτείας καὶ χώρας ἐχόντων, τὸ ἐπεξῆναι τοῖς πολεμίοις καὶ στρατεύεσθαι ὑπὲρ τῶν πατρίων καὶ ἀναιρεῖν ἢ ὅπως ποτὲ κολάζειν τοὺς μοιχεύσαντας ἢ φονεύσαντας ἢ 30 τι τῶν τοιούτοις παραπλησίων πεποιηκότας, οὐδὲν λείπεται ἢ τὸ ἄρδην αὐτοὺς ἢ ἀθρόους ἀθρόως ἀπολέσθαι, ἐπιτιθεμένων τῶν πολεμίων τῷ ἔθνει, ὡς ὑπὸ τοῦ ἰδίου νόμου ἐκνευρισμένων καὶ κωλυομένων ἀμύνεσθαι τοὺς πολεμίους.

Καὶ μὴ βουλομένη γε ἡ πάλαι μὲν τὸν νόμον δεδωκυῖα πρόνοια, νῦν δὲ τὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ εὐαγγέλιον κρατεῖν ἔτι τὰ Ἰουδαίων, καθεῖλεν

5-7 Lam 3:27-29 9-12 cf. 7.18

3 τὸ add. Koetschau 7 οὖν Koetschau : θεοῦ A 17 τεταγμένων M^{Pc} : τεταγμένοις A 20 τι add. Bouhéreau 22 καὶ addidi 23 ἐκείνων Bouhéreau : ἐκείνων A

αὐτῶν τὴν πόλιν καὶ τὸν ναὸν καὶ τὴν παρὰ τῷ ναῷ διὰ θυσιῶν καὶ τῆς ἀναγεγραμμένης λατρείας θεραπείαν τοῦ θεοῦ. "Ὡσπερ δ' ἐκεῖνα μὴ βουλομένη ἐπιτελεῖσθαι ἔτι καθεῖλε, τὸν τρόπον τὸν αὐτὸν τὰ Χριστιανῶν ἠϋξῆσε καὶ ὁσημέραι εἰς πλῆθος (αὐξάνει), ἤδη τε καὶ παρρησίαν ἐπιδέ-
 5 δωκε, καίτοι γε μυρίων ὅσων κωλυμάτων γενομένων πρὸς τὸ μὴ ἐπισπα-
 ρῆναι τὴν Ἰησοῦ διδασκαλίαν τῇ οἰκουμένῃ. Ἀλλ' ἐπεὶ θεὸς ἦν ὁ βουλό-
 μενος καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν ὠφελῆθῃναι διὰ τῆς Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας, πᾶσα μὲν(τοι) ἀνθρωπίνη βουλή κατὰ Χριστιανῶν καθηρέ-
 10 θη· ὅσφ (γὰρ) αὐτοὺς ἐταπείνουν βασιλεῖς καὶ ἐθνῶν ἡγούμενοι καὶ ἄλλοι πανταχοῦ, τοσοῦτ' πλείους ἐγίνοντο "καὶ κατίσχυον σφόδρα σφόδρα".

Ἐξῆς δὲ τούτοις ὁ Κέλσος διὰ πλειόνων τὰ μὴ λεγόμενα ὑφ' ἡμῶν τιθεὶς ὡς **λεγόμενα** ὑφ' ἡμῶν **περὶ τοῦ θεοῦ, ὡς σώματος τῇ φύσει τυγχάνοντος καὶ ἀνθρωποειδοῦς σώματος**, ἀνατρέπειν ἐθέλει τὰ μὴ τεθειμένα ὑφ' ἡμῶν· ἅπερ περισσὸν παραθέσθαι ἢ τὴν ἀνατροπὴν αὐ-
 15 τῶν. Εἰ μὲν γὰρ ἃ λέγει ἡμᾶς φάσκειν περὶ θεοῦ ἐλέγομεν, καὶ πρὸς αὐτὰ ἵστατο, ἀναγκαῖον ἦν ἡμῖν τὸ τιθέναι τὰς λέξεις αὐτοῦ καὶ κατασκευάζειν μὲν τὰ ἡμέτερα, λύειν δὲ τὰ ἐκείνου· εἰ δ' ἐαυτῷ συνείρει ἃ ἦτοι ἀπ' οὐδενὸς ἤκουσεν ἢ, ἵνα καὶ δοθῇ ὅτι ἤκουσεν, ἀπὸ τινων ἀπλῶν καὶ ἀκεραίων καὶ μὴ εἰδόντων τὸ τοῦ λόγου βούλημα, οὐ χρὴ ἡμᾶς τευτάζειν
 20 περὶ τὰ μὴ ἀναγκαῖα. Σαφῶς γὰρ ἀσώματόν φασιν οἱ λόγοι τὸν θεόν· διὸ καὶ "θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε", καὶ "εἰκὼν" λέγεται εἶναι "τοῦ ἀοράτου θεοῦ ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως", ὡς εἰ ἔλεγεν ἀσώματος. Μετρίως δ' ἐν τοῖς πρὸ τούτων καὶ περὶ θεοῦ διειλήφαμεν ἐξετάζοντες πῶς νοοῦμεν τὸ "Πνεῦμα ὁ θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ
 25 δεῖ προσκυνεῖν".

27

3-4 cf. Act 2:47 10 Exod 1:7 12-13 cf. 6.62-64 21 Io 1:18. Cf. 2.71
 21-22 Col 1:15 23 διειλήφαμεν : cf. 6.70 24-25 Io 4:24. Cf. 2.71; 6.70

4 αὐξάνει addi suad. Bouhéreau | τε scripsi : δὲ A 8 μὲν(τοι) scripsi :
 μὲν A : del. Delarue 9 γὰρ M^{PC} : om. A : δ' add. Koetschau 17 δ' ἐαυτῷ
 Bouhéreau : δὲ αὐτῷ A | συνείρει M^{PC} : συνήρει A

28

Μετὰ (δὲ) τὰ περὶ θεοῦ, ἐν οἷς ἡμᾶς συκοφαντεῖ, πυνθάνεται ἡμῶν· Ποῖ ἀπεῖναι μέλλομεν; Καὶ τίνα ἐλπίδα ἔχομεν; Καὶ ὡς ἀποκρι-
ναμένων, τίθησι δῆθεν ἡμετέρας φωνὰς οὕτως ἐχούσας· Εἰς ἄλλην
γῆν, ταύτης κρείττονα. Καὶ πρὸς τοῦτο φησιν· Ἰστορήται θεοὶς
ἀνδράσι παλαιοῖς εὐδαίμων βίος ψυχαῖς εὐδαίμοσιν· ὠνόμα- 5
σαν δὲ [οἱ δὲ] οἱ μὲν μακάρων νήσους, οἱ δὲ Ἑλύσιον πεδῖον
ἀπὸ τῆς λύσεως τῶν ἔνθεν κακῶν, ὥσπερ καὶ Ὀμηρος·

Ἀλλὰ σ' ἐς Ἑλύσιον πεδῖον καὶ πείρατα γαίης
ἀθάνατοι πέμπουσι,
τῇ περ ῥήϊστη βιοτῇ.

10

176^F

Πλάτων δὲ ἀθάνατον τὴν ψυχὴν ἡγούμενος ἐκείνην τὴν
χώραν ἔνθα στέλλεται ἄντικρυς "γῆν" | ὠνόμασεν οὕτως·
"Πάμεγά τι εἶναι" φήσας "αὐτό, καὶ ἡμᾶς οἰκεῖν τοὺς μέχρη
Ἑρακλείων στηλῶν ἀπὸ Φάσιδος ἐν σμικρῷ τινι μορίῳ, ὥσ-
περ περὶ τέλμα μύρμηκας ἢ βατράχους περὶ τὴν θάλασσαν οἰ- 15
κοῦντας, καὶ ἄλλους ἄλλοθι πολλοὺς ἐν <πολλοῖς> τοιοῦτοις
τόποις οἰκεῖν. Εἶναι γὰρ πανταχῇ περὶ τὴν γῆν πολλὰ κοῖλα
καὶ παντοδαπὰ καὶ τὰς ιδέας καὶ τὰ μεγέθη, εἰς ἃ συνερ-
ρυγκέναι τό τε ὕδωρ καὶ τὴν ὁμίχλην καὶ τὸν ἀέρα· αὐτὴν δὲ
τὴν γῆν καθαρὰν ἐν καθαρῷ κεῖσθαι τῷ οὐρανῷ."

20

Ὑπολαμβάνει τοίνυν ὁ Κέλσος τὰ περὶ τῆς ἄλλης γῆς κρείττονος καὶ
πολλῶ ταύτης διαφοροῦσης εἰληφέναι ἡμᾶς ἀπὸ τινων νομιζομένων
αὐτῷ θείων παλαιῶν ἀνδρῶν καὶ μάλιστα Πλάτωνος, τοῦ ἐν τῷ Φαίδωνι
περὶ τῆς καθαρᾶς ἐν καθαρῷ κειμένης οὐρανῷ (γῆς) φιλοσοφήσαντος·
οὐχ ὁρῶν ὅτι Μωϋσῆς, ὁ πολλῶ καὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀρχαιό- 25
τερος, εἰσήγαγε τὸν θεὸν ἐπαγγελλόμενον τὴν ἁγίαν γῆν καὶ "ἀγαθὴν καὶ
πολλήν, ρέουσιν γάλα καὶ μέλι" τοῖς κατὰ τὸν νόμον ἑαυτοῦ βιώσασιν,
οὐδ', ὡς οἴονταί τινες τὴν "ἀγαθὴν", τὴν κάτω νομιζομένην Ἰουδαίαν,
κειμένην καὶ αὐτὴν ἐν τῇ ἀρχῇθεν κατηραμένη ἐν τοῖς ἔργοις τῆς παρα-
βάσεως τοῦ Ἀδάμ γῆ. Τὸ γὰρ "Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου· ἐν 30
λύπαις φαγῇ αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου" περὶ ὅλης εἴρηται

5–6 cf. Hes. *Op.* 171 8–10 *Odys.* 4.563–565 13–20 Plat. *Phaed.* 109 ab
25 cf. 4.21; 6.7 et 43 26–27 *Exod* 3:8. Cf. 7.29 30–31 *Gen* 3:17. Cf. 7.29

1 δὲ M^{PC} : om. A 5 ὠνόμασαν M^{PC} : ὠνόμασεν A 6 οἱ δὲ del.
Koetschau : αὐτὸν M 14 σμικρῷ Plato : μικρῷ A 16 πολλοῖς ex Plat.
add. edd. 24 τῆς A : γῆς Koetschau | γῆς ex Plat. add. Delarue 28 νομι-
ζομένην M : νομίζων A

τῆς γῆς, ἣν "ἐν λύπαις", τουτέστι πόνοις, ἐσθίει πᾶς ἄνθρωπος "ἐν τῷ
 'Αδὰμ ἀποθανών," καὶ ἐσθίει "πάσας τὰς ἡμέρας τῆς" ἑαυτοῦ "ζωῆς". Καὶ
 ὡς "ἐπικατάρατος" πᾶσα ἡ γῆ "ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ" "πάσας
 τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς" τοῦ ἐν τῷ 'Αδὰμ ἐκβληθέντος ἀπὸ τοῦ παραδείσου,
 5 καὶ "ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου ἑαυτοῦ ἐσθίει πᾶς ἄνθρωπος τὸν ἑαυτοῦ
 ἄρτον, ἕως ἐπιστρέψει εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη". Πολὺν μὲν οὖν ἔχει
 λόγον ὅλα τὰ κατὰ τὸν τόπον τοῦτον, δυνάμενον εἰς τὴν σαφήνειαν τῶν
 λέξεων κατασκευασθῆναι· ὀλίγοις δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡρκέσθημεν,
 10 βουλόμενοι ἀπολύσαι περισπασμοῦ, τοῦ ὡς περὶ τῆς 'Ιουδαίας γῆς ὑπο-
 λαμβάνοντος εἰρησθαι τὰ περὶ ἀγαθῆς γῆς, ἣν ὁ θεὸς ὑπισχνεῖται τοῖς
 δικαίοις.

Εἵπερ οὖν "ἡ" πᾶσα "γῆ" αὕτη "ἐπικατάρατος ἐν τοῖς ἔργοις" ἐστὶ τοῦ
 'Αδὰμ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀποθανόντων, δηλὸν ὅτι καὶ πάντα τὰ μόρια
 αὐτῆς μετέχει τῆς ἀρᾶς, ἐν οἷς ἐστὶ καὶ ἡ 'Ιουδαία γῆ· ὥστε μὴ δύνασθαι
 15 ἐφαρμόζειν αὐτῇ τὸ "Εἰς γῆν ἀγαθὴν καὶ πολλήν, εἰς γῆν ῥέουσιν γάλα
 καὶ μέλι", κἂν συμβολικῶς σκιὰ εἶναι ἀποδεικνύηται ἡ 'Ιουδαία καὶ ἡ
 'Ιερουσαλὴμ "τῆς καθαρᾶς ἐν καθαρῷ κειμένης οὐρανῷ γῆς" ἀγαθῆς καὶ
 πολλῆς, ἐν ἣ ἐστὶν ἡ ἐπουράνιος 'Ιερουσαλὴμ. Περὶ ἧς διαλαβὼν ὁ ἀπό-
 στολος, ὡς "συνεγερθεὶς Χριστῷ καὶ τὰ ἄνω ζητῶν" καὶ νοὺν εὐρὼν οὐδε
 20 μιᾶς ἐχόμενον 'Ιουδαϊκῆς μυθολογίας, φησὶν· "'Αλλὰ προσεληλύθατε Σι-
 ὦν ὅρει καὶ πόλει θεοῦ ζῶντος 'Ιερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ καὶ μυριάσιν
 ἀγγέλων πανηγύρει."

"Ἴνα δέ τις πεισθῇ μὴ παρὰ τὸ βούλημα τοῦ θείου πνεύματος ἡμᾶς
 λέγειν περὶ τῆς παρὰ Μωϋσεὶ γῆς ἀγαθῆς καὶ πολλῆς, ἐπιστησάτω ἰπᾶσι
 25 μὲν τοῖς προφήταις, διδάσκουσι τὴν εἰς 'Ιερουσαλὴμ ἐπάνοδον τῶν
 πεπλανημένων καὶ ἀποπεπτωκότων ἀπ' αὐτῆς καὶ ἀπαξιαπλῶς (πάντων
 τῶν δικαίων) ἀποκαθισταμένων εἰς τὸν καλούμενον τόπον καὶ πόλιν τοῦ
 θεοῦ παρὰ τῷ εἰπόντι ὅτι "Ἐν εἰρήνῃ ἀγία ὁ τόπος αὐτοῦ", λέγοντι δὲ καὶ
 τό· "Μέγας ὁ κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα ἐν πόλει τοῦ θεοῦ ἡμῶν, ὅρει
 30 ἀγίῳ αὐτοῦ, εὐρίζοντι ἀγαλλιάματι πάσης τῆς γῆς."

1-2 1 Cor 15:22. Cf. 4.40 3-4 Gen 3:18 5-6 Gen 3:19 15-16 Exod
 3:8 17 cf. p. 482.24 19 Col 3:1 19-20 Tit 1:14 μὴ προσέχοντες
 'Ιουδαϊκοῖς μύθοις 20-22 Heb 12:22. Cf. 8.5 28 Ps 75:3 (εἰρήνη =
 'Ιερουσαλὴμ) 29-30 Ps 47:2-3

1 ἦν M : ἦ A 6 ἄρτον edd. : χόρτον A | ἕως τοῦ ἀποστρέψαι LXX
 9 τοῦ et ὑπολαμβάνοντος A : τὸν et ὑπολαμβάνοντα conl. Koetschau² 13
 δηλονότι A 26-27 πάντων τῶν δικαίων supplevi conl. p. 481.2 30 εὐρίζοντι
 scripsi ex Orig. Frr. in Ps 47:3 : εὐρίζονι A : εὐρίζω Delarue : εὐρίζων LXX

29

176^v

Ἄρκεϊ δ' ἐπὶ τοῦ παρόντος παραθέσθαι τὰ ἀπὸ τοῦ τριακοστοῦ καὶ ἔκτου ψαλμοῦ, οὕτως ἔχοντα περὶ τῆς τῶν δικαίων γῆς· "Οἱ δ' ὑπομένοντες (τὸν) κύριον αὐτοὶ κληρονομήσουσι γῆν" καὶ μετ' ὀλίγα· "Οἱ δὲ πρᾶεῖς κληρονομήσουσι γῆν καὶ κατατρυφήσουσιν ἐπὶ πλήθει εἰρήνης" καὶ μετ' ὀλίγα· "Οἱ εὐλογοῦντες αὐτὸν κληρονομήσουσι γῆν" καὶ πάλιν· 5 "Οἱ δίκαιοι κληρονομήσουσι γῆν καὶ κατασκηνώσουσιν εἰς αἰῶνα αἰῶνος ἐπ' αὐτῆς." Ὅρα δ' εἰ μὴ τὸ "καθαρὰν εἶναι ἐν καθαρῷ τῷ οὐρανῷ τὴν γῆν" δηλοῦται τοῖς ἀκούειν δυναμένοις τῶν οὕτως εἰρημένων ἐν τῷ αὐτῷ ψαλμῷ· "Υπόμεινον τὸν κύριον καὶ φύλαξον τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ ὑψώσει σε τοῦ κατακληρονομήσαι γῆν." 10

30

Δοκεῖ δέ μοι καὶ τὰ περὶ τῶν τῇδε τιμίων εἶναι νομιζομένων λίθων, ἀπορροήν τινα λεγομένων ἔχειν ἀπὸ τῶν ἐν τῇ κρείττονι γῇ λίθων, εἰληφέναι τὸν Πλάτωνα ἀπὸ τῶν ἐν τῷ Ἑσαΐα ἀναγεγραμμένων περὶ τῆς πόλεως τοῦ θεοῦ, περὶ ἧς γέγραπται· "Θήσω τὰς ἐπάλξεις σου ἱάσπιν καὶ τοὺς λίθους σου λίθους κρυστάλλου καὶ τὸν περίβολόν σου λίθους 15 ἐκλεκτοὺς" καὶ πάλιν· "Θήσω τὰ θεμέλιά σου σάπφειρον." Τὸν μὲν οὖν παρὰ Πλάτωνι ἀλληγοροῦντες μῦθον οἱ σεμνότερον τὰ τοῦ φιλοσόφου ἐξειληφότες διηγούνται, τὰς δὲ προφητείας, ἅφ' ὧν στοχαζόμεθα καὶ τὸν Πλάτωνα εἰληφέναι, οἱ συγγενῶς τοῖς προφήταις καὶ ἐνθέως βιώσαντες καὶ πάντα τὸν χρόνον ἀναθέντες τῇ ἐξετάσει τῶν ἱερῶν γραμμάτων τοῖς 20 ἐπιτηδεύουσιν διὰ βίου καθαρότητα καὶ τὴν περὶ τὰ θεῖα φιλομάθειαν παραστήσουσιν.

Ἡμῖν δὲ προκεῖμενον ἦν δεῖξαι ὅτι ἡμεῖς μὲν οὐκ ἀπὸ Ἑλλήνων ἢ Πλάτωνος τὰ περὶ τῆς ἀγίας γῆς εἰλήφαμεν· ἐκεῖνοι δέ, νεώτεροι γενόμενοι οὐ μόνον τοῦ ἀρχαιοτάτου Μωϋσέως, ἀλλὰ καὶ τῶν πλείστων προ- 25 φητῶν, ἥτοι παρακηκόασιν τινῶν αἰνισσομένων περὶ τῶν τοιούτων, ἢ καὶ ταῖς ἱεραῖς ἐντυχόντες γραφαῖς παραποιήσαντες αὐτὰ τοιαῦτά τινα περὶ τῆς κρείττονος εἰρήκασιν γῆς. Σαφῶς δ' ὁ Ἀγγαῖος παρίστησιν ἄλλο μὲν εἶναι "τὴν ξηράν", ἄλλο δὲ "τὴν γῆν", ξηρὰν καλῶν ταύτην ἐφ' ἣ ἔσμεν. Λέγει δὲ οὕτως· "Ἐτι ἅπαξ ἐγὼ σείσω τὸν οὐρανὸν καὶ (τὴν) γῆν καὶ 30 τὴν ξηρὰν καὶ τὴν θάλασσαν."

2-10 Ps 36:9, 11, 22, 29 et 34 11-13 cf. Plat. *Phaed.* 110 de 14-16 Is 54:12 et 11. Cf. 8.19 26 παρακηκόασιν: cf. 5.65; 6.22 30-31 Haggai 2:6

3 τὸν M : om. A 13 εἰληφέναι τὸν πλάτωνα M^{Pc} (cf. vv. 18-19) : εἰληφέναι τῷ πλάτωνι A : εἰληφθαι τῷ Πλάτωνι Koetschau 15 τοὺς λίθους A (cf. Isa 54:11) : τὰς πύλας LXX et 8.19 21 περὶ M^{Pc} : παρὰ A 30 τὴν M : om. A

"Ὡςπερ δὲ αὐτὸς τὴν διήγησιν ἀνατίθεται τοῦ παρὰ Πλάτωνι μύθου,
 κειμένου (ἐν) τῷ Φαίδωνι, λέγων τάδε· Τί δὲ διὰ τούτων ἐμφανίζει,
 οὐ παντὶ γινῶναι ῥάδιον· εἰ μὴ ὅστις ἐπαίειν δύναίτο τί πότ'
 5 ἐστὶν ἐκεῖνο ὃ φησιν· "ὕπ' ἀσθενείας καὶ βραδυτήτος οὐχ οἴ-
 ους τε εἶναι (ἡμᾶς) διεξελθεῖν ἐπ' ἔσχατον τὸν ἀέρα"· ἢ "καὶ
 εἰ ἡ φύσις ἱκανὴ εἴη ἀνασχέσθαι θεωροῦσα, γινῶναι ἂν ὅτι
 ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀληθῶς οὐρανὸς καὶ τὸ ἀληθινὸν φῶς"· τὸν
 αὐτὸν τρόπον καὶ ἡμεῖς τὰ περὶ τῆς ἀγίας καὶ ἀγαθῆς γῆς καὶ τῆς ἐν αὐτῇ
 10 πόλεως τοῦ θεοῦ οὐ κατὰ τὴν ἐνεστώσαν νομίζοντες εἶναι πραγματεῖαν
 σαφηνίσαι ὑπερτιθέμεθα εἰς τὰ ἐξηγητικά τῶν προφητῶν, ἀπὸ μέρους
 κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν διηγησάμενοι περὶ πόλεως θεοῦ ἐν τοῖς
 πραγματευθεῖσιν ἡμῖν εἰς τὸν τεσσαρακοστὸν καὶ πέμπτον ψαλμὸν καὶ
 τὸν τεσσαρακοστὸν καὶ ἑβδομον ψαλμὸν. Οἶδε δὲ ὁ ἀρχαιότατος Μωϋσέ-
 15 ως καὶ τῶν προφητῶν λόγος τὰ ἀληθινὰ πάντα ὁμώνυμα τοῖς τῇδε καθολι-
 κωτέροις, οἷον "ἀληθινὸν φῶς" καὶ "οὐρανὸν" ἕτερον παρὰ "τὸ στερέωμα"
 καὶ "τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον" ἄλλον παρὰ τὸν αἰσθητόν. Καὶ ἀπα-
 ξαπλῶς δὲ φησιν [ὅτι] πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν αἰσθητῶν, ὧν οὐδὲν ἐστὶν
 ἀληθινόν, τό· "Θεός, ἀληθινὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ", ἐπ' ἀληθινῶν μὲν τάσσων
 20 τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ, ἐπὶ ἡττόνων δὲ τὰ λεγόμενα "ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ."
 Μεμφόμενος γοῦν τισὶ διὰ τοῦ 'Ησαίου φησί· "Τὰ ἔργα κυρίου οὐκ
 ἐμβλέπουσι καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσι." Καὶ ταῦτα μὲν
 ἐπὶ τοσοῦτον.

31

177^f

Ἐπεὶ δὲ τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον ("πολὺν ὄντα καὶ δυσερμή-
 25 νευτον" καὶ δεόμενον σοφοῦ εἶπερ τι ἄλλο τῶν δογμάτων καὶ ἐπὶ πλείον
 διαβεβηκότος, ἵνα τὸ ἄξιον τοῦ θεοῦ παραστήσῃ καὶ τὸ μεγαλοφυὲς τοῦ
 δόγματος, διδάσκοντος λόγον ἔχειν σπέρματος τὸ καλούμενον κατὰ τὰς
 γραφὰς "σκῆνος" τῆς ψυχῆς, ἐν ᾧ "οἱ" δίκαιοι "ὄντες στενάζουσι βαρού-
 30 μενοι, μὴ θέλοντες αὐτὸ ἐκδύσασθαι ἀλλ' ἐπενδύσασθαι") μὴ νοήσας ὁ
 Κέλσος τῷ ἀπὸ ιδιωτῶν καὶ μηδενὶ λόγῳ παραστήσαι δυναμένων ἀκηκοέ-
 ναι περὶ αὐτοῦ χλευάζει τὸ λεγόμενον, χρήσιμον πρὸς τοῖς ἀνωτέρω εἰρη-
 μένοις ἡμῖν περὶ τούτου τοῦτο μόνον ὑποσημειώσασθαι πρὸς τὸν λόγον,

32

4-7 Plat. *Phaed.* 109 de 15 1 *Io* 2:8. Cf. 6.67 1 *Gen* 1:6-8. Cf. 6.49 16
 Mal 4:2 (3:20). Cf. 6.54 et 79; 7.22 18 *Dan* 4:37 (Theodot.) 19 *Ps* 101:26. Cf.
 6.61 20-21 *Is* 5:12 23 *Heb* 5:11. Cf. 3.21; 4.37; 5.59 27-28 2 *Cor* 5:4. Cf.
 5.19 30 τοῖς ἀνωτέρω : cf. 2.55-67; 5.18-20 et 57-58

1 τοῦ Bouhéreau : τῷ A 2 ἐν M² : om. A 5 ἡμᾶς addidi ex Platone
 7 post φῶς pergit Plato καὶ ἡ ὥς ἀληθῶς γῇ 17 ὅτι del. Bouhéreau 18 ἀλη-
 θινῶν Koetschau² : ἄλλων A 23 ἐπεὶ P M^{pc} : ἐπὶ A 25 διαβεβηκότος
 M : διαβεβηκὸς A 29 τῷ Bouhéreau : τὸ A

ὅτι οὐχ, ὡς οἶεται Κέλσος, **τῆς μετενσωματώσεως παρακούσαντες τὰ περὶ ἀναστάσεώς φαμεν**, ἀλλ' εἰδότες ὅτι ἡ τῇ ἐαυτῆς φύσει ἀσώματος καὶ ἀόρατος ψυχὴ ἐν παντὶ σωματικῷ τόπῳ τυγχάνουσα δέεται σώματος οἰκείου τῇ φύσει τῷ τόπῳ ἐκείνῳ· ὅπερ ὅπου μὲν φορεῖ ἀπεκδυσασμένη (τὸ) πρότερον, ἀναγκαῖον μὲν, περισσὸν δὲ ὡς πρὸς τὰ δεύτερα, ὅπου δὲ ἐπενδυσασμένη ᾧ πρότερον εἶχε, δεομένη κρείττονος ἐνδύματος εἰς τοὺς καθαρωτέρους καὶ αἰθερίους καὶ οὐρανίους τόπους. Καὶ ἀπεξεδύσατο μὲν ἐπὶ τὴν τῇδε γένεσιν ἐρχομένη τὸ χρήσιμον πρὸς τὴν ἐν τῇ ὑστέρα τῆς κυούσης (μονήν), ἕως ἣν ἐν αὐτῇ, χορίον· ἐνεδύσατο δὲ ὑπ' ἐκεῖνο ὃ ἦν ἀναγκαῖον τῷ ἐπὶ γῆς μέλλοντι διαζῆν.

Εἶτα πάλιν ὄντος τινὸς "σκήνους ἐπιγείου οἰκίας," ἀναγκαίως πού τῳ σκηνεῖ, [καὶ] "καταλύεσθαι" μὲν φασιν οἱ λόγοι "τὴν ἐπιγείον οἰκίαν τοῦ σκήνους", τὸ δὲ σκῆνος ἐπενδύσασθαι "οἰκίαν ἀχειροποίητον αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς". Λέγουσι δὲ οἱ τοῦ θεοῦ ἄνθρωποι "τὸ" μὲν "φθαρτὸν ἐνδύσασθαι [αὐτὸ] ἀφθαρσίαν", τὴν διαφέρουσαν τοῦ ἀφθάρτου, "τὸ" δὲ "θνητὸν ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν", ἕτερον τυγχάνουσαν τοῦ ἀθανάτου. "Ὅν γὰρ λόγον ἔχει σοφία ἢ πρὸς τὸ σοφὸν καὶ δικαιοσύνη πρὸς τὸ δίκαιον καὶ εἰρήνη πρὸς τὸ εἰρηνικόν, τοῦτον τὸν λόγον ἀφθαρσία μὲν πρὸς ἄφθαρτον, ἀθανασία δὲ πρὸς ἀθάνατον. "Ὅρα οὖν ἐφ' οἷα προτρέπει ὁ λόγος, "ἐνδύσασθαι" λέγων τὴν "ἀφθαρσίαν" καὶ τὴν "ἀθανασίαν", ἅτινα ὡς ἐνδύματα τῷ ἐνδυσασμένῳ καὶ περιεχομένῳ τῶν τοιούτων ἐνδυμάτων οὐκ ἐξ φθαρῆναι ἢ ἀποθανεῖν τὸν περιεκείμενον αὐτά. Καὶ ταῦτα δ' ἡμῖν ἀποτετολμήσθω διὰ τὸν μὴ νοήσαντα ὃ τί ποτε λέγομεν τὴν ἀνάστασιν καὶ διὰ τοῦτο γελῶντα καὶ χλευάζοντα ὃν οὐκ οἶδε λόγον.

33 Οἰόμενος δ' ἡμᾶς διὰ τὸ γινῶναι καὶ ἰδεῖν τὸν θεὸν πρεσβεύειν τὰ περὶ τῆς ἀναστάσεως, συνείρει ἐαυτῷ ἃ βούλεται καὶ τοιαῦτά φησιν· "Ὅταν δὴ πάντοθεν ἐξείργωνται καὶ διελέγχωνται, πάλιν ὥσπερ οὐδὲν ἀκηκοότες ἐπανίστανται ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐρώτημα· Πῶς οὖν γινώμεν καὶ ἴδωμεν τὸν θεόν; Καὶ πῶς ἴωμεν πρὸς αὐτόν; "Ἴστω οὖν ὁ βουλούμενος ὅτι, κἂν εἰς ἄλλα δεώμεθα σώματος τῷ ἐν τόπῳ σωματικῷ τυγχάνειν, καὶ τοιούτου ὁποῖα ἐστὶν ἡ φύσις τοῦ σωματικοῦ

3-4 cf. Method. *De resurr.* 1.22.4-5 (Chadwick) 11-14 2 Cor 5:1 14-16 1 Cor 15:33. Cf. 5.19 19-20 cf. 6.66

5 τὸ add. Bouhéreau 6 δεομένη **Iol^{PC}** : δεομένω **A** 9 μονήν addidi : διάπλασιν add. Koetschau², agn. Borret ἢ χορίον **A** : χωρίον **M^{ac}** 12 καὶ del. Bouhéreau 15 αὐτὸ del. Delarue 16 τυγχάνουσαν Bouhéreau : τυγχάνον **A** 20 ἐνδύσασθε **A**, corr. **M** 23 λέγομεν **Iol^{PC}** : λεγόμενον **A**

τόπου, καὶ δεόμενοι τοῦ σώματος ἐπενδύμεθα τῷ σκῆνει τὰ προειρη-
 μένα, ἀλλ' εἰς γινώσιν γε θεοῦ σώματος οὐδαμῶς χρῆζομεν. Τὸ γὰρ γινώσ-
 κον θεὸν οὐκ ὀφθαλμός ἐστι σώματος, ἀλλὰ νοῦς, ὁρῶν τὸ "κατ' εἰκόνα"
 τοῦ κτίσαντος καὶ τὸ δυνάμενον γινώσκειν θεὸν προνοίᾳ θεοῦ ἀνειληφώς.
 5 Καὶ τὸ ὁρῶν δὲ θεὸν καθαρὰ ἐστὶ "καρδία, " ἅψ' ἥς οὐκέτι "ἐξέρχονται
 διαλογισμοὶ πονηροί", οὐ "φόνος", οὐ "μοιχεῖαι", οὐ "πορνεῖαι", οὐ "κλο-
 παί", οὐ "ψευδομαρτυρίαι", οὐ "βλασφημίαι", οὐκ "ὀφθαλμοὶ πονηρὸς"
 οὐδ' ἄλλο τι τῶν ἀτόπων· δι' ἃ λέγεται· "Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ,
 ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται." Ἐπεὶ δ' οὐκ αὐτάρκης ἡ ἡμετέρα προαίρεσις
 10 πρὸς τὸ πάντῃ "καθαρὰν" ἔχειν τὴν "καρδίαν", ἀλλὰ θεοῦ ἡμῖν δεῖ,
 κτίζοντος αὐτὴν τοιαύτην, διὰ τοῦτο λέγεται ὑπὸ τοῦ ἐπιστημόνως εὐχο-
 μένου· "Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ θεός."

Ἄλλ' οὐδ' ὥς ἐν τόπῳ ὄντος τοῦ θεοῦ πευσόμεθά τινος καὶ ἐροῦμεν· 34
 Πῶς ἴωμεν πρὸς αὐτόν; Κρείττων γὰρ ὁ θεὸς παντὸς τόπου καὶ περιεκτικὸς
 15 παντὸς οὐτινοσοῦν, καὶ οὐδέν ἐστι τὸ περιέχον τὸν θεόν. Τὸ ἰέναι οὖν
 πρὸς τὸν θεὸν οὐ σωματικῶς προστέτακται ἡμῖν, (ἐν) τῷ "'Ὀπίσω κυρίου
 τοῦ θεοῦ σου πορεύσῃ", οὐδὲ σωματικῶς ὁ προφήτης κολληθεὶς τῷ θεῷ
 φησιν ἐν τῇ εὐχῇ· "'Εκολλήθη ὀπίσω σου ἡ ψυχὴ μου." Καταψεύδεται οὖν
 ἡμῶν Κέλσος λέγων **προσδέχεσθαι ἡμᾶς ὀφθαλμοῖς σώματος θεὸν**
 20 **ὄψεσθαι καὶ ὡς τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσεσθαι καὶ χερσὶν αἰσ**
θηταῖς ψαύσειν αὐτοῦ. Οἶδαμεν δὲ ὁμωνύμως τοῖς σώματος ὀφθαλ-
 μοῖς λεγομένους ὑπὸ τῶν θείων λόγων ὀφθαλμούς, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ ὦτα
 καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὸ τοῦτων παραδοξότερον, αἰσθησιν θειοτέραν καὶ
 25 λέγει ὁ προφήτης· "'Αποκάλυψον τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ κατανοήσω τὰ
 θαυμάσιά σου ἐκ τοῦ νόμου (σου) ἥ·) "'Ἡ ἐντολὴ κυρίου τηλαυγής, φωτί-
 ζουσα ὀφθαλμούς", ἥ· "Φωτίσον τοὺς ὀφθαλμούς μου, μήποτε ὑπνώσω εἰς
 θάνατον", οὐχ οὕτως τις ἰ ἐμβρόντητός ἐστιν, ὥς νομίζειν ὀφθαλμοῖς σώ-

178^f

2-3 cf. 7.34 5-7 Mt 15:19 et Mc 7:21-22. Cf. 8.29 8-9 Mt 5:8. Cf. 6.4;
 7.43 et 45; 8.18 12 Ps 50:12. Cf. 7.45 14-15 Cf. Philon. *Leg. alleg.* 1.44; *De*
somniis 1.62 et 185; *De migr. Abr.* 182 et saepius 16-17 *Deut* 13:5 18 *Ps* 62:9
 25-26 *Ps* 118:18. Cf. 2.6; 4.50 26-27 *Ps* 18:9 27-28 *Ps* 12:4

1 ἐπενδύμεθα Bouhéreau : -δύομεθα A 14 κρείττων P^{pc} M^{pc} : κρείτ-
 τω A 16 ἐν addidi | τῷ Koetschau : τὸ A 20 ἀκούσεσθαι P² et Bouhéreau :
 ἀκούεσθαι A 21 ψαύσειν Bouhéreau : ψαύειν A 26 σου ἢ add. edd.

ματος κατανοεῖσθαι "τὰ θαυμάσια" τοῦ θεοῦ "νόμου", ἢ τὴν τοῦ κυρίου ἐντολὴν φωτιστικὴν εἶναι τῶν τοῦ σώματος ὀφθαλμῶν, ἢ ὕπνον θανάτου ἐποιστικὸν συμβαίνειν περὶ τοὺς τοῦ σώματος ὀφθαλμούς.

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ λέγει ὁ σωτὴρ ἡμῶν· "'Ο ἔχων ὦτα ἀκούειν ἀκουέτω", καὶ ὁ τυχὼν συνήσῃ περὶ θειοτέρων ταῦτα λέγεσθαι ὧτων. Καὶ λέγεται 5 "λόγος κυρίου γεγονέναι ἐν στόματι" Ἰερεμίου τοῦ προφήτου ἢ ἄλλου τινός, ἢ νόμος "ἐν χειρὶ Μωϋσῆ", ἢ ὅτι "Ταῖς χερσὶ μου ἐζήτησα τὸν θεόν, καὶ οὐκ ἠπατήθην", οὐχ οὕτως ἐστὶ τις ἀνόητος, ὡς μὴ ἐκλαμβάνειν χεῖράς τινας εἶναι τροπικῶς καλουμένας, περὶ ὧν καὶ Ἰωάννης λέγει· "Αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς." Εἰ δὲ καὶ περὶ τῆς 10 κρείττονος αἰσθήσεως καὶ οὐ σωματικῆς βούλει ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραμμάτων μαθεῖν, ἄκουσον Σολομῶντος ἐν ταῖς Παροιμίαις λέγοντος· "Αἴσθησιν θεῖαν εὐρήσεις."

35

Οὐ χρειὰ τοίνυν ἡμῖν ὡς οὕτω ζητοῦσι τὸν θεὸν ἀπιέναι ὅπου ἡμᾶς πέμπει ὁ Κέλσος, εἰς Τροφωνίου καὶ εἰς Ἀμφιάρεω καὶ εἰς Μό- 15 ψου, ἔνθα φησὶν ἀνθρωποειδεῖς θεωρεῖσθαι θεοὺς καί, ὡς λέγει (ὁ) Κέλσος, οὐ ψευδομένους, ἀλλὰ καὶ ἐναργεῖς Ἰσμεν γὰρ ἡμεῖς τούτους δαίμονας ὄντας, τρεφομένους κνίσσαις καὶ αἵμασι καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν θυσιῶν ἀναθυμιάσεσι, καὶ οὕτω παρακατεχομένους ἐν τοῖς ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν κατασκευασθεῖσι δεσμοτηρίοις· ἅτινα ἱερὰ θεῶν 20 Ἑλληνες νενομίκασιν, ἀλλ' ἡμεῖς ἴσμεν ἀπατεῶνων δαιμόνων εἶναι τὰ τοιαῦτα οἰκητήρια.

Μετὰ ταῦτα κακοήθως ὁ Κέλσος φησὶ περὶ τῶν προειρημένων ἀνθρωποειδῶν κατ' αὐτὸν θεῶν ὅτι ὄψεται τις αὐτοὺς οὐχ ἅπαξ παραρ- 25 ρυέντας, ὥσπερ τὸν τούτους ἐξαπατήσαντα, ἀλλ' ἀεὶ τοῖς βουλομένοις ὁμιλοῦντας. Καὶ ἔοικέ γε διὰ τούτων φάσμα μὲν νενομικέναι τὸν Ἰησοῦν, μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν ἐπιφανέντα τοῖς μαθηταῖς, ὥσπερ εἰ παραρρεύσαντα πρὸς τὸ ὀφθῆναι αὐτοῖς· οὕς δ' ὠνόμασε λέγων ἀνθρωποειδεῖς θεοὺς, τούτους οἶεται ἀεὶ τοῖς βουλομένοις ὁμιλεῖν. 30 Πῶς δὲ δύναται φάσμα, ὡς φησιν αὐτός, παραρρυνὲν ἐπ' ἀπάτη τῶν θεασαμένων καὶ μετὰ τὴν τότε ὧσιν τοσαῦτα ἐνεργεῖν καὶ ἐπιστρέφειν τὰς

4 Mt 11:15 et al. Cf. 2.72; 7.43 6 Jer 1:4 et 9 7 Num 16:40 (17:5) 7-8 Ps 76:3 9-10 1 Io 1:1. Cf. 1.48 12-13 Prov 2:5. Cf. 1.48 15 cf. 3.34 17-19 cf. 3.38 25 τούτους: i.e. Χριστιανούς 30 φάσμα: cf. 2.70; 3.22

5 καὶ scripsi : καὶ A 6 στόματι scripsi e LXX : χειρὶ A 7 μωϋσῆ A et LXX : Μωϋσέως Bouhéreau 1 ἐξεζήτησα LXX 16 ὁ M : om. A 28 ὥσπερ A

τῶν τοσούτων ψυχὰς καὶ πειθῶ ἐμποιεῖν αὐτοῖς περὶ τοῦ πάντα δεῖν ἀρεσκόντως πράττειν θεῷ ὡς κριθησομένους; Πῶς δὲ φάσμα ὀνομασθὲν ἀπελαύνει δαιμόνια καὶ ἄλλας οὐκ εὐκαταφρονήτους ἐνεργείας ἐνεργεῖ, οὐχ ἓνα κεκληρωμένον τόπον, ὡς οἱ κατ' αὐτὸν ἀνθρωποειδεῖς θεοί, ἀλλὰ
 5 διήκον ἐπὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην καὶ συνάγον καὶ ἔλκον τῇ ἑαυτοῦ θεϊότητι οὓς ἂν εὔροι πρὸς τὸν καλὸν βίον κλίναντας ἑαυτούς;

Μετὰ ταῦτα, πρὸς ἃ κατὰ τὸ δυνατόν εἰρήκαμεν, τοιαῦτα πάλιν ὁ Κέλσος φησὶν· Οἱ δὲ καὶ πάλιν εἰρήσονται· Πῶς ἰαισθήσει μὴ καταλαμβανόμενοι γινώσκονται τὸν θεόν; Τί χωρὶς αἰσθήσεως
 10 μαθεῖν ἐστὶ δυνατόν; Εἴτα πρὸς ταῦτα ἀποκρινόμενός φησιν· Οὐκ ἀνθρώπου μὲν οὐδὲ [τῆς] ψυχῆς, ἀλλὰ σαρκὸς ἢ φωνῆ. Ὅμως δ' οὖν ἀκουσάτωσαν, εἴ τι καὶ ἐπαίειν δύνανται, ὡς δειλὸν καὶ φιλοσώματον γένος· ἐὰν αἰσθήσει μύσαντες ἀναβλέψητε νῶ καὶ σαρκὸς ἀποστραφέντες (τὸν τῆς) ψυχῆς ὀφθαλμὸν ἐγεί-
 15 ρητε, μόνως οὕτως τὸν θεὸν ὄψεσθε. Κἂν ἡγεμόνα (τῆς ὁδοῦ) ταύτης ζητῆτε, φευκτέοι μὲν ὑμῖν οἱ πλάνοι καὶ γόητες καὶ τὰ εἰδῶλα προμνώμενοι· ἵνα μὴ παντάπασιν ᾗτε καταγέλαστοι, τοὺς μὲν ἄλλους, τοὺς δεικνυμένους θεοὺς, ὡς εἰδῶλα βλασφημοῦντες, τὸν δὲ καὶ αὐτῶν ὡς ἀληθῶς εἰδῶλων ἀθλιώτερον
 20 καὶ μηδὲ εἰδῶλον ἔτι, ἀλλ' (ὄντ)ως νεκρὸν σέβοντες καὶ πατέ-
 ρα ὅμοιον αὐτῷ ζητοῦντες

Καὶ πρῶτόν γε λεκτέον πρὸς τὴν προσωποποιίαν αὐτοῦ, περιτιθέντος ἡμῖν λόγους ὡς ὑφ' ἡμῶν λεγομένους εἰς τὴν περὶ ἀναστάσεως σαρκὸς ἀπολογίαν, ὅτι ἀρετὴ μὲν προσωποποιοῦντός ἐστι τηρῆσαι τὸ βούλημα
 25 καὶ τὸ ἦθος τοῦ προσωποποιουμένου, κακία δέ, ὅτε τὰ μὴ ἀρμόζοντά τις περιτίθῃσι ῥήματα τῷ προσώπῳ τοῦ λέγοντος. Καὶ ἐπ' ἴσης γε ψεκτοὶ οἱ ἐν προσωποποιίᾳ βαρβάρους καὶ ἀπαιδεύτους ἢ οἰκότριψι καὶ μηδέποτε φιλοσόφων λόγων ἀκηκοοσί μηδὲ εὖ εἰρηκόσιν αὐτοὺς περιτιθέντες φιλοσοφίαν, ἣν ἔμαθε μὲν ὁ προσωποποιῶν, οὐκ εἰκὸς δὲ ἦν εἰδέναι τὸν
 30 προσωποποιούμενον· καὶ πάλιν αὖ οἱ τοῖς καθ' ὑπόθεσιν ὑποκειμένοις σοφοῖς καὶ τὰ θεῖα ἐγνώκοσι περιτιθέντες τὰ ἀπὸ ἰδιωτικῶν παθῶν ὑπὸ

8–9 cf. 6.66; 7.33 10–11 sc. Christianorum: cf. 5.14; 7.42 et 45; 8.49 20 νεκρὸν : cf. 7.68

1 τοσούτων Koetschau² : τοιούτων A ἰ αὐτοῖς Bouhéreau : αὐταῖς A 6 ἂν M : ἐὰν A 11 τῆς delevi 13 ἀναβλέψητε Spencer ex 7.39 : ἀναβλέψαντες A 14 τὸν τῆς ψυχῆς ὀφθαλμὸν scripsi post Hoeschelium : ψυχῆς ὀφθαλμοὺς A 15 τῆς ὁδοῦ ex 7.40 add. edd. 20 ἀλλ' (ὄντ)ως Bouhéreau ex 7.40 : ἄλλως A, ἄλλ' ὡς P M 29 φιλοσοφίαν M (cf. v. 28) : φυσιολογίαν A 31 ἀπὸ Bas : ὑπὸ A

ἀπαιδευτῶν λεγόμενα καὶ ἀπὸ ἀγνοίας ἀπαγγελλόμενα. Ὅθεν Ὅμηρος μὲν ἐν πολλοῖς θαυμάζεται, τηρήσας τὰ τῶν ἡρώων πρόσωπα ὅποια αὐτὰ ὑπέθετο ἀπ' ἀρχῆς, οἷον τὸ Νέστορος ἢ τὸ Ὀδυσσεύς ἢ τὸ Διομήδους ἢ τὸ Ἀγαμέμνονος ἢ Τηλεμάχου ἢ Πηνελόπης ἢ τινος τῶν λοιπῶν· Εὐριπίδης δὲ ὑπὸ Ἀριστοφάνους κωμωδεῖται ὡς ἀκαιρορρήμων διὰ τὸ πολλάκις περιτεθεικέναι λόγους δογμάτων ὧν ἀπὸ Ἀναξαγόρου ἢ τινος ἔμαθε τῶν σοφῶν, βαρβάροις γυναιξίν ἢ οἰκέταις.

37

Εἶπερ δὲ τοιαύτη μὲν ἡ ἐν τῷ προσωποποιεῖν ἀρετή, τοιαυτὴ δὲ ἡ κακία, πῶς οὐκ εὐλόγως τις καταγελάσεται Κέλσου, Χριστιανοῖς περιτιθέντος τὰ μὴ ὑπὸ Χριστιανῶν λεγόμενα; Εἰ μὲν γὰρ ἰδιωτῶν ἀνέπλασσε λόγους, πόθεν τοῖς τοιούτοις (τὸ) δύνασθαι διακρίνειν αἴσθησιν ἀπὸ τοῦ νοῦ καὶ αἰσθητὰ νοητῶν καὶ δογματίζειν παραπλησίως τοῖς ἀναιροῦσι νοητὰς οὐσίας Στωϊκοῖς περὶ τοῦ αἰσθήσεσιν καταλαμβάνεσθαι τὰ καταλαμβανόμενα καὶ πᾶσαν κατάληψιν ἡρτῆσθαι τῶν αἰσθήσεων; Εἰ δ' ἀναπλάσσει λόγους τῶν φιλοσοφούντων καὶ ἐπιμελῶς ὅση δύναμις ἐξεταζόντων τὰ Χριστοῦ, οὐδὲ τούτοις ἀκόλουθα πεποίηκεν. Οὐδεὶς γὰρ μαθὼν ἄορατον εἶναι τὸν θεὸν καὶ εἶναί τινα δημιουργήματα ἄορατα, τουτέστι νοητά, λέγοι ἂν ὡς ἀπολογούμενος περὶ τῶν κατὰ Ἰ τὴν ἀνάστασιν τό· **Πῶς αἰσθήσεσι μὴ καταλαμβανόμενοι γινώσκονται τὸν θεόν; ἢ· Τί χωρὶς αἰσθήσεως μαθεῖν δυνατόν ἐστι;** Καὶ (γὰρ) οὐκ ἐν ἀνακεχωρηκόσι καὶ ἀναγινωσκομένοις ὑπὸ ὀλίγων μόνον καὶ φιλομαθῶν, ἀλλ' ἐν τοῖς δημωδεστέροις γέγραπται ὅτι "Τὰ ἄορατα τοῦ θεοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται"· δι' ὧν ἔστιν εἰδέναι ὅτι εἰ καὶ τοὺς ἐν βίῳ ἀνθρώπους χρὴ ἀπὸ αἰσθήσεων ἄρξασθαι καὶ τῶν αἰσθητῶν, μέλλοντας ἀναβαίνειν ἐπὶ τὴν τῶν νοητῶν φύσιν, ἀλλ' οὕτι γε ἐν αἰσθητοῖς καταμένειν χρὴ. Οὕτε χωρὶς αἰσθήσεως ἐροῦσιν ἀδύνατον εἶναι μαθεῖν τὰ νοητά, χρώμενοι δὲ τῷ **Τί χωρὶς αἰσθήσεως μαθεῖν δυνατόν ἐστιν;** ἐλέγξουσιν οὐκ εὐλόγως τούτῳ ὑπὸ τοῦ Κέλσου ἐπιφέρεσθαι τὸ **Οὐκ ἀνθρώπου μὲν οὐδὲ ψυχῆς, ἀλλὰ γὰρ σαρκὸς φωνή.**

179^f

2-7 cf. Theon. *Progymn.* 1; Aristoph. *Acharn.* 393 ss. 11-14 S.V.F. II Nr. 1080 22-23 Rom 1:20. Cf. 3.47; 6.4, 20 et 59; 7.46

11 τὸ addidi 12-13 νοητὰς οὐσίας Hoeschel : νοητῶν οὐσιῶν A 13 αἰσθήσεσιν Iol^{PC} : αἴσθησιν A 20 γὰρ addidi 24 ἀπὸ Hoeschel : ὑπὸ A 27 Τί et 28 δυνατόν scripsi ex 7.36 et 37 : τίς et δυνατός A 28 τούτῳ Bouhéreau : τοῦτο A

Νοῦν τοίνυν ἢ ἐπέκεινα νοῦ καὶ οὐσίας λέγοντες εἶναι ἀπλοῦν καὶ
 ἀόρατον καὶ ἀσώματον τὸν τῶν ὅλων θεόν, οὐκ ἂν ἄλλω τινὶ ἢ τῷ κατὰ
 τὴν ἐκείνου τοῦ νοῦ εἰκόνα γενομένῳ φήσομεν καταλαμβάνεσθαι τὸν
 θεόν· "νῦν" μὲν, ἵνα τῇ λέξει χρήσωμαι τοῦ Παύλου, "δι' ἐσόπτρου καὶ
 5 (ἐν) αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον". "Πρόσωπον" δὲ ἐὰν
 λέγω, μὴ συκοφαντεῖτω τις διὰ τὴν λέξιν τὸν δηλούμενον νοῦν ὑπ' αὐτῆς,
 ἀλλὰ μανθανέτω (ἐν τῷ) "ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν κυρίου
 κατοπτριζόμενοι καὶ τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμενοι ἀπὸ δόξης εἰς
 10 δόξαν" οὐ πρόσωπον αἰσθητὸν ἐν τοῖς τοιοῦτοις παραλαμβανόμενον,
 ἀλλὰ κατὰ τροπολογίαν νοοῦμενον, ὡς καὶ ὀφθαλμοὺς καὶ ὦτα καὶ ὅσα ἐν
 τοῖς ἀνωτέρω ὁμῶνυμα τοῖς τοῦ σώματος μέλεσι παρεστήσαμεν.

Καὶ ἄνθρωπος μὲν οὖν, τουτέστι ψυχὴ χρωμένη σώματι, λεγομένη "ὁ
 ἔσω ἄνθρωπος," ἀλλὰ καὶ "ψυχὴ", ἀποκρίνεται οὐχ ἅπερ Κέλσος ἀνέ-
 γραψεν, ἀλλ' ἅπερ αὐτὸς διδάσκει ὁ τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος. Σαρκὸς δὲ φωνῇ
 15 οὐκ ἂν Χριστιανὸς χρήσαιτο, μαθὼν "πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος
 θανατοῦν" καὶ "πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέ-
 ρειν" καὶ "νεκρώσατε τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς", καὶ εἰδὼς τί δηλοῦται ἐκ
 τοῦ "Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις εἰς τὸν
 αἰῶνα διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας", ἐπιστάμενος δὲ καὶ ὅτι "Οἱ ἐν σαρκὶ
 20 ὄντες θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται" καὶ διὰ τοῦτο πάντα πράττων εἰς τὸ
 μηδαμῶς αὐτὸν ἔτι εἶναι "ἐν τῇ σαρκί, ἀλλ' ἐν μόνῳ τῷ πνεύματι".

Ἰδωμεν δὲ καὶ ἐπὶ τίνα ἡμᾶς καλεῖ, ἵν' αὐτοῦ ἀκούσωμεν τίνι τρόπῳ
 γνωσόμεθα τὸν θεόν, ἐφ' οἷς οἴεται μηδένα Χριστιανῶν ἐπαίειν δύνασθαι
 τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων· φησὶ γάρ· **Ὁμως δ' οὖν ἀκουσάτωσαν, εἴ**
 25 **τι καὶ ἐπαίειν δύνανται.** Τίνων οὖν ἡμᾶς ἀκούειν ὑπ' αὐτοῦ λεγομέ-
 νων βούλεται, κατανοητέον, ὁ φιλόσοφος. Δέον διδάσκειν ἡμᾶς, ὁ δὲ
 διαλοιδορεῖται· καὶ δέον εὖ νοιαν ἑαυτοῦ δεῖξαι ἐν τῷ προοιμίῳ | τῶν λό-
 γων τὴν πρὸς τοὺς ἀκούοντας, ὁ δὲ φησι τοῖς ἕως θανάτου ἀγωνιζομένοις,
 ἵνα μὴ ἐξομώσωνται μηδὲ μέχρι φωνῆς τὸν χριστιανισμόν, καὶ παρε-
 30 σκευασμένοις πρὸς πᾶσαν αἰκίαν καὶ πάντα τρόπον θανάτου· **ὥς δειλὸν**

1-2 cf. Plat. *Res publ.* 6, 509 b et *supra* 6.64 4-5 1 *Cor* 13:12. Cf. 6.20; 7.50
 7-9 2 *Cor* 3:18. Cf. 5.60 11 ἀνωτέρω : cf. 6.61-62; 7.34 12-13 *Rom* 7:22; 2
Cor 4:16; *Ephes* 3:16 15-16 *Rom* 8:13. Cf. 5.49; 7.4 et 52 16 2 *Cor* 4:10
 17 *Col* 3:5. Cf. 5.49 18-19 *Gen* 6:3 19-20 *Rom* 8:8 21 *Rom* 8:9. Cf.
 7.45

5 ἐν add. Koetschau (cf. 7.50) 7 ἐν τῷ M² in mg : om. A 28 ἀγωνιζο-
 μένοις Koetschau ex 1.25 et 26; 8.48 : ἀποθνήσκουσι A

γένος. Λέγει δ' ἡμᾶς εἶναι καὶ φιλοσώματον γένος, τοὺς φάσκοντας· "Εἰ καὶ Χριστὸν ποτε κατὰ σάρκα ἐγνώκαμεν, ἀλλὰ νῦν οὐκέτι γινώσκομεν," καὶ οὕτω προχεύει ὑπὲρ εὐσεβείας τιθέντας τὸ σῶμα, ὥς οὐδὲ τὸ ἰμάτιον ἀποδύσαιτ' ἂν εὐχερῶς φιλόσοφος.

Φησὶν οὖν πρὸς ἡμᾶς ὅτι, ἐὰν αἰσθήσει μύσαντες ἀναβλέψητε νῶ καὶ σαρκὸς ἀποστραφέντες ὀφθαλμὸν τὸν τῆς ψυχῆς ἐγείρητε, μόνως οὕτως τὸν θεὸν ὄψεσθε, καὶ οἶται αὐτά (λέγω δὴ τὰ περὶ διττῶν ὀφθαλμῶν) ἀπὸ Ἑλλήνων λαβὼν μὴ προπεφιλοσοφῆσθαι παρ' ἡμῖν. Λεκτέον δ' ὅτι Μωϋσῆς ἀναγράφων τὴν κοσμοποιίαν εἰσάγει τὸν ἄνθρωπον πρὸ μὲν τῆς παραβάσεως πῇ μὲν βλέποντα, πῇ δὲ μὴ βλέποντα· βλέποντα μὲν ἐν τῷ λέγεσθαι περὶ τῆς γυναικὸς ὅτι "Εἶδεν ἡ γυνὴ ὅτι καλὸν τὸ ξύλον εἰς βρῶσιν καὶ ὅτι ἀρεστὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδεῖν καὶ ὠραῖόν ἐστι τοῦ κατανοῆσαι", μὴ βλέποντα δὲ οὐ μόνον ἐν τῷ λέγεσθαι ὡς περὶ τυφλῶν ὀφθαλμῶν ὑπὸ τοῦ ὄψεως τῇ γυναικὶ τὸ "Ἦιδει γὰρ ὁ θεὸς ὅτι ἦ ἂν ἡμέρᾳ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, διανοιχθήσονται οἱ ὀφθαλμοὶ ὑμῶν", ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ "Ἐφαγον, καὶ διηνοιχθήσαν οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν δύο". "Διηνοιχθήσαν" μὲν οὖν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς αἰσθήσεως, οὓς καλῶς ἦσαν μύσαντες, ἵνα μὴ περισπώμενοι ἐμποδίζωνται βλέπειν τῷ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμῷ· οὓς δὲ τέως εἶχον βλέποντας τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς καὶ εὐφραينوμένους ἐπὶ τῷ θεῷ καὶ τῷ παραδείσῳ αὐτοῦ, τούτους οἶμαι διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἔμυσαν.

"Ὅθεν καὶ ὁ σωτὴρ ἡμῶν, τὸ διττὸν τοῦτο τῶν ὀφθαλμῶν ἐπιστάμενος εἶδος ἐν ἡμῖν, φησὶ τό· "Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται", μὴ βλέποντας μὲν αἰνιττόμενος τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμούς, οὓς ὁ λόγος ποιεῖ βλέπειν, βλέποντας δὲ τοὺς τῶν αἰσθήσεων· τούτους δὲ ἐτύφλου ὁ λόγος, ἵνα ἀπερισπάστως ἡ ψυχὴ βλέπῃ ἃ δεῖ. Παντὸς οὖν τοῦ κατὰ τρόπον χριστιανίζοντος ὁ τῆς ψυχῆς ἐγήγερται ὀφθαλμὸς καὶ ὁ τῆς αἰσθήσεως μέμυκε· καὶ ἀνάλογον τῇ ἐγέρσει τοῦ κρείττονος ὀφθαλμοῦ καὶ τῇ μύσει τῶν ὄψεων τῆς αἰσθήσεως νοεῖται καὶ θεωρεῖται ἐκάστῳ ὁ ἐπὶ πᾶσι θεὸς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, λόγος καὶ σοφία τυγχάνων καὶ τὰ λοιπά.

2 2 Cor 5:16. Cf. 6.68 8 ἀπὸ Ἑλλήνων : cf. Plat. *Sympos.* 219 a; *Soph.* 254 a; *Res publ.* 7, 519 b et 533 d; *Phaed.* 99 e 11-13 Gen 3:6 14-16 Gen 3:5 16-17 Gen 3:6-7 19-21 cf. Philon. *Quaest. in Gen.* 1.39 23-24 Io 9:39

2 οὐκέτι γινώσκομεν edd. : οὐκ ἐπιγινώσκομεν A 5 αἰσθήσει scripsi ex 7.36 : αἰσθήσεσι A 23 ἦλθον P ex NT : εἰσῆλθον A 24 γένωνται A¹ in mg : γενήσονται A

Ἐξῆς δὲ τοῖς ἐξετασθεῖσιν ὁ Κέλσος ὡς πρὸς πάντας Χριστιανούς ἀποτείνει λόγον, ὅντινα πρὸς τοὺς πάντη ἀλλοτρίους τῆς Ἰησοῦ διδασκαλίας ὁμολογοῦντας ἰεῖναι (ἔδει), εἰ ἄρα λέγειν ἤρμοζεν. Ὅφιοι γάρ, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐλέγομεν, (οἱ) τὸν Ἰησοῦν ἐξ ὅλων ἀρνούμενοι ἢ εἴ
 5 τινες ἄλλοι τὰ παραπλήσια ἐκείνοις φρονοῦντές εἰσιν οἱ τὰ εἰδῶλα προμνόμενοι, πλάνοι καὶ γόητες· καὶ ἐκεῖνοί εἰσιν οἱ τὰ ὀνόματα τῶν θυρωρῶν ἀθλίως ἐκμανθάνοντες. Μάτην οὖν πρὸς Χριστιανούς φησι τό· **Κὰν ἡγεμόνα τῆς ὁδοῦ ταύτης ζητῆτε, φευκτέοι μὲν ὑμῖν οἱ πλάνοι καὶ γόητες καὶ τὰ εἰδῶλα προμνόμενοι** Καὶ μὴδ'
 10 ἐπιστάμενος ὅτι οἱ τοιοῦτοι οὐκ ἔλαττον Κέλσου ὡς γόητες σὺν ἐκείνῳ κακῶς λέγουσι τὸν Ἰησοῦν καὶ πᾶσαν τὴν κατ' αὐτὸν θεοσεβειαν, φησὶ φύρων ἡμᾶς ἐν ἐκείνοις τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ· **Ἵνα μὴ παντάπασιν ᾗτε καταγέλαστοι, τοὺς μὲν ἄλλους, τοὺς δεικνυμένους θεούς, ὡς εἰδῶλα βλασφημοῦντες, τὸν δὲ καὶ αὐτῶν ὡς ἀληθῶς εἰδῶλων**
 15 **ἀθλιώτερον καὶ μὴδὲ εἰδῶλον ἔτι, ἀλλ' ὄντως νεκρὸν σέβοντες καὶ πατέρα ὅμοιον αὐτῷ ζητοῦντες.**

Ὅτι γὰρ μὴ ἐπιστάμενος τί μὲν Χριστιανοὶ λέγουσι, τί δὲ οἱ τοιοῦτους μύθους ἀναπλάσσοντες, ἀλλ' οἰόμενος ἡμῖν προσεῖναι τὰ ἐκείνοις προσαγόμενα ἐγκλήματα ταῦτα λέγει πρὸς ἡμᾶς, οὐ προσόντα ἡμῖν, δηλὸν
 20 ἐκ τοῦ· **(Διὰ) τὴν μὲν δὴ τοιάνδε ἀπάτην καὶ τοὺς θαυμαστοὺς ἐκείνους συμβούλους καὶ τὰ δαιμόνια ῥήματα, τὰ πρὸς τὸν λέοντα καὶ τὸν ἀμφίβιον καὶ τὸν ὄνοειδῆ καὶ τοὺς ἄλλους [καὶ τοὺς] θεσπεσίους θυρωρούς, ὧν τὰ ὀνόματα ἀθλίως ἐκμανθάνοντες οἱ δύστηνοι κακῶς δαιμονᾶτε, (ἀπάγεσθε) καὶ**
 25 **ἀνασκολοπίζεσθε.** Καὶ οὐκ εἶδε γε ὅτι οὐδεὶς τῶν τὸν λεοντοειδῆ καὶ τὸν ὄνοειδῆ καὶ τὸν ἀμφίβιον νομιζόντων εἶναι θυρωροὺς τῆς ἀνόδου ἕως θανάτου ἵσταται κὰν ὑπὲρ τῆς φαινομένης αὐτῷ ἀληθείας. Ἀλλὰ τὸ ὑφ' ἡμῶν δι' εὐσεβείας, ἴν' οὕτως εἴπω, ὑπερβολὴν γινόμενον, παρεχόντων ἑαυτοὺς παντὶ τρόπῳ θανάτου, καὶ τῷ ἀνασκολοπίζεσθαι, ἐκείνοις προσ-
 30 ἀγει τοῖς μὴδὲν τούτων πάσχουσιν· καὶ ἡμῖν τοῖς ἀνασκολοπιζομένοις δι' εὐσέβειαν ὀνειδίζει τὴν ἐκείνων περὶ τὸν λεοντοειδῆ καὶ τὸν ἀμφίβιον καὶ τὰ λοιπὰ μυθοποιίαν. Οὐ διὰ Κέλσον τοίνυν φεύγομεν τὸν περὶ λεοντοειδοῦς καὶ τῶν λοιπῶν λόγον (οὐδὲ γὰρ τὴν ἀρχὴν τοιοῦτόν τι παρελιψαμεν), ἀλλ' ἀκολουθοῦντες τῇ διδασκαλίᾳ Ἰησοῦ τὰ ἐναντία

4 ἀνωτέρω : cf. 6.28 7 θυρωρῶν : cf. 6.30–31

3 ἔδει supplevi 4 οἱ addidi 18 ἀναπλάσσοντες A : ἀναπλάσαντες M
 20 Διὰ add. Spencer 21 τὰ² Hoeschel : ἃ A 23 καὶ τοὺς² del. Wendland
 24 ἀπάγεσθε ex 8.39 suppl. Koetschau² 25 εἶδε A : οἶδε M 29 τῷ
 Bouhéreau : τὸ A 30 καὶ Bouhéreau : ἢ A

ἐκεῖνοις λέγομεν, οὐ συγκατατιθέμενοι τῷ τοιόνδε εἶναι τῷ προσώπῳ τὸν Μιχαὴλ καὶ τοιόνδε ἕτερον τινα τῶν προκατειλεγμένων.

41

Τίσι δὲ καὶ ἔπεςθαι ἡμᾶς ὁ Κέλσος βούλεται, ὡς οὐκ ἀπορήσον-
 τας παλαιῶν ἡγεμόνων καὶ ἱερῶν ἀνδρῶν, κατανοητέον. Ἀναπέμ-
 πει ἡμᾶς ἐπὶ ἐνθέους, ὡς λέγει, ποιητὰς καὶ σοφοὺς <καὶ> φιλοσό- 5
 φους, μὴ τιθεὶς αὐτῶν <τὰ> ὀνόματα, καὶ τοὺς ὁδηγοὺς δεῖξιν ἐπαγ-
 γελλόμενος ἀορίστως ἀποφαίνεται τοὺς ἐνθέους ποιητὰς καὶ σοφοὺς καὶ
 φιλοσόφους. | Εἰ δ' ἐτίθει τὰ ὀνόματα ἐκάστου τούτων, κἂν ἀγωνίζεσθαι
 εὐλόγον ἡμῖν ἐφαίνετο ὅτι τυφλώττοντας περὶ τὴν ἀλήθειαν ὁδηγοὺς ἡμῖν
 δίδωσιν, ἵνα σφάλωμεν, ἢ εἰ καὶ μὴ πάνυ τυφλώττοντας, περὶ πολλὰ γε 10
 τῆς ἀληθείας δόγματα ἐσφαλμένους. Εἴτ' οὖν Ὀρφέα βούλεται ἔνθεον εἶ-
 ναι ποιητὴν εἴτε Παρμενίδην εἴτ' Ἐμπεδοκλέα εἴτε καὶ αὐτὸν Ὀμηρον ἢ
 καὶ Ἡσίοδον, δεικνύτω ὁ βουλόμενος πῶς βέλτιον ὁδεύσουσιν οἱ τοιού-
 τοις ὁδηγοῖς χρώμενοι καὶ ὠφέληνται περὶ τῶν κατὰ τὸν βίον παρὰ τοὺς 15
 καταλιπόντας διὰ τὴν Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν πάντα ἀγάλματα
 καὶ ἰδρύματα, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν Ἰουδαϊκὴν δεισιδαιμονίαν, καὶ πρὸς
 μόνον ἀναβλέποντας διὰ τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ τὸν πατέρα τοῦ λόγου θεόν.

Τίνες δὲ καὶ οἱ σοφοὶ καὶ οἱ φιλόσοφοι, παρ' ὧν βούλεται πολ-
 λὰ καὶ θεῖα ἀκοῦσαι ἡμᾶς ὁ Κέλσος, καταλιπόντας θεράποντα θεοῦ
 Μωϋσέα καὶ προφήτας τοῦ τῶν ὅλων δημιουργοῦ, ἀληθῶς ἐνθέως μυρία 20
 ὅσα εἰρηκότας, καὶ αὐτὸν <τὸν> ἐπιλάμπσαντα τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων καὶ
 καταγγέιλαντα ὁδὸν θεοσεβείας καὶ μηδένα τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ ἄγευστον
 καταλιπόντα τῶν ἰδίων μυστηρίων, ἀλλὰ δι' ὑπερβάλλουσιν φιλανθρω-
 πίαν ἔχοντα μὲν διδόναι τοῖς συνετωτέροις θεολογίαν, ἐπᾶραι τὴν ψυχὴν 25
 ἀπὸ τῶν τῇδε πραγμάτων δυναμένην, οὐδὲν <δ'> ἤττον συγκαταβαίνοντα
 καὶ ταῖς ὑποδεεστέραις ἔξοις ἰδιωτῶν ἀνδρῶν καὶ ἀπλουστέρων γυναι-
 κῶν οἰκετῶν τε καὶ ἀπαξαπλῶς τῶν ὑπὸ μηδενὸς ἢ Ἰησοῦ μόνου βεβοη-
 θημένων, πρὸς τό, ὡς ἐνεχῶρει, βέλτιον αὐτοὺς βιοῦν μετὰ δογμάτων ὧν
 ἐδύναντο περὶ θεοῦ χωρεῖν;

3 Τίσι Bouhéreau : τίνι A 5 καὶ add. edd. (cf. v. 7) 6 αὐτῶν <τὰ>
 Bouhéreau : αὐτοῖς A 18 καὶ² scripsi : ἢ A 21 τὸν add. A.D. Nock 25
 δ' M^{pc} : om. A

Εἶτα μετὰ ταῦτα ὡς ἐπὶ ἐνεργέστερον διδάσκαλον τῶν θεολογίας πραγμάτων ἀναπέμπει ἡμᾶς ἐπὶ τὸν Πλάτωνα, παρατιθέμενος αὐτοῦ τὰς ἀπὸ τοῦ Τιμαίου λέξεις, οὕτως ἐχούσας· "Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὐρεῖν τε ἔργον καὶ
 5 εὐρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν." Εἶτ' ἐπιφέρει τούτοις λέγων· 'Ὅρᾳτε ὅπως ζητεῖται θεοπρόποις καὶ (φιλοσόφοις ἢ τῆς) ἀληθείας ὁδός, καὶ ὡς ᾔδει Πλάτων ὅτι ταύτῃ βῆναι πᾶσιν "ἀδύνατον". Ἐπειδὴ δὲ τούτου χάριν ἐξηύρηται σοφοῖς ἀνδράσιν, ὡς ἂν τοῦ ἀκατονομάστου καὶ πρώτου λάβοιμέν τινα ἐπίνοι-
 10 αν, διαδηλοῦσαν αὐτὸν ἢ τῇ συνθέσει τῇ ἐπὶ τὰ ἄλλα ἢ ἀναλύσει ἀπ' αὐτῶν ἢ ἀναλογίᾳ, τὸ ἄλλως ἄρρητον θέλων διδάξαι θαυμάσαιμί γ' ἂν εἰ ἀκολουθῆσαι δυνήσεσθε, παντελῶς τῇ σαρκὶ ἐνδεδεμένοι καὶ μηδὲν καθαρὸν βλέποντες.

Μεγαλοφυῶς μὲν οὖν καὶ οὐκ εὐκαταφρονήτως τὴν ἐκκειμένην λέξιν ὁ Πλάτων προφέρεται. "Ὅρα δὲ εἰ μὴ φιланθρωπότερον ὁ θεῖος λόγος εἰσάγει τὸν "ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν" θεὸν λόγον γενόμενον σάρκα, ἵνα εἰς πάντας δυνατὸς ᾖ φθάνειν ὁ λόγος, ὃν καὶ τὸν "εὐρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν" φησὶν ὁ Πλάτων. Ἰ Πλάτων μὲν οὖν λεγέτω "τὸν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς ἔργον" εἶναι "εὐρεῖν", (οὐκ) ἀδύνατον ἐμφαίνων εἶ-
 20 ναι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τὸ εὐρεῖν κατ' ἀξίαν τὸν θεόν, ἢ εἰ μὴ κατ' ἀξίαν, ἀλλ' ἐπὶ πλεῖον γε καὶ παρὰ τοὺς πολλούς· ὅπερ εἰ ἦν ἀληθὲς καὶ θεὸς κατ' ἀλήθειαν εὕρητο Πλάτωνι ἢ τινι Ἑλλήνων, οὐκ (ἂν) ἄλλο τι ἔσεβον καὶ θεὸν ἐκάλουν καὶ προσεκύνουν, ἥτοι τοῦτον καταλιπόντες ἢ συμπαραλαμβάνοντες τὰ μὴ συμπαραληπτὰ τῷ τηλικούτῳ θεῷ· ἡμεῖς δὲ
 25 ἀποφαινόμεθα ὅτι οὐκ αὐτάρκης ἡ ἀνθρωπίνῃ φύσις ὅπως ποτανοῦν ζητῆσαι τὸν θεὸν καὶ εὐρεῖν αὐτὸν καθαρῶς, μὴ βοηθηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ζητουμένου, εὕρισκομένου τοῖς ὁμολογοῦσι μετὰ τὸ παρ' ἑαυτοὺς (πάντα) ποιεῖν ὅτι δέονται αὐτοῦ, ἐμφανίζοντος ἑαυτὸν οἷς ἂν κρίνῃ εὐλόγον εἶναι ὁφθῇ-

181^f

1 de c. 42 et ss. cf. H. Doerrie, *Nachrichten Göttingen*, Philol.-Hist. Kl. 1967, pp. 19-55 3-5 Plat. *Tim.* 28 c. Cf. J. Geffcken, *Zwei griech. Apologeten*, p. 174 s. 10-11 cf. Albin *Epit.* 10.5-6 et A.J. Festugière, *La Révélation d' Hermès Trismégiste*, IV, pp. 116-123 16 Io 1:1 et 14

5 ἐπιφέρει P M : ἐπιφέρειν A 6 ζητεῖτε A, corr. M² | καὶ¹ A : ἢ M² Iol | φιλοσόφοις add. Koetschau² et ἢ τῆς addidi 7 ὁδός M² : ὁδοῖς A 11 θέλων A : θέλουσιν (deleto v. 12 δ') Bouhéreau : θέλω Delarue : θέλω (μὲν) Koetschau 12 γ' scripsi : δ' A 16 γενόμενον P^{pc} : γινόμενον A 19 οὐκ add. Bouhéreau (cf. vv. 25-26 οὐκ αὐτάρκης ... μὴ βοηθηθεῖσα) 22 τῶν ἐλλήνων M | ἂν add. Koetschau 27 ἑαυτοὺς Bouhéreau (cf. 4.50) : αὐτοὺς A | πάντα ex 4.50 add. Wendland

ναι, ὡς πέφυκε θεὸς μὲν ἀνθρώπῳ γινώσκεσθαι, ἀνθρώπου δὲ ψυχὴ ἔτι οὐσα ἐν σώματι γινώσκειν τὸν θεόν.

43

Ἀλλὰ καὶ λέγων ὁ Πλάτων ὅτι "τὸν εὐρόντα ἀδύνατόν" ἐστὶν "εἰς πάντας λέγειν" "τὸν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦ παντός", ἄρρητον μὲν καὶ ἀκατονόμαστον οὐ φησιν αὐτὸν εἶναι, ῥητὸν δ' ὄντα εἰς ὀλίγους δύνασθαι λέγεσθαι. Εἴθ' ὥσπερ ἐπιλαθόμενος ὦν παρέθετο Πλάτωνος λέξεων ὁ Κέλσος φησὶν ἀκατονόμαστον εἶναι θεὸν (ἐν) τούτοις· **Ἐπειδὴ δὲ τούτου χάριν ἐξηύρηται σοφοῖς ἀνδράσιν, ὥς ἂν τοῦ ἀκατονόμαστου καὶ πρώτου λάβοιμέν τινα ἐπίνοιαν.** Ἡμεῖς δὲ οὐ μόνον τὸν θεὸν ἄρρητον εἶναι φαμεν, ἀλλὰ καὶ ἕτερα τῶν μετ' αὐτόν· ἄπερ βιασάμενος ὁ Παῦλος σημῆναί φησι τό· **"Ἦκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἔξον ἀνθρώπῳ λαλήσαι",** τῷ **"ἤκουσεν"** ἀντὶ τοῦ συνῆκε χρησάμενος, ἀνάλογον τῷ **"Ὁ ἔχων ὅτα ἀκούειν ἀκουέτω"**.

"Τὸν ποιητὴν" δὴ "καὶ πατέρα τοῦ παντός" ἡμεῖς φαμεν ἰδεῖν "ἔργον". Βλέπεται δὲ οὐ μόνον κατὰ τὸ "Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται", ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ λεγόμενον ὑπὸ "τῆς εἰκόνης τοῦ ἀοράτου θεοῦ" ἐν τῷ **"Ὁ ἑωρακῶς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα τὸν πέμψαντά με"**. Ἐν τούτοις γὰρ οὐδεὶς ἂν νοῦν ἔχων φήσειεν ὅτι ἀναφέρων ταῦτα ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τὸ αἰσθητὸν αὐτοῦ καὶ βλεπόμενον τοῖς ἀνθρώποις σῶμα εἶπε τό· **"Ὁ ἑωρακῶς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα τὸν πέμψαντά με"**· ἔσονται γὰρ κατὰ τοῦτο ἑωρακότες τὸν πατέρα θεὸν καὶ πάντες οἱ λέγοντες· **"Σταύρου, σταύρου αὐτόν"** καὶ ὁ ἐξουσίαν κατὰ τοῦ ἀνθρώπινου αὐτοῦ Πιλάτος λαβών, ὅπερ ἐστὶν ἄτοπον. **"Ὅτι δὲ τὸ **"Ὁ ἑωρακῶς ἐμὲ ἑώρακε τὸν πατέρα τὸν πέμψαντά με"** οὐκ ἐπὶ τὴν κοινοτέραν ἐκδοχὴν ἀναφέρεται, δηλὸν ἐκ τοῦ εἰρήσθαι τῷ Φιλίππῳ· **"Τοσοῦτ' χρόνῳ μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε;"** Τοῦτο δ' εἴρηκεν αὐτῷ ἀξιώσαντι καὶ λέγοντι· **"Δεῖξον ἡμῖν ἢ τὸν πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν."** Νοήσας τις οὖν πῶς δεῖ ἀκούειν περὶ μονογενοῦς θεοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, "τοῦ πρωτοτόκου πάσης κτίσεως", καθότι **"ὁ λόγος γέγονε σὰρξ"**, ὅψεται πῶς ἰδὼν τις "τὴν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου θεοῦ" γινώσεται **"τὸν πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντός"**.**

181^v

11–12 2 Cor 12:4. Cf. 6.6 **13** Mt 11:15 et al. **15–16** Mt 5:8. Cf. 6.4; 7.33 et 45; 8.18 **16–17** Col 1:15 **17–18** Io 14:9 **22** Lc 23:21. Cf. 8.42
22–23 cf. Io 19:10 **25–26** et 27 Io 14:8–9 **28–29** Col 1:15. **29** Io 1:14
30 Col 1:15

5 ὀλίγους Bouhéreau : λόγους **A** **7** ἐν add. Bouhéreau **12** τῷ : τοῦ **A**
A **17–18** τὸν πέμψαντά με om. NT **18** φήσειεν V^{PC} : φήσαιεν **A**

Κέλσος μὲν οὖν ἦτοι τῇ συνθέσει τῇ ἐπὶ τὰ ἄλλα (ἀνάλογον τῇ παρὰ τοῖς γεωμέτραις καλουμένη συνθέσει) ἢ τῇ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀναλύσει ἢ καὶ ἀναλογία (ἀνάλογον τῇ παρὰ τοῖς αὐτοῖς ἀναλογία) οἶται γινώσκεισθαι τὸν θεόν, ἐπὶ τὰ πρόθυρα εἰ ἄρα τοῦ ἀγαθοῦ δυναμένου τινὸς οὕτως ἐλθεῖν· ὁ δὲ τοῦ θεοῦ λόγος εἰπὼν· "Οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς καὶ ὃς ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ" θεία τινὲ χάριτι, οὐκ ἀθεεὶ ἐγγινομένη τῇ ψυχῇ, ἀλλὰ μετὰ τινος ἐνθουσιασμοῦ, ἀποφαίνεται γινώσκεισθαι τὸν θεόν. Καὶ γὰρ εἰκὸς μείζονα μὲν ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν εἶναι τὴν γνῶσιν τοῦ θεοῦ (διὸ καὶ τὰ τοσαῦτα παρ' ἀνθρώποις ἐστὶ περὶ θεοῦ σφάλματα), χρηστότητι δὲ καὶ φιλανθρωπία τοῦ θεοῦ καὶ παραδόξῳ καὶ θειοτέρῳ χάριτι φθάνειν τὴν τοῦ θεοῦ γνῶσιν ἐπὶ τοὺς προγνώσει τοῦ θεοῦ προκαταληφθέντας, ὅτι ἀξίως βιώσουσι τοῦ ἐγνωσμένου, οὐδαμῶς παραχαράττοντες τὴν εἰς αὐτὸν εὐσέβειαν, οὔτε ἂν ὑπὸ τῶν ἀγνοούντων ὅ τί ποτὲ ἐστὶν εὐσέβεια καὶ πᾶν ὅ τί ποτ' οὖν μᾶλλον ἀναπλαττόντων εἶναι τὴν εὐσέβειαν ἢ ὅπερ ἐστὶν [ἡ εὐσέβεια] τὴν ἐπὶ θανάτῳ ἀπάγωνται, οὔτε ἂν καταγελαστότατοι εἶναι νομίζονται.

Ἐρῶν δ' οἶμαι ὁ θεὸς καὶ τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους ὑπεροψίαν τῶν μεγάλα μὲν φρονούντων ἐπὶ τῷ ἐγνωκέναι τὸν θεὸν καὶ ἀπὸ φιλοσοφίας τὰ θεῖα μεμαθηκέναι, παραπλησίως δὲ τοῖς ἀπαιδευτοτάτοις ἐπὶ τὰ ἀγάλματα καὶ τοὺς νεῶς αὐτῶν καὶ τὰ θρυλούμενα μυστήρια ἀγόντων, "ἐξελέξατο τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου", τοὺς ἐν Χριστιανοῖς ἀπλουστάτους καὶ πολλῶν φιλοσόφων μετριώτερον καὶ καθαρώτερον βιοῦντας, "ἵνα καταισχύνῃ τοὺς σοφοὺς", οὐκ αἰδουμένους ἐν τῷ τοῖς ἀψύχοις προσομιλεῖν ὡς θεοῖς θεῶν εἰκόσιν.

Τίς γὰρ νοῦν ἔχων οὐ καταγελάσεται τοῦ μετὰ τοὺς τηλικούτους καὶ τοσοῦτους ἐν φιλοσοφίᾳ περὶ θεοῦ ἢ θεῶν λόγους ἐνορῶντος τοῖς ἀγάλλμασιν καὶ ἦτοι αὐτοῖς ἀναπέμποντος τὴν εὐχὴν ἢ διὰ τῆς τούτων ὄψεως ἐφ' ὃν φαντάζεται δεῖν ἀναβαίνειν ἀπὸ τοῦ βλεπομένου καὶ συμβόλου ὄντος ἀναφέροντος αὐτὴν ἐπὶ τὸν νοούμενον; Χριστιανὸς δὲ καὶ ὁ ἰδιώτης πάντα μὲν τόπον τοῦ κόσμου πέπεισται εἶναι μέρος τοῦ ὅλου, ναοῦ τοῦ

3–5 cf. Plat. *Phileb.* 64 c 5–6 Mt 11:27; Lc 10:22. Cf. 2.71; 6.17 et 65 8–9 cf. 5.52 16 cf. 7.36 21 et 23 1 *Cor* 1:27. Cf. 2.78; 3.73; 5.16; 6.4

3 ἀναλογία¹ P Iol^{PC} : ἀναλογίαν A 15 ἡ εὐσέβεια *delevi* | ἀπάγονται A, *corr.* A¹ 17 κατ' Bouhéreau : ἢ A | τὴν² : τὸν A 21 ἀγόντων Bouhéreau : ἄγοντας A 29 ἀναφέροντος Iol^{PC} et Bouhéreau : ἀναφέροντα A | αὐτὴν *scripsi* (sc. τὴν εὐχὴν) : τε A : γε Koetschau : *om.* Iol^{PC}, *del.* Bouhéreau

θεοῦ ὄντος τοῦ παντός κόσμου· "Ἐν παντί" δὲ "τόπῳ" εὐχόμενος, μύσας τοὺς τῆς αἰσθήσεως ὀφθαλμοὺς καὶ ἐγείρας τοὺς τῆς ψυχῆς, ὑπεραν-
 βαίνει τὸν ὅλον κόσμον. Καὶ οὐδ' ἐπὶ τὴν ἀψίδα ἴσταται τοῦ οὐρανοῦ,
 ἀλλ' εἰς τὸν ὑπερουράνιον γενόμενος τῇ διανοίᾳ τόπον, ὁδηγούμενος ὑπὸ
 τοῦ θεοῦ πνεύματος καὶ ὥσπερ εἴ ἔξω τοῦ κόσμου τυγχάνων ἀναπέμπει
 οὐ περὶ τῶν τυχόντων τὴν εὐχὴν τῷ θεῷ· ἔμαθε γὰρ ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ μηδὲν
 μικρόν, τουτέστιν αἰσθητόν, ζητεῖν, ἀλλὰ μόνα τὰ μεγάλα καὶ ἀληθῶς
 θεῖα, ὅσα συμβάλλεται διδόμενα ὑπὸ τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ ὁδεῦσαι ἐπὶ τὴν
 παρ' αὐτῷ διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ λόγου ὄντος θεοῦ μακαριότητα.

45

"Ἰδωμεν δὲ καὶ ἅ φησιν ἡμᾶς διδάξειν, εἰ ἄρα ἀκολουθήσαι αὐτοῖς
 δυνησόμεθα, ἐν οἷς λέγει ἡμᾶς παντελῶς ἐνδεδέσθαι τῇ σαρκί, τοὺς, ἐὰν
 βιώμεν ὀρθῶς καὶ κατὰ τὸν Ἰησοῦ λόγον, ἀκούοντας τὸ "Ὑμεῖς οὐκ ἐστὲ
 ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ πνεῦμα θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν". Φησὶ δ'
 ἡμᾶς καὶ μηδὲν καθαρὸν βλέπειν, τοὺς πειρωμένους μηδὲ μέχρι τῶν
 λογισμῶν ὑπὸ τῶν ἐνθυμημάτων τῆς κακίας μολύνεσθαι καὶ ἐν τῇ εὐχῇ
 λέγοντας· "Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ θεός, καὶ πνεῦμα εὐθὲς
 ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου", ἵνα τῇ μόνη πεφυκυῖα "βλέπειν θεὸν
 καρδίᾳ καθαρᾷ" θεασώμεθα αὐτόν.

"Ἄ δὲ λέγει, τοιαυτὰ ἐστίν· Οὐσία καὶ γένεσις νοητὸν (καὶ)
 ὁρατὸν· μετὰ οὐσίας μὲν ἀλήθεια, μετὰ δὲ γενέσεως πλάνη.
 Περὶ ἀλήθειαν μὲν οὖν ἐπιστήμη, περὶ δὲ θάτερον δόξα· καὶ
 νοητοῦ μὲν ἐστὶ νόησις, ὁρατοῦ δὲ ὄψις. Γινώσκει δὲ νοητὸν
 μὲν νοῦς, ὁρατὸν δὲ ὀφθαλμός. "Ὅπερ οὖν ἐν τοῖς ὁρατοῖς ἥλι-
 ος, οὐτ' ὀφθαλμός ὢν οὐτ' ὄψις, ἀλλ' ὀφθαλμῷ τε τοῦ ὁρᾶν
 αἷτιος καὶ ὄψει τοῦ δι' αὐτόν συνίστασθαι καὶ ὁρατοῖς τοῦ
 ὁρᾶσθαι, (καὶ) πᾶσιν αἰσθητοῖς τοῦ γίνεσθαι, καὶ μὴν αὐτὸς
 αὐτῷ τοῦ βλέπεσθαι, τοῦτο ἐν τοῖς νοητοῖς ἐκεῖνος, ὅσπερ
 οὔτε νοῦς οὔτε νόησις οὐτ' ἐπιστήμη, ἀλλὰ νῶ τε τοῦ νοεῖν
 αἷτιος καὶ νοήσει τοῦ δι' αὐτόν εἶναι καὶ ἐπιστήμη τοῦ δι'
 αὐτόν γινώσκειν, καὶ νοητοῖς ἅπασι καὶ αὐτῇ ἀληθείᾳ καὶ
 αὐτῇ οὐσίᾳ τοῦ εἶναι, πάντων ἐπέκεινα ὢν, ἀρρήτῳ τινὶ
 δυνάμει νοητός.

1 1 Tim 2:8. Cf. Orig. *De orat.* 31.4 et al. 1–2 cf. 7.36 4 cf. Plat. *Phaedr.* 247 ac; 6.59 6–8 cf. Orig. *De orat.* 2.2; 14.1 et al.; Clem. *Strom.* 1.158.3; 4.34.6; A. Resch, *Agrapha*², p. 111 s. 12–13 Rom 8:9. Cf. 7.38 16–17 Ps 50:12. Cf. 7.33 17–18 Mt 5:8 22–27 cf. Plat. *Res publ.* 6, 508 b

11 τοὺς Iol^{PC} : οὖς A 12 ἀκούοντας Iol^{PC} : ἀκούοντες A 19 καὶ² addidi 26 καὶ¹ addidi | μὴν Bouhéreau : μὴ A 27 αὐτῷ A, corr. edd. 30–31 αὕτη ἀλήθεια καὶ αὕτη οὐσία A, corr. Bouhéreau

Ταῦτ' εἴρηται μὲν ἀνθρώποις νοῦν ἔχουσιν· εἰ δέ τι αὐτῶν καὶ ὑμεῖς συνίετε, εὖ ὑμῖν ἔχει. Καὶ πνεῦμα εἴ τι οἴεσθε (θεῖον) κατιὸν ἐκ θεοῦ προαγγέλλειν τὰ θεῖα, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ πνεῦμα τὸ ταῦτα κηρύττον, οὗ δὴ πλησθέντες ἄνδρες παλαιοὶ
 5 πολλὰ κάγαθὰ ἡγγειλαν. Ὡν εἰ μὴ δύνασθε ἐπαίειν, σιωπᾶτε καὶ τὴν ἑαυτῶν ἀμαθίαν ἐγκαλύπτετε καὶ μὴ λέγετε τυφλώ-
 τειν τοὺς βλέποντας καὶ χωλοὺς εἶναι τοὺς τρέχοντας, αὐτοὶ πάντῃ τὰς ψυχὰς ἀποκεχωλευμένοι καὶ ἡκρωτηριασμένοι καὶ τῷ σώματι ζῶντες, τουτέστι τῷ νεκρῷ.

10 Πρὸς ταῦτα δ' ἡμεῖς φήσομεν, Ἰοὶ μελετήσαντες μηδενὶ ἀπεχθάνεσ-
 θαι τῶν καλῶς λεγομένων, κἂν οἱ ἔξω τῆς πίστεως λέγωσιν αὐτά, μη(δὲ)
 προσφιλονεικεῖν αὐτοῖς μηδὲ ζητεῖν ἀνατρέπειν τὰ ὑγιῶς ἔχοντα, ἢ ὅτι οἱ
 μὲν διαλοιδορούμενοι τοῖς κατὰ δύναμιν εἰς τὸν τῶν ὅλων θεὸν εὐσεβεῖν
 15 θέλουσιν, ἀποδεχόμενον ἰδιωτῶν τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν καὶ συνετωτέρων ἢ
 τὴν μετὰ λόγου εἰς αὐτὸν εὐσέβειαν, μετ' εὐχαριστίας ἐναπεμπόντων εὐ-
 χὰς τῷ δημιουργῷ τοῦ παντός καὶ ἀναπεμπόντων αὐτὰς ὡς δι' ἀρχιερέως
 τοῦ τὴν εἰλικρινῇ θεοσέβειαν ἀνθρώποις παραστήσαντος, καὶ καλοῦντες
 αὐτοὺς κεχωλευμένους τὰς ψυχὰς καὶ ἡκρωτηριασμένους, λέγοντες δὲ καὶ
 20 σώματι ζῶντας τῷ νεκρῷ τοὺς μελετῶντας ἀπὸ διαθέσεως λέγειν τό· "Ἐν
 σαρκὶ γὰρ ζῶντες οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα· τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρα-
 τείας ἡμῶν οὐ σαρκικὰ ἀλλὰ δυνατὰ τῷ θεῷ" ὁράτωσαν μὴ κατ' αὐτὸ
 τοῦτο (τὸ) λέγειν κακῶς ἀνθρώπους εὐχομένους εἶναι θεοῦ, τὰς ψυχὰς
 25 ἑαυτῶν χολὰς κατασκευάζωσι (καὶ) "τὸν ἔσω" ἑαυτῶν "ἄνθρωπον" ἄκρω-
 τηριάζωσιν, ἀποκόπτοντες αὐτοῦ, διὰ τῶν εἰς ἑτέρους δυσφημιῶν, τοὺς
 30 καλῶς βιοῦν ἐθέλοντας, τὸ ἐπιεικὲς καὶ τὸ εὐσταθές, ἐνεσπαρμένα φυσι-
 κῶς ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ τῇ λογικῇ φύσει.

Οἱ δὲ πρὸς ἑτέροις μαθόντες ἀπὸ τοῦ θείου λόγου καὶ ποιῶντες καὶ τὸ
 "λοιδορούμενοι εὐλογεῖν, διωκόμενοι ἀνέχεσθαι, δυσφημούμενοι παρα-
 καλεῖν," οὗτοι ἂν εἶεν οἱ τὰς τῆς ψυχῆς βάσεις ὀρθώσαντες καὶ ὅλην τὴν
 30 ψυχὴν καθαίροντες καὶ εὐτρεπίζοντες· οὐχ ἵνα λέξεσι μόναις οὐσίαν ἀπὸ
 γενέσεως χωρίζωσι καὶ νοητὸν ἀπὸ ὁρατοῦ, καὶ τὴν μὲν ἀλήθειαν τῇ οὐ-

10-12 Φ 15.5, p. 73.2-5 16 cf. *Heb* 2:17 et al. 19-21 2 *Cor* 10:3-4. Cf. 5.64 23 *Rom* 7:22 et al. 28 1 *Cor* 4:12-13. Cf. 5.63; 8.41

2 θεῖον addidi ex 7.51 11 αὐτά scripsi : καλῶς A Φ (cf. v.11 καλῶς) ἢ μη(δὲ) scripsi μὴ A Φ 12 προσφιλονεικεῖν M^{PC} et Φ : πρὸς φιλονεικίαν A 20 ζῶντες A et 5.64 : περιπατοῦντες NT 22 τὸ add. Koetschau 23 κατασκευάζουσιν A, corr. M^{PC} ἢ καὶ Iol^{PC} et Bouhéreau : om. A ἢ ἀκρωτηριά-
 ζουσιν A, corr. M^{PC} 24 αὐτοῦ Bouhéreau : αὐτοῦς A

σίᾳ συνάπτωσι, τὴν δὲ μετὰ γενέσεως πλάνην παντὶ τρόπῳ φεύγωσι, <ἀλλὰ> "σκοποῦντες", ὡς ἔμαθον, οὐ τὰ γενέσεως, ἅπερ ἐστὶ "βλεπόμενα" καὶ διὰ τοῦτο "πρόσκαιρα", ἀλλὰ τὰ κρείττονα, εἴτ' οὐσίαν αὐτά τις βούλεται καλεῖν εἴτε διὰ τὸ νοητὰ τυγχάνειν "ἀόρατα" εἴτε διὰ τὸ ἔξω αἰσθήσεως εἶναι αὐτῶν τὴν φύσιν "μὴ βλεπόμενα".

Οὕτω δὲ καὶ τοῖς γενέσεως ἐνορῶσιν οἱ τοῦ Ἰησοῦ μαθηταί, ὥστε οἰονεῖ ἐπιβάθρᾳ χρῆσθαι αὐτοῖς πρὸς τὴν κατανόησιν τῆς τῶν νοητῶν φύσεως. "Τὰ γὰρ ἀόρατα τοῦ θεοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου", τουτέστι τὰ νοητὰ, "τοῖς ποιήμασι νοούμενα" ἐν τῷ νοεῖσθαι "καθορᾶται". Καὶ οὐχ ἴστανται γε ἀναβάντες ἀπὸ τῶν τοῦ κόσμου κτισμάτων ἐν τοῖς ἀοράτοις τοῦ θεοῦ· ἀλλὰ γὰρ ἰκανῶς ἐκείνοις ἐγγυμνασάμενοι καὶ συνιέντες αὐτὰ ἀναβαίνουσιν ἐπὶ τὴν αἰδίδιον δύναμιν τοῦ θεοῦ καὶ ἀπαξοπλῶς τὴν θεότητα αὐτοῦ, ἐπιστάμενοι ὅτι ὁ μὲν φιλόανθρωπος θεὸς "τὴν ἀλήθειαν" καὶ "τὸ ἑαυτοῦ γνωστὸν ἐφάνέρωσεν" οὐ μόνον τοῖς ἀνακειμένοις αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τισι τῶν ἔξω τῆς εἰλικρινοῦς θεοσεβείας καὶ εἰς αὐτὸν εὐσεβείας. Τινὲς δὲ τῶν θεοῦ προνοίᾳ ἀναβεβηκότων ἐπὶ τὴν τῶν τηλικούτων γνῶσιν οὐκ ἄξια τῆς γνώσεως δρῶντες ἀσεβοῦσι καὶ "τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατέχουσιν," οὐδ' ἀπολογίας ἔτι χώραν ἐπὶ τῇ γνώσει τῶν τηλικούτων ἔχειν δυνάμενοι παρὰ τῷ θεῷ.

47

Μαρτυροῦνται γοῦν ὑπὸ τοῦ θείου λόγου οἱ τὰ παρὰ τῷ Κέλσῳ ἐκκείμενα καταλαβόντες καὶ κατὰ τὰ δόγματα ταῦτα φιλοσοφεῖν ἐπαγγελλόμενοι ὅτι "γνόντες τὸν θεὸν οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξασαν ἢ εὐχαρίστησαν, ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν καὶ ἐσκοτίσθη" μετὰ τὸ τηλικούτο φῶς τῆς περὶ ὧν ἐφάνέρωσεν αὐτοῖς ὁ θεὸς γνώσεως "ἢ" ἐπειγομένη "ἀσύνητος αὐτῶν καρδίᾳ".

"Ἔστι γοῦν ἰδεῖν τίνα τρόπον οἱ "φάσκοντες εἶναι σοφοὶ" μεγάλης μωρίας δείγματα ἐμφαίνουσιν, ὅτε μετὰ τοὺς τηλικούτους ἐν ταῖς διατριβαῖς περὶ θεοῦ καὶ τῶν νοητῶν λόγους "ἠλλάξαντο τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνης φθαρτοῦ ἀνθρώπου καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἔρπετῶν". Διὸ καὶ αὐτοὶ μὲν καταλειφθέντες ὑπὸ τῆς προνοίας, ὡς οὐκ ἀξίως βιώσαντες τῶν φανερωθέντων αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐγκαλινδοῦνται "ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσί-

2-3 2 Cor 4:18 8-9 Rom 1:20. Cf. 3.47; 6.4, 20 et 59; 7.37 13-14 Rom 1:18-19. Cf. 3.47; 4.30; 6.3 et 4 17-18 Rom 1:18 22-25 Rom 1:21. Cf. 3.47; 4.30; 6.4 26 Rom 1.22 28-30 Rom 1:23. Cf. 6.4 32-p.501.1 Rom 1:24. Cf. 5.32

2 ἀλλὰ addidi 6 τῆς γενέσεως M² 28 ἠλλάξαν NT 30 μὲν : cf. p. 501.4 δ'

αν", καὶ ἀτιμάζεται "αὐτῶν τὰ σώματα" ἐν ἀσχημοσύναις καὶ ἀκολασίαις, ἀνθ' ὧν ἀντήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα".

Οἱ δ' ὑπ' αὐτῶν ἐπὶ ιδιωτείᾳ ἐξουθενούμενοι καὶ μαροὶ καὶ ἀνδρά-
 5 ποδα εἶναι λεγόμενοι, κἂν μόνον πιστεύωσιν ἑαυτοὺς τῷ θεῷ, παραδεξά-
 μενοι τὴν τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίαν, τοσοῦτον ἀποδέουσιν ἀσελγείας καὶ
 ἀκαθαρσίας καὶ πάσης τῆς ἐν συνουσίαις ἀσχημοσύνης, ὥς καὶ τρόπον
 τελείων ἱερέων, πᾶσαν συνουσίαν ἀποστραφέντων, πολλοὺς αὐτῶν
 10 παντελῶς καθαρεύειν, [οὐ μόνον] ἀπὸ πάσης μίξεως. Καὶ εἰς μὲν παρ'
 Ἀθηναίοις ἱεροφάντης, οὐ δὴ πιστευόμενος ἑαυτοῦ τὰς ἀρσενικὰς ὀρέ-
 ξεις, ὥς κύριος αὐτῶν εἶναι δυνάμενος καὶ κρατεῖν αὐτῶν ἐς ὅσον βούλε-
 ται, κωνειασθεῖς τὰ ἄρσενα μέρη καθαρὸς εἶναι νομίζεται πρὸς τὴν
 νενομισμένην παρ' Ἀθηναίοις ἀγιστεῖαν· ἔστι δ' ἐν Χριστιανοῖς ἰδεῖν
 15 ἄρκουμένους λόγῳ ἀντὶ κωνείου, ὥς πᾶσαν ἐπιθυμίαν ἀπὸ τῆς διανοίας
 αὐτῶν ἐξελάσαντες τὸ θεῖον εὐχαῖς θεραπεύωσι. Παρ' ἄλλοις δὲ νομιζο-
 μένοις εἶναι θεοῖς παρθένοι πάνυ εὐαρίθμητοι, εἴτε ὑπὸ ἀνθρώπων
 φρουρούμεναι εἴτε καὶ μή (οὐ γὰρ τοῦτο πρόκειται νῦν ἐξετάζειν),
 20 δοκοῦσι διατελεῖν ἐν τῇ διὰ τὴν εἰς τὸ θεῖον τιμὴν καθαρότητι· ἐν δὲ
 Χριστιανοῖς οὐ διὰ τὰς παρ' ἀνθρώποις τιμὰς οὐ(δὲ) διὰ μισθοὺς καὶ
 ἀργύρια οὐδὲ διὰ δοξάριον ἀσκοῦσι τὴν παντελῆ παρθενίαν, καὶ ὡς
 "ἐδοκίμασαν τὸν θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει", τηροῦνται ὑπὸ τοῦ θεοῦ "ἐν
 30 δοκίμῳ νῷ" καὶ τῷ "ποιεῖν τὰ καθήκοντα, πληρούμεναι πάσης δικαιοσύ-
 νης καὶ ἀγαθότητος."

48

25 Ταῦτα δὴ λέλεκται μοι οὐ προσφιλονεικοῦντι μὲν τοῖς καλῶς καὶ
 παρ' Ἑλλήσι νενοημένοις, οὐδὲ κατηγοροῦντι τῶν ὑγιῶν δογμάτων, βου-
 λομένῳ δὲ παραστήσαι ὅτι καὶ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τούτων ἔτι μείζονα καὶ
 θειότερα λέλεκται μὲν παρὰ τοῖς θείοις ἀνδράσι, προφήταις τοῦ θεοῦ καὶ
 ἀποστόλοις τοῦ Ἰησοῦ, ἐξετάζεται δὲ παρὰ τοῖς τελειότερον χριστιανί-
 30 ζειν ἢ ἐθέλουσι καὶ ἐπισταμένοις ὅτι "Στόμα δικαίου μελετήσῃ σοφίαν,

49

183^v

2-3 Rom 1:25. Cf. 6.4; 7.65 9-13 cf. Hippol. Refut. 5.8.40 22-24 cf.
 Rom 1:28-29 28 τοῖς θείοις ἀνδράσι : cf. 7.28 et 58 30-p. 502.2 Ps 36:30-
 31. Cf. 5.19

2 ἀνθ' ὧν Iol^{pc} in mg : ἄνωθεν A | μετήλλαξαν NT 9 οὐ μόνον seclusi
 10 οὐ δὴ scripsi : οὐδὲ A 12 ἀρσενικὰ M 16 θεραπεύωσι Delarue :
 θεραπεύουσι A : θεραπεύωσι Iol et Bouhéreau 19 καθαρότητα A, corr. M
 20 οὐ(δὲ) scripsi : οὐ A

καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ λαλήσει κρίσιν· ὁ νόμος τοῦ θεοῦ αὐτοῦ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ." Ἀλλὰ καὶ παρ' οἷς (εἴτε διὰ πολλὴν ιδιωτείαν εἴτε δι' ἀπλότητα εἴτε καὶ δι' ἀπορίαν τῶν προτρεψάντων [μὲν] ἐπὶ τὴν λογικὴν εὐσέβειαν ταῦτα μὲν οὐ τετράνωται, θεὸς δὲ ὁ ἐπὶ πᾶσι πιστεύεται καὶ ὁ τούτου "μονογενὴς υἱὸς" λόγος καὶ θεός) εὐρεθείη ἄν (τι) σεμνότητος καὶ καθα- 5
ρότητος, καὶ ἥθους ἀφέλεια καὶ ἀπλότης πολλάκις κρείττων, ἣν οἱ "φάσκοντες εἶναι σοφοὶ" μὴ ἀνειληφότες ἐγκαλινδοῦνται μετὰ παιδῶν ἐν οἷς οὐ θέμις, "ἄρρενες ἐν ἄρρεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι".

50

Ὁ μὲν οὖν οὐκ ἐσαφήνισε πῶς μετὰ γενέσεώς ἐστι πλάνη, οὐδὲ παρέστησεν ὅ τι περ ἐβούλετο, ἵνα κατανοήσωμεν συγκρίνοντας τὰ αὐτοῦ 10
τοῖς ἡμετέροις· οἱ δὲ προφηταί, αἰνιττόμενοι ὅ τι περὶ τῶν γενέσεως πραγμάτων σοφόν, θυσίαν "περὶ ἁμαρτίας" λέγουσι (δεῖν) ἀναφέρεσθαι καὶ περὶ τῶν ἄρτι γεγεννημένων, ὥς οὐ καθαρῶν ἀπὸ ἁμαρτίας. Φασὶ δὲ καὶ τό· "'Εν ἀνομίαις συνελήφθην, καὶ ἐν ἁμαρτίαις ἐκίσσησέ με ἡ μήτηρ μου." Ἀλλὰ καὶ ἀποφαίνονται ὅτι "'Απηλλοτριώθησαν οἱ ἁμαρτωλοὶ 15
ἀπὸ μητέρας", παραδόξως λέγοντες καὶ τό· "'Επλανήθησαν ἀπὸ γαστροῦ, ἐλάλησαν ψεύδη."

Οὕτω δὲ πᾶσαν τὴν τῶν αἰσθητῶν διαβάλλουσιν οἱ καθ' ἡμᾶς σοφοὶ φύσιν, ὥστε πῇ μὲν ματαιότητα εἰρῆσθαι τὰ σώματα ἐν τῷ "Τῇ γὰρ μα- 20
ταιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἑκοῦσα ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι", πῇ δὲ ματαιότητα ματαιοτήτων, (ὧν) εἶπεν ὁ Ἐκκλησιαστής· "Ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης." Τίς δ' οὕτω διαβέβληκε τὴν ἐνταῦθα τῆς ἀνθρώπου ψυχῆς ζωὴν ὥς ὁ εἰπών· "Πλὴν τὰ σύμπαντα ματαιότης, πᾶς ἄνθρωπος ζῶν;" Οὐ γὰρ ἐδίστασε περὶ τῆς διαφορᾶς τοῦ 25
ζῆν τῆς ψυχῆς ἐνταῦθα καὶ ἔξω τῶν ἐνθάδε, οὐδ' ἔλεγε μὲν·

Τίς οἶδεν εἰ τὸ ζῆν μὲν ἐστι κατθανεῖν,
τὸ κατθανεῖν δὲ ζῆν;

Θαρρεῖ δὲ λέγειν τὰ ἀληθῆ ἐν τῷ "'Εταπεινώθη εἰς χοῦν ἡ ψυχὴ ἡμῶν" καὶ "Εἰς χοῦν θανάτου κατήγαγές με"· καθὼ καὶ τὸ "Τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ

5 Io 1:14 6-7 Rom 1:22 8 Rom 1:27 9 cf. 7.45 12-13 Lev 12:6
14-15 Ps 50:7 15-17 Ps 57:4 19-20 Rom 8:20. Cf. 5.13; 7.65; 8.5 22 Eccles
1:2 23-24 Ps 38:6 26-27 Eurip. Fr. 638 N.² 28 Ps 43:26 29 Ps 21:16
29-p.503.1 Rom 7:24. Cf. 8.54

3 μὲν om. M, del. edd. 5 τι add. Koetschau² 12 δεῖν addidi (προσοίσει LXX) 13 γεγεννημένων M | φασὶ M^{PC} : φησὶ A 21 ὧν add. Koetschau :
ὥς P : om. A

σώματος τοῦ θανάτου τούτου; Λέλεκται καὶ τό· "Ὅς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν". Προφήτης δέ ἐστι καὶ ὁ εἰπὼν τό· "Ἐταπείνωσας ἡμᾶς ἐν τόπῳ κακώσεως", κακώσεως τόπον λέγων τὸν περίγειον τόπον, ἐφ' ὃν ἐκβληθεὶς ἀπὸ τοῦ παραδείσου διὰ τὴν κακίαν ἐλήλυθεν ὁ Ἀδάμ, ὅπερ ἐστὶν ἄνθρωπος. Καὶ ὁ λέγων δὲ ὅτι "Βλέπομεν ἄρτι δι' ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον", ἔτι δὲ καὶ τό· "Ἐνδημοῦντες ἐν τῷ σώματι ἐκδημοῦμεν ἀπὸ τοῦ κυρίου", διὸ "εὐδοκοῦμεν (μᾶλλον) ἐκδημηῆσαι ἐκ τοῦ σώματος καὶ ἐνδημηῆσαι πρὸς τὸν κύριον", ὅρα πηλίκᾳ περὶ τῆς διαφόρου ζωῆς τῶν ψυχῶν θεωρεῖται.

184^f

- 10 Καὶ τί με δεῖ ἐπὶ πλεῖον ἀντιπαραιθέμεναι τῇ λέξει Κέλσου, ὥς πολλῶ πρότερον τούτων παρ' ἡμῖν λελεγμένων, ὅτε καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων σαφές ἐστὶ τὸ βούλημα ἡμῶν; Ἐν τούτοις δὲ καὶ (αὐτὸς) οἰονεῖ τίθησιν, εἰπὼν **πνεῦμα (εἴ τι οἴεσθε) θεῖον κατιὸν ἐκ θεοῦ προαγγέλλειν τὰ θεῖα, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ πνεῦμα τὸ ταῦτα κηρύττον, οὗ δὴ πλησ-**
 15 **θέντες ἄνδρες παλαιοὶ πολλὰ κάγαθὰ ἡγγειλαν.** Οὐκ εἶδε δὲ διαφορὰν τῶν παρ' ἡμῖν (μὲν) ἡκριβωμένων, τοῖς λέγουσιν ὅτι καὶ "Τὸ ἄφθαρτόν σου πνεῦμά ἐστιν ἐν πᾶσι· διὸ τοὺς παραπίπτοντας κατ' ὀλίγον ἐλέγχει" ὁ θεός, φάσκουσι δὲ ἄλλα καὶ τὸ "Λάβετε πνεῦμα ἅγιον" τὴν ποσότητα τοῦ διδομένου ἑτέραν ἐμφαίνειν παρὰ τὴν δηλουμένην ἐκ τοῦ
 20 "Βαπτισθήσεσθε ἐν πνεύματι ἁγίῳ οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας".
 "Ἔργον δὲ ἐστὶ ταῦτ' ἐπιμελῶς νοήσαντα ἰδεῖν διαφορὰν τῶν ἐκ διαλειμμάτων πλειόνων χωρησάντων τὴν τῆς ἀληθείας κατάληψιν (καὶ) βραχεῖαν ἐπίνοιαν θεοῦ, καὶ τῶν ἐπὶ πλεῖον θεοφορηθέντων καὶ αἰεὶ μετὰ θεοῦ ἐστηκότων καὶ διὰ παντὸς "ὑπὸ θεοῦ πνεύματος ἀγομένων" ὅπερ εἴ ἦν
 25 ἐξετασθὲν καὶ νενοημένον Κέλσῳ, οὐκ (ἂν) ἀμαθίαν ἡμῖν ἐνεκάλει οὐδὲ προσέταττε μὴ λέγειν τυφλῶνται τοὺς ἐν ὑλικάῃς τέχναις ἀνθρώπων, ταῖς κατὰ τὰ ἀγάλματα, οἰομένους ἐνδείκνυσθαι τὴν εὐσέβειαν. Οὐδεὶς γὰρ βλέπων (τοῖς) τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοῖς ἄλλῳ τρόπῳ σέβει τὸ θεῖον παρὰ τὸν ὑποδεικνύντα ἐνορᾶν αἰεὶ τῷ τοῦ παντὸς δημιουργῷ καὶ πᾶσαν εὐχὴν ἀνα-

51

1-2 Phil 3:21 3 Ps 43:20 5-6 1 Cor 13:12. Cf. 6.20; 7.38 7-9 2 Cor 5:6 et 8 13-15 cf. 7.45 16-18 Sap 12:1-2. Cf. 4.28 et 37 18 Io 20:22 20 Act 1:5 24 Rom 8:14; Gal 5:18. Cf. 4.95; 6.70

8 μᾶλλον addidi ex NT 12 αὐτὸς addid I εἰπὼν Koetschau : ἢ πως A 13 εἴ τι οἴεσθε addidi ex 7.45 : εἴ τι οἴεσθε pro θεῖον iam Iol^{Pc} 15 εἶδε A : οἶδε M 16 μὲν addidi (cf. v. 18 δὲ) 18 ἄλλα M : ἄλλὰ A 19 ἐμφαίνειν M^{Pc} : ἐμφαίνει A 22 καὶ P Iol² in mg : om. A 25 ἂν add. Koetschau 28 τοῖς M : om. A

φέρειν ἐκείνῳ καὶ πάντα πράττειν ὡς ἐν ὀφθαλμοῖς θεοῦ, ἐπὶ θεατοῦ ἐνορῶντος ἡμῶν καὶ τοῖς λογισμοῖς.

Εὐχόμεθα οὖν ἡμεῖς καὶ βλέπειν καὶ ὁδηγοὶ εἶναι τυφλῶν, ἕως προσελθόντες τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ ἀπολάβωσι τὰς ὑπὸ τῆς ἀγνοίας τυφλωθείσας ὧσεις τῆς ψυχῆς αὐτῶν. Ἐὰν δὲ καὶ ποιῶμεν ἄξια τοῦ εἰπόντος τοῖς 5 μαθηταῖς· "Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου" καὶ τοῦ διδάξαντος λόγου ὅτι "Τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει", ἐσόμεθα ὡς "φῶς" τῶν ἐν σκότει, καὶ παιδεύσομεν τοὺς ἄφρονας καὶ διδάξομεν τοὺς νηπίους.

52

Μὴ ἀγανακτεῖτω δὲ Κέλσος ἐπ' ἂν χωλοὺς λέγωμεν καὶ τὰς βάσεις τῆς 10 ψυχῆς πεπηρωμένους τοὺς ἐπὶ τὰ νομιζόμενα ἱερὰ ὡς ἀληθινὰ ἱερὰ σπεύδοντας καὶ μὴ ὀρῶντας ὅτι οὐδὲν βαναύσων ἔργον δύναται εἶναι ἱερόν. Τρέχουσι δὲ καὶ οἱ κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰησοῦ εὐσεβοῦντες, ἕως ἐπὶ τὸ τέλος φθάσαντες (τοῦ) δρόμου εἴπωσιν ἐρρωμένη καὶ ἀληθευούση 15 τῇ διαθέσει· "Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγωνίσμαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος." Καὶ ἕκαστός γε ἡμῶν "οὕτως τρέχει ὡς οὐκ ἀδήλως" καὶ "οὕτω" πρὸς τὴν κακίαν "πυκτεύει ὡς οὐκ ἀέρα δέρων," ἀλλὰ τοὺς ὑπὸ "τὸν ἄρχοντα τῆς 20 ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύματος τοῦ νῦν ἐνεργούντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας" (πλήσων). Λεγέτω δ' ἡμᾶς ὁ Κέλσος σώματι τῷ νεκρῷ ζῶντας, ἀκούοντας· "Εἰ κατὰ σάρκα ζητε, μέλλετε ἀποθνήσκειν· εἰ δὲ 25 πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε", καὶ μανθάνοντας τὸ "Εἰ πνεύματι ζῶμεν, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν"· εἴη τε (καὶ) τοῖς ἔργοις ἡμᾶς δεικνύναι ψευδόμενον τὸν λέγοντα περὶ ἡμῶν ὅτι τῷ σώματι ζῶμεν τῷ νεκρῷ.

184^v

6 Mt 5:14. Cf. 5:10; 6:5 7 Io 1:5 11-12 cf. 1.5 14-15 2 Tim 4:7-8
16-17 1 Cor 9:26 17-19 Ephes 2:2 20-21 Rom 8:13. Cf. 5:49; 7:38 22
Gal 5:25

1 ἐπὶ M : ἐπεὶ A 3 προσελθόντες M : προ- A 7 ὡς scripsi : καὶ
A 13 τοῦ M² : om. A 17 δέρων M^{pc} : δαίρων A 19 πλήσων supplevi
conl. Orig. *Exhort. ad martyr.* 48 s.f. 22 εἴη Hoeschel : εἰ ἦ A 1 καὶ² addidi

Μετὰ ταῦτα τοίνυν, πρὸς ἃ κατὰ δύναμιν ἀπηντήσαμεν, φησὶ πρὸς ἡμᾶς· Πόσῳ δ' ἦν ὑμῖν ἄμεινον, ἐπειδὴ γε καινοτομήσαί τι ἐπεθυμήσατε, περὶ ἄλλον τινὰ τῶν γενναίως ἀποθανόντων καὶ θεῖον μῦθον δέξασθαι δυναμένων σπουδάσαι; Φέρε, εἰ μὴ ἤρρεσκεν Ἡρακλῆς καὶ Ἀσκληπιὸς καὶ οἱ πάλοι δεδοξασμένοι, Ὀρφέα εἵχετε, ἄνδρα ὁμολογουμένως ὁσίῳ χρησάμενον πνεύματι καὶ αὐτὸν βιαίως ἀποθανόντα. Ἄλλ' ἴσως ὑπ' ἄλλων προεῖληπτο. Ἀνάξαρχον γοῦν, ὃς εἰς ὄλμον ἐμβληθεὶς καὶ παρανομώτατα συντριβόμενος εὖ μάλα κατεφρόνει τῆς κολάσεως λέγων· "Πτίσσε, πτίσσε τὸν Ἀναξάρχου θύλακον, αὐτὸν γὰρ οὐ πτίσσεις". Θεῖου τινὸς ὡς ἀληθῶς πνεύματος ἡ φωνή. Ἀλλὰ καὶ τούτῳ φθάσαντές τινες ἠκολούθησαν φυσικοί. Οὐκοῦν Ἐπίκτητον; Ὃς τοῦ δεσπότης στρεβλοῦντος αὐτοῦ τὸ σκέλος ὑπομειδιῶν ἀνεκπλήκτως ἔλεγε· "Κατάσσεις", καὶ κατὰξαντος "Οὐκ ἔλεγον", εἶπεν, "ὅτι κατάσσεις"; Τί τοιοῦτον ὁ ὑμέτερος θεὸς κολαζόμενος ἐφθέγγετο; Ὑμεῖς δὲ κἂν Σίβυλλαν, ἥ χρῶνται τινες ὑμῶν, εἰκότως ἂν μᾶλλον προεστήσασθε ὡς τοῦ θεοῦ παῖδα· νῦν δὲ παρεγγράφειν μὲν εἰς τὰ ἐκείνης πολλὰ καὶ βλάσφημα εἰκῇ δύνασθε, τὸν δὲ βίῳ μὲν ἐπιρρητοτάτῳ, θανάτῳ δὲ οἰκτίστῳ χρησάμενον θεὸν τίθεσθε. Πόσῳ τοῦδε ἐπιτηδειότερος ἦν ὑμῖν Ἰωνᾶς "ἐπὶ τῇ κολοκύντῃ" ἢ Δανιήλ ὁ ἐκ τῶν θηρίων (σωθεὶς) ἢ οἱ τῶνδε ἔτι τερατωδέστεροι;

Ἐπεὶ οὖν ἀναπέμπει ἡμᾶς ἐπὶ τὸν Ἡρακλέα, ἀπομνημονεύματα λόγων αὐτοῦ ἡμῖν παραστησάτω καὶ περὶ τῆς παρ' Ὀμφάλῃ ἀσέμνου δουλείας αὐτοῦ ἀπολογησάσθω, δεικνύτω δὲ εἰ θείας τιμῆς ἄξιός ἦν ὁ τοῦ γεωργοῦ βίᾳ καὶ ληστρικῶς τὸν βοῦν λαβὼν καὶ καταθοινησάμενος καὶ ἡσθεὶς ἐφ' οἷς ἐκεῖνος καταρῶμενος ἔλεγε πρὸς αὐτὸν ἐσθίοντα, ὡς καὶ

5 cf. 3.22 et 42 8–11 cf. Cic. *Tusc.* 2.52; *N.D.* 3.82; Val. Max. 3.3 ext. 4; Plut. *Alex.* 28.4; *De virt. mor.* 449 E; Diog. Laert. 9.59; Athen. 6, 250 F–251 A; Plin. *N.H.* 7.87; Dion. Chrysost. *Or.* 37.45; Philon. *Quod omnis probus* 109; Clem. *Strom.* 4.56.4 et saepius; P. Bernard, *Journal des Savants* 1984, pp. 3–48 13–15 Epicteti *Diss.* 1.8.14; 1.16.20 et H. Schenkl I, p. XIX s. 16–18 cf. 5.61 s.f. 21 cf. Ionas 4:6 22 cf. Dan 6:16–23 26–p. 506.2 cf. Apollod. *Bibl.* 2.7.7.118; Philostr. *Imag.* 2.24; Lactant. *Div. instit.* 1.21.31–37 et al.

2 ὑμῖν ^{MPc} et Hoeschel : ἡμῖν A 21 κολοκύντη A : κοιλίᾳ κήτους ^{Iol}² in mg et Bouhéreau 22 σωθεὶς ^{supplevi} ex Dan 6:21 et 23 24 ἀπομνημονεύματα A : ἀπομνημόνευμα τῶν M

μέχρι τοῦδε ἱστορεῖσθαι τὸν Ἡρακλέος δαίμονα λαμβάνειν μετὰ τῶν ἁρῶν τὴν θυσίαν. Καλεῖ δ' ἡμᾶς ἐπὶ τὴν περὶ Ἀσκληπιοῦ ταυτολογίαν, προειρηκότας καὶ περὶ αὐτοῦ, ἀλλ' ἡμεῖς ἐκείνοις ἀρκοῦμεθα. Τί δὲ καὶ θαυμάσας Ὀρφέως ὁμολογουμένως φησὶν αὐτὸν ὁσίῳ χρησάμενον πνεύ-
ματι καλῶς βεβιωκέναι; Θαυμάζω δὲ εἰ μὴ [καὶ] Κέλσος διὰ μὲν τὴν πρὸς
ἡμᾶς φιλονεικίαν, καὶ ἵνα Ἰησοῦν ἐξευτελίῃ, νῦν ὑμνεῖ Ὀρφέα, ὅτε δ'
ἐνετύγχανεν αὐτοῦ τοῖς ὡς περὶ θεῶν ἀσεβέσι μύθοις, οὐκ ἀπεστρέφετο
τὰ ποιήματα ὡς μᾶλλον καὶ τῶν Ὀμήρου ἄξια ἐκβάλλεσθαι τῆς καλῆς
πολιτείας· καὶ ἰὰρ πολλῶ χεῖρονα περὶ τῶν νομιζομένων εἶπε θεῶν Ὀρ-
φεὺς ἢ Ὀμηρος.

Γενναῖος μὲν οὖν ὁ Ἀνάξαρχος, λέγων τῷ τῆς Κύπρου τυράννῳ Ἀρισ-
τοκρέοντι· "Πτίσσε, πτίσσε τὸν Ἀναξάρχου θύλακον"· μονογενὲς δὲ τοῦ-
το περὶ Ἀναξάρχου ἴσασι θαυμαζόμενον "Ἕλληνες, ἐφ' ᾧ εἰ καί, ὡς
Κέλσος ἀξιοῖ, ἐχρῆν τινὰς σέβειν ἄνθρωπον δι' ἀρετὴν, οὐκ ἦν εὐλογον
ἀναγορεύεσθαι τὸν Ἀνάξαρχον θεόν. Καὶ ἐπὶ Ἐπίκτητον δὲ ἡμᾶς ἀνα-
πέμπει, θαυμάσας τὸ εὐγενῶς μὲν αὐτῷ λελεγμένον, οὐ μὴν ὥστε παρα-
βληθῆναι αὐτοῦ τὸν ἐπὶ τῇ κατὰξαι τοῦ σκέλους λόγον τοῖς παραδόξοις
τοῦ Ἰησοῦ ἔργοις ἀπιστουμένοις ὑπὸ Κέλσου καὶ λόγοις, διὰ τὸ ὡς
δυνάμει λελέχθαι θεῖα μέχρι δεῦρο ἐπιστρέφουσιν οὐ τῶν ἀπλουστέρων
τινὰς μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς τῶν συνετωτέρων.

55

Ἐπεὶ δὲ φησι μετὰ τὸν κατάλογον τῶν τοσούτων ἀνδρῶν τό· **Τί τοι-
οὔτον ὁ ὑμέτερος θεὸς κολαζόμενος ἐφθέγγατο;** εἵπομεν ἂν πρὸς
αὐτὸν ὅτι (τῇ) παρὰ ταῖς μᾶστιξι καὶ ταῖς πολλαῖς αἰκίαις αὐτοῦ σιωπῇ
παντὸς τοῦ ἐν Ἑλλασιν ἐν περιστάσεσι τυγχάνοντος φθεγγαμένου μᾶλ-
λον ἐνέφηνε καρτερίαν καὶ ὑπομονήν· εἴ γε καὶ τούτῳ πιστεύειν ὁ Κέλ-
σος βούλεται, εὐγνωμόνως ἀναγεγραμμένῳ ὑπὸ φιλαλήθων ἀνδρῶν, τῶν
καὶ τὰ παράδοξα ἀψευδῶς εἰρηκότων καὶ τὴν παρὰ ταῖς μᾶστιξι σιωπὴν
αὐτοῦ ἐκείνοις συναριθμησάντων. Ἀλλὰ καὶ ἐμπαιζόμενος καὶ ἐνδυό-
μενος τὴν "κοκκίνην χλαμύδα" καὶ τὸν "ἀκάνθινον στέφανον" τῇ κεφαλῇ
περιτιθέμενος καὶ τὸν "κάλαμον" λαμβάνων ἐπὶ τῆς χειρὸς ἀντὶ σκῆπ-
τρου ἄκρα πρᾶότῃ ἐχρήσατο, μὴδὲν μὴδ' ἀγενὲς μὴδ' ἀγανακτικὸν
εἰπὼν πρὸς τοὺς τοσαῦτα κατ' αὐτοῦ τολμήσαντας.

3 προειρηκότας : cf. 3.22–25 11 Ἀριστοκρέοντι : immo Νικοκρέοντι
23 σιωπῇ : cf. Mt 26:63; Prooem. 1; 2.59 28–31 cf. Mt 27:28–29; 2.34

1 τῶν A : τινων Koetschau² 3 προειρηκότας A¹ : εἰρηκότας A 5 καὶ
delevi 8 καὶ Koetschau : ἢ A 14 ἀξιοῖ Wendland : ἀξίως A 18 ὡς
scripsi : καὶ A 19 ἐπιστρέφουσιν Koetschau² : ἐπιστρέφοντας A 23 τῇ
add. Wifstrand : ἢ add. M | σιωπῇ A : σιωπῇ M 31 ἀγενὲς V^{PC} Iol^{PC}
32 τοὺς Wendland : αὐτοὺς A

Οὐκ ἦν οὖν κατὰ τὸν ἀπὸ καρτερίας παρὰ ταῖς μάστιξι σιωπήσαντα καὶ ἀπὸ πραότητος πάντα ὑπομένοντα τὰ παρὰ τῶν ἐμπαιζόντων προσαγόμενα εἰρηκέναι ἀπὸ ἀγεννείας, ὡς οἴονται τινες, καὶ τό· "Πάτερ, εἰ δυνατόν, τὸ ποτήριον παρελθέτω τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· πλην οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ." "Ἐχει μὲν οὖν λόγον ἡ δοκοῦσα ὑποπαραίτησις εἶναι τοῦ καλουμένου "ποτηρίου," ὃν ἐν ἄλλοις ἐπὶ πλεῖον ἐξητάσαμεν καὶ ἀποδεδωκαμεν. "Ἰνα δ' ἀπλούστερον ἀκούσωμεν τοῦ λελεγμένου, ὅρα εἰ μὴ μετὰ τῆς πρὸς τὸν θεὸν εὐσεβείας καὶ ἡ εὐχὴ εἴρηται, παντὸς οὐτινοσοῦν τὸ περιστατικὸν οὐ προηγούμενον εἶναι νομίζοντος, ἀλλ' ὑπομένοντος τὸ μὴ προηγούμενως συμβαῖνον, ὅταν καιρὸς καλῇ. Ἀλλὰ καὶ οὐκ ἐνδεδωκὸς ἦν [ἡ φωνή], εὐαρεστουμένου δὲ τοῖς συμβαίνουσι καὶ προτιμῶντος τὰ ἀπὸ προνοίας περιστατικά ἢ λέγουσα φωνή· "Πλὴν οὐ τί ἐγὼ θέλω, ἀλλὰ τί σύ."

Εἴτ' οὐκ οἶδ' ὅπως ἐβούλετο ἡμᾶς μᾶλλον Σίβυλλαν ἀναγορεῦσαι 56
15 παῖδα θεοῦ ἢ Ἰησοῦν, ἀποφηνάμενος ὅτι παρενεγράψαμεν εἰς τὰ ἐκείνης πολλά καὶ βλάβσημα καὶ μὴ ἀποδείξας μὴδ' ὅ τι παρενεγράψαμεν. Ἀπέδειξε δ' ἄν, εἰ τὰ ἀρχαιότερα καθαρώτερα ἐδείκνυε καὶ οὐκ ἔχοντα ἅπερ οἶεται παρεγγεγράφθαι· μὴ ἀποδείξας δὲ μὴδ' ὅτι βλάβσημά ἐστι ταῦτα, εἴτα πάλιν οὐ δις οὐδὲ τρίς, ἀλλὰ δὴ πολλάκις ἐπιρρητότατον εἶπε 20 τὸν Ἰησοῦ βίον, οὐ στὰς καθ' ἕκαστον τῶν ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ πεπραγμένων καὶ νομιζομένων εἶναι ἐπιρρητοτάτων, ἵνα τοῦτ' εἰπὼν δόξη μὴ μόνον ἀναποδείκτως ἀποφαίνεσθαι, (ἀλλὰ) καὶ λοιδορεῖν ὃν οὐκ ἐπίσταται. Εἰ γὰρ τὰ εἶδη τοῦ ἐπιρρητοτάτου βίου ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ φαινόμενα αὐτῷ ἐκτιθέμενος ἦν, κἄν ἡγωνισάμεθα πρὸς ἕκαστον τῶν δοκούντων 25 εἶναι αὐτῷ ἐπιρρητοτάτων.

Τὸ δὲ καὶ θανάτῳ οἰκτίστῳ κεχρῆσθαι τὸν Ἰησοῦν δύναται· ἂν λέγεσθαι καὶ περὶ Σωκράτους καὶ περὶ Ἀναξάρχου, οὗ πρὸ βραχείος ἐμνημόνευσε, καὶ περὶ ἄλλων μυρίων. "Ἡ οἰκτιστος μὲν ἐστὶν ὁ Ἰησοῦ θάνατος, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ ἐκείνων; "Ἡ ὁ ἐκείνων μὲν οὐκ οἰκτιστος, ὁ δὲ τοῦ Ἰησοῦ οἰκτιστος; Ὅρᾳς οὖν καὶ ἐνταῦθα ὅτι σκοπὸς ἦν τῷ Κέλσῳ τὸ διαλοιδορεῖσθαι 30 πρὸς τὸν Ἰησοῦν, κινουμένῳ οἶμαι ὑπὸ τινος πνεύματος, καταλυθέντος

3-5 Mt 26:39. Cf. 2.24 et 25 6 ἐν ἄλλοις : cf. *Exhort. ad martyr.* 29; *Comm. ser. in Mt.* 92 19-20 cf. 1.62; 3.50; 7.53

3 ἀγεννείας A, corr. A¹ 4-5 ὡς (bis) add. A¹ 11 ἡ φωνὴ om. Iol, del. edd. 22 ἀλλὰ M² : om. A 25 αὐτῷ M^{pc} : αὐτὸν A | ἐπιρρητοτάτων Bouhéreau : ἐπιρρητότατον A M^{pc}

ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ καὶ καθαιρεθέντος, ἵνα μηκέτι ἔχη κνίσσας καὶ αἵματα, οἷς τρεφόμενον ἡπάτα τοὺς ἐν τοῖς ἐπὶ γῆς ἀγάλλμασι ζητοῦντας θεὸν καὶ μὴ ἀναβλέποντας εἰς τὸν ἐπὶ πᾶσιν ἀληθῶς θεόν.

57

Εἰθ' ἐξῆς ὥσπερ εἰ σκοπὸν ἔχων τὸ συμπληροῦν βιβλίον ἐβούλετο ἡμᾶς μᾶλλον τὸν Ἰωνᾶν νομίσαι θεὸν ἢ περ Ἰησοῦν, Ἰωνᾶν, τὸν κηρύ- 5
ξαντα μετάνοιαν μιᾷ πόλει τῇ Νινευή, προκρίνων Ἰησοῦ, τοῦ κηρύξαν-
τος μετάνοιαν ὅλῳ τῷ κόσμῳ καὶ μᾶλλον ἐκείνου ἀνύσαντος. Καὶ τὸν μὲν
"ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους" τεραστίως ποιήσαντα καὶ παραδόξως "τρεῖς
ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας" ἐβούλετο ἡμᾶς ἀναγορεῦσαι θεόν, τὸν δ'
ἀναδεξάμενον ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀποθανεῖν οὐκ ἤθελε Κέλσος, (κᾶν) 10
μαρτυρούμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ διὰ τῶν προφητῶν, ἄξιον εἶναι τῆς δευτε-
ρευούσης μετὰ τὸν θεὸν τῶν ὅλων, δι' ἃ ἐποίησεν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς
ἀνδραγαθήματα, τιμῆς. Καὶ Ἰωνᾶς μὲν, (φεύγων) ἵνα μὴ κηρύξη τὸ προσ-
τεταγμένον ὑπὸ τοῦ θεοῦ, κατεπόθη ὑπὸ τοῦ κήτους, Ἰησοὺς δέ, ἐπεὶ
ἐδίδασκεν ἅπερ ὁ θεὸς ἐβούλετο, τὸν ὑπὲρ ἀνθρώπων θάνατον ἀνεδέξατο. 15
Ἐξῆς δέ φησιν ὅτι ἔδει μᾶλλον τὸν Δανιήλ, ἀναβάντα ἀπὸ τῶν λεόν-
των, προσκυνεῖσθαι ὑφ' ἡμῶν ἢ περ τὸν Ἰησοῦν, τὴν ἀγριότητα πάσης
δυνάμεως ἀντικειμένης καταπατήσαντα καὶ ἡμῖν "δόντα ἐξουσίαν πα-
τεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ".
Εἶτα μὴ ἔχων ἄλλους λέγειν φησίν· "Ἡ οἱ τῶνδε ἔτι τερατωδέστεροι, ἅμα 20
ἵνα λοιδορήσῃ τὸν Ἰωνᾶν καὶ τὸν Δανιήλ· ἰ τὸ γὰρ ἐν Κέλσῳ πνεῦμα εὐ-
λογεῖν δικαίους οὐκ ἠπίστατο.

186^f

58

ἨΜετὰ ταῦτα δὲ ἴδωμεν καὶ τὴν ἐξῆς αὐτοῦ λέξιν, οὕτως ἔχουσιν·
"Ἔστιν αὐτοῖς καὶ τοιόνδε παράγγελμα, τὸν ὑβρίζοντα μὴ
ἀμύνεσθαι· κᾶν τύπη, φησί, τὴν ἐτέραν γνάθον, σὺ δὲ καὶ 25
τὴν ἄλλην πάρεχε. Ἀρχαῖον καὶ τοῦτο, εὖ μάλα πρόσθεν εἰ-
ρημένον, ἀγροικότερον δ' αὐτὸ ἀπεμνημόνευσαν. Ἐπεὶ καὶ
Πλάτωνι πεποιῆται Σωκράτης Κρίτωνι διαλεγόμενος τάδε·
"Οὐδαμῶς ἄρα δεῖ ἀδικεῖν. —Οὐ δῆτα.— Οὐδ' ἀδικούμενον
ἄρα ἀνταδικεῖν, ὥς οἱ πολλοὶ οἴονται, ἐπειδὴ γε οὐδαμῶς δεῖ 30

1–2 cf. 3.28 8–9 Ionas 2:1 13–14 cf. Ionas 1:3 18–19 Lc 10:19. Cf.
2.48; 7.70 23–p. 509.1 οὐ φαίνεται : Φ 15.8, p. 76.8–17 25–26 Mt 5:39; Lc
6:29. Cf. 7.18, 25 et 61 29–p.509.7 Plat. *Criton*. 49 bc

6 νινευὶ M 8 ποιήσαντα A : βιώσαντα conl. Koetschau 10 κᾶν
addidi 13 φεύγων suppl. Bouhéreau 23 δὲ A : om. Φ ἰ post λέξιν addit Φ
τοῦ κέλσου δηλονότι 29 et 30 ἄρα : ἄρα A Pat

ἀδικεῖν. —Οὐ φαίνεται. II —Τί δὲ δὴ; Κακουργεῖν δεῖ, ὃ Κρίτων, ἢ οὐ; —Οὐ δεῖ δὴ που, ὃ Σώκρατες. —Τί δέ; Ἀντικακουργεῖν [καὶ] κακῶς πάσχοντα, ὡς οἱ πολλοὶ φασι, δίκαιον ἢ οὐ δίκαιον; —Οὐδαμῶς. —Τὸ γάρ που κακῶς ποιεῖν ἀνθρώπους τοῦ ἀδικεῖν οὐδὲν διαφέρει. —Ἀληθῆ λέγεις. —Οὔτε ἄρα ἀνταδικεῖν δεῖ οὔτε κακῶς ποιεῖν οὐδένα ἀνθρώπων, οὐδ' ἂν ὅτιοῦν πάσχη παρ' αὐτῶν."

Ταῦτά φησιν ὁ Πλάτων καὶ αὖθις τάδε· "Σκόπει οὖν δὴ καὶ σὺ εὖ μάλα, πότερον κοινωνεῖς καὶ συνδοκεῖ σοι, καὶ ἀρχώμεθα ἐντεῦθεν βουλευόμενοι, ὥς οὐδέποτε ὀρθῶς ἔχοντος οὔτε τοῦ ἀδικεῖν οὔτε τοῦ ἀνταδικεῖν οὔτε κακῶς πάσχοντα ἀμύνεσθαι ἀντιδρῶντα κακῶς· ἢ ἀφίστασαι καὶ οὐ κοινωνεῖς τῆς ἀρχῆς; Ἐμοὶ μὲν γὰρ καὶ πάλαι οὕτως καὶ νῦν ἔτι δοκεῖ." Πλάτωνι μὲν οὖν οὕτως ἤρρεσεν, ἣν δὲ καὶ πρόσθεν ἔτι θεῖοις ἀνδράσι δεδογμένα. Ἀλλὰ τῶνδε μὲν πέρι καὶ τῶν ἄλλων ὅσα παραφθεύουσιν ἀρκεῖται τὰ εἰρημένα· καὶ ὅτῳ φίλον ἐπὶ πλεῖον τι αὐτῶν ζητεῖν, εἴσεται.

59

III Πρὸς τοῦτο δὴ καὶ πρὸς πάντα ὅσα ἐκοινοποίησεν ὁ Κέλσος, (ὅς) μὴ δυνηθεῖς αὐτῶν ἀντιβλέσαι τῇ ἀληθότητι φάσκει αὐτὰ καὶ παρ' Ἑλλήσιν εἰρησθαι, τοιαῦτα λεκτέον· Εἰ ὠφέλιμόν ἐστι τὸ δόγμα καὶ τὸ βούλημα αὐτοῦ ὑγιές, εἴρηται δὲ Ἑλλήσι μὲν παρὰ Πλάτωνι ἢ τινι τῶν Ἑλλήνων σοφῶν, Ἰουδαίοις δὲ παρὰ Μωϋσεὶ ἢ τινι τῶν προφητῶν, Χριστιανοῖς δὲ ἐν τοῖς ἀναγραφείοις Ἰησοῦ λόγοις ἢ λελεγμένοις παρὰ τινι τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ, οὐ νομιστέον κατηγορεῖσθαι τὸ λεγόμενον παρὰ Ἰουδαίοις ἢ παρὰ Χριστιανοῖς ἐκ τοῦ καὶ παρ' Ἑλλήσιν αὐτὰ εἰρησθαι, καὶ μάλιστα ἐὰν ἀποδεικνύηται τὰ Ἰουδαίων πρεσβύτερα τῶν Ἑλληνικῶν. Οὐδὲ πάλιν ὑπὸ τοῦ κάλλους τῆς Ἑλληνικῆς φράσεως λεγόμενον τὸ αὐτὸ πάντως κρεῖττον εἶναι νομιστέον τοῦ εὐτελέστερον ἀπαγγελλομένου καὶ ἀπλουστεραῖς λέξεσι παρὰ Ἰουδαίοις ἢ Χριστιανοῖς· καίτοι γε ἡ πρώτη Ἰουδαίων λέξις, ἣ οἱ προφῆται χρησάμενοι καταλελοίπασιν ἡμῖν βιβλία, (καλῇ) Ἑβραίων διαλέκτῳ καὶ σοφῇ συνθέσει τῶν ἐν τῇ διαλέκτῳ κατ' ἐκείνους ἀναγέγραπται.

8–13 *Idem*, 49 de 18–p. 512.15 : τὰ εἰρημένα : Φ 15.8–11, pp. 76–79

1 post οὐ φαίνεται addit Φ καὶ τὰ ἐξῆς 3 καὶ om. Plato, del. Delarue 6 οὔτε scripsi ex Plat. : οὐδὲ A 7 παρ' A : ὑπ' Plato, P V^{PC} 8 δὴ οὖν Plato 9 ἀρχώμεθα Plato, M : ἀρχόμεθα A 12 ἀφίστασθαι A 17 εἰσέσται A 18 ὅς addidi 19 φάσκει scripsi : φάσκων A Φ 22 ἐλλήνων A C^{PC} : ἐλληνικῶν Pat B D | μωϋσῇ A : μωσῇ Pat C D : μωσῇ B 23 ἐν Φ : om. A 31 καλῇ addidi (cf. v. 27)

Εἰ δὲ χρή καὶ τὴν τῶν δογμάτων ἰ ταυτότητα, κἂν παράδοξος ὁ λόγος εἶναι δοκῇ, δεῖξαι βέλτιον εἰρημένην παρὰ τοῖς Ἰουδαίων προφήταις ἢ τοῖς λόγοις Χριστιανῶν, οὕτω τὸν λόγον κατασκευαστέον ἀπὸ τινος [τοῦ] περὶ τὰς τροφὰς καὶ τὴν σκευασίαν αὐτῶν παραδείγματος. Ἔστω τι ὑγιεινὸν βρῶμα καὶ ἰσχύος τοῖς ἐσθίουσιν ἐμποιητικόν, τοῦτο δὲ οὕτως 5 μὲν σκευασθὲν καὶ τοιοῖσδε ἡδύσμασιν ἀρτυθὲν λαμβανέτωσαν οὐχ οἱ μὴ μαθόντες, ἄγροικοι καὶ ἐν ἐπαύλεσιν ἀνατεθραμμένοι καὶ πένητες (ὄντες), τὰ τοιαῦτα ἐσθίειν, ἀλλ' οἱ πλούσιοι καὶ ἀβροδίατοι μόνοι· οὐκ ἐκείνως δὲ καὶ ὥς δοκεῖ τοῖς νομιζομένοις καθαριωτέροις σκευασθὲν, ἀλλ' ὥς μεμαθήκασιν ἐσθίειν οἱ πένητες καὶ οἱ ἀγροικότεροι καὶ οἱ πολ- 10 λοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἐσθιέτωσαν (τὸ αὐτὸ βρῶμα) μυριάδες ὅλοι. Εἰ οὖν καὶ διδοῖτο ἀπὸ μὲν τῆς τοιασδὶ σκευασίας τοὺς νομιζομένους καθαριωτέρους μόνους ὑγιάζεσθαι, οὐδενὸς τῶν πολλῶν προσβάλλοντος τοῖς τοιοῖσδε βρώμασιν, ἀπὸ δὲ τῆς τοιασδὶ τὰ πλήθη τῶν ἀνθρώπων ὑγιεινότερον διάγειν, τίνας μᾶλλον (ἰατροὺς) τοῦ κοινωνικοῦ ἔνεκεν ἀποδεξόμε- 15 θαι τῶν ὑγιεινῶν βρωμάτων χάριν; Ἄρα γε τοὺς τοῖς λογίοις χρησίμως αὐτὰ σκευάζοντας ἢ τοὺς τοῖς πλήθεσι; Τῆς ἴσης (δεδόσθω γάρ) ὑγιείας καὶ εὐεξίας ἐγγινομένης ἀπὸ τῶν οὕτως σκευασθέντων ἢ οὕτως, ἀλλὰ φανερόν ὅτι αὐτὸ τὸ φιλόανθρωπον καὶ τὸ κοινωνικὸν ὑποβάλλει κοινω- 20 φελέστερον εἶναι ἰατρὸν τὸν τῆς τῶν πολλῶν ὑγιείας προνοησάμενον ἢ περὶ τὸν τῆς ὀλίγων μόνων.

3 λόγοις A : λογίοις Φ | τοῦ del. Koetschau² 5 ὑγιεινὸν Φ : ὑγιαίνον A 7 μαθόντες Φ : μαθάνοντες A 8 ὄντες addidi | τοιαδὶ Pat C D 9 κατασκευασθὲν Pat C D 10 οἱ² om. B C D 11 τὸ αὐτὸ βρῶμα supplevi (cf. vv. 14 et 16) 12 διδοῖτο Bouhéreau : διδῶτο A : διδότη Φ | τοιασδὶ σκευασίας Pat B (τοιασδε) : τοιασδὶ κατασκευασίας C D : τοιας διασκευασίας A | τοὺς Φ et M² : om. A 13 ante μόνους addunt εἶναι B C D 14 τοιοῖσδε A¹ B : τοιοισδὶ Pat C D | τοιασδὶ Pat C D : τοιασδε A : τοιασδε B 15 ἰατροὺς supplevi (cf. v. 20 et p. 511.4) 16 αὐτὰ Φ : αὐτὰς A 17 γὰρ δεδόσθω Pat B 21 τῶν ὀλίγων Φ | μόνων A C D : μόνον Pat B

Εἰ νενόηται δὴ τὸ παράδειγμα, μεταβιβαστέον αὐτὸ ἐπὶ τὴν ποιότητα τῆς τῶν λογικῶν ζώων λογικῆς τροφῆς. Καὶ ὅρα εἰ μὴ Πλάτων μὲν καὶ οἱ Ἑλλήνων σοφοὶ ἐν οἷς λέγουσι καλῶς παραπλήσιοι εἰσι τοῖς προνοησα-
 μένοις ἰατροῖς τῶν καθαριωτέρων [εἶναι] νομιζομένων μόνων, τοῦ πλή-
 5 θους δὲ τῶν ἀνθρώπων καταφρονήσασιν, οἱ δ' ἐν Ἰουδαίοις προφήται καὶ οἱ τοῦ Ἰησοῦ μαθηταί, οἱ μακρὰν χαίρειν εἰπόντες τῇ ποικίλῃ τῶν λέξεων συνθέσει καὶ τῇ, ὡς ὠνόμασεν ἡ γραφή, "σοφία ἀνθρώπων" καὶ "σοφία κατὰ σάρκα", τὴν γλῶσσαν αἰνισσομένη, ὁμοιωθεῖεν ἂν τοῖς τὴν αὐτὴν τῶν βρωμάτων ποιότητα ὑγιεινοτάτην προνοησαμένοις (συνήθει) συνθέ-
 10 σει λέξεων σκευάσαι καὶ εὐτρεπίσαι φθανούσῃ ἐπὶ τὰ πλήθη τῶν ἀνθρώπων καὶ μὴ ξενιζούσῃ τὴν διάλεκτον αὐτῶν μηδὲ διὰ τοῦ ξενισμοῦ ἀποστρεφούσῃ ἀκούειν, ὡς ἀσυνήθων τῶν τοιῶνδε διαλέξεων. Καὶ γὰρ εἴπερ πρόκειται τῷ, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, λογικῷ βρώματι ἀνεξικάκον καὶ πρᾶον ποιῆσαι τὸν ἐμφαγόντα, πῶς οὐ βέλτιον συνεσκευασμένος εἴη ἂν λόγος ὁ
 15 πλήθῃ ἀνεξικάκων καὶ πρᾶων κατασκευάζων ἢ προκοπτόντων γε ἐπὶ ταύτας τὰς ἀρετὰς παρὰ τὸν πάνυ ὀλίγους καὶ εὐαριθμήτους, ἵνα καὶ τοῦτο δοθῇ, ἀνεξικάκους καὶ πρᾶους ποιοῦντα;

"Ὡσπερ δὲ εἰ ὁ (Πλάτων) τοὺς αἰγυπτιαζόντας ἢ τοὺς συριαίζοντας ὠφελεῖν ὑγιέσι δόγμασιν ἐβούλετο, Ἑλλῆν τυγχάνων, προενοήσατο ἂν
 20 μαθεῖν τὰς τῶν ἀκουσομένων διαλέκτους καί, ὡς Ἑλληνες ὀνομάζουσι, βαρβαρίζειν μᾶλλον ὑπὲρ τῆς Αἰγυπτίων καὶ Σύρων βελτιώσεως ἢ Ἑλ- λην μένων μηδὲν δύνασθαι χρήσιμον λέγειν Αἰγυπτίοις καὶ Σύροις· οὕτως ἢ προνοουμένη θεία φύσις οὐ τῶν πεπαιδεῦσθαι νομιζομένων μόνον τὰ Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν [Ἑλλήνων] συγκατέβη τῇ ιδιωτεῖα τοῦ
 25 πλήθους τῶν ἀκροωμένων, ἵνα ταῖς συνήθεσιν αὐτοῖς χρησαμένη λέξεσι προκαλέσῃται ἐπὶ ἀκρόασιν τὸ τῶν ιδιωτῶν πλήθος, δυνάμενον ἐξ εὐχε- ροῦς μετὰ τὴν ἄπαξ γενομένην εἰσαγωγὴν φιλοτιμήσασθαι πρὸς τὸ καὶ

187^f

7-8 1 Cor 2:5 et 1:26 14-17 cf. 6.2

4 εἶναι *delevi* (cf. p. 510.9 et 12) | μόνον **Pat B** 5 δὲ¹ **Φ** : om. **A** | καταφρονήσασιν **C D** et *Bouhéreau* : καταφρονησάντων **A Pat B** 6 μακρὰν **A** : μακρὰ **Φ** 8 αἰνισσομένη **B**^{1pc} : αἰνισσόμενοι **A Pat B**^{ac} **C D** | ὁμοιωθεῖεν ἂν **Φ** : ὁμοιωθεῖσαν **A** 9 συνήθει *supplevi* (cf. v. 6 ποικίλῃ et v. 25 συνήθεσιν) 12 τοιῶνδε **A** : τοιούτων **Φ** 13 τῷ om. **Φ** 14 συσκευασάμενος **A** 16 καὶ τοῦτο **Φ** : om. **A** 18 Πλάτων *suppl.* *Robinson* | τοὺς² *add.* **A**¹ 19 ἐβούλετο **A Pat B** : βουλόμενος **C D** et *Bouhéreau* (*deleto* v. 18 εἰ) 22 μένων **Φ** : μὲν ὡς **A** | χρήσιμον δύνασθαι **Φ** 23 προνοουμένη **A** : προνοησαμένη **Φ** 24 ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν ἐλλήνων **A** : om. **Φ** | ἐλλήνων² *del.* *Bouhéreau*

⟨τὰ⟩ βαθύτερα τῶν κεκρυμμένων νοημάτων ἐν ταῖς γραφαῖς καταλαβεῖν. Καὶ τῷ τυχόντι γὰρ δηλόν, ταύτας ἀναγινώσκοντι, ὅτι πολλὰ βαθύτερον τοῦ αὐτόθεν ἐμφαινομένου ἔχειν δύναται νοῦν, τοῖς ἀνατιθεῖσιν αὐτοῦς τῇ ἐξετάσει τοῦ λόγου φανερούμενον, καὶ φανερούμενον κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς εἰς τὸν λόγον σχολῆς καὶ εἰς τὴν ἄσκησιν αὐτοῦ προθυμίας.

5

61

Οὐκοῦν κατεσκευάσται ὅτι, ὥς φησιν ὁ Κέλσος, ἀγροικότερον εἰπὼν ὁ Ἰησοῦς· "Τῷ τύποντί σε εἰς τὴν σιαγὸνα παρέχε καὶ τὴν ἄλλην" "καὶ τῷ θέλοντί σοι κριθῆναι καὶ τὸν χιτῶνά σου λαβεῖν ἄφες καὶ τὸ ἱμάτιον" βιωφελέστερον κεκίνηκε τὸν λόγον καὶ παρέστησεν οὕτως εἰπὼν ἢ ὥς ἐν τῷ Κρίτῳ Πλάτων, οὐ μὴδ' ἀκούειν ἰδιῶται δύνανται, ἀλλὰ μόγις οἱ τὰ ἐγκύκλια πρὸ τῆς σεμνῆς Ἑλλήνων φιλοσοφίας μεμαθηκότες. Κατανοητέον δὲ καὶ ὅτι οὐ παραφθείρεται ὁ περὶ ἀνεξικακίας νοῦς ὑπὸ τῆς τῶν λέξεων εὐτελείας, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ συκοφαντεῖ τὸν λόγον ὁ Κέλσος λέγων· "Ἀλλὰ τῶνδε μὲν πέρι καὶ ἄλλων ὅσα παραφθεῖρουν ἀρκείτω τὰ εἰρημένα· ἢ καὶ ὅτῳ φίλον ἐπὶ πλεόν τι αὐτῶν ζητεῖν, εἴσεται.

10

15

62

Φέρε δὲ ἴδωμεν καὶ τὰ ἐξῆς, ἐν οἷς ταυτὰ φησι· Στῶμεν δ' ἐκείθεν· οὐκ ἀνέχονται νεῶς ὀρῶντες καὶ βωμοὺς καὶ ἀγάλματα. Οὐδὲ γὰρ Σκύθαι τοῦτο, οὐδὲ Λιβύων οἱ Νομάδες, οὐδὲ Σῆρες οἱ ἄθεοι, οὐδ' ἄλλα ἔθνη τὰ δυσαγέστατα καὶ ἀνομώτατα. "Ὅτι δὲ καὶ Πέρσαι οὕτως νομίζουσιν, Ἡρόδοτος ἐν τοῖσδε ἱστορεῖ· "Πέρσας δὲ οἶδα νόμοισι τοῖσδε χρεωμένους, ἀγάλματα μὲν καὶ βωμοὺς καὶ ναοὺς οὐκ ἐν νόμῳ ποιευμένους ἰδρύεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖσι ποιεῦσι μωρίην ἐπιφέρουσιν· ὥς μὲν ἐμοὶ δοκέει, διότι οὐκ ἀνθρωποφυέας ἐνόμισαν τοὺς θεοὺς καθάπερ οἱ Ἕλληνες εἶναι." Καὶ μὴν καὶ Ἡράκλειτος

20

25

7 Mt 5:39; Lc 6:29. Cf. 7.18, 25 et 58 7–8 Mt 5:40 19 Σκύθαι : cf. Herod. 4.59 | οἱ Νομάδες : cf. Herod. 4.188 | Σῆρες : cf. Bardesan. *De fato* 26 22–26 Herod. 1.131

1 τὰ add. Wendland 2 πολλὰ Φ et Bouhéreau : πολλὸν A | βαθύτερον post v. 3 ἐμφαινομένου A 3 αὐτοὺς edd. : ἐαυτοὺς Φ : αὐτοὺς A 4 καὶ φανερούμενον² B C D : om. A Pat | ἀναλογίαν Φ : ἀνάλογον A 6 ὁ Pat D B : om. A C 6–7 ὁ ἰησοῦς A C : om. Pat B D 11 πρὸ Φ : πρὸς P M V (dubium in A) 13–14 λέγων ὁ κέλσος A 21 νομίζουσιν Bouhéreau : ὀνομάζουσιν A 22 πέρσας MP^c : πέρσαις A | τοῖσδε A : τοιοῖσδε Herod. | χρεωμένους Herod. : χρεομένους A 23 καὶ νηοὺς καὶ βωμοὺς Herod. | ποιευμένους Herod. : πορευομένους A 24 ἰδρύεσθαι Herod. : ἰδρῦσθαι A 25 δοκέειν Herod. | διότι : ὅτι Herod.

ὧδέ πως ἀποφαίνεται· "Καὶ τοῖς ἀγάλμασι τουτέοισιν εὐχονται, ὅκοιόν εἴ τις τοῖς δόμοισι λεσχηνεύοιτο, οὐ τι ἢ γινώσκων θεοὺς οὐδ' ἥρωας, οἵτινές εἰσι." Τί γοῦν σοφώτερον τοῦ Ἑρακλείτου ἡμᾶς διδάσκουσιν; Ὁ μὲν γε μάλα ἀπορρήτως
 5 ὑποσημαίνει ἡλίθιον τὸ "τοῖς ἀγάλμασιν εὐχεσθαι, ἐὰν μὴ γινώσκῃ τις θεοὺς καὶ ἥρωας, οἵτινές εἰσιν".

Ἑράκλειτος μὲν οὕτως· οἱ δὲ ἄντικρυς τὰ ἀγάλματα ἀτιμάζουσιν. Εἰ μὲν ὅτι λίθος ἢ ξύλον ἢ χαλκὸς ἢ χρυσός, ὃν ὁ δεῖνα ἢ ὁ δεῖνα εἰργάσατο, οὐκ ἂν εἴη θεός, γελοία ἢ σοφία· τίς
 10 γὰρ καὶ ἄλλος εἰ μὴ πάντῃ νήπιος ταῦτα ἡγεῖται θεοὺς, ἀλλὰ θεῶν ἀναθήματα καὶ ἀγάλματα; Εἰ δ' ὅτι μὴδὲ θείας εἰκόνας ὑποληπτέον (ἄλλην γὰρ εἶναι θεοῦ μορφήν, ὥσπερ καὶ Πέρσαις δοκεῖ), λελήθασιν αὐτοὶ σφᾶς αὐτοὺς ἐλέγχοντες, ὅταν φῶσιν ὅτι "Ὁ θεὸς ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον" ἰδίαν "εἰκόνα," τὸ
 15 δὴ εἶδος ὅμοιον ἑαυτῷ. Ἀλλὰ συνθήσονται μὲν εἶναι ταῦτα ἐπὶ τιμῇ τινων, ἢ ὁμοίων ἢ ἀνομοίων τὸ εἶδος, οὔτε δὲ θεοὺς εἶναι οἷς ταῦτα ἀνάκειται, ἀλλὰ δαίμονας, οὐδὲ χρῆναι θεραπεύειν δαίμονας ὅστις σέβει θεόν.

Καὶ πρὸς ταῦτα δὲ λεκτέον ὅτι, εἴπερ Σκύθαι καὶ Λιβύων οἱ Νομάδες
 20 καὶ Σῆρες, οὓς φησιν ἄθεους εἶναι ὁ Κέλσος, καὶ ἄλλα ἔθνη δυσαγέστατα καὶ ἀνομώτατα, ἀλλὰ καὶ Πέρσαι οὐκ ἀνέχονται νεῶς ὀρώντες καὶ βωμοὺς καὶ ἀγάλματα, οὐ παρὰ τοῦτο ἴσον ἐστὶ τὸ μὴ ἀνέχεσθαι τούτων ἐκείνους τῷ καὶ ἡμᾶς μὴ ἀνέχεσθαι αὐτῶν. Ἐξεταστέον γὰρ τὰ δόγματα ἅφ' ὧν ὁρμώμενοι οὐκ ἀνέχονται ναῶν καὶ ἀγαλμάτων οἱ μὴ ἀνεχόμενοί
 25 γε αὐτῶν· ἴν', εἰ μὲν ἀπὸ ὑγιῶν δογμάτων οὐκ ἀνέχεται, ἐπαινῆται ὁ μὴ ἀνεχόμενος, εἰ δ' ἀπὸ ἐσφαλμένων, ψέγεται.

Δυνατὸν γὰρ τὸ αὐτὸ ἀπὸ διαφορῶν δογμάτων γίνεσθαι. Οἷον ἐπὶ παραδείγματος ἐκκλίνουσι τὸ μοιχεύειν οἱ τὰ τοῦ Κιτιέως Ζήνωνος φιλοσοφούντες, ἀλλὰ καὶ οἱ τὰ Ἐπικούρου, τινὲς δὲ καὶ τῶν παντελῶς ἰδιω
 30 τῶν. Ἀλλ' ὅρα ὅση διαφωνία ἐστὶ περὶ τῆς τοῦ μοιχεύειν ἐκκλίσεως τῶν τοσούτων· οἱ μὲν διὰ τὸ (μὴ) κοινωνικὸν καὶ (τὸ) παρὰ φύσιν εἶναι τῷ λογικῷ ζῳῇ νοθεύειν τὴν ὑπὸ τῶν νόμων ἐτέρῳ προκαταληφθεῖσαν γυναῖκα καὶ φθείρειν τὸν ἄλλου ἀνθρώπου οἶκον, οἱ δὲ ἀπὸ Ἐπικούρου οὐ διὰ

63

1–3 Heracliti 22 B 5 DK = Fr. 86 Marc. Cf. *supra*, 1.5 14 Gen 1:27. Cf. 6.63
 28–33 οἶκον : S.V.F. I Nr. 244; III Nr. 729 28–p. 514.8 Usener, *Epicurea* Fr. 535

15 δὴ scripsi : δὲ A 24 ὁρμώμενοι M^{PC} Iol : ὁμῶμεν οἱ A 25 ἐπαι-
 νῆται V^{PC} : ἐπαινεῖται A 31 μὴ add. ab Arnim | τὸ² add. Usener, Koetschau²
 32 προκαταληφθεῖσαν M : –λειφθεῖσαν A

τοῦτο οὐ μοιχεύουσιν, ὅτε ἀπέχονται τοῦ μοιχεύειν, ἀλλὰ διὰ τὸ νενομικέναι τέλος τὴν ἡδονήν, πολλὰ δ' ἀπαντᾶν κωλυτικά τῆς ἡδονῆς τῷ εἵξαντι μιᾷ τῇ τοῦ μοιχεύειν ἡδονῇ καὶ ἔσθ' ὅτε φυλακὰς ἢ φυγὰς ἢ θανάτους, πολλάκις δὲ πρὸ τούτων καὶ κινδύνους κατὰ τὸ ἐπιτηρεῖν τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἔξοδον ἀπὸ τῆς οἰκίας καὶ τῶν τὰ ἐκείνου φρονούντων· ὥς εἰ καθ' ὑπόθεσιν μοιχεύοντα οἶόν τ' ἦν λαθεῖν καὶ τὸν ἄνδρα τῆς γυναικὸς καὶ τοὺς οἰκείους πάντας αὐτοῦ καὶ τοὺς παρ' οἷς τις ἐκ τοῦ μοιχεύειν ἀδοξεῖ, κἂν ἐμοίχευσε διὰ τὴν ἡδονὴν ὁ Ἐπικούρειος. | Εἰ δὲ καὶ ὁ ἰδιώτης ποτὲ παρὸν μοιχεύειν οὐ μοιχεύει, εὖρεθείη ἂν ἐνίστε διὰ τὸν ἐνεστώτα ἐκ τοῦ νόμου φόβον καὶ τὰς κολάσεις (οὐ) μοιχεύων, καὶ οὐ διὰ τὸ θηρᾶσθαι πλείονας ἡδονὰς ὁ τοιοῦτος ἀπέχεται· ἂν τοῦ μοιχεύειν. Ὅρῳ οὖν ὅτι τὸ ἐν εἶναι νομιζόμενον ἔργον, ἢ τῆς μοιχείας ἀποχή, παρὰ τὰς προθέσεις τῶν ἀπεχομένων οὐ ταυτόν, ἀλλὰ διάφορον γίνεται· ἢ γὰρ ἀπὸ ὑγιῶν δογμάτων ἢ ἀπὸ μοχθηρῶν καὶ ἀσεβεστάτων τῶν ἐν τῷ Ἐπικουρείῳ ἢ τῷ τοιῷδε ἰδιώτῃ.

188^r

64

Ὡς περ οὖν τὸ ἐν τοῦτο πρᾶγμα, ἢ τῆς μοιχείας ἀποχή, ἐν εἶναι δοκοῦσα πολλὰ ἀλίσκεται τυγχάνουσα παρὰ τὰ διάφορα δόγματα καὶ τὰς προθέσεις, οὕτως καὶ τῶν μὴ ἀνεχομένων παρὰ βωμοῖς καὶ ναοῖς καὶ ἀγάλμασι σέβειν τὸ θεῖον Σκύθαι μὲν ἢ Λιβύων οἱ Νομάδες ἢ Σῆρες οἱ ἄθεοι ἢ Πέρσαι ἀπὸ δογμάτων τοῦτο πράττουσιν ἄλλων ἢ ὧν Χριστιανοὶ καὶ Ἰουδαῖοι οὐκ ἀνέχονται τῆς τοιαύτης ὑπολαμβανομένης εἰς τὸ θεῖον θεραπείας. Οὐδεὶς (γὰρ) ἐκείνων διὰ τὸ ἐκκλίνειν τὸ κατασπᾶν καὶ κατάγειν τὴν περὶ τὸ θεῖον θρησκείαν ἐπὶ τὴν τοιαύτην ὕλην οὕτως ἐσχηματισμένην οὐκ ἀνέχεται βωμῶν καὶ ἀγαλμάτων, οὐδὲ διὰ τὸ διειληφέναι περὶ δαιμόνων ὅτι τοιοῖσδε παρακαθέζονται σχήμασι καὶ χωρίοις, ἥτοι ὑπὸ τινων μαγγανειῶν κατακληθέντες, ἢ καὶ ἄλλως δυνηθέντες προκαταλαβεῖν ἑαυτοῖς τόπους, ἐν οἷς τῆς τῶν θυομένων ἀποφορᾶς λίχνως μεταλαμβάνοντες παράνομον ἡδονὴν καὶ παρανόμους θηράσονται· Χριστιανοὶ δὲ καὶ Ἰουδαῖοι διὰ τὸ "Κύριον τὸν θεόν σου φοβηθήσῃ καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις" (καὶ) διὰ τὸ "Οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ" καὶ "Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδῶλον οὐδὲ παντὸς ὁμοιώμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ (ἄνω) καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω καὶ ὅσα ἐν τῷ ὕδατι

29–30 Deut 6:13 30–31 Exod 20:3. Cf. 5.6 31–p. 515.1 Exod 20:4–5. Cf. 5.6

2 ἀπαντᾶν Iol^{PC} : ἀπαντᾶ A 5 φρουρούντων con. Delarue 10 οὐ M Iol : μὴ V^{PC} : om. A 12 ἐν εἶναι M² in mg et Iol : ἐνεῖναι A | ἀποχή Delarue : ἀποδοχή A 22 γὰρ add. Koetschau² | τὸ² Bouhéreau : καὶ A 25 διειληφέναι A¹ : εἰληφέναι A 26 κατακληθέντες Wendland (cf. 5.38) : κατακλιθέντες A 28 post παρανόμους add. μίξεις vel συνουσίας Koetschau² 30 καὶ² add. Delarue 32 ἄνω add. edd.

ὑποκάτω τῆς γῆς· οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς" καὶ διὰ τὸ "Κύριον τὸν θεὸν σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις" καὶ ἄλλα πλείονα τούτοις παραπλήσια οὐ μόνον ἐκτρέπονται νεῶς καὶ βωμοὺς καὶ ἀγάλματα, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸ ἀποθνήσκειν, ὅτε δεῖ, ἐτοίμως
 5 ἔρχονται ὑπὲρ τοῦ μὴ μολῦναι τὴν περὶ τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων ὑπόληψιν διὰ τινος τοιοῦτου παρανομήματος.

Εἴρηται δὲ ἐν τοῖς ἀνωτέρω περὶ Περσῶν πρὸς τὸ νεῶς μὲν αὐτοὺς μὴ
 ἰδρύνεσθαι, σέβειν δὲ τὸν ἥλιον καὶ τὰ τοῦ θεοῦ δημιουργήματα· ὅπερ
 ἡμῖν ἀπαγορεύεται, διδασκομένοις μὴ "λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν
 10 κτίσαντα," ἀλλ' εἰδέναι μὲν ὅτι "'Ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς
 δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ"
 καὶ ὅτι "'Ἡ ἀποκαταδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ θεοῦ
 ἀπεκδέχεται" καὶ ὅτι "τῇ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἐκούσα, ἀλλὰ
 15 διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι", καὶ μὴ μὴν [καὶ] δεῖν ἰ τὰ ἐπὶ "τῇ δουλείᾳ
 τῆς φθορᾶς" καὶ ἐπὶ "τῇ ματαιότητι ὑποτεταγμένα" καὶ "ἐπ' ἐλπίδι"
 κρεῖττονι ταῦτα πράττοντα ἐν χάριτι τιμᾶν θεοῦ, τοῦ ἀνενδεοῦς, ἢ τοῦ υἱοῦ
 αὐτοῦ καὶ "πρωτοτόκου πάσης κτίσεως". Ἀρκεῖ τοίνυν πρὸς ἐκείνοις καὶ
 ταῦτα περὶ τοῦ Περσῶν ἔθνους, βωμοὺς καὶ ἀγάλματα ἐκτρεπομένων,
 "λατρευόντων δὲ τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα".
 20 Ἐπεὶ δὲ καὶ τὴν Ἑρακλείτου παρέθετο λέξιν, ὑποδιηγησάμενος αὐτὴν
 ὑποσημαίνουσιν ἡλίθιον εἶναι τὸ "τοῖς ἀγάλασιν εὐχεσθαι," ἐὰν μὴ γι-
 νώσκῃ τις "θεοὺς καὶ ἥρωας, οἵτινές εἰσι", λεκτέον ὅτι γινώσκειν μὲν ἔστι
 θεὸν καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ καὶ τοὺς τετιμημένους ὑπὸ θεοῦ τῇ θεὸς
 25 προσηγορίᾳ καὶ μετέχοντας τῆς θεότητος αὐτοῦ, ἑτέρους ὄντας παρὰ
 "πάντας τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνῶν", οἵτινές εἰσι "δαιμόνια"· οὐ μὴν δυνατόν
 ἔστι καὶ γινώσκειν τὸν θεὸν καὶ τοῖς ἀγάλασιν εὐχεσθαι.

65

188^v

2 Mt 4:10. Cf. 5.11; 8.56 7 ἐν τοῖς ἀνωτέρω : cf. 5.41 et 44; 6.22 9-10
 Rom 1:25. Cf. 6.4; 7.47 10-11 Rom 8:21 12-13 Rom 8:19 13-14 Rom
 8:20. Cf. 5.13; 7.50; 8.5 16 τοῦ ἀνενδεοῦς : cf. 6.52; 8.21 17 Col 1:15 19
 Rom 1:25 24 i.e. angelos, cf. 3.37 25 Ps 95:5. Cf. 3.2 et 37; 4.29; 7.69; 8.3

8 ἰδρύνεσθαι Koetschau : ἰδρύνεσθαι A ἰ τὰ (ἄλλα) τοῦ Koetschau² 14
 καὶ² delevi

66

Καὶ οὐ μόνον τὸ εὐχεσθαι τοῖς ἀγάλμασιν ἡλίθιον ἐστίν, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ συμπεριφερόμενον τοῖς πολλοῖς προσποιεῖσθαι τοῖς ἀγάλμασιν εὐχεσθαι, ὅποιον ποιοῦσιν οἱ τὰ ἀπὸ τοῦ Περιπάτου φιλοσοφοῦντες καὶ οἱ τὰ Ἐπικούρου ἢ Δημοκρίτου ἀσπαζόμενοι· οὐδὲν γὰρ νόθον χρή 5 ἐνυπάρχειν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀληθῶς εἰς τὸ θεῖον εὐσεβοῦς. Οὐ τιμῶμεν δὲ τὰ ἀγάλματα [καὶ] διὰ τὸ μὴ τὸ ὅσον ἐφ' ἡμῖν καταπίπτειν εἰς ὑπόληψιν τὴν περὶ τοῦ εἶναι τὰ ἀγάλματα θεοὺς ἐτέρους. Διὸ καὶ ἐγκαλοῦμεν Κέλ- σφ καὶ πᾶσι τοῖς ὁμολογοῦσι μὴ εἶναι ταῦτα θεοὺς, ὅτι τῶν δοκούντων εἶ- ναι σοφῶν (ἐστὶ) καὶ ἡ φαινομένη περὶ τὰ ἀγάλματα τιμὴ· ἥ καὶ ἀκολου- 10 θοῦντες οἱ πολλοὶ οὐ μόνον κατὰ συμπεριφορὰν σέβειν αὐτὰ νομίζοντες ἀμαρτάνουσιν, ἀλλὰ γὰρ καὶ καταπίπτοντες τῇ ψυχῇ ἐπὶ τὸ νομίζειν ταῦ- τα εἶναι θεοὺς καὶ μηδ' ἀνεχόμενοι ἀκούειν ὅτι οὐκ εἰσὶ ταῦτα θεοὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν προσκυνούμενα.

Κέλσος μὲν οὖν φησιν αὐτὰ μὴ ἡγεῖσθαι θεοὺς, ἀλλὰ θεῶν ἀναθήμα- τα, μὴ ἀποδεικνὺς πῶς οὐκ ἀνθρώπων εἰσὶ ταῦτα ἀναθήματα ἀλλ' ὡς 15 ὠνόμασεν, αὐτῶν τῶν θεῶν. Σαφὲς γὰρ ὅτι ἐστὶν ἀνθρώπων πεπλανημέ- νων περὶ τὸ θεῖον ταῦτα ἀναθήματα. Ἄλλ' οὐδὲ θείας εἰκόνας ὑπολαμ- βάνομεν εἶναι τὰ ἀγάλματα, ἅτε μορφήν ἀοράτου καὶ ἀσωμάτου μὴ διαγράφοντες θεοῦ. Ἐπεὶ δὲ ὑπολαμβάνει ἡμᾶς ὁ Κέλσος τοῖς ἐναντίοις περιπίπτειν, ὅτε φαμέν μὴ εἶναι ἀνθρωπόμορφον τὸ θεῖον καὶ ὅτε πιστεύ- 20 ομεν ὅτι "Ὁ θεὸς ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον" ἰδίαν "εἰκόνα" καὶ ἐν εἰκόνι θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, λεκτέον, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἴρηται, ὅτι τὸ "κατ' εἰκόνα θεοῦ" ἐν ψυχῇ λογικῇ, τῇ ποιᾷ κατ' ἀρετὴν, σφῆζεσθαι φα- μέν. Καὶ ἔνθα μέντοι ὁ Κέλσος, μὴ ἰδὼν διαφορὰν εἰκόνας θεοῦ καὶ τοῦ 25 "κατ' εἰκόνα θεοῦ", φησὶν ἡμᾶς λέγειν ὅτι "Ὁ θεὸς ἐποίησε τὸν ἄνθρω- πον" ἰδίαν "εἰκόνα" καὶ εἶδος ὅμοιον ἑαυτῷ, εἴρηται ἰδὲ ἐν τοῖς ἀνωτέρω καὶ πρὸς ταῦτα.

67

Εἰθ' ἐξῆς φησι περὶ Χριστιανῶν ὅτι συνθήσονται μὲν εἶναι ταῦτ' ἐπὶ τιμῇ τινων, ἢ ὁμοίων ἢ ἀνομοίων τὸ εἶδος, οὔτε δὲ 30 θεοὺς εἶναι οἷς ταῦτ' ἀνάκειται, ἀλλὰ δαίμονας, οὔτε χρῆναι θεραπεύειν δαίμονας ὅστις σέβει θεόν. Καὶ εἰ ἡπίστατό γε τὸν περὶ δαιμόνων λόγον καὶ ὢν ἕκαστος αὐτῶν ἐνεργεῖ, εἴτε καλούμενος ὑπὸ τῶν περὶ ταῦτα δεινῶν εἴτε καὶ ἐκουσίως ἐπιδιδούς ἑαυτὸν ἢ βούλεται καὶ δύναται ἐνεργεῖα, καὶ διειλήφει τὸν περὶ δαιμόνων λόγον, πολὺν

1-5 Usener, *Epicurea* Fr. 390. Cf. Orig. *Exhort. ad martyr.* 6 21 *Gen* 1:27. Cf. 7.62 22 et 26 ἐν τοῖς ἀνωτέρω: cf. 6.63

5 ἐν del. edd. 6 καὶ deleui 9 ἐστὶ addidi : γίνεται pro καὶ^l Bouhéreau ἢ A : οἷς M^{pc} 17 εἰκόνας Bouhéreau : εἰκόνας A 19 διαγράφοντες A : διαγράφοντα P 26 δὴ scripsi : δὲ A

ὄντα καὶ δύσληπτον τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, οὐκ ἂν ἐνεκάλεσεν ἡμῖν
φάσκουσιν ὅτι οὐ χρὴ θεραπεύειν δαίμονας ὅστις σέβει τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν.
Καὶ τοσοῦτόν γε ἀποδέομεν τοῦ θεραπεύειν δαίμονας, ὥστε καὶ ἀπε-
λαύνειν αὐτοὺς εὐχαῖς καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραμμάτων μαθήμασιν ἀπὸ
5 τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν καὶ ἀπὸ τῶν τόπων ἐν οἷς αὐτοὺς ἰδρύκασιν, ἔσθ'
ὅτε δὲ καὶ ἀπὸ τῶν ζώων. Πολλάκις γὰρ ἐπὶ τῇ λύμῃ καὶ τῶν τοιούτων
ἐνεργοῦσί τινα οἱ δαίμονες.

Διὰ δὲ τὰ ἀνωτέρω πολλὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἡμῖν εἰρημένα οὐ χρὴ νῦν
παλιλλογεῖν πρὸς τὸ ὅτι μὲν οὖν αὐτοὶ διελέγχονται σαφῶς οὐ
10 θεὸν ἀλλ' οὐδὲ δαίμονα, ἀλλὰ νεκρὸν σέβοντες. Τοῦτο μὲν(τοι)
αὐτίκα διὰ τοῦτο παραλιπόντες ἴδωμεν τὰς ἐξῆς τοῦ Κέλσου λέξεις, ἐν
αἷς φησι· Πρότερον δὲ ἐρήσομαι, διὰ τί δαίμονας οὐ θεραπευ-
τέον; Οὐ πάντα μέντοι κατὰ γνώμην διοικεῖται τοῦ θεοῦ, καὶ
πᾶσα ἐξ ἐκείνου πρόνοια; Καὶ ὃ τι περ ἂν (ᾧ) ἐν τοῖς ὅλοις, εἴ-
15 τε θεοῦ ἔργον εἴτ' ἀγγέλων εἴτ' ἄλλων δαιμόνων εἴτε ἡρώων,
πάντα ταῦτα ἔχει νόμον ἐκ τοῦ μεγίστου θεοῦ, τέτακται δὲ ἐφ'
ἐκάστῳ δύναμιν λαχὼν ὅστις ἡξίωται; Τοῦτον οὖν τὸν ἐκεῖθεν
ἐξουσίας τετυχηκότα οὐ θεραπεύσει δικαίως ὁ σέβων τὸν θε-
όν; Οὗτοι γὰρ οἷόν τε, φασί, "δουλεύειν" τὸν αὐτὸν πλειοσι
20 "κυρίοις".

"Ὅρα δὴ καὶ ἐν τούτοις ὅσα συναρπάζει, δεόμενα οὐκ εὐκαταφρονή-
του ἐξετάσας, ἀλλὰ καὶ ἐπιστήμης βαθυτέρων καὶ ἀπορρητοτέρων περὶ
τῆς τῶν ὅλων πραγμάτων διοικήσεως. Τὸ γὰρ πάντα κατὰ γνώμην
διοικεῖσθαι τοῦ θεοῦ πῶς λέγεται, ἐξεταστέον, καὶ πότερον τὸ διοικεῖσθαι
25 φθάνει καὶ ἐπὶ τὰ ἁμαρτανόμενα ἢ μή. Εἰ μὲν γὰρ φθάνει τὸ διοικεῖσθαι
καὶ ἐπὶ τὰ ἁμαρτανόμενα οὐ μόνον ἐν ἀνθρώποις ἀλλὰ καὶ δαίμοσι καὶ εἴ
τι ἄλλο τῶν ἔξω σωμάτων πέφυκεν ἁμαρτάνειν, ὁράτω τὴν ἀτοπίαν ὁ
τοῦτο λέγων τοῦ πάντα κατὰ γνώμην διοικεῖσθαι τοῦ θεοῦ· ἀκολουθεῖ γὰρ
τῷ λόγῳ καὶ τὰ ἁμαρτανόμενα καὶ πάντα τὰ ἀπὸ κακίας κατὰ γνώμην
30 διοικεῖσθαι τοῦ θεοῦ, ὅπερ οὐ ταῦτόν ἐστι τῷ οὐ κωλύοντος τοῦ θεοῦ
γίνεσθαι· εἰ δὲ [καὶ] κυρίως τις ἀκούοι τοῦ διοικεῖσθαι, διοικεῖσθαι μὲν
λέγοι (ἂν ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ) τὰ ἀπὸ κακίας διοικούμενα (δῆλον ὅτι πάντα

10 νεκρὸν : Cf. 7.36 19–20 Mt 6:24. Cf. 7.70; 8.2, 3, 5, 15, 16 et 56

5 αὐτοὺς Bouhéreau : αὐτοὺς A 6 ἐπὶ M² in mg et Iol : ἐν A 10
μὲν(τοι) scripsi : μὲν A 14 ᾧ add. Koetschau 18 θεραπεύσει Koetschau (ex
7.70) : θεραπεύει A 19 οὗτοι Koetschau² : οὔτε A | φασί scripsi : φησι A
31 γίνεσθαι Koetschau² : γίνεται A | καὶ del. Delarue 32 λέγοι Delarue :
λέγει A | ἂν ὑπὸ τοῦ θεοῦ supplevi et καὶ add. Koetschau² | δῆλον ὅτι scripsi :
δηλονότι A

κατὰ γνώμην διοικεῖται τοῦ θεοῦ), καὶ οὐ παρανομοῖ εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ ἰ Θεοῦ πᾶς ἁμαρτάνων.

Τὸ δ' ὅμοιον καὶ περὶ προνοίας διασταλτέον καὶ λεκτέον ὅτι τὸ πᾶσα ἐξ ἐκείνου πρόνοια σημαίνει μὲν τι ἀληθὲς ὅτε ἡ πρόνοια σπουδαῖόν ἐστιν· εἰ δ' ἀπαξᾶπλῶς πάντα τὰ γινόμενα (κατὰ) πρόνοιαν εἶναι φήσο- 5
μεν, κἂν κακῶς τι γίνηται, ψεῦδος ἔσται τὸ πᾶσα ἐξ ἐκείνου πρόνοια· εἰ μὴ ἄρα καὶ τὰ κατ' ἐπακολούθησιν τῶν ἐκ προνοίας θεοῦ λέγοι τις εἶναι ἐκ προνοίας θεοῦ.

Ἀποφαίνεται δὲ καὶ ὃ τι περ ἂν ᾗ ἐν τοῖς ὅλοις, εἴτε θεοῦ ἔρ-
γον εἴτ' ἀγγέλων εἴτε ἄλλων δαιμόνων εἴτε ἡρώων, πάντα 10
ταῦτα ἔχει νόμον ἐκ τοῦ μεγίστου θεοῦ, καὶ οὐκ ἀληθῆ γε λόγον ἀποφαίνεται. Οὐδὲ γὰρ τὰ παρανομοῦντα ἐπόμενα νόμῳ τῷ ἀπὸ μεγίστου θεοῦ παρανομεῖ. Παρανομεῖν δὲ ὁ λόγος δείκνυσιν οὐ μόνον ἀνθρώπους φαύλους, ἀλλὰ καὶ τοὺς φαύλους δαίμονας καὶ τοὺς φαύλους ἀγγέλους.

69

Φαύλους δὲ δαίμονας οὐ μόνον λέγομεν ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ σχεδὸν πάν- 15
τες ὅσοι δαίμονας τιθέασιν εἶναι. Οὐ πάντα οὖν ἔχει νόμον ἐκ τοῦ μεγίστου θεοῦ. "Ὅσα γὰρ παρ' ἰδίαν ἀπροσεξίαν (ἢ) κακίαν ἢ πονηρίαν ἢ ἄγνοιαν τῶν καλῶν ἀποπέπτωκε τοῦ θείου νόμου, οὐκ ἔχει τὸν νόμον τοῦ θεοῦ, ἀλλ', ἵνα ὀνομάσω καινῷ ὀνόματι καὶ τῷ κατὰ τὴν γραφήν, "τὸν νόμον" ἔχει "τῆς ἁμαρτίας". Κατὰ μὲν οὖν τοὺς πολλοὺς τῶν τιθέντων 20
εἶναι δαίμονας μόνον οἱ φαῦλοι δαίμονες οὐκ ἔχουσι τὸν ἀπὸ τοῦ θεοῦ νόμον, ἀλλὰ παρανομοῦσι· κατὰ δὲ ἡμᾶς πάντες δαίμονες ἀποπεσόντες τῆς ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν ὁδοῦ, (καὶ οἱ) πρότερον οὐκ ὄντες δαίμονες· καὶ ἔστιν εἶδος τῶν ἐκπεσόντων θεοῦ τὸ τῶν δαιμόνων. Διόπερ οὐ χρή θεραπεύειν δαίμονας ὅστις σέβει θεόν. 25

Δηλοῦται δὲ τὰ περὶ τοὺς δαίμονας καὶ ἐκ τῶν καλούντων δαίμονας ἐπὶ τοῖς ὀνομαζομένοις φίλτροις ἢ μισήθροις ἢ ἐπὶ κωλύσεσι πράξεων ἢ ἄλλων τοιούτων μυρίων· ἅπερ ποιοῦσιν οἱ δι' ἐπιδῶν καὶ μαγανειῶν μεμαθηκότες καλεῖν καὶ ἐπάγεσθαι δαίμονας ἐφ' ᾧ βούλονται. Διόπερ ἡ 30
πάντων δαιμόνων θεραπεία ἀλλοτρία ἡμῶν ἐστί, τῶν σεβόντων τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν. Καὶ θεραπεία δαιμόνων ἐστὶν ἡ θεραπεία τῶν νομιζομένων θεῶν· "Πάντες" γὰρ "οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια." Δήλον δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ εἰς τὰ δοκοῦντα ἐνεργέστερα τῶν νομιζομένων ἱερῶν κατακλήσεις

19–20 Rom 8:2 32 Ps 95:5. Cf. 3.2 et 37; 4.29; 7.65; 8.3

1 παρανομοῖ scripsi : παρανομεῖ A 3 πᾶσα M : πᾶσιν A 5 κατὰ Iol in mg : om. A 17 ἡ¹ addidi 18 τῶν καλῶν A : τοῦ καλοῦ P 21 μόνον scripsi : καὶ A 23 καὶ οἱ addidi 27 μισήθροις A : μισήτροις P M² in mg et Iol 32 καὶ τοῦτο A, transp. Koetschau² 33 et p. 519.2 κατακλήσεις A^{ac} : κατακλίσεις A^{pc}

περιέργους γεγονέναι καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἰδρύσεως τῶν τοιῶνδε
 ξοάνων καὶ νεῶν, ἄστινας κατακλήσεις οἱ τῇ τῶν δαιμόνων διὰ μαγγανει-
 ῶν θεραπείᾳ σχολάζοντες πεποίηται. Διὸ δέδοκται ἡμῖν φεύγειν ὡς ὄλεθ-
 ρον τὴν τῶν δαιμόνων θεραπείαν· δαιμόνων δὲ θεραπείαν εἶναι φαμεν
 5 πᾶσαν τὴν νομιζομένην παρ' "Ελλησι παρὰ βωμοῖς καὶ ἀγάλμασι καὶ να-
 οῖς θεῶν θρησκείαν.

Εἶπε δὲ καὶ [εἰς] τὸ **τέτακται δὲ ἐφ' ἐκάστω δύναμιν λαχὼν τοῦ
 μεγίστου θεοῦ ὅστις ἡξίωται** [οὐτινοσοῦν ἔργου]. (Δεῖται δὲ) πάνυ
 10 βαθυτέρας ἐπιστήμης καὶ δυναμένης παραστήσαι πότερόν ποτε ὡς οἱ
 δῆμιοι ἐν ταῖς ἰ πόλεσι καὶ οἱ τεταγμένοι ἐπὶ τῶν σκυθρωπῶν μέν, ἀναγ-
 καίων δὲ ἐν ταῖς πολιτείαις πραγμάτων, οὕτως εἰσὶ τεταγμένοι μοχθηροὶ
 δαίμονες ἐπὶ τινων ὑπὸ τοῦ διοικούντος τὰ ὅλα [λόγου] θεοῦ, ἢ ὥσπερ οἱ
 ἐν ταῖς ἐρημίαις ληστεύοντες [καὶ] ἕνα τινὰ προστησάμενοι ἄρχειν
 αὐτῶν, οὕτως οἱ δαίμονες οἰονεὶ κατὰ τόπους τῆς γῆς συστήματα γενόμε-
 15 νοι ἄρχοντά τινα ἑαυτοῖς πεποιήκασι, τὸν ἡγησόμενον αὐτῶν εἰς τὰς
 πράξεις ὡς εἴλοντο ὑπὲρ τοῦ κλέπτειν καὶ ληστεύειν ἀνθρώπων ψυχάς.

Χρεῖα δὲ τῷ μέλλοντι εἰς ταῦτα λέγειν καλῶς, ἵνα περὶ Χριστιανῶν
 ἀπολογησῇται, ἐκτρεπομένων ἄλλο τι σέβειν παρὰ τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν καὶ
 20 τὸν "πρωτότοκον πάσης κτίσεως" λόγον αὐτοῦ, διηγῆσασθαι καὶ τὸ
 "Πάντες ὅσοι ἦλθον πρὸ ἐμοῦ κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί, ἀλλ' οὐκ ἤκουσεν
 αὐτῶν τὰ πρόβατα" καὶ τὸ "'Ο κλέπτης οὐκ ἔρχεται εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ καὶ
 θύσῃ καὶ ἀπολέσῃ", καὶ εἴ τι ἄλλο τούτοις εἴρηται παραπλήσιον ἐν τοῖς
 ἱεροῖς γράμμασιν, ὥσπερ καὶ τὸ "'Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν
 ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ
 25 οὐδὲν ὑμᾶς οὐ μὴ ἀδικήσῃ" καὶ τὸ "'Επ' ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβήσῃ
 καὶ καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα".

'Αλλ' οὐδαμῶς ᾔδει ταῦτα ὁ Κέλσος· εἰ γὰρ ᾔδει, οὐκ ἂν εἶπε· **Καὶ ὁ
 30 τι περ ἂν ᾔ ἐν τοῖς ὅλοις, εἴτε θεοῦ ἔργον εἴτ' ἀγγέλων εἴτ' ἄλ-
 λων δαιμόνων εἴτε ἡρώων, (πάντα) ταῦτ' ἔχει νόμον ἐκ τοῦ με-
 γίστου θεοῦ, τέτακται δὲ ἐφ' ἐκάστω δύναμιν λαχὼν ὅστις
 ἡξίωται; Τοῦτον οὖν τὸν ἐκεῖθεν ἐξουσίας τετυχηκότα οὐ θε-
 ραπεύσει δικαίως ὁ σέβων τὸν θεόν; Τούτοις δ' ἐπιφέρει τὸ Οὐ γὰρ**

19 Col 1:15 20-22 Io 10:8 et 10 23-25 Lc 10:19. Cf. 2.48; 7.57 25-
 26 Ps 90:13

7 εἶπε A : δεῖται Koetschau | εἰς del. Hoeschel 8 οὐτινοσοῦν ἔργου
 seclusi ut glossema (om. 7.68 et 7.70 s.f.) | ante πάνυ addunt δεῖται δὲ M² in mg et
 Iol 12 λόγου delevi 13 καὶ delevi 16 εἴλοντο M 20 ἀλλ' scripsi ex NT :
 καὶ A 29 πάντα addidi ex 7.68 30 ἐκάστω M^{PC} Iol : ἐκάστου A

οἶόν τε "δουλεύειν" τὸν αὐτὸν πλείοσι "κυρίοις"· περὶ οὗ ἐν τῷ ἐξῆς βιβλίῳ διαληψόμεθα, ἅτε αὐτάρκη περιγραφὴν εἰληφότος τοῦ ἐβδόμου τόμου, πρὸς τὸ σύγγραμμα Κέλσου ἡμῖν γεγραμμένου.

1 Mt 6:24

subscriptio τέλος τοῦ ζ' τόμου **A**¹

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΝ
ΚΕΛΣΟΥ ΑΛΗΘΗ ΛΟΓΟΝ
ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ

ΤΟΜΟΣ ΟΓΔΩΟΣ

Ἦδη ἔφθασα ἐπὶ τὸ συντελέσαι ἑπτὰ βιβλία, θέλω δὲ ἄρξασθαι καὶ
ὀγδόου. Θεὸς δὲ καὶ ὁ μονογενὴς αὐτοῦ λόγος παρέσται ἡμῖν, ἵνα γενναίως
μὲν τὰ Κέλσου ψεύδη διελεγχθῇ, μάτην ἐπιγεγραμμένα **ἀληθὲς λόγος**,
δυνατῶς δὲ καὶ τὸ ὅσον ἐπὶ τοῖς ὑπαγορευομένοις τὰ χριστιανισμοῦ
5 ἀποδειχθῇ, εὐχομένοις τὸ "Ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύομεν, ὥς τοῦ θεοῦ
παρακαλοῦντος" ἡμᾶς "δι' ἡμῶν" εἰπεῖν τῇ τοῦ Παύλου διαθέσει καὶ
πρεσβεῦσαι ὑπὲρ Χριστοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ὥς ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἐπὶ
τὴν πρὸς ἑαυτὸν φιλίαν παρακαλεῖ, βουλόμενος οἰκειῶσαι δικαιοσύνη
καὶ ἀληθείᾳ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἀρεταῖς τοὺς ἰπρὸ τῆς παραδοχῆς τῶν
10 Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ δογμάτων ἐν σκότῳ τῷ περὶ θεοῦ καὶ ἀγνοίᾳ τῇ περὶ
τοῦ κτίσαντος ἐνδιατρίψαντας. Καὶ πάλιν δὲ ἐρῶ ὅτι ὁ θεὸς δῶκε ἡμῖν τὸν
γενναῖον καὶ ἀληθῆ λόγον, "τὸν κύριον τὸν κραταῖον καὶ δυνατὸν ἐν
πολέμῳ" τῷ κατὰ τῆς κακίας. Ἦδη δὲ καὶ ἐπὶ τὴν ἐξῆς λέξιν Κέλσου καὶ
τὰ πρὸς αὐτὴν ὀδευτέον ἐστὶν ἡμῖν.

Ἐπηπόρησε δὲ ἐν τοῖς πρὸ τούτων πρὸς ἡμᾶς, **διὰ τί δαίμονας οὐ
θεραπεύομεν**· καὶ πρὸς ᾧ εἶπε περὶ δαιμόνων ἀπηντήσαμεν κατὰ τὸ
φαινόμενον ἡμῖν βούλημα τοῦ θείου λόγου. Εἴθ' ἐξῆς ἐκείνοις ἡμᾶς
εἰσάγει λέγοντας πρὸς τὴν ἐπαπόρησιν αὐτοῦ, θέλοντος ἡμᾶς καὶ τοὺς
δαίμονας θεραπεύειν, ὅτι **οὐχ οἶόν τε "δουλεύειν" τὸν αὐτὸν**
20 **πλείοσι "κυρίοις". Τοῦτο δ'**, ὥς οἴεται, **στάσεως εἶναι φωνὴν**
τῶν, ὥς αὐτὸς ὠνόμασεν, **ἀποτειχιζόντων ἑαυτοὺς καὶ ἀπορ-**

5-6 2 Cor 5:20. Cf. 2.7; 8.6 12-13 Ps 23:8 15-16 cf. 7.68 16 ἀπ-
ηντήσαμεν : cf. 7. 68-70 19-20 Mt 6:24. Cf. 7.68 et 70; 8.3, 5, 15, 16 et 56 20
στάσεως : cf. 3.5; 8.49

inscriptio πρὸς τὸν ἐπιγεγραμμένον κέλσου ἀληθῆ λόγον, τόμος η' (omisso
ὠριγένους) A¹ 6 ἡμᾶς A : ὑμᾶς M : om. P

ρηγνύντων ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων. Νομίζει δὲ τοὺς τοῦτο λέγοντας τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς ἀπομάττεσθαι τὸ σφέτερον πάθος εἰς τὸν θεόν. Διὸ καὶ ἐπὶ μὲν ἀνθρώπων χώραν ἔχειν οἶεται (τὸ) τὸν δουλεύοντά τινι μὴ ἂν εὐλόγως καὶ ἄλλω δουλεύειν ἀνθρώπῳ, ὡς βλαπτομένου τοῦ ἐτέρου ἀπὸ τῆς διαφόρου δουλείας, μηδὲ τὸν φθάσαντα συνομωμοκέναι τινὶ συνομνύνειν καὶ ἐτέρῳ ὡς βλάπτοντα, (καὶ) λόγον ἔχειν τὸ μὴ δουλεύειν ἅμα διαφόροις ἥρωσι καὶ τοῖς τοιοῦτοις δαίμοσιν· ἐπὶ δὲ θεοῦ, πρὸς ὃν οὔτε βλάβη τις οὔτε λύπη φθάνει, ἄλογον νομίζει τὸ φυλάττεσθαι ὁμοίως τοῖς περὶ ἀνθρώπων καὶ ἡρώων καὶ τοιῶν(δε) δαιμόνων θεραπεύειν θεοὺς πλείονας. Φησὶ δὲ καὶ τὸν θεραπεύοντα θεοὺς πλείονας, τῷ ἓν τι τῶν τοῦ μεγάλου θεραπεύειν, φίλον καὶ ἐν τούτῳ ἐκείνῳ ποιεῖν καὶ προστίθῃσιν ὅτι (εἰ γάρ τι καὶ ἄλλο τῶν ἐν τοῖς ὅλοις θεραπεύσεις), οὐδ' ἔξεστι τιμᾶσθαι τινι ᾧ μὴ ἐξ ἐκείνου τοῦτο δέδοται. Διότι τιμῶν τις καὶ σέβων, φησί, τοὺς ἐκείνου πάντας οὐ λυπεῖ τὸν θεόν, οὐ πάντες εἰσίν.

- 3 "Ἰδωμεν δὴ πρὸ τῶν ἐξῆς εἰ μὴ εὐλόγως ἀποδεχόμεθα τὴν "Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν" φωνήν, ἣ ἐπιφέρεται τὸ "ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ ἐνὸς ἀνθέξεται καὶ τοῦ ἐτέρου καταφρονήσει", καὶ ἐξῆς αὐτῷ τὸ "Οὐ δύνασθε θεῷ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ". Καλεῖ δ' ἡμᾶς ἡ ἀπολογία εἰς βαθύτερόν τινα καὶ ἀπόρρητον περὶ θεῶν καὶ κυρίων λόγον. Ἐπίσταται γὰρ ἡ θεία γραφή τὸν μέγαν εἶναι κύριον "παρὰ πάντας τοὺς θεοὺς"· ἐν οἷς "θεοὺς" οὐ τοὺς προσκυνουμένους ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐξακούομεν, ἅτε μαθόντες ὅτι "Πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια", ἀλλὰ "θεοὺς" ὧν οἶδὲ τινα συναγωγὴν ὁ προφητικὸς λόγος, καὶ τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν τούτους διακρίνοντα καὶ δια-

18-21 Mt 6:24 24 Ps 96:9 25-26 Ps 95:5. Cf. 3.2 et 37; 4.29; 7.65

4 τὸ addidi (cf. vv. 7 et 10) | ἀνευλόγως A, corr. Bouhéreau 7 καὶ² add. Koetschau 9 φθάνει Koetschau : φθάνη Bouhéreau : φανῇ A 11 τοιῶν A, corr. edd. 12 τῷ ἓν τι V^{Pc} Iol^{Pc} : τῶν ἐν τι A 14 εἰ γάρ τι καὶ ἄλλο τῶν ἐν τοῖς ὅλοις θεραπεύσεις ex. 8.9 suppl. Bader (p.195 s.) 24 παρὰ A : ὑπὲρ vel ἐπὶ LXX

τασσόμενον ἐκάστω τὸ οἰκεῖον αὐτῷ ἔργον. "Ὁ θεὸς" ἰ γὰρ "ἔστι ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρίνει". Καὶ γὰρ ἐστὶ "θεὸς θεῶν κύριος", ὃς διὰ τοῦ υἱοῦ "ἐκάλεσε τὴν γῆν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου ἕως δυσμῶν". Καὶ προστασσόμεθα "ἐξομολογεῖσθαι τῷ θεῷ τῶν θεῶν",
 5 μαθόντες καὶ τὸ "Ὁ θεὸς οὐκ ἔστι νεκρῶν ἀλλὰ ζώντων"· ἅπερ δὴ λέγεται οὐ μόνον διὰ τῶν ἐκκειμένων, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλων μυρίων.

Τοιαῦτα δὲ περὶ κυρίου καὶ κυρίων διδάσκουσιν ἡμᾶς ἐξετάζειν καὶ
 φρονεῖν οἱ θεῖοι λόγοι, ὅπου μὲν λέγοντες· "Ἐξομολογεῖσθε τῷ θεῷ τῶν
 θεῶν, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἐξομολογεῖσθε τῷ κυρίῳ τῶν
 10 κυρίων, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ", ὅπου δὲ ὅτι ἐστὶν ὁ θεὸς
 "βασιλεὺς τῶν βασιλευνόντων καὶ κύριος τῶν κυριευόντων". Οἶδε δὲ ὁ
 λόγος θεοὺς τοὺς μὲν τινὰς λεγομένους, τοὺς δὲ καὶ ὄντας, εἴτε λεγο-
 μένους εἴτε μή· τὸ δ' αὐτὸ διδάσκων καὶ περὶ κυρίων τῶν ὄντων καὶ μὴ
 15 λέγει ὁ Παῦλος· "Καὶ γὰρ εἶπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοί, εἴτ' ἐν οὐρανῷ εἴτ'
 ἐπὶ [τῆς] γῆς, ὥσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ καὶ κύριοι πολλοί..." Εἴτ' ἐπεὶ "ὁ τῶν
 θεῶν θεὸς καλεῖ ἀπ' ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν" ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ μερίδα διὰ
 τοῦ Ἰησοῦ οὓς βούλεται, κύριος δὲ ὢν ὁ Χριστὸς τοῦ θεοῦ δείκνυσιν, δι'
 ὧν ἐπέβη τοῖς πάντων ὁρίοις καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἀπὸ πάντων ὁρίων καλεῖ, ὅτι
 20 ἐστὶ πάντων τῶν κυριευόντων διαφέρων· διὰ τοῦτο ταῦτ' ἐπιστάμενος ὁ
 Παῦλος φησὶ μεθ' ἃ παρεθέμην· "... ἀλλ' ἡμῖν εἰς θεὸς ὁ πατήρ, ἐξ οὗ τὰ
 πάντα, καὶ εἰς κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς δι'
 αὐτοῦ." Θεωρῶν τε θαυμάσιόν τινα καὶ μυστηριώδη λόγον κατὰ τὸν τόπον
 ἐπιφέρει αὐτοῖς· "Ἄλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνώσις."

Ἐπὰν δὲ λέγῃ· "Ἄλλ' ἡμῖν εἰς θεὸς ὁ πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς
 25 κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα", τὸ "ἡμῖν" λέγει ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ
 πάντων τῶν ἀναβεβηκότων πρὸς τὸν ἐπὶ πᾶσι "θεὸν τῶν θεῶν" καὶ πρὸς
 τὸν ἐπὶ πᾶσι "κύριον τῶν κυρίων". Ἀναβέβηκε γὰρ πρὸς τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν
 ὁ ἀσχίστως καὶ ἀδιαιρέτως καὶ ἀμερίστως αὐτὸν σέβων διὰ τοῦ μόνου

1-2 Ps 81:1. Cf. 4.29; 8.47 2-4 Ps 49:1 4 Ps 135:2 5 Mt 22:32; Mc
 12:27; Lc 20:38 8-10 Ps 135:2-3 11 1 Tim 6:15 14-15 1 Cor 8:5. Cf. 4.29
 15-16 Ps 49:1 16-17 cf. Deut 32:9 20-22 1 Cor 8:6 23 1 Cor 8:7

2 διακρίνει scripsi e LXX et 4.29; 8.74 : διακρινεῖ A et edd. 3 ἕως :
 καὶ μέχρι LXX 5 δὴ M^{pc} : δὲ A 7 δὲ edd. : καὶ A 9 ἐξομολογεῖ-
 σθαι A 15 τῆς om. M et NT 19 τῶν om. M 20-21 post τὰ πάντα addit
 NT καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν 27 γὰρ scripsi : δὲ A

προσάγοντος ἐκεῖνῳ υἱοῦ, τοῦ θεοῦ λόγου καὶ σοφίας ἐν τῷ Ἰησοῦ
θεωρουμένου, τοὺς παντὶ τρόπῳ πειρωμένους ἑαυτοὺς οἰκειῶσαι δι' ἐξ-
αιρέτων λόγων καὶ πράξεων καὶ διανοημάτων [καὶ νοημάτων] τῷ τοῦ
παντὸς δημιουργῷ θεῷ. Παρὰ ταῦτα δ' οἶμαι καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια
τὸν μετασχηματιζόμενον "εἰς ἄγγελον φωτὸς" "ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος
τούτου" πεποιηκέναι τό "Τῷ δὲ ἔπεται στρατιὰ θεῶν τε καὶ δαιμόνων,
κατὰ ἕνδεκα μοίρας τεταγμένη", ἐν οἷς περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῶν φιλοσοφη-
σάντων λέγει τό· "Μετὰ μὲν Διὸς ἡμεῖς, ἄλλοι δὲ μετὰ ἄλλων δαιμόνων."

5 Πολλῶν τοίνυν (ὄντων) λεγομένων ἢ ὄντων θεῶν, ὁμοίως δὲ καὶ
κυρίων, ἡμεῖς πάντα πράττομεν, ἵν' οὐ μόνα τὰ προσκυνούμενα ὡς θεοὺς
191^v παρὰ τοῖς ἐπὶ γῆς ἔθνεσιν ὑπερاناβῶμεν, ἰ ἀλλὰ γὰρ καὶ οὓς φασιν αἱ
γραφαὶ θεοὺς, περὶ ὧν οὐδὲν ἴσασιν οἱ "ξένοι τῶν" διὰ Μωϋσέως καὶ τοῦ
σωτῆρος Ἰησοῦ ἡμῶν "διαθηκῶν" τοῦ θεοῦ καὶ οἱ ἀλλότριοι τῶν διὰ
τούτων δηλουμένων "ἐπαγγελιῶν" αὐτοῦ. Ὑπεραναβαίνει δὲ τὴν παρὰ
πᾶσι δαιμονίοις δουλείαν ὁ μὴδὲν ἔργον δαιμονίοις φίλον ποιῶν, καὶ
15 ὑπεραναβαίνει τὴν μερίδα τῶν παρὰ Παύλῳ λεγομένων εἶναι θεῶν "ὁ
σκοπῶν", εἴτε ὡς ἐκεῖνοι εἴθ' ὅπως ποτὲ ἔχει τὰ πράγματα, "οὐ τὰ
βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα". Καὶ ὁρῶν τις τίνα τρόπον καὶ "Ἡ
τῆς κτίσεως ἀποκαταδοκία τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ θεοῦ
ἀπεκδέχεται. (Τῇ γὰρ ματαιότητι ἢ κτίσις ὑπετάγη,) οὐχ ἔκουσα, ἀλλὰ
20 διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι", (καὶ) εὐφημῶν τὴν κτίσιν καὶ βλέπων
τίνα τρόπον "ἐλευθερωθήσεται" πᾶσα "ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς" καὶ
καταντήσεται "εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ θεοῦ", οὐ
περισπᾶται πρὸς (τὸ) τῷ θεῷ καὶ ἄλλῳ τινὶ δουλεύειν μετ' αὐτοῦ, οὐδὲ
πρὸς τὸ "δυσὶ κυρίοις δουλεύειν".

25 Οὐ στάσεως οὖν φωνὴ ἐπὶ τοῖς νοήσασιν τὰ τοιαῦτα καὶ μὴ θέλousi
"δουλεύειν" πλείοσι "κυρίοις", (καὶ) διὰ τοῦτο ἀρκουμένοις κυρίῳ Ἰη-

5 2 Cor 11:14 5-6 1 Cor 2:6 et 8 6-8 Plat. *Phaedri* 246 e – 247 a et 250
b 12-14 *Ephes* 2:12. Cf. p. 522.4; 2.78; 5.33; 8.43 16-18 2 Cor 4:18 18-21
Rom 8:19-20. Cf. 5.13; 7.50 et 65 22-23 *Rom* 8:21. Cf. 7.65 25 et 27 Mt 6:24

3 καὶ νοημάτων om. P, del. Delarue 7 μοίρας τεταγμένη A : μέρη
κεκοσμημένη Plato 8 μετὰ ἄλλων δαιμόνων A : μετ' ἄλλου θεῶν Plato 9
ὄντων¹ addidi 13 ἰησοῦ A¹ in mg 20 Τῇ γὰρ ματαιότητι ἢ κτίσις ὑπετάγη
ex NT et Origene suppl. Koetschau² 21 καὶ ¹ addidi 24 τὸ add. Delarue
27 καὶ addidi

σοῦ Χριστῷ, παιδεύοντι ὑφ' ἑαυτῷ τοὺς δουλεύοντας αὐτῷ, ἵνα αὐτοὺς πεπαιδευμένους παραδῶ γενομένους "βασιλείαν" ἀξίαν θεοῦ τῷ θεῷ καὶ πατρί. Ἀλλὰ καὶ ἀποτειχίζουσι καὶ ἀπορρηγνύουσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν "ἄλλοτριῶν τῆς πολιτείας" τοῦ θεοῦ καὶ "ξένων τῶν διαθηκῶν" αὐτοῦ, ἵνα "τὸ ἐν οὐρανοῖς πολίτευμα" πολιτεύσωνται, προσερχόμενοι "θεῷ ζῶντι καὶ πόλει θεοῦ, Ἰερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρει καὶ ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων, ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς".

Ἀλλ' οὐδ' ὥς βλαπτομένου τοῦ θεοῦ, ὥς δοκεῖ βλάπτεσθαι ἄνθρωπος ὑπὸ τοῦ καὶ ἄλλω παρ' αὐτὸν δουλεύοντος, ἐκκλίνομεν τὸ δουλεύειν ἄλλω τινὶ ἢ τῷ θεῷ διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ καὶ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ, ἵνα ἡμεῖς μὴ βλαβῶμεν ἑαυτοὺς χωρίζοντες τῆς τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ μερίδος, ὥς οἰκείως αὐτοῦ τῇ μακαριότητι ζώντας "πνεύματι" ἐξαιρέτῳ "υἱοθεσίας"· ὃ ἐστὶν ἐν υἱοῖς τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρός, οὐ λεξείδια, ἀλλὰ πράγματα μεγαλοφώνως κατὰ τὸ κρυπτὸν φθεγγομένοις τὸ "Ἀββὰ ὁ πατήρ". Λακεδαιμονίων μὲν οὖν οἱ πρέσβεις τὸν Περσῶν βασιλέα, καίτοι προσαναγκαζόντων σφόδρα τῶν δορυφόρων, οὐ προσεκύνησαν φοβούμενοι τὸν ἕνα κύριον αὐτῶν, τὸν Λυκούργου νόμον· οἱ δὲ τὴν πολλῷ μείζονα καὶ θειοτέραν "πρεσβείαν ὑπὲρ Χριστοῦ" πρεσβεύοντες οὔτε τὸν Περσῶν ἄρχοντα οὔτε τὸν Ἑλλήνων οὔτε τὸν Αἰγυπτίων οὔτε τὸν οὐτινοσοῦν ἔθνους προσκυνήσαιεν ἄν, κἄν οἱ δορυφόροι τῶν ἀρχόντων δαίμονες καὶ τοῦ διαβόλου ἄγγελοι προσαναγκάζειν αὐτοὺς ἐθέλωσι τοῦτο ποιεῖν καὶ πείθωσι μακρὰν χαίρειν λέγειν τῷ παντὸς νόμου τῶν ἐπὶ γῆς κρείττονι. Ἰ Κύριος γὰρ τῶν "ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεούντων" ὁ Χριστός ἐστίν, ὑπὲρ οὗ πρεσβεύουσιν, ὃ "ἐν ἀρχῇ λόγος ὢν καὶ πρὸς τὸν θεὸν ὢν καὶ θεὸς ὢν".

6

192^f

2 *Apoc* 1:6; 5:10 4 *Ephes* 2:12 5 *Phil* 3:20. Cf. 2.5 5-7 *Heb* 12:22-23. Cf. 7.29 12-13 et 14-15 *Rom* 8:15. Cf. 1.57 15-17 cf. *Herod.* 7.136 18 et 23 2 *Cor* 5:20. Cf. 2.7; 8.1 24-25 *Io* 1:1

3 ἀποτειχίζουσι Bouhéreau ex 8.2 : ἀποσχίζουσι A 7 οὐρανοῖς P et NT : οὐρανῷ A 9 ἐκκλίνομεν M : ἐκκλίνωμεν A 13 ἐστὶν Koetschau : θεὸς A 14 φθεγγομένοις Hoeschel : φθεγγόμενοι A 19 τὸν¹ et τὸν² Bouhéreau : τῶν bis A 22 μακρὰ P

7 Εἴτ' ἐπεὶ ἔδοξε τῶν φαινομένων αὐτῷ βαθύτερόν τινα κινεῖν λόγον ὁ Κέλσος περὶ ἡρώων καὶ τινων δαιμόνων, λέγων μετὰ τὸν περὶ τῆς πρὸς ἀνθρώπους δουλείας λόγον, ὡς βλαπτομένου τοῦ προτέρου, ᾧ τις δουλεύειν βούλεται, ἐὰν δουλεύειν θέλῃ καὶ δευτέρῳ, ὅτι εἴη δ' ἂν τὸ αὐτὸ (εἰπεῖν) καὶ περὶ ἡρώων τε καὶ τῶν τοιούτων δαιμόνων, πευστέον 5 αὐτοῦ, τί νοεῖ τοὺς ἥρωας, καὶ ποδαποὺς εἶναι λέγει τοὺς τοιούτους δαίμονας, ὥστε τὸν δουλεύοντα τῷδε τῷ ἥρωϊ μὴ καὶ ἐτέρῳ δουλεύειν δεῖν, καὶ τῷ τοιῷδε δαίμονι μὴ καὶ ἄλλῳ δουλεύειν· ὡς βλαπτομένου ἀνάλογον τοῖς βλαπτομένοις ἀνθρώποις τοῦ προτέρου δαίμονος, οἷς τις ἐλάτρευσε πρὸ τῶν δευτέρων; Ἀλλὰ καὶ τίνα βλάβην οἶται εἶναι ἡρώων 10 ἢ τῶν τοιῶνδε δαιμόνων, παραστησάτω. Ἀναγκασθήσεται γὰρ ἦτοι εἰς πέλαγος φλυαρίας ἐμπεσὼν ἀναλαβεῖν τὸν λόγον καὶ ἀθετῆσαι τὰ εἰρημένα, ἢ μὴ φλυαρεῖν θέλων ὁμολογεῖν ὅτι οὔτε ἥρωας οὔτε δαιμόνων φύσιν ἐπίσταται. Εἰς δὲ τὸν περὶ ἀνθρώπων λόγον, βλαπτομένων τῶν προτέρων ἐὰν δουλεύῃ τις δευτέρῳ, λεκτέον· ποῖαν βλάβην φησὶ γίνε- 15 σθαι τῷ προτέρῳ ἀνθρώπῳ, εἰ ὁ δουλεύων αὐτῷ δουλεύειν ἐθέλει καὶ ἐτέρῳ;

8 Εἰ μὲν γὰρ ὡς ιδιώτης λέγοι καὶ ἀφιλόσοφος βλάβην τὴν περὶ χρημάτων, τῶν ἐκτὸς ἡμῶν σημαινομένων, ἐλεγχθεῖη ἂν μὴ ἐπιστήσας τῷ ὑπὸ Σωκράτους καλῶς εἰρημένῳ ἐν τῷ· "Ἐμὲ δὲ Ἄνυτος καὶ Μέλητος 20 ἀποκτείνει μὲν δύνανται, βλάψαι δὲ οὐ· οὐ γὰρ θεμιτὸν τὸ κρεῖττον ὑπὸ τοῦ χειρόνος βλάπτεσθαι." Εἰ δὲ βλάβην τὴν κίνησιν ἢ σχέσιν λέγοι (τὴν) κατὰ κακίαν, δηλὸν ὅτι οὐδεμιᾶς γινομένης βλάβης περὶ τοὺς σοφοὺς δουλεύει τις ἐν διεστηκόσι τόποις οὔσι δύο σοφοῖς. Εἰ δ' οὐδὲ τοῦτο εὐ- 25 λογον, μάτην αὐτῷ παρείληπται τὸ παράδειγμα κατηγοροῦν τοῦ "Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν", καὶ μᾶλλον ὁ περὶ τῆς (πρὸς) τὸν θεὸν τῶν ὅλων δουλείας μόνον διὰ τοῦ προσάγοντος τῷ θεῷ υἱοῦ αὐτοῦ κρατήσῃ λόγος. Ἀλλὰ καὶ οὐχ ὡς δεόμενον τὸν θεὸν θεραπεύσομεν οὐδ'

20-22 Plat. *Apol.* 30 c-d 22-24 *S.V.F.* III Nr. 78 25-26 Mt 6:24

1 κινεῖν **M** : κινεῖ **A** 4 εἴη **A** : (λεχθ)εῖη Wendland 5 εἰπεῖν add. Koetschau² 7 καὶ μὴ **A**, transposui (cf. v. 8) 10 τίνα **P** : τίνα **A** 18 ἀφιλόσοφος Bouhéreau : ἀφιλόσοφον **A** 19 ἡμῶν Bouhéreau : ἡμῖν **A** | σημαινομένη Bouhéreau | μὴ scripsi : μὴδ' **A** 20 μέλιτος **A** 22 τὴν² add. Wendland 26 πρὸς add. Koetschau : εἰς add. **P**² 27 υἱοῦ : υἱῷ **A**

ὡς λυπούμενον, ἂν μὴ θεραπεύωμεν αὐτόν, ἀλλ' ὡς αὐτοὶ ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν θεὸν θεραπείας ὠφελοῦμενοι καὶ ἄλυποι καὶ ἀπαθεῖς γινόμενοι ἐκ τοῦ δουλεύειν τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ λόγου καὶ σοφίας.

9 Ὅρα δὲ πῶς ἀβασάνιστόν ἐστι τὸ **εἰ γάρ τι καὶ ἄλλο τῶν ἐν τοῖς**
 5 **ὅλοις θεραπεύσεις**, ἐν ᾧ ἐμφαίνεται (ἐξεῖναι) τὴν τοῦ θεοῦ θεραπείαν
 χωρὶς πάσης βλάβης ἡμῶν ἡμᾶς προσάγειν ἀπαξαπλῶς τινι τῶν τοῦ θεοῦ.
 Ἄλλ' ὥσπερ αἰσθηθεῖς ἑαυτοῦ οὐχ ὑγιῶς εἰπόντος· **εἰ γάρ τι καὶ**
ἄλλο τῶν ἐν τοῖς ὅλοις θεραπεύσεις, εἴτ' ἐπαναλαμβάνει καὶ
 10 **οὐδενὶ ὅτῳ μὴ ἐξ ἐκείνου τοῦτο δέδοται**. Καὶ πυθόμεθα τοῦ
 Κέλσου περὶ τῶν τιμωμένων ὡς θεῶν ἢ δαιμόνων ἢ καὶ ἡρώων ὅτι πόθεν, ᾧ
 οὗτος, ἀποδεικνύει ἔχεις ὅτι ἀπὸ τοῦ θεοῦ τούτοις δέδοται τὸ τιμᾶσθαι,
 καὶ οὐχὶ ἀπὸ ἀγνοίας καὶ ἀμαθίας ἀνθρωπίνης (τῶν) πλανωμένων καὶ
 ἀποπιπτόντων τοῦ κυρίως τιμωμένου; Τιμᾶται γοῦν, ὡς πρὸ βραχέος
 15 ἔλεγε, ᾧ Κέλσε, τὰ Ἀδριανοῦ παιδικά, καὶ οὐ δὴ πού ἐρεῖς ὅτι ἀπὸ τοῦ
 θεοῦ τῶν ὅλων δέδοται τὸ τιμᾶσθαι ὡς θεῷ τῷ Ἀντινῳ. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ
 περὶ τῶν ἄλλων ἐροῦμεν, ἀπαιτοῦντες ἀπόδειξιν περὶ τοῦ δεδόσθαι
 αὐτοῖς ἀπὸ τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ τὸ τιμᾶσθαι.

Ἐάν δ' ἡμῖν ἀνθυποφέρη(ται) τὸ παραπλήσιον περὶ τοῦ Ἰησοῦ,
 20 ἀποδείξομεν ὅτι ἀπὸ θεοῦ δέδοται αὐτῷ τὸ τιμᾶσθαι, "ἵνα πάντες τιμῶσι
 τὸν υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα." Αἱ γὰρ πρὸ τῆς γενέσεως αὐτοῦ
 προφητεῖαι συστάσεις ἦσαν τῆς τιμῆς αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ
 25 γινόμενα παράδοξα οὐ μαγγανεία, ὡς οἶεται Κέλσος, ἀλλὰ θεϊότητι
 προειρημένῃ ὑπὸ τῶν προφητῶν τὴν ἀπὸ θεοῦ εἶχε μαρτυρίαν, ἵν' ὁ "τιμῶν
 τὸν υἱόν" ὄντα λόγον μηδὲν ἄλογον πράττων ὠφελῇται ἐκ τοῦ τιμᾶν
 αὐτόν, καὶ τιμῶν αὐτόν ὄντα ἀλήθειαν κρείττων γίνηται ἀπὸ τοῦ τιμᾶν
 ἀλήθειαν, (καὶ) οὕτως δὴ καὶ ἀπὸ τοῦ τιμᾶν σοφίαν καὶ δικαιοσύνην καὶ
 πάντα ἅπερ φασὶν εἶναι οἱ θεοὶ λόγοι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ.

15 ἔλεγε : cf. 3.36; 5.63 20-21 Io 5:23 23 μαγγανεία : cf. 1.6 et 68; 2.49

5 ἐξεῖναι supplevi 7 εἰπόντος A : εἰπὼν A¹ 7 τι add. A¹ 8
 θεραπεύσεις Iol. : θεραπεύεις A 9 ἐν τούτῳ A : ὅτι Bouhéreau ex 8.2 13
 ἀνθρωπίνης A : ἀνθρώπων Bouhéreau, Wendland | τῶν addidi 19 ἀνθ-
 υποφέρηται scripsi : ἀνθ' ὑποφέρη A 27 καὶ¹ addidi | δὴ scripsi : δὲ A

10

“Οτι δὲ ἡ πρὸς τὸν (υἱὸν τοῦ) θεοῦ τιμὴ ἐν βίῳ ὑγιεῖ γίνεται, οὕτως δὲ καὶ ἡ πρὸς τὸν θεὸν καὶ πατέρα, ὅρα εἰ μὴ διδασκόμεθα ἔκ τε τοῦ “Ὅς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, διὰ τῆς παραβάσεως (τοῦ νόμου) τὸν θεὸν ἀτιμάζεις” καὶ ἐκ τοῦ “Πόσω δοκεῖτε χείρονος ἀξιωθήσεται τιμωρίας ὁ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ καταπατήσας καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἡγησάμενος, ἐν ᾧ ἡγιασθή, καὶ τὸ πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας;” Εἰ γὰρ “διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου ἀτιμάζει τὸν θεόν” ὁ παραβαίνων τὸν νόμον, καὶ “καταπατεῖ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ” ὁ [μὴ] καταπατῶν τὸν λόγον, δῆλον ὅτι τιμᾷ μὲν τὸν θεόν ὁ τηρῶν τὸν νόμον, σέβει δὲ τὸν θεόν ὁ κεκοσμημένος τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Εἰ δὲ ᾗδαι Κέλσος τίνες μὲν εἰσι τοῦ θεοῦ, καὶ ὅτι μόνοι (οὗτοι) σοφοί, τίνες δὲ οἱ ἀλλότριοι, καὶ ὅτι πάντες [οἱ] φαῦλοι οἱ μηδαμῶς νεύοντες πρὸς ἀρετῆς ἀνάληψιν, εἶδεν ἄν πῶς δεῖ (λέγειν) τὸ **τιμῶν οὖν τις καὶ σέβων τοὺς ἐκείνου πάντας οὐ λυπεῖ τὸν θεόν, οὐ πάντες εἰσίν;**

11

Ἐξῆς δὲ τούτοις φησί· **Καὶ μὴν ὃ γε φάσκων ἓνα εἰρῆσθαι κύριον, περὶ θεοῦ λέγων, ἀσεβεῖ διαιρῶν τὴν τοῦ θεοῦ βασιλείαν | καὶ στασιάζων, ὡς οὔσης αἰρέσεως καὶ ὄντος τινὸς ἐτέρου ἀντιστασιώτου αὐτῷ.** Χώραν δ’ εἶχεν αὐτῷ ταῦτα, εἰ γραμμικαῖς ἀποδείξεσι παρίστη τοὺς ὑπὸ τῶν ἐθνῶν προσκυνουμένους ὡς θεοὺς θεοὺς εἶναι, καὶ τοὺς περὶ τὰ ἀγάλματα καὶ τοὺς νεῶς καὶ τοὺς βωμοὺς νομιζομένους τυγχάνειν παρίστη μὴ ὄντας φαύλους τινὰς δαίμονας. Ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ θεοῦ βασιλείαν, παρ’ ἡμῖν συνεχῶς λεγομένην καὶ γεγραμμένην, ἡμεῖς μὲν καὶ νοεῖν εὐχόμεθα καὶ τοιοῦτοι γίνεσθαι, ἵν’ ὑπὸ θεοῦ μόνοι βασιλευώμεθα, καὶ γένηται καὶ ἡμῶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. Ἐκείνος δέ, πολλοὺς ἡμᾶς διδάσκων σέβειν θεοὺς, θεῶν μᾶλλον ὥφειλεν, εἰ τὰ ἀκόλουθα ἐαυτῷ (ἐ)σκόπει, λέγειν βασιλείαν ἥπερ θεοῦ. Οὗτ’ οὖν αἰρέσεις παρὰ θεῷ, οὗτ’ ἐστὶ τις θεὸς ἀντιστασιώτης

2-3 Rom 2:23. Cf. 8.56 4-6 Heb 10:29

1 υἱὸν τοῦ add. Hoeshel : om. A | θεοῦ Hoeschel : θεὸν A 3 τοῦ νόμου M² in mg : om. A 8 μὴ om. P M et edd. | μὴ καταπατῶν A : μὴ παραλαβὼν Koetschau, agn. Borret 9 ὁ¹ add. A¹ 11 (οὗτοι) scripsi : οἱ A 12 οἱ¹ deleui 13 λέγειν add. Iol in mg : om. A 14 οὐ scripsi ex 8.2 : τί A 26 ἐσκόπει Koetschau² : σκοπεῖ A

αὐτῷ, κἄν οἶον Γίγαντές τινες ἢ Τιτᾶνες διὰ τὴν ἰδίαν φαυλότητα
θεομαχεῖν θέλωσι μετὰ Κέλσου καὶ τῶν ἀραμένων πόλεμον πρὸς τὸν διὰ
μυρίων παραστήσαντα τὰ περὶ ἑαυτοῦ καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐπὶ σωτηρίᾳ
τοῦ γένους ἡμῶν παντὶ τῷ κόσμῳ ἀθρώως ἑαυτόν, ὄντα λόγον, ὡς ἕκαστος
5 χωρεῖ, ἐπιδεδωκότα.

Δόξαι δ' ἂν τις ἐξῆς τούτοις πιθανόν τι καθ' ἡμῶν λέγειν ἐν τῷ· Εἰ
μὲν δὴ μηδένα ἄλλον ἐθεράπευον οὗτοι πλην ἑνα θεόν, ἣν ἂν
τις αὐτοῖς ἴσως πρὸς τοὺς ἄλλους ἀτενὴς λόγος· νυνὶ δὲ τὸν
ἐναγχος φανέντα τοῦτον ὑπερθησκεύουσι καὶ ὅμως οὐδὲν
10 πλημμελλεῖν νομίζουσι περὶ τὸν θεόν εἰ καὶ ὑπέρτης αὐτοῦ
θεραπευθήσεται. Λεκτέον δὲ καὶ πρὸς τοῦτο ὅτι, εἴπερ νενοήκει ὁ
Κέλσος τὸ "Ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἓν ἐσμεν" καὶ τὸ ἐν εὐχῇ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ
υἱοῦ τοῦ θεοῦ ἐν τῷ "Ὡς ἐγὼ καὶ σὺ ἓν ἐσμεν", οὐκ ἂν ᾤετο ἡμᾶς καὶ
ἄλλον θεραπεύειν παρὰ τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν. "Ὁ γὰρ πατήρ", φησὶν, "ἐν ἐμοὶ
15 κἀγὼ ἐν τῷ πατρί".

Εἰ δέ τις ἐκ τούτων περισπασθήσεται, μή πη αὐτομολῶμεν πρὸς τοὺς
ἀναιροῦντας δύο εἶναι ὑποστάσεις, πατέρα καὶ υἱόν, ἐπιστησάτω τῷ "Ἦν
δὲ πάντων τῶν πιστευσάντων ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία", ἵνα θεωρήσῃ τὸ
"Ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἓν ἐσμεν". "Ἐνα οὖν θεόν, ὡς ἀποδεδώκαμεν, τὸν πα-
20 τέρα καὶ τὸν υἱὸν θεραπεύομεν, καὶ μένει ἡμῖν ὁ πρὸς τοὺς ἄλλους ἀτενὴς
λόγος, καὶ οὐ τὸν ἐναγχὸς γε φανέντα ὡς πρότερον οὐκ ὄντα ὑπερ-
θησκεύομεν. Αὐτῷ γὰρ πειθόμεθα τῷ εἰπόντι· "Πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι
ἐγὼ εἰμι" καὶ λέγοντι· "Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια"· καὶ οὐχ οὕτως τις ἡμῶν
ἐστὶν ἀνδράποδον, ὡς οἶσθαι ὅτι ἡ τῆς ἀληθείας οὐσία πρὸ τῶν χρόνων
25 τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπιφανείας οὐκ ἦν. Θρησκεύομεν οὖν τὸν πατέρα τῆς
ἀληθείας ἢ καὶ τὸν υἱὸν τὴν ἀλήθειαν, ὄντα δύο τῇ ὑποστάσει πράγματα,
ἐν δὲ τῇ ὁμονοίᾳ καὶ τῇ συμφωνίᾳ καὶ τῇ ταυτοτήτῃ τοῦ βουλήματος· ὡς

12

193^v

1 cf. 4.32; 6.42 9 ἐναγχος : cf. 1.26; 6.10 s.f. 12 et 19 Io 10:30 13
cf. Io 17:21-22 14-15 Io 14:10-11. Cf. 8.17 s.f. 17-18 Act 4:32 22-23 Io
8:58 23 Io 14:6. Cf. 1.66; 2.9, 25 et 64; 6.66; 7.16; 8.20 27 cf. Orig. *Comm.*
in Mt. 17.14; *Comm. in Io.* 10.37 (21); 2.10; *De orat.* 15.1

3 ἑαυτοῦ scripsi : τοῦ ἰησοῦ A 8 ἀτενὴς A¹ : ἀγεννὴς A 12 καὶ²
add. A¹ 16 αὐτομολῶμεν Koetschau : αὐτομολοῖμεν A 18 πάντων :
πλήθους NT

"τὸν ἑωρακότα τὸν υἱόν", ὄντα "ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτηῖρα τῆς ὑποστάσεως" τοῦ θεοῦ, ἑωρακέναι ἐν αὐτῷ "ὄντι εἰκόνι τοῦ θεοῦ" τὸν θεόν.

13

Εἴτ' οἶεται ἐκ τοῦ θρησκεύειν ἡμᾶς μετὰ τοῦ θεοῦ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀκολουθεῖν ἡμῖν τὸ καὶ καθ' ἡμᾶς οὐ μόνον τὸν θεόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς 5
 ὑπηρέτας αὐτοῦ θεραπεύεσθαι. Εἰ μὲν οὖν ἐνόει τοὺς ἀληθῶς ὑπηρέτας τοῦ θεοῦ μετὰ τὸν μονογενῆ τοῦ θεοῦ, τὸν Γαβριήλ καὶ τὸν Μιχαήλ καὶ τοὺς λοιποὺς ἀγγέλους [ἀρχαγγέλους], καὶ τούτους ἔλεγε δεῖν θεραπεύεσθαι, ἴσως ἂν τὸ περὶ τοῦ θεραπεύειν αὐτοῦ σημαίνονμενον ἐκκαθήραν- 10
 τες καὶ τῶν τοῦ θεραπεύοντος πράξεων, εἵπομεν ἂν εἰς τὸν τόπον ὡς περὶ τηλικούτων διαλεγόμενοι ἅπερ ἐχωροῦμεν περὶ αὐτῶν νοῆσαι· νυνὶ δὲ ὑπηρέτας νομίζων τοὺς προσκυνουμένους ὑπὸ τῶν ἐθνῶν δαίμονας, οὐχ ὑπάγει ἡμᾶς ἀκολουθίᾳ τῇ περὶ τοῦ θεραπεύειν τοὺς τοιούτους, οὓς ὑπηρέτας τοῦ πονηροῦ ὁ λόγος ἀποδείκνυσι καὶ "ἄρχοντος τοῦ αἰῶνος 15
 τούτου", ἀφιστάντος ἀπὸ τοῦ θεοῦ οὓς ἂν δύνηται.

Ὡς οὐχ ὑπηρέτας οὖν, οὓς οἱ λοιποὶ ἄνθρωποι σέβουσι, πάντας σέβειν καὶ θεραπεύειν ἐκκλίνομεν· οὐκ ἂν γὰρ ὑπηρέτας αὐτοὺς διδασθέντες εἶναι τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ ἐλέγομεν εἶναι δαιμόνια. Διὸ τὸν ἕνα θεὸν καὶ τὸν ἕνα υἱὸν αὐτοῦ καὶ λόγον καὶ εἰκόνα ταῖς κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν ἱκεσίαις καὶ ἀξιώσεσι σέβομεν, προσάγοντες τῷ θεῷ τῶν ὅλων τὰς εὐχὰς 20
 διὰ τοῦ μονογενοῦς αὐτοῦ· ᾧ πρῶτον προσφέρομεν αὐτάς, ἀξιοῦντες αὐτὸν "ἰλασμὸν" ὄντα "(περὶ) τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν" προσαγαγεῖν ὡς "ἀρχιερέα" τὰς εὐχὰς καὶ τὰς θυσίας καὶ τὰς ἐντεύξεις ἡμῶν τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ. Περὶ τὸν θεὸν οὖν ἡ πίστις ἡμῶν διὰ τοῦ ταύτην βεβαιοῦντος ἐν 25
 ἡμῖν υἱοῦ αὐτοῦ, καὶ οὐδεμίαν ἡμῶν ἔχει δεῖξαι στάσιν περὶ τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ ὁ Κέλσος. Καὶ σέβομέν γε τὸν πατέρα θαυμάζοντες αὐτοῦ τὸν υἱὸν

1 Io 14:9. Cf. 7.43 1-2 Heb 1:3. Cf. 7.17; 8.14 2 Col 1:15; 2 Cor 4:4
 14-15 1 Cor 2:6 et 8 et al. 22 1 Io 2:2 et 4:10. Cf. 3.49; 4.28 23 Heb 2:17 et al.

8 ἀρχαγγέλους del. Koetschau : καὶ ἀρχαγγέλους P 16 πάντες Guet
 22 περὶ ex NT et Origene add. edd.

λόγον καὶ σοφίαν καὶ ἀλήθειαν καὶ δικαιοσύνην καὶ πάντα ἅπερ εἶναι μεμαθήκαμεν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, οὕτω δὴ [καὶ τὸν] γεννηθέντα ἀπὸ τοιοῦτου πατρός. Καὶ ταῦτα μὲν ταύτη.

14

Ἐπεὶ δέ φησι πάλιν ὁ Κέλσος ὅτι, Εἰ διδάξαις αὐτοὺς ὅτι οὐκ
 5 ἔστιν οὗτος ἐκείνου παῖς, ἀλλ' ἐκείνός γε πάντων πατήρ, ὃν
 μόνον ὡς ἀληθῶς δεῖ σέβειν, οὐκ ἂν ἔτι <τιμᾶν> θέλοιεν, εἰ μὴ
 καὶ τοῦτον, ὅσπερ ἐστὶν αὐτοῖς τῆς στάσεως ἀρχηγέτης. Καὶ
 ὠνόμασάν γε τοῦτον θεοῦ υἱόν, οὐχ ὅτι τὸν θεὸν σφόδρα
 10 σέβουσιν, ἀλλ' ὅτι τοῦτον σφόδρα αὔξουσιν, ἡμεῖς μὲν οὖν
 μαθόντες τίς ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ ὅτι "ἀπαύγασμά ἐστι τῆς δόξης καὶ
 χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ" καὶ "ἀτμὶς" μὲν "τῆς <τοῦ> θεοῦ
 δυνάμεως, ἀπόρροια δὲ τῆς τοῦ παντοκράτορος δόξης εἰλικρινής," ἔτι δὲ
 15 "ἀπαύγασμα φωτὸς αἰδίου καὶ ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον τῆς τοῦ θεοῦ
 ἐνεργείας καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ", ἴσμεν ὅτι οὗτος υἱὸς ἐξ
 ἐκείνου (ἐστὶ) καὶ ἐκείνος τούτου πατήρ. Καὶ οὐδὲν ἀπρεπές ἐστὶν ἐν τῷ
 λόγῳ οὐδὲ ἀνάρμοστον θεῷ, τοιοῦτον υἱὸν μονογενῆ ὑφιστάντι. Καὶ οὐκ
 ἂν μεταπείσειέ τις ἡμᾶς ὅτι οὐχ υἱὸς ὁ τοιοῦτος τοῦ ἀγεννήτου θεοῦ ἐστὶ
 καὶ πατρός.

194^f

Εἰ δέ τινων παρήκουσεν (ὁ) Κέλσος, μὴ ὁμολογούντων τὸν υἱὸν τοῦ
 20 θεοῦ υἱὸν εἶναι τοῦ δημιουργήσαντος τότε τὸ πᾶν, αὐτὸς ἂν εἰδείη καὶ οἱ
 συγκατατιθέμενοι τοιοῦτῳ λόγῳ. Οὐ στάσεως οὖν ἀρχηγέτης ὁ Ἰησοῦς,
 ἀλλὰ πάσης εἰρήνης, ὁ εἰπὼν τοῖς μαθηταῖς· "Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν,
 εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν." Εἴτ' ἐπέπερ ἠπίστατο τοὺς τοῦ κόσμου
 καὶ οὐ θεοῦ ἀνθρώπους προσπολεμήσοντας ἡμῖν, προσέθηκεν ἐκείνοις τό·
 25 "Οὐ καθὼς ὁ κόσμος δίδωσιν εἰρήνην, ἀγὼ δίδωμι ὑμῖν εἰρήνην".
 Θαρροῦμεν δὲ δι' αὐτόν, κἂν θλιβώμεθα ἐν τῷ κόσμῳ, εἰπόντα· "Ἐν τῷ
 κόσμῳ θλίψιν ἔχετε· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον." Καὶ

10-11 Heb 1:3 11-14 Sap 7:25-26. Cf. 3.72; 5.10 et 30; 6.63; 7.17 22-23
 Io 14:27 25 Ibidem 26-27 Io 16:33. Cf. 6.59; 8.70

2 οὕτω : ἅτε Bouhéreau, Guet | καὶ τὸν delevi 6 τιμᾶν supplevi 11
 τοῦ M et LXX : om. A 15 ἐστὶ addidi 17 μεταπείσειέ Koetschau² :
 μεταπίσσηται A 19 ὁ addidi 25 εἰρήνην bis om. NT

τουτόν φαμεν εἶναι υἱὸν θεοῦ· θεοῦ δὲ ὄν, εἰ δεῖ ταῖς λέξεσιν ἀκολουθῆσαι (τοῦ) Κέλσου, σφόδρα σέβομεν, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ σφόδρα ηὔξη-
 μένον ὑπὸ τοῦ πατρὸς γινώσκομεν.

Ἔστω δέ τινας, ὡς ἐν πλήθει πιστευόντων καὶ δεχομένων διαφωνίαν, 5
 διὰ τὴν προπέτειαν ὑποτίθεσθαι τὸν σωτήρα εἶναι τὸν μέγιστον ἐπὶ πᾶσι
 θεόν· ἀλλ' οὔτι γε ἡμεῖς τοιοῦτον, οἱ πειθόμενοι αὐτῷ λέγοντι· "Ὁ πατήρ
 ὁ πέμψας με μείζων μου ἐστι"· διόπερ οὐχ ὃν νῦν πατέρα καλοῦμεν
 ὑποβάλοιμεν (ᾗν), ὡς Κέλσος ἡμᾶς συκοφαντῶν (φησι), τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ.

15

Μετὰ ταῦτά φησιν ὁ Κέλσος· "Ὅτι δὲ οὐκ ἀπὸ σκοποῦ ταῦτα 10
 δοξάζω, αὐταῖς ἐκείνων φωναῖς χρήσομαι. Ἐν γάρ που τῷ
 οὐρανίῳ διαλόγῳ τῇδέ που λέγουσι (καὶ) τοῖσδε τοῖς ῥήμα-
 σιν· "Εἰ ἰσχυρότερός ἐστι (πατὴρ ὁ) θεοῦ υἱός, καὶ κύριος
 αὐτοῦ ἐστὶν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου (καὶ (γὰρ) τίς ἄλλος
 κυριεύσει τοῦ κρατοῦντος θεοῦ;), πῶς πολλοὶ περὶ τὸ φρέαρ, 15
 καὶ οὐδεὶς εἰς τὸ φρέαρ; Διὰ τί τοσαύτην ἀνύων ὁδὸν ἄτολμος
 εἶ;—Λανθάνει σε· πάρεστι γάρ μοι θάρσος καὶ μάχαιρα." Οὕτως οὐ τοῦτ' 20
 ἔστιν αὐτοῖς τὸ προκείμενον, τὸν ὑπερ-
 ουράνιον θεόν, ἀλλ' ὃν ὑπέθεντο τοῦ Ἰησοῦ πατέρα, περὶ ὃν
 συνῆλθον, σέβειν, ἵν' ἐπὶ προσχήματι μεγάλου θεοῦ τοῦτον,
 ὃν προΐστανται, τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ὃν ἀποφαίνουσιν 25
 ἰσχυρότερον καὶ κύριον "τοῦ κρατοῦντος θεοῦ", θρησκευῶσι
 μόνον. Ἐνθεν αὐτοῖς ἐκείνο τὸ παράγγελμα, τὸ μὴ "δουλεύ-
 ειν δύο κυρίοις", ἵν' ἡ στάσις περὶ ἓνα τοῦτον φυλάσσεται.

Καὶ ἐν τούτοις δὴ πάλιν, οὐκ οἶδ' ἀπὸ ποίας αἰρέσεως ἀσημοτάτης
 ταῦτα λαβὼν, πᾶσι Χριστιανοῖς ἀπ' αὐτῶν ἐγκαλεῖ· λέγω δ' ἀσημοτάτης, 25

6-7 Io 14:28. Cf. 8.15 17-18 cf. 6.19 22-23 Mt 6:24

2 τοῦ M : om. A 6 τοιοῦτον, οἱ : -v et oi evanida in A 7 ὁ πέμψας
 με om. NT 7 οὐχ evanidum in A 8 ὑποβάλοιμεν Hoeschel : ὑπολάβοιμεν
 A | ᾗν add. Koetschau | φησι prorsus evanidum in A 9-10 ταῦτα δοξάζω :
 -τα et do- evanida in A 10 αὐταῖς Koetschau² : αὐτῶν A 11 καὶ addidi
 12 πατὴρ ὁ supplevi ex p. 533.5 13 γὰρ addidi 14 κυριεύσει M :
 κυριεύη A 18 τοῦ Ἰησοῦ scripsi : τούτου A

ὡς μηδ' ἡμῖν εἶναι, τοῖς ἰσχυροτέροις ἐγγυμνασασμένοις πρὸς τοὺς ἀπὸ τῶν αἱρέσεων, φανεράν τὴν γνώμην ἀφ' ἧς ταῦτα ὁ Κέλσος εἴληφεν· εἴ γε εἴληφε καὶ μὴ ἀνέπλασεν ἢ ἀκολούθησιν προσέθηκε. Σαφῶς γὰρ ἡμεῖς, οἱ λέγοντες τοῦ πάντα κτίσαντος καὶ τὸν αἰσθητὸν κόσμον εἶναι, φαμέν τὸν υἱὸν οὐκ ἰσχυρότερον τοῦ πατρὸς ἀλλ' ὑποδεέστερον. Καὶ τοῦτο λέγομεν αὐτῷ πειθόμενοι, εἰπόντι τό· "Ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με μείζων μου ἐστίν."

Καὶ οὐδεὶς ἡμῶν οὕτως ἐμβρόντητός ἐστιν, ὥς λέγειν· "Κύριός ἐστι τοῦ θεοῦ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου". Κρατεῖν δέ φαμεν τὸν σωτήρα μάλιστα, ὅτε νοοῦμεν αὐτὸν θεὸν λόγον καὶ σοφίαν καὶ δικαιοσύνην καὶ ἀλήθειαν, πάντων μὲν τῶν ὑποτεταγμένων αὐτῷ, καθὼς ταῦτά ἐστιν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τοῦ κρατοῦντος αὐτὸν πατρὸς καὶ θεοῦ. Εἴτ' ἐπεὶ οὐκ ἀκόντων λόγος κρατεῖ, εἰσὶ δέ τινες ἔτι φαῦλοι οὐ μόνον ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ ἄγγελοι καὶ πάντες δαίμονες, τούτων φαμέν αὐτὸν μὴ κρατεῖν μὲν πῶ, ἐπεὶ μὴ ἐκόντες εἴκουσιν αὐτῷ· κατ' ἄλλο δὲ σημαινόμενον τοῦ κρατεῖν καὶ αὐτῶν κρατεῖ (ὡς τῶν ἀλόγων ζώων φαμέν τὸν ἄνθρωπον κρατεῖν, οὐχ ὑποτάξαντα αὐτῶν τὸ ἡγεμονικόν, ὥς τιθασσεύσας κρατεῖ τινων λεόντων καὶ κτηνῶν δεδασμένων), πλὴν πάντα ποιεῖ, ἵνα καὶ τοὺς νυνὶ μὴ πειθομένους αὐτῷ πείσας κρατήσῃ καὶ αὐτῶν. Καθ' ἡμᾶς οὖν ψεῦδος τὸ ὑπὸ τοῦ Κέλσου λεγόμενον ὡς ὑφ' ἡμῶν ἀπαγγελλούμενον τό· "Τίς ἄλλος κυριεύσει τοῦ κρατοῦντος θεοῦ;"

Εἴτ' οἶμαι πάλιν φύρων τὰ πράγματα ἀπὸ ἄλλης αἱρέσεως φέρει τὸ "Πῶς πολλοὶ περὶ τὸ φρέαρ, καὶ οὐδεὶς εἰς τὸ φρέαρ;" καὶ τὸ "Διὰ τί τοσαύτην ἀνύων ὁδὸν ἄτολμος εἶ;" Καὶ τὸ "Λανθάνει σε· πάρεστι γάρ μοι θάρσος καὶ μάχαιρα"· ὧν ἡμεῖς οὐδέν, οἱ ἀπὸ τῆς ἐπωνύμου Χριστοῦ ἐκκλησίας μόνου, φαμέν εἶναι ἀληθές. Ταῦτα δὴ προειπὼν δοκεῖ ἀκόλουθα ἑαυτῷ λέγειν τὰ οὐδὲν ὄντα πρὸς ἡμᾶς. Ἡμῖν μὲν γὰρ τὸ προκείμενον

16

6 Io 14:28. Cf. 8.14

9 ὅτι Guet 21 αἱρέσεως : -ρέσ- evanidum in A 22 Πῶς add. Delarue
23 ἀνύων : ἀν- evanidum in A | λανθάνει σε καὶ τὸ A, transposui 25
ἀληθές : -θές evanidum in A

ἐστιν οὐκ ἐξ ὑποθέσεως τινα σέβειν θεόν, ἀλλὰ τὸν τοῦδε τοῦ παντὸς καὶ ἄλλου οὐτινοσοῦν μὴ αἰσθητοῦ μηδὲ δεικνυμένου δημιουργόν· εἴσονται δὲ οἱ "ἄλλην ὁδὸν" καὶ "ἄλλα κέλευθα" βαδίζοντες, καὶ τοῦτον μὲν ἀρνούμενοι, καινοειδεῖ δὲ ἀναπλάσματι καὶ ὀνόματι μόνον θεῷ ἑαυτοὺς ὡς μερίζονι τοῦ δημιουργοῦ ἐπιδεδωκότες, καὶ εἴ τις ἄρ' ἐστὶ λέγων "ἰσχυρότερον εἶναι τὸν υἱὸν καὶ κύριον τοῦ κρατοῦντος θεοῦ".

Ἀποδεδώκαμεν δὲ τὸν φαινόμενον ἡμῖν λόγον εἰς τὸ μὴ δεῖν "δυσὶ κυρίοις δουλεύειν", ὅτε καὶ παρεστήσαμεν μηδεμίαν στάσιν περὶ τὸν Ἰησοῦν καὶ κύριον ἀποδείκνυσθαι δύνασθαι ἐν τοῖς ὁμολογοῦσιν ὑπερاناβεβηκέναι μὲν πάντα κύριον, μόνῳ δὲ κυρίῳ δουλεύειν τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ (καὶ) λόγῳ θεοῦ.

17

Μετὰ ταῦτα δὲ ὁ Κέλσος φησὶν ἡμᾶς **βωμοὺς καὶ ἀγάλματα καὶ νεῶς ἰδρύεσθαι φεύγειν**, ἐπεὶ τὸ πιστὸν ἡμῖν **ἀφανοὺς καὶ ἀπορρήτου κοινωνίας** οἶεται **εἶναι σύνθημα**· οὐχ ὁρῶν ὅτι βωμοὶ μὲν εἰσιν ἡμῖν | τὸ ἐκάστου τῶν δικαίων ἡγεμονικόν, ἀφ' οὗ ἀναπέμπεται ἀληθῶς καὶ νοητῶς εὐώδη "θυμιάματα", "(αἱ) προσευχαὶ" ἀπὸ συν-ειδήσεως καθαρᾶς. Διὸ λέγεται παρὰ τῷ Ἰωάννῃ ἐν τῇ Ἀποκαλύψει· "Τὰ δὲ θυμιάματά εἰσιν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων" καὶ παρὰ τῷ ὑμνωδῷ· "Γενηθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου."

Ἀγάλματα δὲ καὶ πρέποντα θεῷ ἀναθήματα, οὐχ ὑπὸ βαναύσων τεχνιτῶν κατεσκευασμένα, ἀλλ' ὑπὸ λόγου θεοῦ τρανούμενα καὶ μορφούμενα ἐν ἡμῖν, αἱ ἀρεταί, μιμήματα τυγχάνουσαι τοῦ "πρωτοτόκου πάσης κτίσεως", ἐν ᾧ ἐστὶ δικαιοσύνης καὶ σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας καὶ σοφίας καὶ εὐσεβείας καὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν παραδείγματα. Ἐν πᾶσιν οὖν ἐστὶ, τοῖς κατὰ τὸν θεῖον λόγον σωφροσύνην ἑαυτοῖς κατα-

3 cf. *Odyss.* 9.261 7-11 cf. 8.3-5 17-18 *Apoc.* 5:8 19 *Ps* 140:2
22-23 *Col* 1:15

4 θεῷ scripsi : θεοῦ A 11 καὶ add. Delarue | θεοῦ² del. edd. 13 ἰδρύεσθαι Guiet : ἰδρύσθαι A 16 αἱ add. Delarue 17 λέγεται Bouhéreau : λέγει A | ἐν τῇ ἀποκαλύψει A¹ in mg et M : om. A 19 γενηθήτω : κατευθυνθήτω LXX

σκευάσασι καὶ δικαιοσύνην καὶ ἀνδρείαν καὶ σοφίαν καὶ εὐσέβειαν καὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν τὰ κατασκευάσματα, ἀγάλματα· οἷς πρέπον εἶναι πεπεσμεθα τιμᾶσθαι τὸ πρωτότυπον πάντων ἀγαλμάτων, "τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου", "τὸν μονογενῆ θεόν". Ἀλλὰ καὶ "οἱ ἐκδυόμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ καὶ ἐνδυόμενοι τὸν νέον, τὸν ἀνακαινούμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος αὐτόν", τὸ "κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος" εἶναι ἀναλαμβάνοντες, ἀγάλματα ἐν ἑαυτοῖς ποιοῦσιν, ὅποια βούλεται ὁ ἐπὶ πᾶσι θεός, ἐκείνου.

Ὡςπερ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀγαλματοποιῶν οἱ μὲν τινες εἰσὶ θαυμαστῶς κατορθοῦντες τὸ ἔργον, ὡς φέρ' εἰπεῖν Φειδίας ἢ Πολύκλειτος ἢ ζωγράφοι Ζεῦξις καὶ Ἀπελλῆς, ἕτεροι δὲ ἔλαττον τούτων ἀγαλματοποιοῦσι, καὶ ἄλλοι ἔτι καὶ τῶν δευτέρων ἔλαττον, καὶ ἀπαξαιπλῶς πολλὴ διαφορὰ ἐστὶ τῆς τῶν ἀγαλμάτων καὶ εἰκόνων κατασκευῆς· τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ μὲν τινες εἰσὶ ποιοῦντες ἀγάλματα τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ βέλτιον καὶ κατὰ τελείαν ἐπιστήμην, ὡς μηδεμίαν εἶναι σύγκρισιν τοῦ ὑπὸ Φειδίου κατασκευασθέντος Ὀλυμπίου Διὸς πρὸς τὸν κατασκευασθέντα "κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος" θεοῦ, πάντων δὲ τῶν ἐν ὅλῃ τῇ κτίσει πολλῶ βέλτιον καὶ ὑπερέχον ἐστὶ (τὸ) ἐν τῷ σωτῇρι ἡμῶν, τῷ λέγοντι· "Ὁ πατήρ ἐν ἐμοί."

Καὶ ἐν ἐκάστῳ δὲ τῶν κατὰ δύναμιν ἐκείνων καὶ ἐν τούτῳ μιμησάμενων ἐστὶν ἄγαλμα τὸ "κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος", ὅπερ κατασκευάζουσι "τῷ ἐνορᾶν θεῷ καθαρᾷ καρδίᾳ", "μιμηταὶ γενόμενοι τοῦ θεοῦ". Καὶ ἀπαξαιπλῶς πάντες Χριστιανοὶ ὁποῖους εἶπομεν βωμοὺς καὶ ὅποια παρεστήσαμεν ἀγάλματα πειρῶνται ἰδρῦεσθαι, οὐκ ἄψυχα καὶ ἀναίσθητα οὐδὲ δαιμόνων λίχνων ἐφεδρευόντων τοῖς ἀψύχοις δεκτικά, ἀλλὰ πνεύματος θεοῦ, τοῖς εἰρημένοις ἀγάλμασι τῆς ἀρετῆς καὶ τῷ "κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος" ὡς οἰκείοις ἐπιδημοῦντος. Οὕτω δὲ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ τοῖς, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, συμμόρφοις ἐφρίζανει. Καὶ τοιαῦτά

18

195^v

3-4 Col 1:15 4 Io 1:18 4-6 Col 3:9-10. Cf. 6.63; 8.18 et 49 18 Io 14:10 21 Mt 5:8. Cf. 6.4 et 69; 7.33, 43 et 45 | Ephes 5:1. Cf. 6-63

2 οἷς Hoeschel : οἱ A 10 ὡς φέρ' Wendland : ὡςπερ A 18 τὸ addidi : τὸ ἄγαλμα add. Koetschau² 20 ἀγάλματα A, corr. M 23 ἰδρῦεσθαι Guiet : ἰδρύσθαι A

γε βουλόμενος παραστήσαι ὁ τοῦ θεοῦ λόγος ἀνέγραψε τὸν μὲν θεὸν ἐν ἐπαγγελίᾳ τοῖς δικαίοις λέγοντα· "Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἔσομαι αὐτῶν θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μου λαός", τὸν δὲ σωτήρα· "Ἐάν τις ἀκούῃ μου τοὺς λόγους καὶ ποιῇ αὐτούς", "ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ μου ἐλευσόμεθα πρὸς αὐτὸν καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα."

Συνεξεταζέτω οὖν ὁ βουλόμενος βωμοὺς οὓς διηγησάμην βωμοῖς οἷς Κέλσος λέγει, καὶ ἀγάλματα ἐν τῇ τῶν εὐσεβούντων εἰς τὸν τῶν ὅλων θεὸν ψυχῇ ἀγάλμασι Φειδίου καὶ Πολυκλείτου καὶ τῶν παραπλησίων, καὶ σαφῶς εἴσεται ἐκεῖνα μὲν καὶ ἄψυχα εἶναι καὶ χρόνῳ φθειρόμενα, ταῦτα δὲ ἐν τῇ ἀθανάτῳ μένειν ψυχῇ ἐς ὅσον μένειν ἐν αὐτῇ ἡ λογικὴ ψυχὴ βούλεται.

19

Εἰ δὲ καὶ ναοὺς ναοῖς δεῖ παραβαλεῖν, ἵνα παραστήσωμεν τοῖς ἀποδεχομένοις τὰ Κέλσου ὅτι νεῶς μὲν ἰδρύεσθαι τοὺς πρέποντας τοῖς εἰρημένοις ἀγάλμασι καὶ βωμοῖς οὐ φεύγομεν, ἐκτρεπόμεθα δὲ τῷ πάσης ζωῆς χορηγῶ ἀψύχους καὶ νεκροὺς οἰκοδομεῖν νεῶς, ἀκουέτω ὁ βουλόμενος τίνα τρόπον διδασκόμεθα ὅτι τὰ σώματα ἡμῶν "ναὸς τοῦ θεοῦ" ἐστὶ, καὶ "εἴ τις" διὰ τῆς ἀκολασίας ἢ τῆς ἀμαρτίας "φθείρει τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ", οὗτος ὡς ἀληθῶς ἀσεβῆς εἰς τὸν ἀληθῆ ναὸν φθαρῆσεται. Πάντων δὲ τῶν οὕτως ὀνομαζομένων ναῶν κρείττων ἦν καὶ διαφέρων νεῶς τὸ ἱερὸν καὶ καθαρὸν σῶμα τοῦ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ, ὅστις ἐπιστάμενος ἐπιβουλεύεσθαι μὲν δύνασθαι ὑπὸ τῶν ἀσεβῶν τὸν ναὸν τοῦ ἐν αὐτῷ θεοῦ (οὐ μὴν ὥστε ἰσχυροτέραν εἶναι τὴν τῶν ἐπιβουλευνόντων προαίρεσιν τῆς τὸν νεῶν οἰκοδομοῦσης θειότητος), φησὶ πρὸς ἐκείνους· "Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, ἀγὼ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν." Τοῦτο δὲ "ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ".

Καὶ ἄλλως δὲ οἱ θεῖοι λόγοι τὰ περὶ ἀναστάσεως μυστικῶς διδάσκοντες τοὺς δυναμένους ἀκούειν θειοτέρᾳ ἀκοῇ λόγων θεοῦ, ἀνοικοδομηθήσεσθαι (φασὶ τὸν νεῶν τοῦ θεοῦ ἡμῖν ὡς) λίθοις ζῶσι καὶ

2-3 2 Cor 6:16 4-6 Mt 7:24 et Io 14:23. Cf. Hautsch, p. 153 s. 17-19 1 Cor 3:16-17 et 6:19. Cf. 4:26; 6:63; 7:22 25-26 Io 2:19 et 21. Cf. 2.10; 3.32

2 ἐν αὐτοῖς om. NT 7 οὖν A : γοῦν M 8 ὁ κέλσος M 11 αὐτῇ Bouhéreau : αὐτῇ A 19 ἀληθῶς : ἀληθὴς A 29 φασὶ M² : om. A | τὸν νεῶν τοῦ θεοῦ ἡμῖν ὡς supplevi ex p. 537. 2-3

τιμιωτάτοις, αἰνιττόμενοι ὅτι ἕκαστος τῶν συμπνεόντων διὰ τοῦ αὐτοῦ λόγου εἰς τὴν κατ' αὐτὸν εὐσέβειαν λίθος ἐστὶ τίμιος τοῦ παντὸς ναοῦ τοῦ θεοῦ. Καθὼ ὑπὸ μὲν τοῦ Πέτρου λέγεται· "Ὑμεῖς δὲ οἰκοδομεῖσθε (ὡς) λίθοι ζῶντες [καὶ] οἶκος πνευματικὸς εἰς ἱεράτευμα ἅγιον, ἀνενέγκαι
 5 πνευματικὰς θυσίας εὐπροσδέκτους θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ", ὑπὸ δὲ τοῦ Παύλου τό· "Οἰκοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου λίθου αὐτοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν." Τοιοῦτον δὲ τινα μυστικὸν ἔχει ἡ νοῦν καὶ ἡ ἐν τῷ Ἡσαΐα λέξις, οὕτως ἔχουσα καὶ λεγομένη ὡς πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ· "Ἰδοὺ ἐτοιμάζω
 10 σοὶ ἄνθρακα τὸν λίθον σου καὶ τὰ θεμέλιά σου σάπφειρον, καὶ θήσω τὰς ἐπάλξεις σου ἴασπιν καὶ τὰς πύλας σου λίθους κρυστάλλου καὶ τὸν περίβολόν σου λίθους ἐκλεκτοῦς, καὶ πάντας τοὺς υἱοὺς σου διδασκτοὺς θεοῦ· καὶ ἐν πολλῇ εἰρήνῃ τὰ τέκνα σου, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ οἰκοδομηθήσῃ."

196^f

15 Εἰσὶν οὖν τινες τῶν δικαίων ἄνθραξ λίθος καὶ ἄλλοι σάπφειρος καὶ ἄλλοι ἴασπις καὶ ἄλλοι κρύσταλλος· καὶ οὕτω πᾶν γένος ἐκλεκτῶν καὶ τιμίων λίθων εἰσὶν οἱ δίκαιοι. Τὸν δὲ περὶ λίθων νοῦν καὶ τῆς φύσεως αὐτῶν λόγον, καὶ εἰς ποδαπὰς ψυχὰς ἀναφέρεσθαι δύναται ἐκ(ά)στου τιμίου λίθου τὸ ὄνομα, οὐ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν ἐστὶ διηγήσασθαι·
 20 μόνον δ' ἐχρῆν ὑπομνησθῆναι ἐπ' ὀλίγον τοῦ βουλήματος τῶν καθ' ἡμᾶς ναῶν καὶ ἐνὸς τοῦ ἐκ λίθων τιμίων νεῶ τοῦ θεοῦ. "Ὡσπερ γάρ, εἰ ἐπὶ τοῖς νομιζομένοις ναοῖς ἕκαστοι κατὰ τὰς σφῶν πόλεις ἐσεμνύνοντο πρὸς τοὺς ἐτέρους, ἔλεγον ἂν οἱ ἐπὶ τοῖς τιμιωτέροις ναοῖς μέγα φρονούντες τὰ ἐξαίρετα τῶν ιδίων εἰς ἔλεγχον τῶν ὑποδεεστέρων, οὕτως πρὸς τοὺς
 25 ἐγκαλοῦντας ἡμῖν, ἐπεὶ μὴ νομίζομεν δεῖν σέβειν τὸ θεῖον παρ' ἀναισθητοῖς ναοῖς, ἀντιπαραλαμβάνομεν τοὺς καθ' ἡμᾶς ναοὺς καὶ δείκνυμεν (τοῖς γε μὴ ἀναισθητοῖς μηδὲ παραπλησίοις τοῖς ἀναισθητοῖς θεοῖς αὐτῶν) ὅτι οὐδεμία σύγκρισις ἐστὶν οὔτε τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαλμάτων πρὸς τὰ ἀγάλματα τῶν ἐθνῶν, οὔτε τῶν παρ' ἡμῖν βωμῶν καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς,

20

3-5 1 Petri 2:5 6-8 Ephes 2:20 9-14 Is 54:11-14. Cf. 7.30

3 ὡς addidi ex NT 4 καὶ deleui (om. NT) 6 ἐποικοδομηθέντες NT 7-8 τοῦ κυρίου ἡμῶν om. NT 17 νοῦν M : νῦν A 18 ἐκ(ά)στου Koetschau² : ἐκ τοῦ A

ἵν' οὕτως ὀνομάσω, θυμιαμάτων πρὸς τοὺς ἐκείνων βωμοὺς καὶ τὰς παρ' αὐτοῖς κνίσσας καὶ αἵματα, ἀλλ' οὐδὲ τῶν <παρ' ἡμῖν> ἀποδεχομένων ναῶν πρὸς τοὺς ναοὺς τῶν ἀναισθήτων, ὑπὸ ἀναισθήτων ἀνθρώπων θαυμαζομένων καὶ μηδὲ φαντασιωθέντων τὴν θεῖαν αἴσθησιν, ἥ αἰσθάνεται τις θεοῦ καὶ τῶν τούτου ἀγαλμάτων καὶ ναῶν καὶ βωμῶν 5 πρεπόντων θεῶ.

Οὐκ εἰς τὸ πιστὸν οὖν ἀφανοῦς καὶ ἀπορρήτου κοινωνίας καὶ τὸ τοιοῦτο σύνθημα φεύγομεν βωμοὺς καὶ ἀγάλματα καὶ νεῶς ἰδρύεσθαι, ἀλλ' ὅτι εὐρόντες διὰ τὴν Ἰησοῦ διδασκαλίαν τὸν τρόπον τῆς εἰς τὸ θεῖον εὐσεβείας φεύγομεν τὰ φαντασίᾳ εὐσεβείας 10 ἀσεβεῖς ποιοῦντα τοὺς ἐσφαλμένους ἀπὸ τῆς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εὐσεβείας· ὅς ἐστι μόνος ὁδὸς εὐσεβείας, ἀληθῶς λέγων τό· "Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή."

21

"Ἰδωμεν δὲ καὶ τὰ ἐξῆς Κέλσῳ λεγόμενα περὶ θεοῦ, καὶ ὡς προτρέπει ἡμᾶς ἐπὶ τὴν τῶν ὡς μὲν πρὸς ἀλήθειαν εἰδωλοθύτων χρήσιν ἢ, ἵν' οὕτως 15 ὀνομάσω, δαιμονιοθύτων, ὡς δ' αὐτὸς προσαγορεύσαι ἄν, ἅτε μὴ εἰδὼς τί τὸ ἀληθῶς ἱερὸν καὶ ποδαπαὶ αἱ παρὰ τούτῳ θυσίαι, ἱεροθύτων. "Α δὲ λέγει, τοιαῦτά ἐστιν· "Ὁ γε μὴν θεὸς ἅπασιν κοινός, ἀγαθός τε καὶ ἀπροσδεής καὶ ἔξω φθόνου· τί οὖν κωλύει ἰ τοὺς μάλιστα 20 καθωσιωμένους αὐτῷ καὶ τῶν δημοτελῶν ἑορτῶν μεταλαμβάνειν; Οὐκ οἶδα δὲ τί φαντασθεῖς οἶεται ἀκολουθεῖν τῷ τὸν θεὸν εἶναι ἀγαθὸν καὶ ἀπροσδεῇ καὶ ἔξω φθόνου τὸ τοὺς καθωσιωμένους αὐτῷ μεταλαμβάνειν τῶν δημοτελῶν ἑορτῶν. Καί φημι ὅτι ἡκολούθει μὲν τῷ τὸν θεὸν εἶναι ἀγαθὸν καὶ ἀπροσδεῇ καὶ ἔξω φθόνου τὸ αὐτοὺς τῶν δημοτελῶν μεταλαμβάνειν ἑορτῶν, εἰ ἀπεδείκνυτο ὅτι αἱ δημοτελεῖς 25 ἑορταὶ οὐδὲν μὲν ἔχουσιν ἐσφαλμένον, ἀπὸ δὲ τῆς περὶ θεοῦ θεωρίας νομοθετήθησαν ὡς ἀκόλουθοι τῇ εἰς αὐτὸν θεραπείᾳ καὶ εὐσεβείᾳ.

Εἰ μέντοι αἱ δημοτελεῖς μέχρι ὀνόματος ἑορταὶ μηδένα λόγον ἔχουσιν ἀποδεικτικὸν ὡς ἀρμόζουσαι τῇ εἰς τὸ θεῖον θεραπείᾳ, ἀλλ'

7-9 cf. 8.17 12-13 Io 14:6. Cf. 1.66; 2.9, 25 et 64; 6.66; 7.16; 8.12 18-19 ἀγαθός τε καὶ ἀπροσδεής : cf. 6.52; 7.65 19 ἔξω φθόνου : cf. Plat. *Phaedri* 247 a; *Tim.* 29 e; Aristot. *Metaph.* A 2, 983 a 2

2 παρ' ἡμῖν add. Koetschau² | ἀποδεχομένων A : ἀποδεδομένων Bouhéreau, agn. edd. 24 αὐτοὺς Bouhéreau : αὐτῶν A

ἐλέγχονται οὖσαι ἀναπλάσματα τῶν ὅπως ποτὲ ἔτυχε διὰ τινας ἱστορίας ἀνθρωπικὰς ταῦτα νομοθετησάντων ἢ καὶ φυσιολογίας περὶ ὕδατος ἢ γῆς ἢ τῶν ἀπ' αὐτῆς καρπῶν δοκούντων περιέχειν, δῆλον ὅτι οἱ τὸ θεῖον ἐξητασμένως σέβειν θέλοντες εὐλογόν τι πράττειν (ἀν) μὴ μετα-
 5 λαμβάνοντες τῶν δημοτελῶν ἑορτῶν. "Ἑορτὴ" γάρ, ὡς φησί τις καὶ τῶν 'Ελληνικῶν σοφῶν καλῶς λέγων, "οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸ τὰ δέοντα πράττειν"· καὶ ἑορτάζει γε κατὰ ἀλήθειαν ὁ "τὰ δέοντα πράττων", αἰεὶ εὐχόμενος, διὰ παντὸς θύων τὰς ἀναιμάκτους ἐν ταῖς πρὸς τὸ θεῖον εὐχαῖς θυσίας. Διὸ καὶ μεγαλοφυέστατά μοι δοκεῖ παρὰ τῷ Παύλῳ εἰρησθαι τό·
 10 "Ἡμέρας παρατηρεῖσθε καὶ μηνάς καὶ καιροὺς καὶ ἐνιαυτούς; Φοβοῦμαι ὑμᾶς μή πως εἰκὴ κεκοπίακα εἰς ὑμᾶς."

Ἐὰν δέ τις πρὸς ταῦτα ἀνθυποφέρῃ τὰ περὶ τῶν παρ' ἡμῖν κυριακῶν ἢ παρασκευῶν ἢ τοῦ Πάσχα ἢ τῆς Πεντηκοστῆς δι' ἡμερῶν γινόμενα, λεκτέον καὶ πρὸς τοῦτο ὅτι ὁ μὲν τέλειος, αἰεὶ ἐν τοῖς λόγοις ὢν καὶ τοῖς
 15 ἔργοις καὶ τοῖς διανοήμασι τοῦ τῇ φύσει κυρίου λόγου θεοῦ, αἰεὶ ἐστὶν ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ καὶ αἰεὶ ἄγει κυριακὰς ἡμέρας. Ἀλλὰ καὶ (ὁ) αἰεὶ παρασκευάζων ἑαυτὸν πρὸς τὸ ἀληθινῶς ζῆν καὶ ἀπεχόμενος τῶν τοῦ βίου ἡδέων [καὶ] τοὺς πολλοὺς ἀπατώντων καὶ μὴ τρέφων "τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς", ἀλλ' "ὑπωπιάζων αὐτοῦ τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶν", αἰεὶ ἄγει
 20 τὰς παρασκευάς.

"Ἐτι δὲ ὁ νοήσας ὅτι "τὸ πάσχα ἡμῶν ἐτύθη Χριστός", καὶ χρῆ ἑορτάζειν ἐσθίοντα τῆς σαρκὸς τοῦ λόγου, οὐκ ἔστιν ὅτε οὐ ποιεῖ τὸ πάσχα (ὅπερ ἐρμηνεύεται διαβατήρια), διαβαίνων αἰεὶ τῷ λογισμῷ καὶ παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ πράξει ἀπὸ τῶν τοῦ βίου πραγμάτων ἐπὶ τὸν θεὸν
 25 καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν αὐτοῦ σπεύδων. Πρὸς τοῦτοις δὲ ὁ δυνάμενος μετ' ἀληθείας λέγειν· "Συνανέστημεν τῷ Χριστῷ", ἀλλὰ καὶ τό· "Συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἡμᾶς ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ", αἰεὶ ἐστὶν ἐν ταῖς τῆς Πεντηκοστῆς ἡμέραις, καὶ μάλιστα ὅτε καὶ "εἰς τὸ ὑπερῶν", ὡς οἱ ἀπόστολοι τοῦ Ἰησοῦ, "ἀναβάς" σχολάζει τῇ δεήσει καὶ "τῇ προσευχῇ",

22

197^f

5-7 Thucyd. 1.70.8 10-11 Gal 4:10-11 18-19 Rom 8:6-7. Cf. 7.4 et 22; 8.23 19 1 Cor 9:27. Cf. 5.49 21 1 Cor 5:7 21-22 cf. Io 6:52-56 23 διαβατήρια : cf. Philon. *De vita Mos.* 2.224 26 cf. Col 2:12; 3:1 26-27 Ephes 2:6 28-29 Act 1:13-14

1 ἐλέγχονται scripsi (cf. 535.29 ἔχουσιν) : ἐλέγχοντο A 3 δηλονότι A 4 ἀν add. Koetschau² | μὴ A³ V : om. A P M 16 αὐτοῦ post v. 15 ἐστὶν in A, transposui post E. Bouhéreau 16 ὁ add. Koetschau² 18 καὶ¹ deleui 19 αὐτοῦ edd. : αὐτοῦ A 27 ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ NT

ὡς ἄξιος (μὲν) γενέσθαι τῆς "φερομένης πνοῆς βιαίας" ἐξ οὐρανοῦ, βιαζομένης ἐξαφανίσει τὴν ἐν ἀνθρώποις κακίαν καὶ τὰ ἀπ' αὐτῆς, ἄξιος δὲ καὶ τινος μερισμοῦ γλώσσης ἀπὸ θεοῦ πυρίνης.

23

Ὁ δὲ πολὺς τῶν πιστεύειν δοκούντων καὶ μὴ τηλικούτος (ὧν) δεῖται, ὑπομνήσεως χάριν, μὴ βουλόμενος ἢ μὴ δυνάμενος πάσας τοιαύτας ἄγειν 5 ἡμέρας, αἰσθητῶν παραδειγμάτων, ἵνα μὴ τέλεον παραρρυῇ. Τοιαῦτα δ' οἶμαι τὸν Παῦλον νενοηκότα "μέρος μὲν ἑορτῆς" ὠνομακέναι τὴν ἐν ἡμέραις τεταγμέναις παρ' ἑτέρας ἑορτῆν, ἥνιχθαι δὲ ἐκ τοῦ οὕτως λελεγμένου ὅτι οὐκ "ἐν μέρει ἑορτῆς", ἀλλ' ἐν ὁλοκλήρῳ καὶ ἀδιαλείπτῳ 10 ἐστὶν ἑορτῇ ὁ αἰεὶ βίος κατὰ τὸν θεῖον λόγον. Ὅρα οὖν πάλιν κακ τῶν εἰρημένων περὶ ἑορτῶν τῶν παρ' ἡμῖν, συνεξεταζομένων ταῖς δημοτελέσι τοῦ Κέλσου καὶ τῶν ἐθνῶν ἑορταῖς, εἰ μὴ μακρῷ σεμνότεραί εἰσιν αὗται αἱ ἑορταὶ τῶν δημοτελῶν, ἐν αἷς "τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς" ἑορτάζον 15 ἐξυβρίζει ἐπὶ μέθας καὶ ἀκολασίας ἐκτρεπόμενον.

Πολὺ δ' ἂν εἴη νῦν λέγειν διὰ τί αἱ κατὰ τὸν τοῦ θεοῦ νόμον ἑορταὶ 15 "ἄρτον κακώσεως" διδάσκουσιν ἐσθίειν ἢ "ἄζυμα μετὰ πικρίδων", ἢ <δι>ότι φασί· "Ταπεινώσατε τὰς ψυχὰς ὑμῶν" ἢ τι τούτοις παραπλήσιον. Οὐδὲ γὰρ δυνατόν ἐστι τὸν σύνθετον ἄνθρωπον, ὅσον ἔτι "'Ἡ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκός", ἐξ ὧν ἑορτάζειν· ἢ γὰρ ἑορτάζων τις τῷ πνεύματι κακοῖ τὸ σῶμα, μὴ πεφυκὸς 20 διὰ "τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς" ἑορτάζειν μετὰ τοῦ πνεύματος, ἢ ἑορτάζων κατὰ σάρκα οὐ χωρεῖ καὶ τὴν κατὰ πνεῦμα ἑορτῆν. Ἀλλὰ γὰρ ἀρκεῖ ταῦτα εἰς τὸν περὶ ἑορτῶν λόγον ἐπὶ τοῦ παρόντος.

24

Ἰδωμεν δὲ οἷς χρῆται ὁ Κέλσος λόγοις, προτρέπων ἡμᾶς ἐπὶ τὴν 25 χρῆσιν τῶν εἰδωλοθύτων καὶ τὰς δημοτελεῖς ἐν δημοτελέσιν ἑορταῖς θυσίας. Ἄ δὲ λέγει τοιαῦτά ἐστιν· Εἰ μὲν οὐδὲν ταῦτά ἐστι τὰ εἶδωλα, τί δεινὸν κοινωνῆσαι τῆς πανθοινίας; Εἰ δ' εἰσὶ τινες δαίμονες, δῆλον ὅτι καὶ οὗτοι τοῦ θεοῦ εἰσιν, οἷς καὶ πιστευτέον καὶ καλλιεργετέον κατὰ νόμους καὶ προσευκτέον,

1-3 Act 2:2-3 7 et 9 Col 2:16 13 et 21 Rom 8:6-7. Cf. 8.22 16 Deut 16:3 | Exod 12:8 17 Lev 16:29 et 31 18-19 Gal 5:17. Cf. 3.28

1 μὲν addidi 4 ὧν addidi 10 κακ Koetschau : καὶ A : ἐκ Bouhéreau 17 <δι>ότι Koetschau² : ὅτι A 18 ὅσον ἔτι A : ἐπεὶ M 28 δηλονότι A

ἀλλὰ μόνοι οἱ μακάριοι, οἱ δ' ἐκτραπέντες ἐπὶ τὴν κακίαν "ἄγγελοι τοῦ διαβόλου" ὀνομάζονται, ὥσπερ <καὶ> οἱ φαῦλοι ἄνθρωποι "ἄνθρωποι ἁμαρτίας" ἢ "υἱοὶ λοιμοῦ" ἢ "υἱοὶ ἀδικίας". Ἐπεὶ οὖν [καὶ] ἄνθρωποι οἱ μὲν εἰσι σπουδαῖοι, οἱ δὲ φαῦλοι, διὸ καὶ οἱ μὲν τοῦ θεοῦ, οἱ δὲ τοῦ διαβόλου εἶναι λέγονται, ἀλλὰ καὶ ἄγγελοι οἱ μὲν τοῦ θεοῦ, οἱ δὲ τοῦ πονηροῦ, δαίμονες δὲ οὐκέτι διχῶς (πάντες γὰρ ἀποδείκνυνται εἶναι φαῦλοι), διὰ τοῦτο φήσομεν ψευδῇ εἶναι τὸν Κέλσου λόγον εἰπόντος τό· Εἰ δ' εἰσὶ τινες δαίμονες, δηλὸν ὅτι καὶ οὗτοι τοῦ θεοῦ· ἢ δεικνύτω ὁ βουλόμενος μὴ [λόγον] ὑγιῇ εἶναι τὴν περὶ ἀνθρώπων καὶ ἀγγέλων διαίρεσιν, ἢ λόγον ἔχειν παραπλήσιον δύνασθαι [ἀποδείκνυσθαι] καὶ ἐπὶ δαιμόνων.

26

Εἰ δὲ τοῦτ' ἀμήχανον, δηλὸν ὅτι οὔτε τοῦ θεοῦ εἰσιν οἱ δαίμονες (οὐ γὰρ ἄρχων αὐτῶν ὁ θεός, ἀλλ' ὥς φασιν οἱ θεῖοι λόγοι, ὁ "Βεελζεβούλ"), (26) οὔτε πιστευτέον δαίμοσι, κἂν Κέλσος ἐπὶ τούτους ἡμᾶς παρακαλῇ, ἀλλ' ἀποθανητέον πρὶν πεισθῆναι δαίμοσι [ἀλλὰ] καὶ πᾶν ὅτιοῦν ὑπομενετέον πειθόμενον θεῷ. Οὕτως δὲ οὐδὲ καλλιερητέον δαίμοσι· καὶ γὰρ ἀδύνατόν ἐστι τοῖς φαύλοις καὶ ἀνθρώπων κακωτικοῖς καλλιερεῖν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ ποίους νόμους ἡμᾶς βούλεται Κέλσος καλλιερεῖν τοῖς δαίμοσιν; Εἰ μὲν γὰρ κατὰ τοὺς κειμένους ἐν ταῖς πόλεσι, κατασκευαζέτω ὅτι συνάδουσι τοῖς θείοις νόμοις· εἰ δὲ τοῦτο μὴ δύναται (οὐ γὰρ κἂν ἀλλήλοις ταῦτ' ἀλέγουσιν οἱ τῶν πολλῶν πόλεων νόμοι), δηλὸν ὅτι οὐδὲ κυρίως νόμους (εἶναι, ἀλλὰ) φαύλων νόμους, οἷς οὐ πιστευτέον· "πειθαρχεῖν" γὰρ "δεῖ μᾶλλον θεῷ ἢ ἀνθρώποις".

"Ἀπαγε δὴ τὴν τοῦ Κέλσου συμβουλὴν, λέγοντος προσευκτέον εἶναι δαίμοσι, καὶ οὐδὲ κατὰ τὸ ποσὸν ἀκουστέον αὐτῆς· μόνῳ γὰρ προσευκτέον τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ, καὶ προσευκτέον γε τῷ μονογενεῖ καὶ "πρωτοτόκῳ πάσης κτίσεως" λόγῳ θεοῦ, καὶ ἀξιωτέον αὐτὸν ὥς "ἀρχιερέα" τὴν ἐπ' αὐτὸν φθάσασαν ἡμῶν εὐχὴν ἀναφέρειν ἐπὶ "τὸν θεὸν αὐτοῦ καὶ θεὸν ἡμῶν καὶ πατέρα αὐτοῦ καὶ πατέρα" τῶν βιούντων κατὰ

1-2 Mt 25:41 2-3 cf. Sir 11:32 et al. 3 1 Sam (1 Regn) 2:12; 10:27; 25:17; 2 Sam (2 Regn) 3:34; 7:10 13 Mt 12:24 20-21 cf. 5.37-40 22-23 Act 5:29 27 Col 1:15 27-28 Heb 2:17 et al. 28-29 Io 20:17

2 καὶ addidi 3 λοιμοὶ A et LXX : λοιμοῦ Iol I καὶ deleui 8 δηλονότι A 9 λόγον del. Wifstrand 10 ἔχειν scripsi : ἔχοντα A : ἔχουσιν Wifstrand I ἀποδείκνυσθαι seclusi (cf. v. 8 δεικνύτω) 15 ἀλλὰ² deleui 21 ταῦτ' ἀλέγουσιν Bouhéreau : ταῦτα λέγωσιν A I δηλονότι A 22 <εἶναι, ἀλλὰ> scripsi : <λεκτέον αὐτούς> Wifstrand : ἢ A 24 προσεκτέον A

τὸν λόγον τοῦ θεοῦ. "Ὡσπερ δὲ οὐκ ἂν βουλοίμεθα εὐμενεῖς ἔχειν
 ἀνθρώπους τοὺς βουλομένους ἡμᾶς βιοῦν κατὰ τὴν αὐτῶν κακίαν, ἐὰν
 μηδενὶ τυγχάνωσιν ὄντες εὐμενεῖς τῶν τὰ ἐναντία αὐτοῖς αἰρουμένων
 (ἐπεὶ ἡ εὐμένεια αὐτῶν ἐχθροὺς ἡμᾶς ποιεῖ θεῶ, τάχα μὴ γινομένην εὐμενεῖ
 5 τοῖς θέλουσι τοὺς τοιούτους ἔχειν εὐμενεῖς), τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ
 νοήσαντες δαιμόνων φύσιν καὶ προαίρεσιν καὶ κακίαν οὐκ ἂν ποτε
 βούλοιντο εὐμενεῖς ἔχειν τοὺς δαίμονας.

Οὐδὲ γάρ, κἂν μὴ ᾧσιν αὐτοῖς εὐμενεῖς οἱ δαίμονες, πάσχειν ἂν τι ὑπ'
 αὐτῶν δύναιντο, φρουρούμενοι ὑπὸ τοῦ εὐμενοῦς αὐτοῖς διὰ τὴν
 10 εὐσέβειαν ἐπὶ πᾶσι θεοῦ καὶ τοὺς θεῖους αὐτοῦ ἀγγέλους ἐφιστάντος τοῖς
 ἀξίοις τοῦ φρουρεῖσθαι, ἵνα μηδὲν πάσχωσιν ἀπὸ τῶν δαιμόνων. Ὁ δ'
 ἔχων τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν διὰ τὴν εἰς αὐτὸν εὐσέβειαν εὐμενῇ καὶ διὰ τὸ
 "τὸν τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελον" τοῦ θεοῦ παραδεδέχθαι κύριον
 Ἰησοῦν, ἀρκούμενος τῇ τοῦ θεοῦ διὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ εὐμενεῖα λέγοι ἂν
 15 θαρρῶν ὡς οὐδὲν πεισόμενος ἀπὸ παντὸς τοῦ τῶν δαιμόνων στρατοπέδου·
 "Κύριος φωτισμός μου καὶ σωτήρ μου· τίνα φοβηθήσομαι; Κύριος
 ὑπερασπιστὴς τῆς ζωῆς μου· ἀπὸ τίνος δειλιάσω;", ἐρεῖ δὲ καὶ τό· "Ἐὰν
 παρατάξῃται ἐπ' ἐμὲ παρεμβολή, οὐ φοβηθήσεται ἡ καρδιά μου."
 Τοσαῦτα καὶ εἰς τό· **Εἰ δ' εἰσὶ τινες δαίμονες, δῆλον ὅτι καὶ**
 20 **οὗτοι τοῦ θεοῦ εἰσι(ν, οἷς) καὶ πιστευτέον καὶ καλλιεργετέον**
κατὰ νόμους καὶ προσευκτέον, ἵν' εὐμενεῖς ᾧσιν.

Ἐκθέμενοι δὲ καὶ τὴν ἐξῆς λέξιν φέρε πάλιν κατὰ δύναμιν αὐτὴν
 ἐξετάσωμεν, οὕτως ἔχουσιν· **Εἰ μὲν δὴ κατὰ τι πάτριον ἱερείων**
 τινῶν ἀπέχονται τῶν τοιῶνδε, πάντως ἀφεκτέον καὶ ζῶν
 25 ἀπάντων βρώσεως· ἢ περ καὶ Πυθαγόρα δοκεῖ, ψυχὴν τιμῶντι
 καὶ τὰ ταύτης ὄργανα. **Εἰ δ' ὅπερ φασίν, ὅπως μὴ συν-**
εστιῶνται δαίμοσι, μακαρίζω τῆς σοφίας αὐτούς, ὅτι βραδέως
συνιᾶσιν ὄντες ἀεὶ συνέστιοι δαιμόνων. Καὶ τότε δὴ μόνον
 30 **φυλάσσονται τοῦτο, ὅποταν ἱερεῖον θυόμενον βλέπωσιν· ὅταν**
δὲ σίτον ἐσθίωσι καὶ οἶνον πίνωσι καὶ ἀκροδρῶν γεύωνται

8-11 cf. 1.61; 8.34 13 Is 9:5. Cf. 5.53 16-17 Ps 26:1. Cf. 6.5 17-18
 Ps 26:3 23 πάτριον : cf. 5.25 et 41 25-26 cf. 5.41 26-27 cf. 1 Cor 10:20
 ss.

καὶ αὐτὸ ὕδωρ (πίνωσι) καὶ αὐτὸν ἀέρα ἀναπνέωσιν, οὐκ ἄρα
 παρὰ τινων δαιμόνων ἕκαστα τούτων λαμβάνουσιν, οἷς κατὰ
 μέρη τὸ ἐπιμελὲς ἐκάστων προστέτακται; Οὐκ οἶδ' ὅπως ἐν
 τούτοις ἔδοξεν αὐτῷ ἀκολουθεῖν δεῖν ἀπέχεσθαι πάντων ζώων βρώσεως
 τοὺς οὓς ὠνόμασε κατὰ τι πάτριον ἔθος ἱερέων τινῶν ἀπεχομένους. Καὶ
 οὐ τοῦτο φαμεν, ὥς καὶ μὴ τοιαῦτα ὑποβάλλοντος τοῦ θείου λόγου, κἂν
 τοῦ ἀσφαλεστέρου βίου καὶ καθαρωτέρου ἔνεκεν εἰπόντος· "Καλὸν τὸ μὴ
 φαγεῖν κρέα μηδὲ πιεῖν οἶνον μηδὲ ἐν ᾧ ὁ ἀδελφός σου προσκόπτει" καὶ
 πάλιν· "Μὴ τῷ βρώματί σου ἐκείνῳ ἀπόλλυε ὑπὲρ οὗ Χριστὸς ἀπέθανε"
 καὶ πάλιν· "Εἰ σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου βρῶμα, οὐ μὴ φάγω κρέα
 εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίσω."

29

Ἰστέον μέντοι γε ὅτι, Ἰουδαίων οἰομένων νοεῖν τὸν Μωϋσέως νόμον
 καὶ τηρούντων ἐπὶ τῶν βρωμάτων τὸ μεταλαμβάνειν μὲν τῶν
 νενομισμένων αὐτοῖς καθαρῶν, ἀπέχεσθαι δὲ τῶν ἀκαθάρτων, ἀλλὰ καὶ
 μὴ χρῆσθαι αἵματι ζώου εἰς τροφήν μηδὲ τοῖς θηριαλώτοις καὶ ἄλλοις,
 περὶ ᾧ πολὺς λόγος καὶ διὰ τοῦτο νῦν οὐκ εὐκαιρον ἐξετασθῆναι, ἢ τοῦ
 Ἰησοῦ διδασκαλία, βουλομένη πάντας ἀνθρώπους προσκαλέσασθαι εἰς
 τὴν καθαρὰν θεοσέβειαν καὶ μὴ προφάσει τῆς περὶ βρωμάτων βαρυτέρας
 νομοθεσίας κωλύειν πολλοὺς τῶν δυναμένων ὠφελῆσθαι εἰς ἣν ἀπὸ
 χριστιανισμοῦ, ἀπεφήνατο ὅτι "Οὐ τὰ εἰσερχόμενα εἰς τὸ στόμα κοινοῖ
 τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα ἐκ τοῦ στόματος"· τὰ μὲν γὰρ "εἰς-
 ερχόμενα εἰς τὸ στόμα εἰς τὴν κοιλίαν", φησί, "χωρεῖ καὶ εἰς ἀφεδρῶνα
 ἐκβάλλεται", τὰ δ' ἐξιόντα ἐκ τοῦ στόματος "διαλογισμοί" εἰσι
 "πονηροὶ" λαλούμενοι καὶ "φόνοι" καὶ "μοιχεῖαι" καὶ "πορνεῖαι, κλοπαί"
 τε καὶ "ψευδομαρτυρίαι" καὶ "βλασφημίαι". Φησί δὲ καὶ ὁ Παῦλος ὅτι
 "Βρῶμα ἡμᾶς οὐ παραστήσει τῷ θεῷ· οὔτε γὰρ ἐὰν φάγωμεν περισ-
 σεύομεν, οὔτ' ἐὰν μὴ φάγωμεν ὑστερούμεθα". Εἴτ' ἐπεὶ ἔχει τινὰ
 ἀσάφειαν ταῦτα, εἰ μὴ τύχοι διαρθρώσεως, "Ἐδοξε τοῖς τοῦ Ἰησοῦ ἀπο-
 στόλοις καὶ τοῖς" ἐν Ἀντιοχείᾳ συναχθεῖσιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ "πρεσβυτέρους"

7-9 Rom 14:21 et 15 10-11 1 Cor 8:13 20-25 Mt 15:11, 17 et 19. Cf.
 5.49; 7.33 26-27 1 Cor 8:8. Cf. 5.49 28-p. 542.4 Act 15:22 et 28-29

1 πίνωσι add. Koetschau² : ῥοφῶσι add. Bader 3 ἐκάστων Koetschau² :
 ἐκάστω A 6 κἂν scripsi : καὶ² A 8 σου προσκόπτει NT : οὐ προκόπτει
 A 10 βρῶμα scripsi ex NT : κρέα¹ A 16 εὐκαιρον Reg Bas et Koetschau²
 : εὐκαιρος A 21 τὰ ἐξερχόμενα : τὸ ἐκπορευόμενον NT | τὰ... εἰσερχό-
 μενα : τὸ εἰσπορευόμενον NT 26-27 ὑστερούμεθα... περισσεύομεν NT 27
 οὔτ' ἐὰν Koetschau : οὔτε ἂν A 28 τύχοι Wendland : τύχη A

καί, ὥς αὐτοὶ οὗτοι ὠνόμασαν, [καὶ] "τῷ ἁγίῳ πνεύματι" γράψαι τοῖς ἀπὸ τῶν ἐθνῶν πιστεύουσιν ἐπιστολὴν, ἡ μόνον, ὥς ὠνόμασαν, "ἡ τὰ ἐπάναγκες" ἀπαγορεύουσιν ἐσθίειν· ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ ἥτοι "εἰδωλόθυτα ἢ τὰ πνικτὰ ἢ τὸ αἷμα".

199^f

5 Τὸ μὲν γὰρ "εἰδωλόθυτον θύεται δαιμονίοις", καὶ οὐ χρὴ τὸν τοῦ θεοῦ ἄνθρωπον "κοινωνὸν τραπέζης δαιμονίων γίνεσθαι"· τὰ δὲ πνικτὰ τοῦ αἵματος μὴ ἐκκριθέντος, ὅπερ φασὶν εἶναι τροφὴν δαιμόνων, τρεφομένων ταῖς ἀπ' αὐτοῦ ἀναθυμιάσεσιν, ἀπαγορεύει ὁ λόγος, ἵνα μὴ τραφῶμεν τροφῇ δαιμόνων, τάχα τινῶν τοιούτων πνευμάτων συντραφησομένων ἡμῖν
10 ἐὰν μεταλαμβάνωμεν τῶν πνικτῶν. Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων περὶ τῶν πνικτῶν σαφὲς εἶναι δύναται τὸ περὶ τῆς ἀποχῆς τοῦ αἵματος. Καὶ οὐκ ἀπίθανόν γε γενόμενόν με κατὰ τοὺς τόπους ὑπομνησθῆναι χαριεστάτης γνώμης, ἥ καὶ οἱ πολλοὶ τῶν Χριστιανῶν ἀναγεγραμμένη ἐν ταῖς Σέξτου γνώμας ἐντυγχάνουσιν, οὕτως ἐχούσῃ· "'Εμψύχων χρήσις μὲν ἀδιάφορον, ἀποχὴ δὲ λογικώτερον." Οὐχ ἀπλῶς οὖν κατὰ τι πάτριον τῶν νομιζομένων ἱερειῶν εἶναι καὶ θυομένων παρὰ τοῖς λεγομένοις θεοῖς ἢ ἥρωσιν ἢ δαίμοσιν ἀπεχόμεθα, ἀλλὰ διὰ λόγους πλείονας, ὧν ἀπὸ μέρους ἐξεθέμην τινάς. Ἀλλὰ καὶ οὐχ, ὥσπερ ἀφεκτέον πάσης κακίας καὶ τῶν ἀπὸ κακίας, καὶ ζώων ἀπάντων βρώσεως. Ἀφεκτέον δὲ οὐ μόνον ζώων
20 βρώσεως, ἀλλὰ καὶ παντὸς οὐτινοσοῦν, εἰ ἀπὸ κακίας καὶ τῶν ἀπὸ κακίας χρῆσαιμέθα τοῖς βρώμασιν· ἀφεκτέον γὰρ τοῦ ἐσθίειν κατὰ γαστριμαργίαν ἢ κατὰ τὸ ἄγεσθαι ὑφ' ἡδονῆς χωρὶς τῆς εἰς ὑγίαν τοῦ σώματος καὶ θεραπείαν αὐτοῦ προθέσεως.

Οὐδαμῶς μέντοι γε λέγοντες μετενσωμάτωσιν εἶναι ψυχῆς καὶ
25 κατατάπτωσιν αὐτῆς μέχρι τῶν ἀλόγων ζώων, δηλὸν ὅτι οὐδ' ὁμοίως Πυθαγόρᾳ, κἂν ἀπεχώμεθα ποτε ζώων, οὐ χρῆσόμεθα αὐτῶν ταῖς σαρκί. Ψυχὴν γὰρ λογικὴν τιμὴν μόνην ἡμεῖς ἴσμεν καὶ τὰ ταύτης ὄργανα μετὰ τιμῆς παραδιδόναι κατὰ τὰ νενομισμένα ταφῇ· ἄξιον γὰρ τὸ τῆς λογικῆς

5-6 1 Cor 10:20-21 14-15 Sexti Sent. 109 Chadwick

1 καί² del. Spencer 2 τὰ add. Wifstrand 3 ἀπαγορεύουσιν M : ἀπαγορεύουσιν A 12 τὸν τόπον P 13 σέξτου P : σέκστου A 19 post βρώσεως addit ἀφεκτέον Bouhéreau 22 κατὰ τὸ Wendland : καθὸ A 24 λέγοντες A : λέγομεν P 25 δηλονότι A

ψυχῆς οἰκητήριον μὴ παραρριπτεῖν ἀτίμως καὶ ὡς ἔτυχεν, ὁμοίως τῷ τῶν ἀλόγων, καὶ μάλιστα ὅτε οἱ (Χριστιανοὶ) τὴν τιμὴν τοῦ σώματος, ἔνθα λογικὴ ψυχὴ ᾤκησε, πεπιστεύκασι καὶ ἐπ' αὐτὸν φθάσαι (τὸν) δεξάμενον καλῶς ἀγωνισαμένην διὰ τοιοῦτου ὀργάνου ψυχὴν. Περὶ δὲ τοῦ "Πῶς οἱ νεκροὶ ἐγείρονται, καὶ ποίῳ σώματι ἔρχονται", ἐν τοῖς ἀνωτέρω δι' 5 ὀλίγων, ὡς ἀπῆται ἡ γραφή, παρεστήσαμεν.

31

Μετὰ ταῦτα ὁ Κέλσος τὸ ὁμολογουμένως ὑπὸ Χριστιανῶν καὶ Ἰουδαίων λεγόμενον τίθησιν, ἀπολογουμένων περὶ τῆς τῶν εἰδωλοθύτων ἀποχῆς καὶ φασκόντων μὴ δεῖν συνεστιᾶσθαι δαίμοσι τοὺς ἀνα- 10 κειμένους τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ· πρὸς ὃ εἶπε τὰ ἐκκείμενα. Ἡμεῖς μὲν οὖν, ὅσον ἐπὶ βρώμασι καὶ πόμασι, τοῦ συνεστιᾶσθαι δαίμοσι τρόπους ἢ ἄλλους οὐκ ἴσμεν ἢ καθ' οὓς τὰ καλούμενα παρὰ τοῖς πολλοῖς ἱερόθута ἐσθίει τις καὶ πίνει τὸν τῶν παρὰ τοῖς δαιμονίοις γινομένων σπονδῶν οἶνον· ὁ δὲ Κέλσος οἶεται συνεστιᾶσθαι δαίμοσι καὶ τὸν σίτου μετα- 15 λαμβάνοντα καὶ ὅπως ποτ' οὖν οἴνου πίνοντα καὶ ἀκροδρύων γευόμενον· ἀλλὰ καὶ εἰ μόνου ὕδατός τις μεταλαμβάνει, καὶ ἐν τούτῳ φησὶ συνεστιᾶσθαι δαίμοσι τὸν πίνοντα. Προστίθῃσι δὲ τούτοις ὅτι καὶ ὁ τὸν ἀέρα τοῦτον ἀναπνέων παρὰ δαιμόνων τινῶν καὶ τοῦτον λαμβάνει, χαριζομένων δαιμόνων τῶν ἐπὶ τοῦ ἀέρος προστεταγμένων τὸν τῆς 20 ἀναπνοῆς τοῖς ζῷοις ἀέρα.

Ὁ βουλόμενος τοίνυν παραστησάτω τῷ Κέλσου λόγῳ καὶ δεικνύτω πῶς οὐ θεῖοι τινες ἄγγελοι [θεοῦ] ἀλλὰ δαίμονες, ὧν ὅλον τὸ γένος ἐστὶ φαῦλον, προστεταγμένοι εἰσὶ πάντα τὰ προειρημένα οἰκονομεῖν. Καὶ ἡμεῖς μὲν γάρ φαμεν οὐ χωρὶς προστασίας ἀοράτων, ἴν' οὕτως ὀνομάσω, γεωργῶν καὶ ἄλλων οἰκονόμων οὐ μόνον τῶν ἀπὸ γῆς φυομένων, ἀλλὰ 25 καὶ παντὸς ναματιαίου ὕδατος καὶ ἀέρος τὴν γῆν φέρειν τὰ ὑπὸ φύσεως λεγόμενα διοικεῖσθαι, καὶ τὸ ὕδωρ ἐν ταῖς πηγαῖς καὶ τοῖς αὐθιγενέσι ποταμοῖς ὀμβρεῖν καὶ φέρεσθαι, καὶ τὸν ἀέρα ἀδιάφθορον τηρεῖσθαι καὶ

4-5 1 Cor 15:35. Cf. 5.18 5 ἐν τοῖς ἀνωτέρω : cf. 5.18 12-14 cf. 8.21
24-25 ἀοράτων... γεωργῶν : cf. Orig *De princ.* 3.3.3; *Hom. in Iesu Nave* 23.3

2 Χριστιανοὶ add. Delarue 3 φθάσαι Gundermann : φθάνειν Bouhéreau
: φασὶ A ἢ τὸν add. Wifstrand 22 θεοῦ delevi (cf. θεῖου) 28 ἀδιάφθορον
M : ἀδιάφορον A

ζωτικὸν τοῖς ἀναπνέουσιν αὐτὸν γίνεσθαι. Οὐ μὴν τοὺς ἀοράτους (τού-
τους) φαμέν εἶναι δαίμονας· ἀλλ', εἰ χρη ἀποτολήσαντα λέγειν τινά,
εἴπερ ταῦτα δαιμόνων ἐστὶν ἔργα, φήσομεν ὅτι (καὶ) λιμοὶ καὶ ἀφορίαι
σταφυλῆς καὶ ἀκροδρύων καὶ αὐχμοὶ, ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ ἀέρος διαφθορὰ ἐπὶ
5 λύμῃ τῶν καρπῶν, ἔσθ' ὅτε καὶ (ἐπὶ) τῷ τῶν ζώων θανάτῳ καὶ τῷ κατὰ
τῶν ἀνθρώπων λοιμῷ. Πάντα ταῦτα δαίμονες αὐτουργοῦσι (ὥς) δῆμιοι,
κρίσει τινὶ θεῖα λαβόντες ἐξουσίαν ἐν καιροῖς τισι ταῦτ' ἐνεργεῖν εἴτε εἰς
ἐπιστροφὴν ἀνθρώπων, ἐπὶ τὴν χύσιν τῆς κακίας ἐξοκειλάντων, εἴτε καὶ
εἰς γυμνάσιον τοῦ λογικοῦ γένους· ἴν' οἱ μὲν καὶ ἐν τοῖς τοσοῦτοις εὐ-
10 σεβεῖς μένοντες καὶ μηδαμῶς χεῖρους γινόμενοι φανεροὶ τέως τοῖς μὴ
βλέπουσιν αὐτῶν τὴν ἕξιν ἀοράτοις καὶ ὁρατοῖς θεαταῖς γένωνται, οἱ δ'
ἐναντίως μὲν διακείμενοι, κλέπτοντες δὲ τὴν τῆς κακίας ἐπίδειξιν
ἐλεγχθέντες ὑπὸ τῶν συμβαινόντων ὁποῖοι εἰσιν αὐτοῖ τε ἑαυτῶν συν-
αισθηθῶσι καὶ δῆλοι τοῖς, ἴν' οὕτως ὀνομάσω, θεαταῖς γένωνται.

15 Μαρτυρεῖ δὲ ὁ ὑμνωδὸς τῷ ὅτι θεῖα κρίσει αὐτουργεῖται τὰ σκυθ-
ρωπότερα ὑπὸ τινων πονηρῶν ἀγγέλων, ἐν τῷ "Ἀπέστειλεν εἰς αὐτοὺς
ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ, θυμὸν καὶ ὀργὴν καὶ θλίψιν, ἀποστολὴν δι' ἀγγέλων
πονηρῶν". Εἰ δὲ καὶ ἄλλο τι παρὰ ταῦτα γίνεται ὅθ' οἱ δαίμονες
ἐπιτρέπονται, αἰεὶ μὲν βουλόμενοι ταῦτα ποιεῖν, οὐκ αἰεὶ δὲ δυνάμενοι διὰ
20 τὸ κωλύεσθαι, ὁ δυνάμενος ἐξεταζέτω, τὴν θεῖαν κρίσιν κατὰ τὸ δυνατόν
ἀνθρωπίνῃ φύσει φανταζόμενος περὶ ἀθρόας πολλῶν ψυχῶν ἀπαλλαγῆς
ἀπὸ σώματος, τοιαῖσδε ταῖς | ἐπὶ τὸν μέσον θάνατον φερούσαις ὁδοῖς
χρωμένων. Καὶ γὰρ "μεγάλαι μὲν αἱ κρίσεις τοῦ θεοῦ" εἰσι καὶ διὰ τὸ
μέγεθος οὐ χωρεταὶ νῶ, τῷ ἔτι ἐνδεδεμένῳ θνητῷ σώματι, διὸ καὶ "δυσ-
25 διήγητοι" τυγχάνουσιν, ἀπαιδεύτοις δὲ ψυχαῖς οὐδ' ἐπὶ ποσὸν θεωρηταῖ·
διὸ καὶ οἱ προπετέστεροι τῇ περὶ ταῦτα ἀγνοίᾳ καὶ τῇ διὰ τὴν προπέτειαν
εἰς τὸ θεῖον ἐπιστασίᾳ αὐξοῦσι τὰ ἀσεβῆ κατὰ τῆς προνοίας δόγματα.

Οὐ παρὰ δαιμόνων οὖν ἕκαστα τῶν εἰς τὰς βιωτικὰς χρείας λαμβάνο-
μεν, μάλιστα οἱ δεόντως αὐτοῖς χρῆσθαι μεμαθηκότες, οὐδὲ συνεστιῶνται

6 (ὥς) δῆμιοι : cf. 1.31; 7.70; 8.73 16-18 Ps 77:49 22 μέσον : cf. S.V.F
I Nr. 190; III Nr. 117 23-25 Sap 17:1. Cf. 6.79

1 τούτους addidi 2-3 τινὰ εἴπερ A : τίνα, εἰ μὴ Chadwick 3 καὶ¹
addidi 5 ἐπὶ addidi 6 ὥς add. Koetschau² 10 τέως add. A¹ 16
ἐξαπέστειλεν LXX 26 προπετέστεροι M : προπετέστερον A

δαίμοσιν οἱ σίτου καὶ οἴνου καὶ ἀκροδρῶν καὶ ὕδατος καὶ ἀέρος μεταλαμβάνοντες, ἀλλὰ μᾶλλον θείοις ἀγγέλοις τοῖς ἐπὶ τῶν τοιούτων τεταγμένοις, οἵτινες ὥσπερ ἐκαλοῦνται ἐπὶ τὴν ἐστίαν τοῦ εὐσεβοῦς καὶ ἀκούσαντος τοῦ διδάσκοντος λόγου τὰ τοιαῦτα· "Εἴτε ἐσθίετε εἴτε πίνετε εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν θεοῦ ποιεῖτε." Καὶ πάλιν ἐν ἄλλῳ τόπῳ 5 κεῖται· [Εἴτε ἐσθίετε εἴτε πίνετε] "πάντα ἐν ὀνόματι θεοῦ ποιεῖτε". "Ὅτε οὖν "εἰς δόξαν θεοῦ" ἐσθίομεν καὶ πίνομεν καὶ ἀναπνέομεν καὶ κατὰ τὸν λόγον πάντα πράττομεν, οὐδενὶ τῶν δαιμόνων συνεστιώμεθα, ἀλλὰ τοῖς θείοις ἀγγέλοις. Καὶ γὰρ "Πᾶν κτίσμα θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον· ἀγιάζεται γὰρ διὰ λόγου θεοῦ καὶ 10 ἐντεύξεως". Οὐκ ἂν δὲ ἦν "καλόν" οὐδὲ δυνατόν "ἀγιάζεσθαι" εἰ, ὥς Κέλσος οἶεται, δαίμοσι ταῦτα ἦν προστεταγμένα.

33

Ἐκ τούτων δὲ δῆλον ὅτι καὶ πρὸς τὰ ἐξῆς αὐτῷ λελεγμένα ἀπηντήσαμεν, οὕτως ἔχοντα· "Ἡ τοίνυν οὐδαμῇ οὐδαμῶς βιωτέον οὐδὲ τῇδε παριτητέον, ἢ τὸν ἐπὶ τοῖσδε παρελθόντα εἰς τὸν 15 βίον δαίμοσι τοῖς τὰ ἐπὶ γῆς εἰληχόσιν εὐχαριστητέον καὶ ἀπαρχὰς καὶ εὐχὰς ἀποδοτέον ἕως ἂν ζῶμεν, ὥς ἂν φιλο-ανθρώπων αὐτῶν τυγχάνοιμεν. Καὶ βιωτέον οὖν ἡμῖν, καὶ κατὰ τὸν λόγον τοῦ θεοῦ βιωτέον, ὅσον οἶόν τε καὶ δίδεται κατ' αὐτὸν βιοῦν· δίδεται δὲ καὶ ὅτε "εἴτ' ἐσθίομεν εἴτε πίνομεν, πάντα εἰς δόξαν θεοῦ 20 ποιοῦμεν". Καὶ οὐ παριτητέον ἡμῖν τὸ χρῆσθαι μετ' εὐχαριστίας τῆς πρὸς τὸν κτίσαντα τοῖς δι' ἡμᾶς αὐτοῦ δημιουργήμασι. Καὶ ἐπὶ τοῖσδε μᾶλλον παρήχθημεν ὑπὸ τοῦ θεοῦ εἰς τὸν βίον, ἢ ἐφ' οἷς Κέλσος οἶεται, καὶ οὐχ ὑποκείμεθ' ἡμῖν δαίμοσιν, ἀλλὰ τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ διὰ τοῦ ἡμᾶς 25 προσαναγόντος Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ.

Καὶ κατὰ νόμους μὲν θεοῦ οὐδεὶς εἴληχε δαίμων τὰ ἐπὶ γῆς· διὰ (δὲ) τὴν σφῶν παρανομίαν τάχα μὲν αὐτοῖς διεείλοντο τοὺς τόπους ἔνθα ἐρημία ἐστὶ γνώσεως θεοῦ καὶ τοῦ κατ' αὐτὸν βίου ἢ ἔνθα πολὺς ἐστὶν ὁ

4-5 1 Cor 10:31 6 Col 3:17 (καὶ πᾶν ὅτι ἐὰν ποιῆτε ἐν λόγῳ ἢ ἐν ἔργῳ, πάντα ἐν ὀνόματι κυρίου Ἰησοῦ...) 9-11 1 Tim 4:4-5 20-21 1 Cor 10:31

6 εἴτε ἐσθίετε εἴτε πίνετε ut dissographiam secl. Spencer (cf. v. 4) 8 πάντα add. A¹ 14 ἢ τοίνυν M : ἥτοι νῦν A 15 παριτητέον edd. : παραιτητέον A 26 δὲ M : om. A 27 αὐτοῖς Bouhéreau : αὐτοῖς A | διεείλοντο Bouhéreau : διελόντα A

τῆς θεϊότητος ἀλλότριος, τάχα δὲ ὡς ἄξιοι τῶν πονηρῶν ἐπιστάται καὶ
 κολασταὶ αὐτῶν ὑπὸ τοῦ διοικοῦντος τὰ ὅλα λόγου ἐτάχθησαν ἄρχειν τῶν
 ἑαυτοὺς ὑποταλιζάντων τῇ κακίᾳ καὶ οὐ τῷ θεῷ. Καὶ διὰ τοιαῦτα δὲ
 5 τῷ τοῦ παντὸς δημιουργῷ εὐχαριστοῦντες [καὶ] τοὺς μετ' εὐχαριστίας καὶ
 εὐχῆς τῆς ἐπὶ τοῖς δοθείσι προσαγομένους ἄρτους ἐσθίομεν, σῶμα
 γενομένους διὰ τὴν εὐχὴν ἁγίον τι καὶ ἀγιάζον τοὺς μετὰ ὑγιοῦς
 προθέσεως αὐτῷ χρωμένους.

Ἄλλὰ καὶ ἀπαρχὰς Κέλσος μὲν δαιμονίοις ἀνατιθέναι βούλεται,
 10 ἡμεῖς δὲ τῷ εἰπόντι· "Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπείρον σπέρμα
 κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπὸν, οὗ τὸ
 σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς." Ἰδιὲν δὲ τὰς ἀπαρχὰς
 ἀποδίδομεν, τούτῳ καὶ τὰς εὐχὰς ἀναπέμπομεν, "ἔχοντες ἀρχιερέα μέγαν,
 15 τῆς ὁμολογίας" ἕως ἂν ζῶμεν, φιланθρώπου τυγχάνοντες τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ
 μονογενοῦς αὐτοῦ, ἐν Ἰησοῦ ἡμῖν φανερουμένου.

Εἰ δὲ καὶ πλῆθος ποθοῦμεν ὧν φιланθρώπων τυγχάνειν θέλομεν,
 μανθάνομεν ὅτι "Χίλιαι χιλιάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ, καὶ μύρια
 20 μυριάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ", αἵτινες ὡς συγγενεῖς καὶ φίλους τοὺς
 μιμουμένους τὴν εἰς θεὸν αὐτῶν εὐσέβειαν ὁρῶντες συμπράττουσιν
 αὐτῶν τῇ σωτηρίᾳ, τῶν ἐπικαλουμένων τὸν θεὸν καὶ γνησίως εὐχομένων,
 ἐπιφαινόμενοι καὶ οἰόμενοι αὐτοῖς δεῖν ἐπακοῦειν καὶ ὥσπερ ἐξ ἑνὸς
 25 συνθήματος ἐπιδημεῖν ἐπ' εὐεργεσίᾳ καὶ σωτηρίᾳ τῶν εὐχομένων θεῷ, ᾧ
 καὶ αὐτοὶ εὐχονται. Καὶ γὰρ "πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα, εἰς
 διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν".
 Ἑλλήνων μὲν οὖν οἱ σοφοὶ λεγέτωσαν δαίμονας εἰληχέναι τὴν
 ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἀπὸ γενέσεως· ὁ δὲ Ἰησοῦς ἡμᾶς ἐδίδασκε μηδὲ

34

10-12 Gen 1:11 13-14 Heb 4:14. Cf. 6.20 18-19 Dan 7:10 24-25
 Heb 1:14. Cf. 5.4 26 Ἑλλήνων - 27 γενέσεως : Celso attribuire Schroeder et
 Andresen (p.18)

5 εὐχαριστοῦντες P : εὐαρεστοῦντες A | καὶ¹ del. Bouhéreau 15 τυγ-
 χάνοντες Hoeschel : τυγχάνοντος A 17 φιланθρώπων M^{pc} : φιланθρώπας
 A 18-19 ἐλειτούργουν... παρειστήκεισαν LXX 22 ὑπακοῦειν P

"τῶν" ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ "μικρῶν καταφρονεῖν", λέγων ὅτι "Οἱ ἄγγελοι αὐτῶν διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς", καὶ ὁ προφήτης δέ φησιν ὅτι "Παρεμβαλεῖ ἄγγελος κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν καὶ ῥύσεται αὐτούς".

Οὐκ ἀναιροῦμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τὸ πολλοὺς εἶναι δαίμονας ἐπὶ γῆς, 5
ἀλλὰ φαμεν εἶναι μὲν αὐτοὺς καὶ δύνασθαι ἐν τοῖς φαύλοις διὰ τὴν ἐκείνων κακίαν, μηδὲν δὲ δύνασθαι πρὸς τοὺς "ἐνδυσασμένους τὴν πανοπλίαν τοῦ θεοῦ" καὶ ἀναλαβόντας "ἰσχὺν πρὸς τὸ ἀντιστῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου" καὶ μελετῶντας ἀεὶ τὰ ἐκείνων 10
παλαιίσματα τῷ ἐγνωκέναι "ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλῃ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς 10
κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις".

35

201^r

Κατανοήσωμεν δὲ καὶ ἄλλην λέξιν τοῦ Κέλσου, οὕτως ἔχουσιν· **"Ἡ**
ὁ μὲν τοῦ Περσῶν ἢ Ῥωμαίων βασιλέως ἢ σατράπης ἢ ὑπ- 15
αρχος ἢ στρατηγὸς ἢ ἐπίτροπος, ἔτι μὴν καὶ οἱ τὰς μικροτέρας
ἀρχὰς ἢ ἐπιμελείας ἢ ὑπηρεσίας ἔχοντες μέγα δύναιнт' ἂν
βλάπτειν ἀμελούμενοι, οἱ δ' ἀναέριοί τε καὶ ἐπίγειοι σατ-
ράπαι καὶ διάκονοι μικρὰ βλάπτοιεν ἂν ὑβρίζοντες; "Ὅρα δὴ 20
πῶς ἀνθρωπικοὺς σατράπας τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ καὶ ὑπάρχους καὶ
στρατηγοὺς καὶ ἐπιτρόπους καὶ τοὺς μικροτέρας ἀρχὰς καὶ ἐπιμελείας 20
καὶ ὑπηρεσίας ἔχοντας εἰσάγει μεγάλα βλάπτοντας τοὺς ὑβρίζοντας, οὐχ ὁρῶν ὅτι οὐδεὶς σοφὸς ἄνθρωπος βλάψαι ἂν βούλοιτό τινα, ἀλλ' ὅση
δύναμις καὶ τοὺς ὑβρίζοντας ἐπιστρέφειν καὶ βελτιοῦν· εἰ μὴ ἄρα 25
Λυκούργου τοῦ Λακεδαιμονίων νομοθέτου καὶ τοῦ Κιτιέως Ζήνωνος
χείρους εἰσὶν οἱ κατὰ τὸν Κέλσον σατράπαι καὶ ὑπαρχοὶ καὶ στρατηγοὶ 25
τοῦ ἐπὶ πᾶσι θεοῦ· ὅτι Λυκούργος μὲν, λαβὼν ἐξουσίαν τοῦ ἐκκόψαντος
αὐτοῦ τὸν ὀφθαλμόν, οὐ μόνον οὐκ ἡμύνατο, ἀλλὰ καὶ οὐκ ἐπαύσατο
κατεπάρδων αὐτῷ, ἕως αὐτὸν πείσειε φιλοσοφεῖν, Ζήνων δὲ πρὸς τὸν

1-3 Mt 18:10. Cf. 6.41; 8.36 3-4 Ps 33:8. Cf. 6.41; 8.36 7-13 Ephes
6:10-12. Cf. 5.1; 8.55 et 73 27-29 Plut. *Lycurg.* 11; Muson. Fr. 39 Hense

2 post αὐτῶν addit ἐν οὐρανοῖς NT 8 ἀντιστῆναι : ὑμᾶς στῆναι NT
15 ἡ² scripsi : καὶ A 20 ἀνθρωπικοὺς P M^pc : ἀνθρωπικὰς A 23
οὐδεὶς scripsi : οὐδὲ A 29 πείσειε Koetschau : πείσει A : πείσῃ
Bouhéreau

εἰπόντα· "Ἀπολοίμην, ἐὰν μὴ σε <τιμωρήσωμαι", "Ἐγὼ δέ", ἔφη, "ἐὰν μὴ σε) φίλον κτήσωμαι".

Καὶ οὐδέπω λέγω τοὺς κατὰ τὴν διδασκαλίαν Ἰησοῦ πεποιωμένους καὶ ἀκούσαντας τοῦ "Ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ
5 τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς, ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅς τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους". Καὶ ἐν τοῖς προφητικοῖς δὲ λόγοις ὁ δίκαιος τοιαῦτά φησι· "Κύριε, ὁ θεός μου, εἰ ἐποίησα τοῦτο, εἰ ἔστιν ἀδικία ἐν χερσὶ μου, εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδοῦσί μοι κακά, ἀπο-
10 πέσοιμι ἄρα ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός· καταδιώξαι ἄρα ὁ ἐχθρὸς τὴν ψυχὴν μου καὶ καταλάβοι, καὶ καταπατήσαι εἰς γῆν τὴν ζωὴν μου."

Ἄλλ' οὐχ, ὥς οἶεται Κέλσος, βλάπτουσιν οἱ ἀληθῶς σατράπαι καὶ ὑπαρχοὶ καὶ στρατηγοὶ καὶ ἐπίτροποι τοῦ θεοῦ ἄγγελοι τοὺς ὑβρίζοντας· εἰ δέ τινες βλάπτουσι δαίμονες, οὓς ἐφαντάσθη καὶ ὁ Κέλσος, βλάπτουσιν
15 ὡς φαῦλοι καὶ μηδεμίαν σατραπείαν ἢ στρατηγίαν ἢ ἐπιτροπὴν τοῦ θεοῦ ἐγκεχειρισμένοι, καὶ βλάπτουσι τοὺς ὑποκειμένους αὐτοῖς καὶ ὑποτάξαντας ἑαυτοὺς ὡς δεσπόταις ἐκείνοις. Τάχα γὰρ καὶ διὰ τοῦτο οἱ καθ' ἑκάστον τόπον εἰς τὰ νενομισμένα βρώματα μὴ δεῖν ἐσθίεσθαι παρανομοῦντες, εἰ μὲν τῶν ὑπὸ τοὺς δαίμονας εἶεν [ἐκείνους], βλάπτονται· εἰ
20 δέ τινες τῶν οὐχ ὑπ' ἐκείνους (ὄντες) οὐδὲ αὐτοὺς ὑποτάξαντες τῷ τοῦ τόπου δαιμονίῳ, ἐλεύθεροι ἀπὸ τοῦ ὑπ' ἐκείνων παθεῖν, μακρὰν χαίρειν εἰπόντες τοῖς τοιοισδὶ δαιμονίοις, ἄλλοις διὰ τὴν περὶ ἄλλα ἄγνοιαν ἑαυτοὺς ὑποτάξαιεν, ὑπ' ἐκείνων πάσχειν δύνανται· ἀλλ' οὐχ [Χριστιανός] ὁ ἀληθῶς Χριστιανός, ὁ ὑποτάξας ἑαυτὸν ἰ μόνῳ τῷ θεῷ καὶ τῷ
25 λόγῳ αὐτοῦ, πάθοι τι ἂν ὑπὸ τῶν δαιμονίων, ἅτε κρείττων δαιμόνων τυγχάνων· καὶ οὐ πάθοι γ' ἂν ἐπεὶ "Παρεμβαλεῖ ἄγγελος κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν καὶ ῥύσεται αὐτούς", καὶ "ὁ ἄγγελος αὐτοῦ, διὰ

36

201^v

1-2 Plut. *De cohib. ira* 462 C; S.V.F. I Nr. 297 4-7 Mt 5:44-45. Cf. 4.28; 8.66 8-11 Ps 7:4-6. Cf. 7.24 26-27 Ps 33:8. Cf. 6.41; 8.34 27-p. 552.1 Mt 18:10. Cf. 6.41; 8.34

1-2 τιμωρήσωμαι, ἐγὼ δέ, ἔφη, ἐὰν μὴ σε ex. Plut. suppl. edd. 6 ὅς : ὅτι NT 19 ἐκείνους del. Bouhéreau (cf. v. 20) 20 ὄντες addidi 21 ἀπὸ M : ὑπὸ A | μακρὰν Koetschau : μακρὰ A 22 εἰπόντες A : εἵποιεν Bouhéreau 23 ὑποτάξαιεν scripsi (cf. v. 19 εἶεν) : ὑποτάξαντες A | οὐχ scripsi : οὐ A | χριστιανός¹ deleui 24 ὁ² scripsi : καὶ A

παντὸς βλέπων τὸ πρόσωπον τοῦ ἐν οὐρανοῖς πατρός", αἰεὶ τὰς εὐχὰς αὐτοῦ ἀναφέρει διὰ τοῦ μόνου "ἀρχιερέως" τῷ θεῷ τῶν ὅλων, καὶ αὐτὸς συνευχόμενος τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἐπιτροπευομένῳ. Μὴ μορμολυττέσθω τοίνυν ἡμᾶς ὁ Κέλσος, ἀπειλῶν τὴν ἀπὸ τῶν δαιμόνων βλάβην ὑφ' ἡμῶν ἀμελουμένων· οὐδὲν γὰρ ἡμῖν δαίμονες ἀμελούμενοι ποιεῖν ἂν δύναιντο, ἀνακειμένοις τῷ μόνῳ βοηθεῖν πᾶσι τοῖς ἀξίοις δυναμένῳ, ἐφιστάντι δ' οὐδὲν ἤττον καὶ τοὺς ἰδίους ἀγγέλους τοῖς εἰς αὐτὸν εὐσεβοῦσιν, ἵνα μηδὲν οἱ ἐναντίοι ἄγγελοι μηδ' ὁ τούτων "ἄρχων" λεγόμενος "τοῦ αἰῶνος τούτου" ἐνεργεῖν κατὰ τῶν ἀνακειμένων τῷ θεῷ δυναθῇ.

37 Εἴτ' ἐπιλαθόμενος ὅτι Χριστιανοῖς λαλεῖ, τοῖς μόνοις τῷ θεῷ διὰ τοῦ Ἰησοῦ εὐχομένοις, καὶ συμφύρων τὰ ἐτέρων καὶ ἀλόγως Χριστιανοῖς συνάπτων αὐτὰ φησιν· **Ἐὰν μὲν βαρβάρως αὐτοὺς ὀνομάζῃ τις, δύναμιν ἔξουσιν, ἐὰν δὲ Ἑλληνικῶς ἢ Ῥωμαϊκῶς, οὐκέτι.** Δεικνύτω γὰρ τίνα ἡμεῖς βαρβάρως ὀνομάζομεν ὡς καλοῦντες αὐτὸν ἐπὶ βοήθειαν, καὶ πειθέσθω μάτην καθ' ἡμῶν ταῦτα εἰρηκέναι τὸν Κέλσον (ὁ) ἐφιστὰς ὅτι οἱ πολλοὶ τῶν Χριστιανῶν οὐδὲ τοῖς ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς κειμένοις ὀνόμασι καὶ τεταγμένοις ἐπὶ τοῦ θεοῦ χρῶνται ἐν ταῖς εὐχαῖς, ἀλλ' οἱ μὲν Ἑλληνες Ἑλληνικοῖς, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι Ῥωμαϊκοῖς, καὶ οὕτως ἕκαστος κατὰ τὴν ἑαυτοῦ διάλεκτον εὐχεταὶ τῷ θεῷ καὶ ὑμνεῖ αὐτὸν ὡς δύναται· καὶ ὁ πάσης διαλέκτου κύριος τῶν ἀπὸ πάσης διαλέκτου εὐχομένων ἀκούει, ὡς μιᾶς, ἵν' οὕτως ὀνομάσω, φωνῆς [τῆς] κατὰ τὰ σημαινόμενα [ἀκούων], δηλουμένης ἐκ τῶν ποικίλων διαλέκτων. Οὐ γάρ ἐστιν ὁ ἐπὶ πᾶσι θεὸς εἷς τις τῶν κεκληρωμένων διάλεκτόν τινα βάρβαρον ἢ Ἑλλῆνα καὶ μηκέτι τὰς λοιπὰς ἐπισταμένων ἢ μηκέτι τῶν ἐν ἄλλαις διαλέκτοις λεγόντων φροντίζόντων.

2 Heb 2:17 et al. 3-5 cf. 8.64 et Orig. *De orat.* 11.5 8-9 Io 14:30; 1 Cor 2:6 et 8. Cf. 4.93; 8.13 12-13 cf. 1.25; 5.45 et Celsum in 1.6; 6.40 12 αὐτούς : i.e. δαίμονας (cf. 8.39)

3 αὐτοῦ Bouhéreau : αὐτὸν A 16 ὁ add. Bouhéreau | πολλοὶ Koetschau² : λοιποὶ A 20 αὐτὸν A¹ in mg : τὸν θεὸν A 21 τῆς delevi 22 ἀκούων seclusi (cf. v. 21 ἀκούει) 24 ἐπισταμένων M^{PC} : ἐπισταμένου A 25 φροντίζόντων Hoeschel : φροντίζειν A : φροντίζειν (βουλομένων) conl. Koetschau

38

Εἶτα μετὰ ταῦτα ἤτοι μηδενὸς ἀκούσας Χριστιανοῦ ἢ τινος ἀπὸ τῶν πολλῶν παρὰ νόμου καὶ ἀπαιδεύτου, φησὶ τοὺς Χριστιανοὺς λέγειν· Ἴδου παραστὰς τῷ ἀγάλματι τοῦ Διὸς ἢ Ἀπόλλωνος ἢ ὅτου δὴ θεοῦ βλασφημῶ καὶ ῥαπίζω, καὶ οὐδὲν με ἀμύνεται, οὐχ ὁρῶν
 5 ὅτι ἐν τῇ θείᾳ νομοθεσίᾳ προστέτακται καὶ τὸ "θεοὺς οὐ κακολογήσεις", ἵνα μὴ ἐθίζηται ἡμῶν τὸ στόμα ὄντινούν κακολογεῖν, ἀκουόντων· "Εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε" καὶ ἡ διδασκομένων ὅτι "οἱ λοῖδοροι" "βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι". Τίς δ' οὕτως ἐν ἡμῖν ἡλίθιος, ὡς ταῦτα λέγειν καὶ μὴ ὁρᾶν ὅτι οὐδὲν δύναται τὸ τοιοῦτο πρὸς καθαίρεσιν
 10 τῆς περὶ τῶν νομιζομένων θεῶν ὑπολήψεως; Ὅπου γε καὶ οἱ πάντῃ ἄθεοι καὶ τὴν πρόνοιαν ἀνελόντες καὶ σύστημα νομιζομένων φιλοσόφων διὰ τῶν μοχθηρῶν δογμάτων καὶ ἀσεβῶν γεννήσαντες οὗτ' αὐτοὶ (τι) πεπόνθασιν ὧν οἱ πολλοὶ νομίζουσι κακῶν, οὐθ' οἱ τὰ ἐκείνων ἀσπασάμενοι δόγματα, ἀλλὰ γὰρ καὶ πλουτοῦσι καὶ ὑγιαίνουσι τὰ σώματα.
 15 Εἰ δὲ βλάβην τις ζητεῖ ἐν ἐκείνοις, ὁράτω ὅτι ἀληθῶς εἰσι νοῦν βεβλαμμένοι. Ποία γὰρ μείζων βλάβη τοῦ μὴ νοεῖν ἀπὸ τῆς τάξεως τοῦ κόσμου τὸν πεποιηκότα; Ποία δὲ χεῖρων ταλαιπωρία τοῦ τετυφλωθῆαι τὸν νοῦν καὶ μὴ βλέπειν τὸν παντὸς νοῦ δημιουργὸν καὶ πατέρα;

202^Γ

39

Περιθεὶς δ' ἡμῖν τοιοῦτους λόγους καὶ συκοφαντῶν Χριστιανούς, οὐ
 20 λέγοντας τὰ τοιαῦτα, ἑαυτῷ ἀπολογίαν πορίζει νομίζει, παίγνιον μᾶλλον ἢ ἀπολογίαν τυγχάνουσαν, ἐν ᾗ φησιν ὡς πρὸς ἡμᾶς· Οὐχ ὁρᾷς οὖν, ὦ βέλτιστε, ὅτι [καὶ] τὸν σὸν δαίμονα καταστάς τις οὐ βλασφημεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσης γῆς καὶ θαλάσσης ἐκκηρύττει, καὶ σὲ τὸν καθωσιωμένον ὥσπερ ἄγαλμα αὐτῷ
 25 δῆσας ἀπάγει καὶ ἀνασκολοπίζει· καὶ ὁ δαίμων ἦ, ὡς σὺ φῆς, ὁ τοῦ θεοῦ παῖς οὐδὲν αὐτὸν ἀμύνεται; Χώραν δ' εἶχεν ἡ ἀπολογία αὕτη, εἰ τοιοῦτοις λόγοις ὁποίους ἡμᾶς ἀνέγραψε λέγοντας ἐχρώμεθα·

2-4 cf. 7.36 et 62; 8.41; Min. Fel. Oct. 8.4 5 Exod 22:27 7 Rom 12:14.
 Cf. 8.41 7-8 1 Cor 6:10. Cf. 8.41

3 δὴ Α Μ : δὴ ποτε V^{PC} 5 καὶ Α : μετὰ τῶν ἄλλων καὶ Ρ 12 τι
 add. Guet 15 εἰσι νοῦν Koetschau (cf. vv. 17-18) : εἰσιν οἱ Α 22 καὶ
 delevi 27 λέγοντας in mg add. Α¹

καίτοι γε οὐδ' οὕτως ἀληθῆ ἔλεγε, δαίμονα εἰπὼν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ. Κατὰ μὲν οὖν ἡμᾶς, τοὺς λέγοντας πάντας δαίμονας εἶναι φαύλους, οὐ δαίμων ὁ τοὺς τοσοῦσδε ἐπιστρέψας πρὸς τὸν θεόν, ἀλλὰ θεὸς λόγος καὶ θεοῦ παῖς· κατὰ δὲ Κέλσον, μηδὲν ἐμφήναντα περὶ φαύλων δαιμόνων οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπιλαθόμενον ἑαυτοῦ, δαίμων ὁ Ἰησοῦς εἴρηται. Ὑστερον μέντοι γε τὰ (προ)λεγόμενα περὶ τῶν ἀσεβῶν φθάσει (μετὰ πάντα τὰ φάρμακα, ἅπερ οὐ προσήκαντο) ἐπὶ τοὺς καταλαμβανομένους ἐν τῇ, ὡς ἂν εἴποι τις, ἀνιάτῳ κακίᾳ.

40

Καὶ ἡμεῖς μὲν ὅ τι ποτὲ περὶ κολάσεως λέγοντες καὶ διὰ τῆς περὶ κολάσεως διδασκαλίας πολλοὺς ἀπὸ τῶν ἀμαρτημάτων ἐπιστρέφομεν· ὁ δὲ κατὰ τὸν Κέλσον **ιερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος ἢ τοῦ Διὸς** οἶα ἀποκρίνεται, κατανοήσωμεν· **Ὁψέ, φησί, θεῶν ἀλέουσι μύλοι, καὶ**

Ἐς παίδων παῖδας, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

"Ὅρα δὲ ὅσῳ τούτου βέλτιον τό· "Οὐκ ἀποθανοῦνται πατέρες ὑπὲρ τέκνων, οὐδὲ υἱοὶ ἀποθανοῦνται ὑπὲρ πατέρων· ἕκαστος τῇ ἀμαρτίᾳ ἑαυτοῦ ἀποθάνειται" καὶ τοῦτο· "Τοῦ φαγόντος τὸν ὄμφακα αἰμω- διάσουσιν οἱ ὀδόντες αὐτοῦ" καὶ τό· "Υἱὸς οὐ λήψεται ἀδικίαν πατρός, ἢ καὶ πατὴρ οὐ λήψεται ἀδικίαν υἱοῦ· δικαιοσύνη δικαίου ἐπ' αὐτὸν ἔσται, καὶ ἀνομία ἀνόμου ἐπ' αὐτὸν ἔσται". Ἐὰν δέ τις ὅμοιον εἶναι λέγῃ τῷ

Ἐς παίδων παῖδας, τοί κεν μετόπισθε γένωνται

τό· "'Αποδιδούς ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεὰν τοῖς μισοῦσί (με)", μαθέτω ὅτι ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ "παραβολὴ" τὸ τοιοῦτον εἶναι λέλεκται, αἰτιωμένῳ τοὺς λέγοντας· "Οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἡμωδίασαν", ᾧ ἐπιφέρεται· "Ζῶ ἐγώ, λέγει κύριος", ἄλλ' ἢ ἕκαστος τῇ ἑαυτοῦ ἀμαρτίᾳ ἀποθανεῖται". Οὐ

12 cf. Plut. *De sera num. vind.* 549 D, Sext. *Empir. Adv. math.* 1.287 et al. 13 et 21 *Iliad.* 20.308 14-16 *Deut* 24:16 16-17 *Jer* 38 (31):30 17-19 *Ezech* 18:20 22-23 *Exod* 20:5 24-25 *Ezech* 18:2; *Jer* 38:30 25-26 *Ezech* 18:3 et *Jer* 38:30

5 ἐπιλαθόμενον ^{MPc} : ἐπιλαθόμενος ^A 6 (προ)λεγόμενα ^{scripsi} : λεγόμενα ^A 13 et 21 μετόπισθεν ^A 21 τοί κεν : οἱ καὶ ^A 23 με e ^{LXX add. edd.} ἢ μανθανέτω ^P 26 ἐν τῇ ^{LXX}

κατὰ τὸν παρόντα δὲ καιρὸν ἐστὶ διηγῆσασθαι τί σημαίνει ἡ περὶ τοῦ
 "(ἐπὶ) τρίτην καὶ τετάρτην γενεὰν ἀποδίδοσθαι τὰς ἀμαρτίας" παραβολή.

Εἶτα ὡς αἱ γρᾶες διαλοιδορούμενος ἡμῖν φησι· **Σὺ μὲν τὰ**
ἀγάλματα τούτων **λοιδορῶν καταγελαῖς**, ὅς αὐτόν γε τὸν
 5 **Διόνυσον** ἢ τὸν **Ἡρακλέα** παρόντα εἰ ἐλοιδόρησας, οὐκ ἂν
 ἴσως χαίρων ἀπήλλαξας· τὸν δὲ σὸν θεὸν παρόντα κατα-
 τείνοντες καὶ κολάζοντες οὐδὲν οἱ ταῦτα δράσαντες πεπόνθα-
 σιν, ἀλλ' οὐδὲ μετὰ ταῦτα ἐν τοσοῦτῳ βίῳ. Τί καινὸν ἐξ
 ἐκείνου γέγονε ᾧ πιστεύσαι τις ἂν ὡς οὐκ ἦν ἐκεῖνος
 10 ἄνθρωπος γόης ἀλλὰ θεοῦ παῖς; Καὶ ὁ πέμψας ἄρα τὸν υἱὸν
 ἀγγελμάτων τινῶν εἵνεκα οὕτως ὡμῶς κολασθέντα, ὡς (τὴν
 κόλασιν) συνδιαφθεῖραι καὶ τὰ ἀγγέλματα, περιεῖδε καὶ το-
 σοῦτου χρόνου διελθόντος οὐκ ἐπεστράφη. Τίς οὕτως ἀνόσιος
 πατήρ; Ἐκεῖνος μὲν οὖν τυχὸν ἐβούλετο, ὡς φῆς, (καὶ) διὰ
 15 τοῦτο περιϋβρίζετο. Οἶδε δέ, οὓς σὺ βλασφημεῖς, ἐνῆν μὲν
 εἰπεῖν ὅτι καὶ αὐτοὶ βούλονται καὶ διὰ τοῦτ' ἀνέχονται
 βλασφημούμενοι (τὰ γὰρ ἴσα τοῖς ἴσοις παραβαλεῖν κράτισ-
 τον), ἀλλ' οὗτοί γε καὶ σφόδρα ἀμύνονται τὸν βλασφη-
 20 μούντα, ἥτοι φεύγοντα διὰ τοῦτο καὶ κρυπτόμενον ἢ ἀλίσκώ-
 μενον καὶ ἀπολλύμενον.

Καὶ πρὸς ταῦτα δ' εἵποim' ἂν ὅτι ἡμεῖς οὐδενὶ λοιδορούμεθα,
 πειθόμενοι ὅτι "λοιδοροὶ" "βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι", καὶ

2 *Exod* 20:5 3-4 cf. 8.38 6-8 cf. 2.34-35 22 *1 Cor* 6:10. Cf. 8.38

2 ἐπὶ add. Bouhéreau 4 ὅς Hoeschel (cf. v. 15) : ὡς A 8 Τί Bouhéreau
 : τι A 9 ᾧ πιστεύσαι τις scripsi post P. Wendland : τῷ πιστεύσαντι A 11
 ἀγγελμάτων Hoeschel : ἄγγελμα τῶν A¹ 11-12 τὴν κόλασιν supplevi ex 8.43
 12 συνδιαφθεῖραι A : συνδιαφθεῖρεσθαι Koetschau² | ἀγγέλματα P :
 ἀγγέλματα A | περιεῖδε Bouhéreau : περιιδεῖν A 14 καὶ addidi 15 οὓς
 Spencer : ὡς A

ἀναγινώσκοντες τὸ "εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμῖν" (καὶ) "εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε", εἰδότες δὲ καὶ τὸ "λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν". Καὶ εἴπερ τὸ λοιδορεῖν λόγον τινὰ ἔχει ἀμυντικὸν τοῦ δοκοῦντος ἡδικῆσθαι, καὶ οὐδὲ τοῦτο ἐπιτρέπει ἡμῖν ὁ τοῦ θεοῦ λόγος· πόσῳ πλέον, ἔνθα πολλὴν ἡλιθιότητα ἐμφαίνει τὸ λοιδορεῖν, οὐ χρὴ λοιδορεῖν; Ἐπ' ἴσης δὲ ἡλίθιον τὸ λοιδορεῖσθαι λίθῳ ἢ χρυσῷ ἢ ἀργύρῳ, τοῖς μεμορφωμένοις εἰς τὴν νενομισμένην τοῖς μακρὰν θειότητος τυγχάνουσι θεῶν μορφήν. Οὕτω δὲ οὐδὲ καταγελῶμεν τῶν ἀψύχων ξοάνων, ἀλλ' εἰ ἄρα τῶν προσκυνοῦντων αὐτοῖς. Ἀλλ' οὐδ' ἂν ὥσὶ τινες δαίμονες ἐνιδρυμένοι τισὶν ἀγάλασι καὶ νομίζεται ὁ μὲν τις αὐτῶν εἶναι Διόνυσος, ὁ δ' Ἑρακλῆς, οὐδὲ τούτοις λοιδορούμεθα· ἰμάταιον γάρ τὸ τοιοῦτον καὶ οὐδαμῶς κατὰ τὸν πρᾶον καὶ εἰρηναῖον καὶ γαληνὸν τὴν ψυχὴν καὶ μαθόντα ὅτι οὐδὲ διὰ τὴν κακίαν δεῖ τινι λοιδορεῖσθαι, εἴτ' ἀνθρώπων εἴτε δαίμονι.

42

Οὐκ οἶδα δ' ὅπως ὁ Κέλσος ἄκων ἐνέπεσεν εἰς τό, οὓς πρὸ βραχέος ὕμνησε, δαίμονας ἢ θεοὺς νῦν τῷ ἔργῳ ἀποδεικνύναι φανυτοτάτους εἶναι, καὶ τιμωρουμένους μᾶλλον ἀμυντικῶς ἢ περ κολάζοντας διορθωτικῶς ἐπὶ αὐτοῖς λοιδορεῖται τις. Φησὶ γάρ· **ὅς αὐτόν γε τὸν Διόνυσον ἢ τὸν Ἑρακλέα παρόντα εἰ ἐλοιδόρησας, οὐκ ἂν ἴσως χαίρων ἀπήλλαξας.** Πῶς δὲ καὶ ἀκούει τι(ς) οὐ παρών, ὁ βουλόμενος παραστησάτω, καὶ διὰ τί ποτὲ μὲν πάρεστι, ποτὲ δὲ οὐ πάρεστι, καὶ τίς ἡ πραγματεία τοῖς δαίμοσι τῆς μεταναστάσεως ἀπὸ τόπου εἰς τόπον.

Ἐξῆς δὲ τούτοις λέγει, οἰόμενος τὸ κατατεινόμενον καὶ κολαζόμενον σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, καὶ οὐ τὴν ἐν αὐτῷ θειότητα θεὸν ἡμᾶς λέγειν καί, ὅτε κατετείνετο καὶ ἐκολάζετο, θεὸν νενομίσθαι, ὅτι **τὸν δὲ σὸν θεὸν παρόντα κατατεινόντες καὶ κολάζοντες οὐδὲν οἱ ταῦτα δράσαντες πεπόνθασι.** Πλείονα δὲ περὶ ὧν πέπονθεν ἀνθρωπίνων ἐν τοῖς

1 Lc 6:28 1-2 Rom 12:14. Cf. 8.38 2 1 Cor 4:12. Cf. 5.63; 7.46 27-
p.557.1 ἐν τοῖς ἀνωτέρω : cf. 3.25; 7.16-17

1 ὑμᾶς NT | καὶ add. Spencer 4 τοῦτο Bouhéreau : τοῦτον A 15
οἶδα δ' A¹ : οἶδ' A 18 ὅς Spencer : ὥς A 20 ἀκούει A : ἀκούοι M |
τις scripsi : τι A | παρών Hoeschel : παρόντα A

ἀνωτέρω εἰπόντες νῦν ἐκόντες παραπέμπομεν τὸν λόγον, ἵνα μὴ δοκῶμεν παλιλλογεῖν. Ἐπεὶ δέ φησι **μηδὲ μετὰ ταῦτα ἐν τοσοῦτῳ βίῳ πεπονθέναι τι** τοὺς τὸν Ἰησοῦν κολάσαντας, δεῖξομεν αὐτῷ καὶ πᾶσι τοῖς βουλομένοις μαθεῖν ὅτι ἡ πόλις ἐν ἧ ὁ τῶν Ἰουδαίων λεῶς ἤξίωσε τὸν

5 Ἰησοῦν σταυρωθῆναι λέγων· "Σταύρου, σταύρου αὐτόν" (προὔτιμήσαντο <γὰρ> "τὸν ληστήν διὰ στάσιν καὶ φόνον βληθέντα εἰς φυλακὴν ἀπολυθῆναι" [τοῦτον], "τὸν δὲ Ἰησοῦν διὰ φθόνον παραδοθέντα" <σταυρῶσαι>), μετ' οὐ πολὺ ἐξεπολεμήθη καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐπολιορκήθη χρόνῳ πλείονι, ὥστ' ἐκ βάθρων αὐτὴν ἀνάστατον γενέσθαι καὶ ἐρημωθῆναι, ἀναξίου

10 κρίνοντος τοὺς τὸν τόπον ἐκείνον οἰκοῦντας τοῦ θεοῦ τῆς κοινοτέρας ζωῆς. Καὶ φειδόμενός γε αὐτῶν, ἵνα παραδόξως εἴπω, καὶ ὀρῶν ἀνιάτως ἔχοντας πρὸς τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολὴν καὶ ὁσημέραι αὖξοντας ἐν τῇ τῆς κακίας χύσει παρέδωκεν αὐτοὺς τοῖς πολεμοῦσι. Καὶ ταῦτα γέγονε διὰ τὸ ἐκχυθὲν αἷμα τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὴν ἐπιβουλήν αὐτῶν ἐπὶ τὴν γῆν

15 αὐτῶν, μηκέτι δυναμένην χωρεῖν τοὺς τὸ τηλικούτον ἄγος κατὰ τοῦ Ἰησοῦ τολμήσαντας.

Καινὸν οὖν γέγονεν, ἐξ οὗ πέπονθε χρόνου ὁ Ἰησοῦς, κάκεινο, λέγω δὲ <παρὰ> τὸ κατὰ τὴν πόλιν καὶ πᾶν [τὸ κατὰ] τὸ ἔθνος καὶ τὸ κατὰ τὴν ἀθρόαν γένεσιν ἔθλους Χριστιανῶν, ὥσπερ εἰ τεχθέντος εἰσάπαξ· καινὸν

20 δὲ καὶ τὸ "τοὺς ξένους τῶν διαθηκῶν" τοῦ θεοῦ καὶ "ἄλλοτρίους τῶν ἐπαγγελιῶν", τοὺς μακρὰν τῆς ἀληθείας δυνάμει τινὶ θείᾳ παραδέχεσθαι αὐτήν. Ταῦτα δὲ οὐκ ἀνθρώπου γόητος ἦν, ἀλλ' ἔργα θεοῦ, πέμπαντος τῶν αὐτοῦ ἀγγελμάτων ἕνεκα τὸν αὐτοῦ ἐν τῷ Ἰησοῦ λόγον, (οὕτως) ὡμῶς κολασθέντα, ὡς τὴν ὁμότητα κατηγορεῖσθαι τῶν ἀδίκως αὐτὸν κολασάντων, καὶ ἀνδρειότατα ὑπομείναντα καὶ μετὰ πάσης πραότητος. Οὐ διέφθιρε δὲ ἡ κόλασις αὐτοῦ τὰ τοῦ θεοῦ ἀγγέγματα, ἀλλ', εἰ δεῖ οὕτως

43

203^v

5 Lc 23:21. Cf. 7.43 6 Io 18:40; Lc 23:19 et 25. Cf. 2.44 7 Mt 27:18; Mc 15:10. Cf. *Prooem.* 2; 2.34 8-11 cf. 2.13 s.f.; 4.22 19 cf. Is 66:8 (ἐτέχθη ἔθνος εἰς ἅπαξ) 20-21 Ephes 2:12. Cf. 2.78; 5.33; 8.5

3 τοὺς Wendland : τούτους A 6 γὰρ add. Koetschau 7 τοῦτον delevi | σταυρῶσαι addidi ex 2.44 : σταυρωθῆναι add. IoI : om. A 11 παραδόξως A¹ : παράδοξον A 18 παρὰ addidi | τὸ κατὰ² seclusi 19 τεχθέντος M^{PC} : τεχθέντες A 23 bis αὐτοῦ A | ἀγγελμάτων P M^{PC} : ἀγγελμάτων A | οὕτως add. Koetschau | ὡμῶς P : ὅμως A 24 κολασθέντα P : κολασθέντι A : κολασθέντος (et 25 ὑπομείναντος) M^{PC} 26 ἀγγέγματα P : ἀγγέλματα A

ὀνομάσαι, εἰς γνῶσιν αὐτὰ ἤγαγεν, ὥς καὶ αὐτὸς ἐδίδαξεν ὁ Ἰησοῦς λέγων· "Ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει." Ἀποθανὼν οὖν "ὁ κόκκος τοῦ σίτου" Ἰησοῦς "πολὺν καρπὸν ἤνεγκε", καὶ αἰεὶ ὁ πατὴρ 5
προνοεῖ τῶν ἐκ τοῦ θανάτου "τοῦ κόκκου τοῦ σίτου" γεγεννημένων καὶ γινομένων ἔτι καὶ ἐσομένων καρπῶν. Ὅσιος οὖν πατὴρ ὁ τοῦ Ἰησοῦ πατὴρ, "τοῦ ἰδίου μὴ φεισάμενος υἱοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παραδούς αὐτόν", ἀμνὸν ὄντα ἑαυτοῦ, ἵν' "ἄρῃ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου" ὁ ὑπὲρ παντὸς αὐτοῦ ἀποθνήσκων "ἀμνὸς θεοῦ"· διὸ οὐκ ἀναγκαζόμενος ἀλλ' ἐκὼν ὑπέμεινε τὰ ἀπὸ τῶν ὑβριστῶν αὐτῷ προσαγόμενα. 10

Εἶτα μετὰ ταῦτα ὁ Κέλσος, ἐπαναλαμβάνων τὸν πρὸς τοὺς βλασφημοῦντας τὰ ἀγάλματα λόγον, φησὶν· **Οἷδε δέ, οὓς σὺ βλασφημεῖς, ἐνῆν μὲν εἰπεῖν ὅτι καὶ αὐτοὶ βούλονται (καὶ) διὰ τοῦτ' ἀνέχονται βλασφημούμενοι (τὰ γὰρ ἴσα τοῖς ἴσοις παραβαλεῖν κράτιστον), ἀλλ' οὗτοί γε καὶ σφόδρα ἀμύνονται** 15
τὸν βλασφημοῦντα, ἥτοι [γε] φεύγοντα διὰ τοῦτο καὶ κρυπτόμενον ἢ ἀλίσκόμενον καὶ ἀπολλύμενον. Οὐ βλασφημοῦντας οὖν, ἀλλ' ἀπελαύνοντας ἀπὸ τῶν ξοάνων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων καὶ ψυχῶν Χριστιανοὺς ἀμύνεσθαι νομίζουσιν οἱ δαίμονες. Μὴ νοῶν γὰρ τὸ γινόμενον ἀληθές τι κατὰ τὸν τόπον ὁ Κέλσος εἴρηκεν· ἀληθές γὰρ τὸ 20
φαῦλὸν δαιμόνων πληρουμένας (εἶναι) τὰς τῶν καταδικαζόντων Χριστιανοὺς ψυχὰς καὶ τῶν προδιδόντων καὶ τῶν εὐδοκούντων Χριστιανοῖς προσπολεμεῖν.

44

Ἀλλ' ἐπεὶ αἱ ψυχαὶ τῶν διὰ χριστιανισμὸν ἀποθνησκόντων, δι' εὐσέβεται μετ' εὐκλείας ἀπαλλαττόμεναι τοῦ σώματος, καθήρουν τὴν 25
δύναμιν τῶν δαιμόνων καὶ ἀτονωτέραν αὐτῶν ἐποίουν τὴν κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπιβουλήν, διὰ τοῦτο οἶμαι τῇ πείρᾳ μαθόντες οἱ δαίμονες ἑαυτοὺς ἡττωμένους καὶ κρατουμένους ὑπὸ τῶν μαρτύρων τῆς ἀληθείας, ἐφοβήθησαν πάλιν ἥκειν ἐπὶ τὸ ἀμύνεσθαι· καὶ οὕτως, ἕως ἐπιλάθωνται

2-3 Mt 12:24 7-8 Rom 8:32 8-9 Io 1:29. Cf. 2.10

1 εἰς P² M : ὥς A 9 διὸ Spencer : δι' ὃν A : δι' ὃ Hoeschel 13 καὶ² M : om. A 16 γε delevi (om. 8.41 et 44) 21 εἶναι addidi 22 τῶν προδιδόντων καὶ τῶν εὐδοκούντων M^{Pc} Iol et Bouhéreau : τοὺς προδιδόντας καὶ τοὺς εὐδοκούντας A

ὧν πεπόνθασι πόνων, εἰκὸς (παρ)εῖναι τὴν τοῦ κόσμου πρὸς Χριστιανοὺς εἰρήνην. Ἐπὰν δὲ συλλέξωνται τὴν δύναμιν καὶ ὑπὸ τῆς κακίας τυφλούμενοι πάλιν ἀμύνεσθαι θέλωσι Χριστιανοὺς καὶ διώκειν, πάλιν καθαιρεθήσονται· καὶ τότε πάλιν αἱ ψυχαὶ τῶν εὐσεβούντων καὶ δι' εὐ-
 5 σέβειαν ἀποδουμένων τὰ σώματα καθελοῦσι τὸ τοῦ πονηροῦ στρατό-
 πεδον.

Ἐγὼ δ' οἶμαι ὅτι αἰσθόμενοι οἱ δαίμονες ὅτι οἱ μὲν νικῶντες καὶ δι' εὐσέβειαν ἀποθνήσκοντες καθαιροῦσιν αὐτῶν τὴν δυναστείαν, οἱ δὲ διὰ τοὺς πόνους ἠττώμενοι καὶ τὴν θεοσέβειαν ἀρνούμενοι ὑποχείριοι ἐ-
 10 κείνοις γίνονται, ἔσθ' ὅτε προσφιλονεικοῦσι τοῖς παραδιδόμενοις Χριστιανοῖς, ὡς κολαζόμενοι μὲν ὑπὸ τῆς ὁμολογίας αὐτῶν, ἀναπαύομενοι δὲ ἐπὶ τῇ ἀρνήσει αὐτῶν. Καὶ ἔστιν γε τούτων ἵχνη θεάσασθαι καὶ ἐν τοῖς δικασταῖς, κολαζομένοις μὲν ὑπὸ τοῖς ὑπομένουσι τὰς αἰκίας καὶ τὰς βασάνους, γαυρουμένοις δὲ ὅταν Χριστιανὸς ἠττηθῇ. Καὶ γὰρ οὐδὲ διὰ
 15 δοκοῦσαν αὐτοῖς φιланθρωπίαν ταῦτα ποιοῦσι, σαφῶς ὁρῶντες ὅτι "ἡ" μὲν "γλῶσσα" τῶν νικωμένων ὑπὸ πόνου "ὁμώμοκεν", "ἡ δὲ φρὴν" ἐστὶν "ἀνώμοτος". Καὶ ταῦτα δ' εἰς τὸ **ἄλλ' οὐτοί γε καὶ σφόδρα ἀμύνονται τὸν βλασφημοῦντα, ἥτοι φεύγοντα διὰ τοῦτο καὶ κρυπτόμενον ἢ ἀλίσκόμενον καὶ ἀπολλύμενον**. Κἂν φεύγῃ δέ τις
 20 Χριστιανός, οὐ διὰ δειλίαν φεύγει, ἀλλὰ τῆρῶν ἐντολὴν τοῦ διδασκάλου καὶ ἑαυτὸν φυλάττων καθαρὸν (θανάτου ἐπὶ) ἐτέρων ὠφεληθησομένων σωτηρίᾳ.

Ἴδωμεν δὲ καὶ τὰ ἐξῆς, οὕτως ἔχοντα· **Τί δεῖ καταλέγειν ὅσα ἐκ χρηστηρίων τοῦτο μὲν προφήται καὶ προφήτιδες, τοῦτο δὲ
 25 ἄλλοι κάτοχοι καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἐνθέφ φωνῇ προεῖπον; "Ὅσα δὲ ἐξ ἀδύτων αὐτῶν ἠκοῦσθησαν θαυμάσια; "Ὅσα δὲ ἐξ**

45

15-17 Eurip. *Hippol.* 612 (ἡ γλῶσσ' ὁμώμοχ', ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος). Cf. Iustini 1 *Apol.* 39.4 et al. 20 ἐντολήν : Mt 10:23. Cf. 1.65

1 (παρ)εῖναι scripsi : εῖναι A 3 καὶ χριστιανοὺς A, transposui 13 τοῖς ὑπομένουσι A : τῶν ὑπομενόντων coni. Delarue 14 γαυρουμένοις edd. : γαυρουμένους A 18 ἀμύνονται Spencer : ἀμυνοῦνται A 21 θανάτου ἐπὶ supplevi 22 τῇ αὐτοῦ σωτηρία P

ιερείων καὶ θυμάτων τοῖς χρωμένοις ἐδηλώθη, ὅσα δ' ἐξ ἄλ-
λων τεραστίων συμβόλων; Τοῖς δ' ἐναργῆ παρέστη φάσματα.
Μεστὸς τούτων ὁ πᾶς ἐστὶ βίος. Πόσαι μὲν πόλεις ἐκ χρησ-
τηρίων ὠρθώθησαν καὶ νόσους ἀπέθεντο καὶ λιμούς, πόσαι δ'
ἀμελήσασαι τούτων ἢ ἐκλαθόμεναι κακῶς ἐφθάρησαν; Πόσαι 5
δ' εἰς ἀποικίαν ἐστάλησαν καὶ μετελθοῦσαι τὰ προσταχθέντα
εὐδαιμόνησαν; Πόσοι δυνάσται, πόσοι δ' ἰδιῶται παρὰ τοῦτο
ἄμεινον ἢ χειρόν ἀπήλλαξαν; Πόσοι μὲν <ἐπὶ> ἀπαιδίᾳ δυσ-
φοροῦντες ὧν ἐδεήθησαν ἔσχον; Πόσοι δαιμόνων μῆνιν δι-
έφυγον; Πόσοι σωμάτων πηρώσεις ἰάθησαν; Πόσοι δ' αὖ πρὸς 10
τοῖς ἱεροῖς ὑβρίσαντες αὐτίκα ἐάλωσαν, οἱ μὲν ἔκφρονες
αὐτοῦ ταύτῃ κρατηθέντες, οἱ δὲ ἐξαγγείλαντες (ἅ) ἔδρασαν,
οἱ δὲ σφᾶς αὐτοὺς διειργασμένοι, οἱ δὲ νόσοις ἀνηκέστοις
ἐνδεθέντες; Ἦδη δὲ καὶ ἐξ αὐτῶν ἀδύτων φωνὴ βαρεῖα
καθεῖλέν τινας. 15

Καὶ οὐκ οἶδ' ὅπως ταῦτα ὡς ἐναργῆ ὁ Κέλσος προφέρεται, καὶ τὰ
παρ' ἡμῖν ἀναγεγραμμένα τεράστια, εἴτ' Ἰουδαϊκὰ εἴτε καὶ περὶ τοῦ
Ἰησοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, μύθους εἶναι νενόμικε. Τί γὰρ οὐχὶ τὰ
μὲν ἡμετέρά ἐστιν ἀληθῆ, ἃ (δὲ) λέγει Κέλσος ἀναπλάσματα μυθικά; Οἷς
οὐδ' Ἑλλήνων φιλόσοφοι αἰρέσεις πεπιστεύκασιν, ὥσπερ ἡ Δημοκρίτου 20
καὶ ἡ Ἐπικούρου καὶ ἡ Ἀριστοτέλους, τάχα ἂν πεπιστευκυῖαι διὰ τὴν ἰ-
ἐνάργειαν τοῖς ἡμετέροις, εἰ παρατετεύχρισαν Μωϋσεὶ ἢ τινι τῶν τὰ
παράδοξα ποιησάντων προφητῶν ἢ καὶ αὐτῷ τῷ Ἰησοῦ.

18 μύθους : cf. 5.57 19-21 Usener, *Epicurea* Fr. 391 20-21 cf. 1.43;
7.3 et 66

2 παρέστη ^{MP}C : πάρεστι A 8 ἐπὶ ἀπαιδίᾳ Delarue ex 8.46 :
ἀπαιδίας A 9 ἔσχον P et Guet :σχόντες A : ἔτυχον Bouhéreau | πόσοι
del. Koetschau (servato σχόντες), agn. Borret 10 πόσοι¹ A : πόσαι conl.
Koetschau (conl. 8.46) vix recte 12 οἱ δὲ A M : οἱ δὲ καὶ A in mg | ἅ M :
om. A 15 τινάς A¹ in mg : αὐτούς A M 16 καὶ¹ A : expunxit M (post
ὅπως M²) 19 δὲ P : om. A

Ἡ μὲν Πυθία ἱστόρηται ὅτι καὶ νοθευθεῖσα ἔχρησέ ποτε· οἱ δὲ παρ' ἡμῖν προφῆται οὐ μόνον ὑπὸ τῶν κατ' αὐτοὺς ἐθαυμάσθησαν διὰ τὴν ἐνάργειαν τῶν λεγομένων ὑπ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς χρόνοις. Ἐκ γὰρ ὧν ἔχρησαν οἱ προφῆται καὶ πόλεις ὠρθώθησαν, καὶ ἄνθρωποι
 5 ὑγιάσθησαν, καὶ λιμοὶ ἐπαύσαντο, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀποικίαν σαφῶς τὴν ἀπ' Αἰγύπτου εἰς τὴν Παλαιστίνην κατὰ χρησμούς ἐλήλυθεν ὅλον τὸ Ἰουδαίων ἔθνος· ὅπερ μετελθὼν μὲν τὰ προσταχθέντα ὑπὸ τοῦ θεοῦ εὐδαιμόνησε, σφαλὲν δὲ μετέγνω. Τί δὲ δεῖ λέγειν ὅσοι δυνάσται καὶ ὅσοι ἰδιῶται κατὰ τὰς ἱστορίας τῆς γραφῆς ἄμεινον ἢ χειρον προσέχοντες ταῖς
 10 προφητείαις ἢ ἀμελήσαντες ἀπήλλαξαν;

Εἰ δὲ καὶ περὶ ἀπαιδίας δεῖ λέγειν, ἐφ' ἣ δυσφοροῦντές τινες γεγόνασι πατέρες ἢ μητέρες, τὰς περὶ τούτου εὐχὰς ἀναπέμψαντες τῷ τῶν ὅλων δημιουργῷ, ἀναγνώτω τις τὰ περὶ τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῆς Σάρρας, ἐξ ὧν γέγονεν Ἰσαὰκ ἤδη γεγηρακότων, ὁ παντὸς τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους πατὴρ
 15 καὶ ἐτέρων παρὰ τούτους. Ἀναγνώτω δὲ καὶ τὰ περὶ Ἰεζεκίου, οὐ μόνον ἀπαλλαγὴν νόσου λαβόντος κατὰ τὰς Ἡσαίου προφητείας, ἀλλὰ καὶ τεθαρρηκότως εἰπόντος τό· "'Απὸ γὰρ τοῦ νῦν παιδία ποιήσω, ἃ ἀναγγελεῖ τὴν δικαιοσύνην σου." Καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ δὲ τῶν Βασιλειῶν ἡ ὑποδεξαμένη τὸν Ἐλισσαῖον, χάριτι θεοῦ προφητεύσαντα περὶ γενέσεως
 20 παιδός, κατὰ τὰς εὐχὰς τοῦ Ἐλισσαίου γέγονε μήτηρ. Ἀλλὰ καὶ πηρώσεις ἰάθησαν μυρίοι ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἄλλοι (ὅσοι) πρὸς τῷ ἐν Ἱεροσολύμοις ἱερῷ τολμήσαντες ὑβρίσαι τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν πεπόνθασι τὰ ἀναγεγραμμένα ἐν τοῖς Μακκαβαϊκοῖς.

1 cf. Herod. 6.66; Cic. *De divin.* 2.118; Min. Fel. *Oct.* 26.6 13 *Gen* 17:16-21
 15-18 *Is* 38:1-8 et 19 18-20 2 *Reg* (4 *Regn*) 4:8-17 20-21 cf. *Mt* 15:30
 21-23 1 *Macc* 2:23-25; 7:47; 9:54-56; 2 *Macc* 3:24-30; 4:7-17; 9:5-12

1 ἱστόρηται edd. : ἱστόρησεν A 11 ἐφ' ἣ P : ἔφη A 15 μόνον A V
 : μόνον P M 17 τοῦ νῦν : τῆς σήμερον LXX 19 προφητεύσαντα P M :
 προφητεύσαντι A 21 μυρίοι scripsi : μυρία A | ἄλλοι A : πολλοὶ
 Koetschau² | ὅσοι addidi

47

Ἄλλ' ἐροῦσιν Ἑλληνες ταῦτα μύθους, καίτοι γε μαρτυρούμενα ὡς ἀληθῆ ὑπὸ ὅλων δύο ἐθνῶν. Τί δὲ οὐχὶ μᾶλλον τὰ Ἑλλήνων μῦθοι ἢ ταῦτα; Εἰ δὲ καὶ ὁμόσε τις χωρήσας τῷ λόγῳ, ἵνα μὴ δόξη ἀποκληρωτικῶς τὰ μὲν σφέτερα παραδέχεσθαι, τοῖς δ' ἄλλοις ἀπιστεῖν, φῆσαι καὶ τὰ Ἑλλήνων ὑπὸ τινων γεγονέναι δαιμόνων καὶ τὰ Ἰουδαίων ἤτοι ὑπὸ τοῦ θεοῦ διὰ τῶν προφητῶν ἢ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων ἢ ὑπὸ τοῦ θεοῦ διὰ τῶν ἀγγέλων, καὶ τὰ Χριστιανῶν δὲ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς ἐν τοῖς ἀποστόλοις δυνάμεως αὐτοῦ, (καί·) φέρ' ἅπαντα παραθῶμεν ἀλλήλοις καὶ τὸ τέλος ἴδωμεν τοῦ βουλήματος τῶν ἐνεργησάντων καὶ τὴν ἀπὸ τούτου ὠφέλειαν ἢ βλάβην ἢ οὐδέτερα τῶν τὰς νομιζομένας εὐεργεσίας πεπονθότων· ἢ μὴ φιλόσοφον μὲν ὅψεται τὸ πάλαι Ἰουδαίων ἔθνος, πρὶν ἐξυβρίσασιν εἰς τὸ θεῖον, ὅφ' οὗ διὰ τὴν πολλὴν κακίαν ἐγκατελείφθησαν, παραδόξως δὲ συστάντας Χριστιανούς, κατὰ τὴν ἀρχὴν μᾶλλον ὑπὸ τῶν τεραστίων ἢ περ τῶν προτρεπτικῶν λόγων προσαγομένους τῷ καταλιπεῖν μὲν τὰ πάτρια, αἰρεῖσθαι δὲ τὰ τῶν πατρῶν ἀλλότρια. Καὶ γάρ, εἰ χρὴ καὶ τῷ εἰκότι χρῆσθαι λόγῳ περὶ τῆς ἀρχῆθεν Χριστιανῶν συστάσεως, φήσομεν ὅτι οὐ πιθανὸν οὔτε τοὺς Ἰησοῦ ἀποστόλους, "ἄνδρας ἀγραμμάτους καὶ ἰδιώτας", ἄλλω τινὶ τεθαρρηκέναι πρὸς τὸ καταγγεῖλαι τοῖς ἀνθρώποις χριστιανισμὸν ἢ τῇ δοθείσῃ αὐτοῖς δυνάμει καὶ τῇ ἐν τῷ λόγῳ εἰς τὰ δηλούμενα πράγματα χάριτι, ἀλλ' οὐδὲ τοὺς ἀκρωμένους αὐτῶν μετατελειῖσθαι ἐκ πατρῶν πολυχρονίων ἐθῶν, μὴ ἀξιολόγου τινὸς δυνάμεως αὐτοῦ καὶ τεραστίων πραγμάτων μετακινήσαντων ἐπὶ τὰ οὕτως ξένα καὶ ἀλλότρια τῶν συντρόφων αὐτοῖς δόγματα.

48

Εἴτ' οὐκ οἶδ' ὅπως ὁ Κέλσος τὴν προθυμίαν τῶν μέχρι θανάτου ἀγωνιζομένων ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐξομόσασθαι χριστιανισμὸν παρατιθέμενος ἐπιφέρει ὡπερεὶ ἐξισῶν τὰ ἡμέτερα τοῖς ὑπὸ τῶν τελεστών καὶ μυσταγωγῶν λεγομένοις καὶ φησι· **Μάλιστα μὲν, ὃ βέλτιστε, ὡπερ σὺ**

18 Act 4:13

4 σφέτερα Hoeschel : ἔτερα A 8 καὶ (sc. φῆσαι) addidi 11 ἢ μὴ Delarue : εἰ μὴ A 13 μᾶλλον Delarue : μάλιστα A 17 τοὺς P : τοῦ A 24 δόγματα scripsi : δογμάτων A

κολάσεις αἰωνίους νομίζεις, οὕτως καὶ οἱ τῶν ἱερῶν ἐκείνων
ἐξηγηταὶ τελεσταί τε καὶ μυσταγωγοί· ἃς σὺ μὲν τοῖς ἄλλοις
ἀπειλεῖς, ἐκείνοι δὲ σοί. Πότερα γὰρ αὐτῶν ἀληθέστερα ἢ ἐπι-
κρατέστερα, ἔξεστι σκοπεῖν. Λόγῳ μὲν γὰρ ἐξ ἴσου περὶ τῶν
5 σφετέρων σφίσιν ἐκάτεροι διαβεβαιοῦνται· τεκμηρίων δὲ εἰ
δέοι, πολλὰ ἐκείνοι καὶ ἐναργῆ δεικνύουσιν, ἔργα γε δαιμο-
νίων τινῶν δυνάμεων καὶ (ἐκ) χρηστηρίων καὶ ἐκ παντοδαπῶν
μαντείων προκομίζοντες.

Οὐκοῦν διὰ τούτων τὰς αἰωνίους κολάσεις ἐπ' ἴσης βούλεται καὶ
10 ἡμᾶς λέγειν καὶ τοὺς τελεστάς, καὶ ἐξετάζειν ὁπότεροι μᾶλλον
ἀληθεύουσιν. Εἵποιμι δ' ἂν ἀληθεύειν τοὺς δυνηθέντας διαθεῖναι τοὺς
ἀκροατὰς τῶν λεγομένων οὕτως βιοῦντας, ὥς τούτων (ὄντως) οὕτως
ἐχόντων. Διατίθενται (δὲ) Ἰουδαῖοι καὶ Χριστιανοὶ περὶ τοῦ ὑπ' αὐτῶν
15 καλουμένου μέλλοντος αἰῶνος καὶ τῶν ἐν αὐτῷ γερῶν μὲν ἐπὶ τοὺς
δικαίους, κολάσεων δὲ ἐπὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς. Δεικνύτω οὖν ἡ Κέλσος ἢ ὁ
βουλόμενος, τίνες διετέθησαν περὶ αἰωνίων κολάσεων ὑπὸ τῶν τελεστῶν
καὶ μυσταγωγῶν. Εἰκὸς γάρ ἐστι τὸ βούλημα τοῦ πατρὸς τῶν λεγομένων
εἶναι οὐ τὸ ἀφοσιοῦσθαι μόνον καὶ εἰπεῖν περὶ κολάσεων, ἀλλὰ τὸ
20 διαθεῖναι τοὺς ἀκούοντας πρὸς τὸ ὅση δύνამις φυλάξασθαι τὰ τῶν
κολάσεων αἵτια αὐτοὺς ἐργάσασθαι. Ἀλλὰ καὶ αἱ προφητεῖαι τοῖς μὴ
παρέργως ἐντυγχάνουσι τῇ ἐν αὐταῖς προγνώσει ἱκαναί μοι εἶναι δοκοῦσι
πρὸς τὸ πείσαι τὸν συνετῶς ἅμα καὶ εὐγνώμωνως ἀναγινώσκοντα ὅτι θεοῦ
πνεῦμα ἦν ἐν τοῖς ἀνδράσιν ἐκείνοις· αἷς οὐδὲν τῶν δεικνυμένων ἔργων
25 δαιμονίων δυνάμεων οὐδὲ τῶν ἐκ χρηστηρίων οὐδὲ τῶν (ἐκ) μαντείων κἂν
ἐπὶ ποσὸν παραβάλλεσθαι δύναται.

5 διαβεβαιοῦνται Koetschau² : διαβεβαιοῦσθαι A : διαβεβαιοῦσθε P :
διαβεβαιοῦσι M 6 γε scripsi : τε A 7 ἐκ¹ addidi conl. v.24 9 ἐπ' ἴσης
Bouhéreau : ἐπὶ γῆς A 12 ὄντως addidi 13 διατίθενται P M : δια-
τιθέντα A | δὲ addidi 15 ἡ¹ scripsi : καὶ A 23 αἷς Koetschau : οἷς
Bouhéreau : ὦν A 24 δυνάμεων post χρηστηρίων in A, transposui | ἐκ² ad-
didi conl. v. 7

49

Ἰδωμεν δὲ καὶ τὰ ἐξῆς, οὕτως λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Κέλσου πρὸς ἡμᾶς·
 Ἔτι δὲ πῶς οὐκ ἄτοπα ὑμῶν ταῦτα, τὸ μὲν σῶμα ποθεῖν καὶ
 ἐλπίζειν ὅτι αὐτὸ τοῦτο ἀναστήσεται, ὥς οὐδὲν ἡμῖν τούτου
 κρεῖττον οὐδὲ τιμιώτερον, πάλιν δ' αὐτὸ ρίπτειν εἰς κολάσεις
 ὥς ἄτιμον; Ἀλλὰ τοῖς μὲν τοῦτο πειθομένοις καὶ τῷ σώματι
 συντετηκόσιν οὐκ ἄξιον τοῦτο διαλέγεσθαι· οὗτοι γὰρ εἰσιν
 οἱ καὶ τὰ ἄλλα ἄγροικοι καὶ ἀκάθαρτοι καὶ χωρὶς λόγου τῇ
 στάσει συννοσοῦντες· τοῖς μὲν(τοι) γε τὴν ψυχὴν ἢ τὸν νοῦν
 (εἴτε πνευματικὸν τοῦτον ἐθέλουσι καλεῖν εἴτε πνεῦμα
 νοερὸν, ἅγιον καὶ μακάριον, εἴτε ψυχὴν ζῶσαν εἴτε θείας καὶ
 ἀσωμάτου φύσεως ἕκγονον ὑπερουράνιον τε καὶ ἄφθαρτον
 εἶθ' ὅ τι καὶ ὅ τι χαίρουσιν ὀνομάζοντες), τοῖς τοῦτο ἐλπίζου-
 σιν ἕξειν αἰώνιον (καὶ) σὺν θεῷ, τούτοις διαλέξομαι. Τοῦτο
 μὲν(τοι) γε ὀρθῶς νομίζουσιν, ὥς οἱ μὲν εὖ βιώσαντες εὐ-
 δαιμονήσουσιν, οἱ δὲ ἄδικοι πάμπαν αἰωνίοις κακοῖς συν-
 ἔξονται· καὶ τούτου δὲ τοῦ δόγματος μήθ' οὗτοι μήτ' ἄλλος
 ἀνθρώπων μηδεὶς ποτε ἀποστῇ [ἀποτείνοντες].

Περὶ ἀναστάσεως δὴ εἰ καὶ αὐτὸς ἤδη πολλάκις ὀνειδίζει, ἀλλ'
 ἡμεῖς τὸ κατὰ τὸν τόπον ἡμῖν φανὲν εὐλογον, (ὥς) οἷόν τ' ἦν, παρα-
 στήσαντες οὐ μέλλομεν πρὸς ἓν ἔγκλημα πολλάκις λεγόμενον πολλάκις
 ἀπολογεῖσθαι. Συκοφαντεῖ δ' ἡμᾶς ὁ Κέλσος ὥς οὐδὲν τοῦ σώματος
 κρεῖττον οὐδὲ τιμιώτερον ἐν τῇ συστάσει ἡμῶν ἡγουμένους· ψυχὴν γὰρ
 παντὸς σώματος καὶ μάλιστα τὴν λογικὴν φαμεν εἶναι πράγμα τιμιώ-

16-17 cf. Celsum in 3.16

5 μὲν om. M 7-8 τῇ στάσει συννοσοῦντες A (cf. 8.50 s.f.) : τὰς στάσεις
 νοσοῦντες P : τῇ στάσει συνόντες Delaue (cf. 8.50) 8 μέντοι P : μὲν A :
 μὴν Koetschau 11 ἕκγονον PM : ἕγγονον A 12 ἐλπίζοντες A 13 καὶ
 add. Bouhéreau | τούτοις P : τοῦτο A 14 μὲν(τοι) scripsi : μὲν A 15
 συνέξονται P M^{pc} : συνέξωνται A 17 ἀποτείνοντες secl. Bouhéreau et
 Gloeckner (om. 8.51) 19 ὥς M : om. A

τερον, ἐπεὶ τὸ "κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος" ψυχὴ μὲν χωρεῖ, οὐδαμῶς δὲ τὸ σῶμα. Οὐδὲ γὰρ καθ' ἡμᾶς σῶμα ὁ θεός· ἵνα μὴ περιπέσωμεν οἷς περιπίπτουσιν ἀτόποις οἱ τὰ Ζήνωνος καὶ Χρυσίππου φιλοσοφοῦντες.

50

Ἐπεὶ δ' ὀνειδίζει ἡμῖν καὶ ὡς ποθοῦσι τὸ σῶμα, ἴστω ὅτι, εἰ μὲν ὁ
 5 πόθος φαῦλόν ἐστιν, οὐδὲν ποθοῦμεν, εἰ δὲ μέσον, ποθοῦμεν πάντα ὅσα
 θεὸς τοῖς δικαίοις ἐπαγγέλλεται. Οὕτως οὖν καὶ τὴν τῶν δικαίων ἀνά-
 στασιν ποθοῦμεν καὶ ἐλπίζομεν. Νομίζει δὲ Κέλσος [καὶ] ἀνομολογού-
 μενα ἡμᾶς ἑαυτοῖς ποιεῖν, ὅπου μὲν ἐλπίζουσι τὴν τοῦ σώματος ἀνά-
 στασιν ὡς τῆς παρὰ θεοῦ τιμῆς ἀξίου, ὅπου δὲ ρίπτουσιν αὐτὸ εἰς κο-
 10 λάσεις ὡς ἄτιμον. Οὐδὲν οὖν ἄτιμον τὸ δι' εὐσέβειαν πάσχον καὶ δι'
 ἀρετὴν περιστάσεις αἰρούμενον, ἀλλὰ [καὶ] πᾶν ἄτιμον τὸ μετὰ κακίας ἐν
 ἡδοναῖς καταναλίσκόμενον. Φησὶ γοῦν καὶ ὁ θεῖος λόγος· "Σπέρμα ἔν-
 τιμον ποῖον; Σπέρμα ἀνθρώπου. Σπέρμα ἄτιμον ποῖον; Σπέρμα ἀνθρώπου."

Εἴτ' οἶεται μὴ διαλέγεσθαι δεῖν τοῖς τὰ περὶ τοῦ σώματος ἐλπίζουσιν
 15 ὁ Κέλσος, ὡς συντετηκόσιν ἀλόγως πράγματι ἀδυνάτῳ τυχεῖν τῶν
 ἐλπίζομένων ὑπ' αὐτῶν, ἀγροίκους καὶ ἀκαθάρτους αὐτοὺς καλῶν καὶ
 χωρὶς λόγου συννοσοῦντας τῇ στάσει, δέον ὡς φιλάνθρωπον καὶ τοῖς
 ἀγροικότεροις βοηθεῖν. Οὐδὲ γὰρ τὸ κοινωνικὸν περιγέγραπται ὥσπερ ἀπὸ
 τῶν ἀλόγων ζῶων οὕτω καὶ ἀπὸ τῶν ἀγροικότερων ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐπ'
 20 ἴσης ὁ ποιήσας ἡμᾶς πρὸς πάντας ἀνθρώπους πεποίηκε κοινωνικούς.
 "Ἄξιον οὖν διαλέγεσθαι καὶ ἀγροίκους καὶ ὅση δύναμις μετάγειν αὐτοὺς
 ἐπὶ τὸ ἀστειότερον, καὶ ἀκαθάρτοις καὶ ποιεῖν αὐτοὺς, ὡς οἷόν τε ἐστί,
 καθαρωτέρους, καὶ τοῖς χωρὶς λόγου ὅ τι ποτ' οὖν φρονοῦσι καὶ τὴν ψυχὴν
 νοσοῦσιν, ἵνα μηκέτι χωρὶς λόγου τι πράττωσι μηδὲ τὴν ψυχὴν νοσήσωσι.

1 Col 3:10. Cf. 6.63; 8.17 et 18 2-3 cf. 1.21; 3.75; 4.14; S.V.F. II Nr. 1051
 12-13 Sir 10:19 18-20 S.V.F. III Nr. 346

1 ἐπεὶ Delarue et Koetschau² : ἥ καὶ A : εἰ καὶ Iol^{pc} : ἥ καὶ Bouhéreau
 6 ὁ θεὸς M 7 καὶ delevi 10 πάσχων A 11 καὶ delevi 15 συντε-
 τηκόσιν M^{pc} : συντετηκὸς A 17 συννοσοῦντας Hoeschel ex 8.49 : συν-
 όντας A et edd. 22 ἀκαθάρτοις M : ἀκαθάρτους A 23 καθαρὸς P

51

Μετὰ δὲ ταῦτα ἀποδέχεται τοὺς τὴν ψυχὴν ἢ τὸν νοῦν ἢ τὸ καλού-
 μενον παρ' αὐτοῖς πνευματικὸν ἢ [λογικὸν] πνεῦμα νοερόν, ἅγιον καὶ
 μακάριον, ἢ ψυχὴν ζῶσαν ἐλπίζοντας ἔξειν αἰώνιον καὶ σὺν θεῷ αὐτὸ
 ἔσεσθαι, προσίεται δὲ (ὥς) ὀρθῶς νομιζόμενον καὶ τὸ περὶ μὲν τῶν εὖ
 βιωσάντων ὡς εὐδαιμονησόντων δόγμα, περὶ δὲ τῶν ἀδίκων ὡς (πάμ)παν
 αἰωνίοις κακοῖς συσχεθησομένων. Καὶ τεθαύμακά γε τοῦ Κέλσου παρὰ
 πάντα τὰ λεγόμενα παρ' αὐτῷ τὸ οὕτως ἐπιφερόμενον τοῖς προειρημένοις,
 ἐν ᾧ φησι· **Καὶ τούτου δὲ τοῦ δόγματος μήθ' οὗτοι μήτ' ἄλλος**
ἀνθρώπων μηδεὶς ποτε ἀποστῇ. Καὶ ἐχρῆν γε αὐτὸν ὁρᾶν, κατὰ
 Χριστιανῶν γράφοντα, οἷς ἡ πᾶσα ὑπόθεσις ἐστὶ τῆς πίστεως ὁ θεὸς καὶ
 αἱ διὰ τοῦ Χριστοῦ περὶ τῶν δικαίων ἐπαγγελίαι καὶ περὶ τῶν ἀδίκων [αἱ]
 205^Γ περὶ κολάσεως διδασκαλῖαι, ὅτι τὸν ἀνατραπέντα | Χριστιανὸν ἐκ τοῦ
 παραδέξασθαι τοὺς κατὰ Χριστιανῶν τοῦ Κέλσου λόγους εἰκὸς ἐστὶν
 ἀποβαλόντα τὸν λόγον συναποβαλεῖν καὶ τὸ δόγμα, (οὐ), φησί, μήτε
 Χριστιανοὶ ἀποσταῖεν μήτε μηδεὶς ἄλλος ἀνθρώπων.

Ἄλλὰ φιланθρωπότερον οἶμαι Κέλσου Χρύσιππον πεποιηκέναι ἐν τῷ
 Περὶ παθῶν θεραπευτικῷ, βουλόμενον θεραπεῦσαι τὰ πάθη ὡς κατ-
 επείγοντα καὶ ἐνοχλοῦντα τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν προηγουμένως μὲν τοῖς
 δοκοῦσιν αὐτῷ ὑγιεῖσι λόγοις, δευτέρως δὲ καὶ τρίτως κἂν τοῖς μὴ
 ἀρέσκουσι τῶν δογμάτων· "Κἂν γὰρ τρία", φησίν, "ἢ γένη τῶν ἀγαθῶν,
 καὶ οὕτω θεραπευτέον τὰ πάθη, οὐ περιεργαζόμενον ἐν τῷ καιρῷ τῆς
 φλεγμονῆς τῶν παθῶν τὸ προκαταλαβόν δόγμα τὸν ὑπὸ τοῦ πάθους
 ἐνοχλούμενον, μὴ πως τῇ ἀκαίρῳ περὶ τὴν ἀνατροπὴν τῶν προκατα-
 λαβόντων τὴν ψυχὴν δογμάτων σχολῇ ἢ ἐγχωροῦσα θεραπεία παρα-
 πόληται". Φησὶ δὲ ὅτι "Κἂν ἡδονὴ ἢ τὸ ἀγαθόν, καὶ τοῦτο φρονῇ ὁ ὑπὸ
 τοῦ πάθους κρατούμενος, οὐδὲν ἦττον αὐτῷ βοηθητέον καὶ παραδεικτέον
 25 ὅτι καὶ τοῖς ἡδονὴν τάγαθον καὶ τέλος τιθεμένοις ἀνομολογούμενόν ἐστι
 πᾶν πάθος".

1-15 cf. 8.49 16-28 cf. 1.64. S.V.F. III Nr. 474 20 cf. Diog. Laert. 5.30
 25-26 cf. 3.80; 5.47; 7.63

2 λογικὸν om. 8.49, seclusi ut glossema ad νοερόν 4 ὥς add. Bouhéreau |
 μὲν περὶ A, transp. Bouhéreau 5 πάμπαν PM : πᾶν A 6 κακοῖς add. A¹
 11 αἱ deleui 14 οὐ M² : om. A 24 σχολῇ P : σχολὴν A

Ἐχρῆν τοίνυν καὶ τὸν Κέλσον, ἅπαξ παραδέξασθαι λέγοντα τὰ περὶ τῶν εὐβιωσάντων δόγματα ὡς εὐδαιμονησόντων καὶ περὶ τῶν ἀδίκων ὡς πάμπαν αἰωνίοις κακοῖς συσχετισομένων, ἀκολουθῶς ἑαυτῷ ποιεῖν καί, εἰ οἶόν τ' ἦν, μετὰ τὸν φαινόμενον αὐτῷ προηγούμενον λόγον ἐπικατα-
 5 σκευάσαι καὶ διὰ πλειόνων ἀποδείξαι ὅτι ἀληθῶς οἱ ἄδικοι πάμπαν αἰωνίοις κακοῖς συσχεθῆσονται καὶ οἱ εὐβιώσαντες εὐδαιμονήσουσι.

Καὶ γὰρ ἡμεῖς προηγουμένως μὲν, διὰ τὰ πείσαντα ἡμᾶς πολλὰ καὶ μυρία κατὰ χριστιανισμὸν βιοῦν, πάντας ἀνθρώπους ὅση δύναμις ὅλοις τοῖς Χριστιανῶν λόγοις οἰκιοῦν βουλόμεθα· ὅπου δὲ προκαταλαμβανο-
 10 μένους εὐρίσκομεν τῇ πρὸς Χριστιανούς διαβολῇ, ὡς μηδὲ παρέχειν τὰ ὦτα (φαντασίᾳ τοῦ μὴ εὐσεβεῖς εἶναι Χριστιανούς) τοῖς τὰ τοῦ θείου λόγου διδάσκειν ἐπαγγελλομένοις τινάς, ἐκεῖ κατὰ τὸ φιλάνθρωπον ὅση δύναμις ἰστάμεθα, ἵνα κἂν τὰ περὶ αἰωνίου κολάσεως ἐπὶ τοὺς ἀσεβοῦντας δόγματα κατασκευάσαντες παραδέξασθαι ποιήσωμεν τὸν
 15 λόγον καὶ τοὺς μὴ θέλοντας χριστιανίζειν. Οὕτω δὴ καὶ (τὸ) περὶ τῶν εὐβιωσάντων πείσμα ἐμποιεῖν θέλομεν, ὁρῶντες ὅτι πολλὰ τῶν κατὰ τὸν ὑγιῆ βίον καὶ οἱ τῆς πίστεως ἀλλότριοι ὁμοίως ἡμῖν λέγουσιν· οὐδὲ γὰρ τὰς κοινὰς ἐννοίας περὶ καλῶν καὶ αἰσchrῶν καὶ δικαίων (καὶ ἀδίκων) εὖροι τις ἂν πάντως ἀπολωλεκέναι.

Πάντες οὖν ἄνθρωποι, ὁρῶντες τὸν κόσμον καὶ τὴν ἐν αὐτῷ τεταγ-
 20 μένην οὐρανοῦ καὶ τῶν ἐν τῇ ἀπλανεῖ κίνησιν, τῶν τε φερομένων ἐναντίως τῇ τοῦ κόσμου κινήσει λεγομένων πλανήτων τάξιν, ὁρῶντες δὲ καὶ τὴν τῶν ἀέρων [καί] πρὸς τὸ χρήσιμον ζῶις καὶ μάλιστα ἀνθρώποις κρᾶσιν, καὶ τὴν ἀφθονίαν τῶν δι' ἀνθρώπους δεδημιουργημένων, ἢ εὐ-
 25 λαβεῖσθωσαν δυσάρεστόν τι ποιῆσαι τῷ δημιουργῷ τοῦ παντός καὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν καὶ τοῦ ἐν αὐταῖς νοῦ αὐτῶν, καὶ πεπεῖσθωσαν κολασθῆσεσθαι μὲν ἐπὶ τοῖς ἀμαρτανομένοις, ἀχθήσεσθαι δὲ [ἀνάλογον τοῖς κατορθωθείσιν ἢ τοῖς καθηκόντως ἀποδοθεῖσιν] ὑπὸ τοῦ κατ' ἀξίαν ἕκασ-

52

205^v

17-19 S.V.F. III Nr. 218. Cf. 1.4

1 παραδέξασθαι λέγοντα **A** : παραδεξάμενον **P** 11 μὴ scripsi : μηδὲ **A** | εὐσεβεῖς Hoeschel : ἀσεβεῖς **A** 15 δὴ scripsi : δὲ **A** | τὸ addidi 15-16 post τῶν εὐβιωσάντων addit ὡς εὐδαιμονησόντων Koetschau² 18 καὶ ἀδίκων add. edd. 19 ἀπολωλεκέναι scripsi : ἀπολωλεκότα **A** : - κότας **M** 21 οὐρανοῦ Hoeschel : οὐρανῷ **A** 23 καὶ¹ deleui : καὶ (ὑδάτων) Koetschau² 27 ἀνάλογον - 28 ἀποδοθεῖσιν ut dissographiam secl. Koetschau²

τον οἰκονομοῦντος ἐπὶ τὰ ἀνάλογον τοῖς κατορθωθείσιν ἢ καθηκόντως ἀποδοθεῖσιν ἔργοις (γέρα). Καὶ πεπείσθωσαν πάντες ἄνθρωποι εὐ μὲν ἐπὶ τοῖς βελτίοσιν ἀπαλλάσσοντες, κακοὶ δὲ κακοῖς πόνοις καὶ βασάνοις παραδοθησόμενοι ἐπὶ τοῖς ἀδικήμασι καὶ ταῖς ἀσελγείαις καὶ ἀκολα- 5 σίαις, ἔτι δὲ ἐπὶ τῇ (ἀν)ανδρίᾳ καὶ δειλίᾳ καὶ ἐπὶ πάσῃ τῇ ἀφροσύνῃ.

53

Τοσαῦτα δὲ καὶ εἰς τοῦτον εἰπόντες τὸν τόπον ἴδωμεν τοῦ Κέλσου καὶ ἄλλην λέξιν, οὕτως ἔχουσιν· Ἐπειδὴ δὲ σώματι συνδεθέντες ἄνθρωποι γεγόνασιν, εἴτ' οἰκονομίας τῶν ὅλων ἔνεκεν, εἴτε 10 ποινὰς ἀμαρτίας ἀποτίνοντες, εἴθ' ὑπὸ (πα)θημάτων τινῶν τῆς ψυχῆς βαρυνθείσης, μέχρι ἂν (ἐν) ταῖς τεταγμέναις περιόδοις ἐκκαθαρθῇ· δεῖ γὰρ κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα

τρὶς μιν μυρίας ὥρας ἀπὸ μακάρων ἀλλάλῃσθαι,
γινομένην παντοῖα διὰ χρόνου εἶδεα θνητῶν·

πειστέον οὖν ὅτι παραδέδονται τισιν ἐπιμεληταῖς τοῦδε τοῦ 15 δεσμοτηρίου.

Ὅρα δὴ καὶ ἐν τούτοις περὶ πόσων ἀνθρωπίνως ἀμφιβάλλων καὶ παραθέμενος πλειόνων δόγματα περὶ τῆς αἰτίας τῆς γενέσεως ἡμῶν ἐμφαίνει τινὰ εὐλάβειαν, μὴ τολμῶν ἀποφήνασθαι τι τούτων ψεῦδος εἶναι. Ἄρ' οὖν οὐκ ἦν κατὰ τὸν τοιοῦτον, [καὶ] ἅπαξ κρίναντα μήτε ὡς ἔτυχε 20 συγκαταθέσθαι, μήτε τολμηρῶς ἀθετῆσαι τὰ δόξαντα τοῖς ἀρχαίοις, καὶ περὶ τοῦ Ἰουδαίων λόγου δηλουμένου παρὰ τοῖς ἐκείνων προφήταις καὶ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, εἰ μὴ ἐβούλετο πιστεῦσαι, κὰν ἀμφιβάλ-

12-13 Empedoclis B115.6-7 DK 14-15 τοῦδε τοῦ δεσμοτηρίου : cf. Plat. *Phaed.* 62 b; 114 b-c; *Res publ.* 7, 517 b; *Crat.* 400 c; *Axioch.* 365 e 20 μήτε — 21 τοῖς ἀρχαίοις Celso attribuire Schroeder (p. 197) et Andresen (p. 21)

1 ἐπὶ τὰ Koetschau : ἔπειτα A 2 γέρα ex 6.55 et 8.48 suppl. Koetschau | post μὲν addit οἱ καλοὶ M² in mg 3 ἀπαλλάσσοντες M : ἀπαλλάττοντες A | κακοῖς scripsi : κακῶς A 5 ἀνανδρία M : ἀνδρεία A 9 ἀποτίνοντες M^{PC} : ἀποτείνοντες A : ἀποτινύντες P | ὑπὸ παθημάτων M² in mg et Gelenius : ὑποθημάτων A 10 ἐν add. Bader 11 δεῖ Bouhéreau : δεῖν A 12 μιν Emped. : μὲν A 13 γινομένην (sc. v. 10 τὴν ψυχὴν) A : φρομένους Emped. | παντοῖα et εἶδεα Bergk ex Emped. : παντοῖαν et ἰδέαν A | χρόνου Bouhéreau : χρόνον A 19 καὶ delevi | post καὶ addit αὐτὸν M² in mg 20 μὴ τῶς A 21 ἐκείνων M : ἐκείνων A

λιν καὶ σκοπῆσαι ὅτι εἰκὸς ἦν καὶ τοὺς θεραπεύσαντας τὸν τῶν ὅλων θεὸν καὶ ἔνεκεν τῆς εἰς τοῦτον τιμῆς καὶ εἰς τὰ πεπιστευμένα ὑπ' αὐτοῦ νενομοθετῆσθαι πολλάκις μυρίους κινδύνους καὶ θανάτους ἀναδεξα-
 5 γεγονέναι, τὰ μὲν τῆς ἀνθρωπίνης περὶ τὰ ἀγάλματα τέχνης ὑπερ-
 ηφανήσασιν, ἀναβαίνειν δὲ πειραθεῖσι τῷ λογισμῷ ἐπ' αὐτὸν τὸν ἐπὶ
 πᾶσι θεόν;

Ἐχρῆν δ' αὐτὸν σκοπῆσαι ὅτι "πάντ' ἐφορῶν καὶ πάντ' ἐπακούων" ὁ
 κοινὸς πάντων πατὴρ καὶ δημιουργὸς τὴν ἐκάστου προαίρεσιν, ζητοῦσαν
 10 αὐτὸν καὶ εὐσεβεῖν βουλομένην, κατ' ἀξίαν κρίνων καὶ τούτοις τινὰ
 ἀπονέμει καρπὸν τῆς προστασίας αὐτοῦ, ἵνα μᾶλλον αὐξῶσιν ἢ ἅπαξ
 παρελήφασιν περὶ αὐτοῦ ἔννοιαν. Ταῦτα γὰρ εἰ ἐλογίσατο Κέλσος καὶ οἱ
 μισοῦντες Μωϋσέα καὶ τοὺς ἐν Ἰουδαίοις προφῆτας καὶ Ἰησοῦν καὶ τοὺς
 15 καμόντας διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ γνησίους μαθητὰς αὐτοῦ, οὐκ ἂν οὕτως
 διελοιδορήσαν(το) | Μωϋσεὶ καὶ τοῖς προφήταις καὶ Ἰησοῦ καὶ τοῖς ἀπο-
 στόλοις αὐτοῦ· οὐδὲ μόνους παρὰ πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ἔθνη Ἰουδαίους ἀπε-
 δοκίμαζον, λέγοντες αὐτοὺς εἶναι καὶ Αἰγυπτίων χείρονας, τῶν μέχρι ἀ-
 λόγων ζῶων εἴτε κατὰ δεισιδαιμονίαν εἴτε κατὰ οἰανδήποτ' αἰτίαν ἢ
 20 πλάνην καταγαγόντων τὸ ὅσον ἐπ' αὐτοῖς τὴν πρὸς τὸ θεῖον τιμὴν.

Ταῦτα δ' εἰρήκαμεν οὐκ ἐπὶ τὸ ἀμφιβάλλειν προτρεπόμενοί τινας
 περὶ τοῦ κατὰ χριστιανισμὸν λόγου, ἀλλὰ παριστάντες ὅτι τοῖς πάντῃ
 διαλοιδορουμένοις τῷ Χριστιανῶν λόγῳ αἰρετώτερόν ἐστι καὶ ἀμφι-
 βάλλειν περὶ αὐτοῦ, καὶ μὴ οὕτω θρασέως λέγειν περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἢ τῶν
 25 μαθητῶν αὐτοῦ ἃ μὴ ἐπίστανται καὶ ἀποφαίνονται οὐ μετὰ τῆς καλου-
 μένης παρὰ τοῖς ἀπὸ τῆς Στοᾶς "καταληπτικῆς φαντασίας" οὐδ' ἅπ'
 ἄλλου τινὸς κριτηρίου, περὶ οὗ ἐκάστη τῶν φιλοσόφων αἵρεσις τὸ φαινό-
 μενον, ὥς ἔδοξε, κατεσκεύασεν.

8 cf. *Iliad*. 3.277; *Odys.* 11.109; 12.323 16 ἀπεδοκίμαζον : cf. 4.31; 5.41;
 6.80 25 cf. 1.42

5 ὑπερφηανήσασιν Koetschau : ὑπερφάνισαν A : ὑπερφρονήσασιν
 Hoeschel 11 ἀπονέμει P : ἀπονέμειν A 15 διελοιδορήσαντο M :
 διελοιδορήσαν A 16 ἐπὶ γῆς add. A¹ 19 καταγαγόντων Koetschau :
 καταγαγόντας A 23 αὐτοῦ Bouhéreau : αὐτῶν A

54

Εἴτ' ἐπεὶ φησιν ὁ Κέλσος· Πειστέον οὖν ὅτι παραδέδονται
 τισιν ἐπιμεληταῖς τοῦδε τοῦ δεσμοτηρίου, λεκτέον πρὸς αὐτὸν
 ὅτι σπουδαία ψυχὴ καὶ λυθείη (ἄν) ἀπὸ τῶν τῆς κακίας δεσμῶν ἐν τῷ
 βίῳ καὶ τῶν, ὡς ὠνόμασεν ὁ Ἱερεμίας, "δεσμίων γῆς" διὰ τὸν εἰπόντα
 Ἰησοῦν, ὡς πρὸ πολλοῦ χρόνου τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ προεῖπεν ὁ προφήτης
 Ἡσαΐας· τί δὲ εἰπόντα ἢ "τοῖς δεσμίοις ἐξέλθετε καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότῳ
 ἀνακαλυφθῆναι." Καὶ οὗτός γε ὁ Ἰησοῦς, ὡς ὁ αὐτὸς Ἡσαΐας περὶ αὐτοῦ
 προεῖπε, "καθημένοις ἐν χώρα καὶ σκιᾷ θανάτου ἀνέτειλε φῶς", ὡς διὰ
 τοῦθ' ἡμᾶς λέγειν· "Διαρρήξωμεν τοὺς δεσμοὺς αὐτῶν καὶ ἀπορρίψωμεν
 ἅφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν."

Εἰ δ' ἐδύνατο ἀκοῦσαι τῆς βαθύτητος τῶν εὐαγγελίων ὁ Κέλσος καὶ
 οἱ παραπλησίως ἐκείνῳ καθ' ἡμῶν διακείμενοι, οὐκ ἂν ἡμῖν συνε-
 βούλευσεν οἷς ὠνόμασεν ἐπιμεληταῖς τοῦ δεσμοτηρίου πείθεσθαι.
 Γέγραπται δὲ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ ὅτι "Γυνή" τις "ἦν συγκύπτουσα καὶ μὴ
 δυναμένη ἀνακύψαι εἰς τὸ παντελές"· ἦντινα ὁ Ἰησοῦς ἰδὼν καὶ ὁρῶν
 παρὰ τίνα αἰτίαν συγκύπτει, οὐκ ἐπιτρεπομένη ἀνακύπτειν εἰς τὸ παν-
 τελές, εἶπε· "Ταύτην δὲ θυγατέρα Ἀβραάμ οὖσαν, ἣν ἔδωκεν ὁ Σατανᾶς
 ἰδοὺ δέκα καὶ ὀκτὼ ἔτη, οὐκ ἔδει λυθῆναι ἐκ τοῦ δεσμοῦ τούτου ἐν τῇ
 ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου;" Πόσοι δὲ καὶ ἄλλοι νῦν δεδεμένοι ὑπὸ τοῦ
 Σατανᾶ συγκύπτουσιν, οὐκ δυνάμενοι δι' ἐκεῖνον ἀνακύψαι εἰς τὸ παν-
 τελές, θέλοντα ἡμᾶς κάτω βλέπειν; Καὶ οὐδεὶς γε αὐτοὺς ἀνορθοῖ (ἄν) εἰ
 μὴ ὁ ἐν τῷ Ἰησοῦ ἐπιδημήσας λόγος, (ὁ) καὶ πρότερον δι' θεοφορήσας.
 Καὶ ἡλθέ γε ὁ Ἰησοῦς ἐλευθερῶσαι "πάντας τοὺς καταδυναστευομένους
 ὑπὸ τοῦ διαβόλου", καὶ περὶ ἐκείνου εἰπὼν μετὰ τίνος πρεπούσης αὐτῷ
 βαθύτητος τό· "Νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου κέκριται."

4 Lam 3:34 6-7 Is 49:9. Cf. 1.53 8 Is 9:1 (οἱ κατοικοῦντες ἐν χώρα καὶ
 σκιᾷ θανάτου, φῶς λάμψει ἐφ' ὑμᾶς). Cf. 6.5 et 66 9-10 Ps 2:3 14-15 et 17-
 19 Lc 13:11 et 16 23-24 Act 10:38. Cf. 8.64 25 Io 16:11

1 παραδέδονται Koetschau ex 8.53 : παραδίδονται A 3 λυθείη (ἄν)
 Koetschau² : λυθείσα A : ἐλύθη Iol^{PC} et Bouhéreau 3-4 καὶ ἐν τῷ βίῳ A,
 transposui 4 τῶν edd. : τῷ A 6 εἰπόντα Chadwick : προειπόντα A :
 προειπὼν P 14 ἦν M : ἡ A 16 τίνα P : τίνος A 21 ἄν addidi 22
 ὁ² addidi | δὴ scripsi : δὲ A 25 τὸ νῦν A¹ in mg | νῦν om. NT

Οὐ λοιδορούμεθα οὖν τοῖς τῇδε δαίμοσιν, ἀλλ' ἐλέγχομεν τὰς ἐπ' ὀλέθρῳ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων ἐνεργείας αὐτῶν, προφάσει χρησμῶν καὶ θεραπείας σωμάτων καὶ ἄλλων τινῶν χωρίσαι τοῦ θεοῦ βουλομένων τὴν ἐμπεσοῦσαν ψυχὴν εἰς "τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως
 5 (ἡμῶν)"· ἦντινα οἱ νοήσαντες ἀναφθέγγονται τό· "Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος· τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;" Ἀλλ' οὐδ' εἰκὴ παρέχομεν τὸ σῶμα στρεβλοῦν καὶ ἀποτυμπανίζειν· οὐ γὰρ εἰκὴ παρέχει τούτοις τὸ σῶμα (ὁ) ὑπὲρ τοῦ μὴ τοὺς περιγεῖους δαίμονας ἀναγορεύεσθαι θεοὺς ἐπιβουλεύομενος ὑπ' αὐτῶν καὶ τῶν
 10 σεβόντων αὐτούς. Καὶ θεοφιλές γε τὸ διὰ τὴν ἀρετὴν ἀποτυμπανίζεσθαι καὶ δι' εὐσέβειαν στρεβλοῦσθαι καὶ δι' ὁσιότητα ἀποθνήσκειν εὐλόγως εἶναι νενομίκαμεν· "τίμιος" γὰρ "ἐνώπιον κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ"· ἀγαθὸν δ' εἶναί φαμεν καὶ τὸ μὴ φιλοζωεῖν. **Κακούργοις δὲ εὐλόγως ὑπομένουσιν ἅ διὰ ληστείαν πάσχουσιν** ἐξομοιοὶ ἡμᾶς ὁ
 15 Κέλσος καὶ μὴ αἰδούμενος τὴν τηλικαύτην πρόθεσιν παραπλησίαν ἀποφαίνει τῇ τῶν ληστῶν διαθέσει, ἀδελφὸν ἑαυτὸν ἐν τούτοις ποιῶν τῶν μετὰ ἀνόμων λογισαμένων τὸν Ἰησοῦν, ἐφ' οἷς πεπλήρωται ἡ λέγουσα γραφὴ τό· "Μετὰ ἀνόμων ἐλογίσθη."

Ἐξῆς δὲ τούτοις φησὶν ὁ Κέλσος· **Δυοῖν θάτερον αἰρεῖ λόγος. Εἰ**
 20 **μὲν ἀπαξιοῦσι θεραπεύειν τὰ εἰκότα τοῖς τῶνδε ἐπιστάταις, (εἰκὸς) μήτ' εἰς ἀνδρὸς ἰέναι μήτ' ἄγεσθαι γυναῖκα μήτ' ἀναιρεῖσθαι τέκνα μήτ' ἄλλο πράττειν μηδὲν ἐν τῷ βίῳ, χωρεῖν δ' ἔνθεν πασσυδὶ μηδὲν σπέρμα ἐλλειπομένους, ὥς ἂν ἐρῃω-θείῃ πάμπαν ἐπὶ γῆς τὸ τοιοῦτον γένος· εἰ δὲ καὶ γυναῖκας**
 25 **ἄξονται καὶ παῖδας ποιήσονται καὶ καρπῶν γεύσονται καὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ μεθέξουσιν καὶ κακῶν τῶν ἐπιτεταγμένων ἀνέξονται**

55

4-5 Phil 3:21. Cf. 6.17; 7.50; 8.56 5-6 Rom 7:24. Cf. 7.50 12-13 Ps 115:6 18 Is 53:12; Lc 23:37. Cf. 2.44

4 βουλομένων A¹ : δυναμένων A 5 ἡμῶν addidi ex NT 8 παρέχει M : παρέχειν A | ὁ post Bouhéreau add Koetschau 10 διὰ τὴν A : δι' M 11 εὐλογον P 12 ἐνώπιον : ἐναντίον LXX 14 ἐξομοιοὶ scripsi : ἐξομοίων A 15 ἀποφαίνει A : ἀποφαίνειν Hoeschel 19 αἰρεῖ P M^{pc} : ἐρεῖ A 20 τοῖς τῶνδε scripsi post Wifstrand (τοὺς τῶνδε) : τούτων δὲ A | ἐπιστάταις scripsi : ἐπιστάται A 21 εἰκὸς supplevi | ἀνδρὸς O. Heine (1888) : ἄνδρας A

(φύσις μὲν γὰρ αὕτη πάντας ἀνθρώπους πειρᾶσθαι κακῶν· εἶναι μὲν γὰρ ἀνάγκη κακά, χώραν δ' ἄλλην οὐκ ἔχει), ἀποδοτέον δὴ τὰς προσηκούσας τοῖς ταῦτ' ἐπιτετραμμένοις <τιμὰς> καὶ τῷ βίῳ λειτουργητέον τὰ πρέποντα, μέχρι ἂν τῶν δεσμῶν ἀπολυθῶσι, μὴ καὶ ἀχάριστοι πρὸς τοῦσδε εἶναι 5 δοκῶσι. Καὶ γὰρ ἄδικον μετέχοντας ὧν οἶδε ἔχουσι μηδὲν αὐτοῖς συντελεῖν.

Φαμὲν δὲ καὶ πρὸς ταῦτα ὅτι εὐλόγος ἐξαγωγή <τοῦ ζῆν> οὐδεμία ἡμῖν εἶναι δοκεῖ εἰ μὴ ἡ δι' εὐσέβειαν καὶ ἀρετὴν μόνη, ἐπὰν ὑπὸ τῶν δικάζειν νομιζομένων ἢ ἐξουσίαν τοῦ ζῆν ἡμῶν ἔχειν δοκούντων τὸ 10 ἕτερον προτείνηται, ἢ τὸ ζῆν μετὰ τοῦ παρὰ τὰ διατεταγμένα ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ πράττειν, ἢ τὸ ἀποθνήσκειν μετὰ τοῦ πείθεσθαι | τοῖς λόγοις αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἄγεσθαι γυναῖκα ἐπέτρεψεν ἡμῖν ὁ θεός, ὥς οὐ πάντων χωροῦντων τὸ διαφέρον, τουτέστι τὸ πάντῃ καθαρὸν, καὶ ἀγομένοις 15 γυναῖκας τὰ γεννώμενα πάντως τρέφειν καὶ [μὴ] ἀναιρεῖν τὰ ὑπὸ τῆς προνοίας διδόμενα τέκνα. Καὶ οὐ μάχεται ταῦτα τῷ μὴ πείθεσθαι ἡμᾶς τοῖς νεμομένοις τὴν γῆν δαιμονίοις· ὀπλισάμενοι γὰρ "τῇ πανοπλίᾳ τοῦ θεοῦ" ἰστάμεθα ὡς ἀθληταὶ εὐσεβείας πρὸς τὸ τῶν ἐπιβουλευόντων ἡμῖν δαιμόνων γένος.

56 Καὶ τῷ ἑαυτοῦ οὖν λόγῳ πασσυδὶ ἡμᾶς ἀποπέμπη τοῦ βίου ὁ Κέλσος, 20 ἔν', ὡς νομίζει, ἐρημωθῇ πάμπαν ἐπὶ γῆς τὸ τοιοῦτον ἡμῶν γένος, ἀλλ' ἡμεῖς ἐν τοῖς τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς κατὰ τοὺς τοῦ θεοῦ βιώσομεν νόμους, οὐδαμῶς δουλεύειν θέλοντες τοῖς τῆς ἀμαρτίας νόμοις. Καὶ γυναῖκας, εἰς βουλόμεθα, ἀξίόμεθα καὶ παῖδας διδομένους ἡμῖν ἐν τοῖς γάμοις 25 ἡμῶν ληψόμεθα. Ἐὰν δὲ δέῃ, καὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ μεθέξομεν, ἀνεχόμενοι τῶν ἐπιτεταγμένων κακῶν ὡς πειρασμῶν τῆς ψυχῆς. Οὕτως γὰρ ἔθος τοῖς θείοις ὀνομάζειν λόγοις τὰ συμβαίνοντα ἐν ἀνθρώποις· ἐν οἷς ὡς χρυσὸς

17-18 Ephes 6:11 et 13. Cf. 5:1; 8:73 26-27 cf. Lc 22:28; Act 20:19 et al.
27- p. 573.1 cf. Sap 3:6; Mal 3:3

2 ἀνάγκη scripsi : ἀνάγκη A 4 τιμὰς om. A, in mg add. A⁴⁷ et M^{pc} 5
ἀχάριστοι Iol^{pc} et Bouhéreau (cf. 8.57) : ἀχρηστοὶ A 6 ὧν οἶδε <τὴν
οἰκονομίαν> ἔχουσι conl. Bouhéreau ex 8.57 8 τοῦ ζῆν addidi 15 γενώμενα
A, corr. A¹ | μὴ deleui conl. 8.55 21 νομίζει M^{pc} : νομίζει A

ἐν πυρὶ ἢ τοῦ ἀνθρώπου βασανιζομένη ψυχὴ ἤτοι ἐλέγχεται ἢ θαυμαστὴ εἶναι ἀναφαίνεται. Καὶ οὕτως γε πρὸς ἃ λέγει κακὰ Κέλσος παρεσκευάσμεθα, ὥστε καὶ λέγειν ἡμᾶς· "Δοκίμασόν με, κύριε, καὶ πείρασόν με, πύρωσον τοὺς νεφρούς μου καὶ τὴν καρδίαν μου." Καὶ γὰρ "οὐδεὶς
5 στεφανοῦται, ἐὰν μὴ νομίμως" ἐνταῦθα καὶ ἐπὶ γῆς μετὰ "σώματος τοῦ τῆς ταπεινώσεως" "ἀθλήσῃ".

Πρὸς δὲ τούτοις οὐδὲ ἀποδίδομεν τὰς νομιζομένας προσήκειν τιμὰς οἷς λέγει Κέλσος τὰ τῇδε ἐπιτετράφθαι. "Κύριον" γὰρ "τὸν θεὸν ἡμῶν προσκυνοῦμεν καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύομεν", εὐχόμενοι μιμηταὶ Χριστοῦ
10 γίνεσθαι, ὃς τῷ εἰπόντι αὐτῷ διαβόλῳ· "Ταῦτά σοι πάντα δώσω, ἐὰν πεσὼν προσκυνήσῃς μοι" εἶπε τό· "Κύριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις." Καὶ διὰ τοῦτό γε τὰς νομιζομένας προσήκειν τιμὰς οἷς φησὶ Κέλσος τὰ τῇδε ἐπιτετράφθαι οὐκ ἀποδίδομεν, ἐπεὶ "Οὐδεὶς δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν" καὶ οὐ δυνάμεθα ἅμα "θεῷ δουλεύειν
15 καὶ μαμωνᾷ", εἴθ' ὅ τι ποτὲ ἐν ἡ πλείονα καλουμένῳ. Ἀλλὰ καὶ εἰ "διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου ἀτιμάζει τις τὸν νομοθετοῦντα", σαφὲς ἡμῖν φαίνεται ὅτι δύο νόμων ἐναντιότητα πρὸς ἀλλήλους ἐχόντων, τοῦ νόμου τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ νόμου τοῦ μαμωνᾶ, αἰρετώτερον ἡμᾶς "διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου" τοῦ μαμωνᾶ τὸν μαμωνᾶν ἀτιμάζειν, ἵνα διὰ τῆς
20 τηρήσεως τοῦ νόμου τοῦ θεοῦ τὸν θεὸν τιμήσωμεν, ἢ "διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου" τοῦ θεοῦ τὸν θεὸν ἀτιμάζειν, ἵνα τηρήσῃ τοῦ νόμου τοῦ μαμωνᾶ τὸν μαμωνᾶν τιμήσωμεν.

Κέλσος ἰ μὲν οὖν οἶται τῷ βίῳ λειτουργεῖν (δεῖν) τὰ πρόποντα, μέχρι
25 ἂν τῶν δεσμῶν ἀπολυθῶσιν ἄνθρωποι, ἐπὰν κατὰ τὰ νενομισμένα τοῖς πολλοῖς τὰς θυσίας τις ἀποδιδῷ ἐκάστῳ τῶν κατὰ πόλιν νομιζομένων θεῶν, οὐ νοήσας τὸ ἀληθῶς πρόπον ὑπὸ τῆς ἀκριβοῦς εὐσεβείας ὑπολαμβανόμενον· ἡμεῖς δὲ φαμεν τῷ βίῳ λειτουργεῖν μετὰ τῶν πρεπόντων τὸν μεμνημένον τίς τε ὁ δημιουργήσας καὶ τίνα τὰ ἐκείνῳ φίλα, καὶ πάντα πρᾶττοντα πρὸς τὸ φίλον τῷ θεῷ.

57 207^v

3-4 Ps 25:2 4-5 2 Tim 2:5. Cf. 6.44 5-6 Phil 3:21. Cf. 6.17; 7.50; 8.54
8-12 Mt 4:9-10. Cf. 5.11; 7.64 11-12 Mt 6:24. Cf. 8.2 et saepius 13-15 Mt
6:24. Cf. 8.2 et saepius 15-16 Rom 2:23. Cf. 8.10

1 θαυμαστὴ A : δοκιμαστὴ conl. Wifstrand 15 καλουμένῳ M :
καλουμένων A 23 δεῖν supplevi (cf. 8.55 λειτουργητέον) 25-26 νομιζο-
μένων θεῶν P M : νομιζομένῳ θεῷ A

Καὶ πάλιν Κέλσος μὲν οὐ θέλει ἡμᾶς ἀχαρίστους εἶναι πρὸς τοὺς
τῆδε δαίμονας, οἰόμενος ἡμᾶς ὀφείλειν αὐτοῖς χαριστήρια· καὶ ἡμεῖς δὲ
τρανοῦντες τὸν περὶ εὐχαριστίας λόγον φαμέν πρὸς τοὺς μηδὲν εὐ-
εργετοῦντας, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου ἵσταμένους μηδὲν ἀχάριστον
ἡμᾶς ποιεῖν ὅταν αὐτοῖς μὴ θύωμεν, ἀλλὰ μηδὲ θεραπεύωμεν αὐτούς. 5
Ἄλλὰ τὸ ἀχάριστοι εἶναι πρὸς τὸν θεὸν περιϊστάμεθα, οὐ τῶν εὐεργε-
σιῶν πλήρεις ἐσμέν, καὶ δημιουργήματα ὄντες αὐτοῦ καὶ προνοοῦμενοι
ὑπ' αὐτοῦ, κριθέντες ὅπως ποτὲ (ἄξιοι αὐτῶν) εἶναι καὶ ἔξω τοῦ βίου τὰς
παρ' αὐτοῦ ἐλπίδας ἐκδεχόμενοι. Ἔστι δὲ καὶ σύμβολον ἡμῖν τῆς πρὸς
θεὸν εὐχαριστίας ἄρτος "εὐχαριστία" καλούμενος. 10

Ἄλλ' οὐδὲ δαίμονες ἔχουσιν, ὥς καὶ ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἐλέγομεν, τὴν
οἰκονομίαν τῶν πρὸς τὰς ἡμετέρας χρείας δεδημιουργημένων· διὸ οὐδ'
ἄδικόν τι πράττομεν μετέχοντες τῶν δημιουργημάτων καὶ τοῖς μὴ
προσῆκουσιν αὐτοῖς μὴ θύοντες. Κἂν ἴδωμεν δὲ μὴ δαίμονάς τινας,
ἀγγέλους δὲ τεταγμένους ἐπὶ τῶν τῆς γῆς καρπῶν καὶ ἐπὶ τῆς τῶν ζώων 15
γενέσεως, εὐφημοῦμεν (μὲν) αὐτοὺς καὶ μακαρίζομεν, ἐγχειρισθέντας
ὑπὸ τοῦ θεοῦ τὰ χρήσιμα τῷ γένει ἡμῶν, οὐ μὴν τὴν ὀφειλομένην πρὸς
θεὸν τιμὴν τούτοις ἀπονέμεμεν· οὔτε γὰρ ὁ θεὸς τοῦτο βούλεται, οὔτ'
αὐτοὶ οἱ τὰ τοιαῦτα ἐγχεχειρισμένοι. Καὶ ἀποδέχονται γε ἡμᾶς
φυλασσομένους αὐτοῖς θύειν ἢ θύοντας· οὐδὲ γὰρ χρήζουσιν ἐκεῖνοι τῶν 20
ἀπὸ γῆς ἀναθυμιωμένων.

58

Μετὰ ταῦτά φησιν ὁ Κέλσος τοιαῦτα· "Ὅτι μὴν ἐν τοῖσδε μέχρι
τῶν ἐλαχίστων ἔστιν ὅτφ δέδοται ἐξουσία, μάθοι τις ἂν ἐξ ὧν
Αἰγύπτιοι λέγουσιν, ὅτι ἄρα τοῦ ἀνθρώπου τὸ σῶμα ἐξ καὶ
τριάκοντα διειληφότες δαίμονες ἢ θεοὶ τινες αἰθέριοι εἰς 25
τοσαῦτα μέρη νενεμημένον (οἱ δὲ καὶ πολὺ πλείους λέγου-
σιν), ἄλλος ἄλλο τι αὐτοῦ νέμειν ἐπιτέτακται. Καὶ τῶν
δαιμόνων ἴσασι τὰ ὀνόματα ἐπιχωρίφ φωνῇ, ὥσπερ Χνουμὴν
καὶ Χναχουμὴν καὶ Κνάτ καὶ Σικάτ καὶ Βιοῦ καὶ Ἐροῦ καὶ

2 χαριστήρια : cf. 8.33 10 cf. Iustini 1 *Apol.* 66.1 (Καὶ ἡ τροφή αὕτη
καλεῖται παρ' ἡμῖν εὐχαριστία...) 11 ἐν τοῖς ἀνωτέρω : cf. 8.33-35 23-p.
575.3 cf. W. Gundel, *Dekane und Dekansternbilder* (1936), pp. 77 ss. et 327-425;
A.-J. Festugière, *La Révélation d' Hermès Trismégiste*, I (1950), pp. 89-186

1 οὐ Koetschau : οὐν A | ἀχαρίστους A : εὐχαρίστους (servato οὐν) M
2 οἰόμενος Hoeschel : οἰόμενος A 8 ἄξιοι add. Wifstrand (cf. 4.66 s.f.) et
αὐτῶν addidi 16 μὲν addidi 22 μέχρι add. A¹ 28 χνουμὴν A¹ :
χουμὴν A 29 Χναχουμὴν edd. ex 8.59 : χαχουμὴν A

Ἑρεβίου καὶ Ῥαμανὸρ καὶ Ῥειανοὸρ ὅσα τε ἄλλα τῇ ἑαυτῶν
 γλώσση ὀνομάζουσι· καὶ δὴ ἐπικαλοῦντες αὐτοὺς ἰῶνται τῶν
 μερῶν τὰ παθήματα. Τί οὖν κωλύει τούτους τε καὶ τοὺς
 ἄλλους δεξιούμενον, ἂν χρήζη τις, ὑγιαίνειν μᾶλλον ἢ νοσεῖν
 5 καὶ εὐτυχεῖν μᾶλλον ἢ δυστυχεῖν καὶ βασανιστηρίων καὶ
 κολαστηρίων, ὡς οἶόν τε, ἀπηλλάχθαι;

Καὶ διὰ τούτων δὴ κατάγειν ἡμῶν πειρώμενος τὴν ψυχὴν ὁ Κέλσος
 ἐπὶ τοὺς δαίμονας, ὡς λαχόντας ἡμῶν τὰ σώματα, καὶ ἕνα ἕκαστον
 10 ἐπιστατεῖν ἀποφαινόμενος μέρους τοῦ σώματος ἡμῶν, θέλει ἡμᾶς πιστεῦ-
 εῖν μὲν οἷς λέγει δαιμονίοις καὶ θεραπεύειν αὐτά, ἵνα ὑγιαίνωμεν μᾶλλον
 ἢ νοσῶμεν καὶ εὐτυχωμεν μᾶλλον ἢ δυστυχωμεν καὶ [ὅση δύναμις]
 βασανιστηρίων (καὶ κολαστηρίων), ὡς οἶόν τέ ἐστιν, ἀπαλλαγῶμεν. Τοσ-
 οῦτον δ' ἄρα κατέγνωκε τῆς εἰς τὸν θεὸν τῶν ὅλων ἀσχίστου καὶ ἀδι-
 15 αιρέτου τιμῆς, ὡς μὴ αὐτάρκη πιστεύειν τὸν θεὸν μόνον προσκυνούμενον
 καὶ μεγαλοφώνως τιμώμενον παρέχειν τῷ τιμῶντι ἀπ' αὐτοῦ τοῦ σέβειν
 αὐτὸν δύναμιν κωλυτικὴν τῆς τῶν δαιμόνων κατὰ τοῦ ὁσίου ἐπιβουλῆς·
 οὐ γὰρ ἑώρακε τίνα τρόπον τὸ "ἐν ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ" ὑπὸ τῶν γνησίως
 πιστευόντων καλούμενον οὐκ ὀλίγους ἀπὸ νόσων καὶ δαιμονισμῶν καὶ
 ἄλλων περιστάσεων ἰάσατο.

20 Εἰκὸς δ' ὅτι γελάσεται μὲν ὁ τὰ Κέλσου ἀσπαζόμενος, λεγόντων ἡμῶν
 ὅτι "Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ
 καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσσα ὑπάγεται τῷ ἑξομολογεῖσθαι ὅτι κύριος
 Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρὸς"· γελάσας δὲ ἐναργεστέρως
 ἀποδείξεις λήψεται (περὶ τοῦ) ταῦθ' οὕτως ἔχειν ἢ περὶ ὧν ὀνομάτων
 25 ἱστορεῖ τοῦ Χνουμῆν καὶ τοῦ Χναχουμῆν καὶ τοῦ Κνὰτ καὶ τοῦ Σικὰτ καὶ
 τῶν λοιπῶν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ καταλόγου, ὡς καλουμένων καὶ ἰωμένων τὰ
 τῶν μερῶν παθήματα. Καὶ ὅρα γε τίνα τρόπον ἡμᾶς ἀποτρέπων πιστεύειν
 ἐπὶ τὸν τῶν ὅλων θεὸν διὰ Ἰησοῦ τοῦ Χριστοῦ, ἐπὶ πίστιν διὰ τὴν τοῦ
 σώματος ἡμῶν θεραπείαν καλεῖ ἕξ καὶ τριάκοντα βαρβαρικῶν δαιμόνων,

59

17-19 cf. 1.6; 3.24 21-23 Phil 2:10-11

6 οἶόν τε A^{PC} et Bouhéreau : οἶονται A 9 μέρους A : μέρος P | του
 scripsi : τοῦ A 11 ὅση δύναμις seclusi (cf. v. 12 ὡς οἶόν τέ ἐστιν) 12 καὶ
 κολαστηρίων supplevi ex v. 6 14 πιστεύειν Bouhéreau : πιστεύων A 22
 ὑπάγεται τῷ ἑξομολογεῖσθαι : (ἵνα)... ἑξομολογήσεται NT 23 ἐναργεστέρως
 M : ἐνεργεστέρως A 24 περὶ addidi et τοῦ add. Wifstrand 25 Κνὰτ
 Hoeschel ex 8.58 : κὰτ A | Σικὰτ Hoeschel : σῖκτ A

οὓς μόνοι Αἰγυπτίων μάγοι καλοῦντες οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπαγγέλλονται ἡμῖν τὰ κρεῖττονα. Ὡρα δ' ἡμῖν κατὰ τὸν Κέλσον μαγανεύειν μᾶλλον καὶ 5
 γοητεύειν ἢ περ χριστιανίζειν, καὶ ἀπείρω τινὶ ἀριθμῷ δαιμόνων πιστεύ-
 ειν μᾶλλον ἢ τῷ αὐτόθεν ἐμφανεῖ καὶ ζῶντι καὶ ἐναργεῖ θεῷ τῷ ἐπὶ πᾶσι,
 διὰ τοῦ πολλῇ δυνάμει ἐπισπείραντος τὸν καθαρὸν τῆς θεοσεβείας λόγον
 τῇ πάσῃ τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένη (Ἰησοῦ), οὐ ψεύσομαι δὲ προστιθεὶς
 καὶ λέγων ὅτι καὶ τῶν ἄλλων λογικῶν καὶ δεομένων διορθώσεως καὶ
 θεραπείας καὶ μεταβολῆς τῆς ἀπὸ τῆς κακίας.

60

Ὑπιδόμενος γοῦν ὁ Κέλσος τὸν εἰς μαγείαν ὄλισθον τῶν τὰ τοιαῦτα
 μεμαθηκότων καὶ συναισθηθεὶς πῶς βλάβης περὶ τοὺς ἀκούοντας
 ἐσομένης, φησὶν· Ἐκεῖνο μέντοι φυλακτέον, ὅπως μὴ τις συνὼν 10
 τούτοις τῇ θεραπείᾳ τῇ περὶ αὐτὰ συντακῇ, φιλοσωματήσας
 τε καὶ τῶν κρειττόνων ἀποστραφεὶς λήθῃ κατασχεθῇ. Χρὴ γὰρ
 ἴσως οὐκ ἀπιστεῖν ἀνδράσι σοφοῖς, οἳ δὴ φασὶ διότι τῶν μὲν
 περιγείων δαιμόνων τὸ πλεῖστον, γενέσει συντετηκὸς καὶ 15
 προσηλωμένον αἷματι καὶ κνίσσῃ καὶ μελωδίαις καὶ ἄλλοις
 τισὶ τοιούτοις προσδεδεμένον, κρεῖττον οὐδὲν δύναιτ' ἂν τοῦ
 θεραπεῦσαι σῶμα, καὶ μέλλουσαν τύχην ἀνθρώπῳ καὶ πόλει
 προειπεῖν, καὶ ὅσα περὶ τὰς θνητὰς πράξεις ταῦτα ἴσασί τε
 καὶ δύνανται. 20

Τηλικούτου οὖν ὀλίσθου περὶ τὸν τόπον ὄντος, ὥς καὶ ὁ ἐχθρὸς τῇ τοῦ
 θεοῦ ἀληθείᾳ μαρτυρεῖ, πόσῳ βέλτιον χωρὶς πάσης ὑφοράσεως ὑπὲρ τοῦ
 συντακῆναι τοιούτοις δαίμοσιν ἢ φιλοσωματῆσαι καὶ τὰ κρεῖττονα ἀπο-
 στραφῆναι καὶ ὑπὸ λήθης τῆς τῶν κρειττόνων κατασχεθῆναι τὸ ἑαυτὸν
 ἐμπιστεῦσαι τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ διὰ τοῦ τὴν τοιαύτην ἡμῖν διδασκαλίαν 25
 ὑποθεμένου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπ' ἐκείνου αἰτεῖν πᾶσαν βοήθειαν καὶ
 φρουρὰν τὴν ἀπὸ ἁγίων ἀγγέλων καὶ δικαίων, ἵν' ἡμᾶς ῥύσωνται ἀπὸ τῶν
 περιγείων δαιμόνων καὶ γενέσει συντετηκότων καὶ αἷματι καὶ κνίσσῃ
 προσηλωμένων καὶ ἄλλοκότοις μελωδίαις ἀγομένων καὶ ἄλλοις τοι-

7 λογικῶν : i.e. angelorum (cf. 4.65) 16-17 cf. 3.28

1 οὓς edd. : οὐ A : ὧν P 3-4 μᾶλλον πιστεύειν A, transposui 6
 Ἰησοῦ addidi conl. v. 26 9 ὑπιδόμενος Koetschau : ὑπειδόμενος A^{pc} :
 -μενον A^{ac} 14 ὅτι Bouhérieau

ούτοις προσδεδεμένων, ὁμολογουμένως μὲν καὶ κατὰ τὸν Κέλσον κρεῖττον οὐδὲν δυναμένων τοῦ θεραπεῦσαι τὸ σῶμα. Ἐγὼ δ' εἶποιμ' ἂν ὅτι οὐδ' ἐναργές ἐστι τὸ τοὺς δαίμονας τούτους, ὅπως ποτὲ θεραπευομένους, δύνασθαι θεραπεύειν τὰ σώματα· ἀλλὰ χρῆ (πρὸς) τὴν θεραπείαν τῶν
 5 σωμάτων, εἰ μὲν ἀπλούστερον βούλοιτό τις ζῆν καὶ κοινότερον, ἐφόδω ἱατρικῇ θεραπεύειν, εἰ δὲ βέλτιον παρὰ τοὺς πολλοὺς, εὐσεβεῖα τῇ εἰς τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν καὶ ταῖς πρὸς ἐκείνον εὐχαῖς.

Καὶ σὺ γὰρ σκόπησον παρὰ σαυτῷ, ποῖον παραδέξεται μᾶλλον ἦθος ὁ ἐπὶ πᾶσι θεός, ὁ δυνάμενος ὅσα ἄλλος οὐδείς (καὶ) πρὸς πάντα καὶ πρὸς
 10 εὐεργεσίαν ἀνθρώπων, εἴτε περὶ ψυχὴν εἴτε περὶ σῶμα εἴτε περὶ τὰ ἐκτός· πότερον τὸν αὐτῷ περὶ πάντων ἀνακείμενον ἢ τὸν περιεργαζόμενον δαιμόνων ὀνόματα καὶ δυνάμεις καὶ πράξεις καὶ ἐπιδὰς καὶ βοτάνας οἰκείας δαίμοσι καὶ λίθους καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς γλυφάς, καταλλήλους ταῖς
 15 παραδιδόμεναις εἴτε συμβολικῶς εἴτε ὅπως ποτὲ μορφαῖς δαιμόνων. Ἄλλὰ δῆλον τῷ καὶ ἐπ' ὀλίγον παρακολουθεῖν δυναμένῳ ὅτι τὸ ἄπλαστον μὲν καὶ ἀπερίεργον ἦθος (καὶ) διὰ τοῦτο θεῷ τῷ ἐπὶ πᾶσιν ἀνακείμενον ἀποδεκτὸν ἔσται θεῷ καὶ πᾶσι τοῖς ἐκείνῳ οἰκειουμένοις· τὸ δὲ δι' ὑγίαν σώματος καὶ φιλοσωματίαν καὶ τὴν ἐν μέσοις πράγμασιν εὐτυχίαν περι-
 20 εργαζόμενον δαιμόνων ὀνόματα καὶ ζητοῦν πῶς κληῖται τις ἐπιδὰς τοὺς δαίμονας, ὡς μοχθηρὸν καὶ ἀσεβὲς καὶ δαιμονικὸν μᾶλλον ἢ ἀνθρωπικὸν καταλείψει ὁ θεὸς οἷς εἴλετο ὁ τὰ τοιάδε λέγων δαίμοσι, δια-σπαραχθισόμενον ὑπὸ τῶν ὑφ' ἑκάστον ὑποβαλλομένων λογισμῶν ἢ καὶ ἄλλων κακῶν. Εἰκὸς γὰρ αὐτούς, ἅτε φαύλους ὄντας καί, ὡς Κέλσος ὡμολόγησε, προσηλωμένους αἵματι καὶ κνίσσῃ καὶ μελιδίαῖς καὶ ἄλλοις τισὶ
 25 τοιούτοις, μὴδὲ πρὸς τοὺς ταῦτα αὐτοῖς χαριζομένους πίστιν τηρεῖν καὶ οἶονεὶ δεξιᾶς. Ἄλλων γὰρ αὐτοὺς καλούντων κατὰ τῶν θεραπευσάντων καὶ πλείονος αἵματος καὶ κνίσσης καὶ ἥς δέονται θεραπείας ὠνούμενων αὐτῶν τὴν δουλείαν, ἐπιβουλεύσαιεν ἂν τῷ χθὲς αὐτοὺς θεραπεύσαντι καὶ τῆς φίλης αὐτοῖς θοίνης μεταδιδόντι.

61

209^f

10 cf. 1.21; 6.54; 8.51 21 τὰ τοιάδε : i.e. ἐπιδὰς

4 πρὸς addidi 9 ὁ scripsi : καὶ A | καὶ¹ addidi 13 καταλλήλους Bouhéreau : καταλλήλως A 14 παραδεδομέναις P | συμβολικῶς Wifstrand : συμβολικαῖς A 16 καὶ² addidi 17 δὲ P M : τε A 21 οἷς Bouhéreau et Koetschau : ὁ ἰ(ησου)ς A 22 ἑκάστον Koetschau : ἐκάστου A

62

Πολλά δὲ Κέλσος ἐν τοῖς πρὸ τούτων (περὶ δαιμόνων) εἰπὼν μέχρι χρηστηρίων καὶ ἐπὶ τὰ μαντεῖα αὐτῶν ἀναπέμψας ἡμᾶς ὡς θεῶν, νῦν κρεῖττον πεποίηκεν ὁμολογήσας ὅτι οἱ μέλλουσαν τύχην ἀνθρώπων καὶ πόλει προλέγοντες καὶ ὅσα περὶ τὰς θνητὰς πράξεις (εἰδότες) περίγειοι 5 δαίμονές εἰσι, γενέσει συντετηκότες καὶ προσηλωμένοι αἵματι καὶ κνίσση καὶ μελφδίαις καὶ ἄλλοις τισὶ τοιούτοις προσδεδεμένοι, κρεῖττον τούτων οὐδὲν δυνάμενοι. Καὶ εἰκὸς ὅτι, ἡνίκα ἰστάμεθα πρὸς Κέλσον, θεολογοῦντα τὰ χρηστήρια καὶ τὰς παρὰ τοῖς νομιζομένοις θεοῖς 10 θεραπείας, ἀσεβεῖς τις ἡμᾶς ὑπελάμβανε, τοὺς λέγοντας δαιμόνων εἶναι ταῦτ' ἔργα, κατασπώντων εἰς τὰ γενέσεως πράγματα τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς· ἀλλὰ νῦν ὁ ἐκείνα περὶ ἡμῶν ὑπολαβὼν πειθέσθω (ὥς) καλῶς λεγομένοις τοῖς ὑπὸ Χριστιανῶν καταγγελλομένοις, ὁρῶν ὅτι καὶ ὁ κατὰ Χριστιανῶν γράφων ταῦτα νῦν ἐπὶ τέλει ὥσπερ νικῶμενος ὑπὸ τοῦ τῆς ἀληθείας πνεύματος ἀνέγραψε.

Κὰν λέγῃ οὖν Κέλσος τούτοις ἀφοσιωτέον, ἐφ' ὅσον συμ- 15 φέρει (πάντῃ γὰρ τοῦτο ποιεῖν οὐχ αἰρεῖ λόγος), οὐκ ἀφοσιωτέον δαιμονίοις, συντετηκόσι κνίσσαις καὶ αἵμασιν, οὔτε τὸ θεῖον ὅσον ἐφ' ἡμῖν μολυντέον, κατάγουσιν αὐτὸ ἐπὶ μοχθηροὺς δαίμονας. Εἰ δ' ἡκριβώκει Κέλσος τὴν τοῦ συμφέροντος ἔννοιαν καὶ ἐωράκει ὅτι τὸ κυρίως συμφέρον ἀρετὴ ἐστὶ καὶ ἡ κατ' ἀρετὴν πράξις, οὐκ ἂν τὸ "ἐφ' 20 ὅσον συμφέρει" ἔταξεν ἐπὶ τῶν τοιῶνδε, | [καὶ] ὡς αὐτὸς ὡμολόγησε, δαιμόνων. Ἡμεῖς οὖν αἰρούμεθα, εἰ μέλλει διὰ θεραπείας τοιούτων δαιμόνων ἡ ὑγίεια ἡμῖν παραγίνεσθαι καὶ ἡ ἐν βιωτικοῖς εὐτυχία, νοσεῖν μᾶλλον καὶ ἐν βιωτικοῖς δυστυχεῖν μετὰ συνειδότος τοῦ πρὸς τὸν θεὸν τῶν ὅλων καθαρῶς εὐσεβοῦς, ἥπερ μετὰ τοῦ σχίζεσθαι καὶ ἀποπίπτειν 25 τοῦ θεοῦ καὶ (τοῦ) τὴν ψυχὴν ἐσχάτως νοσεῖν καὶ κακοδαιμονεῖν, ὑγιαίνειν τῷ σώματι καὶ ἐν βιωτικοῖς ἀπαλλάσσειν εὐτυχέστερον. Καὶ τῷ ἀπροσδεεῖ γε παντὸς οὐτινοσοῦν πλὴν τῆς ἀνθρώπων σωτηρίας καὶ παντὸς λογικοῦ προσελθετέον, ἢ τοῖς χρήζουσι κνίσσης καὶ αἵματος.

1-2 cf. 8.45 et 48 18-20 πράξεις : S.V.F III Nr. 82 22-24 cf. 8.58 28 τῷ ἀπροσδεεῖ : cf. 4.6; 8.21

1 περὶ δαιμόνων add. Koetschau² 4 ὅσα scripsi ex 8.60 : ὅσοι A | εἰδότες addidi conl. 8.60 (ἴσασιν) 11 ὡς add. Bouhéreau (cf. 8.76 s.f.) 16 οὐχ αἰρεῖ edd. : οὐκ ἐρεῖ A | ἀφοσιωτέον Hoeschel : ἀποσιωπητέον A 21 καὶ delevi 22 μέλλει A : μέλλοι V 26 τοῦ² addidi

Κέλσος μὲν οὖν οἶμαι, μετὰ τοσούτους οὓς εἶπε περὶ δαιμόνων
 δεομένων κνίσσης καὶ αἵματος λόγους, ὥσπερ ἐπὶ μοχθηρὰν ἐρχόμενος
 παλινφθίαν φησὶν ὅτι **Μᾶλλον οἰητέον τοὺς δαίμονας μηδενὸς**
χρῆζειν μηδὲ δεῖσθαι τινος, ἀλλὰ χαίρειν τοῖς τὸ εὐσεβὲς
 5 **δρῶσι πρὸς αὐτούς.** Ἐχρῆν δ' εἰ τοῦτο ᾤετο εἶναι ἀληθές, (ἥ) ἐκεῖνα
 αὐτὸν μὴ τεθεικέναι, (ἥ) ταῦτα ὑπειλειφέναι. Ἀλλὰ γὰρ οὐ πάντη ἡ
 ἀνθρωπίνη φύσις ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ τῆς μονογενοῦς αὐτῷ ἀληθείας
 καταλείπεται. Διόπερ καὶ Κέλσος εἶπε μὲν ἐν τῷ περὶ κνίσσης καὶ
 αἵματος, ὧν χρῆζουσι δαίμονες, τάληθ'· πάλιν δ' ὑπὸ τῆς ἰδίας κακίας
 10 κατῴλισθεν ἐπὶ τὰ ψευδῆ καὶ ἐξομοιοῖ τοὺς δαίμονας ἀνθρώποις τοῖς
 τελέως δικαίως πράττουσι τὰ δίκαια, κἂν μηδεὶς αὐτοῖς γινώσκῃ χάριν,
 τὰ ἀγαθὰ δὲ ποιοῦσι τοῖς ἀμειβομένοις τὸ εὐχάριστον.

Δοκεῖ δέ μοι συγγεῖσθαι κατὰ τὸν τόπον καὶ ὅτε μὲν τὸ ἡγεμονικὸν
 ὑπὸ τῶν δαιμόνων ταραττεσθαι, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ ἀνανήφων ἀπὸ τῆς ὑπ'
 15 ἐκείνων ἀλογιστίας ἐπ' ὀλίγον τι βλέπειν τοῦ ἀληθοῦς. Πάλιν γὰρ ἐπι-
 φέρει· **Θεοῦ δὲ οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἀπολειπτέον οὔτε μεθ' ἡμέραν**
οὔτε νύκτωρ, οὔτ' ἐς κοινὸν οὔτ' ἰδίᾳ· λόγῳ τε ἐν παντὶ καὶ
ἔργῳ διηνεκῶς (ἀλλὰ γε καὶ μετὰ τῶνδε καὶ χωρὶς) ἡ ψυχὴ ἀεὶ
τετάσθω πρὸς τὸν θεόν. Ἐγὼ δ' ἀκούω (οὔτω) τοῦ "μετὰ τῶνδε",
 20 τουτέστι μετὰ τοῦ κοινοῦ καὶ μετὰ παντὸς ἔργου καὶ μετὰ παντὸς λόγου.

Εἶτα πάλιν ὥσπερ παλαίων τῷ λογισμῷ πρὸς τὰς ἀπὸ τῶν δαιμόνων
 ἐκστάσεις καὶ τὰ πολλὰ νικώμενος, ἐπιφέρει καὶ λέγει· **Εἰ ᾧδε ἔχοιεν,**
τί τὸ δεινὸν τοὺς τῇδε ἄρχοντας εὐμενίζεσθαι, τοὺς τε ἄλλους
καὶ τοὺς ἐν ἀνθρώποις δυνάστας καὶ βασιλέας, ὥς οὐδὲ τού-
 25 **τους ἄνευ δαιμονίας ἰσχύος τῶν τῇδε (εἶναι) ἡξιωμένους;** Ἐν
 μὲν οὖν τοῖς ἀνωτέρω κατήγγεν ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ τὴν ψυχὴν ἡμῶν πρὸς τοὺς
 δαίμονας· νῦν δὲ βούλεται ἡμᾶς ἐξευμενίζεσθαι καὶ τοὺς ἐν ἀνθρώποις

18 τῶνδε : i.e. τῶν δαιμόνων, cf. v. 23 ἄλλους (i.e. δαίμονας) (Bader, p. 211; Andresen, p. 60) 23-25 cf. 8.67-68

1 οἶμαι Koetschau : οἶται A 2 μοχθηρὰν Wendland : μοχθηρίαν A :
 μοχθηρίας M² in mg 5 ἐχρῆν P M : ἐχρη A ut vid. | ᾤετο edd. : ὡς τὸ A
 | ἥ addidi 6 ἥ add. Wifstrand | ὑπειλειφέναι Bouhéreau et Guiet :
 ἀπηλειφέναι A : ἀπειληφέναι P M 15 ἐκείνων Guiet (cf. v. 22) : ἐκείνοις
 A | βλέπειν M : κλέπειν A 19 οὔτω add. Koetschau² 25 εἶναι addidi ex
 8.65

δυνάστας καὶ βασιλέας, ὧν ἐπεὶ μεστὸς ὁ βίος καὶ (αἱ) ἱστορίαι, νῦν οὐχ ἡγησάμην ἀναγκαῖον ἐκθέσθαι τὰ παραδείγματα.

64

210^Γ

Ἐνα οὖν τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν ἡμῖν ἐξευμενιστέον καὶ τοῦτον ἴλεω
(εἶναι) εὐκτέον, ἐξευμενιζόμενον εὐσεβεῖα ἢ καὶ πάσῃ ἀρετῇ. Εἰ δὲ καὶ
ἄλλους τινὰς βούλεται μετὰ τὸν ἐπὶ πᾶσιν ἐξευμενίζεσθαι θεόν, κατα- 5
νοησάτω ὅτι ὥσπερ τῷ κινουμένῳ σώματι ἀκολουθεῖ ἡ τῆς σκιᾶς αὐτοῦ
κίνησις, τὸν αὐτὸν τρόπον τῷ ἐξευμενίζεσθαι τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν ἔπεται
εὐμενεῖς ἔχειν πάντας τοὺς ἐκείνου φίλους ἀγγέλους καὶ ψυχὰς καὶ
πνεύματα. Συναίσθονται γὰρ τῶν ἀξίων τοῦ παρὰ τοῦ θεοῦ εὐμενισμοῦ,
καὶ οὐ μόνον [καὶ] αὐτοὶ εὐμενεῖς τοῖς ἀξίοις γίνονται, ἀλλὰ καὶ συμ- 10
πράττουσι τοῖς βουλομένοις τὸν ἐπὶ πᾶσι θεὸν θεραπεύειν, καὶ ἐξ-
ευμενίζονται καὶ συνεύχονται καὶ συναξιούσιν· ὥστε τολμᾶν ἡμᾶς
λέγειν ὅτι ἀνθρώποις μετὰ προαιρέσεως προτιθεμένοις τὰ κρείττονα,
εὐχομένοις τῷ θεῷ μυρία ὅσαι ἄκλητοι συνεύχονται δυνάμεις ἱεραί,
συμπαρέχουσαι (ἐαυτὰς) τῷ ἐπικλήρῳ ἡμῶν γένει καί, ἵν' οὕτως εἴπω, 15
συναγωνιώσαι δι' οὓς ὁρῶσιν ἀντιστρατευομένους καὶ ἀνταγωνιζο-
μένους δαίμονας τῇ σωτηρίᾳ μάλιστα τῶν ἐαυτοὺς ἀνατιθέντων θεῷ καὶ
μὴ φροντιζόντων τῆς τῶν δαιμόνων ἔχθρας, ἐὰν ἐκείνοι ἐξαγριαίνωσι
πρὸς τὸν ἄνθρωπον φεύγοντα μὲν αὐτῶν τὰς διὰ κνίσσης καὶ αἵματος
θεραπείας, παντὶ δὲ τρόπῳ λόγων καὶ πράξεων σπεύδοντα οἰκείουσθαι 20
καὶ ἐνοῦσθαι τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ διὰ τοῦ καταλύσαντος μυρίους δαίμονας
Ἰησοῦ, ἡνίκα περιῆει "ἰώμενος" καὶ ἐπιστρέφων "(πάντας) τοὺς κατα-
δυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου".

65

Ἡμῖν μέντοι γε καταφρονητέον ἐξευμενισμοῦ ἀνθρώπων καὶ
βασιλέων, οὐ μόνον ἐὰν διὰ μαιφονιῶν καὶ ἀσελγείων καὶ ὠμοτάτων 25
πράξεων ἐξευμενιζώμεθα αὐτούς, ἀλλὰ καὶ ἐὰν διὰ τῆς εἰς τὸν θεὸν τῶν
ὅλων ἀσεβείας ἢ τινος μετὰ δουλοπρεπείας καὶ ταπεινότητος φωνῆς,

6-7 cf. Orig. *De orat.* 16.2; Philon. *De virtut.* 118 et 181; Clem. *Strom.* 7.82.7
9-15 cf. 5.57; 8.36 et *De orat.* 11. 5 22-23 *Act* 10:38. Cf. 8.54

1 ἐπεὶ P : ἐπὶ A ἢ αἱ add. Delarue ἢ νῦν Koetschau : ὧν A : om. P
4 εἶναι add. Koetschau (conl. 5.5.) : ἔχειν add. P ἢ εὐκτέον P : εὐκταῖον A
10 καὶ² deleui 15 ἐαυτὰς add. Koetschau² 21 τῷ ἐπὶ πᾶσι καὶ ἐνοῦσθαι A,
transp. P 22 πάντας addidi ex NT et 8.54

ἀλλοτρίας ἀνδρείων καὶ μεγαλοψύχων ἀνδρῶν καὶ τὴν καρτερίαν ὡς
 μεγίστην ἀρετὴν συναναλαβεῖν ταῖς ἄλλαις ἐθελόντων. "Ἐνθα μέντοι
 οὐδὲν ἐναντίον πράττομεν νόμῳ καὶ λόγῳ θεοῦ, οὐ **μεμήναμεν** οὐδ'
 ὀρμῶμεν καθ' ἑαυτῶν ἐγείρειν βασιλέως ἢ δυνάστου θυμόν,
 5 **ἐπὶ αἰκίας καὶ βασανιστήρια ἢ καὶ θανάτους** ἡμᾶς φέροντα.
 'Ανέγνωμεν γὰρ καὶ τό· "Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑπο-
 τασσέσθω. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐξουσία εἰ μὴ ὑπὸ θεοῦ, αἱ δὲ οὖσαι ὑπὸ θεοῦ
 τεταγμέναι εἰσὶν· ὥστε οἱ ἀνθεστηκότες τῇ ἐξουσίᾳ τῇ τοῦ θεοῦ διαταγῇ
 ἀνθίστανται". Ἐν μέντοι γε τοῖς εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐξηγητικοῖς, ὡς
 10 δυνατὸν ἦν ἡμῖν, ἐπὶ πλεῖον καὶ ταῦτα τὰ ῥήματα ποικίλως ἐξητάσαμεν·
 νῦν δ' αὐτὰ εἰς τὸ προκείμενον ἀπλούστερον κατὰ τὴν κοινοτέραν ἐκ-
 δοχὴν παρειλήφαμεν, ἐπεὶ περ φησὶν ὁ Κέλσος· **οὐδὲ τούτους ἄνευ**
δαιμονίας ἰσχύος τῶν τῇδε εἶναι ἡξιωμένους.

Καὶ ἐπεὶ πολὺς ἦν ὁ λόγος ὁ περὶ ἰ τῆς τῶν βασιλευόντων καὶ
 15 δυναστῶν καταστάσεως, πολλῆς ζητήσεως οὔσης κατὰ τὸν τόπον διὰ τοὺς
 ὠμότερον καὶ τυραννικώτερον ἄρξαντας ἢ τοὺς ἐκ τοῦ ἄρχειν ἐπὶ θρύψιν
 καὶ τρυφὴν ἐξοκείλαντας, διὰ τοῦτο ἐπὶ τοῦ παρόντος τὸ πρόβλημα
 ἐξετάσαι ὑπερεθέμεθα. **Τύχην** μέντοι **βασιλέως** οὐκ ὀμνυμεν, ὡς οὐδ'
 ἄλλον (τινὰ) νομιζόμενον(ον) θεόν· εἴτε γάρ, ὡς ὠνόμασάν τινες, ἐκφορὰ
 20 μόνον ἐστὶν ἢ τύχη ὁμοίως δοκῇ καὶ διστάσει, οὐκ ὀμνυμεν τὸ
 μηδαμῶς ὄν ὡς θεόν ἢ ὅλως (ὡς) ὑφεστηκὸς καὶ δυνάμενόν τι ποιῆσαι, ἵνα
 μὴ τὴν ὁμοτικὴν δύναμιν εἰς ἃ μὴ δεῖ παραλαμβάνωμεν· εἴτε καὶ (ὡς
 τισιν ἔδοξεν εἰποῦσι· τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως τὸν δαίμονα ὀμνύσιν οἱ τὴν
 τύχην αὐτοῦ ὀμνύοντες) δαίμων ἐστὶν ἢ ὀνομαζομένη τύχη τοῦ βασιλέως,
 25 καὶ οὕτως ἀποθανητέον ἐστὶ μᾶλλον ἡμῖν ὑπὲρ τοῦ μὴ ὁμόσαι μοχθηρὸν
 δαίμονα καὶ ἄπιστον, πολλάκις συνεξαμαρτάνοντα ᾧ ἔλαχεν ἀνθρώπῳ ἢ
 καὶ πλέον αὐτοῦ ἀμαρτάνοντα.

210^v

1-2 cf. 2.42 6-9 Rom 13:1-2 9-10 cf. Orig. *Comm. in Rom.* 9.26 ss.
 18-19 cf. Epict. *Diss.* 1.14.4; 4.1.14; *Martyr. Polycarpi* 9; Min. Fel. *Oct.* 29; Tert.
Apol. 28.4; 32.2-3; 35.10

9 ἀνθίστανται A¹ : ἀνθίσταται A : ἀνθέστηκεν NT 19 τινὰ addidi ἰ
 νομιζόμενον Gelenius (ap. Hoeschelium) : νομίζομεν A 20 δοκῇ P :
 δοκῶσι A ἰ διστάσει conji. Delarue (cf. Orig. *Comm. in Io.* 1.31 [34]) : δια-
 στάσει A² P V 21 ὡς² addidi 23 post εἰποῦσι addit ὅτι Bouhéreau 24
 δαίμων ἐστὶν Koetschau : δαιμόνων ἐστὶν P M V : incertum in A

66

Εἶτα πάλιν ὁ Κέλσος ὁμοίως τοῖς ἀπὸ δαιμονισμοῦ ἔσθ' ὅτε ἀνα-
 φέρουσιν, εἶτα πάλιν καταπίπτουσιν ὥσπερ νήφων τοιαῦτά τινα λέγει·
 'Εὰν μέντοι γε κελεύῃ (σέ) τις, εἰ τύχοι(ς) θρησκευὼν θεόν, ἢ
 ἀσεβεῖν ἢ ἄλλο τι αἰσχρὸν εἰπεῖν, οὐδαμῇ οὐδαμῶς πιστευ- 5
 τέον, ἀλλὰ πρὸ τούτων πάσας βασάνους ἐγκαρτερητέον καὶ
 πάντας θανάτους ὑπομενετέον πρὶν τι ἀνόσιον περὶ θεοῦ μὴ
 ὅτι γε εἰπεῖν, ἀλλὰ μελῆσαι. Εἶτα πάλιν ἀπ' ἀγνοίας τῆς περὶ τοῦ
 ἡμετέρου λόγου καὶ πρὸς ταύτῃ ἀπὸ τοῦ φύρειν τὰ πάντα τοιαῦτά φησιν·
 'Εὰν δὲ κελεύῃ (σέ) τις εὐφημῆσαι τὸν "Ἥλιον ἢ τὴν 'Αθηνᾶν,
 προθυμότατα μετὰ καλοῦ παιᾶνος εὐφημῶν οὕτω τοι σέβειν 10
 μᾶλλον δόξεις τὸν μέγαν θεὸν ἐὰν καὶ τούσδε ὑμνῆς· τὸ γὰρ
 θεοσεβὲς διὰ πάντων διεξιὼν τελεώτερον γίνεται.

Φαμέν οὖν ὅτι οὐ περιμένομεν εὐφημῆσαι τὸν "Ἥλιον τὸν κελεύοντα,
 οἱ μαθόντες οὐ μόνον τοὺς τῇ διατάξει (θεοῦ) ὑποτεταγμένους εὐφημεῖν,
 ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐχθρούς. Εὐφημοῦμεν οὖν "Ἥλιον ὡς καλὸν θεοῦ 15
 δημιουργήμα καὶ τοὺς νόμους φυλάσσον τοῦ θεοῦ καὶ ἀκοῦον τοῦ
 "Αἰνεῖτε τὸν κύριον, ἥλιος καὶ σελήνη", καὶ ὅση δύναμις ὑμνοῦν τὸν
 πατέρα καὶ τὸν δημιουργὸν τοῦ παντός. 'Αθηνᾶν μέντοι μετὰ 'Ηλίου
 τασσομένην ἐμυθοποίησαν οἱ 'Ελλήνων λόγιοι, εἴτ' ἐν ὑπονοίαις εἶτε
 χωρὶς ὑπονοιῶν φάσκοντες ἐκ τῆς τοῦ Διὸς γεγεννησθαι κεφαλῆς 20
 καθωπλισμένην· ἢ καὶ διωκομένην ποτὲ ὑπὸ τοῦ 'Ηφαίστου, βουλομένου
 αὐτῆς φθεῖραι τὴν παρθενίαν, ἐκπεφευγένην μὲν αὐτόν, τὴν δ' ἐκ τῆς
 ἐπιθυμίας πεσοῦσαν ἐπὶ τὴν γῆν θορὴν ἀγαπήσασαν ἐκθρέψαι, καλέσα-
 σαν Ἐριχθόνιον,

15 Mt 5:44 17 Ps 148:3. Cf. 8.67

2 λέγει M : λέγων A 3 κελεύῃ A : κελεύοι M | σέ addidi (cf. 8.67)
 | τύχοις Koetschau² : τύχοι A | θρησκευὼν A : θρησκεῦειν M 5
 πάσαις βασάνοις M^{pc} 9 σέ addidi (cf. 8.67) 10 εὐφημῶν Wifstrand :
 εὐφημεῖν A 11 δόξεις M : δόξης A 14 θεοῦ addidi (cf. v. 15) 17
 ὑμνοῦν Koetschau² : ὑμνοῦντα A 19 λόγιοι Koetschau² : λόγοι A 21
 ποτὲ Bouhéreau : τότε A

τόν ποτε (φασίν) Ἀθήνη
θρέψε, Διὸς θυγάτηρ, τέκε δὲ ζεῖδωρος ἄρουρα.

Καὶ ὁρῶμέν γε ὅτι τῷ προσιεμένῳ τὴν Ἀθηνᾶν, Διὸς θυγατέρα, πολλοὺς
μύθους καὶ πλάσματα παραδεκτέον, οὓς οὐκ ἂν παραδέχοιτο ὁ φεύγων
5 μὲν μύθους, ζητῶν δὲ ἀλήθειαν.

Ἵνα δὲ καὶ τροπολογῆται καὶ λέγεται φρόνησις εἶναι ἡ Ἀθηνᾶ,
παραστησάτω τις αὐτῆς τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν οὐσίαν, ὡς ὑφেষτηκυίας
κατὰ τὴν τροπολογίαν ταύτην. Εἰ δὲ καὶ ἀρχαία τις γενομένη ἄνθρωπος ἡ
Ἀθηνᾶ τετίμηται, παραδόντων τοῖς ὑποχειρίοις μυστήρια καὶ τελετάς
10 τῶν βουλευθέντων αὐτῆς τὸ ὄνομα παρὰ ἀνθρώποις ὡς θεοῦ ἄδεσθαι,
πολλῷ μᾶλλον οὐ χρὴ ὑμνῆσαι καὶ ὡς θεὸν δοξάσαι τὴν Ἀθηνᾶν, εἴ γε
οὐδὲ τὸν τηλικούτον ἥλιον προσκυνεῖν ἡμῖν θέμις, κἂν εὐφημῶμεν αὐτόν.

Κέλσος μὲν οὖν φησι μᾶλλον ἡμᾶς σέβειν δόξειν τὸν μέγαν θεὸν ἂν
καὶ Ἥλιον καὶ Ἀθηνᾶν ὑμνῶμεν, ἡμεῖς δὲ τὸ ἐναντίον ἴσμεν. Ὑμνοὺς
15 γὰρ εἰς μόνον τὸν ἐπὶ πᾶσι λέγομεν θεὸν καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ θεὸν
λόγον. Καὶ ὑμνοῦμέν γε θεὸν καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ ὡς καὶ "ἥλιος καὶ
σελήνη" καὶ "ἄστρα" καὶ πᾶσα ἡ οὐρανία στρατιά. Ὑμνοῦσι γὰρ πάντες
οὔτοι, θεῖος ὄντες χορός, μετὰ τῶν ἐν ἀνθρώποις δικαίων τὸν ἐπὶ πᾶσι
θεὸν καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ.

20 Προεῖπομεν μὲν οὖν μὴ δεῖν ὁμνύναι τὸν ἐν ἀνθρώποις βασιλέα ἢ τὴν
ὀνομαζομένην τύχην αὐτοῦ. Διὸ οὐκ ἀναγκαῖον ἡμᾶς πάλιν ἀπολογεῖσθαι
πρὸς τό· **Κἂν ἐν ἀνθρώποις βασιλέα κελεύῃ σέ τις ὀρκωμοτεῖν,
οὐδὲ τοῦτο δεινόν. Δέδοται γὰρ τούτῳ τὰ ἐπὶ γῆς, καὶ ὃ τι ἂν
λαμβάνῃς ἐν τῷ βίῳ, παρὰ τούτου λαμβάνεις.** Ἡμεῖς δὲ φαμεν
25 ὅτι οὐ πάντως δέδοται τούτῳ τὰ ἐπὶ γῆς ὅλα, οὐδ' ὃ τι ἂν λαμβάνωμεν ἐν

1-2 *Iliad*. 2.547-548 6 φρόνησις : cf. Plat. *Crat.* 407 b; Philod. *De pietate*
16 et saepius 16-17 *Ps* 148:3. Cf. 8.66 20 προεῖπομεν : cf. 8.65

1 τὸν A : ὄν Hom. 3 τῷ M : τὸ A 4 παραδεκτέον P et Bouhéreau :
παρεκδεκτέον A 11 ὑμνῆσαι M^{PC} : ὑπομνήσαι A 13 δόξειν scripsi ex
8.66 : δοκεῖν A 22 κελεύῃ A : κελεύση M 25 πάντως A : πάντη M

τῷ βίῳ, παρὰ τούτου λαμβάνομεν. (᾿Α) δικαίως γὰρ καὶ καλῶς λαμβάνομεν, ἀπὸ τοῦ θεοῦ καὶ τῆς προνοίας αὐτοῦ λαμβάνομεν, οἶον ἡμέρους καρποὺς καὶ ἄρτον, "στηρίζοντα καρδίαν ἀνθρώπου", καὶ τὴν προσηνῇ ἄμπελον καὶ οἶνον, "εὐφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου". Ἀλλὰ καὶ τοὺς τῆς ἐλαίας καρποὺς ἀπὸ τῆς προνοίας ἔχομεν τοῦ θεοῦ "τοῦ ἱλαρῦναι 5 πρόσωπον ἐν ἐλαίῳ".

68 Εἴθ' ἐξῆς φησιν ὁ Κέλσος ὅτι οὐ χρὴ ἀπιστεῖν ἀνδρὶ ἀρχαίῳ, πάλαι προειπόντι τό·

Εἰς βασιλεύς, ᾧ ἔδωκε Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω.

Καὶ ἐπιφέρει· ὥς, ἂν τοῦτο λύσης τὸ δόγμα, εἰκότως ἀμυνεῖται 10 σε ὁ βασιλεύς. Εἰ γὰρ τὸ αὐτό σοι ἰ ποιήσειαν ἅπαντες, οὐδὲν κωλύσει τὸν μὲν καταλειφθῆναι μόνον καὶ ἔρημον, τὰ δ' ἐπὶ γῆς ἐπὶ τοῖς ἀνομωτάτοις τε καὶ ἀγριωτάτοις βαρβάροις γενέσθαι, ὥς μήτε τῆς σῆς θρησκείας μήτε τῆς ἀληθινῆς σοφίας ἐν 15 ἀνθρώποις ἔτι καταλείπεσθαι κλέος.

"Εἷς" μὲν οὖν "κοίρανος ἔστω, εἷς βασιλεύς," οὐχ 15 ᾧ ἔδωκε Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω, ἀλλ' ᾧ ἔδωκεν "ὁ καθιστὼν βασιλεῖς καὶ μεθιστὼν" "καὶ τὸν χρήσιμον κατὰ καιρὸν ἐγείρων ἐπὶ τῆς γῆς". Καὶ οὐχ ὁ τοῦ καταταρταρωθέντος, ὥς οἱ μῦθοι Ἑλλήνων λέγουσι, Κρόνου υἱὸς ἀπελάσας τοῦτον τῆς ἀρχῆς 20 καθίστησι βασιλεῖς, οὐδ' ἂν ἀλληγορῇ τις τὰ κατὰ τοὺς τόπους, ἀλλ' ὁ διοικῶν τὰ σύμπαντα θεός, (ὅς) οἶδεν ὅ τι ποτὲ ποιεῖ κατὰ τὸν τόπον τῆς τῶν βασιλέων καταστάσεως.

3-6 Ps 103:15. Cf. 4:75 9 Iliad. 2. 205. Cf. E Peterson, *Der Monotheismus als politisches Problem* (Lipsiae, 1935), pp. 119-120 16-17 Iliad. 2. 204-205 18 Dan 2:21 18-19 Sir 10:4

1 ᾿Α addidi ἰ λαμβάνομεν scripsi : λαμβάνοντες A 9 δῶκε et πάις Homer 14 ὥς scripsi : καὶ A 17 ἔδωκε P : δέδωκε A 22 ὅς add. Koetschau²

Λύομεν οὖν τὸ δόγμα·

ᾧ ἔδωκε Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω,

οὐδὲν ἀγκύλον καὶ σκολιὸν βούλεσθαι πειθόμενοι θεὸν ἢ πατέρα θεοῦ. Οὐ
λύομεν δὲ τὸ δόγμα τὸ περὶ προνοίας καὶ τῶν εἴτε προηγουμένως ὑπ'
5 αὐτῆς γινομένων, εἴτε καὶ ἔκ τινων ἐπακολουθούντων. Ἄλλ' οὐδ' εἰκότως
ἡμᾶς ἀμυνεῖται βασιλεὺς φάσκοντας μὲν ὅτι οὐ

Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω

ἔδωκεν αὐτῷ τὸ βασιλεύειν, ὃ δὲ "μεθιστῶν βασιλεῖς καὶ καθιστῶν". Καὶ
τὸ αὐτό γε ποιείτωσάν μοι ἅπαντες, τὸ μὲν Ὀμηρικὸν καταλύοντες δόγμα,
10 τὸ δὲ θεῖον περὶ βασιλέως τηροῦντες καὶ τὸ "Τὸν βασιλέα τιμᾶτε" φυλάτ-
τοντες· [καὶ] τὸ ὅς(ον) ἐν ὑποθέσει γε τοιαύτη οὔτε μόνος ὁ βασιλεὺς
καταλειφθήσεται, οὔτ' ἔρημος ἔσται, οὔτε τὰ ἐπὶ γῆς ἐπὶ τοῖς ἀνομωτάτοις
καὶ ἀγριωτάτοις βαρβάροις ἔσται. Εἰ γάρ, ὡς λέγει Κέλσος, τὸ αὐτό μοι
ποιήσειαν ἅπαντες, δῆλον ὅτι καὶ οἱ βάρβαροι τῷ λόγῳ τοῦ θεοῦ
15 προσελθόντες νομιμώτατοι ἔσονται καὶ ἡμερώτατοι· καὶ πᾶσα μὲν θρησ-
κεία καταλυθήσεται, μόνη δὲ ἡ Χριστιανῶν κρατήσῃ, ἣτις καὶ μόνη ποτὲ
κρατήσῃ, τοῦ λόγου ἀεὶ πλείονας νεμομένου ψυχᾶς.

Εἴτα ἑαυτοῦ μὴ ἀκούσας ὁ Κέλσος, τὰ ἀνακόλουθα εἰπόντος τῷ εἰ
γὰρ τὸ αὐτό σοι ποιήσειαν ἅπαντες, φησὶν· Οὐ μὲν δὴ τοῦτο
20 φήσεις ὥς, ἂν πεισθέντες σοι Ῥωμαῖοι καὶ τῶν νενομισμένων
αὐτοῖς πρὸς θεοῦς τε καὶ ἀνθρώπους (προτέρων νόμον) ἀμελή-
σαντες τὸν σὸν Ὑψιστον, ἢ ὄντινα βούλει, προσκαλέσων-
ται, καταβὰς ὑπερμαχεῖται αὐτῶν, ὥς οὐδεμιᾶς ἄλλης ἀλκῆς

69

3-5 cf. 6.53 8 Dan 2:21 10 1 Petri 2:17

6 ἀμυνεῖται scripsi ex p. 581.10 : ἀμύνεται A 10 βασιλέως A :
βασιλείας M | τιμᾶτε Koetschau ex NT : τιματ A : τιμᾶν M 11 καὶ
delevi | καὶ τὸ A : καίτοι Chadwick | ὅς(ον) Bouhéreau : ὥς A 14
δηλονότι A 21 προτέρων νόμον supplevi ex 8.69 22 προσκαλέσωνται
Koetschau, προσκαλέσονται iam Bouhéreau : προσκαλέσασθαι A 23 ὥς
Bouhéreau : καὶ A

δεήσειν. Καὶ γὰρ πρότερον ὁ αὐτὸς θεὸς τοῖς προσέχουσιν αὐτῷ ταῦτά τε καὶ πολὺ μείζω τούτων, ὡς ὑμεῖς φατε, ὑπ-
 ισχνούμενος ὁρᾷτε ὅσα ὠφέλησεν ἐκείνους τε καὶ ὑμᾶς· ὃν
 τοῖς μὲν ἀντὶ (τοῦ) γῆς ἀπάσης εἶναι δεσπόταις οὐδ' ὅποια τις
 βῶλος οὐδ' ἐστία (κατα)λείπεται, ὑμῶν δὲ κἂν πλανᾶται τις
 ἔτι λανθάνων, ἀλλὰ ζητεῖται πρὸς θανάτου ἰδίην. 5

Ἐπεὶ δὲ καθ' ὑπόθεσιν ζητεῖ, εἰ πεισθέντες Ῥωμαῖοι τῷ Χριστιανῶν
 λόγῳ, τῶν πρὸς τοὺς νενομισμένους θεοὺς ἀμελήσαντες καὶ τῶν κατὰ
 τοὺς ἀνθρώπους προτέρων νόμων, τὸν Ὑψιστον σέβουσιν, τί ἂν
 ἀπαντήσῃ· ἀκούε(τω) τί ἀρέσκει περὶ τούτων ἡμῖν. Φαμέν ὅτι "Εἴπερ ἂν
 δύο συμφωνῶσιν ἐξ ἡμῶν ἐπὶ τῆς γῆς περὶ παντὸς πράγματος, οὐδ' ἂν
 αἰτήσωνται, γενήσεται αὐτοῖς παρὰ τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς πατρὸς" τῶν
 δικαίων· χαίρει γὰρ συμφωνία τῶν λογικῶν ζώων ὁ θεὸς καὶ ἐκτρέπεται
 τὴν διαφωνίαν. Τί (δὲ) χρή νομίζειν εἰ μὴ μόνον ὡς νῦν πάνυ ὀλίγοι
 συμφωνοῖεν, ἀλλὰ πᾶσα ἡ ὑπὸ Ῥωμαίων ἀρχή; Εὕξονται γὰρ τῷ καὶ
 πρότερον εἰπόντι πρὸς τοὺς Ἑβραίους καταδιωκομένους ὑπὸ Αἰγυπτίων
 λόγῳ· "Κύριος πολεμήσει ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς σιγήσεσθε", καὶ μετὰ
 πάσης συμφωνίας εὐξάμενοι πολλῷ πλείονας δυνήσονται καταλῦσαι
 ἐχθροὺς ἐπιδιώκοντας, ἢ οὓς καθεῖλεν ἡ Μωϋσέως πρὸς τὸν θεὸν βοῶντος
 καὶ τῶν σὺν αὐτῷ εὐχῇ. "Ἄ δ' ὑπέσχετο ὁ θεὸς τοῖς τηροῦσι τὸν νόμον εἰ
 μὴ γεγένηται, οὐ τῷ ψεύδεσθαι τὸν θεὸν οὐ γεγένηται, ἀλλὰ τῷ ἐπὶ
 συνθήκαις γεγονέναι τὰς ἐπαγγελίας, ταῖς περὶ τοῦ τηρεῖν τὸν νόμον καὶ
 τὸν κατὰ τὸν νόμον βίον. Καὶ εἰ οὔτε βῶλος οὐθ' ἐστία Ἰουδαίους
 καταλείπεται τοῖς τὰς ἐπαγγελίας ἐπὶ συνθήκαις εἰληφόσιν, αἰτιατέον
 πᾶσαν μὲν αὐτῶν τὴν παρανομίαν, ἐξαιρέτως δὲ τὴν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ. 25

3 ἐκείνους : i.e. Ἰουδαίους. Cf. 6.29 et 7.18 versus 5.41 et 50 6 cf. 2.45;
 8.39; Min. Fel. Oct. 12.2 et al. 10-12 Mt 18:19 17 Exod 14:14

1 δεήσειν Bouhéreau : δεήσει A 4 τοῦ M^{Pc} : om. A 5 κατα-
 λείπεται M^{Pc} (cf. v. 24) : λείπεται A 10 ἀκούε(τω) Koetschau² : ἄκουε A
 | φαμέν δ' M | εἴπερ ἂν A : ἔαν NT 11 συμφωνήσωσιν NT 14 δὲ
 addidi 17 ὑπὲρ et σιγήσεσθε A : περὶ et σιγήσετε LXX 22 ταῖς
 Bouhéreau : τὰς A

Ἄλλ' οἱ καθ' ὑπόθεσιν Κέλσου πάντες ἂν πεισθέντες Ῥωμαῖοι εὐχονται, περιέσονται τῶν πολεμίων ἢ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν πολεμήσονται, φρουρούμενοι ὑπὸ θείας δυνάμεως, τῆς διὰ πεντήκοντα δικαίους πέντε πόλεις ὅλας ἐπαγγεилаμένης διασῶσαι. Ἄλες γάρ εἰσι τηρητικοὶ τῆς ἐπὶ γῆς
 5 συστάσεως τοῦ κόσμου οἱ τοῦ θεοῦ ἄνθρωποι, καὶ συνέστηκε τὰ ἐπὶ γῆς ὅσον οἱ ἄλες οὐ τρέπονται. "Ἐὰν γὰρ τὸ ἄλας μωρανθῇ", "οὕτ' εἰς γῆν οὕτ' εἰς κόπρον" "ἰσχύει ἔτι", ἀλλὰ "βληθὲν ἔξω καταπατηθήσεται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων". "Ὁ δ' ἔχων ὧτα ἀκούειν ἀκουέτω", πῶς ταῦτα λέγεται. Καὶ ἡμεῖς δέ, ὅτε μὲν ἐπιτρέπει ὁ θεὸς τῷ πειράζοντι δοὺς ἐξουσίαν τὴν
 10 τοῦ διώκειν ἡμᾶς, διωκόμεθα· ὅτε δ' ὁ θεὸς (οὐ) βούλεται τοῦθ' ἡμᾶς πᾶσχειν, καὶ ἐν μισοῦντι ἡμᾶς τῷ κόσμῳ παραδόξως εἰρήνην ἄγομεν καὶ θαρροῦμεν ἐπὶ τῷ εἰπόντι. "Θαρσεῖτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον." Καὶ ἀληθῶς νενίκηκε τὸν κόσμον, διόπερ (ἰσχύει ὁ κόσμος) εἰς ὅσον (ὁ) νικήσας αὐτὸν βούλεται, λαβὼν ἀπὸ τοῦ πατρὸς τὸ νικᾶν τὸν κόσμον·
 15 θαρροῦμεν δὲ τῇ ἐκείνου νίκῃ.

Εἰ δὲ βούλεται πάλιν ἡμᾶς ἀθλεῖν καὶ ἀγωνίζεσθαι ὑπὲρ εὐσεβείας, ἠκέτωσαν ἀνταγωνισταί, πρὸς οὓς ἐροῦμεν· "Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναλμοῦντί με Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν." Καὶ γὰρ "δύο στρουθίων πιπρασκομένων," ὥς ὠνόμασεν ἡ γραφή, "ἄσσαρίου", "ἐν εἰς παγίδα οὐ
 20 πίπτει ἄνευ τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς πατρός". Καὶ ἐπὶ τοσοῦτον πάντα ἡ θεία περιείλφε πρόνοια, ὥς μηδὲ "τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς" ἡμῶν ἐκπεφευγῆναι τὸ ὑπ' αὐτοῦ "ἠριθμηθῆναι."

212^v

Εἶτα πάλιν, ὡς ἔθος τῷ Κέλσῳ, φύρει ἐν τοῖς ἐξῆς λέγων ἃ οὐδεὶς ἡμῶν ἀνέγραψε· φησὶ γὰρ τοιαῦτα· Οὐ μὴν οὐδὲ ἐκεῖνο ἀνεκτόν σου
 25 λέγοντος ὡς, ἂν οἱ νῦν βασιλεύοντες ἡμῶν σοι πεισθέντες ἀλῶσι, τοὺς αὐθις βασιλεύοντας πείσεις, εἴτ' ἄλλους, ἂν κάκεῖνοι ἀλῶσι, καὶ ἄλλους ἐπ' ἄλλοις, μέχρι πάντων τῶν σοι

3-4 cf. *Gen* 18:24-26 4-8 *Mt* 5:13 et *Lc* 14:34-35 12 *Io* 16:33. Cf. 6:59; 8:14 17-18 *Phil* 4:13 et 1 *Tim* 1:12 18-22 *Mt* 10:29-30 (cf. Hautsch, pp. 28-30)

1 εὐχονται scripsi : εὐχόμενοι A 4-5 τῆς... συστάσεως M^{pc} et Bouhéreau : τῶν... συστάσεως A : τῶν... συστάσεων Koetschau 6 ὅσον μὴ οἱ ἄλες M in mg | οὐ add. A¹ 7 κοπρίαν *Lc* 8 ἀκούειν addidi ex NT 10 οὐ add. Koetschau | μὴ post ἡμᾶς add. M 13 ἰσχύει ὁ κόσμος suppl. Bouhéreau | ὁ² add. Koetschau² 14 ἀπὸ Delarue : ὑπὸ A 16 ὑπὲρ M (cf. 3.8) : περὶ A 19-20 ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἐπὶ τὴν γῆν ἄνευ τοῦ πατρὸς ὑμῶν NT 24 φησὶ γὰρ A : καὶ φησι M 26 εἴτ' Bouhéreau : εἶδ' A^{ac}, οὐδ' A^{pc} : εἰ δ' P M V

πειθομένων ἀλισκομένων μία τις ἀρχὴ σωφρονήσασα καὶ προειδομένη τὸ συμβαῖνον πάντας ὑμᾶς, πρὶν αὐτὴν προαπολέσθαι, παγγενεὶ διολέσει.

Εἰπεῖν δὲ πρὸς τοῦτο οὐχ αἰρεῖ λόγος· οὐ γὰρ λέγει τις ἡμῶν περὶ τῶν νῦν βασιλευόντων ὅτι, ἐὰν πεισθέντες (ἡμῖν) ἀλῶσι, τοὺς μετ' αὐτοὺς 5 πάλιν πείσομεν, κἀκείνων ἀλόντων πάλιν τοὺς ἐξῆς πείσομεν. Πόθεν δὲ καὶ ἀπέρριπεν ὅτι κατὰ διαδοχὴν αἰεὶ τῶν ὑστέρων πειθομένων ἡμῖν καὶ ἀλισκομένων διὰ τὸ μὴ ἀμύνεσθαι τοὺς πολεμίους μία τις ἀρχὴ σωφρονήσασα καὶ προειδομένη τὸ συμβαῖνον παγγενεὶ ἡμᾶς διολέσει; 10 'Ἄλλ' ἔοικε φλυαρίας ἐν τούτοις ἐξῆς συνάπτων καὶ τοῦτ' ἀφ' ἑαυτοῦ ἀπερροιβηκέναι.

72

Μετὰ δὲ ταῦτα εὐχὴν τινα εἰπὼν τήν· Εἰ γὰρ δὴ οἶόν τε εἰς ἓνα συμφρονῆσαι νόμον τοὺς τὴν Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην καὶ Λιβύην Ἑλληνὰς τε καὶ βαρβάρους ἄχρι περάτων νενεμημένους, 15 ἀδύνατον τοῦτο νομίσας εἶναι ἐπιφέρει ὅτι ὁ τοῦτο οἶόμενος οἶδεν οὐδέν. Εἰ δὲ χρή καὶ (πρὸς) τοῦτ' εἰπεῖν, λελέξεται ὀλίγα εἰς τὸν τόπον, δεόμενον πολλῆς ἐξετάσεως καὶ κατασκευῆς, εἰς τὸ φανῆναι οὐ μόνον δυνατόν, ἀλλὰ καὶ ἀληθές τὸ λεγόμενον περὶ τοῦ εἰς ἓνα συμφρονῆσαι νόμον πᾶν τὸ λογικόν. Οἱ μὲν οὖν ἀπὸ τῆς Στοᾶς, ἐπικρατήσαντος, ὡς οἶονται, τοῦ ἰσχυροτέρου τῶν ἄλλων στοιχείου, τὴν ἐκπύρωσιν (φασιν) 20 ἔσεσθαι, πάντων εἰς πῦρ μεταβαλλόντων, ἡμεῖς δὲ τῆς λογικῆς φύσεως φαμεν ὅλης κρατῆσειν ποτὲ τὸν λόγον καὶ μεταποιήσειν πᾶσαν ψυχὴν εἰς τὴν ἑαυτοῦ τελειότητα, ἐπ' ἅν' ἕκαστος ψιλῇ χρησάμενος τῇ ἐξουσίᾳ ἔλθεται ἃ βούλεται καὶ γένηται ἐν οἷς εἴλατο. Καί φαμεν ὅτι οὐκ ἔστιν εἰκός, ὥσπερ ἐπὶ τῶν (ἐν) τοῖς σώμασι νοσημάτων καὶ τραυμάτων τινὰ 25

12-16 cf. Voelker, *Das Bild vom nichtgnostischen Christentum bei Celsus* (1928), pp. 29-30; Andresen, pp. 190-192 et 200 19-21 μεταβαλλόντων : S.V.F. II Nr. 600

1 μία Keim ex v. 8 : ἅμα A | σωφρονήσασα A² : σωφροσύνης A 2 αὐτὴν Bouhéreau : αὐτῇ A : αὐτὴ P M 4 εἰπεῖν Delarue : ἐπεὶ A | πρὸς τοῦτο scripsi (cf. v. 16) : πρὸς τούτων A : περὶ τούτων Delarue | αἰρεῖ Bouhéreau : ἐρεῖ A 5 ἡμῖν addidi (cf. v. 7) 13 post λιβύην addit κατοικοῦντας P 16 πρὸς addidi 20 οἶονται Koetschau : οἶόν τε A | φασιν add. Koetschau² : λέγουσι post v. 21 ἔσεσθαι add. Hoeschel 22 κρατῆσειν et μεταποιήσειν conji. Guet : κρατῆσαι et μεταποιῆσαι A 24 εἴλατο A : εἴλετο A² M 25 ἐν add. Delarue

τῶν συμβαινόντων ἰσχυρότερα εἶναι πάσης ἱατρικῆς τέχνης, οὕτως ἐπὶ τῶν ψυχῶν εἶναι τι ἢ τῶν ἀπὸ κακίας ἀδύνατον ὑπὸ τοῦ ἐπὶ πᾶσι λόγου καὶ θεοῦ θεραπευθῆναι. Πάντων γὰρ τῶν ἐν ψυχῇ κακῶν δυνατώτερος ὢν ὁ λόγος καὶ ἡ ἐν αὐτῷ θεραπεία προσάγει κατὰ βούλησιν θεοῦ ἐκάστω
 5 αὐτήν, καὶ τὸ τέλος τῶν πραγμάτων ἀναιρεθῆναι ἐστὶ τὴν κακίαν· πότερον δὲ ὥστε μηδαμῇ μηδαμῶς ἔτι αὐτήν ἐπιτραπῆναι δύνασθαι ἢ μή, οὐ τοῦ παρόντος ἐστὶ λόγου διδάξαι.

Πολλὰ μὲν οὖν αἱ προφητεῖαι περὶ τῆς παντελοῦς ἀναιρέσεως τῶν κακῶν καὶ διορθώσεως πάσης ψυχῆς ἐν ἀπορρήτοις λέγουσιν, ἀρκεῖ δ' ἐπὶ
 10 τοῦ παρόντος παραθέσθαι τὴν ἀπὸ τοῦ Σοφονίου λέξιν, οὕτως ἔχουσιν·

""Ετοιμάζου, ὄρθρισον· διέφθαρται πᾶσα ἡ ἐπιφυλλὶς αὐτῶν. Διὰ τοῦτο ὑπόμεινόν <με>, λέγει κύριος, ἐν ἡμέρᾳ ἀναστάσεώς μου εἰς μαρτύριον· διότι τὸ κρίμα μου εἰς συναγωγὰς ἐθνῶν τοῦ εἰσδέξασθαι βασιλεῖς, τοῦ ἐκχέαι ἐπ' αὐτοὺς πᾶσαν ὀργὴν θυμοῦ μου. Ἐν γὰρ πυρὶ
 15 ζήλου μου καταναλωθήσεται πᾶσα ἡ γῆ. "Οτι τότε μεταστρέψω ἐπὶ λαοὺς γλῶσσαν εἰς γενεὰν αὐτῆς, τοῦ ἐπικαλεῖσθαι πάντας τὸ ὄνομα κυρίου, τοῦ δουλεύειν <αὐτῷ> ὑπὸ ζυγὸν ἓνα. Ἐκ περάτων ποταμῶν Αἰθιοπίας οἴσουσι θυσίας μοι. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ οὐ μὴ καταισχυνηθῇς ἐκ πάντων τῶν ἐπι-
 20 τηδευμάτων σου, ὧν ἡσέβησας εἰς ἐμέ· ὅτι τότε περιελῶ ἀπὸ σοῦ τὰ φαυλίσματα τῆς ὑβρεώς σου, καὶ οὐκέτι μὴ προσθῇς τοῦ μεγαλαυχῆσαι ἐπὶ τὸ ὅρος τὸ ἅγιόν μου. Καὶ ὑπολείψομαι ἐν σοὶ λαὸν πραῖν καὶ τα-
 πεινόν, καὶ εὐλαβηθήσονται ἀπὸ τοῦ ὀνόματος κυρίου οἱ κατάλοιποι τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ οὐ ποιήσουσιν ἀδικίαν καὶ οὐ λαλήσουσι μάταια, καὶ οὐ μὴ εὗρεθῇ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν γλῶσσα δολία· διότι αὐτοὶ νεμήσονται καὶ
 25 κοιτασθήσονται, καὶ οὐκ ἔσται ὁ ἐκφοβῶν αὐτούς."

11-25 Soph 3:7-13

2 εἶναι **A** : ἐστὶ Bouhéreau | fol. 213 nunquam exstitit in **A** | λόγου **P M** (cf. v. 4) : λογικοῦ **A** 3 ἐν τῇ ψυχῇ **M** 6 ἐπιτραπῆναι **A** : ἐπιστραφῆναι Bouhéreau | δύνασθαι **M** : γίνεσθαι **A** 12 με e LXX add. edd. | ἐν ἡμέρᾳ **A** : εἰς ἡμέραν LXX 13 εἰσδέξασθαι edd. e LXX : ἐκδέξασθαι **A** 14 ἐν γὰρ **A** : διότι ἐν LXX 17 αὐτῷ e LXX add. edd. | οἴσουσι scripsi e LXX : θύσουσι **A**

Ὁ δυνάμενος δὴ ταῦτα ὅλα [μὲν] κατανοῆσαι τὴν σαφήνειαν τῆς προφητείας παραστησάτω, μάλιστα δ' ἐξετασάτω τί τὸ "ἀναλουμένης πάσης τῆς γῆς μεταστραφῆναι ἐπὶ λαοὺς γλῶσσαν εἰς γενεὰν αὐτῆς", ἀνάλογον τοῖς πρὸ τῆς συγχύσεως πράγμασι· καὶ κατανοησάτω τί τὸ "ἐπικαλεῖσθαι πάντας τὸ ὄνομα κυρίου, τοῦ δουλεύειν αὐτῷ ὑπὸ ζυγὸν ἕνα", ὡς "περιαιρεθῆναι τὰ τῆς ὕβρεως φαυλίσματα", καὶ μηκέτι εἶναι 5
"ἀδικίαν" μηδὲ "λόγους ματαιίους" μηδὲ "γλῶσσαν δολίαν".

Ταῦτα δ' ἔδοξέ μοι μετρίως καὶ οὐ μετὰ τῆς ἀκριβοῦς διηγήσεως παραθέσθαι διὰ τὴν Κέλσου λέξιν, οἰομένου τὸ συμφρονῆσαι τοὺς τὴν Ἀσίαν καὶ Εὐρώπην καὶ Λιβύην Ἑλληνας τε καὶ βαρβάρους οἰκοῦντας 10
ἀδύνατον εἶναι. Καὶ τάχα ἀληθῶς ἀδύνατον μὲν τὸ τοιοῦτο τοῖς ἔτι ἐν σώμασι, οὐ μὴν ἀδύνατον καὶ ἀπολυθεῖσιν αὐτῶν.

214^v 73

Εἴθ' ἐξῆς προτρέπεται ἡμᾶς ὁ Κέλσος ἀρήγειν τῷ ἱ βασιλεῖ παντὶ σθένει καὶ συμπονεῖν αὐτῷ τὰ δίκαια καὶ ὑπερμαχεῖν αὐτοῦ καὶ συστρατεῦειν αὐτῷ, ἂν ἐπείγῃ, καὶ συστρατηγεῖν. 15
Λεκτέον δὲ καὶ πρὸς ταῦτα ὅτι ἀρήγομεν κατὰ καιρὸν τοῖς βασιλεῦσι θεῖαν, ἴν' οὕτως εἴπω, ἄρηξιν, καὶ "πανοπλίαν" ἀναλαμβάνοντες "θεοῦ". Καὶ ταῦτα ποιοῦμεν πειθόμενοι ἀποστολικῇ φωνῇ λεγούσῃ· "Παρακαλῶ 20
οὖν ὑμᾶς πρῶτον ποιεῖσθαι δεήσεις, προσευχάς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων, ὑπὲρ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων." Καὶ ὅσῳ γέ τις εὐσεβέστερός ἐστι, τοσοῦτ' ἀνυτικώτερος ἐν τῷ ἀρήγειν τοῖς βασιλεύουσι παρὰ τοὺς εἰς τὰς παρατάξεις ἐξιόντας στρατιώτας καὶ ἀναιροῦντας οὓς ἂν δύνωνται τῶν πολεμίων.

Εἴτα δὲ καὶ ταῦτ' εἵπομεν ἂν πρὸς τοὺς ἀλλοτρίους τῆς πίστεως καὶ ἀξιοῦντας ἡμᾶς στρατεῦεσθαι ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καὶ ἀνθρώπους ἀναιρεῖν, 25
ὅτι καὶ οἱ καθ' ὑμᾶς ἱερεῖς [ἀγαλμάτων τινῶν] καὶ νεωκόροι ὧν νομίζετε θεῶν τηροῦσιν ἑαυτῶν ἀμίαντον τὴν δεξιὰν διὰ τὰς θυσίας, ἴν' ἀναιμάκ-

4 cf. *Gen* 11:1-9 17 *Ephes* 6:11. Cf. 5.1; 8.34 et 55 18-21 1 *Tim* 2:1-2

1 δὴ Guet : δ' εἰς A : δ' εἰς(ελθεῖν εἰς τὸν τῆς γραφῆς νοῦν) Koetschau², agn. Borret | μὲν delevit et κατανοῆσαι scripsit Guet : κατανοήσας A
12 σώμασι Koetschau : σώματι A | αὐτῶν A : αὐτοῦ M 19 ὑμᾶς om. NT
26 ὑμᾶς Hoeschel : ἡμᾶς A | ἀγαλμάτων τινῶν seclusi ut glossema

τοῖς χερσὶ καὶ καθαραῖς ἀπὸ φόνων προσάγωσι τὰς νενομισμένας θυσίας οἷς φατε θεοῖς· καὶ οὐ δὴ που πολέμου καταλαβόντος καὶ τοὺς ἱερεῖς στρατεύετε. Εἰ οὖν τοῦτ' εὐλόγως γίνεται, πόσῳ μᾶλλον (ὅτε) ἄλλων στρατευομένων καὶ οὗτοι στρατεύονται, (ἀλλ') ὥς ἱερεῖς τοῦ θεοῦ καὶ
 5 θεραπευταί, καθαρὰς μὲν τηροῦντες τὰς δεξιὰς, ἀγωνιζόμενοι δὲ διὰ τῶν πρὸς θεὸν εὐχῶν ὑπὲρ τῶν δικαίως στρατευομένων καὶ ὑπὲρ τοῦ δικαίως βασιλεύοντος, ἵνα τὰ ἐναντία πάντα καὶ ἐχθρὰ τοῖς δικαίως πράττουσι καθαιρεθῇ; Ἡμεῖς δὲ καὶ ταῖς εὐχαῖς πάντας δαίμονας, τοὺς ἐγείροντας τὰ πολεμικὰ καὶ ὅρκους συγγέοντας καὶ τὴν εἰρήνην ταράσσοντας,
 10 καθαιροῦντες μᾶλλον βοηθοῦμεν τοῖς βασιλεύουσιν ἥπερ οἱ δοκοῦντες στρατεύεσθαι. Συμπονοῦμεν δὲ τοῖς κοινοῖς πράγμασιν οἱ μετὰ δικαιοσύνης ἀναφέροντες προσευχάς, σὺν ἀσκήσεσι καὶ μελέταις διδασκούσαις καταφρονεῖν ἡδονῶν καὶ μὴ ἄγεσθαι ὑπ' αὐτῶν. Ἡμεῖς καὶ μᾶλλον ὑπερμαχοῦμεν τοῦ βασιλέως· καὶ οὐ συστρατευόμεθα μὲν αὐτῷ, κἂν ἐπείγῃ,
 15 στρατευόμεθα δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ ἴδιον στρατόπεδον εὐσεβείας συγκροτοῦντες διὰ τῶν πρὸς τὸ θεῖον ἐντεύξεων.

Εἰ δὲ βούλεται ἡμᾶς ὁ Κέλσος καὶ στρατηγεῖν (ὑπὲρ) πατρίδος, ἵστω ὅτι καὶ ταῦτα ποιοῦμεν, οὐ πρὸς τὸ βλέπεσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ κενοδοξεῖν ἐπ' αὐτῶν ταῦτα πράττοντες· ἐν γὰρ τῷ κρυπτῷ ἡμῶν κατ'
 20 αὐτὸ τὸ ἡγεμονικὸν εὐχαὶ εἰσιν, ἀναπεμπόμεναι ὥς ἀπὸ ἱερέων ὑπὲρ τῶν ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν. Χριστιανοὶ ἰδὲ μᾶλλον εὐεργετοῦσι τὰς πατρίδας ἢ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, παιδεύοντες τοὺς πολίτας καὶ εὐσεβεῖν διδάσκοντες εἰς τὸν πολιέα θεόν, ἀναλαμβάνοντες εἰς θείαν τινὰ καὶ ἐπουράνιον πόλιν τοὺς ἐν ταῖς ἐλαχίσταις πόλεσι καλῶς βιώσαντας· πρὸς οὓς λέγοιτο
 25 ἄν· (ἐν) ἐλαχίστῃ πόλει "πιστὸς ἐγένου", ἦκε καὶ ἐπὶ τὴν μεγάλην, ὅπου "(Ὁ) θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν, ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρίνει", καὶ σὲ συναριθμῶν αὐτοῖς, ἐὰν μηκέτι "ὡς ἄνθρωπος ἀποθνήσκης" μηδ' "ὡς εἷς τῶν ἀρχόντων πίπτης".

74

216^f

2-3 cf. Plut. *Camill.* 41 4 οὗτοι : i.e. Christiani 25 cf. Lc 16:10 ('Ο πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστιν); 19:17 26-28 *Ps* 81:1 et 7. Cf. 4.29; 8.3

3 ὅτε addidi 4 <οὐ> στρατεύονται con. Delarue | ἀλλ' addidi 17 ὑπὲρ *Iol* in mg : om. A 23 πολιέα *MP^c* : πολιαία A 25 ἐν P : om. A 26 'Ο addidi e *LXX* et Orig. | ἔστη edd. : ἐστὶν A 27 ἐὰν A : ἵνα con. Bouhéreau

75

Προτρέπει δ' ἡμᾶς Κέλσος καὶ ἐπὶ τὸ ἄρχειν τῆς πατρίδος, ἐὰν
δέη καὶ τοῦτο ποιεῖν ἕνεκεν σωτηρίας νόμων καὶ εὐσεβείας.
 Ἡμεῖς δέ, ἐν ἐκάστη πόλει ἄλλο σύστημα πατρίδος κτισθὲν λόγῳ θεοῦ
 ἐπιστάμενοι, τοὺς δυνατοὺς λόγῳ καὶ βίῳ ὑγιεῖ χρωμένους [ἄρχειν] ἐπὶ τὸ
 ἄρχειν ἐκκλησιῶν παρακαλοῦμεν, οὐκ ἀποδεχόμενοι μὲν τοὺς φιλ- 5
 ἄρχους, βιαζόμενοι δὲ τοὺς διὰ πολλὴν μετριότητα τὴν κοινὴν φροντίδα
 τῆς ἐκκλησίας τοῦ θεοῦ μὴ βουλομένους προπετῶς ἀναδέξασθαι· καὶ οἱ
 καλῶς ἄρχοντες ἡμῶν βιασθέντες ἄρχουσι, τοῦ μεγάλου βασιλέως
 ἀναγκάζοντος, ὃν πεπείσμεθα εἶναι υἱὸν θεοῦ (καὶ) λόγον θεόν. Καὶ εἰ
 ἄρχουσιν καλῶς οἱ ἄρχοντες ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς κατὰ θεὸν πατρίδος 10
 (λέγω δὲ τῆς ἐκκλησίας), (ἢ ἐκ)λεγόμενοι (ἢ βιαζόμενοι), καὶ ἄρχουσι
 κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ προστεταγμένα, οὐδένα παρὰ τοῦτο μολύνουσι τῶν
 θετῶν νόμων.

Καὶ οὐ φεύγοντές γε τὰς κοινοτέρας τοῦ βίου λειτουργίας Χριστιανοὶ
 τὰ τοιαῦτα περιίστανται, ἀλλὰ τηροῦντες ἑαυτοὺς θειοτέρᾳ καὶ ἀναγ- 15
 καιοτέρᾳ λειτουργίᾳ (τῇ τῆς) ἐκκλησίας θεοῦ ἐπὶ σωτηρίᾳ ἀνθρώπων, καὶ
 ἀναγκαίως ἅμα καὶ δικαίως ἡγούμενοι καὶ πάντων πεφροντικότες, τῶν
 μὲν ἔνδον, ἴν' ὅσημέραι βέλτιον βιώσι, τῶν δὲ δοκούντων (εἶναι) ἔξω, ἵνα
 γένωνται ἐν τοῖς σεμνοῖς τῆς θεοσεβείας λόγοις καὶ ἔργοις, καὶ οὕτω θεὸν
 ἀληθῶς σέβοντες καὶ πολλοὺς ὅση δύναμις παιδεύοντες ἀνακραθῶσι τῷ 20
 τοῦ θεοῦ λόγῳ καὶ τῷ θείῳ νόμῳ καὶ οὕτως ἐνωθῶσι τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ διὰ
 τοῦ ἐνοῦντος αὐτῷ υἱοῦ θεοῦ, λόγου καὶ σοφίας καὶ ἀληθείας καὶ
 δικαιοσύνης πάντα τὸν προτετραμμένον ἐπὶ τὸ κατὰ θεὸν ἐν πᾶσι ζῆν.

76

Ἔχεις δ' ἐν τούτοις, ἱερὲ Ἀμβρόσιε, τὸ τέλος κατὰ τὴν παροῦσαν
 ἡμῖν καὶ δοθεῖσαν δύναμιν τῶν προστεταγμένων ὑπὸ σοῦ. Καὶ περι- 25
 εγράψαμεν ἐν ὅκτῳ βιβλίοις πάντα ὅσα πρέπον εἶναι ἐνομίσσαμεν ὑπ-
 αγορεῦσαι πρὸς τὸν ἐπιγεγραμμένον Κέλσου **ἀληθῆ λόγον.** Τοῦ δ'
 ἐντυγχάνοντός ἐστι τῷ ἐκείνου συγγράμματι καὶ οἷς ἡμεῖς κατ' αὐτοῦ

3-4 cf. *Ep. ad Diogn.* 5:4 et 9 4-5 cf. 3.30

4 ἄρχειν om. P, del. Delarue 8 ἄρχουσι scripsi : ὑπάρχουσι A 9
 καὶ¹ addidi 10 οἱ καλῶς A, transp. Koetschau² 11 τῆς M : ἡ A | ἡ¹
 addidi | ἐκλεγόμενοι M^{pc} : λεγόμενοι A | ἢ βιαζόμενοι add. Koetschau 12
 προστεταγμένα P : προ - A 12 οὐδένα scripsi : οὐδὲν A | μολύνουσι
 Chadwick : μολύνοντες A 16 τῇ τῆς addidi 18 εἶναι addidi

ὑπηρετεύσαμεν κρίναι, ὁπότερα μᾶλλον πνεῖ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ καὶ τοῦ τρόπου τῆς εἰς αὐτὸν εὐσεβείας καὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους φθανούσης ὑγιῶν δογμάτων προτρεπομένων ἐπὶ τὸν ἄριστον βίον ἀληθείας.

Ἰσθι μέντοι ἐπαγγελλόμενον τὸν Κέλσον **ἄλλο σύνταγμα μετὰ**
 5 **τοῦτο ποιήσιν, ἐν ᾧ διδάξιν** ἐπηγγείλατο **ὅπη βιωτέον τοὺς**
βουλομένους αὐτῷ καὶ δυναμένους πείθεσθαι. Εἰ μὲν οὖν οὐκ
 ἔγραψεν ὑποσχόμενος τὸν δεύτερον λόγον, εὖ ἂν ἔχοι ἀρκεῖσθαι ἡμᾶς τοῖς
 ὁκτῶ πρὸς τὸν λόγον αὐτοῦ ὑπαγορευθεῖσι βιβλίοις· εἰ δὲ κάκεῖνον
 ἀρξάμενος συνετέλεσε, ζητήσον καὶ πέμψον τὸ σύγγραμμα, ἵνα καὶ πρὸς
 10 ἐκεῖνο ἅπερ ἂν ὁ τῆς ἀληθείας διδῶ ἡμῖν πατήρ ὑπαγορεύσαντες καὶ τὴν
 ἐν ἐκείνῳ ψευδοδοξίαν ἀνατρέψωμεν, εἰ δέ ποῦ τι ἀληθὲς λέγεται, τούτῳ
 ἀφιλονείκως ὥς καλῶς εἰρημένῳ μαρτυρήσωμεν.

INDICES

INDEX LOCORUM
(Numeri ad paginam et versum spectant)

E SCRIPTURA SACRA

Vetus Testamentum

Genesis		4:8	259.25-26
		5:1	427.20-21; 429.7-8
1:1	272.5; 429.11-12	6:2	367.11-12
1:1-3 et 6	427.22-26	6:3	491.18-19
1:2	430.12-13	6:4	309.8-9
1:3	272.12; 429.12	6:5-7	435.30-436.6
1:3, 6 et 26	85.4-7	6:6-7	431.21-24
1:3-31	437.27-438.2	6:14	258.24-259.1
1:5	429.13	6:15	258.11-12
1:6-8	485.15	6:16	258.18-19
1:9	272.13	7:1	259.3
1:11	549.10-12	7:2	258.13-14
1:12	272.14-17	8:7-12	259.5-9
1:21	272.7-8	8:17	406.11-12; 473.7-8
1:25	272.9-10	9:1 et 7	406.11.12
1:26	183.8; 243.1-2; 353.15-16	9:25-27	465.3
1:26-27	251.20; 296.14	11:1-2 et 5-9	343.25-344.6
1:27	428.1-2; 440.6; 513.14; 516.21	11:1-9	234.9; 590.4
2:2	429.5-6	11:2	344.26-27
2:2-3	369.29-30; 458.8-12	11:3	345.5
2:4	429.7-8; 438.6-7	11:4	217.12-13; 345.7-9
2:7	251.21; 252.8-9; 412.1-2	12:2-3	406.11-12
2:8-9	255.8-12	12:7	137.18-19; 381.13-14
2:9	412.26-27	15:5	326.27-28; 406.11-12
2:21-22	252.19-21	16:14	260.17-18
2:24	426.10-11	17:16-21	561.13
3:5	492.14-16	18:24-26	587.3-4
3:6	492.11-13	19:1-29	235.1-2
3:6-7	492.16-17	19:10-11	138.1-5
3:8	441.17-18	19:11	69.28
3:16	257.22	19:17	261.27-28
3:17	482.30-31	19:26	261.29
3:17-19	257.20-21	19:30-38	261.23
3:18	483.3-4	19:37-38	262.25-26
3:19	483.5-6	21:1-7	259.23-24
3:21	257.23-24	21:19	260.17-18
3:22 et 24	412.26-27	25:29-34	259.26
3:24	427.5-6 et 7-9	26:2	381.13-14

26:22	260.17-18	21:2	357.15
27:5-17	260.2-3	21:24	479.27
27:18-29	259.26	22:27	246.3-4; 553.5
27:27	49.1-4	24:2	128.16-17; 313.16-17; 395.10-11
27:27-29	465.4	23:13	360.12
27:41-45	263.3-4	31:18	9.13-14
28:1-5	259.26-260.1	32:4 et 9	144.20-21
28:12-13	398.23-25	32:19	9.14-15
30:42	260.9-10	34:1	9.17-18
34:2 et 25-31	263.4-6	34:11	473.9-10
35:9	381.13-14		
37:26-36	263.7-11		Leviticus
37:33-35	260.1-2	11	310.4-8
39:7-12	263.15-17	11:4	394.6-7
39:20	263.18	11:45	441.5-6
40:41	263.22-26	12:6	502.12-13
42:44	263.29-264.2	16:8 et 10	420.23-25
45:1-4	264.2	16:29 et 31	540.17
47:1-5	264.14	19:26	312.5-6
48:3	137.18-19	19:29	356.30-31
49:1	465.5-6	19:31	27.26-27; 325.31-33
49:10	54.6-8; 347.11	26:5	479.15
50:4-14	264.7-8		
			Numeri
	Exodus	2	400.27-401.3
1:7	481.10	12:8	467.10-11
3:5	123.16-18	16:40 (17:5)	488.7
3:8	482.26-27; 483.15-16	21:35	475.12
4:24-25	362.1-6	23:23	312.11-13
7:8-12	122.8-11	24:17	60.18-19; 61.11
7:11	189.21-23		
12:8	540.16		Deuteronomium
12:23	420.21	1:10	327.1-3
13:21-22	144.15-16	1:15	246.1-3
14:14	586.17	1:26-45	473.10-11
17:13-16	473.8-9	1:31	284.26-27
18:21-22	246.1-3	2:34	475.12; 477.17-18
19:4	252.2	4:16-18	245.18-22
20:3	514.30-31	4:19	245.26-29; 323.29-32; 326.15
20:3-5	323.18-22	4:19-20	326.17-23
20:4-5	514.31-516.1	4:24	227.1-2
20:5	554.22-23; 555.2	5:31	441.16
20:11	429.5-6	6:13	329.1-2; 514.29-30
20:18	439.18-19	7:4	473.10-11
20:21	127.15; 395.9-10	9:3	228.1-2

9:14	473.10-11	1 Regum (3 Regnorum)	
10:12-13	435.22-25	5:9-14	187.23-186.9
13:2-4	125.16-20	10:1-7	187.12-22
13:5	487.16-17	14:1-18	38:11-12
15:6	473.6-7; 474.1-2; 474.23; 476.29-477.1	17:11-16	119.6-7
15:12	357.15	17:21-22	130.4-6
16:3	540.16		
18:14, 12 et 15	312.6-9	2 Regum (3 Regnorum)	
18:14-15	37.22-26	1:3	38.15-16
22:23-26	36.5-14	1:10	541.28
23:2	245.30-31	4:8-17	561.18-20
23:18	245.31-246.1; 355.30-31	4:34-35	130.4-6
24:16	554.14-16	9:11	467.24-25
25:4	79.2-4		
28:11-12	473.6-7	1 Chronicorum	
28:12	474.1-2; 474.23; 476.29-477.1	21:1	284.15-17
28:66	145.18-19		
29:2-3	473.9-10	2 Chronicorum	
32:8-9	223.29-224.3; 343.20-23	1:10-11	187.7-8
32:19	148.29-30; 154.4; 325.16; 344.25-26; 356.18; 356.10; 420.26; 523.16-17		
32:11	252.2	12:7	Tobit 335.26-27 et 28-29; 344.11-12
32:21	150.3-5; 210.7-9		
32:30	476.19-20	Psalmi	
32:39	102.24-25; 103.1-2	1:2	200.14
33:1	541.28	2:3	570.9-10
34:5-6	126.27-29	2:8	224.8-9; 347.9-11
		4:7	382.4-7
	Josue	6:2	285.12-13
18:16	402.26-27	7:4-6	479.5-9; 551.8-11
		9:14-15	412.18-20; 454.19-21
	Iudicum	12:4	487.27-28
		15:4	360.12
19:22; 20:13	420.27-28	15:9-10	133.7-8; 177.1-3
		15:10	154.8
	1 Samuelis (1 Regnorum)	17:12	395.2
2:12; 10:27; 25:17	542.3	18:2	439.4-5
9:20	38:11	18:5	64.23-24; 154.6-7
		18:9	487.26-27
	2 Samuelis (2 Regnorum)	21:16	502.29
3:34; 7:10	542.3	23:8	521.12-13
22:44-45	149.12-13	25:2	573.3-4
24:1	285.15-17	26:1	382.4-7; 543.16-17

26:3	543.17-18	81:1 et 7	591.26-28
31:5	202.27-29	85:8	321.31
32:5	241.10	88:33 et 31	434.16-18
32:9	85.10-11; 437.22-23	90:13	519.25-26
33:8	417.15-16; 550.3-4; 551.26-27	95:4	321:31
33:11-15	432.16-20	95:5	154.23; 177.22-23; 242.3-4;
35:10	382.4-7		515.25; 518.32; 522.25-26
36:8	286:1	96:9	522.24
36:9, 11, 12, 29 et 34	484.2-10	100:8	475.3-5; 477.6-8 et 14-15
36:30	336.1	101:26	439.5; 485.19
36:30-31	501.30-502.2	101:27-28	273.16-19
38:6	502.23-24	101:28	23.3; 228.20; 440.2
43:20	503.3	103:6	395.14
43:23	158.13-14	103:14-15	289.14-17
43:24	286.6	103:15	584.3-6
43:26	502.28	103:24	446.17
44:3-6	57.11-17	103:24-26	402.8-11
44:4-5	452.12-14	104:15	456.12
44:7-8	57.18-22	105:20	146.18-19
44:8	456.18-19	106:20	67.2-3; 107.27-29; 203.14-15;
47:2-3	483.29-30		328.5-6
48:10	390.28-29	108:1-2	89.5-7; 98.13-14
48:13 et 21	307.2-3	108:8	89.7-10
49:1	321.31; 523.2-4 et 15-16	108:16	98.17-19
50:7	502.14-15	115:6	571.12-13
50:8	187.5-6	117:19-20	412.16-18
50:12	487.12; 498.16-17	118:18	81.23-24; 267.4-6; 487.25-26
53:7	74.5; 459.8	118:73	251.22
53:8	459.11	118:105	382.4-7
57:4	502.15-17	130:1-2	392.17-19
62:9	487.18	132:2	456.25-27
62:11	310.9-11	135:2	321.31; 523.4
67:12	320.5; 379.3-4	135:2-3	523.8-10
67:12-13	64.20-21	136:8-9	477.20-23
68:22	111.22-23; 469.20-21	140:2	200.12-13; 534.19
71:7	107.1-2	147:4	66.22; 154.6; 206.15-16
72:8	102.22	148:3	582.17; 583.16-17
75:3	483:28	148:3-4	330.18-19
76:3	488.7-8	148:4-5	358.17-18; 397.6-7; 398.9-10
77:2	81.21-22	148:5	85.10-11; 437.22-23
77:13	266.29-267.2		
77:49	547.16-18		
77:65	286.22	1:6	188.11-13; 467.10-11
80:6	157.16-17	2:5	48.18-19; 488.12-13
81:1	242.2 et 4-5; 246.3-4; 523.1-2	4:23	312.15

Proverbia

5:15-17	260.21-25	17:1	457.8-9; 547.23-25
5:22	54.26		
8:5; 9:16 et 5-6	195.26-196.1		Siracides
10:17	384.12		
10:19	318.1-2	4:28	64.26-64.1
13:8	476.15-17	10:4	584.18-19
13:25	479.16-17	10:19	565.12-13
23:5	421.24-25	11:32	542.2-3
24:59-63 (30:24-28)	302.12-17	18:13	241.10-11
27:19	423.5-6	19:22	209.17;
28:6	478.14-15	21:18	384.14; 468.22
		39:21 et 16	289.20-22
	Ecclesiastes		
1:2	502.22		Hosea
1:6	411.16-17		
1:9	226.4-5	6:36	336.5-11
		10:12	327.27-28; 381.21-22
	Canticum	13:4	336.5-11
2:15	310.9-11	14:10	188.14-15; 265.21-22
	Iob		Amos
1:6-2:7	421.2-6	5:25-26	325.12-17
2:10	433.4		
3:8	402.6		Michaeas
5:18	103.6-7	1:12	434.14-15
10:8	251.22	1:12-13	433.7-8
15:14; 25:4	203.6	5:1	52.2-5
40:1 et 20	421.8-11	5:2	154.4
41:1	402.6		
	Sapientia Salomonis		Ionas
1:4	200.9-10; 344.17-18	1:3	508.13-14
1:5	466.1-2	2:1	508.8-9
1:7	221.17-18	4:6	505.21
3:6	572.27-573.1		Sophonias
6:12	327.19-20	3:7-13	589.11-25
7:25-26	210.5-8; 531.11-14		
7:26	327.19-20; 344.25; 440.9-10		Aggaeus
7:27	219.25-26; 223.14-15	2:6	484.30-31
9:6	390.18-19		
10:5	344.8-11		Zacharias
11:24	73.21-23; 241.2-3	5:7	403.10
11:26-12:2	241.4-7		
12:1	252.17		Malachias
12:1-2	503.16-18	3:2	227.3; 332.4-5
13:17-18	391.15-17	3:2-3	403.5-6

22:18	332.7-8	9:27	425.12-14
22:27	310.9-11	11:36	423.2-4
26-32	421.12	12:1-3	327.4-9
28:3	188.18-20	12:3	244.13-14
28:18, 12-13 et 19	422.15-19		
29:3-4 et 32:6	265.12-20	1 Machabaeorum	
32:2	402.6	2:23-25; 7:47; 9:54-56	561.21-23
48:31-35	400.20-22		
		2 Machabaeorum	
Daniel		3:24-30; 4:7-17; 9:5-12	561.21-23
1:11-16	465.2		
1:17-20	392.2-3	1 Enoch	
1:20	188.15-18	6-9 et 67-9	366.31-367.1
2:21	584.18; 585.8	60:7-8	402.14
4:37 (Theodot.)	485.18	67:11	365.8
6:16-23	505.22	89:59 ss.	365.6
7	424.28-425.1		
7:10	227.2; 549.18-19	4 Ezra	
7:23-26	122.5-6	6:49	402.14
8:23 ss.	423.2-4	Rabbinica	
8:23-25	425.2-9	Yebamaoth 4.13	29.31

Novum Testamentum

Matthaeus		6:24	517.19-20; 520.1; 521.19-20; 522.18-21; 524.25 et 27; 526.25-26; 532.22-23; 573.11-12; 573.13-15
1:16	41.1-3		
1:20	69.11-13		
1:20 et 2:13	365.13-15	6:25-26	479.10-13
1:23	35.20-26	6:26-29	473.14-16
2:1-2 et 9-11	41.16-17	6:28	479.13-14
2:1-3 et 16	59.14-19	7:6	344.15-16
2:2 et 9	35.29	7:7	384.18-19
2:11	61.17-19	7:13	367.11
2:12	61.22-24	7:14	394.5-6
2:13	69.13-15	7:22	10.16-18; 121.4-5
2:13 et 1:20	365.13-15	7:22-23	120.7-11
2:13-14	62.10-12	7:23	10.24
2:16	62.12-14	7:24	536.4-6
2:23	473.11	8:3	49.5-6
3:3	386.15	8:16	135.6-8
3:16	42.8-9	9:12	201.7-8
3:17	42.10-12; 143.7-8	9:13	233.10-12
4:1-11	421.6-7	9:37-38	44.15-17; 65.9-10
4:9-10	573.8-12	10:1	310.23-24
4:10	329.1-2; 515.2	10:3	63.17-18
4:16	382.12-14; 443.27-29	10:6	219.10
4:19	64.13-14	10:18	91.3-4
5:3	394.10-11	10:18 et 28:19	114.13-16
5:8	381.18-19; 446.12-13; 487.8-9; 496.15-16; 498.17-18; 535.21	10:23	67.19-20; 559.20
5:8, 5 et 9	240.21	10:29-30	587.18-22
5:9 et 4	374.12	10:32-33	91.25-28
5:13	587.4-8	11.10	80.10-12
5:14	504.6	11:15	143.16; 488.4; 496.13
5:14 et 16	327.16-18	11:23-24	145.24-25
5:22	402.20-21	11:25	473.12
5:28	186.17-18	11:27	142.12-13; 395.18-19; 442.20; 497.5-6
5:34	396.23-24	11:28	145.26-27; 203.11-12
5:38	479.27 et 28-29	11:29	393.11-12
5:39	473.16; 508.25-26; 512.7	12:24	86.10-11; 112.17; 542.13; 558.2-3;
5:40	512.7-8		
5:44	241.13-14; 582.15	12:32	114.29-30
5:44-45	551.4-7	12:43	310.23-24
5:45	241.11-12	13:3	224.16
5:48	242.25-26; 440.4-5	13:10-11	135.11-14

13:22	478.12-13	24:14	92.7-8
13:36 et Mc 4:11	166.18-20	24:23-27	120.1-7
13:39	274.14	24:27	423.2-4
13:54	393.24	24:35	338.16-17 et 19-20
13:55	413.6	25:3-4	382.21-23
14:21	117.12-13; 159.26-29	25:41	542.1-2
15:11	362.30	26:23	100.13-14
15:11, 17 et 19	544.20-25	26:31	93.15-16
15:19	487.5-7	26:34	93.17-18
15:24	219.10; 230.25-26	26:39	102.14-15 et 17-18; 507.3-5
15:30	561.20-21	26:42	102.20-21
15:38	117.12-13; 159.26-29	26:48	88.7-9; 135.17-18
16:16	78.3	26:51-54	87.11-17
16:18	454.17-19	26:55	141.12-13; 166.18-19
16:59	168.8-10	26:59	86.20-21
17:1	454.4	26:59-63	2.2; 2.14-20
17:1-2	224.27-28	26:61	86.22-24
17:1-3	136.12-15; 445.20-25; 452.18-20	26:63	506.23
17:1-3 et 5	134.27-134.4	26:75	96.24; 113.6
17:5	143.9-10	27:3-5	88.15-19
17:6	453.21	27:11-14	3.1-6
18:10	417.17-19; 550.1-3;	27:12-14	2.2
	551.27-552.1	27:17-18	3.15-17
18:12-13	230.26-28	27:18	109.24; 557.7
18:19	586.10-12	27:19	109.29-30
18:20	85.27-28	27:28-29	110.3-4; 506.28-31
19:6	426.10-11	27:34	235.17-18; 469.24-25
19:23	478.10-11	27:46 et 50	176.23-24
19:24	393.14-15; 473.12	27:51-52	108.28-29
19:26	331.13	27:54	111.12-14
19:34	112.17	27:59-60	139.23-25
20:25 et 27	478.16-17	27:60	140.3-4
20:25-27	473.12	28:1-2	141.20-23
20:26-27	243.16-17	28:2	365.10; 368.9; 369.19-20
20:31	444.30	28:7	370.4
21:41 et 43	370.19-20	28:9	141.24-26
21:43	81.4-5; 83.21-22; 259.15-17	28:13-14	53.3-5
21:43 et 41	219.11-15	28:19	107.7
22:30	242.10-11; 541.30	28:19 et 10:18	114.13-16
22:32	523.5	28:20	85.29-30; 329.9-10
23:11	243.16-17		
23:13-29	145.24-25		
23:34	189.7-9	1:1-2	80.10-12
23:37	357.27	1:4	47.3

Marcus

1:20	63.14	8:2-3	68.14-16
3:17	454.22-23	8:13	51.5
3:18	63.17-18	8:52	118.24-26
3:22	86.10-11	9:20	241.24-25
4:11 et Mt 13:36	166.18-20	9:30-31	445.20-25
4:17	51.5	10:1 et 17	136.8
4:34	189.4-5; 383.12	10:2	44.15-17
6:2	393.24	10:6	348.11
6:3	413.6	10:19	119.19-21; 508.18-19; 519. 23-25
7:21-22	487.5-7	10:22	395.18-19; 497.5-6
10:17-18	328.25-27	10:34	201.18
10:25	394.4	11:9	384.18-19
10:42 et 44	478.16-17	11:48	145.16-17
12:25	243.10-11	12:8	541.30
12:27	523.5	12:8-9	91.25-28
13:10	116.13-16	12:24	479.10-13
14:30	95.17-18	12:24 et 27	473.14-16
14:49	143.12-13; 167.18-19	13:11 et 16	570.14-15 et 17-19
14:55-61	2.2	13:26-27	120.7-11
15:3-5	2.2	14:11	201.18
15:10	557.7	18:14	201.18
15:28	115.27	18:18-19	328.25-27
15:38	108.29-30	20:35-36	242.10-11
15:46	140.3-4	20:38	523.5
16:4	368.9	21:20	92.21-22
16:5	365.10	22:15	73.4-5
16:7	370.4	22:25	478.17-18
16:9	127.23	22:28	572.26-27
		22:34	93.17-18
		23:9	2.2
	Lucas	23:19	115.28
2:13-14	60.29-30	23:19 et 25	557.6
2:21	362.16	23:21	496.22; 557.5
3:3	47.3	23:37	571.18
4:27 et 25-26	119.2-5	23:44-45	108.30
4:32	144.2	23:53	139.25-140.1; 140.3-4
5:8	65.22	24:4	365.10; 368.10-11
6:20	394.10-11	24:14-17 et 31	133.14-21
6:24	394.11	24:26-27	458.9-10
6:28	556.1	24:30-31	139.1-4; 141.6-8
6:29	473.16; 479.28-29; 508.25-26; 512.7	24:34	127.23-24
6:35	242.13-14		
7:11-17	118.26-27		
7:27	80.10-12		
8:2	127.23		
		Joannes	
		1:1	338.18; 340.6-7; 442.18; 445.9; 525.24-25

1:1-2	221.23-24	10:9	134.25
1:1 et 3	446.24; 448.19-20	10:9 et 14:6	471.29-30
1:1 et 14	495.16	10:18	95.2-4; 176.20-22
1:3-4 et 9	381.22-25	10:23-24	70.15-17
1:4	327.23-24	10:24	50.6-7
1:5	504.7	10:30	529.12 et 19
1:9	327.23-24; 328.10; 436.27-28	11:17 et 43-44	118.27-28
1:12	327.23-24	11:25	472.17
1:14	386.18; 445.10, 18, 26-27; 446.7, 24; 471.28; 496.29; 502.5	11:38-44	118.26-27
1:17	447.26-28	12:31	310.17
1:18	142.13-14; 481.21; 535.4	13:29	88.21
1:26-27	85.22-23; 329.18	13:38	93.17-18
1:29	87.3-4; 558.8-9	14:3	398.4-5
1:32	43.30	14:6	69.4; 85.16-17; 103.16-17; 134.24; 444.2-3; 459.6; 529.23; 538.12-13
1:32, 43 et 48	42.12-13	14:6 et 10:9	471.29-30
1:32-34	49.9-14	14:8-9	496.17-18; 530.1
1:51	49.17-19	14:9	496.17-18; 530.1
2:19 et 21	176.28-30; 536.25-26	14:10	535.18
2:21	86.24	14:10-11	529.14-15
2:25	100.11	14:12	83.26; 119.11-12
4:6-7	73.5-6	14:23	536.4-6
4:14	398.7	14:27	531.22-23 et 25
4:21 et 24	447.20-22	14:28	532.6-7; 533.6
4:24	142.18-19; 447.11; 481.24-25	14:30	310.17; 552.8-9
4:48	124.23	15:4-6	329.10-11
5:23	527.20-21	16:11	310.17; 570.25
5:31	50.4	16:12-13	77.11-14
5:39	176.16-17; 333.4-5; 384.17-18; 413.27	16:13	78.10-12
5:46-47	80.7-9	16:25	302.22-24
6:33	48.22-23	16:33	436.29-30; 531.26-27; 587.12
6:35	134.34	17:3	181.21-22
6:51	421.19 et 21; 471.30-31	17:21-22	529.13
6:52-56	539.21-22	18:4-8	87.4-11
7:15	393.24	18:36	62.23-26
7:38	398.8	18:40	557.6
7:42	52.24-25	19:10	496.22-23
8:12	328.11	19:31-34	176.24-27
8:40	69.6-7; 103.18-19; 471.26-27	19:32-33	95.6-8
8:41	29.31	19:34	141.8-9
8:58	529.22-23	19:34-35	111.2-5
9:5	327.23-24	19:41	140.1
9:39	492.22-23	20:11-18	127.23
10:8 et 10	519.20-22	20:12	365.10; 368.11-12
		20:17	542.28-29

20:22	503.18	1:14	92.10; 195.23-24
20:25	132.23-25	1:18	380.8; 500.17;
20:26	134.4; 141.6	1:18-19	500.13-14
20:26-27	133.11-14	1:18-23	379.23-380.7
20:27	133.1-3	1:19-21	190.20 et 22-25
21:13	73.7-8	1:19	244.26-27; 379.18-19; 380.17
21:18-19	116.26-28	1:20	398.11-12; 437.5-6; 490.21-22; 500.8-9
Acta apostolorum		1:20-21	380.18-23
1:3	134.1-3	1:21	190.18; 500.22-25
1:5	503.20	1:21-23	244.27-30
1:13-14	539.28-29	1:22	500.26; 502.6-7
1:15-26	89.7-10	1:22-23	210.12-15
1:26	138.5-6	1:23	380.1; 500.28-30
2:2-3	540.1-3	1:24	500.32-501.1
2:27	155.8	1:25	162.14; 381.4-5;
2:47	481.3-4		501.2-3; 515.9-10 et 19
3:15	348.12	1:27	502.8
4:13	64.7-8; 117.1-2; 562.18	1:28, 26, 24	346.28-30
4:32	529.17-18	1:28-29	501.21-24
5:29	542.22-23	2:4-5	286.22-26
5:31	348.12	2:15	9.12; 10.6
5:36-37	58.15-21; 389.4-7	2:23	528.2-3; 573.15-16
5:38-39	59.1-4	2:29	76.3; 478.3
5:41	117.2-4	5:7	241.21-22
7:22	188.17; 392.1	5:12 ss.	413.1-2
7:42-43	325.12-17	5:14	257.18-19
8:10	58.14; 373.6; 388.22	6:2	102.28
10:9-15	76.4-14	6:4	139.19-20
10:14	160.11-14	6:9	95.14-15
10:38	570.23-24; 580.22-23	6:10	139.14-15
11:8	160.11-14	6:10 et 6	135.24
11:8-9	362.26-27	7:9-10	202.13
12:2	116.28-29	7:14	226.1
12:6-9	109.15-16	7:14 et 12	476.5-7
15:22 et 28-29	544.28-545.4	7:22	119.16; 371.33-372.1; 491.12-13; 499.23
15:28	159.11-14		
16:24-26	109.16-18	7:24	502.29-503.1; 571.5-6
17:28	221.20-21	8:2	518.19-20
19:26	183.9	8:6-7	539.18-19; 540.13 et 21
20:19	572.26-27	8:6-7, 10 et 13	461.23-25
21:12-24	95.29-95.2	8:7	477.9 et 13-14
21:26	76.32-76.1	8:8	491.19-20
		8:9	491.21; 498.12-13
Epistula ad Romanos		8:13	363.11; 491.15-16; 504.20-21
1:3	37.3-4	8:14	58.3-5; 312.20; 446.25-26; 503.24

8:15	58.8-9; 525.12-13 et 14-15	2:5 et 1:26	511.7-8
8:19	515.12-13	2:6	16.18; 103.12-13; 190.11-12;
8:19-20	330.14-17; 524.18-21		200.8; 347.6; 386.23
8:19-21	330.21-25	2:6 et 8	524.5-6; 530.14-15; 552.8-9
8:20	502.19-20; 515.13-14	2:6-8	165.25-29
8:21	515.10-11; 524.22-23	2:7	201.1-2
8:32	558.7-8	2:7 et 1:21	190.16
8:35-37 et 38-39	4.5-9 et 11-14	2:10	395.13
8:36	158.13-14	2:11	244.20-22
10:18	64.23-24	2:13	285.4-5; 468.2-3
11:11	149.11	2:14	448.2-4
11:11-12	458.2-4	2:16	166.27; 319.22
11:25-26	458.4-5	3:2-3	137.14; 195.2-5
11:36	442.11-12	3:9	217.18
12:6	391.1-2	3:12	227.7-9; 332.3; 447.5-8
12:14	553.7; 556.1-2	3:13-15	226.15-18
13:1-2	581.6-9	3:16	239.32; 441.8-9
14:1	6.1	3:16-17	477.9-10
14:2	232.20	3:16-17 et 6:19	536.17-19
14:9	136.20-21	3:17	240.3
14:21 et 15	544.7-9	3:18-19	16.12-14
15:19	476.24-25	3:19	389.15; 390.13-14; 478.25
15:19-21	66.2-5	4:12	556.2
16:25-26	79.28-29; 201.9-10	4:12-13	374.3-4; 499.28
		5:7	539.21
Epistula ad Corinthios 1		6:10	553.7-8; 555.22
1:5	476.10-11 et 21-22	6:15	239.30-31
1:18 ss.	190.1-2	6:17	86.4; 426.12-13
1:18 et 24	86.8	6:19	240.32; 441.8-9
1:20	190.10-11	6:19 et 3:16-17	536.17-1
1:21	17.3-5; 332.29-333.2; 454.13	7:40	441.23
1:21 et 2:7	190.16	8:4 et 11	541.3-4 et 7
1:23-24	17.10-13	8:5	523.14-15
1:24	70.5; 150.17; 478.27-28	8:5-6	242.5-8
1:26	392.5-6	8:6	523.20-22
1:26 et 2:5	511.7-8	8:7	523.23
1:26-29	191.1-5	8:8	362.31; 544.26-27
1:27	149.26-27; 210.9-10;	8:13	544.10-11
	497. 21 et 23	9:8-10	79.2-4
1:27-28	332.28-29	9:9	351.29
1:27-29	381.7-10	9:9-10	266.11-14
1:30	354.31-355.1; 441.24	9:20	76.30-31
2:2	137.12-13	9:26	504.16-17
2:4	8.14; 206.9-15	9:27	363.8-9; 539.19
2:4-5	64.16-18; 378.21-23	10:1-2	266.19-21
2:5	64.4-6; 318.21-22	10:3-4	266.23-25

2:3	285.19-20	2:16	77.20-21; 540.7 et 9
2:6	539.26-27	2:18	27.21
2:12	149.23-24; 348.12; 524.12-14; 525.4; 557.20-21	2:18-19	325.19-23
2:20	537.6-8	3:1	483.19; 539.26
2:20-21	173.8-9	3:5	363.9-10; 491.17
3:8	136.10	3:8	286.2-3
3:16	441.2; 491.12-13	3:9-10	440.13-15; 535.4-6
4:10	37.6-7	3:10	441.3; 565.1
4:14	334.15-17	3:17	548.6
5:1	441.6; 535.21	4:6	177.17-18; 387.24-25
5:16	432.28-29	Epistula ad Thessalonicenses 1	
5:31-32	266.15-18	4:13-15	137.2-7
6:10-12	550.7-13	4:15-16	334.2-6
6:11	318.8; 590.17	4:17	334.8-10
6:11 et 13	572.17-18	5:2	160.15-17
6:24	200.17-18	5:5	138.14-15
Epistula ad Philippenses		Epistula ad Thessalonicenses 2	
2:5-9	232.9-14	2:1-12	424.5-24
2:6-7	229.1-2	2:3-4	121.14-17; 121.2-4
2:6-8	393.6-9	2:4	422.10; 425.10-11
2:8	113.21; 229.5-6	2:6-10	121.18-24
2:10-11	575.21-23	2:9	423.26
2:15	174.1	2:9-10	122.12-13
3:8	77.26-27	2:10-12	121.25-122.2
3:10	139.15-16	Epistula ad Timotheum 1	
3:20	81.8-9; 524.5	1:12	587.17-18
3:21	394.6; 503.1-2; 571.4-5; 573.5-6	1:15	65.24-25
4:13	587.17-18	1:19	160.18-19
Epistula ad Colossenses		2:1	322.1-2
1:15	103.16; 107.24; 300.16; 328.27 et 28; 353.12; 395.20; 426.16; 440.7-8; 442.5 et 7-8; 446.7; 471.28-29; 481.21-22; 496.16-17, 28-29 et 30; 515.17; 519.19; 530.2; 534.22-23; 535.3-4; 542.27	2:1-2	590.18-21
1:16	242.12-14; 448.24-25	2:8	200.11; 498.1
1:18	148.19; 456.24	3:2	191.13-16
1:23	92.9-10	3:16	176.3
1:24	426.28-427.1	4:1-3	373.16-20
2:8	5.10-12	4:4-5	548.9-11
2:12	539.26	4:10	191.5-6; 221.12-13; 241.15
2:15	56.24-25; 135.23	6:15	523.11
		6:17-18	476.11-14
		6:20-21 et 1:19	160.18-19
		Epistula ad Timotheum 2	
		1:10	79.30; 201.10-11

E SCRIPTIS PROFANIS ET CHRISTIANIS

<i>Acta Pilati</i> 3 (19)	404.5-6	<i>Ecclesiastusae</i>	
Aelianus, <i>De natura animalium</i>		792	310.18
1.35	301.17-19	Aristoteles, <i>Analytica posteriora</i>	
2.25	298.4-6	1.22, 83 a 33	16.24; 90.2
3.23	315.13-14	<i>De generatione animalium</i>	
4.10	315.1-5	2.3, 736 b 27	216.10
5.49	315.1-5	<i>Historia animalium</i>	
6.43 et 50	299.1-3	10.13, 615 b 23	316. 13-14
6.58	315.22-316.1	<i>De interpretatione</i>	
7.8	310.18	2, 16 a 27	24.27
7.44	315.1-5	<i>Metaphysica</i>	
9.16	301.12-13	2.2, 983 a 2	538.19
10.16	315.13-14	Pseudo-Aristoteles, <i>De mundo</i>	
11.15	315.1-5	4, 395 b 26	460.13-20
<i>Variae historiae</i>		6, 398 b 1	438.23-24
3.36	68.7-10	Athenaeus	
Aelius Aristides, <i>Orationes</i>		6, 250 F - 251 A	505.8-11
45 (8).32	354.10-15	Athenagoras, <i>Legatio</i>	
46	193.9-10	3.1	404.24-27
Albinus, <i>Epitome</i>		23.3	396.6-11
10.5-6	495.10-11	30.2	185.15-16
Ambrosius, <i>Hexameron</i>		31.1	404.24-27
20	39.1-2	Bardesanes, <i>De fato</i>	
Apollodorus, <i>Bibliotheca</i>		26	512.19
1.3.2	127.14	<i>Barnabae epistula</i>	
2.5.12	127.15	5.9	65.19-20
2.7.7	505.26-506.2	Callimachus, <i>Epigrammata</i>	
<i>Epitome</i>		25	245.4
3.30-31	127.14	<i>Hymnus in Iovem</i>	
Apollonius, <i>Historiae mirabiles</i>		8-9, 10, 6-8	185.15-16, 20, 25-28
3	176.10-12	Cicero, <i>Academica II</i>	
Apuleius, <i>Apologia</i>		109	14.19-21
90	22.15	<i>De divinatione</i>	
<i>De Platone</i>		1.106	308.10-19
1.1	39.16-17; 385.4-7	2.63-64	307.15-308.8
Archilochus (ed. West ²)		2.118	561.1
Fr. 173	100.24-25	<i>De fato</i>	
Aristides, <i>Apologia</i>		12.28-29	99.10-17
10.8	230.11-14	<i>De natura deorum</i>	
17.2	404.24-27	2.45	324.12
Aristophanes, <i>Acharnenses</i>		2.151 et 158	292.12-13 et 20-23
393 ss.	490.2-7	3.82	505.8-11

<i>De senectute</i>		<i>Cyprianus, Epistulae</i>	
3.8	31.3-9	67.6 et 82.2	194.8-10
<i>Tusculanae disputationes</i>		<i>Digesta</i>	
1.101	95.26	48.8.8.11	91.15-16
2.52	505.8-11	<i>Dio Cassius</i>	
<i>Clemens Alexandrinus, Protrepticus</i>		39.38	315.1-5
17.2	230.11-14	<i>Dio Chrysostomus, Orationes</i>	
37.4	185.15-16	11	42.17-24
48	354.7-10	33.12	170.4-5
68.3	370.30	37.45	505.8-11
68.5	396.6-11	<i>Diodorus Siculus</i>	
70	397.9	2.9.4	95.26
<i>Paedagogus</i>		<i>Diogenes Laertius</i>	
2.63.5	61.17-19	2.8	328.15
3.25.3	410.23-24	2.43	8.25-26
<i>Stromata</i>		2.105	66.12; 205.20
1.27.2	48.18-19	3.2	39.16-17; 385.4-7
1.43.1	12.17	3.5	385.7-10 et 12-14
1.101.5	225.24-25	4.16	66.14; 205.21-23
1.145.5	235.21-22	5.9	89.31
1.158.3	498.6-8	5.30	566.20
2.131.6	243.7-8	6.63	450.1-3
2.138.5	449.25	7.55	439.16
3.95.2	258.25-26	7.64-65	435.3-4
4.34.6	498.6-8	7.103	208.5-7
4.56.4	505.8-11	7.110	361.9-10
4.64.4	115.7-8	7.137-140	324.12
4.172.3	357.28-29	7.151	181.5-6
5.57.2-3	90.16-19	7.179	90.8-11
5.72.3	410.23-24	7.187-188	265.5-11
5.102	385.24-386.3	8.41	127.11
5.103.1	396.6-11	8.60-61	94.24-25
6.60.3	359.18-19	9.59	505.8-11
6.125.6	361.10-12	9.60	110.24
6.141.7	438.13-14	10.75	25.3
7.5.5	222.1	<i>Dionysius Halicarnassensis, Epistula ad</i>	
7.82.7	580.6-7	<i>Ammaeum</i>	
<i>Excerpta ex Theodoto</i>		1.5	89.31
74.2	59.25	<i>Doxographi Graeci</i> (ed. Diels)	
<i>Clemens Romanus, 1 Epistula</i>		p. 305	324.13
25.2	315.5	<i>Empedocles</i> (edd. Diels-Kranz)	
<i>Pseudo-Clemens, Homeliae</i>		B 115.6-7	568.12-13
5.18	265.5-11	137	363.6-7
<i>Recognitiones</i>		<i>Epicurus</i> (ed. Usener)	
1.45	404.5-6; 410.23-24	Fr. 68	215.21-22
2.8-11	59.7; 389.3	266	279.19-21

ad 266	281.16-19	10.10.16	225.24-25
334	25.3	11.18.14	283.9-14
p. 347	11.19-22	11.36.1	368.22-23
368	91.10-12	13.12.11	438.13-14
369	16.24-26; 211.17-21	<i>Theopania</i>	
390	516.1-5	2.21	281.8-14
391	43.13-16; 570.19-21	<i>Fragmenta Graecorum Historicorum</i> (ed. Jacoby)	
395	460.13-20	257 F 16 d et e	93.4-8; 109.5-8
516	361.12-14	264 F 21-23	18.16-17
518	361.8-12	618 F 8	60.4-9
535	513.28-514.8	665 F 100	15.27-16.4
Epictetus, <i>Dissertationes</i>		F 177	337.20-30
1.8.14	505.13-15	790 F 9	18.17-21
1.14.4	581.18-19	1067 T 3	417.5-10
1.16.20	505.13-15	Galenus, <i>De Hippocratis et Platonis placitis</i>	
3.12.2	207.9-13	2.3	471.1-2
4.1.14	581.18-19	<i>Protrepticus</i>	
Epiphanius, <i>Panarion</i>		9	170.4-5
27.5.9	374.22	Gellius, <i>Noctes Atticae</i>	
31.14.10	411.22-24	1.5.1 et 1.8.3-6	238.9-10
37.3.1	405.11-13	20.8.7	351.4
42.4	431.8-9	Heraclides Ponticus (ed. Wehrli)	
42.12.3	185.15-16	Fr. 77	94.24-25
<i>Epistula ad Diognetum</i>		Heraclitus (edd. Diels-Kranz; Marcovich)	
5:4 et 9	592.3-4	B 5=Fr.86 M.	9.26-27; 513.1-3
Euripides, <i>Bacchae</i>		78=90	389.24-25
498	109.11	79=92	389.25-26
<i>Hippolytus</i>		80=28	418.11-12
612	559.15-17	96=76	331.20
735 ss.	235.5-6	Hermippus (ed. Wehrli)	
<i>Phoenissae</i>		Fr. 81	18.14-16
18-20	99.1-3	Herodotus	
546	243.18; 291.6	1.131	10.1-2; 349.11; 355.29-356.1;
1023	42.24-26	1.216	512.22-26
Fr. 292 Nauck ²	339.3-4	2.18	348.22-349.4
638	502.26-27	2.18 et 42	356.1-3
Eusebius		2.28, 59, 160-170 et 175	350.12
<i>Historia ecclesiastica</i>		2.29	350.10
1.1.14 et 52	40424-27	2.41	350.16
2.23.19-20	47.7-14	2.42	349.12 et 14
4.26.7	107.9-11	2.62	343.12-13
10.4.11	229.9	2.69	349.15
<i>Praeparatio evangelica</i>		2.73	315.22-316.1
4.2.13 et 4.3.14	460.13-20	2.104	23.6
5.33-34	170.1	2.122	127.11
8.10.15	222.1		
9.8	268.24-25		

3.8	349.11; 352.31-353.1	3.277	569.8
3.38	349.20-350.12	4.49	173.17
4.14-15	171.2-172.7	5.1-3	33.13-16
4.26	349.17	5.340	69.2; 110.26
4.36	175.28-29	5.385-387	234.16
4.47	349.16	5.845	69.27
4.59	356.3; 415.6-9; 512.19	6.155-195	263.17
4.95	127.9	9.319-320	207.1 et 3
4.188	512.19	9.500	173.17
6.66	561.1	12.200-209	308..10-19
7.136	525.15-17	13.6	19.6
Hesiodus		15.18-24	419.10-16
<i>Opera et dies</i>		15.526	309.5-6
53-82	253.10-254.23	16.234-235	464.4-5
57	252.29	20.308	554.13 et 21
171	482.5-6	23.66-67	132.27-31
<i>Theogonia</i>		24.70	173.17
126-153	265.1	<i>Odyssea</i>	
164-182	264.28	4.563-565	482.8-10
453-467	264.28-29	4.685	311.6
481-491	264.29-265.1	9.109	290.4-5
Fr. 1 (edd. Merkelbach/West)	293.26-27	9.261	534.3
Hieronymus, <i>Adv. Iovinianum</i>		10.239	374.26-29
1.42	39.16-17	10.281	147.14
<i>Comm. in Isaiam</i>		11.109	569.8
7.14	36.4	11.303-304	168.1-2
Hippocrates, <i>De flatibus</i>		11.305-320	234.16
1	229.9	12.39-54	374.26-29
Hippolytus, <i>Comm. in Danielelem</i>		12.45	147.17
4.9	107.9-11	12.158-200	374.26-29
<i>Refutatio</i>		12.323	569.8
5.7.23	354.6-7	17.541	311.16
5.8.40	501.9-13	17.545	311.18
6.37.2	396.6-11	20.105	311.4-5
7.32.8	374.22	20.116 et 119	311.6
8.20.1	375.14	Iamblichus, <i>De mysteriis</i>	
Homerus, <i>Ilias</i>		7.5	26.23-27.2
1.34-53	463.27-30	<i>Vita Pythagorae</i>	
1.70	272.23	75	90.16-19
1.544	20.1	Ignatius Antiochenus	
1.590-591	419.7-8	<i>Ep. ad Ephesios</i>	
2.204-205	584.16-17	19	59.25
2.205	584.9	<i>Ep. ad Smyrnaeos</i>	
2.308-321	307.15-308.8	1	410.23-24
2.547-548	583.1-2	<i>Ep. ad Trallianos</i>	
		11.2	410.23-24

Ioannes Chrysostomus, <i>Homilia in 1 Cor.</i>	9.1	163.20
29.1	170.13-16; 460.30-31	12.2
Iosephus, <i>Antiquitates Iudaicae</i>	<i>Dialogus cum Tryphone</i>	404.24-27
1.12.2 (214)	361.24-26	4.1
11.8.3-5 (317-339)	363.21-27	10.1
18.5.2 (116-119)	47.5-7	30.3; 76.6; 85.2
20.9.1 (200-201)	47.7-14; 92.26-28	43.8; 67.1
<i>Contra Apionem</i>		56.1; 60.5
1.13.70 ss.	225.27-29	56.4
1.201-204	306.22-307.1	61.2; 128.4
2.135 et 14.148	245.2-5	78.5
2.216-217	396.9	84.1
Irenaeus, <i>Adversus haereses</i>		85.3
1.1.1; 1.2.2; 1.5.6	411.19-20	86.1
1.1.9-10	412.1-2	120.3-5
1.3.5; 2.20.1; 2.23.1-2	411.22-24	127.2
1.4.2-4	367.30-368.2	<i>Lactantius, Divinae institutiones</i>
1.5.5	257.25-26	1.21.31-37
1.7.5	372.17-18	505.26-506.2
1.25.1	366.19-24	Lucianus, <i>Imagines</i>
1.25.6	374.22	11
1.27.3	431.8-9	<i>Muscae encomium</i>
1.29.4; 1.30.3-9	410.18	7
1.30.5 et 11	409.23-25	176.10-12
2.35.3	409.26-27	Lucretius
3.9.2	61.17-19	5.1028-1090
3.21.1	36.4	25.3
4.31.1-2	262.21	Marcus Aurelius
4.33.2	431.13	8.10
5.6.1	243.7-8	433.29-434.3
5.13.2	331.7	<i>Martyrium Polycarpi</i>
5.17.3-4	410.23-24	9
Iustinus, <i>1 Apologia</i>		581.18-19
13.3-4	355.1	Maximus Tyrius
21.2	231.11-12	3.2
26.5-7	366.19-24	9.7
26.7	404.24-27	41.4
39.4	559.15-17	<i>Methodius, De resurrectione</i>
46.3-4	223.1; 455.22-24	1.22.4-5
54.6	231.11-14	486.3-4
59-60	397.9	Minutius Felix, <i>Octavius</i>
66.1	574.10	8.4
<i>2 Apologia</i>		9.28, 30 et 31
6.1	442.23	12.2
6.6	10.13	26.6
7.2	258.5	28.9
		29
		Musonius Rufus
		p.30.4 Hense
		Fr. 39
		Nemesius, <i>De natura hominis</i>
		38

Numenius (ed. Leemans)		29	507.6
Fr. 9 b	18.8-14	46	24.25-26
19	268.16-25	<i>Homiliae in Gen.</i>	
24	325.13	2.2	258.20-22
31	368.23-24	5.4-5	263.1
33	354.10-15	7.5; 10.2; 11.3; 12.5; 13	260.19
Olympiodorus, <i>Vita Platonis</i>		<i>Homiliae in Lev.</i>	
1	385.4-7	7.6	394.6-7
Origenes, <i>Commentarium in Mt.</i>		<i>Homiliae in Num.</i>	
10.17	47.7-14	1.3 et 3.3	400.27-401.3
12.32	454.17-19	6.2	446.29
13.23	202.4	13.7	61.8-14
15.15	405.26	14.2	26.16-19; 283.26-284.2
15.20	394.6	<i>Homiliae in Jesu Nave</i>	
15.24	103.17-18	23.3	546.24-25
17.14	529.27	23.4	26.16-19
17.30	132.7-8	<i>Homiliae in Jer.</i>	
18.18	46.29	5.14	361.5-7
<i>Commentariorum series in Mt.</i>		14.1	229.9
16	402.26-27	14.13	235.21-22
40	235.21-22	<i>De oratione</i>	
92	104.13-14; 507.6	2.2	498.6-8
100	453.15-17	5.1	91.10-12
<i>Commentarium in Jo.</i>		11.5	552.3-5; 580.9-15
1.26 (24)	59.25	14.1	498.6-8
2.10 (6)	529.27	15.1	529.27
2.11 (6)	46.29	15-16	322.5-6
6.6 (3)	456.12	16.2	580.6-7
6.42 (25)	367.14-16	24.5	429.26
10.37 (21)	529.27	30.2	103.17-18
13.21	447.11	31.4	498.1
13.27	58.21-24; 388.23	<i>De principiis</i>	
19.6	442.1-2	1.1.3	446.29
19.16 (4)	95.2-4	1.1.6	441.1-4 et 13-14
20.22 (20)	243.7-8	1.1.9	48.18-19
<i>Commentarium in Rom.</i>		1.2.4	421.17-18
2.12-13	361.19-20	1.2.6	446.29
4.5	244.7-8	1.2.7	494.18-21
7.4	330.14-17	1.7.5	330.14-17
9.26 ss.	581.9-10	1.8.1	26.16-19
<i>Epistula ad Africanum</i>		2.3.4	282.7-12
6	15.21	2.9.2	283.18-20; 421.17-18
<i>Exhortatio ad martyrium</i>		2.10.3	338.24
6	516.1-15	2.11.6	398.19-21
7	328.25-27; 330.14-17	3.1	220.22-23

3.1.14	283.9-14	<i>De mutatione nominum</i>	
3.3.3	546.24-25	66 et 71	359.18
3.5.3	226.4-5	81	359.18-19
3.6.1	243.7-8	137 et 157	359.18
4.4.10 (37)	48.18-19	<i>De opificio mundi</i>	
<i>Catena</i> in 1 Cor.		69	440.17-19
Fr. 47 (ed. Jenkins)	404.18-19	<i>De posteritate Caini</i>	
<i>Papyrus Oxyrhynchia</i>		6 et 30	222.1
2354.6-7	293.26-27	27	441.16
Pausanias		<i>De praemiis et poenis</i>	
1.30.3	385.12-14	111	245.4
2.30.2	400.7	<i>Quaestiones in Gen.</i>	
6.9.6-8	170.1-2; 177.5-9	1.39	492.19-21
Pherecydes (edd. Diels-Kranz; Schibli)		4.56	262.21
B 4 = Fr. 78 S.	418.13-22	<i>Quod omnis probus liber sit</i>	
5 = 83	419.23-420.4	109	505.8-11
Philo, <i>De Abrahamo</i>		<i>De somniis</i>	
82	359.18	1.22	398.26-28
<i>De agricultura</i>		1.62 et 1.185	487.14-15
131-132	394.6-7	<i>De specialibus legibus</i>	
<i>Alexander</i>		1.287	475.16-18
61	315.13-14	<i>De virtutibus</i>	
<i>De confusione linguarum</i>		118 et 181	580.6-7
68	345.1	<i>De vita Mosi</i>	
<i>De decalogo</i>		2.224	539.23
116	315.13-14	Philodemus, <i>De pietate</i>	
<i>De fuga et inventione</i>		16	583.6
51	354.28-29	Philostratus, <i>Imagines</i>	
200	260.19	2.24	505.26-506.2
<i>De gigantibus</i>		<i>Vita Apollonii</i>	
2-4 et 6-18	367.14-16	1.13 et 5.33	417.9
3-4	309.8-9	4.3	303.22-23
25	446.29	Pindarus (ed. Maehler)	
48	441.16	Fr. 169 a	350.11-12
59	245.13-15	271	170.29
64	359.18	Plato, <i>Apologia Socratis</i>	
<i>Legum allegoriae</i>		20 d	389.28-390.3
1.5-6	438.13-14	21 a	463.11
1.31-32	440.17-19	30 c-d	526.20-22
1.44	487.14-15	31 d	385.17-18
1.61 et 3.15	359.18-19	<i>Axiochus</i>	
1.82	353.18	365 e	568.14-15
3.247	193.6	<i>Cratylus</i>	
<i>De migratione Abrahami</i>		400 c	568.14-15
89-93	475.16-18	407 b	583.6
182	487.14-15		

<i>Crito</i>		247 c	397.10-15; 398.10-11;
44 b-46 a	95.19-23		437.8-9; 441.13-14
49 b-c	508.29-509.7	248 c-e	398.19-21
49 d-e	509.8-13	249 a	357.5-6
<i>Epinomis</i>		250 b-c	215.5-7
977 b	24.21-22	267 c	202.23
987 d-e	8.5-6	<i>Philebus</i>	
<i>Epistulae</i>		12 b-c	265.18-19
2,312 e-313 a	396.6-11	12 c	27.14-15
6, 322 d-e	390.5-11	64 c	497.3-5
7,335 a	164.1-2	<i>Politicus</i>	
7,341 c-d	379.15-17; 380.9-12	269 c-270 a	279.19-21
7,341 d	382.25-383.1	272 e 5	369.30
7,341 e	384.21-24	<i>Res publica</i>	
7,342 a-b	386.5-14	1,327 a	380.13-15
7,344 b	384.9 et 14-15; 387.27	1,329 e-330 a	31.3-9
<i>Gorgias</i>		1,335 d	208.5-7
453 a ss.	435.10-11	1,336 c-d	20.5-6
<i>Ion</i>		2,369 b-372 c	357.28-29
539 b-d	309.10-19	2,379 c	279.17
<i>Leges</i>		2,379 c-d	251.12-14; 268.3-4
1,631 c	476.9-10	2,382 c	231.6-9
1,633 d	239.10	3,387 a	236.15
4,716 a	202.20	3,389 b	231.6-9
4,716 c-d	164.1-2	4,427 d-434 c	357.28-29
5,743 a	393.17-18	4,442 c	361.14-16
<i>Phaedo</i>		5,459 c-d	231.6-9
62 b	568.14-15	6,508 b	498.22-27
81 c-d	462.12-14	6.508 e	209.11
81 d	132.4-5	6,509 b	441.22; 442.1-2; 491.1-2
99 e	492.8	7,517 b	568.14-15
109 a-b	482.13-20	7,518 a	395.4-5; 443.15-17
109 b	236.16-17	7,518 b	229.18-19
110 d-e	484.11-13; 485.4-7	7,519 b	460.8-10
114 b-c	568.14-15	7,519 b et 533 d	492.8
114 c-d	41.22-23	10,614 b-621 b	94.22-24
118 a	380.18	<i>Sophista</i>	
<i>Phaedrus</i>		254 a	492.8
246 b-c	257.26-258.1; 421.15-16;	<i>Symposium</i>	
	462.8-10	203 b-e	255.18-256.12
246 b-d	22.7-9	219 a	492.8
246 b-247 b	298.13	<i>Theaetetus</i>	
246 e-247 a et 250 b	524.6-8	176 a	277.22-23; 279.17-18
247 a	538.19	<i>Timaeus</i>	
247 a-c	215.5-7; 498.4	21 e	343.12-13
247 b	320.28-29; 398.5-6	22 c-d	21.15

22 d	233.26-27; 277.27; 435.15	<i>De cohibenda ira</i>	
28 b	24.21-22	462 C	551.1-2
28 c	495.3-5	<i>De defectu oraculorum</i>	
29 e	538.19	417 D-E	32.28-33.3
30 b, 34 a-b, 92 c	425.23	<i>De E apud Delphos</i>	
37 a	419.20-21	389 A	230.14-15
39 d	337.21-24	<i>De esu carniū</i>	
41 a	387.14-15	996 C	230.14-15
41 d-42 e	273.10-11; 276.18-19; 398.19-21	<i>De fato</i> 574 E	99.10-17
67 b	439.16	<i>De Iside et Osiride</i>	
69 c-d	270.9-11; 299.10	353 F	351.4
69 e-70 a	361.14-16	361-362	349.13
Plinius, <i>Naturalis historia</i>		364 A, 365 B, 366 A, 367 F	354.6-7
3.11	22.15	<i>Platonicae quaestiones</i>	
7.87	505.8-11	1000 F	288.1-2
7.174	177.10-12	<i>Quaestiones convivales</i>	
8.2-3	315.1-5	682 F	245.4
8.99	301.12-13	717 E	39.16-17
10.3-5	315.22-317.1	717 E-718 B	385.4-7
10.12	301.17-19	<i>Quaestiones Romanae</i>	
10.63	315.13-14	286 C	39.1-12
11.109	298.4-6	<i>De sera numinum vindicta</i>	
11.110	299.1-3	549 D	554.12
19.101	351.4	560 E	170.4-5
36.149-151	301.17-19	<i>De sollertia animalium</i>	
Plotinus, <i>Enneades</i>		962 E	315.13-14
4.4.43-44	416.26-28	967 E	299.1-3
5.1.8	396.6-11	968 A	298.4-6
Plutarchus, <i>Alexander</i>		972 B-C	315.1-5
28.1	110.24	974 B	301.12-13
28.4	505.8-11	<i>De virtute morali</i>	
<i>Camillus</i>		449 E	505.8-11
41	591.2-3	<i>Vitae decem oratorum</i>	
<i>Lycurgus</i>		847 E	238.4-10
11	550.27-29	<i>Fragmenta</i> (ed. Sandbach)	
<i>Romulus</i>		Fr. 173	368.22-23
28.4-5	178.5-9	<i>Poetae Comici Graeci</i> , VIII (edd. Austin-Kassel)	
28.5-7	170.1-2	Adespota,	
<i>Solo</i>		Fr. 45	455.11-13
15.2	214.15-18	<i>Porphyrius, Vita Pythagorae</i>	
<i>Themistocles</i>		27	385.10
18.3	31.3-9	28-29	175.28-29
<i>Moralia</i>		Procopius, <i>Historia belli Gothici</i>	
<i>Apophthegmata Laconica</i>		1.17.13	400.10
225 D, 306 D	95.26		

Seneca, <i>De beneficiis</i>		1173	289.17-19; 292.23-25
2.29	237.19-21	1174	278.30-279.14
<i>Epistulae</i>		1212	304.12-19; 306.18-21
82.21	95.26	III, 78	525.22-24
<i>De ira</i>		82	578.18-20
2.12.5	207.9-13	117	547.22
Sextus Empiricus, <i>Pyrrhoniae hypotyposes</i>		218	567.17-19
1.32	14.7-11	233	206.21-25
2.3	471.1-2	248	426.18-21
<i>Adversus mathematicos</i>		249	242.23-25
1.287	554.12	314-326	351.9-10
<i>Sexti sententiae</i> (ed. Chadwick)		327	295.14-17
109	545.14-15	346	564.18-20
<i>Stoicorum veterum fragmenta</i> (ed. Arnim)		368	295.14-17; 296.3-4
I, 190	547.22	474	67.5-11; 566.16-28
244	513.28-33	657-670	210.17-18
265	10.3-5	729	512.28-33
297	551.1-2	742	313.1-7
II, 21	90.8-13	743	262.4-17
22	41.24-25	744-756	229.23-26; 239.27-28
23	368.17-21	Strabo	
35-36	209.4-5	12.2.3 (535 C.)	400.10
138	143.12-14	17.1.23 (803 C.)	349.13
146	24.25-24.2	17.1.28 (805 C.)	164.10-16
248	471.1-2	17.1.39 et 44 (812 et 814 C.)	349.15
417	273.11-14	Suda	
600	588.19-21	820 σοφός	463.14
626	282.3-13; 335.25-29	Tacitus, <i>Historia</i>	
628	226.6-13	4.81	349.13; 354.7-10
725	302.1-9	Tatianus, <i>Oratio ad Graecos</i>	
739	39.7-10	3.3	281.8-14
819	16.21-23	25.5	404.24-27
829	361.9-10	31-41	19.1-3
957	98.21-99.17	38	225.24-25
1051	448.5-10; 565.2-3	<i>Fragmenta</i> (ed. Schwartz)	
1052	228.23-27	7-8	429.26
1053	22.21-29; 211.28-31	Tertullianus, <i>Ad nationes</i>	
1071-1074	265.5-11	1.2.8; 1.7.10 ss.	404.24-27
1074	265.3-11	1.15.6 ss.	404.24-27
1080	490.11-14	<i>Adversus Iudaeos</i>	
1122	293.21-27	9	36.22
1125	431.2	<i>Adversus Marcionem</i>	
1152-1167	271.1-3	1.14	366.19-24
1155	270.27-271.9	3.13	36.22
1157	287.20-288.8	4.6	218.17-18
1158	288.1-2	<i>Adversus Valentinianos</i>	
1170	432.2	10	39.1-2

15	367.30-368.2	Theophilus Antiochenus, <i>Ad Autolycum</i>	
29	372.17-18	1.10	351.6-7
<i>De anima</i>		2.30 et 3.19	258.5
44	176.10-12	3.4 et 15	404.24-27
<i>Apologia</i>		3.8	265.5-11
4.11	404.24-27	Theophrastus, <i>Characteres</i>	
7.1-8.9	404.24-27	16	310.18
28.4; 32.2-3; 35.10	581.18-19	Thucydides	
46.2	9.4-6	1.70.8	539.5-7
<i>De resurrectione carnis</i>		Valerius Maximus	
7	257.25-26	3.3 ext. 4	505.8-11
Theocritus		<i>Vita Adae et Evae</i>	
14.48	245.4	36	404.5-6
Theon, <i>Progymnasmata</i>			
1	490.2-7		

INDEX NOMINUM

Ἀαρών	456.26	189.17, 21, 23; 225.25; 245.6;
Ἀβαρις	175.28,30	248.28,29; 250.16; 254.25; 264.14;
Ἀβελ	259.26; 371.10 bis	267.12, 16 bis; 310.5; 337.29; 340.24;
Ἀβραάμ	23.8, 10,12, 13, 17; 43.22;	343.11, 13; 348.24, 26; 349.2, 12;
	44.27; 78.30; 124.14, 15;	351.3, 7, 24; 353.6; 356.3, 5, 6; 358.20;
	137.19; 247.28, 32; 250.5, 10;	359.4; 360.19, 21; 361.2, 22; 362.29;
	249.19; 259.24; 261.9; 326.26;	364.17; 381.2; 392.1; 400.9; 416.24;
	358.13, 15; 360.23; 381.14;	418.21; 457.18, 22; 511.21, 22; 525.19;
	529.22; 561.13; 570.17	569.17; 574.24; 576.1; 586.16
Ἀγαμέμνων	490.4	Αἰγυπτιστί 360.26
Ἀγαρ	261.13	Αἴγυπτος 15.28; 30.3; 31.13; 40.2, 4, 9;
Ἀγγαῖος	484.28	68.22; 69.14, 25; 122.9; 124.16;
Ἀδάμ	224.1; 252.19; 257.14, 15, 16,	127.11; 144.14, 21; 145.3; 245.3, 6;
	17, 19, 21; 343.21; 413.2;	247.3; 256.26; 260.2; 263.11;
	482.30; 483. 2, 4, 13	264.11, 15, 17; 267.14, 17; 281.20;
Ἀδριανός	12.8; 179.17, 21; 527.15	305.23; 326.22; 343.12; 348.23;
Ἀδωναΐ	25.13; 26.14; 360.6 bis;	349.1; 370.1; 371.14, 19; 373.24;
	409.29 (= Ἀδωναῖος)	561.6
Ἀδωναῖος	24.20; 356.2; 358.20; 360.9;	Ἀΐδης 69.27
	409.29	Αἰθίοπες 352.31; 353.19, 21, 22,
Ἀζαζήλ	420.24	23, 25, 29, 32, 34; 415.18
Ἀζαρίας	392.2	Αἰθιοπία 589.17
Ἀθηνᾶ	26.6; 311.8; 343.13; 349.12;	Αἰθιοπικός 353.2
	353.8; 420.3; 582.9, 18;	Αἰθιοπικῶς 353.2
	583.3, 7, 9, 11, 14. — Ἀθήνη	Αἰλωαῖος 409.1, 2
	254.20; 255. (3); 7; 583.1	Αἰνείας 42.20
Ἀθῆναι	68.6, 7; 337.11. — Ἀθήνησι	Ἀκαρνᾶνες 178.11
	175.4; 337.5	Ἀκαρνανία 178.29
Ἀθηναῖοι	8.26; 31.8, 17; 68.5, 8;	Ἀκκαρῶν 175.9
	107.14; 174.5; 221.21;	Ἀλεξανδρεῖς 175.9
	250.16; 336.30; 389.28;	Ἀλεξανδρία 175.9; 354.9
	455.12; 501.10, 13	Ἀλέξανδρος (ὁ Μακεδόνιος) 363.21, 25
Αἰακός	70.11	Ἀλέξανδρος (ὁ Φεραῖος) 281.13
Αἰγίνη	400.7	Ἀλπειδής 234.23
Αἰγυπτιακός	575.26	Ἀλφεύς 234.17, 18, 22
Αἰγύπτιοι	15.29; 16.2, 3, 4; 17.25, 27, 29;	Ἀμβρόσιος 1.5; 152.3; 217.2; 318.3;
	18.5, 26; 21.28; 22.2.9; 23.6, 7, 15;	376.2; 459.1; 591.24
	24.3, 25; 25.6, 18; 30.4; 45.15;	Ἀμμανῖται 262.26
	53.19; 71.9; 122.10; 124.7, 9;	Ἄμμων 348.26; 349.5; 352.15, 17, 20, 26;
	125.12; 128.10, 19;	460.8; 464.8; 465.9
	156.4, 6, 8, 12, 28, 29, 32, 33;	Ἀμοῦν 356.2; 358.20; 359.19, 20
	157.6 bis, 10, 18, 19 bis, 21, 23 bis;	Ἀμφιάρεως 178.12, 29; 488.15
	158.1; 164.10, 17; 165.1, 13, 17, 19;	Ἀμφιγυήεις (Ἥφαιστος) (254.1)
	166.29; 179.26, 28; 180.16; 181.17;	Ἀμφικτιόνη 39.16; 385.6

Ἀμφίλοχος	178.12, 29	172.5, 6, 8, 14, 27;
Ἀμφίων	70.11	173.2, 3, 14, 18;
Ἀνανίας	392.2	174.14, 15, 17; 175.26
Ἀναξαγόρας	292.12; 493.6	Ἀριστόβουλος 268.11
Ἀνάξαρχος	505.8, 10; 506.11, 12, 13, 15; 507.27	Ἀριστοκρέων 506.11
Ἀνδρέας	65.15	Ἀριστοτέλης 22.22; 24.27; 25.10; 68.3; 90.1, 5, 7, 11; 162.3;
Ἀντίνοος	179.18 bis, 26, 27, 33; 180.3, 16, 17; 181.17; 373.24, 28; 527.16	273.11; 358.24; 560.21
Ἀντιόπη	39.25	Ἀριστοφάνης 490.5
Ἀντιόχεια	544.29	Ἀρίστων 39.17; 379.13; 385.5
Ἀντίοχος	156.15	Ἀρκάδες 250.16
Ἀντισθένης	464.17	Ἀρκαδία 186.22, 26; 431.12
Ἀντιφῶν	239.10	Ἀρμένιος 94.22
Ἀντίχριστος	122.6; 423.1, 16; 424.1; 425.2, 17; 456.14, 15	Ἀρποκρατιανοί 373.14
Ἄνυτος	276.20; 282.10; 283.11; 337.7, 28; 526.20	Ἄρπυιαι 419.25
Ἀπελλῆς	535.11	Ἄρτάκη 172.8
Ἀπελλῆς (αἰρετικός)	366.25	Ἄρτεμις 26.6, 8; 265.14; 342.6; 380.14
Ἄπις	348.23; 351.17	Ἀρχίλοχος 170.5, 10
Ἀποκάλυψις	400.23; 534.17	Ἀσάφ 267.26
Ἀπόλλων	26.7; 39.17; 168.24; 170.12, 15, 27; 171.20, 22; 172.5, 13; 173.13, 16; 174.13; 175.26; 180.17, 19, 28; 265.14; 309.6; 320.27; 385.5; 415.7, 11, 14 bis; 460.30; 461.8; 462.27; 463.32 bis; 553.3; 554.11	Ἀσία 363.27; 590.10
Ἀπολλώνιος (ὁ Τυανεύς)	417.6, 8	Ἀσκάλαφος 42.20
Ἄραβες	361.23	Ἀσκάλαν 262.3
Ἀράβιοι	315.22; 349.11; 353.3, 5, 20, 22, 23, 32	Ἀσκληπίος 155.2; 167.3, 28; 168.12; 169.3, 13, 23; 170.11; 184.20, 21; 320.23, 27; 380.18; 505.5; 506.2
Ἀραδά	188.2	Ἀσταφαῖος 408.28, 29; 409.23;
Ἀργεῖφόντης (Ἑρμῆς)	253.25; 254.8	Ἀστυπαλαιεύς 155.5; 177.5, 28
Ἀργίμπασα	399.13	Ἀσσυρία 155.14
Ἄρειος (πάγος)	281.10; 337.8, 29	Ἀσσύριοι 17.30, 31 bis; 18.6; 346.8; 392.2
Ἄρης	42.20; 399.17	Ἀττική 343.8, 13
Ἀριθμοί	266.27; 400.26	Αὔγη 40.25
Ἀρμάσπειος	171.14	Αὔγουστος 107.8, 13
Ἀρίστανδρος	385.4	Ἀφροδίτη 42.21; 253.22; 255.18, 24, 26; 415.8. —
Ἀριστέας	155.4; 170.23, 28; 171.2, 3, 7, 13, 17, 21, 23;	(Stella errans) 399.13
		Ἄχαζ 35.20, 22; 36.19, 27; 37.3
		Ἀχαιοί 147.18
		Ἀχιλλεύς 42.19
		Βαάλ 38.16
		Βαβυλών 188.17; 421.13; 477.20, 23, 26

Βαβυλώνιοι	346.9	Δαρείος	350.2, 5; 352.9, 10; 363.23
Βακχικός	225.1, 2	Δανίδ	35.23; 37.3, 4; 52.24, 25;
Βάκχος	109.10		69.12; 251.22; 285.16;
Βαλαάμ	60.17; 61.9		444.30
Βαραββᾶς	2.16	Δελφοί	172.1; 462.27
Βαρνάβας	75.24, 27	Δέλτα	348.27
Βασιλείαι	285.16; 561.18	Δευκαλίων	210.13; 225.18; 259.5;
Βεελζεβούλ	86.10 bis; 112.17; 54213		259.10, 12
Βεημών	402.14	Δευτερονόμιον	127.3; 146.24; 284.26;
Βελίαρ	420.27		326.17; 343.19; 435.22
Βελλεροφόντης	263.17; 428.12	Δημήτηρ	127.12; 128.12
Βενιαμίν	402.27; 403.2	Δημόκριτος	43.15; 114.1; 516.4;
Βηθλεέμ	52.1, 2, 7, 8, 9, 13, 20,		560.20
	23, 25; 53.22; 63.13	Διδυμεύς	73.12, 14
Βιού	574.29	Διογένης	464.17
Βορέας	419.25	Διομήδης	490.3
Βραγχίδαι	460.8; 464.7; 465.8	Διόνυσος	167.3; 168.12; 184.20, 21;
Βραχμᾶναι	25.8		349.10, 11;
			353.1, 3, 6, 19, 33;
Γαβριήλ	26.17; 407.14; 530.7		555.5; 556.10, 18
Γαί	126.28	Διόσκουροι	167.2, 29
Γαλακτοφάγοι	19.6	Δοσιθηνοί	389.2
Γαλάται	19.6; 76.20; 261.15	Δοσίθεος	58.22; 388.21
Γαλιλαίος	58.19; 389.4	Δρυΐδαι	19.7
Γαμαλιήλ	58.25; 59.1	Δωδώνη	464.4
Γέεννα	402.19 bis, 26, 27; 403.19	Δωδωνίδες	460.7; 464.6; 465.8
Γεθάν	187.1		
Γένεσις	234.10; 235.2; 247.17;	Έβιωναίοι	75.19; 372.28; 375.13
	248.20; 251.20; 252.5;	Έγκρατηταί	375.14
	257.5; 259.6; 261.3;	Έδέμ	255.9
	343.24; 367.11;	Έζαρίτης	188.2
	412.26; 427.20;	Έκαταῖος	18.16
	435.29; 438.3	Έκάτη	400.7
Γεσέμ	264.14	Έκκλησιαστής	408.16; 502.21
Γέται	19.7; 178.11	Έλένη (Simonis)	373.4
Γίγαντες	246.18; 405.15; 418.20;	Έλενιανοί	373.5
	419.4; 529.1	Έλενος	373.4
Γνωστικοί	372.21	Έλευσίνιοι	18.6, 22; 400.6
Γογγόσυρος	415.7, 12, 13, 14	Έλεφαντίνη	349.3
Γόμορρα, τά	235.1	Έλιάζαρ	362.2
		Έλισταῖος	119.2; 130.6, 24, 27;
Δανάη	39.4		561.19, 20
Δανιήλ	122.5; 188.15, 19; 327.3;	Έλπίς	254.20
	392.2; 423.2; 424.26, 29;	Έλωαί (= Έλωαῖος)	409.30
	425.12; 465.1; 505.22;	Έλωαῖος	409.30
	508.16, 21	Έλλαδικός	31.10

Ἑλλάς	11.15; 29.8; 31.5; 359.3, 7, 12, 21; 360.7; 373.11; 415.13; 422.9; 460.19.	549.26; 552.18, 24; 560.20; 562.1, 2, 4; 582.19; 584.20; 588.14; 590.10
Ἑλληνες	— Ἑλλὰς Μεγάλη 8.28 8.6; 9.13, 30; 14.13; 17.12, 19; 18.15, 27; 18.2; 21.19, 24; 23.28; 24.1, 3, 23; 26.10; 27.11; 30.26; 33.16; 34.9, 13; 37.18; 38.25; 39.7, 9, 12; 40.18; 41.26; 42.23; 60.2, 13, 21, 22; 63.26; 66.18; 70.10 bis, 23; 73.11, 14; 98.4; 109.12; 110.17, 20; 113.29; 114.1; 117.4; 128.9, 20; 148.5; 150.19, 23; 161.1, 12; 167.23; 169.13, 14; 171.14; 179.2, 3; 180.32; 181.18, 24; 182.20; 183.28; 190.2, 17; 192.16; 195.2, 23; 196.8; [213.11:] 215.13; 216.3; 220.20; 225.3, 13; 230.14; 234.1; 243.17; 244.26; 245.9; 251.4; 254.24; 256.28; 259.10, 19; 262.5, 16; 265.4; 267.27; 268.13, 26; 273.4; 303.12; 305.16, 25; 324.10, 19, 21; 326.13; 331.25, 28; 350.3, 7; 360.8; 368.18, 24; 377.6, 10; 379.5; 381.6; 383.24; 385.8; 389.22; 391.14; 393.23; 398.18; 405.26; 411.25; 413.28; 415.5, 10, 16; 420.6; 425.28; 431.26; 436.14; 418.6; 457.5; 460.18; 462.6, 27; 463.3, 4, 29; 464.1; 484.23; 492.8; 495.22; 501.26; 506.13, 24; 509.20, 21, 22, 25; 511.3, 19, 20, 21, 25, [25:] 512.11, 26; 519.5; 525.19;	Ἑλληνικὸς 4.8; 8.8, 10, 13; 33.5; 39.12, 26; 73.15; 98.10; 130.12; 164.5; 182.30; 185.12; 200.2; 225.24; 234.20; 248.18; 268.2; 343.7; 379.8; 422.8; 482.25; 509.27 bis; 539.6; 552.18. — Ἑλληνικῶς 545.13 Ἑμάδ 188.2 Ἑμμανουήλ 35.17, 26; 36.23; 37.2; 154.4 Ἑμπεδοκλῆς 34.20; 494.12; 568.11 Ἐνόμ 402.23, 25, 27; 403.3 Ἐνώχ 365.5, 7; Ἐξοδος 264.16; 266.27; 362.1; 420.21 Ἐπίδαυρος 155.4 Ἐπικούρειος 11.27; 12.5; 7; 14.2; 16.25; 22.13; 43.14; 91.10; 105.9; 179.1; 192.23; 221.2; 251.17; 270.27; 288.20; 301.9; 320.2; 372.22; 417.10; 514. 8, 14 Ἐπίκουρος 11.28; 14.10; 15.22; 25.3, 10; 211.17 bis; 215.22; 229.21; 321.2; 361.9, 12; 403.25; 460.17; 513.29, 33; 516.4; 560.21 Ἐπίκτητος 197.8; 378.16; 505.13; 506.15 Ἐραθαώθ 407.18 Ἐραστος 390.4, 5 Ἐρεβίου 575.1 Ἐρέννιος 18.18 Ἐριχθόνιος 582.24 Ἐρμείας 385.23; 390.4 Ἐρμῆς 26.8; 148.13, 16; 399.15, 17; 455.13, 17; 457.5. — Ἐρμείης 253.25 Ἑρμιππος 18.14

Ἐροῦ	574.29	Ἥρ	94.22
Ἔρω	255.15, 24, 25, 27; 256.11	Ἥρα	26.5; 265.7, 11; 419.5, 9, 19
Ἔστια	415.8	Ἡρακλεῖδαι	43.1
Ἐτεοκλῆς	42.25	Ἡρακλείδης	94.24
Εὔα	43.22	Ἡράκλειος	482.14
Εὐριπίδης	291.5	Ἡράκλειτος	9.25; 330.20; 339.26; 389.24; 390.25; 418.10, 13; 419.3; 420.14; 512.26; 513.4, 6; 515.20
Εὐριπίδης	109.10; 463.13, 14; 490.4	Ἡρακλῆς	127.15; 129.1; 167.3, 27; 184.21 bis; 205.2; 505.5, 24; 506.1; 555.5; 556.11, 20
Εὐρυνόμη	24.5	Ἡρόδοτος	10.2; 170.30 bis; 172.21; 348.21; 349.5, 19; 351.15; 352.6; 355.28; 415.6, 9; 512.25
Εὐρώπη	588.13; 590.10	Ἡρώδης (ὁ τετράρχης)	52.1; 61.4; 62.1, 4, 12, 17; 69.15, 24, 26; 116.29
Εὐφράτης	406.2; 417.9	Ἡρώδης (ὁ βασιλεύς)	59.16
Ἐφέσιοι	166.6	Ἡσαΐας	35.16; 44.1, 10, 20; 46.26; 47.23, 26; 54.24; 80.11; 83.14; 146.2; 332.12, 19; 382.8; 395.13; 421.13; 429.22; 442.14; 452.3; 464.28; 467.30; 484.13; 485.20; 537.8; 561.16; 570.6, 7
Ἐφραθά	52.3	Ἡσαῦ	260.26; 261.4; 264.3; 371.10, 11
Ζάλευκος	209.28	Ἡσίοδος	250.20; 251.4, 8; 252.27; 253.8; 494.13
Ζάμολξις	127.9; 128.8; 178.11; 196.7	Ἡφαιστος	253.17; 419.5; 582.21
Ζαχαρίας	403.10	Θαγμάσας	415.8
Ζεβεδαῖος	63.14	Θαυθαβαῶθ	407.20, 21
Ζεῦξις	535.11	Θέμις	23.30; 24.5
Ζεύς	19.34; 23.30; 26.5, 8; 27.6; 42.20; 180.17, 19, 28; 185.2, 5, 8, 9, 13, 14, 18, 21, 25, 26; 230.12; 253.10, 26; 254.10; 255.21; 265.7, 11; 308.19; 341.17; 349.10; 353.1, 19, 22, 34; 355.29; 356.1 bis; 358.4, 14, 19; 360.9, 16, 17 bis; 387.16, 18; 400.14; 419.9, 18; 420.1; 455.7, 12, (16; 524.8; 535.16; 553.3; 554.11; 582.20; 583.3 — Ζῆνα 356.2, 20; 360.9	Θεμιστοκλῆς	31.3, 6, 9, 16; 32.3
Ζήνων (ὁ Κιτιεύς)	10.3; 196.7; 272.1; 337.19; 513.28; 550.25, 30; 565.3	Θεογονία	252.11
Ζώπυρος	35.3	Θερμοπύλαι	95.25
Ζωροάστρης	19.19	Θεσσαλία	127.14; 128.30
Ἡλίας	38.14; 119.4, 5; 130.6, 24, 27; 135.3; 136.15; 445.25; 452.19; 541.28	Θεσσαλονικεῖς	121.13, 17; 136.29; 137.9; 166.7; 334.1
Ἥλιος	399.19; 582.9, 13, 15, 18		
Ἡλύσιον (πεδῖον)	482.6, 8		
Ἡοῖαι	251.11		

Θέτις	42.19	403.1, 2, 7; 434.15;
Θευδᾶς	389.6	452.20; 475.10; 476.24;
Θῆβαι	178.28	483.17, 18, 21, 25;
Θηβαῖοι	114.3; 178.12	525.6; 537.9. —
Θησεύς	127.15; 129.1	τὰ Ἱεροσόλυμα 49.8;
Θρᾶκες	400.9	50.24, 28; 51.12; 95.30;
Θρασύμαχος	20.4	235.22; 447.21; 561.22
Θρήνοι	480.4	Ἰησοῦς (ὁ υἱὸς Σιράχ) 384.13
Θύελλα	420.1	Ἰλιακός 42.17; 252.6
Θυέστειος	261.24	Ἰλιον 42.23
Θωμᾶς	133.1, 11, 13	Ἰλλυρικόν 66.3; 475.25
Ἰακώβ	23.14; 43.22; 54.4; 60.18; 73.6; 224.2, 5, 6; 247.29, 32; 248.6; 259.26; 260.2, 4, 8, 9, 14, 16; 263.4, 7, 8; 312.12; 343.22; 345.26; 346.30; 359.14, 15; 371.10, 11; 381.14; 398.22; 465.4	Ἰναχος 225.25
Ἰάκωβος (ὁ ἀδελφὸς Ἰησοῦ)	47.12, 14, 17; 92.26	Ἰνδοί 16.8; 18.6; 349.17; 350.5; 352.5, 9; 415.18; 457.25
Ἰάκωβος (ὁ Ζεβεδαίου)	63.13; 135.1; 136.7	Ἰοκάστη 42.24; 99.8
Ἰάκωβος (ὁ ἀπόστολος)	76.22	Ἰόπη 76.6
Ἰαλδαβαώθ	408.10, 11; 409.23	Ἰορδάνης 49.26; 50.1
Ἰάλμενος	42.20	Ἰούδα 52.3; 54.6, 12, 15, 17
Ἰαμβρῆς	268.24	Ἰούδας (Ἰσκαριώτης) 87.6; 88.4, 5, 11, 15, 20, 30, 32; 89.3, 5, 7, 11; 90.13, 16; 98.9, 12; 136.6
Ἰαννῆς	268.24	Ἰούδας (ὁ Γαλιλαῖος) 58.19; 389.4
Ἰαπετιονίδης	253.11	Ἰσαάκ 23.13; 43.22; 248.28, 32; 248.6, 10, 11; 260.1, 4; 359.13, 15; 381.14; 465.4; 561.14
Ἰάσων (τις)	269.5, 16	Ἰσῖς 349.12; 353.7; 354.3, 7
Ἰαώ	408.18, 19	Ἰσμαήλ 361.23
Ἰαωία	409.24	Ἰσμαηλῖται 361.22
Ἰδαῖος	185.25	Ἰσραήλ 23.14; 38.15, 24; 52.4; 60.19; 218.10; 224.3, 5, 7, 13; 230.26; 248.27; 312.12, 13; 400.28; 435.22; 458.5; 476.2; 589.23
Ἰεζεκίας	561.15	Ἰσραηλῖτης 76.18; 78.26; 79.14
Ἰεζεκιήλ	43.25, 31; 44.10, 20; 47.23, 26; 48.11; 146.14; 188.18; 332.9; 396.15; 400.20; 419.12; 422.15; 467.30; 475.27; 554.23	Ἰταλία 8.28; 127.11; 171.17
Ἰερεμίας	4.18; 217.4, 21; 285.14; 464.27; 480.4; 488.6; 570.4	Ἰταλιῶται 171.22
Ἰερουσαλήμ	47.18; 66.3; 92.16, 23, 26; 104.7; 149.18; 261.14; 348.3; 382.9; 400.24;	Ἰωάννης (ὁ βαπτιστής) 42.8; 47.2, 3, 4, 6; 80.18; 85.20; 329.17; 386.16, 17
		Ἰωάννης (ὁ Ζεβεδαίου) 63.13; 135.1; 384.2
		Ἰωάννης (ὁ εὐαγγελιστής) 48.25; 49.9, 15; 50.2, 11, 12; 52.24; 77.10; 95.1; 140.1, 6, 7;

	143.30; 329.17;	Κρόνος	19.34; 26.5, 11; 308.6;
	368.8; 381.22; 383.19;		342.7; 399.11; 584.9,
	400.23; 436.26; 488.9		17, 20; 585.2, 7
Ίώβ	250.21; 421.2, 3, 6, 9, 10	Κυζικηνός	171.8
Ίωνᾶς	508.5 bis, 13, 21	Κύζικος	171.3, 9
Ίώσηπος (Φλαύιος)	18.28; 47.5; 92.26;	Κυντικοί	193.9; 405.28
	225.27	Κυρηναίος	185.11
Ίωσηφ (filius Iacobi)	260.2; 263.8, 10, 11,	Κύπρος	506.11
	18, 26; 264.7, 10	Κῦρος	382.3
Ίωσηφ (coniunx Mariae)	62.10; 69.11, 17;	Κῶς	155.4
	139.25; 370.10; 393.22		
Κάβειροι	401.10	Λάβαν	260.8, 9, 16
Καϊανοί	162.6	Λάϊος	98.10, 22; 99.4
Κάϊν	43.22; 259.25; 371.11	Λακεδαιμόνιοι	95.24; 455.13; 525.15;
Καλλατίαι	350.6; 352.9		550.25
Καλλίμαχος	185.11, 23	Λεβάδιοι	178.12
Κασταλία	460.30	Λευής (τελώνης)	63.18
Κηφᾶς (Πέτρος)	134.10	Λευί	271.5
Κίλικες	178.11	Λευϊαθάν	402.6, 11, 13, 16; 411.15
Κιλικία	178.30	Λευϊτικός	146.24; 420.23
Κίρκη	374.13	Λεωνίδα	95.23
Κίς	38.22	Λητώ	26.7
Κιτιεύς	10.3; 271.1; 513.28;	Λίβυες	342.6; 348.24; 415.18;
	550.25		512.19; 513.19; 514.19
Κλαζομένιος	155.5; 176.10	Λιβύη	348.23; 351.18; 588.13;
Κλεάνθης	90.9, 13		590.10
Κλάριος	460.7; 464.7; 465.8	Λίνος	19.14, 18; 20.12
Κλεομήδης	155.6; 170.1; 177.5, 23	Λόξος	35.4
Κλεόπας	133.15; 139.2	Λουκᾶνος	105.6
Κνάτ	574.29; 575.25	Λουκᾶς	60.28; 65.21; 133.14;
Κολασσαεῖς	166.7; 325.19		139.1; 140.7; 368.8;
Κόλχοι	356.5; 361.2, 22		389.4
Κορίνθιοι	134.6; 137.11; 175.8;	Λυκάμβης	100.22
	190.1; 195.1; 333.31;	Λυκοῦργος	210.27; 525.17; 550.25, 27
	334.24; 397.18; 541.13	Λώτ	137.29; 138.2; 261.23, 29;
Κόρινθος	175.7		262.24
Κορίσκος	385.23; 390.4, 5		
Κορνήλιος (Ίσραηλῆτης)	76.5, 18	Μαγδαληνή	141.21
Κράτης	114.2; 464.17	Μάγοι	457.15
Κρήτες	185.4, 5, 8, 10, 13, 15, 16,	Μάδ	188.2
	27	Μακκαβαϊκά, τά	561.23
Κρήτη	185.2, 9, 17, 21	Μακεδονία	109.17
Κριταί	420.27	Μακεδών	363.22
Κρίτων	95.21; 508.28; 509.1;	Μαλαχίας	440.2
	512.10	Μαρέη	348.22; 351.17
Κρονίδης	〈254.2〉	Μάρθα	373.16
Κρονίων	253.26	Μαρία	108.22; 142.21, 25;

- 365.13; 370.9. —
 Μαριάμ 69.12
 Μαρία (ἡ Μαγδαληνή) 141.21, 25
 Μαριάμη 373.15
 Μαρκελλιανοί 373.14
 Μαρκέλλίνα 373.14
 Μαρκίων 105.5; 366.25; 373.20;
 431.2, 5; 450.21 bis, 23,
 26; 451.2
 Μαρκιωνισταί 373.19
 Μάρκος 1.14; 63.19; 80.10; 368.7
 Ματθαῖος (τελώνης) 63.12. — Ματθίας
 136.5
 Ματθαῖος (ὁ εὐαγγελιστής) 1.13, 14; 40.1;
 41.1; 140.6; 141.24; 368.7
 Μελανίπη 39.25
 Μέλητος 281.10; 282.12; 337.7, 28;
 525.20
 Μερὴ 349.10; 353.1, 19, 33
 Μεταποντῖνοι 170.27; 171.16, 19
 Μεταπόντιον 171.19
 Μῆτις 255.19
 Μιθραϊκός 400.14; 401.12
 Μίθρας 399.4; 400.1, 4, 6. —
 Μίθραι 12.12
 Μίλητος 73.13
 Μίνως 70.11
 Μισαήλ 392.2, 6
 Μιχαήλ 26.17; 407.8; 530.7
 Μιχαίας 52.10
 Μνημοσύνη 23.30; 24.4
 Μοιραγένης 417.5
 Μολόχ 325.16
 Μοῦσαι 23.30; 24.4; 170. 4, 7
 Μουσαῖος 19.18; 20.12
 Μουσώνιος 205.4
 Μόψος 178.11, 30; 488.15
 Μωάβ 126.27, 28
 Μωαβῖται 262.26
 Μῶμος 264.4
 Μωϋσῆς 9.14, 16; 17.23; 19.3, 13,
 15, 25, 32; 20.7, 13, 20,
 27, 33; 21.4, 16; 22.11,
 16 bis; 23.7, 8, 25; 27.22,
 23, 25; 38.5; 44.25; 45.10,
 14, 17, 18, 21, 25, 28;
 50.17 bis, 26; 51.1; 54.4, 9,
 10, 11; 58.23; 60.18; 61.9.
 — 76.1; 77.17; 78.24;
 79.2, 10, 26; 80.7; 85.3;
 122.9, 11; 123.23; 124.5,
 10, 11, 13, 20, 24; 125.4,
 6, 11, 12, 13, 22, 26, 27;
 126.3, 6, 13, 14, 20, 27;
 127.2 bis; 128.5, 6, 7, 10,
 14, 16, 21 bis, 23, 24;
 135.2; 136.15; 145.9, 11;
 147.1. — 154.14;
 156.20 bis, 22; 157.10,
 18, 24, 25; 161.9, 21;
 189.15, 17, 23; 210.6. —
 221.10; 225.24, 29; 226.7;
 234.15, 21, 25; 235.1, 4, 6;
 251.5, 6; 257.9, 17;
 259.9, 10; 267.3; 268.19,
 24; 272.4, 20, 21; 281.19;
 294.1; 310.1, 7; 312.4;
 313.15, 17. — 320.4;
 323.26; 324.27; 326.14;
 340.33; 343.19, 23;
 356.14, 20; 357.30;
 358.10; 360.11; 362.2;
 364.8, 10; 365.15; 370.13;
 371.26, 28. — 381.11;
 383.23; 392.1; 395.9.10;
 398.21; 400.26; 404.17;
 405.10; 406.4, 16, 21;
 413.5; 420.15, 20; 421.1;
 422.24; 423.26; 427.12,
 19; 428.9, 23; 429.5, 9,
 18, 21; 445.23; 447.28;
 446.1; 452.19. — 464.26;
 473.6, 10, 17, 18; 474.1,
 10; 476.2; 480.9, 14, 16,
 22; 482.25; 483.24;
 484.24; 485.13; 488.7;
 491.9; 494.20; 509.22.
 — 524.12; 541.28;
 544.12; 560.22; 569.13,
 15; 586.19
 Ναβουχοδονόσορ 421.12

Ναζωραῖος	87.6, 9; 473.12; 478.8	Οὐράνιος	24.20; 144.11
Ναιμάν	119.3	Οὐρανός	19.34
Ναυκρατῖται	349.13; 353.8	Ὅριανοί	162.6; 401.21; 405.16, 25; 406.1; 407.2; 493.3
Νεῖλος	349.2; 351.24	Ὅφιονεύς	418.15, 420.17
Νέρων	12.7; 92.24	Ὅχοζίας	38.15
Νέστωρ	490.3		
Νινευή	508.6		
Νομάδες	512.19; 513.19; 514.19	Παλαιστίνη	59.8; 157.7; 250.19; 251.10; 459.12; 465.21; 466.3; 561.6
Νόμοι	392.11	Παλλάς	255.7
Νουμήνιος	18.10; 268.16; 354.10; 368.23	Παναθήναια, τά	420.3
Νύμφαι	261.6	Πανδώρα	254.12
Νῶε	43.72; 465.3	Πανθήρα	33.20, 21; 35.7; 72.22
		Παπαῖος	356.3; 358.20; 360.22, 25
Ξανθίπη	282.11	Παπίσκος	269.5, 17
Ξενοκράτης	66.15; 205.22	Παραλειπόμενα	285.17
		Πάριος	100.22
Ὁγηνός	418.17	Παρμενίδης	494.12
Ὁδρύσαι	18.6, 22; 127.14; 128.30	Παροιμῖαι	302.11, 19; 478.14; 488.12
Ὁδυσσεύς	147.13, 18; 205.3; 311.7, 10; 490.3	Παρράσιοι	185.20
Οἰδίπους	42.24; 99.8	Παῦλος	3.2, 16; 4.8; 16.11; 17.3, 10; 47.15; 48.25; 49.20, 21; 58.4, 7; 64.15; 65.22, 26, 28; 76.20, 27, 30; 86.3; 94.12; 95.29; 103.11; 109.16; 121.13; 134.5; 136.9; 137.11; 139.19; 142.23; 160.14; 161.24; 165.5, 24; 166.2, 8, 26; 177.17; 189.9; 190.1, 17; 191.10; 195.1; 202.12; 210.9; 212.29; 221.21; 232.9; 266.1; 284.3; 285.19, 22; 286.2; 325.17; 327.9; 334.1, 23; 361.20; 372.14; 375.5, 12; 379.23; 383.10; 384.1; 387.6; 389.14; 391.5; 397.16; 401.23; 423.2; 424.4; 425.9; 432.28; 435.16; 442.11; 447.14; 475.23, 26, 30; 476.24; 491.4; 496.11; 521.6; 523.14, 20; 524.16; 537.6; 539.9; 540.7; 541.2
Ὁλύμπιος	253.12; 307.16; 309.4		
Ὁλυμπος	419.13; 535.16		
Ὁμηρικός	111.1; 311.7; 419.17; 585.9		
Ὁμηρος	19.6; 68.30; 147.13; 234.19, 20, 25; 235.6; [251.13;] 307.11, 14; 311.5; 383.24; 419.2, 23; 420.15; 419.2, 23; 420.15; 463.26; 464.1; 482.7; 490.1; 494.12; 506.8, 10		
Ὁμφάλη	166.27; 505.25		
Ὁνοήλ	407.20, 21		
Ὁρφεύς	19.18, 24; 20.12; 127.14; 128.30; 494.11; 505.6; 506.4, 6, 9		
Ὅσιρις	349.12; 353.6; 354.3, 6; 418.22		
Οὐαλεντίνος	105.6; 372.18; 411.22; 412.2		
Οὐεσπασιανός	92.25		
Οὐρανία	349.11; 353.3, 5, 21, 22, 24, 26, 33		

Πειθώ	254.4	361.11, 15; 377.4;
Πειραιεύς	380.14	378.12, 15, 19; 379.13;
Πελοποννήσιοι	107.14	382.15, 17, 25; 383.2, 16;
Πενθεύς	109.23, 26	383.24, 27, 29; 384.3, 8,
Πενία	255.20, 22, 27; 256.22, 23	25; 385.4, 7, 12, 15, 21, 22,
Πέργαμος	155.4	24; 386.4, 16, 19 bis;
Περιπατητικός	14.2, 6; 15.25; 16.24;	387.1, 10, 13, 16; 389.27;
	43.15; 105.9	390.25; 392.10, 16;
Περίπατος	91.11; 211.23; 273.12;	393.16, 17, 25; 394.18,
	460.15; 516.3	22; 396.5, 27, 29; 397.9;
Πέρσαι	10.1; 16.5; 18.6; 19.19;	398.20; 399.28; 403.24;
	25.7, 19; 341.28; 355.28;	425.29; 426.3; 482.11, 23;
	358.4, 8, 13; 399.3, 24;	484.13, 17, 19, 24; 495.2,
	400.1, 4; 401.10, 13;	7, 15, 18 bis, 22; 496.3, 6;
	415.18; 457.23; 512.21,	508.28; 509.8, 14, 21;
	22; 513.21; 514.20; 515.7,	511.2, <18>; 512.10
	18; 525.15, 19; 550.15	Πλατωνικός 14.4; 16.21; 20.3; 384.21;
Περσαῖος	197.7	385.6; 393.17; 396.3, 21
Περσεύς	70.11	Πλούταρχος 368.23
Περσεφώνη	26.7	Πολέμων 35.4; 66.14, 19; 206.31
Περσίς	155.15	Πολύκλειτος 535.10; 536.9
Πέτρος	63.15; 65.21; 76.1, 6 bis,	Πολυνείκης 42.25
	12 bis, 16, 21; 77.8; 78.15,	Πόρος 255.19, 20, 23, 27; 256.23
	16, 21; 93.7, 17, 18, 19;	Ποσειδών 26.6; 415.7
	109.15; 113.5; 116.1;	Πράξεις 389.4
	134.28; 384.2; 454.17;	Προίτος 428.11
	537.3	Προκοννήσιος 155.5; 170.24; 171.21;
Πήγασος	428.12	173.2; 175.26
Πηλεΐς	42.19	Προκόννησος 172.3, 5, 13, 18, 19
Πηνελόπη	312.17; 490.4	Προυνικός 410.18; 411.22, 25
Πιλάτος	2.4; 109.23, 27; 496.23	Πρώταρχος 27.14; 265.18
Πίνδαρος	170.29; 172.22; 350.11;	Πρωτεσίλαος 127.14; 128.30
	355.9	Πτολεμαῖος (ὁ Φιλάδελφος) 354.9
Πλάτων	15.23; 16.24; 21.15, 18;	Πυθαγόρας 8.24, 27; 11.13; 18.15;
	27.14; 31.3, 17; 34.14, 19;	19.19; 31.17; 34.19;
	39.16; 41.22; 89.31; 90.2,	90.19; 127.10, 11; 128.8;
	4, 6 bis, 12; 94.22; 132.4;	170.3; 196.6; 215.4;
	161.2; 202.19; 205.26;	305.18; 313.24; 314.20;
	206.12; 215.4; 230.22;	355.7; 363.2, 3; 368.21;
	233.26; [251.13.] 14, 16;	385.7; 543.25
	255.14, 16; 256.15, 17, 20,	Πυθαγόρειος 8.27; 18.10; 90.16; 194.3;
	25; 257.2, 26; 265.17;	268.16, 17; 354.10;
	268.3, 17; 273.10, 14;	368.23; 463.30
	277.22, 24; 278.1;	Πυθία 73.12; 172.2; 460.7, 16,
	305.18; 314.24; 314.20;	22, 28; 461.26; 465.8;
	324.13; 337.20; 357.29;	561.1

Πύθιος	73.12, 14; 169.33; 170.14; 320.23; 463.3	Σεπφώρα	362.3
		Σεραφίμ	44.3
Ῥαμανόρ	575.1	Σερίφιος	31.3, 8, 14, 15
Ῥαμψίνιτος	127.11; 128.11	Σῆρες	512.19; 513.20; 514.19
Ῥαφαήλ	26.17; 407.12	Σίβυλλα	373.1; 505.16
Ῥέα	26.5, 11. — Ῥεΐη	Σιβυλλισταί	372.32; 373.1
Ῥεβέκκα	260.3	Σιδωνία	119.5
Ῥειανοόρ	575.1	Σικάριος	91.14, 17
Ῥομφᾶ	325.16	Σικάτ	574.29; 575.25
Ῥωμαϊκός	552.18. -ὥς 552.13	Σίκιμα, τὰ	263.6
Ῥωμαῖοι	8.29; 92.17; 107.4; 150.12; 166.8; 247.14; 358.4, 6; 361.19; 364.1; 400.10; 480.17; 550.15; 552.18; 581.9, 23; 585.20; 586.7, 15; 587.1	Σίλας	109.16
		Σίμων (Μάγος)	59.5, 12; 373.7, 10; 388.20, 24; 389.1
Σαβά	187.11, 16	Σίμων (ὁ Καναναῖος)	133.15; 139.2
Σαβάδιοι	12.14	Σίμων (=Πέτρος)	76.6
Σαβαώθ	24.20; 25.13; 26.13; 44.2, 9; 356.2; 358.20; 360.1, 6, 10, 17	Σιμωνιανοί	59.7; 373.4, 6; 388.27
Σαβαώθ (ἄγγελος)	408.23, 24; 409.25	Σινᾶ	261.13
Σαδδουκαῖος	50.23, 27	Σιράχ	384.13
Σάϊς	343.13	Σιών	348.1; 412.20, 22; 454.21; 483.20
Σαῖται	349.12; 353.7	Σκύθαι	6.12, 15 bis, 22; 127.10; 341.28; 349.17; 351.5; 356.3; 358.20; 360.22, 24; 415.6, 7, 10, 12, 14, 17; 512.19; 513.19; 514.19
Σαλώμη (αἰρετική)	373.15	Σκυθιστί	360.25
Σαμαναῖοι	25.8	Σόδομα, τά	70.1; 137.28; 235.1; 261.26
Σαμαρεῖς	50.22, 27; 58.22 bis; 59.5; 91.13; 388.21; 447.18	Σολεύς	265.5; 368.21
Σαμαρεῖτις	447.20	Σολομών	48.18; 187.7, 11, 14, 16; 188.3, 7; 226.4; 421.23; 476.16; 488.12
Σαμόθρακες	18.6, 22	Σόλων	209.27
Σάμος	265.7, 10	Σουριήλ	407.10
Σαμουήλ	38.11	Σουσάννα	68.15
Σάραπις	349.13; 353.9; 354.7	Σοφία	344.7; 384.3
Σαραφθά	119.5	Σοφία (Valentini)	411.22
Σαρπηδών	42.20	Σοφοκλῆς	463.13, 14
Σάρρα	360.24; 561.13	Σοφονίας	589.10
Σατανᾶς	121.23; 122.19; 125.21; 417.24; 418.9; 422.9, 11; 423.23; 424.19; 570.17, 20. — Σατᾶν 422.8	Στέφανος	189.15
Σειρήνες	147.17; 374.26	Στοά	25.1, 3; 265.5; 273.14; 282.14; 287.21; 336.25; 337.17; 361.10, 13; 426.19; 448.13; 471.8; 569.25; 588.19
Σελήνη	399.18	Στωϊκοί	14.4; 15.24; 16.23; 22.23,
Σενναάρ	343.26; 344.27		

	26; 60.8; 211.28; 228.23; 262.17, 22; 282.3; 335.12; 448.6, 9; 449.24	Ὑψιστος	24.20; 144.11; 356.2; 358.19; 585.22; 586.9
Σύγχυσις	344.4	Φαέθων	21.14; 236.3, 5
Συμεών	263.5	Φαῖδρος	394.19; 397.8
Συμπόσιον	255.14, 15	Φαίδων	66.12, 18; 205.20. — Φαίδων 481.23; 485.2
Σύροι	16.7; 157.3; 119.3; 511.21, 22	Φαιναρέτη	337.1, 4
Σφίγξ	42.26	Φαίνων	408.16
Σωκράτης	7.24, 25; 20.5; 27.16; 66.14; 69.9; 161.32; 170.3; 205.3, 27; 255.15, 16; 275.20; 277.22; 282.9, 10; 305.18; 313.24; 314.20; 335.30; 337.7, 8, 10, 26, 27; 385.12 bis, 17; 389.27; 463.11, 16; 507.27; 508.28; 509.2; 526.20	Φάλαρις	281.12, 13; 337.12
		Φάραγξ (Ἐννόμ)	402.23, 24, 25, 27; 403.2
		Φαραώ	263.24, 25; 267.14, 17
		Φαρις(σ)αῖοι	143.29; 203.26
		Φάσις	482.14
		Φειδίας	535.10, 15; 536.9
		Φεραῖος	281.13; 337.14
		Φερεκύδης	19.18; 20.13; 305.18; 313.24; 314.19; 418.12; 419.3, 23; 420.14, 17
Σωφρονίσκος	336.30; 337.1, 4	Φίληβος	27.14, 15; 265.17
		Φιλιππίσιοι	166.7
Ταβιτί	415.9	Φίλιπποι	110.16
Ταίναρος	127.15; 129.1	Φίλιππος	496.25, 26
Ταρτάριος	419.24	Φιλιστιαῖοι	262.2
Τάρταρος	402.19	Φίλων	18.18; 268.10; 398.26
Τατιανός	19.1	Φλαύιος (Ἰώσηπος)	18.28; 225.27
Ταῦροι	342.5	Φλέγων	93.4; 109.7
Τηλέμαχος	490.4	Φογῶρ	126.29
Τιβέριος	109.5	Φοίνικες	18.26; 157.4
Τίμαιος	270.20; 277.26; 387.14, 18; 495.3	Φοινίκη	460.12; 465.20; 466.3
Τιμόθεος	65.23	Φοινικικός	225.26
Τιτᾶνες	65.23; 168.17; 230.11; 246.17; 405.15; 418.20; 419.4; 529.1	Φορωνεύς	225.15
Τίτος	92.26	Φρύξ	250.16
Τρίκκη	155.3	Χαλδαῖοι	38.1; 59.14; 457.14
Τροφώνιος	178.13, 28; 488.15	Χαλκαδί	188.2
Τρῶες	42.23; 308.18	Χαλκίς	68.6
Τυανεύς	417.6	Χαιρήμων	60.7
Τῦρος	188.19; 421.12	Χαιρωνεύς	368.22
Τυφῶν	418.21	Χάριτες	23.31; 24.5; 254.4
Τωβήτ	335.26	Χναχουμήν	574.29; 575.25
		Χνουμήν	574.28; 575.25
		Χρυσήϊς	463.30
		Χρύσης	463.28, 32
Ὑπερβόρειοι	18.23; 175.28	Χρύσιππος	41.24; 67.5; 90.8, 13; 265.5; 278.20; 368.21;

565.3

Ψαλμοί

266.27

ῥΩραι

23.31; 24.5; 254.6

ῥΩραῖος

409.5, 7, 23

ῥΩρος

418.22